DE INDISCHE GIDS.

DE INDISCHE GIDS.

TEVENS NIEUWE SERIE VAN HET

TIJDSCHRIFT VOOR NEDERLANDSCH-INDIË.

Hoofdredacteur: J. E. DE MEYIER.

DERTIGSTE JAARGANG.

I.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1908.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

INHOUD VAN DEN DERTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Pag.

De opleidingsschool voor Inlandsche rechtskundigen; door Mr. W. A. P. F. L. Winckel 1

De opleiding der Inlandsche Hoofden op de buitenbezittingen; door K. A. James, Controleur B. B. 16

Benoeming tot hoogere bestuursbetrekkingen; door J. F. H. Schultz van Vlissingen 22

Geneeskundige dienst in Ned. Indië; door J. Haga 25

De reglementeering van de prostitutie in Indië; door D. J. Ruitenbach 33

Nadere Berichten omtrent den Hedjaz-Spoorweg 48

De betaalmiddelen aanwezig in de Indische Landskassen 52

Varia:

Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten in de O.-I. Archipel; Landschappen in het stroomgebied der Batang Hari (Sumatra) 60

De Philippijnen. 69

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift en Dagbladartikelen 76

De intern. positie van Nederland als kol. mogendheid. — Ned.-Ind. caoutchouc aanplantingen in Engelsche handen. — Poeloe Berhalla. — Ernstige feiten. — De getuigenmishandeling te Indragiri. — Dr. Hugo Merton. — Arendscontracten. — De qualiteit der Javasuiker. — De bestuursvestiging te Boven-Mahakam. — Van opium tot sterken drank. — Per auto door de Bataklanden. — In het Batakgebied. — Chineesche Japanners. — Spoorwegstaking in Britsch-Indië. — Spoorwegaanleg in China. — Het Japansche tekort. — Nieuwe Chineesche etiquette. — Lepra besmettelijk. — Al te optimistisch. — Juristerij. — De Indische inkomstenbelasting. — Het Leger des Heils in Indië. — Inlandsche landraadvoorzitters. — De vijfde Surinaamsche expeditie. — De financieele zelfstandigheid van Ned.-Indië. — Oppervlaks-exploratie. — Plakaat-Pandjang-artikelen. — De handhaving der neutraliteit. — De vereen. tot verbetering van het lot der blinden in Ned.-Indië. — Emigratie van Javanen naar Suriname. — De financieele toestand van N.-I. — Het Atjeh-beleid. — Het regeeringsprogramma van den G. G. van Heutsz. — Aanvulling van het corps rechterlijke ambtenaren. — Monopolies in het uiterste Noordoosten van N.-Indië. — Het plan C_3. — Nederlandsch kapitaal in Indische ondernemingen. — Eene nationale tabaksvereeniging. — Rusland en de suikerconventie. — Suikeruitvoer en suikeroogsten. — De verdiensten van den Kapitein-Luit. t/z. W. Cornelis. — S. Mikoeriya †. — Het boek van Dr. Schöppel. — Een ontwerp van een Ned.-Ind. muntwet.

Koloniale Literatuur:

De Tramwegen op Java; Gedenkboek samengesteld ter gelegenheid van het vijf-en-twintig-jarig bestaan der Samarang-Joana Stoomtram Maatschappij, 's Hage M. M. Couvée, 1907. 108

Seran en zijne bewoners, door F. J. P. Sachse. Leiden. E. J. Brill. 1907. 112

De wereld om, door Jan Feith. Amsterdam, Scheltema & Holkema's boekhandel. 113

Wetenschap en Industrie:

Onze betrekkingen met Colombo. 116

De belegging der fondsen van Postspaarbanken. 118

Siciliaansche zwavelmijnen. 120

Pag

Mr. Johan van Dam. gouverneur van Banda 1661, en van Amboina 1665; door W. E. van Dam van Isselt 124
Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 139
Naamlooze vennootschappen 143

De nieuwe artikelen 75 en 109 van het Ned.-Ind. Reg. Reglement. Tweede gedeelte. Wat er uit groeien zal?; door Mr. I. A. Nederburgh. 145
De Intendance en de Comptabiliteit in het Ind. leger; door * * 189
Een request betreffende Gewestelijke Secretarissen op de Buitenbezittingen 203
Varia:

De Inlandsche inkomstenbelasting in Semarang 206
Een land van honger 210
De Indische algemeene inkomstenbelasting in de Eerste Kamer 213
Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 218

De ervaring van een landraadvoorzitter. — De toekomst van Poeloe-Weh. — Tsja-poe-tò. — De getuigen-quaestie van Indragiri — De petroleum-industrie in N.-I. — Suikerriet-cultuur der inlandsche bevolking. — Het inlandsch credietwezen en de Java-suikerindustrie. — Centrale suikerfabriek voor Suriname. — De aanmunting van geld voor Indië. — De aapmensch. — Een inlandsche volksschool. — Sir John Strachey †. — Britsch-Indiërs in Zuid-Afrika. — Het succes der expeditie-Lorentz op Nieuw-Guinea. — De woning der Dajaks. — De eeuwig vrijsprekende rechter. — Suikercultuur en inlandsche landbouw. — Een spoorweg dwars door Australië. — Een eervolle opdracht. — De Koloniale Reserve. — Atjeh en de „Wekker"-artikelen. — Toestand in het Sultanaat Tidore. — In de goede richting. — De gouvernements-expeditie in Nieuw-Guinea. — Marine en politiek. — De vijfde Surinaamsche expeditie. — Examen voor chemist bij de Suikerindustrie op Java. — Japan op Formosa. — De opium-quaestie. — Het alcohol-vraagstuk in de koloniën. — Verkeer met automobielen in Indië. — De Atjeh-inspectie. — Cholera onder de Mekkagangers. — Noesa Kembangan. — De terechtstelling te Pati. — Een monument op Ceylon. — Dessa loemboengs en volksonderwijs. — De schoolstrijd in Indië. — Het Indisch huldeblijk. — Concessie voor draadlooze telegraphie. — Het Aboe-Moesa incident.

Koloniale Literatuur:

De huwelijksordonnantie en hare uitvoering, door A. H. van Ophuysen. Acad. Proefschrift, Leiden 1907; door Mr. A. A. Galestin 252
Handboek voor de Tabakskennis, Tabaksteelt en Tabaksfabrikage van Dr. Richard Kiszling. Tweede vermeerderde druk. In het Nederlandsch vertaald door S. C. J. Bertram. — Blom & Olivierse, Kuilenburg 1907; door A. v. B. 254
In de Molukken. Reis met de booten der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, door Dr. J. Groneman. Amsterdam, Van Holkema & Warendorf; door H. . . . 255
Faillissementsverordening, door Mr. J. Duparc. Batavia. G. Kolff & Co. 1906 . . . 256
Litteratuuroverzicht der Bataklanden, bewerkt door M. Joustra. Stoomdr. Louis H. Becherer. Leiden 1907 256
Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen in Noderlandsch-Indië. 1908. Amsterdam. J. H. de Bussy. 257
De Javaan in de Desa (Serat pandjrah ing poespita). Javaansche samenspraken, behelzende de zeden en gewoonten van den kleinen man, Met aanteekeningen door C. F. H. Dumont, Kapitein der Infanterie O. I. L. Tweede omgewerkte druk. Leiden Gebr. v. d. Hoek. 1907; door T. J. B. 258

Wetenschap en Industrie:

Kabelbanen; door J. E. de M. 260
Acclimatatie en Alcohol. 264
Waarheen gaan de Java-suikers tegenwoordig?; door H. Matthieu 267

Pag.

Mr. Johan van Dam, gouverneur van Banda 1661, en van Amboina 1665; door W. E. van Dam van Isselt. (*Slot*). 269

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 286

Naamlooze Vennootschappen 290

De nieuwe Landrenteregeling voor Java en Madoera; door C. J. Hasselman. 293

De nieuwe artikelen 75 en 109 van het Ned.-Ind. Reg. Reglement. Tweede gedeelte. Wat er uit groeien zal?; door Mr. I. A. Nederburgh. (*Slot*) 317

Brieven uit den zetel van het Khalifaat, X, (Nadere berichten omtrent den Hedjaz-Spoorweg). (Vervolg met kaartje); door Moekhbir 341

Nog eens de verdediging van Indië; door J. C. van den Belt . . . 349

Het oudheidkundig onderzoek op Java; door B. 362

Varia:

Het mislukte 23ste nationale congres in Britsch-Indië 367
De Aziatische immigratie in Indo-China 370
De wet tot beperking der immigratie in de Transvaal 372
Wat de oorlog kost. 373

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 376

De achterlijkheid waartoe de Ind. wetgeving gedoemd is. — De qualiteit der Javasuiker. — Indische handelsstatistiek. — Humaniteit jegens andere rassen. — De pretendent sultan van Atjeh verbannen. — Pauperisme en Staatszorg. — De Aroebaai. — Papierfabricatie in en papierleverantie voor Indië. — De zaak Godden — De opleiding der Cand. Ind. ambtenaren. — De beteekenis der Volkenkunde. — Chineesch bezoek aan Indië. — Japan en China. — Eene operatiebasis tegen Japan? — Grootsche plannen op het Jang-plateau. — Bidara oepas. — Handelsmonopoliën voor Nieuw-Guinea. — Hitzschlag. — De zuidgrens van Suriname. — Practisch nut van het registreeren van aardbevingen. — Moed. — Sterfte onder koelies in Deli en Singkep. — De gratis „pait" in Indië. — Een ambulante suikerfabriek. — Woeker in Indië. — Geestelijke ontwikkeling van den Inlander. — Een advies betreffende Inlandsche Geneeskundigen. — Engelschen in West-Borneo. — Japanners in Indië. — Sumatra-tabak in 1907. — Volksonderwijs voor Inlanders in Djokjakarta. — De Gouv. Marine in Ned.-Indië. — Iets over kleine luyden in het Indische leger. — Tractementen en emolementen. — Opleiding voor de suikerindustrie. — Timor. — De invoering der opiumregie op Bali. — Java-suiker in Amerika. — Naturalisatie van Chineezen. — Een nieuwe tocht naar het Sneeuwgebergte. — De doodstraf in Indië. — De emigratiekolonies in de Lampongs. — Bacoventransport uit Suriname. — Een pamflet. — Mej. V. van der Plaats, †. — Het nieuwe Ministerie.

Koloniale Literatuur:

Een boekje over onze Oost, voor hen, die er niet geweest zijn, door J. H. en H. B. No. 79 van de volksgeschriften der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Amsterdam. S. L. van Looy. 406

Munt-, Crediet- en Bankwezen, Handel en Scheepvaart in Nederl.-Indië. Historisch-statistische bijdragen door Mr. N. P. van den Berg, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1907 407

Wetenschap en Industrie:

Het Leprozengesticht te Tê-Truong in Tonkin 412
Inlandsche geneesheeren in de Fransche koloniën; door J. S. 417

Pag.

„Moeder Delbo"; door F. 421
Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 431
Naamlooze Vennootschappen. 435

De nagedachtenis van Mr. H. G. baron Nahuys van Burgst, getoetst aan officieele en particuliere bescheiden; door P. H. van der Kemp . 437
Naar aanleiding van het belangrijke boek van dr. Kohlbrugge; door Boeka. 480
Schetsen uit Tanah Boemboe; door D. Habbema. 488
Varia:
Chineesche hospitalen 499
Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 509
Het boschbedrijf op Java. — De djati-markt. — De spoorwegen in N.-I. in 1906. — Vergelijking tusschen Java en Britsch-Indië. — Nieuw-Guinea-onderzoek per luchtballon. — Opbeuring der gouv. koffiecultuur in de Preanger. — Amtelijke sleur. — Een standbeeld door immigranten opgericht. — Oostenrijksche invloed op het Balkan-Schiereiland. — De London-Calcutta Express. — De Hedjaz-spoorweg tegengewerkt. — De praktijk van het Engelsch-Japansche verbond. — Bestuursuitbreiding in Deli. — Opmerkingen over de „Wekker"-artikelen. — De pretendent-Sultan van Atjeh. — De Europeesche bevolking van Java. — Staatsexploitatie van petroleumterreinen. — Rietbranden op Java. — De suikerindustrie en de bevolking. — De telegraafkabel naar de Kokoseilanden. — Medezeggenschap van particulieren. — De Zakka-Khels. — Soembawa. — Atjeh-correspondentie. — Het archief-geheim. — De munthervorming ter Sumatra's Oostkust. — Staatssecretaris Dernburg over koloniën. — Een Javaan over den strijd tegen de Aziaten. — Een bestelbureau voor Indische ambtenaren. — Merauké en wat daaraan voorafging. — Het onderzeek naar goud in het Lawa-gebied. — De Gouvernements-Marine in N.-I. — Levende fossielen. — Spoorweguitbreiding naar de Aroe-baai. — Bevordering van de ontwikkeling der Javanen. — Een Japansch-Chineesch conflict. — Idi. — De Lands-koepokinrichting te Weltevreden.
Koloniale Literatuur:
Het leven van Buddha. Oude verhalen uit de canonieke geschriften van het Zuidelijk Buddhisme, uit het Pali overgezet en toegelicht door Dr. Julius Dutoit. Uit het Duitsch vertaald door J. P. van der Vegte. Amsterdam, J. H. de Bussy. 539
Onze Indische Financiën. Nieuwe reeks aanteekeningen door E. de Waal. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1907. 540
Wetenschap en Industrie.
Het van Eeden-fonds en de Flora van West-Indië 550
Drankgebruik door Inlanders; door J. E. de M. 554
De papier-industrie 556
Eene plaatselijke berechting in Cochin-China in 1905. 561
Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. 574
Naamlooze Vennootschappen. 578

Kan het aantal Controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur op *Java* en *Madoera* worden ingekrompen?; door J. H. Nieuwenhuijs 581
Huwelijksrecht en Huwelijksgebruiken in den Timoreeschen Archipel; door Mr. A. A. Galestin 594
De Inlandsche Oogheelkundigen; door Dr. C. H. A. Westhoff 614

Pag.

Staats-exploitatie van Djatibosschen op Java; door P. Geesink 623

Wettige samenstelling van den *landraad*, rechtsprekende in civiele zaken; door H. F. N. Taylor Kraaij 630

Inlandsch Credietwezen 633

Varia:

Oude berichten omtrent Nieuw-Guinea 647
Zelfmarteling van Hindoes 651
De republiek Liberia 657

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 661

De nood-ordonnantie van 4 Dec. 1884. — Het commercieele in het staatsboschbedrijf op Java. — Sir Richard Strachey †. — Onderwijzers voor Indië. — De Lolo's in China. — Nias. — Teleurstellende uitkomsten op decentralisatie-gebied. — Ned.-Indië als tinproducent ten opzichte van de wereldmarkt. — Het laatste verslag der Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie. — Beslaan van trekossen. — Arends-contracten. — Chineezen en auto's. — Plantgebied van suikerfabrieken. — De Inlandsche bestuursambtenaren op Java. — Het land Nanggoeng. — Engelsch of Fransch op de Lagere School. — De verslagen der Rekenkamers over 1906. — Bestrijding van woeker in Indië. — Schadelijke muskaatnoten. — Mr. Fock in de Ligue Coloniale Française. — Gisting ter Sumatra's Westkust. — De plichten der journalistiek. — De nadeelen der bestuursacademie. — Zijdeteelt op Java. — Soembawa. — Spanje en Japan. — Stoomtramwegen in Atjeh. — Inlandsche landraadvoorzitters. — Het Koloniaal Instituut te Hamburg. — De opiumregie op Bali. — Jaarmarkttentoonstelling te Soerabaja. — Atjeh-artikelen. — Het naspel van het Karang-Tengah opstootje. — Opleiding voor en vooruitzichten bij de cultures.

Koloniale Literatuur:

Suiker, een schets van productie, handel en verbruik, in verband ook met de Brusselsche Conventie, door F. Schoepp, Adj.-Redacteur van de „Nieuwe Financier en Kapitalist". Groningen, F. Noordhoff. 1908 689

De defensie, door N. G. van Gemert, 1e Luitenant der Jagers. Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar 691

The White man's work in Asia and Africa, a discussion of the main difficulties of the colour question by Leonard Alston M. A. Longmans, Green and Co. 39 Paternoster Row, London; door J. H. 692

Wetenschap en Industrie:

Scheiding van ertsen door centrifugaalkracht 696
De Duitsch-Nederlandsche Telegraafmaatschappij 697

Het een en ander over de Padangsche Bovenlanden; door J. E. Jasper 700

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 719

Nieuwe Maatschappijen 723

Rechtszekerheid versus rechtseenheid; door Prof Mr. J. H. Carpentier Alting 729

De draagwijdte der nieuwe wetsontwerpen tot wijziging van de Comptabiliteitswet en het Regeeringsreglement; door Mr. H. 's Jacob . . . 736

De positieverbetering van den Europeaan-soldaat in het Indische leger, nader beschouwd; door V. J. van Marle 744

Opleiding van Inlanders; door J. Habbema 764

Pag.

De scheuring in het Britsch Indische Nationale Congres; door J. H. Cohen Stuart 773

Het Middelbaar Onderwijs in Nederlandsch-Indië; door J. E. de M . . 786

Varia:

De Arya Samaj in Britsch-Indië 794
Overeenkomsten met Inlandsche Vorsten in den O.-I. archipel (Sintang en Timor). 798

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 802

Een pensioenbank voor Indische pensioenen. — Waarom koloniseeren; naar aanleiding van het Congo-vraagstuk. — Gefingeerde borgtochten. — Buitenlandsche wisselportefeuille voor postspaarbanken. — De munteenheid van Nederland en Indië. — Drankgebruik door Inlanders. — Posso. — Exploratie Boeroe. — Grondverhuur voor suiker. — Het gebouw voor de Javaansche Bank te Medan. — Sintang. — Grondverhuur in Djokdja. — De Atjehers op Noesa Kembangan. — Het exploreeren van Nieuw-Guinea. — Het Museum van Land- en Volkenkunde te Rotterdam. — Het jaarverslag van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. — Bestuursfouten in Atjeh. — Gestrengheid en humaniteit. — De strijd tegen Kloenkoeng op Bali. — Een nieuwe Indische petroleum-ordonnantie. — Verwikkelingen von China met Japan. — De Raad van Justitie te Medan. — De belastinginvoering ter Sumatra's Westkust. — De tempelruïnes op het Diëng-plateau. — Olifantenverdelging. — Mr. J. W. T. Cohen Stuart †. — Economische geographie. — Inlandsch personeel bij de Marine. — Jaarmarkt te Kota-Radja. — Knoopen doorhakken. — Bezwaren tegen de personeele belasting. — Tegen het opium in China. — De gezindheid en plannen der Chineezen op Java. — Engeland en Siam. — Ambtenarennood. — Chineesche scholen ter Oostkust van Sumatra. — Post-subsidies. — De nieuwe Gouverneur van Suriname. — Jubileum van de haven te Tandjong Priek. — Rijstbouw in Palembang. — Het afscheid van Admiraal Evans. — Gedrukte toestand op Cuba. — Een brochure over het Atjeh-beleid.

Koloniale Literatuur:

Colonial Administration in the Far East. The Province of Burma, a report prepared on behalf of the university of Chicago by Alleyne Ireland, F. R. G. S. — Boston Houghton, Mifflin and Company. The Riverside Press, Cambridge 1907. 832

Wetenschap en Industrie:

De Havenquaestie te Soerabaja 839
De Linschoten-Vereeniging 844
De Nederlandsche Kamer van Koophandel van Australië 845

Het een en ander over de Padangsche Bovenlanden; door J E. Jasper (*vervolg*) 847

Maandelijksche Bibliographie voor Oost- en West-Indië; door W. C. M. . 868

Nieuwe Maatschappijen 872

De opleidingsschool voor Inlandsche rechtskundigen [1].

DOOR

Mr. W. A. P. F. L. WINCKEL.

In het jaar 1904 stelde de regent van Serang (Bantam) bij verzoekschrift der Indische Regeering de vraag of zijn broeder, die de lessen aan de hoogere burgerschool te Meester Cornelis (het z.g. gymnasium Willem III) bijwoonde na volbrachte academische studiën, in de rechterlijke macht opneming zou kunnen vinden om te zijner tijd tot landraad-voorzitter te worden benoemd. Die vraag eischte in verband met het gewicht der opgeworpen quaestie een onomwonden antwoord. Tot het tijdstip van de indiening van evengemeld verzoekschrift had de meening kunnen gekoesterd worden dat de aanzienlijke inlanders zich inzonderheid aangetrokken gevoelden tot bestuursfunctiën. Hadden enkele van hunne zonen het z.g. grootambtenaarsexamen afgelegd, dan was dit geschied met de doorzichtige bedoeling om weldra tot controleur te worden aangesteld en daarmede den voet in den ambtelijken stijgbeugel te hebben gezet, die het bereiken van den hoogsten rang, het residentschap, mogelijk maakte. Dit streven had echter doorloopend tot teleurstelling van den betrokkene geleid; ik behoef hier slechts te wijzen op den loopbaan van den inspecteur van het inlandsch onderwijs Raden mas Danoe Winoto alias Ismangoen,

---

[1] Hoewel dit artikel in zooverre zijn actualiteit verloren heeft, dat het van geen invloed meer kan zijn op de beslissing aangaande het wetsontwerp, dat nu onlangs door de Tweede Kamer werd aangenomen en waarmede de Eerste Kamer zich wel vereenigen zal, schijnt het toch van belang het alsnog te plaatsen als tegenwicht van al te optimistische beschouwingen omtrent de geschiktheid van den inlander voor de hem toegedachte taak. Dat neemt niet weg, dat men de oprichting van de bewuste school kan toejuichen. Als de tegenstanders gelijk hebben zal de praktijk dit thans uitwijzen en de bezwaren, die gemaakt worden, zullen voor de Indische jongelieden zelf een prikkel zijn om nu eens te laten zien, waartoe zij op het stuk van karakter en plichtsbetrachting in staat zijn.

(Red.)

die zeer zeker niet met zijn volle instemming de bestuurscarrière voor zich zag afgesloten. De regent van Serang was de eerste, die met ernst voor zijn bloedverwant aan een rechtsgeleerden werkkring — in het oog van den inlander ongetwijfeld minder eervol dan plaatsing bij het Binnenlandsch Bestuur — dacht. Als voorzichtig man achtte hij verkenning van het terrein allerminst overbodig. Hij wilde zekerheid hebben dat als de Regeering eenmaal in theorie bereid was om zijn broeder onder de rechterlijke ambtenaren op te nemen, Zij, als het op de uitvoering zou aankomen, niet zou terugschrikken voor de consequentie van een eenmaal aangenomen beginsel.

Het antwoordt mocht m. i. niet anders luiden dan: als gij, inlander, door de vereischte rechtsgeleerde studiën in Nederland getoond zult hebben intellectueel op dezelfde hoogte te staan als de Westersche rechtsgeleerden, als gij op deze wijze hebt kennis gemaakt met Europeesche beschaving, omgeving en denkbeelden, zijt gij ons als magistraat van harte welkom, zelfs indien zich een voldoend aantal Europeesche juristen aanmeldt. Wel bestaan er belemmerende bepalingen, die u den weg tot het landraadpresidium afsnijden, zooals de eisch van Nederlanderschap (zonderlingerwijze zijn inlanders geen Nederlanders!), maar die zullen wij opheffen. Gij behoeft echter uwe wenschen niet tot dat ambt te bepalen. Allicht zoudt gij u bij de Europeanen ten achtergesteld en onrechtvaardig bejegend rekenen, indien gij niet hooger zoudt kunnen klimmen. Ook de hoogere ambten zult gij dus kunnen bekleeden, behoudens dat de nu eenmaal vaststaande feiten dat Nederland op zijn minst een protectoraat over Ned. Indië uitoefent en blijvend zal willen uitoefenen, en dat die hoogere ambten voor een groot deel (de Raden van Justitie zijn evenzeer rechters in hoogere voorziening voor inlanders als dagelijksche rechters voor den Europeaan) aan de rechtspraak voor Europeanen deelnemen, tot restrictie nopen. Die rechtspraak wenscht men niet in haar geheel aan uwe handen toe te vertrouwen, het is derhalve onmogelijk u alle plaatsen in de Europeesche rechterlijke colleges in te ruimen. Gij zult dus in die Raden een minderheid kunnen uitmaken en — hoewel niet uitgesloten — in nog geringere mate bij de hoogste rechtspraak, die van het Hooggerechtshof, plaatsing kunnen vinden.

Het verzoek van den Serangschen regent is in handen gesteld van de gebruikelijke reeks adviseurs en heeft geleid tot het voorstel van den tegenwoordigen Minister van Koloniën om naast de drie bestaande opleidingsscholen voor inlandsche hoofden ééne onderwijsinstelling ten behoeve van inlandsche rechtskundigen op te richten, Bereids heb ik in „Het Vaderland" van 13 October 1906 terloops mijne scherpe afkeuring over dit denkbeeld, dat destijds in de lucht hing, uitgesproken. Nu het vasten vorm heeft aangenomen en is belichaamd in

een bepaalden begrootingspost, acht ik het plichtmatig een eenigszins uitvoerig waarschuwend woord te doen hooren. Ik vind daartoe te eerder aanleiding nu uit de welversneden pen van den oud-directeur van Justitie mr. Cohen Stuart, Indisch hoofdambtenaar met verlof hier te lande, in de Indische Gids van September l.l. een warm pleidooi voor het voorstel, inderdaad zijn geesteskind, is gevloeid. Vermengd met veel wat overweging verdient, worden in de evengemelde verhandeling stellingen geuit die nadrukkelijke bestrijding verdienen. Het is mij bekend dat slechts weinigen der zake kundig de denkbeelden van mr. C. S. omhelzen en schrijf dan ook zijn enthousiasme toe aan de omstandigheid, dat hij zich nimmer heeft bewogen in de richting der inlandsche rechtspractijk, en zich derhalve laat medeslepen door allerlei theoriën. Men komt aan de Algemeene Secretarie, alwaar mr. C. S. in hoofdzaak zijn diensttijd doorbracht niet met den inlander in aanraking, het Directeurschap van Justitie is eenvoudig een administratief ambt, dat met promotiesucces door bureaucraten wordt bekleed. De heer Stuart zal zich — bekwaam man als hij is — niet beroepen op de ervaring van luttele jaren als practizijn te Semarang en als journalist aldaar verkregen. Begrijpelijk is het dat de geachte schrijver, waar hij de voortreffelijkheid van de inlandsche rechters in Engelsch Indië moet doen uitkomen een afdoend argument meent te kunnen ontleenen aan het gunstig oordeel van advocaten en journalisten, ik zou echter meer prijs stellen op het gevoelen van ontwikkelde inlanders zich buiten de journalistiek bewegende en van de Europeesche rechters aldaar. Het Ned. Indisch advocatenstandpunt moet — dunkt mij — ten opzichte van het onderwerp dat thans aan de orde is, al bijzonder eenzijdig zijn. Inlanders zijn hoogst zelden betalende clienten, bij de landraden wordt nog zeldzamer door practizijns opgetreden, betalende strafzaken zijn in Indië rarae aves en de verdiensten moeten komen van de vermogende Chineezen en van de Europeesche handelswereld.

Tweeërlei scherp tegenover elkander staande meening wordt omtrent den inlander gekoesterd. Aan de eene zijde staan zij die in hem een hoogst indolent persoon zien, die onmogelijk tot hooger ontwikkeling en tot meer energie kan worden opgevoerd; aan den anderen kant zien wij hen, die den inlander plotseling voor alles geschikt achten en met forsche stooten aan diens onmondigheid een einde willen gemaakt zien. Wil men de laatsten gelooven dan kan het niet moeielijk vallen binnen een afzienbaar tijdsverloop hen aan zelfstandigheid vastheid van karakter te doen paren. Volgens hen is het voldoende als de inlander eenige jaren onder Europeesche leiding en uit den aard der zaak slappe tucht te Batavia school gaat. Daarna kan hij in de inlandsche maatschappij worden teruggeworpen, zich aldaar als inlandsche klerk, inlandsch griffier te midden van andere inlanders bewegen om ten slotte een

ambt te verkrijgen, waarbij nagenoeg alle rechtstreeksche contrôle onmogelijk is, immers het eenige richtsnoer bestaat in het geweten des rechters, terwijl de justiciabele in zekeren zin met handen en voeten gebonden is overgeleverd. De waarheid is dat de eeuwenlang verdrukte inlander eene zeer langdurige opvoeding noodig heeft om uit den toestand van onmondigheid in dien van geestesvrijheid te geraken en dat instellingen als thans worden gewenscht, eerst over een of meer menschenleeftijden een behoorlijk voorbereiden bodem kunnen vinden. Men make toch vooral geen vergelijkingen met den Ned. werkman, die sedert jaren bezig is zich te ontwikkelen en naar ontwikkeling streeft. Richt in Indië scholen voor lager inlandsch onderwijs op, leidt alles in de richting van ontwikkeling en zelfstandig denken, vorm niet langer oogendienaars gelijk de inlandsche hoofden op Java feitelijk zijn, kweek bij hen initiatief aan: eerst in zulk een na jaren van inspanning gevormden toestand, past een rechtskundige school met den achtergrond van inlandsche landraadvoorzitters. Dat zelfs bij dat streven ook teleurstelling niet onmogelijk is, behoeft niet betoogd! Velen gelooven slechts in beperkte mate aan den invloed van opvoeding en tucht, eerder aan dien van erfelijkheid, welke enkel voor een deel door die beide factoren zou kunnen worden geneutraliseerd. De zinnelijk aangelegde Javaan vertoeft van zijn vroegste jeugd in eene omgeving, die er alles behalve op ingericht is om vaste karakters te vormen; van opvoeding in het gezin (een mohamedaansch bovendien!) is geen sprake en vijf jaren van voortgezet onderwijs gelijk voor de rechtskundige inlanders in de bedoeling ligt, zullen allerminst van hem een zelfstandige persoonlijkheid vormen. Ik vrees echter met die kans op teleurstelling voor doovemansdeuren te spreken en voor conservatief (bijna een scheldnaam tegenwoordig!) te worden uitgekreten; het coquetteeren met den inlander is sedert lang mode artikel geworden en ook de vrees eenmaal de Koloniën te zullen verliezen, als men niet alles doet om den inlander tevreden te stellen, begint ons parten te spelen. De instelling van de rechtschool wordt niet het minst uit een politiek oogpunt aanbevolen. Men betracht de werkelijk bestaande noodzakelijkheid om den inlander meer en meer aan het bestuur van zijn land te doen deelnemen door hem daartoe toe te laten, indien hij aan dezelfde eischen als de Europeaan voldoet wat voor den inboorling zeer bereikbaar is. Naar ik reeds opmerkte is onze heerschappij over Indië niet veel meer dan een protectoraat; feitelijk regeeren wij den inlander nagenoeg door den inlander. Het zal ons nimmer gelukken ons bestuur niet te doen voelen door den inboorling. De contrôle over en daarmede het uitgeven van bevelen aan den inlander zal immer van één Europeaan, den Landvoogd, moeten uitgaan. Men zij toch niet zoo verblind om bij een eventueelen inval van eene groote mogendheid op steun van den Javaan te rekenen. Deze is nu eenmaal zeer vreesachtig van aard en alles

behalve martiaal aangelegd; denkt hij dat de Hollander het onderspit zal delven, hij zal dezen desverlangd aan een Europeeschen vijand uitleveren gelijk reeds vroeger geschiedde. Van die vreesachtigheid kreeg men een vermakelijk staaltje tijdens den Russisch-Japanschen oorlog toen eene eenvoudige van de politie uitgaande waarschuwing om geen oorlogscontrabande aan de (zeer ver verwijderde) oorlogvoerenden te verkoopen, de Bantamsche koelies aan de haven van Tandjong-Priok werkzaam, overhaast naar hun land deed terugkeeren.

Het is bekend hoe reeds spoedig na het totstandkomen van de codificatie in Nederland (1838) opdracht werd gegeven zoodanige wetgeving, die naast het Europeanenrecht mede de rechtspleging voor den inlander op Java zou regelen, voor de Koloniën te ontwerpen. In het jaar 1848 is zij dan ook tot stand gekomen. De vraag wie de landraden, de dagelijksche rechter voor den inlander, zou voorzitten had vooraf tot uitvoerige gedachtenwisseling aanleiding gegeven. Terwijl de Raad van State, het Hooggerechtshof van N. I. en de commissie tot het ontwerpen der geschetste wetgeving met klem het presidium in handen van een zelfstandigen deskundige, gepromoveerd aan een der Nederlandsche hoogescholen, wenschten gelegd te zien, wist J. C. Baud met het oog op de eischen van het cultuurstelsel door te drijven dat de europeesche bestuursambtenaren als landraadvoorzitter zouden optreden. Had men toen voorspeld dat er een tijd zou komen waarop een Minister v. Koloniën, zelf academisch gevormd man, zou wenschen de aanstelling van inlanders wier deskundigheid zal komen te staan in dezelfde verhouding als de leerlingen der voormalige Rotterdamsche klinistenschool tot de tegenwoordige artsen, inlanders die steeds te midden der Indische maatschappij zullen leven en geleefd hebben, men zou kwalijk geloofd zijn geworden. Zorgvuldig is er in 1848 voor gewaakt dat zelfs de meest ontwikkelde regent van Java niet voor een oogenblik het voorzitterschap zou kunnen bekleeden in plaats van den leek-bestuursambtenaar. In 1869 had de reeds zoo lang gewenschte scheiding tusschen administratief en rechterlijk gezag plaats, en werden sedert dien zooveel mogelijk gepromoveerde rechterlijke ambtenaren tot voorzitter benoemd. Nu wordt wel van ministeriëele zijde beweerd dat het beginsel van 1869 in het Regeeringsvoorstel ongeschonden wordt gehandhaafd, doordien de door de rechtsschool af te leveren inlanders ook afzonderlijke rechtskundigen zullen zijn, niets is minder waar. De tegenstelling werd sedert 1848 gevormd door de europeesche bestuursambtenaren te stellen tegenover europeesche gepromoveerden. Nimmer is de vraag uitsluitend geweest: leeken of juristenrechtspraak? maar tevens rechtspraak onder den invloed van den bestuursambtenaar of niet? Dat de inlander-president, die steeds in de Indische maatschappij is gebleven, al pompt men hem wat oppervlakkige rechtskennis in, nimmer onafhankelijk tegen het zoo

beter bezoldigd en een hoog standpunt innemend europeesch bestuurshoofd zal optreden, ieder die den inlander kent zal het mij beamen.

Ik wensch nu achtereenvolgens de argumenten te behandelen, die ter verdediging van de rechtsschool voor inlandsche landraadvoorzitters worden aangevoerd. Ik zeg met voordacht voor inl. landraadvoorzitters, want dit is het doorschijnend doel des Ministers, dat hij aanvankelijk onder een omhaal van woorden trachtte te bedekken, maar dat hij door de Tweede Kamer gedwongen, moest openbaren. Wie heeft in ernst kunnen denken aan eene zoodanige kostbare school voor inlandsche griffieklerken, door den Minister in de eerste plaats genoemd. Deze worden toch uitstekend door de praktijk gevormd. Aanbeveling verdient het intusschen ze te recruteeren uit de geslaagden in het eindexamen der hoofdenscholen. Zij kunnen dan langzamerhand als adjunct van den inlandschen officier van justitie worden benoemd. Waar de europeesche landraadgriffiers — de goeden natuurlijk uitgezonderd — uit een oogpunt van eerlijkheid, betrouwbaarheid en geschiktheid zoo weinig voldeden, is het zonderling hen door inlandsche griffiers te willen vervangen. De europeesche landraadvoorzitter kan in de kleine Europeesche Maatschappij der binnenlanden vrijwel op de hoogte zijn van de handelingen van zijn europeeschen griffier, nimmer kan men kennis dragen van het wangedrag van den in de kampong levende inl. griffier. Naar mijn bescheiden meening kan zelfs de europ. rechtskundige voorzitter door contrôle alle afwijkingen van den europ. griffier voorkomen. Ik had daarvan een sprekend voorbeeld in een voortreffelijken Indo-Europeaan, voorbeeld van plichtsbetrachting, die zoolang hij onder mij werkte eerlijk man was en die later bij een mijner ambtgenooten lichtelijk afdwaalde. Hij had eenmaal de overtuiging dat ik alles kon en moest weten, wij waren goede vrienden, ik achte hem hoog en hij wist dat en gevoelde zich daardoor vereerd. Bij mijn ambtgenoot geraakte hij op den achtergrond, zijn niet volmaakt Hollandsch spreken en schrijven viel op, hij verloor het zelfvertrouwen en daarmede was hij voor den dienst verloren. Hoofdzaak is en blijft de contrôle en waar die niet bestaat, struikelt menigeen die eerlijk zou blijven als hij een beteren chef had. Op inlanders acht ik nu die contrôle absoluut onmogelijk. Intusschen heb ik met groote voldoening gezien, dat Minister Fock de positie der landraadgriffiers wil verbeteren; de bestaande bezoldiging is op zichzelve te gering en staat in niet de minste verhouding tot de te verrichten zeer zware werkzaamheden (vooral sedert het Hooggerechtshof heeft gewaakt tegen allerlei ongeoorloofde uitzetting van het wettelijk emolumententarief).

De rechtsschool is blijkens de toelichting mede bestemd om deskundige landraadleden, die alsdan volgens Mr. Cohen Stuart eene behoorlijke bezoldiging zullen genieten, te vormen. Totdusver berust het zwaartepunt van de rechtspraak bij den landraadvoorzitter; de leden vormen eene quantité très-négligeable. Zij zijn doorgaans actief dienende

bestuursambtenaren, op enkele plaatsen van zeer lagen rang zooals de mantri kaboepaten, mantri oeloe-oeloe enz. Van zelfstandigheid tegenover den voorzitter geen zweem, tenzij om de politie te helpen door zooveel mogelijk een veroordeelend vonnis te bevorderen. Scherp steekt daartegen veelal de Panghoeloe, mohamedaansch priester en adviseerend lid, af, die meermalen op de hoogte is van het wezen der zaak en dan ook niet schroomt een onafhankelijk oordeel te uiten. Dat verheffing van de landraadleden hoogst wenschelijk is door dat lidmaatschap tot een bepaald bezoldigd ambt te maken, is niet te loochenen. Gerekend dat er bij elke inlandsche rechtbank op Java minstens 4 leden noodig zijn, dat hun bezoldiging al niet minder dan *f* 200 's maands zal kunnen zijn en er ± 75 landraden zijn, welke getal steeds uitbreiding zal moeten vinden, eischt die maatregel vele duizenden guldens. Totdusver moet nog de Minister van Koloniën worden gevonden, die zulk belangrijke uitgaven voor eene ingrijpende verbetering van de rechtspleging zal voorstellen. De reorganisatie-Cremer van 1901 moest tot zeer enge grenzen beperkt worden en het was al veel dat de Regeering de griffieëmolumenten beschikbaar stelde om de traktementsverhooging der rechterlijke macht te bestrijden. Er zijn zoovele Indische nooden, die dringender om voorziening roepen, o. i. is eene behoorlijke politie ter verzekering van veiligheid voor personen en goederen op Java voorzeker belangrijker. Men kan nu eenmaal voor Indië niet alles op westersche leest schoeien; beperking blijft met het oog op de geringe draagkracht van arm Indië gebiedend gevorderd en men spiegele geene hersenschimmige zaken voor enkel om de rechtsschool voor inlanders aannemelijk te maken. De heer Cohen Stuart denkt dat die gestudeerde afzonderlijke landraadsleden een deel van de taak des voorzitters zullen kunnen overnemen en daardoor aanstelling van tijdelijke voorzitters tot bijwerking van achterstand zullen uitsparen. Ik maak mij daarvan geene illusies. Handhaaft men de Europeesche rechtskundige voorzitters, dan kan men ongetwijfeld volstaan met aan de landraadleden, die niet actief dienen, een presentiegeld toe te leggen, wat ongetwijfeld groote, maar niet buitensporige kosten zal na zich slepen. Voor de inlandsche rechtsschool is en blijft de hoofdvraag: Wil men inlandsche landraadsvoorzitters? Klerken, griffiers, landraadsleden, inl. officieren van justitie kunnen onbetwistbaar met succes gerecruteerd worden uit de leerlingen der bestaande hoofdenscholen, de inl. landraadvoorzitters in elk geval enkel uit die scholen, indien het leerplan belangrijk wordt uitgebreid.

Ik vermoed, dat menigeen de vraag om de lippen zweeft: maar is dan het voorzitten van een inlandsche rechtbank zulk een eenvoudige zaak, dat men daartoe geschikt is te achten na een *studietje* van eenige jaren als thans wordt voorgesteld, mits gevolgd door eenige jaren van practische werkzaamheid, die wellicht tot een minimum

zullen worden beperkt. Op grond van een dertigjarige ondervinding betwijfel ik of de Indische Regeering wel bij voortduring het belang van eene behoorlijke rechtspraak heeft ingezien. De bureaucratie (scilicet Directeur van Justitie en Algemeene Secretarie) zijn mij altijd meer of min jaloersch op eene onafhankelijke rechterlijke macht toegeschenen; een rechter is bovendien nimmer eene populaire persoonlijkheid geweest, vooral niet in Indië, waar ieder particulier zich erg voelt. Vóór alles is het daarom zaak de rechtersambten alleen toe te vertrouwen aan ontwikkelde personen, die in hunne omgeving achting afdwingen. Welke algemeene ontwikkeling kan men zich nu denken van hen, die de voorgestelde cursus hebben doorgemaakt en op de inlandsche rechtspraak tant soit peu zijn afgericht. Och, zal men schouderophalend zeggen: zij hebben slechts inlanders te berechten, alsof ook niet voor deze een onvertogen rechtsspraak onafwijsbare eisch is. Men vergeet dan, dat de landraden wel inlanders als beklaagden voor zich krijgen, maar de klagers, de belanghebbenden vooral in industriecentra, zijn Europeanen. In burgerlijke zaken is de inlandsche rechter bevoegd, wanneer de gedaagde een inlander is; in niet hoevele gevallen is intusschen de eischer een Europeaan! Bij executiegeschillen wordt zelfs die eischer gedaagde. Dit alles echter in het midden gelaten, vóór alles moet men in het oog houden de mate van kennis geëischt voor de uitoefening der rechtsspraak zelve. Gelijk bekend – is de tegenwoordige landraadvoorzitter tevens residentierechter. Sedert 1901 is de rechtspraak van dezen laatste over Europeanen een uiterst belangrijke geworden. Aan die hoofdgroep van Indische ingezetenen mag hij tot 3 maanden gevangenis opleggen; in burgerlijke zaken is zijn rechtsmacht begrensd door de waarde der vordering ad *f* 500; in vele gevallen is hij bevoegd tot een onbeperkt bedrag. Vermoedelijk zullen t. z. t. afzonderlijke residentierechters worden aangesteld; de Minister laat zich daarover niet uit, zwijgt in elk geval over de zeer belangrijke uitgaven, die deze aanstelling zal medeslepen, en meent de plano te kunnen verwijzen naar eene blijkbaar in de lucht hangende, vermoedelijk ad calendas graecas te verschuiven, nieuwe Rechterlijke organisatie, welker grondtrekken in het duister verkeeren. Voor een oogenblik aangenomen dat de inl. rechtskundigen niet met het residentiegerecht zullen worden belast, dan blijft toch een taak over, die niet weinig rechtskennis voor eene behoorlijke vervulling eischt. Een strafrechter, die geheel leek is op burgerrechtelijk terrein, is vrijwel onmogelijk. Het burgerlijke recht dat bij de landraden toepassing moet vinden, zal volgens art. 75 Regeeringsreglement (nieuw) berusten op algemeene verordeningen, waarbij de voor Europeanen geldende bepalingen zijn toepasselijk verklaard, terwijl overigens als zoodanig zullen gelden rechtsregelen, die samenhangen met hun godsdienst en gewoonten. Al is de rechtspleging betrekkelijk eenvoudig, het materieel recht kan zeer ingewikkeld zijn,

vooral als het erfquaesties van Chineesche boedels betreft, in welke de landraden competent zijn. Eene uiterst geringe geruststelling is het dat de heer Cohen Stuart mededeelt dat in Engelsch-Indië de inlandsche rechters zoo uitnemend voldoen als rechters in burgerlijke zaken. Evenmin als de Javaan kan vergeleken worden met den Engelsch-Indiër (ik wijs slechts op de afwezigheid van Chineezen in de meeste streken van dat land als bewijs van heel veel meer energie dan de Javaan bezit), evenmin is het Engelsch recht, dat niet op den bodem van het Romeinsch recht staat, een maatstaf voor Ned.-Indië. Wellicht hebben die rechters een loopbaan als practizijn achter zich (men kiest in Engeland de rechters uit de uitstekende advocaten) derhalve een geheel andere dan ons thans met de rechtsschool wordt voorgespiegeld. Merkwaardig is het dat die inl. rechters als strafrechter minder zouden voldoen wegens hun gebrek aan onafhankelijkheid. De heer Stuart — die het feit mededeelt — vindt dit nog al begrijpelijk op grond der in Ned. Indië bij inlandsche ambtenaren opgedane ondervinding en wijst op den ongunstigen invloed te dezen door Europ. bestuursambtenaren uitgeoefend. Door deze zal de inl. voorzitter zich ook in Ned.-Indië m. e. laten beïnvloeden; hij kent de meening van het bestuurs-'tevens politiehoofd door het verleenen van den rechtsingang (dagelijksche rol van zaken), waartoe de bevoegdheid bij den resident of ass. resident berust. Als Europeesch landraadvoorzitter moet men — ik spreek bij ondervinding — al zeer vast in zijn schoenen staan om in deze kleine maatschappij (de Indisch-Europeesche is inderdaad zeer klein!) zijn onafhankelijk standpunt te handhaven, wat zal daarvan worden indien een van nature zachte toegevende persoonlijkheid als 't ware tot oogendienerij voorbeschikt, het heft in handen krijgt!

Laat dan de tegenwoordige rechtspraak over inlanders, door de Europeesche landraadvoorzitters uitgeoefend niets te wenschen over? Ik beweer niets minder dan dat. In elk corps zijn schurftige schapen, maar men heeft er steeds naar gestreefd de ongewenschte elementen te verwijderen. De landtaal (op Java: het Javaansch, Soendaneesch of Madureesch) wordt in vele gevallen niet, meestal onvoldoende gesproken. Maar laat mij daaraan dadelijk toevoegen: grootendeels berust de schuld daarvan bij de Indische Regeering of juister gezegd bij de bureaucratie. Toen het nog aan den candidaat recht. ambtenaar vrij stond in slechts één der Indische talen examen te doen, werd hij die zich op het Javaansch had toegelegd, vrij zeker naar de Buitenbezittingen gezonden. De voortdurende overplaatsingen waren aan de taalstudie zeker niet bevorderlijk. Nu eens was men in het Makassaarsch taalgebied, dan weer op Padang geplaatst om van daar naar de Molukken te worden gezonden. Er is absoluut niets gedaan om de zoo aanbevelenswaardige taalstudie aan te moedigen, niettegenstaande daartoe alle aanleiding bestond in de wetenschap dat het landraad-

voorzitterschap zooveel arbeids vordert dat waarlijk wel eenige waardeering mocht worden betoond. In het credit van de Indische Regeering kan te dezen alleen worden geboekt het feit dat Gouv.-Gen. van Heutsz spoedig na zijn optreden vaststelde dat bij vacature alleen de rechterlijk ambtenaar zou bevorderd worden, die op de hoogte was van de landtaal gesproken op de plaats, waar de inlandsche rechtbank gevestigd was. De plotselinge toepassing van dit beginsel heeft zeer onrechtvaardig gewerkt; uit den aard der zaak kon niet nagegaan worden of de ambtenaar die beweerde (want meer werd in de praktijk niet gevraagd) de landtaal te kennen, al dan niet aan overschatting van eigen kennis leed. Zij was bovendien in strijd met bij Koninklijk besluit vastgestelde regelen van bevordering bij ancienniteit voor deze rangen, tenzij bepaald het tegendeel als uitzondering was gebleken. Merkwaardiger wijze moet Mr. Cohen Stuart — van hooren zeggen natuurlijk — toegeven dat de landraadvoorzitters, die de landtaal machtig zijn, niet immer de beste rechters bleken. Van de kennis van de landtaal der toekomstige inlandsche rechtskundigen maak ik mij vooral niet te groote voorstelling. De leerlingen der school zullen uit alle deelen van den archipel toevloeien; een groot contingent zal geleverd kunnen worden door de christen-Ambonneezen en Menadoneezen, die in eigen landstreek slechts enkele presidia zullen kunnen vervullen. Deze spreken alleen Maleisch en een of ander Alfoersch dialect. Hetzelfde geldt van leerlingen van Sumatra afkomstig. Gegeven de omstandigheid dat ongeveer de helft der tegenwoordige rechterlijke macht uit in Indië geborenen bestaat, is het niet duidelijk waarom deze minder goed Javaansch zouden kunnen leeren spreken dan de inlanders, die eenige jaren te Batavia, waar alleen passar (markt)maleisch als spreektaal geldt, aan de voorbereidende cursus en rechtsschool zullen deelnemen.

De heer Cohen Stuart schrijft voor een deel de inderdaad vrij talrijke vrijspraken (koerang trang) bij de landraden toe aan de omstandigheid dat de rechtskundige Europ. voorzitter te spoedig aan knoeierij gelooft en door gebrekkige kennis van de landtaal de waarheid niet weet op te sporen uit het voorhanden bewijsmateriaal, waarin hij alsdan verward geraakt. Welke povere voorzitters staan den heer C. S., die wellicht afgaat op courantenberichtjes, in elk geval niet op eigen waarneming, voor oogen? Ik voor mij ken zeer talrijke gevallen waarin door de volharding van den landraad-voorzitter een geheel ander licht over de getuigenverklaringen opging dan het voorloopig onderzoek van de inlandsche justitie deed schijnen. Evenzeer werden veroordeelingen van werkelijk schuldigen verkregen door dezelfde volharding. Ik verwijs slechts naar een opmerking, voorkomende in de September-aflevering van de jongste Indische Gids-afl. bl. 1431, waar, naar aanleiding van de berechting

van het opstootje te Karangtengah door den landraad te Soekaboemi, wordt betoogd, dat de aldaar bescheiden voorzitter voor zijn volharding om de waarheid te vernemen, eene onderscheiding verdient en er de aandacht op wordt gevestigd, dat onder de Inlandsche hoofden nog menigeen voorkomt, die zeker niet geschikt is om met een grooter aandeel in de bestuurstaak te worden belast. De beweringen van Mr. C. S. zijn hier zeer problematisch; wellicht denkt hij aan de onervaren voorzitters, die, dank zij de zuinigheid van vroegere ministers van Koloniën (zij hebben ook tot het tekort bij den geneeskundigen dienst medegewerkt!), in de laatste jaren bij gebrek aan ervaren personeel, moeten worden aangesteld. Vele vrijspraken schrijf ik voor mij toe aan eene minder juiste opvatting van de bewijstheorie, welke in Indië, naar mij voorkomt, vrij algemeen is. De wet vordert uitdrukkelijk het wettig en overtuigend bewijs van de *strafbare daad*, d. i. van het feit in zijn geheel. Terecht neemt dan ook de Hooge Raad der Ned. aan, dat niet elk onderdeel, elk element van de strafbare daad door wettig bewijs, d. i. door meer dan één getuige, door meer dan ééne aanwijzing, moet bevestigd zijn. Ook is eene vrijspraak of een daarmede in resultaat vrijwel overeenstemmend ontslag van rechtsvervolging dikwijls eene uiting van bij juristen niet ongewone spitsvondigheid, welke zij voor scherpzinnigheid aanmerken. Dit wordt hen terecht verweten door een oud-rechterlijk ambtenaar Mr. Kielstra in de Juni afl. van de Ind. Gids. Intusschen zou men verkeerd doen die spitsvondigheid alleen op rekening van juristen te stellen. Jarenlang heb ik met leeken aan de rechtspraak deelgenomen en ik ben steeds verbaasd geweest over de zonderlinge opvattingen omtrent het geleverd bewijs enz. door velen hunner geuit. Ik vrees van de inl. rechtskundigen vooral niet minder zoeken naar spijkers op laag water. Ook zij zullen met hun halve kennis op de wet gaan turen om hare onvolkomenheden te vinden alsof de wetgever daarin ooit den rechter zou kunnen bijhouden en alsof die wetgever vooral niet mag rekenen op gezond verstand bij den rechter. Dezelfde rechtsgeleerde is van meening dat in sommige eigenschappen die rechtskundigen nimmer hunne europeesche collega's zullen terzijde streven nl. in eerlijkheid en onpartijdigheid, eigenschappen die in de Indische maatschappij van nog meer belang zijn dan juridische kennis. Hij betwijfelt (en ik met hem) of het mogelijk zal zijn hun moreel peil hoog op te voeren en geloof dat *vooraf* de inlandsche maatschappij een goed eind verder zal moeten zijn op den weg harer ontwikkeling, welke men niet mag forceeren.

Een belangrijk argument dat tegen de voorgestelde opleiding van inl. rechtskundigen voor de rechtspraak in *eersten aanleg* aangevoerd moet worden is gelegen in het groote nadeel, dat aan de behandeling in *tweeden aanleg* zal worden toegebracht. De zeer duidelijke toeleg van den heer Cohen Stuart en van den Minister is om op een gegeven

tijdstip *alle* landraden van eenig belang door inlanders van de rechtsschool te doen voorzitten. De toegang tot de Raden van Justitie, rechters in revisie (appel op de stukken) voor de misdrijfzaken en in hooger beroep voor overtredingen en burgerlijke zaken is hun ontzegd Gelijk bekend trad vóór 1901 het Hof voor Java als revisierechter op. Als zoodanig werd het vervangen door drie Raden van justitie, die zouden samengesteld worden uit gewezen landraadvoorzitters bij voorkeur te kiezen uit hen, die in 's Raads rechtsgebied waren werkzaam geweest. De bedoeling zat voor om de revisiebehandeling te doen plaatshebben door rechters, die aan bekendheid met den inlander locale kennis zouden paren. Waar de landraden voor de meesters in de rechten worden afgesloten, zullen voortaan deze die niet te ontberen wetenschap moeten derven. De inlanders zijn — volgens de Regeering — zoo aanbevelenswaardig als voorzitter, omdat zij hun landgenooten zoo grondig zullen kennen; voor de hoogere instàntie schijnt die kennis onnoodig! Laat ik er dadelijk bijvoegen dat de kennis van gewoonte of adatrecht bij inlandsche hoofden mij nooit meegevallen is en ik vrees dat de inl. rechtskundigen — gelijk velen hunner europeesche collega's — meer zullen voelen voor hetgeen in wetten is neergelegd.

Bereids had ik gelegenheid er op te wijzen dat bezuiniging niet van de instelling van de rechtsschool te wachten is. De heer Cohen Stuart droomt zich al dadelijk drie van die scholen, die — het dient erkend — bij de zeer verreikende plannen van Minister Fock zekerlijk noodig zijn. De beweerde bezuiniging zou o. a. bestaan in minder traktement aan inl. landraadvoorzitters te betalen dan thans de europeesche genieten. De heer C. S. stemt echter grif toe, dat de inlanders minder werk zullen afdoen. Naar mijn bescheiden meening zal dat zelfs *belangrijk* minder zijn; de inlander denkt niet vlug, maar schrijft in elk geval langzaam vooral als hij niet overschrijft. Bovendien zullen zij minder weerstandsvermogen hebben. Het voorzittenschap is een zeer inspannende werkkring en de bewijzen daarvan vormen de talrijke geneeskundige certificaten wegens zenuwoverspanning, die ik als president van het Hof met het verleenen van binnenlandsche verloven belast, ontving. Wat zal er van die inlanders worden, als men bedenkt, dat Dr. Kohlbrugge bij herhaling op de zenuwzwakte van inlandsche hoofden wees en nog laatstelijk in zijn artikel „Het Indisch kind en zijne karaktervorming" (Vragen des tijds. Mei 1907) schreef: „Het is mij onbegrijpelijk, hoe men op het denkbeeld is kunnen komen om inlandsche officieren voor het leger op te leiden, om inlanders tot rechters te vormen of tot zelfstandig handelende geneesheeren op te voeden. Zulke gedachten toch kunnen alleen opkomen bij hen, die zich er nimmer rekenschap van gaven, hoe onze denkbeelden in een tropenmensch werken. Ja, men kan hen alles leeren, maar men verwacht

hierdoor van hen geen karakterontwikkeling, wel eene enorme dégeneratie van het zenuwgestel".

Het is mij totdusver nog niet duidelijk geworden, waarom het rechtskundig voorzitterschap de eerste stap moet zijn tot uitbreiding van de deelneming van den inlander aan de bestuurstaak, waarom juist een aanvang moet worden gemaakt door het toegankelijk maken van een ambt, dat het meest zelfstandige is, dat men zich denken kan. Waarom al dadelijk een zoo hechte steun van het gezag als de rechtspraak is, uit handen te geven?! Waarom leidt men den inlander niet op tot waterstaatsopzichter en noemt hem dan inlandsch ingenieur met een zelfstandigen werkkring! Den ingenieur kan men steeds rechtstreeks contrôleeren; hij heeft altijd een chef boven zich. Op den rechter kan alleen eene zeer indirect toezicht worden uitgeoefend, dat zich in hoofdzaak tot den inhoud van papieren zal moeten bepalen. Men zal zich beroepen op het gebrek aan europ. rechterlijke ambtenaren, alsof niet met gepaste middelen, gelijk ik reeds in mijn boven aangehaald artikel van 13 October l.l. betoogde, het tekort kan worden opgeheven. Op den bodem van het Regeeringsvoorstel ligt een onmiskenbare minachting voor de taak van den landraadvoorzitter begrijpelijk bij den tegenwoordigen bewindsman, die nimmer aan de inlandsche rechtspraak deelnam en ook hier alles beziet van het eenzijdig standpunt van den Indischen advocaat.

De vraag is gerezen of de uitspraken der door inlanders voorgezeten rechtbanken op hetzelfde prestige (een vraag vooral in een land van millioenen inlanders door luttel duizenden Europeanen geregeerd van beteekenis) als dat waarmede de tegenwoordige rechtsspraak omgeven is, zullen kunnen rekenen. Eene rechtsspraak die niet betrouwbaar is, waarop de justitiábelen laag neerzien, is inzonderheid in een overheerscht land een groot gevaar. De inlander is zich uitstekend bewust dat wanneer de tegenwoordige landraadvoorzitter feilt, hij volkomen te goeder trouw fouten begaat. Hij weet dat die voorzitter is onpartijdig en zelfstandig. In de rechtsbedeeling van eigen hoofden — ik spreek uit ondervinding, eene ondervinding mij door verschillende gewezen landraadvoorzitters hier te lande bevestigd — stelt hij bitter weinig vertrouwen, omdat hij maar al te zeer weet welke invloeden daarop kunnen inwerken. Nu zegge men niet: de districts- en regentschapsgerechten op Java en de daarmede overeenkomende gerechten der z.g. Buitenbezittingen hebben zulk een onbeduidende rechtsmacht (burgerlijke vorderingen tot *f* 50.—, onbeteekenende strafzaken) dat deze geen gewicht in de schaal kan leggen. Voor den inlander vertegenwoordigt *f* 50— eene zeer belangrijke som en wanneer de justitiábele weinig zaken bij de gerechten, waar het procesvoeren vrijwel gratis geschiedt, aanbrengt — gelijk inderdaad het geval is — pleit dit stellig niet voor het vertrouwen, dat hij in de

instelling heeft. Van meer belang is echter de kennisneming van allerlei grondquaesties door dessahoofden, districtshoofden en regenten. Art. 25 van het z. g. Inlandsch Reglement (regelende de inlandsche rechts- en strafvordering en politie) legt den dorpshoofden de verplichting op om geschillen blootelijk bijzondere belangen der dorpsbewoners ten onderwerp hebbende zooveel mogelijk met onpartijdigheid en in overleg met de oudsten van het dorp, te trachten in der minne bij te leggen. Gelukt dit niet, dan worden partijen verwezen naar het districtshoofd (art. 26 I R). Het is natuurlijk dat dit zoo noodig zijn hiërarchieken chef, den regent, ter zake raadpleegt. Op deze wijze nemen de inlandsche hoofden van allerlei burgerrechtelijke geschillen kennis, die eigenlijk bij de landraden tehuis behooren en in wier beslissing de inlander, nu de zaak eenmaal bij zijn hoofden aanhangig is, maar al te dikwijls berust, vooral als de regent voortspruit uit een oud adellijk geslacht. De Minister beweert nu dat al ware alles juist, wat omtrent de hooger bedoelde gerechten kan worden aangevoerd, dit niets bewijst omdat die rechters de juridische opleiding missen, welke juist aan de toekomstige inlandsche rechters wordt bijgebracht. Hier wordt voorbijgezien, dat het allerminst het gebrek aan rechtsgeleerde kennis is, die de nieuwe rechters doet wraken. Ik herinner aan de zeker te sterk gekleurde schildering van Dr. Kohlbrugge, die in eene voordracht voor de leden van het Indisch genootschap alhier de inl. hoofden met roofridders gelijkstelde. De waarheid is, dat dank zij hunne omgeving, opvoeding en andere factoren bij deze landsdienaren allerlei zonderlinge begrippen bestaan, die den Westerling met verbazing vervullen. Tallooze voorbeelden heb ik daarvan tijdens mijne deelneming aan de rechtsspraak van het Hof waargenomen, welk college ook wordt gehoord, wanneer een der inlandsche rechterlijke ambtenaren (dus zoowel inlandsche officieren van justitie als de talrijke landraadleden die als bijbetrekking aan de landraadrechtspraak deelnemen) in aanmerking komt voor ontzetting of onvrijwillig ontslag. Nog niet lang geleden bleken de inl. officier van justitie te Magelang en zijn adjunct gewoon te zijn de waardevolle stukken van overtuiging in de bank van leening te brengen, om ze voor den dag der terechtzitting met goedvinden van den pachter tijdelijk terug te nemen. Zij beriepen zich op het algemeen heerschend gebruik, wat dan ook bij onderzoek bevestiging vond. Weinige inlandsche hoofden vinden daarin iets bijzonders.

Tot mijn spijt ben ik niet in de gelegenheid om van het rapport van de heeren dr. Snouck Hurgronje en Mrs. v. d. Zwaan en Koster kennis te nemen. Ik zou gaarne vernemen of de eerste, die naar het gerucht wil, vooringenomen is tegen eenige rechtskundige landraadvoorzitters, thans nu hij in een zuiver Europeesche omgeving verkeert, den inlander, die zijne z.g. opvoeding op Java zal krijgen, nog voor

deze functie in aanmerking zou willen brengen. Mr. v. d. Zwaan, de tegenwoordige Procureur-Generaal, dien ik hoogacht, behoort tot de zich meer en meer in getalsterkte ontwikkelende Indische chauvinisten; zoo zij al niet begeeren de banden tusschen Moederland en Koloniën geheel te slaken, droomen zij, de in Indië geborenen, zich een Indië, dat in nagenoeg alle opzichten het moederland zal kunnen missen. In hun gedachtengang behoort Indië bijna alles te leveren wat thans Nederland verschaft. Ik acht het plicht tegen die bedenkelijke richting te waarschuwen. De heer Koster, eenige jaren voorzitter van eenige kleine landraden en later leeraar aan de hoofdenschool te Bandoeng wordt vermoedelijk beheerscht door de gemakkelijkheid waarmede regentszonen en zonen van voorname inlanders verschillende zaken kunnen leeren. Evenwel op de gemakkelijkheid iets aan te leeren komt het hier niet in de eerste plaats aan (als examinator stond ik altijd verbaasd over de hoeveelheid wetenschap die jongelieden in hunne hersens, natuurlijk onvoldoende verwerkt, kunnen opnemen), maar op het moreel en op de latere omgeving te midden van inl. ambtenaren, wier denkbeelden omtrent het zedelijk geoorloofde vrij primitief zijn.

Ik hoop dat de Staten Generaal, die aan den inlander in 1869 de groote weldaad bewezen van europeesche rechtskundige landraadvoorzitters, den Minister de gelden zullen onthouden voor eene allerbedenkelijkste nieuwigheid. Ik besluit met eene krachtige opwekking tot de jeugdige Nederlandsche rechtsgeleerden om zich aan te melden voor den rechterlijken dienst in Nederlandsch-Indië, welke naast goede bezoldiging, eene hoogst eervolle en ruimschoots voldoening verschaffende loopbaan opent, dit niet het minst voor hen, die niet in Nederland in allerlei onbeteekende baantjes een zorgvol bestaan willen hebben. Ware het anders, wij zouden bijna gelooven aan de juistheid der woorden van den bekenden journalist Victor Bérard in de Revue de Paris van 1906 pag. 665 „La Hollande aujourd'hui suffit à peine au trop lourd fardeau de ses Indes malaises". In eene voordracht te Weenen voor belangstellenden gehouden, wees de heer Bloch er destijds op dat Nederland vrijwel in alle behoeften der verschillende diensttakken kon voorzien, echter als klein volk geen voldoend aantal officieren van gezondheid kon leveren. Laten wij toch vooral niet meer argumenten voor ons „à peine suffire" verschaffen!

's Gravenhage, 4 November 1907.

De opleiding der Inlandsche Hoofden op de buitenbezittingen

DOOR

K. A. JAMES,

Controleur B. B.

Sedert drie eeuwen zijn wij koloniale mogendheid en wanneer wij vergelijkingen trekken met andere landen, behoeven wij ons geenszins te schamen over hetgeen door ons is tot stand gebracht, ten spijt van alle in de laatste jaren geleverde sombere beschouwingen.

Ons groot koloniaal bezit geeft ons een eervolle plaats in de statenrij der aarde.

Maar dit bezit legt ons ook verplichtingen op en wil men ons verblijf hier rechtvaardigen, dan dienen wij de plaats, ons door de Voorzienigheid gegeven om de bewoners van dit plekje van den aardbol op te voeden, goed en eervol te vervullen.

Hoe schoon het is eene roeping te vervullen — en dit hebben wij — het eischt eene ernstige opvatting van de uit te voeren taak en volharding tot het bereiken van het edele doel.

Al mag soms misgetast worden, zoo behoeft dit nog geene ontmoediging te baren.

En deze taak is niet te zwaar voor ons en de volharding er toe bezitten wij, Nederlanders.

Is men op Java een goed einde reeds in de gewenschte richting en kunnen daar de voorname hoofden de leiders en voorlichters der bevolking genoemd worden, op nagenoeg heel de buitenbezittingen zijn de hoofden ver ten achter wat ontwikkeling en beschaving betreft met die van Java.

En nu sedert de laatste jaren de „witte plekken" op de kaart van onzen Archipel zijn verdwenen en de volkeren dier onafhankelijke streken aan ons rechtstreeksch gezag zijn onderworpen — wat niet anders dan toegejuicht kan worden — nu is onze taak van opvoeding nog schooner geworden en ik herhaal het niet te zwaar.

Met energie kan één evenveel verrichten als tien anderen, doch als onmisbare factor moeten de middelen tot uitvoering van het werk aanwezig zijn. Een goed timmerman zonder werktuigen is hulpeloos.

Die middelen, die werktuigen nu voor den bestuursambtenaar zijn de hoofden, de onmisbare schakels tusschen bestuur en volk.

Vooral nu het streven is om met Britsch-Indië tot voorbeeld het aantal Europeesche bestuursambtenaren tot de bevolking, die zij moeten besturen, in een ruimere verhouding te stellen, en dus hun taak zwaarder zal worden, moeten zij nog meer dan thans gesteund worden door de hoofden en inlandsche ambtenaren.

Bij de Kamer-debatten over het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven in Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1907, ten behoeve van de hoogere vorming van Nederlandsch-Indische ambtenaren, zeide de heer Fock, Minister van Koloniën:

„De bedoeling van de reorganisatie, die, naar ik hoop, niet zoolang „op zich zal laten wachten, is dat veel van het bestuur wordt over„gelaten aan de Inlandsche ambtenaren.

„Dit wordt toegepast, gelijk ik reeds bij de algemeene beschouwingen „heb uiteengezet, volgens het beginsel van artikel 67 van het Regee„rings Reglement, zoodat meer en meer het beginsel in toepassing „komt, dat het bestuur wordt gevoerd door Inlandsche ambtenaren, „onder toezicht van Europeesche ambtenaren.

„Het aantal der Europeesche ambtenaren zal dus inkrimpen, dat der „Inlandsche toenemen.

„De werking van het stelsel zal zich echter niet dadelijk doen „gevoelen. Immers, zooals de heer van Deventer overtuigend heeft „aangetoond, er zullen nog tal van jaren noodig zijn, vóórdat wij over „genoeg Inlandsche ambtenaren van voldoende opleiding kunnen „beschikken".

Op de buitenbezittingen zijn het de hoofden — meestal adathoofden — die het bestuur voeren en hunne opleiding laat, helaas! vaak veel te wenschen over. Vooral in de pas onderworpen of niet geheel gepacificeerde streken moet flink de hand aan de ploeg geslagen worden.

Hierbij moeten de hoofden in twee klassen verdeeld worden, t. w.:

a. de voorname hoofden, n.l. zij, die in rang gelijk gesteld kunnen worden met de regenten en wedono's op Java; en

b. de mindere hoofden, n.l. de onderdistricts en kamponghoofden, gelijkstaande met de assistent-wedono's en dessahoofden.

Rijksbestuurders, mantri's enz. kunnen naar den rang, die zij innemen, gebracht worden onder sub *a* of *b*, wat plaatselijk moet beoordeeld worden.

Als eisch voor de sub *a* bedoelde hoofden moet het met goed gevolg doorloopen eener hoofdenschool gesteld worden, terwijl de lagere hoofden de Inlandsche lagere school moeten hebben bezocht.

Scholen voor zonen van Inlandsche hoofden en van andere aanzienlijke Inlanders zijn er, helaas! niet veel.

Bij Staatsblad 1878 No. 121 werd bepaald, dat deze zeer nuttige instellingen zouden worden opgericht te Bandoeng, Magelang, Probolinggo en Tondano. Op Java heeten ze sedert 1900 „Opleidingscholen voor Inlandsche ambtenaren".

Voorts kunnen nog eenige speciale Gouvernementsscholen genoemd worden, waar het onderwijs nagenoeg hetzelfde is als op de Europeesche lagere scholen en het Nederlandsch mede voertaal is.

In 1901 kwam te Menado n.l. onder den naam van „Menadosche school" een onderwijsinrichting tot stand ten behoeve van de kinderen van aanzienlijke en gegoede Inlanders.

Ter Sumatra's Oostkust werden in 1904 drie scholen geopend voor kinderen van aanzienlijke Inlanders te Medan, Tandjong Balei en Tandjong Poera.

Voorts heeft men te Amboina sedert 1869 de „Ambonsche burgerschool", meer bizonder voor de kinderen van Ambonsche burgers, doch waar ook kinderen van hoofden kunnen toegelaten worden.

Behalve de hoogerbedoelde scholen, die meer speciaal bestemd zijn voor de vorming en meerdere ontwikkeling van Inlandsche Ambtenaren, hoofden en andere aanzienlijke Inlanders, bestaan nog de „Kweekscholen voor Inlandsche onderwijzers". Er zijn thans vijf van deze scholen: te Bandoeng, Probolinggo, Djokjakarta, Fort de Kock en Amboina.

Deze scholen toch worden bevolkt door vele zonen van hoofden, en deze oefenen een nuttigen en uit een politiek oogpunt gunstigen invloed uit op hunne omgeving.

In Juni van dit jaar bezocht ik met een achttal Atjehsche hoofden de jaarmarkt te Fort de Kock en werd een bezoek aan de Kweekschool aldaar niet verzuimd, te meer omdat een vijftal Atjehsche jongelieden er hunne opleiding genoten. Deze jongens worden geen onderwijzers, maar moeten zich eenige ontwikkeling vergaren om later als hoofd nuttig werkzaam te kunnen zijn. Zij spraken reeds voldoende Nederlandsch, wat de bewondering opwekte der mij vergezellende hoofden.

Een der laatsten, Teukoe Teungòh, zoon van den bekenden Teukoe Nè' van Oelèë Lheuë heeft te Koeta Radja les genoten in het Nederlandsch, doch hij zag in hoe zijne ontwikkeling toch zeer ten achter was bij die der leerlingen aan de Kweekschool.

Hij zeide na het bezoek tot mij (ik spreek met hem steeds in onze taal): „Wat spijt het mij, dat mijn vader mij niet hierheen heeft gezonden. Doch de grootste fout is bij de Athjehsche vrouw. De moeders willen hunne kinderen niet missen of elders heen laten gaan en daarom blijven wij dom."

Een der andere hoofden zou gaarne ook zijn zoon op deze kweekschool zien.

Nu men de inrichting gezien heeft en weet dat er rasgenooten zijn, is de vrees en tegenzin om zijn zoons eldere onderwijs te doen genieten. overwonnen.

Een kort woord over de inrichting.

De gebouwen — school en logeer-vertrekken — zijn keurig, ruim, luchtig en frisch. De leermiddelen zijn uitstekend en uit ruime beurs aangeschaft, zooals het ook behoort bij een eerste klasse inrichting.

Ieder leerling heeft zijn eigen kamertje van 4 op 4 M. en op de deur is de naam vermeld. De ramen zijn van gordijnen voorzien, en een net ijzeren ledikant dient tot slaapplaats. De kamers bevatten verder een tafel, een paar stoelen, een kastje en een mat, terwijl de wanden versierd zijn met eenige platen. Van Gouvernementswege worden het ledikant, de tafel, het kastje en een stoel verstrekt, het overige schaffen de leerlingen zich zelf aan, zij onderhouden zelf hun kamers en het zag er overal keurig en bepaald gezellig uit.

Wij mogen trotsch zijn op deze kweekschool en kunnen haar gerustelijk als modelinrichting aan vreemdelingen toonen.

De kamers der Atjehsche jongelieden waren evenals die der andere leerlingen netjes in orde, en dit feit verwekte een gevoel van voldaanheid bij de hoofden.

Want wanneer men weet, hoe vuil en onsmakelijk het meestal in de woning der Atjehsche hoofden is, dan begrijpt men wat deze orde en netheid voor de toekomst een groot nut zal afwerpen. Leerlingen op hun 10de en 12de jaar gekomen en 6 à 8 jaar aan deze omgeving gewend geraakt, zullen in hun verder leven een groot deel van deze ordelijkheid behouden [1]).

Na het doorloopen der school behooren zij voor een paar jaren op de kantoren der bestuursambtenaren te werk gesteld te worden.

Maar vooral uit een politiek oogpunt is het verblijf van eenige jaren aan een dergelijke inrichting voor aanstaande hoofden hoogst belangrijk.

Voor Atjeh is dit meer dan voor elders het geval. — De afkeer tegen ons zal wijken, wanneer men ons doel en streven zal leeren kennen en ons beter zal begrijpen. Zoo zagen de Atjehsche hoofden ook te Fort de Kock, Toengkoe Amir, opvolger van den Sultan van

---

[1]) Om tot de Kweekschool te worden toegelaten, moeten de leerlingen minstens dertien jaar oud zijn.

Er is aan de Kweekschool een openbare Inlandsche school verbonden, met uitstekende onderwijskrachten, waar zij vooraf opgeleid kunnen worden. Deze school is extern en dan kunnen leerlingen van buiten bij een familie in de kost, zooals met twee Atjehsche jongens het geval is geweest. Deze hadden tevoren een Inlandsche school op Atjeh bezocht.

Assahan, als aspirant controleur à la suite werkzaam en zich in de Europeesche kringen gemakkelijk bewegen. — Zij begrepen daardoor dat het streven van het Gouvernement is om van de hoofden bekwame bestuurders te maken, die hun land en volk tot ontwikkeling en welvaart zullen voeren.

Behalve deze vijf jongelui zijn er nog vijf andere jeugdige Atjehers te Bandoeng op school. — Een hunner, Teukoe Mohamad Thaib, zoon van den schatrijken doch onbeschaafden Teukoe Tjhi' Peureula's (onderafdeeling Bajeuën) bezocht mij tijdens zijn verlof met de poewasavacantie in 1906.

Het verbaasde mij hoe hij in één jaar tijds reeds vrij goed Hollandsch kende. Sprekende met mij, zeide hij: „Ik ben U dankbaar, dat ik door uw hulp op Bandoeng op school ben gekomen" [1]).

En Teukoe Mohamad Thaib zal niet de eenige zijn, die begrijpt en voelt dat ontwikkeling zoo noodig is voor een inlandsch hoofd.

Het zou daarom mijn wensch zijn, wanneer niet alleen als beginsel, maar als imperatief voorschrift alle zonen van belangrijke hoofden t. w. Oelèëbalangs (districts- en landschapshoofden) naar een hoofdenschool of kweekschool werden gezonden. Willen zij niet leeren of voldoen zij niet, dan verbeuren zij eene latere aanstelling tot hoofd. Zonen van arme hoofden moeten op 's lands kosten opgevoed worden en het geld hiervoor benut zal een honderdvoudige winst afwerpen.

Want waarlijk, niet kruit en lood zijn de voornaamste pacificatiemiddelen, maar wel ontwikkeling en beschaving.

Op Atjeh zijn er reeds verscheidene Gouvernements Inlandsche lagere scholen (in het geheel 14) en enkele hoofden hebben particuliere scholen geopend (te zamen 7).

Het Bestuur in Atjeh bevordert de uitbreiding van het onderwijs en steunt elk streven in die richting.

Zijn er overal voldoende Inlandsche Scholen, dan moet het schoolbezoek voor a.s. ondergeschikte hoofden óók verplichtend gesteld worden.

Verreweg de meesten hunner toch kunnen niet lezen en schrijven (ook niet het Arabisch schrift), wat dikwijls zeer belemmerend werkt bij de uitoefening van het bestuur.

Wat hier ten opzichte van Atjeh is betoogd, is n.b.m. ook toepasselijk op verschillende deelen der buitenbezittingen.

Eene opleiding in Europa van hoofdenzonen wordt over het algemeen ongewenscht geacht.

Bij de niet voldoende ontwikkeling der leerlingen worden de toestanden aldaar niet begrepen, terwijl het nut van een Europeesche opleiding niet duidelijk is. Opleiding in Indië en liefst in een ander gewest dan waar men woont en zoo mogelijk met detacheeringen op

---

[1]) Te voren was ik controleur te Bajeuën.

andere hoofdenscholen, opdat ook andere gedeelten van den Archipel worden gezien en andere toestanden, volken, gewoonten enz. worden opgemerkt.

De oprichting van eene hoogeronderwijsinrichting voor de hoofdenzonen is vooralsnog overbodig, vermits de bekwaamsten onder hen toch de gelegenheid hebben, de afdeeling *B* van het Gymnasium Willem III te bezoeken.

Dat bekwame hoofdenzonen als aspirant-Controleur (al dan niet à la suite) worden te werk gesteld, verdient ernstige overweging en zal niet anders dan ten voordeele zijn van den betrokkene, die ons bestuursrégime daardoor beter leert, terwijl het Gouvernement een goed onderlegd hoofd wint.

Nog te betoogen, dat hoofdenscholen en scholen voor Inlandsche ambtenaren zeer nuttig en gewenscht zijn, is overbodig. De kosten daaraan besteed werpen gouden rente af.

Niet voor elk gewest is een dergelijke inrichting noodig. Voor eenige gewesten te zamen zou op een gunstige, liefst koelgelegen plaats een school moeten opgericht worden, biv. voor Noord-Sumatra omvattende Atjeh en Onderhoorigheden, Sumatra's Oostkust, Tapanoeli en de Padangsche Beneden- en Bovenlanden te Fort de Kock [1]) en voor Zuid-Sumatra met Benkoelen, Lampongsche districten, Djambi, Palembang en de residentie Riouw en Onderhoorigheden ook een school op een geschikte plaats in het centrum.

Blijken twee scholen te gering, dan kan er later nog één bijkomen en het gewesten complex gewijzigd worden.

Voor Borneo en Celebes zullen ook eenige dezer scholen moeten opgericht worden.

Met groote vreugde werd daarom vernomen, dat op de begrooting voor 1908 fondsen zijn aangevraagd voor de oprichting van drie nieuwe opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren.

Moge in komende jaren in dezelfde richting worden voortgegaan en deze strekken tot ontwikkeling der tot nog toe misdeelde buitenbezittingen.

Oelèë Lheuë, September 1907.

---

[1]) De kweekschool voor onderwijzers zou b.v. uitgebreid kunnen worden met eene afdeeling speciaal voor de opleiding van hoofden en ambtenaren.

Benoeming tot hoogere bestuursbetrekkingen.

DOOR

J. F. H. SCHULTZ VAN VLISSINGEN.

Zooals vermeld is op bl. 1565 der Oct.-afl. van de *Indische Gids*, hield de Minister van Koloniën bij de opening van de Nederlandsch-Indische Bestuurs-Academie een toespraak, waarin hij deed uitkomen, dat de studie aan die inrichting geen rechten of aanspraken schept om vroeger dan anderen tot eene hoogere bestuursbetrekking te worden geroepen; niet-studeerenden aan de academie zullen van hoogere betrekkingen niet worden uitgesloten.

Het is voor eene goede vervulling dier betrekkingen zeer gelukkig te achten, dat als beginsel is aangenomen, dat niet uitsluitend de voor de studie aan die onderwijs-instelling aangewezenen daarvoor in aanmerking zullen komen

Onder normale omstandigheden toch zullen voor die studie worden aangewezen bestuursambtenaren, die 6 tot 10 dienstjaren hebben en zich in dien korten diensttijd als zoodanig door geschiktheid voor hun taak hebben onderscheiden, zoodat van hen mag verondersteld worden, dat zij later ook voor de hoogere rangen bij het Binnenlandsch Bestuur geschikt zullen zijn.

Na voleindigde hoogere opleiding zullen er dus nog vele jaren moeten verloopen voordat zij in aanmerking kunnen komen voor benoeming tot eene hoogere bestuursbetrekking en het zou derhalve zeer verkeerd zijn, indien zij door hun doorgemaakten cursus rechten of aanspraken verkregen om later tot zoodanige betrekking te worden benoemd.

Zij zouden dan lichtelijk op de reeds door hen behaalde lauweren kunnen gaan rusten en zonder zich verder buitengewoon in te spannen den tijd afwachten, dat zij voor die benoeming aan de beurt zijn.

Werden verder de niet-aangewezenen van de hoogere bestuursbetrekkingen uitgesloten, dan zouden deze niet aangelokt worden om de lessen aan de Bestuurs-Academie als *toehoorder* bij te wonen, hetgeen toch voor hunne hoogere vorming noodig is, en verder zonder

ambitie blijven doordienen in het vooruitzicht van het toch niet verder te kunnen brengen dan tot de positie van Assistent-Resident.

Daar jaarlijks slechts een klein getal bestuursambtenaren voor de studie van de Bestuurs-Academie kunnen worden aangewezen en de kans voor zoodanige aanwijzing slechts gedurende een tijdvak van 4 jaren bestaat, kan het zijn, dat ambtenaren, die gedurende de eerste 10 jaren van hun diensttijd niet zoodanig hebben uitgemunt, dat zij voor die studie worden aangewezen, daarna uitstekende bestuursambtenaren zullen worden en ook boven de aangewezenen zullen uitmunten, indien zij niet door eene uitsluiting van de hoogere betrekkingen worden ontmoedigd.

Zij zullen dan, wanneer zij met buitenlandsch verlof naar Nederland gaan, lichtelijk het verzoek doen om de lessen aan de Bestuurs-Academie als toehoorder te mogen bijwonen en na voltooiing hunner studie aan die inrichting en uitstekenden dienst gedurende hun overigen diensttijd als controleur of gewestelijk secretaris en hun diensttijd als Assistent-Resident zeker niet minder geschikt zijn voor de hoogere rangen bij het B. B. dan de voor de studie aan de Bestuurs-academie aangewezenen, en ook al blijven deze met dezelfde ambitie doordienen, als zij vóór hunne aanwijzing aan den dag legden.

De benoeming tot de hoogere bestuursbetrekkingen behoort dus uitsluitend af te hangen van geschiktheid voor die betrekkingen en van den ijver en de toewijding aan den dienst, door de bestuursambtenaren aan den dag gelegd.

De voor de studie aan de Bestuursacademie aangewezenen behooren dus niet voor de hoogere rangen bij het B. B. in aanmerking te komen, indien zij niet na de voltooing hunner hoogere opleiding boven anderen blijven uitmunten in de vervulling van hunne ambtelijke werkzaamheden.

Zij behooren in dat geval te worden gelijkgesteld met hunne ambtgenooten, die — hoewel niet voor die studie aangewezen — de lessen aan de Bestuursacademie als toehoorder hebben bijgewoond, de studie aldaar met goeden uitslag hebben volbracht en daarna eveneens hunne ambtelijke verplichtingen op uitstekende wijze nakomen en hun werk met bijzondere toewijding verrichten.

Beide categoriën van bestuursambtenaren behooren gelijkelijk op den voorgrond te worden gebracht door eene buitengewone bevordering tot Assistent-Resident en later voor benoeming tot Resident in aanmerking te komen. [1])

De voor de studie aan de Bestuursacademie aangewezenen zullen dus door die aanwijzing boven de niet-aangewezenen, die de lessen aan die inrichting als toehoorder bijwonen, alleen het voordeel behooren

---

[1]) Zie verder mijn artikel: „Buitengewone bevorderingen bij het Binnenlandsch Bestuur" in de Juli-Aflevering van *De Indische Gids* van 1907.

te hebben, dat zij gedurende hun studietijd eene toelage van *f* 1000 's jaars genieten en dat de aandacht der Regeering reeds vroeg op hen gevestigd is, zoodat zij van eene voorspoedige carrière verzekerd zijn, indien zij na hunne hoogere vorming zich met denzelfden ijver aan den dienst blijven wijden als vóór hunne aanwijzing.

Is het dus wenschelijk te achten, dat zoowel de bestuursambtenaren, die de lessen aan de Bestuursacademie als toehoorder hebben bijgewoond, als degenen, die voor de studie aan die inrichting werden aangewezen, bij gebleken geschiktheid, voor de hoogere bestuursbetrekkingen in aanmerking komen; niet raadzaam acht ik het ook bestuursambtenaren, die niet de hoogere vorming deelachtig zijn geworden, tot die betrekkingen te benoemen, wanneer daarvoor geschikte personen, die de hoogere opleiding wel hebben genoten en wegens hunnen diensttijd bij het B. B. daarvoor reeds in aanmerking kunnen komen, beschikbaar zijn.

Aan de Bestuursacademie toch wordt o. a. onderwijs gegeven in die gedeelten van het Nederlandsch-Indisch gecodificeerd privaat- en strafrecht, waarmede naar het oordeel der Regeering de hoogere bestuursambtenaar behoort bekend te zijn.

Zonder dat onderwijs zal een bestuursambtenaar zich die kennis bezwaarlijk kunnen verwerven, althans niet zoo volledig als voor eene behoorlijke uitoefening van de rechterlijke functies, die aan een hooger bestuursambtenaar zijn opgedragen, vereischt wordt.

Wijl de bestuursambtenaren, die niet de lessen aan de Bestuursacademie hebben gevolgd, ook in andere opzichten ten achteren zullen staan bij degenen, die de hoogere vorming hebben ontvangen, is het m. i. raadzaam, hen alleen dan tot eene hoogere bestuursbetrekking te benoemen, wanneer laatstbedoelden daarvoor nog niet in aanmerking kunnen komen.

Dit is ten hunnen opzichte geenszins onbillijk te achten, omdat later ieder bestuursambtenaar, die aan de beurt is voor benoeming tot zoodanige betrekking, in de gelegenheid zal zijn geweest, om als toehoorder die lessen te volgen en het dus van weinig ijver getuigt, indien hij van die gelegenheid geen gebruik heeft gemaakt.

Daar het ook voor de vervangers der hoogere bestuursambtenaren wenschelijk te achten is, dat zij de juridische kennis hebben, die voor deze noodig is, zou het m. i. aanbeveling verdienen, voor de betrekkingen van Gewestelijk Secretaris en Assistent-Resident, waar zij bij afwezen of ontstentenis van het hoofd van gewestelijk bestuur dezen moeten vervangen, alleen bestuursambtenaren, die het onderwijs aan de Bestuursacademie hebben genoten, in aanmerking te brengen.

Watergraafsmeer, 11 November 1907.

Geneeskundige dienst in Ned. Indië.

DOOR

J. HAGA.

In de vergadering van Dinsdag 12 November 1907 van de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd o. m. de kwestie van de nieuwe formatie der officieren van gezondheid van het Ned.-Indisch leger besproken en meende Dr. Blooker, dat in het door mij ontworpen staatje, voorkomende in de September-aflevering van dit tijdschrift wel het een en ander ontbrak. Het zij mij vergund op deze plaats mijne zienswijze nader uiteen te leggen.

Het hospitaaltje te Ambon en de bemoeienissen met den geneeskundigen dienst der onderhoorigheden van Amboina zijn over het algemeen van zoo weinig omvang, dat deze gerust aan een officier van gezondheid der 1ste klasse kunnen worden overgelaten. [1]) De taak, die de e. a. w. off. v. Gez. (1e kl.) in Palembang in de laatste jaren had, was van veel omvattender aard, dan ze ooit in Amboina geweest is. Ook houde men in het oog, dat een officier van gezondheid 1e klasse chef is van den geheelen geneeskundigen dienst in West-Indië.

Makassar en Tjimahi zijn door mij niet in den staat opgenomen omdat zij feitelijk reeds daarin zijn vermeld. De gewestelijk dienstchef toch der pas gecreëerde IV militaire afdeeling op Java en die van Celebes en Onderhoorigheden behooren tevens Chefs te zijn van het Hospitaal respectievelijk te Tjimahi en te Makassar, willen zij iets te doen hebben. Malang, Willem I en Fort de Kock blijven nu nog over. Voor eerstgenoemd hospitaal zou men den hoofdofficier, thans voor het hospitaal te Soerabaia uitgetrokken, kunnen gebruiken — want het zou spoedig blijken dat plaatsing van 2 hoofdofficieren te Soerabaia slechts luxe is — terwijl voor Willem I en Fort de Kock nog nimmer de urgentie van een hoofdofficiers-plaatsing gevoeld werd. Daar ten slotte de dirigeerend officier van gezondheid, ter beschikking van den algemeenen dienstchef in de laatste jaren bijna uitsluitend belast was met zaken, den civielen geneeskundigen dienst betreffende, kon deze gerust buiten beschouwing gelaten worden, daar wel mag worden aangenomen, dat de scheiding van den civielen en militairen geneeskundigen dienst niet lang op zich zal laten wachten. [2])

[1]) Alleen zou men de bepalingen omtrent de bevoegdheid der geneeskundige Commissiën moeten herzien en te dien opzichte voor den E. a. w. off. v. Gez. te Ambon eene uitzondering moeten maken.

[2]) Men heeft blijkbaar niet aan de ambtelijke verhouding gedacht t sschen den Directeur van O. E. en N. en den generaal van den geneeskundigen dienst welke laatste toch bezwaarlijk ondergeschikt kan worden gemaakt aan eerstgenoemde.

Indien men dus op meer bescheiden schaal, doch toch nog altijd op voldoende wijze den mil. geneeskundigen dienst geregeld had, dan zou men meer geld hebben overgehouden om de traktementen der subalterne officieren van gezondheid te verbeteren. De woorden van den Heer ter Laan: „Wij zijn er van overtuigd, dat wij hetzelfde doel kunnen bereiken bij een minder weelderige inrichting" onderschrijf ik volgaarne. Het eenige voordeel der thans aangenomen regeling is de mogelijkheid, dat de oudere officieren van gezondheid langer in dienst zullen blijven, waardoor het snellere verloop wordt tegengegaan. Later, wanneer het incompleet zal zijn aangevuld, zal men zeker weder aan inkrimping van deze buitengewone uitbreiding van het aantal hoofdofficieren gaan denken. Met vreugde echter mag men de toezegging van den Minister van Koloniën aangaande de wijziging in de pensioen-voorwaarden[1]) en de verhooging der traktementen begroeten en geloof ik zeker, dat het korps officieren van gezondheid een goede toekomst tegemoet gaat.

Waarom echter verhooging van de toelage voor den civielen geneeskundigen dienst der subalterne officieren van gezondheid moet wachten op den afloop van het onderzoek betreffende de reorganisatie van den geneeskundigen dienst in Indië, is mij niet duidelijk. Immers, men geeft dien officieren eenvoudig billijke vergoeding, voor hetgeen zij thans presteeren. Het wil mij onbillijk voorkomen daarmede te wachten, te meer daar met de behandeling der reorganisatie-plannen zeker maanden en nog eens maanden zullen verloopen.... omdat zij zooveel geld zullen vereischen. Met de Heeren Dr. Blooker en ter Laan ben ik het volkomen eens, dat de maatregelen om jongelieden reeds bij den aanvang hunner geneeskundige studies te subsidieeren, op de recruteering voor het militair geneeskundig corps van zeer gunstigen invloed zou zijn. Volgens den Minister van Koloniën zou daaraan een groot risico verbonden zijn. Kan dan dat gevaar door voldoenden borgtocht niet tot een minimum worden teruggebracht? Eenig risico n.l. dat de student sterft of buiten schuld invalide wordt, bestaat er zeker, doch zou die financieele schadepost zoo groot zijn, dat van dat beginsel moet worden afgezien? Indertijd werd door mij zelfs voorgesteld, nog een stap verder in die richting te gaan en ook physiek geschikt geachte jongelui, die het eindexamen der Hoogere burgerscholen in N.-I. hadden afgelegd, vrijë overtocht naar Nederland te verleenen en hen gedurende den studietijd te subsidieeren, als zij zich verbonden na hun arts-diploma een zeker aantal jaren als officier van gezondheid in Indië te dienen. Gewend te zijn aan het Indisch klimaat, aan de zeden en gewoonten van het tropenland en bekendheid met

---

[1]) Er zou bijv. kunnen bepaald worden, dat de off. van gez. bij hunne indiensttreding geacht werden in het bezit te zijn van drie voor hun pensioen geldende indische dienstjaren.

de maleische taal zijn toch zeker geen onbelangrijke voordeelen voor den a. s. indischen geneesheer.

Werd door de Tweede Kamer de Militair geneeskundige dienst besproken, niet minder was dit het geval met den civielen geneeskundigen dienst in Ned.-Indië en inzonderheid trok het mijn aandacht wat in de kamerzittingen van 5 en 8 November j. l. over de oogartsen, de dokters djawa (inl. artsen), de inlandsche vroedvrouwen en over de rede, door Dr. de Vogel in het Indisch Genootschap gehouden, te berde werd gebracht.

Zoowel door den Heer van Kol als door Dr. Blooker werd aangedrongen op krachtiger bestrijding van de oogziekten in N. I. en meenden zij, dat men daarmede goed op weg is door de opleiding van inlandsche oogheelkundigen. Dat gevoelen kan door mij niet gedeeld worden en zou ik juist eerder voor de afschaffing dier doekoens mata ijveren. Ziehier, waarom.

In het jaar 1900 werd voorgesteld aan de oogkliniek van Dr. Westhoff te Bandoeng een opleidings-cursus voor doekoens mata te verbinden, en deze personen later in verschillende centra te plaatsen onder contrôle van een geneesheer. In het bijzonder moest het veel voorkomende trachoom [1]) behandeld worden. Nu is gebleken, dat volgens de verslagen dier inlandsche oogdokters nog geen enkele trachoom-lijder genezen is! En dat zou toch wel een billijke eisch zijn! Het toezicht van den civielen geneesheer op hun arbeid is wel voor te schrijven, doch 't wordt niet gehouden of het geschiedt zóó zeldzaam, dat daaraan geen waarde kan worden toegekend. Men kan bij de bevolking wel bekend maken, dat er in die en die centra gelegenheid is tot behandeling van zieke oogen en oogleden, doch veel nuttigs kan ook dat niet uitwerken. De afstanden van hun woonplaatsen zijn te groot, de wegen te stoffig en te zonnig, de behandeling van het granuleuze ooglijden is te langdurig, te pijnlijk en te onvoldoende, de bevolking te dom, te vuil en te indolent. De resultaten der opleiding van die inlandsche oogdokters waren blijkens eene inspectie in November 1905 door den Inspecteur van den burgerlijk geneeskundigen dienst gehouden, dan ook uiterst gering en niet evenredig aan de niet onbelangrijke kosten. Vele oogheelkundigen hadden reeds een massa van het geleerde vergeten en waren niet voorzien van de noodige medicamenten; sommigen waren zelfs gevaarlijk! Een hunner had zelfs de vermetelheid gehad een staar-operatie te doen! En toch hadden die oogdokters nog kort geleden hunne opleiding genoten. [2]) Wat komt er van hen en van de patienten terecht, wanneer door ontoereikend medisch personeel hun arbeid niet

---

[1]) Granuleuze oogontsteking.

[2]) 5 Januari 1903 nam de eerste cursus een aanvang.

gecontroleerd kàn worden. Moeten zij bijv. telkens om de 2 jaar voor één maand of langer teruggezonden worden naar Bandoeng ter aanvulling van hetgeen vergeten is, om dan weder opnieuw op het publicum „losgelassen" te worden? In opleiding van meerdere oogdokters is m. i. derhalve geen heil te zien. Meer civiele geneesheeren en meer dokters djawa — behoudens onderricht aan de bevolking — dat is het eenige remedie, doch men vorme geen halfbakken doekoens mata. Het onderwijs moge te Bandoeng nog zoo goed wezen, zij mogen bij hun eindexamen voldoende proeven van bekwaamheid kunnen afleggen, het bewijs is geleverd dat hun degeneratie gelijken tred houdt met de snelheid hunner opleiding. —

Men vergete toch niet dat in vele beschaafde landen — niettegenstaande toereikende hulp — trachoom nog steeds onder de armoedige bevolking blijft heerschen. [1]) Medische behandeling alleen is niet voldoende; de bevolking zelve moet medewerken en doordrongen zijn van de besmettelijkheid van het ooglijden, wil eenig blijvend resultaat verkregen worden. De behandeling van de oogleden der trachoom-lijders nu en dan met sulfas cupri zal weinig baten, als de lichtschuwe patienten daarna weder terugkeeren in hunne allesbehalve rookvrije kampong-huizen en met vuile doeken en handen hun oogen afvegen!

Meer civiele geneesheeren en meer dokters-djawa zijn voor Indië hoog noodig.

Alleen wanneer men de eerstgenoemde categorie hooger salaris geeft en men hen ambtenaren maakt, zal hun aantal kunnen worden opgevoerd. Het is helaas! waar, dat niet ieder medicus een zoo hoogstaand eer- en plichtgevoel bezit, dat hij zonder contrôle zijne verplichtingen als zoodanig behoorlijk nakomt. Ook zij moeten gecontroleerd worden en ingeval van nalatigheid kunnen worden terecht gewezen. Evengoed als bij hun militaire collega's, moet er ook bij hen een soort van discipline bestaan, en moeten zij — in zeker opzicht — van de Regeering afhankelijk zijn. De Regeering moet niet in naam, maar ook in der daad meer van hen kunnen eischen, doch dan ook tegen billijke vergoeding.

Meerdere dokters-djawa moeten er komen, doch hoe? Wanneer niet met het tegenwoordig régime gebroken wordt, zal men dat doel niet spoedig bereiken. Laat men eens informeeren, hoeveel procent der élèves van de inlandsche artsen-school teruggezonden moesten worden wegens gebrek aan aanleg. Indië heeft behoefte aan dokters djawa met kortere opleiding. Malaria en huidziekten zijn de kwalen, waaraan duizenden lijden en een ellendig bestaan voortsleepen. Ik heb kampongs gezien, waar ieder bewoner behept was met scabiës en zweren! Om

[1]) In mijn studententijd werd het trachoom in de jodenbuurten van Amsterdam als niet voor afdoende genezing vatbaar beschouwd.

die ziekten te bestrijden, heeft men geen inlandsche artsen (d. z. dokters djawa, die tevens geëxamineerd zijn in verloskunde) noodig. Eerst als er een voldoend aantal dokters-djawa is, geef dan aan enkele knappe jongelui een uitvoeriger onderricht, laat desnoods parallel-klassen maken, zóó dat er tevens gelegenheid is om een élite te kweeken en maak van hen inlandsche artsen; stel deze tot inlandsche districtsartsen aan, mij goed, doch eerst dokters-djawa van de vroegere reorganisatie voor de groote meerderheid der bevolking. Laat toch geen duizenden met groote milten en boosaardige zweren rondloopen tot zij er bij neervallen, omdat men wachten moet op die enkele inlandsche artsen. Laat toch hulp verleenen aan die arme lijders door hen, die praktisch daartoe in staat zijn en laat geen deskundige hulp ontbreken bij malaria, pokken en cholera-epidemiën, omdat er niet genoeg inlandsche artsen gevormd kunnen worden met kennis van logarithmen en goniometrie. Laat men de belangen van de inlandsche artsen-school toch niet hooger stellen dan de belangen en de billijke eischen van het volk. Liever praktici, dan inlandsche artsen met schijngeleerdheid en een vernisje van wetenschap. Wil men de school tot opleiding van inlandsche artsen behouden, zooals deze thans is, de traktementen dier artsen verhoogen ten einde den inlandschen adel ook te bewegen zijn zonen derwaarts te zenden, mij wel, doch dan richte men aan de drie stadsverbanden kweekplaatsen op voor dokters-djawa, make de stadsgeneesheeren leeraren; daar, aan de stadsverbanden — de toekomstige werkplaats van menig inlandsch geneeskundige — met tal van interessante gevallen op medisch en chirurgisch gebied, kan de praktische opleiding uitstekend plaats vinden. De leerling, die de geheele europeesch lagere school moet hebben doorloopen, volge daar het klinisch onderricht, na vooraf bijv. door leeraren der Hoogere burgerscholen eenige elementaire kennis der voorbereidende wetenschappen te zijn bijgebracht. In vier jaren tijds zal men dan hunne studies kunnen voltooien. Wel zijn zij dan geen verloskundigen, doch daar de desa-vrouw eerst in de laatste plaats die hulp bij een man zoekt, is dit bezwaar meer denkbeeldig. Door opleiding van meer inlandsche vroedvrouwen trachte men daaraan tegemoet te komen. Na 4 jaren tijds zou elk stadsverband jaarlijks 8 tot 10 praktisch bruikbare dokters-djawa kunnen afleveren, mits een billijk honorarium aan de geneesheeren, met hunne opleiding belast, niet onthouden wordt.

De voordracht van Dr. W. Th. de Vogel, den 22sten October j.l. op de vergadering van het Indisch Genootschap gehouden, kan — al moge zij ook door de aanwezigen luide zijn toegejuicht — niet op ieders instemming bogen, te meer daar zij op verschillende personen en zaken een verkeerd licht doet schijnen en te veel den idealist verraadt.

Het is ten zeerste te betreuren, dat juist iemand als Dr. de Vogel, wiens kunde, onverdroten arbeidzaamheid en menschlievendheid niet

genoeg kunnen worden gewaardeerd, zich heeft laten verleiden tot het uitspreken eener rede, die voor veel tegenspraak vatbaar is, ja, op enkele punten de vraag wettigt of de spreker niet in vele opzichten zijn mond heeft voorbijgepraat.

In de eerste plaats heb ik hierbij het oog op de krasse wijze, waarop spreker de hospitalen in Indië gehekeld heeft, die hij liefst onmenschelijke instellingen noemt. Tot deze uitspraak komt hij als 't ware door eene vergelijking van de onkosten van een hospitaal in Indië met een zieken-inrichting in Europa. Alsof verplegings-personeel, meubilair, fournituren, verwarming, verlichting enz. in de instellingen in Europa en Indië dezelfde zijn!

Dat spreker den toestand in Tegal zoo treurig vond, werpt een blaam op zijn voorganger. De veelzeggende zin: „alles mankeert zoowat in die hospitalen" is zeer spoedig geuit, doch is zij wel juist? De groote hoeveelheden verstrekkingen zoowel van genees- en verbandmiddelen als van instrumenten, die jaarlijks het algemeen magazijn van geneesmiddelen verlaten, bestemd voor den civ. geneeskundigen dienst, zouden dien spreker overigens kunnen logenstraffen. Dat de medici niet *alles* krijgen, wat door hen aangevraagd wordt, is maar goed ook; treffende staaltjes van exorbitante en onoordeelkundige aanvragen zijn in overvloed aanwezig, en bewijzen slechts het noodzakelijke om aan sommige aanvragen voor een deel te voldoen. Had Dr. de Vogel inzage kunnen ontvangen van de artikelen, w.o. ook operatie-tafels, die ten behoeve van den civ. geneesk. dienst uit Nederland ontboden waren, hij had zeker niet zoo'n hard oordeel geveld. Dat soms op aanvoer uit Europa gewacht moet worden, zal niemand verwonderen, die met de vele aanvragen meer van nabij bekend is.

„Alle lust, iets goeds tot stand te brengen, gaat stelselmatig bij de meeste civiele geneesheeren verloren" is een hard gezegde; de heer de Vogel is echter niet bevoegd zich op die wijze te uiten. Kent hij dan alle civiele medici? En indien er eenige waarheid in die uitspraak gelegen mocht zijn, dan bewijst 't slechts, dat die civiele geneesheeren niet met ernst naar verbetering streven of gedreven door het najagen van particuliere praktijk hun hospitaal verwaarloozen Een goed medicus ontwijkt zijne ziekeninrichting niet stelselmatig, doch hij tracht in de eerste plaats de hem toevertrouwde zieken zoo goed mogelijk te helpen en in de tweede plaats — zoo noodig — door herhaaldelijk — zooals Dr. de Vogel uit eigen ervaring bekend is — op verbetering aan te dringen, zijn doel te bereiken. Dat er treurige toestanden in sommige civiele ziekeninrichtingen zijn voorgekomen en mogelijk nog bestaan, is waar, doch dan treft alle blaam den civielen geneesheer, wien mogelijk de noòdige leiding ontbroken heeft en die eene zelfstandigheid gekregen heeft, welke hij niet waard was. Tengevolge van gebrek aan inspecteerend personeel — op aanvulling waarvan

herhaaldelijk bij hoogerhand is aangedrongen — ontstond er onvoldoende contrôle met soms treurige gevolgen.

De door Dr. de Vogel geschetste toestanden te Semarang behooren tot het verledene; gelukkig dat Mr. Abendanon op de vergadering aanwezig was om hem op de leemten in zijn betoog te wijzen en daarin af te keuren dat hij onvermeld liet wat juist door zijn streven verbeterd was. En zou Dr. de Vogel niet meenen, dat 't vele goede, door hem tot stand gebracht, ook niet aan anderen zou gelukken, wanneer deze met denzelfden ijver en liefde voor zijn vak en zijne medemenschen bezield was als hij?

Met veel te sterke kleuren heeft Dr. de Vogel die toestanden geschetst, blijkbaar om aan zijn betoog meer kracht bij te zetten, doch daarbij vergetende, dat verbetering in den geneeskundigen dienst alleen te verkrijgen is door de toestanden niet van een te eenzijdig standpunt te beschouwen, zich voor overdrijving te vrijwaren en door niet te generaliseeren. Zoo wijs ik op de inl. hospitalen in de binnenlanden, die volgens Dr. de Vogel niet geïnspecteerd worden. Onbekendheid met de inspectie-rapporten van wijlen Dr. Vorderman en van Dr. Winkler kan hem slechts dien zin hebben doen uitspreken. Waarom moet over de stadsverbanden te Soerabaia en te Batavia hetzelfde harde vonnis geveld worden als over het vroegere te Semarang? Waarom laten de kampong-bewoners zich niet gaarne opnemen in onze Indische ziekeninrichtingen? Eensdeels omdat zij spoedig bemerken, dat de medicus hun taal niet kent — hoe weinig medici toch kennen bv. het javaansch — anderdeels om dezelfde reden waarom de arme Europeaan niet spoedig de gemeente-ziekenhuizen opzoekt, al zijn deze ook veel geriefelijker, dan hij 't tehuis hebben kan. Indien de civiel geneesheer steeds evenveel toewijding voor zijn zieken toonde als de zendelingarts, dan zouden „die vuile krotten", zooals Dr. de Vogel die ziekeninrichtingen gelieft te noemen, met dankbare patienten gevuld zijn.

Een goed georganiseerde dienst wenscht spreker in 't leven te roepen om de brandpunten der epidemieën uit te vinden en aan te tasten Laat door hem toch rekening gehouden worden met het aantal medici, de uitgestrektheid van ons gebied, de talrijkheid en de verstandelijke ontwikkeling der bevolking! Ik wensch hierbij te wijzen op de beperking van malaria en cholera. In verreweg de meeste gevallen zal aan een vermindering der broedplaatsen van de anopheles niet te denken vallen en zal men dus door Chinine-toediening die ziekte moeten bestrijden. Een inlander zal nu wel dat geneesmiddel gebruiken als hij ziek is, doch hij die meent, dat de inlander dat doofmakende medicament ook prophylactisch zal gebruiken, kent hem niet. Een geregelde toediening van chinine, zooals bij malaria en vooral bij de chronische vormen behoort plaats te hebben, geschiedt alleen onder persoonlijk toezicht. En hoe moet dit geschieden, wanneer geheele eilanden, kuststreken of

residenties door die ziekte geteisterd worden? Dan kunnen alleen brigades uit dokters-djawa en verplegingspersoneel bestaande, van dienst zijn

En hoe te handelen om cholera-epidemieën te voorkomen? Voorschriften zijn daarvoor in Indië gegeven, doch welke inlander zal gekookt water of thee drinken, als het „levende water" langs zijn kampong stroomt? Onderwijs, ook in de eerste beginselen der gezondheidsleer, is slechts in staat die ziekte te bezweren.

Dr. de Vogel wenscht nu het thans voor verpleging van zieken uitgegeven geld voor dien georganiseerden dienst te besteden. Terecht wezen Mr. Abendanon en Dr. Kohlbrugge hem op de groote bezwaren om de ziekenverpleging geheel aan het particulier initiatief over te laten. Met eerstgenoemde ben ik 't volkomen eens, dat het de plicht is van den Staat om daarmede voort te gaan, ook al kan de Staat niet zulke weelderig ingerichte ziekenhuizen bouwen als de Deli-Maatschappij.

In hoeverre de woorden van Dr. de Vogel: „en wat men nog anders doet aan bestrijding o. a. van venerische ziekten te hooi en te gras zonder vooraf beraamd goed overlegd plan" waarheid bevatten, moge blijken uit de in den Noot [1]) vermelde circulaire. Een lid der Tweede Kamer wilde zelfs de geheele regeling der prostitutie in Indië opgeheven zien. Ik geloof niet dat dit een zegenrijke uitwerking zou hebben, vooral gelet op de te geringe medische hulp, waarop de ziek geworden individuën aangewezen zijn. Laat eerst in die plaatsen van Nederland, waar het toezicht op de prostitutie geheel opgehouden heeft te bestaan, onderzocht worden, hoe het dáár met de luetische ziekten gesteld is, voor en aleer men tot een dergelijk ingrijpenden maatregel besluit.

In het bovenstaande heb ik mijne meening weergegeven omtrent aangelegenheden den geneeskundigen dienst in Ned. Indië betreffende, voor zooverre deze in de Vergaderingen der Tweede Kamer behandeld zijn geworden.

Den Haag, 25 November 1907.

---

[1]) In deze circulaire van 9 Febr. 1903, no 406/6, gericht aan de geneesheeren belast met den civiel-geneeskundigen dienst, door den toenmaligen chef van den geneeskundigen dienst, den schrijver van dit artikel, wordt de aandacht gevestigd op het feit, dat vele lijderessen aan sommige venerische zieken slechts na microscopisch onderzoek als zoodanig of als besmettelijk zijn te herkennen en door het zonder onderscheid opnemen van deze, de ziekengestichten dikwijls overvoerd worden, ten nadeele van de verpleging van anderen. Er wordt daarom op aangedrongen om alleen diegene tot een gedwongen verblijf in een ziekengesticht te noodzaken, welke met kennelijke en besmettelijke kwalen behept zijn om daardoor in die gestichten ruimte te winnen voor andere zieke inlanders, die. dikwerf de kostwinners voor hunne gezinnen, geen behoorlijke behandeling deelachtig kunnen worden. Andere lijders en lijderessen aan de eerstgemelde ziekten kunnen zooveel mogelijk poliklinisch behandeld worden en op de gelegenheid daartoe attent worden gemaakt.

Wegens de uitgebreidheid en het medisch karakter der circulaire scheen het ons onnoodig het stuk hier in extenso over te nemen (Red).

De reglementeering van de prostitutie in Indië.

DOOR

D. J. RUITENBACH.

Men zou een flink bibliotheekgebouw noodig hebben, wilde men alles wat zoo voor als na over de prostitutie geschreven werd, te zamen brengen, rangschikken en ordenen. Over dit onderwerp is de pen altijd bijzonder vaardig geweest, 't zij men de quaestie van uit een medisch, juridisch of sociaal-economisch, dan wel van uit een godsdienstig, zedekundig of humanistisch oogpunt beschouwde. Legio zijn de geschriften en werken die over de oorzaken, de gevolgen, de geschiedenis of de bestrijding der prostitutie handelen. Alleen reeds oordeelende naar de belangstelling en den ijver die uit dezen omvangrijken arbeid spreekt, zou men komen tot de erkenning, dat de ontucht wel als een van de gevaarlijkste en geduchtste vijanden van mensch en maatschappij te beschouwen is.

Vreemd moet het nu evenwel worden genoemd dat deze gansche zoo uitgebreide litteratuur, bijna uitsluitend slaat op de prostitutie zooals deze zich in Europa voordoet, terwijl men de geschriften, die over het vraagstuk in de tropen handelen, slechts bij zéér enkelen tellen kan. Toch zal het wel van algemeene bekendheid zijn, dat in het Oosten de oorzaken en de gevolgen van het euvel aanmerkelijk met die in het Westen verschillen; dat het geheele prostitutievraagstuk zich in de overzeesche landen in een ander licht vertoont en mitsdien daar de oplossing ook op andere wijze geschieden moet. Men had dus mogen verwachten dat de Europeaan, voorzoover hij in aanraking of in kennis kwam met de koloniën van zijn land, dezelfde belangstelling en denzelfden ijver aan den dag zoude hebben gelegd, waar het geldt de maatregelen te bespreken welke dienen konden, ook hier het monster der ontucht den voet dwars te zetten. Dit nu blijkt geenszins het geval. Niettegenstaande het prostitutie-vraagstuk in het Oosten zoo hemelsbreed verschilt met dat in het Westen, hebben slechts weinigen hierover hun licht laten opgaan en is de manier waarop men het vraagstuk in de tropen tracht op te lossen, volmaakt

gelijk aan die welke ook in Europa wordt gevolgd, d. w. z. uit gemakzucht of onverschilligheid bootst men in de koloniën maar na, wat door anderen na ernstig wikken van het voor en tegen, voor het moederland als doeltreffend bevonden werd. — Bestudeert men de zaak goed, dan kan zelfs dikwijls het verwijt niet achterwege blijven, dat men zich tegenover de in het moederland betoonde toewijding, in de tropen door niets anders dan koud materialisme en cynisme leiden laat.

Vooral wij Nederlanders hebben ons dit verwijt aan te trekken. Dit komt wel nergens zoo aan het licht dan wanneer men een onderdeel van de quaestie, de *reglementeering* der prostitutie beschouwt. Zooals bekend is verstaat men hieronder, dat met toestemming en onder contrôle van de overheid bordeelen mogen bestaan, waarvan de inwonende publieke vrouwen geregistreerd en verplicht zijn, zich aan een periodieke geneeskundige keuring te onderwerpen. Het doel hiervan is om de schadelijke gevolgen der prostitutie, zich uitende in syphilis en andere vrouwenziekten, te weren, in elk geval, om aan deze gevolgen zooveel mogelijk paal en perk te stellen.

Dit doel nu is zeker belangrijk genoeg om een maatregel te wettigen als hier omschreven werd. Wanneer het bewezen is, — en dit is het — dat de ontucht de volksgezondheid bedreigt, dan is het wel degelijk de plicht van de regeering daartegen op te treden en al die middelen aan te wenden, welke dienen kunnen, daarin verbetering aan te brengen. Op den voorgrond stellen we dus dat wij niet mede kunnen gaan met hen, die in het reglementeeren van het kwaad eene ongeoorloofde handeling zien, alleen omdat het in strijd komt met hunne godsdienstige of zedelijke overtuiging. Maar, waar we hier wel op neer willen komen is dit, dat men zich in Indië nog nimmer de moeite heeft getroost om, alvorens tot reglementeeren over te gaan, te onderzoeken of dáár het maken van verordeningen werkelijk bij *kan* dragen tot verbetering: of dáár het onder contrôle toelaten der ontucht in waarheid vermindering van vrouwenziekten teweeg *kan* brengen. Wij meenen, en zulks op gronden die straks besproken zullen worden, dat dit *niet* kan, — en waar is nu het op onderzoek en nasporing steunende bewijs van het tegendeel? Het kan door de regeering, die de reglementeering toch instelde, niet geleverd worden.

Terwijl men in Nederland en overal elders in Europa, tot het uitvaardigen van verordeningen, om de prostitutie te regelen, niet over ging dan na ernstig beraad en langdurige overweging van het vóór en tegen, zoodat er dan ook in het moederland nog vele plaatsen gevonden worden waar de reglementeering *niet* werd ingevoerd, heeft men in Indië maar steeds gedaan of het „voor" in deze zoo onomstootelijk vast stond, dat hierover niet meer behoefde te worden getwist.

Zooals werd opgemerkt, de Indische samenleving liet uit laksheid en onverschilligheid aan het gouvernement de handen vrij, en de luchthartige opvattingen in zake datgene wat met het sexueele leven verband houdt deden het overige, om de regeering in staat te stellen zonder verzet of tegenspraak uit te lokken een besluit te slaan, hetwelk zonder vorm van proces de reglementeering decreteerde.

Dat besluit werd uitgevaardigd in 1852. Vóór dien tijd deed men het in Indië zonder reglementeering, dit echter ook al weer niet uit overtuiging, maar eenvoudig omdat men gewoon was de geheele prostitutiequaestie langs zich heen te laten gaan. Alleen Antonio van Diemen handelde als Gouverneur-Generaal uit volle overtuiging, toen hij meende het geheele zoo ingewikkelde vraagstuk van de baan te kunnen schuiven, door maar kortweg tegen alle buitenechtelijke geslachtsgemeenschap op te treden. In de oude Bataviasche Statuten door hem verzameld en verbindend verklaard, en in 1650 door de Kamer van Zeventienen met machtiging van de Staten-Generaal geapprobeerd, vinden we onder den titel: „Van verscheidene misdaden ende eerst Van hoererije ende overspel", de volgende zinsneden: [1]).

„Die een eerbare vrouwe tot ontucht aansoeckt ofte schande voorsecht sal arbitralycken, na gelegenheyt van saken ofte personen, gestraft worden.

„De Christenen sullen niet vermogen bysitten ofte concubinen te houden, op 100 realen van achten voor de eerste, 200 voor de tweede ende 300 voor de derde reyse, dat daervan bekeurt sullen wesen.

„Eenigh Heijden, Moor ofte Onchristen persoon bij een Christen vrouwe, getrout ofte ongetrout, boelerende, sal sonder enige remissie met de doodt gestraft worden."

En onder den titel: „Vrouwentuchthuys" (Verbeteringsgesticht):

„Alsoo (God betert) bevonden wert, hoe dat enige getroude als ongetroude vrouwen binnen dese republijcke sodanigen schandeleusen, vuylen ende ongebonden leven zijn leydende, dat daerdoor niet alleen veel jonge luyden, kinders van eerlycken huyse gedebaucheert ende bedorven, mitsgaders de Christenname onder de Heydenen ende Moren gelastert, maar oock de straffe Gods over desen Staet gehaelt soude werden, ten ware dearinne sooveel doenlijck voorsien werde;

„Soo is bij den Gouverneur-Generael ende Raden van India, omme sulcx voor te comen, goetgevonden, de oude redout recht uyt de stadswal, ... tot een tuchthuys te appropieren, ende daerover wijders geordonneert als volgt". (Zie verder over de bijzonderheden betreffende inrichting, bestuur en leefregel van dit verbeteringsgesticht, de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde aangehaald deel, blz. 500.

---

[1]) Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Nieuwe volgreeks, 6e deel 1863. Blz. 508.

We behoeven het zeker nog niet als een bewijs van dalend zedelijkheids- en rechtsbewustzijn aan te merken, wanneer men thans medelijdend glimlacht om de naïviteit van onze voorvaderen, die meenden op zóó'n gemakkelijke manier de prostitutie den baas te blijven. De sedert verloopen twee en een halve eeuw hebben reeds voldoende geleerd, hoe het monster als met ontelbare polypenarmen om zich heengrijpt en zich overal vastzuigt, zoodat het bij lange na niet genoeg meer is dit alleen met repressieve ordonnantiën te lijf te gaan. Dit wil nu echter nog geenszins zeggen dat men het thans, omgekeerd, van de overheid goed mag keuren of verstandig kan vinden, het met dit gedrocht op een accoordje te gooien, door het onder bepaalde omstandigheden en onder zekere voorwaarden den vrijen teugel te laten; het dus onder sanctie van wet of voorschrift recht van bestaan te verleenen en te midden der samenleving een plaats in te ruimen, waar het verder vrijelijk en naar welgevallen gedijen kan. Doet men dit al, dan zal toch zeker zeer deugdelijk bewezen moeten kunnen worden dat deze inschikkelijkheid tegenover den vijand, afbreuk doet of kan doen aan diens eigen kracht; men zal het zeker met argumenten moeten kunnen weerleggen, wanneer beweerd wordt, — wat niet zelden geschiedt en wat ook wij bij deze doen — dat reglementeering *vergrooting* van de macht des vijands ten gevolge heeft.

Het zooeven bedoelde besluit van 1852 (dd. 15 Juli No. 1 Bijbl. Stbl. No. 1255) was niet dadelijk voor geheel Indië, maar eerst alleen voor de drie hoofdplaatsen op Java van kracht. Al spoedig echter werd het daarin vervatte „Reglement tot wering van de schadelijke gevolgen welke uit de prostitutie voortvloeijen", ook gaandeweg toepasselijk verklaard in andere streken, zoodat in 1862 bijna geheel Java benevens Padang en Ambon onder de regeling kwam te staan. In 1874 heeft men „de wering der schadelijke gevolgen" geheel overgelaten aan de hoofden van gewestelijk bestuur, door aan dezen op te dragen, ieder voor zijn gewest, een desbetreffend reglement samen te stellen, dat echter eerst naar den Directeur van Justitie ter goedkeuring moest worden opgezonden. (Gouv. besluit dd. 21 Januari 1874 No. 14 Bijbl. Stbl. No. 2741). Het in 1852 uitgevaardigde reglement kwam dus hierdoor te vervallen. Sedert zijn in geheel Indië verschillende gewestelijke voorschriften in werking, die alle in hoofdzaak hierop neerkomen, dat onder medisch en politioneel toezicht, bordeelen mogen bestaan.

Het is natuurlijk niet doenlijk, trouwens ook niet noodzakelijk, al deze reglementen een voor een voor het voetlicht te halen. Oppervlakkig gelezen geven ze alle den indruk van goed in elkaar te zitten en het zal iemand, die zich meer met den schijn dan met het wezen tevreden stelt, nog al gemakkelijk vallen er van te getuigen, dat zij afdoende aan het kwaad afbreuk kunnen doen. Evenwel, bij minder

vluchtige beschouwing valt het bij verschillende van deze stukken toch ook reeds spoedig op, hoe menigmaal de toepassing in de praktijk zal spotten met al het theoretisch gedachte op papier. Om dit met een paar voorbeelden op te helderen willen we maar dadelijk eenige bepalingen bespreken, die op de geneeskundige keuring, de verpleging van ziek bevonden vrouwen en de politioneele contrôle betrekking hebben.

In vele gewesten komt in de reglementen een artikel voor, ongeveer van dezen inhoud:

„Waar dit mogelijk is éénmaal 's weeks en anders zoo dikwerf zulks mogelijk is, worden op de plaatsen, dagen en uren, door het hoofd van plaatselijk bestuur te bepalen, alle van eene kaart voorziene openbare vrouwen, wonende op een afstand van niet meer dan zes palen van die plaatsen, ten overstaan van een politiebeambte geneeskundig onderzocht".

Derhalve, *„waar dit mogelijk is éénmaal 's weeks"*. De vraag mag hier wel worden gedaan, hoeveel streken er in Indië wel zullen zijn, wáár eene wekelijksche keuring mogelijk is. Nemen we blindelingsweg eene afdeeling op Java, b.v. Probolinggo. Deze afdeeling, die een oppervlakte heeft van 3460 vierk. K. M. met bijna 100000 zielen, bezit geen garnizoen en kan dus niet rekenen op de hulp van officieren van gezondheid, terwijl het geheele aantal burger-geneesheeren slechts *één* bedraagt. Wil men aannemen, dat de inlandsche geneeskundigen het zoo uiterst moeielijke onderzoek ook kunnen instellen — wat niet ter onzer beoordeeling staat maar dat door de meeste doctoren wordt betwist — dan nog mag men vragen of hun op 't stuk van onpartijdigheid en onomkoopbaarheid, voldoende vertrouwen te schenken is. Overigens, slechts één inlandsch geneeskundige is de afdeeling Probolingo rijk! Alles bij elkaar genomen kan men zonder verdere opheldering constateeren, dat eene *wekelijksche* keuring, die behoorlijke waarborgen geven kan dat de publieke vrouwen uit de bordeelen of soendolan's vrij van ziektekiemen zijn, in deze afdeeling zelden of nooit mogelijk is.

„En anders zoo dikwerf zulks mogelijk is". Door de toevoeging van deze woorden wordt feitelijk de geheele reglementeering krachteloos gemaakt. De ijverigste en meest overtuigde voorstander van eene regeling der prostitutie is het hier wel mede eens, dat, wanneer niet een héél minutieuse *wekelijksche*, of, nog beter, *half*- wekelijksche keuring kan worden gehouden, alle pogen tot wering van besmettelijke vrouwenziekten door reglementeering, vruchteloos is. In Indië nu is men van medische hulp blijkbaar zoo slecht voorzien, dat niet eens een periodiek terugkeerend onderzoek als verplichtend kan worden voorgeschreven, maar dat feitelijk alles moet worden overgelaten aan het oordeel en bon-vouloir der ondergeschikte ambtenaren. Gansch de wering der schadelijke gevolgen welke uit de prostitutie voortvloeien, wordt daardoor een

wassen neus; wordt in elk geval geheel onttrokken aan het toezicht van hoogerhand. Niettemin tooit de overheid zich toch met den schijn, door 't uitvaardigen van verordeningen te kunnen zorgen, dat alle publieke vrouwen voor den man gevaarloos zijn, zoodat bij dezen dan ook doorgaans eene zorgeloosheid zonder weerga bestaat als hij een bordeel bezoekt. Wij behoeven er zeker niet verder over uit te weiden, hoe deze „wering" der schadelijke gevolgen, zelfs eene „bevordering" van vrouwenziekten mogelijk maakt.

Zelfs in gewesten waar men over betrekkelijk veel stedelijke geneesheeren beschikken kan, is het blijkbaar niet mogelijk, eene vaste wekelijksche keuring in te stellen. Het reglement in de residentie Semarang van kracht, laat zelfs elke bepaling omtrent een periodiek terugkeerend onderzoek los, want dit zegt in art. 8 (*Jav.-Courant* d.d. 17 October 1899): „Op de plaatsen, dagen en uren, door het hoofd van *plaatselijk* (wij cursiveeren) bestuur te bepalen, worden de openbare vrouwen geneeskundig gekeurd..... Die plaatsen, dagen en uren worden in overleg met den geneeskundigen dienst zoo doelmatig mogelijk gekozen". Het is dus ook in dit gewest, niettegenstaande het volgens den Regeeringsalmanak van 1907 over 9 Europeesche- en 5 inlandsche geneeskundigen beschikt, niet mogelijk eene vaste wekelijksche keuring uit te schrijven. Alles moet hier worden overgelaten aan de „doelmatige keuze" in overleg met den voor de keuring beschikbaren geneeskundige. In aanmerking genomen dat deze laatste zijn eigenlijke practijk er niet om verwaarloozen mag, kan men er wel op aan, dat door hem de hierbedoelde keuring geheel als bijzaak zal moeten worden beschouwd. Dikwijls toch zal het gebeuren, dat hij 50 tot 100 vrouwen op één dag te onderzoeken krijgt, wat, de behandeling van een vrouw op 5 tot 8 minuten stellende, — wat zeker niet te lang gerekend is, — 6 tot 13 volle uren vorderen zal!

Eene andere bepaling die in ieder reglement te vinden is, luidt:

„De publieke vrouwen, die besmet bevonden zijn, worden terstond in het daarvoor bestemde gebouw opgenomen en aldaar geneeskundig behandeld; na de genezing bekomen zij hare kaart terug, voorzien van de aanteekening, dat zij genezen zijn".

Hoeveel „gebouwen" zijn er in ieder gewest beschikbaar, waarin *naar eisch* de besmettelijke vrouwenziekten behandeld kunnen worden? Er zal wel geen geneesheer gevonden worden, die de genezing van deze ziekten licht acht, terwijl zelfs velen hunner genoopt zijn eerlijk te bekennen, dat zij niet in staat zijn met volstrekte zekerheid te kunnen constateeren, dat eene radicale genezing verkregen werd. Dit vooropstellende moet het vreemd aandoen, wanneer hier in de reglementen maar net gedaan wordt of de vrouwenziekten, en daaronder de zoo moeielijk te genezen syphilis, met lichte ongesteldheden gelijk te stellen zijn. Dr. J. Haga, toenmalig dirigeerend off. van gezondheid 1e klasse, zegt:

„Ging men à coeur te werk (n.l. bij de keuring) dan zou eene enorme uitbreiding van de ziekeninrichtingen en van het medisch personeel noodig zijn. De kleine verpleegruimte in die gestichten noopt den medicus (thans) een grens te trekken bij de opname". [1] Welk een twijfel omtrent het nut der tegenwoordige keuring ligt er niet in deze woorden! En nu meenen we dat Dr. Haga, als militair geneesheer, slechts kennis makende met garnizoensplaatsen, hier nog maar alleen het oog heeft op de militaire hospitalen en stadsverbanden, die natuurlijk beter dan eenig ander gesticht voor de verpleging zijn ingericht. Wat zal deze geneesheer nu wel niet zeggen en wat moeten wij nu wel niet denken van het „gebouw", waarvan de Indische reglementen spreken, en dat in het binnenland voor de verpleging van zieke vrouwen ter beschikking staat.

Geldt het vorenstaande het medisch toezicht, ten aanzien van de politioneele contrôle valt de volgende in alle reglementen voorkomende bepaling te vermelden:

„Geene openbare vrouw mag van woonplaats veranderen zonder voorafgaande aangifte van het betrokken hoofd van plaatselijk bestuur".

Uit deze zinsnede zou men opmaken, dat er in Indië, evenals in elke gemeente van het moederland, een Burgerlijke Stand bestaat, zoodat het iemand zonder inschrijving in het bevolkingsregister vrijwel onmogelijk is gemaakt zich op eenigerlei plaats op te kunnen houden. Echter, hoe geheel anders is de werkelijke toestand! Zelfs bij de beste controleering van het plaatselijk bestuurshoofd behoeft het voor een publieke vrouw, te A. besmet geraakt, geen heksenwerk te wezen zich weder te B. als clandestiene prostituée te installeeren, hier natuurlijk voorzien van een valsche pas en dus onder een anderen naam. Nog dikwijls gebeurt het dat het requireeren van getuigen bij gerechtelijke en andere onderzoeken bezwaren oplevert, omdat de menschen zich schuil houden en niet te vinden zijn, dit, zonder dat zij eenige onaangenaamheid of straf te duchten hebben, hoeveel te meer zal dan niet eene besmette vrouw, die na hare verschijning voor den geneesheer hare geheele „broodwinning" ziet verloopen door een wellicht langdurig verblijf in de ziekeninrichting, al hare kunsten en knepen in werking stellen, om het *zonder* aangifte aan het betrokken plaatselijk bestuurshoofd te kunnen doen!

Hoe treurig het in Indië wel zal staan met het politioneele toezicht, kan men opmaken uit het feit, dat dit toezicht volgens de reglementen moet worden opgedragen aan de districtshoofden, dus aan ondergeschikte inlandsche ambtenaren en overigens op de hoofdplaatsen aan den schout. De eersten kunnen over niet meer dan 2 à 4 inlandsche politieoppassers beschikken, die natuurlijk in de eerste plaats voor de veiligheid hebben te zorgen en bovendien nog andere functiën bij de rechterlijke politie te verrichten hebben. Wat er onder deze om-

[1] Geneeskundig Tijdschrift voor Ned. Indië Deel XLI, blz. 535

standigheden van het „toezicht" terecht komt, zal ieder wel duidelijk zijn. Trouwens, zonder alle districtshoofden en schouten van oneerlijke handelingen te willen betichten, mag hier toch wel gewezen worden op de groote verleiding waaraan zij bij de uitoefening van dezen politiedienst bloot staan, om oogluikend aan het zwakke geslacht toe te staan, wat in het belang van de wering van besmettelijke vrouwenziekten juist ten strengste verboden diende te zijn. Bovendien, gerust kan men er op aan, dat de gevallen van omkooperij of knevelarij, ook in Indië wel niet zeldzaam zullen zijn. In alle landen van Europa kunnen ze bij menigte geconstateerd worden, niettegenstaande daar dikwijls beschaafde en hooggeplaatste personen met de contrôle zijn belast. [1]) In Hongkong — om nu maar alleen in de tropen te blijven — is men er om deze reden in 1882 toe overgegaan de geheele reglementeering, die sedert 1857 bestond, af te schaffen, wijl het gebleken was, dat daar van de zijde der politie de grofste practijken werden toegepast. Een enquête-commissie, naar aanleiding hiervan benoemd, kwam tot het besluit: 1e dat de reglementeering (the Act of Prevention) niets had bijgedragen tot vermindering der clandestiene prostitutie en niet in het minst een waarborg opleverde voor de publieke gezondheid; 2e dat de prostitutie in de bordeelen een veel gevaarlijker bron van besmetting is dan de clandestiene ontucht, en 3e dat *de politie de prostitutie bevorderde uit zingenot en winstbejag.* [2])

Kon men den sluier in Indië eens opheffen, ongetwijfeld zouden ook daar veel ongerechtigheden aan het daglicht komen. „Ik kende" — zegt Dr. J. F. H. Kohlbrugge — „een dorpshoofd, die elke vrouw, die wel eens voor een douceurtje te vinden was, noodzaakte haar huis te verlaten en in een soendolan haar intrek te nemen. Dit was dus als het ware eene bevordering der zedelijkheid door politietoezicht, maar geen oprichten van gevallen meisjes" [3]). Wij voegen hier de vraag aan toe, of het niet gevaarlijk kan worden voor *onschuldige* en *eerbare* vrouwen of meisjes, wanneer een dorpshoofd zich het recht gaat aanmatigen er over te oordeelen, of iemand wel of niet tot de minderwaardige klasse van publieke vrouw moet worden gedoemd; of het niet dikwijls zal kunnen gebeuren dat zoo'n dorpshoofd, evenals te Hongkong, door „zingenot en winstbejag", of anders door lichtvaardigheid, haat of nijd geleid kan worden bij het vellen van een vonnis, waartoe hij overigens ten eenenmale de bevoegdheid mist. Wij gelooven Dr. Kohlbrugge ten minste gaarne waar hij zegt: „van de soendolan's in de nabijheid van suikerfabrieken heb ik vernomen, dat er vrouwen in zijn door dwang,

[1]) Men leze daaromtrent het werk van Louis Fiaux: La Police des moeurs en France et dans les principaux pays de l'Europe. E. Dentu, Paris.

[2]) Louis Fiaux. a. g. w. blz. 377.

[3]) Voordracht, gehouden in het Indisch Genootschap op den 19 Februari 1901 (blz. 20 en 21).

en wel als straf of politiemaatregel" [1]). Welnu, wat moet men van het Indische politietoezicht, voor verreweg het meerendeel uitgeoefend door Sidin's en Kromo's, dan wel denken?

Wij behoeven dunkt ons de gewestelijke reglementen niet verder te ontleden, om als een onomstootelijk feit vast te kunnen stellen, dat de geheele regeling der prostitutie in Indië een paskwil, een onding is; een product van naäperij, dat bij toepassing in de practijk gewoonweg spot met het gezond verstand en bovendien, wat natuurlijk veel erger is, de besmetting niet keert, doch deerlijk bevordert. Straks komen we hierop nog terug. Nu stellen we er ons tevreden mee er op te wijzen, dat nog niemand deugdelijk heeft aangetoond, dat de reglementeering in Europa het kwaad daar ook maar in iets beteugelen kan. En, in Europa heeft men voldoende geneeskundige hulp en goed georganiseerde politiemachten! Wat nut meent men dan wel in Indië te kunnen bereiken met de daar beschikbare zéér zwakke krachten?

Moesten we reeds constateeren dat men zich aan het Indische prostitutievraagstuk maar weinig gelegen laat liggen, gelukkig hebben reeds enkelen hunne meening ten beste gegeven en op bovenstaande vraag een duidelijk antwoord gegeven. Dr. Haga toont in zijn genoemd opstel de „onvolkomenheid" en „onmogelijkheid" der toepassing aan en komt tot de slotsom, dat onder deze omstandigheden, bij de keuring alleen maar op syphilis moest worden gelet, ... zoodat dus de publieke vrouwen met morbi veneris maar ongestoord onder 't mom van gezond te zijn, hun heilloos bedrijf uit moeten oefenen! (Zeker wel een besluit, waaruit een krachtig vonnis tegen het stelsel spreekt!) — Dr. Kohlbrugge zegt in zijn reeds aangehaalde voordracht: „de contrôle der bordeelen is van weinig nut om geslachtsziekten te voorkomen". - Het oordeel van den met Indische toestanden zoo goed bekenden Dr. van der Burg luidt: „Overal is de inspectie slecht, omdat zij de hoofdbron niet treft. Ronggeng's en tandakmeisjes zijn ook aan de visitatie onderworpen maar velen ontsnappen daaraan, omdat het toezicht der politie onvoldoende is". [2]) - De oud-officier van gezondheid 1e kl. H. Breitenstein beweert: „der Eifer für diese sanitäre Massregel (de keuring) ist sehr klein. Die damit betrauten Aerzte sind entweder (besonders in den grossen Städten) so mit Privatpraxis überladen, oder die Polizei-organe sind so wenig von der Wichtigkeit dieser hygienischen Massregel durchdrungen, dass sie sich begnügen, hin und wieder eine diesbezügliche Ordre zu geben, ohne sich um das Weitere zu bekümmern [3]). — Eindelijk, een ongenoemde in de *Indische Gids* drukt er zijn twijfel over uit, of de politie- en sanitaire maatregelen iets tot beteugeling van het kwaad

[1]) Voordracht, gehouden in het Ind. Genoots. op den 19 Febr. 1901 (blz. 20 en 21.)
[2]) Dr. C. L. van der Burg. De geneesheer in N. I. deel II, blz. 387
[3]) H. Breitenstein. Die Syphilis in Indien. Wiener Mediz. Presse 1884, blz 12.

kunnen uitrichten en hij zegt verder: „Het getal van hen die meenen dat van bestuurswege ten aanzien van de genoemde (vrouwen-) ziekten dezelfde gedragslijn moet worden gevolgd als ten aanzien van alle andere, dat keuring van publieke vrouwen en het reglementeeren der ontucht niet tot de bemoeienis der overheid behoort, neemt steeds toe." Enz [1]).

Heeft men zich in ons Indië nog maar weinig bezorgd gemaakt over de vraag, wat nu eigenlijk de werkelijke resultaten der reglementeering zijn, tot onze beschaming dient het te worden gezegd, dat de Engelschen steeds met ernst naar een antwoord hebben gezocht en dit dan ook al bereids gegeven hebben. In 1864 was voor het eerst een *Act for the Prevention of contagious Diseases at certain Naval and Military stations* uitgevaardigd, die gaandeweg meerdere uitbreiding kreeg, zoodat in 1877 zoowel in Engeland als in zijne Koloniën de *Acts* bestonden. In dat jaar echter gaf Engeland den stoot tot het Internationaal Congres tot bestrijding der prostitutie, hetwelk te Genève bijeenkwam, op welk congres de maatregelen, die ten doel hebben de ontucht te reglementeeren, op medische, sociaal-economische, juridieke, moreele en humanitaire gronden, *veroordeeld* werden. [2]) In 1886 werd als gevolg hiervan in Engeland tot de afschaffing der *Acts* overgegaan, terwijl in 1895 in de koloniën de reglementeering opgeheven werd. Alleen enkele bordeelen, meer speciaal voor militairen bestemd, worden nu nog onder zéér streng toezicht en tot een bepaald getal, in Engelsch-Indië getolereerd.

Deze meerdere belangstelling en zorg behoefden onze naburen niet aan den dag te leggen op grond van de overweging, dat ten hunnent de toestanden slechter waren dan bij ons. Om statistische gegevens

---

[1]) *Indische Gids* 1895, blz. 243.

[2]) Het besluit van medische zijde luidt o. m.:

La Section d'Hygiène constate le complet insuccès de tous les systèmes de police des moeurs ayant pour but de réglementer la prostitution..... qu'on ne peut pas se fier à la visite chirurgicale pour découvrir la forme constitutionelle la plus grave des maladies vénériennes et en empêcher les progrès, et que, par conséquent, elle donne une fausse sécurité sur la santé des femmes visitées.

Dat van de Section de législation:

..... Tout système de réglementation entraine l'arbitraire de la police (adres aan het zooeven genoemde dorpshoofd) et la violation des garanties judiciaires assurées à tout individu, et même aux plus grands criminels. Comme cette violation du droit est commise uniquement au préjudice de la femme, il en résulte entre elle et l'homme une monstrueuse inégalité; la femme est rabaissée au rang d'un pur moyen, et n'est plus traitée comme une personne. Elle est hors la loi.

(Zie Dr. W. van den Bergh. De strijd tegen de prostitutie in Nederland, blz. 181, alwaar de besluiten in extenso te vinden zijn.)

omtrent de prostitutie te kunnen raadplegen komt men bij de legers terecht en dan vinden we voor het tijdvak 1897—1905, gemiddeld voor ons Ind. leger 40.9 pCt. met vrouwenziekten behandelden, en voor het Engelsch-Indische leger slechts 29.5. Ten aanzien van deze vergelijking is het tevens nog van belang op te merken, dat in de laatste jaren — sedert 1897 — het aantal vrouwenziekten in Engelsch-Indië beduidend daalt, terwijl dat bij ons eenigszins daalt bij de venerische ziekten doch daarentegen stijgt bij de syphilis, zoodat het totaal percentage der aan vrouwenziekten lijdenden, ten onzent vrijwel hetzelfde blijft. Is dit een gevolg van de veranderde inzichten omtrent de reglementeering in Engelsch-Indië, of wijst het op de meerdere belangstelling en zorg die de Engelsche soldaat geniet? Moeielijk is het hierop een beslist antwoord te geven, maar zeker is, dat het jaarlijksche *Army medical department Report* van den Engelschen geneeskundigen dienst, véél volledíger is en van méér belangstelling en zorg getuigt, dan het droge en niet met de meest sprekende cijfers voorziene „Statistisch Overzicht", hetwelk jaarlijks door onzen geneeskundigen dienst uitgegeven wordt. Dat overigens de reglementeering speciaal op onzen *soldaat* een heillooze uitwerking uitoefent en de statistiek omtrent de vrouwenziekten niet deugt, meenen we reeds vroeger te hebben aangetoond [1]).

Wij willen met het bovenstaande niet beweren, dat de maatschappelijke toestanden in Engelsch-Indië in zedelijk opzicht zooveel beter zijn dan bij ons, want de talrijke half-cast bevolking wijst er op, hoe daar de *clandestiene* prostitutie, evenals bij ons, zeer welig tiert. Wel valt er uit af te leiden, dat men de reglementeering niet te baat mag nemen in de hoop, daardoor tot wering der schadelijke gevolgen iets bij te kunnen dragen. Er is bovendien bij ons nog een reden te meer het reglementeeren na te laten, omdat in ons Indië het instituut der huishoudsters gevonden wordt, dat naast het huwelijk, nog een anderen uitweg voor de geslachtsdrift biedt. Wij willen niet als verdedigers van dit instituut worden aangemerkt, maar men mag hierover denken zooals men wil, de zaak is deze dat het bestaat en dat het, na het huwelijk, voor de wering van besmettelijke vrouwenziekten nog het beste middel is; tevens de minst weerzinwekkende vorm van prostitutie, voor zoover men met dit woord alle buitenechtelijke geslachtsgemeenschap bedoelen wil. Een staat, voorkomende in het Koloniaal Verslag van 1903, meldt dat op Java op een willekeurig genomen datum (25 Februari 1902), 396 Eur. militairen met vrouwenziekten werden verpleegd, waarvan 383 leefden *zonder*, en 13 *met* een huishoudster. Al neemt men nu in aanmerking, dat niet meer dan $^1/_6$ deel der Europeesche militairen in

[1]) Zie ons opstel: Het prostitutie-vraagstuk in het Indische leger. *Ind. Mil. Tijdschrift* 1902, No. 3 en 4.

concubinaat leven, dan nog toonen deze cijfers 383 en 13 genoegzaam aan, van hoeveel beteekenis het huishoudstersstelsel is op 't stuk van de wering der schadelijke gevolgen, die uit de prostitutie voortvloeien. Zoolang dan ook het huwelijk voor zoovelen een onbereikbare illusie is en men door zedelijke opvoeding of door „getuigen en redden" onmachtig blijft het prostitutie-monster voldoende te weerstaan, zoolang achten wij het concubinaat eene voor de Indische samenleving nuttige veiligheidsklep. De nadeelen, er overigens aan verbonden, wegen o. i. tegen dit voordeel niet op.

Nog vele geneesheeren worden er gevonden die meenen, dat het toelaten van bordeelen weliswaar niet véél bijdraagt tot wering van geslachtsziekten, maar dat dit toch eenig nut sticht, wijl het ten minste de gelegenheid geeft een zieke vrouw af te zonderen, zoodat deze dan toch in elk geval aan den omgang met mannen onttrokken wordt, en alzoo geene verdere besmetting verspreiden kan. Oogenschijnlijk valt er op deze redeneering niets aan te merken, maar wanneer men weet dat het onderzoeken van publieke vrouwen volgens het oordeel van diezelfde geneesheeren een hoogst moeielijk werk is, een werk, dat zelfs met den besten wil niet kan verhoeden dat velen — volgens andere esculapen de meesten — door de mazen heenkruipen, dan komt men tot het besluit dat tegenover het voordeel, *enkele* zieke vrouwen te kunnen afzonderen, het nadeel staat, dat *vele* zieke vrouwen hun bedrijf blijven uitoefenen, *voorzien van een valsch gezondheids-attest.* De bezoeker van een bordeel, die meent in zoo'n inrichting steeds met vrouwen te doen te hebben wier gezondheid boven allen twijfel verheven is, (immers op hun kaart of in hun boekje staat dit vermeld), wordt daardoor op een dwaalspoor gebracht, laat alle prophylactische middelen na, en raakt hierdoor besmet. Dit nu is zooveel te ergelijker, wijl deze besmetting te wijten is aan een bestuursmaatregel, die juist het voorkomen van ziekten als doel beoogt.

Aan het onvolmaakte van het geneeskundig onderzoek, terwijl de leek, in casu de bordeelbezoeker, daarin toch het volle vertrouwen stelt, moet het voornamelijk worden toegeschreven, dat nergens vermindering van besmettingsgevaar verkregen wordt. Leerrijk is een rapport van de Army Sanatory Commission, opgenomen in het rapport over de Sanitaire Maatregelen in Britsch-Indië over 1892-'93, waar gezegd wordt dat in Groot-Britannië en Ierland, de opnemingen in de hospitalen per 1000, sedert de afschaffing van de Contageous Diseases Acts — in 1886 — verminderd zijn. In de 5 jaren vóór 1886 was dit aantal opnemingen gemiddeld 259, en in de 7 jaren na 1886, 224. Voor het overige is ook in Nederland al gebleken, dat de reglementeering het ontstaan van geslachtsziekten eerder bevordert dan tegengaat.

Uit de vele bronnen die ons ten dienste staan tot staving dezer bewering, willen we kiezen het werk van Dr. (in de wis- en natuur-

kunde) G. J. D. Mounier, getiteld: *„Onderzoek naar de beteekenis der statistiek van de venerische- en syphilitische ziekten van de landmacht in het Koninkrijk der Nederlanden, ter beoordeeling van de werking der plaatselijke verordeningen tot bestrijding dev ziekten door reglementeering der prostitutie"* ('s Hage. W. A. Beschoor, 1889). De wiskundige groepeering der cijfers, in dit boek verzameld leert, dat er een bepaalde, doch onbekende oorzaak bestaat, die de gevolgen der prostitutie, de syphilis en venerische ziekten, in den loop der jaren heeft doen *afnemen*. De kans echter dat die oorzaak der verbetering aangetroffen wordt, is in gereglementeerde plaatsen 1/19, en in niet-gereglementeerde plaatsen 9/16. M. a. w. en globaal genomen: in gereglementeerde garnizoenen is de kans op *uitblijven* der verbetering 10, terwijl diezelfde kans in niet-gereglementeerde slechts 1 bedraagt.

Wij zullen ons verder niet op cijfers beroepen, want maar al te spoedig kan, inzonderheid bij de oplossing van het prostitutievraagstuk, eene verkeerde groepeering aanleiding geven tot het nemen van conclusies die kant noch wal raken. Waar hier echter een gepromoveerd wiskundige die cijfers behandelt, daar hebben we gemeend op het besluit waartoe hij kwam, den klemtoon te mogen leggen. Voldoende grond voor de uitspraak dat geen reglementeering bij kan dragen tot vermindering van geslachtsziekten, kan men ook wel vinden in de omstandigheid dat overal, waar zich de overheid inlaat met het regelen der ontucht, zich daarnaast de *clandestiene* prostitutie uitbreidt, en deze zich zooveel te brutaler vertoont.

Dit kan worden bewezen door tal van uitspraken en wel van geneesheeren, die toch uit den aard van hun beroep het meest met werkdadige middelen de reglementeering dienen kunnen. In Frankrijk, waar de medici meer dan overal elders een studie maken van de quaestie, zegt o.a. Dr. A. Desprès, dat in bijna alle departementen, met het strenger worden der reglementeering, de clandestiene prostitutie toeneemt en omgekeerd, zoodat hij tot de verklaringen komt: „plus il y a de prostitution reglementée dans un pays, plus la prostitution de toute nature se développe", en „La prostitution reglementée appelle la prostitution libre" [1]).

Bovendien geven de publieke huizen, vooral in de steden, aanleiding tot ergerlijke toestanden. Het heet volgens de reglementen dat de politie (wel te verstaan het districtshoofd of de schout!) op de orde en zindelijkheid in de bordeelen toe moet zien, maar hoe zij haar taak in deze vervult, kunnen de vele diefstallen aan beschonken bezoekers

[1]) Deze en nog vele andere uitspraken van gelijke strekking zijn te vinden in: *Teedere Zaken*, door Dr. A. Spoelstra; Een debat over het prostitutievraagstuk in de (voormalige) Z. A. Republiek. 3e druk. Höveker & Wormser. Amsterdam.

gepleegd, en de tooneelen van dronkenschap en liederlijkheid leeren. Trouwens, wij mogen noch schout noch districtshoofd daarover al te hard vallen, want het is voor hen eenvoudig niet mogelijk, met het beschikbare personeel alle ongerechtigheden te keeren. Met dat al zijn de onzindelijke publieke huizen „sehr gefährliche Herde der Syphilis" zegt Dr. Kühn [1]) — dit, niettegenstaande hij een voorstander van reglementeeren is. Wanneer men als officier, voor het houden van een voorloopig onderzoek, in een bordeel moet zijn om aldaar een of meer getuigen te hooren, (wat met het oog op de vele diefstallen en vechtpartijen die er voorkomen niet zoo 'n groote zeldzaamheid is), dan bemerkt men het vieze en goore van het interieur en walgt men van het onreine der buurten, waarin die inrichtingen gevonden worden. En deze uitspraak geldt niet alleen voor de bordeelen welke hoofdzakelijk door mindere militairen worden bezocht, maar ook voor de meer „voornamere", de Japansche incluis. Gerust kan men er dan ook op aan, dat in Indië alle bordeelen en soendolans min of meer „gefährliche Herde" zijn.

Wij kunnen bij gebrek aan voldoende gegevens nog niet met beslistheid uitmaken, of het tegenwoordige huishoudstersstelsel, dan wel de reglementeering der prostitutie, oorzaak is dat zoovele Japansche vrouwen op Java en Sumatra worden „ingevoerd". Mag men de berichten in de dagbladen gelooven, dan zouden zij vooral in den laatsten tijd, ook voor concubines worden bestemd, maar, hoe dit zij, een zeer groot aantal is toch te vinden in de bordeelen, die veelal door mannelijke landgenooten gehouden worden. Of dit invoeren van Japansche prostituées wel geschiedt met volle toestemming van de zwakkere kunne zelve, ook dit is ons niet voldoende bekend, maar minstens genomen mag men hieraan twijfelen, gegeven de omstandigheid, dat in het geciviliseerde Europa, ten deze nog treurige feiten aan het daglicht komen. Zeker zou hier de Internationale Vereeniging tot bestrijding van den handel in vrouwen en meisjes, een ruim arbeidsveld voor zich zien. Het eerste wat deze vereeniging te doen zoude hebben, is te zorgen dat de reglementeering ingetrokken werd, want het doel om publieke vrouwen aan te werven, zou dan ten minste voor de souteneurs verloren gaan. — Ook aan het „gele gevaar" ware dan beter te ontkomen.

Waarlijk behoeft de regeering niet te meenen, door het reglementeeren der ontucht de zedelijkheid te kunnen bevorderen! Dit sanctionneeren van het kwaad heeft vooral in Indië, met zijn open huizen, luchtige kleederdrachten en het vele prikkelende dat op de zinnen werkt, ten gevolge, dat men de prostitutie te veel als een natuurlijke uiting van het maatschappelijke leven beschouwt, in stede van haar als een

---

[1]) Dr. Kühn – Reich. Vorlesungen über die Prostitution im 19 Jahrhundert und die Vorbeugung der Syphilis, gehalten an der Universität zu Leipzig. 2e Auflage H. Barsdorff, Leipzig.

schadelijke uitwas van dit leven aan te merken. Onze Indische soldaat ten minste is met de bordeelen reeds dermate vertrouwd, dat hij deze huizen van ontucht steeds met den naam van „gouvernementskasten" betitelt. Zeker geen reden voor het gouvernement om hierop trots te zijn!

Reeds lang had men van hoogerhand moeten bekennen, dat het reglementeeren in Indië, met zijn totaal onvoldoende geneeskundige hulp en bijna algeheel gemis van politioneele krachten, een misslag is geweest. Men had dit mogen verwachten, sedert een officieel militair Voorschrift (Hygiënische wenken voor den soldaat, 1902) openlijk verkondigt, dat „het zorgvuldigste geneeskundig onderzoek der vrouwen, nooit kan vrijwaren voor gevaar". Hierin ligt dus opgesloten, dat men willens en wetens ook aan zieke vrouwen gelegenheid geeft de besmetting te verspreiden. Maar hoe is dit te rijmen met het doel der reglementeering, hetwelk heet te zijn „wering" der besmetting? En, als in de garnizoenen het zorgvuldigst onderzoek niet baat, hoe staat het dan wel met de soendolan's in het binnenland, waar het geneeskundig toezicht nog zooveel zwakker is?

Hoewel wij, na bestudeering der quaestie voor wat Nederland betreft, besliste voorstanders zijn van opheffing der reglementeering ook daar, kan men in het moederland, waar de politie en de geneeskundige dienst over 't geheel genomen zoo deugdelijk zijn georganiseerd en goed samenwerken, er nog over debatteeren, of dit dáár niet in het belang der volksgezondheid kan worden geacht. Het vraagstuk is werkelijk te ingewikkeld, om niet met behoud van eigen meening, ruimte te laten aan die van anderen. Moeilijk kunnen we ons echter voorstellen dat men, voor wat Indië aangaat, nog vast blijft houden aan eene reglementeering, die niet anders is en niet anders kan zijn dan een carricatuur van wetgeving, omdat men de middelen mist haar door te voeren en ten eenenmale onmachtig is de uitwerking te beheerschen. Met zoo'n wetgeving kan de regeering noch de zedelijkheid hoog houden, — wat haar eerste plicht is — noch tot wering van de schadelijke gevolgen die uit de prostitutie voortvloeien, iets bereiken.

Nadere Berichten omtrent den Hedjaz-Spoorweg.[1)]

KONSTANTINOPEL, 19 November 1907.

De jaardag der troonsbestijging van den Khalief-Sultan, den 1sten September, is voorbijgegaan, zonder dat dit jaar het gebruikelijke jaarverslag van de Hooge Commissie voor den Hedjaz-Spoorweg over den stand der werkzaamheden en der geldmiddelen, en over de exploitatie van het gereedzijnde deel is verschenen.

Waarom dat bericht, dat wel degelijk op dien feestelijken datum den Beheerscher der Geloovigen is aangeboden, ditmaal niet is openbaar gemaakt, laat zich niet anders verklaren dan dat dit keer door omstandigheden geheel buiten de zaak staande eenvoudig vergeten is daartoe de noodige orders en verlof te geven.

Want ook dit keer bevat dit jaarverslag niet alleen niets wat niet algemeen gelezen mag worden, maar doet het duidelijk uitkomen den gestadigen en betrekkelijk snellen voortgang van dit grootsche werk, waarvan de voleindiging nu wel als zeker kan worden aangenomen; alsook het groote profijt, dat, behalve den Islam door het vergemakkelijken van de bedevaart, nog meer de door de spoorlijn doorkruiste landstreken, door het ontsluiten harer zoo veelsoortige natuurlijke hulpbronnen er van zullen trekken en reeds ondervinden.

Cijfers omtrent de ontvangsten en de uitgaven konden mij door het Secretariaat der Hooge Commissie zonder speciaal verlof van den Eerevoorzitter — de Souverein — niet verstrekt worden, wel werd mij op mijne aanvrage welwillend inzage verleend in de hoofdstukken van het verslag handelende over den stand der werkzaamheden en de uitkomsten en de verwachtingen der exploitatie.

Toch vernam ik dat de ontvangsten ongeveer gelijk aan die van het vorige verslagjaar zijn geweest (alzoo ongeveer 50 millioen piasters = ± 5½ millioen gulden), en de vrijwillige giften, vooral uit de Indiën (Britsch- en Nederlandsche) ruimer gevloeid hebben; terwijl bijzonder te vermelden viel een aanzienlijke jaarbijdrage verzekerd door een rijken Chineeschen Musulman, die, na de bedevaart gemaakt te hebben, geruimen tijd als gast van den Sultan hier heeft vertoefd. Het bedrag der ingekomen giften blijft evenwel belangrijk beneden de indertijd opgemaakte raming van om en bij de 7 millioen piaster per jaar.

[1)] Zie voor het vorige Verslag: October-Aflevering 1906 van „*De Indische Gids*", blz. 1518 en volgende.

Verwerkt en uitgegeven voor de uitbreiding van het rollend materieel en andere doeleinden is er ruim 5 millioen piaster meer dan gedurende het vorige verslagjaar, en zulks terwijl voor materieel, bouw- en exploitatiekosten in werkelijkheid ongeveer 3 millioen minder is besteed. Acht millioen meer hebben daarentegen gevergd de schadeloosstellingen aan de tuchtelooze, balsturige Bedoeïenen stammen, die den nieuwen, snellen en zekeren verkeersweg nog altijd alles behalve vriendelijk gezind zijn, alsmede het onderhoud der troepen, die, naarmate de lijn verder in het door hen ingenomen gebied doordringt er langs moeten worden geposteerd om ze op een behoorlijken afstand er van te houden.

Wat den stand der werkzaamheden betreft, zoo zal men zich herinneren dat den 1sten September van het vorige jaar er 875 K. M. voor het verkeer gereed waren; en wel 714 K. M. op de hoofdlijn tot Taboek, en 161 K. M. op de verbindingslijn met de haven Haïffa op de Syrische kust. Sedert dien is de lijn opgenomen en uitgebakend tot Medina. (K. M. 1200 van Damaskus), is de aarden baan tot K. M. 1050 gevorderd, en zijn de spoorstaven gelegd tot bij K. M. 1000.

Men is alzoo in één jaar ruim 280 K. M. gevorderd, hetgeen des te bemerkenswaardiger is, omdat de te overwinnen moeilijkheden zeer aanzienlijk en verscheiden waren. In de eerste plaats moet in aanmerking worden genomen het gebrek aan water. Men vindt inderdaad slechts water op de navolgende plaatsen: bij Taboek bij K. M. 692, te Akhtar bij K. M. 764, bij Moeazzam bij K. M. 827, bij Madaïne-Salih bij K. M. 955 en te El-Oela bij K. M. 979.

Verder is op zekere gedeelten het metselwerk aan de bruggen en gebouwen nog niet kunnen worden uitgevoerd, daar de rotssteen in den omtrek zoo broos is dat ze voor bouwwerken niet gebruikt kan worden; alle benoodigde steen bijgevolg per trein moet worden aangevoerd.

Met het optrekken en afwerken van verschillende gebouwen en gebouwtjes is op de overige gedeelten der lijn gestadig voortgegaan. Zoo is het station te Taboek gereed gekomen, alsook eveneens de haltegebouwen te Dar-ul-Hadsji, Moeskabkah, Akhter, Moeäzzam en Hisjien-Sanaä.

In verband met den hoogen prijs waarop de steenkool komt te staan op een afstand van ongeveer 1000 K. M. van de ontschepingshaven en de regelmatigheid waarmede in de woestijn de wind op vaste tijden uit een bepaalden hoek waait, zijn op alle plaatsen waar zich water bevindt, behalve stoompompen ook windmolens opgericht om het water te putten.

Opmerkelijk is ook de belangrijke toename van het verkeer op de lijn, waaruit gerust mag worden besloten dat zij een prachtige toekomst tegemoet gaat.

Op de zijlijn Haïffa-Damaskus is het vervoer van goederen reeds zoo aanzienlijk dat elke maand een nieuwe goederentrein moet worden ingelegd. Het graan uit de Hauran en van de vlakte van Marja Beni-Amar (meer bekend onder den naam van Esdrelonia) neemt daarbij de voornaamste plaats in; maar ook een groot deel der koopwaren uit Europa voor Damaskus en het binnenland bestemd, welke vroeger uitsluitend over Beiroet werden ingevoerd, neemt nu bij voorkeur den nieuwen weg over Haïffa. En deze verhouding zal nog gunstiger worden ten opzichte der nieuwe lijn zoodra de aanleg van het geheele net gereed zal wezen; daar nu nog dagelijks materieel en weg in niet geringe mate voor het opvoeren van bouwmaterialen worden in beslag genomen.

Verder naar het binnenland op de hoofdlijn ontwikkelt het trafiek zich insgelijks boven verwachting. Algemeen werd verondersteld dat in de eerste jaren het verkeer verder dan Katrani (K.M. 327) niet noemenswaard zou wezen. Edoch belangrijke zendingen van allerhande soort koopwaren, ingevoerd of tot uitvoer bestemd, vinden wekelijks plaats tot Maän (K.M. 460).

Dit plaatsje, dat drie jaren geleden geen 3000 inwoners telde, heeft zich sedert de opening der spoorlijn tot daar in 1904 kolossaal uitgebreid, zoodat de vaste bevolking nu al over de 10.000 zielen bedraagt. De hoofdleiding voor den bouw, zooals men weet in handen van den Duitschen spoorweg-ingenieur Meissner, die ter belooning van zijn werkelijk zeer buitengewone verdiensten ten opzichte van het door hem ondernomen reuzenwerk, dat in den aanvang door een ieder onuitvoerbaar werd geacht, zoo juist den pasja-rang, en behalve het overeengekomen levenslange pensioen na afloop van den aanleg, nog een maandelijksche toelage van 50 Turksche ponden (550 gld.), welke na zijn overlijden op zijne kinderen zal overgaan, is toegekend —, is sints zes maanden nu ook daar gevestigd; waarop al spoedig het openen van een bijzondere school voor het kroost der Europeesche en verdere niet Moslimsche ambtenaren en werklieden is gevolgd, waar, behalve in 't Turksch en Arabisch, hoofdzakelijk ook in 't Fransch, Duitsch en Italiaansch wordt onderwezen door daarvoor uit Europa aangenomen leerkrachten.

Verder Zuidelijk van Maän zijn de stations en halten tot Moedeiveeree (K. M. 568) allen gereed; evenzoo het station te Zatel-Hatz bij K. M. 609.

Niet ver van dat station bevindt zich een oude citadel en een groot waterbassin van 60 bij 65 Meter, op het oogenblik diep ongeveer $4^1/_2$ Meter en dat gevoed wordt door drie beken, welke het regenwater over 20 à 30 K. M. aanvoeren.

Van Moeazzam (K. M. 827) af is het terrein overal alluviaal. Het gebergte is op vele plaatsen saamgesteld uit rotsen door zware regens

en daarop gevolgde brandende zonneschijn vaneen gespleten, waardoor talrijke diepe kloven en holen zijn gevormd; hetgeen alles een hoogst fantastisch gezicht oplevert.

In de nabijheid van het station te Medaïni-Salih, bij K. M. 945 worden nog vele vrij goed bewaard gebleven overblijfselen gevonden van ruime, hechte paleizen der oude vorsten over gelukkig Arabië. Het station zelf ligt in een aan alle zijden door hooge bergen ingesloten keteldal. Een vijver van 20 Meter lang en breed levert uitstekend water.

De bergen bevatten ook hier talrijke natuurlijke holen met ingangen tot 5 M. hoog en $1^1/_2$ M. breed, welke door de vroege bevolking van fraai beeldhouwwerk — meestal vogels voorstellende — zijn voorzien.

Vele dier holen zijn inwendig in vertrekken verdeeld waar men inschriften vindt in lijnschrift Deze grotten hebben blijkbaar gediend voor grafkamers, en mummies moeten zich nog in sommige er van bevinden.

Langs de geheele lijn tot El-Oela (K. M. 979) toe vindt men zulke eeuwenoude begraafplaatsen.

El-Oela is een ware oase te midden van grillige rotsmassa's. Het plaatsje zelf is omringd met dichte dadelbosschen en goed verzorgde moestuinen, dank zij eene vernuftige wijze van kunstmatige bevloeïing door de bevolking bedacht om den overigens niet zeer dankbaren grond vruchtbaar te maken. De 3000 inwoners staan verder bekend wegens hunne vroomheid en hunne ontwikkeling: allen kunnen lezen en schrijven.

Van het uiterste punt tot waar den 1sten September l. l. de spoorstaven gelegd waren (K. M. 1000) is het nog ongeveer 200 K. M. tot Medina.

Daar het de bepaalde wensch van den Sultan is dat op het volgende troonsbestijgingsfeest de inwijding der lijn tot die Heilige Stad zal kunnen plaats hebben, is men sedert Juli ook van daar uit met den aanleg, voor zoover het de aardwerken en eenvoudige kunstwerken betreft, aangevangen; en bestaat er werkelijk goeden grond aan te nemen dat elk geloovige zich den 1sten September 1908 per stoomros naar Medina zal kunnen begeven.

Tusschen den Zetel van het Khalifaat en de tweede Heilige Plaats van den Islam zal alsdan slechts de schakel Eregli (aan den Noordelijken voet van den Taurus in Cilicië) tot Aleppo ontbreken in den ijzeren weg welke ze eene snelle, gemakkelijke, veilige en geheel van buitenlandsche invloeden onafhankelijke, bijgevolg altijd beschikbare verbinding zal verzekeren.

MOEKHBIR.

De betaalmiddelen aanwezig in de Indische Landskassen.

Naar aanleiding van het in het zittingjaar 1906-'07 behandelde wetsontwerp (no. 139 bijl. Hand. S.-G. 1906-'07), tot: „Regeling van de bestemming der voordeelige sloten, enz. der Indische rekeningen over de jaren 1892-1901", ontvingen wij van den heer H. A. Meppelink een korte opmerking, die hierop neerkomt, dat uit de daarbij overgelegde stukken blijkt, dat in de jaren 1899 en 1900 respectievelijk *f*310,334 en *f*417,245 werden uitgegeven, ter zake van uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld ten laste van Nederlandsch-Indië en ter zake van rente van de door de Nederlandsche Bank ten behoeve van Nederlandsch-Indië gedane voorschotten, en zulks niettegenstaande uit dezelfde stukken bleek, dat uit de opbrengst der geldleening, aangegaan krachtens de wet van 9 Juni 1898 (Ned. Stbl. 142), welke netto *f*55,358,871.30⁵ opbracht, op ult. 1901 nog een bedrag van *f*17,635,276.85⁵ beschikbaar was tot dekking van nadeelige sloten van Indische rekeningen over 1902 en latere jaren.

Dat in de beide genoemde jaren te zamen 7¼ ton was besteed om geld op te nemen, terwijl uit de leening nog een aanzienlijk overschot bestond, wordt door genoemden heer geweten aan het onoordeelkundig overmaken van geld uit Nederland naar Indië en het overvuld laten der kassen van Indië [1]).

Daar het feit, dat men bijv. op 1° Jan. 1900 ruim 10 millioen aan schatkistbilletten uitgaf (zie Kol. Versl. 1901 bl. 96), terwijl men nog zooveel geleend geld had liggen, zeker op den leek een zonderlingen indruk maakt, gaf een en ander aanleiding deze zaak wat nader te onderzoeken en dan in de eerste plaats gedurende de laatste jaren na te gaan hoeveel betaalmiddelen er in de gezamenlijke landskassen in Indië beschikbaar waren, getrokken uit de bijlage van het Koloniaal Verslag, waarin deze sommen jaarlijks op ult. van elke maand gespecificeerd worden opgegeven. Tegelijk wordt daarbij opgegeven in hoeverre de rekening met 's Rijks schatkist in Nederland een nadeelig (—) of een voordeelig (+) saldo aanwees .

In het onderstaande overzicht zijn ter bekorting, afgerond in duizendtallen guldens, slechts de opvolgende belangrijkste maxima en minima der betaalmiddelen vermeld.

TIJDSTIP.	Stand der gezamenlijke betaalmiddelen in de landskassen in Ned.-Indie.					Saldo bij de Nederlandsche schatkist in duizendtallen guldens.
	Bankpapier.	Standpenningen.	Pasmunt	Koper geld.	Totaal.	
	in duizendtallen guldens.					
31 Jan. 1897 . . .	7.958	11.949	1.152	1.969	23.028	—20.796
31 Mei „ . . .	5.361	9.942	1.067	2.175	18.545	—23.857
30 Juni „ . . .	6.595	9.508	944	1.995	19.042	—26.632
31 Aug. „ . . .	5.710	9.151	724	1.938	17.523	—27.622

[1]) Men zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 399 en ook de discussie in de Tweede Kamer verg. van 24 Nov. 1903 Handelingen 1903—1904 bl. 461—463.

TIJDSTIP.	Stand der gezamenlijke betaalmiddelen in de landskassen in Ned.-Indië.					Saldo bij de Nederlandsche schatkist. in duizendtallen guldens.
	Bank-papier.	Stand-penningen.	Pasmunt.	Koper geld.	Totaal.	
	in duizentallen guldens.					
31 Dec. „ . . .	9.352	1.2851	887	2.511	25.601	—34.086
31 Jan. 1898 . . .	7.659	10.960	811	2.645	22.075	—35.268
31 Mei „ . . .	3.997	8.986	904	2.803	16.691	—42.160
31 Dec. „ . . .	9.495	11.988	1.924	3.047	26.453	— 2.769
31 Jan. 1899 . . .	10.197	11.170	862	3.138	26.367	— 3.928
31 Mei „ . . .	8.658	9 270	1.562	3.671	23.161	— 7.860
30 Sept. „ . . .	14.190	10.262	1.434	3.489	29.375	— 8.446
31 Oct. „ . . .	14.452	9.680	1.260	3.142	28.534	— 9.973
31 Dec. „ . . .	15.639	11.369	1.096	2.355	30.459	—11.450
31 Jan. 1900 . . .	16.522	9.006	1.004	2.295	28.827	—16.358
31 Mei „ . . .	9.956	8.577	668	1.080	20.281	— 9.560
30 Juni „ . . .	11.350	8.623	664	912	21.548	—11.169
31 Juli „ . . .	10.347	8.815	875	884	20.822	— 6.089
30 Sept. „ . . .	14.438	9.332	1.448	956	26.174	— 5.010
31 Oct. „ . . .	11.935	10.074	1.303	960	24.271	— 2.230
31 Dec. „ . . .	13.163	11.575	1.113	1.006	26.857	+ 1.269
31 Jan. 1901 . . .	12.888	11.059	936	979	25.862	+ 2.317
31 Mei „ . . .	6.127	8.315	733	875	16.050	+ 5.705
30 Sept. „ . .	10.959	10.005	1.349	963	23.276	+ 4,317
30 Oct. „ . . .	7.756	8.741	1.131	995	18.624	+ 1.661
31 Dec. „ . . .	10.559	10.312	1.156	1.096	23.123	+ 1.891
31 Jan. 1902 . . .	9.219	9.497	1.065	1.147	20.928	+ 3.310
31 Mei „ . . .	6.320	6.917	873	1.245	15.355	+ 3.811
30 Juni „ . . .	7.261	6.979	763	1.133	16.136	+ 567
31 Oct. „ . . .	5.314	6.767	796	1.458	14.335	— 390
31 Dec. „ . . .	7.129	8.175	750	1.596	17.650	— 2.168
31 Jan. 1903 . . .	4.855	6.508	673	1.555	13.591	— 1.946
31 Mei „ . . .	5.473	6.704	594	1.601	14.372	—10.904
31 Aug. „ . . .	6.703	7.129	660	1,112	15.604	—13.763
31 Nov. „ . . .	7.532	8.274	1.168	1.059	18.033	—16.275
31 Dec. „ . . .	7.199	8.549	1.044	1.146	17.938	—18.534
31 Jan. 1904 . . .	5.955	8.092	992	1.233	16.272	—17.794
31 Maart „ . . .	4.677	6.926	826	1.322	13.751	—23.496
31 Juli „ . . .	7.773	7.772	1.039	1.088	17.672	—29.190
31 Oct. „ . . .	6.440	6.789	976	1.120	15.325	—32.217
31 Dec. „ . . .	6.670	8.057	1.138	1.155	17.020	—33.818
31 Jan. 1905 . . .	5.795	7.263	910	1.127	15.095	—32.992
31 Maart „ . . .	6.284	6.062	706	1.021	14.074	—38.600
30 Sept. „ . . .	9 274	7.777	873	806	18.730	—48.952
31 Dec. „ . . .	9.556	8.365	1.094	949	19.964	— 9.992
31 Jan. 1906 . . .	7.446	7.493	932	929	16.800	— 8.751
30 April „ . . .	5.233	5.551	740	1.013	14.458 [1]	—14.845
30 Nov. „ . . .	6.392	6.005	1.157	645	19.212	— 7.337
31 Dec. „ . . .	6.685	6.160	1.399	692	17.920	— 8.701

[1] Sedert 30 April 1906 geeft het overzicht in het Kol. Verslag van de in 's lands kassen aanwezige betaalmiddelen nog een kolom met het opschrift: „Deposito's bij de Javasche Bank" en wel (in duizendtallen guldens) op 30 April 1607 geleidelijk klimmende van 1607 tot 5014 op 30 Nov. en dan weder dalend tot 2984 op 31 Dec. Hier is blijkbaar gebruik gemaakt van de tweede alinea van art. 16 van het nieuwe octrooi (afgedrukt als bijl. O. van het verslag der Jav. Bank over 1905/06). Deze bedragen zijn in de voorlaatste kolom van bovenstaand overzicht bij het aanwezige saldo gevoegd.

Uit het overzicht blijkt dat het gezamenlijk bedrag, dat in de Indische kassen in de laatste jaren aanwezig is steeds belangrijk meer bedroeg dan de 12½ millioen gulden, welke vroeger als zoogenaamd „administratief kapitaal" buiten de begrooting werden gehouden. De belangrijke tekorten, welke de dienstjaren 1894 en volgende opleverden [1]) hadden tengevolge dat het nadeelig saldo van Ned.-Indië bij de schatkist voortdurend opliep en o.a. op ult. Juni 1898 tot bijna 45 millioen was gestegen, hetgeen niet te verwonderen is, daar de tekorten op de dienstjaren 1890 t/m 1897 alleen reeds bijna 49 millioen beliepen. Daarbij kwam dat de Indische kassen in 1898 vrij ruim en in 1899 zeer ruim voorzien waren. Volgens het K. V. van 1899 was die ruimte van geld in het begin van 1899 het gevolg van de uitzending van zilveren en koperen pasmunten om te dienen voor de inwisseling van de oude koperen duiten, die nog op Java en Madoera in omloop waren (zie bijv. het saldo van $3^2/_3$ millioen kopergeld op 31 Mei 1899).

Terwijl men over 1897 aan vlottende schuld niet minder dan *f* 1,036,767 rente had betaald, werd bij de wet van 9 Juni 1898 (Ned. Stbl. no. 142) machtiging verleend om de leening aan te gaan, waarvan boven sprake was tot een nominaal bedrag van *f*57,815,000. Van de op die leening gestorte sommen werd behalve de bijbetaalde rente tusschen 1° Juli 1898 en ult. Aug. 1898 reeds *f*27,502,083 ten bate van Indië geboekt, doch niettemin werd in 1898 toch nog *f*760,774 rente voor vlottende schuld betaald. Niettegenstaande in 1899 de geheele opbrengst der leening ten bate van Indië was overgeschreven, wees de rekening met de schatkist nog steeds een nadeelig saldo aan en werd dat jaar nog *f*310,334 aan rente van vlottende schuld voldaan. Dit was volgens de officieele berichten toe te schrijven aan verschillende oorzaken, in het Kol. Verslag over 1900 bl. 125 aldus omschreven: „Daar de uitgaven voor de inwisseling van de duiten met het oog waarop de landskassen versterkt waren, door de uitzending van zilveren en koperen pasmunt [2]) belangrijk minder hebben bedragen dan de daarvoor gemaakte raming en tengevolge van verschillende andere omstandigheden, waaronder in het bijzonder te vermelden zijn de geringere koffieoogst dan waarop bij de begrooting van 1899 was gerekend en de in November 1898 bevolen staking der bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei, waren de landskassen in Indië overvuld geraakt....."

Men besloot daarom belangrijke sommen uit Indië naar Nederland over te maken, ten einde daar rente aan vlottende schuld te besparen. Het eerst werd de hulp ingeroepen van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, die achtereenvolgens 3 millioen gulden op 28 Febr. 1900 per telegram overmaakte, 1½ millioen respectievelijk op 5 en 8 Mei en nog 3 millioen op 28 Juli. Van deze sommen waren 8 millioen tegen den koers van $100^1/_8$ pCt. op zicht en 1 millioen in 6 maands-wissels tegen $101^3/_4$ pCt., welke echter later door de N. H. M. gedisconteerd werden tegen 3½ pCt. 's jaars bij 4½ maand eerder uitbetaling, zoodat op de eerste transactie *f*10,000 verdiend en op de tweede in 1½ maand *f*3636,35 rente gekweekt werd. Men ziet uit den staat dat de grootste voorraad van betaalmiddelen, op het laatst van 1899 ongeveer 30 millioen bedragende, medio 1900 dan ook tot 20 millioen is afgenomen.

Intusschen ging men op den ingeslagen weg van geldverzending van Indië naar Nederland voort en deed de Javasche Bank in 1900 het aanbod om zich te belasten met de telegraphische overmaking à pari van landsgelden van Indië naar Nederland en omgekeerd, welk aanbod werd aangenomen, voornamelijk omdat daardoor de gelegenheid zou worden geopend om te groote Indische

---

[1]) Zie bijv. Bijl. A van „De Financiën van Ned.-Indië, door Dr. E. B. Kielstra.

[2]) Ten bedrage van *f* 1.885.000 van Mei tot Aug. 1899 in zes zendingen verscheept.

kasvoorraden aanmerkelijk te verminderen en tevens zekerheid zou worden verkregen, dat de kassen te allen tijde zonder moeite of kosten zouden kunnen worden aangevuld. De overeenkomst werd gesloten voor het tijdvak 1° Jan. 1901 tot ult. Maart 1906, met dien verstande dat zij niet van toepassing was op specieverzendingen. Daar echter reeds te voren de behoefte aan geldovermaking naar Nederland ontstond, werd ook op 29 Oct. en 27 Dec. 1900 aan de Javasche Bank vergund bedragen van 4 en 3 millioen telegraphisch à pari over te maken. Hierop volgden op den voet der nieuwe overeenkomst op 5 Februari, 20 Maart en 20 Mei 1901 nog remises van respectievelijk 2, 1 en 2 millioen. De mogelijkheid om de kassen in die mate te ontlasten hield verband met het uitzenden van twee millioen aan nieuwe kleine zilveren standpenningen.

Wanneer men bijl. KK van het Kol. Verslag van 1901 raadpleegt, behelzende het overzicht van de geldmarkt in Nederlandsch-Indië over 1900, opgemaakt door den plaatsvervangend President der Javasche Bank, dan blijkt daaruit dat het naar Nederland overbrengen van die *f*16 millioen bovenbedoeld, n.l. *f*9 millioen door de N. H. M. en *f*7 millioen door de Javasche Bank van veel nut is geweest voor de geldmarkt in Indië, omdat die gelden daardoor aldaar aan de circulatie werden teruggegeven. De koers van 6 maand's wissels, die aanvankelijk 102½ pCt. bedroeg, liep in het laatst van 1900 en begin 1901 op tot 101⅝ pCt. en meer, dat wil zeggen, dat men in Indië steeds meer moest betalen om in Nederland over 6 maanden een bepaalde som uitbetaald te krijgen en dit deed volgens dat overzicht, vermoeden hoe de koers geweest zoude zijn als de Javasche Bank niet in 1900 die *f*7 millioen en tot Juni 1901 die *f*5 millioen had overgemaakt. Nu konden in doorsnee importeurs tegen convenieerende koersen dekking bekomen voor hunne invoeren, terwijl het belangrijk bedrag aan wissels, waarmede de export aan de markt kwam, geplaatst, kon worden tot koersen, die zich verhieven boven het punt, waarop invoer van specie voordeeliger zou zijn uitgekomen".

Het overmaken van geld naar Nederland ging in zooverre voort dat zulks op 23 October nog plaats had voor één millioen en op 17 Maart 1902 weder voor één millioen, doch toen begon de daling van het saldo in de kassen zoodanige afmetingen aan te nemen, dat men genoodaakt was in Indië achtereenvolgens geld bij de Javasche Bank tegen onderpand van tin op te nemen, welk bedrag medio Aug. 1902 was opgeloopen tot *f*4,200,000. In verband met de voordeelige saldo's, die de rekening met de schatkist in Nederland, tengevolge der geldovermakingen voortdurend aanwees, werd in 1901 in Nederland niets voor vlottende schuld uitgegeven.

In het overzicht van de geldmarkt over 1901 (bijl. H H Kol. Versl. v. 1902) wordt verwezen naar eene passage uit het 74ste jaarverslag der Jav. Bank, welke in de *Indische Gids* 1902 II bl. 1300 werd overgenomen, waarin vermeld is hoe van 3 Maart 1900 tot 17 Maart 1902 in het geheel 23 millioen voor Gouvs. rekening naar Nederland werden overgemaakt.

Bij de overmaking van de laatste zes millioen stegen de koersen op de open markt eerst tot pari tijdens de overmaking van de eerste 2 millioen, bij de volgende 3 millioen tot 99¼ pCt. en bij het zesde millioen tot 99 pCt. Het speciepunt werd dus bereikt en zelfs overschreden.

Door de geleidelijke overbrenging van den overtolligen inhoud der landskassen naar die van de Javasche Bank, ter betaling van de transferts naar het moederland, vloeden niet alleen bankpapier, doch ook in hooge mate zilveren standpenningen van allerlei soort in de kassen van laatstgenoemde instelling en werd in die kassen een meer met de behoefte overeenkomende verhouding geschapen tusschen de verschillende zilveren muntsoorten. Hieruit

blijkt dat al moge op de laatste overzending iets verloren zijn, de transactie voor de Javasche Bank direct en indirect niet onvoordeelig is geweest.

In het jaar 1902 maakte de dringende behoefte aan betaalmiddelen in Indië het noodig nog meer geld bij de Javasche Bank op te nemen en medio November was dit gestegen tot 5 millioen, zijnde het max. bedrag, waarover het Gouvernement, ingevolge art. 16 van het Octrooi (Ind. Stbl. 1891 no. 49) tegen 2½ pCt. 's jaars op beleening van producten kon beschikken. Daar meer leenen tegen hooge rente niet in 's lands belang was, werd overgegaan tot het overmaken van geld à pari uit Nederland krachtens de bovengenoemde overeenkomst met de Javasche Bank. Van October tot December 1902 werden 2½ millioen, van 1 Jan. tot en met ult. Juni 1903 meerdere sommen tot een gezamenlijk bedrag van *f*11 millioen en in de eerste twee maanden van het 2de semester 1903 nog *f*1 millioen overgemaakt.

Zooals blijkt uit het overzicht van de geldmarkt (bijl. G G van het Kol. Versl. 1903) ontstond na de overmakingen van geld naar Nederland behoefte aan versterking der kassen in Indië, wegens minder ruime toevloeiïng der middelen en door den steun, die hier en daar aan de noodlijdende bevolking moest verleend worden.

In het jaar 1903 werden weder *f* 2 millioen naar Indië overgemaakt en in Februari t/m Juni 1904 nog *f*7½ millioen. Sedert is de stand der Indische kassen gunstiger geworden en is er op 3 Aug. 1904 *f*1 millioen naar Nederland teruggeremitteerd, terwijl op 23 Juli te voren *f*200,000 was afgelost van de schuld op onderpand van tin aangegaan. In 1903 werd voor rente aan vlottende schuld *f*358,310 uitgegeven.

Terwijl in 1904 geen verdere remises naar Indië plaats hadden is tusschen Jan. en Mei 1905 nog *f* 5 millioen derwaarts overgemaakt, en werd voor rente aan vlottende schuld over 1904 *f*412,583 uitgegeven.

In verband met het nieuwe Octrooi van de Javasche Bank, ingaande 1 April 1906, werd eene nieuwe overeenkomst aangegaan voor de overmaking van gelden ten behoeve van den lande tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië (Bijblad 6451). Het restant van de schuld van 5 millioen bij de Javasche Bank werd in Aug. 1905 afbetaald en als gevolg van den gunstigen stand der kassen bovendien in Oct. en Nov. 1905 door tusschenkomst van de Bank *f*2½ millioen naar Nederland geremitteerd.

De gunstige omstandigheden, waaronder handel en nijverheid gedurende 1905 werkten, deden groote behoefte aan geld ontstaan en de geldmarkt was dan ook over het algemeen krap te noemen en hoewel in ruime mate van de crediethulp der circulatiebank werd gebruik gemaakt, gevoelden bankinstellingen ten slotte toch behoefte aan versterking harer middelen. Aangezien intusschen specie in voldoende hoeveelheid in Indië aanwezig was, werden door bemiddeling der circulatiebank telegraphische remises uit Europa ontboden op basis van specie pariteit en tot een gezamenlijk bedrag van *f*6,400,000 (bijl. F F v. h. Kol. Versl. 1906).

Gaat men nu nog eens het lijstje na van de overschotten en tekorten op de Indische rekeningen, dan geeft 1900 een overschot van *f*5,694,000 en 1901 slechts een tekort van *f*704,000, hetgeen zich weerspiegelt in den gunstigen stand der rekening met 's Rijks schatkist in dien tijd; doch met 1902 doen de nadeelige saldo's hun intrede met ruim 14 millioen, gevolgd door 1903 met 15$^{3}/_{4}$, 1904 met bijna 14 en 1905 met 10¼ millioen om eerst in 1906 weder 2 millioen overschot aan te wijzen. Geen wonder dan ook dat de Indische rekening met de schatkist op 30 Sept. 1905 bijna 49 millioen minus stond, waarin men opnieuw genoodzaakt was door eene leening te voorzien. De opbrengst van deze leening, aangegaan krachtens de wet van 18 Maart 1905

(Ned. Stbl. no. 97), heeft blijkens bijl. A. der ontwerp-begrooting voor 1908 een som van *f*39,992,476.73 opgebracht, hetgeen het debet aan de schatkist direct met nagenoeg 40 millioen deed afnemen, zoodat op 31 Dec. 1905, dit weder tot 10 millioen was gedaald.

De heer Meppelink wijst in verband hiermede er op, hoe veel beter de behandeling van zaken op dit tijdstip was dan na de leening van 1898 toen rente aan vlottende schuld is verspild. Om dit aan te toonen kunnen de volgende berekeningen dienen.

Onder ult. 1901 was er uit leeningen nog een beschikbaar saldo van *f*17½ millioen, dat in 1905 door de nieuwe leening toenam tot *f*57½, Daar tegenover staan de nadeelige saldi van 1902 t/m 1905 te zamen, ten bedrage van *f*54 millioen, waardoor onder ult. 1905 beschikbaar bleef uit de leeningen: *f*3½ millioen. Hierbij het saldodebet bij 's Rijks schatkist van 10 millioen bovengenoemd geeft een totaal van *f*13½ millioen gulden als benoodigd voor zoogenaamd administratief kapitaal.

Bij de vorige gelegenheid was volgens de begrootingsrekeningen (zie het wetsontwerp no. 139, in den aanhef vermeld) onder ult. 1901 beschikbaar uit de leening 1898 een bedrag van *f*17,635,277. Hiervan moeten afgetrokken worden de nadeelige saldi op 1892 en 1894 ad *f*268,099 en *f*5,425,898, die later gedekt werden door het voordeelig saldo van 1900, doch dit had onder ult. 1899 nog niet plaats gehad, rest alzoo *f*11,941,280, waarbij nog te voegen *f*523,304 nadeelig saldo van 1901, dat op ult. 1899 nog niet bestond. Te zamen was er dus op ult. 1899 een feitelijk overschot van *f*12,464,584. Als men nu uit het gegeven overzicht ontwaart, dat niettemin het nadeelig saldo bij 's Rijks schatkist op dien datum *f*11,450,000 bedroeg, dan had men toen een rouleerend kapitaal van 24 millioen, terwijl men het op ult. 1905 met 13½ millioen bleek te kunnen doen. In één maand tijds werd eerstbedoeld bedrag zelfs nog tot 29 millioen opgevoerd, want op 31 Jan. 1900 was het debet bij de Schatkist tot 16$^1/_3$ millioen gestegen. Uit een en ander moet men wel de overtuiging putten, dat inderdaad in de jaren 1898 en 1899 noodeloos veel geld is opgenomen.

Moge het bovenstaande bij degenen, wien zulks aangaat, de overtuiging levendig doen blijven, dat in de tegenwoordige tijden van tekorten en leeningen, elke gulden, welke noodeloos in kas blijft aan den staat rente kost en dat één millioen in een groote kas teveel aangehouden, in een jaar reeds bijna driemaal de bezoldiging van den kashouder kost. [1])

J. E. D. M.

—

Naschrift.

Daartoe in de gelegenheid gesteld door de redactie van dit tijdschrift, neemt de ondergeteekende de vrijheid, ter verduidelijking van zijne opmerking, in den aanhef van bovenstaand artikel vermeld, alsnog het een en ander onder de aandacht te brengen.

Wat aangaat het feit dat de Indische kassen in 1898 *vrij ruim* en in 1899

[1]) In verband hiermede valt de aandacht te vestigen op een in de *N. R. Ct.* van 11 Dec. jl. opgenomen, aan de *Java-Bode* ontleend, bericht, dat sommige locale raden een eigenaardig middel in toepassing brengen om hunne geldmiddelen te versterken, zonder dat de ingezetenen daarvoor worden aangesproken. Zij vragen namelijk de ten hunnen behoeve uit de koloniale geldmiddelen afgezonderde bedragen bij den aanvang van het jaar in zijn geheel op en beleggen die gelden alsdan, ten bate der raadskassen, bij de een of andere geldinstelling. Hieraan zal op de eene of rndere wijze een eind gemaakt moeten worden, doch hoe schijnt nog niet vast te staan.

zeer ruim voorzien waren, hetgeen, volgens het Koloniaal Verslag van 1899, het gevolg was van de uitzending van zilveren en koperen pasmunten om te dienen voor de inwisseling van de oude duiten die nog op Java en Madura in omloop waren, diene het volgende:

In het Regeeringsantwoord bij brief van 12 December 1896 no. 5, ingezonden naar aanleiding van het verslag nopens het wetsontwerp tot voorziening in het kas-tekort voor den Indischen dienst over 1897, is door de toenmalige Ministers van Financiën en van Koloniën, de heeren Sprenger van Eyk en Bergsma o.a. gezegd:

„Daarbij moet wel in het oog gehouden worden dat van het in Indië aanwezige kassaldo een gedeelte bestaat in zilveren en koperen pasmunt, dat niet geheel voor betalingen kan worden aangewend".

De in Indië voorhanden koperen en zilveren pasmunt bedroeg in 1897 reeds pl.m. *f*3 millioen en in December 1898 pl.m. *f*5 millioen. In mijn artikel „schoonschip maken", voorkomende in de *Indische Gids* October 1899, werd dan ook aan het slot de vraag gesteld of, voor de inwisseling van duiten op Java en Madura niet in de eerste plaats gebezigd zoude kunnen worden *de zilveren en koperen pasmunt bijna geheel doelloos in Indië reeds voorhanden.*

Thans blijkt dat de uitgaven voor de inwisseling van de duiten met het oog waarop de landskassen versterkt waren, door de uitzending van zilveren en koperen pasmunt ten bedrage van *f*1,385,000.— van Mei tot Augustus 1899 in zes zendingen verscheept, belangrijk minder hebben bedragen dan de daarvoor gemaakte raming.

Bij die raming welke toch reeds te hoog was, is bovendien blijkbaar geen rekening gehouden met de in Indië reeds aanwezige koperen en zilveren pasmunt.

De schoone gelegenheid om daarin eens opruiming te houden is niet alleen onbenut gebleven, maar er is bovendien een nieuwe voorraad van dat geld aangemunt en in zes zendingen naar Indië verscheept, hetgeen weder met groote onkosten gepaard ging en dat alles zonder dringende noodzakelijkheid.

De geringere koffie-oogst dan waarop bij de begrooting van 1899 werd gerekend, was in den loop van dat jaar natuurlijk bekend en de in November 1898 bevolen staking der bevloeiings- en afwateringswerken in de Solo-vallei was van zelf nog vroeger bekend.

Het lag toen dus voor de hand het uitzenden van geld en het trekken van wissels terstond te staken.

De onjuiste raming voor de inwisseling der duiten, de geringere koffie-oogst en de bevolen staking der werken in de Solo-vallei, deze drie factoren zijn volgens de koloniale verslagen de oorzaak van het overvuld raken der Indische kassen in 1899. Hoe dit echter overeen te brengen is met het feit, dat de begrootingsrekening over dat jaar een nadeelig saldo van ruim *f*1½ millioen aanwijst is niet duidelijk.

Naar het voorkomt is tengevolge van onnauwkeurige ramingen te veel geld naar Indië gezonden, het Departement van Financiën in Indië heeft in den loop der jaren in veel te ruime mate door wisseltrekking beschikt over de Indische kas in Nederland, waardoor die kas ontijdig ledig viel en er is veel te lang gedraald met het nemen van maatregelen om deze fouten zooveel mogelijk onschadelijk te maken.

Indien een weinig meer practisch beleid aan den dag was gelegd, had de uitgifte op 1 Januari 1900 van *f*10 millioen aan schatkistbilletten achterwege kunnen blijven, want den 28 Februari 1900 werden reeds uit Indië terug ontvangen de eerste *f*3 millioen van de vele millioenen die daar ginds overtollig in de kassen lagen opgestapeld.

Aan de *f* 17½ millioen welke van de leening van 1898 nog beschikbaar waren, had men voor de jaren 1899 en 1900, naar het voorkomt, kasgeld genoeg, want in het jaar 1900 behoefde geen cent bijgepast te worden omdat de rekening van dat jaar een voordeelig saldo heeft opgeleverd van ruim *f* 5½ millioen, al is dat voordeelig saldo aangewend tot gedeeltelijke dekking der nadeelige saldo's van de jaren 1892 en 1894.

Sedert tal van jaren is een tikje aan de telegraaf voldoende om in den kortst mogelijken tijd in eventueelen geldnood in Indië te voorzien. Men ziet hoe gaarne de Javasche Bank bereid is tot overmaking à pari van landsgelden van Indië naar Nederland en omgekeerd en, aangezien een bedrag van *f* 10 millioen voldoende is om *honderd* kassen, elk van *f* 100,000 aan kasgeld te voorzien, terwijl vele kassen in Indië zulks niet noodig of aan veel geringer bedrag genoeg hebben, gaat het toch niet aan vlottende schuld te creëeren als nog een zoo belangrijk bedrag aan geleend geld voorhanden is.

In geval van zeer dringenden geldnood in Indië, kan toch ook nog dadelijk geld opgenomen worden bij de Javasche Bank tegen 2½ pCt. rente en onderpand van producten, van welke gelegenheid nog al gebruik gemaakt wordt en waaraan ook wel eenige aandacht mag worden gewijd.

Ten slotte een vraag. Zou ook in deze aangelegenheid zijn los gelaten het verband dat bij de Indische comptabiliteitswet is gelegd tusschen de *begrootings-* en de *kas*rekening, door den tegenwoordigen Minister van Koloniën zeer terecht genoemd de sluitsteen van de verantwoording der Indische geldmiddelen?

Deze vraag schijnt bevestigend beantwoord te moeten worden, want bij de wetsontwerpen tot voorziening in de kas-tekorten voor den Indischen dienst, althans bij die over 1897 en 1902 (welke toevallig geraadpleegd konden worden) blijkt van het verband met de begrootingsrekeningen niets.

Op de cijfers van de rekening met het Departement van Financiën ('s Rijks schatkist) voor het Departement van Koloniën wordt dus niet de minste contrôle uitgeoefend.

Ook in het bij Koninklijke boodschap dd. 22 November jl. aanhangig gemaakt wetsontwerp van gelijke strekking voor den Indischen dienst van het jaar 1908, is slechts het saldo der rekening met het Departement van Financiën genomen als basis van berekening en toch behoort voor eene juiste beoordeeling der zaak, naar het voorkomt, daarneven te staan eene berekening van het eindsaldo der begrootings-rekeningen onder ultimo 1907, al kunnen de cijfers dier rekeningen over de laatste paar jaren slechts bij benadering worden opgegeven.

H. A. Meppelink.

VARIA.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O.-I. ARCHIPEL [1].

LANDSCHAPPEN IN HET STROOMGEBIED DER BATANG HARI (SUMATRA.)

(265.18) V KOTA EN PADANG TARAB.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Datoe Chatib Basar, pajoeng sakaki di Soengei Batoeng, hoofd der federatie V Kota en Padang Tarab, verklaar bij deze:

Ten eerste: Dat de landschappen V Kota en Padang Tarab een gedeelte uitmaken van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staan.

Ten tweede: Dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger.

Ten derde: Dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot de landschappen V Kota en Padang Tarab door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Soengei Batoeng op den 21sten November 1905, overeenkomende met den 23sten Ramelan van het Mohamedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud

Hier stond het handmerk van
Datoe Chatib Basar.

Ten overstaan van mij:
De Controleur van Sidjoengjoeng,
(w. g.) P. A. HERWERDEN.

---

[1]) Zie Nov.-afl. bl. 1721.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 13den Maart 1906, zijnde daarmede tevens Datoe Chatib Basar erkend en bevestigd als hoofd van het landschap V Kota en Padang Tarab.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Waarn. Algemeene Secretaris.
(w. g.) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(w. g.) DE GRAEFF.

Proces-Verbaal.

Bij dit proces-verbaal op 21 Nov. 1905, overeenkomende met den 23sten Ramelan van het Mohamedaansche jaar 1323, te Soengei Batoeng opgemaakt door den controleur van Sidjoengdjoeng, P. A. Hondius van Herwerden, verklaarden 35 hoofden, respectievelijk van Soengei Batoeng, Ajer Amo, Maloro, Tandjoeng Kaling en Padang Tarab, als volkshoofden in te stemmen met de op dien dag door den pajoeng sakaki di Soengei Batoeng, hoofd der federatie V Kota en Padang Tarab, Datoe Chatib Besar in hunne tegenwoordigheid afgelegde, beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring.

(265.19.) IV KOTA.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Datoe Tan Basar, pajoeng sakaki di Kamang, hoofd der federatie IV Kota verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap IV Kota een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat;

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Gereraal van Nederlandsch-Indie als Hoogstderzelver vertegenwoordiger;

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot het landschap IV Kota door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle Bevelen zal opvolgen, dle mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Solok Hambar op den 21sten November 1905, overeenkomende met den 13sten Ramelan van het Mohamedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud

Hier stond het handmerk van
Datoe Tan Basar.

Ten overstaan van mij:
De Controleur van Sidjoengdjoeng,
(w. g.) P. A. HERWERDEN.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 13den Maart 1906, zijnde daarmede tevens Datoe Tan Basar erkend en bevestigd als hoofd van het landschap IV Kota.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie enz. als boven.

Proces-verbaal.

Overeenkomstig het bovenbedoelde is dit procesverbaal op denzelfden datum opgemaakt te Solok Hambar, waarbij 25 hoofden, respectievelijk van Kamang,

Koenangan, Galagah en Parit Rantang, als volkshoofden instemden met de door den pajoeng sakaki di Kamang, hoofd der federatie IV Kota, Datoe Tan Basar in hunne tegenwoordigheid afgelegde, beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring.

(265.20). SOENGAI KOENIT.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Tan Toeah Radja Sailan, radja van het landschap Soengai Koenit, verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap Soengai Koenit een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat;

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger;

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot het landschap Soengai Koenit door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Soengai Soengkai op den 28sten November 1905, overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud.

Hier stond het handmerk van
Tan Toeah Radja Sailan.

Ten overstaan van mij:
De Controleur van Moeara Laboeh,
(w. g.) PALMER VAN DEN BROEK.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 13den Maart 1906, zijnde daarmede tevens Tan Toeah Radja Sailan erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Soengai Koenit.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.
Ter ordonnantie enz. als boven.

Proces-verbaal.

Op heden den 28sten November 1905, overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323, verschenen voor mij Datoek Bandharo Kajo, Datoek Radja Palembang, Datoek Panghoeloe Moedo, Datoek Manti Panghoeloe, Datoek Panghoeloe Radjo, Datoek Sampono Maradjo, Datoek Radja Kalabihan, Datoek Panghoeloe Maroehoen, Datoek Radjo Bangoen en Orang Kajo Basar, al welke hoofden, als volkshoofden van het landschap Soengai Koenit, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door den radja van genoemd landschap in hunne tegenwoordigheid afgelegde, beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring.

De Controleur van Moeara Laboeh,
(w. g.) PALMER VAN DEN BROEK.
Voor eensluidend afschrift, enz.

(265.21). TALAO.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Radja Gagah, radja van de negeri Talao verklaar bij deze:

Ten eerste: dat de negeri Talao een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat;

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger;

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot het landschap Talao door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Soengai Soengkai op den 28sten November 1905 overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud.

Hier stond het handmerk van
Radjah Gagah.

Ten overstaan van mij:
De Controleur van Moeara Laboeh,
(w. g.) PALMER VAN DEN BROEK.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 13den Maart 1906, zijnde daarmede tevens Radja Gagah erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Talao.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.
enz. als boven.

Proces-verbaal.

Op heden den 28sten November 1905, overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 verschenen voor mij Datoek Radja Mangkoeto, Datoek Padoeko Radjo, Datoek Bandharo Radjo en Datoek Bandharo Moedo, al welke hoofden, als volkshoofden van de negeri Talao, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door den radja van genoemde negeri in hunne tegenwoordigheid afgelegde, beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring.

De Controleur van Moeara Laboeh,
(w. g.) PALMER VAN DEN BROEK.
Voor eensluidend afschrift enz.

(265.22.) KOTA BESAR.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Jang dipertoean Soeltan Sri Maharadja di radja, Radja in het landschap Kota Besar, verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap Kota Besar een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat.

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger.

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot het landschap Kota Besar door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Kota Baroe, op den 23sten November 1905, overeenkomende met den 26sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud.

Hier stonden de stempel en handmerk van Soeltan Sri Maharadja di radja.

Ten overstaan van mij, Assistent-Resident van Tanah Datar,
(w. g.) COENEN.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juni 1906, zijnde daarmede tevens Jang dipertoean Soeltan Sri Maharadja di radja erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Kota Besar.

De Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Algemeene Secretaris,
(w. g.) VAN REES.

De Gouvernements-Secretaris,
(w. g.) F. MORESCO.

Proces-verbaal.

Op heden, Donderdag den 23sten November 1905, overeenkomende met den 26sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323, verschenen te Kota Baroe (landschap Kota Besar) voor mij, ondergeteekende, W. J. Coenen, assistent-resident van de afdeeling Tanah Datar, residentie Padangsche Bovenlanden, Gouvernement van Sumatra's Westkust, de na te noemen personen, gezamenlijke hoofden in het landschap Kota Besar. (Hier volgen de namen van 35 hoofden, respectievelijk van Bondjan, Abai, Ampang Koerandji, Kota Baroe, Rantau Salak en Ampaloe).

Al welke hoofden, als volkshoofden, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door den Radja van hun landschap Kota Besar Soeltan Sri Maharadja di Radja in hunne tegenwoordigheid en ten mijnen overstaan afgelegde, beeedigde en gewaarmerkte korte verklaring, waarvan door mij is opgemaakt dit proces-verbaal in drie éénsluidende exemplaren.

Kota Baroe, datum als boven.

De Assistent-Resident voornoemd, (w. g.) COENEN.

Voor éénsluidend afschrift, enz.

(265.23). POELAU POENDJOENG

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Toeankoe Sati, Radja in het landschap Poelau Poendjoeng verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap Poelau Poendjoeng een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat.

Ten tweede: Dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstdeszelver vertegenwoordiger.

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot het landschap Poelau Poendjoeng door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Poelau Poendjoeng op den 27sten November 1905,

overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 en opgemaakt in drievoud.

Hier stonden de stempel en handmerk van Toeankoe Sati.

Ten overstaan van mij:
Assistent-Resident van Tana-Datar,
(w. g.) COENEN.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juni 1906, zijnde daarmede tevens Toeankoe Sati erkend en bevestigd als het hoofd van het landschap Poelau Poendjoeng.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.
enz. als boven.

Proces-verbaal.

Op heden, Maandag den 27sten November 1905, overeenkomende met den 30sten van de maand Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 verschenen te Poelau Poendjoeng voor mij ondergeteekende. W. F. Coenen, assistent-resident van de afdeeling Tanah Datar, residentie Padangsche Bovenlanden, gouvernement van Sumatra's Westkust, de na te noemen personen gezamenlijke hoofden in het tot het gebied der Boven-Batanghari-rivier behoorend landschap Poelau Poendjoeng.

(Hier volgen de namen van 33 hoofden, respectievelijk van Soengei Dareh en Soengei Kilangan, Soengei Kamboet, Poelau Poendjoeng en Loeboe Boelang).

Al welke hoofden, als volkshoofden, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door den radja van hun landschap Toeankoe Sati in hunne tegenwoordigheid en ten mijnen overstaan aflegde. beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring, waarvan door mij is opgemaakt dit proces-verbaal in drie eensluidende exemplaren.

Poelau Poendjoeng, datum als boven.

De Assistent-Resident voornoemd,
(w. g.) COENEN.
Voor eensluidend afschrift, enz.

(265.24) SI GOENTOER

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Toeankoe Baginda Ratoe, Radja in het landschap Si Goentoer verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap Si Goentoer een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder heerschappij van Nederland staat.

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederdandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger.

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen. die met betrekking tot het landschap Si Goentoer door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Poelau Poendjoeng op den 27sten November 1905 overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323.

Hier stonden stempel en handmerk van Toeankoe Baginda Ratoe.

Ten overstaan van mij,
Assistent-Resident van Tanah Datar,
(w. g.) COENEN.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juni 1906, zijnde daarmede tevens Toeankoe Baginda Ratoe erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Si Goentoer.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie enz. als boven.

Proces-verbaal.

Op heden, Maandag den 27sten November 1905, overeenkomende met den 30sten van de maand Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 verschenen te Poelau Poendjoeng voor mij ondergeteekende, W. J. Coenen, assistent-resident van de afdeeling Tanah-Datar, residentie Padangsche Bovenlanden, Gouvernement van Sumatra's Westkust de na te noemen personen, gezamenlijke hoofden in het tot het gebied der Boven Batanghari-rivier behoorend landschap Si Goentoer.

(Hier volgen de namen van 95 hoofden, respectievelijk van Si Goentoer, Taratak, Kota Toeo, Soengei Langse, Soerau, Si Kabau, Tabing Tinggi, Goenoeng Medan, Soengei Doeo, Si Malidoe, Poelau Mainau, Si Tioeng, Poelai, Timpeh, Djaoe, en Tabe).

Al welke hoofden, als volkshoofden, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door den Radja van hun landschap Toeankoe Bagindo Ratoe in hunne tegenwoordigheid en ten mijnen overstaan afgelegde beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring; waarvan door mij is opgemaakt dit proces-verbaal in drie éénsluidende exemplaren.

Poelau Poendjoeng datum als boven.

De Assistent-Resident voornoemd,
(w. g.) COENEN.

Voor éénsluidend afschrift, enz.

(265.25). POETJOE RANTAU INDRAGIRI.

VERKLARING.

Ik ondergeteekende, Radja Toeankoe Baginda Madjalelo, Radja in het landschap Poetjoe Rantau Indragiri verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap Poetjoe Rantau Indragiri een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat;

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger;

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot het landschap Poetjoe Rantau Indragiri door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Poelau Poendjoeng op den 27sten November 1905, overeenkomende met den 30sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323.

Hier stonden stempel en handmerk
van Toeankoe Baginda Madjalelo.

Ten overstaan van mij,
Assistent-Resident van Tanah-Datar,
(w. g.) COENEN.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juni

1906, zijnde daarmede tevens Radja Toeankoe Baginda Madjalelo erkend en bevestigd als hoofd van het landschap Poetjoe Rantau Indragiri.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.
enz. als boven.

Proces-Verbaal.

Op heden Maandag den 27sten November 1905, overeenkomende met den 30sten van de maand Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323 verschenen te Poelau Poendjoeng voor mij ondergeteekende, W. J. Coenen, Assistent-Resident van de Afdeeling Tanah-Datar, residentie Padangsche Bovenlanden, Goevernement van Sumatra's Westkust de na te noemen personen, gezamenlijke hoofden in het uit de negerieën Iboel-Pangkalan-Moeara Patai en Setiang bestaande landschap Poetjoe Rantau Indragiri:

(Hier volgen de namen van 10 hoofden, respectievelijk van Iboel, Moeara Patai, Pangkaban en Setiang).

Al welke hoofden, als volkshoofden, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door den Radja van hun landschap Toeankoe Baginda Madjalelo in hunne tegenwoordigheid en ten mijnen overstaan afgelegde beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring waarvan door mij is opgemaakt dit proces-verbaal in drie éénsluidende exemplaren.

Poelau Poendjoeng datum als boven.

De Assistent-Resident voornoemd.
(w. g.) COENEN.
Voor eensluid. afschrift enz.

(265. 26). PADANG LAWAS.

VERKLARING.

Ik, ondergeteekende, Toeankoe Bagindo Madjalelo, handelende ten deze in mijne hoedanigheid van voogd over den minderjarigen Radja van het landschap Padang Lawas, met name Toeankoe Baginda Tan Mohamad, verklaar bij deze:

Ten eerste: dat het landschap Padang Lawas een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en derhalve onder de heerschappij van Nederland staat;

Ten tweede: dat ik mitsdien trouw zal zijn aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië als Hoogstderzelver vertegenwoordiger:

Ten derde: dat ik zal nakomen en handhaven alle regelingen die met betrekking tot het landschap Padang Lawas door of namens het Gouvernement of deszelfs vertegenwoordiger, den Gouverneur van Sumatra's Westkust, zullen worden getroffen en in het algemeen alle bevelen zal opvolgen, die mij door of namens dien vertegenwoordiger zullen worden gegeven.

Gedaan en beëedigd te Kota Baroe op den 24sten November 1905, overeenkomende met den 27sten Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323.

Hier stonden stempel en handmerk
van Toeankoe Bagindo Madjalelo.

Ten overstaan van mij,
Assistent-Resident van Tanah Datar,
(w. g.) COENEN.

Deze verklaring is goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 7den Juni 1906, zijnde daarmede tevens Toeankoe Bagindo Madjalelo, voogd van den minderjarigen radja van het landschap Padang Lawas, Toeankoe Bagindo Tan Mohamad erkend en bevestigd als waarnemend hoofd van dat landschap

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.
enz. als boven.

Proces-Verbaal.

Op heden, Vrijdag den 24sten November 1905, overeenkomende met den 27sten van de maand Ramadlan van het Mohamedaansche jaar 1323, verschenen te Kota Baroe (landschap Kota Besar) voor mij ondergeteekende, W. J. Coenen, assistent-resident van de afdeeling Tanah Datar, residentie Padangsche Bovenlanden, Gouvernement van Sumatra's Westkust, de na te noemen personen, gezamelijke hoofden in het tot het gebied der Boven-Batanghari-rivier behoorend landschap Padang Lawas:

(Hier volgen de namen van 48 hoofden, respectievelijk van Padang Lawas, Batoe Idjar, Koto Baringin, Tioemang, Si Pangkoer, Soengei Langko, Koto Padang, Si Alang Gaoeng, Tarantang en Si Aoem).

Al welke hoofden, als volkshoofden, mij verklaarden in te stemmen met de mede op heden door Toeankoe Bagindo Madjolelo in zijne hoedanigheid van voogd over den minderjarigen Radja van het landschap Padang Lawas, met met name Toeankoe Baginda Tan Mohamad, in hunne tegenwoordigheid, en ten mijnen overstaan afgelegde, beëedigde en gewaarmerkte korte verklaring, waarvan door mij is opgemaakt dit proces-verbaal in drie éénsluidende exemplaren.

Kota Baroe, datum als boven.

De Assistent-Resident voornoemd,
(w. g.) Coenen.

Voor éénsluidend afschrift, enz.

(265. 27.) V KOTA EN PADANG TARAB IV KOTA, SOENGAI KOENIT, TALAO, KOTA BESAR, POELAU POENDJOENG, SI GOENTOER, POETJOE RANTAU INDRAGIRI EN PADANG LAWAS.

Nota van Toelichting.

In hoofdzaak begrensd door de onderafdeeling Kwantandistricten (*Ind. Stbl.* 1907 n°. 7), en de residentie's Djambi en Padangsche Bovenlanden, liggen deze landschappen, [1]) waarvan de zelfbesturen verklaringen van onderwerping hebben afgelegd, voornamelijk in het stroomgebied van de Batang Hari en hare zijtakken de Batang Siat en de Batang Djoedjoehan.

In Februari 1904 boden de radja van Kota Besar en de hoofden van de zijne suprematie erkennende landschappen Soengai Koenit, Talao, Indamar, Batoe Kangkoeng en Beneden Djoedjoehan hunne onderwerping aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië aan, waarna een onderzoek naar de politieke en maatschappelijke toestanden in deze landschappen werd ingesteld door den controleur van Moeara Laboeh (Padangsche Bovenlanden). Gedurende de reis van dezen ambtenaar, van December 1904 tot Maart 1905, door deze landschappen en door die, gelegen aan de Batang Hari, deden hoofden en bevolking zich van eene gunstige zijde kennen, ofschoon uitgeweken vijandige Djambiërs en gedroste dwangarbeiders zich in hun gebied ophielden. Reeds vroeger trouwens hadden aanrakingen met sommige dezer landschappen plaats gehad. Zoo had reeds in 1845 de toenmalige radja van Soengai Koenit zijne onderwerping aangeboden. Ook in 1893 wenscht de bestuurder van dat landschap zich aan ons gezag te onderwerpen (Koloniaal Verslag 1894 bladz. 14), doch inlijving bij ons gebied is toen uitgebleven, omdat geen zekerheid was te verkrijgen of de hoofden eigenmachtig over hun land konden beschikken zonder het hoofd van Kota Besar er in te kennen. Thans, nadat een plaatselijk onderzoek was

[1]) Waaromtrent een en ander wordt medegedeeld in het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde* Deel XLIX afl. 3 en 4 bladz. 206 v.v. en 282 v.v.

ingesteld, legden in November van 1905, de radja's verklaringen van onderwerping af, waarmede de volkhoofden hunne instemming betuigden.

In verband met de wenschen van hoofden en bevolking is bij Gouvernementsbesluit van 3 November 1906 nº. 25 het landschap Beneden-Djoedjoehan onder het rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement gebracht en gevoegd bij de afdeeling Moeara Tebo van de residentie Djambi. In Juli 1905 boden de hoofden van de federatie's der IV Kota's en van de V Kota's en Padang Tarab hunne onderwerping aan het Gouvernement van Nederlandsch-Indië aan, waarna in November van dat jaar de onderteekening en de beëediging der overgelegde verklaringen volgde, waarmede de volkshoofden blijkens de bij de verklaringen overgelegde processen-verbaal hunne instemming betuigden. Ook door het hoofd van het landschap Poelau Poendjoeng was reeds vroeger (in 1845) onderwerping aan ons gezag aangeboden. (Zie ook Koloniaal Verslag 1894 bladz. 14). Het verzoek om onderwerping werd herhaald in Juli 1905 toen de assistent-resident van Djambi dit landschap en de rijkjes Kota Besar, Sigoentoer en Padang Lawas bezocht.

Als waarnemend hoofd van laatstgenoemd landschap is, als voogd van den minderjarigen Toeankoe Bagindo Tan Mohamad, erkend en bevestigd Toeankoe Bagindo Madjalelo.

DE PHILIPPIJNEN.

In verband met de levendige polemiek in den laatsten tijd gevoerd over het al of niet wenschelijke om deze eilanden voor de Vereenigde Staten te behouden (zie *Ind. Gids* Oct. 1907, bl. 1601) is het van belang de aandacht te vestigen op geschriften, die onze kennis van deze aangrenzende kolonie kunnen vermeerderen. Zoo gaf de *Nieuwe Rott. Ct.* van 13 Oct. j.l. een overzicht van een artikel van den heer Joh. H. Huyts, die voor het *Tijdschr. voor Gesch. Land- en Volk.k* een belangrijk rapport bewerkte over de ,,Census'' in 1903, blijkbaar een rapport, reeds bedoeld door den heer Pinon, waarvan in de *Ind. Gids* van 1905 I bl. 407 melding is gemaakt.

Met betrekking tot de bevolking wordt aangeteekend dat deze archipel oorspronkelijk slechts bevolkt was door de Negrito's, die door den inval van Maleiers, welke de kusten bezetten, naar het binnenland werden teruggedreven. In de 13de eeuw had een tweeden inval van Maleiers plaats, ditmaal Mohammedanen, ,,Moros'', die hun voorgangers opdrongen, zich op hun beurt aan de kusten vestigden en aldaar hun zuiverheid van ras en hun godsdienst bewaarden. Deze drie historische elementen, die ethnologisch tot twee zijn te herleiden, zijn de eenige, welke een wezenlijk aandeel in de vorming van de Philippijnsche bevolking hebben gehad. De Chineezen en Spanjaarden speelden daarbij slechts een ondergeschikte rol. De Chineezen hebben zich weinig met de bevolking vermengd en hebben zich steeds plaatselijk gelocaliseerd. Nu nog wonen van de 41,035 Chineezen 31,784 op het eiland Luzon, waarvan 21,083 te Manilla. Van de Spanjaarden heeft een klein aantal zich vermengd met de bevolking. In het begin der 19de eeuw waren er onder 27,700 Christelijke gezinnen 14,000 met Spaansch-Philippijnsche bloedsmenging; in 1903 bevonden zich op de Philippijnen slechts 3888 zuivere Spanjaarden, waarvan 2165 hun verblijf hadden te Manilla.

De bevolking bestaat thans uit verschillende groepen, die meer geographisch dan ethnologisch zijn in te deelen; de verspreiding van wilden en beschaafden onder hen wordt daarbij beheerscht door de wet dat de laatsten de economisch bevoorrechte streken hebben ingenomen. Daaronder zijn het meerendeel der kusten te rekenen en het centrale deel van Luzon, de vallei van de

Cagayan. Van de 26 belangrijke eilanden hebben er vier een wilde bevolking die de beschaafde overtreft (Basilan 907 K.M².. Palawan 10,197 K.M².. Jolo of Soeloe 624 K.M². en Mindanao 93,854 K.M².). Mindoro (10,987 K.M².) en Luzon (122,346 K.M².) hebben eene nog aanzienlijke wilde bevolking; op Negros (12,571 K.M².) verblijft 1 wilde tegen 24 beschaafden, op Panay (12,194 K.M².) 1 wilde tegen 34 beschaafden, op Samar (13,054 K.M².) minder dan 1 wilde tegen 30 beschaafden, terwijl Bohol (3727 K.M².), Cebu (4512 K.M².) en Leyte (7027 K.M².) slechts eenige wilden tellen [1]).

In 1903 bedroeg de bevolking 7,635,425 zielen, waarvan 6,987,686 tot de beschaafden en 647,740 tot de wilden werden gerekend. De beschaafden bewonen 13,400 nederzettingen, waarvan 30,7 pCt. nog geen 200, 28 pCt. van 200—400, 15.6 pCt. van 400—600, 8 pCt. van 600—800 en 5 pCt. van 1000—1200 inwoners tellen. Een vierde deel der bevolking bewoont nederzettingen met minder dan 400 inwoners; $^3/_5$ van de totale bevolking is in centra van minder dan 1000 inwoners vereenigd, hetgeen verband houdt met hare leefwijze.

Die der wilden is overal dezelfde. In het noordelijk deel van Luzon vindt men oostwaarts van de beschaafde Ilocanos, die aan de Noordwestkust hun verblijf hebben, achtereenvolgens de Igorot, de Ilongot en de Negrito's. De eersten zijn slechts halfwilden, die groote open ruimten in de bosschen ontginnen en ruilhandel drijven met de kustbewoners; de oostelijkste er van en vooral de Ilongot zijn jagers, die als halfnomaden leven en woeste koppensnellers zijn. Aan gene zijde van de Cagayan, die aan de noordkust uitwatert, wonen de Negrito's, nomadische jagers, die alle beschaving ontvluchten. In de bosschen van de Zambales-bergen en op de beboschte hoogten van het binnenland van Mindoro en de groote Visayas leven Negrito's, Mangyan en Bukidnon op dezelfde wijze als de Negrito's van Noordoost Luzon. In het zuidelijk deel van den archipel is het leven der wilden door de Moros gewijzigd. De gebergten van het noorden van Mindanao herbergen de Bukidnon, nomadische jagers en in het oosten de Monobo en Mandaya, nomadische landbouwers, die door de Moros worden gebrandschat. In het zuiden zijn de Bagobo, Ata, Bilan, Suriray en Subanos vrij bekwame landbouwers, rechtstreeks onderworpen aan de Moros van de kust, wien ze zware schattingen moeten opbrengen. Deze heerschen echter niet alleen over de stammen der binnenlanden, maar ook over de Bayan, zeenomaden, die voor wat rijst en kleeding de opbrengst van hun visscherij aan de Moros afstaan. Ook op de Soeloe-eilanden en Paragua oefenen deze laatste een dergelijk bedrijf uit.

De visscherij is een van de voornaamste bestaansmiddelen der eilandbewoners: $^9/_{10}$ van hen gebruikt visch als hoofdvoedsel; het vischverbruik in den geheelen archipel bedraagt een half millioen ton per jaar; 119,000 personen en 28,000 vaartuigen zijn bij de vischvangst betrokken.

De ontwikkeling van den handel is lang tegengehouden en deze begint zich pas te ontwikkelen na 1837, het jaar, waarin de haven van Manilla voor den buitenlandschen handel werd geopend. Uit het verslag van onzen viceconsul te Manilla, dat als bijlage is gevoegd bij de *Handelsberichten* van 10

---

[1]) Behalve de genoemde eilanden, waarvan de oppervlakte in K. M². is opgegeven, geeft de Atlas, in 1899 door Pater José Algué samengesteld, nog de oppervlakte van een tal van andere eilanden, waarvan te noemen zijn: Masbate (3341) .Catanduanes (1761), Basuanga (850), Marinduque (743), Dinagat (671), Tablas (648), Polillo (598), Guimaras (456), Burias (422), Siargao (347), Sibuyan (339), Culion (303), Samal (272), Dumaran (246), Tjicao (243), Siquior (215), Camiguin (184), Olutanga (184), Panaon (148) en verschillende andere eilandjes en eilanden-groepen ter oppervlakte van 5664 K. M².; totaal voor don geheelen Philippijnschen Archipel 309.615 K. M². met 18.417 K. M. kustlengte.

Oct. j.l., blijkt dat het dienstjaar Juli 1905—Juli 1906 een waarde aan uitvoer aanwees van 31,900,000 dollars en een invoer van 25,800,000 dollars. Het jaar 1906 behoorde wat den handel betreft niet tot de zeer gunstige jaren en had over het geheel lager cijfers dan 1905.

Van de voornaamste invoerartikelen (de waarde uitgedrukt in Amerik. gouden dollars = 2 pesos der Philippijnen) vindt men in het bijzonder genoemd:

Landbouwwerktuigen	$ 160.000,	voor 3/4 uit Amerika.
Vee (voor de slachtbank)	„ 900.000,	„ 2/3 uit China.
Meel	„ 900.000,	„ ongeveer de helft uit Amerika en verder uit Australië (in 1904 was nog 95 pCt. uit Amerika).
Kaarsen	„ 50.000,	voor een groot deel uit Nederland.
Cement	„ 150.000,	voor 80 pCt. uit China (Green-Island) overigens uit Duitschland (15 pCt.) en België (5 pCt.).
Steenkolen	„ 460.000.	Van de 180.000 ingevoerde tonnen, waren de meeste uit Australië, Japan leverde in 1905 nog 55 pCt., doch nu zoo goed als niets.
Ruwe katoen	„ 100.000,	uit Amerika.
Macaroni en vermicelli	„ 75.000,	uit China.
Haver	„ 45.000,	uit Amerika en Australië.
Opium	„ 400.000,	voor 90 pCt. uit Br.-Indië, verder uit China.
Cacao	„ 160.000,	via Singapore, vermoedelijk veel uit Ned.-Indië.
Koffie	„ 100.000.	Ongeveer 8000 pikols van Java en Singapore.
Geweven katoenen stoffen	„ 4.000.000,	waarvan 2.500.000 uit Engeland, 400.000 uit Br.-Indië, 260.000 uit Amerika, 250.000 uit Zwitserland en 160.000 uit Spanje [1]).
Gebreide goederen	„ 580.000,	hoofdzakelijk uit Spanje en voor 130.000 uit Duitschland.
Garens	„ 800.000,	waarvan 3/4 uit Engeland, verder uit Zwitserland en Japan.
Aardewerk	„ 100.000,	waarvan o.a. voor 9000 uit Nederland.
Eieren	„ 260.000,	voor ± 30 millioen stuks uit China.
Ledige zakken	„ 110.000,	uit Britsch-Indië en Hongkong.
Glas	„ 160.000,	waarvan bijna 1/3 uit Duitschland.
Dakijzer	„ 280.000,	uit Engeland.
Naaimachines	„ 40.000,	uit Duitschland en Amerika.
IJzerwaren en machines	„ 600.000,	uit Amerika, Engeland en Duitschland.
Schoenen en laarzen	„ 250.000,	waarvan 1/3 voor de goedkoopste soorten uit Spanje. Deze invoer was belangrijk minder dan in 1905.

[1]) In Febr. 1906 werd plotseling het tarief van invoerrechten op alle katoenen stoffen, welke niet twee zelfkanten toonen (zoogenaamde „splits") verdubbeld; zoo men wil ten gerieve der Amerikaansche fabrikanten.

Lucifers	$	40.000, uit Japan.
Petroleum	„	370.000, waarvan iets meer dan de helft uit Nederlandsch-Indië.
Verfwaren	„	120.000.
Versch vleesch	„	400.000, uit Australië, vooral voor de milit.
Zijden stoffen	„	150.000, belangrijk minder dan in 1905.
Zijden garens	„	130.000, uit China.
Edelgesteenten, goud en zilver	„	130.000, veel minder dan in 1905.
Geraffineerde suiker	„	80.000, uit Hongkong.
Thee	„	37.500, waarvan 28.000 uit China.

Van sterke dranken wordt voor $30,000 aan jenever uit Nederland vermeld, terwijl voorts nog genoemd worden wijnen (voor $110,000 op vat uit Spanje), groenten en zalm in blik, aardappelen, vet uit China, boter, kaas (waarbij Nederland bovenaan met $15,000) en melk ($300,000). Verder uien ($90,000), bier ($175,000) en ordinair hout ($350,000).

Wat den invoer van rijst betreft wordt het een gelukkig verschijnsel genoemd dat, terwijl in 1904 en 1905 respectievelijk 5 en 4 millioen pikols ingevoerd werden, die invoer in 1906 slechts 2 millioen pikols bedroeg, geschat op 3½ millioen dollars waarde. De ingevoerde rijst komt van Britsch-Indië en Cochin-China.

Onder de uitvoer-artikelen worden genoemd: hennep (abaca) voor een waarde van 18 millioen dollars, zijnde 1,638,182 piko's (het vorige jaar ruim 1,800,000 pikols); suiker ter hoeveelheid van bijna 2 millioen pikols ter waarde van 4 millioen dollars. Deze uitvoer vermeerderde met pl.m. 300,000 pikols. De uitvoer van kopra, grootendeels naar het vasteland van Europa, klom van 840,000 tot bijna 928,000 pikols ter waarde van 4 millioen dollars. Aan tabak werd voor een waarde van 1½ millioen dollars geëxporteerd, terwijl de uitvoer van sigaren op 94 millioen stuks wordt geschat, alsmede 21 millioen sigaretten. Van touw werd een waarde van $20,000 naar Britsch-Indië verscheept en van hoeden voor $140,000 naar Frankrijk.

Het aankweeken van Sisal-hennep (zie *Ind. Gids* 1907 I, bl. 607) of Maguey neemt op deze eilanden, die er zeer geschikt voor blijken, zeer toe, zoodat de export in 1905 ter waarde van $160,000, in 1906 steeg tot $300,000. Eindelijk worden nog genoemd kokos-olie ($80,000), ilang-ilang olie ($100,000) en schelpen (pl.m. $95,000).

Omtrent den landbouw vindt men vermeld dat 3,200,000 acres of 12,949 K.M². in cultuur gebracht zijn, terwijl nog 120,000 K.M². onbebouwde gronden beschikbaar liggen en 170,000 K.M². bosschen aanwezig zijn. Met deze gegevens zegt de consul „kan men ongeveer uitrekenen, wat deze eilanden zouden kunnen produceeren, wanneer kapitaal en arbeidskrachten in voldoende mate beschikbaar waren. Het is daarom ook onbegrijpelijk dat de Regeering veroorloofde dat suikerplanters van Honoloeloe hier werkvolk kwamen aanwerven. In aanmerking nemende dat zoo reusachtig veel land braak ligt, blijft het onverklaarbaar, dat eene nieuwe wet uitgevaardigd werd, bij welke bepaald is, dat men individueel slechts 40 acres of minder land mag bezitten, terwijl aan maatschappijen slechts tot 2500 acres worden gegeven, hetgeen niet voldoende is om met goed gevolg tot de eene of andere cultuur van eenige beteekenis over te gaan".

De eilanden, waar de landbouw nog het best ontwikkeld is zijn de centrale Visayas (Cebu, Panay, Leyte, Marinduque, Negros en Bohol) en Luzon. Landerijen van 1 à 5 H.A. zijn het talrijkst en het best bebouwd. De voornaamste producten zijn de Manilla-hennep (Musa textilis) of abaca, de kokospalm, de

tabak en het suikerriet. De suikeroogst was de grootste in het jaar 1898 en overtrof dien van 1905 met ongeveer 200,000 pikols. Toch is de productie (2 millioen pikols) nog klein te noemen in vergelijking met vroegere jaren. In 1892 werden respectievelijk 4 en 4.2 millioen pikols geoogst. Als oorzaak van achteruitgang worden genoemd gebrek aan kapitaal, werkkrachten en trekdieren.

Van de uitgestrekheid, die met rijst beplant wordt, zijn geen afzonderlijke opgaven gedaan, doch het consulair verslag zegt, dat de oogst in 1906 aanmerkelijk grooter was dan in 1905. Ook de productie van kopra overtrof die van 1906, namelijk 928,000 pikols tegen 840,000; vroeger evenwel, met name in 1903 was de productie 1,270,000 pikol. De prijzen bereikten in 1906 echter eene tot dusver ongekende hoogte.

Omtrent tabak wordt gezegd dat de oogst in 1906 niet bijzonder groot was. Bij het snijden werd deze op ongeveer 320,000 pikols geschat, waarvan $^3/_4$ uit de provinciën Isabela en Cagayan. De ontzettende overstroomingen in de laatste maanden van 1906 in deze beide provinciën deden echter een groot gedeelte van den oogst verloren gaan, zoodat er per slot van rekening nog minder aan de markt werd gebracht dan in 1905, doch de qualiteit was beter. Het wordt daarbij betreurd dat de planters hun tabak zoo slecht verpakken, waardoor deze gaat broeien.

Ofschoon de Philippijnen zich zeer goed leenen voor de cultuur van koffie, was deze gedurende de laatste 15 jaren niet noemenswaard, zoodat er, zooals boven vermeld is, koffie wordt ingevoerd. Ook de cultuur van indigo en cacao is zonder beteekenis.

De nijverheid op de Philippijnen omvat voornamelijk de fabricage van sigaren en sigaretten. Wel zijn volgens de „census" 914,787 bewoners bij de industrie betrokken, doch daaronder zijn 685,063 vrouwen begrepen, die tehuis grove weefsels, touw en hoeden vervaardigen om de inkomsten van het gezin te vermeerderen. Wat de sigarenfabricatie betreft, werden in 1906: 170 millioen stuks sigaren en 3600 millioen sigaretten vervaardigd. Terwijl vroeger de sigaretten slechts bij uitzondering werden uitgevoerd, gingen in 1906 reeds 20 millioen stuks naar China. Zeer waarschijnlijk omdat de arbeidersquaestie op de Philippijnen steeds moeilijker wordt wegens hooge eischen en beperkt aantal der sigarenmakers, heeft een der grootste fabrikanten van Manilla het plan opgevat een branche te Hongkong op te richten. Zeer aannemelijk is voorts de grond hiervoor dat men op neutraal gebied, d.w.z. daär waar geen invoerrechten de grondstoffen drukken, beter het hoofd denkt te kunnen bieden aan de Europeesche concurrentie, want zooals bekend is hebben hier en daar in Oost-Azië, Nederlandsche en Duitsche sigaren het Manilla-artikel min of meer verdrongen.

Dat de Philippijnen ook op ander gebied groote onontgonnen rijkdommen bezitten valt af te leiden uit de mededeeling, dat deze eilanden rijk zijn aan steenkolen, ijzer en koper, doch waarschijnlijk is het gebrek aan wegen, waardoor het transport te kostbaar wordt, vooralsnog een beletsel voor de ontginning. Ook de bosschen, die 60 pCt. van de oppervlakte beslaan, moeten meerendeels prachtige houtsoorten bevatten. In het eerste tijdperk van de Amerikaansche bezetting, vreesde men dat buitenlandsch kapitaal op roekelooze wijze deze bosschen zoude gaan exploiteeren en scherpe ordonnanties werden uitgevaardigd om dit te vermijden, doch het bleek reeds spoedig dat vreemd kapitaal niet in die mate naar deze eilanden vloeide als men verwacht had. Deze scherpe bepalingen zijn nu verzacht en men geeft zich veel moeite om Amerikaansch kapitaal tot de exploitatie aan te sporen.

Omtrent de spoorwegen (waarvan destijds een uitvoerig plan in dit tijdschrift werd medegedeeld, zie jaargang 1905 II bl. 1500 en 1906 I bl. 603) wordt in het Consulair Verslag gezegd dat, naast de bestaande lijn Manilla-Dagoepan, in 1906 concessie is verleend voor 450 mijlen spoorwegen op het eiland Luzon en voor 250 mijlen op de eilanden Panay, Negros en Cebu. Met de hoofdlijn Manilla-Dagoepan (120 mijlen) en de zijlijnen daarvan (80 mijlen) zullen dan over eenige jaren 900 mijlen spoorweg beschikbaar zijn. Dit plan is al minder groot dan dat van 1905, toen op 1233 mijlen gerekend werd.

In 1906 werden alle havenrechten voor de Philippijnsche eilanden afgeschaft, zoodat nu met eenigen grond verwacht mag worden dat het verkeer aanmerkelijk zal toenemen.

Omtrent de havenwerken van Manilla wordt medegedeeld, dat deze goed vorderen. Tot Juni 1907 zijn er ruim 3½ millioen dollars voor uitgegeven, wat met £600,000 voor de verbetering van de Pasig-rivier een totaal van vier millioen dollar geeft. Het blijkt niet in hoeverre deze werken eene voortzetting zijn van het plan onder het Spaansche bewind onder leiding van den Directeur der havenwerken E. Lopez Navarro in uitvoering was en waarvan op Pl. III van het *Tijdschr der Afd. N.-I. van het Kon. Inst. v. Ing.*, jaargang 1895-'96 een schets is gegeven. In elk geval schijnt de constructie der havendammen gewijzigd, want het Consulaire Verslag spreekt van het afsluiten van contracten voor eene constructie in ijzer en cement voor twee kaaien, waarvan de eene 600 bij 70 voet, de andere 650 bij 110 zoude worden.

Verder is het reusachtig drijvend droogdok Dewey in gebruik gekomen, hetwelk kruisers van 12,500 ton kan opnemen en dat in 1906 van Boston naar Manilla is gesleept. Het bevindt zich nu te Olangapo, een oorlogshaven even buiten de baai van Manilla gelegen. Dit dok is 60 Meter lang 60 M. breed, en heeft 1¼ millioen dollars gekost.

Wat nu de wenschen op de Philippijnen zelf betreft om zich van de Vereenigde Staten los te maken, wordt in de *N. R. Ct.* van 6 Oct. j.l. medegedeeld, dat Aguinaldo, eertijds de felle leider van het verzet, zich er vooralsnog niet over wilde uitlaten. Waar men in Amerika meent, dat als geen groote mogendheid de Philippijnen wil aankoopen, de bewoners hunne onafhankelijkheid zelf zouden moeten terugkoopen, heeft Senor Dominador Goez, de zeer populaire leider der Philippijnsche onafhankelijkheidspartij, gezegd dat de som, die daarbij genoemd werd, veel te hoog was; de Philippino's zouden te arm zijn om die te betalen en door in schuld te komen bij Amerika, zouden zij toch in werkelijkheid afhankelijk zijn. Trinidad H. Pardo de Tavera vindt het plan een groote dwaasheid. De armoede op de Philippijnen is te groot, de onderlinge haat bij de verschillende groepen der bevolking te sterk. Het Amerikaansche bewind zal volgens hem nog tientallen van jaren gehandhaafd moeten worden.

Dat dit op het oogenblik de meening weergeeft van het meerendeel der notabelen zoude men moeten afleiden uit de ontvangst, welke te Manilla aan Minister Taft te beurt viel, die aldaar onlangs de eerste zitting van het Philippijnsche parlement heeft geopend. Hij verklaarde o.a. dat het de politiek was geweest van Mac Kinley en het nu de politiek is van Roosevelt, de eilanden te besturen in het belang der bewoners, het onderwijs te bevorderen en de bevolking geschikt te maken voor zelfregeering. Die politiek moet noodzakelijkerwijs leiden tot verzwakking en ten slotte tot beëindiging van de souvereiniteit van de Vereenigde Staten over de eilanden, tenzij het beiden volken wijs moge schijnen, de banden niet geheel te verbreken.

Hij, Taft, was niet in staat te zeggen, hoe lang het proces van politieke

opvoeding zou moeten duren; maar zijn vroeger uitgesproken meening, dat er meer dan één generatie mee zou heengaan, was niet geschokt. Door geen ander volk was ooit een zoo groote proefneming ondernomen, en het was niet mogelijk haar duur, in jaren nauwkeurig, te voorspellen.

Hoewel het openstellen van de Amerikaansche markt voor de Philippijnsche suiker en tabak tot dusver door belanghebbenden was verijdeld, werd de verwachting uitgesproken, dat men daarvoor in een volgende congres-zitting tot een vergelijk zou komen. Op den 19en October zond het nieuwe Philippijnsche parlement een telegram aan President Roosevelt, waarin erkentelijkheid werd betuigd voor het toestaan van wetgevende bevoegdheid aan de Philippino's. 's Avonds hield senor Asmana, op een ter eere van Minister Taft gegeven diner, als voorzitter van het nieuwe parlement, een rede, waarin hij aan dezen den steun toezegde der wetgevende vergadering, welke met de regeering zou samenwerkeen ter oplossing van „het Philippijnsche vraagstuk".

Uit alles blijkt dat de komst van den Minister in de Philippijnsche hoofdstad in politieke kringen aldaar een uitmuntenden indruk heeft gemaakt, en zeer veel heeft bijgedragen tot verbetering der betrekkingen tusschen de regeerders en geregeerden in den archipel.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 December 1907

INHOUD.

De intern. positie van Nederland als kol. mogendheid. — Ned.-Ind. caoutchouc aanplantingen in Engelsche handen. — Poeloe Berhalla. — Ernstige feiten. — De getuigenmishandeling te Indragiri. — Dr. Hugo Merton. — Arends-contracten. — De qualiteit der Javasuiker. — De bestuursvestiging te Boven-Mahakam. — Van opium tot sterken drank. — Per auto door de Bataklanden. — In het Batakgebied. — Chineesche Japanners. — Spoorwegstaking in Britsch-Indië. — Spoorwegaanleg in China. — Het Japansche tekort. — Nieuwe Chineesche etiquette. — Lepra besmettelijk. — Al te optimistisch. — Juristerij. — De Indische inkemstenbelasting. — Het Leger des Heils in Indië. — Inlandsche landraadvoorzitters. — De vijfde Surinaamsche expeditie. — De financieele zelfstandigheid van Ned.-Indië. — Oppervlaks-exploratie. — Plakaat-Pandjang-artikelen. — De handhaving der neutraliteit. — De Vereen. tot verbetering van het lot der blinden in Ned.-Indië. — Emigratie van Javanen naar Suriname. — De financieële toestand van N.-I. — Het Atjehbeleid. — Het regeeringsprogramma van den G. G. van Heutsz. — Aanvulling van het corps rechterlijke ambtenaren. — Monopolies in het uiterste Noordoosten van N.-Indië. — Het plan C_3. — Nederlandsch kapitaal in Indische ondernemingen. — Eene nationale tabaksvereeniging. — Rusland en de suikerconventie. — Suikeruitvoer en suikeroogsten. — De verdiensten van den Kapitein-Luit. t/z. W. Cornelis. — S. Mikoeriyat. — Het boek van Dr. Schöppel. — Een ontwerp van een Ned.-Ind. muntwet.

De internationale positie van Nederland als koloniale mogendheid wordt besproken in de *Locomotief* van 14 Oct. jl., waarbij vooreerst de geschiedenis wordt opgehaald en — in tegenstelling met het oordeel van den heer Van Kol — de overtuiging van Engeland in 1813 wordt gereleveerd dat Nederland niets zou beteekenen zonder koloniaal rijk, waardoor het teruggeven der voormalige koloniën een noodzakelijk bestanddeel was van een poging om Europa in evenwicht te houden. De onzekerheden betreffende Borneo en het optreden der Engelschen op Sumatra en Singapore leidden tot het tractaat van 1824. Daarna waren de klachten over de zeerooverijen der Atjehers niet weg te nemen, zonder de vrije hand in Atjeh te krijgen, hetgeen in 1871 gelukte, toen wij tegelijk de differentueele rechten ten behoeve der Engelsche lijnwaden afschaften. Waar de grenzen van ons territoir bepaald worden door feitelijk bezit en internationale tractaten is dit thans tamelijk bepaald. De tractaten zijn evenwel alleen bindend voor de contractanten; de mogelijkheid blijft altijd bestaan, dat een andere mogendheid de rechten van Nederland op een of andere streek betwist of daarvan bewijzen vraagt. Eene bepaalde omschrijving van Nederlandsch-Indië bestaat niet en haar te bewerken zou een enorme taak zijn. Bovendien liggen op dat terrein voetangels en klemmen. Wie een omschrijving in de puntjes beproeft, loopt gevaar van of te veel of te weinig te omvatten.

Het koloniaal bezit legt ons plichten op, waaraan wij dienen te voldoen willen we niet dat eene andere mogendheid komt om ze van ons over te nemen. Onder die plichten worden genoemd humaniteit tegenover de bevolking, geen belemmering van het wereldverkeer in de Indische wateren, bevordering der productie van die artikelen, welke de groothandel van Indië verlangt, waarbij, omdat wij zelf de menschen niet hebben, vreemde handel en industrie vrijelijk zijn toe te laten. Er kan een gevaar in liggen wanneer vreemd kapitaal te exclusief optreedt. De credietinstelling, waarmede de regeering betrekkingen onderhoudt, dient het zooveel mogelijk daarheen te leiden, dat kapitaal van verschillende naties eenigszins gelijkelijk worde geïnteresseerd bij onze koloniën. Verder is Nederland verplicht het bewijs te leveren dat het zijn koloniaal gebied kan beheeren, waarbij al dadelijk valt te denken aan onze politiek ten opzichte van de Buitenbezittingen, een onderwerp van bespreking op zich zelf, en aan de politie ter zee. Een der beste bewijzen van energiek optreden en goed beheer zou het beeindigen van den Atjeh-oorlog zijn. Verder wordt gewezen op het in het oog houden der Islamitische propaganda, die op politiek gebied een gevaar kan worden. De versterking van Nederlands internationale positie vordert deelneming in den wereldhandel; op dit gebied hebben wij te weinig initiatief en durf. Toen een onzer groote handelslichamen in Oost-Azië een agentschap wilde vestigen, waren er geen jongelui, die zich derwaarts wilden verplaatsen. Nederlandsch kapitaal is in China alleen geinteresseerd bij een spoorlijntje van 35 K.M. van Swatow naar het binnenland. Het wordt goed gevonden dat Nederland, zonder zich op den voorgrond te plaatsen, deelnam aan de conferentie van Algesiras en aan de vredesbeweging.

Bij de vraag wat Nederland te doen staat tot zijne beveiliging, wanneer het ondanks eene voorzichtige en plichtmatige houding toch in verwikkelingen wordt betrokken, wordt het sluiten van een bondgenootschap of het provoceeren van een door de mogendheid uit te spreken „status quo" aangaande ons koloniaal bezit nagegaan. Het laatste zou slechts te verkrijgen zijn door afstand van een deel er van, terwijl op de oprechtste verklaringen op den duur niet te bouwen valt. Ook een bondgenootschap is moeilijk. Voor- en nadeelen van aansluiting bij den drie- of tweebond in Europa worden besproken, doch meer heil gezien in een mogelijk samengaan in eene zich vormende combinatie Amerika-Duitschland-China. Dat een nauwere aansluiting met Duitschland een geheelen of gedeeltelijken afstand van het vrijhandel-stelsel met zich zou brengen, wordt zelfs door een voorstander als Prof. Anton uit Jena erkend. Ook is België als natuurlijke bondgenoot genoemd, doch hoe dit de positie van Nederland zou kunnen versterken, mag een raadsel genoemd worden. Hoe men de quaestie van het bondgenootschap ook oplost, de zorg voor onze defensie is daarbij onafwijsbaar. De militaire en marine-autoriteiten hebben thans zelf geen zekerheid en vervullen daardoor het Nederlandsche volk met een zeer ongewenschte lusteloosheid omtrent onze weermacht. Gevraagd wordt of eene militaire en marine-commissie niet binnen afzienbaren tijd een defensieplan zou kunnen vaststellen.

Terwijl in het artikel weinig gezegd is over de West-Indische bezittingen, die door de opening van het Panama-kanaal in belangrijkheid zullen winnen en die tot dusver slechts lastposten zijn, wordt een verkoop daarvan toch afgeraden, want als Nederland begint met zijn bezit in veiling te brengen, weet men niet waar het eind zal zijn.

Volgens dit overzicht zou de internationale positie van Nederland vereischen: 1° een goed beheer, 2° zekerheid omtrent een bondgenootschap, 3° regeling der defensie, 4° geen verkoop van gebied.

* * *

Ned.-Indische caoutchouc-aanplantingen in Engelsche handen. In verband met die quaestie van vreemd kapitaal in onze koloniën is het niet onbelangrijk de aandacht te vestigen op een in de *Nieuwe Courant* van 14, 15 en 19 Nov. jl. opgenomen overzicht, samengesteld door de firma Heyting, Boele en Gerdes, waarin een aantal ondernemingen worden genoemd, die feitelijk Engelsch zijn, doch om aan de Hollandsche wet te voldoen als Hollandsch doorgaan. Zonder de bijgevoegde bijzonderheden en adressen over te nemen, mogen hier de opsomming, ligging en het maatschappelijk kapitaal volgen, meestentijds, als in Engeland gebruikelijk is, gesplitst in aandeelen van £ 1. De bedoelde maatschappijen zijn dan de volgende:

Borneo Rubber and Trading Cy. (opgericht 1906, 33.300 acres bij Pontianak aan de Kapoeas rivier, als Nederl. Mij. de „Wilhelmina Ltd.").

Java Rubber and Produce Cy. Ltd. (Juli 1906, £ 50.000, circa 2115 acres te Djember).

Java Rubber Plantations Ltd. (7 Oct. 1907; £ 35.000, circa 815 acres, Djember).

Kali Selogiri Syndicate Ltd. (Sept. 1907; £ 25.000, 2087 acres in Zuid-oost Java, 10 mijl van een haven).

Sambas Rubber and Gutta Percha Cy. (Sept. 1907; £ 160.000, 131.525 acres in het Sultanaat Sambas, de concessie staat ten name van een Hollandsche Mij.)

Sengon Cy. Ltd. (Jan. 1907; £ 22.000; 1306 acres bij Wlingi in Kediri).

Simon Rubber Estate Ltd. (Juni 1907; £ 35.000, ongeveer 12.000 acres in Soerakarta).

Sumatra Deli Rubber Estates Ltd. (Juli 1907; £ 240.000; ter Oostkust van Sumatra 8767 acres aan den weg naar Belawan).

Sumatra Para-Rubber Plantation Ltd. (Maart 1907; £ 100.000; ongeveer 5000 acres aan de Bila-rivier ter Oostkust van Sumatra).

Tandjong Rubber Cy. Ltd. (Maart 1907; £ 100.000; 8460 acres ter Oostkust van Sumatra, te voren tabak).

United Langkat Plant. Cy. Ltd. (1889; £ 450.000; circa 30.000 acres in het Langkat district ter Oostkust van Sumatra).

United Serdang Rubber Pl. Cy. (opgericht Juli 1907; £ 170.000; 11.075 acres in Serdang, S. O. K.).

* * *

Poeloe Berhalla. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Nov, jl. ontleent aan de *Sumatra Post* de beschrijving van dit gouvs-quarantaine-station van Sumatra's Oostkust. Terwijl het eenige maanden geleden nog in deplorabelen toestand verkeerde, is het onlangs door B. O. W. opgeknapt. Op het hoofdeiland staan nu een viertal royale atappen barakken met planken binnenwerk, een behoorlijke dokterswoning, en een mandoorshuis, terwijl op het kleine eilandje, dat bij hoog water van Poeloe Berhalla gescheiden is, zich nog twee barakken bevinden en een nieuw oppassershuis. Op het hoofdeiland worden bij voorkomende quarantaine de nog niet door ziekte aangetaste opvarenden van het uit een besmette plaats komende schip geinterneerd, terwijl het kleine eiland voor de zieken is bestemd. Op het oogenblik zouden ruim 300 man op Berhalla ingekwartierd kunnen worden, doch de materialen liggen gereed om nog vier barakken op te slaan, dan zal er voor 600 à 700 man ruimte zijn. In elk geval is nu bereikt dat men, bij onverhoopte aankomst van een met pest besmet schip, onmiddelijk de noodige afzonderingsmaatregelen kan nemen. Hoewel van tijdelijken aard, heeft de inrichting een degelijk aanzien, zooals werd medegedeeld door iemand, die, van Bandar Chalipa uit, een uitstapje derwaarts maakte, vanwaar het 3½ uur stoomens verwijdert ligt, om over het 6 uur stoomens noordelijk gelegen Belawan terug te keeren (Berhalla ligt

volgens de zeekaart op 95 K.M. uit den wal, 99½° O. L. van Greenwich en 3¾° N. B. in Straat Malakka). Het eiland, veelal moeilijk te naderen weliswaar door de zware branding, is typisch gelegen en hoewel natuurlijk geen aangenaam, toch een heel behoorlijk verblijf, waartoe medewerkt de aanwezigheid van uitstekend bronwater. Het gouvernement heeft aan de hernieuwing der inrichting 6 à 7000 gulden ten koste gelegd, waarvan een aanzienlijk bedrag voor het dure materialenvervoer naar het eiland.

* * *

Ernstige feiten. In het *Vaderland* van 15 Nov. jl. wordt aan de *Java-Bode* het bericht ontleend dat in het Loeboe-Sikapengsche een „inlandsch rechtsbedeeler", zich aan knevelarij schuldig maakt, geld en kostbaarheden leent en die niet teruggeeft en dan de schuldeischers op 40 paal afstand heerendienst laat doen. Inwoners van Rau geven in een brief uit Fort de Kock hiervan in laatstgenoemd blad kennis en hopen langs dezen weg van de regeering recht te verkrijgen. „Wij menschen", zeggen zij, „zullen niet klagen, wanneer het niet al te erg wordt. Daarvoor zijn wij te dom en te bang en kennen wij de atoeran te weinig". Dit is inderdaad een hoopvolle verklaring als de belasting in die streken met tact wordt ingevoerd.

* * *

De getuigen mishandeling te Indragiri, waarvan op bl. 1856 in de vorige afl. sprake was, maakte ook een onderwerp uit van bespreking in de Tweede Kamer en de *Nieuwe Courant* van 14 Nov. acht het tegenover de aangeduide personen billijk iets uitvoeriger terug te komen op de lezing door den Minister van het geval gegeven. Niet de Ass. Resident zou de getuigen aldus behandeld hebben, doch toen hij er van hoorde den onder-luitenant hebben gelast dergelijke handelingen na te laten. Hoewel het voorts beter ware geweest dat men tegen laatstgenoemden maatregelen had genomen, zoo is dit nagelaten, met het oog op de gewichtige diensten, welke deze onder-officier had bewezen. De merkbaar verbeterde toestand in Indragiri was grootendeels aan hem te danken.

Als een staaltje van de werkzaamheid van den onderluitenant Buskens schrijft de heer L. H. Krol in het *Bat. Nbl.*, die blijkbaar goed op de hoogte is: „Ruim 200 uitgewekenen keerden als gevolg van een paar patrouilles door dien onder-luitenant gemaakt, uit het bosch terug en meldden zich bij het bestuur. Ze werden tot in het diepst der Indragiri-rimboe opgespoord en in hun schuilplaats overvallen. Dat hierbij geenerlei ruwheid is voorgevallen moge blijken uit het feit dat slechts twee personen zijn neergelegd."

De behandeling der getuigen werd overigens afgekeurd, ook omdat zij onnoodig was, daar er genoeg bewijsmateriaal tegen Entjiq Oeda aanwezig was.

* * *

Dr. Hugo Merton. Volgens het *Vaderland* van 13 Nov. jl. zoude deze geleerde op 23 Oct. jl. van Genua naar Indië vertrekken, in opdracht van de „Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft" te Frankfort a.M., tot het doen van onderzoekingen betreffende de geographische verspreiding der dierenwereld hoofdzakelijk op de Aroe- en Kei-eilanden.

* * *

Arends-contracten. De *Nieuwe Courant* van 12 Nov. jl. vestigde de aandacht op een artikel in het *Bat. Nbl.*, waarin een suikerman uit Sidoardjo wijst op het gevaar voor de suikercultuur in die afdeeling, doordat de inlander er de

voorkeur aan geeft zijn grond aan eigen landgenooten te verhuren, uit afkeer voor de zoogenaamde Arends-contracten. Door den toenmaligen Ass. Res. Arends werd in het belang van beide partijen de regeling getroffen, waarbij de gemeenten al hun rijstvelden verhuurden aan den fabrikant voor het bedrag van de landrente, die daarvan betaald moest worden, en onder bepaling, dat elk jaar een derde met suikerriet zou worden beplant en de andere twee derde-gedeelten ter beschikking van de bevolking zouden blijven. De fabrikanten waren daardoor verzekerd van den noodigen grond, van pressie en verkeerde handelingen was geen sprake, de bevolking kon hare belasting gemakkelijk betalen, enz. Men was zoo overtuigd van de voordeelen dat zelfs in de volksvertegenwoordiging stemmen zijn opgegaan om te vragen, waarom die regeling niet overal werd voorgeschreven. Men vergat daarbij echter dat zonder dwang niet alle grondbezitters van een geheele afdeeling er toe te brengen zouden zijn zulke contracten te sluiten, dat er onder de tienduizenden allicht een paar honderd zijn, die niet willen verhuren en aldus gedwongen worden tegen hun zin hun veld af te staan. Daarenboven verhuurt de inlander zijn grond omdat hij voor een of ander doel geld wil hebben, niet speciaal echter om de landrente te betalen, die evenals overal elders bij beetjes samen wordt gebracht.

Om nu toch geld in handen te krijgen worden den grondbezitters door die contracten in de handen van den woeker gedreven. Thans zitten die bezitters zoo onder den druk der geldschieters, dat de fabrikanten van dezen inhuren en de huursom grootendeels in hun zakken terecht komt. Het wordt daarom noodzakelijk geacht dat de Indische regeering zoo spoedig mogelijk aan deze toestanden een einde make. Men leert er tevens uit hoe verkeerd het is in te grijpen in de vrije verhouding op dit gebied tusschen de inlandsche bevolking en de fabrikanten.

* * *

De qualiteit der Javasuiker, waarop door de Japansche raffinadeurs (zie onze Nov.-afl. bl. 1774) aanmerking gemaakt werd, is o. a. besproken op eene vergadering op 13 Sept. jl. te Soerabaja gehouden en het daar verhandelde is door eene commissie, bestaande uit de heeren A. E. Dinger, J. M. Stok en S. E. Ramondt in eene nota samengevat, die werd opgenomen in het *Archief voor de Javasuikerindustrie*, waarin ook de heer H. C. Prinsen Geerligs een studie over de zaak gaf. Voor meer uitvoerige mededeelingen hieromtrent zij verwezen naar *De Indische Mercuur* van 12 en 19 Nov. jl., doch in het kort blijkt er uit, dat het in Japan gevolgde affinageproces — waarbij de ruwe suiker niet dadelijk versmolten wordt, doch eerst met lichtkleurige stroop wordt gemengd, daarna gecentrifugeerd en als op die wijze de donkere stroop verwijderd is, de wittere achterblijvende suiker wordt gesmolten — er groot belang bij heeft, dat de ruwe suiker gelijk van korrelgrootte is, omdat een onregelmatig grein het centrifugeeren bemoeilijkt. Bij het dadelijk smelten, zooals in de meeste raffinaderijen elders gebruikelijk is, heeft de ongelijkmatige korrelgrootte geen invloed. Daar de suiker van Java, die van een hooger nummer dan No. 14 is, in Japan aan een verhoogd invoerrecht is onderworpen en de inrichting der fabrieken niet medebrengt zulke bruine suiker te leveren, moet de suiker kunstmatig van een lager nummer gemaakt worden, door gebruik van gebrande suikeroplossing of vermenging met geringwaardige melasse. Om, bij het keuren door verschillende personen, in Japan geen taxatie als hooger belastbare suiker te krijgen, werd zekerheidshalve op eene qualiteit No. 13 gewerkt en dit schijnt de oorzaak dat gelijkmatigheid en qualiteit achteruitgaan en zoogenaamde slappe suikers verkregen worden.

Het is zeker een eigenaardig geval, dat men om een afnemer te believen zijn best moet doen om een ordinair in plaats van een beter product te leveren.

* * *

De bestuursvestiging in Boven-Mahakam, alsmede de invoering van het direct bestuur in Pasir worden blijkens een in het *Algemeen Handelsblad* van 14 Nov. jl. overgenomen artikel uit de *Java-Bode* als noodzakelijk en doelmatig geprezen, al zullen de bestuurskosten voorloopig ook niet door de inkomsten gedekt worden. Eerstgenoemd landschap gelegen aan den bovenloop van de Koeteirivier werd in 1900 door Dr. A. W. Nieuwenhuis en den voormaligen controleur P. J. Barth onderzocht. De verkregen resultaten met eene tijdelijke vestiging aldaar (te Long Iran, zie in den rechter benedenhoek der kaart no. VII behoorende bij het *Tijdschr. Kon. Aardr. Gen.* 1902), deden het noodig oordeelen dit bestuursgebied los te maken van het Sultanaat Koetei, dat geschiedde tegen eene schadeloosstelling van *f* 1000 's maands, waarmede de Sultan zich bereid verklaard heeft al zijn rechten op de thans definitief ingestelde onderafdeeling (zie Kol. Versl. 1907 kol. 56) te willen afstaan. Men heeft er nu een controleur en twee inlandsche vertegenwoordigers, bijgestaan door een corps gewapende politiedienaren, sterk 26 man, aangevoerd door een instructeur, een sergeant en twee korporaals. Hoe zuinig ook ingericht zullen de kosten toch bij lange na niet gedekt worden door de 10 pCt. tjoekei, die te Samarinda aan de monding de Mahakam-rivier geheven wordt, van de aldaar uit de bovenstreken aangebrachte boschproducten, voorloopig de eenige belasting, daar de economische toestand der bevolking niet gedoogt eene directe belasting in te voeren. Hoewel deze opbrengst, geschat op *f* 10.000 's jaars, nog niet eens voldoende is voor de schadeloosstelling aan den Sultan, wordt door de vestiging de kans geopend op het ontstaan van orde en beschaving in die streken en dat daardoor de schatten van den grond aan de gemeenschap ten goede zullen komen.

Een zelfde vooralsnog financieel nadeelige maatregel is het inlijven van het landschap Pasir, waar tot dusver geen rustige, ordelijke toestand heerschte. Het Sultansbestuur stond voor *f* 327.267 zijn rechten af en nu werden er districtshoofden aangesteld. De genoemde schadeloosstelling wordt berekend op eene jaarlijksche uitkeering van ca. *f* 14000, terwijl aan andere onkosten *f* 5000 noodig is, en de belasting slechts *f* 16.000 opbrengt. Doch ook hier hoopt men dat bij toenemenden bloei, dat landje met zijn 20,000 inwoners op den duur de kosten wel goed zal maken.

* * *

Van opium tot sterken drank. In verschillende bladen is uit de *Java-Bode* overgenomen wat dit blad mededeelt omtrent een gouvs-circulaire van 18 Oct. jl. gericht tot de hoofden van gewestelijk bestuur, waarin gesproken wordt over het denkbeeld om door geleidelijke vermindering van het opiumgebruik. ten slotte te komen tot een algeheel verbod van invoer en verbruik van opium. De wd. hoofdinspecteur der opium-regie had hieromtrent het gevoelen dier bestuurshoofden gevraagd en nu was er in vele adviezen met nadruk op gewezen, dat bij strafbaarstelling van het opiumgebruik het algemeen veel erger geachte verbruik van sterke dranken daarvoor in de plaats zou treden. Daar het gebruik van deze laatste in vele streken meer en meer veld wint, worden de residenten verzocht naar den omvang van dit euvel en de mogelijkheid en wenschelijkheid der bestrijding daarvan een onderzoek in te stellen.

In verband met het bovenstaande bericht het *Soerab. Hbl.* dat van Jan. tot Aug. bijna een millioen liters jenever werden ingevoerd tegen 891.000 en 752.000

liters in diezelfde periode van 1906 en 1905. Met het oog op de bevolking van Java nog wel geen hoog cijfer, doch bedenkelijk toenemende.

* * *

Per auto door het Batakland. De *Sumatra-Post* van 24 Oct. gaf een in de *N. Rott. Ct.* overgenomen verslag van een tocht van den Resident, de secretaris, den heer Colijn, kapt. Beukers en controleur Van Kesteren met twee Spijkerauto's naar de Karo-hoogvlakte. Men kwam Maandag 21 Oct. reeds om half elf te Bandar Bahroe (zie *Ind.-Gids* 1907 I bl. 908). Na de rijsttafel zette men den tocht voort door den pas en langs den nieuwen weg tot Seriboe Dolok, de standplaats van den Ass. Res. Westenberg, welke weg nog voor een groot deel lang niet gemakkelijk was. Van uit het huis van den heer Westenberg ging het gezelschap Dinsdagochtend te voet naar het Toba-meer, dat voor den namiddag werd bereikt. Men vond er een heerlijke gelegenheid om zich in het meer te baden. Een praktische tent van den heer W., die werd medegevoerd, diende den reizigers tot nachtverblijf. De Resident, de heer Colijn, kapt. Beukers en contr. Van Kesteren staken voor dienstzaken per motorboot het meer over, het overige gezelschap kwam den volgenden morgen na een klimpartij van 3½ uur weer te Seriboe Dolok, vertrok van daar tegen 11 uur per auto en kwam te half zes 's namiddags te Medan terug, zoodat de afstand van het Toba-meer tot Medan, waarvoor vroeger minstens drie etmalen noodig waren, in circa 10 uur werd afgelegd.

* * *

In het Batakgebied. Uit een later bericht van de *Sumatra-Post* gaf de *N. R. Ct.* van 1 Dec. een uittreksel, waaraan wij ontleenen dat het meer door de genoemde heeren werd overgestoken op een breede schuit, welke op sleeptouw was genomen door de aluminiumboot met petroleum-motor.[1]) Een tocht van een uur of tien, dicht langs den wal van Samosir leverde aardige kijkjes op dit interessante eiland, waar de bevolking thans uiterst vredelievend is. Te Baligé legde men aan en werd over de grensregeling gesproken met den aldaar aanwezigen Resident van Tapanoeli, Welsink, den „vader der Bataks" (*Ind. Gids* 1905, II, 1226), den Assistent Resident Moorrers, door den Gouverneur van Atjeh afgevaardigd, den controleur van Simeloengoen e. a. In hoofdtrekken is de westelijke grens van de afdeeling Batakland (S. O. K.) nader geregeld, zooveel mogelijk met gebruikmaking van natuurlijke lijnen, terwijl ook de grens tusschen Simeloengoen en Tapanoeli is vastgesteld. Men vernam hier dat de dood van Si Singamangaradja (*Ind. Gids* 1907, II, bl. 1248) een diepen indruk op de bevolking had gemaakt. Het schijnt nu ook wel zeker, dat het oude opperhoofd zich toch nimmer aan de Compagnie zoude hebben onderworpen. Herhaaldelijk was het hem aangeboden, maar hij bleef onverzoenlijk.

Het moet een hoogst merkwaardig gebied zijn aan de zuidelijke oevers van het Toba-meer. De bevolking schijnt er goed gezind en doet zich sympathiek voor. Groepjes Samosireezen, flinke krachtige kerels, kwamen te Baligé gemoedelijk een praatje maken en in een der dorpen, die de reizigers passeerden, werden zij tot hun verrassing in een schooltje begroet met het «Wien Nederlandsch bloed» in Bataksch idioom. De terugtocht naar Medan is over Bangoen Poerba gemaakt, waarbij geconstateerd kon worden dat in het Serdangdoesoen-

[1]) Daar deze boot geen dek heeft, kan zij met slecht weder niet varen. Er is nu te Rantau-Pandjang een stalen motorboot voor het Toba-meer in bewerking, die 38 voet lang en 8 voet breed wordt en 40 personen zal kunnen bevatten. Het gewicht is 7500 K.G. en men was voornemens deze boot met verlegbare rails gedeeltelijk over land te transporteeren.

gebied al flinke stukken van den nieuwen, vijf meter breeden weg gereed komen (Bangoen Poerba is het eindstation van een tram die in het Serdangsche bij Loeboeq Pakam aansluit op de lijn Medan-Perbaoengan-Tebingtinggi).

* * *

Chineesche Japanners. Eenigen tijd geleden zetten per Merapi vijftien Singkeh's te Semarang voet aan wal, die voorzien waren van een Japanschen pas en dus als Japanner hun intrede in Ned.-Indië deden. Door op Formosa een stukje grond aan te koopen kunnen Chineezen zich namelijk als Japanner laten legitimeeren. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Nov. jl. ontleent aan de *Java-Bode* het een en ander uit het schrijven van een Java-Chinees in dat blad, waarin op de gevolgen van zulk eene immigratie wordt gewezen. Hij acht deze zeer nadeelig voor de in Nederl.-Indië geboren Chineezen, zoowel wat betreft hun persoon als hun handelszaken. Aan de met Europeanen gelijkgestelde Chineesche immigranten worden allerlei voorrechten geschonken, waardoor zij in den strijd om het bestaan het gemakkelijk van de eerstbedoelden kunnen winnen. Zij kunnen zich zonder pas overal heen begeven, zelfs in de Vorstenlanden en worden minder zwaar belast dan de Peranakans. Zij mogen in gezonder buurten wonen, zijn niet aan eene voor velen krenkende rechtspraak onderworpen, worden niet veroordeeld tot tenarbeidstelling aan de publieke werken en mogen, zonder bijzondere vergunning, vuurwapenen in huis hebben. Daar tegenover wordt gesteld dat zelfs geheel Europeesch opgevoede Jong-Chineezen slechts zeer moeilijk gelijkstelling met den Europeaan kunnen krijgen. De handelsconcurrentie tegen zulke bevoorrechten, die zich als „British" of „Japanese subject" presenteeren, wordt zeer zwaar. Bovendien gaan de meesten hunner, als zij genoeg bijeen geschraapt hebben, naar hun land terug. De *Java-Bode* wijst er op hoe uit dit schrijven de weinige sympathie spreekt tusschen de in Indië geboren Chineezen en hunne rasgenooten van de overzijde. De „genegenheid" komt hoofdzakelijk van de zijde der laatsten, als zij er... hun voordeel in zien.

Over het algemeen hebben de Chineezen op Java nog niet de slag om hunne bezwaren op aangename wijze voor te brengen. Zoo maakt de *Locomotief* van 18 Oct. jl. melding van een stukje uit een Maleische courant en daarbij gevoegde commentaar van een Chineesch ingezetene van Semarang, waarin op arroganten toon over de Hollanders gesproken wordt. Er is te Semarang een kantoor Siang-boe opgericht, dat er zorg voor draagt dat de Europeesche firma's, die zich niet behoorlijk gedragen tegenover de Chineesche handelaren, geboycot worden. En nu moeten de eersten maar voorzichtig zijn, het moet maar uit zijn met de minachting enz. Dit stukje wekte de ergernis op van N. N. in de *Loc.* van 23 Oct., die beweert dat klagers geen nood hebben: „Dat klagen over alles en nog wat hangt nu eenmaal in de lucht en waar het Chineezen betreft is dit eenigszins van zelf sprekend het gevolg van o. m. de afschaffing van amfioen- en pandhuispacht. Men vergete niet dat laatstgenoemde pacht een omzet gaf van ruim 50 millioen 's jaars, welke omzet nu langzamerhand geheel aan den Staat komt. Daartegenover biedt het zich als roofdieren nêerwerpen van Chineezen op den Javaanschen landbouwer nog geen voldoende aequivalent, wanneer hun geen meerdere vrijheid van beweging verleend wordt...." Na het egoistisch streven der Chineezen en hun arrogantie verder in het licht te hebben gesteld, wil N. N. dat men wel in het oog houde dat de Chinees het algemeen belang niet kent, doch alleen zijn eigen belang dient. De redactie teekent hierbij aan dat het volkomen waar is, dat de Chineezen hun grieven dikwijls op ongepaste wijze uiten. Een aangeboren arrogantie is een der oorzaken daarvan. Men moet evenwel eerst hun billijke, overigens

erkende grieven wegnemen, alvorens met recht die arrogantie en ongepastheid te kunnen fnuiken.

In het *Alg. Hbl.* van 27 Nov. jl. bespreekt de heer F. de Hartogh de bovenbedoelde berichten en wijst er op hoe de quaestie van het passenstelsel reeds oud is en eene, in Oct. 1897 door de Handelsvereeniging te Soerabaja benoemde, uit vier leden bestaande Commissie, waarvan de schrijver deel uitmaakte tot de conclusie kwam, dat moest worden aangedrongen op

1°. „Vrijheid van beweging ten opzichte van het bezoeken der passars";

2°. „Het gemakkelijker verkrijgen van passen" en

3°. „Het opheffen van de thans bestaande bezwarende bepalingen bij het viseeren derzelve".

Het doel was dus niet volkomen vrije beweging in dessa's en kampongs toe te staan, maar eene meer verlichte wetgeving, rekening houdende met de veranderde omstandigheden, waarbij gebroken werd met de oude sleur en een einde gemaakt aan het onrecht, vooral sedert de gelijkstelling van Japanners met Europeanen, om de Chineezen, in vergelijking met anderen hoogst onbillijk te behandelen. Het verleden leert dat zij zulks niet aan ons verdienen, terwijl zij vooral op Java een noodzakelijken schakel vormen tusschen Europeaan en Inlander. Het overgroot gedeelte hunner is van ouder tot ouder in de koloniën geboren en heeft zich steeds als rustige gehoorzame burgers gedragen. Al wil de schrijver ze ook niet allen als brave Hendrikken voorstellen, eene vergelijking met de Japanners kunnen zij gerust doorstaan. Al wil het gouvernement ook niet dadelijk alle Chineezen in Oost-Indië met Europeanen gelijk stellen, er zou reeds veel gewonnen zijn als bij wijze van overgangsmaatregel aan diegenen onder hen, welke als geheel „ter goeder naam en faam" bekend staan en er derhalve, wat hun gedragingen betreft, volkomen voor in de termen vallen, gemeld voorrecht verleend wierd. Mocht China te eeniger tijd in navolging van Japan den eisch van gelijkstelling met Europeanen gaan stellen, dan zou onze regeering er nog eer bij inleggen als zij zelf het initiatief daartoe had genomen. Voor gevaar van meerdere exploitatie van inlanders door Chineezen behoeft, volgens den schrijver, niet de minste vrees te bestaan, waar het een bekend feit is, dat laatstgenoemden ten deze meer den naam dan de daad bezitten en in werkelijkheid de inheemsche bevolking veel eerder het slachtoffer wordt van kwade praktijken anderzijds, zoo van eigen hoofden, hadji's, zelfs van enkele gewetenlooze Europeanen, die zich overal vrij kunnen bewegen en ophouden. Ten slotte wordt gehoopt dat dit onderwerp spoedig op de een of andere wijze in onze Volksvertegenwoordiging ter tafel moge worden gebracht.

* * *

Spoorwegstaking in Britsch-Indië. Op 18 Nov. j.l. brak er een staking uit onder de machinisten van de „East Indian Railway" op de secties Calcutta en Asansol. Deze spoorweg van plm. 2000 Eng. mijlen lengte, die van de hoofdstad uit door de Ganges-vallei loopt is een van de voornaamste lijnen van Britsch-Indië en Asansol is een belangrijk knooppunt van waar de Bengal-Nagpur spoorweg Zuidwestelijk, deels in de richting Bombay, afbuigt. De machinisten klaagden over vermindering der betaling voor overwerk en het opleggen van zware boeten. De conducteurs voegden zich weldra bij hen en de staking verspreidde zich tot Allahabad. Men verkeerde al spoedig in de grootste verlegenheid, daar het passagiersverkeer werd afgebroken, de mails nog slechts langs een omweg vervoerd werden, de fabrieken met stilstand bedreigd werden door gebrek aan grondstof en brandstof en de levensmiddelen schaarsch werden. Er deed zich een algemeen gebrek aan steenkolen gevoelen vooral was het

bedenkelijk dat het Europeesch en inlandsch personeel met elkander gemeene zaak maakten. Aanvankelijk was het bestuur van de East Indian tot geen overleg bereid, doch toen een bemiddelend optreden van de Kamer van koophande. te Calcutta mislukte leidde dit tot het voorstel om de tusschenkomst der regeering in te roepen. Op 25 Nov. wenschte de regeering een bemiddelingscomité aan te wijzen, doch dan moesten de stakers in afwachting het werk hervatten. Dit stuitte af op een weigering, als de aanvoerder Engleton niet herplaatst werd. De handel in Calcutta, die tot elken prijs het einde van de staking verlangde, bood aan dezen zelfs een lucratieve betrekking aan, doch hij weigerde. Als een bewijs hoezeer de prijzen door de staking opliepen, zij het bericht van 26 Nov. uit Calcutta vermeld, dat toen de steenkolen van 7 roepie (*f* 5.60) tot 20 roepie per ton gestegen waren. Vooral in het centrum Asansol was de tegenstand het hevigst," doch op 28 Nov. werd geseind uit Calcutta dat de stakers ook daar eindelijk toegegeven hadden en in het ontslag van den leider toestemden, doch gelden zouden bijeenbrengen om hem en zijn gezin te onderhouden.

* * *

Spoorweg-aanleg in China. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Dec. j.l. ontleent aan de Parijsche „Mémorial diplomatique" een besluit van den Chineeschen Minister voor het verkeerswezen, waarin wordt bepaald dat op 21 Aug, 1907 de hoofdstad Peking is aangewezen als het middelpunt voor het spoorwegnet in China, van waaruit naar de vier hoofdrichtingen van het kompas vier hoofdlijnen zullen uitgaan, die door een reeks andere lijnen zullen worden aangevuld.

De eerste hoofdlijn loopt naar het Zuiden en is reeds voltooid van Peking tot Hankow (zie *Ind. Gids* 1906 1 bl. 445), terwijl het stuk Hangkow-Kanton in aanleg is. De tweede hoofdlijn, is die welke naar het Noorden gaat. Het stuk Peking—Kalgan is reeds klaar en de lijn wordt doorgetrokken naar Oerga, om vandaar te worden voortgezet naar Kjachta, aan de Siberische grens. De derde hoofdlijn, die Oostwaarts gericht is, voert door den pas van Shan-hai-kwan (zie *Ind. Gids* 1903 I bl. 722) over Nioe-tsjwang naar Moekden. Bij Simmingting zal een zijtak worden aangelegd naar Titsikar (ibid. bl. 917), de hoofdplaats der provincie Hei-loeng-kjang. Deze lijn zal doorloopen naar Aigoen aan de Amoer tegenover Blagowertsjenk. Omtrent den spoorweg naar het Westen verneemt men dat deze begint met de lijn naar Tei-joean, die reeds gedeeltelijk voltooid is, en zal worden doorgetrokken tot Si-ngan-foe. Van daar door den Toeng-kwan-pas tot de stad Lan-tsjoe-foe (aan de Gele rivier) en verder door naar Ili. Hoewel in de *N. R. C.* van 4 Dec. de laatstgenoemde plaats wordt genoemd in plaats van Tali, is deze vage omschrijving niet geheel duidelijk. Volgens het laatstbedoelde bericht zou het een rechtstreeksche verbinding bedoelen van Peking met de uiterste grenzen van Chineesch Turkestan en verder eene aansluiting met het Zuid-Siberische spoorwegnet der Russen (De Ili is een rivier die langs Koeldsja stroomt naar het Russische meer Balkasj). Intusschen is er bij deze grootsche denkbeelden een groote afstand tusschen plannen en uitvoering. Het is toch de vraag hoe die lijnen bekostigd moeten worden, terwijl de lijn Simmingting-Titsikar-Aigoen, de bestaande lijnen concurrentie zal aandoen en dus de Japanners en Russen zal benadeelen.

* * *

Het Japansche tekort. Gaven wij (Oct. afl. bl. 1616) reeds een minder gunstig overzicht van de Japansche financiën, uit een bericht in de *Nieuwe Courant* van 21 Nov. jl. blijkt dat de begrooting voor 1908 sluit met een tekort van

78 millioen gulden. Volgens een Japansch blad zijn er slechts twee redmiddelen, eene leening of beperking der krijgstoerustingen. De regeering zoude aan het laatste denken, want de toestand is voor een arm land zeer moeilijk. Door den zwendel in nieuwe ondernemingen hebben een klein aantal gewikste speculanten zich verrijkt ten koste van de klein-kapitalisten, die in Japan steeds dieper zinken. Van het verdrag met Frankrijk heeft men de tastbare voordeelen in den vorm van Fransch kapitaal nog niet gezien en de laatste overstroomingen hebben veel kwaad gedaan, al zegt men dat zij niettemin een vrij goede gemiddelde oogst hebben overgelaten.

Uit andere berichten blijkt dat de heer Wakatsoeki tot financieel hoofdvertegenwoordiger van Japan voor Europa is benoemd met vaste standplaats te Londen. Tijdens den Russisch-Japanschen oorlog heeft Takahasji, die als financieel vertegenwoordiger van Japan naar Londen gezonden werd, groote diensten bewezen. De regeering heeft dit ambt blijvend willen maken. De heer Wakatsoeki ontkende evenwel dat zijne aanwezigheid in verband stond met een Japansche leening. Wij deelde mede, dat afgescheiden van den toestand der internationale geldmarkt, waarbij in het bijzonder de financieele crisis de uitgifte van een nieuwe leening zou bemoeilijken, de Japansche regeering er niet aan denkt, omdat zij er in de eerste plaats naar streeft den grooten schuldenlast, dien de oorlog met Rusland haar oplegde, te delgen. Voor rente en aflossing van de oorlogsschulden, die binnen dertig jaar moet plaats hebben, wordt jaarlijks 110 millioen yen vereischt. (Daar komen dus nog 55 millioen bij voor andere schulden, zie bl. 1619 van genoemde Oct.-afl.). Natuurlijk is hij overigens vol hoop voor de toekomst omdat het land economisch vooruitgaat, het cijfer van den handelsomzet toeneemt, de industrie zich ontwikkelt, enz.

* * *

Nieuwe Chineesche etiquette. De *Nieuwe Courant* van 22 Nov. besprak een denkbeeld van den *Locomotief* of het wel aangaat om bij het vermelden van namen van Chineesche personen van aanzien dit te doen zonder meer, als waren het koelies. De leden der vereeniging Tiong Hwa Hwee Kwan moeten de gewoonte hebben aangenomen om zich in het onderling verkeer te bedienen van de praedicaten, welke in de Chineesche provinciën, waar het Hokkian-Chineesch gesproken wordt, in zwang zijn. Voorheen spraken onbekenden elkaar toe als Koh (broer) of Entjih (neef), thans echter wordt het in de Chineesche kamp al meer en meer gebruikelijk de praedicaten Siansing (mijnheer, eigenlijk „eerstgeborene") en Hoedjin (zooveel als „mevrouw") toe te passen. Ook dit is een der teekenen van een nieuwe periode.

* * *

Lepra besmettelijk. Aan het bezwaar dat de lepra in Indië voor de wet op één lijn stond met ieder ander totaal onschuldig lijden en niet tot de besmettelijke ziekten werd gerekend (zie *Ind. Gids* Jan. 1907 bl. 74), welk bezwaar in Britsche koloniën reeds werd overwonnen (zie Febr.-afl. 1907 bl. 279) is thans, zooals het *Bat. Nbl.* berichtte, door de Indische regeering een einde gemaakt, door het besluit van 23 Oct. jl., waarbij met intrekking van Bijblad No. 1715 aan de hoofden van gewestelijk bestuur is opgedragen in ruimen kring bekend te maken dat lepra eene besmettelijke ziekte is.

* * *

Al te optimistisch. Het in onze vorige revue (bl. 1878—'79) vermelde artikel van S. in het *Vaderland* van 11 Nov. jl. heeft in dat blad van 21 en 28 Nov. een polemiek uitgelokt. Waar deze er tegen opkwam dat velen er op schijnen

te werken den Nederlandsche onderwijzers afkeerig te maken van den Indischen dienst en den Minister in zekeren zin te dwingen tot verbetering der positie van de onderwijzers in Indië, komt een ander inzender vragen of het dan wel aangaat de schaduwzijden van den Indischen dienst te verzwijgen, of het de plicht der voorlichters is het aangevraagde aantal bijeen te trommelen, dan wel of van deze verwacht wordt, dat zij volgens eer en geweten zullen voorlichten en de belangen van het onderwijs in Indië behartigen door te voorkomen, dat er onderwijzers worden uitgezonden, die er niet thuis behooren, om welke reden ook. S., aan wien de opmerkingen werden toegezonden, zegt dat als een Indisch onderwijzer er voor zich zelf van overtuigd is dat er meer tegen dan voor is om naar Indië te solliciteeren, hij geen uitnoodiging van de Regeering had moeten aanvaarden om als spreker op te treden. Het is duidelijk dat de Regeering wenscht dat jonge personen in het bezit der hoofdacte, verstandig doen voor Indië te solliciteeren en dat zij vertrouwt dat juist door een eerlijke voorlichting zulke jonge onderwijzers zullen solliciteeren. S. zou als hij als spreker moest optreden *alle* onderwijzers zonder hoofdacte Indië beslist afraden en er met nadruk op wijzen, dat niemand boven de 35 jaar of met een groot gezin naar Indië moet gaan. Even beslist zou hij alle hoofdactebezitters beneden de 30 jaar kort en goed aanbevelen om zonder aarzelen te gaan. Zeker 80 pCt. der onderwijzers denkt er ook zoo over. Dat het solliciteeren van zulke personen wordt tegengewerkt is niet in het belang van het onderwijs.

Hierop wordt in het *Vad.* van 28 Nov. namens het bestuur v. d. Afd. Nederland v. h. N. I. O. G. gezegd, dat zulke uitingen van iemand, die zijn naam niet noemt, insinuaties en verdachtmakingen zijn, waartegen protest wordt aangeteekend. Vervolgens wordt nog eens nagegaan welke uitnoodiging op 29 Mei gericht is tot het bekende zestal nl.: „Om in onderwijzersvergaderingen voordrachten te houden over het Indische schoolwezen, waardoor het onderwijzend personeel der lagere scholen hier te lande meer op de hoogte zal worden gebracht van de positie der gouvernements-onderwijzers in Oost-Indië." Ook mondeling is hun volle vrijheid gelaten en, terwijl de vertegenwoordiger van het Ned.-Ind. Onderw. Gen. reeds in Febr. jl. in twee schoolbladen had geschreven over de positie der onderwijzers in Indië om decepties te voorkomen en om aanwijzingen te geven hoe te geraken tot een gezonder en zuiverder toestand, welke artikelen bij het Dept. van Koloniën bekend waren, bleek deze persoon toch op 29 Mei tot de genoodigden te behooren. Dit, gevoegd bij wat de Minister in de Tweede Kamerzitting van 8 Nov. jl. (bl. 290 de Hand.) zeide, wordt beschouwd als bewijs dat deze een andere opvatting huldigt dan S. Het artikel, onderteekend door de heeren J. C. van der Bie en H. Grendel, dient tevens om de richting aan te geven waarin de afdeeling „Nederland" van het N. I. O. G. werkt. Wie daar aankloppen, zullen zoo objectief en volledig mogelijk worden ingelicht.

Als men een en ander leest, dan krijgt men den indruk dat de Minister zich moeilijk anders kon uitlaten dan hij deed, doch dat men toch zeker wel geen semi-officieële inlichtingen laat verstrekken met het doel om de menschen van het gaan naar Indië af te schrikken. Aan de eene zijde wil het ons voorkomen, dat S. volkomen gelijk heeft met te zeggen dat wie het gaan naar Indië meer meent te moeten afraden dan aanraden, zulk een opdracht niet had moeten aanvaarden. Aan den anderen kant was het bij de tegenpartij verleidelijk om te pogen hier twee dingen tegelijk te bewerken: Nog verdere positieverbetering van de Indische onderwijzers en aanvulling van het corps met krachten, die zulk eene positie verbetering motiveeren; doch daardoor staan de voorlichters niet meer objectief tegenover het departement.

In een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 26 Nov., onderteekend Th. J. A. H., wordt gezegd dat terwijl de Minister bij de behandeling der koloniale begrooting de tractementen der Ind. onderwijzers voldoende noemde, het hoofdbestuur van het Ned.-Ind.-Onderwijzers genootschap het verzoek heeft gedaan een nieuwe, veel gunstiger, tractementsregeling in te voeren. Dit optreden zou wellicht aanleiding kunnen geven tot de veronderstelling dat men tracht te profiteeren van den huidige onderwijzersnood, doch de schrijver beweert dat dit niet het geval is: „want het heeft nooit op de weg van het Ned.-Ind.-Onderwijzers genootschap gelegen de regeering op den een of andere wijze te dwingen. De behoefte aan een gunstiger tractementsregeling is al lang gevoeld, zooals in bijna alle takken van dienst het geval is". Zonder verder op de details der verlangde regeling in te gaan, kunnen we niet nalaten die refutatie wat zwak te vinden.

* * *

Juristerij. De Nieuwe Conrant van 22 Nov. jl. ontleent aan de *Java-Bode* hoe vijf kerels die in de Lampongs een meisje van naar schatting 16 jaar met geweld ontvoerden en daarvoor door de Proatin tot dwangarbeid in den ketting veroordeeld waren, in hooger beroep werden vrijgesproken en onmiddellijk op vrije voeten gesteld, omdat niet wettig bewezen is dat het ontvoerde meisje minderjarig was. Die beslissing door den Raad van Justitie op 22 Juni jl. genomen is te vinden in het *Ind. Wkbl. v. h. Recht* no. 97. „De conclusie van zulke rechtsprekerij naar Westersch model, zegt de *Jav.B-*. „make ieder voor zich, en bedenke dan tevens hoe weldadig zulke uitspraken moeten werken op het rechtvaardigheidsgevoel van de inlanders in de Lampongs...."

* * *

De Indische inkomstenbelasting. Onder het opschrift „ Averechtsche economie", zegt de *Nieuwe Courant* van 22 Nov. jl. dat de behandeling van het regeeringsvoorstel tot invoering eener Indische inkomstenbelasting door de Tweede Kamer niet aan de eischen van degelijkheid, welke de belastingschuldigen stellen mogen, voldaan heeft. Er is niet de minste notitie genomen van het goed-gemotiveerde request van het bestuur der Nederlandsche afdeeling van de *Ned.-Ind. maatschappij van Nijv. en Landb.*, waarin verzocht werd de naamlooze vennootschappen te treffen door een proportioneel recht op de uitkeeringen op den voet van de in Nederland geldende belasting op bedrijfs- en andere inkomsten en niet naar de winst. In het laatste geval treft de belasting ook hetgeen aan de uitbreiding der onderneming wordt besteed. Men heeft daarin eene ontmoediging te zien van hen, die zoowel in eigen welbegrepen belang als middellijk in dat der gemeenschap hun zaken uitbreiden, verbeteren en ontwikkelen en eene indirecte aanmoediging van hen die onoordeelkundig de dividenden opdrijven zonder zich om de toekomst te bekommeren. Door aldus het accres van in Indische ondernemingen gestoken gelden te gaan belemmeren mag gesproken worden van averechtsche economie.

Het eenige motief, dat in de M. v. A. werd opgegeven, was dat hetgeen uit de inkomsten van een lichaam besteed wordt voor de uitbreiding van het bedrijf het karakter van winst draagt, dat het thans in Indie vigeerende patentrecht ook dat deel der winst treft en er *dus* geen reden is om het buiten de inkomsten-belasting te doen vallen. Vermoedelijk, meent de *N. Ct.* ligt de werkelijke reden in den wensch, dat de belasting veel zal opbrengen. Het blad hoopt, dat de Eerste Kamer er nog in zal slagen den Minister te overtuigen van de onmogelijkheid om dit onderdeel zijner plannen aldus tot uitvoering te brengen.

Over het geheel is het een opmerkelijk verschijnsel, dat zich bij zulk een principieel wetsvoorstel zoo weinig stemmen hebben doen hooren. Voor een deel kan dit liggen aan de weinige tijdruimte, die beschikbaar was om dit zeer ingewikkelde voorstel behoorlijk te bestudeeren. Men krijgt den indruk, dat de meeste Kamerleden dit dan ook niet hadden gedaan. De heer de Waal Malefijt (Hand. bl. 366) maakte er op attent, dat de suikerbelasting (die door het nieuwe ontwerp komt te vervallen) geen progressieve belasting was, doch slechts eene verbeterde editie van het vroegere uitvoerrecht op suiker en dat die belasting nooit als progressieve belasting is gevoteerd. Deze spreker meende echter te kunnen nagaan waarom tot het voorstellen van eene progressieve belasting op de naamlooze vennootschappen is overgegaan en wel omdat „de Minister de petroleummannen niet wil laten betalen, dat is de groote zaak". In zijn antwoord maakte de Minister zich zeer boos hierover en zeide, dat hij allen durfde te belasten als hij dit noodig achtte: hij zou echter den geachten afgevaardigde willen vragen: hoe hij de petroleummannen aan moet durven, hoe hij een petroleumbelasting zou moeten maken.

„Dit is naar alle kanten overwogen, maar niet mogelijk bevonden, omdat het onmogelijk is gebleken voor de petroleum dezelfde belastiging te maken als voor suiker. Bij de suiker kan worden nagegaan hoeveel winst op een pikol is gemaakt, maar bij de petroleum is, tengevolge van de bijzondere omstandigheden bij de productie en den handel in dit artikel, niet met juistheid vast te stellen wat de winst is per unit."

Met deze redeneering stelde men zich tevreden en het voorstel werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Dit is te betreuren, want het ontwerp geeft aanleiding tot de vrees dat de meerdere opbrengst boven de gewone patentbelasting van 1905 en vroeger niet in de eerste plaats zal worden betaald door de machtigste industrieën, die bij een geregelde orde van zaken het meeste belang hebben. In de „Aanteekeningen op de begrooting van Ned.-Indië voor 1908", uitgegeven door de Vereen. *Moederland en Koloniën* is op blz. 28 e.v. uitgerekend dat de oude patentbelasting door natuurlijk accres in 1908 zou opbrengen $1^1/_2$ millioen. De raming voor de nieuwe inkomstenbelasting is *f* 4.230.000, dus *f* 2-730.000 meer. Hiervan zullen de ambtenaren en officieren, die vroeger vrijgesteld waren vermoedelijk *f* 660.000 betalen, de particulieren met gewone bezoldigingen zullen door het progressief maken vermoedelijk plm. *f* 140.060 meer betalen dan vroeger en van de rest zal volgens de daar gegeven berekening *f* 1.560.000 opgebracht worden door Java, en *f* 370.000 door de Buitenbezittingen. Daarentegen komen *f* 500.000 suikerbelasting op Java en *f* 125.000 verhoogd uitvoerrecht op tabak op de Buitenbezittingen, geraamd voor 1907, te vervallen. Alles te zamen zal dus op Java van de groot-industrie ruim een millioen, doch op de Buitenbezittingen slechts *f* 345.000 meer gevraagd worden. Daar de petroleumindustrie op Java lang zoo omvangrijk niet is als op de Buitenbezittingen en ook de Java-tabak in waarde niet tegen de Sumatra-tabak op kan schijnt het alsof op Java de suiker het leeuwendeel van dat millioen zal moeten betalen en tabak en petroleum er al bijzonder goed afkomen. Nu zijn de bezitters der voormalige gouvs. suikerfabrieken wel is waar zooals de heer Dinger zegt, de regelrechte erfgenamen van het cultuurstelsel en schijnt een protest tegen een bijdrage aan de thans noodlijdende koloniale kas bij deze min of meer misplaatst (*Ind. T. v. Nijv. en Landb.* 1905 Maart-April afl. bl. 443—444), doch deze industrie is het niet alleen die belangrijke extra-staatsuitgaven noodzakelijk maakt, zooals de heer Dinger ze in een vorig artikel voor de suiker berekende (*Ibid.* Jan.-afl. bl. 196). Waar laatstgenoemde zelf belanghebbende is bij de suikerindustrie, ware het gewenscht dat zijn voorbeeld door anderen betrokken bij tabak of petroleum werd gevolgd, om uit eigen beweging aan te toonen,

dat als er geld moet wezen om de staatshuishouding aan den gang te houden dit niet in de eerste plaats gevonden moet worden door ambtenaren en kleinere particulieren te belasten, doch dat de groot-industrie het in haar eigen belang noodig vindt bij te springen.

* * *

Het Leger des Heils in Indië. Het *Alg. Handelsblad* van 25 Nov. jl. zegt dat, volgens een Reuter-bericht uit Londen, generaal Booth aan een vertegenwoordiger van Reuters agentschap zou medegedeeld hebben dat het Heilsleger op verzoek der Ned.-Indische regeering zich zal belasten met de zorg voor de misdadige, de arme en de melaatsche bevolking van Java. De Heilsofficier, die thans in Argentinië onder de melaatschen werkt, zal naar Java vertrekken om daar onder de melaatschen het werk op te nemen.

Het *Hbl.* kan uit goede bron mededeelen dat van een opdracht van bedoelde zorg aan het Heilsleger van regeeringswege geen sprake is. Wel wordt het werk van dat Leger door de Ind. regeering gesteund, doch van zorg voor de melaatschen is geen sprake, daar hiervoor een opdracht wordt gegeven aan dokter Kayser (en Dr. Kiewit de Jonge. zie *Ind. Gids* 1907, II bl. 1241), waarvoor de begrooting een post bevat. Men vermoedt dat generaal Booth uit de hem verstrekte rapporten over de bespreking van het Heilsleger bij de Indische begrooting eene verkeerde conclusie heeft getrokken. Intusschen is het nog mogelijk dat men aan het Heilsleger de zorg voor melaatsche Europeanen zal toevertrouwen.

* * *

Inlandsche landraad-voorzitters. In de *Locomotief* van 23 Oct. jl. schreef Mr. W. F. Haase een artikel om te waarschuwen tegen het benoemen van inlanders tot voorzitters van landraden. Zelf op een koffieland geboren en als kind op school kameraad geweest van inlandsche knapen is hij iemand, die uit kracht van ervaring spreken kan, en dan raadt hij dergelijke benoemingen af op grond van gemis aan integriteit, in de beteekenis die de Westerling daaraan hecht, want de begrippen daaromtrent, zooals zij in de praktijk door de Inlanders worden opgevat, verschillen in menig opzicht van de onze. Voorts vreest Mr. H. dat de inlandsche rechtskundigen niet voor vol zullen worden aangezien, dat de ondergeschiktheid, die de adat hem als inlandsch ambtenaar jegens den Regent oplegt, hunne zelfstandigheid zal schaden. Bij het begin van zijn carrière loopt de aanstaande voorzitter door omgang met lagere inlandsche en Europeesche ambtenaren gevaar intellectueel en moreel achteruit te gaan. Heeft hij eenmaal den gewenschten rang bereikt, dan zal hij krachtens de gewoonte met zijn lagere bezoldiging zeer bij de hoogere bestuursambtenaren en achter staan en zijn onafhankelijkheid niet kunnen handhaven, vooral niet tegenover den Regent binnen zijn ressort. Hoe zal hij ook staan tegen Europeesche getuigen, die van valschheid in hunne verklaringen te verdenken zijn? De bedenkingen van den schrijver zullen volgens hem aan theoretici, ultra-optimisten, idealisten, enz. niet zwaarwichtig toeschijnen, doch, terwijl hij in een noot geheel instemt met de woorden van Dr. Kohlbruggen aangehaald in de *Ind.-Gids* April 1907 bl. 588, meent hij dat zij alleszins waard zijn om ernstig te worden overwogen. Naast de voorgestelde nieuwigheid wil hij een bord plaatsen met het opschrift: „Hier liggen voetangels en klemmen." Ten slotte deelt de schrijver mede dat eenige als ontwikkeld bekend staande Regenten, wier namen hij niet noemen mag, het met den schrijver geheel eens waren, omdat zij den tijd nog niet gekomen achten dat de proef met

eenig succes is te nemen en als deze mislukt men allicht geneigd zal zijn de Inlanders voor altijd ongeschikt te achten.

Het *Alg. Handelsblad* van 3 Dec. jl. het artikel besprekende, vindt dat er groote overdrijving in heerscht en dat Mr. J. C. Kielstra zich in de Juli-afl. van de *Indische Gids* veel kalmer uitdrukte, toen hij schreef dat de benoeming van voldoende onderlegde inlanders tot griffiers en voorzitters van de landraden zeker de ideale oplossing zou zijn (bl. 1022). Zal het echter mogelijk wezen het moreel peil van de inlandsche rechterlijke ambtenaren even hoog op te voeren? Zoolang het rapport der commissie, waarin o. a. Dr. Snouck Hugronje, de meest bevoegde kenner van het gemoedsleven der inlandsche maatschappij, zitting had, niet is openbaar gemaakt, zal bij velen ernstige twijfel blijven heerschen of de gestelde vragen bevestigend kunnen worden beantwoord. Dit klinkt volgens het *Hbl.* voorzichtiger dan de apodictische veroordeeling van Mr. Haase.

In de *Loc.* van 26 Oct. vraagt „Een Javaan" of, waar de Europeanen hunne integriteit verworven hebben hoofdzakelijk door eene wetenschappelijke opleiding men zulks ook niet zou kunnen verwachten van Javanen, waar er nu reeds onder Indo's en Armenianen velen zijn, die als rechtsgeleerde een goed figuur slaan. En, wat de verhouding tot andere Inlandsche ambtenaren betreft, als het gouvernement heeft bepaald hoe de inl. landraadvoorzitters behandeld moeten worden, zullen die zich gaarne daarnaar gedragen. De regenten vinden het nu ook wel niet aangenaam om als lid, als mindere van den president, zitting te nemen en toch schikken zij zich daarin. Voorts vermoedt deze schrijver dat de heer Haase niet op de hoogte is van de evolutie op geestelijk gebied thans bij de Javanen gaande en spreekt over den drang naar onderwijs. Hij zegt hoe verscheidene regenten der Javaansche hormat-formaliteiten belemmerend voor den omgang vinden en hun ondergeschikten aanmoedigen om de slaafsche vormen af te leggen en hoe de meeste regenten en andere Inlandsche ambtenaren het besluit der regeering toejuichen om de rechtspraak over inlanders op te dragen aan rechters van denzelfden landaard als de justiciabelen.

Het *Hbl.* meent dat die Javaan, die schrijft zeer dankbaar te zijn voor het in de Javanen gestelde vertrouwen, hetwelk zij zich zullen trachten waardig te maken, in enkele woorden overtuigend aantoont, dat de heer Haase te pessimistisch is. Zeker is het onjuist dat de regeering geen ander doel heeft dan om de duurdere moeilijk te krijgen Europeesche rechtsgeleerden, te vervangen door de goedkoopere inlandsche. Het groote politieke voordeel om waar mogelijk de landsbetrekkingen door landzaten te doen bekleeden en de groote nadeelen van den tegenwoordigen toestand worden door Mr. Haase over het hoofd gezien.

* * *

De vijfde Suriname-expeditie had volgens het *Tijdschr. v. h. Kon. Aardr. Gen.* van 8 Maart 1907 bl. 220 tot hoofddoel: het verkennen van het driehoekig gebied, gelegen tusschen de boven-Corantijn, de Wilhelminaketen en het Tumuc-Humac gebergte. De vier vorige expeditien waren respectievelijk de Coppename (1901), de Saramacca (1902—03), de Gonini (1903) en Tapanahoni (1904). Op 19 April 1907 vertrokken de heeren C. U. de Goeje en H. Bisschop van Tuinen van Amsterdam en kwamen 6 Mei te Paramaribo. De regentijd was daar toen nog in vollen gang en wegens den hoogen waterstand kon men eerst den 7den Juli van Albina uit de Marowijne opvaren. Men kwam pas op 17 Juli aan de Pedrosoengoe-vallen en toen bleek het water vooreerst nog te hoog om verder te komen. De bedoeling was het brongebied van de rechter-

zijrivier van de Tapanahoni, de Paloemeu (zie *Ind. Gids* 1905, I bl. 68) te bereiken, van waar uit bijna zeker een pad voert naar een van de bronrivieren van de Corantijn. Volgens latere berichten is die tocht gelukt en is men in het verkennen van dit gebied geslaagd, doch men is niet langs de Surinamerivier terug kunnen keeren, omdat het brongebied daarvan zich niet zoover zuidwaarts uitstrekt. Men is daarom langs de Tapanahoni teruggekeerd, doch het schijnt de bedoeling te zijn om van uit Paramaribo naar de bronnen der Surinamerivier te gaan zoeken.

* * *

De financiëele zelfstandigheid van Ned.-Indië wordt in de *Gids* van December besproken door Prof. J. de Louter, die zich in zeer waardeerenden zin uitlaat over het indienen der bekende wetsontwerpen. Hoewel de latere politieke gebeurtenissen de aandacht er eenigszins van heeft afgeleid, acht de schrijver zulks allerminst een reden om de zaak uit het oog te verliezen, vooral niet omdat de voorgestelde wijziging met de rechtstreeksche belangen van het moederland in het nauwste verband staat en wellicht bestemd is deze eenmaal geheel te beheerschen.

Na gewezen te hebben op het achter ons liggen van den tijd van zuiver economische exploitatie der koloniën ten behoeve van het moederland hetzij direct of door tusschenkomst van geprivilegieerde compagniën, waarbij wat in de moderne chartered companies daaraan herinnert, slechts dient om de heerschappij van het staatsgezag te bemantelen of voor te bereiden, wordt het onderscheid tusschen de Fransche en Engelsche methoden aangewezen, door den heer A. Girault gekenmerkt als «politique d'assimilation» en «politique d'autonomie». De keus tusschen die stelsels hangt grootendeels af van den politieken aanleg en ontwikkeling van het moederland. Onwillekeurig maar onweerstaanbaar drukt het moederland zijn eigen stempel op het bestuur zijner koloniën. De laagste bestuursvorm is dat het moederland zijn wil rechtstreeks of door een gedelegeerd ambtenaar aan de kolonie oplegt en uitvoert; een hoogere vorm ontstaat uit het besef, dat het bestuur eener niet al te primitieve maatschappij uit den boezem van deze zelf moet voortkomen. Zelfstandigheid is het einddoel en als de koloniale bevolking daar vooralsnog onvatbaar voor is, dan behoort zij daartoe te worden opgeleid. Na te hebben doen zien hoe dit kan geschieden en aldus den gezichteinder te hebben verruimd, wordt het toekennen van rechtspersoonlijkheid met eigen vermogen aan Ned.-Indië besproken en gezegd dat dit een belangrijk en vruchtbaar beginsel is, evenwel slechts onder één voorwaarde: dat namelijk de organen, waaraan de uitoefening van dit recht van beheer en beschikking wordt toegekend een zekere zelfstandigheid bezitten.

De analyse der ontwerpen toont aan dat de tegenstanders van de financieële zelfstandigheid van Indië nog geen aanranding der controle van de wetgevende macht behoeven te vreezen: „Veeleer rijst de vraag, of de voorgestelde opdracht der Indische begrooting aan de Indische regeering iets meer is dan schijn! Voeg daarbij de welbekende practijk in Britsch-Indië, dat vóór het opmaken van eenig ontwerp, dat aan het oordeel van den wetgevenden raad te Calcutta moet worden onderworpen, daarvoor eene min of meer uitvoerige gedachtenwisseling gevoerd wordt tusschen de regeeringen van moederland en koloniën, waardoor in den regel vooraf overeenstemming verkregen en latere afkeuring voorkomen — eene methode welke ook met ons koloniaal recht volkomen strookt en zonder twijfel zal worden gevolgd — en men zal moeten erkennen, dat de feitelijke waarde der wettelijke hervorming tot minimale afmetingen inkrimpt". Deze zeer juiste opmerking belet den schrijver niet met de voor-

dracht ingenomen te zijn, hij verwacht meer van de zeden dan van de wetten en put, eendeels uit het opruimen van ernstige belemmeringen, anderdeels uit de behoedzaamheid waarmede de regeering bestaande vooroordeelen wil ontzien, den moed en het vertrouwen, dat langzamerhand betere inzichten in de verhouding tusschen moederland en kolonie de overhand zullen krijgen.

Bij de reorganisatie van den Raad van Indië rijzen ook bedenkingen, zooals dat, door den eisch van Nederlanderschap, Inlanders en vreemde Oosterlingen van het lidmaatschap zijn uitgesloten en dat de taak waaraan de niet-ambtelijke leden zullen medewerken zoo beperkt is. Onder de opmerkingen van minder aanbelang zij aangeteekend dat ook deze schrijver de zelfstandigheidsverklaring aan het hoofd der Indische grondwet zou wenschen te zien. Voorts wordt nog gezegd dat de behartiging van Indië's belangen in Indië zelf met groote bezwaren gepaard zal gaan, doch dat de juiste schatting daarvan en de beste middelen om ze te overwinnen veel beter gevonden kunnen worden door hen, die ambtshalve of door hunne geboorte en opvoeding met Indische toestanden vertrouwd zijn, dan door de vertegenwoordigers van een ander volk aan de tegenovergestelde zijde van den aardbol. In verband met die uitspraak wordt het een volkomen miskenning der werkelijkheid geacht als men de verschillende bestanddeelen der koloniale maatschappij vijandig tegenover elkaar denkt, en van een planterspartij spreekt die slechts bedacht is op eigen winstbejag en uitzuiging der bevolking. Zulke personen, slechts op winst bedacht ten koste van wie ook, vindt men overal, doch men vergeet dat er onder de Europeanen velen zijn, wier blik verder reikt en wier hart warmer klopt, m. a. w. die inzien, dat de belangen van Europeaan en Inlander slechts door krachtige wederzijdsche samenwerking worden gebaat.

Wij kunnen het geheele optimistische betoog hier niet weergeven, doch zijn er juist nog verder door geschokt in onze sympathie voor de ontwerpen.

Wat de schijnzelfstandigheid betreft, de schrijver had bij het aangehaalde nog slechts een stap verder behoeven te gaan, om te bewijzen dat het middel thans gegeven wordt om de kolonie, met veel minder controle dan vroeger, van af het Plein te regeeren. Wat die warm kloppende harten betreft van Europeanen, in eenigerlei onderneming betrokken, het schijnt gevaarlijk hierop een stelsel te bouwen, te meer omdat de vaderlijke landheeren van vroeger meer en meer verdwijnen om plaats te maken voor naamlooze vennootschappen, met den onverbiddelijken drang naar dividend en dat niet alleen van Nederlandsche aandeelhouders, eveneens voorzien van warmkloppende harten, maar ook van vele buitenlandsche belanghebbenden, bezitters van de £ 1 aandeelen, waarvan boven reeds een opsomming werd gegeven.

Het schijnt ons onjuist een denkbeeldig Indisch volk dat snakt naar zelfbestuur te plaatsen tegenover een ander volk dat niet op de hoogte der zaken is, aan de tegenovergestelde zijde van den aardbol.

De twee tegenstrijdige elementen in de huidige tropenmaatschappij zijn niet weg te cijferen. Wil men trachten Inlanders op te heffen, tot besturen en zelfstandig optreden op te leiden, dit kan men beproeven, maar in afwachting moet er een controle zijn om ze als volk niet aan het korste einde te doen trekken en waar men die van de volksvertegenwoordiging ondoeltreffend vindt, is het daarom nog niet gewenscht daarvoor een autocratie van een Minister met zijne ondergeschikte, elk slechts een klein deel der bestuurszaak overziende, bureauambtenaren voor in de plaats te stellen.

Is de tegenwoordige wijze van besturen en controleeren onvoldoende dan leidt niet het regeeringsvoorstel tot verbetering, doch is men aangewezen op het ook in Engeland bestaande correctief: Een Koloniale Raad die, samengesteld uit de kundigste Oud-Indiërs, zoowel ambtenaren als particulieren,

den Minister ter zijde staat en de eenheid en continuiteit van het bestuur bewaart, niet aangedaan door politieke stormen in Nederland, welke de kabinetten telkens doen verwisselen en de Ministers niet onafhankelijk genoeg houden van den invloed van politieke vrienden.

* * *

Oppervlaks-exploratie. Bij de bespreking van het artikel van den heer E. C. Abendanon, dat in de *Vragen des Tijds* van Nov. 1907 voorkwam, is op bl. 1863 een drukfout ingeslopen, waar voor oppervlakte-exploitatie moet gelezen worden „algemeene oppervlaks-exploratie". Daarmede bedoelt de schrijver — in 1904 stelde hij het alleen voor Sumatra op den voorgrond, terwijl de opzet van zijn laatste artikel ten doel heeft hetzelfde te betoogen voor geheel Nederlandsch-Indië — eene eerste algemeene inventariseering van de in Ned.-Indië voorkomende formaties en gesteentesoorten, iets wat de Engelschen een „flying geological survey" noemen. Het eerste kostbare resultaat zou belichaamd moeten worden in eene geologische overzichtskaart van geheel Nederl.-Indië, heel iets anders dus dan een op Duitsche wijze ingerichte geologische detailkaart. Een dergelijke regeeringsarbeid acht de schrijver van zeer groot belang voor het tot volle waarde brengen van zulk een gewichtig onderdeel van koloniale staathuishoudkunde als de mijnbouw is. Ook is het mits stelselmatig opgezet, de eenige goede weg, om een maximum rendement aan resultaten te verkrijgen met een minimum hoeveelheid in deze richting te presteeren arbeid en te verrichten uitgaven; resultaten, die het best in staat zullen zijn bij te dragen om de kennis van den delfstoffelijken inhoud van onze koloniën uit te breiden en vast te stellen.

* * *

Plakaat-Pandjang-artikelen. Het artikel van Mr. Maclaine Pont, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over dit onderwerp (zie onze Nov.-afl. bl. 1742) gaf den heer C. Lulofs aanleiding een uitvoerig artikel in datzelfde blad van 27 Nov. in te zenden, en dit wordt onmiddellijk gevolgd door een ander stuk over „de belastingplannen voor Sumatra's Westkust en het Plakaat Pandjang" van den heer H. van Warmelo uit Batang Baroe. In het eerstbedoelde artikel wordt door den controleur Lulofs nog eens uitvoerig aangetoond dat het bewuste stuk niet het gevolg heeft gehad dat de voorouders den huidige Menangkabauers zich onderwierpen, maar dat dit geschiedde vooreerst daartoe gedwongen door de kracht onzer wapenen, dan uit vrees voor de Padri's en eindelijk uit eigen belang. Het plakaat gaf een overzicht van de plannen der regeering... einde 1833. De facto is het nooit anders beschouwd dan als een bestuursprogramma, naar den eisch der omstandigheden te wijzigen en.... gewijzigd. Reeds in 1847 trok de gouverneur Michiels „ten vijfde" van het P. P. in, voor zoover bepalende, dat het der bevolking vrij zou staan haar koffie naar verkiezing te verkoopen en werd hiervoor de verplichte levering van alle koffie aan het gouvernement in de plaats gesteld. (Later gesanctionneerd bij St. 1864 No. 80). Reeds was, met geheele terzijdestelling van het „ten tweede", betreffende de onthouding van bemoeienis met de inwendige bestuurshuishouding en de rechtspraak, door de ambtenaren steeds dieper ingegrepen en ten slotte is alle eigen rechtspleging aan de bevolking bij het z. g. n, Sumatra-reglement in 1875 ontnomen, verder geschiedt sedert tientallen van jaren de aanstelling van hoofden en ambtenaren van gouvernementswege en niet bij keuze, enz. Voorts wordt aangetoond dat de bevolking geen haat en wrok koestert over de terzijdestelling van het P. P. en dat, waar beweerd wordt dat tot dusverre slechts met haar toestemming van de publicatie is

afgeweken, dit zich in den regel bepaald heeft tot eene voorafgaande adat geworden bespreking om aan hoofden en bevolking uitleg te geven en mogelijke bezwaren te overwegen. Van deze adat wil de Minister en zeer terecht ook nu niet zien afgeweken, doch daarmede zal dan ook aan de eenige voorwaarde voldaan zijn, die aan de invoering der belasting met eenig recht kan worden gesteld.

De conclusie van den heer Lulofs komt overeen met die van den Raad van State in 1894 dat het bedoelde stuk geheel verouderd is en dat het geen zin zou hebben enkele woorden van die publicatie, losgemaakt van het geheele verband, waarin zij geschreven zijn, thans nog als bindend voor het gouvernement te beschouwen.

De heer Warmelo daarentegen is het „ondanks het sophistisch geschrijf van z.g. deskundigen" geheel eens met den heer Maclaine Pont dat de invoering van directe belastingen eene schending is van het Plakaat Pandjang. De hoeveelste schending weet hij niet meer. Vooruit is echter te zeggen dat verdragen niet eeuwig kunnen duren en dat zij dus af en toe herzien moeten worden. Dit is met het P. P. nooit geschied; wel zijn er wijzigingen in aangebracht, maar de Maleier erkent ze niet, omdat de beraadslagingen volgens hem niet zuiver werden gehouden. Hij heeft er zich echter bij neergelegd; zoo zal het ook gaan als de directe belastingen ingevoerd worden. De Maleier is een vredelievend man met een groot gevoel van eigenwaarde en gehecht aan de adat. Om met hem om te gaan is het niet voldoende „braaf" te zijn, men moet die adat en de taal kennen, zonder die kennis is een besturend ambtenaar onmogelijk een goed ambtenaar. En nu wordt er de Indische regeering een verwijt van gemaakt dat zij de ambtenaren te veel van den eenen uithoek van den Archipel naar den anderen overplaatst; op die manier komt weinig van taal en adatstudie terecht. De invloed van een fijnvoelend ambtenaar, toegerust met kennis van taal en adat van het Menangkabausche volk is groot op den Maleier van Sumatra's Westkust. Bezat de Indische regeering een tiental controleurs, goede sprekers, die dit volk kennen, en liet ze die overal *volks*vergaderingen volgens Maleische adat beleggen, waarin de noodzakelijkheid van directe belastingen werd besproken, deze belastingen zouden dan een tien jaar geleden al ingevoerd zijn zonder eenige vrees voor verwikkelingen. Ook nu zullen de Maleiers na eenigen tijd de billijkheid wellicht inzien van de te nemen maatregelen; maar we hebben hierin het volk behandeld als een overwonnen volk en deze handelwijze zal hen grieven. Ons prestige zal er niet door lijden, omdat het niet bestaat. De Maleier heeft eerbied voor onze kennis, behalve dan op het gebied van de gouvs. koffiecultuur, maar voor onze innerlijke beschaving geen zier. Voor opstand is geen gevaar, omdat men beseft dat bij het tegenwoordig wegenstelsel het verschil in krachten te groot is. Men kan dus gerust zijn, maar als alles rustig is, meent de schrijver toch dat het verkeerd is te denken dat ons bestuurssteisel zoo puik en de bevolking gelukkig is.

* * *

De handhaving der neutraliteit in onze koloniën bij een eventueelen oorlog tusschen Japan en de Vereenigde Staten wordt in de Nov.-afl. van het *Ind. Militair Tijdschr.* besproken door den Luit. t/z 1e. kl. C. J. J. de Neve. Het is gedeeltelijk een uittreksel van eene Japansch-Amerikaansche causerie opgenomen in het *Marineblad*, welke aan onze aandacht ontsnapt was. Na betoogd te hebben hoe Japan een aanval zal doen op de Philippijnen en de Amerikaansche vloot, die zich te Honolulu zal verzamelen, op weg naar Manilla tweemaal kolen zal moeten laden, waarbij op strategische en tactische gronden

aan te toonen, dat zij den koers zal nemen bezuiden de Philippijnen, door den Soeloe-Archipel, bezuiden en bewesten Pelawan en door de Zuid-Chineesche zee, waar vermoedelijk de zeeslag zal worden geleverd, alvorens het geblokkeerde Manilla of Olongapo bereikt worden. Op dien tocht bestaat er alle kans voor neutraliteitsschendingen en de schrijver geeft nu een geregeld plan aan, volgens hetwelk onze zeemacht in die wateren zal moeten gestationneerd zijn om de vreemde vloot in observatie te houden en desnoods plaatselijk met geweld tegen schending der neutraliteit op te treden. Daarbij wordt zooveel mogelijk gebruik gemaakt van het aanwezige materieel en hoewel men daarbij ziet dat er nog veel ontbreekt en er veel te verbeteren zoude zijn, doet het den leek bij de lezing weldadig aan dat men althans wat bereiken kan en dat hier iemand aan het woord is, die weet wat hij wil en dit met bereikbare middelen uitvoerbaar acht. De slotsom van het betoog is dat wij noodig hebben acht pantserkruisers, 30 torpedojagers en 10 onderzeebooten voor havenverdediging. Dit is een vloot naar schrijvers meening zoowel geschikt voor oorlogsdiensten als voor neutraliteitshandhaving. Voor dezen laatsten dienst moet men namelijk over een betrekkelijk groot aantal eenheden beschikken, iets, dat door vele vlootontwerpers wel eens vergeten wordt.

* * *

De Vereeniging tot verbetering van het lot der blinden in Ned.-Indië zond ons haar zesde jaarverslag, op 28 Juli jl. in de Alg. vergadering door Dr. C. H. A. Westhoff uitgebracht. Terwijl vroeger in dit tijdschrift (1905 II bl. 1500) reeds van het blindeninstituut te Bandoeng melding is gemaakt, kan daaraan toegevoegd worden, dat in dit etablissement, waarvan het huidige verslag eene afbeelding bevat, een tiental Europeesche kinderen, worden opgevoed, waarvan de jongste 4 jaar en de oudste een meisje van 18 jaar is. Bij de werkinrichting voor blinde Inlanders steeg het aantal leerlingen tot 98. Sedert de oprichting werden in het geheel 215 Inlanders opgenomen, waarvan 5 overleden zijn en de overige 112, na een handwerk geleerd te hebben, naar huis zijn teruggekeerd. Dat deze blinden te huis ook werkelijk het geleerde handwerk uitoefenen, wordt herhaaldelijk door bezoekers verzekerd en Dr. Westhoff had gedurende de tentoonstelling te Soerabaja gelegenheid oud-leerlingen van het Instituut te ontmoeten en hun maaksel te zien. Dit jaar is ook een nieuwe afdeeling ingericht namelijk voor blinde Europeesche mannen, die den 20-jarigen leeftijd hebben overschreden. Naar aanleiding van een paar aanvragen tot opneming van volwassen blinde mannen werd besloten tot huisvesting van deze een nieuw gebouw op te richten, dat in Mei jl. gereed kwam. Er zijn nu vier blinden in deze afdeeling, waarbij eene borstelmakerij is ingericht. Het verslag, dat uitvoerige mededeelingen bevat omtrent den arbeid, de bestuurders, mede-arbeiders en arbeidsters, contribuanten en financiëele aangelegenheden, eindigt met het verzoek om steun, want er blijft nog veel te doen over Het verleden geeft recht veel van de toekomst te verwachten en het vertrouwen wordt uitgesproken dat kennisneming van den aard der instelling en van hare weldadige werking velen opnieuw zal nopen zich belangstellend daaraan te verbinden.

* * *

Emigratie van Javanen naar Suriname. Het *Alg. Handelsblad* van 27 Nov. jl. neemt uit de *Java-Bode* een artikel over, waarin gesproken wordt over eene aan de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera gerichte regeeringscirculaire, die de aandacht vestigt op de geringe bedragen die de Javaansche emigranten bij hun terugkeer uit Suriname van hun loon overhouden in

tegenstelling van de Britsch-Indiërs (zie onze Nov.-afl. 1907, bl. 1744). De laatsten zouden geringer behoeften hebben, naarstiger en spaarzamer zijn. De bepalingen van het voorgeschreven, met de ten behoeve van Suriname aangeworven inlanders te sluiten, werkcontract zijn thans in diervoege gewijzigd, dat het aantal werkuren per dag niet meer mag bedragen dan 7 uren op het veld, of 10 uren in de fabriek. Vervanging door taakwerk geschiedt op onderling te bepalen voorwaarden. Bij werken op tijd is voor volwassenen een minimumloon vastgesteld van *f* 0.60 voor mannen, *f* 0.40 voor vrouwen, voor arbeid die bijzondere inspanning vereischt zijn deze minima hooger. Het blad, dat die voorwaarden verder resumeert, acht het te hopen, dat de naar Suriname vertrekkende Javaantjes het aldaar beter zullen hebben dan tot dusver, doch het is te dien opzichte sceptisch gestemd. Het vindt het vreemd dat juist alle te Semarang ontscheepte inlanders grieven hadden tegen de in Suriname ondervonden behandeling en die van Deli, of elders niet en het gelooft niet dat al die menschen lui, onverschillig, niet spaarzaam enz. waren in tegenstelling met de Britsch-Indiers. Het weet van klachten dat de loonen niet ten volle werden uitgekeerd en vraagt of daar wel behoorlijk onderzoek naar gedaan is, of de Nederlandsche koelie in een Nederlandsche kolonie wel voldoende beschermd wordt tegen unfaire behandeling van zijn werkgever. Er moeten andere dan de opgegeven redenen bestaan, blijkbaar ook aan de Regeering niet bekend, welke voor de Javanen het verblijf in Suriname minder wenschelijk maken en dan ware het na de opgedane ervaring plichtmatig hun die emigratie te ontraden. Veel zou er reeds worden gewonnen als de reis rechtstreeks van Java naar Suriname plaats had; het wachten op scheepsgelegenheid in Nederlandsche havens is, vooral voor terugkeerende koelies, zeer ruineus.

* * *

De financiëele toestand van Ned.-Indië wordt besproken door het *Alg. Handelsblad* van 29 Nov. jl., omdat men nog dikwijls in Indische bladen beweert dat deze zoo wisselvallig is, daar men drijft op de gouvernementsbedrijven, terwijl de vaste uitgaven voor militaire doeleinden elk jaar stijgen. Het blad toont nu aan dat de begrooting hoe langer hoe meer onafhankelijk wordt van die bedrijven. Veertig jaar geleden bijv. brachten van 111 millioen totaal uitgaven koffie 46 en tin 3 millioen op, te zamen bijna de helft en nu wordt nog slechts een zesde der uitgaven uit de producten bestreden. En wat de militaire uitgaven betreft: zij bedroegen (na aftrek der ontvangsten) in 1902—1905 achtereenvolgens 51.2, 52.3, 63.8 en 50.8 millioen, in 1906 volgens voorloopige opgaaf 48.3 millioen en voor 1907 en 1908 is de raming 46.23 en 46.6 millioen, zoodat sedert het optreden van den tegenwoordigen landvoogd (Oct. 1904) de militaire uitgaven zelfs, ondanks de expeditie naar Celebes en Bali, niet onbelangrijk zijn *gedaald*.

* * *

Het Atjeh-beleid. Van de artikelen van „Wekker" in de *Avondpost* (zie Dec.-afl. bl. 1871) is een afzonderlijke editie in brochurevorm verschenen, die in het *Vaderland* van 3 Dec. jl. besproken wordt. Met den titel en een bloederigen klewang op den omslag is vooral deze uitgave sterk op effect berekend en wij gelooven dat de schrijver door deze afzonderlijke uitgaaf bij velen den indruk die zijn artikelen aanvankelijk hebben gewekt, heeft verzwakt. Zij hebben haar nut gehad, maar er zouden volgens het *Vad.* een boekdeel kantteekeningen op te maken zijn, er wordt daarbij nadruk gelegd op het onvermijdelijke van vele gruwelen, die de oorlog medebrengt, terwijl andere mede-

deelingen den indruk maken dat zij niet juist kunnen zijn; enkele der meest saillante zijn na telegraphisch ingewonnen informatiën door den Minister afdoende wederlegd. In het slot wordt gezegd dat elk volk zelf voor een belangrijk deel de gedragingen van den overwinnaar bepaalt.

Dit neemt niet weg, dat ook het *Vad.* geneigd is aan te nemen, dat onze troepen in Indië (niet alleen op Atjeh, maar daar in het bijzonder) zich, onder den invloed van 's vijands fanatiek, arglistig en bloeddorstig optreden en van de onbetrouwbaarheid van vele schijnbaar goedwilligen, soms te vèr laten voeren, en noodeloos wreed zijn. Men hoede zich echter voor overdrijving en sentimentaliteit.

De *Nieuwe Courant* van 30 Nov. j.l. bevat een ingezonden artikel van E., die betoogt, dat onderwerping van Atjeh niet het einddoel kan wezen, doch slechts middel moet zijn, om van geheel Atjeh te kunnen maken een welvarend land, met eene bevolking, die zich aan onze leiding heeft overgegeven, omdat daarvan tegenover kwaadwilligen even krachtige bestraffing als tegenover goedgezinden krachtige bevordering van materiëele belangen uitgaat. De schrijver is van oordeel, dat al het goede in het stelsel, destijds door den heer Van Heutsz in zijne brochure ontwikkelt, op den duur ontwricht wordt door zijn voorstelling van een middel, om Atjeh tot onderwerping te brengen, voor rekening van de Atjehers zelven. Er moet voorloopig geld in deze zaak worden gestoken.

Onder de middelen tot opbeuring, door hem genoemd, vermelden wij alleen het tramwegnet van 75 cM. spoorwijdte, dat E. voorstelt en dat moet bestaan uit:

„I. Een lijn van Meulaboh langs den bestaanden weg naar Langgö, over Koelön, in oostelijke richting naar Langsar.

„II. Een lijn, uitgaande van bovengenoemde in zuid-oostelijke richting naar de Karo-landen, en dan noord-oost en noord door de Karo-landen naar Medan.

„III. Een lijn van Sigli naar Langgö in verbinding met de beide vorige lijnen.

„Deze lijnen zouden met elkaar en de reeds bestaande een stamlijn vormen dwars door Atjeh heen, van Kota-Radja over Sigli in zuid-oostelijke richting tot in de Karo-landen, met zijtakken naar Meulaboh, Langsar en Medan. De stamlijn zou tevens het begin kunnen zijn van de Trans-Sumatra-baan van Noord naar Zuid.

„Dit tramwegnet ter lengte van circa 750 K.M. zou ruw berekend één 45 millioen gulden kosten. Geen kleinigheid! Maar ook al ware deze uitgave in geen jaren winstgevend te maken, men zal overtuigd moeten wezen, dat zij het eenmaal dubbel en dwars zal worden".

De brieven van den Atjeh-correspondent van de *Nieuwe Courant*, opgenomen in de nummers van 20 Nov. en 8 Dec., bevatten weder een aantal belangwekkende bijzonderheden, die wij hier niet alle kunnen resumeeren, doch waaruit eensdeels gunstige, anderdeels betreurenswaardige feiten blijken. Zoo hebben de hoofdaanleggers van den overval van Seudoe (zie Oct.-afl. bl. 1601) zich gemeld en is daarmede het gewapend verzet in Leupoeëng afgeloopen. Betreurenswaardig is het daarentegen te vernemen, dat er telkens blijk wordt gegeven, dat er onder hoogere en lagere ambtenaren en militairen maar zeer enkelen zijn, die zich objectief het standpunt van den Islamiet kunnen indenken, waardoor locale en meer uitgebreide bewegingen van religieuzen aard meestal op verzet tegen ons gezag uitloopen. Dit was het geval juist in dat Leupoeëngsche, waar wij den Imeum van moekim Koeloe steunden tegen tengkoe sjech Ahmand, die zich verzette tegen de beruchte anaq sedatie-spelen. Inplaats van den Imeum in te scherpen, dat hij zich niet tegen dit zendings-

werk van ijveraars tegen de onzedelijkheid der bevolking behoorde te verzetten, hielden wij hem de hand boven het hoofd en gaven aldus aanleiding tot een felle anti-keumpenie-beweging in moekim Koeloe.

In den tweeden brief wordt o. a. gezegd, hoe het zoo weinig opgewekt leven op de eene plaats en felle tegenstand op de andere bij velen oorzaak is van een zwaar pessimisme, waar niet genoeg tegen gewaarschuwd kan worden. Want moed verloren, al verloren. Een brief, opgenomen in het laatst van Oct. in het Bataviasche *Nieuws van den Dag* gaf zelfs den dwazen raad, Atjeh maar te verlaten en de omstandigheden zijn er juist naar, om tal van onkundigen te doen uitroepen: „precies mijn idée!" „Met de lichtzinnigheid van een speelsch kind zou men in een week afbreken, wat na jaren moeizaam werken is verkregen". Er wordt integendeel in dezen brief gewezen op twee groote successen. Vooreerst is de wijze van voorlichten in Atjeh-zaken ten goede gekenterd en gaat er niet meer telkens, zonder nader onderzoek, een wild gejuich op, als een colonne of patrouille „een mooien slag heeft geslagen". Men begint zich voor het platte chauvinisme te schamen en ziet in, dat geweld, hoe dan ook, door beschaafde methoden moet vervangen worden en in de tweede plaats wordt het telegraphisch bericht, dat de Gouverneur-Generaal, de „Atjehman par excellence", zelf een onderzoek zal instellen, ten zeerste toegejuicht.

* * *

Het regeerprogram van den Gouverneur Generaal van Heutsz, dat in het *Batav. Nbl.* van 21 Oct. jl. e. v. door tusschenkomst van „een bevriende hand" is gepubliceerd, geeft algemeen den indruk dat men niet weet wat men er aanheeft. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 6 Dec. jl. geeft op duidelijke wijze uiting aan dien twijfel. Bij het doorloopen van dien „leidraad voor het burgelijk bestuur in Ned.Indië" vindt men wel eenige algemeenheden, die geen program karakteriseeren, maar deze zijn niet geheel te vermijden. Voor vele andere artikelen zou het in woord gebrachte begrip afgeleid kunnen zijn uit de daden van de regeering in de laatste jaren, doch er zijn er ook, die bepaald slecht overeenstemmen met hetgeen onder den tegenwoordigen landvoogd is tot stand gebracht. Zoo bijv. „goede politie beschouwe de regeering als e e r s t e e i s c h voor ontwikkeling en welvaart," terwijl juist een der grieven tegen het tegenwoordige bewind is de leuke wijze waarop in zeer slechte politietoestanden wordt berust; zóó „elke, ook zijdelingsche, erkenning van aanspraken door eenige vreemde mogendheid op gezag over of politieke betrekkingen met onze onderdanen worde tegengegaan", terwijl van middelen om in deze richting iets tot stand te brengen, dat n a a r b u i t e n den noodigen indruk kan maken, niets van beteekenis te bespeuren is.

In zijn geheel genomen krijgt men niettemin den indruk dat men hier te doen heeft met een stuk van degelijke beteekenis en dat het den geest ademt van den man, die thans de teugels van het bestuur in Indië in handen heeft. Als het program aanvankelijk voor openbaarmaking bestemd was en hierop later is teruggekomen, dan is het niet onwaarschijnlijk dat juist het lastige der zich zelf op te leggen contrôle en der lang vooruit uit te lokken critiek van invloed geweest zijn op dit veranderd inzicht. Er bestaat een groot verschil tusschen de verlanglijst van een partij en de beloftelijst van een bewindsman.

Toch zou de *N. R. Ct.* het als uiting van groot zelfvertrouwen en fier zelfbewustzijn flink gevonden hebben, wanneer de gereed liggende verklaring niet achterbaks ware gehouden. Nu deze buiten de bewindslieden om, toch bekend wordt, ligt hierin iets verkleinends, ists dat afbreuk doet aan het geloof in de openhartigheid van den landvoogd, die elk jaar met een onbeduidende troonrede is gekomen, terwijl hij een veelzeggende werklijst in zijn schrijftafel verborgen

hield. Waar blijkbaar zeer veel overeenstemming bestaat tusschen Buitenzorg en den Haag, dringt zich de vraag op of, wat de ter zijde geschoven punten betreft, wellicht geen overeenstemming is verkregen en of dit aanleiding geweest kan zijn de publicatie achterwege te laten. Een landvoogd mag toch geen regeerprogram uitspreken als zijn alleen staande beginselverklaring, los van de regeering in Nederland. Officiëel gepubliceerd zou het een staatsstuk worden, maar moest het ook den naam van Minister Fock dragen. In dit verband zou het blad een plaats kunnen vinden voor de mededeeling van het *Bat. Nbl.* dat verschil in inzicht over een of meer onderdeelen tusschen landvoogd en Minister, van de publicatie heeft doen afzien, al meent de *N. R. Ct.* te moeten betwijfelen of dit verschil dan de financiëlee zelfstandigheid van Indië zou betreffen [1]).

Als het regeerprogram echt is zoude het blad geen rechtvaardiging vinden voor de tot een uiterste soberheid doorgedreven achterhoudendheid bij de mededeeling van plannen en voornemens. Er zou daarin gebrek aan oprechtheid zijn tegenover volk en volksvertegenwoordiging. Daarom zou de *N. R. Ct* haast hopen de echtheid gelogenstraft te zien en stellig wordt verwacht dat als het een stuk van den G. G. van Heutsz mocht zijn, zijn medeweten van de publicatie buiten twijfel gesteld te zien. Indien hij toegelaten mocht hebben nu reeds uit te maken zijn aandeel in de koloniale politiek van de tegenwoordige regeering vast te stellen, te doen zien wat buiten zijn schuld gedaan of nagelaten is: „zou hij blijk gegeven hebben van een ongeduld, dat in staatszaken nog eene andere benaming verdient. Deze onderstelling mag daarom niet bij ons opkomen".

Er is echter een oogpunt, waaruit de openbaarmaking toch welkom wordt geheeten; al is het programma niet door den landvoogd aan het publiek aangeboden, niet als een lijst van *beloften*, draagt het toch bij om de hoop te voeden de voorgestelde verbeteringen in vervulling te zien gaan; het geeft de gelegenheid op gewilde uitkomsten met meer klem aan te dringen en niet-gewilde voornemens met ruimer tijd en middelen te bestrijden. Of het echter veel zal bijdragen om de continuiteit in de bestuurslijn van opvolgende regeeringen te waarborgen, daarop is niet te veel te vertrouwen. Alleen wat in daden vastgelegd is, vormt blijvenden grondslag voor de toekomst.

Blijkens een later bekend geworden bericht in het *Bat. Nbl.* van 20 November jl. is de „leidraad" volgens eene verklaring van den Alg. Secretaris inderdaad een archiefstuk en wegens de openbaarmaking daarvan een vervolging tegen den redacteur van dat blad ingesteld.

* * *

1) Hier wordt blijkbaar gedoeld op het volgende uit de inleiding van het *Bat. Nbl.*

„Deze leidraad geeft, uit den aard der zaak, het persoonlijk gevoelen van den Gouverneur-Generaal weer. Hij bevat de algemeene beginselen, door welke deze landvoogd zich laat leiden, en door welke hij zijn opvolgers geleid zou willen zien, een regeerprogram dus in den ruimsten zin des woords. Aan dat program zouden de departementschefs kunnen toetsen, wat zij ter uitvoering aan de Regeering voorstellen; en zij zouden tevens op dit program een eigen werkprogram kunnen bouwen, dat dan in overleg met het hoogste gezag kon worden vastgesteld.

„Tot dit laatste zal het echter niet komen.

„De verwachtingen der Regeering omtrent de aan Indië te verleenen zelfstandigheid zijn nl. teleurgesteld. De door den Minister ontworpen regeling geeft niet wat de Regeering hier wenschte. En daarin heeft de Gouverneur-Generaal aanleiding gevonden om af te zien van zijn voornemen, om van de departementschefs een werkprogram te verlangen".

Wanneer inderdaad de thans beoogde zoogenaamde financiëele zelfstandigheid er eene is, zooals Argus die opvatte in onze Juni-afl. 1907 blz. 841, dan is er voor den twijfel van de *N. R. Ct.* geen grond.

Aanvulling van het corps rechterlijke ambtenaren. In de *Locomotief* van 4 Nov. jl. schrijft S. over de vraag hoe het corps rechterlijke ambtenaren in Ned.-Indië op sterkte te brengen en te houden is. Daar de vooruitzichten, vooral in de lagere rangen zelfs beter zijn dan bij andere takken van dienst en de regeering niettemin bedacht is op de mogelijkheid van gemis aan voldoende candidaten, getuige de in de nieuwe bepalingen (Staatsbl. 1907 No. 264) opgenomen bepaling, dat in bijzondere gevallen van de gestelde voorwaarden van benoeming dispensatie kan worden verleend, meent S. dat het groote struikelblok, hetwelk de jonge juristen van den Indischen dienst afschrikt, het handhaven van het faculteitsexamen is. Dit omvat Maleisch, Javaansch, Mohammedaansch recht, adatrecht, land- en volkenkunde en Indisch staatsrecht en de cursus daarvoor duurt twee jaar. Dit examen wil S. afschaffen. Advokaten komen in den regel ook zonder kennis van land en volk in Indië en worden door de regeering niettemin na drie jaar in staat geacht als rechters te fungeeren. Aan den schrijver is een advokaat bekend, die nooit in Indië was geweest en reeds drie maanden na zijn aankomst in het Maleisch pleitte. Waar wetenschappelijke beoefening van Maleisch en Javaansch voor den toekomstigen rechter overbodig is, en het voldoende is dat hij die talen verstaat en spreekt, gelooft S. dat de jurist zich die talen in zijn loopbaan van zelf wel eigen zal maken. Terwijl Indisch recht reeds nu bij het doctoraal examen wordt gevraagd, zal de praktische tewerkstelling in het binnenland van zelf aansporen tot beoefening van het Mohammedaansch recht en de adat. S. wil namelijk de pas uitgezonden rechterlijke ambtenaren in het begin van hun loopbaan niet zelfstandig doen optreden maar als hulp aan rechters toevoegen. Acht men het noodig dat de meesters in de rechten bij hunne uitzending reeds eenigszins op de hoogte zijn, dan zoude *S.* aan alle universiteiten lectoren voor Maleisch, Mohammedaansch recht en land- en volkenkunde willen hebben, om de a. s. rechterlijke ambtenaren in de gelegenheid te stellen, tijdens hun studie in de rechten, die colleges er bij te loopen, waarvan dan het bewijs ware te vorderen, dat zulks een jaar lang had plaats gehad.

* * *

Monopolies in het uiterste Noordoosten van N.-I. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 November betuigde de heer Van Peski, vertegenwoordiger der Batjan-Maatschappij in de Molukken, zijn instemming met het denkbeeld om aan roofbouw en kwade praktijken in Noord- en West Nieuw-Guinea, de zoogenaamde Papoe, een eind te maken, door onder contrôle van het gouvernement deze streken als monopolie aan betrouwbare maatschappijen uit te geven en van de daarvoor te betalen pachtsom bestuursambtenaren aan te stellen, die voor ontwikkeling der inboorlingen zorgen en hun verder welzijn behartigen kunnen. Dit moet thans door den resident van Ternate worden voorgestaan, aan wiens plannen door de economische reis van kapitein Colijn een vastere vorm is gegeven. Wanneer daardoor binnen een afzienbaren tijd een einde zal komen aan de knoeierijen van Arabieren, Chineezen en zelfs van sommige Europeanen, dan komt het den heer Peski zeer natuurlijk voor, dat van die zijde tegen zulke plannen een noodkreet opgaat. Het verwondert hem echter dat de heer Sedee, oud-gewestelijk secretaris van Ternate, thans agent der Intern. Crediet- en Handelsvereeniging Banda, zich er toe leende als voorvechter van die belangen op te treden en zelfs naar Nederland reisde om deze bij de Tweede Kamer te verdedigen. Waar gedurende tal van jaren de in- en uitvoer van Nieuw-Guinea stabiel blijft, terwijl het Duitsche en Engelsche gedeelte met den dag in voorspoed toeneemt, is het duidelijk, dat wij niet kunnen achterblijven dit land vooruit te helpen; „te meer", zegt de heer v. P.,

„nu men de belangen der bevolking kan dienen door het land in handen van betrouwbare mannen te geven, wien tot nu toe door unfaire concurrentie een vooruitkomen onmogelijk gemaakt werd..."

Dit artikel lokte een antwoord uit van den heer A. G. Sedee jun. te Berlijn in de *N. R. Ct.* van 1 Dec. jl., waarin deze erkent dat er vele misstanden zijn, omdat de vorsten geen stelselmatig bestuur uitoefenen, omdat de Regeering er te weinig ambtenaren heeft en zij weinig of geen invloed op die vorsten uitoefent om ze aan hun plicht te herinneren; maar hij begrijpt niet wat dit alles te maken heeft met het verleenen van uitgebreide monopolies aan enkele maatschappijen op landstreken, waar zij gevestigd zijn. Vooreerst is de toestand dier maatschappijen thans verre van gunstig en kapitaalkrachtig en deze schrijver kan niet gelooven dat monopolies op handelsgebied bijzondere voordeelen voor de landstreek zelve zouden afwerpen; dikwijls druischen juist de belangen van een enkele maatschappij in tegen het algemeen belang. De handel in de Molukken wordt, behalve door een paar maatschappijen, gedreven door een belangrijk grooter aantal Europeanen, Chineezen en Vreemde Oosterlingen; het scheppen van monopolies op handelsgebied ontneemt hun het levensbestaan en dit zou zonder twijfel strijden tegen elk begrip van rechtvaardigheid.

* * *

Het plan C_3 voor de havenverbetering van Soerabaja, waarvan in den vorigen jaargang (*Ind. Gids* 1907, I, bl. 197) reeds eene globale beschrijving is gegeven, kan men nu in teekening gebracht zien als bijlage van een belangrijk opstel van den oud-Hoofdingenieur E. A. C. F. von Essen, opgenomen in het weekblad *De Ingenieur* van 7 Dec. jl. Daarin wordt tevens op bezadigde wijze het een en ander ingebracht tegen de oppervlakkige denkbeelden, die geopend zijn met betrekking tot het vermogen van een grooten Engelschen zandzuiger, «Coronation» genaamd, welke thans in de Mersey werkt en waarvan eene gunstige beschrijving in het tijdschrift *Engineering* voorkomt. Voor het baggerwerk in geheel Indië heeft deze vooral bij leeken de stoutste verwachtingen gewek. Wellicht is er met verbeterde zuig- of baggermachines iets te doen aan de vaardiepte in het Westgat en daarom worden verdere proeven met belangstelling tegemoet gezien, doch het is ernstig de vraag of, gegeven de slecht bezinkende grondspecie in het Westgat, de toepassing van zuigers in plaats van baggermachines hier wel eenig voordeel zal geven.

In het tweede gedeelte van het opstel wordt nog eens in het licht gesteld, hoe ondoelmatig het pierplan van den heer Van Goor is en hoe het urgent is te achten om tot de uitvoering van een prauwhaven over te gaan, want de prauwen als gemeenschap tusschen schip en wal zijn hier nooit te vermijden, al zoude ook een steiger, in den geest als door Marine en de Paketvaart Mij. wordt voorgestaan, het landen van passagiers en vee vergemakkelijken. Het eene werk sluit echter het andere niet uit. In het naschrift wordt gewezen op het ongepaste der verdachtmakingen van den heer Van Goor met betrekking tot de adviezen van den Soerabajaschen handel. Zulk een wapen kan evengoed gekeerd worden tegen de vertegenwoordigers van sommige groote stoomvaartmaatschappijen. De schrijver zal hem daarin niet volgen en is van oordeel dat op die wijze ieder eerlijk man afgeschrikt wordt van het uitspreken zijner meening.

* * *

Nederlandsch kapitaal voor Indische ondernemingen. In de *Locomotief* van 29 Oct. jl. vestigde een correspondent uit Batavia de aandacht op een nieuw Bataviasch „Beursorgaan", *De Indische Financier*, uitgegeven door de Bataviasche Effecten-Vereeniging". In het nummer van 22 Oct. kwam daarin een artikel

voor over de zware verliezen, die in Nederland zijn geleden door het onzinnig speculeeren in Amerikaansche „waarden". Het werd daarbij betreurd, dat de kapitalen, die nu verdobbeld zijn, niet werden aangewend om de eilanden van den Indischen Archipel in cultuur te brengen. Terwijl men in Nederland dobbelt: „komen de vreemdelingen in Indië en bewerken met vreemd kapitaal onzen bodem, of zooal de Hollanders bijv. mijnbouw ondernemen, dan zijn wij op vreemdelingen aangewezen, om die werken te doen slagen". De bedoelde correspondent vraagt of, behalve Redjang Lebong, Indische mijnbouwondernemingen inderdaad slagen en of in Indië niet even hard gedobbeld wordt in Indische mijnwaarden als in Nederland in Amerikaansche fondsen.

Inderdaad zegt het *Alg. Handelsblad* van 2 December jl., naar aanleiding van deze correspondentie, zal de aard van de personen, of zij hier of ginds wonen, op het punt van speculatie vrijwel dezelfde zijn, doch het blad vindt aanleiding in den oproep van de *Ind. Financier* aan de geldmannen om den blik naar het Oosten te wenden, tot het maken van eenige opmerkingen betreffende het afschrikken van kapitaal in Indië, in stede van het te lokken. Het blad vraagt wat er tijdens de suikercrisis in 1885—'86 gedaan werd of wat er geschiedt om de particuliere koffiecultuur op Java op de been te houden, of de Europeesche ondernemers niet dikwijls te klagen hebben over tegenwerking van ambtenaren. Het stelt misbruiken in Deli tegenover misbruiken op Banka. Ook de particulieren in Indië werken weinig mede door zich, blijkens verschillende uitingen in de dagbladen, meermalen afgunstig te toonen op ondernemingen, die goede zaken maken.

* * *

Eene nationale tabaksvereeniging. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Dec. jl. wordt vermeld wat de redactie van de *Deli-Courant* in het midden bracht over het sluiten van een nieuw handelsverdrag met de Vereenigde Staten, waarbij verzuimd is van de gelegenheid gebruik te maken, om verlaging van invoerrecht op dekblad-tabak te verkrijgen. Dat er in deze geen actie van de belanghebbenden is uitgegaan, wordt toegeschreven aan gemis aan aansluiting en hetgeen de theeplanters op Ceylon doen als voorbeeld gesteld. Deze hebben daar de „National Tea Association" opgericht, afgescheiden van plantersvereenigingen en van Kamers van Koophandel. Deze „Association" is sterk gemaakt door flinke geldelijke bijdragen en aan haar is, even als aan den generalen staf van een leger, de hoogere leiding opgedragen. Zij zorgt niet alleen in het Britsche vaderland, maar over de geheele wereld, voor de uitbreiding van het debiet van Ceylon-thee en behartigt bij de regeering de belangen van planters en handel. Zij heeft een „fonds voor nieuwe markten" dat beheerd wordt door een comité van dertig leden en dit comité regelt de bijdragen, welke de planters jaarlijks in dit fonds storten en welke berekend worden naar de geproduceerde hoeveelheid thee. In 1902 werd er ± 375,000 Roepie in dit fonds gestort, met welke som reclame gemaakt werd. Alleen voor Europa was Rs. 52.500 toegestaan en om de Ceylon-thee op de tentoonstelling te St. Petersburg van dat jaar een goed figuur te laten maken, werd alleen Rs. 30,000 bestemd.

Met het oog daarop beveelt de *Deli-Ct.* de oprichting aan van een nationale tabaksvereeniging. Bij de vraag of er in dit opzicht genoeg aansluiting tusschen planters en handelaren in Indië en in Nederland te vinden zal z n, wordt dit hoogstens een quaestie van tijd geacht. Zoodra men den juisten man gevonden heeft, die er zich voor wil spannen, zal de Vereeniging er zijn.

* * *

Rusland en de suikerconventie. De beslissing of de conventie na 1 Sept. 1908 zal worden voortgezet (zie *Ind. Gids* II. bl. 1420 en 1577) is in gunstigen zin gevallen, nu men in de vergadering van de Permanente Suikercommissie te Brussel van 3 Dec. jl. er in geslaagd is tot overeenstemming te komen omtrent de voorwaarden, waarop Rusland tot de conventie zal toetreden. Rusland handhaaft zijn fiscale en tariefpolitiek, zonder echter de voordeelen te kunnen vergroten, die voor zijn suikerproducenten uit de voor de binnenlandsche markt vastgestelde maximum-verkoopprijzen kunnen voortvloeien. Aan den anderen kant mag de hoeveelheid suiker, die Rusland in concurrentie met de markten der tot de Brusselsche conventie toegetreden mogendheden van 1 Sept. 1907 tot 31 Aug. 1913 zal kunnen uitvoeren, niet hooger zijn dan 1 millioen ton. Een vrije uitvoer naar de Aziatische rijken mag alleen geschieden over land, daar deze voor andere suikers langs dien weg toch niet te bereiken zouden zijn. De per jaar toegestane invoer van pl. m. 167,000 ton in de aan de conventie aangesloten rijken, was voor Rusland de eenige reden om zich aan te sluiten, daar het alsnu zijn groote voorraden kan verkoopen. Dat die hoeveelheden op de wereldmarkt evenwel geen merkbaren invloed zullen hebben, wordt afgeleid uit de statistiek van Otto Licht, volgens welke het suikerverbruik in Europa in 1905/'06 per hoofd bedroeg 13,89 K.G, bij een geraamd zielental van 436,205,000, zoodat de geheele jaarcomsumptie in Europa was te schatten op 6,150,000 ton.

* * *

Suiker-uitvoer en suikeroogsten. Met betrekking tot de suiker zijn nog een paar andere berichten te vermelden. Het *Alg. Handelsblad* van 5 Dec. j.l. ontleent aan de Indische handelstatistiek over 1906 dat berekend tegen 8 ct. per kilo of *f* 5.— per pikol de totale waarde van den uitvoer van Java-suiker niet minder dan tachtig millioen gulden bedroeg. Terwijl in dat jaar Oost-Azië, Britsch-Indië en Amerika de grootste afnemers zijn blijkt uit vorige statistieken hoe belangrijk in dit opzicht het eene jaar met het andere verschilt, want in 1902 bijv. kreeg Engeland 110 millioen kilo's tegen slechts 4.4 in 1906, Amerika respectievelijk 281 en 166 millioen, Egypte, Port-Said en Suez voor orders achtereenvolgend 37, 59, 196, 343, 50 millioen; Britsch-Indië 27, 60, 110, 107 en 199 millioen enz. De kooplieden zoeken de plaats waar zij hun product het best kunnen verkoopen en dit hangt van velerlei factoren af. Het meest natuurlijke afzetgebied schijnt het *Hbl.* evenwel het Oosten te zijn: Bengalen, China, Japan, Australië.

Een ander bericht in het *Hbl.* van 11 December ontleent aan de *N. Soerab. Crt.* betreft de oogsten die te Malang en omstreken door de suikerfabriek aldaar gemaakt worden. Deze zijn bepaald buitengewoon. Rietproducties van sommige tuinen tot 2000 pikols per bouw en met 10.8 pCt. suikergehalte. Eene productie aan suiker van 150 pikol per bouw. is daar niet zoo heel bijzonder. En dan nog werkt het klimaat zoo uitstekend mede, dat het riet daar, desnoods overjarig wordende, toch niet dood gaat. Het blad zou zeggen, als het suikertransport niet zoo duur was, laat rond heel Malang en omstreken suikerfabrieken opzetten.

* * *

De verdienste van den Kapitein-Luitenant ter zee W. Cornelis wordt onder het opschrift «Eén man's werk" in het „Van Dag tot Dag" van het *Alg. Handelsblad* van 7 Dec. j.l. in het licht gesteld, naar aanleiding van een opstel van diens hand over de zeekaarten van Noord-Sumatra opgenomen in de afl. van 13 Nov. j.l. van het *Tijdschr. v. h. Kon. Aardr. Genootschap.* Het daar opgenomen verslag is wat droog en niet aanschouwelijk, doch het *Hbl.* stelt in het licht wat het

beteekent en het meent dat het goed gaat met het vaderland zoolang wij plichtsbetrachters, die practische idealisten zijn als deze zeeofficier, in onze Marine bezitten. De zaak is dat zonder andere hulpmiddelen dan die welke de gewone scheepsdienst aan iedere zeeofficier ter beschikking stelt, ja zelfs zonder veel van de onontbeerlijkste, namelijk tijd, de overste in zijn vrije uren astronomisch de juiste ligging heeft bepaald van een hondertal bergen en andere kenbare teekenen van Atjeh's Oost- en Noordkust en de hoogte van de bergen bovendien heeft geobserveerd en door berekening vastgesteld. Na aangehaald te hebben wat de heer Cornelis in het bedoelde artikel zelf over zijn zonder officieële opdracht verrichte waarnemingen zegt, vraagt het *Hbl.* of men nu eenig denkbeeld heeft van het groote werk door den overste volbracht. Al is de verkregen nauwkeurigheid wellicht ook geringer dan bij eene behoorlijke triangulatie, zoo is ze toch zoo groot dat men nu een net bezit van vaste punten met bekende onderlinge ligging. Onschatbaar is dat voor typographische en hydrographische kaarten.

* * *

S. Mikoeriya †. Deze Japansche geleerde, van wiens medewerking aan 's Rijks Ethnographisch Museum in dit tijdschrift ter loops melding is gemaakt, (zie *Ind. Gids* 1905 I bl. 910 en 1906 I bl. 924) was kanselier bij de Japansche legatie te 's-Hage en is nu onlangs aldaar bezweken. De overledene kwam in 1902 in ons land, bestemd om zich daar voor de de diplomatieke carrière voor te bereiden. Hij was na vele jaren de eerste van zijn landgenooten, die zich weder met goed gevolg op de studie van onze taal toelegde. Hij bezat een groote kennis van de geschiedenis en volkenkunde van zijn land en men koesterde groote verwachtingen van hem. Op verzoek van den toenmaligen gezant Mitsoehasji, die groot belang stelde in de Japansche afdeeling van het Ethnographisch Museum was de heer Mikoeriya dadelijk bereid bij de bewerking der verzamelingen den directeur ter zijde te staan. Zijn verdienste zal eerst recht blijken als de betreffende catologi het licht hebben gezien.

* * *

Het boek van Dr. Schöppel. Als no. 2 van het VIde deel der *Abhandlungen der K. K. Geographischen Gesellschaft* te Weenen, verscheen van de hand van Dr. F. A. Schöppel een fraai uitgevoerd met 26 platen, een graph. voorstelling en 2 kaarten versierd „Kommerzielles Handbuch von Niederländisch Indien," dat in 300 bladzijden zeer veel wetenswaardigs omtrent ons Indië behelst, speciaal geschreven met het doel om de Oostenrijksche ondernemers bekend te maken met land en volk, met de wetten en bepalingen, die voor hen van belang zijn, de handelsverhoudingen, die er heerschen, enz. De schrijver is sedert zes jaar met eene toelage van de Oostenrijksche regeering in Ned.-Indië werkzaam om de handelstoestanden aldaar te bestudeeren en sedert vier jaar handelsconsulent te Batavia, aan het hoofd van een handels-, en rechtsbureau aldaar. Het boek is verdeeld in elf hoofdstukken, die achtereenvolgens handelen over: I. De bevolking van Ned.-Indië II. Het land en zijne voortbrengselen III. Staatkunde en publiek recht IV. Rechtsvordering, burgerlijk en handelsrecht V. Geldelijk beheer VI. Middelen van verkeer VII. Middelen van bestaan VIII. Inlandsche nijverheid IX. Handel X. Geschiedenis der Oostenrijksche handelsondernemingen in Indië XI. Gevolgtrekkingen en voorstellen tot uitbreiding der Oostenrijksche handelsbetrekkingen.

Hoewel de schrijver over het geheel ons regeerstelsel conservatief en patriarchaal vindt en meent dat de bescherming, welke de regeering den economisch zwakken inlander tegen de machtige Europeesche concurrentie verleenen

wil, ten nadeele van handel en ondernemingsgeest strekt en dat deze er beter aan toe zoude zijn, indien door Europeesch kapitaal en energie het land tot grooten bloei werd gebracht, ademt zijn werk toch geen den Hollanders vijandigen zin. Hij zegt dat Holland met Engeland aan de spits der menschheid staan in het goed beheer van koloniën en elders dat de Hollanders hier een stevig goed samengesteld gebouw hebben opgericht, dat als het eenmaal door hen verloren werd aan de rechtvaardigheid van het lot zou doen twijfelen.

Als een proeve van zijn inzicht vermelden wij wat op bl. 166 voorkomt omtrent de handelsbalans van Nederlandsch-Indië en die van de Straits Settlements: „Ten slotte is het opvallend dat de Straits doorgaande een passieve handelsbalans vertoonen, terwijl men in Nederlandsch-Indië op een voortdurend toenemende actieve balans kan wijzen. Dit ligt in den aard der zaak. Ned.-Indië is een buitengewoon vruchtbaar, sterk voortbrengend land, waarvan de bevolking zich grootendeels op een beschavingstrap bevindt, welke zeer weinig behoeften kent. In de Straits daarentegen heeft men dichtbevolkte handelscentra, die veel verbruiken maar weinig voortbrengen, zoodat de export bijna uitsluitend uit waren bestaat, welke uit naburige voortbrengende landen ingevoerd worden. Terwijl Ned.-Indië met zijn overmaat aan uitvoerartikelen zijn schatting betaalt aan het Europeesche kapitaal (en daarom trots zijn actieve handelsbalans arm blijft), ontvangen de Straits met hun overmaat van importgoederen de winst, welke de handel zijner beide wereldhandelcentra verdient. Terwijl in de Straits het zwaartepunt van het handeldrijvende kapitaal er plaatselijk te huis behoort, werken de ondernemingen in Nederlandsch-Indië grootendeels met buitenlandsch kapitaal."

Het tiende hoofdstuk bevat een ware lijdensgeschiedenis van de Oostenrijksche ondernemingen, die in Indië door slechte personenkeuze mislukt zijn en die geschiedenis wordt met naam en toenaam van de betrokkenen medegedeeld, Van een dezer heet het op bl. 253 dat hij „irgend ein Protectionskind" was, die „so ziemlich der Gipfelpunkt kaufmännischer Unfähigkeit erreichte, welcher von irdischen Wesen überhaupt erreicht werden kann." terwijl van een ander betreurd wordt dat hij niet met den strafrechter in aanraking kwam.

Over het geheel wordt geklaagd over het gebruik dat men van Europeesch personeel in zaken moet maken, waardoor de bedrijfskosten driemaal hooger loopen dan in Europa. De Chineesche koopman heeft in dit opzicht veel voor, want hij werkt met uiterst goedkoop personeel en beschikt over betrouwbare inlichtingen omtrent zijn klanten, terwijl hij een grooten handelsgeest en een zeer te waardeeren ijver bezit. „Sein Gewissen bereitet ihm kein Hinderniss. Ein Handelsmann, der eine solche Konduiteliste aufweisen kann, braucht sich vor die Zukunft nicht zu fürchten." Dr. Schöppel is dan ook van oordeel dat de Chineezen op den duur den handel bijna geheel in handen zullen krijgen en hij doet blijkbaar moeite om de Chineesche afnemers reeds nu in directe aanraking met de Europeesche producenten te brengen. Hij is namelijk dezelfde die met een aantal Chineesche kooplieden naar Weenen wil gaan om hun fabrieken te laten zien en met de Oostenrijksche producten bekend te maken.

* * *

Een ontwerp voor eene N.I. muntwet is de titel van een ons ter recensie gezonden brochure van den heer M. J. Wiessing, die in het *Nieuws van den Dag van N.-I.* van 9 Aug. jl. in het tweede blad reeds zulk een ontwerp afgedrukt zag, dat ons voorkomt eene officiëele bewerking te zijn van het ontwerp van den heer Dinger gepubliceerd in het *Tijdschr. v. Nijv. en Landb. in N.-I.*, Oct.-Nov. afl. 1906 bl. 448. (Zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 256). Hoe dit stuk stuk, dat zulk een

officiëelen stempel draagt in dit dagblad belandde blijkt niet en men zou geneigd zijn aan een gelijke indiscretie te denken als bij het regeerprogram. Natuurlijk is dit ontwerp in het geheel niet naar den zin van den schrijver, omdat daardoor bestendigd zou worden het aanhouden van het goud als waardemeter, een gedragslijn die, men moge het betreuren, thans alle toongevende natiën volgen, doch waartegen wij niet kunnen oproeien. De proeve van den heer Wiessing met het slaan van gouden en zilveren munten als gestempelde metaalhoeveelheden zal praktisch wel in de eerste plaats struikelen over de waardeverhouding $16^1/_2$ tot 1, in art. 10 voorkomende en dan over de internationale betalingen en reeds aangegane schulden.

Overigens hopen wij voor den schrijver dat zijn denkbeelden, waarvoor wij, zooals laatstelijk in de *Ind. Gids* van Aug. 1907 bl. 1262 is opgemerkt, niet veel gevoelen, er althans toe zullen bijdragen om het muntvraagstuk levendig te te houden, want dit geven wij gaarne toe, dat het voor de toekomst zeer bedenkelijk is dat alle ruiling afhankelijk wordt gemaakt van het goud, doch slechts internationale overeenkomsten kunnen hier verbetering in aanbrengen.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De Tramwegen op Java; Gedenkboek samengesteld ter gelegenheid van het vijf-en-twintig-jarig bestaan der Samarang—Joana Stoomtram Maatschappij, 's Hage M. M. Couvée, 1907.

Dit prachtwerk geeft een beeld van het succes, dat de tramwegen op Java in het algemeen en de baanbreekster op dit gebied, de Samarang Joana Maatschappij, in het bijzonder gehad hebben voor de ontwikkeling van het land en hoe eene aanvankelijk weinig belovende kleine onderneming, zich tot een net van railbanen heeft ontwikkeld, dat blijkens de keurige bijgevoegde kaarten in 1907 zich over geheel Midden en Oost-Java is gaan uitstrekken. Dat die zaak zulk een vlucht heeft genomen is voor geen gering deel te danken aan de beide thans overleden mannen, wier beeltenis het werk siert: Mr. H. M. A. Baron van der Goes van Dirxland en C. L. J. Martens. De eerste was Directeur van de S. J. S. M. van de oprichting af tot zijn overlijden op 29 Jan. 1890 en sedert 7 Juni 1888 ook van de toen opgerichte Oost-Java Stoomtram Mij. Zooals het jaarverslag destijds vermeldde: „Aan zijn initiatief had de Maatschappij haar ontstaan, aan zijne toewijding en algemeene bekwaamheid hare ontwikkeling en den bloei te danken waarin zij zich thans mag verheugen.

De aanleg van de eerste lijnen had plaats onder leiding van den heer C. L. J. Martens, die na het overlijden van den heer Van der Goes als directeur der beide maatschappijen optrad. In dezen werkkring vond hij gelegenheid een belangrijk aandeel te nemen in het tot stand brengen der Serajoedal en Semarang—Cheribon Stoomtram-Maatschappijen, bij de oprichting waarvan hij resp. op 30 April 1894 en 6 April 1895 mede tot Directeur werd benoemd. De voltooiing der laatstbedoelde lijnen mocht hij niet meer aanschouwen. Op den 9den Sept. 1897 nam de dood hem weg.

De directie der vier Zustermaatschappijen is sedert overgegaan in handen van den heeren J. D. Donker Duyvis en J. Th. Gerlings, welke het gedenkboek bij het publiek inleiden.

In het eerste hoofdstuk wordt een geschiedkundig overzicht gegeven, dat begint met te wijzen op het vervoerwezen op Java, vóór het bestaan der ijzeren wegen en dan de spoorwegen behandelt tot 1887, het tijdstip toen er een zekere stilstand in den aanleg intrad.

Intusschen was in Nederland door de gebleken behoefte aan spoorwegverbindingen voor het platteland, in 1878 eene wettelijke regeling ontstaan, die hoofdzakelijk ten doel had den aanleg van locaal spoorwegen te bevorderen door de technische eischen bij aanleg en exploitatie, welke voor hoofdspoorwegen golden, voor eerstbedoelde lijnen te vereenvoudigen. Dezelfde wet bepaalde dat op spoorwegen, waarop de treinsnelheid hoogstens 15 K. M. per uur bedraagt, de bepalingen der spoorwegwet niet van toepassing zijn. Door deze laatste vrijgevige bepaling nam het aantal concessieaanvragen voor stoomtramwegen belangrijk toe en toen de maximum snelheid op 20 K. M. was gebracht, zijn dit aldus de buurtspoorwegen van Nederland geworden. Het

voorbeeld van Nederland leidde tot het inzicht dat ook op Java de stoomtramwegen aan het buurtverkeer goede diensten zouden kunnen bewijzen. De Regeering bleek genegen dit vervoermiddel niet onder de spoorwegen te rangschikken en in Maart 1881 werd de concessie voor de eerste lijn aangevraagd. Dat dit voorbeeld vooralsnog niet tot navolging leidde wordt toegeschreven aan de in 1883 en 1885 tot stand gekomen Tramwegreglementen, die zeer belemmerende voorschriften bevatten en met de vrijgevige bepalingen, welke tegelijkertijd in het moederland golden, eene opvallende tegenstelling vormden. Een keerpunt kwam in 1893, toen met 1o. Oct. een nieuw tramwegreglement tot stand kwam, dat op zeer vrijgevige leest was geschoeid en de stoomtramwegen de noodige vrijheid liet om zoowel de technische als de administratieve inrichting in juiste verhouding te brengen tot den omvang van het verkeer. In genoemd jaar waren op Java 1314 K.M. spoorweg en 281 K.M. tramweg in exploitatie en twaalf jaar later was dit tot 2058 K.M. spoorwegen en 1899 K.M. tramwegen aangegroeid; wel een bewijs dat de laatste zich sedert krachtig hebben ontwikkeld.

Bij de beschrijving, die nu in het boek volgt, blijkt de belangrijke plaats, welke deze vereenvoudigde ijzeren wegen in het verkeer hebben ingenomen. Evenals in Nederland bedienen zij het buurtverkeer, doch, als gevolg van de geringe dichtheid van het net der hoofdspoorwegen, heeft hun verkeersgebied veel grootere afmetingen gekregen dan in het moederland. De technische inrichting heeft zich aan deze gewijzigde bestemming aangepast. Gedeeltelijk is dit een gevolg van eischen, dis van regeeringswege bij de vaststelling van het „Algemeen Spoorwegplan" en van de concessiën werden gesteld; in meerdere mate nog waren het de ondernemers zelve, die het oog houdende op de toekomstige behoeften van het verkeer, uit eigen beweging verkeersmiddelen tot stand brachten, welke in staat zijn een uitgebreid vervoer te bedienen, zij het ook met beperkte snelheid. Als voornaamste technische kenmerken zijn te vermelden: de spoorwijdte van 1.067 M., de bovenbouw van het type der staatsspoorwegen, bogen met een minimumstraal van 150 M. (en in uitzonderingsgevallen 70 M.), draagkracht der bruggen geschikt voor het materieel der S.S. en goederenwagens, die op de S.S. kunnen overgaan.

Het tweede hoofdstuk van het boek handelt over de wettelijke voorschriften en concessiën, waarbij de wetgeving vóór en na 1893 afzonderlijk worden behandeld. De vrijzinnige geest van de tweede periode is te danken aan den arbeid eener door den Minister van Koloniën bij beschikking van 13 Oct. 1891, No. 42 ingestelde commissie, bestaande uit de heeren Mr. A. E. Elias, J. H. Nivel, en A. C. Uljee, die van advies had te dienen of niet door wijziging van het Algemeen Tramwegreglement meer nut van stoomtramwegen ware te trekken en eene grootere plaats daaraan onder de verkeersmiddelen ware in te ruimen. Een voornaam punt was dat deze commissie meende, dat geleid door de ondervinding in Europa en bij den spoorweg ter Sumatra's Westkust, op Java, daar waar de tramweg zonder afsluiting onmiddellijk langs den openbaren weg is aangelegd, zonder bezwaar eene snelheid van 25 KM. per uur kon worden toegelaten. Voor de baanvakken, waar de veiligheid zulks niet vordert, zooals op de gedeelten, die op een vrije baan of afgesloten van den grooten weg zijn aangelegd, kan de Direkteur der B. O. W. zelfs vergunnen die snelheid tot 40 K.M. op te voeren. Door meerdere veiligheidsmaatregelen moet met die grootere snelheid rekening worden gehouden, doch daar de tramweg zijn karakter niet verliezen mag, behoorden deze niet hooger opgevoerd dan noodig was. Tot dusverre is van de gelegenheid om de tramsnelheid boven de 25 K.M. te verhoogen, nog geen gebruik gemaakt. Nu echter de tramwegen meer en meer verbindingen verkrijgen, zoowel onderling als met de spoorwegen, en het

verkeer over grootere afstanden daardoor meer op den voorgrond treedt, mag men, volgens den schrijver, verwachten, dat de inzichten der commissie ook op dit gebied tot haar recht zullen komen.

Het derde hoofdstuk handelt over den weg en het materieel, het vierde over het bestuur en het personeel der lijnen. Terwijl de beschouwing uit een technisch oogpunt hier kortheidshalve voorbij wordt gegaan, verdient de eigenaardige samenwerking der vier Zustermaatschapijen met een enkel woord te worden aangeroerd. De vier Maatschappijen vormen geheel zelfstandige vennootschappen, zonder vermenging van geldelijke belangen. De band tusschen haar is uitsluitend van persoonlijken aard. Als een gevolg van de concentratie van het bestuur in handen van dezelfde Directeuren is aan te merken dat ook het personeel ten kantore der Directie voor de vier Maatschappijen gemeenschappelijk werkzaam is. Van meer beteekenis voor den uitvoerenden dienst op Java is de regeling, dat het aldaar werkzame personeel kan worden overgeplaatst naar de lijnen eener zustermaatschappij. De verplichting om zich aan zoodanige overplaatsing te onderwerpen is aan het personeel in vasten dienst opgelegd bij de „Bepalingen betreffende het personeel", welke om die reden voor de vier Maatschappijen gelijkluidend zijn. Uit den aard der zaak blijft deze uitwisseling beperkt tot ambtenaren van hoogeren rang. Als een tweede beteekenend voordeel van de samenwerking wordt genoemd de doorgaande gelegenheid tot vergelijking van ervaringen en uitkomsten bij elk onderdeel van den dienst. In Nederland heeft die vergelijking voortdurend plaats ten kantore der Directie; door haar worden de Chefs der Exploitatie op Java opmerkzaam gemaakt op de bij de Zustermaatschappijen verkregen uitkomsten, die voor hunnen dienst van belang zijn. Ten einde ook op Java de onderlinge toetsing van ervaringen en inzichten te bevorderen, hebben jaarlijks drie bijeenkomsten plaats, te weten van de exploitatie-chefs onder voorzitterschap van den Hoofdvertegenwoordiger der Maatschappijen in Indië; van de chefs van Weg en Werken en van de chefs van Tractie en Materieel. Voorts zijn verschillende voorschriften eensluidend vastgesteld.

Niettemin wordt de eerbiediging van de zelfstandigheid van elk der Exploitatiechefs als een zaak beschouwd van nog meer belang dan onderlinge samenwerking en vormt de Hoofdvertegenwoordiger niet eene instantie, geplaatst tusschen de Directie en de Chefs der Exploitatie.

In het vijfde hoofdstuk wordt het vervoer besproken, waarvan de volgende onderdeelen eene speciale behandeling ondergaan als: het reizigersvervoer, gesplitst in stads- en voorstadsverkeer, en afstandsverkeer; het goederenvervoer de inrichting van den goederendienst en van de tarieven, terwijl eindelijk het zesde hoofdstuk de geldelijke uitkomsten en vooruitzichten bevat.

„In West-Europa hebben in het laatste gedeelte der negentiende en het begin der tegenwoordige eeuw de kapitaalvorming en de daarmede gelijken tred houdende behoefte aan snel en gemakkelijk verkeer eene zoodanige hoogte bereikt, dat tegenover de indirecte voordeelen, die de verkeersmiddelen opleveren, het belang van de rentabiliteit der daarin gestoken kapitalen meer en meer op den achtergrond wordt gedrongen. Het tekort wordt, zoo noodig, in verschillende vormen uit de openbare kas aangevuld. Andere overwegingen moeten tot leid raad strekken in een land, waar de draagkracht der bevolking niet toelaat een tekort op de opbrengst der verkeersmiddelen uit de belastingen bij te passen. Het mag daarom voor Nederl.-Indië als een hoogst belangrijk voordeel worden beschouwd, dat het door wijze matiging bij het stellen van eischen gelukt is op Java een uitgebreid net van ijzeren wegen tot stand te brengen, dat bij betrekkelijk lage opbrengst, toch de daarin belegde kapitalen in den regel rentegevend heeft kunnen maken."

Onder de bijlagen vindt men er een, waarin een overzicht is gegeven n hoeverre men hierin tot dusver is geslaagd. Die bijlage geeft voor alle spoor- en tramwegen het percentage, dat de netto-opbrengst vormt van het aanleg kapitaal van 1881 of later tot en met 1905. Bepalen wij ons tot de laatste vijf der opgegeven jaren, dan wisselen die procenten bij de Oosterlijnen van 5.1 tot 6.4, bij de Westerlijnen van 1.9 tot 2.4, bij de lijn Semarang—Vorstenlanden van 7.3 tot 10.1 en bij Batavia—Buitenzorg van 13.3 tot 16.5 pCt. Onder de Stoomtrammen spant Djokja—Brossot van de N. I. S. met 10.9 à 13.4 pCt. de kroon en vindt men voor de Samarang—Joana-tram 5.3 à 6.6 pCt. voor de Semarang—Cheribon 6.8 à 8.4 pCt. voor den Serajoedal tramweg 5.7 à 8.8 pCt. en voor dien van Oost-Java 4.1 à 7.2 pCt. Uit deze cijfers blijkt dus, dat de uitkomsten van elk der vier Zustermaatschappijen in de laatste jaren zeer bevredigend zijn.

Intusschen hebben niet alle tramwegondernemingen op Java gunstige geldelijke uitkomsten opgeleverd. Uit dezelfde bijlage kan worden afgeleid dat een zestal dezer ondernemingen aan hare aandeelhouders tot dusverre teleurstelling gaven. In het gedenkboek worden de oorzaken van dit verschijnsel niet met stilzwijgen voorbijgegaan. In het tijdperk der krachtigste werkzaamheid op dit gebied heeft namelijk de ontwikkeling van het tramwegwezen een van het algemeen belang afwijkenden weg genomen door het optreden der speculatie: „Tusschen 1892 en 1902 werden meer dan 300 concessie-aanvragen voor tramwegen ingediend, in den regel door niet-deskundige personen en meestal slechts met het doel om de verkregen vergunning met voordeel te verkoopen. De Regeering volgde bij het verleenen der vergunningen geen vast plan omtrent de wijze waarop de aanvulling van het tramwegnet in het algemeen belang behoorde te geschieden; evenmin werd overwogen of de concessionaris voldoende waarborgen aanbood voor de behartiging van dat belang. Het gevolg is geweest, dat de richting der lijnen vaak niet op de meest doeltreffende wijze is vastgesteld; ook dat aan nuttige lijnen zijtakken of verlengingen werden vastgekoppeld, die niet levensvatbaar waren. In het algemeen kan worden gezegd dat de kapitalen, die in lateren tijd aan de vergrooting van het tramwegnet zijn besteed, veelal niet zoodanig zijn aangewend dat zij eenerzijds voor de belangen van het verkeer, anderzijds voor de geldschieters het meeste nut konden afwerpen."

Wat nu ten slotte de vooruitzichten betreft, waar de goed rente gevende maatschappijen uit haar bedrijf slechts een matige bruto-opbrengst krijgen en haar levensvatbaarheid danken aan lage exploitatiekosten, worden alleen in de vlakke gedeelten van Java tramwegen zonder subsidie van den staat of van de bestaande krachtige maatschappijen bestaanbaar geacht. De meeste lijnen van beteekenis zijn daar echter reeds aangelegd en in de naaste toekomst is, met het oog op de aangroeiing der bevolking vooral de aandacht te vestigen op het tot stand brengen van voedingslijnen en onderlinge verbindingen der bestaande hoofdlijnen, die zich niet tot de vlakte mogen bepalen, doch in het heuvelterrein behooren door te dringen. De particuliere maatschappijen hebben op dit gebied reeds eene groote werkzaamheid aan den dag gelegd en voorzoover zij uit een financieel oogpunt over voldoende kracht beschikken, kunnen zij haar arbeidsveld nog met vrucht uitbreiden. Thans heeft ook de Staat het voornemen uitgesproken het net der spoorwegen met zoodanige lijnen uit te breiden en door opname van enkele dier lijnen den eersten stap in die richting gezet. Hiervan wordt meer verwacht dan van eene vroeger voorziene doch tot dusverre nog niet gewenscht gebleken ombouwing van sommige tramlijnen tot spoorwegen.

—

Terwijl er nog te vermelden valt, dat op den Hollandschen tekst eene verkorte vertaling in het Fransch volgt, mogen wij ten slotte niet nalaten te wijzen op de twintig prachtige afbeeldingen, die het gedenkboek aantrekkelijk maken. Behalve deze tusschen den tekst gebonden platen heeft men achter in het boek zeven gedrukte bijlagen en voorts drie keurig uitgevoerde kaarten van Java, op de schaal 1 : 1.500.000, waarop respectievelijk de spoor- en tramwegnetten in 1887 en 1907 en het in 1893 vastgestelde algemeene spoorwegplan zijn aangegeven en verder nog 17 teekeningen met technische details. Vele der naar photo's gereproduceerde afbeeldingen zijn zoo fraai uitgevoerd, dat zij niet alleen een denkbeeld geven van de tramwegen, waarop zij betrekking hebben, doch ook een blijvenden indruk nalaten van de prachtige natuur van Java. Het geheel is een boek, dat in alle opzichten den samenstellers en bewerkers eer aandoet, een waardig monument bij het zilveren feest van een waardige maatschappij.

Seran en zijne bewoners, door F. J. P. Sachse. Leiden. E. J. Brill. 1907.

De kapitein van het Indische Leger, Sachse, die een viertal jaren op Ceram doorbracht en als civiel gezaghebber in de gelegenheid was, om dit eiland en zijne eigenaardige bevolking te leeren kennen, heeft de door hem verzamelde gegevens, aangevuld met die welke reeds door andere reizigers werden medegedeeld, uitgewerkt tot eene algemeene beschrijving, door hem ethnographische schets genoemd.

Hij zelf vindt — volgens de voorrede — zijn werk nog volstreks niet volledig, en niemand zal, na lezing van het boek, hem kunnen tegenspreken. 't Is inderdaad slechts eene schets en zelfs een soms zeer onduidelijke schets. De gegevens zijn onvoldoende en worden door hem vaak op gebrekkige wijze gerangschikt en medegedeeld.

Zoo al dadelijk met de geschiedenis van het eiland, waaraan hij 36 bladzijden wijdt, gevuld met het eentonig, weinig samenhangend relaas van krijgsverrichtingen met onbeteekenende details, vooral wat betreft die der laatste jaren. Dit relaas behandelt echter nog niet het voor Ceram's geschiedenis zoo belangrijke jaar 1906, waarin, dank zij ons meer krachtig en oordeelkundig optreden, met de registratie van een deel der bevolking een aanvang werd gemaakt, de geheele bevolking kon worden ontwapend (waarbij 6780 geweren werden ingeleverd), met den aanleg van belangrijke wegen (o. a. van Piroe naar Lasahata) werd begonnen en getracht werd aan het nomadisch bestaan van verspreide Alfoerenbenden een einde te maken, door ze in kampongs vereenigd te doen leven. Flink en stelselmatig wordt dus in den jongsten tijd de ontwikkeling van het eiland aangepakt.

De aardrijkskundige beschrijving, door den schrijver gegeven, is door het vele onbekende, nog verre van volledig en op de onduidelijke kaart lastig te volgen, maar ze geeft toch reeds een vrij goed beeld van het eiland.

Het meest belangwekkende vinden wij in de beide volgende hoofdstukken, handelende over de bevolking en hare zeden en gewoonten. Veel van het daarin medegedeelde is blijkbaar door den schrijver zelven waargenomen en van groote waarde voor onze officieren en ambtenaren en voor hen, die belang stellen of hebben in de ontwikkeling van dit grootste en wellicht belangrijkste der Molukksche eilanden, dat volgens den schrijver een oppervlakte bezit van 311 □ geographische mijlen, dus bijna $^1/_8$ van die van Java en ruim $^1/_2$ van Nederland.

Wat kapitein Sachse na een vier-jarig verblijf onder de Alfoeren (door hem ook soms Alifoeroe genoemd) ons met zekerheid omtrent hunnen geheimzinnigen „Kakihan-bond" kan mededeelen, is helaas nog maar weinig. Volgens hem is van een politiek doel bij dezen bond thans niets te bemerken, maar staat die beslist vijandig tegenover het Christendom, hoewel vele Christen-Alfoeren leden van den bond zijn. Indien, zooals ook hij zegt, ieder Alfoer, die van den bond lid wordt, verplicht zou zijn minstens één kop te snellen en geen Kakihan-huis gebouwd kan worden zonder het offeren van een kop, dan is het voor de ontwikkeling van de bevolking een gebiedende eisch, dat spoedig de geheimen van dien gevaarlijken bond worden onthuld en hem dergelijke ritueele misdaden worden belet.

In een Besluit komt de schrijver terug op de voorstellen, door hem vroeger gedaan (*Tijdschrift van het Binnenl. Bestuur*, Mei 1905) tot verplaatsing van den bestuurs-zetel der Molukken van Ambon naar Wahaï (Ceram) en tot Staatslandbouwexploitatie van Ceram. De critieken, door die voorstellen uitgelokt, hebben naar hij schrijft, zelfs in het minst zijne meening dienaangaande niet gewijzigd. In dit tijdschrift (1905 bl. 1394) werd reeds aangetoond, dat de voorsteller door o.m. foutief *padi* met *rijst* gelijk te stellen zich deerlijk had misrekend in de winsten van de aanbevolen rijstcultuur. En zoo lang veiligheid en rust, waarvoor ons gouvernement thans zoo doelmatig arbeidt, nog niet volkomen verzekerd zijn, valt aan vrijwillige immigratie van Javanen op groote schaal, welke voor die cultuur wordt noodig geacht, niet te denken. Het realistische beeld van den dierlijken, koppensnellenden Alfoer op den omslag van Sachse's boek is geen geschikte reclame-plaat om Javaansche landverhuizers te lokken.

Wellicht zoude mijnbouw, in stede van landbouw, voor het Gouvernement aanbevelenswaardig kunnen zijn. Maar dan zal eene deskundige exploratie meer zekerheid omtrent aanwezige delfstoffen moeten geven. Wel zegt de schrijver (bl. 53), dat de heer Moorrees, ter onderzoek naar Ceram gezonden, na een gehouden chemisch (!) onderzoek verklaard heeft dat waarschijnlijk zeer rijke goudaderen op het eiland aanwezig zijn en dat volgens deze oo koper daar veel en in rijke lagen voorkomt, er veel steenkool is van goede kwaliteit en er ook rijke petroleumbronnen worden aangetroffen; doch hij deelt onmiddellijk daarna mede, dat Prof. Martin (de doopvader van zijn boek) het meeste geologische materiaal verzamelde en .... geene nuttige mineralen op zijn reizen vond. Ook werd door den geoloog Maier in verzamelde z.g. tinertsen geen spoor van tin aangetroffen. En naar kolen werd nog geen deskundig onderzoek ingesteld.

Het boek van den heer Sachse is geillustreerd door een groot aantal fraaie reproducties van zeer belangrijke en scherpe kiekjes met zeer duidelijke bijschriften, waardoor de ethnographische waarde van het werk zeer wordt verhoogd.

In zijn voorrede verklaart de schrijver, dat het werk aan zijne bestemming zal hebben voldaan, indien het mag bijdragen tot het verspreiden van meer kennis omtrent het belangrijkste eiland der Molukken en tot het opwekken van belangstelling daarvoor. Aan die bestemming zal zijn arbeid ongetwijfeld volkomen voldoen. *J. S.*

De Wereld om, door Jan Feith. Amsterdam, Scheltema & Holkema's boekhandel.

Als iemand verre reizen doet,
Dan kan hij veel verhalen!

Ja, dat kan hij, en vroeger werd dan ademloos naar den verhaler geluisterd,

wanneer hij vertelde van onbekende landen, die hij gezien had, van vreemde gewoonten en gebruiken, van dolle avonturen, van wondervolle natuurtooneelen; bij welker beschrijving hij meestal ongestraft de werkelijkheid wat kon aandikken door zijne verbeelding.

Maar tegenwoordig is dat zoo heel anders. Want reeds zoo velen hebben verre reizen gemaakt en daarvan verhaald met voordrachten en in boeken en tijdschriften met woord en beeld, en de verkeersmiddelen zijn thans zoo uitgebreid, gemakkelijk en goedkoop, dat menigeen — die vroeger slechts in den kring der luisteraars mocht aanzitten — zich zelf een uitstapje naar vreemde landen kan veroorloven en daar met eigen oogen de wonderen kan waarnemen, vroeger slechts door enkelen zijner landgenooten gezien. Geen bizonder avontuurlijken aanleg, noch buitenmodel scherpzinnigheid heeft hij daarvoor meer noodig. Aangesloten aan een gezelschap van Lissone of Thomas Cook, dan wel, voor de meer stoutmoedigen, op eigen gelegenheid uitgetogen, gewapend met een nauwkeurige en bescheiden gids van Baedeker, Joanne, Grieben e. d., blijft hem niets meer verborgen, kan hem schier niets meer verbazen.

En niet alleen voor genoegen of uit zucht naar avonturen, maar ook gedreven door den strijd om het bestaan hebben velen reeds eene reis ondernomen naar vreemde werelddeelen, waarvan de beschrijving nog voor hunne ouders iets van een sprookje had.

Naar de verhalen van al die reizigers wordt thans niet meer ademloos geluisterd. Ze worden hoogstens met eenige belangstelling aangehoord, vooral om ze te toetsen aan eigen waarnemingen en indrukken.

Zelfs van eene reis „om de wereld". Wat beteekent die nog in onze dagen, nu men zonder eenig gevaar ook die in een bepaalden, korten tijd, voor een bepaalde, kleine som kan maken; zelfs vóór zijn vertrek reeds nauwkeurig het uur van zijn thuiskomst kan opgeven!

Maar gelukkig kunnen reizigers niet objectief waarnemen, moeten ze wel subjectief opnemen en weergeven wat zij gezien hebben: omdat hunne hersens geene camera zijn en daarom opnemen naar ieders individueelen aard, of vermogen. De bizondere kleur, die ze daardoor aan hunne opnamen geven, kan hunne verhalen belangwekkend maken; ook al vertellen zij van landen en volken, die ons door tallooze beschrijvingen of eigen aanschouwing reeds goed bekend zijn. Zijn zij daarbij goede vertellers — die helaas onder ons Hollanders vrij zeldzaam zijn — dan luisteren wij weder gaarne en genieten als weleer.

Onze landgenooten: Wagenvoort, Knobel, Tutein Nolthenius, Mr. en Dr. Muller, De Vries e. a. kunnen daarom steeds rekenen op een aandachtig en dankbaar gehoor, wanneer ze ons, ieder naar zijn eigenaardigen trant, van hun reizen vertellen.

Met bovenstaand werk heeft Jan Feith zich bij hen aangesloten.

In den afgeloopen zomer heeft deze journalist zijn vacantie besteed om een reis rond de wereld te maken. Van Amsterdam langs Berlijn en Warschau in eenen door naar Moskou; van daar door Siberië naar Wladiwostok; uit die haven overstekende naar Japan, om van daar over Hawaï naar San Francisco te stoomen; van de Far West met de „Overland Limited" via Chicago naar New-York, van welke stad over Plymouth en London naar het vaderland werd teruggekeerd.

Gedurende die reis heeft hij zijne indrukken aangeteekend. Die aanteekeningen, eerst als feuilleton in het *Handelsblad* verschenen, zijn thans verzameld in dit boekwerk, dat bovendien een 70-tal goed gekozen platen van land en volk der doorreisde streken bevat.

Een hoogst eigenaardig boek, dit verhaal van een wereldreis. De schrijver noemt het zelf de vrucht van een cinematografische wereldbeschouwing, doch

het blijkt duidelijk, dat hij niet alleen de snelafwisselende lichtbeelden heeft waargenomen, maar ze met verstand en smaak heeft ontwikkeld tot meer blijvende indrukken, welke hij zeer duidelijk, soms zelfs op meesterlijke wijze, weet weer te geven.

Hij geeft geene volledige beschrijving van de landen, welke hij doorreist, van de steden, die hij ziet; beproeft zelfs niet eens, om ons oppervlakkig daaromtrent in te lichten. Dat laat hij aan de vertrouwbare Baedeker's en andere „professionals" over. Maar zijne schijnbaar oppervlakkige schetsen, zonder cijfers en met vermelding van slechts enkele namen, geven betere en meer blijvende indrukken dan deze, omtrent Siberië en de Russen, Japan en de Japanners, Amerika en de Amerikanen.

Vooral de schetsen over zijn verblijf in Japan komen ons hoogst belangrijk voor. Ze geven ons een gansch ander beeld van dat rijk en zijne bevolking, dan wij verkrijgen uit de vele en omvangrijke werken, welke sedert den Russischen oorlog over Japan zijn verschenen; een meer intiem en zeer aantrekkelijk beeld. Het verhaal van het nachtverblijf, dat op den weg naar de tempels van Nikko den schrijver wordt aangeboden door een eenvoudig landbouwer, is in dit opzicht een juweeltje.

Ook wat Feith schrijft over wat hij in Amerika zag en hoorde, is der lezing overwaard; zijne schildering van een pret-avond, doorgebracht op Coney-island na een smoor-heeten dag te New-York, is uitmuntend van coloriet en teekening.

Aan de lezers van dit tijdschrift, die zonder veel inspanning op aangename wijze omtrent de vermelde landen wenschen te worden ingelicht, kan dit boeiend verhaal met gerustheid worden aanbevolen. Aan hen, die een dee van diezelfde reis wenschen te ondernemen, schenkt het eene goede voorbereiding; aan allen, die veel van reizen houden — al klinkt hun niet, zooals den schrijver, „locomotief-gefluit als opwekkende krijgsmuziek in de ooren" — een groote voldoening.

J. S.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

ONZE BETREKKINGEN MET COLOMBO.

In een zijner ,,Indrukken van Engelsch-Indië'', opgenomen in de *Nieuwe Courant* van 17 November 1907, schrijft Maurits Wagenvoort ,,van het ,,geurige'' eiland'', uit Colombo op 21 Oct. te voren over eenige historische herinneringen.

,,Bij den vrede van Amiens, in 1802, hadden de Engelschen zich verbonden de jaarwedden te betalen van de predikanten der Nederlandsche hervormde kerk op het eiland Ceylon. Te Colombo, aan de Wolvendaalsche kerk [1]), die in zekeren zin beschouwd werd als de moederkerk, ofschoon aan de kerk van Galle deze eer toekwam, was bij de overgaaf van ons bezit dominee Palm verbonden, die later werd opgevolgd door zijn nog levenden zoon, sedert vele jaren echter gepensionneerd. Maar de Nederlandsche kerk op Ceylon was de geestelijkheid van de Engelschen een doorn in het vleesch. Eerst wilde zij kort en goed de begeerlijke Wolvendaalsche kerk zich toeëigenen, doch toen de gemeente zich daartegen krachtiger verzette dan men verwacht had, begreep men dat zij hetzelfde kon bereiken langs een langzamer maar zekerder weg; men ,,veroorloofde'', naar de term luidde, de Hollandsche taal uit te sterven''.

Toen er na jaren niemand meer was, die Hollandsch verstond beriep men predikanten uit Schotland en allereerst in de kleine gemeenten, Regambo, Matara, Jafnapatam, waar geen predikant meer benoemd werd, gingen vele Hollandsche familiën tot de Engelsche kerk over. Men heeft niets onbeproefd gelaten om de menschen van Hollandsche afkomst te verengelschen en zoo dit zelfs bij eerstbedoelde familiën volkomen mislukt is, dan komt dit, zooals Wagenvoort zegt, ,,wijl de Engelschen als kolonisatoren alle goede eigenschappen bezitten op één na, en die is ongelukkig de voornaamste: het vermogen om voor zich in te nemen''.

Het voor onze natie gelukkige feit is dat de ,,burghers'' van Ceylon zich Hollanders gevoelen, of dat althans opnieuw doen. Er zijn er altijd een paar geweest, die Hollandsch hebben geleerd en het, ofschoon moeilijk, spraken en onder hun mede-,,burghers'' den ouden geest levend hielden. Van onzen kant is niets gedaan om de Hollanders op Ceylon voor ons te behouden en Wagenvoort maakt er zijn landgenooten een verwijt van als hij vraagt: ,,Wat is Ceylon voor ons, en wat zijn zijn duizenden ,,burghers?'' Wij zouden er handel kunnen drijven..... Onze goederen zouden er verkocht kunnen worden, want ofschoon de meeste Ceyloneezen nooit een ,,Lanzi'' — een Hollander — gezien hebben, is er geen straatjongen of hij weet u van de ,,Lanzis'' goed en kwaad te vertellen, vooral kwaad, want daar hebben de brave Engelschen voor gezorgd''. Hij komt er verder tegen op dat de Nederlandsche natie er vertegenwoordigd is door een Duitscher, weliswaar een volkomen achtenswaardig

[1]) Zie *Ind. Gids* 1902 II bl. 1803.

man, een der voornaamste Duitsche kooplieden der stad, maar W. zou gaarne willen weten welke eischen onze regeering stelt om iemand honorair consul te maken in een voor onze nationaliteit zoo belangrijke plaats als Colombo en betoogt dan dat een Duitscher daaraan niet kan voldoen. Verder bewijst wel diens bloeiende zaak dat hij handelskennis bezit, doch W. vraagt of iemand ooit rapporten onder het oog heeft gehad van onzen Consul te Colombo. Op dit punt is de schrijver niet zeer billijk, want in den bundel *Consulaire Verslagen en Berichten* van verleden jaar vindt men op bl. 483 een uitvoerig in de Engelsche taal geschreven verslag over 1905, geteekend door „The Netherland Consul", A. Th. Schulze, en in de thans verschijnende *Handelsberichten* zijn mededeelingen van diens hand opgenomen in de nummers 15, 22 en 23 van 27 Juni, 15 en 22 Aug. j.l., zooals ook later in de *Nieuwe Courant* is erkend.

Doch men kan Wagenvoort gelijk geven als hij zegt dat een der eischen, welke eene regeering aan een honorair consul heeft te stellen, moet zijn, dat hij iets voelt voor de natie, die hij zal vertegenwoordigen. Een natie heeft niet enkel handelsbelangen, zelfs zijn haar handelsbelangen niet de voornaamste. Behoorde niet in een stad als Colombo, op een belangrijk eiland als Ceylon een Nederlandsche consul te staan, die op de hoogte was van de behoeften van onzen handel, opdat hij de Nederlandsche kooplieden en fabrikanten kon aansporen dit terrein niet langer braak te laten liggen? Wij voeren er nu wat geweven goederen in, wat kaas, wat sigaren, wat jenever, maar W. is er van overtuigd, dat een Hollander dit grootendeels zou kunnen uitbreiden, wijl alles nu gaat door Duitsche handen. Maar dàn, zoo niet in de eerste plaats, behoorde die Nederlandsche consul zich bewust te zijn, dat hij, een Hollander, op dit eiland aan eene nationale roeping had te beantwoorden. Hij zou met de Britsche autoriteiten in die strikt-wellevende termen moeten omgaan, welke zijne positie vereischt, maar volstrekt niet meer. Voor hem zou de hoofdzaak zijn geheel zijn aandacht en een groot deel van zijn sympathie te bewaren voor de „burghers", over wie de Engelschen niet altijd goed te spreken zijn. Hij moest hen aansporen, lichtelijk, want nauwelijks hebben zij die aansporing noodig, zich te vereenigen. Kort voor den oorlog in Zuid-Afrika dachten de „burghers" op Ceylon er over eene Hollandsche vereeniging te stichten, maar de oorlog kwam er tusschen en om den schijn te vermijden van tegen de overheerschers te demonstreeren, lieten zij de „Hollandsche Vereeniging" een natuurlijken dood sterven. Nu zal die Vereeniging op nieuw opgericht worden, maar het is niet de Nederlandsche consul, die daartoe den stoot heeft gegeven, zooals hij had behooren te doen. Hier is een nationaal veld te bearbeiden en het ligt braak, zegt Wagenvoort, niemand onzer ziet er naar om. Hij dringt er op aan een vice-consul aan te stellen, een jonge man, die geestdrift voelt voor zijn natie en voor de schatten van nationaal leven, die hier te winnen zijn.

Uit de aangehaalde verslagen, die, het moet erkend worden, wat de getallen betreft, niet in duidelijkheid uitmunten, valt af te leiden dat, terwijl van den geheelen invoer van Ceylon ongeveer $^1/_8$ uit vreemde landen komt, $^1/_4$ uit Engeland en $^5/_8$ uit de Britsche koloniën, van dien invoer uit vreemde landen, in 1903, 1904, 1905 en 1906 respectievelijk ter waarde van 11.7, 12.7, 12.1 en 11.6 millioen roepiën, het aandeel van Nederland een waarde beliep van 488,582; 653,938; 617,506 en 591,000 roepiën, of ongeveer 5 pCt. van den invoer van vreemden oorsprong en $^1/_{160}$ van den totalen invoer. Onder de invoercijfers van 1906 spelen jenever ter waarde van 181,000 Rs. en katoenen goedern ter waarde van 341,615 Rs. de hoofdrol.

De uitvoer naar Nederland had in de genoemde jaren een waarde respec-

tievelijk van 301,699, 497,291, 524,150 en 593,400 Rs. Onder de artikelen voor 1906 gespecificeerd tot een gezamenlijk bedrag van 546,737 Rs., vindt men p.lm. 124,000 Rs. aan kopra en kokosnoten, 91,000 Rs. aan kokosolie en 165,000 Rs. aan div. specerijen, vooral kaneel.

DE BELEGGING DER FONDSEN VAN POSTSPAARBANKEN.

Het ditmaal in quarto uitgegeven verslag van de Indische Postspaarbank over 1906 bevat weder tal van wetenswaardige bijzonderheden, die getuigenis afleggen van het nut en den bloei dier insteling. Van de 49,593 inleggers op ult. Dec. 1906 waren 53,12 pCt. Europeanen, 43,42 pCt. Inlanders en 3,46 pCt. Vreemde Oosterlingen. Vergelijkt men deze verhouding met die van ult. Dec. 1902 toen de Europeanen 58,,79 pCt. der inleggers uitmaakten en de beide andere categorieën slechts 38,14 en 3,07 pCt., dan is er hoewel langzaam, toch vooruitgang in het aantal sparende inlanders, al moet erkend worden, dat onder 21,533 inlandsche inleggers nog steeds 11,412 mannen in een of andere gouvernements betrekking zijn of met het gouvernement in relatie staan, tegen 4485 particuliere mannen, terwijl de andere cijfers betrekking hebben op 1654 vrouwen, 3746 kinderen, 70 vereenigingen, fondsen, enz. en 166 schoolhoofden.

Op het einde van het verslagjaar was het tegoed der gezamenlijke inleggers gesteden tot f7.214.212,72^5, waarvan f 6.252.527,99^5 of 86,87 pCt. aan Europeanen behoort, f 842.549,34 of 11.68 pCt. aan Inlanders en f 113.135,39 of 1,65 pCt. aan Vreemde Oosterlingen. Het gemiddeld bedrag van het tegoed per hoofd bedroeg voor de Europeanen f237,34, voor de Inlanders f59,12 en voor de Vreemde Ootserlingen f69,42, gemiddeld voor alle inleggers te zamen f145,46. In 1902 waren deze vier cijfers respectievelijk f 201,10; f 33,42; f65,53 en f132,94.

Gaat men nu de graphische voorstelling na, waarop o.a. het totale tegoed op ult. van elk jaar is aangegeven, dan was dit in 1904 abnormaal hoog, vergeleken bij het aantal inleggers, hetgeen ook blijkt uit het tegoed per hoofd der Europeanen, hetwelk in dat jaar f240 beliep tegen f36,81 en f66,66 voor de beide andere rubrieken en een gemiddeld tegoed over alle inleggers van f156,98, een buitengewoon cijfer tegenover het jongste van f145,46 dat slechts f1.97 hooger is dan op ult. 1905.

Wat den loop der absolute bedragen van het saldo tegoed betreft, dit bedroeg op ult. 1898: f 766,666 en klom derhalve in acht jaren tot bijna het tienvoudige, n.l. het genoemde cijfer van f7,214,212. Vergelijkt men hierbij de resultaten van de Rijkspostspaarbank in Nederland, dan had deze nu het eerste begin op ult. December 1881 een saldo tegoed van f858,622; dat op ult. Dec. 1889, dus in acht jaar, tot ruim 17½ millioen klom, doch na vijf jaar in 1886 ook slechts pl.m. 7 millioen beliep. Neemt men de zeer uiteenloopende omstandigheden in aanmerking, dan maken de Indische spaarders geen slecht figuur, doch de kromme lijnen op de graphische voorstelling van de Indische spaarbank vertoonen, wat Europeanen en saldo tegoed betreft, kromme lijnen met de holle zijde naar de abscis-as gekeerd, hetgeen nog wel wijst op toeneming, doch steeds in mindere mate. Daarentegen geven de lijnen van bijl. no. 3 en no. 4 van het verslag van de Rijkspostspaarbank over 1906, den indruk dat de aantallen in omloop zijnde boekjes (O) en het saldo tegoed (S) zich met de bolle zijde naar de abscis-as keeren en dus wijzen op eene versnellende jaarlijksche toeneming. Al moge het een vraagstuk zijn dat voor Indië met een te beleggen kapitaal van f7¼ millioen, tegenover Neder-

land met een saldo van *f*139½ millioen, niet zulk een groote beteekenis heeft als daar de wijze, waarop het geld rentegevend gemaakt moet worden, mag niettemin als eene levensquaestie van beide inrichtingen niet uit het oog worden verloren.

De Indische postspaarbank heeft haar bezit voornamelijk belegd in effecten, namelijk 3½ millioen in Nederlandsche staatsschuld en verder in Nederlandsche effecten ter waarde van *f*2,300,667,80, waaronder voor *f*128,000 aan Indische spoorweg- en tram-obligaties. Naast deze 5,8 millioen vindt men op de voorloopige balans voor 1906 aan beleeningen 8 ton, aan prolongatierekening *f*266,509, terwijl een paar ton in 's lands kas berusten, waarvoor 3 pCt. rente wordt vergoed.

Nu is echter in de beide laatste jaren de koers van effecten steeds dalende geweest en treft men op de balans aan de debetzijde een post aan van niet minder dan *f*143,773 als „Waardewijzigingen van Ned. Staatsschuld en Effecten". Deze rekening is tot dusver afzonderlijk gehouden. Gaat men vroegere balansen na dan bedroeg de post:

	Debet.	Credit.
in 1900	*f* 68.128.22⁵	—
„ 1901	—	*f* 26.539.10⁵
„ 1902	—	„ 3.772.59⁵
„ 1903	„ 51.083.12⁵	—
„ 1904	—	„ 38.897.16
„ 1905	„ 39.473.20	—
„ 1906	„ 143.773.95⁵	—

Terwijl dus in 1904 eene rijzing der koersen de boekwaarde weder iets deed stijgen, vertoonen de beide volgende jaren een niet onaanzienlijke daling. In het verslag van 1905 was men nog hoopvol door te constateeren: „Dit boek-verlies zoude echter alleen tot een werkelijk verlies voor de Postspaarbank worden, indien de omstandigheden het noodig mochten maken tot eene realiseering van de aldus in waarde gedaalde bezittingen over te gaan. Eene dergelijke gedwongen verzilvering is echter niet waarschijnlijk, daar tot nu toe de inlagen in de Postspaarbank de terugbetalingen overtreffen en er geen reden is daarin verandering te verwachten. Evenals het vorige jaar kan in het volgend de beurswaarde der fondsen weer ten voordeele van de Postspaarbank zijn gestegen".

Zooals uit het jongste verslag blijkt is dat niet het geval geweest en is de waardevermindering tot *f*143,774 opgeloopen. Men heeft tot dusverre die rekening afzonderlijk gehouden en waren de effecten op hetzelfde peil gebleven, dan zouden de uitkomsten inderdaad schitterend zijn. Gaf het vorig jaar een saldo van bijna *f*7000 (vergelijk *Ind. Gids* 1906 II bl. 1400), het jaar 1906 deed dit overschot, nadat alle voorschotten van het Rijk afbetaald waren, stijgen tot *f*31 251,03. Had men verleden jaar het plan dit saldo te besteden voor het aanleggen van een reservefonds, als bedoeld in art. 15 van Ind. Hbl. 1897 no. 296, thans wordt met het saldo het hoofd „Waardewijziging van Nederlandsche Staatsschuld en Effecten" gecrediteerd, zooals omtrent het voordeelig saldo van 1905 uitdrukkelijk wordt gezegd en dat men ook wel zal moeten doen met het saldo van 1906. Feitelijk komt de balans over 1906 dus neder op een nominaal verlies van *f*143,773 — *f*31,251 of *f*112,522.—.

In Nederland is dat koersverlies op effecten natuurlijk tot een veel aanzienlijker bedrag opgeloopen. De Rijkspostspaarbank, die op ult. Dec. 1906 voor eene reëele waarde van 119 millioen aan effecten bezat en 17 millioen op prolongatie had uitstaan, was genoodzaakt eene waardewijziging in haar nadeel

te boeken van *f*1,353,093, welke echter niet afzonderlijk gehouden werd, doch op de winst- en verliesrekening werd afgeschreven, waardoor deze een debetsaldo van *f*738,792,59 aanwees, dat gebracht werd op de rekening „De Staat der Nederlanden". Dit is bij de aansprakelijkheid van dien Staat, ook geheel in orde; men vraagt zich echter af waar het heen moet, als de terugbetalingen de inlagen eens met een aanzienlijk bedrag gingen overtreffen en men belangrijke bedragen aan effecten zou moeten verkoopen, welke bij de toch al lage koersen, die weinig kans van stijgen hebben (zie *Ind. Gids* 1907 I, bl. 781) de markt nog gedrukt werd door groote aanbiedingen.

Dat men bij de Rijkspostspaarbank moeite doet om de inlagen, waarvan de Staat „zonder eenig voorbehoud" de teruggave en rentebetaling waarborgt, niet al te zeer op te voeren, zou men moeten afleiden uit de instelling der „Staatsschuldboekjes", die onderhevig zijn aan koerswisseling: „Mitsdien is winst of verlies mogelijk. Komt de eerste t e n b a t e van den persoon, t e w i e n s n a m e h e t b o e k j e i s g e s t e l d, het laatste komt t e z i j n e n n a d e e l e".

Waar de Indische postspaarbank nog aarzelt om de koersdalingen flinkweg als verlies af te schrijven, is het bedrag dat de waardewijziging bereikt heeft toch een vingerwijzing dat belegging in Nederlandsche effecten niet het ideaal is. Daarbij komt dat er iets oneigenaardigs in is gelegen om het in Indië bespaarde geld niet voor Indië productief te maken, waar de geldmarkt thans blijkbaar krap is en hooge beleeningsrenten gevorderd kunnen worden. Het verdiende zeker aanbeveling om van dezen stand van zaken zooveel mogelijk te profiteeren, zooals de Indische postspaarbank reeds deed door de beleeningsrente van 4 op 6 pCt. te brengen, doch het is de vraag of er geen aanleiding zou zijn om met een deel der fondsen het Inlandsch landbouwcrediet te hulp te komen, daardoor het in Indië bespaarde geld voor Indië productief te maken en tevens de soliditeit der instelling te verhoogen, zonder de waarborg van de regeering aan te spreken.

SICILIAANSCHE ZWAVELMIJNEN.

De correspondent van het *Alg. Handelsblad* te Rome ontleent eenige merkwaardige bijzonderheden over de zwavelindustrie op Sicilië aan een artikel van den heer Giuseppe Bruccoleri in de *Riforma Sociale* van Oct. j.l. bl. 800—830. Alvorens deze mede te deelen is het, in verband met illusies omtrent winning van zwavel van vulkanischen oorsprong (*Ind. Gids* Oct. 1907 bl. 1612), niet ondienstig, het volgende uit de „Erdgeschichte" van Dr. M. Neumayr aan te halen:

„Ondanks de zoo algemeene verspreiding werd de zwavel sedert langen tijd bijna uitsluitend gewonnen uit de rijke afzettingen in de provincies Girgenti en Caltanisetta en Zuidwest-Sicilië. Aan den zuidelijken voet van de Etna strekken zich deze lagen zeer ver uit; zij staan echter in geenen deele in verband met den vulkanischen aard van dezen berg, doch behooren tot eene bezinkingsvorming, het mioceen, die geologisch ouder is dan de eruptieve massa's van de Etna. In de provincie Girgenti zijn talrijke afzonderlijke zwavelbekkens bekend, waarvan de grondlaag steeds wordt gevormd door groote gips- en soms zout-massa's en lichte van Foraminifeeren wemelende bitumineuze leigesteenten. De zwavel zelve komt voor in lagen van 1 cM. tot 2 M. en zelfs tot 3 M. dikte, welke zich in kalkmergel bevinden, die afdruksels van visschen, insecten en planten bevat. Daarover heen volgt dan weder Foraminifeeren-klei".

Terwijl in Kroatië en Galicië overeenkomstige zwavelafzettingen worden vermeld, schijnt het ontstaan van dergelijke lagen te blijken uit het voorkomen van zwavel aan de kust der Roode zee, ten zuiden van Dsjebel-es-Seit (bij den overgang in de Golf van Suez). Volgens O. Fraas heeft men daar een strandvorming bestaande uit gips, zout en zwavel. Deze laatste doordringt de sneeuwwitte gips en vormt daarin geheele lagen en nesten. Hier bestond volgens zijn oordeel in een oud-alluviaal — dus geologisch gesproken niet zeer verwijderd — tijdperk een lagune, uit welks oververzadigde waterinhoud zout en gips werden nedergeslagen. Door in rotting overgegane dierlijke overblijfselen, welke in zulk een groote hoeveelheid aan het strand der Rode zee voorkomen, ontstond gasontwikkeling, die eene ontleding van het gips en het vormen van zwavelwaterstof ten gevolge hadden. Uit dit laatste kon de zwavel zich in vasten vorm afscheiden. In Girgenti beschouwen vele natuuronderzoekers de zwavelhoudende kalklagen als eene zoetwatervorming, waar zwavel- en kalkhoudende bronnen eene beurtelingsche afzetting van kalk en zwavel bewerkten.

Zo als uit het artikel van Bruccoleri blijkt, bepaalde een wet van het Koninkrijk der beide Siciliën van 17 Oct. 1826, dat ieder grondeigenaar gerechtigd is op zijn eigen terrein mijnen te ontginnen, wanneer hij slechts aan den Staat het recht van *regalia* in 1808 vastgesteld op 10 onsen, d. i. 127 lire 50, betaalt bij de opening van iedere mijn (daarom heet het verschuldigde recht ook wel het *aperiatur*). Maar de eigenaar van den grond oefent zelden zelf het bedrijf uit, meestal sluit hij een huurcontract (contratto di gabella) met een *gabelloto*, waarbij hij aan dezen een zeker terrein voor een bepaald aantal jaren ter exploitatie afstaat. De eigenaar staat dan niet borg voor de aanwezigheid van zwavel en de onderzoekingskosten zijn voor rekening van den gabelloto. Deze verplicht zich bovendien binnen een zekeren termijn te beginnen, een zeker minimum aantal arbeiders te gebruiken en dóór te werken. Hij betaalt ook nog de grondbelasting en een kontroleerend ambtenaar, die hem op 75 tot 120 lire per maand kmt te staan.

Ten slotte neemt de gabelloto op zich, den eigenaar een bepaald percent van de gewone zwavel (tusschen 18 en 35, soms zelfs 40 pCt.) af te dragen. Dit heet *estaglia di proprieta*. De eigenaar kan dus zwavel op de markt brengen door alleen de kosten van vervoer en bewaring te betalen. Een dertig jaar geleden nog was het een gulden tijd voor die mijnbouwers. Van 1860—1876 maakte men gemiddeld 120 lire per ton zwavel, in 1874 zelfs 140 lire. Maar de scheikunde wist surrogaten te vinden en de zwavelprijzen daalden al meer en meer tot in 1895 het minimum van 55 lire bereikt werd. Daar de exploitanten gedurende de vette jaren geenerlei verbeteringen in de wijze van zwavelwinning hadden aangebracht, konden zij niets anders doen dan de daling der prijzen verhalen op het toch al karige loon van den arbeider. Tegen den eigenaar van den grond hadden zij toch evenmin machtsmiddelen als tegen den belasting opleggenden Staat of tegen de transportmaatschappijen. Slechts den ongelukkigen graver, die nog in een soort van slavernij verkeert, konden zij beknibbelen. In zulke oogenblikken van crisis ligt altijd de gedachte aan een reddenden „trust" het naast en zoo ontstond in 1895, voornamelijk met Engelsch kapitaal de „Società Anglo-Sicula", die voorstelde om den mijnontginners alle zwavel af te koopen tegen een prijs, die hun winst bezorgde, maar onder beding de voortbrenging te beperken binnen door de Società aan te geven grenzen. Ofschoon zij 80 lire per ton bood, slaagde zij er toch slechts in 60 pCt. der productie te monopoliseeren en moest dan ook afzien van haar oorspronkelijk plan de opbrengst te verminderen tot de prijzen hoog zouden stijgen en kon zij bij dreigende daling slechts door opstapeling van haar product de markt beheerschen. Toch slaagde zij er in gedurende

de laatste jaren van 94 tot 96 lire te bedingen, hetgeen haar een winst van gemiddeld 14 lire bezorgde. Zij profiteerde daarbij van de omstandigheid, dat de regeering na de crisis van '95 de zware lasten op de zwavelproductie aanmerkelijk verlicht had.

Plotseling zegde de Società tegen 31 Juli 1906 haar contracten op en dit is waarschijnlijk toe te schrijven aan de steeds meer dreigende concurrentie uit Amerika, waardoor de Engelsche aandeelhouders er toe gebracht werden zich te bergen vóór dat de slechte dagen aanbraken.

De uitvoer naar de Nieuwe Wereld die gestadig daalde, nl. in 1902 bedroeg deze eene hoeveelheid van 175.605 ton, in 1905 71.624 ton en in 1906 slechts 45.646 ton, was eene waarschuwing en met de in tien jaar dertig millioen kon de maatschappij tevreden zijn.

Het zag er nu ongenaam uit voor de Siciliaansche producenten en de noodzakelijkheid dat eigenaars, bezitters en ontginners der mijnen zich vereenigden trad op den voorgrond. De tusschenkomst der regeering werd ingeroepen en dit had ten gevolge, dat op 15 Juni 1906 bij de wet een consortium werd ingesteld, dat alle belanghebbenden omvat Het geldt voor 12 jaren, stelt zich ten doel den verkoop tegen uniforme prijzen van all · Siciliaansche zwavel en heeft het recht de productie te beperken. Men heeft hier dus het eerste voorbeeld van een door den Staat niet alleen goedgekeurde maar zelfs ingestelde trust of Kartell. De Commissie uit den Italiaanschen Senaat, die advies uitbracht over het ontwerp van wet, liet dan ook niet na er op te wijzen, dat men een gevaarlijk precedent schiep en algemeen erkende men, dat slechts de harde noodzakelijkheid dit uitzonderingsgeval verontschuldigen kon.

Bij het aantoonen van die gewaande noodzakelijkheid werd gewezen op den voorraad, die de Engelsche maatschappij nog bezat en die 360.000 ton bleek te bedragen. De „Anglo-Sicula" wist den Staat te bewegen voor rekening van de *consorzio* die overproductie tegen 59 lire per ton aan te koopen, waardoor dit lichaam al dadelijk belast werd met een schuld van 24 millioen, te betalen in 12 jaar en gedurende dit tijdperk bezwaard met een rente van 3.65 pCt.

Het tweede dreigend gevaar, dat eene zoo krachtige staatshulp scheen te wettigen, is meer te vreezen. Men heeft namelijk in geheel Louisiana en Texas belangrijke zwavelmijnen ontdekt en is begonnen deze volgens een nieuw systeem — waarvan men zich het alleengebruik bij octrooi heeft verzekerd — te ontginnen.

De Italiaansche regeering zond een zeer bekwaam geoloog naar die Amerikaansche mijnen en deze bracht een niet zeer geruststellend rapport uit. Hij kwam tot het besluit dat de „Union Sulphur Company" nu reeds meer dan 400.000 ton zwavel per jaar kan voortbrengen, die haar aan de mijn 18.43 lire per ton kost. Te New-Orleans komt daar 5.49 lire bij en, inclusief de vracht ad 15 59 lire, komt de zwavel in Europeesche havens dan te staan op 18.43 + 5.49 + 15.59 = 39.46 lire per ton. Volgens een andere opgaaf van E. Molinari (sulla industria zolfifera de la Louisiana, Girgenti, Stamperia Montes 1907) zou de prijs in Europeesche havens 61.90 lire bedragen. De rapporteur, ter zake ondervraagd door den heer Bruccoleri geeft echter hoogstens eene vermeerdering van 6 à 7 lire op zijn kostenberekening toe.

Wanneer de zwavel uit Amerika zoo goedkoop kan geleverd worden, ziet het er voor het Siciliaansche consortium, dat veel duurder produceert treurig uit. Men vleit zich met de hoop dat men met de Sulphur Mij. een trust zou kunnen vormen, doch er zijn twee verschijnselen, die bij de Amerikanen geen groote inschikkelijkheid doen vermoeden. In de eerste plaats wordt alle mogelijke moeite gedaan om de opbrengst te verhoogen en ten tweede is men bezig een kanaal te graven van de mijnen naar de voor groote schepen bevaarbare

Sabine-rivier. De maatschappij heeft er dus belang bij zoo intens mogelijk te exploiteeren en zoo spoedig mogelijk het in deze groote werken vastgelegde kapitaal terug te krijgen. Tot eene beperking harer productie zal zij in ieder geval slechts te vinden zijn, zoolang zij geen nieuwe mijnen heeft en het kanaal niet klaar is.

Men stelt zich in Italië veel voor van groote magazijnen en een speciale zwavelbank. De laatste is echter door het groote risico reeds van te voren tot bankroet veroordeeld.

Als men in aanmerking neemt het verschil in productie met of zonder machines en verder let op de tevoren genoemde vier soorten van zwavelverkoopers — de eigenaars, door de estaglio di proprietà; de eigenaars, die zelf exploiteeren; de gabelloti met machine en die zonder — dan bedragen de kosten voor elk, respectievelijk per ton vrij aan boord: 10; 39.90; 48.90 en 70 lire. Men ziet hoe verschillend de winst is bijv. bij een prijs van 90 lire en hoe de gabelloti er weldra zeer ongunstig aan toe zijn. Het eenige middel om verlaging der productiekosten te krijgen kan slechts liggen in de vereeniging van alle ontginners tegen de parasiteerende eigenaars. Het is echter de vraag of men het daartoe zal kunnen brengen.

Mr. Johan van Dam, Gouverneur van Banda 1661 en van Amboina 1665.

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

I.

Eenigen tijd geleden gaven wij in de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I.* (deel LX, 1e en 2e afl.) een beschrijving van de welgeslaagde tuchtiging van Makassar in 1660 onder leiding van Mr. Johan van Dam, destijds majoor van het kasteel Batavia. In die beschrijving werden zeer beknopt de verdere bijzonderheden ingevlochten, welke men omtrent het leven van dien rechtsgeleerden krijgsman en vlootvoogd aangeteekend vindt. Alleen de periode van 1661 tot 1665, gedurende welke hij eerst gouverneur van Banda, daarna van Amboina was, werd opzettelijk slechts aangestipt, omdat zij zich tot een afzonderlijke behandeling leent. Van Dam's verblijf op beide eilanden toch geeft een goed denkbeeld van een gouvernement der buitenbezittingen in het midden der 17e eeuw en van den toenmaligen gang van het bestuur, van de geleidelijke uitbreiding van ons gezag en de moeilijkheden, destijds met de Engelschen ondervonden, van de toenmalige beteekenis en den omvang van den handel, enz. Eindelijk is die beschrijving ook van belang, omdat zij ons een blik gunt in van Dam's karakter, en daarop, alsmede op zijn plichtsbetrachting, een gunstig licht werpt.

Mr. Johan van Dam, omstreeks 1617 te Amersfoort geboren, was eerst advocaat, achtereenvolgens voor de hoven van Holland en van Utrecht. Den 17en Juni 1655 kwam hij met de „Maecht van Enckhuysen" te Batavia aan, waar hij weldra lid van den Raad van Justitie werd en den 29en December 1656 tevens „maioor over Batavias guarnisoenen". [1]) Als zoodanig leidde hij in 1660 met Truytman als tweede persoon de expeditie tegen Makassar.

Hoewel men gevolmachtigden van den Koning van Makassar medebracht om te Batavia den vrede te sluiten, bleek later een gezantschap

[1]) Deze betrekking vindt men doorgaans als „sergeant-major" of „major van Batavias Casteel" aangeduid.

naar het hof van dien Koning noodig. De Raad van Indië zocht van Dam hiertoe aan, met Zacharias Wagenaer als secunde, doch het schijnt, dat van Dam, die zich te voren reeds een goeden naam in het burgerlijk bestuur verworven en nu ook als krijgsman en diplomaat uitgeblonken had, ongenegen was om met een tweeden persoon naar Makassar te gaan. Hij vroeg althans ontslag uit al zijn betrekkingen tot de Compagnie en ontving dit ook, nadat de Gouverneur-Generaal de meest mogelijke moeite aangewend had om hem op zijn voornemen te doen terugkomen.

Het schijnt, dat van Dam niet lang vrede had met een ambteloos bestaan en dat men hem de minder vriendschappelijke wijze, waarop hij den dienst der Compagnie verlaten had, niet euvel duidde.

Bij res. van Zaterdag 1 October 1661, benoemden Gouverneur-Generaal en Raden van Indië hem tot gouverneur van Banda. Overwegende, dat dit gouvernement eenigen tijd vacant was en het vervuld moest worden, hadden zij daartoe speciaal „gelet op de „besondere bewuste qualiteyten dewelcke gevonden worden in den „persoon van d'H. Joan van Dam, die voor desen als sergeant „maioor in dienst der Ed. compagnie, [1]) ende in verscheydene aen-„sienelycke bedieningen, ende nu jongst het gewichtige desseyn van „de compagnie met de verovering van de forteresse panakoke op „maccassar voorleden jaer onder godes genadigen zegen als veltoverste „seer geluckig heeft uytgevoert, ende is over sulcx na voorgaende „deliberatie eenstemmig goed gevonden ende verstaen op zyn versoeck „het voorsz. emportante gouvernement van Banda aan zijn Ed. te „defereren." [2]).

Den 21sten October d.a.v. werd den gouverneur van Banda, van Dam, bij soortgelijke res. „onder een vijfjaarig verband toegevoegt 200 gulden ter maend." De tractementen waren destijds zeer laag en daarin moet wel de voornaamste reden gezocht worden voor den uitgebreiden particulieren handel, die, hoewel streng verboden, door vele compagnie's

---

[1]) Aan dezen rang moet men niet de tegenwoordige beteekenis van dat woord hechten. De bevelhebber van het garnizoen Batavia der Compagnie droeg den titel: „sergeant-majoor (ook wel: majoor) van het Kasteel Batavia". Hij had gemiddeld 1200 man onder zijne bevelen. Bedoeld garnizoen diende, behalve voor beveiliging der Indische residentie, vooral met het oog op de nabijheid van Bantam, verder als depôt. Alle afdeelingen soldaten, uit het vaderland gezonden, kwamen er aan, terwijl tevens de tijdelijk ongeschikten der buitenbezittingen naar Batavia geëvacueerd werden. Conform Mr. J. E. Heeres, Corpus Diplomaticum Neerlando Indicum, die in Deel I, blz. 368, mededeelt, hoe „sergeant majoor" destijds een geheel andere beteekenis had dan thans. Het was een hoofdofficier.

[2]) Blijkens het werk van Mr. Pieter van Dam over de O. I. Compagnie telde Banda in 1652 niet meer dan 4389 zielen; het garnizoen, destijds 213 man, zou met 230 man versterkt worden.

dienaren gedreven werd en tevens voor de vele wijzen van fraude, die destijds en ook later in zwang waren. [1])

Den 18den November 1661 kreeg van Dam ten huize van den Gouverneur Generaal zijn „scheydmael", terwijl hij den volgenden dag met het jacht de Meyboom, de galjoot Emeloort, alsmede de sloepen Kreeft en Jacatra als gouverneur naar Banda vertrok. De heeren Carel Hartsinck, directeur-generaal, Arnold de Vlaming van Oudtshoorn en Nicolaes Verburg, raden-ordinaris van Indië deden hem uitgeleide tot aan boord en „hebben hem voor het volk int openbaer geauthoriseert." In de instructie, die van Dam meekreeg, werden alle bestaande orders gerecapituleerd, die van tijd tot tijd omtrent Banda uitgegeven waren „ende daerbeneffens afgebeeldt de gelegenheyd van dat gouvernement, zoo int stuk van de politie, als int reguarde van de kerke." [2]) Verder werd daarbij gelast alle Engelschen, Schotten, Ieren en Portugeezen, die op Banda in dienst der Compagnie waren, met de eerste gelegenheid naar Batavia op te zenden. Ter vervanging van deze gingen 50 soldaten mede, benevens eenige „noodwendigheden." Ten slotte werd aan van Dam de res. van den 15den t. v. medegegeven nopens het eiland Poelo-run bij Banda. Over dit eiland bestond verschil van gevoelen tusschen onze O. I. Compagnie en de Engelsche; het zou aan laatstgenoemde overgedragen worden, doch dit ging den Engelschen niet vlug genoeg naar den zin, zoodat zij het gerucht uitstrooiden, dat zij een vloot van 30 schepen voor Amboina uitrustten om den onzen niet alleen het eiland Run, doch al de Oostelijke eilanden afhandig te maken. Hoogstwaarschijnlijk hield de bovenvermelde aflossing der Engelschen, Schotten enz. op Banda hiermede verband. Het eiland werd, ook al met het oog daarop, goed van alles voorzien, want na van Dam's vertrek ging nog den 21sten Januari 1662 het schip de Oliphant en den 18den Februari d. a. v. de fluit Diemermeer van Batavia daarheen.

[1]) In den klapper op het werk van Mr. Pieter van Dam over de O. I. Compagnie neemt het onderwerp „Particuliere handel" een ruime plaats in. Reeds bij publicatie van de Staten Generaal dd. 20 Juli 1606 werd hij verboden. Toch werd er in 1607 opnieuw over geklaagd. Voortdurend gaven Heeren Zeventienen of G. G. en R. v. I. plakkaten daartegen, doch 't hielp weinig. „Particulieren brengen met Compagnie's schepen meer goederen in Japan dan de Compagnie".

In het rijksarchief te 's Gravenhage berust een manuscript, groot 378 blzn., over de bewuste onregelmatigheden, getiteld: „Oost-Indische Compagnie. Practijk van 's Compagnie's dieven. 18e eeuw". Het is geschreven door Arnaut Luymes, die lange jaren in Indië geweest is en in Juli 1779 te Wisch in Gelderland overleed. Hij stelde tal van verbeteringen in het bewind en bezuinigingen voor. Zie omtrent deze aangelegenheid ook: de Jonge. De opkomst van het Nederlandsch gezag over Java. Deel X, blz. LXXXI e. v.

[2]) De aan van Dam medegegeven instructie bestaat nog. Zie: Inventaris van 's Lands Archief te Batavia (1602—1816) door Mr. J. A. van der Chys, blz. 284. Instructie voor naar Banda gaande gouverneurs. J. van Dam dd. 19 Nov. 1661.

Den 28en Mei 1662 kwam „de Meyboom" behouden ter reede van Batavia terug met een lading „banda macis", noten en marmelade, waarvoor, de onkosten medegerekend, *f* 20.602 : 12 : 8 betaald was. De medegebrachte adviezen van van Dam waren van den 7en Mei, zoodat de reis bijna 3 weken geduurd had. Den 11en September kwam nog van Banda te Batavia een Chineesche jonk met rijst, die berichten dd. 30 Juli 1662 meebracht. Uit een en ander bleek, dat de gouverneur van Dam den 16en December 1661 behouden met de 4 schepen te Banda aangekomen was na een reis van bijna 4 weken. Den dag na zijn aankomst te Neira werd de nieuwe gouverneur in het openbaar met de plechtigheden, bij zulke gelegenheden gebruikelijk, voorgesteld aan de suppoosten, burgers en onderdanen; voorts werd hij geautoriseerd en erkend als gouverneur en directeur van het eiland Banda met den aankleve van dien en ontving hij daarna „den ommeslagh, de papieren, boeken en effecten, tot het gouvernement behoorende" uit handen van den E. [1]) Anthony van Voorst, die de plaats „by provisie" bekleed had en na van Dam's aankomst weder naar Amboina vertrokken was. [2]) Belangrijke veranderingen waren er in het gouvernement niet voorgevallen na het overlijden van van Dam's voorganger Abraham Weyns [3]).

Bij zijn komst op het eiland vond de nieuwe gouverneur de vele fortificatiën en publieke gebouwen „in zeer ruïneusen staat", zij zouden groote kosten van herstel eischen. Er waren echter noch materialen noch bekwame werklieden. Het fort Nassau op Neira en het huis van den gouverneur „stonden redelijk hecht en sterk", doch overigens was alles bouwvallig, vooral de pakhuizen en het rijstmagazijn, die noodig vertimmerd moesten worden. Reeds 6 jaar tevoren was men begonnen met binnen het genoemde fort een nieuw gebouw te maken voor kleedenpakhuis en woning voor den opperkoopman of „tweede persoon." [4]) Dat gebouw was, tot de eerste verdieping opgetrokken, zoo maar blijven staan; in geen 2 jaar had men er een hand aan geslagen. Op Lontor en op Pouloe-Ay was de toestand der gebouwen eer nog ongunstiger. De redoute op Neira boven het fort Belgica gelegen, was insgelijks in zeer kwaden staat; het woonverblijf lekte ontzettend. Het fort Belgica, gelegen op de helling tusschen de redoute en Nassau zag er van buiten goed uit, doch van binnen treurig. Daar herstel groote kosten eischen zou en het fort niet zeer

[1]) Afkorting van „Edele". Men vindt deze betiteling in de oude Oost-Indische papieren vermeld bij aanzienlijke personen.

[2]) Deze had eveneens naar het gouvernement gedongen.

[3]) Overleden op Banda den 6en April 1661.

[4]) De „tweede persoon" of „secunde" was de Compagniesdienaar, die in rang onmiddellijk op den gouverneur of het opperhoofd der nederzetting volgde. In de kleinere bezittingen was het gewoonlijk de opperkoopman.

noodig was, daar de redoute den berg en Nassau beheerschte, was na rijp beraad tusschen van Dam en den Raad van Banda besloten Belgica te slechten en de steenen te gebruiken voor den bouw van een nieuwe redoute of reduit op den berg. Toen van Dam zijn rapport verzond, was het fort reeds geslecht, behalve de zeer zware poort, die men als een klein redoutje liet staan. Men spaarde nu de bezetting van Belgica à 30 of 40 man uit, benevens de onderhoudskosten van dat fort.

Op Lontor waren de pakhuizen en de koopmanswoningen onder dak gebracht. Het fort had 4 ijzeren stukken aan de zeezijde om het vaarwater in het Gat van Lontor te bestrijken, doch aan de landzijde „geen defensie"; daarop zou mettertijd gelet worden. Hooger op lag het fort Hollandia steil boven het water, aan de zeezijde bijna ongenaakbaar; het had echter aan de landzijde geen gracht en was van weinig nut, daar het te ver van het Gat verwijderd lag voor musketvuur en te hoog boven het water voor kanonvuur; het was anders in goeden staat. De redoute Laccoy was bouwvallig en daarom lag er geen bezetting in; zij zou echter op haar beurt hersteld worden.

Op het eiland Ay was het jammerlijk gesteld, bijkans alsof er in geen 10 jaar menschen gewoond hadden. Het eiland Run had van Dam woest bevonden; er was overvloed van hout, doch men vond er geen noten. De redoute aan de W. zijde werd bezet gehouden door 1 korporaal en 6 man. Voorwaar geen sterke bezetting voor een eiland, dat ons door de Engelschen betwist werd! De nieuwe gouverneur had enkele kleine „comptoiren" nog niet bezocht.

De plaatsen op het groote eiland (Neira), waar men water vond en van waaruit in tijden van droogte geheel Neira en Ay van water voorzien werden, schenen van Dam weinig veilig tegen een mogelijken vijand te liggen. Daarom had hij besloten te gelegener tijd bij ééne daarvan een kleine redoute te doen aanleggen; voorts zou een order van G. G. en R. v. I. afgewacht worden, of hij de 3 andere, die dicht bij elkaar gelegen waren, ook versterken zou.

Om al de noodige werken met meer spoed te doen uitvoeren, had van Dam ook de matrozen en „bosschieters" der schepen gebruikt voor de werkzaamheden, als steenen breken, aansleepen, enz. De lijfeigenen van de Compagnie, die aan particulieren geleend waren, had hij weer in haren dienst teruggenomen. Bij het nazien van de „Compagnie's effecten en koopmansschappen" had men eenige kleeden gevonden, die zóó verlegen of door de motten aangetast waren, dat zij opgeruimd moesten worden. Om de Compagnie voor schade te behoeden, werden daarbij tevens eenige lijfeigenen verkocht, die door ouderdom, zwakte of ongeneeselijke ziekten geen dienst meer konden doen (!!). Alles te zamen had 1606 rijksdaalders opgebracht.

Op 21 Maart 1662 waren 2 Engelschen, Jan Hunter en Jan Duttom, met 2 schepen vóór Pouloe Run gekomen om van dat eiland

bezit te nemen. Het waren 2 van de 3 Engelschen, die zich van Bantam uit den 23en Oct. 1661 bij missive tot G. G. en R. v. I. gewend hadden — zich beroepende op een res. van het bewind onzer O. I. Cie., dat besloten had Poeloe Run aan de Engelsche Cie. over te dragen — met het verzoek den gouverneur van Banda in dien zin aan te schrijven. De reeds genoemde res. van 15 November 1661 was daarvan het gevolg geweest. Bedoelde Engelschen waren thans van Bantam rechtstreeks over Japara naar Banda gezeild zonder Batavia aan te doen. Zij gaven echter voor, dit wel voornemens geweest te zijn, ten einde daar de opdracht te toonen, hun namens den Koning van Engeland verschaft tot het in bezit nemen van het eiland Run. Zij waren door den wachthebbenden korporaal aldaar beleefd afgewezen en hadden daarop gedeputeerden naar den gouverneur van Banda gezonden. Deze had in overleg met den Raad de overgave uitgesteld, totdat nader antwoord uit het vaderland ontvangen zou zijn omtrent de nieuwe moeilijkheden, die van de zijde van Engeland aangaande de overdracht van het eiland gerezen waren. De „vrienden" ontzagen zich toen niet een schaderekening in te dienen van £ 124.215. Den 1sten April kwamen de Engelschen daarop met toestemming van den Gouverneur en den Raad voor anker ter reede van Neira, om daar de verandering van moesson af te wachten. Verdere feitelijkheden of onvriendelijkheden hadden zij niet gepleegd; later waren zij naar Bantam teruggekeerd. Gaande en terugkeerende, hadden zij Makassar aangedaan. [1]) Ten 2den male aldaar vertoevende, hadden zij de materialen aan land geworpen, die tot het bouwen der versterking op Run hadden moeten dienen, terwijl zij d.d. 6 Juli 1662 van Bantam een nieuw protest rechtstreeks aan G. G. en R. v. I. indienden. Deze gaven hun hetzelfde antwoord als zij reeds op Banda ontvangen hadden. De Raad van Indië voorzag nog veel moeite van deze zaak, doch sprak aan de Bewindhebbers in het vaderland de hoop uit, dat deze voet bij stuk zouden houden, omdat de gronden, waarop de Engelschen het eiland Run van de Compagnie meenden te kunnen opeischen, door henzelf het eerst in twijfel getrokken en ten slotte vrijwel verworpen waren. Voorts hielden van Dam's genoemde missiven in, hoe een onderkoopman naar Aroe geweest was om naar de parelvisscherij uit te zien; hij had die van Aroe met elkaar in oorlog gevonden, zoodat zijn tocht zonder resultaat gebleven was.

[1]) Hieruit blijkt, hoe de Engelschen tot hun operatiebases plaatsen kozen, die den onzen vijandig gezind waren en hoe zij dus ook hier in troebel water vischten. Met Bantam was de Compagnie voortdurend op gespannen voet en van Jan. 1657 tot Juli 1659 in oorlog geweest. Ook met Makassar verkeerde men voortdurend in onmin. Het was nog in 1660 onder leiding van van Dam terdege getuchtigd. Billijkheidshalve dient erkent te worden, dat de Engelschen door de Compagnie tot een dergelijke handelwijze aangezet werden, daar deze hen niet toeliet op plaatsen, in haar bezit.

Naar Damme, Nile en andere eilanden had men een koopman Gabriel Nacken, gezonden om een nader onderzoek in te stellen naar de specerijboomen, met den last te trachten met de inwoners een contract te sluiten, dat men alleen met de Compagnie handelen zou of dat men anders genegen was de boomen om te slaan; verschillende koopmansschappen en Tambocksche zwaarden werden als geschenken medegegeven. Deze onderneming werd met goeden uitslag bekroond. Einde Juli kwam genoemde koopman terug met het bericht, dat hij met behulp van de inwoners op Damme 600 vruchtdragende boomen en even zoovele spruiten uitgeroeid had, op Nile 3050 groote boomen. Alles en alles was daarvoor *f* 1719 betaald. G. G. en R. v. I. achtten dit geld wel besteed en oordeelden het noodig, daarmede vooreerst door te gaan, opdat de Compagnie niet te eeniger tijd schadelijke concurrenten „in deselve seer kostelycke specerye" zou krijgen. Op Serouwe waren over de 60 boomen gerooid.

Verder had van Dam orde gesteld op het afwegen van de foelie, daar de Compagnie door het inwegen, een gevolg van het drogen, veel schade scheen te lijden. In verband hiermede had de nieuwe Gouverneur bepaald, dat zij door de bevolking eerst 8 à 14 dagen na het oogsten geleverd mocht worden, om dan ten overstaan van 2 beëedigde gecommitteerden gewogen en in sockels (van 28 catty banda de sockel) afgetrapt en, behoorlijk genat zijnde, weggelegd te worden. Tegen het in brand geraken der muskaatbosschen was mede „seer goede ordre gestelt".

Ten slotte bevatten de rapporten nog eenige gegevens omtrent het geestelijke leven. De predikant Brockbron [1]), die in de hoop op een beteren levenswandel opnieuw naar Banda gezonden was om aldaar den dienst waar te nemen, was weer in zulk een ergerlijken levenswandel vervallen, dat hij door den kerkeraad geschorst en met goedvinden der regeering van Banda naar Batavia opgezonden zou worden, als „synde ongeschikt om hem selve te konnen gouverneren". [2]) Joannes de Moor was in het laatst van Juli overleden; aan hem verloor de Compagnie een zeer goed leeraar. De predikant Molanus bleef bij zijn stijfhoofdigheid; hij wilde zich niet aan de orders der Compagnie onderwerpen en liever naar het vadèrland terugkeeren, zoodat de Eerw. Marcus Masius den godsdienst op Banda alleen zou moeten waarnemen, totdat daarin nader werd voorzien. Op de scholen en in de kerken op Banda werd de Moluksche taal niet meer gebruikt, slechts de

---

[1]) Men vindt zijn naam somtijds ook Brakbron gespeld. Zie nader omtrent hem: C. A. L. van Troostenburg de Bruyn. Biographisch woordenboek van Oost-Indische predikanten, blz. 59.

[2]) Hij overleed op Banda den 3en September 1662. Zie verder het zooeven genoemde werk van v. T. de Bruyn.

Nederlandsche, wat in het eerst wel eenige „verachtering" geven, doch naderhand des te meer goede vruchten afwerpen zou.

Men ziet uit deze verslagen, dat Johan van Dam getracht had zich spoedig op de hoogte te stellen van den toestand in zijn nieuw gouvernement; tal van verbeteringen waren reeds door hem aangebracht of werden voorgesteld. Zoowel de belangen van den handel, van de kolonisten als die der verdediging werden door hem in het oog gehouden en behartigd, terwijl tevens voor het aanknoopen van nieuwe betrekkingen werd zorg gedragen. Inzonderheid keurden G. G. en R. v. I. het goed, dat men te Banda uit eigen beweging dadelijk begonnen was met het slechten van het fort Belgica en het verbeteren der andere, en dat men daartoe niet eerst bevelen uit Batavia afgewacht had. In dit opzicht ontwikkelde van Dam meer initiatief dan zijn voorganger, die voor bedoelde wijzigingen eertijds machtiging gevraagd, doch ze blijkbaar nimmer gekregen had. [1]) De aanspraken der Engelschen op het eiland Run maanden aan tot voorzichtigheid en maakten, dat men steeds slagvaardig moest zijn.

Na deze, in September 1662 te Batavia ontvangen „Bandasche adviezen" ontving men er geen meer vóór 15 Juni 1663, toen het schip „den Olifant", voor hetwelk men zeer beducht was geweest, ter reede van Batavia ankerde. De lading had een waarde van bijna *f* 57.000 en bestond voornamelijk uit zuivere Banda-foelie, Banda-noten, noten-olie, foelie-olie en schildpadhoorn. Het schip was den 20sten September 1662 van Banda over Amboina naar Batavia gezonden en tot Makassar gevorderd, toen het door 't vroeg invallen van den West-moesson en gebrek aan levensmiddelen tot omkeeren gedwongen werd en 17 Januari 1663 behouden te Amboina terugkeerde. Den 4den Mei d.a.v. was het voor de tweede maal vandaar naar Batavia vertrokken. Met dit schip ontving men een missive d.d. 19 September 1662 door den gouverneur Jan van Dam en den Raad op Banda geschreven, alsmede een rapport d.d. 20 September van den Commissaris Simon Cos, gouverneur van Amboina, die, boven van Dam geplaatst, tweemaal op Banda geweest was om aldaar te inspecteeren en daarna zijn bevindingen in bedoeld rapport neergelegd had. Vooral de tweede inspectie had geruimen tijd in beslag genomen. Cos was daartoe 25 Juli uit zijn standplaats vertrokken, 11 Augustus op Banda aangekomen en den 27sten d.a.v. weer naar Amboina teruggekeerd. Uit van Dam's rapport blijkt, dat men destijds in vrij geregelde verbinding stond met Nieuw Guinea; ook schreef hij over den slavenhandel, waaraan de Compagnie veel deed, doch waarin zij door de Makassaren, de Cerammers, enz. onderkropen werd. Wel had

[1]) Daghregister van het Kasteel Batavia 1661, blz. 304.

men nog 50 kinderen kunnen krijgen, doch de onzen durfden die niet te koopen, „denkende, dat de Compe. geen kinderen van doen hadde, „maar alleen kloeck volck om te arbeyden. Doch de gouverneur „meent, dat de Compe. deselve wel weder soude hebben konnen ver„koopen en de onkosten van de reyse daermede goet gemaekt".

De Commissaris Cos gaf in zijn verslag een volledig overzicht van de Bandasche eilanden, zoo wat hun verdediging, de bezetting, het oorlogstuig, de levensmiddelen, den handel, enz. betrof. Zij waren, behalve 3 klippen, 7 in getal; van deze gaven alleen Neira, Lontoir en Ay specerijen. De bevolking bestond uit 5103 zielen, waaronder 204 schoolkinderen; de bezetting uit 285 militairen en 209 handlangers. De staat, waarin de vestingwerken verkeerden, was over het geheel voldoende; uit een opsomming blijkt, dat men op alle punten van eenige beteekenis kleine redouten aangelegd had, zoodat haar aantal zeer aanzienlijk was. Het totaal aantal stukken, waarover men beschikte, bedroeg 138. Blijkbaar besefte men, dat het bezwaarlijk ging met deze kleine macht de geheele eilandengroep te verdedigen en dat dus concentratie der krachten in hooge mate geboden was. Daarom stelde Cos in overleg met van Dam voor „tot de meerder versterking en verseke„ring van de kostelyke conqueste van Banda tegen alle invasien, soo„wel van Europianen, als van de Indische volckeren" alle aandacht aan Lontoir te schenken. „Hij zegt dan, dat Banda meer speceryen „uytgeeft, als de geheele werelt kan vertieren, ende dat men daerom „niet en moet trachten te bewerken, datse op gesepareerde plaatsen „groeyen, maer alleen dat het groote land, 'twelck ruym de twee derde „van 't geheel uytgeeft en sulx genoeg om den eysch te voldoen, „geprotegeert werde". Verband hiermede hield de hiervóór vermelde uitroeiing van boomen op de andere eilanden. Was Lontoir eenmaal behoorlijk versterkt, dan diende tot volkomen bescherming der specerijboomen en tot groote vermindering van de lasten der Compagnie de „omslag" van Neira naar Lontoir overgebracht te worden.

Cos achtte het voorts noodig, dat de vaart van Banda naar Nieuw Guinea geregeld onderhouden werd om de Makassaren, Cerammers en Gorammers te weren, niet met geweld, „maer haer verkloekende in 't stuck van den handel met tegens haar te kladden en alles op te jagen". Daar Banda onder sommige omstandigheden bezwaarlijk door de Compagnie met rijst kon worden gevoed en men derhalve bedacht moest zijn om dit eiland, ongeacht den Ceramschen aanvoer van sago, katjang en boontjes, eenigszins op zich zelf te doen staan, dacht Cos over het planten van Turksche tarwe, „die in alle oorden wassen wil, gevende meer als een duysendvoudige vrucht". van Dam wilde hiertoe wel medewerken en de burgers waren zeer ingenomen met het aanbod gratis zaad te zullen ontvangen. Ten slotte bleek uit het verslag, dat den 18en Augustus 1662, toen de Commissaris en de gouverneur van

Dam op Lontoir waren, op Neira een groote, gevaarlijke brand uitgebroken was. In den kelder van het huis, waar deze uitbrak, lag 550 pond buskruit; „dan het vuer is door Godes bescherming en groote „couragie der lesschers, sonder daer aen te geraeken, gedempt. 't Welk „anders om de geheele West negerye te doen soude syn geweest".

Eén dag na „de Olifant", die den abnormaal langen tijd van bijna 9 maanden gebruikt had voor de reis van Banda naar Batavia, kwam aldaar de fluit Diemermeer aan, die de eerste Bandasche adviezen van 1663 meebracht. Zij waren gedateerd op 25 April en dus nog belangrijk binnen de 2 maanden overgekomen. van Dam was nu bezig het fort Hollandia op Lontoir met een gracht van 24 voet breed en 10 voet diep te omringen; hij stelde voor, daarna „den capitalen omslag van Nera" daarheen over te brengen. Met Key en Aroe stond men via Nieuw Guinea in geregelde verbinding. van Dam had den stuurman den last medegegeven, om de Makassaren, die op Nieuw Guinea en omgeving zouden aangetroffen worden, te weren, „eerst met vrundelycke middelen, haer vermaenende van daer te vertrecken, „en bij weygering van dien haer als vyanden aentastende". De Gouverneur verzocht nu aan G. G. en R. v. I. machtiging om op gelijke wijze te handelen met de Cerammers, Gorammers, enz., die zonder pas op Nieuw Guinea mochten gevonden worden. Op Nieuw Guinea kocht men vele slaven; men had nu een nieuwe negorij ontdekt, waar zij zeer goedkoop te krijgen waren: „een kloeck kerel voor $10^1/_2$ rijksdaalders uytkoops en soo naer advenant minder de jonge". „Deze en andere negeryen syn met malkander dickwyls in oorlog en „verkoopen de menschen, die sy op malkanderen veroveren, en daer „komen dan de slaven van daen".

Met de Cerammers lag de Compagnie destijds geregeld overhoop. Om hen onder den duim te houden stelde van Dam voor „met „cruysende chaloupen somtyts haare negeryen te bespringen om haer „te bekommeren en geduyrig in alarm te houden: ook de standvastig „geblevene tegens haar in alle manieren en gelegenheden te styven". Moest men „hardere middelen in het werk stellen en haar met een aanzienlijke macht aan boord komen", dan achtte van Dam het noodig de macht van Amboina bij die van Banda te voegen om „te „stercker en gewisser te gaen". Ten slotte schreef de gouverneur nog over een eiland Makisser, gelegen 3 mijlen van Timor. „Dit „Timoor is het groote land, hetwelck in de Kaerties ende dagregisters „van Banda voor desen altyd Relawan is genaemt geweest". Er deden zich daar destijds reeds moeilijkheden met de Portugeezen voor.

De berichten uit Banda besloten met de mededeeling, dat de onkosten over het jaar 1662 op Banda ruim 184 duizend gulden bedragen hadden, de winsten ruim 60 duizend, zoodat men 124 duizend gulden te kort kwam of ruim 40 duizend gulden meer dan het jaar te voren.

Blijkbaar leefde van Dam, dien wij hierna nog als een streng regent zullen leeren kennen, reeds destijds niet op al te besten voet met zijn ondergeschikten, want hij, die de Bandasche brieven in het Dagh-register van Batavia moest resumeeren, kwam tot de volgende slotsom: „Tusschen den gouverneur, van Dam, en de burgers in Banda en „schijnt het beste genoegen niet te syn; zy hebben haere requesten „ingelevert, die syn E. herwaerts oversendt om daerop haer Eds. dispositie „ende goetvinden te mogen hebben, gevende op elk poinct van haer „versoek syn E. advys. Ende geeft met eenen te kennen syne inclinatie „om vandaer verlost te wesen; maer soo hy blyven moet, seyt hy, „zal hy blyven ende en sal evenwel niet een voet versetten van syne „voorige rechte gangen, sonder ander aenschou te nemen als op haer Ed^e., „die hem te gebieden hebben; ende wenst, dat dan aldaer een commis-„saris van aensien mogte komen, medebrengende eenige raedspersoonen, „om het misnoegen van een yeder te aenhooren en zyn zeggen daer „weder tegen, met volle authoriteyt om straffe te laeten gaen over „den schuldigen."

Deze aanhaling pleit voor het karakter van van Dam en voor zijn streng en rechtvaardig bewind. Blijkbaar kon hij het niet vinden met hen, die onrechtmatige handelingen pleegden. Hoewel bijzonderheden verder niet worden genoemd, is de gedachte niet vreemd, dat zijn strijd vóór de belangen der Compagnie en tegen den particulieren handel verzet bij de burgers uitlokte. Later zullen wij daarvan de bewijzen aantreffen. [1]) Het voorstel van den gouverneur om een Commissaris met onbeperkte volmacht te zenden, werd later menigmaal in toepassing gebracht, toen het „sluiken" en de particuliere handel een ongekende hoogte hadden bereikt. Dikwijls werd er dan onverwachts met groote gestrengheid tegen de dienaren der Compagnie opgetreden.

Als gouverneur van Banda stond van Dam onder het toezicht van den gouverneur van Amboina, Simon Cos, die in zijne berichten meermalen gewag maakte van handelingen of zienswijzen van van Dam. Uit die berichten blijkt, dat Cos meer meegaande was dan van Dam en dat laatstgenoemde een gestreng man en lang niet altijd gemakkelijk in den omgang was. „Van de klagten van den gouverneur „van Dam over de quade parten van de Oost-Cerammers oordeeld de „gouverneur Cos, dat het niet anders en is als een onkunde van het „humeur derselver luyden; sobere frequentatie en de vremde handelaers „van haare stranden te weeren houdt syn E. genoeg te syn dat van haer te trecken is", leest men omtrent een missive van Cos, den

[1]) Zie o. a. de quaestie met de Cerammers op blz. 135.

11en Augustus 1663 te Batavia ontvangen.[1]) Uit een volgende missive van Cos, den 1en October d. a. v. te Batavia ontvangen, blijkt de aard der geschillen tusschen van Dam en Cerammers nader. Zij waren met 2 vaartuigen, waarin een zeer groote hoeveelheid sago, op Banda geweest en hadden tevens uit aller naam een geschrift ingediend, waarin antwoord op 3 vragen werd verzocht: 1°. Waarom de Hollanders en Mardyckers, genegen om handel met hen te drijven, niet tot hen mochten komen; 2°. Waarom particulieren op Banda niet met hen mochten handelen, zooals voorheen; 3°. Waarom sommigen hunner, ter reede van Neira gekomen, toegelaten waren en anderen afgewezen.

Ook uit den inhoud dezer vragen blijkt, dat van Dam den strijd tegen den particulieren of z.g. „smallen" handel van Banda op de omliggende eilanden — een twistpunt, reeds tientallen jaren oud — met krachtige hand voortzette. Daardoor wordt tevens de ontstemming der burgers over hun gouverneur verklaard, die het blijkbaar voor de Compagnie opnam.

van Dam liet de Cerammers op hun drie vragen zeggen, dat zij beantwoord zouden worden, indien zij behoorlijk door de hoofden onderteekend werden. Cos zag dit conflict met Ceram duister in en vreesde, dat men niet veel goeds tegen Banda in den zin had. „De gouverneur van Dam en is hier niet eens met ons van gevoelen, om die luyden wat te gemoet te komen". Cos wilde wel schipperen, want, wanneer dit volkje den beest speelde, was zulks voor de inwoners van Banda heel wat erger dan voor Amboina. Banda kocht, vooral bij schaarschte aan rijst, van de Cerammers veel sago, welke handel menigmaal met groote gevaren gepaard ging; Amboina kon het beter buiten dit „boombrood" stellen en had bovendien nog andere eilanden om mede te handelen. „Op 't geene de gouverneur van „Dam allegeert, dat de hardbekkige peerden met harde toomen moeten „bereden worden, antwoord syn E. (Cos), dat sulks wel plaats heeft, „waer men volkomen meester is en buyten gevaer blyven kan, maer „by verwydering en oorlog souden de Bandanese inwoonderen meer „te lyden hebben als de Ceramsche".

De verbinding tusschen Banda en Batavia vond niet te dikwijls plaats. Nadat de Diemermeer op 16 Juni 1663 te Batavia aangekomen was met een lading, ter waarde van bijna *f* 20.000, bestaande uit zuivere foelie, Banda-noten, bedorven buskruit en eenig ambregrys, kwam eerst den 8sten October d.a.v. opnieuw een schip uit Banda aan. De West-Friesland bracht voor *f* 63.500 zuivere foelie, noten, muscaatnoten, marmelade van muscaatschillen, gedistilleerde olie, ongeraffineerde zwavel, schildpadhoorn en eenige Aroesche

[1]) In 's Compagnies tijd werden de Oosthoek van Ceram en de eilanden ten Z. O. daarvan meest van Banda uit bestuurd. Zie: Mr. J. E. Heeres. Corpus Diplomaticum, enz. I, blz. 200. noot 1 en blz. 533.

parels mede. Daarbij ging een missive, d.d. 14 September door den gouverneur Jan van Dam en den Raad geschreven. Den 28sten April was een sloep uit Aroe teruggekeerd, die voornamelijk daarheen gezonden was om te vernemen, of de schoolmeester, Joost de Haen, nog leefde. Zulks was het geval; de sloep bracht zijne verontschuldigingen mede, dat hij in zoo'n langen tijd niet geschreven had, doch in den omtrek had 't gerucht geloopen, dat Banda door de Engelschen, Makassaren en Cerammers vermeesterd was. De handel in parelen gaf op Aroe niet veel, daar de Makassaren er alles opkochten en de bevolking tegen ons opruiden. De Haen was nog lang niet gerust, want op Aroe was tijding bekomen „dat „schier alle de volckeren van den Oost souden t'samen gespannen „hebben om alle de negeryen, die de Compagnie toegedaen syn, af te „loopen, versoeckende daeromme seer ernstig om assistentie." van Dam nam deze alarmeerende berichten nogal laconiek op. Hij zond een sloep, genaamd „het Tijgertie" met 1 sergeant en 12 man den 26sten Mei naar Aroe, met last om te trachten alles in der minne met de bevolking te schikken en anders van de wapenen gebruik te maken. De sloep keerde den 15den Juli terug met het bericht, dat de negerij Wockan, de woonplaats van de Haen, door wel 200 Aroesche zeilen omsingeld was geweest, doch dat de Haen den aanval afgeslagen en den vijand 3 dooden en 30 gekwetsten toegebracht had.

Verder hield het advies mededeelingen in omtrent tochten naar de omliggende eilanden en aangaande den handel. Opnieuw was Nieuw Guinea bezocht. Men had daar een kleine, doch uitermate volkrijke negerij ontdekt, Isra genaamd, „alwaer de menschen heel moedernaekt gingen, zonder schaemte". De onzen waren daar zeer verraderlijk bejegend en met verlies van 2 dooden verjaagd. „Maer, alsoo sy (de inwoners) „d'onse tot aen haer praeuwti te verre nae volgden, gaven d'onse „dapper vuer met schroot en dubbeld scherp, zoo datter wel 20 in de „keers vlogen en de rest weder het hasepad kosen." De onzen maakten korte metten, voeren dadelijk weder naer den wal en staken de negerij in brand; op het strand vond men wel 150 dooden des vijands liggen. Hier en daar langs de kust had men slaven geruild, hoofdzakelijk tegen kleeden, waarbij 20 slaven omstreeks 300 rijksdaalders waarde golden. Ook elders had men moeilijkheden met de bevolking gehad. Daarom vroeg van Dam bevelen aan den Raad van Indië. Als zijn meening gaf hij te kennen, dat „die moordachtige natie, gelyck als alle de „strandlieden langs de cust van Nova Guinea bij hem daer voor „aengesien worden, met zachtsinnigheyt noyt en sullen wesen te „besadigen." Hij achtte het raadzaam degenen, die ons het best behandeld hadden, zooals die van Ony, „noch al te vrind te houden ende de „geleden affronten wat te dissimuleeren, ende de andere, die ons soo „moordadig bejegent hebben, met een harde straffe tot onse devotie

„te krygen." van Dam achtte daartoe twee goede sloepen met 25 à 30 man voldoende.

Voorts schreef de gouverneur over het onderzoek naar zwavel. Dit hield verband met den last, dien de West-Friesland, den 18den Januari t. v. van Batavia naar Banda vertrokken met „rys ende andere noodtlykheeden", had medegenomen om op de eilanden Nile en Teeuw naar zwavel te zoeken. De resident van Makassar, Jan Barra, had naar Batavia geschreven, dat volgens het voorgeven der bevolking het grootste deel der op Makassar verhandelde zwavel van genoemde eilanden afkomstig was. van Dam antwoordde, dat Nile ons vijandig geworden en Teeuw „gesprongen" was. Omdat deze beide eilanden nu niet in aanmerking kwamen, had van Dam een boot en een sloep naar Damme gezonden om daar naar zwavel te zoeken. Werkelijk had men deze gevonden, doch de boot was bij noodweer van zijn touwen afgeraakt, tegen de steenen gestooten en gebarsten. De bemanning en de goederen der Compagnie, bestemd om tegen zwavel geruild te worden, had men met moeite gered. Deze eerste tocht had derhalve weinig resultaat afgeworpen, doch de gouverneur had de sloep opnieuw naar Damme gezonden „met ordre om de inwoonders aen te porren „tot het continueel afdragen van den swavel uyt het gebergte tot op „de ladingplaats".

Op het Vogeleiland, omstreeks 16 mijlen van Banda gelegen, werd ook zwavel gevonden, doch het afhalen zou met bezwaren gepaard gaan, daar het eiland niet bewoond was. De gouverneur was voornemens zelf op dit eiland een onderzoek in te stellen naar de mogelijkheid tot het afhalen van zwavel. van Dam gaf hierbij een overzicht der beschikbare vloot en vroeg om 8 nieuwe sloepen. Het jachtje Walcheren en de sloep de Garnaal zouden wegens ouderdom gesloopt worden. Voor het eerste zou de baas-timmerman in rechten aangesproken worden, daar hij daaraan eerst vele onkosten gemaakt had en „'tselve nu onbequaem schouwt, soo als het zee soude „gekosen hebben, en te vooren van de ondeugd niet een woord gerept heeft".

De Cerammers werden behoorlijk op een afstand en onder tucht gehouden; zij waren met eenige geschenken gekomen en brachten een brief mede, „waerby sy versochten vergiffenis en redenen, waerom haar „vryheyd soo seer besnoeyt wierd". Daar de brieven niet door de hoofden geteekend waren, hield van Dam ze niet voor authentiek. Den Cerammers was veel gelegen aan een verbond met ons; „syn E. heeft haar „daerom tusschen vreese en hoope gelaeten, om haar onder onse „devotie te gewennen; en, soo sy wederkeeren, sal hy haer de offensie, „diese ons in verscheyde gelegenheden gedaen hebben, voorhouden". van Dam had beide brieven om advies naar Amboina gezonden en ook de Cerammers daarheen verwezen „met instructie om haer

„dingen daer eerst effen te maken en dan in Banda te komen". Ook hieruit blijkt, dat hij eenigszins onder Cos stond.

Verder behandelde van Dam de personalia op Banda. Door het vertrek van den onderkoopman Roeland de Carpentier van Poeloe Ay, was de onderkoopman Sibrand Abbema, zwager van den gouverneur Cos, [1]) van Amboina met zijn familie overgekomen en „bij provisie ende op approbatie van haar Ed. in desselfs plaets gestelt". Voorts wees van Dam er op, „dat in den raad van Banda de 3 eerste raads-„persoonen onder malkander vermaegschapt syn geweest ende neemt „daerover eenige bedenkkelykheden op, tenderende tot scheyding". Daaronder behoorde Anthony Hurt, omtrent wien de Raad van Indië bij res. van 25 October 1661 bepaald had, dat hij weder van Amboina naar Banda zou gaan, om aldaar als „tweede persoon van 't gouvernement te resideeren". Reeds hiervóór zagen wij, dat er verschil van gevoelen bestond tusschen den gouverneur en zijn naaste omgeving. Niet onwaarschijnlijk is het, dat dit verschil o. a. den particulieren handel gold, dien van Dam onderdrukken wilde en dat de eerste 3 raadspersonen daarin tegen hem samenspanden. Zooveel is zeker, dat de R. v. I. den 26en October 1663, d. i. nauwelijks 14 dagen na ontvangst van van Dam's missive, bij res. bepaalde, „dat de koopman „Anthoni Hurt, althans tweede persoon in Banda, sal herwaerts komen, „latende de andere twee swaegers daer blyven". Den 2en November d. a. v., des avonds na het gebed, vond de R. v. I. goed, den koopman Jan van Aelmonde aan te stellen tot tweede persoon op Banda. Hij was den 9en Mei t. v. uit het vaderland te Batavia aan land gekomen. [2])

Ten slotte deelde van Dam in zijn meergemeld schrijven mede, dat de werken op Lontor gereed waren. Op een der eilanden had hij een nog onbekende bergklip gevonden, die zonder veel moeite of onkosten goede steenen leverde. De gouverneur helde er daarom toe over de steenbakkerij op Rosengain op te heffen, doch wilde daaromtrent eerst het gevoelen van den Raad van Indië afwachten. Den nieuwen slaven, die uit Nieuw-Guinea verwacht werden, zou van Dam een ambacht laten leeren, om daarna de werklieden, die een hoog loon verdienden, te ontslaan. Voorts zou men door het afdanken van 17 huurlingen 90 rijksdaalders per maand uitwinnen, terwijl eindelijk een aantal „ondienstige" slaven verkocht was. Uit deze mededeelingen blijkt, met welk een zuinigheid van Dam de belangen der Compagnie behartigde.

(*Slot volgt.*)

---

[1]) Zooals later blijken zal, was Simon Cos gehuwd met Elisabeth Abbema. Zij hertrouwde met Joan Maetsuyker, Gouverneur Generaal.

[2]) Dagh-register 1663.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Hoe beschaafd Nederland in de twintigste eeuw vrede en orde schept op **Atjeh,** door **Wekker,** oud-maréchaussée-officier van het Nederlandsch Oost-Indisch Leger. 's-Gravenhage, Avondpost-drukkerij. 1907. 8°. Met plaat.

Statistiek van den handel, de scheepvaart en de in- en uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1906. Batavia, Landsdrukkerij. 3 dln. in 4 bnd. 4°.

Dr. A. Ernst: Die neue Flora der Vulkaninsel Krakatau. Mit 2 Kartenskizzen und 9 Landschafts- und Vegetationsbildern. Zürich, Fäsi & Beer. 1907. gr. 8°.

A. H. van Ophuysen: De huwelijksordonnantie en hare uitvoering. Proefschrift ter verkrijging van den graad van doctor in de rechtswetenschap. Leiden, P. W. M. Trap. 1907. gr. 8°.

Rapporten van de Commissie in Nederlandsch-Indië voor **oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera.** 1905-6. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Batavia, Albrecht & Co. — 's-Gravenhage, M. Nijhoff. 1907. 4°. Met platen.

Regenwaarnemingen in Nederlandsch-Indië. Acht en twintigste jaargang 1906. Bewerkt en uitgegeven door het Kon. Magnetisch en Meteorologisch Observatorium te Batavia. Batavia, Landsdrukkerij. 1907. gr. 8°.

Inspectie van den Landbouw in West-Indië. Verslag over het jaar 1906 [door den directeur: **Dr. C. J. J. van Hall**]. [Paramaribo], October 1906 [1]). gr. 8°.

Mevr. E. Overduijn—Heyligers: Om zijn eer. Indische roman. Amsterdam, L. J. Veen. 1907. 2 dln. 8°.

M. J. Wiessing: Een ontwerp voor eene Ned.-Indische muntwet. 's-Gravenhage, M. van der Beek. 1907. 8°.

Mr. N. P. van den Berg: Munt- en bankwezen, handel en scheepvaart in Nederlandsch-Indië. Historisch-statistische bijdragen. [Bijgewerkte herdrukken van in de Encyclopaedie van N.-I. verschenen artikelen]. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1907. gr. 8°.

Verslag van het mijnwezen over het 2e kwartaal 1907. Batavia, Landsdrukkerij. 1907. gr. 8°. [Extra-Bijvoegsel der Javasche Courant 15/11-1907. No. 91].

M. Joustra: Litteratuuroverzicht der Bataklanden. Leiden, L. H. Becherer. 1907. 8°.

Ph. H. C. Hofman: De zending in Posso in 1906. Rotterdam, [1907.] 8°. Met illustraties.

[F. W. Planten:] Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel V. Sermata-, Tanimbar-, Kei- en Aroe-eilanden; Molukken en Nederlandsch Nieuw-Guinea. [Ministerie van Marine, Afd. Hydrographie]. Met bijvoegsel: „Landverkenningen". 's-Gravenhage, Mouton & Co. 1908. 2 dln. 8°.

G. van Bemmel: De waarheid in zake de rapporten der mindere-welvaart-commissie en de brochure Suikercultuur en Inlandsche Landbouw van H. J. W. van Lawick. Rotterdam, Masereeuw & Bouten. [1907.] 8°.

---

[1]) Lees October 1907.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 26 November 1907.*
Mededeelingen en beschouwingen omtrent het Inlandsch credietwezen voor Java (voordracht met debat, door H. CARPENTIER ALTING.

Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Bat. Gen. v. K. en W. *Dl. L, afl. 1. 1907.*
De munten van Nederlandsch-Indië, door J. P. MOQUETTE (met 4 platen). — Nota omtrent de IX Kota en Padang Tarap (Midden-Sumatra), door H. J. GRIJZEN (met kaart).

Eigen Haard. *33e jaarg. (1907). No. 48.*
De hydrographische opname in Oost-Indië, door H. v. d. S. (met afbeeldingen).
Id. No. 50. Van een kleine Expeditie. Beschrijving van de „Excursie" naar Babber (Tenimber-eilanden) (met afbeeldingen).

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 33. Afl. 3. Sept. 1907.*
De schaking bij de Makassaren, door J. TIDEMAN. — Kort resumé der bepalingen betreffende de huiszoeking, door Hiljé. — De stuiver, door C. — Beschouwingen over bezoldigingen bij het B. B. in verband met de nieuwe opleiding, door JUNIOR. — Baigaimanakah pada masa ini baik di atoerken pengadjaran anak boemi poetera? door M. —

De Aarde en haar Volken. *Bijblad. 16 Nov. 1907.*
Een aardige klapperrasp (met afb.), door JOH. F. SNELLEMAN.
Id. 14 Dec. 1907. Merkwaardige blaasroer-pijltjes van Borneo (met afb.), door JOH. F. SNELLEMAN.

De Beweging. *December 1907.*
DAENDELS-VAN HEUTSZ, door Mr. P. BROOSHOOFT.

Oud-Holland. *25e jaarg. (1907). Afl. 4.*
De Gouverneur-Generaal HENDRIK BROUWER (met portret), door Mr. J. E. HEERES (Slot).

Vragen van den Dag. *22e jaarg. Afl. 12. December 1907.*
De Nederlandsche taal op de benedenwindsche eilanden onzer kolonie Curaçao (slot), door J. A. SNIJDERS. — De voeding in Nederl. Oost-Indië. Een sociaal-economische beschouwing (slot), door P. ADRIANI.

Onze Eeuw. *7e jaarg. Afl. 12. December 1907.*
Curaçao in 1803—1804 (II), door P. A. EUWENS, O. P.

De Gids. *December 1907.*
Financieele zelfstandigheid van Nederlandsch-Indië, door Prof. Mr. J. DE LOUTER.

Weekblad voor Indië. *4e jaarg. (1907—08). No. 27.*
Een auto-tocht (met foto's), door M. VAN GEUNS. — De Indische voorwerpen in het Rijksmuseum (vervolg), door GABRIEL (zie ook No. 28). — De tweede Pakan Malam te Fort de Kock (21—29 Juni 1907), door L. C. WESTENENK (met foto's). — Idylle uit de Minahassa (met foto's), door J. E. JASPER. — Tosari. Aanteekeningen en herinneringen van een ziekte-verlof-ganger, II, (zie ook No. 28).
Id. No. 28. Opium, jenever en morphine, door M. VAN GEUNS. — De veetentoonstelling te Pamekassan (Madoera) op 25 en 26 Sept. jl. (met afb.). — Resident BOSSEVAIN (met portret).
Id. No. 29. Caoutchouc, door M. VAN GEUNS. — Een vorstelijke banneling, door J. E. JASPER. — De nieuwe resident van Bezoeki [J. BOSMAN], met portret, door M. v. G. — De tweede Pakan Malam te Fort de Kock (21—29 Juni 1907), door L. C. WESTENENK (met foto's). — Het Pasar-Gambir-comité te Batavia (met foto). — Tosari. Aanteekeningen en herinneringen van een ziekte-verlofganger (IV), met afb.
Id. No. 30. Vandalisme, door H., (met afb.) [Over vernieling van bosschen]. — Landbouwcrediet in Oost-Java (met afbeelding van een desaloemboeng). — Een walvisch op Java's strand (met afb.), door M. B. VAN DER JAGT.

De Indische Mercuur. *30e jaarg. (1907). No. 48.*
Rubberscraps door A. H. Berkhout. — Ned. Afd. der N.-I. Mij. van Nijverh. en Landb. — Bericht omtrent de Gouv. kina onderneming over het 3e kwartaal 1907. — Het caoutchouc-congres te Djember.
Id. No. 49. De handel van Japan met Nederland en Ned.-Indië in 1906. — Caoutchouc en zijne verwerking, door A. H. Berkhout. — De opening van de Preanger Regentschappen voor de suikerindustrie. — Inlandsch credietwezen op Java.
Id. No. 50. De plantengroei van Suriname, door Dr. A. Pulle. — De opkoop van suikerriet. — Djocjasche Landhuurders-vereeniging. — Een zaaimachine voor tabakszaad. — Kunstmatige droging van tabaksbladen in de droogschuren.
Id. No. 51. De Staatsexploitatie der Djatibosschen op Java, door A. H. Berkhout. — Hybridenselectie bij koffie, door F. W. M. — De kultures en industrie van Kedirie.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel LXXV (1907). Sept. afl.*
Wegenbelasting? door H. s' Jacob. — Djatihout, door Noach. — Eeuwfeest der Stoomvaart, IV, door Noach. — Over de prikkelende werking die door sommige chemische stoffen op de plant wordt uitgeoefend, door Brandts Buys. — De plaats van ramee in de hedendaagsche weef-industrie. — De broodvrucht en hare cultuur. — Het vraagstuk der koffievalorisatie in Brazilië.

Teysmannia. *18e Jaarg. (1907). Afl. 10.*
Orchideeën uit zaad (vervolg en slot), door H. J. Wigman. — Hybridenselectie bij koffie, door Dr. P. J. S. Cramer. — Fraaie en merkwaardige boomen III (*Pterocarpus indicus* Willd), met plaat), door H. J. Wigman. Giftstoffen ter bestrijding van de organismen, die onze cultuurgewassen beschadigen (vervolg). — Het acclimatiseeren van nieuwe plantensoorten. Selectie op soortelijk gewicht bij Padi-zaaigoed, door J. E. van der Stok. — Proeven met tweede gewassen te Buitenzorg II, door J. E. van der Stok.

Beknopte gegevens over Cultuurgewassen, hunne behandeling en ziekten. *Juli 1907.*
Enkele opmerkingen omtrent groententeelt, door C. de Savornin Lohman.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. IX (Micro-Biologie III) 1907.*
Les bactéries hydrolysant et oxydant les graisses, par E. de Kruyff (avec planches).

De Cultuurgids. *9e jaarg. (1907-08). Afl. 5.*
Het ontstaan van den humusbodem en zijne beteekenis voor het plantenkleed, door R. H. Franché. — Bacteriologische onderzoekingen van verschillende koffiesoorten, door H. Kuehl. — Over de cacao-cultuur in Kamerun, ziekten en schadelijke insecten van den cacaoboom en hunne bestrijding, en over eenige schadelijke insecten voor de caoutchoucboomen in Kamerun, door Dr. W. Busse. — Citronella-olie. — Citroengras-olie. — Bericht omtrent de Gouververnements-kinaonderneming over het 2e kwartaal 1907.

Archief voor de Java Suikerindustrie. *15e jaarg. 1907. Afl. 10.*
Selectie volgens het soortelijk gewicht der bibit, door J. D. Kobus. — Meteorologische waarnemingen verricht aan het proefstation „Kagok" te Pekalongan, gedurende het vijfjarig tijdvak 1902–1906, door H. C. Prinsen Geerligs. — De kwaliteit der Java-ruwsuiker, door H. C. Prinsen Geerligs.
Id. Bijblad No. 36. De beteekenis van Japan voor de Java-suikerindustrie.
Id. No. 37. Uitbreiding der suikerconsumptie.
Id. No. 38. Trekkracht voor Locomotieven voor suikerfabrieken, door H. Pereira.
Id. No. 39. Klachten over de kwaliteit der Java-suiker (zie ook No. 41).
Id. No. 40. Opening der Preanger Regentschappen voor de suikerindustrie. — Nog een proef met bibit-selectiemateriaal, door P. van Musschenbroek.

Het Recht in Nederlandsch.-Indië. *Deel 88 (1907). No. 9—12.*
Iets omtrent den waren aard van het verstek (vervolg), door F. B. S. v. L. — Uit de jurisprudentie van den Raad van Justitie te Makassar. (Aanhaling van

artikelen; Verwijzing; Artt. 225, 227 Str. Inl.; Helen; Besluit), door Mr. I. A. Nederburgh. — Het heffen van heerendiensten door de eigenaren der particuliere landerijen in de afdeeling Krawang, door Mr. J. F. A. M. Buffart.

De Ingenieur. *22e jaarg.* (*1907*) *No. 49.*
Nog iets over het verbeteren van het Westgat en van de haventoestanden te Soerabaja (met plaat), door E. A. C. F. von Essen.

Het Koloniaal Weekblad. *7e jaarg.* (*1907*). *No. 46.*
De Indische begrooting en het Atjeh-beleid, door B. — Koloniale praatjes: Het Atjeh-debat, door M. A. van Heekeren.
Id. No. 47. De Indische begrooting in de Tweede Kamer.
Id. No. 48. De West-Indische begrootingen in de Tweede Kamer.

Maandbericht van het Ned. Zendelinggenootschap. *Dec. 1907.*
Verslag aangaande het ziekenhuis te Madjâ-Warnâ over het jaar 1906, door Dr. A. J. Duymaer van Twist en Dr. Anna Pijsel. — Verslag over de kweekschool en de scholen in het ressort Madjâ-Warnâ, over 1906, door J. Kats. — Uit het verslag over 1906, betreffende den werkkring Parê-redjâ, van S. Luinenburg. — Het rapport van de Nederl. Zendingsschool over het jaar 1906-7, door Prof. Dr. J. J. P. Valeton Jr.

De Rijnsche Zending. *1907. No. 12.*
De Rijnsche Zending in het Parlement. — Het Evangelie op de Nakko-eilanden.

De Haagsche Zendingsbode. *Dec. 1907.*
Uit de Karo-Batakzending, door J. H. Neumann.

Berichten uit de Zendingswereld. *15 Dec. 1907.*
Een brief van zendeling Zimmermann en de krokodillenplaag op Borneo.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1907. No. 12.*
Ein Besuch in den Bataklanden. Die Stationen am Tobasee.

Verhandelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen. (*Tweede Sectie*). *Deel XIII. No. 4. Nov. 1907.*
Botanische Untersuchungen über einige in Java vorkommende Pilze, besonders über Blätter bewohnende, parasitisch auftretende Arten (mit 12 Tafeln und 61 Tekstfiguren).

W. C. Muller.

Statuten van Maatschappijen, werkende in de Nederlandsche Koloniën.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ TJEE AN TONG.
(*Javasche Courant van 29 October 1907, No. 86*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de te Batavia op Djelakeng gedreven wordende apotheek, voorts het drijven van handel in den ruimsten zin en zoo algemeen mogelijk, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Duur 50 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 10.000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 500.

Bestuur. Tot directeur benoemd, Yoe Tjin Tjoen, tot plaatsvervangend directeur, Yoe Keng Kian.

HANDEL MAATSCHAPPIJ BIELE EN CO.
(*Javasche Courant van 29 October 1907, No. 86*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de door den heer E. B. Biele te Semarang en te Djokjakarta gedreven wordende zaken, waaronder een fabriek voor de vervaardiging en reparatie van muziekinstrumenten en biljarts en een handel in dergelijke goederen en galanteriën en alle andere daartoe door de vennootschap geschikt geacht wordende goederen.

Duur. 75 jaren

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd, de heer E. B. Biele, tot commissaris, de heer H. J. Valkenburg.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP LEEUWENAPOTHEEK P. H. MEULEMANS, voorheen ANT. C. MARCKS.
(*Javasche Courant van 1 November 1907, No. 87.*)

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Semarang, heeft ten doel het exploiteeren van een apotheek met een laboratorium, fabriek van minerale wateren en geneesmiddelen en de handel in geneesmiddelen, verbandstoffen, instrumenten en andere tot het vorenstaande in betrekking staande artikelen. De vennootschap is voorts bevoegd tot het verkrijgen en vervreemden van onroerende goederen, het beleggen of rentegevend maken van hare fondsen en het verrichten van alle handelingen welke direct of indirect met haar doel verband houden.

Duur 50 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd, de heer P. H. Meulemans.

PONTIANAK COAL COMPANY LIMITED.
(*Javasche Courant van 5 November 1907 No. 88.*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel het delven van steenkool in de terreinen der mijnconcessie te Salimbau, het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen, aankoopen en exploiteeren van mijnconcessiën in Nederlandsch Indië en alle werkzaamheden daartoe noodig of nuttig.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 250.000, verdeeld in 2500 aandeelen à *f* 100.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer J. E. Wood, tot commissarissen de heeren Mr. F. H. Winkelman en E. H. Carpentier Alting.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET LAND KALI-SELOGIRI.
(*Javasche Courant van 8 November 1907 No. 89.*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel de overname en exploitatie van de erfpachtsperceelen Kali-Selogiri I, II, III en IV, gelegen in het district en de afdeeling Banjoewangi der residentie Besoeki.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 15.000, verdeeld in aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeuren benoemd, de heeren L. A. van den Bergh van Heinenoord en R. C. Wright.

BIBIT HANDEL MAATSCHAPPIJ WLINGI.
(*Javasche Courant van 19 November 1907, No. 92*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap gevestigd te Soerabaja heeft ten doel de overname en voortzetting van de tot dusverre ten name van den heer P. I. Ch. Mendes da Costa, hoofdzakelijk in de afdeeling Blitar gedreven suiker-bibit-onderneming en wijders in den meest algemeenen zin den aanplant van- en den handel in suikerrietstekken, zulks onverschillig of deze van eigen aanplant verkregen, dan wel van derden opgekocht zijn.

Duur 50 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd, de te Soerabaja gevestigde Commanditaire Vennootschap onder de firma „Administratiekantoor Schiff en Co.", tot commissarissen, de heeren Mr. A. Paets tot Gansoyen en J. K. Stephan.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ PASIR-AWIE.
(*Javasche Courant van 19 November 1907, No. 92*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng, heeft ten doel de overname en exploitatie van de erfpachtsperceelen Panareoewan I, II en III, Pasir-Awie I en II en Tjitjepe, alle gelegen in het district Djampangtengah, afdeeling Soekaboemi, residentie Preanger Regentschappen, de exploitatie van andere eventueele in Nederlandsch-Indië te verkrijgen perceelen, het oogsten, voor de markt bereiden en verkoopen van verkregen of opgekochte producten, het desgewenscht drijven van mijnbouw in den meest uitgebreiden zin des woords.
Duur 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 200.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 5000.
Bestuur. Tot directeur benoemd, de heer A. R. W. Kerkhoven, tot commissarissen, de heeren Dr. G. W. S. Lingbeek en J. H. Bessem.

HANDEL-, VENDU- EN COMMISSIEKANTOOR ED. 'T SAS.
(*Javasche Courant van 22 November 1907, No. 93*).

Doel. Deze Naamlooze Vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel het drijven van handel-, vendu- en commissiezaken in den uitgebreidsten zin des woords en alle andere zaken welke met bovenstaand bedrijf in betrekking staan.
Duur. 50 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der Vennootschap bedraagt *f* 52,000, verdeeld in 52 aandeelen van *f* 1000.
Bestuur. Tot directeur benoemd, de heer E. F. J. 't Sas, tot commissaris tevens plaatsvervangend directeur, de heer H. C. Zellerer, tot commissaris, de heer P. B. Watrin.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP VERBURGT'S TATTERSALL.
(*Javasche Courant van 22 November 1907, No. 93*).

Doel. Deze Naamlooze Vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel het oprichten en in stand houden van een paardenstoeterij, den handel in paarden, het oprichten van wagenverhuurderijen en wat daaraan annex is, alles in den ruimsten zin des woords.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 20.000, verdeeld in 200 aandeelen van *f* 100.
Bestuur. Tot directeur benoemd, de heer F. Verburgt, tot commissaris, Jhr. W. F. van den Brandeler.

WINKEL MAATSCHAPPIJ H. SPIEGEL.
(*Javasche Courant van 26 November 1907, No. 94*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en voortzetting der handelszaken tot dusverre door den heer Spiegel te Tegal gedreven, voorts het drijven van handel in het algemeen, zoowel in import als in andere toko artikelen, zoo voor eigen rekening als in commissie.
Duur. 50 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 175.000, verdeeld in 175 aandeelen van *f* 1000.
Bestuur. Tot directeur benoemd, de heer H. Spiegel.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ TJIKOKOL.
(*Javasche Courant van 26 November 1907, No. 94*).

Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Tangerang, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van het particuliere land Tjikokol, gelegen in de residentie Batavia, afdeeling Tangerang, district Tangerang, verder de exploitatie van zoodanige andere gronden als later door de vennootschap in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal mochten worden verkregen. Voorts den handel in landbouwproducten in den meest uitgebreiden zin des woords.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der venn. bedraagt *f* 60.000, verdeeld in 12 aand. van *f* 5000.
Bestuur. Tot directeur benoemd, de heer M. van Delden.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP TOT EXPLOITATIE DER CULTUURONDERNEMINGEN BLANKAHAN EN SOENGEI ROEAN (SUMATRA'S OOSTKUST).
(*Staats-Courant van 12 December 1907, No. 291*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Hilversum, heeft ten doel het exploiteeren der ondernemingen Blankahan en Soengei Roean, gelegen in de afdeeling Boven-Langkat, residentie Sumatra's Oostkust, Nederlandsch-Indië, het drijven van handel in de producten, welke genoemde ondernemingen opleveren en in het algemeen het beoefenen van handel en landbouw, in het bijzonder daaronder begrepen de cultuur van rubber en koffie.
Duur. 50 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 750.000, verdeeld in 750 aandeelen van *f* 1000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd, de heer J. H. Marinus.

De nieuwe artikelen 75 en 109 van het Ned. Ind. Regeeringsreglement.

DOOR

Mr. I. A. NEDERBURGH.

TWEEDE GEDEELTE.[1])

Wat er uit groeien zal?

IV.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Er zijn twee opvattingen, die in theorie lijnrecht tegenover elkaar staan. De eene beschouwt het recht als een product der samenleving, in welke het zich ontwikkelt, zoodat de wetgever slechts heeft te constateeren wat volgens haar recht is; de andere ontleent het recht aan gegevens van nut en van hoogere orde en acht den wetgever bevoegd naar die gegevens, onafhankelijk van de inzichten der bevolking, voor deze het recht vast te stellen. Voor de praktijk, waarin geen dier twee theoriën consequent is door te voeren, is de vraag alleen, in welke opzichten en in welke mate het eene — en in welke het andere stelsel moet worden gevolgd.

Aan den eenen kant is het duidelijk, dat wij aan primitieve, althans minder of anders ontwikkelde bevolkingen niet plotseling een recht kunnen opleggen, dat wij beter achten, maar dat door haar nog niet als beter erkend, zelfs nog in 't geheel niet begrepen wordt. Aan den anderen kant echter kan de eerbied voor de eigen rechts-opvatting van zulk een bevolking worden overdreven, en hiertoe komt men allicht, wanneer men eenmaal de partij heeft opgenomen voor eerbiediging van het bestaande volksrecht, evenals aan de andere zijde ook weer overdreven wordt door hen, die — m. i. terecht uitgaande van de stelling, dat het Europeesche recht in 't algemeen hooger staat dan het Indische volksrecht — er naar streven dit hoogere recht zoo veel en zoo spoedig mogelijk in de plaats te doen van het lagere. Beide partijen worden door hun voorliefde blind voor de bezwaren, die met de voordeelen, die zij in 't oog hebben, gepaard gaan. De

---

[1]) Zie *Indische Gids* 1907 II bl. 1493 en 1658.

eene bedenkt te weinig, dat het volksrecht, de adat, ten gevolge van minder goede invloeden veel slechts bevat, zelfs impopulair kan zijn, overigens ook zeer onvolkomen en onvolledig is, en dat zij daardoor en door haar groote plaatselijke verscheidenheid onbruikbaarder wordt naarmate het algemeen verkeer toeneemt. Wanneer het Europeesch gezag verplicht was daarbij lijdelijk toe te zien en Europeesche invloed geen verbetering daarin brengen mocht, zou Nederland in Indië een waarlijk niet hooge roeping te vervullen hebben! De andere partij echter verliest uit het oog:

1e. dat het wel loffelijk is aan een bevolking een beter recht te geven, dan zij zelve heeft weten te ontwikkelen, maar dat het niet aangaat met het betere ook het minder goede en de bepaalde fouten op te dringen, en dit zien we toch tot Regeeringssysteem verheven;

2e. dat wat voor Nederland goed is, daarom nog niet overal goed is. Om goed te zijn moet iets niet alleen aan zekere hoogere eischen, maar ook aan die der praktijk beantwoorden, en deze laatste hangen af van omstandigheden, die in Nederland en in Indië zeer uiteenloopen. Dientengevolge zal wat in Nederland goed, zelfs uitmuntend is, voor Indië slecht, immers hinderlijk kunnen zijn, evenals dezelfde kleeding, die wij, op zichzelve bezien, mooi vinden en die de eene dame prachtig staat en prettig zit, — door een tweede met ander haar, andere gelaatskleur en gestalte, niet kan worden gedragen zonder haar te ontsieren en in haar bewegingen te belemmeren.

Waar geen der twee afzonderlijk geheel aannemelijk is, zou daarom uit het samentreffen van Oost en West geleidelijk een nieuw geheel moeten ontstaan, waarin geen der twee boven verdienste wordt geëerd, maar het hoogere van het Westen zich harmonisch heeft vereenigd met de praktische behoeften van het Oosten [1]) maar het nieuwe art. 75 R. R. staat in den weg aan het nastreven van dit ideaal. Harmonische samenwerking der beide elementen belet het door aan het Westersche een overheerschende rol toe te kennen. Geen wijziging der adat bij wijze van overgang, geen invoering der nieuwe wetgeving bij gedeelten, als proef. In het eerste gedeelte dezer verhandeling is hier reeds uitvoerig op gewezen en we leggen ons neer bij een feit, waarin vooreerst geen verandering zal komen, en naderen nu tot de vraag: in welke opzichten het recht voor de Europeanen zóó zal moeten worden vastgesteld, dat het zich reeds dadelijk in billijkheid leent voor toepassing op den Inlander?

Deze vraag zal wellicht eenige verwondering baren. Men zal waarschijnlijk de opmerking maken, dat het nieuwe art. 75 aan het Europeanenrecht den eisch van grootst mogelijke overeenkomst met de Nederlandsche wetten stelt en dat de Inlanders, zoolang hun

[1]) Zie „Eenheid" § 47, alinea 2.

maatschappelijke behoeften niet hiermee overeenstemmen, volgens dat artikel eenvoudig onderworpen blijven aan hun adat. Maar hier komt weer aan den dag hoezeer het artikel, zóó als het nu luidt door het overgenomen amendement-Van Idsinga ,achterstaat bij de vroegere ontwerpen. Is in het eerste gedeelte reeds aangetoond, dat het nopen zal het Europeanenrecht naar algemeen Indische behoeften in te richten, tenzij men alle hoop op meer éénheid van recht wil laten varen; hier moet er nog op gewezen worden, dat bovendien de onderwerpen van recht, welker regeling in het 1e en het 2e lid van art. 75 wordt bevolen, voor een deel liggen op een gebied, dat een beschaafde regeering niet aan de adat mag of kan overlaten. *Niet mag*, omdat zij dan haar roeping zou verloochenen; *niet kan*, omdat zij dan een groote schrede achteruit zou doen of, wat nog onoverkomelijker is, omdat over bedoeld onderwerp geen adat meer bestaat.

De verscheidenheid van recht onder burgers van eenzelfde land is al een bezwaar op het gebied van het privaatrecht; vooral is dit het geval, wanneer het betreft aangelegenheden van openbare orde, die binnen de grenzen van het privaatrecht liggen; maar gevaarlijker wordt de verscheidenheid, waar het rechtstreeks betreft het algemeen belang, de orde en veiligheid, en in dit laatste geval wordt het nòg erger, wanneer er niet alleen verscheidenheid van regeling is, maar de regeling ten aanzien van een deel der bevolking bovendien onttrokken is aan de bemoeienis van den Staat.

Men kan zich denken tweeërlei, gelijkelijk door den wetgever, vastgesteld strafrecht in één staat, zonder dat hieruit onoverkomelijke moeilijkheden voortspruiten. Ook in Ned.-Indië heeft tot nu toe tweeërlei strafrecht bestaan: dat voor Europeanen en dat voor Inlanders. Weliswaar komen beide wetboeken van strafrecht in hoofdzaak overeen; maar er bestaat dan toch verschil, vooral in het straffenstelsel. Het nieuwe art. 75 laat echter tweeërlei wettelijke regeling niet toe: òf het strafrecht voor de Europeanen moet ongewijzigd op de Inlanders[1]) worden toepasselijk verklaard, òf hun adat blijft in dat opzicht voor hen gelden. Nu bestaat er echter nergens, waar de Gouvernementsrechtspraak is ingevoerd, adat-strafrecht. Deze soort adat is al sinds meer dan 30 jaren verdwenen door de invoering van het strafwetboek voor Inlanders. Maar veronderstelt eens, dat er nog zulk een adat bestond, zou het dan aangaan haar in stand te laten?

De Staat, die tot taak heeft de orde en veiligheid te handhaven en de aanrandingen van het recht te onderdrukken, kan zijn plicht niet vervullen, wanneer hij ten aanzien van het grootste deel der bevolking alleen repressief kan optreden, wanneer de adat ter plaatse

---

[1]) Kortheidshalve spreek ik hier en elders van Inlanders. Hetzelfde gaat natuurlijk ook op voor de andere niet-Europeanen.

hem daartoe een strafrechtsmiddel aan de hand doet (een middel, dat hij misschien nog wel als immoreel zal versmaden), en behalve waar het geldt de sanctie van uiteenloopend privaatrecht, gaat het niet aan dat de een gestraft wordt wegens precies hetzelfde feit, dat den ander wordt toegestaan.[1]) Ik geloof niet, dat dit een en ander nog uitvoerig hoeft te worden betoogd.

Welnu, de wetgever zal bij de inwerkingtreding van het nieuwe art. 75 R. R. òf voor de Europeanen een strafrecht moeten vaststellen, dat ook door de maatschappelijke behoeften der Inlanders wordt gevorderd en daarom volgens het 2e. lid (*b*) ook op hen toepasselijk moet worden verklaard, òf aan de rechtsorde in Ned.-Indië elke voor Inlanders geldige, wettelijke straf-sanctie onthouden. De keus is niet moeilijk.

Hetzelfde geldt voor het formeele recht: de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering, die — nog langer dan het strafrecht — ook voor de Inlanders reeds zijn geregeld, zoodat sinds ruim een halve eeuw geen adat daaromtrent bestaat. Maar al bestond zij, waar de Staat zelf, door zijn eigen organen rechtspreekt,[2]) kan hij zich door de adat niet laten voorschrijven hoe hij dit moet doen, maar behoort hij daartoe den weg te volgen, de middelen aan te wenden, die naar zijn eigen overtuiging het best tot het doel zullen leiden. Dit ligt in den aard der zaak, daar op hem alleen de verantwoordelijkheid rust voor de goede vervulling dier taak. Zoo is het ook altijd begrepen.

Er is nòg een onderdeel van het recht, dat om al de genoemde redenen niet aan de adat kan worden overgelaten, maar waarvan niet met zekerheid is te zeggen of daarvoor de regel van art. 75 zal gelden of niet: de rechterlijke organisatie. Het 1e. lid van art. 75 spreekt namelijk alleen van de burgerlijke rechtsvordering en de strafvordering. Is de rechterlijke organisatie niet daaronder begrepen, dan geldt voor deze het 2e lid ook niet en blijft de wetgever dus vrij haar naar goedvinden te regelen al of niet zooveel mogelijk in overeenstemming met de Nederlandsche wetten, al of niet afzonderlijk voor de Inlanders. Het oorspronkelijk ontwerp bepaalde dat de *rechtspraak* in burgerlijke en handelszaken alsmede in strafzaken berust op algemeene verordeningen, zooveel mogelijk overeenkomende enz. Naar deze bewoordingen zou m. i. ook de rechterlijke organisatie onder

---

[1]) Lang vóór de vaststelling van een strafwetboek voor Inlanders geraakte door deze natuurlijke oorzaken het adat-strafrecht bij onze rechtbanken in onbruik, ofschoon het volgens art. 75 R. R. nog van kracht was. Het is waarlijk niet gewenscht weer een regeling te treffen onder welke de nood de wet weer zal moeten breken.

[2]) Zelfbestuur en eigen rechtspleging vallen buiten art. 75 R. R. en buiten deze beschouwingen.

het voorschrift vallen; maar de Minister gaf in de Memorie van antwoord te kennen, dat hij in het gewijzigd ontwerp (1e lid), den aanhef van art. 150 der Grondwet volgende, evenwel in plaats van „rechtspleging" — omdat dit in art 74 R. R. reeds in een andere beteekenis wordt gebruikt — had gesteld „burgerlijke rechtsvordering en strafvordering" en de „inrichting der rechterlijke macht" had weggelaten, omdat „door de bijzondere toestanden in de koloniën de inrichting van de rechterlijke macht daar onmogelijk kan overeenstemmen met die in het moederland, integendeel bijna geheel daarvan moet afwijken". Dit argument van den Minister, dat de weglating geenszins rechtvaardigt [1]), levert wel grond op voor de opvatting dat de wetgever de overeenkomst met de Nederlandsche wetten niet van de rechterlijke organisatie voor Ned- Indië heeft willen eischen, maar bewijst niet dat zijn bedoeling, wat de R. O. betreft, ook gewijzigd is ten aanzien van de door het 2e lid bij *b*. geschapen noodzakelijkheid, dat de regeling voor de Inlanders besta in een toepasselijkverklaring van die voor de Europeanen; en al is formeel art. 75 niet van toepassing op de rechterlijke organisatie, dan zal ook deze in de praktijk blijken niet goed geregeld te kunnen worden met verwaarloozing van den overigens geldenden regel.

We zagen al, dat bij gebreke van adat omtrent het formeele recht, geen andere mogelijkheid bestaat, dan dat voor alle klassen der bevolking slechts één burgerlijke rechtsvordering en één strafvordering gelden: de voor Europeanen vastgestelde, op Inlanders en Vreemde Oosterlingen onveranderd toepasselijk verklaarde. Kan men zich daarbij, bij eenheid van alle overige regelingen, tweeërlei rechterlijke organisatie denken? Zeker wel, wanneer men zich niet aan het verband stoort, maar zoo men een regeling verlangt, die bij de overige wetgeving past, dan is zoo'n dubbel organisatie niet gerechtvaardigd. De wijze, waarop, en de organen door welke recht wordt gedaan, grijpen daarvoor te veel in elkaar. Slechts onbeduidende verschillen of verschillen-alleen-in-naam zullen passen in het kader der nieuwe wetgeving.

Het is mijn voornemen aan de strafrechtspraak en die in burgerlijke zaken de volgende twee hoofdstukken te wijden en uit de daar besproken gegevens in een laatste hoofdstuk af te leiden welke rechterlijke inrichting Indië noodig heeft. Vooraf echter moet ik nog een paar algemeene vragen aanroeren, en wel vooreerst deze: of het gewenscht

---

[1]) Immers het nieuwe art. 75, 2e lid, laat alle afwijkingen toe, die wegens de bizondere toestanden in Indie noodig zijn (zie bij *a*), zoodat deze bizondere toestanden geen reden konden opleveren om de inrichting der rechterlijke macht aan dien regel te onttrekken.

is bij de rechtspraak meer gebruik te maken van Inlandsche krachten, dan tot nu toe geschiedt.

Het gewicht dezer vraag zal niet licht worden overschat. Geen klad kan de eer van den Staat meer aantasten dan die, welke een smerige rechtspraak daarop werpt. Aan den rechterlijke ambtenaren is dus een heilig kleinood toevertrouwd.

In dat opzicht hadden we, op hoeveel hervormingen terecht nog moge worden aangedrongen, geen reden tot ontevredenheid, ja konden we met voldoening wijzen op den vooruitgang der laatste tientallen jaren.

Toen, een zeventig jaren geleden, een nieuwe wetgeving voor Indië werd gereed gemaakt en er sprake was van afzonderlijke rechtsgeleerde presidenten der rechtbanken voor Inlanders en met dezen gelijkgestelden, bracht de groote staatsman op koloniaal gebied, J. C. Baud, hiertegen in: dat de invloed van den Resident (hoofd van gewestelijk bestuur) op de beslissingen van den door hem voorgezeten Landraad, hoewel in strijd met de theorie der onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, niet gemist kon worden, daar het alleen door in zijn handen alle macht te vereenigen uitvoerlijk was geworden van de bevolking eene te voren ongekende inspanning van krachten te vorderen in het belang van de cultures, den vestingbouw en andere publieke werken [1]) terwijl dezelfde staatsman elders nog opmerkte: dat het voor de schatkist van hoog belang was, dat de Chineezen onderworpen bleven aan de rechtsmacht der Inlandsche rechtbanken, bij welke kort recht werd gedaan en *bij welke in het algemeen de neiging bestond om te beslissen in het voordeel des souvereins* [2]) Het inzicht van Baud, dat in overeenstemming was met den toenmaligen feitelijken toestand, behield voorloopig de overhand.

Eerst wanneer men deze geschiedkundige feiten kent en met den tegenwoordigen toestand vergelijkt, is het mogelijk dezen laatsten volkomen naar waarde te schatten. Wel is de gouvernementsrechtspraak over Inlanders, wat kleinere – in een deel der Buitenbezittingen zelfs wat alle – zaken betreft, aan niet rechtskundige, besturende ambtenaren toevertrouwd, maar voor verreweg het grootste deel der Inlandsche bevolking van Ned-Indië is de gewone, dagelijksche rechter toch een rechtbank, voorgezeten door een rechtsgeleerde, die geheel buiten het bestuur staat. Een belangrijke verbetering, niet alleen in theorie. Hoe verschillend ook geoordeeld worde over de eigenschappen van het corps Europeesche rechterlijke ambtenaren in Indië, aan hun integriteit wordt toch nooit twijfel geopperd dan wellicht onder Inlanders, die zich een volkomen onpartijdig persoon niet kunnen denken, of door

[1]) Meegedeeld bij Mr. Immink, „De Rechterl. Organisatie van Ned.-Indië", s' Hage, 1882, blz. VII der Inleiding. Zie ook het daar, blz. 223, uit de Nota van Van der Vinne meegedeelde.

[2]) t. a. p. blz. 224.

anderen, die zonder eenige reden van wetenschap, voortbouwende op het oude, dwaze vooroordeel tegen al wat van de kolonie is, beweren dat de rechterlijke macht in de kolonie corrupt is. Wanneer in de kudde al eens een enkel schurftig schaap voorkwam, dan zou dit even weinig als in andere landen tegen het corps bewijzen; maar er zijn mij geen voorbeelden bekend van zulk een corruptie bij den Indischen rechterlijken dienst, zelfs niet als hooge uitzondering.

Vóór men nu dezen dienst gaat hervormen, overwege men wel in hoever de eerste deugd der rechtspraak hierdoor in gevaar kan worden gebracht.

Het is waarlijk geen vooringenomenheid tegen andere rassen, die mij beweegt deze waarschuwing te doen hooren; ook geen zucht om de beter bezoldigde posten te behouden voor de Europeanen, met uitsluiting der andere rassen; maar wanneer men allengs den Inlander ook de betrekkingen wil gaan toevertrouwen, die tot nu toe alleen voor Europeanen waren weggelegd, dan is er toch zeker geen reden om met de gewichtigste en moeilijkste ambten te beginnen.

Er zijn velen, die aan het Inlandsche ras als zoodanig ondeugden toeschrijven, althans de deugden ontzeggen, die voor het bekleeden van een ambt van vertrouwen noodig zijn. Het is mogelijk, dat zij gelijk hebben; wie zal het uitmaken? Zelfs wetenschappelijke theorieën hieromtrent kunnen wel eens onjuist blijken en de Inlander heeft te lang verkeerd, en verkeert nog in te ongunstige omstandigheden, dan dat wij nu reeds zouden kunnen uitmaken, dat mindere betrouwbaarheid en onstandvastigheid van karakter bij hem ras-eigenschappen zijn in dezen zin, dat ook op den duur zijn ras niet in staat zal zijn het hout te leveren, waarvan men goede rechters maakt. Ik zou dan ook niet graag van deze fatalistische opvatting uitgaan; maar wèl lijkt het me geoorloofd te oordeelen over de geschiktheid van den tegenwoordigen Inlander voor het rechterambt. Dit oordeel sluit natuurlijk de mogelijkheid van uitzonderingen niet uit; maar als regel kan men aannemen, dat de Inlandsche maatschappij geen geschikte personen voor den rechterstand oplevert, en waar het een zóó gewichtige aangelegenheid betreft, verbiedt het algemeen belang tòch rechters te kiezen uit die maatschappij in goed vertrouwen, dat de gekozenen wel tot de mogelijke uitzonderingen zullen behooren.

Ik grond mijn oordeel op maatschappelijke omstandigheden, waarin slechts langzaam verandering kan komen. Er zijn levensopvattingen en deugden, die slechts in een bepaald milieu kunnen tieren. Vergt men van een rechter, dat hij van mogelijke geheime voordeelen afzie en zijn gemoed daar zelfs afkeerig van zij, dan is het niet voldoende hem zoodanig te bezoldigen, dat hij niet door geldzorgen in andere richting gedrongen wordt, maar zal hij bovendien een milieu moeten vinden, waar deugden, als van hem verlangd, gewaardeerd en zelfs

verwacht worden, waar hij ze liefst zelfs van jongsaf als onmisbaar heeft leeren beschouwen. Hetzelfde geldt van de andere bij den rechter noodige karakter-eigenschappen. Hoe zal een onpartijdig man vrede met zijn leven hebben en strikt onpartijdig blijven in een omgeving, waar een elk van zijn vrienden hulp verwacht, desnoods ten koste der onpartijdigheid, waar men iemand, die zijn eigen familie niet bij gunstige gelegenheid bevoordeelt, een dwaas vindt? De Europeesche rechterlijke ambtenaar, in de binnenlanden in zulk een omgeving geplaatst, voelt zich er vreemd, beperkt zich tot den omgang met enkele daar even vreemde personen en voelt zich verheven boven zijn overige omgeving. Deze heeft op hem weinig vat; voor den Inlander daarentegen is zij het natuurlijke milieu. Hierin ligt het groote voordeel der aanstelling van Europeesche rechters. Banden des bloeds en der gewoonte ketenen den Inlander aan de samenleving, in welke hij is opgegroeid; de onder Europeeschen invloed door hem aangenomen deugden, in stede van op zijn familie- of stand-traditie te steunen, komen met deze in botsing, en hij mist — uitzonderingen daargelaten — de kracht om zich van dat alles los te maken, ten einde er zich boven te verheffen. En waar blijven dan de sterke beenen, die hem in staat moeten stellen de weelde te dragen eener nagenoeg ongecontroleerde en niet voor afdoende controle vatbare macht als die des rechters?

Het is te hopen, dat het spoedig anders zal worden, maar thans ontbreken in de Inlandsche maatschappij de bovenbedoelde zedelijk hooger staande kringen nog geheel en er zijn helaas omstandigheden, die hun opkomst in bedenkelijke mate belemmeren.

Tegenover deze nadeelen worden voordeelen genoemd, om welke het in dienststellen van Inlandsche rechterlijke ambtenaren met veel aandrang wordt aanbevolen: de goedkoopte en dan hun kennis van 's lands taal en zeden. Deze voordeelen, hoe hoog ook geroemd, zijn evenwel niets waard zonder de voornaamste eigenschap, die van den rechter geëischt wordt; en wat het zwaarste is, moet ook het zwaarste wegen. Liever een volkomen onkreukbare rechtspraak door menschen, die taal en zeden onvolkomen kennen, maar zich daaromtrent kunnen doen voorlichten, dan een rechtspraak met volkomen kennis van taal en zeden, maar onvoldoende betrouwbaarheid, welke niet door voorlichting kan worden verholpen!

Maar zullen de voordeelen, welke voor de Inlandsche rechters zouden pleiten, werkelijk wel zoo groot zijn?

Wat de goedkoopte betreft, niemand zal ontkennen dat een Inlander in Indië goedkooper weet te leven dan een Europeaan en dat zijn minimum levensvoorwaarden oneindig geringer zijn; maar zijn maxima zijn ook onbegrensd. Hij moge aan een klein inkomen genoeg hebben om van te leven, zoo groot kan zijn inkomen niet zijn of hij ziet

kans nog in de schulden te geraken. Kooplust en pronkzucht zijn niet de ernstigste oorzaken hiervan; ook de onhebbelijke gewoonte van verwanten, vrienden en volgelingen om zich als parasieten vast te zetten op iemand, dien het voor den wind gaat, is nog niet het ergste euvel; maar bijna allen, wier inkomen wat boven een minimum rijst, zoeken hun weelde in de eerste plaats in een ruim gebruik van het voorrecht, hun door den profeet toegestaan, van vier vrouwen tegelijk te hebben en binnen deze limite, met behulp van een zeer gemakkelijke echtscheiding, een behoorlijke afwisseling gaande te houden. Hoewel zij zich van de verstooten vrouwen en zelfs van de kinderen niet bizonder veel plegen aan te trekken — een der voornaame oorzaken, dat zich onder hen geen hoogere milieux vormen — is dit een dure (en ontaarding kweekende) liefhebberij, al ware 't maar omdat geen echtgenoote door het bewustzijn van voor zich en de haren te werken en te sparen wordt gedreven tot zuinig beheer en vermijding van schulden. Behaagzucht en spel worden daardoor bij haar bevorderd. — Dit alles weegt ruim op tegen den hoogeren levensstandaard der Europeanen. Men zal den Inlandschen rechterlijken ambtenaar dus eer meer dan minder moeten geven, om een groote kans, dat geldelijke moeilijkheden zijn onkreukbaarheid in gevaar brengen, te ontgaan.

Wat de talen en zeden betreft, daarvan bestaat in Indië zulk een groote verscheidenheid, dat de Inlandsche rechterlijke ambtenaar te dien aanzien alleen in het voordeel zal zijn in het gewest, vanwaar hij afkomstig is en de omliggende streken, maar juist daar (en in streken waar hij lang blijft en thuisraakt) zal zijn onpartijdigheid het meest in gevaar komen. Gaat hij daarentegen naar hem vreemde streken, dan kent hij taal en zeden niet en zal hij bovendien als Inlander minder gezag hebben en ontzag inboezemen; want een mede-Inlander vindt het dan toch eigenlijk, wanneer hij nu eenmaal voor een vreemdeling moet buigen, natuurlijker dat deze een Europeaan, dan dat hij een Inlander is.

Niettegenstaande dit alles zou het niet in mijn bedoeling liggen den Inlander als zoodanig buiten den eigenlijken rechterlijken dienst te sluiten. Dit is nu eenmaal niet overeen te brengen met de reeds lang door ons gevolgde richting en zou onnoodig stuitend zijn. Wanneer men daarentegen alle rassen maar gelijk behandelt, zoodat niemand recht heeft te klagen, worden de bezwaren, voor zoover deze aangelegenheid betreft, vanzelf herleid tot een minimum, dat nu eenmaal niet te vermijden is. De Inlander, die voldoet aan dezelfde eischen als den Europeeschen rechterlijken ambtenaar worden gesteld, zal door zijn langdurige studie, door zijn omgang met Europeanen op een leeftijd, waarin het karakter nog gevormd wordt, en door de in Europa opgedane verruiming van blik wel geen Europeaan zijn geworden,

maar toch genoeg van de Europeanen overgenomen en genoeg van het Inlandsche verleerd hebben om van hem, zoolang het tegendeel niet blijkt, de geschiktheid voor een rechterlijk ambt te verwachten. Zulke degelijk onderlegde Inlandsche rechterlijke ambtenaren zullen elk een kern kunnen worden, waarom zich allengs de zoo gewenschte kringen mogen vormen, die in hun maatschappij nu nog ontbreken. De africhting van zulke Inlandsche ambtenaren op een school in Indië is m. i. een halve maatregel, van welke ik meer kwaad dan goed verwacht. Plaatsgebrek weerhoudt mij dit uitvoerig aan te toonen, voor zoover dit na het bovenstaande nog noodig mocht zijn.

Men verdedigt die africhtingsplannen ook wel eens door te beweren, dat er geen voldoend aantal Europeesche rechtskundigen is te krijgen voor den Indischen dienst en dat hun bruikbaarheid te wenschen overlaat. Het eerste is verklaarbaar doordat jarenlang de geregelde vraag heeft ontbroken, die voor een geregeld aanbod noodig is. Bovendien schijnt in den laatsten tijd veel kwaad te zijn gesproken over den Indischen rechtelijken dienst, wat velen afschrikt, en eindelijk is in den laatsten tijd wel eens op m. i. bedenkelijke wijze aan de vooruitzichten getornd. Dit alles is wel te verhelpen en *moet* verholpen worden, al zou 't ook wat geld kosten. Het fatsoen van den Staat is nog wel wat waard. — En wat betreft de bruikbaarheid, men lokke een zoo voldoend aanbod uit, dat niet alles gretig behoeft te worden aangenomen. Verder streve men er naar jonge krachten te krijgen, wier accomodatievermogen nog niet te veel is afgenomen om zich in een vreemd land naar nieuwe eischen te voegen, opnieuw te gaan leeren (o. a. talen) en de volle energie te ontwikkelen. Hun opleiding aan de academie zou ook vollediger kunnen zijn door colleges 1°. in speciaal Indisch privaatrecht (de afwijkingen van het Nederlandsche recht, de verhouding tusschen de verschillende soorten recht in Indië, quasi-internationaal privaatrecht enz.); 2°. in de vergelijkende rechtswetenschap, speciaal voor zoover deze voor Indische juristen van praktisch belang is tot goed begrip der verschillende stadiën van rechtsontwikkeling; terwijl hun ook een aanvullingsexamen in Indisch strafrecht (voor zoover dit van het Nederlandsche afwijkt) kon worden afgenomen. — Dat echter thans de bruikbaarheid, redelijk beoordeeld, zoo gering zou zijn, wordt niet toegegeven.

Een tweede algemeen vraagstuk, in het eerste gedeelte reeds aangeroerd, is: wat te verstaan onder de bizondere toestanden in Ned. Indië, in art. 75, 2e lid, bij *a*. bedoeld. Reeds is gewezen op het gewicht dezer vraag, omdat de omschrijving bij *b* geen gelegenheid geeft op de Inlanders het Europeesch recht anders toepasselijk te verklaren dan precies zooals het voor de Europeanen is vastgesteld.

Vroeger eischte men voor afwijking van het Nederlandsche recht

wel eens, dat deze gevorderd werd door specifiek-Inlandsche toestanden, ten minste door toestanden, die met de Inlanders in verband staan. Zoo werd in 1896 (*Ind. Stbl.* no. 115) een uitbreiding gegeven aan de wettiging van kinderen zonder huwelijk hunner ouders, maar alleen voor het geval de moeder een Inlandsche (of daarmee gelijkstaande) vrouw was. — Men zal dan nu wel gaan eischen „specifiek-*Indische* toestanden" en dit woord „specifiek" jaagt ieder schrik aan, die het kent uit de vroegere praktijk.

Wat is, wanneer men het streng neemt, specifiek Indisch?

Men beproeve eens van de niet geringe verschilpunten tusschen de wetgevingen van Europa aan te toonen, dat zij noodzakelijk zijn wegens de specifieke toestanden der landen, waar ze gelden. Iemand met een ongeloovig en scherp verstand zal bijna alles, wat daarbij wordt aangevoerd, als voldoend specifieken grond wraken. Evenzoo zal het voor Indië gaan, wanneer we niet kunnen rekenen op een grooten voorraad goeden wil om het specifieke in te zien. Als men uitzondert de onderwerpen, waaromtrent voor de Inlanders het adatrecht vooreerst nog wel in stand zal blijven, en de instellingen, die om finantieele of andere praktische redenen van het Nederlandsche voorbeeld afwijken, — kan eigenlijk niet specifiek Indisch genoemd worden, of dit valt gemakkelijk te betwisten.

Kiezen we tot voorbeeld maar het zooeven genoemde. Men wilde vaders, die kinderen hadden verwekt bij Inlandsche vrouwen, met welke zij welstaanshalve niet konden trouwen, in de gelegenheid stellen zonder zulk een huwelijk wettiging dier kinderen te verkrijgen. Maar was dit feit, dat mannen kinderen verwekten bij vrouwen, die niet waardig zijn hun wettige echtgenooten te worden, dan specifiek Indisch? Hetzelfde schijnt in Nederland voor te komen. Maar niet zoo veelvuldig, zegt gij? Zou men dan voor enkele gevallen het Burgerlijk Wetboek zijn gaan wijzigen, ten einde den „verwekkers" onderhoudsplichten te kunnen opleggen? De statistiek zal wel anders uitwijzen! — Zoo kan men wel altijd het bestaan van iets specifieks ontkennen en volhouden, dat er slechts sprake is van een nuanceverschil bij een overigens ook elders voorkomend verschijnsel.

Nu ik in algemeene trekken ga aangeven welke de bizondere Indische toestanden zijn, die grond behooren op te leveren tot afwijkingen van het Nederlandsche recht, verwacht ik een dergelijke bestrijding telkens wanneer een afwijking niet in iemands kraam te pas komt.

Toch waag ik er me aan, en noem hier eenige algemeene.

1e. Ik begin dan met er op te wijzen, dat in Indie het recht, dat wij er brengen, niet gegroeid is, zich niet historisch ontwikkeld heeft. Dit is geen bezwaar voor praktische bepalingen, waarvan ieder dadelijk het nut gevoelt, maar wel voor doctrinaire regelingen.

Al dadelijk zal men mij hier tegenwerpen, dat het Europeesche

recht ook in Indië reeds lang geldt en dezelfde geschiedenis heeft gehad als in het vaderland. Hoewel dit in zekere mate waar is, heeft het Europeesche recht in Indië nooit anders gegolden dan voor een zeer klein deel der bevolking en heeft het daardoor zich nooit kunnen vastzetten in de overtuiging of de gewoonten des volks. Het is in Indië nooit wetenschappelijk beoefend dan waar en voorzoover dit voor het beroep noodig was. Terwijl men in Nederland niet beter wist of het hoorde zoo, had in Indië zelfs de zeer kleine groep Europeanen veelvuldige aanrakingen met ander recht, en het overgroote deel dier groep, hier geboren en opgegroeid, sterk onder den invloed geraakt van een overwegend niet-Europeesche omgeving en zelfs zóó sterk met deze vermengd, dat ze minder dan half Europeesch is, voelt meer voor op Indischen bodem gewassen begrippen dan voor het zoogenaamd Nederlandsche recht. — Nu zal men wel zeggen, dat ook in Nederland de mindere man geen jurist is; maar deze heeft vrij veel praktisch begrip van het voor hem geldende recht, voorzoover hij er mee te maken heeft, en in Indië ontbreekt dat.

2e. De bewoners van Indië zijn over 't algemeen arm. Niet dat er bizonder veel bepaalde armoede geleden wordt; maar er is weinig kapitaal, weinig beschikbaar voor buitengewone uitgaven als proceskosten en dergelijke. Dit geldt ook voor de Europeanen in Indië, een klein percentage van handelaars en groote ondernemers uitgezonderd. De groote hoop der Europeanen verarmt of heeft even genoeg om zich als Europeaan staande te houden.

3e. Goede raad in rechtszaken is in Indië bijna nergens te krijgen. Behalve te Batavia, Semarang en Soerabaia, waar verscheidene advocaten en procureurs, en te Padang en Makassar, waar er enkele gevestigd zijn, bevindt zich onder een bevolking van 30 millioenen verspreid over tal van eilanden en eilandjes, nauwlijks een enkele rechtsgeleerde practizijn. Procureurs en zaakwaarnemers, die er verstand van hebben, ontbreken evenzoo. Het voor een Europeaan van ontwikkeling dure leven maakt, dat in Indië slechts op de enkele genoemde plaatsen een voldoend bestaan is te vinden voor een rechtsgeleerde. — Notarissen zijn er wel wat meer, maar als raadgevers in rechtsgedingen missen ze zoo niet de kennis, dan toch de noodige ervaring. De deurwaarders eindelijk missen alle rechtskennis, die buiten de grenzen hunner gewone exploiten gaat. — En nu vergete men niet, dat niet alleen de Inlanders en Vreemde Oosterlingen, maar ook de Europeanen verspreid wonen tot in de uiterste achterhoeken van dit groote eilandenrijk, zoodat hier niet een alleen den Inlanders aangaande toestand is aangegeven. Dit is dan toch zeker een bizondere toestand van Indië, al zal men hier of daar in andere deelen der wereld wel dergelijke toestanden aantreffen.

4e. Een bizondere toestand van Indië is ook de dagelijksche en velerlei aanraking der Europeanen met Oosterlingen, die andere rechts-

opvattingen hebben. Dit brengt voor de eersten de wenschelijkheid mee van een recht, dat geschikt is ook voor het onderling verkeer der rassen; want zij (Europeanen) mogen zich niet vrijwillig onderwerpen aan het recht der Inlanders en dezen *mogen wel-*, maar *zullen niet licht* zich vrijwillig onderwerpen aan het recht der Europeanen, wanneer hun dit niet lijkt.

Zou dit reeds een reden zijn om ter wille der Europeanen rekening te houden met hun verhouding tot de Inlanders, er is ook nog een andere billijkheidsreden, die hiertoe moet leiden. Wanneer de Inlander recht wil zoeken tegen den Europeaan en zich wendt tot diens rechter (aangenomen dat er verschil van rechters blijft bestaan), dan zal hij niet alleen wat den vorm, maar dikwijls ook wat het materieele recht betreft, de Europeesche wetgeving op zich zien toegepast. Hetzelfde zal zich voordoen, wanneer de Inlander bij het aangaan eener overeenkomst met een Europeaan zich heeft laten verlokken om zich ter zake vrijwillig te onderwerpen aan de Europeesche wetgeving, veelal zonder de wijdstrekkende gevolgen daarvan te beseffen. Hij moet dan, zelfs verwerende, naar Europeesch recht bejegend worden en is dan dikwijls veroordeeld nog vóór hij begrijpt wat er aan de hand is. Mannen der praktijk weten daar alles van. Dientengevolge zal het vast te stellen Europeanenrecht, wanneer men den Inlander niet aan allerlei onrecht tot prooi wil geven, ter dege rekening moeten houden met de belangen der Inlandsche justitiabelen.

Nu kan men tegen dit alles wel aanvoeren, dat ook in Nederland de groote menigte het recht niet kent en begrijpt, dat ook daar velen het slachtoffer worden van smerige praktijken, enz. enz.; maar op die wijze blijven we met onze opponenten in een kringetje rondloopen. Aan den eenen kant willen ze aan Indië een zooveel mogelijk met het Nederlandsche overeenkomend recht geven, omdat dit zoo goed is; maar wanneer men aantoont welke bezwaren ditzelfde recht voor Indië oplevert, zeggen ze: o, diezelfde bezwaren gelden ook voor ons in Nederland; en toch doen wij het er ook wel mee. Maar zich met het bestaande tevreden stellen zoolang men geen gelegenheid heeft het te verbeteren, is nog iets anders dan het anderen als een weldaad aan te bieden.

Ik meen dat men bij de wetgeving voor Indië moet uitgaan van de veronderstelling, dat het Nederlandsche recht *voor Nederland goed* is, en dat dus, wanneer en voorzoover het *voor Indië niet goed* is, dit een gevolg is van „bizondere toestanden in Ned.-Indië", wier bestaan dan niet telkens weer behoeft te worden aangetoond. Dit is de eenige manier om een onvruchtbaar getwist te ontgaan over het „specifiek Indische", tevens de eenige billijke manier om Indië tot zijn recht te doen komen.

V.

De strafrechtspraak in Ned.-Indië.

In de eerste plaats een woord over het „*materieele strafrecht*": de strafbepalingen en de algemeene regelen omtrent haar toepassing.

Mijns inziens bestaat er geen bezwaar tegen een uniform strafrecht voor Europeanen en niet-Europeanen; en al zie ik ook voor het strafrecht geen bepaalde noodzaak om daarin de Nederlandsche wetten zooveel mogelijk te volgen, overwegende bezwaren daartegen ken ik evenmin, mits de volgzaamheid maar niet verder gedreven wordt, dan Indië's belang toelaat. In welke gevallen dit belang afwijking vordert, kan in dit niet-juridisch tijdschrift niet in bizonderheden worden besproken. Dus zullen alleen een paar algemeene onderwerpen worden behandeld.

Het zij me geoorloofd vooreerst de algemeene bezwaren te bespreken, die tegen ons in Indië geldend Europeesch strafrecht zijn aangevoerd door den afgevaardigde Van Kol, die zich in de Tweede Kamer tot tolk maakte van de ontevredenen en „een paar voorbeelden, om te illustreeren het onvoldoende van ons strafrecht", ten beste gaf. Hij sprak:

„Zooals in alle uithoeken drong ook in Borneo langzamerhand de beschaving door, met het gevolg dat het koppensnellen beperkt werd tot in geval van oorlog of buitengewone gelegenheden en overigens in de plaats daarvan kwam de „bangoen" of het zoengeld. Wanneer er een moord was gepleegd, was het voldoende, dat de stam, waartoe de schuldige behoorde, een losgeld (?) betaalde.

„Dat zoengeld vond echter geen plaats in het Westersche strafrecht; dat heeft de bangoen verboden, en het gevolg is, dat er nu weer meer koppen gesneld worden; de eene stam gaat nu weer koppen halen bij den ander; deze moet weer bloedige wraak nemen en een lange reeks binnenlandsche beroeringen en gruweldaden vangt aan.

„De dessa-solidariteit is een macht, waarmede men rekening moet houden; wij maken daarvan zelfs op Atjeh op onrechtvaardige wijze gebruik, door, ter wille van de veiligheid, een geheele streek verantwoordelijk te stellen voor de een of andere euveldaad. Men maakt dus, in strijd met den Westerschen regel, gebruik van het gevoel van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, dat den Oosterling bezielt, doch wij niet kennen. En hoe maken verder — ik heb dat tot mijn spijt niet kunnen nasnuffelen — onze Westersche juristen het dan toch met de bigamie in een land, waar polygamie regel is en tot een onderdeel der godsdienstige instellingen behoort? Neen, Mijnheer de Voorzitter, ook op het gebied van het strafrecht is reeds nu gebleken,

dat het egaliseeren met ruwe hand niets uitwerkt en verkeerde gevolgen na zich sleepte" [1]).

Ik bepaal me voorloopig tot deze woorden. De overige grieven komen later ter sprake. De hier aangehaalde getuigen van een niet volkomen kennis van zaken, n.l. van de besproken zaken. De geachte afgevaardigde is blijkbaar niet bizonder gesteld op de voorlichting van „juristen en dergelijke personen" [2]), onder welke ook ik waarschijnlijk door hem werd gerangschikt. Toch mag ik niet nalaten er op te wijzen, dat hij niet veel had hoeven „na te snuffelen" om te weten te komen, hoe onze Westersche juristen het maken met de bigamie. [3]) Ze zijn zelven strafbaar als ze zich daaraan schuldig maken, evenals ieder die volgens het voor hem geldende recht slechts met één vrouw tegelijk gehuwd kan zijn; maar tegen hen, voor wie deze regel niet geldt, is natuurlijk geen straf bedreigd wegens iets, dat hun niet verboden is. Had de Heer v. K. de door hem gecritiseerde Indische strafwetboeken maar eens ingezien, [4]) dan ware de vraag niet als een grief uitgesproken. En wat het overige deel der aanhaling betreft, een jurist ontdekt daarin verwarring van twee dingen (misschien ziet hij dubbel?): straf en schadevergoeding. De „bangoen" of het zoengeld is een schadevergoeding, welke bij primitieve volken meestal de eenige reactie tegen misdrijf is, wanneer van persoonlijke wraakneming wordt afgezien (gelijk geschiedt, wanneer de gelaedeerde de bangoen aanneemt), en het is ten eenenmale onjuist dat ons Westersch strafrecht, in Indië of elders, deze schadevergoeding verbiedt; alleen neemt het enkel daarmee geen genoegen. Het straft dengeen, die een ander van het leven berooft, zonder de door die daad benadeelden te verbieden bovendien schadevergoeding te eischen; en het komt me ten eenenmale onaannemelijk voor, dat de verplichting *alleen* tot schadevergoeding de Dajaks beter van het koppensnellen zou afhouden, dan wanneer *bovendien* straf wordt opgelegd. — Het koppensnellen had ook niet, ten minste niet uitsluitend, plaats als straf- (wraak-) oefening.

---

[1]) Handelingen blz. 41. In deze en de volgende noten worden met „Handelingen" steeds bedoeld die der Staten-Generaal van 1906—1907.

[2]) Zie Handelingen blz. 67, 2e kolom: „Ik vraag dit niet aan *advocaten, juristen en dergelijke personen*" . . ., en: „gij, *juristen* van allerlei soort, hoe wilt gij met uw bewijsleer" . . . . Dat klinkt niet zeer waardeerend. Hoewel spreker zelf zich op Prof. van Vollenhoven beriep, schijnt in zijn bewustzijn niet te zijn doorgedrongen, dat het volksrecht van den Inlander even goed bij juristen als bij anderen bescherming heeft gevonden.

[3]) Om iets te kennen, moet men het geleerd hebben, beweren de Franschen maar om er over te spreken en oordeelen — zoo is althans de opvatting der gewone kritiek op de Indische rechtspraak — is kennis daarvan niet noodig.

[4]) Zie art. 256 van dat voor Europeanen, art. 257 van dat voor Inlanders. Geheel 't zelfde in art. 238 Ontwerp Wb. v. Strafrecht voor Inlanders.

Wanneer het is toegenomen, is dit waarschijnlijk aan andere oorzaken toe te schrijven dan aan de bedreiging van straf daartegen in onze strafwetboeken; want als degenen, die iets hadden misdaan de koppensnellende wraak wilden ontgaan door het betalen van schadevergoeding (zoengeld) en de benadeelden daarmee tevreden zouden zijn geweest, dan was dit ook wel gebeurd. Wat belette partijen, zoo ze het daarover eens waren, door schadevergoeding de wraak uit te sluiten?

Een andere zaak, daarmee door den Heer van Kol in verband gebracht, is de („desa-")solidariteit. Het is niet erg duidelijk of zijn gerief is, dat wij „in strijd met den Westerschen regel", gebruik — in Atjeh zelfs *te veel* gebruik — maken van „het gevoel van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid, dat den Oosterling bezielt", of dat we die solidaire verantwoordelijkheid *te weinig*, ja in 't geheel niet erkennen. Bedoelt hij 't eerste, dan zou hij moeten vermanen „matigt uw navolging der Inlandsche adat!"; maar in de lijn van zijn betoog ligt meer, dat hij eigenlijk betreurt, dat wij het solidariteitsbeginsel niet algemeener huldigen en daardoor bijv. de Dajaksche gemeenschap niet verplicht kan worden tot betaling der „bangoen" voor door een of meer harer leden gesnelde koppen. Nu moet ik hieromtrent opmerken, dat, wat betreft de burgerlijke solidariteit der Inlandsche gemeenten, stammen enz., volstrekt niet zoo vaststaat, dat deze onder ons gezag niet geldt, *wanneer zij op de adat berust.* De burgerrechtelijke adat is niet uitdrukkelijk afgeschaft. Anders wordt het echter, wanneer er sprake is van strafrechtelijke verantwoordelijkheid; want deze is bij algemeene verordening (het strafwetboek) geregeld. Het kan dus geoorloofd zijn een Inlandsche gemeente aansprakelijk te stellen voor de schade door het misdrijf van een harer leden berokkend, maar die gemeente *straffen* (naar onze begrippen) zou onwettig zijn. Zou men hierin verandering wenschen, opdat elk der leden van een stam, kampong, desa, kon worden gestraft wegens een misdrijf, door een ander lid (of door een onbekende binnen het gemeenschapsgebied) gepleegd? Hoeveel gemak dit zou opleveren, zulk een onrecht zou zeker niemand wenschen.

Ook Prof. Mr. C. van Vollenhoven heeft grieven tegen het voor de Inlanders naar Europeesch model vastgesteld strafrecht [1]). De wetgever heeft daarbij „met 's volks adat en inzicht zoo goed als geen rekening gehouden", zegt hij, en „dat het de taak van een nieuw inlandsch strafrecht zal wezen dit verzuim zooveel doenlijk te herstellen, en ook aan den samenhang met het adatprivaatrecht te denken, behoeft wel niet gezegd". In beginsel zal ieder zich daar wel mee vereenigen; de hoogleeraar toont in elk geval door deze woorden niet een principieel

---

[1]) Zie blz. 52, 53 der eerste aflevering van zijn werk „Het adatrecht van Ned.-Indië", Leiden 1906.

tegenstander te zijn van een Europeesch strafrecht voor Inlanders, mits met de noodige wijzigingen. Minder algemeenen bijval zal hij waarschijnlijk oogsten voor het vervolgens door hem te berde gebracht idee: „de vraag zou wellicht overweging verdienen, of niet kan worden bepaald, dat de rechter — onder de noodige waarborgen voor hooger rechterlijk toezicht — *eenerzijds* een feit mag straffen, zoo hem ontwijfelbaar blijkt, dat het adatrecht er een delikt in ziet en de wetgever het niet opzettelijk straffeloos heeft gemaakt en *anderzijds* de strafbaarheid uitgesloten mag verklaren, zoo hem ontwijfelbaar blijkt, dat het adatrecht het feit straffeloos acht en de wetgever het niet opzettelijk tot delikt heeft gemaakt". Het is niet recht duidelijk, hoe de wetgever een feit anders dan opzettelijk tot delict maken, m. a. w. daartegen straf bedreigen kan; maar ook wat het „eenerzijds" betreft, zou zijn voorstel zeker op ernstige bezwaren stuiten; want den rechter de bevoegdheid te geven om te straffen wegens een feit, dat niet te voren strafbaar is verklaard, zou een op hevig verzet stuitende afwijking zijn van een der hoofdbeginselen van strafrecht, en dat de adat in het feit een delict ziet, kan bij de onzekerheid en grilligheid van sommige adats niet in de plaats treden van een stellige strafbepaling. En hoe zal de rechter kunnen weten, welke feiten de wetgever niet-, welke hij wèl-opzettelijk straffeloos liet? — Een bepaling in zóó algemeene termen als Prof. v. V. aangeeft, zou dan ook de deur zóó wijd openzetten voor willekeur, dat het daarvan verwachte nut er bij verre niet tegen opwegen kan.

Laat ons een voorbeeld nemen. Schaking eener jonge maagd is volgens de adat op Zuid-Celebes een reden, om welke de familie der geschaakte zich gerechtigd, ja zelfs eershalve verplicht acht den schaker te dooden. Deze adat zal den rechter op Z.-Celebes wellicht aanleiding geven den moordenaar minder streng te straffen; maar mag zij ook een reden opleveren om zijn strafbaarheid geheel uitgesloten te achten? — Elders komt schaking wel voor, als een wijze waarop, volgens de adat, het huwelijk wordt ingeleid, en is dan niets dan een vorm: het meisje heeft er niets tegen en de ouders vinden het den natuurlijken loop van zaken. Zal een bepaling, gelijk Prof. v. V. die wenscht, noodig zijn om een vervolging en veroordeeling onder die omstandigheden te voorkomen?

Een ander voorbeeld: in zekere streek is volgens de adat de onderdaan, die voor den vorst of een anderen aanzienlijke verschijnt met een wapen, waarvan het handvat niet bedekt is, deswege des doods schuldig. Dat de wetgever dit feit opzettelijk straffeloos heeft gelaten, is — wanneer men in deze onderscheid meent te kunnen maken tusschen opzettelijk en niet-opzettelijk — zeker niet vol te houden. Zou dan de Gouvernementsrechter dit feit behooren te straffen? en hoe? toch niet als halsmisdrijf? En dit is slechts één voorbeeld, uit vele, van volgens de adat ernstige strafbare vergrijpen. Moeten ze alle gestraft

worden, en zal het dan wel gaan die adatvergrijpen ongestraft te laten, wanneer ze begaan worden tegenover Europeanen, die allen, naar eigen schatting, evenzeer aanspraak hebben op eerbied van den Inlander?

Het ontbreekt me aan de noodige dweepzucht op doctrinair gebied om een doodzonde te zien in elke kleine inbreuk op het beginsel, uitgedrukt in art. 1 van het Nederlandsch strafwetboek, hoe nuttig en noodig ook. Er zou m. i. geen bezwaar tegen zijn, dat in het strafwetboek straf werd bedreigd tegen feiten, die de adat als strafwaardig, ten minste als ongeoorloofd aanduidt, maar dan moeten de straffen toch door den wetgever gepréciseerd en ook de feiten naar het soort duidelijk door hem omschreven zijn. Zoo zou ik het mogelijk en zelfs wenschelijk achten te bepalen ongeveer aldus:

> Hij, die tegen of ten opzichte van een persoon opzettelijk eenige handeling verricht, wetende dat zij naar de opvatting van de bevolkingsgroep, tot welke die persoon behoort, voor dezen beleedigend of ongepast grievend is, of wel een vergrijp tegen de zedelijkheid oplevert, wordt gestraft met.... (bijv. hechtenis van ten hoogste acht dagen of geldboete van ten hoogste *f* 50).

Maar zulk een bepaling zou niet, gelijk de algemeene regel, dien Prof. v. V. voorstelt, door haar onbestemdheid gelegenheid geven tot grenzelooze willekeur.

Ook in andere opzichten zou de naar het Nederlandsch strafwetboek ontworpen strafwetgeving voor Indië eenige aanvullingen kunnen velen, bijv. tot het krachtiger tegengaan van delicten van zaakwaarnemers, valsche klachten, openbare meedeelingen welker valschheid den meedeeler bekend was of die hij, zelfs na kennis te hebben verkregen van de valschheid, niet of niet afdoende terugneemt, tot betere verzekering der persoonlijke vrijheid, enz. [1]; maar het is hier de plaats niet om die bizonderheden te behandelen.

Maar over één onderwerp van materieel strafrecht mag ik hier niet geheel zwijgen, daar het van algemeenen aard en van overwegend belang is. Het is namelijk nog niet gelukt een goed straffenstelsel voor Indië uit te vinden.

Tot nu toe bestaat hier, als uiterste middel de doodstraf, een straf, die bij beschaafde menschen in den regel walging opwekt en waaraan ongetwijfeld ernstige nadeelen verbonden zijn. Ik zou dan ook haar geheele afschaffing ten zeerste toejuichen, wanneer deze mogelijk was: wanneer wij beschikten over een andere straf, die een even, of bijna even groot ontzag kon inboezemen; maar zoolang deze niet is aangewezen, is het m. i. ook niet geoorloofd ter wille van persoonlijke weekhartigheid of

[1]) Zie o. a. „Het Recht in Ned.-Indië, deel 79, blz. 148 e. v. Ook blz. 373—375 van dat deel en vele andere gegevens in de Ned. Ind. rechtsliteratuur konden worden benut bij een herziening van de Indische strafwetgeving.

om theoretische bezwaren deze straf voorbarig af te schaffen of tot nooit voorkomende gevallen te beperken [1]). Wel werd door den afgevaardigde van Kol het afschrikwekkend vermogen der doodstraf ontkend, toen hij zeide:

„En waar wij als hoogste kroon van ons beschaafd strafrecht ook de galg in de Oost hebben ingevoerd, behoeft men maar eens de uitwerking van zulk een vonnis te hebben bijgewoond om te zien, hoe de inlander daarbij de bewondering en den eerbied opwekt van duizenden, als hij met een spottenden glimlach op het gelaat het schavot bestijgt" [2]); maar dit laatste is een oud sprookje. Er zijn natuurlijk onder de Inlanders evenals onder de Europeanen (misschien zelfs wel in grootere verhouding) misdadigers, die met kalmte hun straf ondergaan; maar men late zich niet wijsmaken, dat de dood hun onverschillig is. Zij berusten veelal gedweeër in het onvermijdelijke; wellicht helpen een extra portie opium of andere kalmeerende middelen hen wel eens aan tijdelijke onverschilligheid; ook is het niet onmogelijk, dat de omhanging met bloemen en andere quasi-feestelijke toebereidselen, in vroegeren tijd bij de Javanen gebruikelijk, den veroordeelde zóó verbijsterden, dat hij zich op zijn laatsten tocht meer held dan gestrafte gevoelde; maar voor de bepaling van het afschrikkend vermogen der straf is het de vraag of hij *te voren* reeds op deze interessante rol belust was, ten minste niets daartegen opzag en dit mag betwijfeld worden, vooral wanneer terdoodbrenging binnensmuurs het interessante er afneemt. Ik ben gelukkig nooit in de noodzakelijkheid geweest de tenuitvoerlegging van een doodvonnis bij te wonen en kan in zóóver niet uit eigen waarneming spreken; wel kan ik echter constateeren, dat zij op vele Inlanders in verschillende streken een geduchten indruk maakt, dat daarbij zelfs wel eens Inlandsche politiedienaren zijn flauw gevallen en dat nog onlangs een ter dood veroordeelde Javaan in afwachting zijner executie, zijn gemoedsbeweging niet meer meester, in de gevangenis zelf een eind heeft gemaakt aan zijn leven. We mogen nu, waar de heer van Kol met zeker sarcasme spreekt van ons beschaafd strafrecht, er wel aan herinneren, dat wij de doodstraf niet hebben ingevoerd in een Indië, waar zij nog niet bestond, maar haar verzacht en in de toepassing zeer beperkt hebben in een Indië, waar wreede en martelende straffen inheemsch waren.

Ook overigens is volgens genoemden afgevaardigde ons Europeesch strafrecht „eenvoudig belachelijk", en ofschoon hij wel wat overdrijft, waar hij zegt, dat „de boei (gevangenis) eer een genot voor den Inlander

---

[1]) Zie daartoe strekkende voorstellingen en voorstellen van Mr. Slingenberg, Ts. v. strafr. deel 15, blz. 275 e. v. en 't geen ik daartegen aanvoerde in „Het Recht in Ned.-Indië", deel 82, blz. 94 e. v.

[2]) Handelingen, blz. 41, 1e kolom.

is dan een straf", geef ik hem toch graag toe, dat men andere straffen zal moeten zoeken, „meer in overeenstemming met Indische toestanden en die meer doeltreffend zullen blijken". De vrijheidsstraffen voor Inlanders zijn soms zeer zwaar, o. a. wanneer zij een militaire expeditie als lastdragers moeten vergezellen; maar de druk is zeer ongelijk; meestal hebben de dwangarbeiders 't niet kwaad; soms hebben ze zelfs voor hun doen een heerenleventje. Vast systeem is er niet in en verbetering der individuen wordt niet bereikt; integendeel, de straf demoraliseert veelal. Wat de vrijheidsstraffen der Europeanen betreft, zij strekken ook weinig tot verbetering en beantwoorden niet aan de eischen van het klimaat, en dit zou er niet beter op worden, wanneer in navolging van Nederland de celstraf, zij 't ook voor korteren duur, werd ingevoerd, waarop plan heeft bestaan [1]).

Zonder me als uitvinder te willen opwerpen, waag ik het toch een paar denkbeelden te opperen, welker practische waarde door meer bevoegden moge worden beoordeeld.

Voor recidivisten van ernstigen aard en andere boosdoeners met misdadigen aanleg — niet voor veroordeelden, die nog in de maatschappij kunnen terugkeeren — voor hen, tegenover welke de te nemen maatregel er voornamelijk op moet zijn gericht hen onschadelijk voor de maatschappij te maken en te beletten, dat zij nieuwe erfelijk belaste aspirant-boosdoeners in de samenleving brengen, zij aanbevolen te overwegen hen naar twee eenzame plekken (elke sekse afzonderlijk) voor hun verder leven te verbannen; waar zij dan zooveel mogelijk door eigen arbeid in hun levensonderhoud moeten voorzien. De plekken (liefst eilanden) moeten zóó gekozen worden, dat de veroordeelden volkomen geïsoleerd zijn en ontvluchting nagenoeg onmogelijk is, zoodat de kosten van bewaking gering zijn.

De daarop volgende straf zou kunnen zijn: dwangarbeid van minstens één en hoogstens vijftien jaren, bestaande uit drie perioden: de eerste vangt aan met eenige dagen liefst cellulaire gevangenis; daarna militaire africhting tot genie-arbeiders, onder strenge tucht [2]). Zijn de

---

[1]) Zie art. 13 van het nog niet ingevoerd strafwetboek voor Europeanen (Stbl. 1898 No. 175). Deze celstraf zou volgens de mem. van toelichting moeten worden ondergaan in „een behoorlijk van lucht en licht voorzien vertrek met een kleine galerij en een daaraan verbonden ommuurde open ruimte". Wanneer men de gezellige conversatie tusschen de gevangenen in hun galerijen en tuintjes wil voorkomen, — zooals het cellulaire stelsel meebrengt — dan zal zulk een villagevangenis heel wat ruimte en heel wat landsgelden in beslag nemen!

[2]) Het spreekt vanzelf, dat deze straf voor hen, die er lichamelijk niet tegen bestand zouden zijn, moet worden vervangen door een andere; over welke bizonderheid, evenals over zoovele andere, in deze ruwe schets wordt gezwegen. Het hooge minimum van een jaar is noodig omdat bij korteren duur de straf haar beteekenis zou verliezen. Dan legge men liever een andere, lichtere straf op, of veroordeele voorwaardelijk tot het minimum van deze straf. Elke straf heeft m. i. een minimum, beneden 't welk haar uitwerking van geen beteekenis is en haar oplegging een spotten met de justitie wordt.

gestraften behoorlijk aan de tucht gewend, dan worden ze, in de tweede periode, opgenomen in de corpsen genie-dwangarbeiders, die tewerk gesteld worden aan de groote heirwegen en andere openbare werken, maar onder militaire leiding en tucht, en voorts geoefend worden in allen handenarbeid, die bij de militaire genie te pas komt. De derde periode kan iets zijn, dat nadert tot het begrip voorwaardelijke invrijheidstelling en een overgang tot deze vormt. Wanneer de gestrafte zich in de tweede periode gedurende minstens zes maanden voorbeeldig gedragen en door ijver onderscheiden heeft, kan hij worden ingedeeld bij een corps militaire transport- en genie-koelies. Hij geniet daar militaire voeding, nettere kleeding en eenige vrijheid, kan naar verdienste opklimmen in hoogere klassen, maar staat nog onder strenge tucht en wordt bij wangedrag weer teruggesteld in de vorige periode. Daarentegen kan hij bij voortdurend goed gedrag na verloop van $^2/_3$ van zijn straftijd voorwaardelijk gegratieerd worden en dient dan gedurende het overblijvende $^1/_3$ als vrij transport- of genie-arbeider tegen behoorlijk loon, zoolang hij geen aanleiding geeft tot zijn terugstelling.

Men zal op deze wijze de in de tropen zoo nadeelige gevolgen van langdurige opsluiting vermijden en een maximum van nut trekken van de veroordeelden, d. w. z. de kosten der straf tot een minimum herleiden. Een voorwaarde voor het slagen dezer straf zou zijn een billijke, maar gelijkmatig zeer strenge behandeling, vooral in de eerste twee perioden.

Voor lichtere straffen zouden, om enkele ideeën aan de hand te doen, kunnen dienen; eenzame opsluiting van 4 tot 8 dagen, strafexerceeren, drie- of meerdaagsche aanhouding, elken dag gedurende enkele uren, op een openbare plaats, verplichting om zich dagelijks op zeker uur ergens aan te melden, geldboete, kastijding en openbare kastijding. Den rechter moet, in stede van de thans bestaande gelijkvormigheid, een ruime keuze van straffen worden gegeven, opdat hij voor elken persoon het middel kunne aanwenden, waarvan bij dezen de beste uitwerking wordt verwacht en dat den minvermogende het minst belemmert in zijn gewonen arbeid. Het geldt bij de lichtere straffen in den regel minder beduidende of voor het eerst gepleegde delicten. Zwaar kan de straf dus niet zijn en behoeft ze ook niet te zijn, mits door een oordeelkundige keuze de dader maar van herhaling worde afgeschrikt; maar zóó licht te straffen als de algemeene strafminima in Nederland voor elk delict toelaten is niet alleen krachtverspilling, maar kweekt ook recidivisten. Evenals iemand, beginnende met zeer kleine hoeveelheden, zich allengs went aan zeer groote hoeveelheden vergif, die een ander zeer slecht zouden bekomen, zoo ontnemen al te lichte bestraffingen ook aan de bij volgende gelegenheden zwaarder wordende straffen haar afschrikkende kracht.

Slechts over één dezer lichte straffen veroorloof ik me een kleine uitweiding, n.l. over de kastijding.

Dat de vroegere rotanslagen als straf zijn afgeschaft, kan van verschillend standpunt zijn toegejuicht; door mij echter wordt dit alleen gebillijkt om het misbruik, dat er van gemaakt werd, en daarom zou ik die straf ook niet terug wenschen dan onder waarborgen voor een kundige en onpartijdige rechtspraak; maar wanneer deze voorwaarde vervuld wordt, is de kastijding een voortreffelijk strafmiddel, dat noode gemist wordt. We mogen ons toch bij de keuze van straffen niet laten leiden door een afkeer van het aandoen van lichamelijke pijn, die als „humaniteit" wel eens iets binnensmokkelt, dat in werkelijkheid slechts een uiting is van ziekelijke weekheid, aan welke ik erkennen moet zelf ook te lijden, maar die men uit naam der ware humaniteit moet onderdrukken. Vooreerst laat deze niet toe het medegevoel voor den enkelling boven dat voor de gemeenschap te doen gaan; maar bovendien is ook voor den gestrafte zelf een pijnlijke (maar lichamelijk niet benadeelende) straf, wanneer zij hem verdere vergrijpen weerhoudt, te verkiezen boven een zachtere, die dit gevolg niet (of niet voldoende) heeft en daardoor een nuttelooze kwelling wordt. En eindelijk mag gevraagd worden wat humaner is: iemand geruimen tijd aan zijn gezin onttrekken en beletten daarvoor te werken, iemand een geldboete op te leggen, waaronder dat gezin ook lijdt, of: hem tot straf een spoedig overgaande, maar lang heugende pijn aan te doen, die hem niet aan de zijnen en aan zijn werk onttrekt, hem niet in demoraliseerenden omgang brengt met allerlei geboefte in de gevangenis, maar toch op de meesten een even hevigen als heilzamen indruk maakt? Men zou hierop met een variant op een oude spreekwijs kunnen antwoorden: wat pijn doet aan de ....., is voor het hart gezond; want gezond tuchtbesef, dat in de samenleving noodig is en het individu verheft, wordt er door bevorderd.

De kastijding moet door den rechter kunnen worden opgelegd zoowel zelfstandig als bij een andere straf en zal vooral van nut zijn: voor jonge menschen, wien het juist besef hunner verplichtingen jegens- en onderworpenheid aan de samenleving niet door de gewone middelen van opvoeding is bijgebracht, voor personen die een buitengewone weerbarstigheid tegenover de wet aan den dag leggen (men denke aan smokkelaars en andere personen, die hun beroep maken van ongeoorloofde maar winstgevende praktijken), voor hen, die meenen, door hun rijkdom zich straffeloos allerlei ongerechtigheden te kunnen veroorloven, ambtenaren en beambten trachten om te koopen, zich strafbare weelde op sexueel gebied koopen, enz. en voor recidivisten. Hun aller overmoed zal gefnuikt worden door een kastijding, vooral wanneer deze bij wijze van strafverzwaring in het openbaar plaats heeft. Verder worde de straf toegepast voor lichtere delicten in de gevallen waar dit voor den onvermogenden beklaagde of in het algemeen belang noodig voorkomt. Veel zal hier moeten

worden overgelaten aan het inzicht van den rechter, die vrij moet zijn van de animositeit, die den bestuursman bij ongehoorzaamheid of tegenwerking zoo licht vervult en die den minder welmeenenden rechter zoo licht van den geesel een middel tot schrikbewind doet maken. Dit mag dus niet een ieder in handen worden gegeven.

Na de voorwaardelijke veroordeeling nog in de overweging van den strafwetgever voor Indië te hebben aanbevolen, als middel om de slechte werking van al te lichte straffen te vermijden [1], stap ik af van het materieele strafrecht om tot een voor de practijk hoogst gewichtig onderwerp over te gaan:

De Strafvordering.

Het groote publiek heeft over 't algemeen weinig besef van het gewicht eener goede, praktische strafvordering en wijt alles, wat in de strafrechtspraak mishaagt, in den regel aan het strafrecht of, liever nog, aan den rechter. De grieven, zoo juist, behoorden voor een groot deel gericht te zijn tegen de regelen der strafvordering, die de beste, meest practische rechter nu eenmaal niet opzij zetten kan, en voor een niet geringer deel aan onverstand en onbillijkheid der leeken-beoordeelaars, die de zaak van een zeer eenzijdig standpunt bezien, namelijk dat van iemand, die, overtuigd zelf nooit voor den rechter te zullen terechtstaan, zich maar niet indenken kan in den toestand van iemand, die op lichtvaardige vermoedens en onbetrouwbare gegevens wordt veroordeeld.

Om nog eens [2] een voorbeeld aan te halen van zulk een beperkten gedachtengang druk ik eenige regels af, weer uit de redevoering van den afgevaardigde VAN KOL in de vergadering der Tweede Kamer van 10 October 1906:

„Is er iemand onder deze Kamerleden, die de uitdrukking te scherp vindt, indien ik zeg, dat onze rechtspraak op het gebied van het strafrecht door den inlander wordt geminacht?

„Onze rechtbanken, vooral de landraden met hun „koerang trang", zijn tot een risée geworden voor allen die er kennis mede hebben gemaakt. De omslachtige formaliteiten, de eigenaardige bewijslevering waar men te maken heeft met voor het meerendeel onbetrouwbare getuigen, de langzaamheid van ons Europeesch recht, heeft gemaakt, dat de inlander, als hij het eenigszins kan, onze rechtbanken links laat liggen. Er is behoefte aan snel, eenvoudig en goedkoop recht. Het klinkt misschien reactionnair in de ooren van sommige dogmatici maar bij de primitieve toestanden in Indië heeft men minder getuigen-

---

[1] Men legge dan liever een fermere straf op, maar voorwaardelijk; die de uitvoering dan niet weet te ontgaan, blijkt haar verdiend te hebben.

[2] Zie 't geen ik in deel 82 van „Het Recht in N.-Indië" op blz. 309 reeds zeide naar aanleiding van zulk een eenzijdige critiek.

bewijs noodig dan wel de moreele zekerheid van een hoogstaanden rechter. Ofschoon ik op dit gebied geen vaste opinie heb, geloof ik zelfs, dat, althans in de Buitenbezittingen, de doorgedreven scheiding van rechterlijke macht en administratieve macht minder toejuiching verdient dan de meesten wel meenen." [1])

Men ziet, 't is weer het oude liedje: „koerang trang" (de schuld is niet bewezen) en de daarop noodzakelijk volgende vrijspraak zijn de groote grieven. De rechter spreekt te veel vrij! — Nu wekt, in Indië evenals elders, een vrijspraak wel eens bevreemding zelfs bij juristen [2]); ook kan vrijspraak wel eens een gevolg zijn van onze wettelijke bewijsleer, hoewel deze slechts heel zelden (wanneer zij met kennis wordt toegepast) een beletsel is om iemand te veroordeelen, van wiens schuld de rechter overtuigd is op andere gronden dan een vrij los vermoeden; maar in den regel berusten de vrijspraken op onbetrouwbaarheid of algeheele onvoldoendheid van het bewijs of op ontmaskering der valschheid van de getuigenissen. En daar ligt feitelijk de grief, ook van den Heer van Kol: „in Indië heeft men minder getuigenbewijs noodig dan wel de moreele zekerheid van een hoogstaanden rechter." Ik ben overtuigd, dat de geachte afgevaardigde hier te goeder trouw tegen zijn eigen beginselen predikt over een hem onbekende zaak. Intusschen, men ga eens na wat wel de *moreele* (!) zekerheid waard is van een „hoog staanden rechter", wanneer hij daarvoor geen getuigen- (of ander) bewijs van noode heeft en vooral zich niet mag schuldig maken aan evenveel of nog meer „koerang trang" dan thans, nu hij ten minste zijn overtuiging kan vestigen op nauwkeurig door hem vergeleken en overwogen getuigenissen! Bij een interruptie [3]) sprak de Heer van Kol nogmaals van de moreele overtuiging van „hoogstaande rechters" en wat hij daaronder verstaat kan men opmaken uit het verwijt, dat hij den minister maakte van „het niet er naar streven om het inlandsch recht onder *inlandsche rechters* krachtig uit te breiden" [4]).

Dat is dus het ideaal: Inlandsche rechters, desnoods zonder (of tegen) bewijsmiddelen naar hun moreele overtuiging rechtsprekende. Wanneer men niet nog onder de bekoring is van oude, vroeger zeer

---

[1]) Handelingen blz. 40, 2e kolom, en 41, 1e kolom.

[2]) Zie bijv. de critiek in deel 88 van „Het Recht in N.-I." op blz. 431/432 e. v. uitgeoefend op de jurisprudentie van den Raad van Justitie te Makasar. Aangenomen dat deze critiek juist is, dan kan dit voorbeeld van een onpraktisch werkende rechtspraak toch niet tot bewijs strekken, dat in het algemeen de rechtspraak verkeerd werkt in Indië. Zoo opgevat, kan ze overal verkeerd werken, en het voorbeeld van Makasar is niet kenschetsend voor de Indische rechterlijke macht

[3]) Handelingen blz. 64, 1e kolom.

[4]) Handelingen, bl. 67, 1e kolom.

geliefde voorstellingen, als zou bij den Inlander alles andersom zijn, voor hem goed zijn en hem bij uitstek bevallen, wat bij andere redelijke wezens juist wordt afgekeurd, dan zal men moeten toegeven dat dit ideaal op een niet hoog menschelijk- en ontwikkelingsstandpunt rust. — Al had ik er zin in, dan zou 't hier toch niet de plaats zijn om alles wat in vroegeren en ook in den laatsten tijd van dit standpunt uit is aangevoerd, te bespreken. Ik kan hier echter wel verzekeren nooit gemerkt te hebben, dat onze strafrechtspraak (n.l. die door deskundigen) door den Inlander wordt geminacht of dat speciaal de Landraden met hun „koerang trang" de risée zijn geworden van allen, die er kennis mee hebben gemaakt, zooals de Heer van Kol, te goeder trouw een paar Indische klieken napratend, beweert. Wel heb ik meermalen opgemerkt, dat aan het ontzag voor 's rechters uitspraken (speciaal in burgerlijke zaken) op bedenkelijke wijze afbreuk was gedaan door naijver van anderen en door gebrek aan kracht (of goeden wil) bij het uitvoerend gezag om die uitspraken te doen naleven; maar overigens geloof ik dat de nieuwere rechtspraak op den Inlander veeleer den indruk heeft gemaakt van onpartijdig en binnen de grenzen der wet, maar daarbinnen dan ook onverbiddelijk te werk te gaan. Dit zal van eenige zijden ongetwijfeld nog al eens wrevel opwekken, maar door het woord „risée" wordt dit gevoel zeker niet juist weergegeven.

Wel zal ik niet beweren, dat die nieuwere rechtspraak altijd met een volkomen kennis van zaken plaats heeft; maar vroeger was dit evenmin het geval en deden zich onder besturende ambtenaren, dien het voor rechtzaken aan tijd en kennis ontbrak, invloeden gelden waardoor niet alleen het plaatselijke recht, maar zelfs de integriteit der rechtspraak vertreden werden, zonder dat die ambtenaren zelven dit vermoedden. Ik kan dit zeggen, omdat ik den vroegeren toestand deels door eigen aanschouwing op Java, deels door 't geen ik er kort na zijn afschaffing op Zuid-Celebes van te weten kwam, heb leeren kennen. En wanneer men nu beweert, dat de besturende ambtenaren zooveel tactvoller te werk gaan, dan stel ik daartegenover, dat een geschil over rijstvelden, dat niet voor den rechter is gebracht, maar waarin bestuursambtenaren zich hadden gemengd, n. f. in 1888, in de buurt van Maros (Z.-Celebes) heeft geleid tot ongeregeldheden, die in een bloedbad eindigden (Daëng Sitaba).

Wanneer er een misdrijf was gepleegd, dat de algemeene verontwaardiging, die van het bestuur of van invloedrijke personen opwekte, dan was de oude adat in Indië, dat dit om wraak schreeuwende feit een zoenoffer, een schuldige eischte; een opvatting, die men overal aantreft, als verontwaardiging oogen en hersens benevelt. De naam van den bestuurder, als goed, voortvarend politieman was er mee gemoeid, en dat is overal een zwak punt der politie. Dan klonk het

wachtwoord: „mesti ada ketrangan" (er *moet* licht komen in deze zaak), en dan stond voor de betrokken Inlandsche ambtenaren niet alleen hun goede naam, maar ook hun positie wel eens op 't spel, en het wachtwoord plantte zich voort tot de laagste rangen: „er zij licht", en er wàs licht, er werd een schuldige gevonden. (Weet je: als je maar wat ferm, wat autoritair optreedt, dan komt in Indië alles in orde, dan weten ze den schuldige wel te vinden!)

Het spreekt van zelf, dat overmaat van ijver dan wel eens een verkeerde bij den kop deed grijpen en voor den geen kwaad vermoedenden politie-magistraat brengen, maar wees gerust, men grijpt toch niet geheel in den blinde; 't is zeker toch iemand, die hiervoor of voor iets anders wel wat verdient, minstens een lastige rekel, dien men blij mag zijn voor geruimen tijd kwijt te raken, en dan: het prestige der politie is ook wel wat waard.

Dit alles is overbekend, maar het is natuurlijk meestal niet mogelijk de juiste toedracht der zaak aan te toonen, al blijkt voldoende dat men niet den waren schuldige voor zich heeft. Daarom zij 't mij veroorloofd het een en ander mee te deelen van een zaak, waarin dit nu eens wèl gelukte, blijkens een vonnis der Rechtbank van Omgang te Batavia, waarbij een beklaagde werd vrijgesproken, nadat uit een helder onderzoek ter terechtzitting was gebleken, dat hij niet degeen was, voor wien hij werd uitgegeven (1).

In 1885/1886 werden de omstreken der grens tusschen de gemeenten Bantam en Batavia onveilig gemaakt door een beruchten roover, die uit de gevangenschap te Serang ontsnapt was, zekeren *Sarkam*. De vrees, die hij der bevolking inboezemde, maakte zijn gevangenneming hoogst moeilijk. Daar was eer mee te behalen! De Patih (onderregent) van Pandeglang (Bantam) zond nu op een goeden dag zekeren Soehari, gewezen Bantamsch kamponghoofd, naar Batavia om daar zoo mogelijk inlichtingen in te winnen omtrent de plaats, waar Sarkam zich ophield; ma na een verblijf van een paar dagen werd deze spion daar aangehouden door den Assistent-Resident, die meende daardoor de hand te hebben gelegd op den beruchten boosdoener, die juist door Soehari gezocht werd. Welk een buitenkansje voor dat politiehoofd!

Toen het bericht dezer arrestatie den Patih van Pandeglang bereikte, zond deze den vader, den broeder en den opvolger (in het burgemeestersambt) van den aangehoudene naar Batavia om daar te constateeren, dat hij niet Sarkam was; maar de politie liet zich de pas geplukte lauweren niet zoo gemakkelijk ontfutselen. Het snoode drietal dwaalde de gevangenis in en vond het, na daarin een paar weken vertoefd te hebben, beter maar weer naar Bantam terug te keeren. Soehari, —

---

1) Belangstellenden kunnen het vonnis, d.d. 14 April 1886, in zijn geheel vinden in het Ind. Weekblad v. h. Recht No. 1192.

Sarkam tegen wil en dank, — stond terecht wegens eenige door den echten Sarkam bedreven feiten; maar de Omgaande Rechter was ten aanzien der identiteit niet zoo gemakkelijk te intimideeren als het drietal uit Bantam en toonde ter terechtzitting overtuigend aan, dat Soehari niet de roover Sarkam was. Het merkwaardige is, dat deze beslissing niettemin toen ter tijd de verontwaardiging wekte van verscheidene.... hoogstaande personen, die de „moreele overtuiging" hadden, dat hij wèl Sarkam was. Over de middelen, waardoor dit bijna valschelijk bewezen ware, verspreidt het vonnis slechts een bescheiden licht. — Den waren Sarkam heeft men later te pakken gekregen. Wat zou er intusschen zijn gebeurd, wanneer de Assistent-Resident tevens rechter ware geweest?

Ik deel dit voorbeeld mee tot leering van hen, die onnadenkend meeschreeuwen over het „koerang trang" der Indische rechters — dat zij zich toch eens denken mogen in de plaats van de verdachten! — en tot waarschuwing van hen, die na soms korte waarneming van den tegenwoordigen toestand dien, zonder den vroegeren te hebben gekend, willen afbreken en terugkeer tot primitievere toestanden prediken. Ik heb mij nooit door ingenomenheid met mijn eigen corps laten weerhouden de fouten, die ik in bepalingen en in personen meende op te merken, aan te toonen, maar het zou m. i. een grove dwaling zijn verbetering te zoeken in zulk een terugkeer tot de rechtspraak onder bestuursleiding of tot die door Inlandsche niet-juristen. Wat van deze laatsten te wachten is kan men gemakkelijk genoeg historisch nagaan. Laat ons aannemen, dat de wreedheden uit vroegeren tijd onder onze pressie zouden uitblijven; overigens zou men weer krijgen wat in de Inlandsche maatschappij vroeger regel was: het recht van den machtigste en rijkste, wiens schuld nooit blijkt of met een matige schadevergoeding (zoengeld) wordt vereffend of licht gestraft, en verdrukking van den zwakkere. Aan de oppervlakte gezien zou alles prachtig zijn: geen weerbarstigen, weinig klachten, een vlotte gang van zaken; maar men kijke er niet onder, anders vindt men toestanden gelijk op Sumatra onder den Indo-Europeaan van der Heyde, een opziener, onder wien het werk der dwangarbeiders aan de afgelegen wegen voortreffelijk vlotte, maar die ten slotte bleek het ontzag er onder bewaard te hebben door meermalen een arbeider, wiens gedrag hem niet beviel, te laten afmaken [1]). Hij gaf ons het type van een onbeschaafde, maar energieke

[1]) De zaak, in Februari 1898 door den Raad van Justitie te Padang behandeld en mij bekend uit de stukken, is maar voor een klein deel gepubliceerd in verband met de vrijspraak des medebeklaagden; zie Ind. Wkbl. v. h. Recht No. 1816. — V d. H. was in zijn soort een man uit één stuk. Na zijn veroordeeling ontsnapt, is hij slechts met behulp van wapengeweld weer opgevat en kort daarna overleden aan de wonden, bij de verdediging zijner vrijheid opgedaan.

Inlandsche natuur, zooals zij is, wanneer zij, onvoldoende gecontroleerd, kans ziet naar eigen inzicht te werk te gaan. En hoe zal men den rechter voldoende controleeren in dit opzicht? — Wil men komen tot zulke poelen van ongerechtigheid, met een kalme oppervlakte van orde en rust? — Wel zijn we in de, sinds de zaak Sarkam verloopen meer dan 20 jaren in Indië vooruitgegaan, maar er zouden geen 20 jaren noodig zijn om even ver en nog verder achteruit te glijden. Wil men daarentegen vooruit, dan wende men — zonder daarom blind te zijn voor andere gebreken — om het „koerang trang" te doen afnemen zijn blik naar de politie, die der justitie echt licht moet verschaffen of anders ruiterlijk onmacht bekennen. Maar ik zal over haar verder niet spreken. Ik heb alleen willen betoogen, en dit met een voorbeeld toelichten, dat wij zeker naar verbetering der strafrechtspraak behooren te streven, maar niet in achterwaartsche richting.

De strafrechtspraak onderscheidt zich in ons recht gunstig van de civiele procedure, doordat de rechter niet lijdelijk is, maar zelf naar ontdekking der waarheid — en wel niet van „formeele", maar van echte, „materieele" waarheid — kan streven. Toch vindt men in de vormen van het strafproces nog veel terug, dat aan het civiel proces is ontleend, en niemand zal daar iets tegen hebben, zoolang deze vormen niet hinderlijk zijn, d. i. niet te bindend, geen aanleiding zijn tot nietigheden, die alleen in den vorm wortelen.

In dit opzicht laat onze strafvordering echter nog wel iets te wenschen over. Zij berust op de veronderstelling van een proces, waarin het algemeen belang (de Staat), vertegenwoordigd door een gemachtigde (Procureur, Officier, Ambtenaar van het Openbaar Ministerie), eischende optreedt, een beschuldigde als verwerende partij daartegenover staat, en de rechter als onzijdige tusschen hen beslist. Toch is deze veronderstelling naar onze hedendaagsche begrippen niet juist meer en is ze afkomstig uit een tijd, toen werkelijk de rechter, ook in wat wij nu strafzaken noemen, oordeelde over een eisch van een benadeelde tegen een benadeeler en toen als beginsel gold: geen klager, geen rechter. De „klager is geworden „aanklager" en „openbare aanklager" en naar onze hoogere begrippen zijn openbare aanklager, verweerder en rechter personen, die alle drie streven, althans verondersteld worden te streven, naar een zelfde doel maar van een verschillend standpunt. Het openbaar belang eischt niets anders, dan wat ook de rechter wil: ontdekking der materieele waarheid; zijn vertegenwoordiger mag dus niet partijdig zijn en wanneer hij dit toch wel eens is zonder het zelf te beseffen, dan ligt dit aan de onvolmaaktheid der menschelijke natuur. Ook de beschuldigde, die, zoolang zijn schuld niet bewezen is, verondersteld wordt onschuldig te zijn, streeft als zoodanig naar het aan 't licht brengen van de waarheid.

Voor zoover hij schuldig is, zal hij feitelijk wel dikwijls juist trachten deze waarheid te verbergen, maar dan is ook de gemelde veronderstelling onjuist en ontzinkt dus de grondslag aan vele hem gegeven waarborgen; maar zelfs als hij schuldig is kan hij naar de waarheid streven door dit openhartig mee te deelen of te erkennen en door de omstandigheden aan 't licht te brengen, die tot een juiste bepaling der strafwaardigheid leiden.

De rechter, die de waarheid — voorzoover dit den mensch mogelijk is — moet vaststellen en daaraan de strafrechtelijke gevolgen verbinden, wordt dus veelal bijgestaan door het zgn. Openbaar Ministerie en door den beschuldigde; maar een onmisbare voorwaarde is die hulp niet. Evenals hij zijn onderzoek zal voortzetten al werkt de beklaagde niet mee, zoo is ook de geregelde meewerking en tegenwoordigheid van het Openbaar Ministerie geen vereischte zonder 't welk men zich een goede strafrechtspraak niet kan denken. Wel is het niet de gewoonte, en ook niet wenschelijk, dat de strafrechter uit zich zelven een onderzoek tegen iemand aanvangt: maar zoodra eenmaal een zaak bij den rechter is voorgebracht door het openbaar gezag, bestaat er geen reden waarom dat gezag verder steeds zou moeten vertegenwoordigd zijn en meewerken, om het strafrechtelijk onderzoek mogelijk te maken en ofschoon dit voorbrengen bij ons in den regel door het Openbaar Ministerie geschiedt, is er geen reden waarom dit niet ook door anderen namens den Staat zou kunnen geschieden, al behoort zeker het Openbaar Ministerie of een dergelijke uit deskundigen samengestelde tak van dienst de opperleiding in handen te houden en bevoegd te zijn bij het onderzoek van den rechter tegenwoordig te zijn. Men kan zich, zonder dat het rechtvaardigheidsgevoel daardoor in 't minst geschokt wordt, denken dat kleine zaakjes zelfs door den politiebeambte, die ze heeft geconstateerd, onmiddellijk voor den rechter worden gebracht, en men kan zich evenzoo voorstellen, dat een zaak behoorlijk wordt onderzocht, hoewel buiten tegenwoordigheid van het O. Ministerie, dat daarbij niets zou hebben te doen gehad dan toeluisteren en ten slotte een „eisch" uitspreken, waaraan de rechter niet gehouden is en die dus neerkomt op een advies, dat in eenvoudige zaken vrijwel overbodig is. De tegenwoordigheid van het O. Ministerie is in zulke zaken tijd verspillen, waartoe het niet verplicht behoorde te worden. In andere zaken zal het uit eigen verkiezing tegenwoordig zijn om haar toe te lichten en tot ontdekking der waarheid bij te dragen. Het zal zelf het best weten, wanneer dit noodig is.

In Europa zal dit denkbeeld wellicht vreemd klinken; in Indië echter hebben we al zóó lang feitelijk zulk een toestand aanschouwd, zonder dat dit ernstige bezwaren opleverde, dat we de mogelijkheid om op deze wijze krachtverspilling van het O. Ministerie te voorkomen en daardoor ook kosten uit te sparen, moeilijk kunnen

betwijfelen. Alleen zijn we nog aan den naam, den vorm gewend. Bij de strafrechtspraak over Inlanders fungeert nl. nog een „Inlandsch Officier van Justitie", die echter niet als vervolger optreedt en noch tot het Openbaar Ministerie behoort (al wordt hij wel eens zoo aangeduid), noch een daarmee overeenkomende taak vervult [1]). Hij zou kunnen worden afgeschaft, zonder dat dit eenige verandering bracht in den wezenlijken aard van het strafproces voor Inlanders.

Geringschatting van de diensten, die het O. M. bewijst, is geenszins de strekking van het bovenstaande; integendeel: ik zou zijn bemoeienis willen zien uitgebreid tot de gansche rechtspraak, dus ook die over Inlanders. Dit wordt geëischt niet alleen door de billijkheid tegenover de Inlanders, maar ook door het belang der Europeanen, wier rechten beschermd moeten worden tegen inbreuken voornamelijk daarop door Inlanders gepleegd. Maar het moet dan een deskundig Openbaar Ministerie zijn en dit is een onmogelijkheid, wanneer het in alle zaken ter terechtzitting moet fungeeren, gelijk thans. Zijn taak zal moeten worden beperkt tot opperste leiding en tot persoonlijk ingrijpen alleen waar dit noodig is.

Tegenover de vereenvoudiging der rol van de eene „partij" kan en moet ook ten aanzien der andere naar eenvoud worden gestreefd. Ik zeg „moet", omdat het in Indië eenvoudig onmogelijk is den beklaagden gelijken rechtskundigen bijstand toe te voegen als in Nederland. Voor het beperkt aantal Europeanen in Indië is dit mogelijk, wanneer hun zaken behandeld worden in slechts vijf plaatsen van gansch Ned.-Indië; voor de Inlanders zou het onmogelijk zijn tengevolge van hun enorm aantal in verband met het zeer gering aantal rechtskundigen, dat voor een toevoeging als verdediger in aanmerking zou komen en alleen in die vijf plaatsen te vinden is. Zal men nu aan de Europeanen als voorrecht laten wat niet aan de overige inwoners kan worden gegeven?

Dit zou m. i. onrechtvaardig zijn en het is ook de vraag of het mogelijk zou blijken het vol te houden ondanks hun door vermenigvuldiging, door erkenning en door wettelijke gelijkstelling van niet-Europeanen met Europeanen, toenemend aantal. Een tusschenweg ware te vinden door alleen een rechtskundigen verdediger toe te voegen, maar dan zoowel aan Inlanders als aan Europeanen, bij colleges waarbij rechtskundigen als practizijns zijn aangesteld of toegelaten; maar ook dit zou m. i. zijn meten met twee maten en aan het gering aantal advocaten en procureurs in Ned.-Indië een zoo zwaren last opleggen, dat het de vraag is of hun bijstand onder die omstandigheden nog wel het daarvan verwacht nut zou opleveren, in aanmerking

---

[1]) Kortheidshalve verwijs ik naar mijn opstel in het *Tijds. v. Strafr.*, deel 18, blz. 1 e. v.

genomen dat zij in Indië allen van de opbrengst hunner praktijk moeten leven en een kapitaal opsparen voor hun ouden dag. Ik zou dan ook den bijstand der beklaagden door een rechtskundige geheel willen doen afhangen van de vrije overeenkomst tusschen de leden der balie en de beklaagden; terwijl het m. i. niet geraden is anderen dan advocaten en procureurs tot de verdediging toe te laten met dezelfde bevoegdheden als den verdediger plegen te worden verleend en wellicht spoedig in nog ruimere mate zullen worden verleend.

Dit laatste gevoelen dien ik wat nader toe te lichten met het oog op de tegenwoordige strooming ten gunste van de verdediging. Voorop moet m. i. staan, dat den beklaagde — ook al kan het in Indië niet op den weg van den Staat liggen hem aan een deskundigen verdediger te helpen — de uitgebreidst mogelijke gelegenheid moet worden gelaten om zich te verdedigen; maar ik begrijp onder dit recht van verdediging niet het recht om den rechter te misleiden en daarop zou het toch neerkomen, wanneer elke beklaagde door een tusschenpersoon, voor wiens braven zin geen waarborgen worden geëischt, zich met de buitenwereld in verbinding kon stellen om getuigen te doen bewerken of omkoopen, met hen af te spreken welke houding zij in overeenstemming met beklaagdes verwering, welke voor 't bewijs belangrijke zaken ze zullen verbergen; wanneer hij van dien tusschenpersoon zelfs goeden raad kon inwinnen welke maatregelen van deze of dergelijke strekking in zijn geval het doelmatigst zullen zijn om den rechter het spoor bijster te maken, hoe hij bij zijn ondervraging in strijd met de waarheid zal moeten antwoorden om buiten het bereik van de wet te blijven en het bewijs zijner schuld onmogelijk te maken of te bemoeilijken enz. Geen algemeen belang, geen hooger beginsel ook, eischen dat de mogelijkheid daartoe worde geschapen. Nu mag men van den Europeeschen advocaat, doctor in de rechtswetenschap, in den regel verwachten dat hij zich met dergelijke praktijken niet zal inlaten, hoewel de uitdrukking „advocaat van kwade zaken" wel niet zal zijn uitgevonden voor niet bestaande uitzonderingen op dien regel; maar wanneer men ook andere verdedigers toelaat, wordt de deur wagenwijd opengezet voor knoeierijen. Het is in Indië geen onbekend verschijnsel dat getuigen, die bij den aanvang eener instructie bezwarend voor iemand hebben verklaard, kort daarop door den bezwaarde zelf (als deze in vrijheid is) nog eens worden voorgebracht, na door dezen bij zich te zijn ontboden en toegesproken, en dan anders verklaren. Zoo iets zal regel worden, wanneer de eerste de beste gewetenlooze, maar gewikste persoon als verdediger wordt toegelaten.

Behalve voor de bovenbedoelde verwerpelijke, — kan natuurlijk ook voor alleszins geoorloofde doeleinden de hulp van een verdediger van nut zijn; maar dit nut zou grootendeels vervallen, wanneer de ver-

dediger, zooals in Indië meestal het geval zou moeten zijn, geen deskundige was.

Men moet aannemen, dat de rechter uit zich zelven op de juiste beteekenis der wet letten en deze dus niet in beklaagdes nadeel verkeerd toepassen zal, dat hij uit zichzelven op alles, wat pleiten kan voor de onschuld des beklaagden, letten en dezen in staat stellen zal alles aan te voeren wat zijn onschuld kan aantoonen (alibi enz.) en zelfs, zoo beklaagde dit verzuimt, door opzettelijk daarop gerichte vragen zal trachten dat alles van hem te weten te komen. Wanneer hij ook in dit opzicht zijn taak goed vervult, terwijl bovendien de hoogere rechter aanvult wat de eerste verkeerd opgevat of verzuimd mocht hebben, dan zal de onschuldige of minder schuldige beklaagde weinig bemerken van het in Indië nu eenmaal onvermijdelijk gemis van een rechtskundigen verdediger. Het streven zal dan ook met alle kracht en desnoods met prijsgeving van 't geen minder noodig is, gericht moeten worden op het hebben van rechters, die het ideaal in dit opzicht zoo na mogelijk komen.

Het recht van verdediging moet zoo goed mogelijk gewaarborgd worden; maar men zoeke geen waarborgen in onverbiddelijke formeele voorschriften en men wachte zich voor ziekelijke overdrijving. Het strafproces maakt in sommige opzichten wel eens den indruk van een tweegevecht, waarbij slechts één der partijen (de Staat) aan de regelen van het duel gehouden wordt en ongelijk krijgt of overdoen moet, zoodra hij een dier regelen overtreedt, — ook al is de tegenpartij daardoor niet wezenlijk geschaad, — terwijl die andere partij naar hartelust alle regelen kan overtreden zonder er iets bij te verliezen. Dit ligt eenigszins aan het systeem der strafvordering, die als 't ware een instructie is voor een veldheer, die strijd tegen onwaarheid en misdaad heeft te voeren. Zulk een instructie, hoe uitvoerig ook, behoort den veldheer zijn vrijheid om naar omstandigheden te handelen niet te ontnemen; hij mag, wanneer hij op eerlijke wijze kan overwinnen, niet door voorschriften gedwongen zijn desbewust de nederlaag tegemoet te gaan. Alle knellende voorschriften moeten daarom zooveel mogelijk worden vermeden: zij benadeelen niet alleen de partij, aan welke zij zijn opgelegd, maar ook wel eens de tegenpartij en in elk geval het hoogere doel, dat beiden behooren te dienen: de waarheid en de gerechtigheid.

Eén beginsel sta voorop: alles wat de waarheid verduisteren kan (het zij in 't voor- of in 't nadeel van den beschuldigde), is verboden; al wat haar aan 't licht kan brengen is geboden. Is in dit opzicht iets gedaan of verzuimd, waardoor werkelijk nadeel *is* (niet: in abstracto *kon* worden-) veroorzaakt, dan is dit — al zijn overigens alle voorschriften nageleefd — een grief, die moet leiden tot herstel van het verzuim, zoo 't niet anders kan, door de zaak geheel opnieuw te

behandelen, onverminderd de bevoegdheid des rechters om vrij te spreken, wanneer behoorlijk bewijs tengevolge van de begane fout niet meer is te verkrijgen. Daarentegen is het m. i. niets dan beginsel drijverij, wanneer eenig voor de rechtspraak nadeelig gevolg wordt verbonden aan een begane formeele fout, die in 't zich voordoend geval geen wezenlijk nadeel heeft teweeggebracht aan de goede zaak (wel te onderscheiden van het belang, dat een schuldige er bij heeft vrij te komen). Degeen, die de fout beging, worde in dit geval berispt, desnoods disciplinair gestraft, maar de loop van het recht er niet om belemmerd.

Deze gedragslijn zou ik willen stellen in de plaats van de formeele nietigheden, die onze strafvordering thans oplevert, en het zij mij geoorloofd mijn betoog toe te lichten met een enkel voorbeeld, waarmeerdere tot te groote uitvoerigheid zouden leiden.

Er is voorgeschreven „op straffe van nietigheid", dat in de strafvonnissen de wetsbepalingen, waarop zij berusten, moeten worden aangehaald. Het daarmee beoogde nut is, dat de rechter gedwongen wordt er zich rekenschap van te geven, welke bepalingen hem tot zijn beslissing leiden; maar dit dwingt hem niet die bepalingen ook juist toe te passen. Wanneer nu in het vonnis wordt berust, blijft het bestaan ondanks de bedreigde nietigheid, en toch zou juist in dit geval het vermelden dier artikelen voor den beklaagde, *als* die er ooit iets aan heeft, van belang kunnen zijn. Wordt er daarentegen hooger beroep of revisie aangeteekend, dan controleert de hoogere rechter al, of wel de juiste bepalingen juist zijn toegepast. Zoo niet, dan kan hij de beslissingen veranderen of verbeteren en zou dan tevens zelf de juiste artikelen kunnen aanhalen; maar neen: dan moet hij het eerste vonnis nietig verklaren en mag de eerste rechter het nog eens overdoen; een plechtigheid, waarvan 999 per mille van de beklaagden, in wier belang zij heet te zijn, absoluut niets begrijpen. — Een goed lesje voor dezen rechter, zal men wellicht zeggen; maar de rechtspraak is er niet om hem nauwkeurigheid te leeren; zoo noodig, kan deze hem op andere wijze worden ingeprent. Wien treft echter de straf van nietigheid voornamelijk? Den beklaagde, zoo deze in daardoor verlengde preventieve hechtenis is en vooral zoo de appèl- of revisie-rechter hem anders dadelijk had willen vrijspreken, maar door de nietigheid genoopt wordt de zaak nog eens terug te zenden; den Staat, die op hoogere gedingkosten wordt gejaagd; het algemeen belang, wanneer beklaagde door de nietigheid aan een overigens volkomen gegronde veroordeeling ontkomt. Het kan namelijk gebeuren, dat intusschen een der rechters van eersten aanleg overleden, overgeplaatst, ontslagen is, zoodat de zaak geheel opnieuw moet worden onderzocht en, wanneer intusschen getuigen overleden of verdwenen zijn of bewijsmateriaal verloren ging, de beklaagde dan moet worden

vrijgesproken. En dit alles terwijl nagenoeg geen beklaagde kennis heeft van het nummer en den inhoud der wetsbepalingen of naziet welke er zijn aangehaald, en terwijl de advocaten en rechters de toepasselijke artikelen ook wel weten zonder dat ze uitdrukkelijk worden vermeld!

Hebben we boven reeds de ontstentenis van een voldoend aantal rechtskundigen voor de verdediging in strafzaken besproken, van de „bizondere toestanden in Ned.-Indië", die van invloed moeten zijn op de Indische strafvordering, voor zoover zij van de Nederlandsche wetten dient af te wijken, behooren als gewichtigste te worden genoemd de onkunde, onbedrevenheid en onbetrouwbaarheid van het lager personeel, waarvan de opsporing der misdrijven en het eerste onderzoek feitelijk geheel afhankelijk zijn. Ofschoon de opsporing voor zooveel de Europeanen betreft thans aan het Openbaar Ministerie en onder zijn leiding aan anderen is opgedragen, heeft uit den aard der zaak de waarneming of ontdekking der strafbare feiten bijna nooit plaats door dat Ministerie zelf, maar in den regel door zeer ondergeschikte Inlandsche beambten, door welke het feit langs een langen ambtelijken weg ter kennis wordt gebracht van het O. M. Bij de rechtspraak over Inlanders is het nog erger. Daar ontbreken de deskundigen bij de vervolging geheel. Het gevolg is dikwijls dat maatregelen, waarbij spoed is, niet tijdig of verkeerd genomen worden en dat menig bewijs verloren gaat in dit eerste tijdperk. Hoe groot in dit opzicht het verschil is tusschen den toestand in Nederland en dien in Indië, komt het best uit, wanneer men nagaat dat in het zooveel kleinere Nederland, met zijn uitmuntende verbindingsmiddelen, op *drie en twintig plaatsen* rechtskundige ambtenaren van het O. M. zijn gevestigd, ongerekend die bij de kantongerechten, terwijl in ons uitgestrekt Indisch eilandenrijk, met zijn gebrekkige communicatie, slechts op *vijf plaatsen* rechtskundige officieren van justitie te vinden zijn (1) Hierin is naar mijn opvatting wel eenige verbetering mogelijk, maar in de verste verte niet van dien aard dat in dit opzicht de Indische toestanden de vergelijking met die in het moederland zouden kunnen doorstaan en van een afdoende leiding door de officieren van Justitie sprake zou kunnen zijn.

Het in een tweede stadium volgend onderzoek der zaak vóór de terechtstelling is in den regel ook gebrekkig. Wanneer het betreft zaken voor den Raad van Justitie met instructie, houdt de Rechtercommissaris uit dien Raad dikwijls zelf een onderzoek of delegeert dit aan een rechtskundigen Landraadvoorzitter; maar eer dit plaats

---

1) De ambtenaren van het O. M. bij de Resident'egerechten zijn, behoudens toevallige uitzonderingen, nooit rechtskundigen en hebben bovendien alleen bemoeienis met onbeduidende zaakjes.

kan hebben is de beste tijd veelal verstreken; en in andere gevallen moet het onderzoek wegens de groote afstanden worden gedelegeerd aan niet-juristen. In de meeste andere zaken (zonder instructie) en in alle strafzaken voor de Inlandsche rechtbanken (Landraden) wordt het vóór-onderzoek gehouden door niet–juristen, die vele andere bezigheden hebben: voor zooveel Inlanders betreft door districts- of onder-districtshoofden, die dit door hen onderteekende werk ook wel eens hebben overgelaten aan hun schrijvers. Tegen deze zich in Indië voordoende ongunstige omstandigheden kunnen de voordeelen, die worden aangevoerd voor de aan het onderzoek ter terechtzitting voorafgaande instructie, niet opwegen. Die voordeelen verliezen trouwens veel van hun waarde in het licht der nasporingen, die ons nog meer dan vroeger het geval was, hebben overtuigd hoe zelfs op getuigenissen, die geheel te goeder trouw worden afgelegd, niet dan met voorzichtigheid kan worden afgegaan en hoe zij sterk aan betrouwbaarheid verliezen, naarmate zij langer na het gebeurde zijn afgelegd, daar de herinnering niet alleen verflauwt, maar ook door onbewuste suggestie en tengevolge van dooreenmenging met andere indrukken onzuiver wordt. De beste waarborg voor een betrouwbare verklaring is dan ook een zoo spoedig mogelijk, nog vóór de herinnering verflauwd of beïnvloed is, gehouden onderzoek. Elk volgend onderzoek staat in dit opzicht achter bij het vorige. De rechter, die in de eerste plaats op zijn eigen onderzoek zal afgaan (waarvoor dient het anders?) moet zich dus behelpen met het slechtere.

Is het vorenstaande in het algemeen waar, dus ook in Nederland, voor Indië weegt het veel zwaarder, zoodat een afwijking van de Nederlandsche wetten daardoor ten volle wordt gerechtvaardigd. Vooreerst laat, zooals we zagen, de qualiteit van het vóóronderzoek hier in den regel veel te wenschen over, zoodat de rechter er niet op afgaan kan. In de tweede plaats zijn de meeste getuigen, onbeschaafde Inlanders, wier herinneringsvermogen ongeoefend en tegen een langen tijdsduur niet bestand is. In de derde plaats zijn zij zeer vatbaar voor suggestie en raken hun hersens door herhaalde ondervragingen en door het aandringen op antwoorden (bij het vóóronderzoek zeer gebruikelijk) licht in de war. Ook het aanhooren der verklaringen van andere getuigen en de gesprekken, met dezen gevoerd vóór zij worden voorgeroepen, doen hun invloed krachtig gelden. Dat echter de waarheidsliefde bij den gemiddelden Inlander niet zeer groot is, dat zij althans niet bestand is tegen verleiding, overreding of bedreigingen, is algemeen bekend. De eenige goede waarborg tegen zulk opzettelijk liegen is: dat men hen ten spoedigste een deskundig en onpartijdig verhoor doet ondergaan vóór zij vanwege den beklaagde zijn bepraat, vóór zij met elkaar de zaak besproken en den inhoud hunner verklaringen afgesproken hebben, vóór zij bewerkt zijn door Inlandsche hoofden of ambtenaren,

die zeker bewijs begeeren, en vóór herhaalde repetities hen rolvast hebben gemaakt tegen het tijdstip der openbare opvoering ter terechtzitting. Maar het vóóronderzoek bevordert dit alles juist in plaats van het tegen te gaan. Het wordt bijna altijd gehouden door onkundigen met gebrek aan verantwoordelijkheids- en eerlijkheidsgevoel (op dit terrein), wier hoogste eer er dikwijls in gelegen is dat de openbare uitvoering vlot van stapel loope en tot geen onbevredigenden uitslag leide. En de rechter, die onder al die vertooning de waarheid uitvorschen moet, slaakt menigmaal de verzuchting: had ik al die menschen maar *dadelijk* mogen verhooren! Goed beschouwd is het dan ook eigenlijk een schande, dat men den rechter dwingt eerst door de bril der justitie te kijken, als de glazen beslagen en bevuild zijn [1]) en hem, op wien alle verantwoordelijkheid rust, het dikwijls eenige middel om een helder inzicht in de zaak te krijgen, onthoudt; want het zorgvuldigste verhooren der getuigen en vergelijken hunner verklaringen kan niet altijd goedmaken wat te voren bedorven is.

De besturende ambtenaar, — wanneer hij het te druk heeft met op te maken staten, hoofdenverkiezingen, cultuur-inspecties enz. om veel tijd aan een „bijbaantje" als de rechtspraak te kunnen wijden, of wanneer hij ook zonder dat zich geen rekenschap geeft van dit alles, — zal in mindere mate zijn blik belemmerd voelen en er dan weinig bezwaar in zien met een minimum van omslag tot het veelgeloofde, „trang" (bewezen) te komen, en in dit opzicht zal hij dus de beste rechter zijn; maar, daargelaten of de meerderheid dier ambtenaren in onzen tijd zich nog graag de rol van „bon juge", in dezen bizonderen zin ziet toevertrouwd, mag toch wel betwijfeld worden of daarin nu het ideaal van den Staat-handhaver van het recht kan worden gezien. Geen rechter, voorzeker, zal zich ooit de illusie maken, dat hij met absolute zekerheid de waarheid toont, dat zijn werk boven dwaling verheven is; maar er is nog een groot onderscheid tusschen een niet onfeilbaar, maar zoo goed mogelijk bewerkstelligd onderzoek en een rechtspraak op goed geluk af. Tot de eerste soort moet de rechter gelegenheid hebben.

Wanneer men nu uit de boven geschetste bizondere toestanden, die zoowel bij de rechtspraak over Europeanen als bij die over Inlanders zich doen gelden, een voornaam beginsel voor deze gewesten wil afleiden, dan moet het dit zijn: dat alle strafzaken zoo spoedig, zoo versch mogelijk voor den rechter moeten komen en het daaraan voorafgaand onderzoek tot een minimum is te beperken.

Om dit doel te bereiken is noodig een bewegelijke en snelhandelende rechter met een niet te groot ressort, die niet op zijn stoel blijft afwachten wat anderen op de schalen des rechts zullen komen werpen.

---

[1]) En dan moppert men nog als hij „koerang trang" zegt.

Ook in andere opzichten is zulk een type van rechter m. i. gewenscht; maar de nadere omschrijving er van moet ik tot de bespreking der rechterlijke organisatie uitstellen. Hier heb ik slechts in enkele trekken aan te geven, hoe hij m. i. zou moeten werken.

Wanneer een delict is gepleegd, geeft de politie — in spoedeischende gevallen rechtstreeks — hiervan kennis aan den rechter onder vermelding van 't geen zij ter zake vernam. Dit geschiedt ook al is er nog geen vermoedelijke dader bekend. De rechter neemt, of gelast, dadelijk alle maatregelen, die noodig zijn om het verloren gaan van bewijs te voorkomen: het bewaren, verzegelen, in handen van deskundigen stellen van wat daarvoor in aanmerking komt, het maken van terreinschetsen, het opnemen en afdrukken (fotografisch of langs anderen weg) der aangetroffen sporen enz., verhoort den ev. verdachte en, zelfs als er nog geen verdachte is, de getuigen. Hij geeft verder aan de politie de noodige aanwijzingen omtrent te doene nasporingen, beslist omtrent het al of niet in hechtenis gaan of blijven van de verdachten en gaat aldus — niet op één terechtzitting, maar telkens zoo spoedig mogelijk [1]) — voort met het onderzoek, en wel in het openbaar en in tegenwoordigheid van den verdachte, voorzoover daartegen geen bezwaar bestaat, terwijl dezen anders zoo gauw de aard van het onderzoek dit toelaat daarvan meedeeling wordt gedaan. Wanneer het onderzoek is afgeloopen, wijst de rechter den beklaagde op al hetgeen daaruit te zijnen laste is gebleken en geeft hem, zoo hij dit wenscht, een termijn om zich op zijn verdediging voor te bereiden, waarna het eindverhoor van den beklaagde plaats heeft.

Van het Openbaar Ministerie is in dit overzicht niet gesproken, maar niet omdat ik het zou willen uitsluiten; integendeel: zoo dikwijls het verlangt, woont het 't onderzoek bij en neemt daaraan deel, en het ligt voor de hand, dat het er naar streeft, zelf bewijzen voor de waarheid op te sporen en bij den rechter voor te brengen. Verder kan het natuurlijk in den loop van het geding zijn meening kenbaar maken, zoo dikwijls het vindt dat de rechter iets verzuimt of verkeerd doet, en heeft het de bevoegdheid van de vervolging af te zien, in welk geval de bemoeienis des rechters ophoudt. Maar al

---

[1]) Het oude systeem, waarin al een bres is geschoten, wil dat de rechter de zaak aan één stuk behandele, opdat niet in de tusschenbedrijven samenspraak tusschen de getuigen enz. plaats hebbe. Bij elke zaak, die langer dan één morgen duurt, is de nutteloosheid van den maatregel voor dit doel duidelijk. Door alles tegelijk af te doen brengt men ook de ver uiteen wonende getuigen juist bijeen en geeft daardoor aanleiding tot gemeen overleg tusschen hen. Overigens bestaat vóór de openbare terechtzitting zóó veel gelegenheid om met elkaar afspraken te maken of getuigen te bewerken, dat de doorzetting van het onderzoek door den rechter vrijwel mosterd na den maaltijd is.

deze functies van het O. M. zijn facultatief; het is om de reeds vermelde redenen niet verplicht het geding mee te maken.

Het kolossale aantal te berechten kleine zaken, in verband met de beperkte middelen, waarover de regeering slechts kan beschikken, stelt als gebiedenden eisch dat, tegenover de wezenlijke verbetering der rechtspraak, een middel worde gevonden om den omslag en de kosten (ook voor de justitiabelen) aanmerkelijk te verminderen in die tallooze onbelangrijke zaken, waarbij vrees voor rechterlijke dwalingen vrijwel is uitgesloten of de straf onbeduidend is. Bij zulke omstandigheden zou menigeen, die nu, vooral als hij veraf woont, een ongeëvenredigd groot tijd- en geldverlies lijdt door de formeele vervolging, blij zijn wanneer hij met voorbijgang van tal van formaliteiten, maar dadelijk kon vernemen, waarmee hij er af kan zijn. Thans kan dit wel in sommige gevallen, maar alleen door het maximum der boete te betalen, mits er nl. geen andere straf staat op het gepleegde feit. – Zonder een bepaald, in bizonderheden uitgewerkt systeem te willen aanbevelen, geef ik in overweging een regeling te treffen, waardoor de rechter voor sommige feiten — niet alleen zulke, waartegen slechts boete is bedreigd, maar alle die hem voorkomen geen zware straf te vereischen — een schuldigverklaring uitspreken en straf opleggen kan naar aanleiding van ingekomen klachten of rapporten zonder zelf een nader onderzoek te hebben ingesteld, of na een slechts onvolledig onderzoek, maar in beide gevallen onder de voorwaarde dat de veroordeelde in de straf berust, terwijl anders een volledig onderzoek der zaak zal plaats hebben. Voor andere zaken, van wat meer belang, maar waarin het hooren van den beklaagde in persoon niet strikt noodzakelijk wordt geacht, kan den rechter de bevoegdheid worden toegekend hem schriftelijk te hooren, onder voorbehoud dat, bij onvoldoende antwoord, een volledig mondeling onderzoek zal volgen. Vooral voor veraf wonende beklaagden met drukke bezigheden zou dit een zegen zijn en het lijkt mij niet onmogelijk dit alles zóó te regelen, dat art. 88 Reg. Regl. geëerbiedigd blijft.

Over de tenlastelegging heb ik na het bovenstaande weinig te zeggen. Onder de thans geldende bepalingen is zij een bron van nietig- en niet-ontvankelijkverklaringen; hoewel naar haar wezen niets anders noodig is dan dat den beklaagde worde meegedeeld wat er te zijnen laste wordt gebracht, opdat hij zich daarop kunne verdedigen. Wanneer hij (c. q. zijn verdediger) dit maar begrijpt is er overigens geen wezenlijk belang bij den eisch dat de feiten logisch-zuiver en volledig in woorden worden gebracht. Eigenlijk is het voldoende dat hij bij het onderzoek alles verneemt wat voor en tegen hem wordt verklaard; maar ter wille van de juridische verdediging, die hij mocht willen voeren, kan hem ten slotte, zooals boven is

voorgesteld, nog een overzicht worden gegeven van de resultaten des onderzoeks, met gelegenheid om daarna de zaak nog eens te overdenken. Maar hoe men de zaak ook moge regelen, de voldoendheid der meedeeling van het tenlastegelegde zal altijd in verband met hetgeen den beklaagde reeds bekend was of door het onderzoek werd en naar de gewone dagelijksche opvatting moeten worden beoordeeld en waar twijfel bestaat of de ten laste legging wel voldoende is, moet de rechter, evenals wanneer in den loop van het onderzoek nieuwe feiten of omstandigheden te zijnen laste aan 't licht komen, bevoegd zijn om haar dienovereenkomstig aan te vullen of te verbeteren. Het streven naar den grootst mogelijken eenvoud, bij degelijkheid van het onderzoek, eischt dit ter voorkoming van dubbel werk, en bij de landraden en de Residentiegerechten is iets dergelijks dan ook nu reeds toegelaten, al is 't in bewoordingen, die aan duidelijkheid te wenschen overlaten (art. 246 Inl. Regl., art. 203 Ind. Strafvord.).

De bewijsleer in strafzaken is een der gewilde punten van aanval, waartegen ook de afgevaardigde van Kol zich als woordvoerder der ontevredenen richtte. De minister diende hem hierop van vrij afdoend antwoord [1]; maar de afgevaardigde was er niet tevreden mee en voerde nog het volgende aan:

„Wat de bewijsleer betreft, had de Minister zich de moeite kunnen besparen om die godsoordeelen, die vuurproef, die waterproef en ik weet niet welke verschrikkelijke dingen meer, daarbij te berde te brengen. Hij heeft duidelijk begrepen wat mijn bedoeling was. Ik heb getracht het in een interruptie hem nog eens duidelijk te maken, maar dat alles heeft niets geholpen. De Minister had blijkbaar al die zaken op papier staan en moest ze hier te berde brengen. Maar hoe zal men bij die primitieve volken onze beginselen met eeden en getuigen kunnen toepassen, bij die volken, waaronder zoo velen tegenover ons, die bitter weinig waarde aan den eed hechten, bij wie valsche getuigenissen zoo veelvuldig voortdurend voorkomen? Men denke zich die bewijsleer doorgevoerd bij de Dajaks of op nieuw-Guinea; het is eenvoudig bespottelijk! Ware het dan niet veel verstandiger om de moreele overtuiging als voldoende aan te nemen, wat het inwinnen van alle mogelijke gegevens en het hooren van alle verlangde getuigen geenszins uitsluit, ofschoon deze bij de beslissing niet den doorslag zouden geven. Hoe wil men die bewijsleer doorvoeren in landen waar geen burgerlijke stand bestaat, waar de Javaan bij de geboorte van een kind, enz. tot drie, viermaal toe van naam verandert? En gij, juristen van allerlei soort, hoe wilt gij met uw bewijsleer voor den dag komen in een land, waar geen kadaster bekend is en geen

[1] Handelingen blz. 64, 1e Kolom.

eigendomsrecht is beschreven en waar de grenzen van het bezit nauwelijks zijn aangegeven? Hierop kunnen de heeren hun brein spitsen, namelijk om onze bewijsleer bij dergelijke toestanden in het leven te roepen." [1])

Hoe goed de spreker het ongetwijfeld meende, men vraagt zich toch af of zulk een onstuimige aanval wel kan zijn gedaan door iemand, die de door hem aangevallen leer kende.

Zijn grief is gericht tegen onze „beginselen met eeden en getuigen", omdat de Inlandsche getuigen aan den eed zoo weinig waarde hechten; de Heer v. K. zou het inwinnen van alle mogelijke gegevens en het hooren van getuigen geenszins willen uitsluiten, zegt hij, maar deze mogen niet den doorslag geven; dit moet de moreele overtuiging des rechters doen. Welnu, dan verlangt hij ons juist te geven wat we in Indië bij de strafrechtspraak al een halve eeuw bezitten, met dit verschil slechts dat bij ons die overtuiging slechts tot veroordeeling mag leiden *in overeenstemming met* — maar volgens den Heer van Kol ook *in strijd met het bewijs* of terwijl er geenerlei bewijs is. Ik moest eigenlijk geen woorden meer verspillen aan de vraag welke dezer twee stelsels de voorkeur verdient, — dat is een kwestie van gevoel voor recht en billijkheid, maar ik wil toch even opmerken: 1e dat hetgeen de Heer van Kol hier voorstaat niet is handhaven van de adat tegenover het Westersche recht; want alle bewijsmiddelen, die de adat in afwijking van ons recht kent (godsoordeel, vuurproef enz.) verklaart hij ook te verwerpen; 2e dat hij niet pleit voor een verbetering van onze wettelijke bewijs*leer*, waarmee ik gaarne zou instemmen, maar verlangt dat de menschen (tenminste de Inlanders) *zonder bewijs* kunnen worden veroordeeld, alleen op grond van 's rechters overtuiging. Wanneer het ooit gelukt dit beginsel ingang te doen vinden, dan zal men het rechterambt niet moeten toevertrouwen aan hoogstaande personen om de uitvoering te verzekeren, en beter terecht kunnen bij de uit vroegeren tijd bekende „blankofficieren".

Niet onaardig is verder wat in het bovenaangehaalde meer in het bijzonder betrekking heeft op het bewijs in burgerlijke zaken. Het is duidelijk, dat de „juristen van allerlei soort" hun brein niet erg zullen hoeven te „spitsen" op de vraag hoe het met 't bewijs aan te leggen daar, waar geen kadaster en geen burgerlijke stand bestaan en dus de in verband daarmee gegeven speciale bewijs-voorschriften niet van toepassing zijn. Juist voor de volgers der opvatting van den Heer van Kol, die een souvereine minachting heeft voor het bewijs door getuigen, zou de moeilijkheid in die gevallen grooter zijn; want de deelen der bevolking, die geen burgerlijken stand en geen kadaster

[2]) Handelingen blz. 67, 2e Kolom.

hebben, kunnen gewoonlijk ook geen andere schriftelijke bewijsstukken produceeren en wat blijft er dan over, wanneer het getuigenbewijs wordt versmaad?.... De moreele overtuiging van een hoogstaand rechter o.a. omtrent het feitelijk vaderschap. De hemel beware de mannen voor zulk een surrogaat van den Burgerlijken Stand! De Heer v. K. had goed gedaan door — vóór hij uitriep: „eenvoudig bespottelijk" — het Burgerlijk wetboek eens in te zien (zie artt. 261 t/m 266 van het Indische, 316–321 van het Nederlandsche) en zich te overtuigen dat, zelfs waar wèl een Burgerlijke Stand bestaat, het bewijs van staat niet geheel afhankelijk is van die instelling.

Om tot de leer van het bewijs in strafzaken terug te keeren, ik merkte reeds op dat de regeling daarvan in onze wetgeving slechts zelden een beletsel oplevert om iemand te veroordeelen, wanneer de rechter op andere dan losse gronden overtuigd is van zijn schuld. Evenwel kan gereedelijk worden toegegeven, dat de regelen, die de wet stelt, voor verbetering vatbaar zijn, en ik zou niet onvoorwaardelijk willen beamen wat de Minister Fock den genoemden afgevaardigde tegenvoerde: „Ik ken geen behoorlijk bewijs, dat niet tevens een *wettelijk* bewijs is". [1]) In het algemeen zou ik wel voor een *vrije* bewijstheorie zijn, behoudens enkele door de wet te stellen restricties; hoewel ik, wanneer de „hoogstaande rechters" systeem-van Kol, de gerechtelijke weegschaal in handen kregen, wel wat zou worden afgeschrikt van deze liberaliteit. Laat ons toch nooit uit het oog verliezen, dat waar onze Staat zelf de rechtspraak in handen heeft, hij zelf de verantwoordelijkheid draagt en zelf dus overtuigd moet zijn van de waarheid zijner beslissing. Hij kan zich die overtuiging niet verschaffen door de dolzinnige middelen, die de menschheid op een lagere trap van ontwikkeling als overtuigend beschouwt, maar welker ondeugdelijkheid en verwerpelijkheid hij inziet. Zoolang we ergens om politieke redenen onze overtuiging nog niet naar *onze* overtuiging durven te vestigen, is het oogenblik voor onze rechtspraak nog niet aangebroken en moet de bevolking daar in het *genot* — zooals artikel 74 Reg. Reglement het uitdrukt — harer „eigene" rechtspleging worden gelaten; maar waar *wij* rechtspreken, moeten we het naar *ons* geweten en beste weten doen.

Er zijn twee fouten in onze strafrechterlijke bewijstheorie, waarop ik de aandacht des wetgevers zou willen vestigen.

De eerste is: dat de eigen waarneming des rechters in veel te beperkte mate als bewijsmiddel is erkend. Deze fout hangt samen met de regeling van het onderzoek des strafrechters, die op zijn stoel kijkt en hoort naar 't geen vóór hen wordt gebracht en gezegd, in plaats van zelf, waar noodig, op de waarheid uit te gaan. Bij het door mij

---

[1]) Handelingen blz. 64.

gedachte type van rechter zou dit bezwaar vervallen en als, waar bereikbaar, voortreffelijkste bewijs kunnen vooropstaan de eigen waarneming des rechters, waarvan de overige bewijsmiddelen slechts veelal onmisbare surrogaten zijn: zintuigen, die hij leent, waar zijn eigene hem in den steek laten en hij toch *moet* waarnemen om te kunnen oordeelen.

De tweede fout is gelegen in het gebrek aan een bepaling, die den beklaagde de verplichting [1]) oplegt om bij te dragen, zooveel hij vermag, tot de vaststelling der waarheid, iets wat als algemeen beginsel ook in ons burgerlijk bewijsrecht nergens voorkomt en toch een onmisbaar element is voor een eerlijke bewijstheorie. De praktijk redt zich uit dezen nood met behulp van vermoedens en van een onderscheiding tusschen regel en uitzondering (van welke laatste de beklaagde of gedaagde zelf het bestaan zou hebben te bewijzen); middelen, die wel zeer welkom zijn, maar niet den waren grond voor den bouw van het bewijs opleveren, en die aanleiding geven tot geharrewar over de juiste grens tusschen regel en uitzondering.

De zaken onmiddellijk door den rechter zelven te doen onderzoeken, zooals ik dat voorstelde, zal tengevolge hebben, dat de preventieve hechtenis der beklaagden, wanneer deze noodig is, niet weinig wordt bekort. Minstens zal dit per preventief gedetineerde wel 14 dagen schelen, dikwijls echter meer: een maand, twee maanden, zelfs wel eens een jaar. – Aan den rechter moest voorts de bevoegdheid worden gegeven de eenmaal door hem bevolen of bestendigde preventieve hechtenis in elken stand van het geding voorwaardelijk of onvoorwaardelijk op te heffen, maar aan den anderen kant om die ook later te bevelen, wanneer hij haar aanvankelijk niet noodig heeft geacht.

Hoewel de schaduwzijden der hechtenis van verdachten niet worden ontkend, zal deze in vele gevallen onmisbaar blijven, wanneer geen andere middelen zijn toegelaten om den verdachte te beletten, dat hij zich door de vlucht aan zijn vervolging onttrekt of dat hij door intimidatie, omkooping of andere middelen het bewijzen der waarheid tegenwerkt. Zulke middelen zijn echter wel uit te denken, bijv. het

[1]) Niet *dwang*; maar als beklaagde iets beweert, waaruit zijn onschuld zou blijken, als 't waar was, en dat hij in dit geval ook zeker kan bewijzen, dan is hij ook verplicht dit te doen. Hij mag niet, als ging de zaak hem niet aan, met de handen in den schoot blijven afwachten wat de vertegenwoordiger van het algemeen belang alzoo zal kunnen bewijzen zonder de gegevens, die hij (beklaagde) hem onthoudt, maar moet deze verstrekken. Doet hij dit niet, dan zal zijn nalatigheid moeten worden aangenomen als bewijs der onwaarheid van 't geen hij beweert, der waarheid van 't geen waarvan hij nalaat de onwaarheid aan te toonen of aannemelijk te maken.

verbod om Ned.-Indië of zeker deel van Ned.-Indië te verlaten, op straffe van bij de eerste poging daartoe in hechtenis te worden gesteld. gerechtelijke interneering op een bepaalde plaats, verbod zich binnen zekeren kring op te houden, op gelijke straf, invrijheidstelling tegen waarborg enz. Het zou den rechter moeten vrijstaan, in de plaats van prev. hechtenis, van deze middelen datgene toe te passen, dat hem in het gegeven geval het meest geschikte lijkt.

Ten slotte nog een woord over het vonnis en de processtukken. De processen verbaal van verhooren en andere gerechtelijke verrichtingen zijn, mits nauwgezet opgemaakt, m.i. van hooge waarde [1]). vooral wanneer behandeling in hoogeren aanleg kan moeten plaats hebben. De hooge kosten namelijk zijn een helaas onoverkomelijk beletsel om, als regel, den hoogeren rechter de zaak anders dan op de stukken te laten afdoen (reden te meer om vooral veel zorg te besteden aan het innerlijk gehalte der rechtspraak in eersten aanleg!). Ik zou dus die processenverbaal niet graag willen missen, al acht ik den dikwijls vernomen eisch, dat alles gedicteerd worde op de zitting, overdreven en niet goed na te komen. Maar naast een degelijk proces verbaal is een zelfstandig en volledig vonnis m.i. een weelde, die Indië zich niet kan veroorloven, zoolang aan de eenvoudigste eischen eener goede rechtspraak wegens gebrek aan geschikte krachten en aan geld, nog niet overal kan worden voldaan. Het vonnis, onder aan het proces-verbaal te stellen of (in mijn systeem van onderzoek) onder aan de laatste akte van het proces, kan voor hetgeen, waarop het zich beroept, naar de (bijv. door een teeken gemerkte) plaats, waar dit in de stukken te vinden is, verwijzen in stede van het nogmaals te vermelden. Zulke verwijzingen zullen trouwens alleen noodig zijn in min of meer gemotiveerde vonnissen; maar het met redenen omschrijven der vonnissen moet geen dwingend voorschrift zijn. Dikwijls zal de rechter er behoefte aan gevoelen zijn beslissing in 't kort of omstandig, toe te lichten en dit dan ook zonder dwang wel doen; maar in andere, wellicht de meeste gevallen zijn het verloop der zaak en de daaruit getrokken conclusie zóó duidelijk, dat motiveering tijdverspilling is, en geen nut heeft dan dat zij de gelegenheid geeft om te stranden op allerlei formeele klippen. Voor den veroordeelde is het voldoende, dat de rechter hem bij de uitspraak nog eens in 't kort de redenen der beslissing meedeelt, die hij natuurlijk uit den loop van het onderzoek en de voorhouding der bezwaren aan 't eind daarvan, reeds kende. — De keeren dat de rechter motiveering

---

[1]) Herhalingen moesten echter nooit noodig zijn. Wanneer bijv. een getuige hetzelfde verklaart als vroeger reeds is op schrift gebracht, moet het voldoende zijn naar dat vroegere stuk te verwijzen met vermelding van de afwijkingen, zoo die zich voordoen.

noodig vindt, zal deze dan waarschijnlijk frisscher en overtuigender zijn, dan wanneer hij in een vaste sleur honderden vonnissen per jaar moet motiveeren. Heeft hij het nagelaten, waar zijn beslissing wel eenige toelichting noodig had, dan noodige de hoogere rechter uit die alsnog te verschaffen, ten aanzien van bepaald aangegeven punten of in 't algemeen. De grootste helft der vonnissen, niets bevattende dan de genomen beslissing en het gewone slot, zal dus hoogstens $^1/_3$ beslaan van hun tegenwoordigen omvang, 't geen heel wat omslag (tijd) en kosten zal uitsparen.

(Slot volgt).

De Intendance en de Comptabiliteit in het Indische leger.

Er bestaat in het Indische leger, behalve in naam, geen eigenlijk gezegde intendance, waaronder te verstaan een legerorgaan, dat in het bijzonder met de leiding van den verplegingsdienst is belast. Het woord verplegingsdienst eischt hier evenwel nadere omschrijving. Wij bedoelen hiermede den dienst, die voorziet in alles wat meer rechtstreeks de verzorging van den in- en uitwendigen mensch raakt; de geneeskundige verpleging, de huisvesting en bewapening vallen geheel buiten de werkingsfeer der intendance.

In ons leger is de intendancedienst mede opgedragen aan het dienstvak der mil. adm^{ie}. dat tot hoofdtaak heeft de verstrekking, verantwoording en de contrôle daarop in eersten aanleg, van ten behoeve van het leger bestemde fondsen, levensmiddelen en kleeding. Hier moet al aanstonds worden opgemerkt, dat tusschen het ontwerpen, voorbereiden en organiseeren van eenige intendanceverpleging en het verstrekken d. w. z. onder het onmiddellijk bereik stellen van de troepen en het verantwoorden der benoodigde legerbehoeften scherp dient te worden onderscheiden. In Indië doezelt men dit onderscheid veelmaals weg, zoodat aan ageerende colonnes wel eens personen met den titel van fungeerend intendant zijn toegevoegd, die eigenlijk niets anders waren dan beheerders van ambulante vivres-magazijnen.

Trouwens tot in den allerlaatsten tijd heeft de behoefte van een afzonderlijke intendance zich in Indië niet zoo doen gevoelen; wij zijn in dit opzicht er slechts op ingericht om op te treden tegen een inlandschen vijand, die door zijn organisatie en strijdwijze aan onze verpleging geen groote hinderpalen in den weg legt. Ze bestaan niettemin en soms meer dan ons lief is, doch meestal zijn die te zoeken in de gesteldheid van het operatieterrein en van de verbindingslijnen, in het algemeen in oorzaken, geheel buiten den tegenstander gelegen.

Wordt gewapend optreden in eenige landstreek noodig geoordeeld, dan bestaat er in den regel ruimschoots gelegenheid daarvoor een gunstig tijdstip af te wachten en de mil. administratie den tijd te laten voor haar deel in de uitrusting van de expeditionnaire macht de noodige maatregelen te treffen. In zoo'n geval worden de daarvoor meest geschikt geachte personen zoo noodig van heinde en ver samen

geroepen en aan den chef-boekhouder van den kwartiermeester en den magazijnmeester, tevens leider van den verplegingsdienst, toegevoegd.

Allengs zijn de materieele behoeften van den soldaat opgevoerd en hebben de gewijzigde machtsverhoudingen in het Oosten er toe geleid de verdediging onzer koloniën wederom met ernst ter hand te nemen voor het geval dat een modern bewapende usurpator er zich van wilde meester maken.

Daardoor wordt differentieering, ook van den intendancedienst en ontwikkeling van een eigen verplegingsorgaan noodig geacht.

Tot een zoodanig ontwikkelingsproces werkt vooreerst mede de instelling van den Intendance-cursus aan de hoogere krijgsschool, waardoor de legerverpleging als studievak meer op den voorgrond werd gebracht. En afzonderlijke beoefening eener wetenschap leidt, ook in hare practische toepassing van zelf tot specialiseering.

Een tweede maatregel van veel jongeren datum is een wijziging, beter uitbreiding, van het leerplan tot opleiding van luitenant kwartiermeester aan den hoofdcursus. Men heeft terecht ingezien, dat het onderwijs aldaar niet meer kon beperkt blijven tot het bijbrengen van de vereischte kennis der reglementen en dienstvoorschriften, die onmiddellijk op den dienst van kwartiermeester betrekking hebben, tot het uitsluitend doen memoriseeren van den inhoud van compagnies- en korpsinstructiën c. a. waardoor een zee van bepalingen den adspirant werden opgedrongen, en alle belangstelling werd gedoofd in het onderdeel der wetgeving tot welks verbetering hij later, na opgedane ervaring, veel zal kunnen bijdragen.

Het onderwijs moet ook aan den hoofdcursus er reeds op gericht zijn den wetenschappelijken zin bij de jongelieden aan te kweeken door hen in te leiden in de beginselen van het staats- en administratief recht van Nederland en de koloniën als basis voor de studie der comptabiliteitsvoorschriften.

Het leervak legeradministratie zou dan als gevolg dezer herziening uit het leerplan van den Intendance-cursus kunnen worden geschrapt.

Het aanstellen van officieren voor de comptabiliteit en het overbrengen van het onderzoek der geldelijke rekeningen van militaire comptabelen van het gewestelijke naar het hoofdbureau hebben er mede toe geleid den band tusschen legercomptabiliteit en legerverpleging losser te maken.

Anderzijds moet worden gewezen op het stelselmatig houden der militaire administratie buiten de verpleging, waar het innemen van een eerste stelling, ook reeds bij de huidige organisatie, eisch is.

Zoo betrekt het Indische leger jaarlijks uit Nederland belangrijke hoeveelheden legerbehoeften, waarvan een groot, zoo niet het grootste, deel onder beheer van de mil. adm. wordt gesteld en voor de keuring waarvan te Amsterdam een permanente commissie zitting heeft. Een

Ind. intendant heeft nog nimmer deel van deze commissie uitgemaakt, zijn plaats wordt ingenomen door een oud-luitenant ter zee 1e klasse en zoo ooit vanwege de mil. adm. zou zijn aangedrongen op het doen zitting nemen van een harer intendanten in die commissie, dan zou haar met recht kunnen worden voorgehouden, dat te Batavia tot het doen van belangrijke keuringen veelmaals personen worden aangewezen, die evenmin een speciale opleiding tot keurder hebben genoten, soms zelfs pas van de hoofdcursusbanken afkomstig zijn, terwijl een rij van technisch onderlegde intendanten aldaar met bureauwerk zijn belast, dat niet of slechts in zeer verwijderd verband staat tot den eigenlijken verplegingsdienst en die aan de schrijftafel als zitten vastgeklonken.

De keuring van levensmiddelen in eersten aanleg wordt overal, ook waar intendanten zijn bescheiden, aan kwartiermeesters en troepenofficieren overgelaten, de intendant treedt eerst op wanneer na afkeuring, herkeuring wordt gevraagd.

Wel heeft men getracht de eischen, waaraan de te leveren artikelen moeten voldoen zoo nauwkeurig mogelijk te omschrijven, den min- of ongeschoolden keurder tot leidraad, en zijn leveringsvoorwaarden ontworpen en vastgesteld, die een handelaar met eenig gevoel van eigenwaarde van mededinging bij inschrijvingen afschrikken niet alleen, maar die in ernst de vraag doen rijzen of zij niet in strijd zijn met wat art. 1337 B. W. onder goede zeden verstaat [1]). In elk geval onderstellen zij bij den inschrijver niet de minste goede trouw zonder welke overeenkomsten nu eenmaal niet bestaanbaar zijn.

Ook bij het nemen van proeven omtrent de practische bruikbaarheid van kleeding en uitrustingstukken wordt door de mil. adm^{ie}. een betreurenswaardige verkleefdheid aan de kantoorkruk aan den dag gelegd.

Dergelijke proefnemingen hebben onder leiding uitsluiting van troepenofficieren plaats, wier verslagen verzameld lijvige bundels vormen, waaruit de mil. adm^{ie}. de noodige gegevens put om eindverslagen te theoretiseeren,

Erkennen we dankbaar dat op verplegingsgebied veel is verbeterd sedert de 2e Atjehexpeditie — b. v. toen om versch brood te kunnen verstrekken aan troepen op expeditie een bakker naar Europa werd gezonden voor den aankoop van een veldbakoven — voldaan zijn we niet.

Ook nu nog is de Ind. Intendant met bijna den geheelen mensch administrateur of hulp admr. van het Dept. v. Oorlog; voor het overige als het noodig is legerverpleger. Voor de officieren der korpsen, die lust mochten gevoelen bij de intendance over te gaan, behoort met deze omstandigheid wel degelijk rekening te worden gehouden.

---

[1]) Men sla b. v. eens op het onderwerp „boeten" het welverzorgste deel der verzamelde voorwaarden.

Toch zou naar veler meening, hoe ook de organisatie der intendance worde ontwikkeld, een scheiding van intendance en comptabiliteit, in den zin als hier wordt voorgestaan niet mogelijk zijn, omdat de legerverpleger ook het toezicht over de boekhouding behoort te hebben, opdat het mogelijk zij voor tijdige aanvulling te zorgen en op de hoogte te blijven van den toestand, waarin het leger verkeert, wat betreft zijne middelen ter verpleging [1]). Dit opgeworpen bezwaar als van groot aanbelang eischt ampele bespreking.

In 't algemeen is een goede verpleging te velde slechts mogelijk als van het beschikkingsrecht over de oorlogsvoorraden, doelmatig gebruik wordt gemaakt. Of de bewaarders van die voorraden zich naar behooren van hunnen rekenplicht kwijten blijkt eerst later en de contrôle daarover, in hoogste instantie bij de Alg. Rekenkamer, behoort zoodanig te zijn ingericht, dat het ook de zwakkelingen onder de comptabelen zal weerhouden 's lands belang te dezen opzichte uit het oog te verliezen.

Maar dat die contrôle wordt geacht niet afzonderlijk aan officieren te kunnen worden opgedragen, zonder nadeel aan de verpleging toe te brengen, kan niet worden toegegeven, in tegendeel de verpleging zal er door worden gebaat, zoo de leiders van den verplegingsdienst, niet meer zijn chef boekhouder van den kwartiermeester en den magazijnmeester.

In korte trekken geschetst zal de Intendance het leger het best dienen wanneer zij bij voorbereiding bekend met de handelsbeweging, vooral van het eigen land, weet bij wie ter markt te moeten gaan, technisch voldoende onderlegd is om het benoodigde te keuren en te waardeeren en als zij in volkomen samenwerking met den generalen staf de verplegingsbasis naar eisch weet in te richten.

Zoodra het leger zich in beweging stelt, moet zij er op bedacht zijn, dat verplaatsing van troepen tevens beduidt verplaatsing van voorraden. Dan zal van haar gevorderd worden, dat zij de mede te geven hoeveelheden nauwkeurig weet te bepalen, en het eischt ervaring en inzicht het hoog noodige en niet meer mede te geven.

Zij mag niet uit zucht naar populariteit de troepen tot in het overdrevene toe voorzien, want hunne bewegelijkheid wordt belemmerd door een onnoodig grooten legertros, spilzucht wordt er door in de hand gewerkt en ten slotte de mogelijkheid geopend, dat bij gedwongen terugtocht, groote voorraden in handen van den vijand vallen. Zij moet den zedelijken moed hebben onbillijke eischen van troepen-commandanten nopens de voorziening af te wijzen op gevaar af door een argelooze pers, die steeds bereid is klachten op te nemen in het openbaar als onbekwaam voor haar taak te worden gescholden.

[1]) M. C. Boon. Scheiding van Intendance en Comptabiliteit *Ind. Mil. tijdschrift* 1905 no. 11.

Hoe verder van de verplegingsbasis, hoe meer soberheid op het stuk van voeding moet worden betracht, zonder daardoor aan de physieke kracht van het leger in het minst te kort te doen, ook al zou de landstreek in de naaste omgeving van het leger voor het oogenblik overvloed kunnen schenken, want het is onoordeelkundig haar meer dan noodig uit te putten en zelfs aan het eigen volk gedwongen leveringen op te leggen.

Onomkoopbaar ten slotte, zal de intendance bij het volgen van vorenstaande gedragslijn het belang zoo van leger als van staat beter dienen dan door het peuteren in verantwoordingstukken van hen, wien de voorraden ter bewaring zijn toevertrouwd.

In dit verband stellen wij er prijs op goed te worden verstaan. Wij hebben hiermede geenszins gezegd of bedoeld, dat comptabiliteit niet noodig is, of hare beteekenis miskend voor een richtig beheer der staatsuitgaven, noch eindelijk willen verkorten het recht van den belastingbetaler te vernemen hoedanig de penningen voor den oorlog zijn besteed. Ons betoog heeft alleen ten doel aan te toonen dat ook aan de comptabiliteit een zelfstandige plaats in het legerverband dient te worden ingeruimd.

En zoo de intendance zich uit verantwoordingsstukken of overzichten van comptabelen een beeld zou willen vormen van den verplegingstoestand van het leger op een bepaald oogenblik, dan is die toestand intusschen, bovenal te velde geheel veranderd en zou de intendance zoodoende den verplegingsdienst volgen instede van dien te leiden en de hemel beware een leger voor een intendance, die de waarborgen voor een doelmatige en zuinige verpleging in oorlogstijd zoekt in het oefenen van toezicht op de rekening en verantwoording van comptabelen!

Daarbij komt, dat die verantwoording veelal als een hinkend paard achteraan sukkelt en er nog heel wat geschrijf en gewrijf noodig is, alvorens zij door ons hoogste rekencollege wordt goedgekeurd.

Dat voor de leiding van den verplegingsdienst gegevens noodig zijn spreekt wel van zelf, maar zij gaan geheel buiten de verantwoordingsstukken van de comptabelen om.

Tegenover een buitenlandschen vijand is meer nog dan tegenover een inlandschen, snelheid van handeling en beweging hoofdvoorwaarde; daartoe moet de centrale leiding in het leger zoo volmaakt mogelijk zijn, opdat elke prikkel die van haar uitgaat tot in het geringste onderdeel in een ommezien kan doordringen en het effect veroorzaken, dat er mede beoogd wordt. In dien zin behoort de staf met de intendance als onderdeel te functioneeren, want zooals reeds gezegd elke troepenmutatie bevat als element een verplegingsmutatie. Die samenwerking in oorlogstijd zoo hoog noodig, moet in vredestijd worden geboren; blijven staf en intendance naast elkander, met eenig verband weliswaar, maar overigens ieder met eigen zelfstandigheid, dan kan

van eene samenwerking, in die mate als het leger als oorlogswerktuig aangewend, noodig heeft, geen sprake zijn; zij wordt niet door eene indeeling op het papier plotseling in het leven geroepen, zij moet den tijd hebben zich te ontwikkelen.

Bij de bestudeering van onze Ind. expeditiën uit een verplegingsoogpunt, stuit men zoo nu en dan op het feit, dat samenwerking van staf en intendance te wenschen liet en het wordt onzen adspirant intendanten uitgelegd, alsof de schuld daarvan bij den staf moet worden gezocht, die niet het noodige vertrouwen stelde of niet in staat was de intendance te spannen voor den arbeid, welke naar zijn aard binnen de grenzen lag, die bij een goede opvatting aan dien tak van dienst zijn te stellen [1]). Hiermede treft de staf een onverdiend verwijt; de fout schuilt bij den legerorganisator, die de verpleging en de comptabiliteit liet samengroeien en niet besefte, dat de eerste als onmisbaar element in het hartorgaan van ons leger behoort.

Tot dat samengroeien heeft ook medegewerkt de verplichting, aan de troepenofficieren, bij benoeming tot intendant definitief bij de militaire administratie over te gaan, zonder dat terugkeer naar het eigen wapen mogelijk is en hierin zien velen hunner en terecht een onoverkomelijk beletsel zich voor de intendance te doen opleiden.

Hoe bij de legerformatie er op gerekend werd, dat troepenofficieren zich niet voor de intendance zouden beschikbaar stellen, blijkt wel hieruit, dat zij in totaal 62 luitenants-kwartiermeester en slechts 13 kapiteins-kwartiermeester aangeeft. Deze wanverhouding wordt, gelukkig voor eerstgenoemden eenigermate geneutraliseerd door den zoo even besproken verplichten overgang, want zou mededinging van de wapens en de adm^ie in verhouding van de sterkte aan luitenants plaats hebben, waartoe onze wet op het hooger militair onderwijs geheel de vrijheid laat, dan zag het er met de toekomst van het overgroote deel onzer kwartiermeesters hoogst bedroevend uit.

In den loop der jaren is er met de formatie van het administratiedienstvak, mede door de besproken organisatiefout en dan wellicht als eisch van het oogenblik geboden, zonderling omgesprongen. Voor sommige betrekkingen zijn facultatief kwartiermeesters of intendanten aangewezen, voor weer andere kwartiermeesters of magazijnmeesters, terwijl de rangenformatie van deze laatsten, behoudens een enkele limiet, geheel facultatief is, zoodat zich het geval wel eens heeft voorgedaan als resultante van eenige combinaties en permutaties dat een kapitein-intendant werd benoemd voor de vacature die ontstond door het vertrek van een 2^den luitenant magazijnmeester naar Europa.

Derhalve behoort de Intendance als onderdeel van den generalen staf eveneens een open dienstvak te zijn. Het monopoliseeren van de

---

[1]) M. C. Boon. *Ind. Mil. tijdschrift* 1905. No. 11.

intendancebetrekkingen voor de kwartiermeesters heeft geen zin, is allerminst in 's lands belang.

Met toenemende bezorgdheid voor de toekomst slaan we dan ook het streven gade om alles wat de verpleging en de comptabiliteit betreft in de 1e en uit een verplegingsoogpunt zoo belangrijke 4e militaire afdeeling op Java te concentreeren op het gewestelijk intendancebureau te Batavia, dat allengs het aanzien verkrijgt van een overvuld papierreservoir, van waaruit niet voldoende leiding, veel minder toezicht op den verplegingsdienst kan uitgaan.

Terloops werd reeds gewag gemaakt van de wenschelijkheid de contrôle over de comptabiliteit afzonderlijk aan officieren op te dragen. Nu kan men in het leger niet klagen over gebrek aan contrôle! Beginnen we bij de compagnie, als administratieve eenheid, dan blijkt dat zij onder contrôle staat van den korpskwartiermeester; deze heeft den gewestelijken intendant, vervolgens het verificatiebureau aan het D. V. O. en eindelijk de Alg. Rekenkamer, die allen hebben te waken, dat 's lands penningen naar behooren worden beheerd en verantwoord. In die contrôleketen troffen we vroeger nog een schakel aan in de raden van administratie, die elke 5 of 10 dagen den kwartiermeesters de benoodigde fondsen verstrekten tot het doen van betalingen.

De contrôle over het comptabel beheer van 's lands materiëel is eenvoudiger; tusschen den comptabele en de Alg. Rekenkamer staat slechts de ordonnateur voor het materiëel en voor zoover betreft afschrijvingen, waarvoor machtiging moet worden gevraagd, ook nog de algemeene dienstchef c. q. het D. V. O.

De administratieve verhouding tusschen den korps- en den compagnies-administrateur heeft, als foutief van opzet, een dure en omslachtige contrôle in haar gevolg. Het is de oude geschiedenis van de kool en de geit. Men gaf den compagnies-commandant en met hem als helper den sergeant-majoor in de eene hand een wapen, in de andere een rekenpen, om zoodoende het loon voor een afzonderlijken comp.-adm. uit te sparen. Is de comp.-comm. gedwongen door de vorderingen der oorlogstechniek, zijn aandacht en werkkracht meer en meer te bepalen tot de taak van aanvoerder en het administrateurschap te laten varen, in zoover het niet leidt tot schade van zijn beurs, het drukt des te meer op den sergeant-majoor, die nog alleen op het geduldige papier als combattant kan worden aangemerkt. En doordrongen als men was van de halfheid van dien maatregel, werd de administrateur onder administratieve voogdij gesteld van den kwartiermeester, die daartoe ook een stel compagniesboeken aanhoudt en behalve het oefenen van een zakelijke contrôle, de gansche administratie nog eens herkauwt.

Het is hier de aangewezen weg den sergeant-majoor uit zijn schijn-

positie van combattant te verlossen en hem als compagnies-administrateur, zelfstandig verantwoordelijk tegenover de A. R., bij het gilde der pennevoerders in te lijven.

Bureaux voor de gewestelijke contrôle zouden op hunne handelingen daadwerkelijk toezicht hebben te oefenen en de geldelijke rekeningen e d., alvorens die der A. R. aan te bieden, voorloopig te onderzoeken.

Men zou dan tevens komen binnen de grenzen door den C. W. [1])-gever in art. 85 gesteld, want die eischt, dat alle personen en administratiën belast met het ontvangen, bewaren, betalen of afleveren van gelden en van het bij art. 62 bedoeld materiëel, zijn comptabel en als zoodanig verplicht aan de betrokken A. R. rekening af te leggen van het door hen gevoerd beheer.

Hier dus het gezond beginsel, dat hij die beheer voert, daarvoor comptabel is; beide voorwaarden kunnen in hare natuurlijke betrekking van oorzaak en gevolg niet worden gescheiden.

Het fatale woord „*comptabel*" dekt hier twee begrippen, nl. rekenplicht en geldelijke aansprakelijkheid wier grenzen duidelijk onderkend dienen te worden.

Onder rekenplicht verstaan we hier de verplichting voor de daden van beheer geldige bewijzen over te leggen; onder geldelijke aansprakelijkheid de gehoudenheid tot vergoeding van schade als gevolg van geconstateerde tekorten, welke moeten worden geweten aan eenig verzuim in dat beheer.

Verder zegt het artikel, dat de beheerder als zoodanig van zijn beheer rekening moet afleggen aan de A. R., d. w. z. de geldige bewijzen, — naar de eischen voor het begrootingsbeheer, voor zoover het geldelijke uitgaven betreft, — ordenen en in tabellarische overzichten rangschikken en het geheel op door den G. G. vastgestelde tijdstippen aanbieden.

Van deze laatste verplichting zijn eenige categoriën van beheerders vrijgesteld, maar tot deze behooren niet de compagnies-administrateurs.

Het spreekt wel vanzelf, dat de verleende vrijstelling geenszins ontslaat van de verplichting der geldelijke aansprakelijkheid tegenover de A. R., veel minder dat zij wordt overgedragen op hem, die, voor den beheerder met het opmaken der rekening belast, vreemd is aan dat beheer en dus ook aan de gevolgen.

Wij hebben een en ander eenigszins uitvoerig uiteengezet om te doen uitkomen, hoe de samensteller der compagnies- en korpsinstructiën in strijd handelde met het stellig voorschrift in het wetsartikel, toen hij den comp.-administrateur achter den kwartiermeester deed schuilgaan en dezen uitspelen tegenover de A. R. als den comptabele voor het beheer door den comp.-administrateur gevoerd.

---

[1]) C. W. = Comptabiliteitswet.

Als bewijs hoe steil men in deze valsche leer is, diene dat sommigen en onder hen zelfs ernstige beoefenaars der militaire comptabiliteit beweren, dat een kwartiermeester comptabel is voor de gelden te goeder rekening, op den voet van art. 49 C. W. aan den comp.-administrateur verstrekt.

Gelukkig herneemt het gezond verstand, ondanks alle spitsvondigheden in de praktijk, zijn rechten, en zoo werd — het geval deed zich onlangs te Atjeh voor — wel degelijk de geldelijke aansprakelijkheid en daarmede de verplichting tot restitutie gelegd op den comp.-commandant, die te kort schoot in zijn beheer over de compagniesgelden. Maar men zat er aanvankelijk wel mede verlegen.

Deze enormiteit is dan ook alleen te verklaren, wanneer zij wordt aangemerkt als een logische gevolgtrekking, voortgekomen uit een onlogische stelling.

De besproken maatregel heeft nog meer ongerechtigheden in zijn gevolg. Het bestek van een tijdschriftartikel laat niet toe ze alle hier te bespreken; alleen zij vermeld dat het noodig werd geacht de positie van den kwartierm. tegenover den comp. adm. sterk te maken en hem de bevoegdheid te verleenen, indien bij verificatie zou blijken, dat de Comp. adm. te veel of ten onrechte had betaald, de schade op dezen te verhalen en zonder verdere formaliteit van zijne inkomsten in te houden.

Nu zullen de behoudsmannen ons wel dadelijk tegen werpen: gij weet toch ook wel, dat het met de toepassing van deze draconische bepaling in de praktijk zoo'n vaart niet loopt, en dan geven wij dat dadelijk toe. Maar wij bedoelen er mede aan te toonen, dat hier op een verkeerd stramien wordt doorgeborduurd en dat gedachteloos aan den kwartiermeester een bevoegdheid is toegekend, die onwettig is niet alleen, maar welker toepassing van de grondwet af door onze geheele wetgeving geen met de meest mogelijke waarborgen is omringd [1]), opdat zij eerst na rijp beraad toepassing vinde. Want het betreft hier niet minder dan een aantasten van den personeelen eigendom. Bovendien wordt het gezag van een bij G.B. gearresteerde instructie door een dergelijke bepaling bedenkelijk geschaad, als een Comp. adm., die zijn positie begrijpt, haar aan zijn zolen lapt.

Over de verhouding waarin verder de kwartiermeester tot het vivresbeheer bij de compagnieën staat, is al heel wat geschreven en op de keper beschouwd is dat wel de meest onlogische regeling, die in de compagnies- en korpsinstructiën voorkomt. Op den voorgrond dient gesteld, dat eene verantwoording van levensmiddelen, zooals die met veel omslag aan de A. R. moet worden gedaan, geenszins door de

[1]) Zie b.v. art. 443 der Indische Rechtsvordering.

wet wordt geëischt, want art. 62 C. W. schrijft voor, dat het materiëel in 's lands magazijnen en andere bewaarplaatsen *voorhanden* op den voet en de wijze bij algemeene ordonnantie te bepalen, aan het toezicht der A. R. is onderworpen en nu is het toch zeker overbodig aan te toonen, dat leeftocht aan de troepen ter consumptie verstrekt, niet meer als voorhanden mag worden aangemerkt.

Ook uit overwegingen rakende de voorziening, of de verrekening met het land of eindelijk de verpleging van den soldaat is zij evenmin gewenscht. Naast en vrijwel onafhankelijk van de voorziening in het vredesgarnizoen, waartoe het heet, dat de intendance hare bemiddeling verleent, bestaat menageaankoop door den comp. commandant; naast eene omslachtige verrekening met het land nog een menagerekening, welke geheel behoort tot het inwendig korpsbeheer; de voedingsrations, zooals die bij G. B. zijn gearresteerd, zijn als uitgangspunt voor de bepaling van hetgeen de soldaat dagelijks behoeft en aan hem moet worden voortgezet, vrijwel onbruikbaar, het tarief wordt — alle voedingstheorieën ten spijt, die bij de samenstelling ervan hebben voorgezeten — slechts als berekeningsbasis voor de verantwoording gebezigd. Met betrekking tot de comptabiliteit zij nog vermeld, dat de kwartiermeester niets anders doet dan de maandelijksche compagniesrekeningen, elk op zich zelf reeds een afgesloten rekening vormende, kwartaalsgewijze te verzamelen en opnieuw in één rekening om te werken, welk slechts door hem onderteekend, en zonder overlegging van de compagniesrekeningen aan de A. R. wordt aangeboden. Zelfs eenig bewijs van den Comp. Ct. dat de als ontvangen vermelde hoeveelheden, werkelijk door hem zijn ontvangen, dat toch als grondslag voor de verantwoording zou moeten dienen, ontbreekt geheel!

Men moge nu bepleiten, dat zoo'n verantwoording vernuftig is ineengezet en alle gegevens bevat, welke door vergelijking met andere, voor de contrôle noodig zijn; voor de bevestiging van de waarheid dier gegevens, uit een comptabiliteitsoogpunt dus, is het een onding.

De aangewezen weg, trouwens reeds gevolgd door bezettingstroepen, in landstreken gelegerd ter consolidatie van den toestand, is, instede van het ration in natura, de daarvoor te bepalen indemniteit toe te leggen en die evenals de soldijen op de tiendaagsche afrekeningen te brengen.

Nu gaat alles nog goed zoolang men in het vredesgarnizoen is en de kwartierm. uitsluitend in zijn rol van administrateur en kashouder wordt gehouden. Want de voor de A. R. bestemde, schoon overbodige levensmiddelenverantwoording bepaalt zich alleen tot het verzamelen van gegevens daarvoor door de compagnieën verstrekt: aan het eigenlijk beheer staat de kwartierm. geheel vreemd.

Maar te velde is het geheel anders. Behalve met de betrekkingen van administrateur en kashouder, uit den aard der zaak *dan* veel meer tijd en werkkracht vorderende dan in het garnizoen, wordt hij

bovendien belast met het beheer en de distributie aan de compagnieën van den medegegeven leeftocht. Gaan de compagnieën dagmarschen uiteen, of lossen zij zich op in detachementen, zij blijven niettemin in hetzelfde administratieve verband; fourageeren zij elders of ondergaan zij belangrijke mutatiçs aan dooden, gewonden en zieken, den kwartierm. kan daarvan meestal niet tijdig kennis worden gegeven om daarmede voor de aanvragen en de distributie rekening te houden.

Op deze wijze kan niets terecht komen van een levensmiddelen-verantwoording te velde, waarbij nog berekeningen worden gevorderd tot in vele decimalen van de eenheidsmaat of het gewicht nauwkeurig. Een verantwoording van de compagnieën, om daaruit de zijne te maken voor de A. R. kan nu op papier wel worden bevolen, maar de kwartierm. bovendien in rang de mindere van den Comp. Ct. is zelf te veel van de onhoudbaarheid van dien eisch overtuigd, dan dat hij dien zal vorderen en het onderzoek der maandrekeningen en de daarin aan te brengen redressen zouden zóóveel tijd in beslag nemen, dat hij beter doet het werk zelf ter hand te nemen.

Is hij door moeder natuur niet met twee linkerhanden misdeeld en zijn de omstandigheden hem niet al te ongunstig, dan levert hij een verantwoordingsstuk, waarop oogenschijnlijk niets valt af te dingen, dank zij het aanwenden van den bekenden sluitpost: de verzameling op de processen-verbaal van zonder schuld bedorven of verloren geganen leeftocht.

De A. R. moge een zoodanig zij het ook met veel tijd en moeite opgemaakt stuk, een verantwoordingstuk noemen, wij qualificeeren het als gegoochel met cijfers, een gegoochel dat bovendien een zeer bedenkelijke zijde heeft.

Want het zwaartepunt van de verantwoordelijkheid en de zorg voor het materiëel, waarom het hier gaat, is hiermede goeddeels overgegaan van den Comp. Ct., waar het behoort, naar den kwartierm. waar het misplaatst is. Dank zij een misvatting naar letter en bedoeling van de artt. 62 en 85. C. W., zooals te voren is uiteengezet, staat de kwartierm. als comptabel tegenover de A. R. die bij het onderzoek der rekeningen niet in beoordeeling treedt en mag treden van de omstandigheden waaronder het beheer te velde moet worden gevoerd. Maar bij de vaststelling van het slot van zoodanige rekeningen, waarbij kwartiermeesters voor soms aanzienlijke bedragen geldelijk aansprakelijk worden gesteld en hun de vergoeding werd opgelegd, had het ook op den weg gelegen van dit college, waarin toch voormalige legerintendanten zijn aan te wijzen, de aandacht der Regeering te vestigen op de gevolgen dier verantwoordelijkheidsverplaatsing.

Bij de gezagdragers in het leger van hoog tot laag — hoeveel te meer dan bij den eenvoudigen soldaat — wordt de zorg en de verantwoordelijkheid voor het materiëel in gebruik en tot verbruik

stelselmatig afgestompt; weinigen bekommeren er zich te velde om dan de kwartierm. en de magazijnm., die immers door het opmaken der paperassen er voor zijn aangewezen?

Bij sommige officieren heeft zelfs de meening post gevat, dat het slechts aan hun renómmée van aanvoerder en houwdegen te kort doet indien zij zich zouden inlaten met die hoogst alledaagsche keukenbesognes; alleen als er klachten komen over de voeding, dan leenen zij daaraan een gewillig oor en in hun eenzijdigen ijver om op te komen voor *het* belang van *den* soldaat zijn zij maar al te geneigd de schuld te werpen op den kwartierm. en den verplegingsdienst in het algemeen.

Men vleie zich dan ook niet met de gedachte, dat bij de bestaande organisatie de intendant metterdaad ook toezicht oefent of zou kunnen oefenen op het comptabel beheer van de voorraden te velde. Hij haast zich evenals de beheerders te voldoen aan de aanvragen der troepen zonder eerst rekening te eischen op gevaar af anders de kans te loopen met een brevet van ongeschiktheid te worden weggezonden.

Het geschetste kwaad had te Atjeh langzamerhand bedenkelijke afmetingen aangenomen; de flinkste en geschiktste intendant dáár was hij, die met kwistige hand de troepen wist te voorzien en het is de verdienste van den tegenwoordigen bevelhebber aldaar aan dat kwaad paal en perk te hebben gesteld.

Maar één zwaluw maakt nog geen lente.

Het verantwoordelijkheidsbesef worde gelegd bij den troep en zijne aanvoerders van elken rang, want al is de Comp. Commdt. in ons systeem vrij van het comptabel beheer zijner compagnie, als aanvoerder heeft hij met zorg te waken voor hare slagvaardigheid in den ruimsten zin van het woord en daartoe behoort voorzeker, dat geen voorraden hem toevertrouwd verloren gaan door onachtzaamheid en ruw beheer. Dan zal met vertrouwen de consequentie van het voorschrift in art. 62 C. W. kunnen worden aanvaard, nl. dat oorlogsvoorraden overgebracht naar het terrein van den strijd en diensvolgens bestemd voor dadelijk gebruik uit de gewone materiëele verantwoordingen worden afgeschreven en als geboden door de buitengewone omstandigheden niet meer naar de geldende comptabiliteitsregelen nader verantwoord. Zij worden overgegeven aan den bevelhebber, in wiens hand, ter oorzake van zijne bekwaamheden en hoog plichtsbesef immers het leven van duizenden soldaten, het lot van gansch een natie wordt gelegd?

Men late dan aan de A. R. over advies uit te brengen over de wijze waarop in het algemeen het beheer over het oorlogsmateriëel te velde is gevoerd. Zij bezit daarvoor in de hoeveelheden afgeschreven materiëel, in de sterkteopgaven van het leger en in de verplegingsrapporten voldoende gegevens om de regeering en de volksvertegenwoordiging op dat stuk voor te lichten. En zoodanige arbeid zou geen sisyphusarbeid zijn.

Dan gelijk nu zou een repressief contrôlestelsel geldend zijn, maar een waarbij geen onmogelijkheden worden gevergd en als antwoord daarop onware voorstellingen.

Het geldbeheer, dat van geheel anderen aard is, moet ook te velde aan strenge regelen worden onderworpen, al zullen dan wel eens betalingsbewijzen moeten worden overgelegd, die naar de eischen in art. 35 der instructie voor de A. R. niet door den beugel kunnen en door een votum van vertrouwen in de Staatsrekening moeten worden toegelaten.

Het gevaar toch voor diefstal en knoeierijen is te velde ten aanzien van den geldvoorraad het grootst en voor zijn beheer kunnen ook daar de gewone regels gehandhaafd blijven omdat de oorlogskosten in handen zijn van enkelen, de materiëele voorraden ten slotte in handen van allen.

Wij erkennen dat het gevaar voor het plegen van malversatiën in het beheer van het materiëel te velde bestaat, maar de nadeelen die daaruit voor het land kunnen voortvloeien worden niet in het minst weggenomen door het tegenwoordig verantwoordingssysteem, al worden uitgewerkte staten gevorderd en overgelegd. Verreweg het meeste gaat verloren door de misplaatste verantwoordelijkheid en daardoor ontstane zorgeloosheid

De gelegenheid tot diefstal is het gunstigst, — de legerschandalen in de jongste oorlogen van Engeland en Rusland zijn daar om het te bewijzen — bij het afsluiten en uitvoeren van de leveringscontracten. Gedurende de eigenlijke actie tegen den vijand is het contract tusschen de vampiers in- en buiten het leger, de voorwaarde tot het bedrijven van kwade praktijken, met het materieel, vrijwel verbroken. En mag in ernst worden verwacht, wanneer de strijd wordt aangebonden met een modern bewapende indringer en overal in den archipel krijg wordt gevoerd, dat nog zoo iets als een verantwoording van de ter beschikking van het leger gesteld materiëel de A. R. zal bereiken?

Het papieren palladium valt dan weg en maakt niet plaats voor een plichtsbesef dáár, waar het in billijkheid mag worden geëischt en dat door het verantwoordingssysteem stelselmatig wordt verstikt.

Er moet voorts meer aandacht worden geschonken aan de opleiding en voorbereiding van het mindere personeel, dat bestemd is te worden ingedeeld bij de intendanceverpleging en de comptabiliteit. Bij een der kaderscholen behoort een cursus te worden geopend voor de opleiding tot onderofficier-kwartiermeester, magazijnmeester en conducteur.

De fourier zou evenals de sergeant-majoor van de lijst der combattanten moeten worden afgevoerd en vervangen door den serg. conducteur, belast met het beheer van het compagniesmateriëel.

Voor den magazijnmeester vervalle de officiersrang; zijn diensten worden voldoende gewaardeerd door het bereikbaar stellen van den

graad van onderluitenant met daaraan voor militaire architecten en apothekersbedienden van dien graad toegekende rechten.

Het comptabel beheer over de groote stapelmagazijnen worde gesplitst in twee of meer deelen, voor elk deel waarvan een magazijnmeester worde aangewezen. Het beheer over deze magazijnen is te omvangrijk om door één persoon, welke rang en daaraan verbonden inkomsten hem ook worden toegekend, te kunnen worden gevoerd. Het ligt toch niet in de bedoeling, uit die inkomsten dan een fonds te doen kweeken tot dekking der te constateeren, niet te vermijden „te korten?

De directie over de stapelmagazijnen, bepaaldelijk wat betreft de voorziening en het technisch beheer worde dan aan een intendant opgedragen.

Het personeel, dat voor den distributiedienst te velde is aangewezen, moet bekend zijn met de onder verschillende omstandigheden meest geschikte verpakkingsvormen van materieel, in het bijzonder van levensmiddelen en daartoe zelf de noodige aanwijzingen kunnen geven, eveneens met de regels voor het toezicht op en de indeeling van een koelietrein, want als de koelietrein uit dwangarbeiders bestaat, hangt zijn capaciteit en daarmede een behoorlijk verzekerde distributiedienst voor een goed deel af van zorgvuldig toezicht en oordeelkundige indeeling.

Men moet het rimboeleven te midden van dwangarbeiders hebben medegemaakt om de beteekenis dezer voorwaarden te kunnen waardeeren. Laat men de menschen aan hun lot over en is het toezicht gebrekkig, dan ontstaat een terrorisme onder hen van de sterksten en brutaalsten over de rest.

De eersten onttrekken zich zooveel mogelijk aan dragersdiensten door de lasten in den eigenlijken zin van het woord op andere schouders te leggen of weten steeds de lichtste vrachten te bemachtigen; zij dringen gedurende den marsch naar voren in den trein, zorgen het eerst in het bivak aan te komen om een afdakje te maken en het potje te koken, zonder zich in het minst te bekommeren om hunne kameraden die veel later, soms in de duisternis, aankomen en dikwerf te afgemat zijn om dan nog voor zichzelf te zorgen.

Het drossen van dwangarbeiders te velde zal wel nimmer geheel kunnen worden voorkomen, maar men zoeke een waarborg daartegen door opzichtvoerend personeel aan te stellen, dat voor zijn taak is voorbereid en berekend.

Zonder verhooging van het oorlogsbudget kunnen de hervormingen en verbeteringen in de aangegeven richting worden aangebracht en de nadeelen weggenomen, welke in korte trekken slechts werden weergegeven. Beide diensttakken zouden daardoor veel meer tot hun recht komen.

Dat men niet tot deze erkenning kome door bittere ervaring!

* *

Een request betreffende Gewestelijke Secretarissen op de Buitenbezittingen.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Koloniën

te 's-Gravenhage.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen, de Vereeniging der Ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, waarvan de statuten zijn goedgekeurd bij Koninklijk besluit d.d. 20 April 1906 No. 14, dat in de *Javabode* van 24 October j.l. No. 247 een entrefilet is opgenomen, getiteld „Een afzonderlijk Korps B. B.-secretarissen op de buitenbezittingen" en hetwelk luidt als volgt:

„Reeds geruimen tijd is het denkbeeld in overweging om, voor zoover de buitenbezittingen betreft, een korps gewestelijke secretarissen te vormen, gekozen uit de bureau-ambtenaren, doch het is nog lang niet zeker, dat dit plan verwezenlijkt zal worden.

„De bedoeling zou namelijk zijn om geëxamineerde bureau-ambtenaren, die voor de hoogere rangen minder geschikt geoordeeld worden, te bestemmen tot vervulling van de betrekking van gewestelijk secretaris op de buitenbezittingen. Die ambtenaren, aan wie een aanvangstraktement van *f*400.—, opklimmende tot *f*800.—, zou worden toegekend, zouden een afzonderlijk korps vormen, waardoor niet alleen hunne belangen, doch niet minder die van den dienst bevorderd zouden worden, daar vooral door de voortdurende uitbreiding der administratie op den duur niet meer kan worden volstaan met het stellen van de gewestelijke bureau's onder de leiding van gewezen controleurs, die, hoe verdienstelijk overigens ook, de routine en de bekendheid met de wettelijke en administratieve bepalingen missen welke voor eene behoorlijke bekleeding van het ambt van gewestelijk secretaris vereischt zijn.

„Als een noodzakelijk gevolg van deze regeling zou natuurlijk de betrekking van assistent-resident (bedoeld wordt Assistent-Resident-Secretaris) op de buitenbezittingen (d. i. van de gewesten Sumatra's Westkust, Tapanoeli, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Menado en Amboina) vervallen.

„De zaak verkeert thans in dit stadium, dat aan de hoofden van gewestelijk bestuur op de meergemelde bezittingen het gevoelen is gevraagd nopens de uitvoering van het denkbeeld.

„In verband met de voor Java en Madoera nog altijd flauwtjes levende plannen tot indeeling dier eilanden in drie gouvernementen, is de onderwerpelijke kwestie aldaar tot dusver nog niet aan de orde geweest".

dat de Vereeniging vd. weliswaar niet in staat is om te beoordeelen of de *Javabode* in deze aangelegenheid juist is ingelicht, maar in het belang van den Lande in het algemeen en in het belang van het Corps ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen in het bijzonder, hetwelk door den voorgenomen maatregel in niet geringe mate zal benadeeld worden, vermeent zij niet te kunnen wachten met hare zienswijze kenbaar te maken, totdat hieromtrent van officieele zijde inlichtingen worden verstrekt uit vrees van anders tegenover eene definitieve beslissing van Regeeringswege te staan komen;

dat de Vereeniging het in de eerste plaats niet in het belang van den Lande acht, als tot de vorming van een afzonderlijk corps gewestelijke secretarissen gekozen uit de bureau-ambtenaren wordt overgegaan, daar deze wel in het algemeen meerdere vaardigheid in het redigeeren van stukken zullen bezitten, maar in hun taak als raadsman en voorlichter van de hoofden van gewestelijk bestuur zooals te verwachten is, zullen te kort schieten, daar zij omtrent den werkkring en de eigenaardige taak der bestuurs-ambtenaren, die bemoeienis hebben met justitie, politie, belastingen, agrarische aangelegenheden, heeren- en gemeentedienst, verkeerswezen, landbouw en veeteelt enz., geen juiste begrippen hebben en niet gemakkelijk zullen verkrijgen en met de nooden en behoeften der inlandsche bevolking onbekend zijnde, allicht in een verkeerde beoordeeling van feiten en toestanden zullen vervallen, terwijl zij bij hunne aanstelling, tengevoge van de omstandigheid, dat zij gewoonlijk op een der bureau's van de departementen met de behandeling van een klein onderdeel van de staatszorg betreffende de administratie zijn belast geweest, een algemeen inzicht in de bepalingen den gewestelijken dienst betreffende totaal zullen missen;

dat toch bij den bestaanden toestand het niet te miskennen voordeel wordt verkregen, dat men secretarissen heeft, die bereids bij hunne aanstelling van den bestuurstaak en van de op de gewone administratie van den gewestelijken dienst betrekking hebbende bepalingen op de hoogte zijn en die met de verschillende onderdeelen van den gewestelijken dienst bekend zijnde gemakkelijk de overige bepalingen zich kunnen eigen maken, terwijl zij door hun practischen blik op inlandsche toestanden in hun diensttijd als bestuursambtenaar verkregen, als vraagbaak en vervanger der hoofden van gewestelijk bestuur over het algemeen beter zullen voldoen [1];

dat de Vereeniging vd. vermeent, dat bij de creeëering van de betrekking van Assistent-Resident-secretaris ook de bedoeling heeft voorgezeten om in die gewesten, waar de hoofden van gewestelijk bestuur vaak en gedurende geruimen tijd van hunne standplaatsen afwezig zijn, aan hen een bestuurs-ambtenaar met meerdere ervaring als secretaris toe te voegen, ten einde hen in hunne afwezigheid in alle opzichten beter te kunnen vervangen en dat daarvoor meer geschikt zijn bestuurs-ambtenaren ook met het oog op hunne verhouding tot de oudere bestuurs-ambtenaren in zulke gewesten;

dat bovendien door de voorgenomen reorganisatie, zooals te voorzien is, het algemeen gehalte der gewsetelijke secretarissen *niet* zal vooruitgaan, daar men thans ziet, dat de meest geschikte elementen onder de bestuurs-ambtenaren zich voor de betrekking van gewestelijk secretaris candidaat stellen, ook al met de bedoeling om zich voor de vervulling der hoogere rangen voor te bereiden, terwijl men in den vervolge blijkens de bewoordingen der *Javabode* daarvoor bureau-amtbenaren, die voor de hoogere rangen minder geschikt geoordeeld worden, zoude bestemmen;

dat de Vereeniging vermeent er op te moeten wijzen, dat door de vorming van een afzonderlijk corps gewestelijke secretarissen gekozen uit de bureau-

---

1) Geheel in overeenstemming hiermede is de meening van Mr. C. W. Margadant, die op blz. 31 in het derde deel van zijn bekend werk „Het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië" schrijft: Van het secretariaat een afzonderlijke functie te maken, uitsluitend voor bureauambtenaren van routine en geheel afgescheiden van het corps binnenlandsch-bestuur en daarvan de bâton de maréchal te maken met verbetering der bezoldiging, waar emolumenten schaarsch zijn, zou overweging kunnen verdienen, indien ook dan weer niet het bezwaar bestond, dat een gewestelijk secretaris, hulp en vraagbaak van den resident en bij diens afwezen zijn vervanger veel te eenzijdig zoude zijn opgeleid om de velerlei bestuursaangelegenheden te beoordeelen.

ambtenaren in niet geringe mate de belangen van het corps bestuurs-ambtenaren der buitenbezittingen zoude geschaad worden, daar toch:

1e. in het geheel in de buitenbezittingen 19 secretarissen bestaan, waarvan 14 door Controleurs en 5 door Assistent-Residenten worden vervuld, zoodat de verhouding tusschen het aantal Controleurs en Assistent-Residenten bij doorvoering van het denkbeeld nog ongunstiger zoude worden als zij thans reeds is, hetgeen een nog tragere promotiegang van den Controleurstot den Assistent-Residentsrang voor de thans in dienst zijnde ambtenaren zoude tengevolge hebben [1]);

2e. een negentiental der beste standplaatsen, alwaar scholen gevestigd zijn en geneeskundige hulp kan ingeroepen worden voor het corps bestuurs-ambtenaren zoude verloren gaan en de kansen om tijdens den controleurstijd gedurenden een paar jaren uit den toestand van isolement te geraken zooveel minder zoude worden.

Redenen, waarom de Vereeniging vd. zich eerbiedig tot Uwe Excellentie wendt met het verzoek niet tot de vorming van een afzonderlijk corps gewestelijke secretarissen over te gaan.

't welk doende,

Namens het bestuur De Vereeniging der ambt. B. B.

Van Lawick, *Voorzitter.*

Van der Kolk, *Secretaris.*

Den Haag, 17 Januari 1908.

---

1) Vergelijkt men de verhouding tusschen het aantal Controleurs en Assistent-Residenten bij het Corps bestuursambtenaren op Java en Madoera met die bij het Corps den buitenbezittingen dan valt het dadelijk op, dat dit laatste in eene nog slechtere positie verkeert. Volgens den regeeringsalmanak van 1907 toch zijn er op Java en Madoera 174 Contróleurs (de formatie is 118) tegen 91 Assistent-Residenten terwijl er op de buitenbezittingen 208 controleurs, (de formatie is 138) tegen 61 assistent-residenten zijn, zoodat men op Java en Madoera tegen 1.7 controleurs één assistent-resident en op de Buitenbezittingen tegen 3.4 controleurs één assistent-resident heeft.

VARIA.

DE INLANDSCHE INKOMSTENBELASTING IN SEMARANG.

Den 16den Maart 1907 werd de bedrijfsbelasting voor de Inlanders en met hen gelijkgestelden veranderd in eene belasting op de bedrijfs- en andere inkomsten en alzoo getransformeerd tot eene zuivere directe inkomstenbelasting (zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 896 en II bl. 1582). Werd vroeger slechts het inkomen, uit een bepaald bedrijf verkregen, belast, thans is ook het inkomen, uit onroerende goederen en vermogen voortspruitende, aan de belasting onderworpen, waarbij echter de bezoldigingen van alle Inlandsche landsdienaren, hoofden van bevolking en vele anderen zijn buitengesloten. Voorts wordt een progressieve schaal toegepast, zoodat over een jaarlijksch inkomen van *f*70 slechts *f*0.95 of 1½ pCt., maar over een inkomen van *f*650.— 4½ pCt. moet worden betaald. Tegenover deze uitbreiding en zwaardere belasting van de zoogenaamde hooge Inlandsche inkomens, staat echter de verhooging van het bedrag van het onbelastbaar inkomen, eertijds *f*25, thans *f*50. Al de inlanders, die tusschen *f*25 en *f*50 's jaars verdienen, zijn dus uit de kohieren weggevallen.

De *Locomotief* van 9 Nov. j.l. was in de gelegenheid om de uitkomsten der nieuwe heffing in de afdeeling Semarang te publiceeren en vulde dit in het nummer van 4 Nov. aan met de cijfers voor het geheele gewest. Daar deze getallen eene belangrijke bijdrage leveren tot de kennis der wijze, hoe de nieuwe belasting werkt, worden zij hieronder overgenomen.

Het a a n t a l aangeslagen Inlanders ter hoofdplaats is verminderd van 18,434 (1906) tot 16,015 (1907), dus met 13 pCt. Het b e d r a g van den aanleg ter hoofdplaats verminderde van *f*41,941.25 (1906) tot *f*37,808.63 (1907) dus met 10 pCt. Hieruit blijkt dus dat in de stad Semarang slechts 13 percent der voorheen aangeslagenen minder dan *f*50.— 's jaars verdienden; de uitbreiding van den aanslag over de inkomsten, ook uit andere hoofde dan het bedrijf verkregen, heeft geen merkbaren invloed gehad op het totaal-bedrag van den aanslag, daar dit, ondanks de progressieve heffing, met 10 pCt. verminderde. De uitbreiding van het belastinggebied is, althans ter hoofdplaats, van geene beteekenis gebleken en evenmin heeft het zwaarder treffen van de hoogere inkomens kunnen opwegen tegen het wegvallen van 13 pCt. voorheen aangeslagenen, die minder dan *f*50 inkomen per jaar bleken te genieten.

Hieruit valt, volgens de *Loc.*, de conclusie te trekken dat het gros der onder deze belasting vallende Inlanders te Semarang geen hooger inkomen heeft dan *f*150 per jaar (*f*12.50 per maand), daar bij dit bedrag de heffing 2 pCt. van het inkomen bedraagt (het voormalige vaste percentage) en dat het inkomen van de groote meerderheid der bevolking zich bewoog tusschen *f*50 en *f*150 per jaar, een resultaat dat alles behalve schitterend wordt genoemd.

Buiten de stad, maar in de afdeeling Semarang daalde het a a n t a l aangeslagenen van 15,905 tot 7809 en verminderde dus met 51 pCt. Het b e d r a g van den aanslag bleef echter vrijwel hetzelfde: *f*16,871.18 (1906) tegen *f*16,879.71 (1907). Dit merkwaardige resultaat bewijst volgens de *Loc.* dat de helft der voorheen aangeslagenen een inkomen genoot lager dan *f*50 's jaars

(*f*4 per maand) en voorts dat op het platte land de progressie zóó sterk heeft gewerkt dat zij een equivalent opleverde tegen het wegvallen van meer dan de helft der aangeslagenen. Er zijn dus te platten lande verscheidene gefortuneerde inlanders (grond- en huisbezit) tegenover een massa menschen, die minder dan *f*5 per maand verdienen. Met andere woorden meent de *Loc.* dat er onder de plattelandsbevolking geen degelijke middenstand is; er is slechts een Inlandsch proletariaat tegenover enkele gegoeden.

Al moet hierbij in acht genomen worden dat alle ,,inkomsten uit gronden, vallende onder de werking der landrente-ordonnantiën" vrijgesteld zijn van belasting, zoodat de uitkomsten ons n i e t s zeggen ten opzichte van de inkomsten uit de sawah-bewerking, in het algemeen uit landbouwbedrijf verkregen, zoo meent de *Loc.* toch dat niettemin zal kunnen volgehouden worden, dat de Inlandsche bevolking te platten lande — gelijk dan ook de belastingcijfers uitwijzen — bestaat uit enkele gefortuneerden en eene breede schare minimumlijders. Dit acht het blad een allerongelukkigsten toestand, het gevolg hiervan dat buiten de steden de Inlandsche bevolking haar geheele bestaan op ééne kaart heeft staan: den landbouw, die bij het toenemen van het zielental, voor elk gezin afzonderlijk àl minder oplevert.

Wanneer men deze uitspraak vergelijkt met het voorkomende op bl. 1818 onzer Dec.-afl. dan blijkt dat het laatste juist voor de afdeeling Semarang niet het geval zal zijn, want de bevolking nam van 1900 tot 1905 af met 2.8 pCt. in plaats van toe. Verder vindt men door optelling uit staat A II van het jongste Kol. Verslag, dat de afdeeling Semarang 74,054 op zich zelf gevestigde huisgezinnen telde. Als daarvan nu vroeger 18,434 + 15,905 en thans 16,015 + 7809 personen zijn aangeslagen, dan bereikt de nieuwe inkomstenbelasting, al waren ook alle aangeslagenen hoofden van gezinnen, hetgeen te betwijfelen is, hoogstens 33 pCt. (vroeger 46 pCt.) van dat aantal en valt uit dien aanslag weinig te concludeeren omtrent de relatieve gegoedheid. Eerder zoude men zeggen dat er uit blijkt hoe moeilijk het is te bepalen welk deel der verdienste onder de nieuwe inkomstenbelasting te brengen is, zonder in hinderlijke fiscaliteit te vervallen en zulks blijkbaar het meest in het binnenland, waar nog meer dan op de hoofdplaatsen de ,,Natural wirthschaft", in plaats van de ,,Geldwirtschaft" heerscht en menige nering slechts eene bijverdienste is van het landbouwersgezin.

De meer volledige cijfers betreffende het geheele gewest Semarang, welke de *Locomotief* in haar No. van 14 Nov. mededeelde, zijn de volgende:

Afdeeling.	Aantal belastingschuldigen		Alzoo verminderd met pCt.	Aanslag in:		Alzoo verminderd met: pCt.
	in 1906.	in 1907.		1906.	1907.	
Semarang	37.497 [1]	26.736	— 28.7	*f* 92.998 [1]	*f* 90.791	— 2.37
Kendal	18.280	11.876	— 35.—	„ 32.429	„ 28.195	— 13.—
Ambarawa	12.303	6.728	— 45.3	„ 19.128	„ 17.324	— 9.4
Demak.	13.441	7.173	— 46.7	„ 17.331	„ 17.396	+ 0.38
Grobogan	7.768	2.887	— 62.8	„ 13.597	„ 9.085	— 33.2
Pati	17.907	9.031	— 49.6	„ 29.685	„ 21.498	— 27.6
Koedoes	15.850	9.978	— 37.05	„ 18.621	„ 17.885	— 3.9
Japara.	11.323	6.066	— 46.4	„ 14.903	„ 11.156	— 33.7
Totaal . . .	134.369	80.475	— 40.1	*f* 238.692	*f* 213.330	— 10.6

[1] In dit getal en bedrag zijn niet begrepen de naamlooze vennootschappen van Chineezen, die in 1906 in de bedrijfsbelasting, doch in 1907 in het patentrecht werden aangeslagen.

In de eerste plaats valt uit deze cijfers te berekenen, dat de aanslag gemiddeld per hoofd in 1906 *f*1.77½ en in 1907 *f*2.65 heeft bedragen.

Merkwaardig is dat in Demak de totale aanslag zelfs méér bedroeg dan in 1906, ofschoon de helft van de vroeger in de bedrijfsbelasting aangeslagenen uit de kohieren geschrapt werden, wegens een geringer inkomen dan *f*50 's jaars.

„In deze afdeeling heeft dus", zegt de *Loc.*, „de progressie het verlies van de helft der belastingplichtigen meer dan goed kunnen maken, zoodat voor die afdeeling nog sterker dan voor de andere geldt, dat de Inlandsche bevolking blijkbaar bestaat uit enkele gefortuneerden en eene groote massa minimumlijders. Grobogan en Japara maken eene uitzondering. In Grobogan verminderde het aantal belastingplichtigen met 62 procent, maar de aanslag, ondanks de progressieve schaal, met 33 procent. Voor Japara is de onderlinge verhouding dezer percentages nog ongunstiger. In deze beide afdeelingen bleek dus de helft — in Grobogan zelfs $^{6}/_{10}$ — der vroeger aangeslagenen een inkomen van minder dan *f*4 te genieten, terwijl de toepassing der progressie het verlies dier helft niet heeft kunnen goedmaken. In die afdeelingen zijn dus zéér vele minimumlijders en daartegenover slechts weinige gegoeden; Japara en Grobogan mogen dus veilig genoemd worden zéér arme landstreken, de armste afdeelingen van het gewest Semarang.

„De cijfers betreffende de afdeeling Semarang geven, voor zooveel het plattelandsche deel der afdeeling aangaat, een geflatteerd beeld van den waren toestand. Het aantal belastingplichtingen verminderde slechts met 28.7 pCt., maar dit is toe te schrijven aan het feit, dat *ter hoofdplaats* dat aantal met niet meer dan 13 pCt. daalde en de totale aanslag ongeveer op dezelfde hoogte bleef. Ook voor het plattelandsche deel der afdeeling Semarang geldt dus de conclusie dat de Inlandsche bevolking uit eene proletariërsmassa en slechts enkele gefortuneerden bestaat, welk verschijnsel zich dan het sterkst openbaart in de afdeelingen Demak, Koedoes en Salatiga, terwijl de afdeelingen Grobogan en Japara zich thans aan ons vertoonen als landstreken met eene bevolking, die slechts een zeer geringen weerstand kan bieden aan de kwade kansen des levens".

Terwijl het feit, dat in Japara, in tegenstelling met de andere afdeelingen in het tijdvak 1900-1905 de bevolking toenam, reeds deed betwijfelen of het in die afdeelingen zoo erg gesteld is als de *Locomotief* onderstelt, heeft die uitspraak ook in Indië zelf tegenspraak ontmoet en wel bij den Assistent-Resident van dat gewest zelf, den heer R. W. Heaviside, die in dat blad van 20 Nov. j.l. schrijft, dat uit de belangrijke vermindering, zoowel van het aantal belastingplichtigen als van den aanslag hoogstens blijkt, dat de inkomsten verkregen uit *andere bestaansmiddelen dan den landbouw* in de afdeeling Japara van weinig beteekenis zijn. De andere conclusie betreffende die afdeeling kunnen niet juist zijn, wijl de maatstaf ter beoordeeling van de mate van welvaart eener hoofdzakelijk landbouwende bevolking als die van Japara niet in de eerste plaats mag worden ontleend aan de uitkomsten eener belasting, welke door andere personen dan landbouwers moet worden opgebracht.

De onderstaande opgave, aantoonende de landrente-aanslag, het bedrag van het hoofdgeld en der Inlandsche rijtuigenbelasting, het zout- en het opiumdebiet in elk der jaren 1903 t/m 1907 zal volgens den Assistent-Resident zeker een gunstiger en juister beeld van den economischen toestand der hier besproken afdeeling geven.

	1903	1904	1905	1906	1907
Landrente [1].	*f* 121.824	*f* 123.690	*f* 124 291	*f* 124.788	*f* 125.315
Hoofdgeld	„ 34.083	„ 34.153	„ 34.407	„ 35.376	„ 35 675
Rijtuigenbelasting. .	„ 5.224	„ 5 238	„ 5.584	„ 6.255	„ 6.278
Zoutdebiet.	280 koj.	288 koj.	323 koj.	390 koj.	[2]
Opiumdebiet.	7940 thail	9600 th.	9791 th.	9143 th.	8340 th. tot en met ult. Oct. jl.

De Ass.-Resident voegt er aan toe, dat vergelijkingen van de uitkomsten der Inlandsche inkomsten-belasting met die der bedrijfsbelasting in vorige jaren, voor dat het belastingjaar is geëindigd, voorbarig zijn te noemen, wijl het bedrag der nog te verwachten suppletoire aanslagen thans nog niet in rekening kan worden gebracht.

Terwijl de redactie van de *Locomotief* meent dat de heer Heaviside te ver gaat als hij zegt, dat de inkomstenbelasting door *andere personen* dan landbouwers wordt opgebracht, want de laatste zijn toch belastingplichtig voor inkomsten niet uit het sawah-bedrijf voortvloeiend, is het aan de hand der jongste bevolkingsstatistiek toch ook noodig op te merken hoe gering het percentage van de geheele bevolking is, dat in de Inl. inkomstenbelasting wordt aangeslagen. Telt men het aantal inlanders uit bijl. A II bl. 12—14 van het Kol. Versl. van 1907 voor elke afdeeling bijeen en gaat men na hoeveel percent van dit aantal zijn aangeslagen, dan vindt men achtereenvolgens voor de afdeeling Semarang 7.5, Kendal 3.2, Ambarawa 1.9, Demak 2.3, Grobogan 1.2, Pati 1.9, Koedoes 3.7 en Japara 2.4 pCt., zoodat in eerstgemelde afdeeling, zooals te verwachten was, de meeste, in Grobogan de minste bijverdienste is naast den landbouw.

De bijlagen A VI en A VII van hetzelfde Kol. Versl. geven voor het geheele gewest bijzonderheden aangaande de beroepen en bedrijven, waaruit valt af te leiden, dat er in de residentie Semarang 23,510 mannelijke en 49,821 vrouwelijke inlanders zijn, die als handelaars bekend staan, waaronder gerekend worden tokohouders, waronghouders, rondventers, wisselaars, geldschieters, enz. Naast die 73,331 Inlandsche handelaars, heeft men nog 3540 handelaars onder de Vreemde Oosterlingen (waarvan 140 vrouwen). Verder bevatten de zeer gedetailleerde staten 6570 mannen en 52 vrouwen onder de Inlanders, die als karren- of wagenvoerders of verhuurders hun bedrijf uitoefenen en 47 onder de Vreemde Oosterlingen. Bij het vervoer te water komen 2748 Inl. mannen en 100 Inl. vrouwen te pas, alsook 2 Vreemde Oosterlingen. Dan zijn er nog 14,505 mannen en 12,168 vrouwen, die voor eigen rekening eenige ambachts- of fabriekmatige nijverheid beoefenen (waaronder 341 m. en 210 vr. der Vr. Osterl.) en in het geheel 6707 mannelijke en 7393 vrouwelijke huisbedienden. Voegt men hier nog bij 23,939 mannen en 10,537 vrouwen die een beroep uitoefenen, dat niet nader in de staten gespecificeerd is en eindelijk 24,939 mannelijke en 8883 vrouwelijke personen, die in bedrijven mede helpen, dan geeft de geraadpleegde bevolkingsstatistiek aan Inlanders

---

[1]) De geleidelijke stijging der landrente is uitsluitend het gevolg geweest van de toeneming der oppervlakte van belastbare bouwgronden en niet van verhooging van het percentage der heffing. (Noot van den Ass.-Res.)

[2]) In dit jaar zijn de zoutbriketten hier ingevoerd. De bevolking, die de voorkeur aan los zout geeft, koopt dit nu buiten het pakhuis te Japara, zoodat geen vertrouwbare cijfers omtrent het werkelijk zoutdebiet in 1907 te verstrekken zijn. (Als boven).

en Vreemde Oosterlingen 106,367 mannen en 89,094 vrouwen, te zamen 195,461 personen, die een arbeid verrichten, welke vermoedelijk onder de termen der inkomstenbelasting kan vallen. Als men ziet, dat in 1906 daarvan 134,369 personen of 70 pCt. waren aangeslagen, zoodat er ruim 61,000 bij zijn wier inkomsten destijds lager dan een halve gulden per week werden geschat, dan moet men aannemen, dat reeds toen de fiscaliteit nog al niet overdreven werd, terwijl in 1907 slechts 41 pCt. dergenen, die volgens de bevolkingsstatistiek een bedrijf uitoefenen, worden getroffen.

Dit geeft terloops aanleiding tot de vraag of die ellenlange beroepsstaten A VI en VII niet zonder schade wat kunnen bekort worden door alleen als een beroep of nering aan te merken een zoodanig dat, of vrij gesteld is bij de belasting, of werkelijk als zoodanig aangeslagen, zoodat men in de bevolkingsstatistiek zou kunnen nagaan over welke inkomsten de belasting geheven wordt en welke bedrijven van eenige beteekenis zijn. Nu is er tusschen de beide opgaven haast geen verband te brengen.

Ter juiste waardeering van het beeld van handel en nijverheid, dat de Inlandsche inkomstenbelasting zou kunnen geven, is men ten slotte geneigd de samentrekking der afdeelingsverslagen omtrent Handel en Nijverheid te raadplegen, die de Welvaartcommissie ook voor de residentie Semarang publiceerde, doch de algemeene opmerkingen daarin en het geringe cijfer- en feitenmateriaal, dat men er aan ontleenen kan verspreiden over de zaak niet veel meer licht

---

EEN LAND VAN HONGER.

Het volgende wordt door het weekblad „India" ontleend aan een schildering, die het bekende socialistische parlementslid, de heer Keir Hardie, in de *Labour leader* van 13 Dec. j.l. geeft betreffende den toestand van den „Raiyat at Home", den Inlandschen landbouwer van Britsch-Indië in eigen omgeving:

Op elf mijlen van Benares ligt het dorp Chaybopore, dat door mij was uitgekozen voor een bezoek, omdat er een school en een politiestation is, hetgeen het tot een plaats van eenig aanbelang stempelt. Daar het voorts dicht bij Benares ligt, meende ik, dat er wat meer welvaart zou heerschen, dan in die dorpen welke ver van een groot bevolkingcentrum zijn gelegen.

Een Hindoesche School. Het eerst werd de school bezocht. Het gebouw bestond uit een atappen dak rustende op bamboestijlen. Er zijn 250 jongens als scholieren en de schoolgelden wisselen af van 1 pice (1¼ cent) per maand voor kinderen, tot ƒ0.20 voor de meergevorderden. De jongens waren meerendeels zoons van landbouwers. Er was ook een opleidingsklasse voor kweekelingen met vijf leerlingen. Onlangs was er een meisjesschool geopend in een vuile leemen hut, welke de eigenaar, die tevens de onderwijzer is, kosteloos ter beschikking stelt. Zijn salaris is vijf roepieën (ƒ4.—) in de maand. De meisjes zaten langs de wanden op den grond, de meeste waren zeer jong, want als zij dertien jaar zijn moeten zij van school af om te trouwen. Het wordt als een schande beschouwd een ongehuwde dochter van meer dan veertien jaren oud te hebben. Sommigen hebben versierselen aan, een knopje in den neusvleugel is algemeen gebruikelijk; doch velen van hen waren in lompen en de meesten zagen er half verhongerd uit. Het bleken levendige, opgewekte kleintjes te zijn als zij daar bezig waren om met een bamboezen pen, gedoopt in witsel, het alphabet op hare zwarten houten „leien" te schrijven.

Als een groot wonder is te vermelden, dat op de meisjesschool geen schoolgeld wordt geëischt. De school staat in zijn geheel onder toezicht van den Districtsraad en als de schoolgelden minder dan de uitgaven bedragen, wordt het ontbrekende door dit lichaam bijgepast.

Het voedsel der schoolkinderen. De kinderen komen van afstanden binnen 10 mijlen in den omtrek en de ouders toonen een lofwaardig verlangen om hun kinderen het onderwijs te doen genieten, dat de school oplevert. De kinderen, die van ver weg komen, brengen hun voedsel mede. Ik opende een half dozijn van de kleine etenspakjes om te zien wat er in was. In een, dat het dagelijksch voedsel voor twee groote jongens bevatte, waren een paar onsen rauwe maïskorrels, anders niets. Anderen hadden spliterwten en weer anderen een even groot gewicht aan Marna, dat een soort hennepzaad is, ter grootte van een speldeknop. Dat wil zeggen dat elk van die in den groei zijnde jongens, van acht tot twaalf jaar oud, moet leven op vogeltjeszaad en daarvan dagelijks minder krijgt dan een vogelliefhebber in het vaderland aan een kanarie zou geven.

Het salaris van den hoofdonderwijzer is 25 roepieën (*f*20.—) per maand; zijn hulponderwijzers krijgen 10 à 15 roepieën. Er wordt geen Engelsch onderwezen of gesproken. Voor knappe ijverige jongens, die geschikt zouden zijn voor een hooger soort onderwijs op een middelbare school te Benares, bestaan vrije beurzen; voor het geheele gewest, dat duizenden dorpen telt, met eene bevolking van veertig millioen zielen, bestaan veertig beurzen! Deze cijfers spreken voor zich zelf. Op de hoeken van verschillende huizen hingen kleine halvemaanvormige koeken in de zon te drogen. Deze zijn gemaakt van koemest en worden na droging naar Benares gebracht om daar als brandstof verkocht te worden. In het dorp zelf wordt voor het koken meest gebruik gemaakt van gedroogd gras en dorre bladeren.

Een Hindoesch dorp. Van de school gingen wij het dorp in, waarbij de meester en zijn helpers den weg wezen. Stel u voor een verzameling van leemen hutten, waartusschen er enkele van gevlochten palmbladeren, die hot en her door elkander staan, met geiten en vee, dat er tusschen door loopt of dat uit steenen potten gevoerd wordt en gij hebt het dorp. Ik merkte op dat in de oudere huizen de deurposten en bovendorpels van snijwerk waren voorzien. In het dorpsmagazijn zag ik de peulvruchten en het graan, dat het voedsel der bevolking uitmaakt, en ik hoorde van den magazijnhouder, dat rijst verkocht werd tegen zes ,,seers'' per roepie (*f*8.80 per pikol) terwijl men vroeger vijftien ,,seers'' voor dat geld kreeg (*f*3.50 per pikol). Tarwe was op gelijke wijze gestegen. Dat wil zeggen dat de prijs van het voedsel, laat ons aannemen in tien jaar tijd, verdrievoudigd was.

De groote armoede der dorpelingen. Aanvankelijk hielden de dorpelingen zich op een afstand en ik hoorde later, dat zij dachten dat ik de dokter was, die ze kwam inenten. Langzamerhand echter werden zij overreed om te zamen te komen en kreeg ik hun vertrouwen. Zij brachten mij handen vol gekookte rijst, welke klaar gemaakt was voor hun eenig en enkel maal, en stukken brood, sommige dik als Schotsche gerstekoeken, andere dun als gewone havermoutkoekjes. Het brood was geheel zwart en bereid van het bovengenoemd Marnazaad. Ik ging in hun schuurachtige woningen en zag hoe zij daar leefden. Een arme vrouw met haar gelaat afgewend en gedeeltelijk door een slendang bedekt, wees mij haar bed. Ik zag de gerafelde overblijfsels van een dikke katoen deken, die 's nachts op den grond gespreid werd, zonder eenige matras of ander beddegoed. Verleden jaar was er eene gedeeltelijke mislukking van den oogst en tengevolge van de droogte zal de oogst dit jaar geheel mislukken en zoo

staan zij dus weldra bloot aan hongersnood. Verleden jaar verkochten zij hun sieraden en verpandden hun land om de pacht te voldoen en voedsel te koopen. Dit jaar zijn zij van al die hulpbronnen ontdaan. Ik was aan het ondervragen geraakt van een oud man en zeide ten slotte tot hem: „Verleden jaar hebt gij uw land verpand om de pacht te betalen en voedsel te koopen; dit jaar hebt gij geen land meer om te verpanden en de hongersnood is in aantocht. Wat zult gij dit jaar doen?" Men kon elke rib door zijn huid heen zien en zijn gezicht was geel en strak van magerheid, maar zijn geloof was sterk. Terwijl hij mij in zijn eenvoud aanzag, antwoordde hij: „Op God vertrouwen". De man is een heiden. "Waarom vertrouwt g„ niet op het gouvernement?" vroeg ik. Dit, evenwel, was niet bij hem opgekomen.

Ik wensch er wel de aandacht op te vestigen, vervolgt de heer Keir Hardie, dat de menschen, waarover ik het nu heb, de boerenstand, de raiyats, zijn — menschen wier voorzaten geslachten lang de bezitters en bewerkers van den grond zijn geweest. Daar beneden staan de koelies, de arbeidende klasse, die geen land bezitten en die zich voor loon verhuren. De menschen, die ik ontmoette en waarmede ik sprak, waren slim, vriendelijk, gevoelig en zeer schrander. Zij betalen voor het onderwijs van hun kinderen ten koste van hun eigen maag. De oude schoolmeester en zijn helpers zijn vol ijver voor het onderwijs en als een ouder niet in staat is het schoolgeld te betalen, zooals somtijds gebeurt, dan betalen zij het zelf uit hun sobere inkomsten.

Hongerend zelfs in gewone tijden. Indien men opmerkt, dat ik ze op hun ergst zag, wegens de mislukking van den oogst van het laatste jaar, dan is mijn antwoord dat dit slechts een quaestie van wat meer of minder is en dat zij in normale tijden eveneens gebrek lijden, zoodat zij, als de schaarschte komt, geen hulpbronnen hebben om op te steunen. Hun normale toestand is die van in de schuld zijn, want vóór dat zij in staat zijn een schuld wegens een slecht seizoen af te betalen, zijn zij weer het slachtoffer van een volgend; hun eerlijkheid is spreekwoordelijk. Zij borgen en leenen op mondelinge overeenkomst, en het ontkennen van een schuld komt bijna nooit voor. Zij zijn strenge onthouders en vegetariërs en als zij nog blijven vasthouden aan primitieve wijzen van landbouw, dan komt dit voornamelijk omdat zij niet beter weten, en omdat zij moedeloos zijn.

Dat zij betere dagen gekend hebben valt niet te loochenen. Hun gebruiken, hun kleederen, de wijze waarop de vrouwen zich met sieraden tooien, het hootsnijwerk aan dorpels en deurposten hunner huizen, hunne aangeboren hoffelijkheid en zachtaardigheid — dat alles spreekt van een orde van zaken hemelsbreed verschillend van hetgeen wij thans aanschouwen, en voor dat ik van dit onderwerp afstap (aldus de heer Hardie) zal ik op eene wijze die geen twijfel overlaat, bewijzen, dat hun toestand aanmerkelijk is verslimmerd onder Britsche overheersching.

De bezoldigde klasse. Na een kort bezoek aan het politiestation werd ik per auto terug gereden naar Benares. Hier, evenals elders, vernam ik dat de bezoldigde, of zooals men in het moederland zou zeggen, de lagere middelklasse, zoo ongeveer in denzelfden toestand verkeert als de raiyats. De kosten van het levensonderhoud zijn meer dan verdubbeld, terwijl de salarissen ongeveer gelijk zijn gebleven. Zij hongeren eveneens en, gelijk de arme klerk in het moederland, hebben zij hun stand op te houden. Naar ik hoorde wordt hunne positie door de autoriteiten overwogen en in hoeverre maatregelen genomen kunnen worden om hen tegemoet te komen. Den volgenden morgen vroeg verliet ik Benares, de heilige stad van Indië.

DE INDISCHE ALGEMEENE INKOMSTEN-BELASTING IN DE EERSTE KAMER.

In de zitting der Eerste Kamer van 24 Dec. j.l. was het de heer Rahusen, die bezwaar maakte tegen het denkbeeld om bij de invoering der *inkomstenbelasting* ten opzichte van naamlooze vennootschappen het denkbeeld van progressie toe te passen. Waar het motief daarvan is dat de meergegoede zijne belasting gemakkelijker betalen kan dan de mindergegoede, is bij zulke vennootschappen niet te onderscheiden wie in het bezit van veel of weinig aandeelen is en kunnen deze bij vererving zeer dikwijls in handen van minder gegoeden komen. Acht de spreker het alzoo onbillijk progressie niet op personen maar op vennootschappen toe te passen, nog erger vindt hij het dat men de belasting tweemaal laat betalen, n.l. eens door de aandeelhouders persoonlijk en eens voor dezelfde winsten door de vennootschappen. Hij zou daarom aan de personen, die de inkomtenbelasting betalen, de gelegenheid willen geven om van hun aanslag het bedrag af te trekken, dat zij voor hun aandeelen reeds in de belasting op de naamlooze vennootschappen hebben betaald.

Het belangrijkste was echter wat de heer Van Nierop zeide, die zijn instemming betuigde met de ontworpen progressieve inkomstenbelasting, en daar zij door den heer Pierson in de Tweede Kamer en door den heer Rahusen in deze was afgekeurd, daarin aanleiding vond zijn meening wat breeder te ontvouwen.

Daar plaatsgebrek verbiedt de geheele rede over te nemen, zij slechts vermeld, dat deze spreker er op wees hoe door het uitsluitend belasten der aandeelhouders, waarvan $^7/_8$ niet in Indië wonen, een groot deel der winsten van de naamlooze vennootschappen vrij uit zou gaan. (Hand. St.-Gen. 1907-'08 I bl. 93 e. v.).

„Wil men de aandeelhouders treffen, dan zal men wèl doen de naamlooze vennootschappen te belasten.

„En dit is juridisch en oeconomisch gewettigd. Juridisch is zij een rechtspersoon en oeconomisch is zij een ondernemersvorm, waarbij de deelhebbers in het kapitaal, de aandeelhouders, moeilijk de ondernemer kunnen genoemd worden. De aandeelhouder staat op den achtergrond, hij arbeidt niet, hij denkt niet, hij weet vaak nauwelijks waar de onderneming ligt en heeft over het beheer niets te zeggen. Hij ontvangt het dividend, zoo het er is, en wordt slapende rijk en somwijlen arm. De aandeelhouder is veeleer geldschieter dan ondernemer. De onderneming heeft een zelfstandig bestaan, arbeidt zelf door haar organisatie, knoopt voor zich betrekkingen aan en onderhoudt die te haren behoeve en blijft voortbestaan, al sterven de aandeelhouders of al gaan zij failliet. Waar dus de naamlooze vennootschap juridisch en oeconomisch zelfstandig is, waarom zou zij niet als een belastingschuldige mogen worden beschouwd en waarom zou van haar alleen een proportioneele belasting mogen worden geheven?

„De heer Rahusen zegt: „omdat de hoegrootheid van het dividend geen maatstaf is van de draagkracht van den aandeelhouder. Men kan een groot dividend genieten en een betrekkelijk arm man zijn, en omgekeerd een groot inkomen hebben, waarvan slechts een minimum deel uit dividenden van naamlooze vennootschapen is verkregen".

„Ik geeft dit gaarne toe.

„Een aandeelhouder die enkele aandeelen in de Koninklijke Nederlandsche petroleum-maatschappij bezit of eenige aandeelen in de een of andere hooge

dividenden uitkeerende tabaksonderneming heeft daarom nog geen groot inkomen.

,,Doch ik vraag, wat doet dit ter zake?

,,De fout van alle wetgevingen en ook de fout van deze verordening is, de Minister van Koloniën duide mij dit niet ten kwade, dat de naamlooze vennootschap is belast met de inkomstenbelasting.

,,Men vindt dit ook in de Nederlandsche bedrijfsbelasting, maar ook daar is het niet juist. De naamlooze vennootschappen had men door een speciale belasting moeten treffen.

,,Dan had men niet geredeneerd zooals de heer Rahusen in deze vergadering gedaan heeft. Was er een afzonderlijke belasting op de naamlooze vennootschappen of rechtspersonen, dan zou niemand op het denkbeeld zijn gekomen, dat men rekening moet houden met het inkomen van den aandeelhouder, want men had dan begrepen, dat de belasting een zakelijke is, zooals ook werkelijk het geval is.

,,Zij is zoozeer een zakelijke belasting, dat bij de heffing niet gevraagd wordt of de aandeelhouder zijn aandeel met eigen of geleende middelen heeft verkregen, zelfs niet, of hij niet failliet is.

,,De belasting wordt geheven onverschillig of alle aandeelen behooren aan een failliet en inboedel, dan wel aan een millionnair.

,,Men vraagt niet naar het inkomen der aandeelhouders, en houdt geen rekening met hun schulden of door hen verschuldigde renten. Daarom is de belasting op de naamlooze vennootschappen geen inkomstenbelasting, maar is zij eene speciaal zakelijke belasting''.

De spreker erkent vervolgens dat althans in Europa de zakelijke belasting in den regel zuiver proportioneel is, doch terwijl de Minister verwees naar Oostenrijk waar in 1896 eene belastingverordening werd ingevoerd, die met de hier ontworpene vrijwel overeenkomt, zou hij kunnen wijzen op progressieve belastingen op *corporations* in enkele staten van Noord-Amerika en op hetgeen op het oogenblik in de Zwitsersche kantons voorvalt. In St.-Gallen worden de naamlooze vennootschappen volgens den zeer eenvoudigen regel belast: bij 5 pCt. dividend met 5 pCt., bij 6 pCt. dividend met 6 pCt., bij 7 pCt. dividend met 7 pCt. enz. tot 15 pCt. Zonder dit te willen aanbevelen wordt toch gewezen op het in Zwitserland veld winnen van het denkbeeld van progressieve belasting en op een onlangs verschenen werk hierover van Dr. Wilhelm Gerloff: ,,Die kantonale Besteuerung der Aktiengesellschaften in der Schweiz''.

Verder verwijst de spreker naar een anderen grond, waarop de progressie in dit geval verdedigd kan worden, namelijk de winsten gemaakt door toevallig gunstige omstandigheden, wat men in Duitschland ,,Conjuncturengewinne'', in Engeland ,,unearned increment'' of ,,quasi-rent'' noemt, zooals bij de stijging in waarde van bouwterreinen.

,,En vraagt men nu ten slotte of dergelijke buitengewone ondernemerswinsten in Indië aanwezig zijn, dan zou ik willen vragen: waar zijn zij in sterkere mate waarneembaar dan juist in Indië, en waar is meer noodzakelijk om een progressieve belasting van deze overwinsten op dien grond in te voeren dan juist in deze koloniën?

,,Daar heeft men rijke vennootschappen; tabakmaatschappijen, petroleummaatschappijen, suikerfabrieken en andere ondernemingen, welke groote winsten maken, die zij niet uitsluitend danken aan arbeid, ondernemingsgeest en zaakkundig beheer, eigenschappen, die niet genoeg te prijzen zijn, maar ook, en dat wel in niet geringe mate, aan omstandigheden als zooeven door mij bedoeld: een rijken bodem, een gezegend klimaat en eene arbeidzame be-

volking, waarbij, wat de Deli-tabak betreft, nog komt een feitelijke monopolie.

„Ik heb voltrekt geen wangunst. Ik heb zelfs een bescheiden deel in de winsten, die door enkele maatschappijen worden genoten, maar wanneer ik mij afvraag of de Indische schatkist niet aanspraak mag maken op een cijns, die stijgt naarmate de winsten grooter zijn, dan kan mijn antwoord, afgescheiden van alle theoretische beschouwingen, niet anders dan bevestigend luiden, wanneer ik zie aan de eene zijde een arbeidzame bevolking, die betrekkelijk hoog is belast, en begrootingen, die nauwelijks sluitend kunnen worden genoemd, en aan de andere zijde rijke winsten, die, ik erken het, eerlijk verdiend zijn, maar voor geen gering deel ook aan allergunstigste omstandigheden te danken zijn, en de kolonie voor altijd verlaten, om naar het moederland of wel den vreemde toe te stroomen.

„Laten wij dan ook niet schriel zijn en aan Caesar geven wat Caesar rechtmatig toekomt. Wat thans geschieden zal is reeds te lang verzuimd. De vraag of de belasting proportioneel dan wel progressief behoort te zijn is in het laatste ressort een quaestie van sociaal geweten, van de verplichtingen van den kolonialen ondernemer jegens de kolonie, en van dit standpunt beschouwd is het voor mij niet twijfelachtig, dat wat hier wordt voorgesteld over het algemeen billijk en rechtvaardig is".

Nadat de vergadering voor een half uur geschorst was, zette de heer Van Nierop zijne rede voort om nog eenige bedenkingen tegen het ontwerp te ontwikkelen.

„De meeste naamlooze vennootschappen, die in Indië werken, zijn in Nederland gevestigd en deze zullen in het vervolg getroffen worden door drie belastingen. De heer Rahusen heeft gezegd, dat van het in de vennootschap werkend kapitaal twee belastingen geheven zullen worden, n.l. de vermogensbelasting van de aandeelhouders en de belasting op de naamlooze vennootschappen, maar er zijn drie belastingen, waardoor de vennootschap getroffen zal worden. In de eerste plaats de Nederlandsche bedrijfsbelasting, waarvan een deel aan de Indische schatkist wordt uitgekeerd; in de tweede plaats de inkomstenbelasting in Nederlandsch-Indië en in de derde plaats de belasting op de overwinst der naamlooze vennootschap".

Terwijl op een interruptie van den heer Van der Biesen, de spreker antwoordde dat de successiebelasting hier niets mede te maken heeft, vestigde hij er de aandacht op dat de eerste en laatste geheven worden naar de uitdeelingen en de tweede naar het jaarlijksche zuivere inkomen. Afgescheiden dat er geen eenheid van systeem is, is zuiver inkomen een onzuiver begrip. Theorethisch blijft hetgeen uit de winst aan uitbreiding van het bedrijf besteed en in reservefondsen gestort is, toch winst, doch feitelijk zal dit niet altijd het geval zijn. De waardevermeerdering die tengevolge van de uitbreiding plaats vindt zal in den regel geringer zijn dan het bedrag dat aan de uitbreiding is besteed. Waardevermindering en afschrijving van bestaande zaken zal er in den regel het gevolg van zijn en deze in aanmerking te nemen roept een onverkwikkelijk debat in het leven tusschen den belastingschuldige en de administratie. Hetzelfde geldt voor reserve, die dikwijls gemaakt wordt met het oog op te verwachten verliezen, die niet vaststaan en niet onder een bepaald cijfer kunnen worden gebracht, welke reserve men dus niet als winst mag beschouwen. Om alle inmenging in het bedrijf te voorkomen wordt ten ernstigste in overweging gegeven de belasting slechts te heffen naar de uitdeeling, zooals trouwens in de meeste landen geschiedt.

Het tweede punt waarop de aandacht van den Minister gevestigd werd, betreft de belasting van den aandeelhouder.

„De Nederlandsche bedrijfsbelasting wordt geheven van in Nederland ge-

vestigde vennootschappen, en de Indische aandeelhouder zal dus, voor zooverre de bedrijfsbelasting niet weder aan Indië ten goede komt, indirect ook in de belasting van het Rijk betalen. Dat de Nederlandsche aandeelhouder dat doet, is billijk; hij is burger van het Rijk, maar of dat ook geldt ten aanzien van den Indischen aandeelhouder, betwijfel ik. Het ware billijk hiermede rekening te houden bij de belasting van den in Nederlandsch-Indië wonenden aandeelhouder, in hier te lande gevestgde vennootschappen

„Ik geloof niet, dat de belasting, al is ze zwaar, de oprichting van naamlooze vennootschappen in Indië zal tegenhouden. Wanneer tot uitoefening van een nieuwe zaak een vennootschap wordt opgericht, maakt men zich in den regel zoodanige voorstellingen van toekomstige winsten, dat men op de belasting niet rekent, maar er is een andere vraag, n.l. of de belasting niet zou kunnen tegenhouden de omzetting van in Indië bestaande lucatrieve ondernemingen van Chineezen of anderen, in naamlooze vennootschappen. Dat is wel mogelijk. Men zal dan in aanmerking nemen, dat, als de zaak in een naamlooze vennootschap wordt gebracht, een hooge belasting zal moeten worden betaald naast de belasting die de eigenaar zelf als aandeelhouder zal moeten betalen over de winst.

„Daarom zou het verstandig zijn als de Minster van Koloniën niet te veel het oog richtte op Nederlandsche toestanden, maar zijn aandacht hier bepaalde tot Indische en zich afvroeg of het niet geraden zou zijn in de verordening eene bepaling op te nemen, dat dividenden genoten op op naam staande aandeelen in Indische naamlooze vennootschappen bij de berekening van het inkomen buiten aanmerking mogen blijven. Ik geloof dat dit eene verstandige politiek zou zijn".

Het derde punt dat de spreker ten slotte behandelde, betrof de belasting van de overwinst, die zal stijgen niet naar de nominale percentage van het dividend, maar naarmate de uitgedeelde winst een grooter percentage van het effectief in de zaak gestoken kapitaal uitmaakt. Spreker heeft het voorgaande jaar bij de behandeling der Indische begrooting hetzelfde systeem, als de Minister toegepast heeft, ontwikkeld.

„Onder overwinst wordt verstaan het uitgedeelde bedrag, verminderd met 5 pCt. niet van het maatschappelijk kapitaal, maar van de effectief gedane stortingen en naarmate het aldus vastgestelde bedrag van de overwinst een grooter percentage uitmaakt van het effectief in de vennootschap gestort bedrag, zal de belasting stijgen. Zijn b.v aandeelen boven pari uitgegeven, dan worden de stortingen niet aangenomen voor het nominale paribedrag, maar naar het effectief gestorte bedrag, het kapitaal dus op het werkelijk gestorte bedrag vastgesteld en hiernaar het percentage dat de uitdeelingen uitmaken, berekend ter vaststelling van de aan de belasting naar de overwinsten verschuldigde procenten, ingevolge de schaal der progressie. Dat stelsel acht ik volkomen juist. Ik heb dit verleden jaar reeds gezegd en ik sta nog volkomen op dit standpunt.

„Intusschen mogen wij niet voorbijzien, dat er maatschappijen zijn, die, hoezeer op de aandeelen niet meer gestort werd dan het nominaal bedrag, feitelijk een grooter kapitaal hebben, dan het nominaal bedrag daarvan aanwijst.

„Ik noem ongaarne namen, maar van naamlooze vennootschappen mag men dit wel doen".

De spreker haalt nu de Billiton-maatschappij aan, die een kapitaal heeft van één millioen gulden, doch verschillende reserves heeft gemaakt, een van één millioen, een ander van *f*1,137,000 en nog een van 3 millioen, waarvan de eerste afzonderlijk is belegd. Een ander voorbeeld is de Dordtsche petro-

leum-maatschappij met ƒ350,000 kapitaal. Indien de spreker zich niet vergist, staan haar aandeelen te boek — bij de Dordtsche Petroleum-industrie-maatschappij — voor bijna 17 millioen, of voor bijna 50-maal het bedrag. Als maatstaf van het daadwerkelijk kapitaal der eerstgenoemde maatschappij kan deze taxatie natuurlijk niet gelden. Het kapitaal der onderneming blijft zeker belangrijk beneden dit cijfer, maar het is toch, naar spreker meent, uit de winst uitgebreid en bedraagt meer dan het eerstvermelde nominaal bedrag.

„Wil men billijk zijn, dan moet men in deze gevallen bij de berekening van het uitgedeeld percentage hiermede rekening houden, in aanmerking nemen, dat een grooter bedrag dan het nominale kapitaal in de zaak is gestort, en bij de berekening van de progressie, waar het niet aankomt op het nominale, maar op het werkelijke kapitaal, hierop letten".

Spreker vraagt dit evenwel slechts voor het verleden, omdat voor het vervolg misbruiken mogelijk zijn. Belanghebbenden zijn nu gewaarschuwd. Indien zij het met het oog op de belasting niet hun belang achten om het kapitaal uit de winst te versterken, dan kunnen zij de winst uitdeelen en te gelijkertijd door uitgifte van nieuwe aandeelen het kapitaal uitbreiden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Januari 1908

INHOUD.

De ervaring van een landraadvoorzitter. — De toekomst van Poeloe-Weh. — Tsja-poe-tò. — De getuigen-quaestie van Indragiri. — De petroleum-industrie in N.-I. — Suikerriet-cultuur der inlandsche bevolking. — Het inlandsch credietwezen en de Java-suikerindustrie. — Centrale suikerfabriek voor Suriname. — De aanmunting van geld voor Indië. — De aapmensch. — Een inlandsche volksschool. — Sir John Strachey †. — Britsch-Indiërs in Zuid-Afrika. — Het succes der expeditie-Lorentz op Nieuw-Guinea. — De woning der Dajaks. — De eeuwig vrijsprekende rechter. — Suikercultuur en inlandsche landbouw. — Een spoorweg dwars door Australië. — Een eervolle opdracht. — De Koloniale Reserve. — Atjeh en de „Wekker"-artikelen. — Toestand in het Sultanaat Tidore. — In de goede richting. — De gouvernements-expeditie in Nieuw-Guinea. — Marine en politiek. — De vijfde Surinaamsche expeditie. — Examen voor chemist bij de Suikerindustrie op Java. — Japan op Formosa. — De opium-quaestie. — Het alcohol-vraagstuk in de koloniën. — Verkeer met automobielen in Indië. — De Atjeh-inspectie. — Cholera onder de Mekkagangers. — Noesa Kembangan. — De terechtstelling te Pati. — Een monument op Ceylon. — Dessa loemboengs en volksonderwijs. — De schoolstrijd in Indië. — Het Indisch huldeblijk. — Concessie voor draadlooze telegraphie. — Het Aboe-Moesa incident.

De ervaring van een landraadsvoorzitter. In de *Nieuwe Courant* van 14 Dec. j.l. komt een ingezonden stuk voor van Mr. Ed. Rijke, die onder het opschrift: „Eigen ervaring gedurende mijn achtjarig landraadspresidium te Pamekasan en Sampang (Madoera)", eenige opmerkingen maakt omtrent het opstel van Mr. J. W. T. Cohen Stuart in onze Sept.-afl. (1907 II bl. 1325). Een der afdoende redenen waarom volgens dezen van de deelneming van Inlanders aan de rechtsspraak groote verwachtingen worden gekoesterd is het feit, dat deze laatste veel te wenschen overlaat. Dit wordt toegeschreven aan onvoldoende meesterschap over de taal, gepaard aan gebrekkige kennis van land en volk. Daardoor kan de rechter de waarheid niet van de leugen onderscheiden en wordt het groot aantal vrijspraken veroorzaakt. Een en ander kan de schrijver, uit eigen ervaring, hetgeen van Mr. C. S. niet gezegd kan worden, als geheel onjuist ten stelligste weerspreken. Gedurende de laatste vijf jaren van zijn presidium in gemelde twee afdeelingen leidde. Mr. Rijke de zittingen niet alleen geheel in de landstaal, doch voerde daarin, zoo noodig, ook correspondentie. Bovendien trokken land en volk der Madoereezen ten zeerste zijn aandacht en zooals vele Europeesche en Inlandsche ambtenaren en de archieven kunnen getuigen, voldeed de schrijver in dit opzicht aan hetgeen Mr. C. S. voor eene goede rechtspraak onontbeerlijk acht. En wat heeft hij nu in die hoedanigheid van Landraadsvoorzitter ondervonden? „Dat

het niettegenstaande al die kennis en een zeer groot geduld zeer dikwerf een onmogelijkheid was uit de ondervraging van beklaagden en getuigen op te maken wat waarheid en wat leugen was".

Een bekentenis werd hoogst zelden door beklaagden afgelegd, nagenoeg alleen wanneer het feit verschoonbaar of niet strafbaar bleek te zijn (art. 239-247 Inl. Straf Wbk.) en men was dus nagenoeg alleen aangewezen op verklaringen van getuigen of daaruit voortvloeiende aanwijzingen. Merkwaardige voorbeelden van ontkenningen en tegengestelde verklaringen van getuigen, beweerde omkoopingen, enz. worden aangehaald en het zal zeker volgens den schrijver geen nader betoog behoeven, dat in zulke zaken met niet te ontraadselen tegenstrijdigheden vrijspraak moest volgen. In een noot wordt er op gewezen hoe bij het voorloopig onderzoek door Inlandsche ambtenaren de getuigen meermalen in elkanders tegenwoordigheid worden verhoord. Dit is dikwijls de oorzaak van vele geheel overeenkomende verklaringen, enz. Het is de vaste overtuiging van Mr. Rijke dat wie in de eerste tijden het meergenoemde Landraad-presidium moge bekleeden — hij moge Europeaan dan wel Inlander zijn — meermalen op gevallen als de bedoelde zal kunnen wijzen. Eerst eene moreele en geestelijke ontwikkeling van het Madoereesche volk tot een veel hooger peil zal na verloop van jaren eene verandering ten goede kunnen brengen.

In de *Nieuwe Courant* van 21 Dec. j.l. komt een artikel van gelijke strekking voor van Prof. A. C. Vreede te Leiden, die de voorstelling in het artikel van Mr. Cohen Stuart onjuist noemt, dat de voorzitters der landraden op Java — dus ook degenen, die in Nederland voldoende examen in het Javaansch hadden afgelegd — die taal zoo weinig zouden kennen, dat zij de inlandsche getuigenverklaringen niet kunnen verstaan, veel minder controleeren en moeten afgaan op hetgeen hun door den djaksa wordt medegedeeld. Geen dadelijke bewijzen ter hand hebbende, schreef de hoogleeraar naar zijn leerlingen in Indië, doch kreeg in afwachting van Mr. C. M. Rogge, met verlof in Nederland, de verklaring, dat ook hij de zaken zelf in het Javaansch instrueerde en slechts hoogst zelden van een tolk gebruik maakte. Hij schreef verder: „Ik ben er dan ook zeker van, dat alle voorzitters van landraden, die examen in het Javaansch gedaan hebben na eenige maanden praktijk, in staat moeten zijn de getuigenverklaringen in die taal afgelegd te verstaan en te controleeren, en heb ook nooit van dezen of genen het tegendeel vernomen". Terwijl Mr. E. Rijke zich op gelijke wijze over het Madoereesch uitliet, verwacht de hoogleeraar eene dergelijke verklaring met betrekking tot het Soendaneesch. Hij betreurt het dat men hier te lande niet beter was ingelicht, herinnert daarbij aan het onlangs in de *Locomotief* van 23 Oct. j.l. gepubliceerde oordeel van Mr. Haase (zie onze Jan.-afl. bl. 90) en meent, dat nu de Eerste Kamer door deze artikelen beter is ingelicht, zij nog zal aarzelen en geen gevaarlijke proef zal wagen, maar nader onderzoek afwachten.

In de *Nieuwe Courant* van 23 Dec. d.a.v. spreekt een ander Leidsch Hoogleeraar Dr. C. Snouck Hurgronje zich over de quaestie der rechtsschool uit. Hij twijfelt niet aan de juistheid der gegeven verklaringen. Dat er landraadpresidenten waren en zijn, die Javaansch spreken en dat er daaronder zijn, die het gedurende hun studietijd niet leerden, is hem bekend. Ook bij officieren zijn er, die zich vaardig van eene inlandsche taal leeren bedienen, doch het zijn uitzonderingen. Ieder, die zooals de schrijver vele landraadspresidenten, landraadsleden en justiciabelen van nabij heeft gekend weet, dat de overgroote meerderheid der eerstgenoemden zich van geen andere

inlandsche taal bedient dan het Volapük-Maleisch en er niet aan denkt, de verklaringen van partijen en getuigen — die trouwens in allerlei voor gewoon ontwikkelde menschen niet snel aan te leeren dialecten worden afgelegd — in het origineel te volgen, laat staan met hen in hun eigen taal een gedachtenwisseling te houden. Na hiervan de verklaring te hebben gegeven, zegt Dr. Snouck Hurgronje dat de beide gewezen landraadsvoorzitters, die met hem het ontwerp voor de inlandsche rechtsschool opmaakten, (van welke althans één zelf vaardig Javaansch sprak, zonder dit als student beoefend te hebben) eenstemmig van oordeel waren dat, indien men inlandsche rechtskundigen in de toekomst de plaats van Europeesche voorzitters kon doen innemen, de communicatie tusschen rechter en justiciabelen daardoor zeer zou verbeteren. Intusschen is het bedoelde bezwaar niet het motief tot de oprichting der school. Van den aanvang af hebben daarbij geheel andere beweegredenen gegolden en die zouden blijven gelden, ook al spraken alle landraadsvoorzitters, die thans op Java fungeeren, Javaansch, Madoereesch en Soendaneesch.

Naar het ons voorkomt is het te betreuren, dat die taalkennis van de landraadsvoorzitters in het geding is gebracht. Vooreerst schijnt eenige moeilijkheid op dit gebied, als men met dialecten te doen heeft, altijd onvermijdelijk en bij inlanders, die uit eene andere streek voortkomen dan waar zij geplaatst worden, zal zij zich ook, zij het misschien in mindere mate, voordoen, doch het op zoo stellige wijze aannemen, dat de onpartijdigheid en juistheid van de rechtspraak onder leiding van Europeesche landraadvoorzitters moet lijden onder hun gemis aan taalkennis, geeft bij het publiek aanleiding tot geringschatting van dien stand in het algemeen. Nu is het hun beurt, straks waren het de bestuursambtenaren, die van hun standpunt als keurcorps vervallen werden verklaard, een andermaal wordt de eerlijkheid der technici in twijfel getrokken; in het algemeen wordt door zulke oordeelvellingen een ontmoedigende indruk teweeg gebracht, die de liefhebberij in den arbeid verzwakt, onverschilligheid kweekt en schade doet aan de aanvulling der verschillende ambtenaarscorpsen met goede elementen. Met algemeene waardeering op grond van talrijke gevallen van individueele verdienste, wordt het landsbelang beter gediend dan met generaliseerende afkeuring en daar is men tegenwoordig sterk toe geneigd door eenzijdige inzichten en opvattingen.

* * *

De toekomst van Poeloe Weh. In een „Sabang-praatje" door T., opgenomen in de *Locomotief* van 6 Nov. 1907 wordt de aandacht gevestigd op het toenemend verkeer van schepen, die te Sabang kolen komen laden en op de bijzondere beteekenis, die deze haven zoude krijgen als te eeniger tijd wordt overgegaan tot de doorgraving van de landengte van Krah, het smalste gedeelte van het schiereiland Malakka (men zie de kaartjes *Ind. Gids* 1897 II bl. 892), eene ongeveer 45 K.M. lange en zich slechts 80 M. verheffende landstrook. Daardoor zoude de weg naar Bangkok ruim 1200 K.M. en naar Saigon bijna 600 K.M. bekort worden. Deze doorgraving zal voor den handel op Achter-Indië en de mailstoomers op Oost-Azië meer en meer een eisch worden en komt zij tot stand dan wordt Sabang de aangewezen distributie-haven, niet alleen voor de geheele Oostkust van Sumatra, maar ook voor Malakka en de Westkust van Achter-Indië, mits..... tegen dien tijd Sabang reeds een gevestigde eigen handel bezit, zoodat de mededinging van de haven aan het begin van het kanaal niet te duchten valt. Om dien stand van tusschenhande-

laars in het leven te roepen moet de economische ontwikkeling van Poeloe Weh flink aangepakt worden. Het eiland beslaat een oppervlak van pl.m. 130 K.M^2., voldoende om geheel op zich zelf pl.m. 10,000 menschen te voeden, als begin van een niet te versmaden afzetgebied van den Sabangschen handel. De inheemsche bevolking (Atjehers) is slechts klein en over het geheele eiland verspreid. Zij bestaat van pepercultuur en kopra-bereiding, ladangs en sawahs. Er zijn karbouwen, koeien en geiten, grootendeels half verwilderd, en overigens is er zwaar bosch, waarin goede houtsoorten voorkomen. Om de bevolking te vermeerderen zoude men wellicht Atjehers van Lam-nga en Gigien, die er pepertuinen bezitten, kunnen bewegen er zich voorgoed te vestigen en verder wordt het denkbeeld van eene Javaansche landbouwkolonie, als in de Lampongs, aan de hand gedaan. Voor de eerste vestiging komt allereerst de vallei van Prya Laoet in aanmerking, die uitstekend voor sawah-aanleg geschikt is. Het eerst onderhanden te nemen werk is de aanleg van een rijweg van Sabang over Belang Koewala naar Prya Laoet, in het geheel pl.m. 14 K.M., terwijl de verbinding van Sabang met de Balohan Baai toch weldra noodig zal zijn voor eene snellere gemeenschap met Groot-Atjeh. De doortrekking tot Prya Laoet geeft het schijnbaar zeer geringe, maar in dit stadium voor Sabang niet te onderschatten voordeel, dat de aldaar gevestigde hotelhouder dan in staat is door de aanschaffing van een paar automobielen en de oprichting van een theehuisje op den 2000 voet hoogen Tjôt Limau Mati voor wat meer divertissement te zorgen van de passagiers en schepelingen van mailstoomers.

Door het bevorderen der oprichting van maatschappijen voor de boschexploitatie en het planten van cultuurgewassen (b.v. caoutchouc en peper) kan tevens gewaakt worden tegen onoordeelkundige vernieling der begroeiing. In het belang der watervoorziening zal boven 1000 voet hoogte alleen oordeelkundig uitdunnen der bosschen toegestaan mogen worden. Behalve de hierdoor te behouden gedeelten (de toppen van Limau Mati, Si Meregoeh, Koelam en Iboes) moet ook iedere cultuur op het terrein, dat op de Anak Laoet afwatert (dus Z.W. tot den top der Laboe Bagoe en Zuidel. en Oostel. een strook van pl.m. 1 K.M. breed) nu reeds streng verboden worden, ten einde iedere verontreiniging van dit prachtige waterreservoir te voorkomen.

Later komt de uitbreiding van de handelsstad zelf, die zich zal uitstrekken tusschen den vuurtoren en de tegenwoordige kampong Melèh en verder zuidwaarts langs de baai. Bij het geven van vergunningen tot bouwen moeten reeds nu een strook van minstens 50 M. langs de baai, hoofdwegen ter breedte van 20 à 30 M., andere wegen van 10 M. en een plein, van minstens 3 à 500 M. in het vierkant voor markt, worden vrijgehouden. De Europeanen zullen een koelere buurt moeten opzoeken, vermoedelijk de hoogvlakte ten Z. van Oleh-Rateh (3 à 400 voet), zoodat, wil men daar later eene speciaal Europeesche stad hebben, hetgeen de attractie der plaats zeer zal verhoogen, iedere definitieve vestiging van inlanders aldaar zal behooren te worden tegengegaan. Het gouvernement zoude zich nu reeds het eigendomsrecht op die strooken moeten verzekeren.

Een tweede punt dat in aanmerking komt zou zijn het in het leven roepen van een burgerlijken stand voor alle inwoners, iets dat nu nog gemakkelijk is te beginnen. Verder worden maatregelen als landbouwcrediet, gouvs. pandhuizen en volksonderwijs aanbevolen met het oog op lateren toevloed van Chineezen en maatregelen in het belang van hygiène en zedelijkheid.

* * *

Tsjâ-poe-tò. Wanneer men eenigen tijd met Chineezen omgaat, dan blijkt, zeggen de heeren J. Hardy en Ch. Lenormand in het bijblad van *Le Tour du Monde* van 14 Dec. j.l., dat een telkens voorkomend referein van dien klank in hun mond bestorven ligt, het beteekent zoo iets als „ongeveer" of „op weinig na", en drukt zoo geheel den volksaard uit, dat zij trachten in verschillende voorbeelden zulks duidelijk te maken. Zonder hun in dit betoog geheel te volgen is het toch niet onbelangrijk de aandacht daarop te vestigen als tegenwicht voor de al te groote vrees, die men allicht geneigd is voor een „ontwakend China" te koesteren.

Het is dan als uitvloeisel van dien volkstrek dat de Chineesche werkman zich van primitieve gereedschappen bedient, dat een tuinman zijn houweel gebruikt om boomen te rooien, dat de timmerman slordig werkt en in een huis het eene raam een paar centimeter hooger plaatst dan het andere, wat doet het er toe, als men er maar door kijken kan. De stille accurate arbeider is een fictie; aan hun zelf overgelaten gaat alle werk met veel geschreeuw en geredekavel gepaard en eerst als de Europeesche leiding er orde in brengt vinden de aanwezige krachten goede toepassing. Er wordt dan ook voorspeld dat als bijv. de spoorwegen eenmaal zonder Europeesche hulp onder Chineesch beheer komen, er niets aan behoorlijk onderhoud en instandhouding zal worden gedaan en dat men ze in werking zal laten, zoolang als de verwaarloozing dit zal veroorloven. Hetzelfde geldt voor fabrieken, oorlogsmaterieel, enz. In 1900 werd het geschut der Takoe-forten geladen met munitie van te klein kaliber. Men vindt dan ook in China geen wegen, welke dien naam verdienen, geen stadsreiniging en overal in dit opzicht onverschilligheid en vasthouden aan oude gewoonten. Even gebrekkig is de tijdrekening, waarbij men zich houdt aan dynastieën, met ongelijken levensduur en jaren met ongelijk aantal dagen. Bij afstanden is de maat een *li*, dat is $^1/_{10}$ van den afstand, die iemand in een uur aflegt, doch daar deze verschilt of het bergop of bergaf gaat, spreekt men van ongelijke aantallen *li* voor afstanden naar dezelfde plaats heen of terug, langs rivieren stroomop of stroomaf. Ook op het muntwezen geldt dit ten naastenbij in hooge mate. In de binnenlanden ruilt men met strengen duiten van onbestemd aantal of met zilver bij het gewicht en de onderhandelingen bij een koop duren in het oneindige. Op de kustplaatsen is de dollar bekend, doch in het binnenland wordt deze alleen als zilveren handelswaar behandeld, soms doorgeknipt of van allerlei merken voorzien en komt dan als „chopdollar" weder aan de kust. Het ons zilver heet *cang*, en is door de Europeanen met het vreemde woord taël benoemd, doch ook deze verschilt plaatselijk in waarde en waar de Europeesche douanekantoren die waarde vaststellen, heeft men de taël der douane als afzonderlijke munt.

Als men dit zoo leest vormt het T s j â-p o e-t ò der Chineezen een waardige tegenhanger van het n i t c h e w o (het is niets), de uitdrukking der berusting van den Russischen moejik, waarvan de schrijver Ignotus destijds in de *Nieuwe Courant* (10 Dec. 1903) melding maakte.

* * *

De getuigenquaestie van Indragiri, waarvan in onze Dec.-afl. op bl. 1856 sprake was, komt opnieuw aan de orde nu tegen den redacteur van het *Nieuws van den Dag van Ned.-Indië* eene vervolging is ingesteld, wegens het publiceeren van archiefstukken. In dat blad van 18 Nov. j.l. wordt diens wedervaren medegedeeld bij het verhoor ter zake. Omdat hij een schandaal aan het licht heeft gebracht, zegt deze, wordt hij vervolgd en met de menschen, die het bedreven, is dit niet het geval. Voorts werd hem o.a. ge-

vraagd of de publicatie van die stukken plaats had op machtiging der Regeering. Daarop moest met neen worden geantwoord, omdat niemand eigenlijk weet wat met dat zwevende begrip „Regeering" eigenlijk bedoeld wordt. Is de Gouv.-Generaal de Regeering? In dat geval zou de redacteur zich kunnen beroepen op het in den aanhef van zijn vroeger artikel opgenomen citaat uit diens redevoering van 31 Aug., dat de particulieren met de Regeering eendrachtig moeten streven naar een zelfde doel: „het hooghouden en steeds hechter vestigen van Neerlands gezag en van den goeden naam van ons Vaderland als vooruitstrevende koloniale mogendheid....." Aan die aansporing heeft het blad gevolg gegeven. Dit is inderdaad wel aardig gevonden, doch de hoofdzaak is dat men op de eene of andere wijze er achter wil komen, wie den diefstal uit gouvs. archieven op zijn geweten heeft en dit komt een onpartijdig lezer het ergste voor, dat namelijk die archieven in handen van beëedigde ambtenaren niet veilig zijn. Het is te betreuren dat men om daarachter te komen een publicist moet vervolgen, die door het openbaren der zaak naar veler meening een goed werk heeft gedaan. Wat nu de in dit geval betoonde lankmoedigheid der Regeering betreft aangaande de bedrijvers van deze daden, deze is wel eenigszins te verklaren, daar het gold een daad van misplaatsten ijver om iemand veroordeeld te krijgen, die werkelijk schuldig schijnt te zijn geweest (zie onze Jan.-afl. bl. 79), doch waarbij men bij de getuigen stuitte op een lijdelijk verzet, dat de ambtenaren buiten zich zelf bracht, zooals destijds in een ander bericht in de Indische bladen werd aangetoond.

* * *

De petroleumindustrie in N.-I. vormt het onderwerp van een tweetal artikelen in de *Locomotief* van 11 en 18 Nov. (geteekend M C. Pl.) later door meerdere gevolgd, waarin hulde wordt gebracht aan het doortastend optreden van de Kon. Ned. en de Dordtsche Petroleum Maatschappijen, doch tevens gezocht naar de oorzaken, waarom zooveel andere ondernemingen op dit gebied zijn te gronde gegaan, hoewel er in den bodem der Indische eilanden nog onmetelijke hoeveelheden van dit natuurproduct sluimeren. Dit wordt over het algemeen toegeschreven aan de onkunde der personen, die met de leiding belast waren. Beunhazerij en dilettantisme dienen gebannen te worden; alleen eene systematische met vakkennis gevoerde exploratie kan tot succes leiden. Die exploratie is te splitsen in twee scherp omlijnde deelen, n.l.: 1°. het geologisch onderzoek, d.w.z. het opsporen van de zadellijn en het bepalen der plaatsen op die zadellijn, waar de boringen de beste kansen van slagen hebben; 2°. het uitvoeren der diepboringen.

Om de noodzakelijkheid van het geologisch onderzoek aan te toonen, alvorens tot boringen over te gaan, worden de theorieën behandeld omtrent den oorsprong van petroleum, te verdeelen in die welke uitgaan van den anorganischen en van den organischen oorsprong, de laatste nog te splitsen in de dierlijk organische, de plantaardig organische en de gemengd organische theorie. Terwijl de onhoudbaarheid der organische hypothese wordt aangetoond, wint die van den dierlijken oorsprong hoe langer hoe meer veld. Zoo blijkt o.a. verband te bestaan met fossiele koralen. De olievoerende schiefer-, kalk- en mergellagen, die aangenomen moeten worden als de bakermat van de petroleum, bevatten naast visch en mollusken-resten, ook de vetten van niet-versteenbare dierlijke organismen, waaraan de tegenwoordige zeeën zoo rijk zijn en die in de voorwereldlijke zeeën in nog grootere hoeveelheden aanwezig waren. Hiertoe behooren alle weekdieren en dieren voorzien van zachte schalen.

Professor Hofer, een naam in de petroleumgeologie zeer bekend, schrijft het ontstaan der petro'eum-niveau's toe aan het gelijktijdig afsterven van een opeenhooping van visschen en weekdieren in voorwereldlijke zeeën, het vermengen dier massa's met slijk en zand, het verrotten en vergaan der zware vetten, waardoor de stikstof gelegenheid had te ontsnappen, het overdekken er van met sedimenten, het ontwikkelen van de petroleum bij betrekkelijk geringe warmte, doch onder grooten druk en eindelijk het zich vouwachtig verheffen van de lagen, waardoor de anticlinalen gevormd worden. Zoo zoude het aan prof. Engler gelukt zijn uit 500 K.G. levertraan bij een druk van 4 tot 10 atmospheeren en een temperatuur van 320 gr. à 400 gr. C., 300 K.G. petroleum te produceeren.

Bij de langzame afkoeling van de aardkorst had er eene inkrimping plaats, waardoor er eene aaneenschakeling van opheffingen en inzinkingen ontstond (anticlinalen en sinclinalen). De toeneming der temperatuur met de diepte was in den tijd toen de petroleum ontstond grooter dan nu; bij 195 gr. C. gaan de zwaardere olieën in gasvorm over en deze gassen verplaatsten zich in de richting der anticlinalen om bij een lagere temperatuur in vloeistoffen over te gaan. Daar waar scheuren in de inkrimpende aardkorst ontstonden, vormden zich op die wijze verzamelplaatsen, die bij aanboring een groote hoeveelheid olie leveren, doch spoedig zijn uitgeput. Terwijl de aardoppervlakte door meteorologische invloeden van gedaante veranderde en daardoor een geheel ander uiterlijk kan hebben aangenomen dan overeenstemt met de golving der oliehoudende lagen, is het te begrijpen, dat het opsporen van deze niet kan overgelaten worden aan lieden, die van petroleumgeologie geen denkbeeld hebben. Men moet eerst op de hoogte zijn van den juisten vorm der olievoerende formatie en de boringen hebben slechts kans van slagen, indien zij op de toppen der anticlinalen of in de nabijheid daarvan worden uitgevoerd, waarbij is op te merken dat de breedte er van dikwijls gering is.

* * *

Suikerrietcultuur der inlandsche bevolking. Maakten wij vroeger reeds melding van rietopkoop van de bevolking in Kediri (*Ind. Gids* 1907 II bl. 1249), thans bevat de *Nieuwe Courant* van 14 Dec. j.l. een overzicht van een reeks artikelen van den heer M. van Geuns in het *Soerab. Hbl.* van 9 t/m 17 Oct. j.l., waarin onder den titel „Een tocht door Zuid-Kediri" die inlandsche rietaanplant nader wordt besproken. Waar fabrieken gegrond op opkoop van riet worden voorgestaan, is het van belang de uitkomsten na te gaan van de suikerindustrie, welke aldaar geheel door inlanders wordt gedreven.

De inlandsche suikerindustrie bloeit voornamelijk in het district Ngoenoet, waar men niet minder dan 1500 rietmolens telt, waarin de rietstokken op zeer primitieve wijze worden uitgeperst en het aldus verkregen sap in een open pan tot suiker wordt verdampt. Opdat men zich van zulk een molen geen te groote voorstelling make, wordt medegedeeld wat Dr. Sollewijn Gelpke er van verhaalde. Ongeveer 6000 bouws worden in dit district aldus met riet beplant, waarvan de opbrengst door den heer v. Geuns op 2½ millioen pikols riet wordt geschat; geen 225,000 pikols wordt daarvan aan de groote fabrieken verkocht. Het meeste wordt door de bevolking zelf tot suiker verwerkt, die voor *f*3 à *f*4 per pikol wordt verkocht, hetgeen in het geheel ruim *f*1,140,000 bruto zou opleveren; terwijl voor het verkochte riet pl.m. *f*54,000 gemaakt wordt. Als de bedoelde 6000 bouws voor een groote fabriek bewerkt werden, zouden zij volgens schatting met inbegrip van grondhuur ongeveer *f*400 per bouw, dus nog meer onder de bevolking brengen.

twee fabrieken in Zuid-Kediri, Modjopanggoeng en Soemberdadie, koopen naast eigen aanplant thans riet op. Omtrent den verkoop aan laatstgenoemde onderneming wordt in eenige bijzonderheden getreden, waaruit blijkt dat de meer gegoede inlanders, de ,,borgen'' of geldschieters, die eigen en ingehuurde gronden beplanten, veel meer zorg aan het riet besteden dan de kleine dessalieden, die wat rietstekken op een eigen lapje grond planten. De eerstbedoelden passen Reynoso-bewerking toe, gebruiken vaak mest, enz. Toch kunnen ook zij het niet zonder de helpende hand van de fabriek doen, die voorschotten verstrekt en waakt tegen zorgeloosheid. De topeinden van het riet worden, om als bibit te dienen, tegen een overeengekomen prijs aan den planter gelaten. Overigens contracteert men voor de levering van 10,000, 20,000, ja zelfs van 50,000 en meer pikols riet tegen 23 à 25 cents per pikol. Terwijl het gewone boertje van zijn aanplant vaak niet meer dan 200 à 300 pikol verkrijgt, maken de zoogenaamde ,,borgen'' wel eens 1000 pikol p. bouw. Wie deze opbrengst van zijn veld verkrijgt, ontvangt van de fabriek een premie van *f*10.—. Het geven van voorschot is hier in het belang van den planter, omdat dit in zich sluit aansporing tot goede bewerking.

Behalve de beide genoemde fabrieken heeft Kenongo nu ook toestemming voor rietopkoop van de bevolking, terwijl de fabriek Garoem er vergunning voor heeft gevraagd. Wordt dit toegestaan, dan zullen in die streek vier ondernemingen tegen elkander in den opkoop concurreeren. Hierdoor vreest de heer v. Geuns demoralisatie van de inlandsche bevolking, die in de verleiding komt, ondanks genoten hulp en voorschotten, aan een hoogeren bieder te verkoopen. De geschiedenis van de tabak in Djember is daar, om de heillooze gevolgen te doen voorspellen, tot welke ongebreidelde opkoop moet leiden. Hij stelt daarom voor om voor elke fabriek rayons vast te stellen, waarbinnen zij zich voor den aankoop van riet moet bepalen; mogelijk is dit, behoudens bepalingen, die den inlander tegen de nadeelige gevolgen van het rayon-stelsel behoeden, een goed middel. Bovendien moeten maatregelen beraamd worden tegen degeneratie van het riet en vernietiging der cultuur. In elk geval dient door de Indische regeering krachtig te worden ingegrepen voor het te laat is.

In de *Nieuwe Courant* van 18 Dec. wordt gezegd hoe naar aanleiding van dien rietopkoop de Handelsvereeniging Amsterdam te Soerabaja op 14 Sept. j.l. een schrijven heeft gericht aan het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten, waarin wordt gewezen op de nadeelen en gevaren, daaraan verbonden. Zoo wordt de bij de grondhuurordonnantie getroffen voorzorg om niet meer dan $^1/_3$ der rijstvelden in beslag te nemen, teniet gedaan door de groote mededinging, die den inlander er toe brengt veel meer zoo niet alles met riet te beplanten. Zoo bestaat het gevaar dat de inlanders het liefst zullen verkoopen niet aan dengene, die den hoogsten prijs voor het riet betaalt, doch aan hem, die het hoogste voorschot geeft. Verder wordt er op gewezen dat de bestaande fabrieken in hun aanplant tot een vastgesteld maximum zijn beperkt. Willekeurige uitbreiding van de riettuinen van de eene fabriek ten koste van de andere is binnen enge grenzen bepaald en elke fabriek verkrijgt daardoor zekerheid van haar bedrijfsareaal, op welke zekerheid millioenen in de zaken zijn gestoken. Deze wordt ernstig bedreigd door het verleenen van vergunning tot opkoop van riet van de bevolking die door geen enkele verbodsbepaling in de te beplanten uitgestrektheid is gebonden. Ook de irrigatiebelangen worden door ongebreidelde uitbreiding der rietaanplanting bedreigd. Waar de vereeniging voorstelt om deze bezwaren bij de Indische regeering voor te brengen, vestigt de *N. Ct.* in het bijzonder de aandacht van belanghebben-

den bij de suikercultuur en van belangstellenden in de welvaart der inlandsche bevolking op dit request en de daarin aangevoerde naar haar oordeel zeer juiste argumenten. Gewenscht wordt dat de regeering beginne met geen vergunningen meer te verleenen om riet van de bevolking op te koopen dan alleen onder zulke voorwaarden, dat misbruiken en misstanden als de aangegevene kunnen worden voorkomen.

* * *

Het inlandsch credietwezen en de Java-suikerindustrie werden met elkander in verband gebracht in het V. V. der Eerste Kamer op de Indische begrooting voor 1908, waar (blz. 67 der Hand. v. d. Eerste Kamer) de zinsnede in voorkomt: „Nog werd gewezen op den toeleg van suikerfabrikanten om afstand van communaal grondbezit te verkrijgen. Daartegen werd ernstig gewaarschuwd. Verlies van gemeenschappelijk dessa-bezit moet onvermijdelijk neerkomen op reddelooze verarming van de inlanders". Tegen deze uitspraak wordt in een ingezonden stuk in het *Alg. Handelsblad* van 19 Dec. j.l. door J. W. R. protest aangeteekend; want, waar die waarschuwing wordt gegeven ter gelegenheid van het bespreken van den woeker, schijnt de Kamer de fabrikanten bij het gilde der woekeraars en uitzuigers te willen inlijven. Bestond de gelegenheid tot vervreemding, dan zoude zulks toch alleen tegen behoorlijke schadeloosstelling geschieden en is het zeer betwistbaar of zoo iets tot „reddelooze verarming" zou leiden. Het tegendeel is waarschijnlijker. Duizenden bouws, waaronder natuurlijk vele communaal bezeten gronden, zijn in den loop der tijden voor spoorwegen en dergelijke onteigend. Meestal werd dan *f*350 à *f*400 per bouw voor goede eerste klasse gronden betaald. Stel dat de suikercultuur verplicht raakte om zich de gronden, die zij nu tijdelijk in bezit neemt, voorgoed toe te eigenen, dan zoude ¼ millioen bouws op die wijze *f*87½ millioen aan contanten onder de bevolking brengen. Intusschen verlangt thans niemand in ernst naar deze oplossing.

Niettemin heeft de Eerste Kamer hier wel een wonde plek aangeraakt, namelijk dat er, niet bij de fabrikanten, doch bij de inlanders zelf, een „toeleg" bestaat om den landbouwer, hij zij individueel bezitter of deelgenoot van communaal bezit, dat bezit afhandig te maken, door tegen hooge rente geld ter leen te geven en daarvoor als zekerheid den grond van den schuldenaar te koopen, met recht van wederinkoop, wat in de praktijk neerkomt op verlies van dien grond door den nalatigen debiteur en, waar het individueel bezeten grond betreft, tot voortdurende vermeerdering en vergrooting van het grootgrondbezit. Bij het communaal bezit ontaardt de toestand in een feitelijk pandelingschap van den landbouwer ten opzichte van zijn crediteur, hetgeen veel meer voorkomt dan bij het bestuur bekend is, meestal ten bate van het dessa-hoofd, zooals bleek bij het sluiten van de z.g. arbeidscontracten in de afdeeling Sidhoardjo. Die woeker is voor den kleinen man inderdaad een bron van „reddelooze verarming" en voor den suikerfabrikant een groot gevaar, omdat zij hem belet de gronden te huren, die hij voor zijn bedrijf noodig heeft.

* * *

Centrale suikerfabriek voor Suriname. Op 3 Dec. j.l. is volgens een in de Nederl. bladen overgenomen bericht uit *Onze West* te Paramaribo aangekomen de heer J. Sibinga Mulder, lid van een Comité in Nederland, hetwelk de oprichting eener centrale suikerfabriek in Suriname in studie heeft genomen. Deze zal de locale toestanden bestudeeren en ook de naburige koloniën bezoeken; zijn oordeel wordt met groote belangstelling tegemoet gezien. De heer

Mulder keerde het vorige jaar in Nederland terug, na een verblijf van 19 jaar op Java, het laatste als administrateur van de suikerfabriek Tegowangi in Kediri. Deze fabriek produceerde in 1906 bijna 13,000 ton suiker, wat nog iets meer is dan de gezamenlijke productie van de verschillende suikerplantages in Suriname.

Het o.a door den heer De Gelder geopperde bezwaar, dat de hooge arbeidsloonen het bedrijf onmogelijk zouden maken, wordt volgens *O. W.* gecompenseerd door de buitengewone vruchtbaarheid van den grond en de mindere bewerking, die de cultuur in Suriname eischt, omdat men van een tweeden en derden snit van het riet kan oogsten en eindelijk door de geringe grondhuur, in Suriname 23 cents per H.A. tegen *f*45 op Java.

Mocht het komen tot een centrale fabriek, dan schijnt het de bedoeling daaraan eene zoodanige capaciteit te geven, dat de productie meer dan verdubbelen kan. Gevestigd in den Saramacca-polder, niet ver van Paramaribo, zou die fabriek voor de kolonie van groote beteekenis worden en een spoorweg door dien polder naar Uitkijk reeds dadelijk rendabel maken (zie Aug.-afl. bl. 1273). Door opkoop van riet zou de fabriek ook van direct belang worden voor de nabij gelegen gronden en plantages. Het blad gist verder dat de prijs van aanmaak der suiker *f*80 per ton zou zijn en de verkoopprijs op de wereldmarkt *f*120 (9 sh. per cwt.) hetgeen de onderneming zeker loonend zou doen zijn.

* * *

De aanmunting van geld voor Indië. In de *Java-Bode* van 30 Oct. j.l. schreef de heer D. v. H(inloopen) L(abberton) een artikel over de voorziening van Nederlandsch-Indië aan pasmunt, welke blijkens de Koloniale Verslagen sedert 1900 wordt vervaardigd van aan den omloop onttrokken zilveren standpenningen, waarbij dan het muntloon en de alliage aan Indië in rekening worden gebracht, zonder echter Indië te doen genieten van het voordeel der geringere intrinsieke zilverwaarde dier standpenningen, tengevolge van de lage zilverprijzen. In 1899 daarentegen was er zilver ingekocht en leverde de aanmaak pl.m. een half millioen winst. Dat zulk een winst niet altijd ten voordeele van Indië wordt tegoed geschreven, vindt de heer v. H. L. onbillijk. In de *Java-Bode* van 5 Nov. repliceerde de heer A. Suermondt, Lid van de Alg. Rekenkamer, dat, waar voor het maken van pasmunt geld in Nederland aan de circulatie onttrokken wordt, de Staat dit tegen de volle nominale goudwaarde aan de Bank moet ontleenen en dat er dus van winst geen sprake is, hoogstens van het voordeel dat Nederland den daar te lande aanwezigen voorraad, voor welks nominale waarde het aansprakelijk is bij eventueele ontmunting, vermindert, waar tegenover die voorraad in Indië vermeerdert.

Een uitdrukkelijk voorschrift dat ook voor de aanmunting van Indische zilveren pasmunt alleen muntspeciën mogen worden gebezigd, bestaat thans nog niet, doch het is wel opgenomen in art. 7 van het ontwerp eener nieuwe Indische muntwet, dat gepubliceerd is in de *Java-Bode* van den 10den Aug. j.l. (blijkbaar hetzelfde ontwerp dat genoemd is in onze Jan.-afl. bl. 107 en dat schijnt samengesteld te zijn door Mr. J. Paulus): „De hoeveelheid zilver welke in het Nederlandsch muntwezen staat tegenover den voorraad goud, is nog altijd zoo groot, dat het noodzakelijk schijnt den bestaanden zilvervoorraad, waar het maar mogelijk is ten nutte te maken; dus ook eventueel voor aanmunting van nieuwe Indische pasmunt. Het is ook een hoofdbelang voor Indië, dat de aanwezige zilvermunt zooveel mogelijk de haar toegekende goudwaarde behoude".

Zeer belangrijk is deze polemiek, omdat er uit blijkt hoe door de zekere

mate van financiëele zelfstandigheid, die aan Indië staat gegeven te worden, volgens den heer S. in geen enkel opzicht wijziging wordt gebracht in de bestaande muntregeling of in de verplichtingen, welke daaruit voor den staat voortvloeien. Mocht het eenmaal tot demonetisatie komen en aan de houders van zilvergeld, zoowel in het moederland als in Indië, de verplichting worden opgelegd om dat geld tegen goud in te wisselen op den voet, die bij de muntregeling voor de waardeverhouding van zilver en goud is aangenomen, dan zal, volgens den heer S., ongetwijfeld bij de verdeeling van de daaruit voortvloeiende kosten tusschen Nederland en Indië rekening dienen te worden gehouden met de afvloeiïng van het Nederlandsche zilvergeld naar Indië sedert den 1sten Jan. 1877.

Met zulk een kostenverdeeling is de heer v. H. L. het niet eens. Hij meent dat zoolang de zaak geregeld blijft, zooals ze thans is, Nederland alles behoort te betalen wat bij eene eventueele demonetiseering tekort zou schieten, zoowel ten aanzien van wat in Nederland in omloop is, als wat sedert 1877 naar Indië afvloeide, want al dat afgevloeide zilver heeft het Indische budget reeds thans tegen de volle nominale waarde aan Nederland betaald. Alleen zou er sprake kunnen zij van een bijdrage wegens de in 1899 op de open markt gekochte 8700 K.G. zilver, want alleen daaraan heeft het Indische budget wat verdiend. Wat Holland echter in staat is te doen, daarvan is niets te zeggen. De 20 millioen, welke de invoering der wet van 1855 kostte, zijn ook wel ten laste van Indië gebracht. De schrijver illustreert zijn denkbeelden met een meer populair beeld en acht het eerlijk dat bij eene definitieve scheiding van financiën geen gemeenschappelijke zaken worden gedreven. Bij de voorziening in de behoefte van Indië aan circulatiemiddelen worde uitsluitend rekening gehouden met de belangen der Indische financiën en niet met die van de aandeelhouders van de Nederlandsche Bank of van de Nederlandsche schatkist. De redactie van de *Java-Bode*, die zich ook in de discussie mengde, ging nog verder en wilde dat bij financieele afrekening het sedert 1870 te hoog berekende zilver voor de voor Indië geslagen muntstukken — zij het dan in een verrekenpost — in het credit der Indische kas werd gebracht. De heer v. H. L. wil echter liever blijven bij wat praktisch uitvoerbaar is en dan in de eerste plaats breken met het ontmunten van standpenningen voor de vervaardiging van pasmunt, doch daarvoor het goedkoopere zilver van de markt aanschaffen. Een tweede maatregel zou moeten zijn het vaststellen van een eigen beeldenaar voor de Indische standpenningen, niet om tot eene vermunting op groote schaal over te gaan, maar voor de verdere voorziening naast den bestaanden muntslag: „Financieele scheiding is, zonder eigen muntsomloop, eene halfheid". Sprekende uit warme belangstelling voor de kolonie doet de schrijver in deze quaestie een beroep op het oordeel van meerbevoegden.

In de vergadering der Tweede Kamer van 18 Dec. j.l. (Hand. bl. 1213) is deze quaestie door den heer Van Kol te berde gebracht bij het wetsontwerp tot voorziening in het Indische kastekort in 1908. Daar zij er echter niet direct mede in verband staat, werd in overweging gegeven er later bij de Ind. begrooting op terug te komen. Nu reeds kan er echter nota worden genomen van de verklaring van den Minister van Financiën, De Meester, dat, wanneer in de Muntwet niet een artikel was opgenomen betreffende eventueele ontmunting van zilveren teekenmunt, men zich er over zou kunnen beklagen, dat wellicht te eeniger tijd de gulden niet gehouden kon worden op de goudwaarde, iets wat hem op het oogenblik ondenkbaar scheen: „Het is ook de bedoeling niet, om Indië voor dien last te laten zitten. Indien ooit zoo iets

mogelijk bleek, dan zouden ongetwijfeld de kosten van de ontmunting geheel komen ten laste van het moederland''.

Dit schijnt ons een geruststellende verklaring, men kan zelfs een stap verder gaan en zeggen dat het moederland hier eenigermate in het nadeel is omdat het zonder Indië voor een veel minder grooten voorraad teekenmunt verantwoordelijk zou zijn.

* * *

De aapmensch. Terwijl in den vorigen jaargang (II bl. 1082) het laatst melding is gemaakt van de opgravingen te Trinil, zijn later daaromtrent weder af en toe berichten in de dagbladen verschenen, waaruit blijkt, dat er oneenigheid tusschen de leden is ontstaan en dat de Duitschers Dr. Elbert, Moskowski en Denniger zich van Mevrouw Selenka hebben afgescheiden, terwijl de geoloog Dr. E. Carthaus zich heeft laten bewegen den wetenschappelijken arbeid der expeditie over te nemen en ten einde te brengen. In een lezing van Dr. Elbert, blijkens de *Java-Bode* van 5 Oct. j.l. in het gebouw der Natuurk. Vereeniging te Batavia gehouden, heeft deze reeds medegedeeld dat de overblijfselen van den Pithecantropus Erectus thans gevonden blijken te zijn niet in tertiaire lagen, doch in het diluvium. Uit brieven van ,,Verus'' in het *Soerab. Hbl.*, o.a. van 7 Nov. j.l. blijkt verder dat onder de tot nog toe uitgegraven beenfragmenten er zijn met verkoolde breukeinden of mergbeenderen, die op kunstige wijze zijn stukgeslagen. Dr. Carthaus betoogt dat de opvatting van Virchow de juiste blijkt, dat n.l. de schedel van den beruchten aapmensch niets dan een ziekelijk vervormde schedel zou wezen, zooals er ook in Middel-Europa in het diluvium zijn gevonden. Voor dergelijk vervormde beenderen heeft men daar zelfs een ziekte Arthritis deformandus (holenjicht) aangenomen. Uit alles schijnt te blijken dat de mensch reeds in die periode bestond. Dr. W. Volz spreekt niet van zulk een vervorming, doch is, na een bezoek aan Trinil, blijkens een artikel in *Globus*, van meening, dat de ,,Pithecantropus'' en de mensch ongetwijfeld naast elkander hebben geleefd, dat hij dus niet tot den stamboom van den mensch behoort, doch gerekend moet worden tot de fossiele mensch-apen. Hij acht het nu de vraag of het geen vergeefsche moeite is te zoeken naar den mensch uit het Mioceentijdperk, nu het blijkt, dat in het diluviale tijdperk nog een concurrent van den mensch leefde.

* * *

Een inlandsche volksschool. Onder het opschrift ,,Bagaimanakah pada masa ini baik di atoerken pĕngadjaran anak boemi poetĕra?'' komt in de Sept.-afl. van het *Tijdschr. voor het Binn. Bestuur* een opstel voor, waaromtrent wij het gevoelen inwonnen van een deskundige, den heer J. Habbema, die ons mededeelt dat de steller der bedoelde vraag: ,,Hoe behoort thans het onderwijs voor de inlandsche jeugd te worden ingericht?'' die zich M. te Solok (Padangsche Bovenlanden) noemt, blijkbaar een hoofdonderwijzer is van een inlandsche gouvernementsschool. Hij beveelt de oprichting aan van particuliere scholen — één in elk district of elke laras —, waar onderwijs zou worden gegeven door ex-leerlingen van de gouvernementsscholen, die den geheelen cursus met vrucht hebben doorloopen.

Het onderwijs op die scholen zou zich bepalen tot lezen, schrijven en rekenen en niet langer duren dan 3 × $^3/_4$ uur per dag, van 's morgens $7^3/_4$—$9^1/_4$ uur. Op marktdag zou er geen school zijn. Na schooltijd zouden zoowel leerlingen als onderwijzers zich met veldarbeid, handel of iets anders kunnen bezig houden.

De leerlingen zouden niet in klassen maar in twee afdeelingen verdeeld wor den, waarin om beurten mondeling en schriftelijk onderwijs zou worden gegeven door één onderwijzer. In de eerste afdeeling zouden de drie hoofdvakken in het Maleisch met Latijnsch karakter, in de tweede afdeeling meer uitgebreid in de landstaal worden onderwezen. Met het rekenen zou men niet verder mogen gaan dan tot de eenvoudigste breuken, waarvan de kennis ook in het dagelijksch leven te pas komt.

De cursus zou drie jaar duren, waarvan twee in de 2e afdeeling. De leerlingen mogen bij toelating niet ouder zijn dan 15 jaar en niet langer dan twee jaar in de 2e afd. blijven. Van de leerlingen die de school verlaten, mogen slechts een paar (satoe doea) leerlingen per jaar naar de gouvernementsschool overgaan, n.l. zij die volgens het oordeel van den onderwijzer en van de schoolcommissie, veel aanleg hebben en de kinderen van gegoeden, voor zoover deze voortgezet onderwijs behoeven. De goeroe van de particuliere school zou per kwartaal eene toelage van *f*20 ontvangen, maar de subsidie die nu is toegestaan, zou dan kunnen vervallen, omdat de school (overigens?) voor rekening komt van de bevolking. Het toezicht over de scholen in elke onderafdeeling wordt uitgeoefend door het hoofd van de daar gevestigde gouvernementsschool en wel eenmaal in de zes maanden, onder oppertoezicht van den inspecteerenden ambtenaar.

Verder bespreekt schrijver nog de wenschelijkheid om als leerlingen van de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers alleen toe te laten, inlandsche jonge lieden die de Europeesche school hebben bezocht, eene regeling dus als voor de school voor inl. geneeskundigen. De schrijver heeft vernomen, dat de Regeering inlandsche scholen der 1e klasse wil oprichten met Europeesche onderwijzers en vraagt: „zal dat de kloof tusschen inlandsche en Europeesche ambtenaren niet verwijden?"

Eindelijk beveelt de schrijver den aanleg van demonstratietuinen aan, waarin verschillende cultuurgewassen onder toezicht van een hulpmantri door dwangarbeiders zouden worden verbouwd, zoomede het bezoeken, onder leiding, van fabrieken, werkplaatsen, pasars, enz.

Scholen als door M. bedoeld bestaan, zooals de heer H. zegt, thans reeds op Java (desascholen). Het denkbeeld om den schooltijd te verkorten en zoodoende onderwijzers en leerlingen gelegenheid te geven, zich met veldarbeid of iets anders bezig te houden en daarmede wat te verdienen, zou misschien in sommige omstandigheden aanbeveling verdienen.

Wij betwijfelen echter of met zulke scholen deugdelijke en vooral *blijvende* resultaten kunnen worden verkregen. Zelfs van de desascholen op Java, waarvan de onderwijzers althans een schijn van voorbereiding ontvangen, is al heel weinig te verwachten. Als wij ons i. c. nu eens spiegelden aan de Engelschen in Br.-Indië, die met meer dan 100,000 zeer goedkoope inlandsche scholen en pl.m. 4 millioen leerlingen gedurende 10 jaren (1891-1901), na dat tijdvak tot de ontdekking kwamen, dat het percentage alphabeten niet alleen niet grooter, maar zelfs iets kleiner was geworden. Natuurlijk een gevolg van slecht onderwijs en dit weer, van onbekwaamheid en ongeschiktheid van de onderwijzers.

Vreemd is het, dat de schrijver in de laagste afdeeling onderwijs wil doen geven in het Maleisch en in de hoogste afdeeling in de landstaal, waar die niet is de Maleische. Rationeel is toch wel het omgekeerde. Naar aanleiding van des schrijvers vraag, of door de oprichting van de inlandsche scholen der 1e klasse, de kloof tusschen inlandsche en Europeesche ambtenaren niet zal worden verwijd, merken wij op, dat de Europeesche scholen nu eenmaal be-

stemd zijn voor de kinderen van Europeanen, die (n.l. de ouders), liever niet zien, dat die scholen door een belangrijk percentage inlanders worden bezocht, niet omdat zij den inlander *minder* achten, maar omdat hij *anders* is, in een geheel andere omgeving is grootgebracht en dientengevolge anders denkt en doet.

Wij kunnen hier niet uitweiden over de verschijnselen, waardoor dat anders zijn van den inlander zich openbaart, maar bepalen ons tot het releveeren van het feit, dat inlandsche kinderen, reeds op jeugdigen leeftijd niet alleen van allerlei sexueele zaken op de hoogte zijn, maar daarover ook vrijelijk spreken en zonder blikken of blozen ,,un chat, un chat'' noemen, ook waar het zaken geldt, die wij ,,vies'' vinden.

Misschien is dat in de oogen van sommigen zoo erg niet, maar de overgroote meerderheid der Europeesche ouders denkt daarover anders. Blank of bruin doet hier niets ter zake. Die ouders zouden er evenmin op gesteld zijn, dat hunne kinderen op dezelfde banken zaten met *Hollandsche* kinderen uit den tijd van Hooft en Bredero.

Maar bovendien moet het ook voor inlanders duidelijk zijn, dat Europeanen, die al zooveel moeite hebben om hunne kinderen, steeds omringd door Maleisch of andere talen sprekende inlanders, correct en zuiver Hollandsch te leeren spreken, ongaarne zien, dat zij zelfs op de Eur. school niet veilig zijn voor den slechten invloed van het veelal gebrekkige Hollandsch van inlandsche leerlingen. Men kan wel zeggen dat er onder de Europeesche kinderen ook wel zijn, die thuis meer Maleisch dan Hollandsch hooren en dientengevolge ook slecht Hollandsch spreken, maar dat is dan volgens den heer H. een reden te meer, om het kwaad niet te verergeren, door ook nog gebrekkig Hollandsch sprekende inlanders op de Eur. school toe te laten.

* * *

Sir John Strachey †. Op den 19den December j.l. overleed deze Engelsch-Indische staatsman op 84-jarigen leeftijd, die bij ons het meest bekend is door zijn boek ,,India'', waarvan de eerste druk in dit tijdschrift werd aangekondigd in den jaargang 1889 I bl. 258. Reeds in 1842 vertrok hij naar Britsch-Indië en in 1864 werd hij benoemd tot ,,Judicial Commissioner'' der Centraal-Provincies. Later, toen hij Luitenant-Gouverneur van de Noordwest Provincies was, wist Lord Lytton hem te bewegen om als Minister van Financiën op te treden, opvolger van William Muir en sedert dien tijd oefende hij een grooten invloed uit. Hij was van zeer behoudende richting en hem trof het verwijt te optimistisch omtrent de draagkracht van Britsch-Indië te zijn. Toen een voorstel van liberale zijde werd gedaan om een deel van den Afghaanschen oorlog ten laste van den Engelschen belastingschuldige te brengen, werd dit door hem als onnoodig bestreden. De kosten van dien oorlog vielen 12 millioen pond sterling tegen en de radicalen spraken van misleiding, zoodat het bij het optreden van Lord Hartington, nu hertog van Devonshire, als Staatssecretaris voor Indië, met den invloed van Strachey gedaan was. Nadat de conservatieven in 1885 opnieuw aan het bewind kwamen, bood men hem een zetel in den Indischen Raad in het moederland aan en deze betrekking vervulde hij nog tien jaren, waarbij zijn oordeel bij opvolgende staatssecretarissen groot gewicht in de schaal legde. Dat die invloed niet altijd in vrijzinnigen geest werd uitgeoefend, wordt vermeld in een lofrede van de *Times*, die zegt dat een dezer, Sir Henry Fowler, aan hem, meer dan aan een zijner collega's, die ,,imperiale'' opvatting der Britsche staatkunde ontleende, welke zooveel teleurstelling gaf aan de voorstanders van ruimer zelf-

bestuur, waarvoor de Nationale Congressen ijveren, en dat onder een ander liberaal Minister zooals de heer Morley diezelfde teleurstelling zich heeft voortgezet.

* * *

Britsch-Indiërs in Zuid-Afrika. Dat de Engelschen in den regel nog niet veel vertrouwen hebben in dit zelfbestuur is wel eenigszins te verdedigen als men het optreden van vele Britsch-Indiërs in aanmerking neemt. Eensdeels schijnt hun eensgezindheid spoedig te wenschen over te laten, zooals blijkt uit de heftige tooneelen naar aanleiding van de presidentsverkiezing, tengevolge waarvan het jongste Nationale Congres in Britsch-Indië te Soerat gehouden, ontijdig een einde nam. In een ander opzicht schijnen zij maar al te vaak hun toevlucht te nemen tot leugen en bedrog. In Zuid-Afrika werd door hen op groote schaal geknoeid met passen en identiteitsverklaringen. Om dit tegen te gaan werd bij een nieuwe Aziaten-ordonnantie door de Transvaalsche regeering, in navolging van de Vereenigde Staten en Canada, van de immigreerende Indiërs, wien toegang tot het land werd gegeven, een vingerafdruk geëischt, die fraude zoo goed als onmogelijk maakt. Zooals in het *Vaderland* van 1 Jan. wordt gezegd, werd begrijpelijkerwijze door de Aziaten hevig tegen dit vingerafdruksysteem geprotesteerd. De Transvaalsche regeering, gerugsteund door de neutraliteit der Britsche op dit punt, bleef onwrikbaar en de Aziaten moesten zich onderwerpen, wilden zij zich hun handelslicenties niet zien afgenomen. Eene vergadering werd nu door de Indiërs te Johannesburg belegd om niet slechts tegen de Transvaalsche regeering, maar nu ook tegen die van het moederland te protesteeren, die volgens den leider, den Britsch-Indischen advocaat Ghandi, de loyauteit der Indiërs op een zware proef stelde door het goedkeuren der ordonnantie. Daar toegevendheid toch als zwakheid zou worden uitgelegd, liet men Ghandi met vijf andere Indiërs en drie Chineezen arresteeren en toen zij hun bewijs van inschrijving niet konden toonen, werden zij veroordeeld binnen 48 uur het land te verlaten; doch volgens latere berichten is de uitvoering dier krasse maatregelen tegen de Indiërs voorloopig geschorst.

* * *

Het succes der expeditie-Lorentz op Nieuw-Guinea. Terwijl in onze Nov.-afl. op bl. 1743 melding is gemaakt van een bezoek van den Ass.-Resident van Merauké aan de toen nog in gang zijnde expeditie ,is onlangs op 17 Dec. het telegraphisch bericht ontvangen, dat de heer Lorentz en de zijnen te Soerabaja teruggekeerd waren. Hoewel men er niet in geslaagd is om het eigenlijke Sneeuwgebergte te bereiken, is toch een andere keten, het zoogenaamde Hellwiggebergte, beklommen en werden waarnemingen gedaan, waardoor het bestaan van gletschers op het Sneeuwgebergte definitief bewezen schijnt. Men heeft met zeer veel moeilijkheden te kampen gehad, een aantal koelies leden bij terugkomst aan de beri-beri en Europeanen aan koortsen, terwijl vijf militairen, een matroos en vijf koelies zijn bezweken. Uit het Bulletin No. 55 der *Mij. t. bevord. v. h. Nat. onderzoek* blijkt, dat op 28 Juli de geheele expeditie vereenigd was op het punt dat Alkmaar gedoopt werd (4 gr. 40′ Z.B. en 138 gr. 39′ O.L. in rechte lijn pl.m. 40 K.M. van het Bivak-eiland in Noordelijke richting), met een voorraad levensmiddelen voor vier maanden en met een uitgebreid verzamelmateriaal, te zamen een overgebracht gewicht van pl.m. 15,000 K.G.

Uit het *Bulletin* No. 56, waarin het verslag van 28 Juli tot 15 Sept. 1907 is opgenomen, blijkt dat men dien avond door 10 à 20 Papoea's werd aangeval-

len, waarbij een inlandsch sergeant en een fusilier met pijlen licht gewond werden. De luitenant Schultz, die juist des morgens per prauw naar de „Zwaluw" was vertrokken om de mail naar de „Valk" te brengen, kwam op 5 Aug. terug als geleider bij een bezoek van den Assistent-Resident R. L. A. Hellwig en van Kapitein A. J. Gooszen, respectievelijk leider en commandant van het exploratiedetachement van Zuid-Nieuw-Guinea. Hoezeer dit bezoek op prijs stellende, moest men er tot 15 Aug. twee prauwen en het grootste gedeelte van de beste koelies, die slechts bruikbaar waren voor dit zware traject, door missen. Luitenant Schultz toch arriveerde eerst op dien datum wegens moeilijkheden door hoog water en snellen stroom. Men had reeds voorbereidende werkzaamheden verricht om verder te gaan en begon nu de goederen over te brengen naar een kamp in het Resigebergte, nadat de heeren Van Nouhuys en Dumas na een driedaagschen tocht den Resitop (900 M.) hadden bereikt en de noodige kappingen deden verrichten om vandaar peilingen te kunnen doen. Nadat verschillende transporten waren opgevoerd, vertrok op 25 Aug. de heer Lorentz zelf naar boven en werd besloten om een tocht naar de kam van het Hellwiggebergte te maken. Door ongestelheid van den heer Nouhuys kon men eerst op 29 Aug. op weg gaan; de leider vertrok toen met dezen, 17 koelies, 2 soldaten en 14 dwangarbeiders, daar de overigen allen meer of minder ziek waren. Op 30 Aug. passeerde men den Resitop. Men kon hier met het oog duidelijk den loop van de Noord-rivier volgen, die zich bezuiden en beoosten het Resigebergte ombuigt en zich in zuidelijke richting een weg baant door het hooggebergte, aldus de „Prins Hendrikkloof" vormende. Na een lastige afdaling van het Resigebergte werd de tocht den volgenden dag in N.W. en W.N.W. richting voortgezet over en langs den westelijken voet van het Permadi-gebergte. Des avonds werd gekampeerd bij een rivier, die met oorverdoovend geweld tusschen loodrechte rotswanden neerstortte en de afscheiding vormt tusschen het Permadi- en Wentgebergte, welke rivier de „Beaufortrivier" werd gedoopt. Den 1sten September ging het weder voort over sterk geaccidenteerd terrein, waar men nog overal sporen van Papoea's ontdekte en op 4 Sept. des morgens werd de kam van het Hellwiggebergte bereikt. Het kamp was gelegen op pl.m. 2170 M. hoogte en 4° 29′ Z.B., in rechte lijn 137 K.M. van de Oostbaai, waarvoor zeker 200 K.M. werkelijk zijn afgelegd. De bezwaren waren niet gering, in aanmerking genomen, dat de temperatuur 's nachts tot 11 gr. C. daalde, terwijl men den 5den Sept. onder een hevige regenbui nog een pl.m. 150 M. hooger gelegen top beklom.

Van dezen top — als blijvende herinnering aan het schip, dat zoo'n groote rol in deze expeditie speelde, de „Valk" gedoopt — had men, toen een opstekende wind de wolken verjoeg, dank zij het werk der kappers, naar het Z., N. en O. een bijna vrij zicht. Het *Bulletin* geeft een beschrijving van het overweldigend en indrukwekkend panorama, dat zich opdeed, al was het eene teleurstelling dat in het N.W. het Sneeuwgebergte van hier uit niet zichtbaar was wegens twee ketens, die evenwijdig met het Hellwig-gebergte loopen. Naar het Z. vertoonde zich een onafzienbare begroeide laagvlakte, waardoor een vijftal groote rivieren zeewaarts kronkelden; ten Oosten van de Noordrivier eene groote waterplas, waarvan de Reiger- en Dumasrivieren wellicht de afwatering vormen. In het N. kon men het woeste bergstelsel bewonderen, waarvan de grillig gevormde Rumphiusketen het hoogste gedeelte uitmaakte. Ook de reeds genoemde Prins Hendrikkloof zag men hier in zijn volle glorie en Oostwaarts weder andere bergen, welke allen met namen van tijdgenooten worden aangeduid. Van Nouhuys had het geluk van dit punt zoowel den Resitop, Alkmaar en den op den rechten oever liggenden Signaal-

en Cuscusheuvel te kunnen aanpeilen. Wegens den geringen voorraad levensmiddelen moest van een verderen tocht worden afgezien. Men keerde 7 Sept. terug en hoewel het sneller ging en in 2½ dag het kamp Alkmaar weder bereikt werd, waren toch veel bezwaren aan dien terugtocht verbonden. In aanmerking genomen het aantal koelies, dat nog bruikbaar was, moest van verdere tochten worden afgezien, want het vervoer van goederen, soldaten en vivres naar de ,,Zwaluw'' was nog een zwaar werk.

Als men een en ander in het Bulletin leest, krijgt men een indruk van de groote inspanning, die de expeditie zich heeft getroost en, al is niet alles bereikt wat men hoopt, vestigt zich toch de overtuiging dat deze niet vergeefs is geweest.

* * *

De woning der Dajaks wordt door Prof. A. W. Nieuwenhuis in een rijk geïllustreerd opstel beschreven in de Dec.-afl. van *Het Huis, Oud en Nieuw*, ,,maandelijksch prentenboek, gewijd aan huisinrichting, bouw- en sierkunst'', uitg. Ed. Cuypers te Amsterdam, op welke fraaie publicatie wij in den jaargang 1906 II bl. 1577 reeds de aandacht vestigden. Hoewel artikelen over Indische aangelegenheden uit den aard der zaak zelden in dit tijdschrift voorkomen, zal het den lezer in de koloniën niet alleen aantrekken door belangwekkende beschrijvingen en afbeeldingen van oude kasteelen, kerken, enz., maar ook door de moderne interieurs en het meubilair, dat, vooral als het van rottan is, in een Indische galerij zeer goed zal voldoen.

Om tot het opstel van Dr Nieuwenhuis terug te keeren, dat 36 bladzijden inneemt en 23 illustraties bevat, het voorrecht is dien geleerde te beurt gevallen in 1890-1900 onder de Kajan-Dajaks aan de Boven-Mahakam getuige te zijn van de uitvoering van het meest grootsche bouwwerk, dat hij onder deze stammen op Borneo gezien heeft, een groote woning voor het hoofd Kwing Irang. Nauwkeurig wordt beschreven hoe met inachtneming van allerlei voorzorgen tegen de kwade geesten het hout verkregen en op primitieve wijze wordt bewerkt en hoe met onderlinge hulp het gebouw verrijst, alles door afbeeldingen verduidelijkt. Het huis werd 24 M. breed en 21 M. diep. De voorhelft daarvan is echter een open galerij of vergaderplaats, terwijl volgens de gegeven doorsnede de vloer 4½ M. en de nok 15 M. boven den beganen grond ligt. Merkwaardig is het vele snijwerk, dat aan het huis is aangebracht. Hierbij is niet alleen verfraaiing het oogmerk, doch ook het afschrikken van booze geesten. Terwijl de schrijver hieromtrent het een en ander mededeelt, verwijst hij voor meer bijzonderheden naar zijn werk ,,Quer durch Borneo''. De enkele aflevering, waarin dit opstel voorkomt is voor Nederland *f*1.50 geprijst.

* * *

De eeuwig vrijsprekende rechter. In deel 88 No. 9-12 van *Het Recht in Ned.-Indië* behandelt Mr. I. A. Nederburgh eenige gevallen uit de jurisprudentie van den Raad van Justitie te Makasser, waaruit blijkt hoe deze dikwijls blijk heeft gegeven van overdreven nauwgezetheid in toepassing der bepalingen, waarbij de grenzen eener gezonde wetsuitlegging somtijds werden overschreden. Het zou te ver voeren die gevallen hier aan te halen, doch uit het slot van het artikel teekenen wij aan, dat er rechterlijke ambtenaren denkbaar zijn, die ten slotte zoozeer aan de oprechtheid van elken getuige zijn gaan twijfelen, dat hun toenemend ongeloof hen weldra in bijna elke zaak een beletsel wordt om zich eene andere dan negatieve overtuiging te vestigen omtrent de schuld van den beklaagde. De juiste stelling, dat de rechter alleen aan zijn geweten verantwoording schuldig is, kan niet tot de

uiterste consequentie worden volgehouden, dat hij, hoe zijn beslissingen ook mogen luiden, steeds moet geacht worden de juiste man op de juiste plaats te zijn en men zou zeker een zucht van verlichting slaken, wanneer de eeuwig vrijsprekende rechter een anderen werkkring kreeg. De schrijver kan in alle oprechtheid verklaren, dat geenerlei vooringenomenheid tegen eenig persoon of college hem zijn opstel in de pen heeft gegeven. Het is tegen den geest, die in den Raad van Justitie te Makasser gevaren is, dat hij strijdt en hij sprak hier uitsluitend uit eigen naam. Dat de beschouwde beslissingen alle van eenzelfde rechtbank zijn, toont aan dat er op die rechtbank als het ware een noodlot schijnt te rusten van altijd gedreven te worden in de richting van vernietiging of van een onpraktische uitlegging, ook wanneer eene andere mogelijk, zelfs als zij de gewone is. Zoo iets is speciaal op Celebes niet zonder gevaar, al zal er dan ook geen oorlog of opstand door ontstaan. De schrijver bedoelt voor Celebes in geenen deele eene andere uitlegging en toepassing der wet dan bijv. op Java. Hij zou willen dat de rechter o v e r a l de wet toepaste wars van alle kleinheid van opvatting. Het zou hem leed doen als bij Makasser de victorie begon eener richting, die tot nu toe bij de strafrechtspraak in Indië weinig volgers vond.

* * *

Suikercultuur en inlandsche landbouw. Onder het opschrift: „D e W a a r h e i d, in zake de rapporten der mindere welvaart-commissie en de brochure Suikercultuur en Inlandsche Landbouw van H. J. W. van Lawick" heeft de heer G. van Bemmel c. i., bij Masereeuw & Bouten te Rotterdam eene brochure in het licht gegeven om het (door ons in de Dec.-afl. bl. 1872 aangekondigde) geschrift van genoemden hoofdambtenaar te weerleggen. De brochure is een opeenstapeling van aanhalingen en daardoor zeer vermoeiend om te lezen, daar de glasheldere beweringen van den heer Van Lawick er op zeer omslachtige wijze in worden wederlegd. Als deze zegt, dat de Welv.-Commissie geen enkele vraag stelde om de voordeelen der suikercultuur in het licht te stellen, wordt verwezen naar vraag 299, die blijk geeft van een suggestieve kracht tegengesteld aan de toegeschreven bedoeling. De antwoorden op die vraag zijn vrij oppervlakkig en als Kendal bijv. zegt, dat de suikerfabrieken reeds zoo lang in de afdeeling bestaan, dat niemand zich meer herinnert hoe de toestand was vóór de oprichting, dan stelt de schrijver hier uit het antwoord dier zelfde afdeeling op vraag 303 naast, dat als de rietcultuur niet bestond de bevolking gaarne oostmoesson-padi zou planten, zonder evenwel te vermelden, dat de bewerker van het verslag zelf op deze tegenstrijdigheid attent maakte.

Een aardige refutatie op de bewering dat in Sidoardjo nergens padi gendjah geplant wordt, is geleverd door hier de *Ind. Gids* 1907 I bl. 443 te citeeren. Van eenig belang zijn ook de staatjes op bl. 18, over de derving van oogsten volgens de opgaven in verschillende afdeelingen, en op bl. 22 van het in verschillende afdeelingen uiten van een tiental klachten over de suikerindustrie. Die schaduwzijden zullen zeker wel in meerdere of mindere mate bestaan, doch de lezer, die buiten de quaestie staat is verlangend naar een balans, die in groote trekken de beteekenis van de cultuur voor Java schetst. Wil de heer van Bemmel betoogen, dat zij ten nadeele der bevolking strekt, dan diende nog te worden nagegaan of zij daarom behoort te verdwijnen, dan wel of die nadeelen zijn te verminderen of geheel weg te nemen. En eindelijk mag bij de overweging of het inlandsche publiek bij het verdwijnen der cultuur gebaat zou zijn, wel worden nagegaan wat die beteekent in verband met het verkeerswezen, de andere industriën, den geldsomloop, enz., enz. Daar er in dit

opzicht geen krachtige boomen te zien zijn in het struikgewas, waarmede het *Alg. Handelsblad* de opeenstapeling van aanhalingen in deze brochure vergeleek, betwijfelen wij of zij wel veel lezers zal vinden.

* * *

Een spoorweg dwars door Australië. Blijkens een schrijven aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Dec. j.l. is dit plan, waarvan wij melding hebben gemaakt in de *Ind. Gids* 1903 I bl. 316, opnieuw opgedoken. Er moet nu een wetsontwerp in beide huizen van het Australisch parlement zijn aangenomen, en dit heeft zijn bijzondere oorzaken, zooals men daar leest: Het gereedkomen van den Siberischen spoorweg, de geweldige uitbreiding van den Oost-Aziatischen handel en de voor de groote verkeerswegen ongunstige ligging van de koopsteden van het vijfde werelddeel, drongen er noodwendig toe, een rechtstreeksche snelle verbinding aan te leggen. De weg van de groote Australische handelsplaatsen naar het noorden zal in enkele gevallen door den spoorweg met volle twaalf dagen verkort worden.

Een anderen krachtigen steun verkreeg het ontwerp door het inzicht in de hooge waarde, welke het noordelijk gebied als toegang tot den Indischen Oceaan bezit. Toen voor ongeveer 40 jaar de kolonie Zuid-Australië de 230,000,000 hectaren van dat land inlijfde, was het zwak bevolkt en werd als tamelijk waardeloos beschouwd. Thans is men, dank zij de ontdekkingsreizen van David Lindsay Spencer, Browne en Winicke, van een andere meening. Van de kust uit strekt zich mijlen ver laag land uit. Hier is de bodem buitengewoon rijk. Stroomen bevruchten de landerijen. Hier groeien suikerriet, koffie, rijst, katoen, tapioca en honderd andere tropische voortbrengselen, prachtig. Achter deze vlakten liggen rijk bevloeide tafellanden, waar hoornvee en paarden voortreffelijk gedijen. Port Darwin, de haven van de hoofdstad Palmerston, is niet slechts op een na de beste haven van Australië, doch staat ook in schoonheid slechts achter bij Port Jackson (Sydney). Van hier uit kunnen bijna alle marktplaatsen van het Oosten in korten tijd bereikt worden, in het bijzonder Manilla. De geheele streek is rijk aan metalen. Goud is er gevonden, verder koper, tin, zilver. De zee is rijk aan parelschelpen, tripang en visschen en op de hoogvlakten leveren de kudden schapen, die op de saprijke weiden nooit onder de droogte te lijden hebben, een uitstekende wol.

* * *

Een eervolle opdracht. In het *Alg. Handelsblad* van 18 Dec. wordt vermeld, dat zich in Januari te Konakry aan de Westkust van Afrika eene Fransche expeditie zoude verzamelen onder leiding van den heer Richaud om de grens tusschen de republiek Liberia en Fransch-Guinea definitief vast te stellen. De belangen van Liberia zullen — naar de *N. R. Ct.* mededeelt — bij deze aangelegenheid worden behartigd door twee onzer landgenooten, n.l. door den heer S. P. l'Honoré Naber, luitenant ter zee eerste klasse bij onze marine, geassisteerd door den heer J. J. Moret, luitenant ter zee tweede klasse bij de marine-reserve.

* * *

De Koloniale Reserve. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 en 21 Dec. j.l. wordt de in de zitting der Tweede Kamer van 12 Nov. j.l. gevallen beslissing besproken, waarbij de post werd verworpen om te Utrecht een kazerne in te richten voor het valide gedeelte der Kol. Reserve, alsook wat de Minister aanvoerde omtrent de beteekenis van dit laatste, dat feitelijk uit reconvales-

centen zoud bestaan, die te Zutphen al wat opgeknapt zijn. Dat dit aantal evenwel niet groot is wordt uit de statistiek aangetoond. Voorts noemde de Minister het vroeger vermelde cijfer van 6 ton jaarlijksche uitgaven (zie Dec.-afl. bl. 1868) niet juist. In werkelijkheid was dit bedrag *f*333,000. Wanneer daar evenwel alle directe en indirecte uitgaven (opleidingskosten, pensioenen enz.) bijgeteld worden, komt de *N. R. Ct.* wel degelijk op een globale schatting tot eerstgemeld bedrag. Verder wordt aangetoond dat, waar de werving in Nijmegen ongeveer 150 's jaars levert en de troep bij de manoeuvres volkomen marschvaardig is gebleken het argument, dat men eigenlijk met reconvalescenten te doen heeft, niet opgaat. De vraag of het gewenscht is de validen en zich aanmeldenden in een afzonderlijk eigen corps te houden is niet beantwoord en, gaat het blad dit antwoord zelf zoeken, dan stuit het al dadelijk op de overdreven inrichting (waarover reeds vroeger gesproken werd). De *N. R. Ct.* wenscht echter verder te gaan en het nut van het geheele voortbestaan in twijfel te trekken en herhaalt het vroeger gedane voorstel om de K. R. op te heffen en verbinding voor het leger in Indië van het 16de jaar af toe te staan op voorloopige soldij, om zich bij het 20ste levensjaar definitief daarvoor ter beschikking te stellen.

En wat nu de reconvalescenten-afdeeling te Zutphen betreft, wordt een nieuw idee geopperd, namelijk het verdeelen van de daar aanwezige gemiddeld 215 manschappen over de regimenten om ze daar voor zoodanig licht werk in te deelen, dat, als niet met de oefening in verband staande, ongaarne aan de dienstplichtigen wordt opgedragen. Eindelijk is het onnoodig de K. R. aan te houden om er sommige officieren, die na drie jaar verlof nog niet geheel hersteld zijn, bij in te deelen, want dit kan ook bij het leger in Nederland geschieden.

Ten slotte wordt een overzicht gegeven van het artikel van kapitein Van Marle in onze Dec.-afl. Meent men dat het door hem voorgestelde bereikbaar is dan zal de proefneming voorzichtig en geleidelijk moeten plaats hebben. Een afschaffen van de Europeesche compagnieën in Indië en vervanging door Inlandsche zou eene aanmerkelijke verzwakking van het leger geven, als de sterke encadreering van Europeesche gegradueerde kwam te ontbreken. Eerst moet daaromtrent zekerheid worden verkregen. Voor de vorming van korporaals acht de *N. R. Ct.* geen afzonderlijk corps als de K. R. noodig. De bij het Nederlandsche leger bestaande inrichtingen en corpsen kunnen mede voor het Indische leger werkzaam zijn. Wel zal vermoedelijk de werkzaamheid van een speciaal daartoe aangewezen hoofdofficier noodig zijn om de zaak vlot op touw te zetten en goed op dreef te houden. De proef behoeft aan de door dit blad aanbevolen wijze van werving geen afbreuk te doen en deze zal bijdragen tot de gewenschte samenwerking tusschen de beide legers.

* * *

Atjeh en de „Wekker"-artikelen. Men heeft zeer veel moeite gedaan om te weten te komen wie „Wekker" is, wiens artikelen zulk een indruk gemaakt hebben (zie onze Dec.-afl. bl. 1871). Het *Vaderland* van 30 Dec. j.l. ontving inzage van een briefkaart, waarop een naam vermeld wordt van iemand, die zelf wegens het noodeloos afmaken van zeven bewoners der Gajoelanden voor den krijgsraad werd gedaagd, doch wegens gebrek aan bewijs werd vrijgesproken. Of die persoon aan deze misdaad schuldig is, werd dus niet bewezen en dat in verband daarmede niet waar zou zijn wat hij schreef, nog minder. Intusschen is van andere zijde eenig licht opgegaan door een brief van den secretaris van den gouverneur van Atjeh, d.d. 6 Dec. uit Kota Radja aan de *Avondpost* geschreven, waaruit blijkt dat laatstgenoemde zeer boos is over de

bewuste artikelen, waarvan hem een afdruk werd gezonden, dat het niet op den weg ligt van den gouverneur met de redactie van dit blad in polemiek te treden, dat het hem ook niet lust, om openlijk tegen het in die artikelen voorkomende op te komen, doch dat hij niet kan nalaten, aan de redactie mede te deelen dat, aangezien zij blijkbaar meer waarde hecht aan het door ,,Wekker'' geschrevene dan aan den inhoud van zijn verslagen en zij blijkbaar een onwrikbaar geloof schenkt aan de juistheid dier artikelen (althans uit de aankondiging dier artikelen van de hand van haar redacteur blijkt niet, dat aan de juistheid wordt getwijfeld) hij verder verschoond wenscht te blijven van de toezending van het bedoelde dagblad, terwijl van de zijde van den gouverneur de (tot dusver gebruikelijke) toezending van het politiek verslag zal worden gestaakt.

Verder worden de artikelen eene aaneenschakeling van grove leugens genoemd, enz., terwijl enkele beschouwingen door de *Avondpost* zijn achtergehouden, over een persoon, die de gouverneur beweert reden te hebben om hem slecht gezind te zijn, zoodat het door dat blad geplaatste ,,pamflet'' eene uiting van persoonlijken haat zoude wezen tegen den persoon van den civiel en militair gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden.

Dat deze ontstemd is, laat zich gereedelijk verklaren, doch vreemd schijnt het dat hij er ten slotte prijs op stelt hierbij uitdrukkelijk te verklaren, dat hij de redactie niet veroorlooft dit schrijven openbaar te maken of daarvan voor welk doel ook gebruik te maken. De *Avondpost* schrijft dat zij dit militair consigne overschrijdt, omdat het haar te doen is om de waarheid in ons Atjeh-beleid.

Afgescheiden van de persoonlijke quaestie, die door dat blad dan ook niet is geopenbaard schijnt het ons raadselachtig waartoe die brief overigens zou moeten dienen. Juist door zich boos te maken geeft men voet aan de onderstelling, dat dan toch een gevoelige plek getroffen is.

En dat er nog altijd dingen in Atjeh gebeuren, die niet te pas komen moet men uit verschillende correspondenties afleiden, nu weder uit een, die in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Dec. j.l. is overgenomen als gericht aan de *Sumatra-Bode* omtrent een officier, civiel gezaghebber op de Noordkust, die zijn gebied in sectoren heeft verdeeld, waarin dan voor het een of andere geval boete wordt opgelegd, welke door daartoe uitgezonden onderofficieren moet worden geïnd. Is er geen geld, dan worden de sappi's medegenomen. Om dit te voorkomen brengt de bevolking deze dan in een andere sector over, waar dien dag geen boete wordt geïnd. Dit gaf aanleiding tot de order om dan in plaats van sappi's maar de vrouwen mede te brengen, die in een kooi van ijzerdraad worden opgesloten, tot de man zijn aandeel in de boete heeft opgebracht.

Een inzender, X uit Bergen op Zoom, protesteert in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 3 Jan. d.a.v. tegen zulke handelingen. Is het bericht waar, dan dient de Regeering daaraan een einde te maken en zulk een officier met rood paspoort uit de gelederen te jagen. Is het bericht daarentegen gelogen dan mag volgens X: ,,een ferme bestraffing van zoo'n gemeenen lasteraar niet uitblijven''.

Omtrent een ander civiel gezaghebber aan wien ,,wel wat veel vrijheid (is) gelaten in zijn pogingen tot pacificatie'', leest men in de ,,Brieven uit Atjeh'' in het *Alg. Handelsblad* van 30 Dec. j.l., dat hij alle prauwen uit Segli aldaar aan de ketting liet leggen, omdat de menschen een toekoe schijnen te ontzien, die het hem met zijn beschieting, nu eens uit zee, dan aan den wal lastig maakt. Toen de komst van den G. G. bekend was werd verlof gegeven de prauwen weg te halen.

De correspondent van de *Nieuwe Courant* geeft in het nummer van 28 Dec. eenige interessante bijzonderheden over de poeasa en hari-raja en hoe de gebruiken en herinneringen in dien tijd tot opleving van het verzet leiden, terwijl hij den raad geeft om de oelama's, in plaats van ze af te stooten, te trachten aan ons te verbinden. Omtrent de reis van den G. G. wordt de hoop uitgesproken, dat diens enquête veel zal bijdragen tot een bestuursbeleid in paedagogische richting. „Er zijn helaas", zegt de correspondent, „weer pleidooien gehouden in sommige correspondenties, neerkomend op het advies: om der humaniteitswille (!) uitroeien en nog eens uitroeien, net zoo lang tot er geen man van de oelamapartij meer over is. Afgezien van de vraag of men zoo lichtvaardig vonnis mag strijken over duizenden menschen, zoo dient erop gewezen, dat de grenzen tusschen oelama- en hadat-partij reeds lang en voorgoed zijn uitgewischt. Het advies komt dus eigenlijk neer op uitroeien van geheel de bevolking.

„Het behoeft niet te worden betwijfeld of zulke lichtzinnige taal den geringsten invloed zal hebben op de inzichten van den hoogen commissaris. Zijn taak is in hoofdzaak te onderzoeken wat er aan is van de wreedheden, waartoe het eenzijdig toegepaste militaire bestuursbeleid in dit gewest voerde. Het is niet de eerste maal dat Van Heutsz daartegen moet optreden.

„Moest hij dit vroeger — in 1896 en 1897 — doen in een nog vrij gemakkelijk te overzien gebied, thans is de toestand voor zoo'n enquête en voor een afdoende voorziening in het euvel moeilijker. Het zou dus eer tot een veroordeeling van het s t e l s e l — een te lang voortgezet militair bestuur — dan tot een vaststellen van i n d i v i d u e e l e overtredingen of misdrijven kunnen komen. En mocht dit het geval blijken, dan zou men vanzelf komen te staan voor de vraag: hoe de militaire gezaguitoefening, die — behoudens door zeer enkele hoogstaande individuen — op den duur niet geschikt kan zijn om een onderworpen volk te bevredigen, door een zachter en milder werkend stelsel, van bestuur te vervangen. Van een man, die gewoon is de dingen in 't groot aan te pakken, kan haast niet anders verwacht worden, dan dat hij tot de grondoorzaken zal trachten door te dringen en niet zal schromen te constateeren, wanneer hem na ernstig onderzoek aldus blijkt: wat in 1898 en eenige jaren later goed was, is het thans niet meer".

* * *

Toestand in het sultanaat Tidore. Omtrent dit rijk, waarvan het laatste sprake was in de *Ind. Gids* 1905 II bl. 1539, neemt het *Alg. Handelsblad* van 15 Dec. een artikeltje over uit de *Java-Bode*, waarin de geschiedenis wordt opgehaald van de bestorming van den kedaton des sultans door ontevreden onderdanen (*Ind. Gids* 1904 II bl. 1089) en hoe als gevolg van het voorgevallene een controleur tijdelijk te Tidore werd geplaatst, tevens als voorzitter van de rechtbank aldaar. In April 1905 overleed de sultan en — ook wegens ontstentenis van een opvolger, de vorst liet een drietal jeugdige zonen na — het bestuur over het sultanaat werd daarop door den resident opgedragen aan een commissie, bestaande uit den controleur als voorzitter en zes der voornaamste landsgrooten en hoofden als leden. Sinds kwam het denkbeeld van opheffing van het Sultanaat (waartoe o.a. West- en Noord-Nieuw-Guinea behooren) en invoering van rechtstreeksch bestuur in overweging. In verband daarmede is een suppletoir contract, kort voor zijn overlijden met den sultan en de rijksgrooten gesloten om tegen een jaarlijksche schadeloosstelling van *f*6000 afstand te doen van zijn rechten op Nieuw-Guinea en de z.g. Radja-Ampat-groep, nog niet bekrachtigd. Het blad verwijst nu naar den ontwerpleidraad, die onlangs openbaar werd gemaakt, waarin als beginsel is aange-

nomen zooveel mogelijk instandhouding der zelfbesturen en acht dit in de gegeven omstandigheden met het oog op onze financieele en persoonlijke hulpmiddelen geraden en het deelt mede, dat voorshands besloten is ten aanzien van het sultanaat, in afwachting dat nader ingrijpen onvermijdelijk blijkt, den bestaanden toestand te handhaven.

* * *

Marine en politiek. Onder het opschrift ,,Miskenning van een staatkundig vraagstuk'', toont de oud-kapitein t/z. J. P. van Rossum in de *Militaire Gids* van Januari aan, dat men veelal ten onrechte voorbijziet, dat het bepalen van de macht, die Nederland ter zee behoort te kunnen ontwikkelen, een politiek vraagstuk is en dat de zeemacht in verband daarmede moet worden ingericht. Staatslieden zullen hebben uit te maken of macht ter zee voor ons al dan niet noodig en bereikbaar is en hoever die macht zich zal behooren uit te strekken. Hoe de zeemacht moet wezen om dat doel te bereiken is een technisch vraagstuk, waarvan alleen de financiëele zijde tot het terrein der politiek behoort, namelijk of die geldelijke offers gebracht kunnen en moeten worden en in hoeverre daarin matiging mogelijk is.

Er wordt verder op de opvatting gewezen alsof een Minister van Marine succes heeft als hij het slechts met de Tweede Kamer kan vinden, waarbij hij zich als hoofd van zijn departement de vertegenwoordiger daarvan voelt tegenover de Volksvertegenwoordiging. De gezonde en alleen houdbare toestand is echter dat de Regeering overeenstemt met de meerderheid dezer laatste, dat de Minister van Marine homogeen met zijn ambtgenooten, de beginselen der meerderheid oplegt aan het departement, aan welks hoofd hij geplaatst is en daar strijdt tegen sleur en misschien ook tegen beginselen, want ieder bestuursorgaan is uiteraard conservatief.

Voorts wordt gewezen op de aanrakingspunten tusschen Marine en de andere takken van bestuur. Zoo is de zeemacht niet onafhankelijk van ,,Koloniën'', omdat de verdediging van N.-Indië en de handhaving van rust en orde in dat eiland en rijk nauw daarmede samenhangen en heeft ,,Buitenlandsche Zaken'' eveneens een beslissend woord mede te spreken, enz.

Waar jaarlijks in Nederland 87 millioen aan Oorlog en Marine wordt uitgegeven, staat volgens den schrijver wegens gemis aan overeenstemming en samenhang, doordat ieder departement op eigen gelegenheid werkt, het resultaat in geen redelijke verhouding tot die uitgaaf. Een gezonde grondslag is slechts mogelijk als de natie in zooverre de leiding in handen neemt, dat bij een wet wordt vastgesteld, welke taak de zeemacht en de landmacht beide te vervullen zullen hebben.

* * *

In de goede richting schrijft de *Nieuwe Courant* van 25 Dec. j.l. boven een bericht, dat de gemeenteraad van Semarang zich tot de regeering gewend heeft met het verzoek om een complex gronden, gelegen in het aan de stad grenzende heuvelland, ter uitgestrektheid van ruim 280 H.A., te reserveeren voor het uitbreiden van die stand. Op het grootste gedeelte van die gronden worden door inlanders bezitsrechten uitgeoefend, die zullen moeten worden afgekocht. De gemeente bedoelt niet de gronden aan te wenden tot haar geldelijk voordeel, maar wenscht het recht te hebben aan derden die gronden onder bepaalde voorwaarden van wegen-aanleg, rioleering enz. in gebruik te geven. Het ligt in de bedoeling, hetzij rechtstreeks door de gemeente, hetzij door bouwmaatschappijen, die met haar in relatie staan, daarop eenvoudige, gezonde en goedkoope woningen te doen bouwen. Met het *Soer. Hbl.* aan wien

de *N. Ct.* het bericht ontleent, is dit blad het eens dat aan den Semarangschen raad een woord van hulde toekomt voor het in deze genomen initiatief.

* * *

Do gouvernementsexpeditie in Nieuw-Guinea, waarvan sprake was in onze Dec.-afl. bl. 1866 geeft „Pionier" stof tot voortzetting zijner artikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Dec. j.l., waarin hij het leven eener Papoea'sche vrouw ter Zuidkust schetst. Daarna wordt vermeld hoe de expeditie op het punt stond het uitganspunt harer exploratietochten van Okaba aan de Koroï-rivier te verleggen naar de monding van de Boelaka-rivier, 65 K.M. meer westwaarts. Het exploreeren begon moeilijk te worden door watergebrek. Men moet voor het eindpunt van iederen dagmarsch een plek hebben, waar water te vinden is, omdat het meevoeren met den trein te lastig is. Daardoor moeten de dagmarschen 30 à 40 K.M. lang worden en dat onder een temperatuur van 92 à 98° F. Het gebied tusschen de Sjèwa-rivier en den benedenloop der Boelaka-rivier werd verkend. Aan het strand en bij die rivier vond men bronnen met heerlijk, zuiver water.

Ons actief optreden op politiek gebied heeft vrucht gedragen. De bevolking van het sterke, trotsche Sanggasé, de schrik harer buren en langs de geheele Zuidkust, kwam in onderwerping en keerde onder gestelde voorwaarden in haar kampongs terug. In het geheele kampongcomplex Okaba-Sanggasé is de bevolking nu teruggekeerd. Men zal eerst den verkregen indruk nog wat levendig houden, doch later zal de civiel-gezaghebber het met zijn pradjoerits wel verder af kunnen. Naast het verkennen van dat gebied, heeft het detachement er een pacificeerende werking gehad. Ten slotte wordt in dezen brief de hoop uitgesproken, dat het gegeven bewijs, dat het detachement in staat is, zich ook krachtdadig een weg te banen zonder hulp der bevolking, aan de andere stammen de overtuiging moge schenken dat medewerking en hulpbetoon voor hen nog het beste is, hetgeen trouwens bij de laatste tochten reeds in ruime mate werd ondervonden.

* * *

De vijfde Suriname-expeditie. Uit een voorloopig rapport van den leider der expeditie, waarvan in de Jan.-afl. opbl. 91 melding is gemaakt, den luitenant ter zee 2e kl. C. H. de Goeje, ontleent de *Nieuwe Courant* van 27 Dec. j.l. het een en ander, beginnende na aankomst te Majoli op 2 Sept. j.l. Dit Majoli is het punt tot waar de Paloemen (zijtak van de Boven-Tapanahoni) werd opgevaren en te vinden op de kaart No. XIII in het *Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardr. Gen.* 1905. Men had moeite om hier dragers te krijgen voor den landtocht, doch op 11 Sept. kon die worden aanvaard. Het gezelschap bestond uit de heeren De Goeje en Bisschop van Tuinen, 4 stadsnegers, 3 Joeka's 4 volwassen Trio's, een vrouw en twee jongens, die allen (de beide heeren niet uitgezonderd) vrachten droegen en verder twee hoofdlieden der te bezoeken dorpen met 2 mannen, 7 vrouwen en 3 kinderen als volgelingen. Na op 16 Sept. het Tumac-Humac-gebergte overschreden te hebben, kwam men eerst te Aménaké aan een rivier, Paroe genaamd, en toen op 19 Sept. te Langoe (op 2° 25′ N.B. en 55° 58′ W.L. v. Gr.). Van de twee paden, die van hier uitgaan, het eene naar de Koeroeni beneden de samenvloeiing met de Sipaliwèni en het andere, dat meer zuidelijk de laatste rivier bij haar brongebied snijdt, werd het laatste gekozen en de reis daarlangs op den 24sten voortgezet, nadat men zich van de noodige cassave had voorzien. Op 26 Sept. werd de waterscheiding opnieuw overschreden, zoodat men zich weder op Surinaamsch grondgebied bevond, waar men na een savane van 5 K.M. te zijn doorgetrok-

ken op 28 Sept. het dorp Apikollo bereikte (2 gr. 7' N.B., 56 16' W.L. v. Gr.). De ontvangst was hier niet welwillend en daar men verder voor voeding geheel van de Indianen afhankelijk was en het brongebied van de Corantijn reeds was bereikt, werd van hier uit alleen nog maar een bezoek aan de Sipaliwèni gebracht en vervolgens op 30 Sept. geleidelijk de terugreis volbracht. Op 7 Oct. was men te Langoe en op 14 Oct. te Majoli, waar wat rust werd genomen en de booten hersteld werden. Op 25 Oct. van daar vertrokken was men op 19 Nov. te Albina en op 24 Nov. terug te Paramaribo. Ernstige ziektegevallen hadden zich op de reis niet voorgedaan.

Onder de resultaten is te vermelden dat, als men op de kaart de vier punten der waterscheiding aanteekent, die thans bepaald zijn (n.l. het punt van Schomburgh, Langoe en Apikollo en het punt in 1904 door de Goeje overschreden) en daarbij de afmeting der kreeken, welke het pad doorsnijdt, gebruikt tot benadering van den afstand tot hun oorsprong, dan kan men de waterscheiding tusschen Corantijn, Marowijne en Trombetas-Paroe vrij behoorlijk aangeven. Zoolang de huidige toestand in het binnenland gehandhaafd blijft is een nader onderzoek overbodig.

* * *

Examen voor chemist bij de suikerindustrie op Java. In de *Nieuwe Courant* van 21 Dec. j.l. wordt het programma vermeld van een examen, dat vanwege het Algemeen Syndicaat van suikerfabrikanten, te beginnen met 1908 elk jaar in de maand April zal worden afgenomen, ter verkrijging van een diploma voor chemist bij de suikercultuur. Er bestaan te Soerabaja twee suikerscholen, van Dr. Faber en den heer Kuyt, waar men zich bepaaldelijk voor het practische deel van het examen bekwamen kan. Het ligt niet in de bedoeling voortaan alleen hen als chemist te plaatsen, die voorzien zijn van zulk een diploma, maar de bedoeling is om jongelui, die op geen andere wijze bewijzen van hunne bekwaamheid kunnen overleggen, in de gelegenheid te stellen dit te doen voor een door het Alg. Syndicaat benoemde commissie. Over het algemeen zal men echter het liefst zien jongelieden, die in Europa een H. B. S. en een suikerschool doorloopen en zich daarna in Indië een paar jaar in de praktijk hebben bekwaamd.

* * *

Japan op Formosa. Uit het opschrift „Het Japansche Atjeh" dat boven verschillende berichten betreffende dit eiland gesteld werd, blijkt reeds, dat het met de pacificatie van dit eiland nog niet naar wensch gaat. Hoe Japan daar optreedt is op interessante wijze beschreven in *le Tour du Monde* van 21 en 28 Dec. 1907 in een artikel van den heer Reginald Kann, die twee maanden besteedde aan een tocht over en rond dit eiland: „Formose, première colonie japonaise". Het is ontegenzeggelijk, dat de Japanners op het punt van orde en hygiène veel hebben verricht, dat zij den spoorwegbouw hebben voortgezet en aan havenwerken zijn begonnen, doch wegens den slechten toestand der financiën zijn bijv. ter bezuiniging de havenwerken te Keelung op de noordkust gestaakt. Het doel was daar ook alleen een oorlogshaven voor de Japansche vloot te krijgen, maar aan de handelshavens o.a. die van de hoofdplaats Taïhokoe wordt niets gedaan. De spoorweg die in het westelijk deel van Noord naar Zuid loopt is gedeeltelijk in het midden onvoltooid. Er wordt daar in de communicatie voorzien door een Décauville-lijntje. Voorts trok het de aandacht hoe de Japanners, die zich voordoen als voorvechters der Oostersche volken, deze, als zij aan hen ondergeschikt worden, op de meest autocratische en willekeurige wijze behandelen. In de groote steden is

er een wijk geheel op Japansche wijze ingericht, waar alles vrij wel in orde is, doch waar de inboorlingen buiten gehouden worden en voor de orde, veiligheid en zindelijkheid van de kampen en dorpen dezer laatsten wordt niets gedaan. Te midden daarvan woont een Japansch politiehoofd in een soort miniatuur fortje, die zich ten opzichte der bevolking zonder eenige contrôle aan de grootste willekeur schuldig maakt. Een groot gedeelte der staatsinkomsten ontleent de regeering aan de kamferindustrie (*Ind. Gids* 1906 I bl. 291), doch de boomen staan ver uit elkander in de bosschen van het meer woeste Oostelijk deel van het eiland. Daar huizen volkstammen, die koppensnellers zijn en de arbeiders, welke de kamfer zoeken en bereiden dikwijls overlast aandoen en dooden. Men heeft nu van Japansche zijde een cordon om die streken getrokken met steenen blokhuizen op pl.m. 1 K.M. onderlingen afstand, waarin Japansche militairen, die elken inboorling, welke dat cordon overschrijdt, eenvoudig doodschieten. In het Noorden was van een electrische centrale gebruik gemaakt om een draad met zwaren electrischen stroom onder struikgewas langs het cordon te leggen, welke alleen door aanraking reeds de inboorlingen doodde, doch wegens het gevaar voor eigen menschen is dit middel sedert opgegeven.

Het is dus geen wonder dat de verhouding met de bergvolken in het Oostelijk deel van het eiland alles te wenschen overlaat. Weten zij de troepen door flauwen tegenstand het land in te lokken, dan leidt deze guerilla-oorlog ten slotte tot bloedige nederlagen der soldaten. Nu onlangs schijnt zoo iets weder te zijn voorgekomen, hetgeen versterking van de grenswacht tengevolge heeft. Volgens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 7 Jan. j.l. bestond deze onlangs uit 4467 soldaten, 435 gendarmen en 102 politie-opzieners. Wanneer men de inheemsche stammen gewoon als vee doodschiet is het nog al naïef van den vroegeren Japanschen stadhouder Goto, thans directeur van den Zuid-Mandsjoerijschen spoorweg, om te zeggen (zooals in de *N. Ct.* van 12 Dec. werd overgenomen) dat de wilden absoluut trouweloos zijn en niet dan door het uiterste geweld te dwingen. De tegenwoordige gouverneur Sakoema vermeldt de ontzaggelijke moeilijkheden, die het wilde, barre hooggebergte den Japanschen soldaten in den weg legt.

Ook de Chineezen, die het beschaafde gedeelte der bevolking van Formosa uitmaken, schijnen een geduchten hekel aan de overheerschers te hebben. Op 18 Nov. werd uit Tokio aan de Indische bladen geseind, dat een compagnie Chineesche troepen in Japanschen dienst op Formosa in opstand gekomen en drie-en-zestig Japanners afgemaakt had. Voegt men daarbij aardbeving, ziekten, enz., dan is er nog veel te doen vóór dat Formosa in dragelijken toestand komt. Daarvoor is in elk geval geld noodig. De inkomsten uit het kamfermonopolie worden benadeeld door de onlusten in het Oosten en de andere groote bron van inkomsten, het opium, past niet in het humanitair streven, waarvan de Japanners gaarne blijk geven. In naam wordt het verbruik tegengegaan, doch inderdaad aangemoedigd, ten einde deze bron van inkomst niet te verstoppen. Terwijl de *N. Ct.* van 6 Jan. j.l. aanhaalt wat de heer Kann hiervan mededeelt, ontleent zij aan het *Soer. Hbl.* nog dat van 1901-1905 het aantal opiumrookers van 6 tot 4 pCt. der bevolking zou gedaald zijn en dat de invoer van opium verminderde. Daarentegen steeg de in het land zelf bereide hoeveelheid van 131,000 tot 168,000 K.G.

* * *

De opium-quaestie werd onlangs weder in de *Nieuwe Courant* te berde gebracht naar aanleiding van de rede tegen het schuiven en zijn gevolgen door den heer Van der Biesen in de Eerste Kamer bij de behandeling der Indische

begrooting gehouden. Terwijl deze het drinken van sterken drank op zich zelf niet af te keuren acht, doch alleen het misbruik daarvan, veroordeelt hij het opiumschuiven altijd (zie Hand. Eerste Kamer 24 Dec. 1907 bl. 90). Hiertegen merkt iemand met een lange Indische carrière in de *N. Ct.* van 29 Dec. op, dat de Javaan zich n i e t te buiten gaat aan opium, omdat hem dit te duur is, doch dat velen een pijpje gebruiken, evenals wij een borrel of een glas wijn. Zij vallen daarbij niet in een langen slaap met wellustige droomen, doch gaan na een half uur weder gewoon aan hun werk. Er ligt een groot gevaar in om den Inlander van het opium naar den alcohol te drijven; dan zou de ellende niet te overzien zijn.

Tegen dit artikeltje wordt in de *N. Ct.* van 31 Dec. opgekomen door den heer C. van der Pol, die meent dat de matige schuiver licht ten prooi aan alcoholisme valt. De gelukkig nog betrekkelijk weinige Javaansche alcoholisten zijn meestal tegelijk schuivers. De Niasser schuift en drinkt tegelijk evenals vele Chineezen. Drinkende niet-schuivers zijn uiterst zeldzaam. De redactie is het met dezen schrijver geheel eens, dat vergoelijking van het opiumgebruik uit den booze is; aan de krachtige actie tot inperking, welke van onze opiumpolitiek moet uitgaan, zou zij schaden. Dit neemt echter niet weg dat men wel eens op het andere gevaar mag wijzen en in verband daarmede wordt de aandacht gevestigd op een artikel van den hoogleeraar Herbert A. Giles te Cambridge in de *Nineteenth Century* van December: „The opium-edict and alcohol in China".

In de *Java-Bode* van 11 Dec. j.l. wordt door C. K., naar aanleiding van de artikelen van den heer J. F. Scheltema (zie onze Dec.-afl. bl. 1855), onderzocht in hoever in de praktijk gestreefd is naar vermindering van het opiumverbruik in Indië. De statistieken raadplegende heeft men in de volgende residenties vermindering sedert de regie-invoering; want het verbruik bedroeg er:

	Gedurende het laatste volle pachtjaar.	In 1906 onder de regie:
Semarang	151,141 thails.	125,017 thails.
Rembang	49,365 „	36,969 „
Soerabaja	49,944 „	68,080 „
Madoera	16,581 „	5,973 „
Pasoeroean	76,651 „	42,761 „

In het complex Lampongs, Bantam, Batavia, scheen het verbruik onder de régie grooter dan onder de pacht, doch dit is toe te schrijven aan het clandestien verbruik in de Preanger, dat thans naar waarheid aan het licht komt. Zonder het artikel, waarvan o.a. de *Nieuwe Rott. Ct.* van 8 Jan., j.l. een uitvoerig résumé geeft, verder op den voet te volgen, zij aangeteekend dat de schrijver in de *J.-B.* zich versterkt voelt in zijn overtuiging dat, waar onmiddellijke uitroeiing van het opiumgebruik evenmin binnen het terrein der practische politiek ligt als die van het jenevermisbruik in Nederland, de regeering, en in de eerste plaats die in Indië, het mogelijke verricht om het einddoel zoo dicht mogelijk te naderen.

* * *

Het alcoholvraagstuk in de koloniën. Er is iets merkwaardigs in om na de toegeefelijkheid voor het matig alcoholgebruik en de strenge veroordeeling ook van matig opiumgebruik, de eerstbedoelde quaestie ook eens van een ander oogpunt te bekijken. Het is toch opmerkelijk, dat men het bekende en

het eenmaal tot gewoonte gewordene in den regel vergoelijkt en het vreemde dadelijk streng afkeurt; zoowel tegenover zaken als personen is ieder nu eenmaal in den regel subjectief eenzijdig. Men maakt zich voorstellingen en dikwijls verkeerde, en wat daar van afwijkt kan niet streng genoeg veroordeeld worden. Een bekend deskundige, die op het punt van alcohol het blijkbaar in het geheel niet eens is met den heer Van der Biesen, is de oud-Indische geneesheer Dr. Fiebig, van wiens hand in het November-nummer van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik*, etc., het eerste gedeelte voorkomt van een opstel over „Die Bedeutung der Alkoholfrage für unsere Kolonien", daarmede natuurlijk de Duitsche bedoelende, welke persoonlijk aan den schrijver wel vreemd zijn, doch die toch in zooveel punten met Nederlandsch-Indië overeenstemmen, dat eene ervaring aldaar van 1879-1900 als officier van gezondheid opgedaan, ook nuttig kan zijn om ze op de Duitsche gebieden toe te passen. De Europeesche bevolking is er van dezelfde soort als in Indië, doch in één opzicht zijn de Duitschers in het nadeel. Door het bijzonder aanzien, waarin bij hen de drinkgebruiken staan en de gouden gloed van gemoedelijkheid en poëzie, waarmede de Duitscher die gebruiken omgaf en nog omgeeft, staat hij tegenover de alcohol op een veel gevaarlijker standpunt dan de nuchtere Hollander. Als voorbeeld van de denkbeelden der beschaafden op dit punt wordt uit een Duitsch blad een citaat aangehaald van een „Alldeutscher", die onthouding van drank als een gemis aan piëteit beschouwt tegenover de edele, krachtige voorouders, welke niet opzagen tegen een dronk aan de oevers van den Rijn. Ook de karaktertrek van den echten Duitscher, de oude echte Duitsche gewoonte van het edele bierdrinken, zou hij niet gaarne prijsgeven. Naast die stemming bij het Europeesche element is het, wat de inboorlingen betreft, een nadeel in de Duitsche koloniën, dat zij niet als in Nederlandsch-Indië hoofdzakelijk Mohammedaansch zijn, en hun niet als zoodanig het drankverbruik uit een godsdienstig oogpunt streng verboden is.

Er wordt in dit opstel in bijzonderheden nagegaan hoe het acclimatatie-proces in de tropen bij Europeanen plaats heeft en hoe de drank hierbij nadeelig is, terwijl slechte spijsvertering, een ontstemde geest, vadsigheid en vergrooting van den lever er op den duur het gevolg van zijn. Ook de zoogenaamde „Tropenkoller" wordt voornamelijk aangetroffen bij lieden die door alcohol zedelijk en geestelijk verzwakt zijn. Omtrent de mortaliteit in de tropen worden door Prof. Van Geer verzamelde cijfers aangehaald, waarbij een grootere sterfte van officieren tegenover ambtenaren niet wordt toegeschreven, zooals deze doet aan meer gevaren te velde, doch aan grooter alcoholverbruik. In de Duitsche koloniën, zooals Togo is de sterfte onder de Europeanen nog veel grooter, terwijl de zendelingen het in die streken jarenlang uithouden. Doch ook zendelingen, die veel bier gebruiken, worden daartegen gewaarschuwd.

In verband met dit laatste zij nog gewezen op de proeven van een Finsch hoogleeraar, prof. Laitinen, vermeld in het *Vad.* van 3 Jan. j.l., die zeer schadelijke gevolgen van alcohol op den gezondheidstoestand en de procreatie van dieren constateerde bij een dagelijksch gebruik van 100 milligram alcohol per K.G. lichaamsgewicht, hetgeen bij een mensch overeenkomt met de hoeveelheid alcohol daags vervat in een half fleschje gewoon lager bier.

* * *

Verkeer met automobielen in Indië. De *Nieuwe Courant* van 31 Dec. ontleende aan het *Bat. Nbl.* het een en ander uit een brief uit de binnenlanden van Palembang betreffende de tegenspoeden, welke men daar had met den automobielendienst, waarvan in de vorigen jaargang (*Ind. Gids* 1907 II bl. 1578)

melding is gemaakt. Van de vijf auto's welke dienst moeten doen, waren er drie defect en, zijn de auto's niet in het ongereede, dan hapert het weder aan benzine. Om de maat vol te meten was er mond- en klauwzeer onder het vee, zoodat ook het vervoer per pedati gestaakt was. De briefschrijver geeft te kennen, dat hij denkt dat het beter zou gegaan zijn als de zaak aan een particuliere maatschappij toevertrouwd ware.

In de causerie van Soeka Toelis in het *Alg. Handelsblad* van 1 Jan. j.l. wordt er de aandacht op gevestigd dat, blijkens een bericht in de *Java-Bode*, de regeering niet medegegaan is met een voorstel van den resident van Rembang om in zijn gewest ter bevordering van het verkeer van den postdienst, een automobielendienst in te voeren, met het oog op de weinige ervaring, welke tot dusver op dit gebied is verkregen.

De schrijver is van oordeel dat met dit laatste eigenlijk bedoeld wordt moeilijk uit te voeren contrôle en vraagt of het niet mogelijk zou zijn het automobielenwezen in Ned.-Indië in te richten in den geest van den dienst van Kwala Koeboe naar Raub in de Maleische Staten. Een onderzoek daarnaar ware door een Indisch ambtenaar gemakkelijk te verrichten, als hij zich per stoomer van Singapore naar Port-Dickson begeeft (bewesten Malakka in den staat Negri Sembilan) en dan per spoor via Kwala Loempoer naar het (in Selangor gelegen) Kwala Koeboe. Van hier gaat een door de regeering aangelegde prachtige automobielweg tot pl.m. 1300 M. hoogte over de waterscheiding en daalt dan weer geleidelijk tot Raub. Op dien weg wordt door een Fransche maatschappij de automobielendienst onder zekere contrôle der regeering onderhouden. De maatschappij bouwde haar garages, woningen voor de employé's en reparatiewinkel en de regeering heeft slechts na te gaan of de wagens op tijd rijden en de contractueele verplichtingen worden nagekomen.

Ons dunkt dat een uitbesteding evenals vroeger met de paardenposterijen ook in Ned.-Indië wel uitvoerbaar zou zijn en beter dan exploitatie in eigen beheer.

* * *

De Atjeh-inspectie. In zijn brief uit Atjeh in de *Nieuwe Courant* van 4 Jan. j.l. schetst de correspondent van dat blad de emotie die gewekt werd door de aankomst van den Gouv.-Generaal met gevolg op 25 Nov. te voren en hoe deze gebeurtenis „alles in draf zette" en er zoo goed mogelijk voor gezorgd was om „de bullen te laten kloppen". De heeren Van Heutsz en Rost van Tonningen zijn er echter de chefs niet naar om zich ten bureele met dit laatste te laten afschepen. De commissie zal aan de schatkist veel kosten. „Maar", zegt de schrijver, als nu eens aan hoogere en lagere inspecteurs voor eens en voor al duidelijk werd hoe men inspectie houdt, dat dit niet neerkomt op het toepassen van een d o n d e r s y s t e e m — het woord klinkt wat bruusk, doch men moet inspectie door kleintjes en grooten hebben meegemaakt, om te beseffen hoe vreeselijke ambtelijke tormenten dat soms zijn, zonder dat een enkel gemeenschapsbelang gediend wordt, en dus een krachtige qualificatie hier op haar plaats is; — als nu eens door de thans aan den gang zijnde enquête anderen aanschouwelijk werd ingeprent, hoe men i n s p e c t e e r e n moet, het betaalde leergeld ware zeker niet te duur".

* * *

Cholera onder de Mekkagangers. Terwijl in den vorigen jaargang (1907 I bl. 585) eenige cijfers zijn medegedeeld over het aantal pelgrims, dat in het begin van 1907 de bedevaart naar Mekka deed, vindt men in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Jan. j.l. en het *Algemeen Handelsblad* van 7 Jan. een

bericht uit Djeddah aan de *Java-Bode*, dat eene taxatie van dat aantal op 281,000 menschen, in de *J.-B.* van 20 Juli 1907 opgenomen, veel te hoog was en dat er slechts 108,305 lieden over zee en 50 à 60,000 over land aankwamen, in het geheel dus slechts 160,000 à 170,000. Daar de cijfers, door ons destijds aan den correspondent van de *N. R. Ct.* ontleend, gedeeltelijk kloppen met deze nieuwe opgaaf, doch ook deze spreekt van bij de 300,000 bedevaartgangers, zal het verschil wel gelegen zijn in de pl.m. 120,000 bedevaartgangers, die door de Bedoeïenen-stammen in Arabië zelf worden geleverd.

Van meer belang is evenwel wat de correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in het nummer van 9 Jan. mededeelt, namelijk dat er geen twijfel meer aan is of de geheele „hadsjd" (bedevaart) is door de cholera besmet. Dat na de cholera-epidemie, die in 1892 meer dan tienduizend bedevaartgangers deed sterven en de pest, die in 1897 duizenden slachtoffers maakte, de jaarlijksche bedevaart tot dusver voor zulke rampen gespaard bleef, is voornamelijk te danken geweest aan de uitstekende en doeltreffende maatregelen door den Internationalen Gezondheidsraad te Constantinopel voorgeschreven. Wanneer de regeering werkelijk wil, kunnen de voorschriften en maatregelen, door dien raad besloten, zeer wel uitgevoerd en opgevolgd worden, zooals op die plaats is gebleken, doch wat thans in de Hedsjaz zelf is voorgevallen bewijst het weinige gezag en het geringe aanzien dat de regeering en haar ambtenaren daar bezitten en genieten.

In October toen de eerste pelgrims uit Zuid-Rusland en Central-Azië verwacht werden, waar de cholera al eenige maanden heerschte, raadde de Gezondheidsraad aan het ontschepen te Constantinopel en het weken lang aldaar laten rondloopen dezer onzindelijke lieden zooveel mogelijk te beperken. Over de duizend Russische bedevaartgangers begeven zich toch derwaarts op weg zonder middelen om de reis verder voort te zetten en rekenen dan op de goedgeefsche aalmoezenkas van den Sultan. Men ziet te Yildiz in het in ruime mate verleenen van zulke ondersteuningen niet ten onrechte een werkzaam middel voor de panislamietische propaganda. Door die milddadigheid blijven de bedelpelgrims door de straten slenteren tot er gelegenheid is met een of ander pelgrimsschip verder te komen. Toen evenwel op 17 Nov. in een han te Stamboel, onder een groep van die bedelpelgrims uit het Bokhara'sche, drie choleragevallen voorkwamen, aarzelde men niet er toe te besluiten om geen enkelen pelgrim uit Rusland, enz. meer toe te laten en te bevelen, dat de schepen met pelgrims aan boord, die uit de Zwarte Zee kwamen, eerst quarantaine moesten houden te Sinope en dan de zee-engten moesten doorvaren tot de Egeïsche Zee, zonder gemeenschap met den wal te hebben, terwijl alle te Constantinopel aanwezige pelgrims zoo spoedig mogelijk naar den Hedjaz moesten ingescheept worden. Ondanks protesten, die de Russische ambassade aanvankelijk aanteekende, werd de maatregel toegepast op het van ouds bekende pelgrimsschip Gregory Merk, dat op 26 Nov. te Kawak aan den ingang van de Bosporus aankwam met 1067 Russische pelgrims aan boord en vier choleralijders, ofschoon het een week te Sinope in quarantaine had gelegen. De boot werd dadelijk derwaarts teruggezonden en de passagiers waarvan er op 29 Nov. al 32 overleden waren, ontscheept. Aldus bleef Constantinopel voorloopig gespaard. Wat nu de booten betrof, die doorvoeren zonder gemeenschap met den wal, was de verwachting dat de Egyptische Internationale Gezondheidsraad ze wel te Suez zou aanhouden en alzoo de Egyptische zelfstandige regeering alle bezwaren, enz. zou treffen, ingebracht door of vanwege de Islamietische puriteinen of onverzoenlijken. Deze regeering huldigde echter een ander gevoelen en liet de schepen uit Turkije eveneens zonder gemeenschap met den wal door het Suez-kanaal en de Golf van Suez

varen en zoo kwamen in de drie Roode Zeehavens, die daarvoor opengesteld zijn, sedert begin December geen schepen aan zonder choleragevallen aan boord. De Gezondheidsraad schreef daarom voor dat alle pelgrimsschepen hunne passagiers op een der quarantaine-stations bij de reede van Djeddah of in het groote, nu uitstekend ingerichte, hospitaal op het eiland Camaran, moesten ontschepen en daarna grondig ontsmet worden. In de Arabische provincies durft de regeering echter blijkbaar niet op dezelfde wijze optreden als in de hoofdstad, ten minste toen er zich ontevredenheid aan boord openbaarde en ongeregeldheden dreigden, lieten de gezagvoerders zich zonder veel weerstand dwingen om dadelijk de reede van Yambo of Djeddah aan te doen en daar zoo snel mogelijk hunne in zoo menigerlei opzicht ongure lading te lossen. De Gezondheidsraad protesteerde, maar de regeering hield zich maar liever van den domme, zoodat er nu pl.m. 200 bekende doodelijke choleragevallen per week voorkwamen, hetgeen bij het op 17 Jan. vallende Koerban-Bairam feest en den tocht naar den berg Arafat om de „Sjoetba" te hooren (*Ind. Gids* 1903 I bl. 41) zeker nog veel erger zal worden, door de groote opeenhooping van menschen, die daar dan plaats heeft.

Van daar zullen de nieuwe hadji's de kiemen der besmetting bij hun terugkeer naar alle oorden der wereld mededragen en vangt voor de consulaire overheden en vooral ook in onze Oost-Indische bezittingen de plicht aan om zonder verwijl de noodige maatregelen te nemen om die besmette personen zoodanige behandeling te doen ondergaan, dat zij de ziekte niet binnen brengen.

Hoe nauwgezet men bij zulke zaken moet zijn blijkt uit het optreden van een cholerageval te Constantinopel, dat later voorkwam bij een scheepstimmerman, die op de werf aan een van Djeddah teruggekeerd transportschip had gewerkt, dat in het dok was opgenomen om te worden schoongemaakt en opgeknapt.

* * *

Noesa Kembangan. In de *Locomotief* van 22 Nov. j.l. teekent „Tourist" onder het opschrift „Hoe een Paradijs een Hel wordt", den toestand op dit eiland, waar men door onwillige Atjehsche krijgsgevangenen caoutchouc laat planten, onder toezicht van slecht bezoldigd personeel, waartoe men genoodzaakt is gewezen Amboneesche militairen te bezigen, een landaard, die door de Atjehers het meest gehaat wordt. Dat deze geen kwaad in den zin hebben tegen de bewoners van het vreedzame Tjilitjap meent de schrijver als bewezen te mogen aannemen; toch is een toestand ontstaan, die onduldbaar is, maar waarvan als de hoofdschuld „de vloekbare, verkeerde zuinigheid" wordt aangemerkt, die onze tegenwoordige regeering kenmerkt. Het bestuur kan geen verwijt treffen, doch voor zijn voorstellen bleef deze doof. Drie uitwegen zouden openstaan, n.l. de dwangarbeiders naar elders zenden, of hun een matige taak geven onder toezicht van humaan beter betaald personeel of eindelijk een paar divisies maréchaussées op het eiland detacheeren en de Atjehers met geweld in bedwang houden.

* * *

De terechtstelling te Pati. In de *Locomotief* van 7 Dec. j.l. worden ernstige beschuldigingen ingebracht tegen de Indische rechtspraak naar aanleiding van de terechtstelling van een 12-tal misdadigers, waarbij pressie op getuigen zou zijn uitgeoefend om bewijzen voor de schuld der beklaagden bij te brengen, en zoo meer. Sedert heeft het *Bat. Nbl.* nadere gegevens hierover verzameld bij Mr. V. A. van den Bossche, den gewezen voorzitter van den Land-

raad te Pati, thans te Batavia. Het blijkt nu dat geen der voor dien raad gehoorde getuigen de bewering van mishandeling heeft volgehouden. Naar de klachten den voorzitter van terzijde ter oore gekomen, heeft deze nochtans een onderzoek bij de leden van den landraad ingesteld. De mishandelingen werden ontkend, zoo stellig, dat de vrager den indruk kreeg met een afspraak onder de familieleden te doen te hebben, want de klagers waren allen familieleden der beklaagden en geen dezer was als getuige gehoord. Voldoende is thans aangetoond, dat van bezwarende getuigenissen onder dwang verkregen geen sprake is.

Naar aanleiding van een bericht in de *Java-Bode*, dat bij de terechtgestelden de doodstrijd gemiddeld een kwartier geduurd zou hebben, schrijft de heer R. Vorstman uit Rijswijk onder het opschrift ,,Doodstraf of gemartel" aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Jan. j.l., dat het tijd wordt dat men van hoogerhand de doodstraf op meer deskundige wijze doet ondergaan, vooral nu ze in Indië kans heeft bestendigd te blijven. Zoodra het luik wegvalt moet de dood reeds ingetreden zijn.

* * *

Een monument op Ceylon. In de correspondentie van Maurits Wagenvoort in de *Nieuwe Courant* van 12 Jan. j.l. leest men o.a. het volgende: ,,Het bijzonderste Hollandsche gedenkteeken uit Jan Compagnie's tijd is op de Oostkust van Ceylon, een steenen pilaar boven op een hooge en steile rots aan zee, met den naam van een jonkvrouw Van Rheede tot Mijdrecht erop, dochter van ,,den grooten commissaris", baron Van Rheede, wiens prachtig mausoleum te Soerat ik u indertijd beschreven heb. Wat beteekent die monolieth, waarom die naam er op, wat is er de geschiedenis van? Niemand weet het, en wij worden niet wijzer wijl iedereen beweert het te weten en het verhaal dat van een ongeluklige liefde is. De jonkvrouw zou zich van die hooge rots in zee gestort hebben op het ooggnblik dat haar ontrouwe of verboden minnaar daar voorbijstevende om haar te verlaten. Ongelukkig kan die wanhoopsdaad van de edele juffer niet waar zijn, wat er dan misschien waars zij in het verhaal harer droeve min. Zij trouwde en werd de moeder van een talrijk gezin. Intusschen heeft niemand die het kon weten ons ooit verteld waarom die steenen kolom met haar naam op die hooge rots werd opgericht".

* * *

Dessaloemboengs en volksonderwijs. De *Nieuwe Courant* van 10 Jan. neemt uit eene causerie over Kediri, voorkomende in het *Soerab. Hbl.* een bericht over dat dit gewest niet alleen op het gebied van het landbouwcrediet vele andere ver vooruit is, maar dat er ook naast elke dessaloemboeng een eenvoudig van djatihout en bamboe opgetrokken met pannen gedekt gebouwtje staat, netjes gewit en geteerd, waarin de gemeenteschool gehouden wordt.

,,De kosten van loemboeng en school zijn door de gemeente gedragen (altijd rekening gehouden met het kleine, op de begrooting uitgetrokken staatssubsidie). Het schoolbezoek is door de gemeente voor kinderen van bepaalden leeftijd verplichtend gesteld.

,,Het onderwijs in de scholen wordt gegeven door jongelieden, die de lagere inlandsche school hebben afgeloopen en voldaan hebben aan een soort examen; dit examen schijnt door het bestuur te zijn ingesteld".

Dit alles klinkt zeer hoopvol, het is echter vooralsnog de vraag of hier de printah haloes niet een beetje aan den gang is geweest. Vooral dat verplicht schoolbezoek schijnt wat apocrief.

* * *

Schoolstrijd in Indië. In het *Vaderland* van 8 Jan. wordt er de aandacht op gevestigd dat de *Standaard* indertijd, om een ruimer subsidie voor het Christelijk onderwijs in Indië te bepleiten, schreef dat vooral voor den Oosterling een opvoeding, los van de religie, eenvoudig een onding is, dat zij in Oostersche landen nergens bestaat en in het geheel niet bij den Oosterschen landaard past. Het *Vad.* acht het gewenscht tegen dene redeneering te protesteeren. Het is eenvoudig n i e t w a a r, dat de inlander een opvoeding los van religie een onding vindt, wanneer wij ten minste aan schoolopvoeding denken en dat is, in dit verband, toch de bedoeling. Deze beteekent voor den inlander slechts leeren lezen, schrijven, rekenen, enz. Verder gaat hij niet en de Chinees denkt er even zoo over. Het karakter van den inlander eischt beslist neutraal onderwijs en daarom moet het ten zeerste betreurd worden, zegt het blad, dat de zoo verderfelijke schoolstrijd langzamerhand naar Indië wordt overgebracht. Op den duur moet dit aanleiding geven tot allerlei conflicten en beroeringen.

Wanneer dit laatste algemeen wordt ingezien dan zullen vooral onderwijzers zich moeten onthouden van alles wat andersdenkenden grieven en krenken kan, en dat dit wel eens voorbij wordt gezien als men zich om de een of andere reden boos maakt, zou men vermoeden uit een brief aan den Directeur van O. E. en N., opgenomen in het *Nieuws van den Dag in N.-I.* van 9 Dec. j.l., waarin de hoofdredacteur zich beklaagt over den inhoud van een te Batavia verschijnend niet nader aangeduid weekblad. Bij een aanval op genoemd blad, dat in het weekblad als reactionnair en als propaganda-orgaan der katholieken wordt gekenschetst, spreekt de onderwijzer, aan wien het artikel wordt toegeschreven, van de in het geheim voortwoekerende staatkunde van Rome, van het vergiftigen der openbare meening, enz. Terecht wordt gevraagd of dit wel in overeenstemming is met de gewenschte neutraliteit der openbare school.

* * *

Het Indisch huldeblijk, dat zooals wij in de Nov.-afl. bl. 1736 mededeelden een overschot van *f*37,000 liet, heeft nu een verdere bestemming gekregen. Volgens het *Vaderland* van 8 Januari heeft H. M. de Koningin besloten dit bedrag aan te wenden tot oprichting van een gasthuis voor behoeftige ooglijders van alle landaarden te Bandoeng.

* * *

Concessie voor draadlooze telegraphie. In de *Staats-Courant* wordt medegedeeld dat de concessie, waarvan o.a. is melding gemaakt in de Aug.-afl. bl. 1278 bij beschikking van den Minister van Koloniën van 31 Dec. 1907 is ingetrokken.

* * *

Het Abu-Moesa-incident. In de *Illustr. London News* van 21 Dec. j.l. komen eenige afbeeldingen voor van Sjardsja (Shargah) een oude versterking der zeeroovers (op de westkust van die punt van het Arabische schiereiland, welke de zuidelijke begrenzing van de straat van Ormuz vormt). Die plaats, de zetel van den Sjeik van Sjardsja, kwam ter sprake in verband met het hem behoorende eiland Abu-Moesa, dat ongeveer 90 K.M. noordelijk gelegen is (op de kaart ook wel Bomosa genaamd) en waar deze de hulp der Britsche autoriteiten zou hebben ingeroepen, ter bescherming van zijne belangen bij de overdracht van een concessie in Duitsche handen. In vroeger tijd hadden

de Engelschen veel last van de zeeroovers van Sjardsja, welke eens een oorlogsschip vermeesterden en de geheele bemanning vermoordden. De stad werd toen door de Britten gebombardeerd.

Volgens een bericht in de *Nieuwe Courant* van 11 Jan. zouden de Arabische hoofden op dat eiland gesteund worden tegen Perzische en andere aanspraken en volgens datzelfde blad van 13 Jan. was daartoe de Engelsche kanonneerboot „Lapwing" naar het eiland gestuurd. Te Teheran beweert men dat het eiland tot Perzië behoort en het is nu de vraag of de contracten die een Duitsche firma Van Woenckhaus met den sjeik van Sjardsja afsloot geldig zijn of niet. Het kan ook zijn dat Perzië over laatstgenoemde en andere collega's aan de Perzische golf een protectoraat uitcefent en daardoor middellijk toch over het eiland te zeggen heeft.

J. E. D. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

De huwelijksordonnantie en hare uitvoering, door A. H. van Ophuysen. Acd. Proefschrift, Leiden 1907.

Het komt niet heel vaak voor, dat in een proefschrift een onderwerp uit het Nederlandsch-Indische recht behandeld wordt; hier geldt de regel: onbekend maakt onbemind. Doch Mr. Van Ophuysen, die in de gelegenheid is geweest dat recht te leeren kennen, heeft terecht ingezien, dat het meer belangstelling verdient. De huwelijksordonnantie heeft de stof geleverd voor zijn proefschrift. Onder deze ordonnantie wordt verstaan die van 8 Sept. 1895, Stsbl. 198, welke gewijzigd is bij Stbl. 1898, No. 149 en bij Stsbl. 1904, No. 212. Zij regelt voor Java en Madoera, met uitzondering van de Vorstenlanden, de bevoegdheid tot het s'uiten van huwelijken, tot het kennisnemen van verstootingen en van herroepingen van verstootingen onder Mohammedanen.

In zijn eerste Hoofdstuk, getiteld: ,,Vóór de ordonnantie'' geeft de schr. eerst eene beknopte uiteenzetting van de voornaamste voorschriften der Mohammedaansche wet, in zake huwelijkssluiting en huwelijksontbinding. Volgens deze Wet is het huwelijk een contract, gesloten tusschen den bruidegom eener-, de vrouw, vertegenwoordigd door haren huwelijksvoogd (wali) anderzijds. Twee getuigen moeten bij het sluiten van het huwelijkscontract tegenwoordig zijn. Wie als wali optreedt, wordt bepaald door bloedverwantschap. Kan de vrouw niet over een eigen wali-bloedverwant beschikken, dan staan voor haar twee wegen open: zij kan zich wenden tot de overheid, die dan door een harer organen als wali optreedt (wali hakim, op Java en Madoera worden deze wali-functiën door den penghoeloe vervuld), óf de partijen kunnen met onderling goedvinden een willekeurigen derde, mits aan zekere vereischten van geschiktheid voldoende, tot wali aanstellen (hakam). De Wet stelt geen bijzonderen vorm voor het huwelijkscontract vast. Evenals bij andere contracten moet op de aanbieding van de eene partij — in dit geval van den wali der bruid — onmiddellijk de aanname der andere partij — hier van den bruidegom — volgen. De bewoordingen van aanbod en aanname moeten zóó worden gekozen, dat de bedoeling der partijen om een huwelijkscontract te sluiten, duidelijk daaruit blijkt. De geldigheid van een huwelijk nu is afhankelijk van het nauwkeurig in acht nemen van deze voorgeschreven vormen en formaliteiten. En nu is het een bekend feit, dat in alle Mohammedaansche landen bij de ongeleerde massa de meest grove onkunde heerscht omtrent die bepalingen der Wet, die niet dadelijk de godsdienstige verrichtingen raken. Al de vragen, die beantwoord moeten zijn vóór men tot de huwelijkssluiting kan overgaan, de wijze, waarop wettelijk van een en ander blijken moet, de vormen waarin het contract zich beweegt — de gewone Moslim weet er lang niet genoeg van. Daarom is het regel, dat de partijen zich om bijstand tot eenen deskundige wenden. Het doet er natuurlijk niets toe, wie de deskundige is, die zijn hulp verleent. In het begin zijn het als regel de dusgenaamde ,,geestelijken'', vooral de districts- en onderdistricts-peng-

hoeloe's geweest, die aldus hunnen bijstand verleenden. Doch later kwamen er ook anderen, die zich de vereischte kennis eigen gemaakt hadden, en wierpen zich op als huwelijkssluiters. Hierdoor ontstond er dikwijls strijd tusschen de verschillende soorten van huwelijkssluiters. Bovendien lieten de deskundigen zich voor hunne verrichtingen betalen, welke betaling niets anders is dan een tegenprestatie voor bewezen diensten. Waar dit nu zoo is, wordt overheidsbemoeiing een dringende eisch, opdat de deskundigen van hun kennis geen misbruik maken door buitensporig hooge betalingen te eischen.

Om in dezen toestand verandering te brengen kwam dan ook de huwelijksordonnantie tot stand. In Hoofdstuk II behandelt de schr. den inhoud der ordonnantie. Na eerst het gebied en de strekking besproken te hebben, gaat de schr. over tot de beantwoording der vraag, in hoeverre door de reglementeering van den deskundigen bijstand de geldigheid gewaarborgd is van alle op Java gesloten huwelijken. Doch de ordonnantie streeft niet alleen naar rechtszekerheid; zij heeft nog een ander doel: het scheppen van een burgerlijken stand voor den Inlander. Een aanknoopingspunt werd gevonden in de registers, die de huwelijkssluiters gewoon waren, voor eigen gebruik aan te leggen. Het houden van deze registers is thans gebiedend voorgeschreven.

Wat is de toekomst der ordonnantie? De vraag mag gesteld worden, omdat de toestand, dien de ordonnantie aanwezig vond en waarop zij gebaseerd was, niet verwacht kan worden, ongewijzigd te blijven voortbestaan. De schr. meent, dat de wetgever in elk geval zoo voorzichtig mogelijk zal moeten zijn, wanneer hij aan het gebied der Mohammedaansche wet raakt. De Nederlandsch-Indische regeering heeft in de Moslimsche wereld toch al geen goeden naam, vanwege het ingrijpen in verschillende aangelegenheden, die ten onrechte beschouwd worden als van godsdienstigen aard te zijn. Met het oog op de leemten in de bestaande ordonnantie, geeft de schr. eene gewijzigde redactie aan.

Aangezien de ordonnantie eene strafwet in blanco is, en zij om te werken de nadere aanwijzing behoeft der uitsluitend bevoegde personen en der geoorloofde heffingen in de Residents-besluiten, bespreekt de schr. in Hoofdstuk III die gewestelijke regelingen op Java en Madoera, en naar aanleiding daarvan komen ook het beheer en de verdeeling der huwelijks- en scheidingsgelden, en de moskeekassen ter sprake.

In een aanhangsel bespreekt de schr. de voorwaardelijke verstooting (ṭalâq), als middel om den man zekere verplichtingen jegens de vrouw op te leggen. In deze aanwending der voorwaardelijke verstooting is op zich zelf niets wat speciaal aan onzen Archipel eigen is. Maar het adatrecht van Java heeft aan den ta'lîq eene eigenaardige plaats gegeven: bij ieder huwelijk spreekt de man, ook zonder voorafgaande afspraak, onmiddellijk na de sluiting van het contract eenen voorwaardelijken talâq over zijne vrouw uit. Als Bijlage zijn ta'lîq-formules, op Java in gebruik, opgenomen.

Met dit korte overzicht van den inhoud der dissertatie moet hier worden volstaan; voor een meer uitvoerig referaat is het hier de plaats niet. Het oordeel over dit proefschrift zal naar mijne meening gunstig mogen luiden. Schr. verstaat de kunst om zijne denkbeelden helder en eenvoudig uit te drukken. Van onnut schermen met geleerde begrippen is nergens een spoor te bekennen. Indien men echter na kennisneming van het lezenswaardig geschrift toch een zeker gevoel van onvoldaanheid niet kan onderdrukken, dan ligt de verklaring daarvan wellicht hierin, dat men voelt, dat schr. juist met den uitnemenden aanleg, dien hij blijkt te bezitten, misschien meer van zijn onderwerp had kunnen maken.

Mr. A. A. Galestin.

Handboek voor de Tabakskennis, Tabaksteelt en Tabaksfabrikage van Dr. Richard Kiszling. Tweede vermeerderde druk. In het Nederlandsch vertaald door S. C. J. Bertram. — Blom & Olivierse, Kuilenburg. 1907.

Toen in 1906 de tweede druk verscheen van het bekende „Handbuch der Tabakkunde, des Tabakbaues und der Tabakfabrikation" van R. Kiszling, werd deze nieuwe uitgave, zooals begrijpelijk is, met instemming en met belangstelling ontvangen. Men mag het dan ook inderdaad op prijs stellen, dat de heer Bertram zich de moeite getroost heeft dit werk in het Nederlandsch te vertalen en het daardoor ook toegankelijk gemaakt heeft voor wie, om welke reden ook, het oorspronkelijke anders een gesloten boek zou gebleven zijn.

Met het oog op de uitgebreidheid van de tabakslitteratuur, die vooral in de laatste jaren steeds meer in omvang toeneemt, wordt het bijna onmogelijk voor hen, die slechts weinig tijd beschikbaar hebben voor de studie van dit speciale onderwerp, om voldoende op de hoogte te blijven. Hierbij heb ik voornamelijk op het oog hen, die rechtstreeks bij de cultuur, de fabricatie of den handel betrokken zijn; voor dezen kan een beknopt handboek, als het hier gebodene, veel waarde bezitten.

In verband met de talrijke scheikundige onderzoekingen, waardoor de schrijver zich op het gebied van de „tabakschemie" een goeden naam verworven heeft, wordt aan dit deel een voorname plaats ingeruimd en dit gedeelte klaarblijkelijk met groote voorliefde behandeld. Hetzelfde kan niet gezegd worden van het landbouwkundige deel, althans voor zoover het samenhangt met de vraagstukken, die zich voordoen tijdens den groei en die van physiol. chemischen aard; ook wordt weinig of niets vermeld van de talrijke proefnemingen op het gebied van selectie, van veredeling, enz. om planten te kweeken, wier bladeren zoo veel mogelijk aan de telkens wisselende marktcischen kunnen voldoen.

Ook doet de inhoud vermoeden, dat dit werk voornamelijk bestemd en bedoeld is voor wie zich meer speciaal interesseeren voor de cultuur, de fabricatie en den handel in Duitschland, want ook de in dat land geldende wettelijke bepalingen komen er alleen meer uitvoerig in voor. Voor degenen, die niet in hoofdzaak met de Duitsche toestanden te maken hebben, is dit wel een schaduwzijde, omdat zij gemakkelijk tot een eenzijdige voorstelling leidt. Bij de samenstelling heeft K. voornamelijk gebruik gemaakt van Duitsche of in het Duitsch geschreven bronnen, en zoodoende vindt men slechts bij uitzondering melding gemaakt van andere litteratuur; vergis ik mij niet, zoo wordt de belangrijke Italiaansche litteratuur in het geheel niet genoemd.

Het verdient vermelding, dat de vertaler deze leemte klaarblijkelijk ook gevoeld heeft en er reeds een begin mee gemaakt heeft om den inhoud van de vertaling meer in overeenstemming te brengen met de wenschen van zijn, d. z. Nederlandsche, lezers. Ik heb hier op het oog de inlassching van de tabellen, die op den handel van de Sumatra-tabak enz. betrekking hebben en op enkele andere opmerkingen, die hiermede in verband staan. Jammer, dat de heer Bertram zich slechts tot enkele dergelijke wijzigingen bepaald heeft, het boek zoude m.i. veel in waarde gewonnen hebben, vooral voor de Hollandsche lezers, indien hij nog veel meer in deze richting gedaan had.

Mocht daarbij de vrees komen, dat zulke aanvullingen den omvang van het handboek te groot zouden maken, zoo ware wellicht het Hoofdstuk I „De Chemie van de tabak" zeer beknopt weer te geven; immers wie dergelijke onderzoekingen uit te voeren hebben, zullen er toch de voorkeur aan geven de oorspronkelijke tekst te gebruiken. Daarenboven komen juist in

dit gedeelte vele storende drukfouten voor, die den indruk maken, dat een correctie door een deskundige op scheikundig gebied, geen overbodige weelde zou geweest zijn; *ammoniakalische Gärung* wordt b.v. *ammoniak-kalische gisting* en derg.

Voor lezers in Indië ware een omwerking van hetgeen K. mededeelt over de tabakscultuur op Sumatra zeer zeker gewenscht; zij toch zullen alleen bij lezing van dit gedeelte geen juisten indruk van het boek kunnen krijgen. K. gebruikt n.l. bij de beschrijving alleen een in 1890 gepubliceerde korte mededeeling hierover, in den tijd, toen nog een groot deel van vele ondernemingen met oerbosch bedekt was. De thans gevolgde wijze om tabak te kweeken, wijkt dan ook ten eenenmale af van de toen gebruikelijke. Voor den heer Bertram zoude bijv. met gebruikmaking van het bekende Handboek van W. Westerman en van andere recente gegevens hier een schoone gelegenheid zijn, deze zaak voor de Hollandsche lezers meer *up to date* te maken. Een Hollandsche bewerking zou dus in de plaats kunnen komen voor een Hollandsche vertaling.

In het algemeen kan ik echter bij mijn reeds in den aanvang medegedeelde meening blijven, dat zoowel voor belanghebbenden hier te lande, als in de tropen, ook de vertaling van dit handboek veel nut kan stichten, ook door de laatste hoofdstukken, waarin o.a. de fabricage en de verwerking van het product duidelijk met vele illustratie's wordt toegelicht.

Opmerking. Met den vertaler ben ik het volkomen eens, dat geheel andere oorzaken in het spel zijn dan alleen „Misswirtschaft" en „ungünstige klimatische Verhältnisse", wanneer de Sumatra-oogst grooter of kleiner is en lager of hooger prijs behaalt. Echter kan de vertaling van *Misswirtschaft* door „verkeerd bestuur" voor Indische lezers verwarring stichten, omdat aldaar onder „bestuur" gewoonlijk de regeering (B.B.) verstaan wordt en hier klaarblijkelijk de administratie, het beheer van de onderneming bedoeld is, voor zoover die betrekking heeft op het landbouwkundig bedrijf, enz.

A. v. B.

In de Molukken. Reis met de booten der Koninklijke Paketvaart-Maatschappij, door Dr. J. Groneman. Amsterdam Van Holkema & Warendorf.

Met den titel „In de Molukken" moet men het niet te nauw nemen, daar ongeveer de helft van het boekje handelt over Bali, Lombok, Makassar en Balik-Papan, welke eilanden en plaatsen op de heen- en terugreis van en naar Soerabaja worden aangedaan.

Het valt niet te ontkennen, dat een zeereis door het Oostelijk deel van den Archipel, veel meer natuurschoon te genieten geeft dan in het Westelijk deel. Gezichten zooals bij de nadering van Gorontalo en Ternate, de invaart van de baai van Ambon, van het Zonnegat e. a., zijn onvergetelijk en zal men in het Westelijk deel van den Archipel niet licht vinden.

Van het vele schoons dat op de Molukkenreis te zien is, heeft vooral de natuurpracht van de Ternataansche eilanden een diepen indruk op den schrijver gemaakt. Wij deelen zijn enthousiasme ten volle; de vaart langs en tusschen die steil uit zee oprijzende, imposante, veelal tot den top begroeide vulkaankegels, is op zich zelf wel een Molukkenreis waard.

Onder de talrijke meestal goed geslaagde kiekjes, zijn zeer fraaie, zooals

die van de Ellinckhuyzenstraat te Ambon en van de brug over de Tondanorivier in de Minahassa.

De schrijver schijnt in de meening te verkeeren, dat de Mohammedanen op Ambon uitsluitend vreemde Oosterlingen, Boegineezen of Maleiers zijn (blz. 44 en 45). Dat is echter niet geval. Zoowel op Ambon als op Haroekoe en Saparoea, wonen vele Mohammedaansche *Amboneezen*.

Met *afstammelingen* van de Oeliassers zullen wel bedoeld zijn *bewoners* van die *eilanden* (blz. 46).

Hoewel niet gezegd kan worden, dat aan een boekje als dat van Dr. G., na het verschijnen van de Reisgids voor N.-I. door Dr. v. Bemmelen en G. B. Hooijer, behoefte bestond, kan het zijn nut hebben, dat nog eens in het bijzonder op het aantrekkelijke van een Molukkenreis de aandacht wordt gevestigd.

H.

Faillissementsverordening, door Mr. J. Duparc
Batavia. G. Kolff & Co. 1906.

Dit geschrift dat eerst in het laatst van het vorige jaar aan de redactie door de uitgevers werd aangeboden en 130 bladz. telt, heeft eigenlijk den zeer uitvoerigen titel: Faillissementsverordening Kon. Besl. van 19 November 1904 No. 16 (Staatsblad 1905 No. 217) benevens eene opgave van de daarop betrekking hebbende literatuur, jurisprudentie van den Hoogen Raad en aanduiding achter elk artikel van de daarmede overeenstemmende bepalingen in de Nederlandsche faillissementswet met aanteekeningen, zoomede de Verordening ter invoering van de Faillissementsverordening (Staatsblad 1906 No. 348) en bijlage, door Mr. J. Duparc, Substituut-Officier van Justitie te Batavia.

Over den inhoud valt niet veel te zeggen. Volgens een rechtsgeleerde, die er over geraadpleegd werd is het werkje een praktische leidraad voor de rechterlijke macht, doch voor bestudeering en oplossing van quaesties biedt het weinig gelegenheid. Men mag dus aannemen, dat het een voor het dagelijksch leven zeer nuttige uitgave is, die er geen aanspraak op maakt tevens eene afgetrokken wetenschappelijke studie te leveren.

Litteratuuroverzicht der Bataklanden, bewerkt
door M. Joustra. Stoomdr. Louis H. Becherer.
Leiden 1907.

Zooals in de *Ind. Gids* 1906 I bl. 614-615 is vermeld vormde zich een Comité om een Instituut in het leven te roepen tot het verzamelen van zoo volledig mogelijke gegevens betreffende de Bataklanden en hunne bewoners. De oud-zendeling M. Joustra, van wiens hulp men zich toen verzekerde, heeft als eerste vrucht van zijn werkzaamheid op dit gebied, dit werkje samengesteld. Het is bedoeld als een voorarbeid voor het beschrijven van de thans voorhanden kennis en daarmede indirect een voorarbeid ook voor de eigenlijke taak van het Instituut.

Hoezeer ook in velerlei opzichten een samenhangend geheel vormende, is het er volgens den schrijver toch verre van daan, dat de Bataklanden en hun

bewoners overal hetzelfde beeld vertoonen: aan afwijkingen, verschillen, ja tegenstellingen, geen gebrek. Daarbij zijn sommige streken reeds lang, andere eerst sedert kort onder Europeesch bestuur, nog andere vrijwel onbekend. Dit gaf aanleiding het gebied in kringen te verdeelen. De begrenzing daarvan is echter ook moeilijk; na zorgvuldig wikken en wegen heeft de schrijver de zes volgende aangenomen: I Karo, II Daïri, III Timoer, IV Toba, V Mandaïling en VI het bovenstroomgebied der Panei- en Bila-rivieren. In een zevende afdeeling van het overzicht, die opzettelijk zoo klein mogelijk gehouden is, werd onder het hoofd „Generalia" het een en ander bijeengebracht, dat niet tot een bepaalden kring was te brengen.

Doch ook de te behandelen stof eischte verdeeling in rubrieken en al is het pogen naar scherpe begrenzing hier ondoenlijk en ongewenscht, men heeft ook hier zooveel mogelijk de volgende hoofden uit elkander gehouden: *a*. topographie en karteering, *b*. geologie, *c*. flora, fauna en klimaat, *d*. voorwaarden en middelen van bestaan, *e*. anthropologie, *f*. ethnographie, *g*. zeden en gewoonten, *h*. adatrecht, *i*. godsdienst, *j*. taal- en letterkunde, *k*. afbeeldingen en platen, *l*. aanraking met buurvolken en *m*. met het Eur. bestuur.

Aan elk der zeven hoofdafdeelingen gaat eene zoo nauwkeurig mogelijke literatuur-opgave vooraf. Daarbij zijn sommige berichten en mededeelingen achterwege gelaten, die kennelijk aan andere geschriften ontleend zijn, waartegenover meer uitvoerige verzamelwerken voor het meerendeel zijn opgenomen. Soms is daardoor het raadplegen der daarin verwerkte bronnen vrijwel onnoodig geworden. Het meeste heeft de schrijver zelf doorgewerkt en omtrent hetgeen voor hem tot dusver niet toegankelijk was wordt betwijfeld of het veel zal bevatten dat het hier gegevene wezenlijk zou verrijken. Ook onder het opgenomene is heel wat, dat voor het doel geringe waarde heeft. Bij de literatuur-opgave mocht het niet ontbreken, maar verdere bespreking kon gerust achterwege blijven. Voorts is het jaartal opgegeven, waarop de waarnemingen betrekking hebben, terwijl hier en daar door een korte opmerking een oordeel wordt uitgesproken over de waarde en dit gemotiveerd. Als eindindruk geldt dat de qualiteit van het meeste niet aan de quantiteit beantwoordt en dat het percentage, dat inderdaad wetenschappelijke waarde heeft, uiterst klein is.

Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen in Nederlandsch-Indië. 1908. Amsterdam. J. H. de Bussy.

De twintigste jaargang van dit Handboek, met zijn fraaien linnen band en afgeronde hoeken, bestemd om veel doorbladerd te worden, is wat den inhoud betreft weder belangrijk uitgebreid. Komen er door het sluiten of aan het Gouvernement terug geven, thans 119 ondernemingen minder voor den in den vorigen jaargang, daarentegen zijn thans pl.m. 200 nieuw gevormde Maatschappijen opgenomen, zoodat het aantal naamlooze vennootschappen in Ned.-Oost-Indië werkzaam nu tot ruim 1800 is geklommen. Op bl. 1150—1168 zijn 94 ondernemingen in Suriname vermeld en het geheele boek telt thans, behalve de advertenties, 1404 bladzijden. Gaat men verder den inhoud na dan opent de tekst met een uitvoerige opgaaf van het personeel en de omschrijving der verschillende afdeelingen van het Departement van Landbouw in N.-I. De lijst van cultuurondernemingen in Ned.-Oost-Indië loopt van bl. 5 tot 478 en bevat thans 2492 nummers. Merkwaardig is de daarop volgende lijst onder het opschrift „Kleine Landbouw" bevattende 72 nummers, waarvan

de uitgestrektheid, de ligging, de naam van den erfpachter, het begin van het erfpachtrecht en de canon worden opgegeven.

De lijst der agentschappen en voornaamste handelsfirma's in Oost-Indië, alphabetisch naar de plaatsen geordend, wordt gevolgd door de voornaamste agentschappen van handelshuizen buiten Ned.-Indië en dan volgt de opgaven der Handel-, Cultuur-, Mijnbouw- en andere Maatschappijen, die als Naamlooze Vennootschappen in Nederland en Ned. Oost-Indië werken. Hiervan hebben 444 betrekking op handel, vervoer of verkeer, 25 zijn verzekeringmaatschappijen, 742 zijn landbouw-maatschappijen, 193 behooren tot de mijnbouw-maatschappijen en onder andere takken van nijverheid worden er nog 406 genoemd.

Na vermelding van de landbouw- en andere Vereenigingen en instellingen in Nederland, die met Ned.-Indië in betrekking staan, volgen op bl. 862-1148 een aantal officiëele voorschriften en reglementen met landbouw en nijverheid in betrekking staande, die de waarde van het werk voor de schrijftafel zeer verhoogen. Dan komt Suriname en volgen bl. 1180-1254 verschillende bepalingen voor de West, voegt men daarbij dat de ondernemingen ook nog systematisch gerangschikt zijn naar het product, dat lijsten van handelsmerken zijn gegeven en dat die van personen het opzoeken vergemakkelijkt, dan heeft men nog slechts een flauwe voorstelling van al het wetenswaardige in dit boekdeel opgenomen, aan welks samenstelling, in verband met den stortvloed van wijzigingen en aanvullingen, die elk oogenblik voorkomen, blijkbaar buitengewoon veel arbeid moet besteed zijn.

De Javaan in de Désa (Sérat pandjrah ing poespita). Javaansche samenspraken, behelzende de zeden en gewoonten van den kleinen man. Met aanteekeningen door C. F. H. Dumont, Kapitein der Infanterie O. I. L. Tweede omgewerkte druk. Leiden Gebr. v. d. Hoek. 1907.

In 1905 verscheen bij den boekhandel Visser & Co. te Weltevreden de eerste druk van dit boekje; dat reeds in 1907 een tweede druk het licht zag is wel het beste bewijs, hoezeer het in den smaak is gevallen bij de beoefenaars van het Javaansch. Inderdaad is dit niet te verwonderen, daar het een tweeledig nut heeft, n.l. bevordering der kennis van de Javaansche taal zoowel als van het Javaansche volksleven. In 17 Javaansche samenspraken (in Javaansch karakter) handelt het over de gewoonte der Javanen o.a. huwelijksaanvrage, verloving, huwelijk, zwangerschap, geboorte, bij het „ngĕdoenaké lĕmah" (d. i. de plechtigheid van het voor 't eerst in aanraking brengen met den grond), de besnijdenis en begrafenis. Ook Winter behandelt in den vorm van Javaansche samenspraken de meeste dezer onderwerpen, maar bij hem is er een die telkens vraagt: „hoe doet de Javaan bij deze gelegenheid, en hoe bij die?" waarop dan steeds de andere spreker het antwoord geeft. In dit werkje daarentegen is de veel aantrekkelijker manier gekozen, dat de sprekers zelf de personen zijn, die de huwelijksaanvrage doen, of een dochter uithuwelijken, enz. Hierdoor wordt een droge opsomming van al de plechtigheden vermeden, en blijft de stijl veel levendiger.

In de voorrede zegt de heer Dumont: „Bij het bestudeeren van verschillende handschriften van mijn helper, den bekenden en bekwamen Javaan Soerå di Poerå, kwamen mij ook deze samenspraken, door hemzelven gedeeltelijk op mijne aanwijzing vervaardigd, onder de oogen". Hij zelf voegde er

een groot aantal aanteekeningen bij, in den eersten druk hoofdzakelijk van lexicographischen aard, met het doel om hulp te geven aan hen, die zonder eenige leiding het Javaansch bestudeeren. Daar veel van die aanteekeningen voor de gebruikers van het groote Javaansche Woordenboek overbodig waren, is in den tweeden druk dit soort aanteekeningen beperkt tot de verklaring van eenige eigenaardige uitdrukkingen, en uitbreiding gegeven aan de aanteekeningen op het gebied der ethnographie. Op deze wijze is het werk meer geschikt gemaakt voor de studie van het Javaansch, zooals dit gewoonlijk, met behulp van een woordenboek, geschiedt, al zal menig eerstbeginnende noode de aanteekeningen van den eersten druk missen, die hem in staat stelden zonder al te veel gezoek in het lexicon den zin te begrijpen. Bovendien heeft de tweede druk nog veel gewonnen doordien de heer Dumont daaraan eenige volksverhalen toevoegde, juist zóó weergegeven als ze hem door een Sålåschen Javaan werden verteld, te weten: Over den oorsprong van de rijst; over het ontstaan van den naam Banjoewangi en een verhaal van menschen, die een setan (duivel, booze geest) gingen „(bestrijden) vangen".

Een enkele opmerking slechts omtrent de in een aanteekening gegeven vertaling van: „boten langkoeng, sampoen kirang ing paměngkoe" als beteekenende: „het is niet erg, laat niet na mij dit te vergeven". O. i. zou het in het verband beter passen, *sampoen* op te vatten als Krâmâ van *wis*, en *paměngkoe* als: bestuur, het onder de tucht houden, opvoeding; zoodat de vader voor het linksche optreden zijner dochter zelf de schuld op zich neemt. Evenwel is natuurlijk ook de opvatting in de aanteekeningen zeer goed te verdedigen.

Wij aarzelen niet, deze „bijdrage tot de kennis van taal, land en volk", zooals de schrijver zelf zijn werk noemt een belangrijke aanwinst voor die kennis te noemen en ze aan allen, die in den Javaan en het Javaansch belang stellen, ter lezing aan te bevelen.

W., Jan. 1907. T. J. B[illegible]

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

KABELBANEN.

Zooals in de Sept.-afl. van de *Ind. Gids* (bl. 1415-1416) vermeld is, heeft de Minister van Koloniën aan de Commissie belast met het onderzoek betreffende de wenschelijkheid van spoorwegaanleg door den Soebang-pas naar de Emmahaven op Sumatra, advies gevraagd omtrent het aanleggen van een kabelbaan in die richting. Twee der leden van de commissie, de heeren J. André de la Porte en A. Snethlage, maakten daartoe een studiereis en het resultaat van hun onderzoek is thans in het weekblad *De Ingenieur* van 14 Dec. j.l., toegelicht met verschillende afbeeldingen en twee platen, verschenen.

Omdat het genoemde heeren voorkomt dat kabelbanen in verschillende gevallen in Nederlandsch-Indië met succes zijn toe te passen, maakt zij gaarne van deze gelegenheid gebruik om hare waarnemingen betreffende dit transportmiddel en de verzamelde gegevens in ruimer kring bekend te maken.

Het verslag geeft eenige algemeene beschouwingen over de voor- en nadeelen van kabelbanen en eene technische beschrijving, welke wordt toegelicht door figuren, ontleend aan de catalogi der firma's Pohlig te Keulen en Bleichert te Leipzig, de voornaamste Duitsche constructeurs op dit gebied. Vervolgens bevat het de korte beschrijving van een zestal banen van betrekkelijk groote lengte en groote capaciteit, welke werden bezichtigd. Van deze banen waren er twee door Bleichert aangelegd, waarvan één te Veitsch in Stiermarken, lang 6,420 K.M. voor de „Magnesit-Werke" aldaar en één van 4.4 K.M. te Stephanshütte in Hongarije voor het vervoer van ijzererts. De vier andere, door Pohlig gebouwd, dienden alle voor het vervoer van ijzererts. Van deze was die van 13 K.M. te Nyustya Likér in Hongarije de langste.

Blijkbaar om te doen zien dat op dit gebied nog wel veel langer en stouter banen zijn uitgevoerd, geeft de tweede plaat het lengteprofil van de kabelbaan in Argentinië bij Chileceto, welke over een afstand van 34½ K.M. een hoogteverschil van 3500 M. overwint.

Als men werkelijk de kabelbaan op een afvoer van steenkolen door de Soebangpas wil toepassen, dan moet men juist met die grootere banen te rade gaan. Intusschen kon de commissie zich van een beschrijving van die Argentijnsche baan onthouden, omdat op de lezing, door de heeren A. H. van Lessen en G. Dietrich op 10 Mei 1907 te 's-Hage in de Nederlandsche afdeeling der Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw gehouden, eene ruime verspreiding plaats had van de verhandeling door laatstgenoemde geplaatst in den jaargang 1906 van het *Zeitschrift des Vereins deutscher Ingenieure*, waarin deze heer, hoofdingenieur bij de Bleichert-maatschappij te Leipzig, eene rijk geïllustreerde beschrijving van die baan in de Noord-Argentijnsche Cordilleras gegeven heeft, terwijl daardoor tevens de bijzonderheden van het stelsel-Bleichert worden duidelijk gemaakt. De bedoelde lezing is, toegelicht met figuren, opgenomen in *De Indische Mercuur*

van 12, 19 en 26 November, waarin men het bewuste lengteprofil, kijkjes op die baan en verschillende constructiedetails van Bleichert ontmoet, die thans ook in de *Ingenieurs* zijn opgenomen. Ook Pohlig's stelsel is voor Indië niet geheel nieuw, want van de kabelbaan, destijds in de Solovallei aangelegd om de bouwsteen van Banjoe-oerip tot aan Ngloewak over 10 K.M. lengte te vervoeren, ls de beschrijving te vinden in het Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan van het *Kon. Instituut van Ingenieurs* (1897) bl. 300. Op plaat LXXIII ziet men daar de details van het Pohlig-systeem in het klein afgebeeld.

Bij al de beschouwde kabelbanen is het Duitsche stelse' toegepast om de bakken met raderen over een vaststaanden draagkabel te doen loopen en de beweging te verkrijgen door een afzonderlijken trekkabel van veel minder gewicht. Bij het Engelsche stelsel, waarvan de beste toepassingen door Hodgson en Roe zijn gemaakt, gaat de draagkabel zelf rond. Dit heeft het voordeel dat deze bij het passeeren der stations steeds onder de oogen van het personeel komt. Daarentegen is de last, die bewogen wordt, namelijk bij het Engelsche systeem bakken plus de zware draagkabel, belangrijk grooter dan bij het Duitsche, want daar bestaat die last uit de even zware bakken, doch vermeerderd met den zooveel lichteren trekkabel. Bij een gekozen voorbeeld zou om 32 ton netto over 10 K.M. te vervoeren bij het Engelsche systeem 181 ton bruto vervoerd moeten worden en bij het Duitsche slechts 79 ton. Intusschen kan het voorkomen dat het arbeidsvermogen der dalende wagens het geheele stelsel drijft en dan is die verhouding geen bezwaar.

Daar de opdracht betrekking had op den eventueelen aanleg van een kabelbaan Emmahaven—Soebang—Solok, waar dit bijzonder geval slechts zou kunnen voorkomen bij de secties beiderzijds van den Soebang-pas gelegen, terwijl voor de overige secties het Duitsche systeem de voorkeur zou hebben, en een gemengd systeem niet in aanmerking komt, werd het onderzoek tot dit laatste beperkt.

Zooals reeds gezegd is, wisselde de lengte der bezichtigde lijnen af van 4.4 tot 13 K.M. en de capaciteit van 60,000 en 600,000 ton per jaar, terwijl de exploitatiekosten van 1 tot 13 cent per ton-kilometer of van 12 tot 92 cent per ton uiteenliepen (waaronder van 2 tot 60 cent voor los- en laadkosten).

De oudste der banen was ongeveer 20 jaren geleden gebouwd, de jongste nauwlijks één jaar in exploitatie. De lengteprofielen van 5 dezer banen zijn op plaat I der verhandeling voorgesteld.

Met voorbijgang der andere minder belangrijke banen, laten wij hier volgen wat gezegd wordt omtrent de 12.7 K.M. lange kabelbaan tusschen Oetingen en Differdingen, die erts transporteert voor het „Deutsch-Luxemburgische Bergwerks und Hütten Verein Differdingen". Deze wordt een model-inrichting genoemd, zoowel uit een oogpunt van aanleg als van exploitatie. De constructie is van Pohlig; de grootste overspanning tusschen de steunpunten, die alle van ijzer zijn, is 300 M. De draagkabel is hier van het zoogenaamde gesloten systeem, dat is hij bestaat uit in elkander passende spiraalvormig gedraaide façondraden, om een kern van vierkante en ronde draden. Alle draden met 90—100 K.G. breukvastheid per m.M². en eene toe te laten spanning van 16 à 17 K.G. per m.M². De trekkabel heeft slechts 20 m.M. doorsnede. De wagentjes zijn hier bijzonder zwaar, n.l. 375 K.G., terwijl zij bij de andere beschouwde banen van 130 tot 250 K.G. afwisselen, maar daarentegen laden zij ook 750 K.G. en worden met eene snelheid van 2,5 M. in de seconde voortbewogen. De afstand der wagens is 56 M. en het aantal dat per uur passeert 161. Men heeft hier geen verschil in zwaarte voor het deel van den kabel waarlangs de volle en dat waarlangs de ledige wagens passeeren,

omdat het voornemen bestaat na 5 jaar het transport over de kabels om te wisselen en zoodoende beide minstens 10 jaren in gebruik te houden.

Beide kabels zijn gespannen door 27-tons spangewichten, aan beide uiteinden van elke kabelsectie; verankeringen komen dus niet voor.

Er zijn 3 afzonderlijke spaninrichtingen en 3 spaninrichtingen op de stations, totaal 6 stuks, waarvan 4 dubbele en 2 enkele; de draagkabels vormen 5 kabelsecties, die elk een lengte van ruim 2.5 K.M. hebben.

Het drijfstation ligt op 5 K.M. van het eindpunt. Een machine van 90 P.K. bij het hoogovenwerk levert de kracht van dit station, de overbrenging geschiedt electrisch. De trekkabels loopen van het aandrijfstation naar de eindpunten over afstanden van 5327 en 7453 M.; en zijn dus 10.6 en 14.9 K.M. lang. De stations zijn telephonisch verbonden; bovendien zijn de baanwachters voorzien van een draagbaar telehpoontoestel.

Het transport bedraagt bij 13 uren dagarbeid in 300 werkdagen per jaar 400,000 ton en kan bij dag- en nachtarbeid zonder overbelasting opgevoerd worden tot 600,000 ton. Voorheen werd aan spoorwegtransport over 600,000 ton 1.20 mark per ton betaald: de kosten van het kabeltransport waren door de firma Pohlig gegarandeerd (zonder afschrijving of storting in een kabelfonds) niet hooger te zullen zijn dan 0.20 mark per ton. Daar die kosten bleken het gegarandeerde bedrag niet te boven te gaan, werd de baan kort geleden van deze firma overgenomen. Van de brutobesparing van 600,000 mark, 50,000 mark voor rente rekenend en 150,000 mark voor vernieuwing, ongevallen, enz., blijft er 400,000 mark over, waarmede de baan in 3 jaren kan worden afgeschreven. De aanlegkosten bedroegen 1,200,000 mark of *f*55,000 per K.M. Bij een vervoer van 600,000 ton zijn voor het bedrijf noodig 26 man voor dagdienst en 26 man voor nachtdienst. Bij de wekelijksche inspectie wordt de snelheid van 2.5 M. per seconde tot 0.5 M. teruggebracht en beweegt zich de opzichter in een der wagens langs de kabels om eventueele draadbreuken te zoeken.

Daar van deze baan de bedrijfskosten in centen per ton voor de verschillende hoofden van rekening als beambten, arbeidsloon, onderhoud en vernieuwing, materialen en krachtverbruik niet konden gespecificeerd worden, maakt de zooeven genoemde berekening op ons meer den indruk van een prospectus-reclame dan van een op de ervaring gegronde becijfering. Bij het ramen van de bedrijfskosten van banen van groote lengte meenen de verslaggevers trouwens zelf, dat een voorzichtig gebruik moet worden gemaakt van de resultaten elders verkregen. Men ziet toch de bedrijfskosten bij de verschillende bezochte mijnen van 1 tot 13 cent per ton-K.M. uiteenloopen.

Voor kabelbanen van groote lengte wordt opgemerkt, dat men een bedrijfssectie bezwaarlijk langer kan maken dan 10 à 12 K.M., omdat de trekkabel daarbij reeds 20 à 24 K.M. lang wordt en de wrijving tusschen kabel en drijfrad niet meer voldoende zou zijn om de drijfkracht over te brengen. Bij groote lengte zullen dus meerdere bedrijfssecties noodig zijn en de vorm van het terrein zal daarbij bepaalde eischen stellen. Uit de lengteprofielen der uitgevoerde banen blijkt, dat in de sterkte hellingen enkele bedrijfssecties niet langer dan 2 K.M. konden zijn.

„Een of meer *kabelsecties* (lengte tusschen een verankering en een spangewicht of tusschen twee spangewichten) vormen een *bedrijfssectie*; de indeeling der bedrijfssecties is afhankelijk van het gekozen lengteprofil. Een ernstig bezwaar tegen het aaneenschakelen van meerdere bedrijfssecties is er niet.

„Kent men de transportkosten in engeren zin van een bepaalde hoeveelheid goederen over een bedrijfssectie van 10 K.M., dan zal het vervoer over twee secties van 10 K.M. in gelijksoortig terrein in 't algemeen tweemaal

zooveel kosten plus de loonen van 2 man voor de overgave der goederen van de eene op de andere sectie.

„Kan men beide secties echter uit één punt aandrijven, dan wordt het loon voor bediening der drijfkracht voor twee secties òf gelijk aan òf slechts een gering bedrag hooger dan voor één sectie. Heeft men méér dan twee secties, dan kan de kracht uit één of meer punten, waar waterkracht voorhanden is of kracht voor andere doeleinden noodig is, electrisch worden overgedragen naar de verschillende aandrijfstations.

„De kosten per K.M. voor toezicht en herstellingen zullen op banen van grooter lengte afnemen. De kans op bedrijfsstoringen neemt toe met de lengte van de baan; dit is bij een spoorweg niet anders".

Na eenige cijfers gegeven te hebben omtrent het verschil in bedrijfskosten en het meer of minder verbruik van handenarbeid op de bezichtigde lijnen, vat de commissie hare conclusies in de volgende slot-opmerkingen samen:

1o. Voor de constructie der steunpunten en der stations moet de voorkeur gegeven worden aan ijzer boven hout, ook al is hout tegen lagen prijs verkrijgbaar, om brandgevaar door toeval of kwaadwilligheid en kosten van onderhoud en toezicht te vermijden.

2o. Zware kabels, zwaarder dan de fabrieken, om tot een laag aanlegcijfer te komen, aangeven, moeten worden aanbevolen, met het oog op lage onderhoudskosten en op vermindering der afschrijvingskosten door den langeren levensduur der kabels.

In het algemeen zijn spiraalkabels door de hooger toe te laten spanning per m.M². zuiniger; de nieuwste banen geven echter de voorkeur aan gesloten kabels.

3o. Betreffende de koppelingen bestaat geen gevestigde voorkeur; bij de nieuwere banen worden de automatische koppelingen van Bleichert en van Roh.ig, die beiden uitmuntend voldoen, steeds toegepast, de knoopenkoppeling wordt slechts bij uitzondering gebruikt.

4o. Laad- en loskosten moeten door aanleg van automatisch werkende los- en laadinrichtingen tot een minimum teruggebracht worden, zoodat de handenarbeid in de stations zich bepaalt tot het afgeven en ontvangen der wagens; het aantal werklieden per station behoeft dan niet grooter te zijn dan 2 of 3.

5o. Bij zaakkundigen aanleg en nauwlettend toezicht is de bedrijfszekerheid van een kabelbaan niet minder dan die van een spoorweg.

6o. Overbrenging der drijfkracht door electriciteit verdient aanbeveling, omdat:

a. eenvoudiger bediening der drijfstations wordt bereikt;

b. het arbeidsvermogen der dalende geladen wagens van één sectie voor een verder gelegen sectie gebruikt kan worden;

c. de gelegenheid bestaat het bedrijf van uit een centraal punt stil te zetten.

d. veiligheidsinrichtingen zijn toe te passen in dier voege, dat ongevallen, die den bewegingsweerstand verhoogen, automatisch de electrische kracht uitschakelen.

Als men de kaart van het oude spoorwegtracé via Soebang nagaat dan blijkt daaruit, dat men eerst van Solok op ongeveer 400 M. boven den zeespiegel over een afstand van ruim 30 K.M. moet klimmen om het hoogste punt van 1141 M. boven zee bij Soebang te bereiken en dat men dan over 30 K.M. tot zeepeil aan de Emmahaven moet dalen. De geheele lijn blijkt sterk geaccidenteerd en waar de lijn in Argentinië 8 bedrijfssecties heeft op de geheele

lengte van 35 K.M., zal dit getal hier zeker ook wel een tiental moeten bedragen. Stelt men de aanlegkosten op *f*55,000, het cijfer voor de kabelbaan van Differdingen genoemd, dan zou de lijn Solok—Soebang—Emmahaven allicht 3½ millioen kosten. Dit is zoo oppervlakkig gezien niet zooveel minder dan een spoorweg, dat men zich daarvoor het ongerief van zulk een minder volmaakt vervoermiddel zou willen getroosten. Men heeft daar bovendien een tiental verspreide krachtstations op de lijn bij noodig met al de rompslomp van personeel, huisvesting, aanvoer van brandstof, enz. Wat ons bij het aanschouwen van de kabelbaan in de Solovallei bovendien trof was de verbazende uitbreiding, die men aan de stations moet geven, omdat de eenheid, die verplaatst wordt, zulk een klein wagentje is. Als de lading $^3/_4$ ton is, dan gaan er toch meer dan 13 van die bakken in één spoorwegwagon van 10 ton. Verder komen de bakken meestal op een groote hoogte boven den beganen grond aan en geschiedt het ledigen met oorverdoovend geraas, hetzij direct naar beneden of langs omslachtige houten stortgoten. Voor erts en steenen komt dit er minder op aan, als men niet let op de slijtage van het materieel, doch bij steenkolen krijgt men onevenredig veel gruis. Bij spoorwegen is een rangeerterrein gemakkelijk bij elk station in te richten, waggons op hulpsporen kunnen van vrij grooten afstand worden aangevoerd. Bij kabelbanen zijn begin en eindpunt veel meer geconcentreerd en ongeriefelijk.

Intusschen wordt met belangstelling tegemoet gezien wat de deskundige commissie over toepassing op Sumatra zal zeggen.

J. E. D. M.

ACCLIMATATIE EN ALCOHOL.

Men heeft allerlei verklaringen omtrent het tot stand komen van het acclimatatie-proces gegeven. Men heeft gezegd: de zwaardere ademhaling ontstaat daardoor, dat de behoefte daaraan grooter wordt door verminderd zuurstofgehalte van de met waterdamp onder hooge spanning verzadigde lucht; de spierverslapping en de slapeloosheid ontstaan door het, tengevolge van te weinig zuurstof opnemen, met de veel koolzuur bezwangerde bloed; de uitzetting van den lever is een gevolg van bloedophooping, die ontstaat door het niet krachtig genoeg werken der longen; de bleekheid der huid is een gevolg van bloedarmoede, waaraan een Europeaan tengevolge van het klimaat onderhevig is, enz. enz.

De wetenschap heeft echter de onjuistheid van al deze verklaringen bewezen. Ik kan hierop niet nader ingaan, doch vermeld slechts het volgende: Een reeks geneeskundigen, van wie slechts de Franschman Marestang [1]), de Hollanders Van der Scheer [2]), Grijns [3]), en in het bijzonder Eykman [4]), en de Duitschers Glogner [5]) en de gebroeders Plehn [6]) genoemd worden, hebben door hunne onderzoekingen veel opheldering in deze zaak gebracht. Door grondige bestudeering van het bloed is namelijk bewezen, dat er geen eigen-

---

[1]) „Haematométrie norm. de l'Européen aux pays chauds" *Arch. de med. nav.* 1889 No. 12.
[2]) „Over tropische Anaemie" *Geneesk. Tijdschr. van N.I.* XXX bl. 516.
[3]) „Het soort. gewicht van het bloed der Europeanen in de Tropen" Ibid. XXXIV bl. 480.
[4]) „Over zoog. tropische Anaemie". Ibid XXX bl. 330 en „Het specifiek gewicht en het watergehalte van het menschelijke bloed en het tropische klimaat". Ibid. XXXI bl. 49
[5]) Blutuntersuchungen in den Tropen". Virch. Arch. Bd, 128 bl. 160.
[6]) „Beitrag zur Pathologie der Tropen" Ibid. Bd. 129 bl. 285.
Tropenhygiene F. und A. Plehn 2 Aufl.

aardige ,,tropische bloedarmoede'' bestaat. Over het wezen van het acclimatatie-proces als verschijnsel in zijn geheel heeft echter nog niemand eene theorie opgesteld [1]). In eene voordracht, welke ik in het jaar 1900 gehouden heb op de jaarvergadering der vereeniging van geheel-onthouders-geneeskundigen te Aken over den invloed van den alcohol op de Europeanen in de tropen [2]), heb ik het proces gekenschetst als eene ,,nieuwe regeling van den bloedsomloop door het vasomotorische zenuwstelsel'' en ik ben van gevoelen dat met deze beschouwing alle verschijnselen van het acclimatatie-proces overeenstemmen. Het vasomotorische zenuwstelsel is voor het lichaam van fundamenteele beteekenis, want zonder de hulp daarvan heeft geen functie van het lichaam plaats, ook het acclimatatie-proces niet, dat ten doel heeft de warmteverhouding tusschen het lichaam en zijn omgeving te regelen. Dit te weten is voor de beoordeeling der beteekenis van de werking van alcohol op den Europeaan in de koloniën van het grootste gewicht.

Vooreerst komt dan, onder de inwerking der warmte op de huidzenuwen eene vergrooting der bloedvaten en eene overvulling der huid met bloed tot stand. Dit gaat gepaard met eene abnormaal sterke zweetafscheiding, die weder oorzaak is van ,,rooden hond''. Eene sterke verdamping van water door de huid is voor de afkoeling van het lichaam noodig, want de hooge temperatuur der omgeving zou anders eene schadelijke verhooging der door de lichaamsweefsels voortgebrchte en tot een zeker meest voordeelig maximum (37-38 gr. C.) voor zijne goede werking noodzakelijke eigen warmte van het bloed tengevolge hebben. De zweetafscheiding mag echter niet te sterk en te aanhoudend zijn. Daardoor wordt er van de organen der huid te veel gevergd en zij zouden bij al te groote inspanning hun dienst gaan weigeren. De normale toestand is een gelijkmatige, aanhoudende onmerkbare wateruitwaseming van de huid. Om dezen te bereiken treedt de neiging tot zelfbescherming van het lichaam op: de bloedvaten verkrijgen in een warm klimaat krachtens bepaalde physiologische wetten door de aanhoudende warmteprikkel op hun zenuwstelsel de neiging om zich te vernauwen en zich alzoo aan de omstandigheden aan te passen. Evenals aanhoudende koude onze wangen, handen, enz. door eene beschermende verwijding der bloedvaten (die echter bij lang aanhoudende koude tot verlamming der bloedvaten overgaat) een roode kleur doet krijgen, zoo heeft aanhoudende verwarming het tegen deel tengevolge en bewerkt verbleeking der huid, dat is eene beschermende bloedvatenvernauwing. Eykman heeft hierop het eerst opmerkzaam gemaakt.

Het daardoor uit de huid terugwijkende bloed verzamelt zich nu in de dieper gelegen deelen en vooral in de spieren. Deze worden daardoor slapper en eerder vermoeid. De daardoor verminderde werkzaamheid der ademhalingsspieren heeft een minder diep en daardoor versneld ademhalen ten gevolge. De behoefte aan warmteonttrekking aan het lichaam door de longen

---

[1]) Nadat dr. Fiebig de voordracht, waaraan het bovenstaande ontleend is, reeds ter perse had gelegd, ontving hij een overdruk van een rede van den officier van gezondheid Dr. Ph. Kuhn over „Alcohol in de Tropen" (*Medic. Klinik*, 1907 no. 30), die in de wetenschappelijke voordrachten ter bestudeering van het alcoholvraagstuk was opgenomen. Volgens K. bestaat het acclimatatie-proces in eene wijziging van de warmte-verdeeling, waarbij in de tropen de huid de taak der warmte-ontrekking aan het lichaam op zich neemt, terwijl de nieren ontlast worden. Kuhn toont uitvoerig aan, in hoeverre de alcohol het lichaam dwingt tot een schadelijke grootere werkzaamheid bij die warmteregeling en tot het opnemen van schadelijke vloeistofmassa's en vleeschvoeding, die weder dorst veroorzaakt. De kern der schadelijkheid ziet K. daarin dat zelfs matig alcoholgebruik aanleiding geeft tot onmatig gebruik van water.

[2]) Uitgegeven in het *Archiv für Schiffs- und Tropenhygiene* 5 Bd.

veroorzaakt sneller ademen; dit heeft een snellere hartswerking ten gevolge. Het hart werkt evenwel ook sneller, daar het de nieuwe regeling van den bloedsomloop moet tot stand brengen. Bij deze grootere werkzaamheid vertoont het licht storingen in zijn arbeid; daardoor ontstaat gemakkelijk duizeligheid bij het plotseling opstaan uit eene liggende houding. Ook in de ingewanden verzamelt zich meer bloed [1]). Daardoor vermindert de eetlust, er treedt neiging tot verstopping in en naar omstandigheden het in de tropen zeer bekende verschijnsel van den overgang van een gewone diarrhee in bloeddiarrhee. Bloedophoopingen en bloedstilstand in den endeldarm (Haemorrhoïden) komen in de tropen bij Europeanen veelvuldig voor. De Europeaan wordt daar gevoelig voor koude vatten, omdat het systeem der vaatzenuwen, dat zich vooral op afweer van warmte heeft ingesteld, het afweren van verkoelende invloeden niet meer zoo spoedig als in de gematigde luchtstreek bewerkt.

Ieder, die ook maar eenigermate vertrouwd is met de uitwerking van den alcohol op het stelsel der bloedvaten, zal het nu wel zonder meer duidelijk zijn, dat die stof een bijzonder nadeeligen invloed op het acclimatatie-proces moet hebben.

In den aanvang van het acclimatatieproces doet hij evenals de warmte de groote bloedvaten uitzetten en draagt aldus bij tot den bloedaandrang naar de huid, tot de vermeerderde zweetafscheiding en het ontstaan van rooden hond met de gevolgen daarvan.

Het bier is hierbij, afgescheiden van het hooge alcoholgehalte van exportbier, ook door de hoeveelheid der vloeistof schadelijk. De geen of zeer weinig alcohol gebruikende Europeesche vrouwen hebben daardoor ook een veel geringere zweetafscheiding en minder rooden hond dan de mannen. De alcoholvrije inlanders kennen deze in het geheel niet. Daar de alcohol eenerzijds mede oorzaak is van den rooden hond, die den slaap verstoort en dikwijls slapeloosheid ten gevolge heeft en anderszijds behoefte aan slaap veroorzaakt, brengt hij het zenuwstelsel in een moeilijken toestand. Neerslachtigheid, ontstemming en prikkelbaarheid zijn de gevolgen. Om dan toch slaap te krijgen, worden dikwijls de doses alcohol vergroot, totdat men de vereischte „slaapmuts" is machtig geworden.

Streeft de natuur in het verdere verloop van het acclimatatieproces naar vernauwing van het hoofdaderstelsel, de alcohol werkt met zijn invloed, die de vaten verslapt, dagelijks in tegengestelden zin. Daarom zweeten de alcoholgebruikende Europeanen ook na een langdurig oponthoud in de tropen reeds zeer sterk bij de geringste lichaamsinspanning of dikwijls ook geheel van zelf, waarbij zij reeds na zeer matige stijging van de luchttemperatuur last van den rooden hond krijgen. De door den alcohol veroorzaakte verkeerde werking van het aderstelsel, leidt eindelijk tot storing in de bloedvoorziening der organen, namelijk tot neurasthenie en hartzwakte en daardoor wordt tegelijk met den schadelijken invloed, die de alcohol op het protoplasma heeft,

---

[1]) Tusschen de zenuwen van de bloedvaten der ingewanden en die aan den omtrek bestaat een wisselwerking, die de Fransche schrijvers met „balancement" aanduiden. Bij het samentrekken der ingewandsvaten heeft eene verdeeling van het bloed in de vaten der buitenste deelen plaats; door de vernauwing van de vaten aan de oppervlakte tengevolge van eenigen prikkel volgt een afstrooming van het bloed van de periferie naar het gebied der ingewanden (Bröcking: „Ein Beitrag zur Funktionsprüfung der Arterien". *Zeitschr.* f. exp. Pathol. u. Ther. 1907, bl. 222). En verder: Prikkelt men spieren van uit de schors der groote hersenen op samentrekking, dan vergrooten zij hunne volume door bloedtoestrooming en tegelijk neemt het bloedgehalte der darmen af. (F. Weber, in Engelmann's Archiv für Physiologie 1906, bl. 495).

het weerstandsvermogen van het geheele lichaam verminderd. Bij voortdurend gebruik verstoort de alcohol de reactie der aderen op den warmteprikkel (zooals hij ook den prikkel der koude stoort) en verhindert aldus het voldoende onttrekken van warmte aan het lichaam, waardoor alle organen belangrijk worden benadeeld. Dan wordt het arme slachtoffer van het „klimaat" niet zelden wegens een „tropenhart" naar Europa teruggezonden, vooral wanneer zich nog de andere bekende uitwerkingen van alcohol vertoonen: gemis aan eetlust, storing der spijsvertering, neerslachtigheid, vadsigheid en vergroote lever. Door de vermindering in weerstandsvermogen van het zenuwstelsel en van de cellen van het geheele lichaam wordt de alcoholist natuurlijk ook bijzonder vatbaar voor alle mogelijke andere ziekten, zooals nog nader zal worden aangetoond. Deze leggen dan weder allerlei hinderpalen aan het acclimatatieproces in den weg en al deze omstandigheden hebben ten gevolge dat ook vele matige drinkers nooit recht acclimateeren, alles van hun standpunt beschouwen en voortdurend schelden op het „ellendige klimaat" en het apenland, vooral wanneer door de toenemende zenuwverzwakking de toe te laten hoeveelheid alcohol steeds minder wordt.....

(Uit een verhandeling van Dr. Fiebig in de Nov.-afl. van het *Zeitschrift für Kolonialpolitik, Kolonialrecht und Kolonialwirthschaft*).

WAARHEEN GAAN DE JAVA-SUIKERS TEGENWOORDIG?

In de uitvoerstatistieken vindt men verrassende gegevens, die wijzen op een aanhoudende verlegging van het grootste afzetgebied.

De uitvoer van Soerabaja bedroeg in:

1901	2274	Tons	naar	Br.-Indië	of wel	0,9	pCt.	van den totalen uitvoer ad:	251143	Tons
1902	2988	„	„	„	„	0,9	„		331627	„
1903	22730	„	„	„	„	7	„		325198	„
1904	40517	„	„	„	„	10¾	„		378814	„
1905	30182	„	„	„	„	10½	„		296147	„
1906	103870	„	„	„	„	25	„		414149	„

de toename bedroeg dus respectievelijk:

van 1901	op 1902	+	circa	30	pCt.	
1902	„ 1903	+	„	660	„	
1903	„ 1904	+	„	80	„	
1904	„ 1905	—	„	25	„	+
1906	„ 1906	+	„	240	„	

Volgens Br.-Indische statistieken is Java thans de grootste importeur van Suikers, terwijl de Oostenrijksche Suikers bijna geheel werden verdrongen.

De exportcijfers van Soerabaja zijn als volgt te verdeelen:

	Naar:	Australië	Amerika	Europa	Br.-Indië	China en Japan
1898	Tons	0	25295	177770	0	66100
1899	„	3742	74200	150800	0	62776
1900	„	21030	35500	100665	1014	114450
1901	„	13507	19537	100322	2274	106060
1902	„	13776	46240	116052	2988	139877
1903	„	20562	60741	49716	22730	176400
1904	„	0	62724	134348	40517	141200
1905	„	1956	33894	80498	30182	149615
1906	„	7215	70939	17702	103870	214424

Waaruit duidelijk blijkt dat de uitvoer van Soerabaja werd verlegd naar Britsch-Indië en Oost-Azië ten koste van Europa en Amerika. Laatstgenoemde landen kregen in

1908 nog ruim . . . . . 200.000 Tons
en in 1906 slechts. . . . . 88.000 „

terwijl de uitvoer naar Oost en Zuid-Azië

in 1898 . . . . . 66.000 „ bedroeg
en in 1906 . . . . . 318.000 „ aanwijst.

De uitvoer naar Australië was aan groote schommelingen onderhevig en deze instabiliteit zal wel een gevolg geweest zijn van de eigenaardige wetgeving in dat land op het gebied van invoerrechten etc.

Daar in onze uitvoerstatistieken Kanaal v.o. en Port Said voor orders niet nader werden omschreven of die suikers naar Europa dan wel naar Amerika werden gezonden zijn ze onder de cijfers gebracht van Europa.

Laatstgenoemd werelddeel vertoont eene afname van 90 pCt. (177700 Tons tot 17702 Tons), Amerika echter eene stijging van 164 pCt. (25000 Tons tot 71000 Tons) hetgeen evenwel de vermindering naar Europa niet heeft kunnen goed maken.

Onder de uitvoercijfers van Soerabaja zijn die van den Oosthoek *niet* begrepen. De uitvoerverdeeling van Java is als volgt aan te nemen.

Cheribon	8 pCt.	
Semarang	20 „	Daar Soerabaja ook den Oosthoek financieert heeft deze plaats dus 2/3 deel van den geheelen Java-oogst onder hare contrôle.
Soerabaja	40 „	
Oosthoek	28 „	
Tjilatjap.	4 „	

De Java-productie bedroeg in:

1901 . . . . . 725.000 Tons
1902 . . . . . 864.000 „
1903 . . . . . 871.000 „

en wordt thans op ruim 1 millioen Tons geschat, een vermeerdering dus in 5 jaar van 30 pCt.

Soerabaja, December 1907. H. Matthieu.

Mr. Johan van Dam, Gouverneur van Banda 1661 en van Amboina 1665.

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

(Slot).

Den 17den November 1663 vertrok het schip „Henriette Louise" met 2 fluitjes en 1 sloep van Batavia naar Banda, de eerste bezending der gevraagde noodwendigheden voor dat jaar naar het genoemde eiland medenemend. De G. G. en de R. v. I. zonden van Dam bij die gelegenheid antwoord op zijn vorige missiven en beslisten omtrent tal van zaken. De verplaatsing der hoofdresidentie van Neira naar Lontoir was nog niet goedgekeurd; daarentegen werd het aanleggen van een reduit tot verzekering van de waterbronnen geprezen en werd de gouverneur gemachtigd de steenbakkerij voor de helft op te heffen. Uit den aard der onderwerpen, waaromtrent beslist werd, blijkt, hoe gering ook destijds bij de zeer gebrekkige gemeenschapsmiddelen (van Dam ontving thans antwoord, o. a. op zijne missive van 19 September 1662!) de zelfstandigheid van de gouverneurs der buitenbezittingen was en hoezeer men er ook destijds naar streefde het gezag te centraliseeren. Zoo werd b.v. beslist omtrent de plaats voor het weiden van koebeesten en bokken, omtrent het aanplanten van jonge noteboomen en het rapen van noten, omtrent het visschen op Poeloe Run, enz., enz. Duidelijk sprak uit dit schrijven de vrees voor een aanslag op of een opstand in de „Oostelijke kwartieren", want de bepaling was gemaakt, dat Banda nimmer van minder dan 400 militaire koppen mocht zijn voorzien, waarvan er nu 100 ter aanvulling gezonden werden, terwijl Banda en Amboina ieder steeds 30 duizend pond kruit in voorraad moesten hebben. Omtrent de bewoners der Zuid-Ooster eilanden en Nieuw-Guinea werd bepaald, dat, ofschoon zij de onzen zeer verongelijkt hadden, men hen niet te scherp straffen en beleedigen zou, „haer echter niet betrouwende". Voorts werd de vervanging van Hurt door van Aelmonde medegedeeld, terwijl ook de plaats werd vastgesteld, die de predikanten bij maaltijden, begrafenissen en andere

bijeenkomsten ten opzichte van de verschillende kooplieden zouden innemen.

„Het gene op den Bandasen eysch (voor 1663) noch quam te ontbreken", werd met eenige lasten rijst den 16en Januari 1664 van Batavia met het jacht „der Veer" daarheen gezonden. van Dam ontving met ditzelfde jacht tevens 125 soldaten tot versterking van het garnizoen; voorts 4000 Spaansche realen en eenige geneesmiddelen.

Het schijnt, dat het leven op Banda weinig afleiding aanbood en dat ook de huwbare vrouwen van goeden huize er schaarsch waren. Johan van Dam gaf althans in het laatst van 1663 bij een particulier schrijven aan den G. G. te kennen „dat vermits de eensaemheyd van „de selve plaats wel genegentheyt soude beginnen te crygen hem in „den huwelyken staet te begeven, ingevallen hem tot dien eynde „licentie mochte worden vergunt mettet eerste schip een sprongtocht „na Batavia te doen". „Waerop gelet synde en aengemerkt, dat syn „E. in September aenstaende uyt Banda scheydende, daer by behouden „varen wederom sal connen wesen 't uytgaen van de maent December „daeraenvolgende", besloten G. G. en R. v. I. bij res. van 19 Jan. 1664 hem onder bovenstaande voorwaarden het gevraagde verlof toe te staan, mits vóór zijn vertrek geen Engelschen aangekomen zouden zijn om bezit te nemen van het eiland Run, „want alsdan syn Es. presentie om alles wel en nae de intentie en. meyninge van de E. „Comp°. te dirigeren daer niet gemist sal connen werden."

Men stond van Dam dérhalve een verlof van hoogstens 4 maanden toe voor de heen- en thuisreis, het kiezen eener vrouw en de huwelijksplechtigheden. Deze tijd was zeker niet overdreven groot, wanneer men bedenkt, dat destijds met het traject Banda-Batavia minstens een kleine maand, onder ongunstiger omstandigheden meermalen 6 weken gemoeid waren, zoodat het verblijf te Batavia hoogstens 2 maanden duren kon.

Door bijzondere omstandigheden kwam evenwel nimmer iets van dit „sprongtochtje". Simon Cos, gouverneur van Amboina, overleed aldaar den 24en Februari 1664. van Dam, den meest nabijzijnden gouverneur, werd hiervan onmiddellijk bericht gezonden, waarop hij den 11en Maart met het jacht „der Veer" uit Banda vertrok, den 17en d. a. v. in het kasteel Victoria op Amboina aankwam, hier op verschillende zaken orde stelde en den koopman Maximiliaen de Jong voorloopig met het gezag over. dit eiland belastte. Den 9en April vertrok van Dam weer met hetzelfde jacht naar Banda. De missive van den gouverneur en den Raad van Banda, waarin van een en ander mededeeling werd gedaan, was gedateerd 1 Mei 1664 en werd den 8en Juni d. a. v. te Batavia ontvangen met het schip Henriëtte Louise, dat voor bijna 46 duizend gulden zuivere foelie,

notemuskaat en ongeraffineerde zwavel aanbracht.[1]) In de bedoelde missive werden eerst de Bandasche zaken behandeld. Aan een verplaatsing der hoofdresidentie van Neira naar Lontoir werd niet meer gedacht; in verband hiermede werden de woningen en pakhuizen op eerstgenoemd eiland hersteld. Aan de versterkingen werd voortdurend gewerkt. „Het buskruyt zal wel worden gemesnageert, maer men „heeft geen bequame kruydkelders, zynde daertoe wel ernstelyk „sement geëyst; maer niet becomen." De prijs van de rijst was verhoogd tot 35 rijksdaalders per last, daar Banda van de 800 toegezegde lasten er slechts 500 ontvangen had. Men vreesde blijkbaar nog altijd voor de komst der Engelschen, want op alle eilanden zou „het oude verbond van submissie" vernieuwd worden om hen te voorkomen, „stellende op elke plaets een groote steen met Comp^{s} wapen ende merk, met een prince vlagge, etc. mitsgaders een bamboesen huys toestellen om bij een orangcay ofte ander inwoonder bewoont te worden, makende van alles een bondig instrument." De Engelschen waren nog niet op Banda verschenen, doch de gouverneur verklaarde, dat hij „op hare comste wel gewapent sou syn". Hij vroeg stellige orders, hoe met hen te handelen en of men het eiland Run aan hen overdragen moest, indien zij op Banda verschenen zonder te voren Batavia aangedaan te hebben. van Dam gaf daarbij in overweging om den Engelschen, indien zij op laatstgenoemde plaats mochten komen, aan te zeggen, „dat sy van d'onse in Banda geene de alder-„minste accomodatie en zouden genieten, daer by voegende, wat „rescontre of straffe zy, daer tegen doende, zouden hebben te wachten; „ende waerop de gouverneur dan duydelyke ordre versoect".

Sedert het vorige schrijven waren 3 „bezendingen" naar Nieuw Guinea gedaan, die alle met slaven waren teruggekeerd. Op den Goenong Api, op Rosengain en op Poeloe Run waren thans ook noteboomen gevonden. van Dam verzocht te mogen vernemen, of men deze zou laten voorttelen of ze uitroeien moest.

Blijkbaar was het inspectie-rapport van Cos in van Dam's handen gesteld om daarop te berichten. Het schijnt, dat Cos de emolumenten, die men op Banda genoot, te hoog had geoordeeld, want van Dam weerlegde dit. Het was waar, dat de gouverneur maandelijks 50 rijksdaalders genoot, benevens wijn voor het tracteeren der raadspersonen, doch van Dam wees daarbij op de duurte der levensmiddelen op Banda. Het mantelgeld had van Dam van 60 op 40 rijksdaalders teruggebracht; de andere emolumenten der raadspersonen waren gelaten, gelijk hij ze gevonden had.

[1]) Het rapport van van Dam „wegens de provisionele orde, door ons gesteld op het gouvernement Ambon na het afsterven van den gouverneur en directeur S. Cos. Banda dd. 1 Mei 1664" is nog in 's Lands archief te Batavia aanwezig. Zie den op blz. 126 genoemden Inventaris, blz. 275.

Daarna in zijne missive overgaande tot de Ambonsche zaken, deelde van Dam zijne reis daarheen mede, ondernomen, zoodra hij het bericht van den dood van Cos ontvangen had. „Zyn E. vond in Amboina „alles wel en stelde ordre op het employ der schepen en het ver„sterken der redouten, lydende het casteel zulken gevaer niet. Alles „was wel te vreden; niets en ging 'er te groff ofte onbehoorlyk. De „negotieboeken stonden effen. Onder de politicquen was goede een„dracht, gelyk mede onder de ecclesiastiquen, uytgesondert dat ds. „Sweerdius zoo wat spels maekte over zyn verplaetsing op Honimoa. „Dan, onder de militairen wierd slappe ordre gehouden, daer zyn E. in versien heeft". Ook de toestand der versterkingen liet te wenschen over. „Het casteel leyt al te onbehebbelyk". Bijna alle fortificatiën misten een gracht. Aan de versterking van het kasteel zou men nog wel 2 à 3 jaar werk hebben. Omtrent het aanhouden der boeken werden eenige verschilpunten tusschen Amboina en Banda opgegeven. Aan de pakhuizen, waarin de specerijen geborgen werden, moesten eenige verbeteringen aangebracht worden. Uit het geheele rapport blijkt, dat de toestand van het eiland en van het bestuur in alle opzichten nagegaan en met zorg bekeken werd.

Voorts deelde van Dam nog mede, dat de burgers van Amboina verzocht hadden, dat den Chineezen de handel op Amboina mocht ontzegd worden; zij boden daarbij aan zelf Java, Bima enz. te bevaren en Amboina even goed van alles te voorzien als de Chineezen dit plachten te doen. Aan het slot zijner missive verzocht van Dam in aanmerking te mogen komen voor het vacante gouverneurschap van Amboina „ende dat een chaloup tegen mousson nae Banda mogte „gesonden worden, met licentie om herwaerts (d. i. te Batavia) te comen „een wyf soeken ofte daer te blyven, na haer Eds. welgevallen".

De schrijver van het Dagh-register, een overzicht van van Dam's missive gegeven hebbende, deelt nog een bijzonderheid mede, die een eigenaardig licht werpt op de voortvarendheid en de gestrengheid van dien gouverneur. „Na dat het schip, Louise, syn depesche gekregen hadde „op den eersten Mey, is het selve voor wint en stroom met hoge vloed, „door disordre op het schip, aen de grond geseylt. Dan, de gouver„neur aen boord comende, heeft den schipper, Arent, het commando „benomen en schipper Abraham Penne, in zyn plaets gestelt ende „wijders zodanigh ordre op alles gegeven, dat het schip weder vlot „geraekt is". De koopman Hurt, met zijn boeken gereed gekomen, had met bedoeld schip Banda verlaten en was te Batavia aangekomen.

Valentijn beweert, dat Johan van Dam niet alleen dong naar het

---

[1]) Oud en Nieuw Oost-Indiën. Deel I. 2e stuk, blz. 199-200; II, 2e stuk, blz. 220-221; IV, 1ste stuk, blz. 302-303.

gouvernement van wijlen Simon Cos, doch ook naar diens weduwe, Elisabeth Abbema, [1]) een dochter van Fredericus Abbema, die eerst predikant te Vianen, later op Ambon geweest is en van daar in September 1656 op Ternate kwam. Cos had haar op een dezer twee plaatsen leeren kennen, daar hij bij res. van 24 Oct. 1653 president op Ambon werd en 10 Nov. 1656 gouverneur van Ternate. Genoemde schrijver knoopt aan bedoeld feit een geheelen roman vast en gaat zelfs zóó ver van te beweren, dat van Dam's voornaamste oogwit met zijn tocht naar Amboina niet was om te zien of alles bij het overlijden van den landvoogd aldaar in goeden staat was, doch „of hij dit rijk weeuwtje ook bewegen kon, om met hem weder een nieuw huwelijk aan te gaan". Rijk was Elisabeth Cos zeker, want elders vermeldt Valentijn, hoe Simon Cos „de rykste van alle de vorige Landvoogden (van Amboina) was". „Hij liet groote middelen en een wakkere en rijke weduwe na".

Volgens Valentijn „nam van Dam zijn tijd zóó wel waar, dat hij „haar bewoog om hem toezegging te geven; dog zij vonden goed dit „stil te houden". „Zij verloofden zich zaamen, en verspraaken met „den ander, dat zij vooraf na Batavia gaan, en hij haar, zoo ras „het mogelijk was, volgen zoude, om haar daar te trouwen. Hij schreef „daarover ook aan zijn Edelheid (den Gouverneur-Generaal), den Heer „Maatzuiker, zyn byzonderen vriend, bevelende hem zijn bruid met „allen ernst, en met verzoek van haar doch alle hulp en beleefdheid „te willen bewijzen. Hij deed het ook: Want hij nam ze in zijn huis „en, schoon hij al vrij oud was, zoo beviel zij hem, jong, rijk en „fraey zynde, zoo wel, dat hy haar in Augustus (1664), zoo als zy „met 't eerste schip op Batavia gekomen was, [1]) tot zijn vrouw nam, „bewijzende dus haar den grootsten dienst, die hij haar doen kon. [2])

„Dit geval is oorzaak geweest, dat de Heer van Dam, die dit in „'t laatst van ditzelve jaar met de chaloepen der borgers al te weten „quam, geen lust had langer hier of in Indiën te blijven; waarom „ook bij zijn tijd hier (d. i. op Ambon) weinig, dat opmerking verdiend, „voorgevallen is".

„Na dat zy nu getrouwt waren quam de Heer van Dam op Batavia;

[1]) Uit het Dagh-register van 1664 blijkt, dat Elisabeth Abbema met het schip West-Friesland omstreeks 10 Mei 1664 van Amboina vertrokken was en den 3en Juni d. a. v. te Batavia aankwam.

[2]) Joan Maetsuyker, geb. te Amsterdam 14 October 1606, huwde aldaar den 13en Dec. 1634 met Haasje Berkmans. Zij stierf te Batavia na een langdurige ziekte 3 Juni 1663, oud 54 jaar. Toen Maetsuyker den 20en Augustus 1664 hertrouwde met Elisabeth Abbema, was hij derhalve ruim 1 jaar weduwnaar, zij een half jaar weduwe. Elisabeth Abbema overleed te Batavia aan tering den 19en November 1674 en werd den dag daarna met groote praal bij hare moeder in de Groote Kerk begraven (dagh-register 1674). Hij overleed aldaar den 4en Jan. 1678.

„maar vond zijn Bruid in dien staat, dat hij haar als Mevrouws „Generaals groeten moest". „Hij schold, als hij alleen was, den Heer „Maatzuiker, en haar Edelheid, wel uitnemend; maar zijn Edelheid, „dien dat nu en dan door zijn verspieders wel eens aangebrieft wierd, „dit hoorende, zei, die man heeft al wat gelijk, laat hem ér dat ten „minsten af hebben: want dat is het dog al; hij zal in het toekomende „wel wijzer zijn van weer zijn bruid, en zulk een fraei weeuwtje, „eenen weduwenaar zoo ernstig aan te bevelen. De Heer van Dam „vertrok nog in dat zelve jaar na 't Vaderland, en schreef hen schrik- „kelijke scheldbrieven van Kaap de Goede Hope; maar zij kreunden „zig daar weinig aan".

Valentijn, die behalve het bovenstaande nog meer omtrent deze gebeurtenis mededeelt en er met voorliefde bij stilstaat, knoopt daaraan de volgende moraal vast:

„Dit geval leerd ons, noit een bruid, die wij zelfs gaarne hadden, aan een ander, die ze nog eens vrijen kan, te vertrouwen, gedenkende aan die woorden van Venus bij Virgilius in zijn vierde boek van de Aeneïs, het 469 vers, daar zij, den aard der vrouwen aan zich zelven best kennende, zegt: Geen ongestadiger, dan doorgaans is de vrouw, zeer onstandvastig".

Tot zoover Valentijn. Uit welke bronnen hij voor het samenstellen van dit verhaal geput heeft, is mij niet bekend. Wij vonden het nergens bevestigd [1], terwijl Wouter Schouten, die in dezen tijd Indië bereisde en die zeer uitvoerig in zijne mededeelingen is, bij het tweede huwelijk van Johan Maetsuyker niets omtrent deze liefdesgeschiedenis vermeldt. [2] Daarom trekken wij haar voorloopig in twijfel, te meer, omdat er eenige tastbare onjuistheden in voorkomen. In de eerste plaats moest van Dam, toen Maetsuyker reeds getrouwd was, nog naar Ambon vertrekken om daar definitief het bestuur te aanvaarden; van Dam heeft derhalve reeds op Banda bericht van het huwelijk gekregen. In de tweede plaats is het onjuist, dat hij naar aanleiding dier gebeurtenis geen lust had om op Amboina of in Indië te blijven, gelijk Valentijn beweert, want, zooals hierna blijken zal, is van Dam, nadat hij in September 1665 van Amboina te Batavia teruggekeerd was, aldaar nog bijna $1^1/_2$ jaar in de onmiddellijke omgeving van den Gouverneur-Generaal Maetsuyker werkzaam geweest. Dit maakt ook het schrijven der scheldbrieven van de Kaap de Goede Hoop weinig waarschijnlijk, wat dan in Mei 1667, d. i. 3 jaar na het sluiten van het bewuste huwelijk, zou hebben plaats gevonden. Eindelijk moet in de derde plaats

[1] Zie alleen: „Een kwart eeuw Indische landvoogdij" door S. Kalff. Nederland, 1903, blz. 164-209. Daar wordt op de blzn. 191-192 de geschiedenis van Maetsuyker en zijn tweede vrouw met Johan van Dam aangestipt. Genoemde Schr. heeft echter geput uit Valentijn.

[2] Reistogt naar en door Oost-Indiën.

opgemerkt worden, dat, indien van Dam met Elisabeth Abbema een afspraak gemaakt had om haar te Batavia te trouwen, hij, na terugkeer van zijn inspectie op Ambon, in zijn missive dd. 1 Mei 1664 niet zoo onverschillig verlof zou gevraagd hebben „om herwaerts (d. i. naar „Batavia) te comen een wyf soeken ofte daer (d. i. op Ambon) te blyven, „na haer Eds. welgevallen". [1]) De bovenomschreven, aan Maetsuyker toegedichte handelwijze is overigens niet onvereenigbaar met diens karakter, want Valentijn zegt in zijn levensbeschrijving: „Deze heer Maetzuiker was een looze en doortrapte vos, waarvan hij al verscheiden zeldzame voorbeelden gegeven heeft". [2])

De eerstvolgende berichten, die men van Banda ontving, kwamen den 12den October 1664 met het schip Malacca te Batavia aan. Het bracht voor een waarde van bijna 69 duizend gulden Banda-foelie, notemuskaat, noten-olie, marmelade, noten-siroop, benevens een klein pakje paarlen mede. Bovendien ging daarbij een missive van den gouverneur Joan van Dam en den Raad van Banda, d.d. 22 September t. v. De gouverneur was drie weken op Rosengain geweest om te zoeken naar marmer, albast en andere kostelijke steenen, doch te vergeefs; hij had er „een slordigh huyshouden" gevonden. De parelvisscherij op Aroe begon betere uitkomsten te schenken, omdat men met de bevolking in aanraking gekomen was en nu wist, waar en hoe men deze parels vond. Meester Joost de Haen, die aldaar verblijf hield, was op Banda geweest en had hier voor den fiscaal terecht gestaan wegens particulieren slavenhandel. van Dam sprak daarom het vermoeden uit, dat hij zich ter zake van de parelvangst voortaan wel meer inspannen zou. Met Nieuw-Guinea werd de verbinding geregeld onderhouden. Ons volk was door die van Oni zóó verraderlijk met pijlen en assegaaien overvallen, dat men ijlings de vlucht in de booten had moeten nemen; toen men den volgenden dag welgewapend terugkeerde om de negerij aan te tasten, vond men het landingspunt versterkt, terwijl men uit de klippen, bosschen en andere schuilplaatsen dermate met pijlen en musketschoten begroet werd, dat men moest afdeinzen.

Vervolgens ging van Dam over tot het verhalen van de moeilijkheden, die hij met de Engelschen had gehad. De wijze, waarop hij zich daarin heeft doen kennen, getuigt zeer voor zijn voortvarend en besluitvaardig optreden. Den 5en Juni had hij 3 scheepjes met 40 man onder den vaandrig Jan van der Linden naar Damme gezonden om zwavel te halen en de bevolking aldaar en op Nile behoorlijk

[1]) Vergelijk blz. 272. Wij houden ons ten zeerste aanbevolen voor nadere gegevens omtrent deze zaak, alsmede voor mededeeling van de bronnen, waaruit Valentijn heeft geput.

[2]) Valentijn. Deel IV, 1ste stuk, blz. 298.

onder het gezag der Compagnie te houden. Op Damme gekomen vond men op de plaats, waar eertijds een fort der Compagnie gestaan had, een „logie", door 2 Engelschen, Vincent Vette en Robert Rawlings, met een Portugeeschen bediende gebouwd. Genoemde Engelschen deden, zooals men van de orangcayen vernam, niets dan de inwoners tegen ons ophitsen en hen afvallig trachten te maken; een groot deel der bondgenooten was de Compagnie dan ook reeds afgevallen.

Op de Engelsche logie woei de Engelsche vlag, waarop Vette zeer praalde, evenals op de privilegiën, die hij van zijn Koning ontvangen had. van der Linden had zijn opdracht te zien gevraagd; hem was toen een papiertje getoond, waarop echter geen spoor van de handteekening des Konings te ontdekken viel. Op van der Linden's instructie had de Engelschman zeer gescholden, zeggende, dat onze zaak onrechtvaardig was. Op Nile zouden de Engelschen eveneens een logie gebouwd hebben, terwijl zij door een opruiende proclamatie de bevolking tot haar zijde trachtten over te halen. In de eilandengroep zwierf ook een Engelsch schip met omstreeks 26 stukken rond.[1]) Toen van der Linden daarop naar Nile overgestoken was, had hij daar geen Engelschen gevonden, terwijl de bevolking zich opnieuw schriftelijk met de onzen verbonden had, „aennemende de vlagge met den steene voet, daer Comp.'s wapen en merk ingehouwen is", zooals die van Damme kort te voren ook gedaan hadden. Toen men op Damme terugkeerde, waren daar in die mate onlusten uitgebroken, dat van der Linden zich genoodzaakt zag het eiland te verlaten en het ruime sop te kiezen. Die onlusten schenen zich echter tegen de Europeanen in het algemeen te keeren, want de Engelschen hadden van der Linden per briefje ootmoedig verzocht mede naar Banda te mogen gaan, daar zij hun leven op Damme bedreigd achtten. Deze had daarin toegestemd. Blijkbaar was van Dam van oordeel, dat van der Linden veel te slap opgetreden was èn tegenover de Engelschen èn tegenover de rebellen, want dadelijk na diens terugkeer op Banda zond hij hem opnieuw naar Damme, nu met 2 vaartuigen en 80 soldaten met den last de opstandelingen te straffen en tot gehoorzaamheid te brengen, „ook om „alle acten van possessie der Engelsen te vernietigen door de „rebellen self, met 't destrueren van d'Engelse logie, scheuren van „hare vlaggen en verder ruineren der resterende noteboomen; met „expresse belasting, dat, of enige Engelse daer weder quamen of „gevonden wierden, d'onse haer souden doen afwysen door de inwoonders „off, soo inder minne niet en wilden, haer met gewelt verdryven;

[1]) Deze berichten had men ten deele reeds den 2en Augustus te Batavia ontvangen met een sloep, die door van der Linden van Damme naar Banda gezonden was, „maar en heeft Banda niet connen gewinnen ende is genoodsaect geweest herwaerts (d. i. naar Batavia) op te duwen."

„assisterende de inwoonders, soo sy 't alleen niet doen en conden, ofte „protesterende tegen de Engelsen, alsoo de compagnie, aldaer heer „alleen zynde geene andere heeren nevens haer lyden mag."

Het jachtje „de Krab" keerde den 4den September op Banda terug met het bericht, dat men den 19en Augustus op Damme aangekomen was en daar de orde hersteld had, tot groote vreugde van den ons bevrienden orangkaja, die tijdens onze afwezigheid zeer van de rebellen geleden had. Dat hoofd had de Engelsche logie in brand gestoken. Met de ons vijandige negerijen was de strijd aangebonden, doch daar de vijand wel 20 maal sterker was, vroeg van der Linden om versterking. De gouverneur teekende hierbij aan, dat deze het voornaamste punt van zijn instructie over het hoofd gezien had; hij was dadelijk op den vijand losgetrokken in plaats van eerst te trachten dien door vermaningen en dreigementen te bewegen tot het vragen van vergiffenis. Daar men in een paar ontmoetingen met den vijand „in confusie geraeckt en hol over bol gevlucht was", zond van Dam de Krab den 6den September terug met 30 „frissche" soldaten. 5 Dagen later, den 11den September, verscheen het andere naar Damme gezonden schip, de Loenen, ter reede van Neira, „op ydel voorgeven, alsof sy door hard weer het voor Damme niet langer hadden connen gaende houden". van Dam begreep, dat de Krab zeer verlegen zou staan, als zij, op Damme gekomen, daar de Loenen niet meer vinden zou en wellicht besluiten mocht, ook terug te keeren. Het doel der geheele expeditie zou dan worden gemist en daarom besloot hij tot krasse maatregelen. „Dies is den voorsz. pl. vaendrigh, Van der Linden, „met 2 sergeanten, syne raetslieden, datelyk van hare qualiteyt en „gage gedeporteert, gestelt tot matrozen à 9 guldens ter maent en „geordonneert, dat in die qualiteyt weder mede na Damme sullen en „allerwegen gebruykt worden in vile diensten, tot op haer weder„comste, als wanneer de fiscael tot verdere straffe noch procederen „sal. Ende is Loenen terstont weder na Damme vertrocken om de „Krab daer noch te beloopen en de saekmet malcander uit te voeren".

Vincent Vette was inmiddels met zijn 2 trawanten ook op Banda aangekomen en had zich verschrikkelijk aangesteld. Hij kwam dadelijk zonder machtiging aan land met het doel den gouverneur te spreken, die hem echter had laten weten, tot nader order naar boord te gaan. Vette was niettemin in het fort en tot in de galerij van de woning van den gouverneur doorgedrongen. Toen hem nu nog geweigerd werd, die autoriteit te spreken, had hij geweldig gescholden en gevraagd, wat de gouverneur zich wel verbeeldde tegenover een dienaar des Konings van Engeland, die zoo lang wachten moest en geen gehoor kon krijgen. De gouverneur met den Raad hadden daarop besloten Vette naar boord te doen dragen, indien hij zijn gemak niet wilde houden. De fiscaal met 2 gecommitteerden waren daarop gegaan naar

de herberg, waar hij zich bevond, hem verzoekende zijn commissie te toonen. Daar deze aan boord was, Vette opnieuw onhebbelijk uitvoer en een ongepast antwoord gaf, besloot men hem naar boord te doen dragen, wat ook werkelijk gebeurde; „en 't en con ook niet „anders wesen; want, als de fiscael weder quam, was Vette soo dronken, „dat op een bank lag en sliep, als hebbende van de tyt af, dat van „boord quam, niet als boele pons gedronken." Den dag daarna werd hij in de raadkamer van justitie ontboden en op eenige punten gehoord; ook overhandigde hij toen zijn commissie. „Nae eenige dagen syn sy „weder aen boort geordonneert, alwaer Vette hem, tot tweemael weder „dronken synde, lustig den dief gestelt heeft met schelden en lasteren „tegens den gouverneur, sparende ook niet den persoon van syn Edt., „den heere Gouverneur Generael". De tweede maal had hij zijn Engelschen collega bijna met een kris vermoord, zoo deze niet overboord gesprongen en de bootsman met eind hout tusschen beide gekomen ware. Beide Engelschen gaven voor, dat nog in de loopende moesson een Engelsch schip op Damme komen zou om daarna bezit te nemen van Poeloe Run. In verband hiermede verzochten van Dam en de Raad, hoewel zij dit gerucht niet gelooven konden, te mogen vernemen, wat zij in de toekomst bij het verschijnen van Engelschen te doen en te laten hadden. In afwachting van dit antwoord had men besloten den Engelschen, indien zij komen mochten, bedoeld eiland over te geven, mits zij de kosten vergoedden, „uyt ende door geseyde attentaten en opgevolgde rebellyen alreede geleden." De kosten van beide hiervoor genoemde tochten naar Damme e. o. werden op ruim 50 duizend gulden berekend. De burgers, die den Engelschen „herberg verleend hadden", in strijd met de plakkaten, „syn gestraft en gemulcteert als na rechten, om te dienen tot afschrik in toecomende."

In de besproken missive deed de gouverneur ook „den eisch van noodwendigheden". In het bijzonder had men cement noodig om de kruitkelders vochtvrij te houden. Arak behoefde men niet, daar ze op Banda in voldoende mate gebrand werd. Met het schip Malacca werden 33 soldaten teruggezonden. Het volgende jaar (1665) zouden er 50 verlost (= afgelost) worden, waarna het garnizoen 330 man sterk zou zijn. Op Banda had het nu reeds 4 maanden achtereen voortdurend gestormd of gewaaid; daarbij was het de laatste 8 à 9 weken zóó droog geweest, dat er nu gebrek aan water begon te ontstaan.

Zoodra het schip Malacca te Batavia aan den wal lag, zond Vincent Vette aan den G. G. en den R. v. I. een remonstrantie in „der onre„delijke en vile proceduren, begaen by den heer Ioan van Dam sedert „verleden Ianuary tot 8 September, als wanneer den Engelsen coopman, „Monsr. Vincent Vette, in een seer irrationale maniere per 't schip „Malacca, nae Batavia versonden is geworden", etc. Daarin werd geklaagd over het optreden der Hollandsche vaartuigen op Damme en

tegen de inboorlingen aldaar, over de behandeling, die Vette op Banda van van Dam ondervonden had en eindelijk, dat op last van den gouverneur van Banda en zijne raden op Poeloe Run door de Hollanders 3000 notemuskaatboomen uitgeroeid waren, evenals de bamboe, hoewel deze hoog noodig was voor de bouwwerken der Engelsche Compagnie. Bedoelde bamboe was daarna „uyt enoy en malice" weggevoerd. Veel indruk maakte de uitvoerige remonstrantie blijkbaar niet, want den 14en October 1664 werd door den Gouverneur-Generaal en den Raad van Indië „goet gevonden den overloper, Vincent Vette, van 't schip, „Malacca, te lichten en aen lant geconfineert te houden in 't dolhuys, „om daer wat beter sinnen te krygen". Over dezen Vette, een Nederlander van geboorte en blijkbaar een groote schurk, was later nog heel wat te doen. Eenige Engelschen, op Bantam vertoevende, verzochten uit naam hunner Compagnie, dat hij in vrijheid gesteld en aan hen overgegeven mocht worden, doch de G. G. en de R. v. I. volhardden bij het eens genomen besluit en hielden hem vast. De Engelschen wilden hem minder om zijn persoon terug hebben, dan wel, omdat hij nog rekening en verantwoording, benevens geld schuldig was aan de Engelsche Compagnie. De Engelsche agent zeide nl. lachend omtrent hem: „ik mag „lyden, dat haer Ede. op Batavia den schelm doen ophangen, als maer „onse compagnie voldaen wort van 't geen hy aen deselve ten „achteren is." Het einde der geschiedenis was, dat Vette naar Holland opgezonden werd.

Eenige dagen vóórdat de laatst besproken missive van van Dam op Batavia aankwam, den 7en October 1664, werd hij, vermoedelijk naar aanleiding van zijn gedaan verzoek, [1]) door G. G. en R. v. I. benoemd tot gouverneur van Amboina. [2]) Jacob Cops, raad extra-ordinaris van Indië, werd in zijn plaats benoemd tot gouverneur van Banda. Deze hield zijn benoeming eenige dagen in beraad, doch nam haar den 14den d. a. v. aan en vertrok 3 December 1664 naar Banda om er het bestuur over te nemen. Verschillende „advertentien ende ordres" voor Banda en voor Amboina nam hij mede. Tal van bijzonderheden nopens het inwendig bestuur, de versterkingen, de schepen, de te verrichten expedities en onderzoekingstochten, de administratie, enz., enz., werden daarbij geregeld. Voorts bleek daaruit, dat het garnizoen van Banda met 180 soldaten, dat van Amboina met 250 man zou versterkt worden, dat Run aan de Engelschen overgedragen moest worden, doch dat men hun geen drinkwater geven zou, dat aan van Dam toegestaan werd een „keer" naar Batavia te doen en dat „den coop-

[1]) Zie blz. 272.

[2]) Blijkens het werk van Mr. Pieter van Dam over de Oost-Indische Compagnie bedroeg de bevolking van Ambon in 1668 ruim 40 duizend zielen, „soo mans, vrouwen als kinderen, vrijen en onvrijen".

man, Maximiliaen de Jongh,[1]) wert gereprocheert over het dispuyt, by hem gemoveert, oft d'heer van Dam al gequalificeert was om zigh het gouvernement van Amboyna aen te trecken."

Blijkbaar waren van Dam's optreden na den dood van Cos en zijn tocht naar Ambon volmaakt „en règle" geweest, maar ten overvloede voegde men er nu de bepaling bij: „de respective gouverneurs van Banda ende Amboina zullen in cas van 't overlyden des eenen des anders gouvernement by provisie aennemen".

Nadat den 20sten October 1664 het fluitje Breukelen met een lading notemuskaat, ter waarde van bijna *f* 2700, alsmede met „23 stormhoeden, die afgebezigt zijn", te Batavia aangekomen was, kreeg men aldaar eerst den 31sten Mei 1665 opnieuw bericht uit Banda met het jacht Tertholen[2]), waarmede Cops naar zijn nieuwe residentie vertrokken was. De medegebrachte missive van dien gouverneur en zijn Raad hield in, dat Cops den 4den Januari aangekomen was. Den 25sten dier maand was van Dam met hetzelfde jacht naar Amboina verder gezeild, „hebbende alvorens behoorlyck transport gedaen „ende de heer Cops van een schriftelycke memorie versien"[3]).

Kort na het jacht, dat Cops naar Banda bracht en dat daarna naar Amboina doorging, den 15den Januari 1665, vertrok het fluitschip Nieuwpoort van Batavia naar Amboina, terwijl het fregat de Sagouboom den volgenden dag via Makassar volgde. Op beide bodems was voor ruim 82 duizend gulden aan allerlei behoeften geladen. Daarbij ging tevens een missive van den R. v. I. voor den gouverneur en den Raad van Amboina. Ook daarin werd beslist omtrent allerlei bijzonderheden, het bestuur en de kolonie betreffende. Vermelding verdient slechts, dat gelast werd in het kasteel Amboina „een sufficante waterback" te maken; „wert oock gerecommandeert tot bevorderinge „van de Christelyke leere de Nederlandse taele in te voeren in plaetse „van de Maleytse". De soldaten, die nog aan den „eisch" te kort kwamen, zouden over Banda volgen.

De eerste berichten, die men van van Dam uit zijn nieuw gouvernement ontving, waren van den 3den Mei 1665 en kwamen den 8sten Juli d. a. v. met het fluitschip Ulisses over Makassar en Japara te Batavia aan. Uit die missive van den gouverneur en den Raad blijkt, dat van Dam den 2den Februari met het jacht Tholen uit Banda te Amboina aangekomen en den 9den d. a. v. „publyck als gouverneur

[1]) Deze had tijdelijk het gouvernement waargenomen. Vergelijk blz. 271.

[2]) Elders wordt het Tholen geheeten.

[3]) De memorie van overgave van het bestuur van Banda van J. van Dam aan J. Cops is aanwezig in 's Lands archief te Batavia. Zie den op blz. 126 genoemden Inventaris, blz. 285.

„ende directeur der provintie Amboyna geauthoriseert" was. Het gouvernement was derhalve bijna één jaar door de Jong waargenomen. „Op zyn E. aencomste had hy daer alles gerust ende vredig gevonden „ende de ordres, op zyn vertreck daer gelaeten, wel naegecomen".

Het aanplanten van jonge nagelboomen vond op Amboina en Ceram geregeld plaats en „het omhacken op plaetsen, daerse voor de Comp. „ondienstig worden geoordeelt, wiert nog al met cracht vervolght". De Ulisses bracht bijna 85 duizend pond nagelen, ter waarde van ruim 26 duizend gulden, uit Amboina ter reede van Batavia aan.

Den 4den Augustus 1665 ontving de R. v. I. opnieuw bericht van van Dam, nu van den 1sten Juli t. v. Over tal van aangelegenheden, den handel, den landbouw, de versterkingen, de schepen, het personeel, enz. betreffende, werd gerapporteerd. „Door de gansche provintie Am- „boyna was het in goede eenigheyt ende vertrouwen; de ordinarie „maeltyden waeren met contentement gehouden, alwaer haer de „Christenen, soowel als de Moorse orangcayen hadden laeten vinden". Men had den laatsten tijd op verschillende plaatsen over de 9000 nagel- en omstreeks 1000 noteboomen uitgeroeid. Het nieuwe gouverneurshuis was „soo leck als een seeff"; daarom moest het dak afgenomen en met atap onderlegd worden. Verscheiden beschadigde goederen, die al lang in den winkel lagen, had van Dam publiek laten veilen; „maer eenige impotente slaeven, die mede geveylt wierden, en wilden niet aen de man". Het plan voor een sprongtochtje naar Batavia had hij blijkbaar nog niet opgegeven, want „het fregat Bouro stont „wellicht gebruyckt te worden om den gouverneur van Dam nae „Batavia over te voeren, naedien het dog derwaerts most om verdubbelt „te worden". Ten slotte berichtte van Dam, vernomen te hebben, hoe er op Banda tusschen den gouverneur Cops en den opperkoopman Jan van Aelmonde „groote haperinge ontstaan was, zynde gemelte „Aelmonde in zyn huys geconfineert ende geordonneert met de eerste „gelegenheyt nae Batavia te vertrecken".

van Dam bleef slechts korten tijd in zijn nieuw gouvernement. Den 6den September 1665 kwam hij via Makassar en Japara ziek te Batavia aan met het fluitje Hoogcaspel. Hij was den 7den Augustus met de fluit Nieuwpoort uit Amboina vertrokken [1]), waar hij derhalve juist een half jaar vertoefd had, en was te Japara op eerstgenoemd vaartuig overgegaan. van Dam bracht een schriftelijk rapport mede van hetgeen er op Amboina sedert de vorige missive tot aan zijn vertrek voorgevallen was. Blijkbaar had hij gezond de reis aanvaard, want hij was naar Batavia zeil gegaan met het voornemen, om en passant

[1]) Dagh-register 1665. blz. 251. Valentijn, deel II, 2e stuk, blz. 221 vermeldt ten onrechte, dat hij den laatsten Juli 1665 vertrok.

het comptoir te Larike met de onderhoorige forten, alsmede de eilanden Manipa en Boeroe te inspecteeren, wat dan ook geschied was.

van Dam, die het „eerste gesagh in 't Amboynse gouvernement" aan den koopman de Jong opgedragen had, was den 15den Augustus van Boeroe afgezeild en den 26sten Augustus te Japara aangekomen, waar hij den 3den September op Hoogcaspel overstapte. Te Batavia bracht hij den Moorschen hoogepriester, Inche Tay, den voormaligen secretaris van den Hitoeschen (?) landraad op Amboina, mede. Hij had dien priester overgehaald het „sprongtochtje" mede te maken „om in zyn absentie te minder becommeringe voor nieuwigheden te hebben, een persoon zynde van groot credit onder de Mooren ende zonder wiens raet en toestemminge zy niets en zullen ondernemen".

Blijkbaar was van Dam's ongesteldheid bij aankomst te Batavia niet van ernstigen aard, want 2 dagen later, den 8sten September 1665 „presteerde de heer Joan van Dam, Raet extra-ordinaris van India, „den 6den deser uyt zyn gouvernement van Amboina hier aengecomen, „in haer Ed. vergaderinge den eet, by d'heeren 17nen voor de Raaden „van India geconcipieert" [1]).

Aanvankelijk was van Dam voornemens naar zijn gouvernement terug te keeren. Den 17den November 1665 besloten G. G. en R. v. I. hem te laten vragen „nae zyn E. dispositie en inclinatie om weder „nae Amboyna te vertrecken ofte niet". Het antwoord luidde ontkennend. Den 20sten d. a. v. benoemden G. G. en R. v. I. hun secretaris Pieter Marville tot gouverneur van Amboina, „alsoo de heer Joan van „Dam verclaert heeft, dat hij mits zyn indipositie onvermogens zoude „zyn om weder nae zyn gouvernement te keeren".

Als extra-ordinaris Raad nam van Dam nu zitting in den Raad van Indië. Aanvankelijk had hij hier slechts een raadgevende, geen besluitende stem. Bij het overlijden of het vertrek van een ordinaris Raad kreeg de oudste buitengewone Raad een besluitende stem, totdat er een ander gekomen was. Weldra schijnt van Dam in het hier bedoelde geval verkeerd te hebben, want hij medeonderteekende de resolutiën van G. G. en R. v. I. voor het eerst den 9den April 1666 en sedert dien vrij geregeld tot en met de res. van den 25sten Januari 1667, waarbij het jaarverslag aan H.H. Zeventienen over 1666 vastgesteld werd, een verslag, dat van Dam als commandant der retourvloot mede naar het vaderland nam.

Na zijn terugkeer te Batavia werden Mr. Johan van Dam, behalve zijn werkzaamheden in den Raad van Indië, tal van functiën opgedragen. Den 16den Februari 1666 werd hij met eenige anderen door den R. v. I. gecommitteerd om de rekening der diaconie na te zien en

---

[1]) Hij was reeds bij res. van H.H. Zeventienen dd. 19 Dec. 1662 als zoodanig benoemd.

omtrent het bevondene te rapporteeren. Den 5den Maart d.a.v. werd hij op eigen aanbieding gekozen tot commandant eener vloot, die in straat Sunda vooruitgeschoven werd om aldaar de wacht te houden. Deze maatregel hield verband met het bekend worden van het uitbreken van den tweeden Engelschen oorlog. Die vloot werd ten slotte tot 11 schepen versterkt. van Dam's voorganger, Joan Thys, keerde den 13den Maart met de sloep de Eendracht uit de Straat terug, na op de uitgezonden schepen de vereischte orde gesteld te hebben en ook de seinen beraamd te hebben om te kunnen weten, welke schepen in genoemde Straat aankwamen en vanwaar zij kwamen. Den 16den d.a.v. vertrok van Dam met dezelfde sloep naar de vloot om aldaar het bevel op zich te nemen; hij zou de vlag voeren op het schip de Zuytpolsbroecq. Dat in het bijzonder op de Engelschen moest gelet worden, blijkt nog hieruit, dat dienzelfden dag door den R. v. I. besloten werd den heer van Dam in kennis te stellen met alle voorvallende zaken, de Engelschen rakende. „Oock zou de vloot al te met met een parthye coebeesten versorght worden".

Reeds den dag daarna ontving de R. v. I. een briefje van van Dam, zijn aankomst meldende. Men had een Deensch vaartuig gevat, doch van Dam zou zijn papieren ter dege doen nazien, of het wellicht een Engelschman was, in welk geval het schip naar Batavia zou worden opgezonden. Later bleek het werkelijk een Deen te zijn. Tusschen Batavia en van Dam vond een levendig verkeer plaats, dat met de boot van de Zuytpolsbroecq onderhouden werd. Den 23en Maart meldde van Dam, dat hij den vorigen dag het volk bij de stukken had laten drillen, doch dat alles nog niet zóó goed ging, als hem wel aangegeven was. Den 26en kwam een Portugeesch schip in de straat, komende van Goa, „hebbende de spiegel van achteren bekleet en syn vleugels en vlaggen ingehaelt". Men meende daarom, dat het wel een „lorrendrayer" kon zijn, zoodat de R. v. I. nog dien dag aan van Dam den last zond den Portugees door 3 à 4 van de naastbijgelegen schepen naar Batavia te doen opbrengen. Later aldaar opgebracht, bleek het een onschadelijke Portugees te wezen.

Men ziet hieruit, dat aanvankelijk de schrik wel in den R. v. I. gevaren was. Weldra luwde dit echter en zond men den 31en Maart aan van Dam de machtiging om in persoon aan land te komen en tot nader order het bevel over de schepen aan den schipper Jan van de Werve [1]) over te dragen. Den 2en April 1666 kwam Johan van Dam te Batavia terug.

Den 30en Mei 1666, den dag van Batavia's verovering, werd een nieuw college van schepenen gekozen; daartoe waren den dag te voren

---

[1]) Hij vertrok in October 1667 naar het vaderland als commandant van 3 retourschepen.

door den R. v. I. dubbeltallen opgemaakt, waarop voor presidentschepen o. a. voorkwam de heer Joan van Dam, extra-ordinaris Raad van Indië. Hij werd echter niet benoemd, daar de bestaande presidentschepen, Nicolaes Verburg, raad van Indië, als zoodanig „gecontinueerd" werd.

Den 1en Juni 1666 werd in den R. v. I. beraadslaagd over de vastgestelde ambassade naar den Koning van China, „doch is het besluyt „tot morgen uytgestelt, hebbende de heer Joan van Dam syn persoon „geëxcuseert op syn E. voorgenome vaderlantse reyse: doch d'Heer Pieter van Hoorn sich daertoe willich ende bereyt getoont".

Vóór zijn vertrek naar Holland werd van Dam nog door den R. v. I. „gecommitteerd" tot eenige commissiën, het bestuur der Compagnie te Batavia betreffende. Zoo werd hij 4 Juni 1666 met Matheus van den Broeck, ordinaris raad van Indië, gekozen tot presidenten van de weesmeesteren van Batavia. Den 30en Juli d. a. v. werd hij met Timon Sloot gecommitteerd „tot de visite in Comps. hospitael", terwijl de R. v. I. hem den 20en Augustus committeerde „tot de visite van de inlandse burgerye ende om te sien, off de noodige officieren oock al compleet zyn."

Den 31en Augustus 1666 besloot de R. v. I. tot het oprichten van een Latijnsche school te Batavia. Bij die gelegenheid werden de heeren Thysz en van Dam aangewezen „om naar een bekwame plaats voor het oprichten van dezelve uit te zien." Eindelijk werd de heer Joan van Dam den 23en Septemher 1666 gecommitteerd „om de nieuwe officieren van de burgerye voor te stellen en de affgaende te bedancken."

Den 5en October 1666 besloot de R. v. I., in verband met de vijandige houding van Makassar, een commissaris te zenden naar de Oostersche quartieren onder den titel van „superintendent". Men liet voor deze gewichtige opdracht het oog vallen op Mr. Johan van Dam, die als commandant eener expeditionnaire macht in 1660 met zulk een goeden uitslag Makassar getuchtigd had. [1]) „Vermits desselfs volcomen „ervarentheyt ende kennisse, niet alleen vande quartieren meergemelt maar oock vande natuur der voorgedachte Macassaren" werd Johan van Dam voor dit commissarisschap aangezocht. Als superintendent zou hij het bevel op zich nemen van de krijgs- en scheepsmacht, aldaar bijeengebracht om een apparente invasie der Makassaren, meest naar Ternate en vandaar wellicht naar Amboina tegen te gaan, doch tevens zou hij „de respective gouvernementen ende commanderyen „als tot Banda incluys visiteren, ende alle noodige ende vervallen saecken redresseren, ende weder op een goeden vasten voet herstellen" van Dam bedankte evenwel in verband met zijn „vastgestelde ende

[1]) Zie: „Mr. Johan van Dam en zijn tuchtiging van Makassar in 1660", voorkomende in *de Bijdragen tot de T. L. e. V.-kunde van N.-I.* deel LX bl. 1 e. v.

langh voorgenomen 'thuysreyse".[1]) Daarop werd Cornelis Speelman hiervoor aangewezen, die de benoeming aannam en den vijand, hoewel nog niet blijvend, in 1667 tot den vrede dwong.

Den 10en December 1666 werd door den R. v. I. het verzoek van van Dam toegestaan om met de „aengelegde retourvloot" naar het vaderland te mogen terugkeeren, over welke hem het bevel werd opgedragen.

Het commando over een retourvloot — zij bezat ditmaal een waarde van ruim 31 ton gouds — was steeds een post van vertrouwen, doch eischte thans bijzonder beleid als gevolg van den 2den Engelschen oorlog. In verband daarmede waren dan ook bijzondere veiligheidsmaatregelen getroffen; zoo werd o. a. bij res. van den G.-G. en den R. v. I. wegens „de bekommerlijkheid van den presenten tijd" het aantal stukken verhoogd, dat de koopvaarders voerden en de bemanning versterkt. Wij zullen echter bij die maatregelen noch bij de terugreis uitvoerig stilstaan; bijzonderheden daaromtrent werden bij een andere gelegenheid door ons medegedeeld. Daarom zij volstaan met de vermelding, dat van Dam den 26sten Januari 1667 des morgens met 9 retourschepen de reede van Batavia verliet, geruimen tijd aan de Kaap de Goede Hoop vertoefde, veiligheidshalve westelijk om Groot-Brittannië en Ierland heenzeilde, zooals hem bevolen was, vandaar naar de Faroër koers zette, alwaar één schip verging en den 9den October, d. i. na 256 dagen, ter reede van Tessel binnenviel. Den 26sten d. a. v. werd hij door de heeren Hulst en Mr. Pieter Van Dam, advocaat der Oost-Indische Compagnie, binnengeleid in de vergadering der Staten Generaal „en dat ter fine om rapport van den toestant van „saecken in India te doen, soo als hy die op zyn vertrek vandaer „heeft gelaten[2])".

Waarmede van Dam zich na terugkeer in het vaderland onledig gehouden heeft, is mij niet bekend. Blijkbaar had hij naar zijn zin nog niet genoeg van de wereld gezien. In het laatst van Augustus 1675 kwam hij met het Hollandsche convooi te Smirna aan om aldaar zijn jongsten broeder Jacob te bezoeken, die sedert 1668 Hollandsch consul te Smirna was en dien hij sedert zijn vertrek naar Indië in het begin van 1655, d. i. in ruim 20 jaar, niet gezien had. Mr. Johan van Dam bleef aldaar ongeveer 2 jaar. Op den terugweg naar het vaderland overleed hij den 27en Augustus 1677. N. S. te Constantinopel, waar hij begraven werd.

---

[1]) Resolutieboeken G. G. en R. v. I. d.d. 5 Oct. 1666.

[2]) Resolutieboeken der Kamer Amsterdam der O. I. Comp. dd. 20 Oct. 1667.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Th. Valeton: Bijdrage tot de kennis van de kieming der rijst. Academisch proefschrift ter verkrijging van den graad van dokter in de plant- en dierkunde. Amsterdam, J. H. DE BUSSY. 1907. 8°.

E. Bolten: Cocos nucifera. Practische handleiding voor cocos-cultuur. (Overgedrukt uit „De Indische Mercuur"). Amsterdam J. H. DE BUSSY. 1908. 8°.

Dr. K. W. van Gorkom: Scheikundige bijdragen tot de kennis der Javakina. 1872/1907. Amsterdam, J. H. DE BUSSY [1907]. 8°.

Bijdragen tot de kennis der flora van Nederlandsch West-Indië. (**Dr. A. Pulle** Lijst van planten (vaatkryptogamen en phanerogamen), die in Suriname gevonden zijn. Met een geschiedkundig overzicht van het onderzoek naar de flora van Suriname. **Drs. I. Boldingh**, Lijst van planten, die door de bewoners van de drie Nederlandsche Antillen, „St. Eustatius, Saba en St. Martin" als geneeskrachtig worden beschouwd). [Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem. No. 38. Eerste uitgave van het Van Eeden-fonds]. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1907. 8°. Met portret.

Surinaamsche almanak voor het jaar 1908. Paramaribo, H. B. Heyde. (1907). 8°. Met platen van Indianentypen enz.

De Indo-Nederlandsche wetgeving. Staatsbladen van Nederlandsch-Indië, bewerkt en met Aanteekeningen voorzien, door **J. Boudewijnse, G. H. van Soest** en **K. H. Boers.** (58e Afl. 1906. Nos. 1—287). Amsterdam, Uitgevers-Maatschappij „Elsevier". 1907. gr. 8°.

Jaarboek van het Departement van Landbouw in Nederlandsch-Indië 1906. Batavia, G. Kolff & Co. 1907. gr. 8°. Met platen en tabellen. [Korte inhoud: Inleiding, door Dr. M. Treub. — Waarnemingen en onderzoekingen op plant- en dierkundig gebied en hare toepassingen. Id. op scheikundig gebied. Opleiding voor den landbouw. Waarnemingen enz. tot vermeerdering der kennis van den bodem. Waarnemingen enz. speciaal voor den inlandschen landbouw. Katoencultuur in Palembang. Koffie-cultuur. Guttapercha. Tabak. Thee. Boschwezen. Burgerlijke veeartsenijkundige dienst].

Jaarverslag van den **Indischen Bond** over 1906. Batavia, Albrecht & Co. 1907. 8°.

Handboek voor **Cultuur- en Handels-ondernemingen** in Nederlandsch-Indië. Twintigste jaargang. 1907. [Met Inleiding door **J. H. de Bussy**]. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1907. 8°.

Algemeen verslag van het Europeesch middelbaar en lager onderwijs in Nederlandsch-Indië over 1906. Batavia, Landsdrukkerij, [Gravenhage, Martinus Nijhoff]. 1907. gr. 8°.

Verslag van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1906. Batavia, Landsdrukkerij ['s-Gravenhage, Martinus Nijhoff]. 1907. fol. Met platen.

E. de Waal: Onze Indische financiën. Nieuwe reeks Aanteekeningen. IX—X. Onze betrekkingen met en andere aangelegenheden omtrent Noord-Borneo. Naar 't Handschrift uitgegeven door **E. A. G. J. van Delden.** Met voorwoord van **G. P. Rouffaer**. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1907. 8°. Met facsimile.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap v. K. en W. *Deel L (1907) afl. 2.*

De legende van Bedji Tawoen, naverteld door J. Knebel. — Hindoe-Javaansche portretbeelden. door W. P. Groeneveldt (met drie platen). — Bericht über die zweite Untersuchungsreise nach der Insel Engano 4. October bis 19. November 1904, van Dr. Johs. Winkler. De mun en van Nederlandsch-Indië, door J. P. Moquette (met twee platen).

Notulen van het Bat. Genootschap v. K. en W. *Dl. XLV (1907), afl. 2 en 3.*

Staat van in de poeri te Dèn Pasar (landschap Badoeng) buitgemaakte lontar-geschriften, tijdens de expeditie naar Bali in 1906. — Inventaris van de door den Heer A. J. N. Engelenberg, aan het Genootschap in bruikleen afgestane handschriften, afkomstig van het eiland Lombok. — Lijst van ingekomen boekwerken gedurende het 2e en 3e kwartaal 1907.

Weekblad voor Indië. *4e jaarg. (1907—08). No. 31.*

De landvoogd naar Atjeh, door M. VAN GEUNS. — De Gouverneur-Generaal op de races te Batavia (met afb.) — Een kijkje op de tentoonstelling te Menado (31 Aug. t/m 3 Sept. 1907), met afb. — De Soesoehoenan van Solo als automobilist (met afb.).

Id. No. 32. De vereeniging „Insulinde", door M. VAN GEUNS. — Tosari (aanteekeningen en herinneringen van een ziekte-verlofganger) (vervolg). — Feesten te Tegal (op 5—7 Oct. jl.) met afb. — De ontvluchting van PRÜGEL en KUHN (met afb.), door SIMOEDA.

Id. No. 33. Een Indisch predikant uit de 18e eeuw [J. VAN IPEREN], door GABRIËL (met portret; *zie ook No. 34*). — Bekende Indische tijdgenooten: C. J. HASSELMAN (met portret), door M. VAN GEUNS. — Een tocht naar het Kloetmeer (met afb.), door H. S. — Een Tomori'sch zwaard (met teekening), door J. E. JASPER. — Tosari. Aanteekeningen en herinneringen van een ziekte-verlofganger (slot). — „Djimats". Schets uit Celebes, door M. C. K. V. Z.

Id. No. 34. De Bond van geëmployeerden in de Suikerindustrie, door Dr. R. BROERSMA. — Het gouden jubileum der Ned. Ind. Escompto-Maatschappij (met portret en afb.). — Kieken en schetsen van Jamdena, Timoer-Laoet-eilanden (met afb.) door M. — De doodstraf [in Indië], door J. H. FRANCOIS, met Naschrift der redactie.

Neerlandia. Orgaan van het Algemeen Ned. Verbond. *11e jaarg. No. 12. Dec. 1907.*

Bonaire-nummer (met afbeeldingen en kaart). Inhoud: Inleiding, door J. A. SNIJDERS Jr. — Historisch overzicht van het eiland Bonaire, door P. A. EUWENS. — Kralendijk, de hoofdplaats van Bonaire en omstreken, door C. J. KRIJT. — Een uitstapje naar de Zoutpannen der Lage Westkust, door C. J. KRIJT. — Een tochtje naar Lac, langs de plantage Bacuna, door C. J. KRIJT. — De tegenwoordige economische toestand van Bonaire, door P. A. EUWENS. — Handel, scheepvaart en nijverheid door C. J. KRIJT. — Iets over de visscherij op Bonaire, door Dr. J. BOEKE. — Schildpadden, door P. A. EUWENS. — Ons bestuur, rechts-, postwezen, enz., door C. J. KRIJT. — een uitstapje naar Slagbaai, door C. J. KRIJT. — Het openbaar lager onderwijs op Bonaire, door C. J. KRIJT. — Het bijzonder onderwijs op Bonaire, door M. VICTOR ZWIJSEN. — Koninginnedag op Bonaire 1905, door C. J. KRIJT. — Een negerhut, door M. VICTOR ZWIJSEN.

Het Huis. Oud en Nieuw. *Jaarg. 5. Afl. 12. Dec. 1907.*

De woning der Dajaks, door Prof. A. W. NIEUWENHUIS (met afbeeldingen).

Het Leven. Algemeen geïllustreerd Weekblad. *2e jaarg. No. 51. 20 Dec. 1907.*

Schetsen uit Java. Een bezoek aan de Tjandi's Boeroeboedoer en Mendoet, door A. v. M. (met afbeeldingen).

Id. 3e jaarg. No. 2. 10 Jan. 1908. Schetsen uit Indië. Rijst en thee (met afbeeldingen).

De Wereldkroniek. *14e jaarg. No. 39. 28 Dec. 1907.*
Iets over het onderwijs aan Inlanders in Nederl.-Indië, door G. C. Janssen (met afbeeldingen).

De Hollandsche Revue. *12e jaarg. No. 12. 25 Dec. 1907.*
Wat komt ervan de Indische gepensionneerden terecht? [nl. de gepensionneerde mindere militairen].

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. *Jaarg. 39 (Dl. LXVIII), 1907. Afl. 5.*
De stad Batavia onder de Oost-Indische Compagnie, door A. Kortenhorst.

Teysmannia. *18e jaarg. 1907. Afl. 11.*
Tuinbouw (Ooftteelt en handel), door H. J. Wigman. — De hedendaagsche tapmethoden voor Hevea Brasiliensis (Para-rubber), door W. R. Tromp de Haas. — Cursus voor Land-, Tuin- en Boschbouw, door H. J. Wigman. — Gifstoffen ter bestrijding van de organismen die onze cultuurplanten beschadigen (vervolg). — Korte berichten uitgaande van het Departement van Landbouw; Proeven met tweede gewassen te Buitenzorg, door J. C. van der Stok. — Overzicht der resultaten bereikt met het Liberia koffiezaad uit Suriname, door Dr. P. J. S. Cramer.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. X. 1907.*
Plantae papuanae, von Dr. Th. Valeton.

De Indische Mercuur. *30e jaarg. No. 52. 24 Dec. 1907.*
Suikerkultuur en Inlandsche landbouw, door C. J. v. L. C. — Het djatihout, door A. H. Berkhout. — De kwaliteit van Java-Ruwsuiker.
Id. No. 53. 31 Dec. 1907. De Brusselsche Conventie in de Staten-Generaal (*zie ook No. 1. van 1908*). — De suikerproductie in Britsch-Indië. — Handel in rotan te Singapore.
Id. 31e jaarg. No. 1. 7 Jan. 1908. Het wetsvoorstel tot verlaging van den suikeraccijns in de Staten-Generaal. — De Sumatra-, Java- en Borneo-tabak in 1907. — De tabaksbelasting in Duitschland. — De Gouvernements-koffiecultuur. — Enkele opmerkingen bij Noach's Eeuwfeest der Stoomvaart, door J. B. R. — Kunstmatige Kamfer.

De Cultuurgids, Landbouwkundig Tijdschrift. *9e jaarg. (1907-08), Afl. 6.*
Aanteekeningen omtrent Hevea brasiliensis, door C. J. de Vogel. — De aardappelcultuur in de bergstreken rondom Bandoeng, door v. d. Swan. — Aanteekeningen over de ziekten der koffieboonen en in het bijzonder over de Hemilea vastatrix, door Buis. — Blok-rubber, door F. Pears. — Wat leert ons de statistiek van caoutchouc, door Prof. O. Warburg. — Kapok voor export.
Id. Afl. 7. Populair overzicht omtrent het doel der reorganisatie van het Alg. Syndicaat voor Koffiecultuur en andere bergcultures in Ned.-Indië. — Concept Statuten van de Vereeniging Ned.-Indisch Landbouw-Syndicaat, met Toelichting. — Raming der jaarlijksche ontvangsten en uitgaven van het Syndicaat.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *15e jaarg (1907), No. 11.*
Verschijnselen van tusschenrasvariabiliteit bij het suikerriet. (Proeve eener verklaring der gele-strepenziekte en der Serehziekte), door J. E. van der Stok. — Eene bijdrage tot de kennis der diksapzwaveling, door H. A. C. van der Jagt. — Birkeland-Eydes calciumnitraat als meststof, door G. Brandts Buys.
Id. Bijblad. Afl. 42. 1907. De qualiteit van Java-Ruwsuiker, door A. Galjama Verheul. — **Id. Afl. 45.** Het bouwen op suikerfabrieken, door L. G. J. Seepers.

Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië. *Dl. 19 (1907), Afl. 5.*
Het voorkomen van pathogene bacteriën bij gezonde varkens, door P. A. van Velzen. — Castratie door kloppen op den zaadstreng, door B. Vrijburg. — Castration Sous-Cutanée, door B. Vrijburg. — Het klauwbeslag der trekossen in Deli, door Jeronimus. — Paardenteelt in de Preanger, door Hippos. — De Osteoporosis van het paardengeslacht. — Behandeling van acarus-schurft. — Een nieuw werkzaam middel tegen rabiës. — Boorzuur in de wondbehandeling. — Staat der gevallen van besmettelijke veeziekten gedurende Januari—April 1907.

Indisch Militair Tijdschrift. *38e jaarg. (1907). No. 12.*
In memoriam. George Frederik Willem Borel, door H. L. Maurer. — Algemeene dienstplicht in Ned. Indië, door L. H. Berg. — Draagbare stations voor draadlooze telegraphie, door W. E. Asbeek Brusse. — De „Skodawerke" te Pilsen, door A. J. Gooszen. — Opleiding bij de depôt-bataljons, krijgstucht en nog wat, door L. — Marschsnelheid van kleine infanterie-afdeelingen, door I. C. d'A. — Pakpaarden bij de compagnieën infanterie, door I. C. d'A. — Een practisch en eenvoudig kaarten étui, door S. — Kort overzicht van den toestand op Atjeh, met bijlage. — De koloniale troepen van de verschillende mogendheden in 1907. — Aanvulling van de artikelen over valschijven, door C. M. A. Quack.

De Ingenieur. *22e jaarg. (1907). No. 51.*
De lijn Setjang-Parakan der Nederlandsch Indische Spoorweg-Maatschappij (met afbeeldingen), door D. C. Buurman (*zie ook No. 52*).
Id. 23e jaarg. (1908) No. 1.
Afslibbing van drempels in en banken vóór vaarwaters, — meer bijzonder voor de vaarwaters van Soerabaja (met afbeeldingen), door J. Ph. Ermeling.

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 89 (1907), Nos. 1—4.*
Iets omtrent den waren aard van het verstek (tweede vervolg), door F. B. S. v. L. — Kan een Europeaan bezit hebben van de gebruiksrechten, die door Inlanders worden uitgeoefend op het Staatsdomein?, door G. A. d. l. P.

Rechtsgeleerd Magazijn. *26e jaarg. (1907), Afl. 5—6.*
Mr. C. van Vollenhoven: Het adatrecht van Nederlandsch-Indië, besproken door Mr. I. A. Nederburgh.

Natuurkundig Tijdschrift voor Nederl.-Indië. *Dl. 67 (1907-08), Afl. 1—2.*
Verslag omtrent den toestand en de werkzaamheden der Kon. Nat. Vereeniging in N.-I. over het jaar 1906. — Nog iets over Ichthyoxenus jellinghausii (Herklots), door P. A. Ouwens. — Metereologische waarnemingen te Merauke en te Kiroeroe (Etna-baai) verricht gedurende de Nieuw-Guinea-Expeditie van 1904—1905. — De temperatuur te Pasoeroean volgens de opteekeningen van den thermograaf aan het Proefstation „Oost-Java", in de jaren 1901—1904. — Vulkanische verschijnselen en aardbevingen, in den Oost-Indischen Archipel waargenomen gedurende het jaar 1906, verzameld door het Kon. Magn. en Meteorol. Observatorium te Batavia. — Uitkomsten der aardmagnetische waarnemingen te Batavia en Buitenzorg verricht gedurende het jaar 1905.

De Rijnsche Zending. *39e. jaarg. 1908. No. 1.*
De laatste Singamangaradja, door J. H. Meerwaldt.

De Haagsche Zendingsbode. *11e. jaarg. 1908. No. 1.*
Een en ander over naamgeving bij de Javanen, door S. Luinenburg. — Een feestdag in Popo Bolaäng Mongondow), door W. Dunnebier.

Beihefte zum Tropenpflanzer. *Band VIII. No. 5. Dez. 1907.*
Das Teakholz. I. Die Eigenschaften und Produktion des Java-Teak oder Djati, von M. Büsgen (mit Illustrationen).

Oesterreichische Monatschrift für den Orient. *33. Jahrg. 1907. No. 11.*
Das Importgeschäft auf Java.

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde. *1907. No. 10.*
Die Battak-Länder in Zentral-Sumatra, von Prof. Dr. W. Volz (mit Abbildungen).

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1908. No. 1.*
Singa Mangaradja, der batáksche Furst und Priester.

W. C. Muller.

Statuten van Maatschappijen, werkende in de Nederlandsche Koloniën.

Handelmaatschappij Lie Kiong Boen en Zonen.

(*Javasche Courant van 15 November 1907 No. 91*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Buitenzorg, heeft ten doel de overname en voortzetting der handelszaken, tot dusverre gedreven door Lie Kiong Boen, voorts het drijven van import- en exporthandel, het beleggen van gelden en andere fondsen, het in leen verstrekken van gelden, het disconteeren van handelspapier en venduaccepten, het exploiteeren van onroerende goederen, het aangaan van- en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, het bebouwen en in cultuur brengen van gronden, het verkoopen van verkregen producten, het deelnemen in maatschappijen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel als deze vennootschap en voorts het verrichten van alle met het doel der vennootschap verband houdende handelingen.

Duur. 50 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 10[illegible] aandeelen à *f* 500.

Bestuur. Tot directeur benoemd Lie Kiong Boen, tot waarnemend directeur Lie Beng Hok, tot commissarissen Lie Beng Soey en Lie Beng Kieo.

Bouwmaatschappij Embong Plosso.

(*Javasche Courant van 29 November 1907, No. 95*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer der bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 30.000, verdeeld in 120 aandeelen à *f* 250.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer J. H. Lagers Jr.

Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen Erven Schnell.

(*Javasche Courant van 29 November 1907, No. 95*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel de verkrijging in eigendom, erfpacht of recht van opstal door aanvraag-aankoop of op andere wijze van onroerende goederen en rechten in Nederlandsch Indië, de exploitatie en het vervreemden daarvan.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 225.000 verdeeld in 225 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directrice benoemd mevrouw de weduwe J. C. M. Schnell, tot plaatsvervangend directeur de heer Mr. J. B. van Houten.

Landbouwmaatschappij Tjimangsoed.

(*Javasche Courant van 29 November 1907, No. 95*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel de exploitatie van de erfpachtsperceelen Tjimangsoed I en II, gelegen in het district Radjamandala der afdeeling Bandoeng van de residentie Preanger Regentschappen; de invoering aldaar van de kultuur van verschillende gewassen; het aanvragen of aankoopen van erfpachtsrechten op andere woeste gronden en de exploitatie daarvan voor rekening van de vennootschap en voorts de bereiding en verkoop der te verkrijgen producten voor de inlandsche of buitenlandsche markten.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 150.000 verdeeld in 500 aandeelen à *f* 300.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de firma Tiedeman en van Kerchem, tot commissarissen de heeren F. D. Cochius en R. C. Wright.

Cultuur Maatschappij Tjipari.

(*Javasche Courant van 3 December 1907, No. 96.*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Djokjakarta, heeft ten doel de verdere exploitatie van een in het district Pegadingan, afdeeling Tjilatjap, residentie Banjoemas gelegen perceel, en wel door beplanting met caoutchouc, klapper en andere

gewassen en voorts de bereiding en verkoop van de door die cultuur te verkrijgen producten.
Duur 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 200 aandeelen à *f* 500.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer J. Doornik, tot commissarissen de heeren G. ter Horst en D. J. Steyn Parvé.

BANTAM RUBBER MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Courant van 6 December 1907, No. 97*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel den aankoop en de exploitatie van de erfpachtsperceelen Pasir Waringin I en Pasir Waringin II, gelegen in de residentie Bantam, afdeeling Tjaringin, district Menes, de cultuur van verschillende gewassen, het aanvragen of aankoopen van erfpachtsrechten op andere woeste gronden en de exploitatie daarvan voor rekening van de vennootschap en voorts de bereiding en verkoop der te verkrijgen producten voor de inlandsche of buitenlandsche markten.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 144.000, verdeeld in 240 aandeelen à *f* 600.
Bestuur. Tot directeur benoemd de firma Tiedeman en van Kerchem, tot commissarissen de heeren F. H. Winkelman, F. A. Zeilinga en A. Ch. van der Hout.

BOUW-MAATSCHAPPIJ KWAN A WIE.
(*Javasche Courant van 6 December 1907, No. 97*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerakarta, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van verschillende te Soerakarta en elders gelegen perceelen, met daarop staande bebouwing, het verkrijgen in huur, eigendom, opstal of erfpacht, door aanvraag en aankoop of op welke andere wijze ook van bebouwde of onbebouwde gronden te Soerakarta of elders en het exploiteeren dier gronden en perceelen, het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap, en voorts het verrichten van alles wat met vorenstaand doel verband houdt.
Duur 50 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 25.000, verdeeld in 25 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Tot directeur benoemd Kwan a Wie.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP PANNEN-, POTTEN- EN STEENBAKKERIJ POERWOKARTA.
(*Javasche Courant van 10 December 1907, No. 98*).

Doel. Deze Naamlooze Vennootschap, gevestigd te Poerwokarta, heeft ten doel de oprichting en verdere exploitatie van eene pannen-, potten- en steenenbakkerij en in verband hiermede het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië, het exploiteeren van zulke gronden, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap, voorts het dingen naar en het aangaan en sluiten van contracten van aanneming, levering, enz.
Duur. 25 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der Vennootschap bedraagt *f* 25,000, verdeeld in 50 aandeelen à *f* 500.
Bestuur. Tot directrice benoemd mevrouw J. A. Maas.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN „EIGEN HAARD".
(*Staats-Courant van 20 December 1907, No. 101*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel het verkrijgen van onroerende goederen en rechten, het exploiteeren van dezelve, den aankoop van zoodanige onroerende goederen als voor de bereiking van het doel der vennootschap noodig zullen zijn en voorts het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal bedraagt *f* 30.000, verdeeld in 60 aandeelen van *f* 500.

SOCIETA ANONIMA COMMECIALE GUISEPPE FACINA ET CO.
(*Javasche Courant van 24 December 1907 No. 102.*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, met agentschappen te Batavia en te Semarang, heeft ten doel het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin, zoo voor eigen rekening als in commissie.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 1.000.000, verdeeld in 500 aandeelen à *f* 1000, 500 aandeelen à *f* 500 en 1000 kwartaandeelen à *f* 250.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heeren C. C. I. Facine en C. A. F. Facine.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ KARANG ASEM.
(*Javasche Courant van 24 December 1907, No. 102*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel de exploitatie van reeds aangeboorde en verder nog aan te boren jodium en iodiumverbindingen houdende bronnen op het land Karang Asem.
Duur. 30 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 500.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer O. Ellinger, tot commissarissen de heeren W. F. H. Butteling en W. C. Tinneveld.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP MAKASSAARSCHE GASFABRIEK.
(*Javasche Courant van 24 December 1907 No. 102*).

Doel. Deze naamlooze vennootschappij, gevestigd te Makassar. heeft ten doel het oprichten en exploiteeren eener acrogeengascentrale ter distributie van acrogeengas aan de gemeentenaren van Makassar, en desgewenscht ook voor gemeentelijke straatverlichting.
Duur. 15 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal bedraagt *f* 150.000, verdeeld in 600 aandeelen van *f* 250.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer J. J. B. Kater, tot commissarissen Sie Sok Soeng en Tjoe Djid Seng.

EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ NOEMBING.
(*Staats-Courant van 14 Januari 1908, No. 11*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te 's Gravenhage, heeft ten doel de cultuur van alle landbouw- en boschproducten, bestemd voor de Indische en Europeesche markten, het verkrijgen in eigendom, erfpacht of huur van terreinen, geschikt voor zulke cultures en de exploitatie daarvan als anderszins. Voorts het oogsten, toebereiden, vervoeren en verkoopen van land- en boschproducten en voorts het verrichten van al datgene hetwelk hiermede in verband staat.
Duur. Tot 31 December 1981.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 500.000, verdeeld in 5000 aandeelen van *f* 100.
Bestuur. Voor de eerste maal tot leden van den raad van beheer benoemd de heeren J. Ancien, A. Berlemond, J. van Stappen en Ch. de Lantsheere, tot commissarissen de heeren I. Vin, G. Scheys en B. Neuville.

AMPEL GADING CULTUUR ONDERNEMING.
(*Staats-Courant van 21 Januari 1908 No. 17*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Rotterdam heeft ten doel het aankoopen der onderneming van de naamlooze vennootschap Cultuur Maatschappij Ampel Gading te Rotterdam in liquidatie, de exploitatie der te verkrijgen onderneming, en den handel in koloniale producten. Zij is ook bevoegd andere gronden in eigendom of erfpacht te verkrijgen, voor welk geval zich het doel der vennootschap mede tot exploitatie dier gronden uitstrekt.
Duur. 50 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000.

HANDELMAATSCHAPPIJ VAN A. RESINK.
(*Staats-Courant van 21 Januari 1908 No. 17*),

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Haarlem heeft ten doel het voortzetten der zaken van wijlen den heer A. Resink, zooals die tot dusverre gedreven worden onder zijn naam in Europa, bestaande uit een waterverffabriek, het drijven van import-, export-, eigen- en commissiehandel, in den uitgebreidsten zin, benevens een technisch bureau.
Duur tot ultimo December 1956.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 70.000, verdeeld in 140 aandeelen à *f* 500.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeuren benoemd de heeren C. G. F. en A. W. G. Minnigh, tot commissarissen de heeren Mr. P. Brooshooft, F. A. Einthoven en F. Manuel.

TRADING COMPANY LATE REGT AND Co. (HANDELSVEREENIGING VOORHEEN REGT & Co.)
(*Staats-Courant van 24 Januari 1908 No. 20*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap gevestigd te Hilversum, met bijkantoor te Rangoon, heeft ten doel het drijven van handel, zoo voor eigen rekening als in commissie met Britsch-Indië.
Duur tot 31 December 1957.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 300.000, verdeeld in 300 aandeelen van *f* 1000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd, de heeren J. Noordhoek Hegt, F. Westra en M. Mr. Th. Verster.

De nieuwe Landrente-regeling voor Java en Madoera.

DOOR

C. J. HASSELMAN.

Inleiding.

De ondervinding leert dat, in druk bewogen tijden, wanneer aller aandacht in een bepaalde richting is geleid, gewichtige maar buiten die richting vallende gebeurtenissen, dikwerf onopgemerkt voorbijgaan.

Terwijl in Nederland en Indië, op koloniaal-politiek terrein, allerwege warme belangstelling wordt getoond in de genomen of voorgestelde maatregelen inzake de ontvoogding van Indië, de economische opheffing van den Javaan, de uitbreiding van het volksonderwijs, de militaire en juridische vorming van den Inlander enz. enz., wordt van publieke zijde geenerlei aandacht geschonken aan een feit dat zonder overdrijving gerekend mag worden tot de gewichtige gebeurtenissen in onze koloniale geschiedenis: de afkondiging van eene nieuwe landrente-ordonnantie voor Java en Madoera.

Het is bekend dat wij sinds 1819 zoekende zijn naar eene bevredigende oplossing voor het zoo bij uitstek ingewikkelde landrente-vraagstuk. Het is bekend dat men, tijdens de vaststelling van het Regeeringsreglement, nog zoo weinig was gevorderd met de oplossing van dit vraagstuk dat de te volgen gedragslijn zelfs in algemeene trekken nog niet aangegeven kon worden en men, zooals destijds te doen gebruikelijk was, zich uit de moeilijkheid redde door te bepalen dat de grondslagen van den aanslag in de landrente bij algemeene verordening zouden worden vastgesteld Het is bekend eindelijk dat, na verschillende mislukte proefnemingen, 40 jaar verliepen voordat aan dat voorschrift een begin van uitvoering kon worden gegeven door de vaststelling (in 1896) van de landrente-ordonnantie voor de Preanger-Regentschappen.

Is het wellicht toe te schrijven aan deze lijdensgeschiedenis van bijna honderd jaren dat de belangstelling in het landrente-vraagstuk langzamerhand verflauwd en thans tot het nulpunt gedaald is? Of is het de nieuwere koers in onze koloniale politiek, die de algemeene belangstelling zoodanig heeft geabsorbeerd dat geen aandacht meer

overblijft voor maatregelen, die wel is waar van overwegend belang zijn voor de Inlandsche bevolking maar die de bekoring van het nieuwe reeds lang verloren hebben?

Hoe het antwoord op deze vragen moge luiden, het zou te betreuren zijn indien het landrente-vraagstuk voor het publiek in het vergeetboek raakte juist op het oogenblik dat het overwegend *practisch* belang begint te krijgen. Eene korte toelichting van strekking en beteekenis van de nieuwe ordonnantie schijnt dan ook in de bestaande omstandigheden niet overbodig, noch voor hen die belangstellen in onze Inlandsche belastingwetgeving in het algemeen, noch voor hen, die in het bijzonder geroepen zullen zijn de nieuwe ordonnantie toe te passen op het terrein.

Vooraf moge een enkel woord gewijd worden aan de voorlooper van de nieuwe regeling: de Preanger-landrente-ordonnantie.

De Preanger Landrente-ordonnantie.

Zooals bekend is werd in 1889 in de afdeeling Tjiandjoer van de residentie Preanger-Regentschappen begonnen met een landrente-proef op kadastralen grondslag [1]). In 1891 werd de proef uitgebreid over het grootste deel der Preanger-Regentschappen en na eenige jaren van voorbereiding kon in 1896 overgegaan worden tot de afkondiging van een nieuwe landrente-ordonnantie, uitsluitend geldende voor de residentie Preanger-Regentschappen. (*Ind. Stbld.* 1896, No. 126.

Beginselen.

De beginselen van deze ordonnantie eischen thans geen gedetailleerde bespreking meer; zij zijn elders duidelijk en volledig toegelicht [2]) en hebben aanleiding gegeven tot uitvoerige en belangrijke discussies [3]). Hier kan volstaan worden met in herinnering te brengen, dat de hoofdbeginselen van de nieuwe regeling waren: meting van den bouwgrond door het personeel van den kadastralen dienst; plaatselijk onderzoek naar de geaardheid van den grond door speciaal personeel, in overleg met de bevolking; samenvoeging der sawahs van ongeveer dezelfde geaardheid in groepen; bepaling van de belastbare [4]) opbrengst in elke groep in verband met de uitkomsten van gehouden proefoogsten en andere factoren; heffing eindelijk, als landrente, van een zeker percentage van de belastbare opbrengst van de sawahs, welk

---

[1]) Over de verschillende stelsels, beproefd, aanbevolen en geheel of ten deele in praktijk gebracht vóór 1889 zijn bizonderheden te vinden in de brochure „Landrente-onderzoek op Java, door F. Fokkens".

[2]) Zie „Landrente-regeling in Nederlandsch-Indië" door F. A. Liefrinck, *Indische Gids*, Juni 1904.

[3]) Indisch Genootschap, vergaderingen van *20 October en 29 December 1903.*

[4]) Onder belastbare opbrengst wordt verstaan het geldswaardig bedrag der bruto-opbrengst aan droge padi, na aftrek van *10* pikols droge padi per bouw; bedoelde 10 pikols vertegenwoordigen de globaal getaxeerde productiekosten per baoe van één padi-oogst.

percentage varieeren kon tusschen 8 en 20 pCt., desa'sgewijze werd vastgesteld en afhankelijk was van den economischen toestand en van het laatstelijk aan landrente geheven bedrag. Had de landrente der sawahs, blijkens deze beginselen, het karakter van eene *oogst*-belasting, de landrente der droge gronden naderde meer aan eene grondbelasting en werd berekend na voorafgaande *waarde*bepaling der droge gronden en door vergelijking van deze gronden onderling en met de in dezelfde streek gelegen sawahs. Zoowel voor sawahs als voor droge gronden geschiedde de aanslag *individueel* en gold voor een tijdperk van *tien jaar*. De invoering van de nieuwe regeling zou districtsgewijze plaats hebben.

Geleidelijke invoering.

De Preanger-landrente-ordonnantie werd afgekondigd in ~~1906~~ 1896 en, met gebruikmaking van de gegevens, verzameld in de 7 voorafgaande jaren, kon in 1897 met de districtsgewijze invoering begonnen worden. In de jaren 1897, 1898 en 1899 had de invoering plaats in 47 districten. Er bleven toen nog 15 districten over, waar de invoering moest plaats hebben, welk aantal, na de bestuursorganisatie in de Preanger-Regentschappen (Stbld. 1901 No. 327) ingekrompen werd tot 12 districten. Door verschillende omstandigheden schijnt de invoering in deze meerendeels in het Zuiden der Preanger-Regentschappen gelegen districten vertraging te hebben ondervonden; althans in de jaren 1900 t/m 1902 had geen invoering plaats en in de jaren 1903 en 1904 werd de nieuwe regeling slechts ingevoerd in één district en twee onderdistricten. In de toen nog resteerende elf districten werd de nieuwe regeling ingevoerd in de jaren 1905—1907 en dit laatste jaar heeft dus niet alleen beteekenis als geboortejaar van eene nieuwe landrente-ordonnantie voor geheel Java en Madoera *buiten* de Preanger maar ook als sluitjaar van de eerste invoering eener nieuwe regeling *in* de residentie Preanger-Regentschappen. Nu voor het eerst gelegenheid bestaat om den nieuwen aanslag in de Preanger-Regentschappen *in zijn geheel* te overzien, kan het ongetwijfeld de moeite loonen de met die nieuwe regeling verkregen resultaten te vergelijken met den vroegeren toestand.

Resultaten.

In de eerste plaats moet opgemerkt worden, dat tengevolge der meer nauwkeurige metingen en onderzoekingen, eene belangrijke méérbevinding van belastingplichtigen grond werd geconstateerd. Voor de sawahs bedroeg de kleinste méérbevinding 3.5 pCt. (district Goenoeng Parang) de grootste 147pCt. (district Djampang wetan). Voor de droge gronden was de kleinste méérbevinding 83 pCt. (district Radjamandala) de grootste niet minder dan 754 pCt. (district Parigi) [1].

[1] De groote méérbevinding der droge gronden is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat onder de nieuwe regeling verschillende gronden, die vroeger van landrente waren vrijgesteld, landrenteplichtig zijn geworden. Volgens de oude regeling werd alleen landrente geheven van de *beplante* gronden, waardoor

Gemiddeld bedroeg de méérbevinding voor het geheele gewest *35* pCt. voor de sawahs, *224* pCt. voor de droge gronden. In verband hiermede steeg de totaal-uitgestrektheid der landrenteplichtige sawahs van *255424* bouws in 1897 tot *344805* in 1907, die der droge gronden van *137722* bouws in 1897 tot *446651* bouws in 1907.

Hierboven bleek reeds dat het *percentage* van de belastbare opbrengst dat, als landrente, wordt geheven minstens 8 en hoogstens *20* pCt. mag bedragen.

Tevens is echter voorgeschreven dat de *bestaande aanslag*, ook al bedraagt die minder dan 8 pCt., slechts in buitengewone gevallen met meer dan 25 pCt. verhoogd mag worden. Bij het onderzoek nu is gebleken dat in een groot aantal dessa's de bestaande aanslag veel minder bedroeg dan 8 pCt. van de belastbare opbrengst, terwijl het veelal niet wenschelijk geoordeeld werd den bestaanden aanslag plotseling al te zeer te verhoogen.

Dientengevolge bedraagt het percentage dat thans van de belastbare opbrengst der sawahs als landrente wordt geheven, voor het geheele gewest gemiddeld slechts *8.9* pCt. Het *laagste* percentage dat geheven wordt bedraagt 5.5 pCt. het hoogste *14.7* pCt. In aanmerking nemende dat de ordonnantie een maximum percentage toelaat van 20 pCt., moet zeker erkend worden dat bij de vaststelling der te heffen percentages groote matiging is betracht.

Per bouw berekend, bedraagt de landrente der sawahs in de Preanger Regts. *gemiddeld f 3.08*. Het laagste bedrag per bouw geheven is *f 0.25*, het hoogste bedrag *f 9.75*.

Voor de *droge gronden* mag, volgens de ordonnantie, als landrente worden geheven minstens *f* 0.25 en hoogstens *f* 20.— per bouw. Laatstbedoeld maximum wordt alleen geheven van eènige zeer waardevolle erven ter hoofdplaats Bandoeng, die bij verkoop wellicht *f* 4000.— of *f* 5.000— per bouw zouden opbrengen doch tot dusver van landrente waren vrijgesteld daar zij gewoonlijk minder dan $^1/_4$ bouw groot waren. Op enkele andere districtshoofdplaatsen met veel vertier wordt van sommige erven van *f* 6.— tot *f* 10.— per bouw geheven. Voor alle andere droge gronden bedraagt de geheven belasting echter belangrijk minder en over het geheele gewest berekend wordt van de droge gronden aan landrente gemiddeld niet meer dan ± *f* 0.75 (vijf en zeventig cents) per bouw geheven. Ook uit deze cijfers blijkt, hoe angstvallig gewaakt is tegen opdrijving van de belasting.

---

de z.g. „wisselvallige" velden (droge gronden, welke ééns in de 2, 3 of meer jaren beplant worden) voor een groot deel niet werden aangeslagen. Bovendien waren gronden met eene gemiddelde jaarlijksche bruto-opbrengst van niet meer dan *f* 10.— per baoe, zoomede woonerven tot eene uitgestrektheid van $^1/_4$ baoe, vroeger van de heffing van landrente vrijgesteld. Ook deze categorieën van gronden worden thans opgemeten en aangeslagen.

Het eindresultaat voor den totalen belasting-aanslag van het geheele gewest is, dat de landrente van de sawahs gestegen is van *f 969.305.—* in 1897 tot *f 1.063.707.—* in 1907 en die van de droge gronden van *f 244.237.—* in 1897 tot *f 344.492.—* in 1907. De landrente der sawahs is in het afgeloopen tienjarig tijdvak derhalve gestegen met bijna 10 pCt., die der droge gronden met ruim 40 pCt.

De belastingvermeerdering had zonder bezwaar hooger kunnen zijn. Ten rechte is echter n.b.m. als beginsel aangenomen om de belastingverhooging niet op te leggen met al te groote schokken en de nieuw op te leggen belasting te doen aansluiten aan het tot dusver betaald bedrag.

Bij de eerste tienjaarlijksche herziening kan andermaal eene matige verhooging worden opgelegd en langs dezen weg, de ondervinding heeft het in de Preanger reeds geleerd, zal de bevolking eerder de billijkheid van eene belastingverhooging erkennen dan wanneer deze plotseling en met groote sprongen wordt opgelegd.

De nieuwe Landrente-regeling.

Wat nu de nieuwe landrente-regeling voor geheel Java en Madoera *buiten* de Preanger-Regentschappen betreft, deze berust in hoofdzaak op geheel dezelfde hierboven aangegeven hoofdbeginselen als de Preanger-ordonnantie. Zij wijkt daarvan slechts af in enkele details, verband houdende met het verschil in toestanden inzake beplanting, grondbezit enz. *in* en *buiten* de Preanger.

Beginselen.

Zoo komt beplanting van sawahs met nagewas buiten de Preanger-Regentschappen veel méér voor dan in genoemd gewest, zoodat in de nieuwe ordonnantie met die beplantbaarheid met nagewas rekening moest worden gehouden. Voorts is eene andere berekening aangenomen voor de taxatie van de belastbare opbrengst van sawahs die minder opbrengen dan 20 pikol per bouw [1]. Eindelijk zal de repartitie van delandrente in streken met communaal bezit in sommige gevallen eenvoudiger kunnen geschieden dan in de Preanger Regentschappen, waar het grondbezit al lang individueel is. Ten slotte zijn de vrijstellingen wegens misgewas op meer rationeele wijze geregeld, is de redactie van sommige artikelen verduidelijkt en is het administratieve gedeelte, waar mogelijk, vereenvoudigd door overdracht van sommige bevoegdheden van den Gouverneur-Generaal op den Directeur van Binnenlandsch Bestuur.

---

[1] In de Preanger-ordonnantie is aangenomen, dat de bruto-opbrengst aan droge padi per bouw sawah verminderd wordt met 10 pikols droge padi om te komen tot het belastbaar gedeelte van de opbrengst.

De nieuwe ordonnantie schrijft voor, dat voor elke sawah-groep de productiviteit wordt vastgesteld op een zeker aantal pikols droge padi per bouw. Het belastbaar gedeelte is de productiviteit, verminderd met *10* pikols droge padi en voor sawahs, welker productiviteit minder dan *20* pikols per bouw bedraagt, de helft van het aantal pikols, waarop de productiviteit is vastgesteld.

De groote beginselen van de Preanger-ordonnantie worden echter door een en ander niet aangetast. De grondslagen van de nieuwe regeling zijn in hoofdzaak geheel dezelfde als die, welke de basis vormen van de Preanger-regeling en in zoover ware het rationeel om te spreken, niet van de invoering eener nieuwe regeling buiten de Preanger-Regentschappen maar van de uitbreiding der Preanger-regeling over geheel Java en Madoera (uitgezonderd natuurlijk de Vorstenlanden en de particuliere landerijen).

Het ligt dan ook in de bedoeling om zoo mogelijk t. z. t. één algemeene ordonnantie vast te stellen voor geheel Java en Madoera.

Wel is waar zal het, in verband met het beginsel van *districtsgewijze* invoering, nog geruimen tijd duren vóórdat de nieuwe regeling op geheel Java en Madoera toepassing heeft gevonden, maar wat tot dusver slechts beschouwd werd als een zaak, uitsluitend van belang voor de Preanger-Regentschappen en voor hen, die in dat gewest werden geplaatst, krijgt voortaan beteekenis voor alle gewesten op Java en Madoera en voor alle aldaar geplaatste bestuursambtenaren.

En daar in de Preanger-Regentschappen gebleken is dat de bekendheid en dientengevolge ook de belangstelling der bestuursambtenaren met de grondslagen en werking der nieuwe regeling dikwijls te wenschen overlieten, kan het zoowel voor de tegenwoordige als voor de toekomstige ambtenaren zijn nut hebben een kort overzicht te geven van de werkwijze, die in de laatste jaren in de Preanger-Regentschappen [1]) gevolgd wordt.

Het Landrente onderzoek in de praktijk.

De landrente-werkzaamheden laten zich splitsen in twee groote onderdeelen n.l. 1°. de meetwerkzaamheden, 2°. de belastingwerkzaamheden.

De Meetwerkzaamheden.

De *meetwerkzaamheden* hebben uitsluitend ten doel de opmeting van den landrenteplichtigen grond. Zij waren vroeger opgedragen aan het Kadaster, doch zijn sinds 1905 overgegaan op den Topografischen Dienst en staan onder leiding van den Chef van dezen dienst. De *belastingwerkzaamheden* strekken zich uit over al wat verband houdt met de voorbereiding en vaststelling van een billijken landrente-aanslag; de leiding hiervan is, onder toezicht van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, opgedragen aan den Inspecteur over de Landelijke Inkomsten en Verplichte Diensten.

---

[1]) Buiten de Preanger-Regentschappen wordt de nieuwe landrente-regeling thans voorbereid in de residenties Cheribon, Banjoemas en Kedoe. In Krawang is een aanvang gemaakt met de metingen. De voorbereidende werkzaamheden in de residenties Kediri en Pasoeroean zijn voorloopig gestaakt moeten worden wegens onvoldoend personeel en weinige bruikbaarheid der vroeger verzamelde gegevens.

Hoewel beide onderdeelen van het landrente-onderzoek geheel van elkaar afgescheiden en onder verschillende leiding gesteld zijn, bestaat tusschen die twee onderdeelen niettemin een nauw onderling verband. Het is toch wenschelijk dat met de belastingwerkzaamheden een aanvang worde gemaakt *zoo spoedig mogelijk* nadat de meetwerkzaamheden zijn afgeloopen. Verloopt er na de opmeting geruimen tijd, voordat met den belastingarbeid wordt begonnen, dan ontstaat gevaar voor veroudering der kaarten en worden tijdroovende en kostbare bijmetingen noodig om de kaarten weder in overeenstemming te brengen met den bestaanden toestand. Zoodra de Topografische Dienst met zijne opmetingen gereed is, behoort dus het landrente-personeel ten tooneele te verschijnen. Dit laatste personeel is echter over verschillende districten verspreid en zal niet in district B te werk gesteld kunnen worden vóórdat district A gereed is. De werkzaamheden der beide takken van dienst behooren derhalve in onderling overleg zoodanig geregeld te worden, dat er evenredigheid besta tusschen de hoeveelheid werk die door elk der beide diensttakken afgedaan wordt: de Topografische Dienst mag niet méér opmeten dan het beschikbare landrente-personeel kan verwerken en het landrente-personeel moet steeds het oog gericht houden op de meetwerkzaamheden, ter voorkoming dat laatstbedoelde werkzaamheden òf vóóruit òf ten achteren geraken.

Wat de details van de meetwerkzaamheden betreft, kan hier volstaan worden met de mededeeling dat ten behoeve van het Landrente onderzoek thans *twee* Landrente-Opnemingsbrigaden in dienst zijn gesteld, beiden belast met *op-* en *bij*-metingswerkzaamheden. De *eerste* brigade is gevestigd te Bandoeng en is gesplitst in twee secties, waarvan de eene speciaal belast is met de metingen in Krawang, de andere met de metingen ten behoeve van de eerste tienjaarlijksche herziening van den landrente-aanslag in de Preanger-Regentschappen. De tweede landrente-opnemingsbrigade is gevestigd te Poerworedjo en is eveneens gesplitst in twee secties waarvan de eene (Poerworedjo) belast is met de metingen en bijmetingen in de residentie Kedoe en de andere (Poerwokerto) met dezelfde werkzaamheden in de residentie Banjoemas. [1])

De Topografische Dienst houdt, bij de opmeting der landrente-plichtige gronden, alleen rekening met de natuurlijke of op het terrein duidelijk zichtbare grenzen en verdeelt het geheele terrein in *perceelen*, d.z. blokken of complexen landrenteplichtige gronden, begrensd door de *terreingrenzen* zooals die in de daarover handelende afzonderlijke voorschriften meer uitvoerig zijn aangewezen (wegen, voetpaden, rivieren,

[1]) Verdere bijzonderheden over de samenstelling van de werkzaamheden der Landren e-brigades zijn te vinden in het jaarverslag van den Topografischen Dienst, zie Tweede Jaargang, blz. 89 (§ 8 de Landrente-opmetingen op Java).

leidingen dessagrenzen enz.). Met de geaardheid (qualiteit) van den bodem wordt, bij deze verdeeling in perceelen geen rekening gehouden.

De belastingwerkzaamheden.

Zijn de kaarten gereed, dan worden zij in handen gesteld van het eigenlijke landrente-personeel (Controleurs in commissie en Inlandsche mantri's) ten gebruike bij het plaatselijk onderzoek naar de geaardheid van den bouwgrond. het eerste en meest gewichtige onderdeel van de *belastingwerkzaamheden.*

In het systeem van de landrente ordonnantie toch, zal de belasting zich in hoofdzaak te richten hebben naar de *productiviteit* wat betreft de sawahs, naar de *waarde* wat betreft de droge gronden [1]). Eene *soorteering* der landrenteplichtige gronden zal dus moeten voorafgaan aan alle verdere berekeningen. Doel van deze soorteering is eene schifting der gronden naargelang van productiviteit of waarde en eene samenvoeging der gelijkwaardige [2]) gronden in afzonderlijke groepen (sawahs) of klassen (droge gronden).

Soorteering van den bouwgrond.

De soorteering geschiedt *perceels* gewijze d.w.z. voor elk perceel afzonderlijk wordt onderzocht of de daartoe behoorende gronden in hun geheel als gelijkwaardig zijn te beschouwen dan wel of binnen het perceel verschil in productiviteit of waarde kan worden geconstateerd. Dit onderzoek geschiedt op het terrein door de speciaal daarvoor aangewezen Inlandsche mantri's in overleg met en in het bijzijn van de landbouwers wier gronden binnen het perceel liggen en van eenige andere landbouwers en desabestuurders, ook uit omliggende desa's. Van één punt van het perceel uitgaande doorloopt men gezamenlijk het geheele perceel, navraag doende naar de verschillende factoren die van invloed kunnen zijn op de waardebepaling van den grond. In onderling verband moet hierbij gelet worden op de geaardheid, los of klei-achtig, veel of weinig humus-bevattend, steenachtig, gemakkelijk of moeilijk bevloeibaar al dan niet beschaduwd, steil hellend of vlak; voor droge gronden en erven bovendien op de ligging nabij groote wegen, pasars, onderlinge waardeverhouding enz. enz.

In gemeenschappelijk overleg en na herhaald kruisverhoor en vergelijking met andere reeds onderzochte gronden komt men tot het eindresultaat dat het perceel òf in zijn geheel als gelijkwaardig moet worden beschouwd en dus slechts één soort van gronden bevat, òf gronden bevat van uiteenloopende geaardheid en dus gesplitst moet worden in onderdeelen die onderling in soort verschillen doch die, elk op zichzelf, gronden bevatten van gelijke geaardheid.

Deze onderdeelen of complexen van gronden van gelijke geaard-

---

[1]) Zooals boven reeds opgemerkt werd, nadert de landrente der sawahs in karakter aan eene *oogst*belasting, die der droge gronden meer aan eene *grond*belasting.

[2]) Gemakshalve wordt deze term gebezigd voor sawahs van nagenoeg dezelfde productiviteit en droge gronden van nagenoeg gelijke waarde.

heid noemt men *perceelgedeelten*; zij vormen voor het landrente-personeel de kleinste eenheid van belastingberekening.

De grenzen der perceelgedeelten *kunnen* ten deele samenvallen met de grenzen van het perceel; waar echter *binnen* het perceel belangrijk verschil in grondsoorten wordt aangetroffen daar zullen de grenzen tusschen die soorten onderling, de grenzen der perceelgedeelten dus, afzonderlijk opgezocht en uitgezet moeten worden. Deze grenzen zullen in vele gevallen niet met wiskunstige zekerheid zijn aan te wijzen; dikwerf bestaat er, naar het algemeen gevoelen der betrokkenen, verschil in grondsoort binnen eenzelfde perceel, zonder dat met volkomen juistheid aangewezen kan worden wáár de mindere soort eindigt en de betere begint. De grenzen tusschen de soorten of perceelgedeelten hebben dus een ander en veel meer globaal karakter dan de duidelijke waarneembare natuurlijke grenzen van het *perceel*. Aan de opmeting en vastlegging der eerstbedoelde grenzen kunnen onmogelijk dezelfde hooge eischen van nauwkeurigheid gesteld worden als aan de vastlegging der perceelgrenzen en ook uit een financiëel oogpunt zou groot bezwaar bestaan tegen eene opmeting en vastlegging van de grenzen der grondsoorten door het technisch personeel van den Topografischen Dienst [1].

De grenzen der perceelgedeelten worden dan ook, tijdens de soorteering van den bouwgrond, na overleg met de betrokken landbouwers, door het speciale landrente-personeel op het terrein uitgezet door middel van bamboe-bakens of op andere wijze, en tegelijkertijd door datzelfde personeel met de meetketting of anderszins opgemeten en in kaart gebracht. De berekening van de oppervlakte der perceelgedeelten geschiedt eveneens door bedoeld personeel met behulp van geruiteerd transparantpapier of den pool-planimeter.

Is deze arbeid voor een geheel perceel afgeloopen en is daarbij b.v. gebleken dat in het perceel No. 15 onderscheiden moeten worden drie verschillende soorten of perceelgedeelten, gemerkt 15*a*, 15*b* en 15*c* dan gaat men over tot het volgend perceel No. 16 en houdt daar geheel hetzelfde onderzoek als in perceel 15. Gesteld nu, dat in perceel 16 *vier* perceelgedeelten worden aangetroffen gemerkt 16*a*, 16*b*, 16*c* en 16*d* dan zal bovendien nog nagegaan moeten worden in welke onderlinge verhouding de soorten aangetroffen in perceel No. 15, staan tot die, gevonden in perceel No. 16. Het is toch zeer wel mogelijk dat het perceelgedeelte 15*a* in productiviteit of waarde gelijk-

---

[1]) In de praktijk van de Preanger-regeling is ten aanzien van de opmeting der soortgrenzen niet altijd uniformiteit betracht. Soms werden deze kadastraal opgemeten, later en vooral toen gestreefd werd naar vereenvoudiging en bezuiniging, werden zij òf zeer globaal òf in het geheel niet opgemeten en werd de oppervlakte der perceelgedeelten slechts ruwweg getaxeerd.

staat met het perceelgedeelte 16*b* of dat perceelgedeelte 15*c* gelijkstaat met 16*a*.

Alle perceelgedeelten van gelijke geaardheid in de geheele desa worden daarna samengebracht in één *desasoort* en zoo komt men ten slotte voor elke desa tot een zeker aantal *desasoorten* aangeduid door Romeinsche cijfers, waarin alle bouwgronden van de geheele desa zijn ondergebracht.

Zijn voor alle desa's van een district de *desasoorten* vastgesteld dan rest nog eene vergelijking tusschen de soorten der verschillende desa's onderling; het is toch wederom zeer goed mogelijk dat soort I van desa A gelijk staat met soort II of soort III van B enz. De gelijkwaardige desa-soorten nu vormen een districts*groep* (sawahs) of districts*klasse* (droge gronden).

Het eindresultaat van het geheele plaatselijk onderzoek is derhalve eene schifting van alle gronden van het district naargelang van het verschil in geaardheid en eene rangschikking van de gronden van gelijke geaardheid in een zeker aantal districts*groepen* of *klassen*. De details van dit onderzoek worden opgenomen in uitvoerige staten en registers (landrente-leggers) en is deze arbeid voltooid en het belastingvoorstel goekgekeurd, dan wordt overgegaan tot de berekening van de belasting door elk perceel of perceelgedeelte op te brengen.

Belastbare opbrengst der sawahs.

Als landrente der sawahs wordt, zooals boven bleek, geheven een zeker percentage van de belastbare opbrengst en deze belastbare opbrengst wordt berekend naar de *productiviteit* waaronder i.c. verstaan moet worden de resultante van alle hierboven vermelde factoren, welke in de schatting der bevolking het eene grondstuk in het algemeen verkieslijk kunnen doen zijn boven het andere.

Met inachtneming van die factoren wordt voor elke districtsgroep een cijfer vastgesteld (uitgedrukt in pikols droge padi) aangevende de *productiviteit* van die groep. Waar mogelijk, zal hierbij uit den aard der zaak vooral rekening gehouden moeten worden met de resultaten van de proefoogsten, verkregen op te voren aangewezen en geregeld gecontroleerde proefvelden. Voorts wordt, uit gegevens der laatste jaren, een gemiddelde padiprijs aangenomen en met behulp van dit gemiddelde en de aangenomen productiviteitscijfers is het gemakkelijk de belastbare opbrengst per bouw van elke groep te bepalen.

Het percentage dat, als landrente, van deze belastbare opbrengst geheven zal worden moet, in verband met den economischen en den bestaanden aanslag, *desa'sgewijze* vastgesteld worden door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur. Is dit percentage bekend, dan is dus ook bekend welk bedrag per bouw in elke groep aan landrente betaald zal moeten worden.

Hierna heeft men van elk perceelgedeelte nog slechts na te gaan hoe groot de oppervlakte is en tot welke districtsgroep het behoort

om aldus ten slotte te geraken tot het belasting-bedrag op te brengen voor elk *perceelgedeelte*.

Droge gronden.

Voor de droge gronden geschiedt het plaatselijk onderzoek in hoofdzaak op dezelfde wijze, doch de belastingberekening is hier eenvoudiger. Is toch de rangschikking der droge gronden in *klassen* eenmaal tot stand gekomen, dan wordt voor elke klasse een bedrag vastgesteld, aangevende de per bouw te betalen landrente. Dit bedrag regelt zich naar den economischen toestand, naar de waardeverhouding van droge gronden onderling en tot sawahs en naar de voor laatstbedoelde gronden vastgestelde landrente-cijfers.

Is de groepeering der sawahs en klasseering in droge gronden afgeloopen en is de landrente, door elk perceelgedeelte op te brengen bekend, dan moet nog nagegaan worden welke personen grond bezitten in elk perceel of perceelgedeelte en hoeveel ieder hunner aan belasting te betalen zal hebben. Deze *repartitie* van den aanslag der perceelen of perceelgedeelten behoort z. v. m. te geschieden door de belastingschuldigen zelven onder voorlichting van eene repartitie-commissie, bestaande uit Europeesche en Inlandsche ambtenaren. In dit stadium begint het speciale landrente-personeel haar bemoeienis belangrijk in te krimpen en treden de plaatselijke Europeesche en Inlandsche ambtenaren meer op den voorgrond.

Repartitie.

Met de aanwijzing van de grenzen der perceelen of perceelgedeelten en de mededeeling van het bedrag aan landrente voor elk perceel of perceelgedeelte op te brengen, behoort, in normale omstandigheden, de taak van het landrente-personeel afgeloopen te zijn. Worden de voorschriften [1]) naar behooren opgevolgd, dan zijn de leden van het desabestuur en in het bijzonder de desaschrijvers eenigen tijd tevoren geoefend in het opmeten der individueele aandeelen binnen het perceel of perceelgedeelte, alsmede in het berekenen der belasting-bedragen door ieder belastingplichtige op te brengen. Deze berekening is eenvoudig, daar elk perceelgedeelte slechts gronden bevat van gelijke geaardheid en het bedrag, per bouw op te brengen, bekend is. Men heeft dus slechts na te gaan hoeveel bouws of onderdeelen daarvan elk deelhebbende bezit en met behulp van speciaal daarvoor samengestelde rekentabellen is de belasting per individu spoedig berekend. [2])

---

[1]) Zie § 16 al. 3 van de Uitvoeringsvoorschriften der nieuwe landrente-ordonnantie.

[2]) In de nieuwe landrente-ordonnantie is eene faciliteit toegelaten voor streken met communaal bezit met wisselende aandeelen (welke bezitsvorm, zooals bekend, in de Preanger-Regentschappen niet voorkomt). Wanneer in dergelijke streken $^3/_4$ van het aantal deelgerechtigden in den gemeentegrond zulks verlangen, dan kan vergund worden de totale landrente van de aldus bezeten gronden over alle deelhebbers om te slaan, zoodat ieder evenveel belasting betaalt. Opmeting der individueele aandeelen en afzonderlijke berekening van ieders belasting is in dit geval niet noodig. (Zie art. 10 al. 36 van de nieuwe Landrente-ordonnantie).

Mochten zich bij de repartitie moeilijkheden voordoen, dan kan het speciale landrente-personeel, voorzoover beschikbaar, daarbij hulp verleenen. Het is echter wenschelijk, dat deze hulp zich tot het hoogst noodzakelijke bepale, daar het geen overdreven eisch mag heeten, dat de belastingschuldigen zoo spoedig mogelijk leeren, althans in dit opzicht hunne eigen belangen te behartigen. En mocht hierbij hulp of toezicht noodig zijn, dan moeten ongetwijfeld de Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren beschouwd worden als de aangewezen raadslieden. [1])

Na afloop der repartitie rest nog de invulling en uitreiking der aanslagbiljetten en kan overgegaan worden tot de inning der landrente, welke, evenals de verder te voeren administratie, geheel onder toezicht staat der Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren.

Problemen der praktijk.

De gang van zaken bij het landrente-onderzoek is in het voorafgaande in groote lijnen geschetst. Daarbij is niet meer gegeven dan „wat iedereen van de landrente weten moet", een overzicht in vogelvlucht van het nieuwe gebouw, zooals dit thans geleidelijk in alle districten van Java en Madoera opgetrokken zal worden.

Hoe eenvoudig de regeling op het oog moge schijnen, zooals gewoonlijk blijkt eerst bij de uitvoering in de praktijk, of en zoo ja welke moeilijkheden daaraan verbonden zijn, welke voetangels en klemmen er liggen op een terrein dat tot dusver nimmer aandachtig werd verkend. Ook bij de praktijk van het landrente-onderzoek hebben zich enkele problemen voorgedaan die oplossing eischten. Zij gelden echter meer de uitvoering dan de beginselen en behoeven zeer zeker niet in den weg te staan aan eene spoedige en voortvarende invoering der nieuwe regeling. Enkele van die problemen der praktijk mogen hier kortelijk bespreking vinden.

Wetenschappelijk grondonderzoek.

De beoordeeling van de geaardheid van den bouwgrond geschiedt, onder contrôle van de Controleurs in commissie, door Inlandsche mantri's in overleg met desabestuursleden en landbouwers, doch geheel zonder wetenschappelijke voorlichting. Is het niet noodig of gewenscht bij dit grond-onderzoek ook aan de *wetenschap* een stem in het kapittel te geven?

Het denkbeeld is verdedigd door sommigen die van oordeel zijn, dat in Bombay eene wetenschappelijke methode van waardebepaling van den bodem wordt toegepast en dat wij in dit opzicht die Bombay-

---

[1]) Tot dusver laat het vermogen tot behartiging der eigen belangen door de betrokkenen, inzake landrente-repartitie, in vele streken te wenschen over. Het zal dan ook dringend noodig zijn, dat de plaatselijke ambtenaren dit onderdeel van hun opvoedingstaak *spoedig* en *ernstig* ter hand nemen.

methode behooren na te volgen.[1]) Om de *praktijk* van de Bombay-methode goed te kunnen beoordeelen, zou men die praktijk gedurende geruimen tijd *op het terrein* moeten observeeren. Wat wij er, uit de verte, van vernomen hebben, komt hierop neer, dat in Bombay de waarde van den grond beoordeeld wordt, niet uitsluitend naar de uitkomsten van proefoogsten, maar met inachtneming van alle factoren die op de waardebepaling van den bodem kunnen influenceeren. Zooals voldoende blijken kan uit de hierboven gegeven omschrijving van de thans op Java gevolgde methode, wordt hier geheel dezelfde werkwijze gevolgd. De resultaten der proefoogsten — waarover later — worden slechts gebezigd voorzoover daarvan met vertrouwen gebruik kan worden gemaakt, maar daar naast wordt rekening gehouden met alle factoren die het eene stuk grond, naar het oordeel van de landbouwers, verkieslijk doen zijn boven het andere.

Wil men deze methode *wetenschappelijk* noemen, dan wordt er op Java even wetenschappelijk gewerkt als in Bombay. Maar het moet ten zeerste betwijfeld worden of de mannen van de wetenschap er genoegen mede zouden nemen indien de hier beschreven methode als zuiver wetenschappelijk werd aangemerkt. Een leek op het gebied der landbouwchemie en wat daarmede verband houdt blijft een leek, ook al houdt hij zich onledig met het meten van de diepte van de bouwkruin of al laat hij met een geleerd gezicht een handje vol van die bouwkruin door zijn vingers glijden. En onder *wetenschappelijk* grond-onderzoek kan zeker niets anders verstaan worden dan een onderzoek, ingesteld door de daarvoor speciaal opgeleide mannen van de wetenschap, volgens eene streng wetenschappelijke methode en met alle hulpmiddelen die de moderne laboratoria en andere inrichtingen daarvoor aanbieden.

Het behoeft wel geen uitvoerig betoog, dat aan zoodanig zuiver wetenschappelijk grond-onderzoek ten behoeve van den landrente-aanslag vooralsnog niet gedacht kan worden. De nieuwe landrente-regeling behoort, in het belang van land en volk *zoo spoedig mogelijk* over geheel Java en Madoera ingevoerd te worden. De wetenschap nu werkt langzaam en kan niet anders dan langzaam werken, wil zij de resultaten van haar arbeid niet in discrediet brengen. Het wetenschappelijk grond-onderzoek zou dus onmogelijk gelijken tred kunnen houden met de voortvarendheid, die bij de invoering der nieuwe regeling

---

[1]) Zie het artikel van den heer van Eerde over de landrente-regeling in Lombok in de *Indische Gids* van Juli 1905 bl. 1145.

Ook de heer Pierson stelde in het *Ind. Genootschap* (29 December 1903) de vraag, waarom in dit opzicht de Bombay-methode niet werd nagevolgd in de Preanger.

noodzakelijk betracht moet worden. [1]) Afgescheiden hiervan is het de vraag of de wetenschap reeds zoo ver gevorderd is, dat zij eene voor het landrente-onderzoek bruikbare doch tevens aan wetenschappelijke eischen voldoende beoordeeling zou *kunnen* leveren van alle sawahs en droge gronden op Java en Madoera. Eindelijk laat het geval zich denken, dat de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek in zake de bodemgesteldheid niet onbelangrijk afwijken van de appreciatie der bevolking zelve en dat b.v. gronden, die door de bevolking hoog aangeslagen worden, in de oogen der wetenschap minder waarde hebben of omgekeerd. In deze gevallen zou het moeite kosten de bevolking over te halen tot wijziging van haar oordeel en tot goedkeuring van eene regeling, die berust op eene bodembeoordeeling, welke zij niet begrijpt. Vooral waar het de geldelijke *belasting* van den bouwgrond geldt, zal eene regeling, die de bevolking begrijpt en billijk acht, de voorkeur verdienen boven eene regeling, waarvan zij de mérites niet waardeeren kan, ook al staat laatstbedoelde regeling hooger uit een zuiver wetenschappelijk oogpunt.

De conclusie schijnt mitsdien gewettigd, dat aan een wetenschappelijk grond-onderzoek voor de nieuwe landrente-regeling, ook al ware dit uitvoerbaar, voorshands geen behoefte bestaat. Dit neemt natuurlijk niet weg, dat met de resultaten van wetenschappelijke onderzoekingen ook bij het landrente-onderzoek rekening kan worden gehouden, mits het doel van dat onderzoek: het scheppen van eene, ook in de oogen der bevolking, *billijke* belasting-regeling, niet uit het oog worde verloren.

Proefoogsten. Een tweede vraag, die bij de praktijk van het landrente-onderzoek onder de oogen gezien moet worden, houdt verband met de z.g. proefoogsten. Uit het voorafgaande is reeds gebleken, dat de resultaten van gehouden proefoogsten geenszins de eenige maatstaf vormen bij de waardebepaling der landrenteplichtige gronden. Deze waardebepaling toch richt zich niet uitsluitend naar het zuivere *product* van den bodem, maar ook naar de terreingesteldheid, bevloeiing, plaatselijke ligging, gelegenheid tot afzet van het product enz., enz.

---

[1]) In 1893 bleek het wenschelijk om, ten behoeve van de Gouvernements koffiecultuur, een onderzoek in te stellen naar de bodemgesteldheid in eenige koffietuinen in Oost-Java. Voor het onderzoek der daartoe genomen grondmonsters was nòch in Indië, nòch in Nederland, personeel beschikbaar. Er moest speciaal daarvoor een wetenschappelijk assistent worden toegevoegd aan s'Lands Plantentuin te Buitenzorg en deze assistent had voor het chemisch en physisch onderzoek der grondmonsters meer dan twee jaar noodig. Men kan hieruit eenigermate afleiden, welk een personeel en tijdsverloop noodig zou zijn voor een streng wetenschappelijk onderzoek van alle landrenteplichtige gronden van Java en Madoera.

Evenwel, wil men zich een oordeel vormen over de zuivere *opbrengst* van den bodem, dan zullen de resultaten van gehouden proefoogsten daarvoor ongetwijfeld de beste aanwijzingen kunnen geven. In verband hiermede rijst de vraag in hoever de resultaten der tot dusver gehouden proefoogsten vertrouwen verdienen en derhalve gebezigd kunnen worden, niet als eenige maatstaf, maar als *hulpmiddel* bij de beoordeeling van de productiviteit van den bodem?

Het antwoord op deze vraag is helaas weinig bemoedigend. Weliswaar zijn in vroegere jaren over een groot deel van Java enMadoera proefvelden uitgezet en zijn voorschriften gegeven voor het houden der proefoogsten en het aanteekenen van de resultaten daarvan, maar in de laatste jaren is gebleken, dat de contrôle der plaatselijke ambtenaren op de gehouden proefoogstsn in verschillende streken zeer gebrekkig is geweest, dat de proefoogsten mitsdien niet met de noodige nauwkeurigheid zijn genomen en dat de bijhouding der registers in menig opzicht veel te wenschen heeft overgelaten. Wil men van de proefoogsten het praktisch nut trekken, dat daarvan redelijkerwijze te verwachten is, dan zal in de geheele regeling van deze materie belangrijke verbetering moeten komen. Waarborgen zullen genomen moeten worden ter verzekering van geregeld en nauwkeurig toezicht bij het houden der proefoogsten, terwijl eene gestrenge contrôle zal moeten worden ingesteld op de invulling en bijhouding der proefregisters. In het algemeen zal het mogelijke gedaan moeten worden om de belangstelling der plaatselijke ambtenaren in deze aangelegenheid te doen herleven en hen te doordringen van het groote belang dat, voor een billijke landrente-regeling, gelegen is in nauwkeurig gehouden en goed gecontroleerde proefoogsten. Indien de landrente-proefoogsten en al wat daarmede verband houdt, gesteld konden worden onder geregeld toezicht van een speciaal daarvoor aangewezen persoon [1]) dan zou de uniformiteit in de behandeling van deze aangelegenheid ongetwijfeld bevorderd worden en zou meerdere zekerheid ontstaan, dat aan dit gewichtig onderdeel van het landrente-onderzoek voortaan de noodige aandacht wordt gewijd.

Vaststelling der belasting-percentages.

Eindelijk moet nog worden gewezen op de voorschriften betreffende de vaststelling van *het percentage* van de belastbare opbrengst der sawahs, dat, als landrente, zal worden geheven. Hierboven werd reeds vermeld, dat dit percentage desa'sgewijze moet worden vastgesteld, dat het schommelen kan tusschen 8 pCt. en 20 pCt. van de belastbare

[1]) De Controleurs in commissie bij het landrente-onderzoek kunnen alleen toezicht houden op een deel der proefoogsten in de gewesten, waar zij gep'aatst zijn. Met het houden der proefoogsten moet echter begonnen worden lang voordat het plaatselijk-grond-onderzoek een aanvang neemt en streng toezicht is derhalve noodig ook in de gewesten, waar het speciale landrente-personeel nog niet werkzaam is.

opbrengst en dat het afhankelijk is van den economischen toestand en van het laatstelijk aan landrente geheven bedrag. [1])

Over het aangenomen beginsel om het te heffen percentage afhankelijk te stellen van den economischen toestand zal hier niet nader in beschouwingen worden getreden. [2]) De bedoeling is slechts de aandacht te vestigen op de wijze van uitvoering van dit beginsel in de praktijk.

Het percentage zal, naar gelang van den economischen toestand, varieeren tusschen 8 en 20 pCt. van de belastbare opbrengst, d. w. z. waar de economische toestand het best is zal het percentage het *hoogst*, waar de economische toestand het slechtst is, zal het percentage het *laagst* moeten zijn. En in desa's, die in ongeveer dezelfde economische omstandigheden verkeeren zullen de percentages ook nagenoeg gelijk moeten zijn.

Alvorens te kunnen overgaan tot de vaststelling van de percentages, door alle desa's van een district op te brengen, zal men zich dus moeten overtuigen niet alleen van den economischen toestand van elke desa op zich zelf, maar ook en vooral van het onderscheid in economischen toestand tusschen de verschillende desa's van het district *onderling*. Dat verschil in economischen toestand toch moet uitwijzen of en in welke mate de eene desa in de toekomst zwaarder zal moeten worden belast dan de andere.

Bij deze vergelijkende beschouwing van den economischen toestand van de verschillende desa's zal men zich niet mogen bepalen tot het district, waarin die desa's gelegen zijn. De bedoeling toch is dat z.v.m. gelijke percentages zullen worden geheven in alle desa's die in gelijke economische omstandigheden verkeeren en dat zoodoende een einde kome aan den thans bestaanden toestand waarbij, in desa's van ongeveer gelijke economische sterkte, in het eene gewest een zeer hoog, in het andere gewest een zeer laag percentage wordt geheven en zulks zonder eenige aannemelijke reden. [3]) Wilde men voor alle desa's van Java en Madoera gelijkelijk de billijkheid betrachten, dan zou dus al dadelijk een vergelijkend overzicht samengesteld moeten

[1]) De vaststelling der percentages geschiedt voor de Preanger-Regentschappen door den Gouverneur-Generaal, voor de andere gewesten door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur. Verhoogingen van meer dan 25 pCt. van den bestaanden landrente-aanslag moeten zoowel in als buiten de Preanger Reg. worden goedgekeurd door den Gouverneur-Generaal.

[2]) Men leze hetgeen hiervoren werd opgemerkt door Mr. N. G. Pierson in de vergadering van het *Indisch Genootschap* van 29 December 1903 (notulen van deze vergadering blz. 161/162).

[3]) Het thans bestaande verschil tusschen de geheven landrente in de verschillende gewesten, mist elken redelijken grondslag. Over de dikwerf zonderlinge motieven, die, in vroegere jaren, tot dit verschil in belasting geleid hebben, leze men F. Fokkens, Landrente-onderzoek op Java, blz, 8—10 en 23—26.

worden van den economischen toestand over geheel Java en Madoera en zou dat vergelijkend overzicht successievelijk geraadpleegd moeten worden bij de vaststelling der percentages in elk district, waar de nieuwe regeling moet worden ingevoerd. Zonder zoodanig vergelijkend overzicht toch zal het niet mogelijk zijn t.z.t. te voldoen aan den eisch van *gelijke* percentages bij *gelijke* economische omstandigheden.

Het behoeft wel geen uitvoerig betoog dat aan het samenstellen van een vergelijkend economisch overzicht als hierbedoeld, groote moeilijkheden verbonden zijn. Het begrip economische toestand is uiterst vaag en onbestemd en alvorens den economischen toestand in verschillende desa's of districten te kunnen vergelijken, zal vastgesteld moeten worden *wat* men eigenlijk onder economischen toestand verstaat. Er zal een vasten en uniformen maatstaf moeten worden aangenomen waarnaar de economische toestand in de verschillende districten moet worden beoordeeld en zelfs indien men aan het begrip „economischen toestand" de meer beperkte beteekenis hecht van „draagkracht" van de landbouwende bevolking dan nog zal het niet gemakkelijk zijn de juiste factoren aan te geven, waarnaar die draagkracht in verschillende streken beoordeeld zal moeten worden.

Intusschen, al zijn er bezwaren verbonden aan de hier bedoelde vergelijking van de verschillende desa's en districten in economischen zin, onoverkomelijk zijn die bezwaren niet. Mits men zorg drage niet te vervallen in al te fijne nuances en zich bepale tot de in het oog vallende verschillen in economische sterkte, zal het zeker mogelijk blijken *grosso modo* aan te geven in welke streken hij het zwakst is. En neemt men tusschen deze twee uitersten nog een derde groep aan met middelmatige draagkracht, dan kan het zeker niet moeilijk vallen de verschillende districten of onderdeelen daarvan, al naar gelang van hun draagkracht, te rangschikken in de sterke, de middelmatige of de zwakke groep. Is deze onderscheiding eenmaal gemaakt, dan behoeft men slechts rekening hetouden met de kleinere verschillen in economischen toestand binnen elke groep, om ten slotte te geraken tot de vaststelling der percentages voor elke desa of voor elk complex van desa's afzonderlijk. In gemeenschappelijk overleg met de plaatselijke ambtenaren en met gebruikmaking van bestaande en nog te verzamelen gegevens [1]) zal langs dezen weg naar alle waarschijnlijkheid eene oplossing gevonden kunnen worden van eventueele moeilijkheden, voortvloeiende uit het verband, in de landrente-ordonnantie gelegd tusschen landrente en economischen toestand.

[1]) In verband met de methode van onderzoek gevolgd door de mindere welvaart-commissie moet betwijfeld worden of dat onderzoek leiden zal tot een overzichtelijk beeld van den economischen toestand op Java en Madoera. Intusschen zal bij het ontwerpen van zoodanig beeld, wellicht met vruchtgebruik gemaakt kunnen worden van de door deze commissie verzamelde gegevens.

Voor de naaste toekomst, dit moge al dadelijk opgemerkt worden, is het belang van deze kwestie althans voor de landrente der sawahs niet zoo overwegend als men oppervlakkig zou meenen.

Het percentage toch, in het eerste tienjarig tijdvak te heffen van de belastbare opbrengst der sawahs richt zich, zooals opgemerkt werd, niet *uitsluitend* naar den economischen toestand, maar voor zoover zulks noodig is voor een geleidelijken overgang, ook naar het laatstelijk van die sawahs aan landrente geheven bedrag. En slechts „in buitengewone gevallen" mag laatstbedoeld bedrag met meer dan 25 pCt. verhoogd worden. Wat derhalve ook het resultaat moge zijn van het vergelijkend onderzoek naar den economischen toestand, de nieuwe belasting der sawahs zal (buitengewone gevallen daargelaten) in het eerstvolgende tienjarig tijdvak met niet meer dan 25 pCt. mogen stijgen. [1]) Bij eventueele daling van het belastingcijfer zijn daarvoor geen grenzen gesteld en kan men al dadelijk gaan tot het bedrag, dat billijk geoordeeld wordt.

Is dus gezorgd, dat de toepassing van het hierbesproken beginsel niet kan leiden tot bedenkelijke sprongen in zake belastingverhooging voor het eerste tienjarig tijdvak, voor de vraag òf de bestaande belasting verhoogd dan wel verlaagd moet worden, is het onderzoek naar den economischen toestand uit den aard der zaak noodig en beslissend. De economische toestand zal moeten uitwijzen, welk percentage *in de toekomst* zal moeten worden geheven; zij geeft dus de richting aan, op- of benedenwaarts, waarin het landrentecijfer zich zal hebben te bewegen. En als eindresultaat van de geheele regeling zal men mitsdien bij den nieuwen aanslag onderscheid hebben te maken tusschen drie verschillende percentages nl.: *1.* het percentage, dat thans geheven wordt en dat geenerlei verband houdt met eenigen vasten maatstaf van beoordeeling (*bestaand* percentage); *2.* het percentage, dat, als overgang tot den nieuwen aanslag, in het eerstvolgend tienjarig tijdvak geheven zal moeten worden en dat verband houdt met het bestaand percentage als met den economischen toestand (*voorloopig* percentage) en *3.* het percentage, dat in de toekomst geheven zal moeten worden en dat uitsluitend verband houdt met den economischen toestand (*toekomst*-percentage).

Alleen door het onderling verband tusschen deze drie percentages in het oog te houden, zal men kunnen geraken tot een aanslag, die aansluit aan het bestaande en langs lijnen van geleidelijkheid den weg baant voor een billijken aanslag in de toekomst.

---

[1]) Voor de droge gronden is deze restrictie niet gemaakt. Daar de belasting van deze gronden zich echter regelt naar die van de sawahs in hetzelfde district en naar den economischen toestand, heeft men in dit opzicht voldoende vrijheid van handelen en kan ten allen tijde gewaakt worden tegen onnoodige opdrijving.

Het is niet onmogelijk, dat, bij het geleidelijk voortschrijden van het landrente-onderzoek, nog andere moeilijkheden dan de hiergenoemde te overwinnen zullen zijn. De toestanden in Midden- en Oost-Java verschillen in menig opzicht van die in de Preanger-Regentschappen en dat verschil in toestanden *kan* aanleiding geven tot nieuwe problemen der praktijk, die bij de theoretische samenstelling der ordonnantie niet te voor zien waren.

Dit alles doet echter niet tekort aan het feit, dat na lange, lange jaren eindelijk de fundamenten zijn gelegd van een bruikbaar landrentestelsel. Volmaakt werk, het werd reeds opgemerkt door den heer Pierson in het *Indisch Genootschap,* [1]) wordt op dit ondermaansche zelden geleverd. Ook aan de nieuwe landrente-ordonnantie stelle men dus niet den eisch van volmaaktheid. Maar zij geeft wat in de bestaande omstandigheden gegeven kon worden en wijst de richting aan, waarin men zich voortaan zal hebben te bewegen.

Wenschelijkheid eener spoedige invoering der nieuwe regeling.

In hoever men nu en dan, tijdelijk of plaatselijk, afwijkingen van die richting zal moeten toelaten, in hoever de details der nieuwe regeling gewijzigd, verbeterd en aangevuld zullen moeten worden, dit alles is eene kwestie van zuivere praktijk. Alleen bij de practische toepassing leert men de bruikbaarheid kennen van redeneeringen en beginselen en wil men zekerheid hebben omtrent de verdiensten en gebreken van de nieuwe landrente-regeling, dan is er geen beter middel om die zekerheid te bekomen dan eene onbekrompen en voortvarende invoering van die nieuwe regeling.

In dit verband moge ten slotte een enkel woord gewijd worden aan de kosten en den vermoedelijken tijdsduur van het landrente-onderzoek.

Vermoedelijke kosten van het landrente-onderzoek.

De kosten. Het personeel, thans tewerk gesteld bij het landrente-onderzoek, bestaat uit een Inspecteur, een Adjunct-Inspecteur, vijf Controleurs en vijftig Inlandsche mantri's. De Inspecteur en de Adjunct-Inspecteur zijn behalve met landrente-aangelegenheden, bovendien nog belast met de behandeling van Heeren- en Dessadienst-aangelegenheden. Gemakshalve zal echter aangenomen worden, dat hun *geheele* bezoldiging komt ten laste van het landrente-onderzoek.

De bezoldiging, zoowel van het inspecteerend personeel als van de controleurs en de mantri's, is verschillend al naar gelang van den diensttijd der betrokkenen. Als gemiddelde (ruim berekend) aannemende eene bezoldiging van *f* 1000.— 's maands voor den Inspecteur, *f* 700.— voor den Adjunct-Inspecteur, *f* 500.— voor elk der controleurs en *f* 50.— voor voor elk der Inlandsche mantri's, benevens een bedrag aan vergoeding voor reiskosten van *f* 150.— 's maands voor elk der Europeesche en *f* 30.— 's maands voor elk der Inlandsche ambtenaren, komt men tot de volgende becijfering:

---

[1]) Notulen der vergadering van 29 October 1903, blz. 160.

Personeel.	Uitgaven 's maands aan		Totaal uitgaven	
	Bezoldiging	Reiskosten.	's maands.	's jaars.
1 Inspecteur . . .	*f* 1000.—	*f* 150.—	*f* 1150.—	*f* 13,800.—
1 Adj.-Inspect. . .	„ 700.—	„ 150.—	„ 850.—	„ 10,200.—
5 Controleurs. . .	„ 2500.—	„ 750.—	„ 3250.—	„ 39,000.—
50 mantri's. . . .	„ 2500.—	„ 1500.—	„ 4000.—	„ 48,000.—
Totaal	*f* 6700.—	*f* 2550.—	*f* 9250.—	*f* 111,000.—

Rekent men nog een bedrag van *f 8000.*— 's jaars voor imprimés en van *f 6000.*— voor verschillende andere uitgaven (schrijfloonen, materialen, koeliloonen enz.) dan komt men voor de eigenlijke landrentewerkzaamheden op een eindcijfer van ± *f 125.000.*— 's jaars bij de thans bestaande formatie. Zooals echter hieronder nader zal worden betoogd, moet uitbreiding van deze formatie, in het belang eener voortvarende invoering der nieuwe regeling dringend noodig worden geacht. Hoever men met die uitbreiding zal kunnen gaan, valt thans nog niet met zekerheid te zeggen. Wel staat het vast dat de kosten van het eigenlijke landrentepersoneel belangrijk zullen moeten stijgen en dat men veilig zal doen door die kosten voor de eerstvolgende jaren te stellen op ± *f 200.000* 's jaars.

De werkzaamheden van den *Topografischen Dienst* ten behoeve van het landrente-onderzoek kunnen gesplitst worden in die ten behoeve van *1.* de herziening der kaarten in de Preanger-Regentschappen, *2.* de nieuwe opmetingen buiten de Preanger-Regentschappen, *3.* de bijmetingen in en buiten de Preanger-Regentschappen. Het is op dit oogenblik nog niet mogelijk met juistheid op te geven, hoeveel op den duur de jaarlijksche uitgaven voor elke van deze 3 categorieën van werkzaamheden zullen bedragen. De kosten der metingen verschillen naar gelang van de terreingesteldheid, de geoefendheid van het personeel en andere factoren. De geheele zaak verkeert nog in de eerste periode van organisatie en alsdan is het in den regel niet mogelijk om de financieele consequenties met voldoende zekerheid te overzien. Gegevens voor eene globale taxatie ontbreken echter niet.

Eene volledige landrente-sectie, bestaande uit één chef, één sous-chef, 16 meetmantri's en 4 teekenaars met 4 polaarders als hulppersoneel zal, volgens mededeelingen, welwillend verstrekt door den Chef van den Topografischen Dienst, 's jaars ± *f* 25.000.— kosten. Er zijn thans bij de landrente 4 secties, die echter nog niet op volle sterkte zijn gebracht, terwijl overwogen wordt, eerlang zoo mogelijk een vijfde sectie daaraan toe te voegen. Vijf complete secties zullen dus jaarlijks

f 125.000.— kosten. Wordt het landrente-personeel uitgebreid, dan zullen vermoedelijk nog twee meetsecties noodig zijn, terwijl ook voor de Preanger-herziening eene sectie noodig blijft, zoodat in de toekomst vermoedelijk *acht* secties tewerk zullen moeten worden gesteld. Daar één sectie *f* 25.000.— kost, zullen de meetkosten dus totaal bedragen ± *f 200.000.—*.

Dit bedrag, vermeerderd met de *f 200.000.*— voor het eigenlijke landrente-personeel, geeft een eindcijfervan *f 400.000.*— 's jaars voor de totaal-kosten van het landrente-onderzoek.

De landrente brengt op circa *f* 18.000.000.— 's jaars zoodat de kosten van het landrente-onderzoek nog geen 2½ pCt. bedragen van de totaal opbrengst van de belasting.

Neemt men nu in aanmerking dat het landrente-onderzoek een einde zal maken aan misbruiken die bijna een eeuw bestaan hebben, orde zal scheppen in een chaos van ongerechtigheden, leiden zal tot de zoolang gewenschte en zoo dringend noodige *billijkheid* bij de verdeeling van de op den Inlander rustende lasten en ten slotte den grondslag zal leggen voor eene volledige en vertrouwbare kaarteering van den belastingplichtigen grond, dan zal ongetwijfeld worden toegegeven dat, ter bereiking van zulk een doel, niet mag opgezien worden tegen eene *tijdelijke* [1]) uitgaaf van, relatief, zoo geringe beteekenis.

Vermoedelijke tijdsduur.

In de afgeloopen twee jaren is gebleken, dat met de bestaande formatie van het landrente-personeel [2]) 's jaars hoogstens *zestien* districten gereed gemaakt kunnen worden voor de invoering der nieuwe regeling. Natuurlijk kan het eene district grooter en moeilijker te onderzoeken zijn dan het andere, maar door elkaar genomen kan, mits met volle kracht gewerkt wordt, het hiergenoemd aantal districten worden afgedaan.

Buiten de Preanger-Regentschappen moet de nieuwe regeling ingevoerd worden in 330 districten, zoodat, bij behoud van de bestaande formatie, nog minstens twintig jaar noodig zullen zijn om de nieuwe regeling over geheel Java en Madoera in te voeren. De Controleur, die in de Preanger-Regentschappen werkzaam is gesteld, komt na afloop van de herziening, dus over eenige jaren beschikbaar, maar hiertegenover staat, dat over tien jaar wederom een deel van het beschikbare personeel

---

[1]) *Blijvend* zullen alleen de uitgaven zijn voor de periodieke tienjaarlijksche herzieningen van den landrente-aanslag. Deze uitgaven zullen echter belangrijk minder zijn dan die voor de eerste invoering en zullen vermoedelijk niet meer bedragen dan *1* pCt. van de totaal-opbrengst van de landrente.

[2]) Een controleur en tien mantri's zijn speciaal werkzaam gesteld voor de eerste tienjaarlijksche herziening van den landrente-aanslag in de Preanger-Regentschappen. Buiten de Preanger-Regentschappen werken dus slechts 4 controleurs en 40 mantri's. Een controleur met tien mantri's kan hoogsten vier districten 'sjaars afleveren.

belast moet worden met de tienjaarlijksche herziening buiten de Preanger-Regentschappen. En daar bovendien rekening gehouden moet worden met vertragingen van verschillenden aard, die zich bij dergelijke uitgebreide onderzoekingen steeds voordoen (men denke aan de eerste invoering in de Preanger-Regentschappen) dan zal men zich zeker niet schuldig maken aan overdreven pessimisme, indien men den tijdsduur van het geheele onderzoek stelt op minstens *vijf en twintig jaren*.

Moeten wij berusten in dit weinig bemoedigend vooruitzicht? Moeten wij ons er bij neerleggen, dat eene nieuwe landrente-ordonnantie is afgekondigd, in naam geldende voor *geheel* Java en Madoera en dat niettemin nog tientallen van jaren zullen ver- loopen eer die ordonnantie inderdaad op *geheel* Java en Madoera in werking zal zijn getreden?

Geeft men zich naar behooren rekenschap van het eigenlijke doel van de nieuwe landrente-regeling, dan moet het antwoord op deze vragen beslist ontkennend luiden. Het doel toch van de nieuwe landrente-regeling moet, naar het steller dezes wil voorkomen, niet zijn eene vermeerdering van inkomsten voor de schatkist, verkregen door *verzwaring* van de op de bevolking rustende lasten, maar het aannemen van een zuivere en uniforme methode voor de berekening en heffing dier inkomsten gepaard gaande met eene *billijke verdeeling* der op de bevolking rustende lasten. Mag dit inderdaad worden aangemerkt als het hoofddoel der nieuwe regeling dan is het tot op zekere hoogte van ondergeschikt belang of het eindcijfer van de landrente over geheel Java en Madoera ten slotte zal stijgen of dalen. Bij de toepassing van de nieuwe regeling zal men zich niet alleen hebben te onthouden van elk streven naar onnoodige opdrijving, men zal zich bovendien, bij de overweging van al wat tleiden kan tot een billijke verdeeling van lasten, geheel los moeten maken van de vrees, dat de landrente te veel dalen, van de hoop, dat zij belangrijk stijgen zal. De groote verdiensten van de nieuwe regeling moet zijn, dat iedereen betaalt, wat hij in billijkheid moet betalen en dat de betrokkenen zelven de billijkheid erkennen van de hen opgelegde lasten. [1])

Waar nu het verlangen naar wegneming van sinds lang bestaande onbillijkheden beschouwd moet worden als de *ratio* van de nieuwe regeling, daar ligt het voor de hand, dat het wenschelijk is om bij de wegneming dier onbillijkheden, spoed te betrachten. Eenmaal de beginselen vastgesteld hebbende, waarop de nieuwe regeling zal berusten, kan het geen goede staatkunde heeten die beginselen in praktijk te brengen met eene zoodanige traagheid, dat de oude regeling en

---

[1]) Juist hiervoor is het van het grootste belang, dat het geheele bodem-onderzoek geschiedt in tegenwoordigheid van en in overleg met de betrokken landbouwers en dat daarbij rekening gehouden wordt met alle factoren, die naar *hunne* meening, influenceeren kunnen op de waardebepaling van den grond.

daarmede de oude onbillijkheden, de facto, nog tientallen van jaren blijven voortbestaan. Het Europeesch en Inlandsch bestuur dat sinds jaren gedwongen is lijdelijk toe te zien bij het plegen van deze onbillijkheden, zal weinig reden hebben zich over de invoering eener nieuwe en betere regeling te verheugen, wanneer die nieuwe regeling ten slotte voor de meesten hunner zal blijken een toekomstdroom te zijn. En de belasting betalende Inlander die tot dusver het slachtoffer was van die onbillijkheden zal, evenals Tantalus, het vurig begeerde reddingsmiddel in zijne onmiddellijke nabijheid zien, doch niet in staat zijn zich daarvan te bedienen om in beteren toestand te geraken.

Hoe meer voortvarendheid met de invoering der nieuwe landrente-regeling betracht wordt, hoe beter de belangen van land en volk daarmede gediend zullen worden.

Twee middelen schijnen aangewezen om in deze richting te werken.

In de eerste plaats schijnt het wenschelijk de bestaande formatie van het speciale landrente-personeel niet onbelangrijk uit te breiden. Weliswaar is het twijfelachtig, of het in de tegenwoordige omstandigheden en bij het bestaande tekort aan ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, mogelijk zal zijn verschillende nieuwe controleurs bij het landrente-onderzoek te plaatsen, doch het denkbeeld is in overweging om, langs anderen weg, althans ten deele, te voorzien in de behoefte aan controleerend personeel bij den landrente-dienst. Mocht zulks mogelijk blijken, dan zal geen overwegend bezwaar meer bestaan tegen de zoo dringend noodige uitbreiding van het speciale landrente-personeel.

Wordt tot belangrijke uitbreiding van dit personeel besloten, dan zal wellicht in de tweede plaats de vraag rijzen of het niet raadzaam is de landrente-werkzaamheden af te scheiden van alle andere thans nog daarmee gecombineerde werkzaamheden en het landrente-onderzoek te beschouwen als eene geheel zelfstandige organisatie. Al heeft de combinatie van landrente en verplichte diensten tot dusver in de praktijk nog geen aanleiding gegeven tot bezwaren van overwegenden aard, het is niet onwaarschijnlijk, dat die bezwaren zich zullen voordoen, wanneer over een groot deel van Java met volle kracht gewerkt wordt aan de invoering der nieuwe landrente-regeling en de Inspecteur en Adjunct-Inspecteur al hun tijd en werkkracht noodig zullen hebben voor de contrôle op het ondergeschikt personeel voor de hierboven vermelde onderzoekingen in zake economischen toestand, proefoogsten enz. en voor de verschillende moeilijkheden van anderen aard, die zich elk oogenblik kunnen voordoen.

Al wat, op het gebied van heeren- en desadiensten of andere aangelegenheden, bovendien aan het inspecteerend personeel mocht worden opgedragen, zal slechts uitgevoerd kunnen worden ten schade van het landrente-onderzoek. En waar zooals reeds bleek, de kosten van dit

onderzoek niet van dien aard zijn, dat het, om financieele redenen, noodzakelijk zou moeten worden geacht de landrente-inspectie te combineeren met andere inspecties of werkzaamheden, die in geenerlei verband staan tot de landrente, daar heeft eene afzonderlijke inspectie uitsluitend voor de landrente, ongetwijfeld minstens evenveel reden van bestaan als de afzonderlijke inspecties thans ingesteld voor de opiumregie, de pandhuizen, het landbouwcrediet, enz. Intusschen zal de ervaring ook hieromtrent nader uitspraak moeten doen.

Na jarenlang tobben en zwoegen zijn wij in zake de landrente-regeling op Java en Madoera eindelijk op den goeden weg gekomen. De grondslagen van die regeling zijn vastgesteld; het project van het gebouw is gereed.

Moge thans zorg gedragen worden, dat niet wederom jaren verloopen tusschen de samenstelling van het project en de oprichting van het gebouw. Moge al[dadelijk, door uitbreiding van het bouwpersoneel en zoo noodig door aanstelling van een afzonderlijken bouwmeester, het noodige gedaan worden om den goeden voortgang van het werk te verzekeren. En moge langs dezen weg, zoo bij bestuursambtenaren als bij de bevolking ten slotte de overtuiging gevestigd worden dat in zake landrente de pennestrijd over de beginselen thans als geëindigd kan worden beschouwd, dat de periode van overwegen voorbij is en dat eindelijk een tijdperk is aangebroken dat zich zal kenmerken, niet door *woorden* maar door *daden*!

Buitenzorg, October 1907.

De nieuwe artikelen 75 en 109 van het Ned. Ind. Regeeringsreglement.

DOOR

Mr. I. A. NEDERBURGH.

TWEEDE GEDEELTE.

Wat er uit groeien zal?

Slot.

VI.

DE RECHTSPRAAK IN BURGERLIJKE ZAKEN IN NED.-INDIË.

Jus vigilantibus scriptum, het recht is geschreven voor menschen, die op hun tellen passen, is een oude leus, die maar matige instemming zal vinden behalve bij hen, die door hun dweepzucht voor rechtssystemen, „uitleggings- en constructiekunstenarij" [1] het recht zelf niet meer zien. Het recht heeft m. i. maar weinig te maken met „op zijn tellen passen", en vooral zal onze afkeer van de genoemde leus toenemen, waar zij in onze Europeesche rechtspraak in burgerlijke zaken feitelijk algemeen van toepassing is. „Pas op je tellen!" wil hier niet alleen zeggen, dat men in rechten goed opletten moet, dat men door onachtzaamheid verlies kan lijden; het stelt eischen, waaraan slechts weinigen kunnen voldoen, die speciaal zijn toegerust voor den „kamp om 't recht", welke wel eens is voorgesteld als een der verhevenste dingen in 's menschen leven, maar voor welken slechts weinigen gelegenheid hebben steeds, met achterstelling van andere belangen en plichten, in volle wapenrusting gereed te staan, daargelaten nog of de meesten wel de noodige kennis en aanleg voor dien strijd bezitten. Om veilig te zijn moet men het materieele recht kennen met al de termijnen en andere voetangels en klemmen, waardoor de wet of traditie dit terrein onveilig hebben gemaakt, maar ook den formeelen weg weten, waarlangs men tot zijn recht moet komen; en die weg is zoo vol kronkelingen en andere hindernissen, dat het voor een gewonen sterveling ondoenlijk wordt geacht, zelf daarop voort te schrijden tot aan het doel. Daarom wordt deze — bizondere gevallen

[1] Uitdrukkingen van Mr. Caroli in zijn praeadvies, Handelingen Ned. Juristenvereeniging, 1907, 1, 66.

uitgezonderd — verplicht een rechtskundigen gids te nemen, of liever zulk een rechtskundige in zijn plaats den weg te laten afleggen. *Zelf* voor den rechter verschijnen en zijn zaak voordragen kan hij niet, mag hij daarom ook niet, en als hij het toch beproefde, zou hij alle kans hebben als *niet* verschenen partij te worden „aangemerkt".

Een dergelijke maatregel zou te verdedigen, zou m. i. zelfs uitmuntend zijn, wanneer het pleziertochtjes betrof op een terrein, dat nu eenmaal niet anders kan zijn dan hoogst moeilijk begaanbaar en gevaarlijk. Men zou bijv. kunnen bepalen, dat beklimming van steile bergtoppen aan allen, die niet door geleidelijke oefening daarin bekwaamd zijn, slechts bij gemachtigde wordt toegestaan. Vele menschen zouden daardoor voor een roekeloos einde of verminking worden behoed en niemand heeft er een wezenlijk, dringend belang bij zulke toppen te bereiken. Maar den top, waar de gerechtigheid is opgesteld, beklimt niemand bij wijze van tijdverdrijf of sport. Men wil recht hebben; en degenen die geen gids kunnen bekostigen, kunnen meestal juist het slechtst het daardoor geleden nadeel dragen. Ieder heeft behoefte aan recht. Dit moet daarom niet langs moeielijke paden op onherbergzame toppen te krijgen zijn, maar dáár waar men er behoefte aan heeft, in het volle menschenleven, op plekken waar van alle zijden goede wegen heenvoeren.

Een tijdschriftartikel dat een algemeene bespreking beoogt, waarvan de burgerlijke rechtspraak slechts een onderdeel uitmaakt, levert geen plaats op voor een uitvoerig betoog der onaannemelijkheid van die rechtspraak, zoo als ze thans is. Dit betoog zou dan ook overbodig zijn, daar het in de laatste jaren door zoovele bekwame mannen in Nederland reeds is geleverd en bij een groote meerderheid ingang heeft gevonden [1]). Ik zal er me dus toe bepalen enkele opmerkingen te maken van mijn speciaal Indisch standpunt, en wel in de eerste plaats deze, dat men mijn verzet tegen de invoering van een in hoofdzaak met het tegenwoordige Nederlandsche overeenkomend procesrecht voor geheel Indië, niet moet toeschrijven aan zucht tot navolging der mode, waarvoor dan de achterlijke kolonie wellicht nog niet rijp zou worden genoemd. Vóórdat de behoefte aan hervorming der burgerlijke rechtsvordering in Nederland op den voorgrond was getreden, was ik al een beslist tegenstander van het Nederlandsch procesrecht voor Indië [2]) en de Indische wetgever is dit in zekere

---

[1]) Het 2e deel der Handelingen van de Ned. Juristenvereen. 1907 is nog niet in mijn bezit, maar uit het kort verslag in het *Weekbl. v. h. Recht* blijkt, dat met bijna algemeene stemmen werd noodig geacht een ingrijpende hervorming van het Nederl. procesrecht.

[2]) Zie laatstelijk „Eenheid" enz. §§ 106 en 107; „Nabetrachting" blz. 10 e. v., 15 (in 't midden).

(niet geringe) mate ook geweest, daar bij de regeling van het procesrecht voor de Europeanen in N. Indië op het overgroote deel der Indische bevolking niet toepasselijk heeft verklaard, maar voor deze meerderheid een eenvoudiger regeling heeft vastgesteld (voor een deel weer overgenomen ten aanzien der rechtspraak over Europeanen bij het Residentiegerecht).

Een tweede opmerking leg ik neer in de vraag of, nu men in Nederland zelf ontevreden is over de manier van rechtdoen in civiele zaken, en van vele zijden op hervorming wordt aangedrongen. — men er toch nog bij volharden zal de zegeningen der verouderde Nederlandsche wetten, rakende dit onderwerp, aan Indië op te dringen? Een bevestigend antwoord zou men wellicht willen goedpraten door een verzekering omtrent de voortreffelijke, praktische wijzigingen, die er vooraf in zullen worden aangebracht; maar dit kan me niet bevredigen. Ik zeg het Mr. Levy uit volle overtuiging na: „ons procesrecht is een vermolmd gebouw. Dergelijke constructies lapt men niet op. Men breekt ze af en vervangt ze door een nieuw" [1]; want het zijn niet enkele onderdeelen, enkele bizonderheden, die niet meer bruikbaar zijn: de groote, algemeene beginselen van ons procesrecht deugen niet; de geest, die ze beheerscht, is niet meer te rijmen met onze opvatting van recht en rechtspraak.

Een derde opmerking is: dat het een dwaling zou zijn, als we meenden het Nederlandsch burgerlijk recht, behoudens eenige voor Indië noodige wijzigingen, te kunnen invoeren onafhankelijk van de eventueele hervorming van het procesrecht. Ik laat nu nog daar de regeling van het bewijs, die in ons burgerlijk wetboek is opgenomen, maar in haar geheel daaruit kon worden weggelaten, wanneer het nieuwe procesrecht dat onderwerp regelde. Ook in andere opzichten echter is het burgerlijk wetboek van niet geringen invloed op de moeilijkheden, die een rechtzoekende op zijn weg ontmoet. Wanneer hij bijv. schadevergoeding eischt wegens het niet-nakomen eener verbintenis, zal hij in vele gevallen „naar huis gestuurd" worden, als hij niet vooraf den schuldenaar in gebreke gesteld heeft, zooals art. 1243 van het Indisch (1279 v. h. Nederl.) Burgerlijk Wetboek voor de meeste gevallen eischt, voor andere weer niet. De grens tusschen al of niet is hier niet zóó duidelijk, of zelfs praktizijns en rechters verschillen daarover wel eens van gevoelen. De leek, in Indië veelal van rechtskundigen bijstand verstoken, kan zich daarin natuurlijk nog gemakkelijker vergissen. Hij heeft waarschijnlijk van dit voorschrift zelfs geen flauw vermoeden en weet ook niet hoe hij 't aanleggen moet om iemand in gebreke te stellen. Voor Indische toestanden ware de eenige bruikbare regel deze: dat voorafgaande ingebrekestelling nooit noodig

[1] Mr. J. A. Levy, „Procesherzorming"; Inleiding blz. XXVII.

is, maar de rechter naar gelang van omstandigheden den aangesprokene een termijn *kan* geven om alsnog zijn verbintenis na te komen.

Ik noem hier maar één voorbeeld; men kan er talrijke aan toevoegen wanneer alle bepalingen nauwgezet worden getoetst aan de jurisprudentie en de eischen der praktijk.

Een vierde opmerking acht ik noodig met het oog op een „specifiek-Indischen" toestand, n.l. de geringe waardeering, die men daar heeft voor het werk der juristen en de overtuiging van een ieder dat hij zelf het op elk gebied beter zou kunnen. Na het voorafgegane en 't geen nog volgen zal, zal men mij wel niet aanzien voor een verdediger-door-dik-en-dun van de tegenwoordige juristerij. Ik wil dan ook de juistheid van den door Mr. Levy (t. a. p. blz. 5) gestelden regel: „dat iedere procesordening van meet af verloren is, zoodra zij enkel uit een technisch-juridisch oogpunt wordt bewerkt", erkennen. Toch mogen de geringschatters van den jurist in Indië uit deze stelling niet afleiden, dat de rechtspraak door niet-juristen beter of even goed zou zijn als die door juristen. In dezen zin is de stelling dan ook niet door Mr. Levy bedoeld en zullen weinigen, die tot oordeelen bekwaam zijn, haar verdedigen[1]). Het is niet te ontkennen dat de juristen thans, gebonden als zij zijn door de wet, dikwijls omslachtig werk leveren en beslissingen *moeten* nemen, die hun zelven al even weinig behagen als anderen[2]), dat ze — door gewoonte of traditie — ook dikwijls voor iets voortreffelijks, althans voor iets onvermijdelijks gaan houden[3]) al datgene, wat velen met mij als overbodig of nadeelig voor het recht beschouwen, al dwingt de wet ons ook het na te leven. Maar dit zal veranderen als de wet verandert; en een nieuwe vrijere wijze van rechtspraak zal zeker de taak des rechters niet zooveel vergemakkelijken, dat elk, die maar het hart op de rechte plaats draagt en gezond verstand heeft, haar zou kunnen vervullen; integendeel:

---

[1]) Mr. L. zegt zelf (t. a. p. blz. 63): „In gansch het maatschappelijk samenstel bestaat er niet ééne functie, die meer en grootere eischen van menschenkennis stelt dan het rechterlijk ambt", en hoe moet deze menschenkennis, voor de rechtspraak noodig, verkregen worden zonder behoorlijke kennis der groote trekken van het rechtsleven? — Grappig is wat Mr. Hartsfeld in zijn advies meedeelt (Handd. N. Jur. Ver. 1897, I blz. 173): „overneming dezer leekenrechtspraak schijnt overigens geen aanbeveling te verdienen; een Engelsch sollicitor (procureur) zeide tot schrijver dezes: wij vragen een jury aan als wij een zwakke zaak hebben".

[2]) „De rechtspraak is een schoone zaak", hoort men dan wel eens in raadkamer met zekere bitterheid uitroepen. Ook bij den rechter in Nederland schemert, ondanks zijn plichtsbesef, door dezelfde oorzaak zekere matheid door, volgens Mr. Caroli, t. a. p, blz. 18.

[3]) Hetzelfde doet zich volgens Mr. Caroli t. a. p. blz. 18/19, ook voor in Nederland.

hoe meer vrijheid den rechter wordt gelaten, hoe meer verantwoordelijkheid hij ook te dragen krijgt en hoe moeilijker het hem ook vallen zal den weg te vinden zonder de noodige kennis van zaken. Hij zal een grondige en veelzijdige opleiding moeten hebben genoten, en bovendien zóó zeer buiten partijen en buiten de stroomingen van volksdrift en groependrang moeten staan, als in den regel alleen van een onafhankelijken ambtsrechter kan worden verwacht.

De eisch, die in 't algemeen aan de rechtspraak in burgerlijke zaken in Indië moet worden gesteld, is mijns inziens deze: dat een ieder niet alleen in theorie, maar ook in werkelijkheid recht kunne krijgen en wel langs den eenvoudigsten deugdelijken weg, met vermijding van alle onnoodige kosten en omslag, van alle onnoodige nietigheden en andere hindernissen, die den „gewonen weg van rechten" kunnen maken tot een baan, die alleen beroepsrijders kunnen (maar zelfs zij niet altijd zullen) afleggen tot aan het einddoel, zonder uit het zadel te vliegen[1]).

Degenen, die hechten aan het reeds dikwijls door mij bestreden beginsel dat de Indische wetgeving de Nederlandsche zoo trouw mogelijk behoort te volgen, zullen het zeker een dwaasheid vinden, dat ik reeds nu zulk een procesregeling voor Indië zou wenschen, terwijl voortreffelijke krachten zich in het vaderland hebben gespannen voor de hervorming van het procesrecht, zoodat ook de wetgever aldaar te eeniger tijd wel zulk een nationale hervorming zal tot stand brengen en Indië dan van zelf, zij 't wat later, eveneens dat betere zal krijgen. Hoewel dit onbepaalde uitstel niet erg aanlokkelijk is, zou ik, *zoo het noodig of wenschelijk was*, daar niet te sterk tegen willen protesteeren; mits men dan ook in afwachting daarvan maar afzag van de uibreiding van het tegenwoordige „vermolmde" procesrecht tot alle groepen der bevolking van onze koloniën. Maar zou dit afwachten wel gerechtvaardigd zijn?

Bij de opening der algemeene vergadering van de Nederlandsche Juristenvereeniging zeide haar President den 28en Juni 1907 onder anderen: „in 't algemeen blijft de gang onzer wetgeving traag, zóó

[1]) De vereischten goedkoop en snel recht zijn hierin begrepen. Over de goedkoopte, hoewel van uiterst groot belang, kan ik door plaatsgebrek niet afzonderlijk spreken. Wat de snelheid betreft, zij zal ontegenzeggelijk in hooge mate worden bevorderd door de werkwijze, die ik als wenschelijk aangeef; maar dit vereischte moet m. i. achterstaan bij dat van goed recht. Het zou zeer onpraktisch zijn, als ter wille van goed recht zulke overdreven zekerheidsmaatregelen werden genomen, dat dit goede recht voor de meesten onbereikbaar werd; maar evenmin gaat het aan ter wille van de snelheid een regeling te treffen, waardoor speciaal de onbeholpen en zorgelooze Inlander telkens zijn recht onverhoeds zou verbeuren, al had hij het beste recht, dat zich denken laat. Ook hierover echter zal ik door plaatsgebrek niet verder kunnen uitweiden.

traag dat wel eens de gedachte bij ons rijst: of die traagheid niet is te loven en *of het maar niet beter is eenige graden van ontwikkeling bij anderen te doen beproeven* om dan op het juiste oogenblik het beste te kiezen" [1]). Welnu welk proefveld kan men verlangen, beter dan de eigen koloniën? Men is er niet afhankelijk van het goedvinden van andere mogendheden, óf en in welke richting die proeven zullen worden genomen; eigen risico is geheel uitgesloten; de koloniën zullen er allicht even wel bij varen als met het „opgelapte fregat" — zooals Mr. DRUCKER het noemde — en de wetgeving voor Indië behoort wel niet tot de snelste, maar haar mechanisne stelt haar toch in staat bij ernstigen wil driemaal zoo vlug te werken (ook te wijzigen, bij aan 't licht komende gebreken) als de Nederlandsche met haar politieke blokken aan 't been en haar wel eens overgroote bedachtzaamheid. Voor 't geval ook in deze wordt vastgehouden aan den eisch van overeenkomst tusschen moederland en koloniën, zou dus met hervorming in deze laatsten, bij wijze van proef, kunnen worden begonnen. Maar voor mij zou er een andere reden, van meer gewicht, zijn om niet te wachten tot de hervorming in Nederland gereedkomt; deze namelijk, dat de bizondere toestanden van Indië geheel andere eischen zullen stellen dan het minimum, waarmee het hervormingen schuwende moederland waarschijnlijk genoegen zal nemen. Immers, het laat zich aanzien, dat de regeling voor Nederland zal zijn berekend op rechtskundigen bijstand en daardoor zou zij voor navolging in Indië ten eenenmale ongeschikt zijn [2]), wegens het onvoldoend aantal rechtsgeleerde praktizijns en de onmogelijkheid dat een grooter aantal er een voldoend bestaan vinden zou. *Goede* rechtskundige bijstand van partijen is voor het gros der bevolking niet te verkrijgen en slechte hulp, van zaakwaarnemers met geen- of een schijntje van juridische kennis, is eer gevaarlijk dan nuttig. Zulke zaakwaarnemers, de ondervinding leert het, verknoeien of verwarren door hun scheeve begrippen en voorstellingen menige zaak; ze kunnen — willen ze een redelijk bestaan vinden — niet kieskeurig zijn op hun zaken en op de te gebruiken middelen; op hun woord is veelal niet af te gaan, en om zich geregelde inkomsten te verzekeren, zien zij er niet tegen op zaken te maken, zoo er niet genoeg zijn, door oude kwesties op te

---

[1]) Meegedeeld in *Wkbl. v. h. Recht* No. 8542.

[2]) Daarom kan ik noch de nieuwe Oostenrijksche regeling van het burgerlijk proces — waarop ik ruim 10 jaar geleden reeds de aandacht vestigde in „Wet en Adat" (Kleinere Bijdragen v. d. 1en jaargang bl. 44—47) en waarvan Mr. Post in het Rechtsgeleerd Magazijn (jaarg. 1907) zulk een verlokkend beeld geeft — noch eenige andere mij bekende Europeesche regeling aanbevelen als voorbeeld, waarnaar een procesrecht voor N.-Indië zou kunnen worden ontworpen, hoewel men in de Oostenrijksche en Engelsche regelingen veel zal aantreffen, dat voor Indië zeer bruikbaar zou zijn.

rakelen, smeulende veeten aan te blazen en eenvoudige lieden door fantastische voorspiegelingen tot procedeeren over te halen. Daarom is het m. i. eer gewenscht de hulp van zulke quasi rechtskundigen tegen te gaan, dan haar noodig of wenschelijk te maken; maar in elk geval zal de regeling toch zóó moeten zijn, dat ieder zonder juridischen bijstand zijn zaak *kan* behandeld krijgen, zonder dat daardoor een bedenkelijke ongelijkheid van partijen ontstaat.

Behalve de ontstentenis van een voldoend aantal rechtskundigen is er nog een andere specifiek Indische toestand, die tot hetzelfde besluit moet leiden. Het volksbegrip verwacht hier van den Staat, dat hij het recht handhave zonder dat daartoe van belanghebbenden veel meer gevorderd wordt, dan dat zij zich tot den rechter wenden. Wanneer de Inlander niettemin gelooft, dat men met geld en handige vrienden het ver brengen kan, ook in rechten, dan is dit alleen omdat hij niet gelooven kan, dat alles altijd of in den regel gaat zooals 't behoort. Ik zeide vroeger reeds en ik herhaal het hier:

„De Inlander ziet hoog op tegen het Staatsgezag; hij laat zich daardoor gedwee belasten; het gaat echter zijn begrip te boven, dat dit gezag zich dan nog niet eens geroepen zou achten hem aan zijn recht te helpen, en hem zou toevoegen: vecht het zelf maar uit; ik zal toekijken en uitmaken, niet wie van u recht heeft, maar wie het handigste is. Hiermee dient rekening te worden gehouden, wanneer wij ons opwerpen als beschermers van den Inlander, die zijn toestand komen verbeteren; wanneer wij wenschen dat de Inlander met vertrouwen tot het staatsgezag blijve opzien; wanneer wij hem verbieden zijn eigen rechter te zijn en verdrukking van de massa, van den kleinen man, willen voorkomen" [1].

Er is in het N. Indisch Regeeringsreglement een wellicht overbodige, maar toch een schoon beginsel vertolkende bepaling: „De bescherming der Inlandsche bevolking tegen willekeur van wien ook, is een der gewichtigste plichten van den Gouverneur-Generaal" (art. 55). Zij gaat zeker op voor alle inwoners en is niet alleen voor de eigenlijke Inlanders, maar voor alle maatschappelijke of intellektueel zwakkeren van bizonder belang; maar is die bescherming een plicht alleen van den Gouverneur-Generaal (en daardoor van de onder hem besturende ambtenaren)? Is de rechterlijke macht niet het voornaamste orgaan om willekeur, behalve door straffen ook door herstel van recht tegen te gaan? En wanneer er aan de werking van dit orgaan iets hapert, zal dan niet in vele gevallen de Gouverneur-Generaal machteloos staan tegen willekeur of haar alleen door gelijke willekeur kunnen keeren? Het vermelde artikel en het geheele Regeeringsreglement beteekenen weinig, wanneer de inrichting der rechtspraak den

[1] „Eenheid" § 107. 5e alinea.

„kleinen man" niet een voor hem praktisch afdoend middel in handen geeft om zoowel eischende als verwerende zijn recht te krijgen of te handhaven. Ik ga dan ook in dit opzicht zelfs verder dan de hervormingsgezinden in Europa: Wanneer men den zwakken Inlander uit zijn gedrukten toestand wil opheffen, dan mag het herstel van recht niet steeds afhankelijk zijn van een door hem daartoe gedaan verzoek (eisch), maar moet gelegenheid bestaan dat ook zonder dat, op vordering van de overheid of van andere goedgezinden (ik denk bijv. aan vereenigingen gelijk „Pro Juventute", maar dan voor meerderjarigen) de rechter herstel van het aan een verdrukte gepleegd onrecht bevele[1]). Dit zal natuurlijk uitzondering blijven; maar het gebeurt wel eens, dat iemand zóó in de financieele of moreele verdrukking is, dat hij, zelfs wanneer men hem hulp toezegt, eenvoudig niet durft op te treden tegen zijn verdrukker, of buiten staat is dit op richtige wijze te doen, of de daartoe noodige energie mist. Dan moet voor hem kunnen worden gehandeld. Ook thans is zoo iets niet geheel vreemd aan de Indische wetgeving. Het gebeurt namelijk wel eens, dat de belanghebbenden verzuimen zich in rechten te verzetten tegen een verzoek van een derde om uitwijzing van zijn erfelijk ndividueel gebruiksrecht op het, dien belanghebbenden eigenlijk in zulk bezit toebehoorend stuk grond. Wanneer bij gebreke van verzet het den aanvrager gelukt is zich aldus als rechthebbende te doen erkennen, wordt hem die grond in agrarisch eigendom afgestaan; en om nu te voorkomen, dat door zulke praktijken den onnoozelen Inlander zijn grond wordt ontfutseld is *iedereen* bevoegd verklaard zich tegen zulk een verzoek om uitwijzing te verzetten [2]). Overigens geef ik toe, dat wat hier wordt voorgesteld in strijd is met een door ons tot nu toe gevolgde theorie; maar men heeft hier te kiezen tusschen die theorie en een der gewichtigste plichten van den Staat als rechtsbedeeler in Ned.-Indië.

Eén der voornaamste grieven tegen het Nederlandsche procesrecht en de Indische navolging daarvan is de nagenoeg geheel lijdelijke rol van den rechter. Zij wordt in verband gebracht met het onderscheid tusschen burgerlijk en strafrecht, dat niemand zal ontkennen, maar dat in deze m. i. tot een onjuiste gevolgtrekking heeft geleid. Onrecht, het zij strafbaar of niet, is onrecht dat de Staat heeft tegen te gaan en nu moge men in een deel van de zaken (de burgerlijke n. l.) een minder gevaarlijk onrecht zien, waartegen de Staat zich daarom alleen keert, wanneer en voorzoover de belanghebbenden dit verlangen, dit kan toch nooit een reden zijn waarom hij, wanneer zijn tusschenkomst

---

[1]) Ook hierop wees ik reeds in „Eenheid"... § 107, eind der 4e alinea.

[2]) Kon. Besl. van 16 April 1872 No. 29 (Ind. Stbl. 1873 No. 117) art. 9, zooals dit is gewijzigd bij Stbl. 1897 No. 234. Ind. Bijblad No. 3321.

eenmaal door die belanghebbenden is ingeroepen, zijn onderzoek en beslissing zou moeten richten niet op wat werkelijk is, maar op wat men hem gelieft voor te houden, waardoor hij verplicht kan worden voor waarheid aan te nemen en uit te maken, wat niet waar is (formeele waarheid), niet te zien en niet te weten dat, wat hij duidelijk waarneemt, en voor recht te verklaren dat waarvan hij zich bewust is dat het geen recht, ja dat het onrecht is! Wanneer wij willen dat de rechter, namens den Staat, *recht* spreke, dan moet hij ook bevoegd zijn *zelf*, onafhankelijk van wat partijen hem voorzetten of verzuimen voor te zetten, te onderzoeken wat recht is. Wel verzet men zich hiertegen op grond dat de rechter niet mag meeprocedeeren, maar dit is een verkeerde voorstelling der zaak. Partijen procedeeren om *haar* doel te bereiken, *haar* belang te behartigen; de rechter die eenzijdig het belang van één dier partijen najoeg, zou zeker in slechten zin meeprocedeeren; maar als hij onpartijdig naar de waarheid en het recht zoekt, die veelal slechts bij één der partijen zijn, doet hij, wanneer men dit meeprocedeeren wil noemen, het toch niet in slechten zin, maar juist overeenkomstig zijn roeping. Ik kan geen grond vinden, waarom te dezen aanzien wanneer hij iemand (al of niet) tot betaling eener geldboete heeft te veroordeelen, een ander beginsel zou gelden, dan wanneer er sprake is van verwijziging in een schadevergoeding.

Van hoe groot belang het beginsel van niet-lijdelijkheid des rechters voor bijna de gansche bevolking van Indië is, hoef ik niet meer te zeggen. Voor de Inlandsche rechtbanken heeft de lijdelijkheid des rechters dan ook nooit ten volle gegolden en werd een zeer vereenvoudigde regeling der burgerlijke rechtsvordering vastgesteld; maar hier zag men bewaarheid dat zelfs belangrijke wijzigingen, bij behoud van het overige, niet voldoende zijn wanneer men iets anders verlangt. De wetgever wilde een eenvoudige rechtspraak, met een minimum van vormen; maar de daarin wèl uit de Europeesche rechtsvordering overgenomen artikelen hadden nu eenmaal hun beteekenis, ze stonden in verband met het Europeesche systeem van procedeeren, en zoo is de regeling voor Inlanders nog rijk aan rechtsobstakels en treedt van de vereenvoudiging helaas het meest op den voorgrond de schaduwzijde: de onvolledigheid der regeling; terwijl een verklaarbare neiging bestond (en bestaat) om het Inlandsch Reglement naar ons Europeesch systeem toe te passen.

Ik zal niet beproeven hier in enkele bladzijden een regeling, zoo als ik die zou wenschen, te schetsen en toe te lichten, maar wil alleen op enkele belangrijke punten wijzen.

De inleidende dagvaarding, of wat daarvoor in de plaats treedt, is (evenals in strafzaken de daarmee overeenkomende ten lastelegging) het eerste en het ernstigste struikelblok van dengeen, die den weg van

rechten inslaat. Hij moet bij den aanvang van het proces den grondslag daarvan volledig en voorgoed aangeven, in het proces voor de Eur. rechtbanken in den regel bij dagvaarding, bij de inlandsche rechtbanken door een inleidend verzoekschrift of — wanneer de eischer noch schrijven, noch zijn naam teekenen kan (art. 127 Inl. Regl.) — door zijn vordering mondeling voor te dragen, waarvan dan aanteekening wordt gehouden. Hoewel de laatste regeling het velen gemakkelijker maakt hun zaken aanhangig te maken, is het criterium verkeerd gekozen. Schrijven of zijn naam teekenen kunnen is geen waarborg, dat men ook in staat is zijn vordering behoorlijk op schrift te brengen; zoo worden alle arme sukkels, die hun naam teekenen kunnen, in de armen der „vliegende prokureurs" gedreven. Maar dit nu daargelaten, in elk geval is degeen, die recht zoekt, verplicht reeds dadelijk *met juistheid* aan te geven, wat hij eischt en op welken grond, en hiermede wordt den eedvoudigen rechtzoekende een onmogelijke eisch gesteld, waarover zelfs de bekwaamste juristen wel eens struikelen. De feiten zijn bijv. onvolledig weergegeven, of in de opgaaf zijn vergissingen ingeslopen. De tegenpartij begrijpt in den regel zeer goed wat bedoeld is, weet ook zeer goed hoe de vork aan den steel zit; maar hij houdt zich van den domme en de eischer wordt afgescheept: op zulk een vagen eisch kon gedaagde zich niet verdedigen! of wel: die gronden kunnen den eisch niet rechtvaardigen; en of er nu al eenigszins gewijzigde gronden bestaan (en later zelfs worden aangevoerd), die den eisch wèl zouden rechtvaardigen, dit doet er niet toe in *dit* proces; men houdt zich aan de dagvaarding!

Wanneer het de bedoeling is partijen zoo goed en zoo snel mogelijk aan hun recht te helpen, zou een andere gedragslijn voor de hand liggen, zou de rechter behooren te zeggen:

„Gij, gedaagde, hebt de vordering door haar vaagheid niet goed kunnen begrijpen en waart daardoor buiten staat u te verdedigen? Wel, brave man, dan zullen we haar met behulp van eischers nadere opgaven verduidelijken; en nu kunt ge u wèl verdedigen, niet waar? en moogt, zoo dit noodig is om u daarop voor te bereiden, een klein uitstel der verdere behandeling te verzoeken. Gij beroept u op onjuistheid van de gronden, die de eischer aanvoert? Welnu, misschien zijt ge zelf wel zoo goed op te geven, hoe de vork dan wèl aan den steel zit, of wel de eischer zal zijn opgaaf verbeteren; maar in elk geval zullen wij, rechters, zelven onderzoeken wat de feitelijke toedracht der zaak is en u beiden (partijen) verplichten daarbij naar vermogen mee te werken. Mochten de feiten eenigszins anders blijken te zijn dan de eischer opgaf, dan zullen we de vordering daarnaar wijzigen, wat haar gronden betreft, en u, zoo noodig, eenig uitstel geven om uw verdediging daarop in te richten, intusschen blijft de vraag aanhangig of 't geen gevorderd is, geheel of ten deele terecht is gevorderd. Gij

erkent de juistheid der door eischer, aanvankelijk of nader, aangevoerde feiten, maar ontkent dat hij op grond daarvan mocht vorderen wat hij gevorderd heeft en zóó als hij dat deed? Gij geeft wellicht zelf aan, wat en hoe hij dan wèl had mogen vorderen. Welnu, wanneer eischer het daarmee eens is, of althans bij nader inzien op de door hem aangegeven gronden anders wil eischen (wellicht zelfs aan ons wil overlaten aan te geven wat hem op die gronden toekomt), dan zullen we nagaan wat in deze recht is en *dat recht* uitwijzen, al luidt het ook anders dan eischers aanvankelijke gevolgtrekking uit de feiten. Gij verzet er u tegen, gedaagde, dat op die wijze meer zou worden toegewezen dan gevorderd is? Ne ultra petita!! Wel, wij zullen den eischer niets meer toewijzen, dan hij verlangt, maar of hij dit nu reeds bij den aanvang of later verlangt, wat hij verlangt kan toch niet gezegd worden hem te zijn opgedrongen. Wij zullen hem niet opstoken, maar aan den anderen kant zult gij toch niet voor onrecht willen uitkrijten, dat wij den onbeholpen eischer inlichten omtrent zijn recht? Het is *ons*, rechters, er om te doen, waar onze hulp wordt ingeroepen, het evenwicht in het recht te herstellen, niet om u, partijen, vergelijkende proeven van handigheid, rechtskennis en helderheid van stijl te doen afleggen, ook niet om u in staat te stellen de zege van het recht te beletten of te vertragen."

„En de onpartijdigheid des rechters dan?" zullen de voorstanders van lijdelijkheid vragen. Na 't geen reeds door anderen hierover is gezegd, kan mijn antwoord kort zijn. Wat noemt men partijdig? Is men partijdig, wanneer men één der beide partijen gelijk geeft? Dan wordt elke rechter ten slotte partijdig en zou hij, die gedurende het geding ingreep, het maar wat eer worden dan de ander. Partijdig zou de rechter zijn, zoo hij in 't belang der eene partij ingreep en dit opzettelijk naliet, wanneer dit in 't belang der andere zou zijn, maar niet zoo hij, onverschillig wie daardoor gebaat wordt, ingrijpt in 't belang van het recht. Wanneer het proces bestemd was om uit te maken wie het best de rechtswapenen weet te hanteeren, zou het zeker oneerlijk zijn de strijdenden daarbij te helpen; maar als het proces dient om te beslissen wie het recht aan zijn zijde heeft, is het veeleer oneerlijk iets na te laten wat tot die beslissing kan bijdragen. Partijdig, in staat om één der partijen voor te trekken, kan zoowel de lijdelijke als de leidende rechter zijn: dat hangt niet van 't systeem af, maar van degenen, die het toepassen; en daarom ben ik in vorige hoofdstukken opgekomen tegen alles, wat de waarborgen voor het karakter van den rechter zou verminderen.

Overigens erken ik, dat wat ik als wenschelijk schetste, in volslagen strijd is met de grondbeginselen van ons tegenwoordig procesrecht en menigen jurist, vooral in Indië, wel als rechtslastering zal voorkomen. Men hoort dan ook van deskundige zijde in Indië weinig stemmen

opgaan voor hervorming [1]). Toch zijn mijn bovenstaande denkbeelden geen plannen, die voor de praktijk niet deugen, ten minste nog blijken moeten voor uitvoering vatbaar te zijn. Het Engelsch burgerlijk proces, dat in den laatsten tijd zoo de aandacht trok en waarop de schets van Mr. Roosegaarde Bisschop, advocaat te London, voor ons zulk een helder licht doet vallen [2]), kent ook de dagvaarding niet als onveranderbaren grondslag van het geding: „de eischer is niet onvoorwaardelijk gebonden aan zijn dagvaarding". De eisch kan van de dagvaarding afwijken, mag nieuwe gronden bevatten (t. a. p. blz. 307); wel moet er nauwkeurig in omschreven staan, wat de eischer wenscht, maar „de conclusie van eisch kan steeds worden veranderd, de eerste maal zonder voorafgaand verlof van den rechter, de tweede en volgende malen met zijn voorafgaand verlof" (t. a. p. blz. 329); bij de procedure voor den Engelschen kantonrechter heeft de dagvaarding „alleen maar gediend om den gedaagde, die zeer goed weet, wat hij schuldig is en waarom hij gedagvaard wordt, te doen verschijnen voor den rechter. De rechter ziet het stuk in.... en kan thans, na het hooren van den eischer, de dagvaarding behoorlijk formuleeren en den eisch vaststellen" (t. a. p. blz. 341). Ziedaar hoe het in Engeland toegaat en Mr. Roosegaarde Bisschop, die daar de praktijk zag, is er mee ingenomen. Ook in Oostenrijk is „Aenderung der bei Gericht überreichten Klage" in zeer ruime mate toegelaten, ook na „Eintritt der Streitanhängigkeit" — zie § 235 der Civilprozeszordnung, vooral het laatste lid, en § 239, 2e lid — en deze verordening wordt evenzoo geroemd [3]). Iets ondoenlijks of een sprong in het duister kan men het door mij voorgestelde dus niet noemen.

Een andere grief tegen het thans geldende procesrecht is de wijze, waarop bij verstek kan, ja moet worden veroordeeld: wanneer de behoorlijk opgeroepen verweerder niet verschijnt, wordt de eisch toegewezen, ten ware hij den rechter onrechtmatig of ongegrond mocht voorkomen; onderzoek naar de juistheid van de gestelde feiten

---

[1]) Er zijn natuurlijk uitzonderingen. Zoo vindt men veel hervormingsgezinde beschouwingen in een 1896 bij Adriani (Leiden) uitgekomen boekje: „De rechtspraak in Ned.-Indië"; speciaal over het hier behandelde onderwerp: blz. 84 t/m 88, artt. 79 t/m 82 (op blz. 147/148) en de noot 38 op blz. 181).

[2]) Zie Handelingen Ned. Juristenvereeniging 1907, I, tweede stuk.

[3]) Zie o a. het aangehaald opstel van Mr. Post in het Rgl. Mag. — Vergel. verder: Mr. Levy, t. a. p. blz. 118 (bij I) en blz. 120 (bij IV), die de dagvaarding van den rechter wil doen uitgaan en dezen algeheele vrijheid wil laten om wijziging van den eisch toe te staan, mits (natuurlijk!) niet op heterogene wijze. Ook Mr. Caroli (Handel. N. J. V. blz. 407 is er tegen „partijen op te sluiten in een stel geschriften"; en Mr. Hartzfeld (ib. blz. 182) spreekt van „het noodlottig verbod van verandering van den bij dagvaarding in bijzonderheden te omschrijven eisch".

heeft dan niet plaats (Ind. Rechtsvordering art. 78, Inl. Regl. art. 132). Het behoort niet voor te komen, dat de rechter beslist zonder zich zoo goed mogelijk van de juiste toedracht der zaak te hebben overtuigd.

Bij de behandeling der zaak door den rechter, zou ik hetzelfde beginsel willen zien aangenomen als ten aanzien van strafzaken reeds door mij werd aanbevolen: dat alle betrokkenen verplicht zijn met den rechter samen te werken tot vaststelling der waarheid en tot ontdekking van wat recht is. Zij moeten dus alle bewijsstukken, die op de zaak betrekking hebben, voor zoover in hun vermogen is, verstrekken en naar waarheid alles meedeelen wat tot beoordeeling der zaak kan dienen[1]). Op grond dat dit onbillijk of onzedelijk zou zijn, wordt veelal aangenomen dat niemand mag gedwongen worden tegen zichzelf te verklaren, en in de praktijk komt dit hierop neer, dat ieder in zijn zaak vrij liegen mag en ontkennen al wat de tegenpartij niet zonder zijn hulp bewijzen kan; dat het zelfs heel dom is den tegenstander een bewijs in handen te geven. Ik kan er echter het immoreele niet van inzien dat iemand verplicht wordt (feitelijke dwang is natuurlijk onmogelijk) de waarheid te zeggen, ook al is die in zijn nadeel; veeleer vind ik het immoreel onwaarheid in dat geval van zijn zijde als een natuurlijk recht te beschouwen. Nu bestaan er in ons procesrecht wel enkele middelen om een partij te verplichten zekere bewijsstukken over te leggen of zich aan een ondervraging (buiten eede) omtrent vooruit vastgestelde punten te onderwerpen; maar een algemeen beginsel als hier door mij aangegeven bestaat in ons procesrecht niet, en er wordt over 't algemeen braaf op los gelogen en gechicaneerd. Ik kan me zeer goed vereenigen met het gevoelen van Mr. Levy (t. a. p. blz. 128), dat daarop straf moest staan, echter dan m. i. niet te beperken tot een geldboete.

Daarentegen is het m. i. wenschelijk de gevolgen te verzachten, die thans worden verbonden aan de eenmaal door den gedaagde in het proces aangenomen houding. Straf iemand desnoods, wanneer hij in 't proces *opzettelijk* onoprecht is geweest; maar deze straf mag nooit hierin bestaan, dat hij een zaak verliest, die hij anders had moeten winnen; want het „rechtdoen" wordt daardoor onrecht, de tegenstander, die handig partij trekt van de domheid, waaruit die houding dikwijls voortspruit, wordt daardoor gestijfd in het kwaad, en de rechter wordt weer gedwongen tot formeele waarheid.

Nog bij één punt moet ik even stilstaan. Behoort aan den eenen

---

[1]) In Engeland worden partijen geregeld als eerste getuigen gehoord (Mr. Roosegaarde Bisschop t. a. p blz. 318, en wat 't niet mogen achterhouden van stukken betreft blz. 311); in Oostenrijk is het ook geoorloofd. Mr. Caroli wil evenzoo de partijen evenals de andere getuigen onder eede hooren (Handdel. N. J. V. 1907, I, blz. 97, 103).

kant de rechter bevoegd te zijn de persoonlijke verschijning der partijen te gelasten, wanneer dit noodig is, hiertegenover moet m. i. in Indië de mogelijkheid worden gesteld zaken, voor welke hiertegen geen bezwaar bestaat, voor een goed deel schriftelijk of met hulp van een gedelegeerde te behandelen. De bizondere toestanden in Indië vorderen dit: de groote afstanden en de onmogelijkheid om tegen matigen prijs rechtskundige hulp te verkrijgen. Wat de afstanden betreft, de menschen trekken hier meer en over grootere afstanden heen en weer dan in Nederland en betrekken dikwijls, bij gebreke van goede adressen in de buurt, hun goederen uit veraf gelegen handelscentra. Nu heeft iemand een vordering tegen een verafwonende, te gering om veel kosten te maken. Hij dient haar schriftelijk in en de rechter vraagt hem schriftelijk de nadere gegevens, die mochten ontbreken, hoort hem schriftelijk op de verwering van den gedaagde, verneemt schriftelijk welke bewijzen er zijn enz. enz. Wanneer de zaak een eenvoudig verloop heeft en de rechter kans ziet op die wijze tot een goeden uitslag te geraken, kan hiertegen, dunkt mij, geen bezwaar zijn. Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor den gedaagde, wiens verwijdering (in één ressort wel eens 30, 40 K.M.) of noodzakelijke werkzaamheden hem beletten te verschijnen. Het zou een noodelooze kwelling zijn partijen persoonlijk te doen verschijnen voor allerlei onbeduidende of vlot afloopende zaken, zonder dat de rechter dit noodzakelijk acht.

Deze enkele bladzijden kunnen natuurlijk niet dienen om iemand, die niet voor hervorming van het procesrecht was, te bekeeren: wat ook niet het doel was. Wel vleide ik me echter met de hoop, de overtuiging van hen, die in de invoering van onze Nederlandsche rechts- en procesvormen voor Indië (als geheel genomen) een zegen zien, een weinig aan het wankelen te kunnen brengen en hen daardoor te zullen bewegen tot nadere overdenking der zaak en tot overweging der vraag of in het vele dat, in den laatsten tijd door hervormingsgezinden is aangevoerd en waarnaar ik slechts verwijzen kon, niet gegevens zijn te vinden voor een betere regeling der rechtspraak in Ned.-Indië, dan een vrije navolging der tegenwoordige wetten van het moederland kan opleveren.

VII

Rechterlijke Organisatie in Ned.-Indië.

Ondanks alle aangebrachte besnoeiingen hebben mijn beschouwingen den daarvoor geraamden omvang reeds zoozeer overschreden, dat ik ten aanzien van het laatst overblijvende onderwerp mij nog meer inkrimping zal moeten troosten.

Ik ga uit van de door het stelsel der wet en door de billijkheid

geboden veronderstelling, dat de wetgever een organisatie zal vaststellen, zonder onderscheid voor Europeanen en niet-Europeanen. Zij moet voldoen aan alle billijke eischen, mits binnen de grenzen van 's Lands finantieele draagkracht. Voor de niet-Europeanen zal dit een verbetering tengevolge hebben, waarop zij m. i. aanspraak hebben, voor de Europeanen zal, van een behoudend standpunt gezien, het tegendeel het geval zijn, maar naar mijn bescheiden meening slechts veel overbodigs worden afgeschaft en veel gelegenheid tot rechtsontduiking worden ontnomen. Hoe dit zij, alle inwoners van een land behooren zich, zonder aanspraak te maken op bevoorrechting, tevreden te stellen met het beste wat dat land hun kan geven. Wanneer de rechtspraak voor Inlanders werkelijk goed genoeg is voor dezen, moet ze het ook zijn voor de Europeanen, en wanneer ze het niet is, gaat het niet aan de begrooting zóó te bezwaren door de buitengewone rechtspraak ten behoeve van een klein groepje Europeanen en vreemde handelaren, dat er nog minder beschikbaar blijft ter verbetering van die voor Inlanders, dan bij gelijke bejegening het geval zou zijn. — Een ander verschil daarentegen zal onvermijdelijk moeten worden in acht genomen: dat tusschen de gewesten, of deelen van gewesten, waar reeds een geregelde toestand in 't leven is geroepen, en die (in de Buitenbezittingen), waar de toestanden nog zeer achterlijk zijn. Het zou niet aangaan een algemeene regeling te willen treffen, die vatbaar is voor toepassing ook in de laatstbedoelde streken: men zou daardoor alle deelen van Indië in hun vooruitgang belemmeren ten behoeve van eenige achterblijvers.

Verder zullen, meen ik, twee beginselen — behoudens de evengemelde uitzondering — de nieuwe regeling moeten beheerschen: 1e afscheiding (in strafzaken algeheele) van rechterlijk en administratief gezag; 2e rechtspraak door onafhankelijke, deskundige rechters.

Wat het eerste beginsel betreft, geen werkelijk afdoende verbetering is mogelijk, wanneer de afdoening der „kleine" strafzaken aan besturende ambtenaren wordt overgelaten, zooals bij de „politierol", de regentschaps- en distriktsgerechten en dgl. het geval is. Men late zich niet verschalken door de kleinheid der zaken; trouwens, wanneer ook de Europeanen aan die rechtsmacht der besturende ambtenaren werden onderworpen, zouden de bezwaren zich wel dadelijk luider doen vernemen en de onhoudbaarheid van zulk een rechtspraak daardoor aan 't licht treden; want juist deze kleine zaken, waarbij geen sprake is van een slechten aard, brengen het groote publiek in aanraking met den strafrechter. Men kan zelfs veilig aannemen, dat de politie iedereen, wanneer zij het op hem voorzien heeft, wel eens, „er bij leveren" kan, wegens de een of andere overtreding. Hoe moet het dan gaan, als het hoofd der politie tevens politierechter is, als dat hoofd ook tevens besturend ambtenaar is en dus zijn politie-blik kan worden

verlevendigd door het doel, dat hij als bestuursman nastreeft, vooral wanneer hij hierin wordt tegengewerkt, en dan: als de besturende ambtenaren uit den aard der zaak in Indië bizonder autoritaire neigingen hebben en nogal gevoelig zijn voor gebrek aan eerbied of volgzaamheid. Niet de enkelen, die hij ernstiger strafzaken betrokken zijn, maar het gros der bevolking is dan overgeleverd aan de tirannie der ééne, alles in zich vereenigende hand. — Wil men den Inlander opheffen uit zijn zedelijke gedruktheid, dan moet de mogelijkheid van zulk een tirannie worden weggenomen. Tucht moet er wel zijn, strenge tucht zelfs, maar gehandhaafd van een onzijdig standpunt. — Tot nadere toelichting van mijn opvatting in deze zij er nog aan herinnerd, dat deze rechtspraak in kleine zaken aan geen hoogere voorziening onderworpen is of kan zijn, vooreerst om het enorm groot aantal zaken en dan omdat de eenvoudige wijze van behandeling den hoogeren rechter buiten staat zou stellen zich op de stukken een eigen oordeel te vestigen. De politierechter vervult dus bij uitstek een post van vertrouwen.

Wat het tweede der vooropgestelde beginselen betreft, ik heb reeds met een enkel woord gezegd, waarom ik geen voorstander ben van rechtspraak door personen, die zich daarvoor niet degelijk hebben bekwaamd. Is in het algemeen reeds de rechtsmacht bij hen niet in goede handen, dit geldt speciaal in Indië. De rechtspraak der Landraden met hun Inlandsche leden, die aan een jury doen denken, is dan ook ingesteld in een tijd, toen men zich die leden niet anders kon denken dan per se stemmend zooals de President het wenscht [1]). Deze voorstelling is nog niet geheel verouderd, maar past niet meer in onzen tijd, vooral nu ook niet-ambtenaren tot leden der Inlandsche rechtbanken worden benoemd. Zooals reeds in een vorig hoofdstuk is betoogd, missen echter de Inlanders vooralsnog de karaktereigenschappen, die bij een rechter noodig zijn. — De Europeanen in Indië, uit welke men de leden der rechtbanken zou kunnen kiezen, zijn gemiddeld beter ontwikkeld dan de Inlanders, maar niet op juridisch gebied. Ze zijn bijna overal te gering in aantal om alleen uit hen de leden te kiezen en toch verzekerd te zijn van een voldoende samen-

---

[1]) Het is merkwaardig te lezen wat de oud-Gouverneur Rochussen bij de behandeling van het Regeeringsreglement in de Tweede Kamer zeide. Volgens hem vertegenwoordigt in de Inlandsche rechtbanken een Europeesch ambtenaar (President) den Souverein, wien de rechtspraak toekomt, terwijl de rechters (leden) „niet anders (zijn) dan assessoren, die den souverein voorlichten" evenals de Panghoeloe en Djaksa, en nu is de fictie dat de Souverein of de vertegenwoordiger van den Souverein, na gehoord te hebben wat recht is en hoe de lieden van zijn rade hem adviseren, alleen beslist, alléén rechtspreekt" (Keuchenius, Handel. Reg. Regl. III, 689). Zoo vatte men dus in dien tijd de beteekenis op der Inlandsche leden, wier taak sinds dien bij de wet niet is gewijzigd.

stelling dier rechtbanken, in verband met hun andere werkzaamheden, die een dagelijksche deelneming aan de rechtspraak niet toelaten; ze zouden, wat hun karaktereigenschappen aangaat, beter voor de taak berekend zijn dan de Inlanders, maar verkeeren niet in omstandigheden, die volkomen onafhankelijkheid waarborgen. De particulieren [1]), die tijd zouden over hebben voor de rechtspraak en wier ontwikkeling en maatschappelijke stelling hen nog 't meest daarvoor in aanmerking zouden doen komen, hebben toch bijna altijd zaken — renteniers komen in Indië zeer weinig voor — om welke het hun lang niet onverschillig is of ze op goeden of slechten voet staan met de bestuurshoofden en met de Inlandsche hoofden, welke allen hun eenigszins ter wille zijn (of ten minste niet tegenwerken) moeten, wil alles goed gaan; zij kennen — enkele, hoogstens een zevental plaatsen van gansch Indië, uitgezonderd — alle andere Europeanen, de kooplui, zelfs de Chineesche en Arabische handelaren, in het gewest en zijn met hen bevriend of gebrouilleerd; zij zijn uit den aard der zaak gehecht aan het overwicht van hun ras, dat ook in hun zaken zoo goed te pas komt, en licht geneigd om alle zwakheden en ongerechtigheden, die hiermee in verband staan, vergoelijkend te beoordeelen. Men denke zich hierbij nog de veeten en onderonsjes, waardoor het leven der Europeanen in de binnenlanden zich dikwijls kenmerkt, en zal dan zeker wel toegeven, dat uit de Europeesche niet-juristen in Indië de leden der rechtbanken niet zijn te kiezen.

Er blijven dus, voor de keuze van een type van rechter voor Indië, slechts over: rechtbanken, samengesteld uit rechtskundigen, of alleensprekende rechtskundige rechters. Aan de laatste soort zou ik in het algemeen de voorkeur geven, maar ik moet erkennen dat in Indië collegiale rechtspraak, mits de leden van het college geen leeken zijn, zekere voordeelen aanbiedt, voornamelijk omdat de rechterlijke ambtenaren anders jong (d. w. z. na korte ervaring) tot een zelfstandig ambt worden geroepen, en, geïsoleerd als ze dan zijn, bij gemis aan wrijving van gedachten met vakgenooten, aan leiding en voorlichting (desnoods terechtwijzing) door ouderen, hun gaven slechts onvolkomen ontplooien. Evenwel verkies ik ook voor Indië den alleensprekenden rechter, zij 't ook met minder ervaring [2]), boven rechtbanken waar de meerderheid van karakter en kennis kan worden overstemd door een meerderheid van aantal, en het is niet onwaarschijnlijk, dat de keuze daarom ten slotte zal vallen op den alleensprekenden rechter; hoewel het mij voorloopig nog niet onmogelijk voorkomt de voordeelen

---

[1]) De ambtenaren van andere takken van dienst, die te veel werk hebben om aan de rechtspraak deel te kunnen nemen, laat ik buiten beschouwing.

[2]) Hij kan zich toch altijd doen voorlichten, o. a. door Inlanders aangaande de zeden en rechtsopvattingen der inheemsche bevolking.

van beide stelsels te vereenigen door alles wat het onderzoek betreft op te dragen aan alleen handelende rechters, die echter, binnen niet al te groote kringen, wekelijks tot rechtbanken bijeenkomen om samen in de door ieder afzonderlijk onderzochte zaken de juridische beslissing te nemen of wel een nader onderzoek te gelasten ('t geen den jongeren zeer tot leering kan strekken). Zoo dit denkbeeld — bijv. om de gevreesde duurte — verworpen werd, zou nog overwogen kunnen worden, de alleenstaande rechters van eersten aanleg, in dan iets grootere ressorten, eenmaal in de maand te doen bijeenkomen tot een rechtbank van hooger beroep, waar elke rechter de door hem zelven behandelde zaak nader toelichten en zijn daarin genomen beslissing verdedigen mag, maar daarover niet meestemt. Dit zou voor allen zeer leerzaam zijn en ook bevorderen, dat de rechter in hooger beroep met meer kennis van plaatselijke toestanden en meer gestadigheid van opvattingen rechtsprak. Beide denkbeelden zouden zijn te verwezenlijken met slechts geringe wijzigingen in het systeem van alleensprekende rechters, dat ik, als het waarschijnlijkste, ten grondslag leg aan 't geen hier volgt.

Ik stel me dan voor als gewonen, dagelijkschen rechter voor alle rassen: een alleen rechtsprekenden *Landrechter* (wellicht weet iemand een geschikteren naam?), doctor in de rechtswetenschap, met een ressort ongeveer als hetgeen tegenwoordig onder één Landraadvoorzitter staat. Hij wordt, waar noodig, bijgestaan door één of meer Onder-Landrechters, over wie hij echter meer macht behoort te hebben (in het belang hunner vorming tot degelijke zelfstandige rechters) dan thans de Landraad-voorzitters hebben over de onder-voorzitters en buitengewone voorzitters. Omtrent de wijze van werken van dezen rechter heb ik reeds het een en ander gezegd in vorige hoofdstukken. Hij is voor zijn verrichtingen, mits binnen zijn ressort, aan geen plaats gebonden en heeft daardoor — dank zij de afschaffing van alle verplichte medewerkers behalve een schrijver — een groot voordeel boven de tegenwoordige, zich moeilijk verplaatsende rechtbanken, zoowel wat de degelijkheid van zijn onderzoek, als wat zijn bereikbaarheid voor de rechtzoekenden betreft. Op zijn algemeene bevoegdheid behoeven, het sommigen toegekend forum privilegiatum daargelaten, m.i. slechts de volgende uitzonderingen te worden gemaakt:

1°. In burgerlijke zaken zal, zoolang het 2e lid van art. 78 Reg. Regl. onveranderd blijft, aan de „hoofden en priesters" de hun in dat lid toegekende exceptioneele rechtspraak moeten worden gelaten;

2°. Evenzoo zal men het wellicht noodig vinden aan de regentschaps- en districtsgerechten de bevoegdheid, die zij thans hebben om kleine burgerlijke zaakjes te beslechten, te laten, maar dan *ook* ten aanzien van Europeanen en Vreemde Oosterlingen. Hiertegen bestaat m. i. geen overwegend bezwaar, wanneer men in alle districten, waarin

vele Europeanen en Vr. O. wonen, den Landrechter maar met het districts- en regentschapsgerecht belast, evenals thans de President van den Landraad belast is met het Residentiegerecht, wat deze naam ook niet zou doen vermoeden (zie ook art. 88 Ind. R. O.).

3°. Kleine strafzaken kunnen worden opgedragen aan den *Politierechter*, die echter ook een onafhankelijk rechterlijk ambtenaar behoort te zijn. Deze stelling zal menigeen wellicht de haren te berge doen rijzen, bij de gedachte hoeveel dit niet zal kosten; maar de meerdere kosten kunnen bijna geheel vermeden worden, wanneer als regel wordt aangenomen den Landrechter ook met de functie van Politierechter te belasten.

Nu zal wel twijfel worden geopperd of de Landrechters hun taak behoorlijk zullen kunnen vervullen, wanneer zij bovendien als Politierechter, soms ook als Districts- en Regentschaprechter moeten fungeeren; de omstandigheid dat deze samenvoeging van rechterlijke functies niet overal mogelijk zou zijn, deed mij dan ook de bevoegdheid van den Politierechter als een afzonderlijke voorstellen; maar toch geloof ik, dat in den regel de politierechtspraak wèl door den Landrechter zal kunnen worden waargenomen, mits de overige door mij aangegeven hervormingen ook tot stand komen. De vereenvoudigingen in de rechtspraak zullen den Landrechter veel tijd besparen, die hij dan aan de politie rechtspraak kan besteden, en deze laatste kan wegens de geringe beteekenis der zaken op uiterst eenvoudige wijze worden geregeld, evenals nu, mits zij wordt toevertrouwd aan een kundig en onzijdig persoon. Het Districts- en Regentschapsgerecht (op enkele plaatsen) zal den Landrechter nog minder moeite veroorzaken. In Batavia en eenige andere groote plaatsen echter heeft de politierechtspraak een te enormen omvang om haar aan den Landrechter op te dragen; maar dáár laat zij, ook onder de thans geldende regeling, veel te wenschen over en zou ik haar heel anders willen inrichten. Die groote plaatsen moesten elk gesplitst worden in twee of meer kantons, waar de overtreders dagelijks — liefst dadelijk bij hun betrapping — voor den betrokken Politierechter worden gebracht, die de zaak afdoet. Met dit ambt van Politierechter zou ik eenige der hoogste daar aanwezige rechtskundige ambtenaren willen belasten, bij wijze van onderscheiding. Te Batavia zouden bijv. de Vice-President en Leden van het Hoog-Gerechtshof voor een keuze in aanmerking kunnen komen, te Semarang en Soerabaja de Vice-President van- en de Officier van Justitie bij den Raad van Justitie, desnoods ook de Leden van dien Raad, te Padang en Makasar de President van den Raad van Justitie en de Officier van J., te Bandoeng, Magelang en Probolinggo de leeraren in de rechtswetenschap aan de Hoofdenscholen. Deze kunnen allen dagelijks wel een uur (zeer hoog geschat) missen voor de afdoening van politiezaken; en door aldus onafhankelijke

personen, behoorende tot de hoogste ambtenaren ter plaatse, er mee te belasten zou men de politierechtspraak tegenover de Europeanen en vooral tegenover de „hooge oomes" de fermheid geven, die haar in staat moet stellen zonder aanzien des persoons te werk te gaan.

De vermeerdering van kosten ten behoeve eener behoorlijke politierechtspraak behoeven dus niet buitensporig te zijn, al zal hier en daar wel eens vermeerdering van rechtskundig personeel noodig zijn. Ook bij de tegenwoordige regeling doet zich dit natuurlijk verschijnsel voor, gelijk trouwens in alle takken van dienst. Bovendien zou op andere posten vanzelf bezuiniging ontstaan: van presentiegelden, die de niet-ambtelijke leden der Landraden thans genieten, van schrijfbehoeften, van getuigengelden, van kosten der gevangenen enz. en ook van gelden voor de Raden van Justitie(1). Dezen zouden als rechters in eersten aanleg geheel verdwijnen, maar in stand kunnen blijven als rechters in hooger beroep of revisie. Worden ze als zoodanig samengesteld uit de maandelijks bijeenkomende Landrechters van het ressort des Raads (gelijk boven voorgesteld), dan zijn de kosten van het hoogere kollege al zeer gering en zullen ze zich, het Openbaar Ministerie niet meegerekend, bepalen tot: 1° de kosten der Griffie, 2° de reiskosten der vergaderenden, en hoogstens 3° de bezoldiging van den President van den Raad, zoo deze niet tevens Landrechter is. Mocht men echter geheel afzonderlijk personeel verlangen voor deze hoogere rechtbanken, dan kunnen zij toch op Java veel kleiner worden samengesteld.

Het Hoog-Gerechtshof kan dan bestaan uit één kamer (1 President, 1 Vice-President en 4 Raadsheeren) en, behalve als forum privilegiatum, uitsluitend belast zijn met cassatie en herziening van gewijsden(2). In het belang van éénheid en degelijkheid der jurisprudentie moet echter aan de cassatie een belangrijke uitbreiding worden gegeven, waardoor zij niet telkens op „feitelijke" kwesties en beslissingen zou hoeven af te stuiten.

In die deelen der Buitenbezittingen, waar de boven geschetste inrichting nog niet geheel kan worden ingevoerd, zou het wenschelijk zijn rechtskundige Landrechters met een zeer groot ressort aan te

---

1) Ik zal me hier met de kosten-vraag niet lang ophouden. Wanneer een toestand reeds voldoende is, kan men de vraag vooropstellen: hoeveel *wil* ik aan verbetering besteden? Anders echter mag de eenige vraag zijn: hoeveel *moet* ik daarvoor uitgeven. Ik heb naar mijn beste weten overal minimumeischen opgegeven, zijn deze onzen schatmeester nog te hoog, dan is 't oogenblik zeker slecht gekozen voor hervormingen.

2) Wenscht men een voldoend aantal *goede* rechterlijke ambtenaren te verkrijgen, dan kan ik ten zeerste aanbevelen minstens evenveel nieuwe bezoldigingen gelijk aan die der Raadsheeren te creëeren als er minder Raadsheeren zouden zijn. Zonder goede vooruitzichten schijnen — hoe vreemd het ook klinke — zich geen voldoende goede krachten voor de Indische rechtspraak te laten vinden.

stellen, als wier gedelegeerden dan de besturende ambtenaren kunnen optreden. De Landrechter hebbe dan in kleine zaken de bevoegdheid de vonnissen der gedelegeerden te wijzigen, terwijl hun vonnissen in grootere zaken eerst worden uitgesproken na gewijzigd of ongewijzigd te zijn bekrachtigd door den Landrechter, die vooraf een nader onderzoek of herstel van verzuimen kan bevelen en, zoo dikwijls het gewicht of de moeilijkheid eener zaak dit noodig maakt, haar zelf kan behandelen. Zoo zal onder zijn invloed allengs een geregelder toestand intreden.

Wat het Openbaar Ministerie betreft heb ik in een vorig hoofdstuk al het een en ander aangevoerd, waaruit blijkt dat m. i. het alleen *zelf* ter terechtzitting behoeft op te treden, wanneer dit om bijzondere redenen noodig is, en overigens zich kan bepalen tot opperleiding en toezicht. Daardoor wordt het dan onnoodig, dat het geconcentreerd blijft in de vijf plaatsen, waar tegenwoordig slechts een Raad van Justitie is gevestigd. Uit hetzelfde aantal ambtenaren, als thans bij het Openbaar Ministerie in Indië werkzaam is, konden dan worden samengesteld: 1°. het hoofdparket, bestaande uit den Procureur-Generaal en een Advocaat-Generaal, en 2°. zes parketten, elk met een Officier en één of meer Substituten, welke laatsten echter op andere plaatsen hun zetel moeten hebben dan de Officier, op plaatsen nl. vanwaar een hun speciaal toe te wijzen ressort het gemakkelijkst is te bereiken, zoodat toezicht en leiding meer beteekenis krijgen dan bij de tegenwoordige enorme ressorten. Elke Officier of Substituut zou in zijn ressort tevens auditeur-militair moeten zijn, zoodat de afzonderlijke militaire audities vervallen en de thans daarbij geplaatste ambtenaren voor het parket beschikbaar komen zouden. — De besturende ambtenaren en de Djaksa's, wier aantal dan eenige vermindering kan ondergaan, zouden belast worden of blijven met die werkzaamheden, welke noodig zijn voor het opsporen en bij den rechter voorbrengen der strafbare feiten, — alles onder de bevelen van het Openbaar Ministerie en voor zoover dit die werkzaamheden niet aan zich trekt. Deze taak zou voor hen, na overbrenging der politierechtspraak in andere handen, niet te omvangrijk en, na vereenvoudiging der werkzaamheden als door mij voorgesteld, ook niet te moeilijk zijn. —

Nog enkele regels, over een ondergeschikt, maar niet onbelangrijk onderwerp. Een niet geringe belemmering der rechtspraak en een oorzaak, dat het recht soms zeer duur wordt, zijn gelegen in de wijze waarop beteekeningen, dagvaardingen, oproepingen enz. moeten plaats hebben. Een vereenvoudiging in den vorm kan daarin eenige verbetering brengen, maar vooral zal deze gezocht moeten worden in afschaffing of beperking van het daarbij noodige ministerie van de dure deurwaarders, wier kosten vooral hoog oploopen wanneer hun een verrichting ver van hun standplaats wordt opgedragen, en dit

bezwaar telt dubbel, wanneer het betreft verrichtingen, waarbij ook de griffier tegenwoordig moet zijn. Art. 428 van het Inlandsch Reglement komt, bij de rechtspraak over Inlanders, eenigszins hieraan tegemoet door de dienaren van de openbare macht gelijkelijk bevoegd te verklaren tot die verrichtingen; de bepaling *dwingt* echter *niet* dezen dienaren het exploit op te dragen wanneer zij dichter wonen bij de plaats, waar het moet geschieden, dan de deurwaarders; en het is begrijpelijk dat men aarzelt aan zulke dienaren een taak toe te vertrouwen, die voor een onbedrevene dikwijls te moeilijk is. Vereenvoudiging der formaliteiten is ook daarom gewenscht; maar tevens moest tot *regel* worden gemaakt, dat zulke verrichtingen worden opgedragen aan een in de nabijheid der plaats van verrichting wonenden beambte, die ze om niet of tegen een zeer matige schadevergoeding moet op zich nemen. — Nog meer nut ware te verwachten van een regeling, waardoor oproepingen, beteekeningen, sommaties enz. schriftelijk kunnen geschieden. Thans heet het dat ze mondeling geschieden door den deurwaarder, die daarvan een akte opmaakt en van deze den betrokkene een afschrift laat; maar feitelijk komt alles neer op dit afschrift: van wat de deurwaarder zegt begrijpt men dikwijls niet veel, maar bovendien *kan* hij den betrokkene niets zeggen als hij dezen niet aantreft, dan maar met een huisgenoot spreekt en dezen een afschrift laat. Dit afschrift alleen doet 't hem en daarom moeten een schriftelijke dagvaarding, oproeping enz. voldoende zijn. De bezorging daarvan kon dan, evenals in Oostenrijk, aan den post en telegraafdienst worden opgedragen. Alleen zou dan geregeld moeten worden hoe de inhoud van het bezorgde stuk en de bezorging er van aan het juiste adres zijn te constateeren. Dit zal echter m. i. niet moeilijk zijn, en de kosten van het geding zullen er zeer door verminderen.

De aard van dit opstel noopt mij hier te eindigen. Het zou mij echter hoogst aangenaam zijn, wanneer de hier aangegeven denkbeelden genoeg instemming vonden om mij te nopen van één of meer daarvan de uitvoerbaarheid nader aan te toonen, omdat hiervan voor Indië practische gevolgen afhingen. Ik durf er niet op hopen, maar wil hier ten slotte herinneren aan de woorden, die Thorbecke meer dan een halve eeuw geleden sprak bij de behandeling van het N. I. Regeeringsreglement in de Tweede Kamer, naar aanleiding van de bepaling nu in art 76 van dat Reglement voorkomende, dat de militaire rechtspleging in Indië berust op algemeene verordeningen, zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten. Hij verzet zich hier tegen en zeide:

„*Ik wensch de verordeningen voor Indië veel beter ingericht, en in geenen deele aan den band van onze wetgeving gelegd te zien.*" (Keuchenius, III, 680).

Een gelijke wensch heeft dit opstel in de pen gegeven; maar Thorbecke was in zijn tijd slechts ten aanzien van de militaire wetgeving tot het inzicht gekomen, dat zij „hoogst gebrekkig" was, en in *onzen* tijd ziet men ook de gebreken van ons burgerlijk recht in en heeft ons burgerlijk procesrecht van de meerderheid der zich uitende Nederlandsche juristen een certificaat van ongeschiktheid gekregen, dat voor „hoogst gebrekkig" niet onderdoet.

Dat Thorbecke's edele opvatting eindelijk den engen eisch van grootst mogelijke overeenkomst eens mocht verdringen!

October 1907.

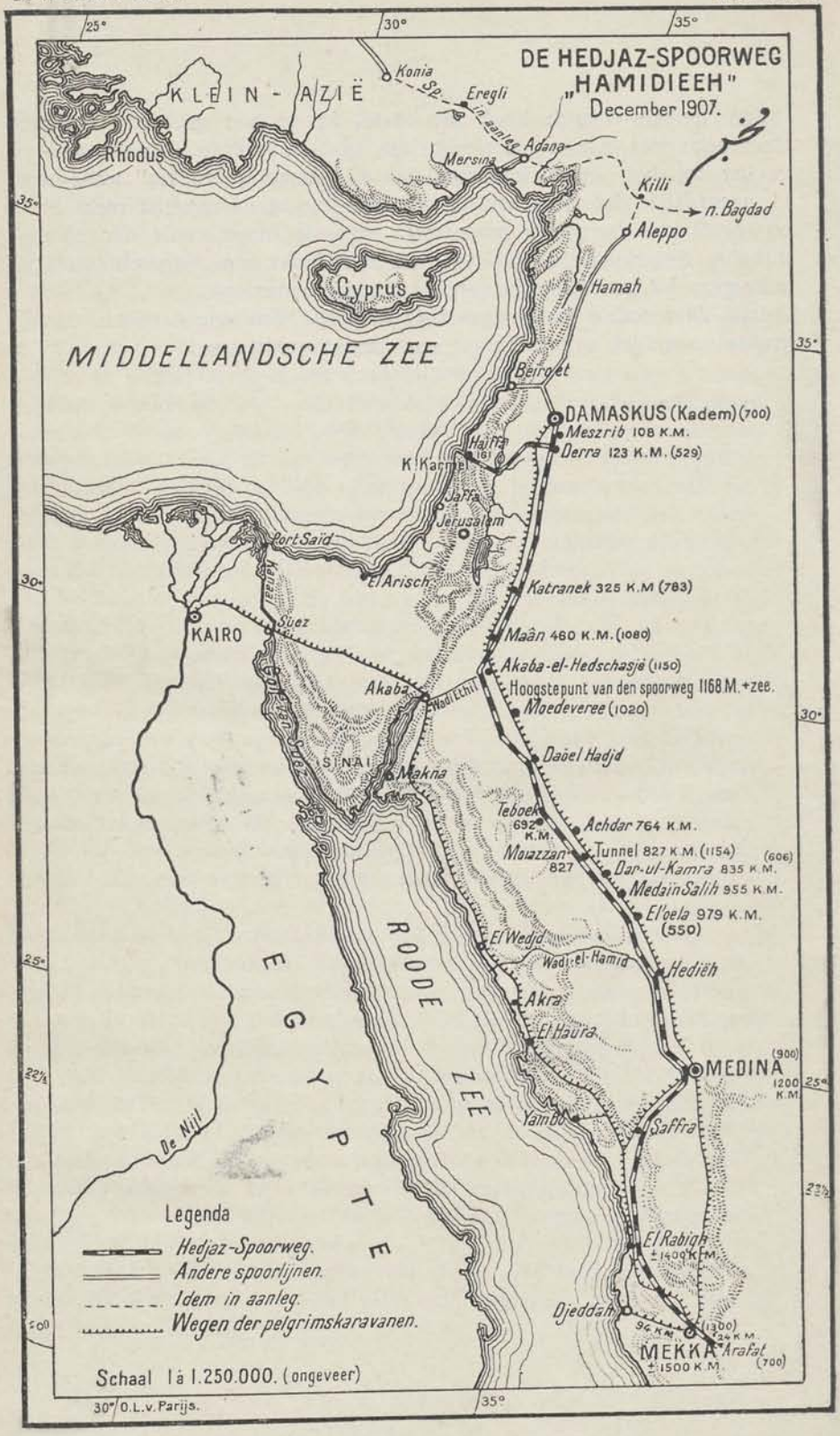
DE HEDJAZ-SPOORWEG
„HAMIDIEEH"
December 1907.
KLEIN-AZIË
Konia
Eregli
In aanleg
Adana
Mersina
Killi
n. Bagdad
Aleppo
Hamah
Rhodus
Cyprus
MIDDELLANDSCHE ZEE
Beiroet
DAMASKUS (Kadem) (700)
Meszrib 108 K.M.
Derra 123 K.M. (529)
Haifa
K. Karmel
Jaffa
Jeruzalem
Port Saïd
El Arisch
Katranek 325 K.M (783)
KAIRO
Suez
Maân 460 K.M. (1080)
Akaba-el-Hedschasjé (1150)
Hoogste punt van den spoorweg 1168 M. + zee.
Akaba
Wadi Echtt
Moedeveree (1020)
Daöel Hadjd
SINAI
Makna
Teboek 692 K.M.
Achdar 764 K.M.
Tunnel 827 K.M. (1154)
Moazzan 827
(606)
Dar-ul-Kamra 835 K.M.
Medaïn Salih 955 K.M.
El'oela 979 K.M. (550)
El Wedjd
Wadi-el-Hamid
Hedieh
Akra
El Haura
MEDINA (900) 1200 K.M.
Yambo
Saffra
El Rabigh ± 1400 K.M.
Djeddah
96 K.M.
(300) 24 K.M.
MEKKA ± 1500 K.M.
Arafat (700)
ROODE ZEE
EGYPTE
De Nijl
Legenda
Hedjaz-Spoorweg.
Andere spoorlijnen.
Idem in aanleg.
Wegen der pelgrimskaravanen.
Schaal 1 à 1.250.000. (ongeveer)
30° O.L.v. Parijs.
25°
30°
35°
22½

Brieven uit den zetel van het Khalifaat.

X [1])

Nadere Berichten omtrent den Hedjaz-Spoorweg.

(Vervolg) [2]).

Der Saädet (Konstantinopel), Kïanoen-ewel (December) 1907.

Zooeven is, gelijktijdig met het Verslag van de bizondere commissie van officieren en oelema's naar de Hedjaz gezonden om den 1sten September, den jaardag van des Sultans troonsbestijging het tweede gedeelte van den spoorweg naar de Heilige Plaatsen tot El-Oela, bij Km. 979, plechtig voor het verkeer open te stellen, nu ook het jaarlijksch bericht van de Hooge Commissie verschenen over den stand der werkzaamheden en der geldmiddelen, waaruit het mij reeds te voren gegeven was eenige mededeelingen te kunnen doen.

Ter aanvulling en nadere verklaring daarvan nog het navolgende wetenswaardige en belangwekkende:

Tot einde Augustus l.l. hadden de aanlegkosten der hoofdlijn Damaskus—El'Oela (980 K.M.) en de zij- of toevoerlijn Haïffa-Derra (161 K.M.), alles te zamen 2.537.248 Turksche ponden (27½ millioen gulden) gekost. De kilometer komt alzoo, het rollende materieel, de stations en andere gebouwen, de traktementen en gratificatiën (d. w. z. de sommen aan de Bedoeïnenstammen uitgekeerd opdat zij zich rustig houden) inbegrepen, op 2223 pond, ruim 24 duizend gulden.

De ontvangsten bedroegen tot dat tijdstip 3.188.670 pond, (nagenoeg 35 millioen gulden; 2.522.576 pond het jaar te voren), waarvan 1.028.773 pond aan vrijwillige giften (bijna 11¼ millioen in nog geen negen jaar.)

Aan rollend materieel bezat de spoorweg eind Augustus: 54 locomotieven, waaronder tien zware, 549 goederen- en 33 personenwagens; terwijl 16 locomotieven, 90 goederen- en 16 personenwagens bij verschillende fabrieken, meest in Duitschland, in de maak waren.

Het zijn tegenwoordig nagenoeg uitsluitend soldaten die alle werken bij den spoorwegbouw uitvoeren, daar particuliere aannemers bezuiden Maän ongehoorde prijzen daarvoor vorderen.

De prestatie der troepen is werkelijk buitengewoon. Terwijl zij de eerste jaren met burgerwerklieden (meest Italianen) te zamen nau-

[1]) Zie *De Indische Gids*, laatstelijk van Februari 1907, bl. 194.

[2]) Idem idem van Jan. 1908 blz. 48. Op de bijgaande schetskaart zijn de afstanden tot Damaskus in K. M. en tusschen haakjes de hoogten boven de zee in meters aangegeven.

welijks 150 K. M. rails per jaar vermochten te leggen, hebben ze — zooals reeds gezegd — het afgeloopen jaar 288 K. M. spoorstaaf gelegd en nog bovendien de aarden baan voor verdere 45 K. M. gereed gekregen. En zulks moet te meer worden gewaardeerd, wanneer, behalve de reeds vermelde zwarigheden van het werken in een waterlooze streek, men eveneens in aanmerking neemt de daar heerschende groote hitte van 50 tot 55 gr. C. in de zon en 40 tot 45 in de schaduw.

Voorheen alleen voor het grondwerk en het spoorleggen aangewezen, voeren de troepen nu ook den bouw der bruggen en der stations- en andere gebouwen uit. Hun aantal werd dan ook de laatste drie jaren van 5650 op 7000 verhoogd. Men liet een compagnie van het regiment spoorwegtroepen door bekwame burger-handwerkslieden onderrichten in het metselen, timmeren, slotenmaken, schrijnwerken, enz.; en de leerlingen toonden daarbij zooveel ijver en verkregen daarin al spoedig zoodanige handigheid, dat ze hun leermeesters konden ontberen, waardoor de bouwdirectie van de aannemers onafhankelijk werd.

Laat de soliditeit van den onderbouw op het eerste gedeelte der lijn wel wat te wenschen over, zoodat men daar op vele plaatsen telkens tot herstellingen en opnieuw ballasten moet overgaan; van Maän af is de weg even goed in orde als op elken spoorweg in Europa ingericht voor een maximum snelheid van 60 K. M. De bruggen zijn alle van steen. De langste is die over de Wadi Ethil met 143 M. en 20 bogen van 6 meter.

De stations zijn eveneens alle van steen opgetrokken, van een of twee verdiepingen, en volgens landsgebruik met horizontale of slechts zeer weinig hellende daken (met cement gedekt). Door ze van een breede warande te voorzien, heeft men ze beschut tegen de verzengende zonnestralen, en daardoor meteen voor de passagiers een beschaduwd, betrekkelijk frisch zitje buiten het eigenlijke gebouw verkregen.

Van Wadi-Ethil af zijn de muren van de stations van verticale schietgaten voorzien, opdat ze door het er in ondergebrachte personeel der exploitatie en van den weg en werken zoo noodig verdedigd kunnen worden tegen mogelijke aanvallen van roofzuchtige Bedoeïenen.

Het personeel der exploitatie bestaat van Maän af eveneens hoofdzakelijk uit militairen.

De manschappen worden tegenwoordig, na den wettelijk vastgestelden diensttijd van drie jaren te hebben volbracht, geregeld gepasporteerd. De arbeid aan den spoorweg is zeer inspannend en brengt groote ontberingen mede; en het is dan ook gebleken dat een langer in dienst houden der lieden slechts het aantal zieken doet vermeerderen. Voornamelijk gaan zij te gronde aan scheurbuik — wegens het gebrek aan versche groenten — en bloedarmoede. Besmettelijke ziekten komen onder hen niet voor.

Met het doorsnijden van de 195 K. M. lange waterlooze woestijn

tusschen Achdar en Medaïn-Salih is de grootste moeilijkheid bij den aanleg overwonnen.

Op de dit jaar af te maken sectie tusschen El'Oela en Medina is overal voldoende water. Ook is het terrein daar betrekkelijk effen, en kan de lijn over een groot deel door de schoone vallei der Wadi El'Hamid gelegd worden.

Dat zij tot het volgende troonsbestijgingsfeest tot de poorten van Medina gereed zal komen kan dan ook wel als zeker worden aangenomen, vooral nu, om de bouw te bespoedigen, twee bataillons, elk à 400 man, van daar uit met het opwerpen van de aarden baan zijn begonnen en deze troep weldra nog met 1000 man versterkt zal worden.

Een hoogst gewichtige beslissing voor de bespoediging van den bouw, en waardoor ook den aanleg van de verbinding Medina-Mekka wordt verzekerd, is echter dezer dagen door den Khalief-Sultan getroffen.

Door de Hooge Commissie was al voor eenige jaren voorgesteld de lijn voorloopig van daar niet verder door te trekken. De onvriendelijke houding door de toonaangevende Sjeich's in het gebied der Heilige Steden, met den Groot-Sjerief van Mekka aan het hoofd, van den beginne af aan tegen het scheppen van zulk een snellen en gemakkelijken verkeersweg tusschen het gewest waar zij vrijwel als onbeperkte heeren en meesters bevelen en heerschen en het centrum van het rijk en den zetel van het Khalifaat, waarvan zij nadeel duchten voor hunne belangen, welke hoofdzakelijk gegrond zijn op het zooveel mogelijk uitbuiten der pelgrims, had de Commissie daartoe aanleiding gegeven; en haar advies was, hoewel zeer noode, door den Sultan gevolgd.

Om dezelfde reden was er van afgezien een spoorweg, ja zelfs maar een tramlijn, tusschen Mekka en Djeddah (94 K. M.) aan te leggen; de Sjeich's en de *dalïel's* in hun dienst, die uit het vervoer en het geleide der pelgrims van de kust naar de Heilige Stad buitensporige voordeelen trekken, hadden verklaard dat nieuwerwetsche goedkoope verkeersmiddel niet te zullen toelaten.

Een tweede uitgangspunt van de kust in het Zuiden was evenwel voor den spoorweg bepaald noodzakelijk, niet alleen voor het gemak en ten behoeve van het pelgrimsvervoer, maar vooral ook om op den duur de exploitatie te kunnen verzekeren, en den bouw te kunnen voortzetten. Immers, tot nu toe moet — zooals reeds met een enkel woord werd aangeduid — al het materieel voor den aanleg benoodigd, ja, zelfs drink- en ander benoodigd water, van Haïffa aan de Syrische Kust tot aan het eindpunt — dus nu al over meer dan 1000 K. M. aangevoerd worden, hetgeen natuurlijk ontzettende kosten, kolossaal tijdverlies en groote verkeersbezwaren oplevert.

Met het aanleggen van eene zijlijn van Maän naar het slechts 97 K. M. zuidwestelijk gelegen havenstadje Akaba aan de Golf van dien naam in de Roode Zee door eene nagenoeg effene vlakte, zou men dit alles op de minst kostbare en de eenvoudigste wijze hebben kunnen verkrijgen; maar de dreigende houding daartegen dadelijk door de Britsche regeering aangenomen, welke het tot stand komen dier verbinding nadeelig en hinderlijk acht voor het voortduren der suprematie van Albion in Egypte en het Noordelijk bekken der Roode Zee moest dit plan doen opgeven.

Meissner pasja heeft ook voor dit netelige vraagstuk eene goede oplossing gevonden.

Om zooveel mogelijk den Groot-Sjerief en zijne trawanten met rust te laten op en ten opzichte van de gewone wegen door de karavanen bedevaartgangers gevolgd, en van hen op de aan te leggen spoorlijn geen last te hebben, zal die, ingevolge de nu op zijn aanraden genomen keizerlijke beslissing, van Medina af niet verder den ouden, grooten karavaanweg volgen; maar is zij ontworpen eerst naar het Zuid-Westelijk gelegen El-Rabigh aan de Roode Zee, waar zich eene goede natuurlijke haven bevindt, een afstand van om en bij 200 K. M., en van daar naar Mekka, ongeveer 100 K. M., in de richting van het Z. Z. O.

Reeds onmiddellijk na het Koerban-Baïramfeest (ditmaal 13 Januari a. s.) zal een detachement van 200 marinesoldaten naar El-Rabigh vertrekken om daar alles in gereedheid te brengen voor het ontschepen van bouw- en exploitatiemateriaal; terwijl gelijkertijd de spoorwegtroepen van daar uit in beide richtingen de lijn definitief zullen uitzetten, en met den meesten spoed den bouw in de richting van Medina zullen aanvangen.

Het groote gewicht van dit besluit springt in het oog. Niet alleen toch dat door het aanleggen dier beide spoorlijnen van El-Rabigh uit de aanleg en de verzorging van de hoofdlijn aanzienlijk bespoedigd en vereenvoudigd zal worden; maar ook zullen nu de duizenden pelgrims die uit het zuiden komen (onder welke ook die uit onze Oost-Indiën) door den spoorweg zeer worden gebaat; daar, na het gereedkomen van de lijnen tot Mekka en Medina en de haveninrichtingen te El-Rabigh de meesten wel de veel goedkooper, zekerder en sneller reis van daar uit per trein zullen voortrekken boven de zoo vermoeiende en langzame per karavaan, geheel afhankelijk van inhalige geleiders, en vrij wel zonder verdediging overgeleverd aan de afzetterijen tot het erlangen van vrijen doortocht door de Bedoeïnenstammen langs den weg van Djeddah of Yambo af; alwaar op beide plaatsen bovendien nog slechte onveilige reeden zijn.

Dat de Groot-Sjerief en zijne lieden, en die roofzieke nomaden ook met dit spoorwegplan niet ingenomen zouden wezen was te voorzien; en om hen meer of minder schadeloos te stellen voor het verlies

dat zij den eersten tijd waarschijnlijk zullen lijden uit hoofde der vermindering hunner aanzienlijke inkomsten uit het pelgrimvervoer zal hen, ten minste in den beginne, wel een deel van de opbrengst van de lijn Medina-El-Rabigh-Mekka moeten worden afgestaan.

Echter zal dat verlies, voor den Groot-Sjerief althans, wellicht wel geheel en al kunnen worden opgewogen door hetgeen er meer in zijn kas zal vloeien, wanneer tengevolge van het vergemakkelijken van de bedevaart door de snellere en betere verkeersmiddelen het aantal pelgrims belangrijk zal toenemen. Want hoe talrijker de geloovigen ter bedevaart komen,des te meer kan hij van hen doen heffen ten zijnen bate of voor onderscheidene godsdienstige doeleinden of uit anderen hoofde.

In verband daarmede is ook voor hem van groot gewicht een tweede Keizerlijke beschikking, kort op die voor den aanleg der lijn Medina-Mekka gevolgd, welke beveelt den bouw van een ijzeren weg met drie sporen naast elkaar van Mekka naar de vlakte, waarin de berg Arafat is gelegen, waarheen in de eerste dagen der maand Zilhedjee van het maanjaar de vrome pelgrims opgaan om de *Sjoetba*, de leerrede, te hooren, welke op den eersten dag van het *Koerban-Baïram* (het offer-) feest van den top door den Imam wordt voorgelezen.

De afstand is 24 K. M. en wordt door het meerendeel der pelgrims te voet afgelegd. Na afloop dier plechtigheid, welke als het ware de bezegeling is van de bedevaart, willen de nieuwe *hadji's* allen (verleden jaar waren er bij den Arafat meer dan 65.000 vereenigd) zoo spoedig mogelijk naar Mekka terug om vandaar de terugreis naar hunne haardsteden te aanvaarden. De toestand van den weg en de gebrekkige en onvoldoende middelen van vervoer zijn echter oorzaak van groot oponthoud.

In aanmerking nemende dat een verblijf langer dan strikt noodig is door zulk een ontzaggelijke menschenmassa onder eene tropische hitte in eene omgeving waar lucht en bodem millioenen schadelijke microben bevatten, gekweekt in en door het bloed en de resten der honderdduizenden geofferde hamels, bokken en kameelen, zooveel mogelijk moet voorkomen worden, heeft de sultan in bovenvermeld besluit voorgeschreven dat gedurende de twee à drie weken welke de bedevaart naar den Arafat duurt er overdag voortdurend treinen, elk samengesteld uit twintig wagens, welke ieder voor zestig reizigers zullen plaats hebben, tusschen de beide eindstations zullen moeten verkeeren. Op die wijze zal het mogelijk wezen alle pelgrims in de gelegenheid te stellen desgewenscht binnen anderhalf etmaal de bedevaart van Mekka naar den Arafat heen en terug te volbrengen.

Onder de tegenwoordige bezwaarlijke omstandigheden, het gevaar voor gezondheid en goed, werd menig pelgrim, en vooral zij die niet alleen zijn, maar vergezeld van huisgenooten of familieleden, afgeschrikt den tocht naar den Arafat te ondernemen.

Door de bedevaart daarheen zoo gemakkelijk, zoo vlug, zoo min kostbaar en zoo zeker mogelijk te maken, zullen, naar men hoopt en verwacht, alle pelgrims er toe willen overgaan ook nog dat offer te brengen voor het verdienen van het volledige hadjischap; en.... zal de Groot-Sjerief ook daaruit groot en onmiddellijk voordeel trekken, daar elke van den Arafat terugkeerende *hadji* voor de daar erlangde geestelijke en wereldlijke voordeelen den „Edele" te Mekka extra te offeren heeft.

De Groot-Sjerief en zijne trawanten zullen zich alzoo met het scheppen van eene verbinding per spoorweg van de kust naar de beide Heilige Plaatsen en tusschen deze, alsook met die naar den Arafatberg, wel reeds spoedig kunnen verzoenen, zoodra ze, na hare verwezenlijking, door klinkende bewijzen tot de erkentenis zullen zijn gekomen dat die nieuwigheid, in stede hen nadeel toe te brengen, integendeel hunne inkomsten verhoogt.

Moeilijker, en wellicht volstrekt niet, zal dit het geval wezen met de nomaden-Bedoeïenen stammen, welke zich als de werkelijke heeren en meesters over en op de karavaanwegen in het gewest der Heilige Steden beschouwen, en als zoodanig tot dusverre ook door de Ottomansche regeering geduld zijn.

Edoch, het is duidelijk dat het feit van het zoo snel in het land voortdringen van een spoorweg ondanks alle moeilijkheden welke de natuur daartegen scheen, en de nomadenbevolking daartegen wilde opwerpen, en het daarbij gegeven bewijs van militair en technisch overwicht — door het daarbij te werk stellen, nu al sints verscheidene jaren, van 9000 man goed bewapende en uitstekend geoefende en gedisciplineerde troepen — een geweldigen en voor het Turksche gezag alleszins gunstigen indruk heeft gemaakt op de tot dusverre van alle rechtstreeksche aanraking met de Ottomansche overheid afgesnedene bewoners dier gewesten.

Het bewijs daarvoor bracht reeds het feest der plechtige opening van den spoorweg tot El'Oela. Van alle zijden kwamen afgezanten van de Bedoeïenen-stammen met notabelen uit Medina en de omgeving aanzetten om hunne hulde te betuigen aan de keizerlijke afgezanten en hen te verzoeken den Khalief-Sultan voor de uitvoering van dit grootsche en ook voor hen zoo weldadige werk te danken.

Uit de houding en het geheele optreden dier lieden bleek ten duidelijkste dat het aanzien en het gezag van den Padisjah in die streken sedert den aanleg van den spoorweg in hooge mate versterkt zijn geworden.

Een ander bewijs daarvoor, en zoo mogelijk nog sprekender, is voorzeker dat sints een jaar geen Bedoeien het meer heeft ondernomen de spoorlijn te beschadigen; hoewel hij nog wel van tijd tot tijd met zijn

kornuiten kleine ver van versterkingen patrouilleerende troepenafdeelingen durft aan te vallen met het doel en in de hoop haar een paar stuks der zoozeer door hen begeerde repeteergeweren met bijbehoorende ammunitie afhandig te kunnen maken.

En is eerst de nu nog bestaande gaping tusschen den zich in Fransche handen bevindenden spoorweg van Damaskus naar Aleppo en het tegenwoordige eindstation Boelgoerloe (Eregli) aan den Noordelijken voet van het Taurus-gebergte van den door Duitschers ondernomen spoorweg naar Bagdad (afstand 510 K.M.) gesloten, en daardoor eene rechtstreeksche verbinding per spoor verkregen tusschen Konstantinopel en Mekka, dan zal het mogelijk wezen in vijf dagen van uit de hoofdstad van het rijk alle noodige militaire versterkingen naar het hartje van de Hedjaz te zenden.

Het bewustzijn zoo dicht onder den sterken arm van de regeering gekomen te zijn, begint zich nu al reeds onder de tot dusverre elk voorschrift of bevel der Centraalregeering weerbarstig gebleven Bedoeïenen te verbreiden; en brengt hen er toe rustig te blijven en zich te onthouden van elke uitspatting welke hen eene tuchtiging door des sultans troepen zou kunnen op den hals halen; waarvan nog een verder, en voor hen misschien nog gevoeliger, gevolg is of zou wezen dat zij voortaan niet meer in aanmerking zullen of zouden komen voor geschenken in geld of in natura bij wijze van schadeloosstelling voor hetgeen hen ontgaat doordat zooveel minder pelgrimkaravanen en waarschijnlijk weldra geen enkele meer, zich genoodzaakt zullen zien van hen den vrijen en ongehinderden doortocht naar de Heilige Plaatsen af te koopen.

Behalve door het verbeteren der verkeersmiddelen wil de Kalief-Sultan het bezoeken der Heilige Plaatsen van den Islam ook aan moedigen en vermeerderen door het verblijf aldaar aangenamer, goedkooper en voor het doel — de bedevaart -- doeltreffender te maken.

Een maatregel in die richting, welke in oud-orthodoxe Turksche kringen niet weinig opzien heeft gebaard, maar desniettemin stellig zal worden uitgevoerd, is het bevel van den Beheerscher der Geloovigen om den tempel en het heiligdom, waar de Profeet te Medina is begraven door electriciteit te verlichten, om ze daarna gedurende de bedevaart ook des nachts voor den geloovigen te kunnen openstellen.

Wanneer men in aanmerking neemt dat zelfs Konstantinopel nog van electrische verlichting, beweegkracht, enz. verstoken is, is dat besluit van den Grooten Heer wel zeer opmerkelijk.

Tot nu toe wordt de moskee te Medina, waarin zich het graf van den Profeet bevindt bij hoog feestelijke gelegenheden verlicht door 1791 lampen, 25 kandelabers en 13 kaarsenkronen, welke allen te zamen er slechts weinig meer dan een schemerlicht in verspreiden.

De moskee heeft de Profeet zelf laten bouwen op een terrein gelegen tegenover de *Eboe Eyoed* (een heuvel), waar de kameel, welke den Profeet droeg toen hij uit Mekka moest vluchten, uit zich zelf stil hield. De bouw werd beëindigd in het tweede jaar van de Hegira (624 n. C.). Oorspronkelijk was het gebouw opgetrokken uit modderaarde, en was het gedekt met takken en blaren van dadel- en palmboomen.

Sedert is de tempel zeven maal herbouwd en vergroot, de laatste maal door de vrome zorgen van Sultan Abd-ul Medjid, den vader van den tegenwoordigen Khalief Abd-ul Hamid.

Het gebouw bevindt zich nu in het midden der stad, heeft eene lengte van bij de 100 meter en eene gemiddelde breedte van 54 meter. Het heeft vijf deuren en vijf minaret's, en 242 koepels van verschillende afmetingen.

Wat het station van den spoorweg te Medina betreft, waarvan de eerste steen ook op den jaardag van des Sultans troonsbestijging (1 September l.l.) werd gelegd door den generaal, gouverneur van Medina en *Sjeich-ul-Harem*, (zoo luidt zijn titel als Wachter van het Heilige Graf) in het bijzijn van de geheele bevolking der stad; het is gelegen een kwartier ongeveer buiten de Hamidiee-Capoessi (de Poort Hamidiee).

Na de plechtigheid der steenlegging, hebben alle aanwezigen, waarvan het aantal op een goede dertigduizend geschat is, het hunne willen bijbrengen tot de bespoediging van den aanleg van den spoorweg, en zijn zij, oud en jong, rijk en arm aan den arbeid getogen om de militaire grondwerkers te helpen; welk voorbeeld de volgende dagen door de bewoners der dorpen uit den omtrek gevolgd is.

Van dezen spontanen ijver der bevolking om de voltooiing van het grootsche en voorzeker insgelijks grootste werk der regeering van Abd-ul Hamid Khan II naar hun vermogen te bevorderen, heeft de gouverneur gebruik gemaakt om het de gedurende eenige dagen verleende hulp ook op den duur te verzekeren en is er op zijn aandringen na eene welsprekende opwekkende toespraak tot het verzamelde volk overeengekomen dat elk manlijk ingezetene van de stad en van de naaste omgeving tusschen de vijftien en vijftig jaren minstens één dag per week zich ter beschikking van den spoorwegbouw zal stellen of het daggeld voor een arbeider zal storten; eene regeling welke er zonder twijfel ook veel toe zal bijdragen om den aanleg en het doortrekken der lijn door het gebied der Heilige Steden tot Mekka toe mogelijk te maken en belangrijk te verlichten.

مخابر

MOEKHBIR.

Nog eens de verdediging van Indië.

DOOR

J. C. VAN DEN BELT.

In het „Orgaan der Ind. Krijgskundige Vereeniging" van 1907 hield de ritmeester J. G. Boon een pleidooi voor de stelling: *Een krachtige vloot en een goed bevestigd steunpunt daarvoor, zijn onmiskenbare eischen voor de verdediging van ons koloniaal eilandenrijk* [1])

Na hetgeen ik zelf omtrent dit beginsel medegedeeld heb in mijne „Conclusiën" aan het slot van het artikel „Wat leert ons de Z.-Afr. oorlog", (I. M. T. 1902 e. v.) en in de Vereeniging t. b. v. d. Krijgswetenschap (VIII afl. 1906/07), behoeft het geen betoog, dat ik met deze stelling, zooals zij daar geuit is, geheel medega.

Wat echter betreft de verdediging dezer stelling door den heer Boon, daarmede kan ik me niet in alle opzichten vereenigen, hoe gaarne ik overigens ook hulde breng aan den verdediger en zijn arbeid.

In hoofdzaak verschil ik met hem van meening, wat betreft:

1e. de keuze van het steunpunt;

2e. de samenstelling van de vloot;

3e. de geldkwestie.

Geheel echter deel ik zijn meening omtrent den invloed eener blokkade van Java; ook ik ben overtuigd, dat een krachtige, maritieme mogendheid — vooral een Aziatische — daarmede, zonder strijd, zijn doel wel langzamer maar zeker bereikt.

I.

Wat betreft het steunpunt voor de vloot, als zoodanig acht de heer Boon Soerabaja geheel ongeschikt; „vóór alles", wil hij, „deze haven als marinehaven laten vallen", omdat:

1e. het zeer duur zal zijn haar geschikt te maken voor de door hem begeerde vloot (schepen van 12,500 ton met 7,3 Meter diepgang);

---

[1]) Behalve in evengenoemd orgaan werd het door den heer Boon behandelde onderwerp nader besproken in eene vergadering te Weltevreden op 17 Juni 1907 — verslag No. 15 van de „Ind. Kr. Vereeniging" — en in de societeit Modderlust te Soerabaja, waar marineofficieren in hoofdzaak het auditorium vormden.

2e. hij vreest, dat het voor de vloot een Santiago de Cuba — muizenval — zal worden.

Over het door hem gewenschte steunpunt, zegt hij alleen, dat het moet liggen „zoo mogelijk op, of anders toch zeer dicht bij Java".

Mij komt het voor, dat dit vraagstuk opgelost moet zijn, voor en aleer begonnen kan worden met de samenstelling van eene vloot, zooals we die behoeven, als een krachtige maritieme mogendheid — want die hebben we uitsluitend te verwachten — zich van Indië wil meester maken.

Gelet op de ervaringen, die wij met steunpunten voor de vloot opdeden (Tjilatjap, Merakbaai, Onrust) vermeen ik, dat er op en nabij Java geen punt te vinden is, dat aan zooveel eischen voldoet als Soerabaja. Waren geen krachtiger en dus grooter schepen noodig dan we thans bezitten, ook dan zou ik nog volstrekt niet medegaan met de meening van den majoor De Greve omtrent Soerabaja — debat in de Ind. Krijgsk. Ver. op 17 Juni '07 — n.l. „dat voor *die* schepen het ideaal bijna bereikt is" (de heer de Greve wenscht geen grooter schepen), maar vermeen ik toch, dat we in Soerabaja een bruikbaar steunpunt bezitten.

Naar mijn opvatting echter — zie de lezing in de V. t. b. v. d. Krijgswetenschap — zijn onze oorlogsschepen, zelfs het laatst toegestane schip (waarvan de 4 kanonnen van 24 cM. vermoedelijk vervangen zullen worden door 2 van 28 cM.) niet geschikt voor de taak, die hun bij de verdediging van Indië wacht.

Gaan we kort na, welke belangrijkste voor- en nadeelen de havens bezitten, welke tot steunpunt voor de vloot op (nabij) Java in aanmerking kunnen komen.

SOERABAJA.

Nadeelen:

1e. de toegangen tot de reede zijn:

a. ondiep,

b. smal,

c. lang, zoodat, als gevolg van

ad. a, schepen, grooter dan we thans bezitten, nimmer en de bestaande zelfs niet ten allen tijde kunnen in- en uitloopen;

ad. b, een vloot slechts in een zeer smal front in zee kan komen, wat taktisch een groot nadeel is, als die vloot bij het uitloopen opgewacht wordt (T);

ad. c, de schepen bij het uitloopen niet voldoende gesteund kunnen worden met geschutvuur van den wal.

Voorts zijn talrijke versterkingen en — betrekkelijk — veel troepen

noodig om de reede en de toegangen daarheen te beschermen, zoowel op den Madura- als op den Java-wal, zelfs tegen kleine ondernemingen van den vijand.

2e. dat het zeer ver gelegen is van Batavia en W.-Java, waar de bestuurszetel gevestigd, ons leger geconcentreerd en de verdediging voorbereid is, terwijl de lange verbindingen van weinig capaciteit tusschen O.- en W.-Java zeer kwetsbaar zijn, als gevolg van de geringe breedte van het eiland.

Voordeelen.

1e. Soerabaja heeft een achterland, dat rijk is aan hulpbronnen van allerlei aard;

2e. talrijke schepen kunnen op de reede een veilige ligplaats vinden;

3e. een deel der benoodigde versterkingen is reeds aangebracht;

4e. de Kamalheuvel (op Madura) — indien die krachtig bevestigd wordt — zal aan de verdediging buitengewone kracht kunnen verleenen;

5e. ernstig wordt er thans naar gestreefd — ten behoeve van den handel — een onderzoek in te doen stellen naar de mogelijkheid den N.-toegang tot de reede, op eene diepte van ± 8 M. te brengen en . . . te houden;

6e. twee toegangen — op 10 uur stoomens met 18 mijlsvaart van elkaar — tot de reede bemoeilijken eene blokkade.

Voorts verdient nog vermelding, dat de watervoorziening de laatste jaren geregeld is, zeer ten voordeele van den gezondheidstoestand, die vroeger veel te wenschen overliet.

TANDJONG PRIOK.

Nadeelen.

1e. de haven is thans reeds te klein voor het normale handelsverkeer;

2e. uitbreiding — indien die al mogelijk mocht zijn — zou slechts kunnen geschieden ten koste van enorme sommen;

3e. de haven ligt onmiddellijk aan zee, zoodat de schepen slechts middels buitengewoon krachtige werken te beschermen zijn tegen beschieting;

4e. de ingang tot de haven is zeer nauw, terwijl buiten de haven groote schepen niet kunnen manoeuvreeren, wegens de talrijke ondiepten.

Aangeteekend dient hierbij nog te worden dat grondwerk, vooral in den modderigen bodem bij Tg. Priok, zeer vele slachtoffers zal vergen.

Voordeelen.

De haven ligt in de onmiddellijke nabijheid van de hoofdstad, waar de bestuurszetel gevestigd en het veldleger geconcentreerd is.

TJILATJAP.

Nadeelen.

1e. Strategisch ligt de haven zeer ongunstig op grooten afstand van

het operatietooneel, dat voorts alleen middels door den vijand gemakkelijk te bewaken toegangen te bereiken is;

2e. de gezondheidstoestand laat zeer te wenschen over;

3e. het achterland bezit geen hulpbronnen.

Voordeelen.

De haven is uitstekend en goed beschut tegen vuur uit zee door het eiland Noesa-Kembangan.

WIJNKOOPSBAAI.

In den laatsten tijd wordt ook deze baai genoemd — in verband met de verbeteringen van den weg daarheen — als geschikt voor inrichting van een oorlogshaven.

Daar zij bijna alle nadeelen van Tjilatjap en Tandjong Priok in zich vereenigt en alleen dichter bij het centrum der verdediging ligt dan eerstgenoemde plaats, geloof ik niet, dat zij ooit in aanmerking kan komen voor het beoogde doel.

Wat betreft de inrichting van een steunpunt in de nabijheid van Java — aangenomen dat er een te vinden is — de inrichting en bevestiging er van zullen immer schatten eischen, terwijl een aanzienlijk deel van het leger op Java afgenomen zou moeten worden voor de verdediging, wat in verband met de geringe sterkte daarvan, niet mogelijk zoude zijn. Dit laatste bezwaar werd niet ter sprake gebracht in het debat naar aanleiding van de meeningen van den heer Boon in de Marine-societeit te Soerabaja, wat jammer is omdat deze kwestie voor ons toch immer eene zoo belangrijke is en blijft.

Dat ik met eenig recht twijfel aan de aanwezigheid, nabij Java, van een goed steunpunt, moge blijken uit den eisch, die een der heeren sprekers aan dat steunpunt stelde, nl. een eilandengroep „niet te ver van en benoorden Java, waar vele wegen, geschikt voor onze diepgaande schepen tusschen door leiden, zoodat een effectieve blokkade haast niet denkbaar is. De eilanden mogen niet zoo laag zijn, dat men er als 't ware aan alle kanten door en overheen kijkt en zij dus geen schuilplaats voor de vloot zouden aanbieden. Verder moeten zij zeer gemakkelijk te verdedigen en daarvoor liefst bergachtig zijn. Verder moeten zij goede schuilplaatsen voor schepen, booten en voorraden aanbieden".

De Riouwarchipel en Duizendeilanden acht spreker daarvoor niet geschikt; „wij moeten trachten meer Oostwaarts iets te vinden".

Ik zou willen vragen: waar ter wereld vindt men een steunpunt voor een vloot, dat aan deze eischen voldoet?

Uit het voorgaande meen ik te mogen besluiten,

1e. dat Tjilatjap verre de voorkeur zou verdienen als het — met Noesa Kembangan — aan de N. kust van Java gelegen was,

2e. dat de inrichting van Soerabaja tot steunpunt de voorkeur verdient boven die van andere plaatsen op en nabij Java, omdat de nadeelen, welke die plaats aankleven, op de minst kostbaarste wijze te verbeteren zijn, als er werkelijk pogingen tot uitdieping van de uitgangen — ten behoeve van den handel — verwacht kunnen worden.

Tenzij de heer Boon krachtiger bewijzen aanhaalt dan ik gedaan heb, moeten wij er voorloopig rekening mede houden, *dat Soerabaja het steunpunt voor onze vloot is*, en wel:

a. oogenblikkelijk zelfs niet ten volle geschikt is voor de de z. g. groote schepen, die wij nu hebben en in de naaste toekomst zullen bezitten, doch die ik ongeschikt acht voor de taak, die onze marine in Indië te wachten staat;

b. in de naaste toekomst mogelijk geschikt voor groote handelsschepen (8 M. diepgang) en dan dus ook voor werkelijk groot oorlogsmateriaal.

In verband met het vorenstaande is het me niet recht duidelijk hoe de heer Boon pleiten kan, voor de door hem gewenschte vloot, waarvan de kern bestaat uit 6 slagschepen — gewijzigd type Maine — kostende 72/75 millioen Hollandsche guldens, of te wel 720/750 tonnen gouds.

Al maak ik me ook los van Soerabaja als steunpunt, dan begrijp ik toch niet — hoe gaarne ook de voorkeur gevende aan het gewijzigde boven het oorspronkelijk type „Maine", vooral ook omdat er geen torpedo-lanceerinrichtingen op voorkomen — dat de heer Boon is blijven staan bij dit — betrekkelijk — zwakke type[1]) en dat hij niet zijn keuze gevestigd heeft op 4 Dreadnoughts [2]), dan wel op 5 Kurama's [3]), die ongeveer hetzelfde kosten, minder bemanning eischen en veel krachtiger zijn.

Vooral daarom had de heer Boon de voorkeur voor het type Maine moeten verklaren, omdat:

1e. Engeland, dat marine-attachés had op Togo's vloot, na den oorlog, het middelbaar geschut op zijn slagschepen wegliet en nog steeds doorgaat Dreadnoughts te bouwen.... in dit edele streven haastig gevolgd door de V. Staten e. a.;

	Deplacement.	Bewapening.	Snelheid.	Werkingssfeer.	Bemanning.	Diepgang.
[1])	12.500 ton.	4 kan. 28 cM./L 45	18.3 mijl.	4500 mijl.	650	7.3 M.
		10 „ 17 „ /L 45				
		12 „ 8.8 „ /L 45				
[2])	ruim 18000 „	10 „ 30[5] „ /L 45	21.6 „	5800 „	850	8.1 „
		27 „ 7.6 „ /L 50				
[3])	14800 ton	4 „ 30[5] „	22 „			7.9 „
		8 „ 20.3 „ /L 45				
		12 „ 15 „				

2e. Japan ook die richting uitgaat, wat o. a. blijkt uit het feit, dat de Mikasa, Togo's admiraalschip, zwaarder bewapend wordt, door 8 kanonnen van 15 c.M. te vervangen door 4 van 25 c.M. zoodat de bewapening wordt $^{8}/_{30}$ c.M., $^{4}/_{25}$ c.M. en $^{6}/_{15}$ c.M. kanonnen;

voorts, uit den onlangs voltooiden gepantserden kruiser Kurama (zie noot hiervoren), waarvan inmiddels een tweede exemplaar van stapel liep, welks bouw eerst in Mei jl. begonnen werd;

ten slotte uit het werkje van den Oberleutnant zur See Gercke (Die Schlacht bei Tsuschima) waaruit blijkt, als aan het eigen lichaam ondervonden, de naar verhouding oneindig veel krachtiger uitwerking op materieel en menschen (moreel) van de projectielen uit het zware geschut boven die uit het middelbare.

Hadden wij 72 millioen gulden beschikbaar voor den bouw van schepen in Indië, dan zou *ik* 5 Kurama's wenschen.

Nu dat echter niet het geval is en ook wel nimmer zal zijn en voorts rekening houdende met den toestand, zooals die werkelijk is — en dat schijnt me toch het veiligst — dus, dat wel één beter steunpunt dan het tegenwoordige Soerabaja gewenscht is, doch nog niet bestaat, dan vermeen ik te mogen besluiten, dat de ideeën van den heer Boon, hoe sympathiek overigens ook, *nu* niet en *nimmer* zelfs zullen leiden tot het door hem beoogde doel en blijf ik voorshands nog de voorkeur geven aan mijne in de V. t. b. v. d. Krijgswetenschap geuite meening.

Ook voor de door eenige marineofficieren — in de societeit Modderlust te Soerabaja — geuite wenschen naar schepen van 7000 en 9000 ton, zou ik geen geld willen geven, omdat bij de 9000 ton schepen geen rekening schijnt te zijn gehouden met *ondiepe* toegangen naar Soerabaja, en, zoo dat wel het geval is, niet met het feit dat die schepen niet in het krijt kunnen treden met de schepen van mogendheden, die wij in Indië tegenover ons hebben te verwachten, n.l. met zeer sterke vloten.

Is het de bedoeling die schepen te gebruiken uitsluitend voor de verdediging van Java *naast* het leger zooals thans geschieden zal, ook dan is hun aanbouw niet gerechtvaardigd, omdat die verdediging er weinig door in kracht wint. Strijden we met bondgenooten dan zijn *kleine* schepen — zelfs van 9000 ton — van geen nut, want een — nuttig — bondgenoot kan niet anders zijn dan een krachtige maritieme mogendheid; op den Russischen bondgenoot van den heer de Greve kom ik straks terug.

Wat nu nog de geldkwestie betreft, ik kan den heer Boon in zijn betoog over deze aangelegenheid niet geheel volgen. Veel voelen voor zijn leening doe ik echter niet, in verband met:

1e. den onzekeren uitslag der proeven betreffende grootere diepte van den N. toegang tot Soerabaja;

2e. de meening, die ik voorsta — thans nog meer dan tijdens mijn lezing — dat aanschaffing van *krachtig torpedomateriaal* het noodzakelijkst en nuttigst is, wat we oogenblikkelijk en in de naaste toekomst voor de verdediging van Indië kunnen doen en waarvoor thans reeds jaarlijks voldoende sommen beschikbaar komen of zullen worden gesteld.

Ook na bestudeering van de denkbeelden van den heer Boon handhaaf ik mijn reeds geuite opvatting:

1e. in Indië hebben wij uitsluitend zeer overmachtige tegenstanders te verwachten, waartegen we alléén absoluut niet opgewassen zijn, *niet* met een vloot van z.g. groote schepen, *nog minder* met een leger en *allerminst* met een leger en een vloot als we thans bezitten;

2e. Indië met succes verdedigen kunnen wij slechts met behulp van een krachtigen maritiemen bondgenoot;

3e. als bondgenoot zijn *wij* het meest waard, als we kunnen helpen met talrijke kanonnen van zwaar kaliber en dus, met groote schepen;

4e. de havengesteldheid van Soerabaja alléén reeds belet de eerstvolgende jaren dergelijke schepen aan te schaffen;

5e. beter dan met het *bestaande* groote materiaal, helpen we den bondgenoot met talrijk krachtig torpedomateriaal; zoodat

6e. in de naaste toekomst onze taak moet zijn:

a. aanbouwen uitsluitend van dergelijk torpedomateriaal;

b. snelle en volledige bestudeering van de waarde van Soerabaja als steunpunt voor onze toekomstige Dreadnoughts (of) Kurama's en.... voor de krachtige vloot van onzen bondgenoot.

Niet vergeten moet worden, dat een bondgenootschap in de allereerste plaats afhankelijk is van het antwoord op de vraag: „welke zijn de weermiddelen, waarover beschikt wordt bij een strijd in Z. O. Azië" — daaronder uitsluitend te verstaan.... een vloot.

Om werkelijk krachtig en vooral ook zeer talrijk torpedomateriaal — in den meest uitgebreiden zin — te kunnen bouwen, moet

1e. het Indisch leger georganiseerd worden met het oog op zijn dagelijksche taak — het handhaven van ons gezag tegenover den Inl. vijand — terwijl het dan bij den oorlog met een B.V. zeer goed gebezigd kan worden tot verdediging van de stations voor torpedobooten, de talrijke voor draadlooze telegraphie, de voornaamste plaatsen op Java en niet minder op de B. B., kolendepôts enz.;

2e. ook de defensie van Nederland tot zijn eenvoudigsten en natuurlijksten vorm worden teruggebracht, waaronder verstaan wordt:

a. dat de zeemacht daarbij een zeer ondergeschikte rol vervult;

b. het leger ingericht wordt voor de eenige taak, die wij met succes zouden kunnen vervullen, n.l. handhaving der neutraliteit.

Want evenmin als in Indië zijn wij in Nederland — zonder krachtigen bondgenoot — opgewassen tegen onze groote buren.

De voor militaire doeleinden jaarlijks beschikbaar gestelde belangrijke sommen, moeten zoo rentegevend mogelijk worden gemaakt, waarvoor innige, voortdurende samenwerking tusschen de drie militaire departementen noodig is.

De instelling van een raadgevend lichaam dan wel van een „militair departement" in den meest uitgebreiden zin, schijnt me hiervoor beslist noodig.

Ten slotte zou ik nog willen opmerken aan de voorstanders van een vloot van krachtige schepen, dat met Soerabaje als éénig steunpunt niet kan worden volstaan, omdat wij dergelijke schepen slechts in zeer geringen getale kunnen hebben, zoodat gedwongen terugkeer van één dergelijk schip naar Soerabaja de gevechtskracht van het geheel zeer verminderen zou, mogelijk wel voor dagen.

Behalve op Java zou dus ook een steunpunt gewenscht zijn in het N. O. van den Archipel en mogelijk zelfs in het N. W. (P. Weh.).

II.

Thans nog een kort woord naar aanleiding van het betoog van den majoor van den Gen. Staf de Greve in de vergadering (debat) te Weltevreden. Het zou me te ver voeren dit in zijn geheel te bespreken; ik zal me dan ook beperken tot de hoofdzaken.

Aanvangen wil ik met de laatste woorden in het eerste gedeelte zijner beschouwingen, n.l.

„Er is iets, wat wij bij den strijd tegen den B. V. *meer* noodig hebben dan een uitbreiding der strijdkrachten te land, *meer* noodig dan een versterking der vloot, en dat is *een hoog moreel*. Nu is het een merkwaardig verschijnsel, dat wij Hollanders zoo geneigd zijn al het bestaande op de scherpste wijze af te breken, en daarvan op de meest pessimistische wijze niets dan den slechtsten kant te vertoonen. Veelal geschiedt dit met de goede bedoeling om verbetering te verkrijgen, maar het doel wordt daarmede voorbijgestreefd. In plaats van verbetering verkrijgt men moedeloosheid, terwijl juist onze leuze steeds moest zijn: „ende desespereert niet".

Volkomen juist: in den strijd tegen een B. V. in Indië hebben we noodig „hoog moreel" ik vermeen zelfs „hooger" dan waarover we thans beschikken, wat echter zeer zeker niet verkregen zal worden bij toepassing van de door den heer de Greve aangegeven middelen, om de eenvoudige reden, dat de meerderheid van die middelen geen heil verwacht. En „vertrouwen" is toch onmisbaar voor het verhoogen van „moreel".

De heer de Greve ondervrage hierover tal van tot oordeelen bevoegde personen. Mijn ondervinding daarbij was, dat er niet „gedesespereert" wordt, als de middelen toegepast worden die onder ons bereik zijn, die echter nimmer tot resultaat kunnen hebben *„een leger"* voldoende krachtig om er Indië en zelfs Java mede te verdedigen of ons een bondgenoot te bezorgen.

Alleen reeds de beperkte aanvulling van Europeanen stelt aan de sterkte van dat leger een zoodanige grens, dat het altijd „zwak" zal blijven.

Wil men daar dus iets van belang mede verrichten, dan is concentratie op Java beslist noodig, met het gevolg, dat de buitenbezittingen voor het grijpen liggen. Zelfs bij die concentratie blijft het nog een zwakke macht, in verband met tal van (nadeelige) factoren, die ik aangaf in het I. M. T. en in de lezing in Krijgswetenschap.

De heer De Greve stelt zich de verdediging van Java voor aanvankelijk door de vloot en daarna door het leger.

Waar hij aanneemt, dat zelfs de vloot van den heer Boon het af zal moeten leggen, daar mag ik dat dan toch zeker aannemen van onze tegenwoordige en zelfs van onze op stapel staande vloot.

Van het verloop van het dus zeker komende „tweede" bedrijf heeft hij veel te optimistische verwachtingen, nu ook hij met Japan als tegenstander rekening houdt. Ik vermeen dit elders te hebben aangetoond. Ook de gevolgtrekkingen, die hij maakt uit den Russisch-Japanschen oorlog, zou ik niet kunnen onderschrijven; die oorlog heeft ons toch niet geleerd — gelijk hij beweert — dat een vloot, zooals de Russen toenmaals in China bezaten, niet in staat was het overbrengen van een landingsleger tegen te gaan, maar wel, dat zelfs een dergelijke vloot onder *onbekwame aanvoerders* en *onvoldoend geoefend* — hoewel van huis uit uitnemend — *personeel* daartoe niet in staat was.

Ook bij de Japansche legers (met name bij het 1e.) bleek de ongunstige invloed op het verloop van den strijd (Liaoyang) indien de aanvoerders niet volkomen geschikt zijn voor hun taak, zelfs als de troep uitstekend is. Men leze daarvoor o. a. het werk van den Zwitserschen Oberst Fr. Gertsch (Vom R. J. Kriege 1904/5).

Neemt de heer de Greve aan, dat onze vloot het af zal leggen tegen de Japansche (afgescheiden van de aanvoerders, die ik aanneem, dat meer voor hun taak berekend zullen zijn, dan de Russische waren) laat ons zeggen wegens haar geringe sterkte, welnu, dan zal dit met het leger eveneens het geval zijn.

De verhouding in sterkte tusschen onze vloot in Indië en de Japansche zal wel ongeveer dezelfde zijn als tusschen de beide legers; gaarne zal ik mij echter van het tegendeel laten overtuigen.

Ook de redeneering van den heer de Greve, dat juist een goed georganiseerde verdediging te land (op Java dan toch alleen) ons een bondgenoot zal verschaffen, is mij niet duidelijk, vooral niet als hij aanneemt dat Japan onzen tegenstander zal zijn.

Zijne redeneering is:

1e. Japan zal een groot expeditiekorps behoeven om Java te veroveren;

2e. het zal dit niet durven zenden met het oog op de revancheplannen van Rusland, vooral als Japan niet voldoende schepen heeft aangehouden, om dat leger in zijn geheel in eens in te schepen (terug te voeren), terwijl het bepaald noodlottig wordt voor de Japanners, als onze troepen dan tevens energiek optreden;

3e. hoe geringer onze *weerkracht te land is*, des te *meer* kans bestaat er op veroveringsplannen van Japan en des te *minder*, dat voor Rusland een gunstige gelegenheid geopend wordt om onze bondgenoot te worden.

In geen enkel opzicht kan ik me met deze opvattingen vereenigen.

Wat betreft *pt. 1*, zal de heer de Greve dit toch moeten *bewijzen*; ik meen het tegendeel aangetoond te hebben en acht me daarvan dus ontslagen, wat mij te aangenamer is omdat dit immer een pijnlijke kwestie blijft; voor den heer de Greve is het een vrij wat opwekkender taak het bewijs voor zijn meening te leveren.

Wat voorts betreft de revancheplannen van Rusland, het komt me voor, dat dit rijk daaraan in de eerste jaren absoluut niet denken kan en wel o. m.:

1e. Wegens ongunstige binnenlandsche toestanden;

2e. met het oog op de drukkende finantiëele gevolgen van den laatsten oorlog;

3e. wegens gebrek aan geschikte aanvoerders;

4e. omdat die oorlog niet de sympathie van het volk zou hebben;

5e. omdat Japan de Koreaansche grens wel afdoende zal hebben versterkt;

6e. omdat de ligging van het schiereiland Liautung (met P. Arthur) ten opzichte van Korea de Russen tot zeer groote krachtsinspanning zal noodzaken;

7e. omdat de voor het Oosten beschikbare Russische strijdkrachten in getalsterkte niet opgewassen kunnen zijn tegen de Japansche, zelfs niet na aftrek van een Japansch expeditiekorps voor Indië, omdat dit vermoedelijk de sterkte van 25000 man niet te boven behoeft te gaan, vooral niet als Japan zich tevreden zou stellen met alle buitenbezittingen en $^3/_4$ van Java; en voorts

8e. omdat Japan op de hulp van Engeland recht heeft, zoodra een

bondgenootschap tegenover Japan staat, wat Rusland's belangen in Europa al zeer zou schaden. [1])

Ik ben vast overtuigd en ik zou zeggen de heer de Greve eveneens, dat Rusland geen nieuwen oorlog met Japan zal beginnen als laatstgenoemd rijk 25000 man en nog meer zelfs naar onzen archipel zendt.

In stede van „ruim" 500.000 man in eerste linie blijven er dan „minstens" 500.000 beschikbaar, benevens talrijke uitstekend geoefende reserveformatiën. Zelfs die 500.000 soldaten kan Rusland niet uit Korea verdrijven, ook niet al zou China een handje helpen.

Mogelijk zou dat kunnen zijn over tal van jaren, maar zeer zeker niet in de naaste toekomst en daarover hebben we het thans.

Voor de redeneering van den heer de Greve zou iets te zeggen zijn geweest, als hij in stede van het Ned.-Ind. leger, de Amerikaansche vloot als bondgenoot van Rusland had genomen. Of echter zelfs een Amerikaansch-Japansche oorlog binnen enkele jaren de Russische legers opnieuw naar Mandsjoerije zal voeren, zelfs dat mag betwijfeld worden, een Nederlandsch-Japansch conflict meer dan waarschijnlijk niet.

Voorts zou ik den heer de Greve willen vragen — na alles wat hij over de Japansche voorbereiding tot een oorlog met Rusland gelezen heeft en dat vermoedelijk zal overtreffen het vele, dat ik er over las — of hij kan aannemen, dat de gezagvoerders van dat rijk een fout zullen begaan als hij veronderstelt dat mogelijk is?

En dan voorts dat plotseling energiek optreden van onze troepen? Waarom zouden zij daarmede zoo lang wachten? Een oorlog moet van den aanvang af met energie gevoerd worden, anders is hij verloren nog voor hij begonnen is.

Bovendien zegt het nog niets, al verklaart Rusland zich tot onzen bondgenoot. Dat zou eerst gewicht in de schaal beginnen te leggen als zijn legers tegenover de Japansche staan en voor en aleer het zoover gekomen is moet er menige maand verloopen, gegeven de beperkte capaciteit van de Siberische baan. En in dat lange tijdsverloop is de strijd, zelfs in W.-Java, zeer zeker beslist, hoe dan ook.

---

[1]) Uit het onlangs gesloten Russ.-Engelsche verdrag omtrent Perzië, Afghanistan en Tibet waarvan het resultaat is:

a. dat in Perzië de invloedssfeer van elk der partijen gescheiden is door een neutrale terreinstrook;

b. dat Afghanistan uitsluitend Engelsche invloedssfeer is;

c. dat Tibet tot China behoort;

en dus, dat het spook van een Russische invasie in Voor-Indië voorloopig van de baan is — blijkt wel, dat Rusland in de naaste toekomst Engeland niet als tegenstander wenscht te hebben.

De in punt 3 neergelegde conclusie kan ik dan ook absoluut niet onderschrijven. Zelfs als we logisch zijn tot het uiterste toe, d. w. z. indien we alles doen om ons leger zoo sterk mogelijk te maken — waarbij echter immer de Europeesche kern in een bepaalde verhouding moet staan tot het getal inlanders — dus zelfs ten koste van de vloot (wat dan ook aanbeveling zou verdienen) dan nog is ons leger zwak in verhouding tot den vermoedelijken tegenstander, wat alleen Japan (of Japan-Engeland) kan zijn, want niemand anders is in staat troepen naar Indië over te brengen.

Hoe gaarne ik ook zou willen, geen enkel punt kan ik vinden in de betooging van den heer De Greve, dat mijn moreel — en vermoedelijk evenmin dat van vele anderen — hooger doet stijgen.

Wel zal dat het geval zijn wanneer wij al onze energie besteden aan het bouwen van een vloot voor Indië, want niet alleen is er dan werkelijk sprake van de verdediging van Indië — de heer de Greve heeft immer alleen Java op het oog — maar ook kunnen we den bondgenoot, hoe krachtig die ook zij, van nut zijn, zelfs al binnen enkele jaren, althans, als we beginnen met krachtig torpedomateriaal te bouwen.

Wat ten slotte betreft het verloop van den strijd in Indië, als Japan bijv. slechts 25,000 man zenden kan (met het oog op Rusland, als onzen bondgenoot) en Engeland — daartoe verplicht — van zijn tegenwoordig krachtig Indisch leger bijv. 10,000 man, gaarne ben ik bereid — zoodra ik in Indië teruggekeerd ben — daarover met den heer de Greve van gedachten te wisselen, bijv. bij eene oefening op de kaart met talrijke scheidsrechters.

Aannemen wil ik dan zelfs nog, dat ook de V. Staten aan onze zijde staan.

De heer de Greve zal wel willen aannemen, dat het hoogst onaangenaam is van het Ind. leger te moeten zeggen, dat het tegen eenigerlei taak niet opgewassen is, vooral waar dat leger reeds voor zoo menig zware taak gestaan heeft en die steeds met succes volbracht. Nog meer is dat het geval als men zijn beste jaren in dat leger doorgebracht heeft, daarin nog hoopt terug te keeren en er voor voelt als voor geen andere zaak.

Van een praktisch standpunt bezien, is het mogelijk zelfs „onpraktisch" kritiek uit te oefenen. Waar het hier echter gaat om de grootste belangen — Nederland als groote koloniale mogendheid — daar schijnt het me noodig een eerlijke meening te stellen tegenover een andere van niet minder waarde. vooral waar ik weet, dat ik veel — zwijgende — medestanders heb.

Ik zou wenschen, dat velen hun meening in dezen kenbaar maakten;

voor de oplossing van het Indische defensievraagstuk in de goede richting — en daarom is het ons toch alleen te doen — zou dat veel nut kunnen hebben.

Zijn we in de juiste richting, dan zal het „hooge moreel", dat ook de heer de Greve noodig acht in den strijd tegen den B. V. — want die strijd zal zwaar worden — ongetwijfeld aanwezig zijn bij velen.

Ik ben zelfs overtuigd, dat dan niet alleen de leuze van den grooten Coen onze krijgsmacht zal bezielen, maar meer nog de daden van menig aanvoerder; de strijd van de laatste tien jaren tegen den Inl. vijand heeft er velen doen kennen, die „nimmer desespereerden".

Nijmegen, Nov. '07.

Het oudheidkundig onderzoek op Java.

Met een gevoel van dankbaarheid jegens onze koloniale regeering namen wij kennis van de gedrukte rapporten van de commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera in de jaren 1905 en 1906. Men kan de aanmerking maken dat de verschijning wel wat laat is, doch, zeker, is het een verblijdend teeken, dat na den dood van den voorzitter dier commissie, Dr. Brandes, en na de vruchtelooze moeite om een even geschikten vervanger te vinden, de regeering de zaak niet heeft opgegeven, maar is blijven gebruik maken van de krachten der bekwame, volijverige leden dier commissie, de heeren J. Knebel en H. L. Leidie Melville, om vast te leggen (in beeld en geschrifte) wat van de Javaansche en Hindoesche beeldhouwkunst op het oogenblik in onze Oost-Indische bezittingen nog te vinden is, en dit te behoeden tegen verdere vernieling. Het is treurig in dit deel op te merken hoeveel door verwaarloozing en opzet is verloren gegaan of tot onherkenbaar wordens toe verminkt. Enkele zaken door Dr. Verbeek, en door Hoepermans nog geen halve eeuw geleden, aangetroffen, blijken weder reeds uit de plaatselijke herinnering verdwenen.

De eerste bladzijden van dit boekdeel zijn nog van de hand van Dr. Brandes, totdat de dood dien geleerde, te jong, aan de wetenschap ontrukte. Zij handelen over de belangwekkende uitkomst van het onderzoek naar de oude trapvleugels van den Boroboedoer, verduidelijkt door teekeningen van den heer Melville. De heer Knebel vervolgt de aanteekeningen allereerst met een beschrijving van hetgeen door den heer Brandes of onder zijne leiding in de laatste maanden zijns levens voor het oudheidkundig onderzoek is verricht, in de volgende woorden: „En wanneer mij nu de treurige taak wordt opgedragen dit zoo cor„recte dagboek van den overledene bij te werken en te vervolgen, „heb ik me eerst te wenden tot de aanteekeningen van den Heer „Melville, waarin ik, o. m. de specificatie aantref van alle werkzaam„heden, die dag aan dag werden uitgevoerd. En zoo vind ik, dat de „eerste helft van de maand April vereischt werd voor een voortgezet „heuvel-onderzoek van Tj. Banon, voor de vervaardiging van een „14-tal fotogrammen van Boroboedoer, en dat de laatste helft van de „maand maar even voldoende was, om daarin: 1o. het transport te „leiden van Tj. Banon naar het huis van den Assistent-Wedånå van

„Boroboedoer; 2o. het noodige te verrichten voor de reiniging, die aan „de fotografische opname van de door den voorzitter aangewezen „bas-reliefs van Boroboedoer had vooraf te gaan; 3o. teekeningen te „vervaardigen van de gevonden stukken der trappen van Boroboedoer. „In het laatst van April werd de Heer Knebel opgeroepen om de be„schrijving van den torentempel van Singasari in elkaar te zetten. „En was nu de Voorzitter de laatste dagen van April en de geheele „maand Mei met den Heer Knebel bezig om den overvloed van ge„gevens te ordenen tot eene beschrijving, ook in Kedoe werd door „den Heer Melville voortgewerkt en van Mëndoet de fotogrammen „vervaardigd.

„Bovendien werden van Tjandi Kalibening opnamen vervaardigd „van den troon van den Boeddha — en toen men daarmeê gereed „was, werd het museum van Djogja bedacht; „de beelden werden „gereinigd en van twee makara's en twee open reliefs fotogrammen „vervaardigd. Daarmee was door den Heer Melville het noodige ver„richt en kon hij naar Weltevreden terugkeeren, voor de taak, die „ook daar zijn tegenwoordigheid gewenscht maakte.

„Na de voltooiing van de Singasari-beschrijving werd den Heer Knebel „opgedragen, daaraan toe te voegen, een overzicht van het beeldwerk, „dat bij en in den omtrek van Singasari was aangetroffen, en zoodra „zich daartoe de gelegenheid aanbood, de museumstudie voort te „zetten tot een systematische behandeling van de beeldgroepen, en „dan te beginnen met de Doerga-voorstelling".

„Met die laatste opdracht was ook het ziekbed aangevangen, dat „op 26 Juni (1905) in een sterfbed eindigen zou".

Verschillende fotogrammen vormen met de teekening van modellen eener Balische offerplaats in een poerâ (tempel) het plaatwerk, waarmede het rapport is verrijkt.

Wij hadden het genoegen, in de Februari-aflevering van 1907 van *De Indische Gids* mededeelingen te doen van hetgeen door den heer Knebel op ethnografisch en archaeologisch gebied voor Java gewerkt is [1]), en daarbij bespraken wij o. m. zijne studiën over *de Doerga-voorstelling in de beeldhouwkunst en litteratuur der Hindoe's* en *de*

---

[1]) De daarin opgenomen lijst zijner uitgegeven geschriften kan worden vermeerderd met zijne, sedert verschenen, navertelling in het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (Deel L, afl. 2) van de legende van Bedji Tawoen, een bron in het regentschap Awi der residentie Madioen.

Wij vragen vergunning de noot in het Februari-nummer te verduidelijken, waar wij melding maakten van een aanvulling en rectificatie door D. van Hinloopen Labberton. De aanvulling nl. betreft het geschriftje van den heer Knebel, *„sur la mensuration des armes chez les Javanais"*, de rectificatie geldt de aanvulling.

Asoera in de Doerga-voorstelling van de Hindoe-beeldhouwkunst op Java, welke behooren tot zijn aandeel in den arbeid der oudheidkundige commissie.

Met spanning zien wij tegemoet de Singasari-beschrijving, die den 9den Augustus 1905 aan den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid werd aangeboden ter opzending aan de commissie van bijstand in Nederland, en die zeer belangrijke gegevens moet bevatten voor de geschiedenis van het Hindoeisme op Java. Het is de laatste, na de ook nog onuitgegeven beschrijving van de wolkentooneelen van Tjandi-Panataran, van zijn oudheidkundige studies, waaraan Dr. Brandes vorming heeft kunnen zien gegeven. In samenwerking met het Koninklijk Instituut voor taal-, land- en volkenkunde in Nederlandsch-Indië en het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, is, rekenende op den geldelijken steun van het Ministerie van Koloniën, door de Commissie van bijstand voor het oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera in Nederland besloten tot de uitgave dier twee werken.

Het naast ons liggend deel der oudheidkundige rapporten bevat van de hand des heeren Knebel de beschrijvingen van de Hindoe-oudheden in de residentie Madoera en in de afdeelingen Madioen, Magetan, Awi, Patjitan, Pånåråga en Sidåhårdjå — een beschrijving van de fraaie beelden, welke door den heer Melville zijn opgegraven uit den heuvel van de Tjandi Banon, en geplaatst zijn in de ethnografische verzameling van het museum te Weltevreden, een Ganeça, een Çiwa (als Mahayogi), een Wishnoe en het hoofd van een Çiwa, die reeds vroeger in die verzameling was opgenomen. De bijgevoegde platen toonen de groote waarde dezer hoewel in stukken, echter onder den grond beter dan daarboven bewaard gebleven beelden.

Voorzoover de heer Knebel in zijne beschrijving van de andere oudheden gebruik maakt van den catalogus der archaeologische verzameling, geschreven door den voormaligen voorzitter van het Bataviaasch genootschap, den heer W. P. Groeneveldt, blijkt daaraan niets te verbeteren te zijn.

Waar de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, kan de heer Knebel zijn aangeboren „Lust zu fabuliren" niet bedwingen, en toont een inlandsch hoofd zich tegenover hem voldoende mededeelzaam, dan vergast hij ons op de legenden, welke nog bij de bevolking in omloop en verbonden zijn aan tempels, heilige bronnen, graven enz, en bewaart hij dezen aldus voor vergetelheid.

Hoe het toeging bij het onderzoek naar een in een vijver verborgen bouwwerk in de afdeeling Magetan vult een vermakelijke bladzijde van het rapport, die wij overnemen:

„In de schaduw van een reusachtigen rasamala-boom is een vijver, „die, bij gelegenheid van djoemahat-pahing, — een dag waarop de

„verstoring der geesten geen nadeel berokkent aan mensch, vee of „gewas, — door een 70-tal menschen *met mandjes (tjeting, roemboe)* „werd leeggeschept. Op dien dag is het de „slametan bresih doesoen" „en de bijdrage van het lid der Commissie voor oudheidkundig onder- „zoek op Java en Madoera, schrijver dezes, had te bestaan uit *f* 2.40 „voor drie flesschen jenever, *f* 2 voor een schaap, *f* 2 voor 50 katti's „bras, *f* 0.60 voor boemboe en kedelé, en *f* 2 voor gamelan en „tandak.

„Die vijver meet 13.40 M. op 12 M., was vroeger beschoeid met een „muurwerk van metselsteenen (Mådjåpahit-type) en werd leeggeschept „tot eene diepte van 3 M. aan den oostkant en 4 M. aan den westkant, „gemeten van het maaiveld.

„Uit den slappen modder verrees toen een vierkant bouwwerk, waarvan „nog opstaand muurwerk te constateeren was, ter hoogte van 1 en 1.5 Meter.

„Het front, dat op het oosten ligt, meet 3.40 M., evenals de westelijke of achterzijde, de noordelijke en zuidelijke zijden meten ieder 2.22 M.

„In het midden van de voorzijde nu is een ingang, breed 0.98 M., „die met een neergaande trap, waarvan nog één trede overbleef, toegang „verleent tot eene vierkante kamer of ruimte, die 1.40 M. in het „vierkant meet en geheel gladde wanden heeft. Wanneer men in die „kamer is afgedaald, dan heeft men vóór zich, in den achterwand, „eene twee-armige voorstelling van *Çri.*, hoog 0.58 M., die met de „beide handen de borsten ondersteunt. Die borsten, waarvan de tepels „doorboord zijn, lieten twee stralen bronwater neer en deden dus in „deze *vorstelijke badkamer* dienst als *pantjoeran*.

„De godin is overhuifd door een verornamenteerd *kala-ornament* „van 1 M. strekking. Aan de voorzijde resten nog, aan de rechter- of „zuidzijde, een gedeelte van een pilaster, bewerkt met in- en uitspringende „gladde banden, en met een verornamenteerd *kala-ornament* op het „voorvlak, en, links en rechts van den ingang, een gedeelte van de „trapvleugels. Uit het midden van den noorderwand loopt een muur- „werk naar den noorderoever van den vijver, en op dat muurwerk „staan nog de restanten van twee met in- en uitspringende gladde „banden bewerkte pilasters.

„Dat deze ruïne nimmer een beschrijver vond, zal wel daaraan liggen, „dat ze zich 364 dagen van het jaar anderhalve meter diep onder het „water bevindt.

„Met den eersten visch door hen gevangen werd door twee scheppers „een dans uitgevoerd, die aan de dansers een glas jenever en aan de „toeschouwers een schat van hilariteit bezorgde. En telkens bij een „mooie vangst weer een dans, die veel oponthoud veroorzaakte in den „arbeid, en eene mate sufheid bij den beschrijver door de gamelan- „muziek(?) en het soms razend gejoel van de feestgenooten."

De heer Melville zag zijn werk op Java een tijd afgebroken door een onderzoek volgens de aanwijzingen van den gouverneur van Atjeh in het voormalige rijk Paré, het oudste Mohammedaansche rijk van Sumatra, zoo niet van geheel Nederlandsch-Indië, in welke streek reeds zeer oude, merkwaardige grafsteenen met Arabische opschriften gevonden waren.

Het werk dat voor 1907 aan de hand lag, was het onderzoeken en beschrijven, uit oudheidkundig oogpunt, van de afdeelingen, behoorende tot de oude rijken van Mådjåpahit en Dåhâ.

B.

VARIA.

HET MISLUKTE 23ste NATIONALE CONGRES IN BRITSCH-INDIË.

Terwijl in dit tijdschrift het laatst melding gemaakt is van het 20ste Congres, gehouden te Bombay (*Ind. Gids* 1905 I, bl. 233), had deze bijeenkomst in 1905 plaats te Benares, onder voorzitterschap van den heer G. K. Gokhale (*Ind. Gids* 1905 II bl. 1847) en werd het 22ste congres in het najaar van 1906 te Calcutta voorgezeten door den ouden heer Dadabhai Naoroji (*Ind. Gids* 1907 I bl. 412). Voor het 23ste Congres was Soerat aangewezen en uit de telegrammen, die in het weekblad *India* van 3 Jan. j.l. voorkomen, bleek dat op Woensdag 25 December te voren die stad feestelijk getooid was voor de groote gebeurtenis. De straten waren versierd met vlaggedoek en banieren, waarop toepasselijke inscripties waren aangebracht, terwijl tal van eerepoorten waren opgericht. De toegangen naar het station waren zwart van de menschen, die de afgevaardigden bij aankomst verwelkomden. Voor de vergaderingen van het Congres was bij deze gelegenheid een groot tijdelijk gebouw gezet in den zoogenaamden Franschen tuin aan de oevers van de Tapti. Voorts waren er een honderdtal veldtenten opgericht om de afgevaardigden onder dak te brengen, wier aantal naar men verwachtte omstreeks 1500 zou bedragen. Het tooneel om en in dit kamp was zeer levendig; men zag een doorgaanden stroom van automobielen, buffelkarren en nieuwsgierigen voortdurend heen en weer gaan.

Voor hetgeen vervolgens gebeurde zijn zoowel telegrammen van Reuter beschikbaar, als van een zekeren heer Henry Nevinson, die een reis door Britsch-Indië maakte, als speciale correspondent van de *Daily Chronicle*, de *Manchester Guardian* en de *Glasgow Herald*. Hij kwam op 18 November te Madras aan en werd daar geïnterviewd, waarop hij zeide hoe buitengewoon onwetend men nog in Engeland omtrent Indië was. Als alles daar rustig is, vertrouwt men er op de regeering en bemoeit zich niet met hetgeen er gebeurt. De jongste gebeurtenissen hebben echter de aandacht getrokken en eveneens uit onwetendheid, heeft men daarbij dadelijk gedacht aan den grooten opstand van 1857. Hij hield het er voor dat er geen sprake was van een oproerigen geest in Indië; voorzoover men daardoor heeft te verstaan een streven om de Engelschen daaruit te verdrijven. Zelfs de meest uiterste partij gelooft dat er nog in geen jaren sprake is van een ophouden der Britsche overheersching. Het Engelsche volk zal ten volle bereid worden bevonden om Indië zooveel mogelijk billijk te behandelen en rechten toe te kennen, doch het is maar de vraag zijne onwetendheid en onverschilligheid in deze zaak te boven te komen. Het was daarom een voordeel voor de Indiërs, dat zij door radicale Parlementsleden werden voorgesproken en dat radicale dagbladschrijvers overkwamen om uit eigen oogen te zien, doch ten slotte moest het streven der Indiërs zelf den meesten invloed op den Engelschen geest uitoefenen.

Terwijl de heer Nevinson zich nog niet wenschte uit te spreken over de meest geschikte middelen, die het Indische volk daarbij behoorde toe te pas-

sen, waardeerde hij toch de kracht die uitging van de Swadeshi-beweging (het uitsluitend gebruiken van artikelen van eigen bodem) en de zelfopoffering, die daarmede gepaard ging, was een teeken van versterkt nationaal gevoel. Hij was ook van oordeel dat de twee groote partijen, die zich in Indië hadden gevormd, de gematigden en de uitersten, de ,,Moderates'' en ,,Extremists'' ten slotte hetzelfde doel beoogden, al verschilden zij in de voorgenomen middelen. Volgens hem bestond er geen onverzoenlijk verschil tusschen die beiden.

Teekenend was ook de raad die hij gaf in verband met het maatschappelijk verschil tusschen de beide rassen. Hij zeide, dat geen parlementsacte in staat was om de menschen te dwingen zich behoorlijk als gentlemen te gedragen. En de aanmatiging, waarvan vele Engelschen in Indië blijk gaven tegenover ontwikkelde inboorlingen zou een gewoon Engelschman in het moederland ongelooflijk voorkomen. Daartegenover was het persoonlijk gevoelen van den heer Nevinson, dat de Indiërs veel te beleefd en te onderdanig waren. Hij herinnerde aan het welbekende verhaal van een jong ondergeschikt ambtenaar, die zich door een Maharadja in een eerste klasse compartiment van een spoortrein zijn haar liet kappen [1]). Als die Maharadja hem een flinke oorvijg gegeven en in het wasch-compartiment opgesloten had, dan zouden zulke vrijpostigheden wel ophouden. De ontwikkelde Indiërs behooren zich meer te laten gelden; zij zullen daarbij slechts winnen in zelfgevoel en waardigheid, al zou men ook spijt hebben als hunne natuurlijke beleefdheid er door verminderde. Ook bij het eischen van gemeentelijke en politieke rechten moesten zij in dien geest optreden.

Zonder stil te staan bij de reis door Bengalen, waar ook het socialistische parlementslid Keir Hardie is geweest en waar de Engelschen, in verband met de onlusten over de beruchte verdeeling van dat gewest, streng repressief schijnen op te treden, is het merkwaardig om de berichten van den radicalen journalist te vernemen over het gebeurde te Soerat, waar het tusschen de reeds vermelden ,,Moderates'' en ,,Extremists'' tot eene uitbarsting is gekomen.

Op den 26sten December, den eersten Congresdag, vulde een groote menschen-menigte het enorme paviljoen, dat voor het Congres was opgericht. Er waren 1200 afgevaardigden uit alle oorden van Indië en omstreeks tien duizend toeschouwers bijeen. De orde werd gehandhaafd door jeugdige nationale vrijwilligers in uniform. Men was reeds voorbereid op een verschil van gevoelen tusschen de gematigden der oude congres-partij en de nieuwe nationale afdeeling der ,,Extremists'', die op de vergadering stellige verklaringen wenschten op het stuk van onderwijs, van het boycotten van buitenlandsche goederen en omtrent de eischen van zelfbestuur op koloniale grondslagen. Op het laatste oogenblik werd hierin door de gematigden toegegeven, doch te laat om de te voren gereed gemaakte oppositie te ontwapenen, zoodat toen de heer B a n e r j e a, de uitgever van de ,,Bengalee'' en ondervoorzitter van het Congres, voorstelde om Dr. B e h a r y G h o s e als president te benoemen, hij door de ,,Extremists'', die in de verhouding van 3 op 4 aanwezig waren, werd uitgejouwd. Verschillende pogingen werden gedaan om den heer Banerjea aan het woord te doen komen, doch te vergeefs en de leider der vergadering was genoodzaakt de zitting voor opgeheven te verklaren. Daarop losten de aanwezigen zich op in een aantal groepen, die de gebeurtenissen van den dag wel op heftige wijze bespraken, doch de orde werd toen niet ver-

---

[1]) In den tekst staat „shampoo", hetgeen ook zooveel als pidjitten kan beteekenen. Een analoog geval is vermeld in *Ind. Gids* 1906 I bl. 61.

stoord. De heer Nevinson was van gevoelen, dat de schipbreuk, die het Congres leed, na drie-en-twintig jaar lang blijk gegeven te hebben van eensgezindheid, eenerzijds te wijten is aan gemis aan beleid, anderzijds aan afkeer van de uiterste partij uit Nagpoer en elders, voor de gedragslijn der gematigden, die maar steeds een beroep doen op de Britsche regeering, terwijl dit tot dusver vruchteloos bleek. Hij hoopte toen nog dat het Comité van Ontvangst er in zou slagen eenige beslissingen te redigeeren, waardoor een vergelijk tusschen de partijen tot stand zou kunnen komen.

Nog valt te vermelden, dat ook de heer Lala Lajpat Rai was overgekomen, de publicist, die verbannen werd (zie Aug.-afl 1907 bl. 1218 en 1227), doch sedert weder begenadigd was. Omtrent zijn aankomst en die van den candidaat-voorzitter Dr. Rash Behary Ghose zeide Reuter's agent, dat zij met geestdriftige toejuichingen door het volk aan het station ontvangen werden en vandaar in optocht door de straten werden geleid, waarbij hem veel kransen werden omgeworpen, terwijl men de paarden van het rijtuig van Lajpat Rai afspande en hem drie mijlen ver tot in het Congres-kamp met menschen voorttrok. Toen hij den volgenden dag in de zitting verscheen stond de geheele vergadering op om hem te eeren. Men hief verder in het overvolle gebouw het „Bande Mataram" aan, gezongen door een dameskoor, waarop de heer Malvi, de leider van het Comité van ontvangst de afgevaardigden verwelkomde. Soerat, zeide hij, was de bakermat der Britsche overheersching in Indië, en terwijl hij de geschiedenis van het Congres naging, had dit volgens hem reeds veel gedaan om de verwachtingen der oprichters er van te vervullen. Ondanks vele aanvallen en aanmerkingen, werden de aanspraken van het Congres op de welwillendheid en den steun van het gouvernement steeds meer erkend. Toen de spreker echter aandrong op de voortzetting der gedragslijn van gematigdheid, standvastigheid en trouw, waardoor de tegenwoordige uitkomsten verkregen waren, werd hij door vijandelijke uitroepen in de rede gevallen. Nu stond de Dewan Bahadur Ambalal Sakarlal op om Dr. Rash Behary Ghose als president voor te stellen en de heer Surendra Nath Banerjea (de Bengaalsche volksleider, zie *Ind. Gids* 1906 II bl. 1705) poogde dit voorstel te ondersteunen, doch hij moest voor het rumoer onderdoen. Een vreeselijk lawaai volgde, waarbij de afgevaardigden van Berar, Nagpoer en Madras Banerjea uitjouwden en de Bengaleezen daartegenin schreeuwden. Hierop ging de leider van het ontvangst-comité op de tafel staan en verklaarde de zitting tijdelijk geschorst, terwijl als men den heer Banerjea niet aan het woord liet komen, er geen verdere beraadslagingen op dien dag zouden plaats hebben.

Ondertusschen schreeuwde elke afgevaardigde zoo hard als hij kon en werd het een oorverdoovend leven, waarbij de heer Banerjea op de tafel klom, doch opnieuw overschreeuwd werd. Daarop werd onder luid getier en geroep der partijgangers van dezen, dat het schande was, de zitting opgeheven.

Op den volgenden dag, Vrijdag 28 Sept., vergaderde het Congres des middags om één uur opnieuw. Toen de heer Ghose binnenkwam werd hij goed ontvangen en de heer Banerjea hield een handige en welsprekende rede om toch vooral op eensgezindheid aan te dringen. Voor dat de heer Ghose echter gelegenheid had een woord te zeggen, trad de heer Tilak [1]), de leider der nationalisten, op de tribune vóór het spreekgestoelte en wenschte het woord.

---

[1]) De heer B. G. Tilak is voor de lezers van *India* een oude bekende. Niet alleen als volksredenaar wordt hij af en toe genoemd, doch in 1902 werd hij met anderen vervolgd als executeur van een testament, waarbij hij aanvankelijk in het gelijk gesteld werd. In een aankondiging in Oct. 1903 ziet men hem als schrijver van een werk, waarin de gewaagde onderstelling wordt geuit, dat de bakermat der Aziatische beschaving niet in

Hij wilde de schorsing van het Congres voorstellen en zou niet dan voor geweld daarvan afzien. Toen ontstond er een heftige beroering onder de tienduizend toehoorders, die allen opstonden en met stokken gingen zwaaien. De voorzitter klom op de tafel en zwaaide met zijn schel, doch te vergeefs. De heer Tilak hield vol, schreeuwde het uit, sloeg op de tafel en stond daarna met gevouwen armen onwrikbaar op zijn plaats, terwijl de heer Gokhale hem tegen geweld trachtte te beschermen.

Plotseling werd er met een Mahratta-schoen naar de tribune geg oid, stormden de extremisten over de afsluitingen heen en kwamen met stokken en stoelen op de gematigde fractie aan, die bij de tribune in een hoek werden gedrongen. Te vergeefs poogden de vrijwilligers, die de orde moesten bewaren, de tribune te ontzetten en de leiders der gematigden namen weldra door de achterzijde van het gebouw de vlucht. De zaal was toen het tooneel van een algemeene vechtpartij, waarbij de menigte op verschillende plaatsen door de dunne omwanding van zeildoek heen werd gedreven en velen, die door de openingen in het park rolden, riepen om hulp bij de politie. Een dertigtal inlandsche constabels onder een Engelsch inspecteur van politie slaagden er in het gebouw te doen ontruimen, waarbij verscheiden personen in hechtenis werden genomen, doch later weder vrijgelaten. Velen hadden kwetsuren opgeloopen. Het parlementslid Dr. Rutherford en de andere Europeanen waren er goed afgekomen, slechts een Engelsch journalist, die den heer Ghose geholpen had om te vluchten, was licht gewond.

Het gebouw vertoonde na de ontruiming een deerniswaardig schouwspel. Stukken van gebroken stoelen en tafels lagen op de tribune opgestapeld, waarvan de achtergrond gevormd werd door de lappen van den gescheurden zeildoekschen wand.

Het is merkwaardig dat de heethoofden van eenigen tijd geleden, zooals Surendra Nath Banerjea uit Bengalen en Lajpat Rai uit Pendjab thans onder de gematigden worden gerekend en dat nu nog veel heftiger schreeuwers, zooals Tilak de baas willen spelen. Of men er nog in slagen zal een algemeene nationale partij te vormen is onzeker, doch wel blijkt uit het gebeurde, dat de Indiërs, die hier een rol speelden, op staatkundig gebied blijk hebben gegeven van zulk een ziekelijke overprikkeling, dat het niet geraden schijnt om dergelijke weinig geëquilibreerde drijvers veel medezeggenschap in het bestuur van het land te geven. Volgens eene beschouwing in de *Manchester Guardian* heeft die partij getracht met geweld het nationale gevoel op te wekken en pressie, voornamelijk door het uitsluiten der Engelsche koopwaren, op de regeering willen uitoefenen om de gewenschte hervormingen in te voeren. Waar de gematigden daarentegen al jaren aandringen op geleidelijke invoering daarvan langs wettigen weg, wordt het de taak van de Liberalen in Engeland geacht, dit laatste streven te steunen, want anders loopt men gevaar dat Indië op politiek gebied voor Engeland een tweede Ierland wordt.

DE AZIATISCHE IMMIGRATIE IN INDO-CHINA.

De Gouverneur-Generaal van Indo-China, die zich in de noodzakelijkheid bevindt om eenige vroeger vastgestelde regelen te wijzigen omtrent de rechts-

---

Centraal-Azië of Noord-Europa gezocht moet worden, maar binnen den poolcirkel, toen het klimaat daar nog gematigd was. In den jaargang 1904 komen op verschillende plaatsen berichten voor omtrent het te Bombay heropend proces wegens valschheid in geschrifte enz., waarvan hij ten slotte in hooger beroep werd vrijgesproken. Deze zaak, die daar uitvoerig behandeld wordt, is ook besproken als het geval van een Indischen Dreyfus. Men schreef de moeilijkheden en aanvankelijke veroordeeling in dit langdradig proces toe aan vooringenomenheid der justitie tegen den beklaagde, die als politiek tegenstander gehaat was (zie *India* 6 Mei 1904). In 1906 werd hij genoemd als voorzitter van het Congres.

toestand waarin de na te noemen personen zich bevinden, heeft een statistisch onderzoek bevolen, waaruit zoo nauwkeurig mogelijk zal moeten blijken het aantal vreemde Aziaten, dat thans onderworpen is aan de van kracht zijnde regeling; sedert wanneer zij zijn uitgeweken uit hun land, of zij behooren tot het eerste, het tweede of het derde geslacht, enz.

Bij deze voorschriften heeft de heer Beau een lijst van vragen gevoegd, waarvan de voornaamste betrekking hebben op: de omschrijving van het woord „Chinees", zooals men dit in Tonkin opvat bij de toepassing der bepalingen; het aantal immigranten, die in China geboren zijn; het aantal van ben die minstens tien jaar in de kolonie aanwezig zijn en van hen, die er langer verblijf houden; het aantal Chineesche immigranten, die handelaar of landbouwer zijn; het aantal per generatie van Chineesch-Annamitische afstammelingen; de lasten, die de Chineezen uit een fiscaal oogpunt te dragen hebben, enz.

Daar de grootste zorgvuldigheid in acht behoort te worden genomen bij het opstellen der antwoorden op deze vragenlijst, zal het bestuur, zoodra de enquête gesloten is, in de gelegenheid zijn om de immigratie der Vreemde Aziaten opnieuw te regelen, met inachtneming der wijzigingen, welke ontstaan zijn in den politieken toestand der landen, waaruit zij afkomstig zijn en van de veranderingen, die tot stand mochten zijn gekomen in de betrekking tusschen deze landen en Frankrijk

Reeds sedert lang wordt op eene nieuwe regeling aangedrongen, daar de bestaande, die gemaakt is, toen het land werd veroverd, niet meer voldoet aan de eischen van den tegenwoordigen toestand.

Hieronder volgt anderzijds een besluit, genomen op 16 Augustus, dat de nieuwe voorwaarden bevat voor de immigratie van vreemde Aziaten in Cochin-China. Bij dit besluit is bepaald:

De vreemde Aziaten, gerangschikt in geen klasse en die in de 1ste, 2de en 3de groep voor de personeele belasting zijn aangeslagen, ontvangen een identiteits-kaart, waarop voorkomen:

1o. hun naam, algemeene gegevens betreffende hun burgerlijken staat en het nommer, waaronder zij zijn ingeschreven;

2o. het genootschap en de stad of provincie, waar zij ingeschreven zijn;

3o. de handteekening en het signalement van den houder der kaart;

4o. een bijgevoegd zegel met jaartal, als bewijs dat de betaling der personeele belasting over dat jaar heeft plaats gehad.

De inschrijving bij een der bovengenoemde groepen en het afgeven van een photographisch identiteitsbewijs kan, zonder op het kohier der patenten of op dat van de grondbelasting ingeschreven te zijn, ook geschieden aan:

1o. De commanditaire vennooten van een handelshuis, die niet persoonlijk patentplichtig zijn;

2o. de beambten van banken, handelsbedienden, compradores, of Aziatische notabelen, die door den chef van hun genootschap worden aanbevolen en als zoodanig door het hoofd van den immigratiedienst worden aangewezen.

Deze zelfde Aziaten kunnen afstand doen van het voorrecht een identiteitskaart te bezitten en tot de 5de groep worden teruggebracht, doch slechts als deze verklaring wordt afgelegd vóór de vaststelling der belastingkohieren. Zij die hunne personeele belasting niet op 31 Dec. betaald hebben, worden met den 1sten Januari daaraanvolgende officieel gerangschikt in de 5de groep der personeele belasting.

De Aziaten, bezitters van een photographische identiteitskaart hebben het recht tot vrije ontscheping van het vaartuig, waarop zij passage hebben genomen, op eenvoudig vertoon van hun kaart aan den Europeeschen contro-

leur van den immigratiedienst, die zich aan boord bevindt. Hun vrouw en kinderen mogen na kennisgevig aan den controleur, met hen ontschepen. De Aziaten, houders van photographische identiteitskaarten mogen zich vrijelijk over het geheele gebied van Cochin-China bewegen, zonder onderworpen te zijn aan het voeren van een pas.

De immigranten, die hunne inschrijving verlangen bij een der groepen, welke recht geven op een photographische identiteitskaart moeten dit verklaren bij hun aankomst in de kolonie.

De artikelen 10, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, het geheele hoofdstuk IV, met uitzondering van art. 35 van het besluit van 16 Oct. 1906, waarbij de Aziatische immigratie is geregeld, zijn niet toepasselijk op de Aziaten, houders van een photographische identiteitskaart.

Deze regelen hebben alle aanleiding om in toepassing te komen, want de Aziatische immigratie in Cochin-China is zeer belangrijk: gedurende de maand Juni 1907 kwamen er binnen 1485 Chineezen, 27 Indiërs en 6 Maleiers, in het geheel 1581 vreemde Aziaten en gedurende de vorige maanden van 1907 was dit getal 12,994. Hierdoor wordt het totaal van vreemde Aziaten, die binnen de kolonie kwamen in de eerste zes maanden van 1907: 14,512.

Daarentegen kwamen in de maand Juni 1907 onder hen totaal 179 sterfgevallen voor, 69 werden teruggezonden of verbannen, 1201 kregen in de steden Saigon en Cholon buitenlandsche passen en 647 in de andere plaatsen van Cochin-China; 43 vreemde Aziaten zijn naar Cambodja vertrokken en 228 doortrekkenden zijn heen gegaan. Hierdoor is in die maand de bevolking van Cochin-China aan vreemde Aziaten met 2367 verminderd. Als men daarbij voegt het overeenkomstig getal der vorige maanden of 7002, dan heeft men te zamen eene afneming met 9369 gedurende de eerste zes maanden van 1907. In de maand Juni waren er alzoo 849 meer afgegaan dan bijgekomen, maar in de vorige maanden had het omgekeerde plaats en in het geheel is in de eerste zes maanden van 1907 de toeneming 5143 personen. Hiervan maken de Chineezen de groote meerderheid uit. De Indiërs en de Maleiers, die geen Fransch-onderdaan zijn, vormen daar tegenover een onbeteekenend aantal. In de eerste zes maanden van 1907 zijn 14,376 Chineezen binnen Cochin-China gekomen en er zijn er 9099 uit gegaan. Dit maakt een overschot van 5277 voor dat tijdvak.

(*L'Europe*).

DE WET TOT BEPERKING DER IMMIGRATIE IN DE TRANSVAAL.

De volledige titel van de wet waartegen op 27 Dec. j.l. te Johannesburg op groote schaal protest werd aangeteekend, luidt als volgt: „Een wet om beperkingen te stellen voor de immigratie in deze kolonie (Transvaal), om te voorzien in het verwijderen van verboden immigranten en om een immigratiedepartement op te richten en in stand te houden". Verboden immigranten zijn ongewenschten van elke klasse en landaard, Europeanen zoowel als Aziaten. De wet bevat verschillende omschrijvingen van deze, waarvan de meest belangrijke de volgende zijn:

1. Elk persoon, die door gebrekkig onderricht niet in staat is om in eenige Europeesche taal of in het Joodsch een aanvraag om vergunning tot toelating in de Transvaal of eenig ander document, dat een bevoegd ambtenaar van hem eischt, in te vullen en te onderteekenen.
2. Elk persoon, die de middelen niet bezit om zichzelf een redelijken tijd in de kolonie te onderhouden en dreigt armlastig te worden.

3. Elk persoon, die zelf als onzedelijke vrouw leeft, of die bestaat van de verdienste van zoo iemand.

4. Misdadigers, krankzinnigen, melaatschen en menschen, lijdende aan afzichtelijke of gevaarlijke kwalen.

5. Elk persoon, die krachtens berichten langs ambtelijken of diplomatieken weg verkregen, hetzij Brit of vreemdeling, geacht wordt tot de ongewenschten te behooren, en

6. Elk persoon van wien het op redelijke gronden is aan te nemen, dat hij gevaarlijk zoude zijn voor den vrede en het goede bestuur dezer kolonie.

Elke verboden immigrant, die in de kolonie gevonden wordt, zal gestraft worden met een boete van £100 en zes maanden gevangenisstraf en daarna verbannen worden, terwijl elk persoon, die verdacht wordt een verboden immigrant te zijn, zonder bevelschrift kan worden gevangen genomen. Voor het misdrijf van hulp verleenen aan of aansporen tot, dan wel betrokken te zijn in verboden immigratie, zullen de straffen even zwaar zijn als die welke op den immigrant zelf worden toegepast.

Alle hotel-, pension- en woninghouders zijn volgens de wet verplicht er een boek op na te houden, waarin ieder, die bij hen verkeert, zijn naam en laatste adres moet schrijven. De wet zoude op 1° Januari 1908 in werking treden.

Intusschen zijn er volgens het weekblad *India* nog 7000 Indiërs in de Transvaal, die geweigerd hebben om krachtens de ,,Registration Act'' zich te doen inschrijven en die dus in de termen vallen om gevangen te worden genomen. Sedert het aannemen van die wet hebben reeds een 5 à 6000 Britsch-Indiërs de kolonie verlaten. Door de Immigratie-wet kunnen allen, die niet voldeden aan de ,,Registration Act'' (met den zoo verafschuwden afdruk der vingertoppen) verbannen worden.

WAT DE OORLOG KOST.

In de *Review of Reviews* van Nov. j.l. schreef de heer W. C. Stead het volgende, dat in verband met hetgeen vroeger omtrent de financiën van Japan is medegedeeld (*Ind. Gids* Jan.-afl. bl. 85 en Oct. 1907 bl. 1616) den toestand op aangrijpende wijze verduidelijkt:

Twee artikelen in de *World's Work* — het tweede het meest belangwekkende over dit onderwerp, dat ik in den laatsten tijd las — handelen over Japan en beschrijven den beklagenswaardigen toestand en de weeën, verbonden aan het afbetalen van de oorlogsschuld. Het ,,groote Japan'', schijnt thans, alleen met uitzondering van de onuitroeibare vaderlandsliefde, waar een van de schrijvers het aan het eind van zijn opstel over heeft, op het oogenblik een ,,arm Japan'' geworden te zijn, waarvan het volk tot een staat van armoede is vervallen, die in de nieuwere tijden zijn wedergade niet heeft. Het eerste artikel heet: ,,Het gevaar voor Japan'' en de grondtoon er van is, dat het rapport van den Minister van Financiën het duidelijkste bewijs levert, dat als de oorlog nog zes maanden geduurd had, Japan totaal bankroet zou zijn gegaan.

Hongerloonen. De uitgaven op het budget beloopen *f*15.60 per hoofd en ruim 190 millioen gulden daarvan dienen voor rente van staatsschuld. Deze uitgaven worden geheven van het daggeld van *f*0.75 van een Japanschen timmerman, van de *f*0.65 van een zilversmid, de *f*0.50 van een zetter en dergelijke hongerloonen. De veldarbeider op een hoeve, die een jaarovereenkomst kan sluiten, krijgt per jaar *f*40 en zijn vrouw en dochter verdienen daar

*f*24 bij. Men heeft er reeds op gewezen, dat Japan geen wetten bezit op de bescherming van het leven van kinderen of op den kinderarbeid. Die kinderen zullen thans meer dan ooit gebrek lijden:

De groote fabrieken in Japan bezigden in 1905 een aantal van 587,851 werklieden. Van deze waren 347,563 of 60 pCt. vrouwen. Ongeveer 37,000 meisjes beneden de 14 jaar zwoegden met hun handenarbeid in die fabrieken, waarbij zij voor een daggeld van 12½ cent gemiddeld 14 uren in het etmaal bezig waren. Dit is de opgave der fabrieken, maar verdeeld over het geheele rijk zijn er nog wel een half millioen huizen, waarin geweven wordt en daarin werkten in 1905 nog 767,000 personen, waarvan 731,000 vrouwen en jonge meisjes waren. Het gemiddelde dat een weefster in Japan kan verdienen, bedraagt niet meer dan 22½ cent per dag.

Alle inkomens boven *f*360 per jaar zijn belast, alle zaken zijn belast, soms op drie verschillende manieren; de invoerrechten beloopen gemiddeld 15 pCt. Het is daarom niet te verwonderen, zegt de schrijver, dat de Japanners moeite doen om de zelfs onwelkome gasten van andere mogendheden te worden.

De Japansche „kreet der kinderen". In een tweede artikel werkt de heer Walter J. Kingsley de mededeelingen uit, die in het eerste ongeteekende stuk voorkwamen. Elke stoomer uit Japan heeft zijn inboorlingen-boeg vol met mannen en vrouwen, die naar een ander land vluchten in de hoop er een minder klein hongerloon te verdienen. Overal is er thans ellende in Japan. Zelfs de Japansche kinderen, zegt hij, lachen niet meer zoo vroolijk als in de dagen van weleer. Toen was het geluk hun erfdeel, doch thans eischt de natie, dat zij aan den arbeid gaan op een leeftijd, die in Engeland als de kindsheid wordt beschouwd. In fabrieksteden, zooals Osaka, ziet men niet meer duizenden jongens en meisjes in aardige kleurige gewaden als vlinders op het grasveld spelen. Men vindt ze in grove sombere kleeding als aandoenlijke poppen in de fabrieken.

Deze wichten, die daar voor enkele stuivers ploeteren, vormen een uitgebreid en droevig leger.

Achterbuurten van Tokio. Tokio zegt de schrijver heeft achterbuurten, waar de armoede tot het laagste peil is gedaald — veel erger dan die van Londen, Parijs of het Oostelijk deel van New-York. Japan omsluiert evenwel deze nationale wonden op welvoegelijke wijze: — Hun bestaan wordt voor den vreemden bezoeker verborgen gehouden. Hoogst zelden ziet een gewoon reiziger de achterbuurten en zelfs lieden, die zich nauwkeurig van de toestanden der plaats op de hoogte willen stellen, worden ijverig buiten de armste wijken gehouden. Het *Kokumin*-nieuwsblad droeg aan een vertegenwoordiger op om het leven van de laagsten en armsten in Tokio mede te leven en toen de artikelen verschenen, die handelden over het leven in het district Shitaya, verwekten deze groot opzien. Toen zij in brochurevorm in het Engelsch vertaald werden, kocht de Regeering de geheele oplaag op en vernietigde het zetsel.

Er wordt in Japan niets verkwist, want er valt niets te verkwisten! — De armen verslinden elk overschotje van visch-ingewanden van de markten en eten met gulzigheid rottend fruit, stinkende groenten, bedorven rijst, ranzig vet en overblijfselen van vleesch..... Eene vereeniging is opgericht om toezicht te houden op de verzameling van afval en de verdeeling daarvan tusschen eethuizen, die hun menu opmaken uit dit vuile goedje, dat hun dagelijks gebracht wordt. Er zijn paardevleesch-restaurants en café's waar bedorven rijst en visch-ingewanden de plat-du-jour uitmaken. Van tweedehands-

winkels en pandhuizen wemelt het, want in Japan schiet de pandhuishouder op alles geld voor, waarvan de waarde niet minder dan een stuiver is.

De naoogst van den oorlog. Zelfs de artistieke trots van den Japanschen kunstenaar begint te verdwijnen en de kleine winkeltjes worden doodgedrukt door de groote. De schrijver veroordeelt den Japansche kapitalist als de „meest onmeedoogende verslinder der kleinen, die ter wereld bestaat". Met andere woorden hij is de meest wreede en hartelooze. Veteranen uit den oorlog zwerven door de straten om werk te zoeken en vinden het niet. De tegenwoordige levensomstandigheden, waaronder zij verkeeren, zouden niet levendiger aan den lezer geschilderd kunnen worden, dan de heer Kingsley het doet in wat hij noemt „Een persoonlijke geschiedenis" van een soldaat, vroeger een ricksjah-voerder, en diens vruchtelooze worstelingen met andere veteranen en alleen om toch maar aan een bestaan te komen. Dit gedeelte van het artikel, dat te lang is om over te nemen, wordt aan den lezer ter kennisneming aanbevolen.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 10 Februari 1908

INHOUD.

De achterlijkheid waartoe de Ind. wetgeving gedoemd is. — De qualiteit der Java-suiker. — Indische handelsstatistiek. — Humaniteit jegens andere rassen. — De pretendent sultan van Atjeh verbannen. — Pauperisme en Staatszorg. — De Aroe-baai. — Papierfabricatie in en papierleverantie voor Indië. — De zaak Godden. — De opleiding der Cand. Ind. ambtenaren. — De beteekenis der Volkenkunde. — Chineesch bezoek aan Indië. — Japan en China. — Eene operatiebasis tegen Japan? — Grootsche plannen op het Jang-plateau. — Bidara oepas. — Handelsmonopoliën voor Nieuw-Guinea. — Hitzschlag. — De zuidgrens van Suriname. — Practisch nut van het registreeren van aardbevingen. — Moed. — Sterfte onder koelies in Deli en Singkep. — De gratis „pait" in Indië. — Een ambulante suikerfabriek. — Woeker in Indië. — Geestelijke ontwikkeling van den Inlander. — Een advies betreffende Inlandsche Geneeskundigen. — Engelschen in West-Borneo — Japanners in Indië. — Sumatra-tabak in 1907. — Volksonderwijs voor Inlanders in Djokjakarta. — De Gouvs. Marine in Ned.-Indië. — Iets over kleine luyden in het Indische leger. — Tractementen en emolementen. — Opleiding voor de suikerindustrie. — Timor. — De invoering der opiumregie op Bali. — Java-suiker in Amerika. — Naturalisatie van Chineezen. — Een nieuwe tocht naar het sneeuwgebergte. — De doodstraf in Indië. — De emigratiekolonies in de Lampongs. — Bacoventransport uit Suriname. — Een pamflet. — Mej. V. van der Plaats †. — Het nieuwe Ministerie.

De achterlijkheid waartoe de Indische wetgeving gedoemd is door het nieuwe artikel 75 R. R. werd in onze Nov.-afl. bl. 1671 reeds door Mr. I. A. Nederburgh in het licht gesteld; „want feitelijk beteekent het gebod om zooveel mogelijk in overeenstemming te blijven met de Nederlandsche wetten een verbod om gelijken tred te houden met die wetten. De verbeteringen voor Nederland daarin aangebracht zijn eerst na jaren gereed om ingeschakeld te worden in de Indische wetgeving en in werkelijkheid is de verbetering soms nog niet voor Indië in werking getreden, wanneer men in Nederland al lang over veroudering klaagt en om nieuwe verbetering vraagt".

Als leek is men geneigd hierbij te denken, dat zulke gevallen nu wel eens voor zullen komen, doch dat het over het algemeen met die Nederlandsche wetten zoo'n vaart niet loopen zal. Een geheel anderen indruk verkrijgt men na lezing van eene in de *Nieuwe Courant* van 16 Jan. j.l. voorkomende aankondiging van een geschrift, getiteld „Moderne Praetuur?" van de hand van Mr. J. P. Fockema Andreae, commies-redacteur ter Secretarie van de gemeente Utrecht. (Haarlem, de erven Bohn). Daarin trof ons de volgende zinsnede:

„Zooals het thans gaat, kan het eenvoudig niet langer. Onze wetboeken van 1838 — toen reeds voor een groot deel achterlijke copie der Fransche wetgeving — zijn hopeloos verouderd. Eigendoms-, verkeers-, huwelijks- en

huwelijksvermogensrecht, erfrecht en verbintenisrecht in ons Burgerlijk Wetboek voldoen niet meer aan de maatschappelijke behoeften en zijn met de gewijzigde volksovertuiging in strijd. Van ons formalistisch en langdurig burgerlijk proces kan geen kwaad genoeg gezegd worden. Ons Wetboek van Koophandel kent, om een enkel voorbeeld te noemen, de stoomvaart niet. Zelfs het Wetboek van Strafrecht van 1886 is op tal van punten verouderd; het halfinquisitoriale strafproces is een gevaar voor de burgervrijheid. Analoge beschuldiging verdient het overgroote deel van ons publiek recht: als voorbeeld zij slechts gewezen op de vele beslommeringen, die de tekst van onze Gemeentewet aan de toenemende exploitatie van gemeentebedrijven in den weg stelt".

* * *

De qualiteit der Javasuiker, waarvan reeds in onze Jan.-afl. (bl. 80) sprake was, vormt nogmaals het onderwerp van een bericht in de *Nieuwe Courant* van 16 Jan., naar aanleiding van een bezoek door den heer Shimamura, chef van het inkoopdepartement van de thans vereenigde drie Japansche raffinaderijen te Osaka, Tokio en Moji, in het laatst van het vorig jaar aan Java gebracht. Dit consortium kan jaarlijks 250,000 ton ruwe suiker verwerken, zijnde 25 pCt. van Java's geheelen uitvoer. Genoemde heer bezocht het proefstation West-Java in Pekalongan, waar de heer Prinsen Geerligs directeur van is, en omtrent het met dezen gehouden gesprek is in het *Archief der Javasuikerindustrie* het een en ander medegedeeld. De heer Shimamura was zeer tevreden over de polarisatie, die nooit onder 96.5 pCt. gaf, en over het netto rendement, doch wat wel aanleiding tot klachten had gegeven was het uiterlijk voorkomen; in de laatste jaren had de korrelgrootte neiging om kleiner te worden, terwijl de grauwe kleur geleidelijk plaats maakte voor een hooggele of geelroode. De suiker uit West-Java en Semarang is over het algemeen beter te raffineeren, dan die welke uit Soerabaja verscheept wordt. De gele en roode kleur schreef hij aan caramel toe en daar men in Java liever de grauwkleurige verwerkt, vroeg hij of het niet mogelijk zou wezen alleen van die fabrieken te koopen, waar men de suiker uitsluitend in de grauwe nuance maakt. De monsters zijn door hem aangewezen, welke h.. gaarne had en die welke hij met moeite kon raffineeren.

Een en ander is een aanwijzing voor de fabrikanten om zich toe te leggen op de fabrikatie van de gewenschte soorten, want al schijnt het Japan tot dusver niet gelukt een ander land te vinden, dat voldoende in zijn behoefte kan voorzien, vandaag of morgen kan dit wel het geval zijn of men kan, om betere suiker dan het Javaproduct te krijgen, de cultuur en bereiding in eigen land trachten te ontwikkelen.

* * *

Indische handelsstatistiek. In dezelfde *Nieuwe Courant* wordt het een en ander overgenomen uit het *Bat. Nbl.* naar aanleiding van een door een Indisch douane-ambtenaar, den heer Sinia, ontvanger der tolrechten te Muntok, naar Japan te ondernemen reis, ten einde zich op de hoogte te stellen van het daar te lande vigeerend douanestelsel. Terwijl over onze Indische statistieken veel geklaagd wordt (zie *Ind. Gids* 1907 I, bl. 747) schijnt men in Japan betere opgaven van importeurs en exporteurs te eischen, die dadelijk in de statistiek overgenomen kunnen worden en zou er in dit opzicht veel van Japan te leeren zijn.

* * *

Humaniteit jegens andere rassen. In het *Alg. Handelsblad* van 16 Jan. j.l. komt een artikel voor, getiteld „De Koloniale last", waarin herinnerd wordt aan het woord van Minister Idenburg, gesproken bij de behandeling der Indische begrooting voor 1904, dat het bezit van koloniën niet alleen lusten, maar ook lasten geeft, en dat daarmede als het ware officieel de aera der zuivere exploitatie-politiek zou zijn afgesloten. Vervolgens worden die lasten geschetst, die als eerste étape de zorg voor de natuurlijke vermeerdering der bevolking en de opvoeding tot nuttigen en geregelden arbeid omvatten, zooals de oud-gouverneur van Duitsch Oost-Afrika, Graaf von Goetzen, het onlangs stelde in eene op 21 Dec. j.l. te Parijs gehouden voordracht voor de Ligue Coloniale Française. Nederland heeft echter bovendien den „ plicht der ontsluiting dier landen in den Indischen archipel, waar ten gevolge van het gemis van alle bemoeienis tot voor korten tijd toestanden werden aangetroffen, die niet langer mogen worden geduld, waar het scheppen van een toestand van orde en rust voor Nederlands machtstelling as koloniale mogendheid dringend geboden is". Om te zien of Nederland te klein is voor die taak en voor het tevens beheeren van het geheel wordt een vergelijking in getallen gemaakt omtrent eigen bevolking en oppervlak en zielental der koloniën van Engeland, Frankrijk en Nederland, waaruit geconcludeerd wordt, dat wij in geheel overeenkomstige condities als Engeland verkeeren. Ook uit de cijfers van in- en uitvoer en inkomsten der koloniën wordt besloten, dat de ontwikkeling der Nederlandsche koloniën vrijwel met die der Engelsche is gelijk te stellen. Is uit dit oogpunt de taak niet te zwaar, het *Handelsblad* ziet echter in twee opzichten gevaar. In de eerste plaats met betrekking tot de noodzakelijk geworden deelneming van het inlandsche element in het bestuur der kolonie, waaraan reeds veel aandacht is geschonken en waaromtrent de wensch wordt uitgesproken, dat het besef dier noodzakelijkheid steeds meer moge doordringen. Ernstiger schijnt het blad evenwel het gevaar toe, „dat komt van den kant, waar men zich voorstelt, dat Nederland zooveel beter en langs zooveel humaner weg zijn doelwit zou kunnen bereiken dan zulks elders plaats heeft". En, terwijl het blad verder vooropstelt dat het den oorlog en zijne verschrikkingen betreurt en het liefst ons doel langs vreedzamen weg binnen het bereik zag gebracht, is het toch van oordeel: „dat Nederland, waar elk ander middel falen moet dan dat van het geweld, dit ten volle moet aanvaarden met zijn gevolgen. Alleen dan zal het in staat blijken zijn reuzentaak naar eisch te volvoeren, eene taak, die, om hare te verwachten uitkomsten wel waard is zijn gevoel te bedwingen, waar dit, overheerschend, de uitkomsten in de waagschaal zou stellen".

Wanneer men dit in verband brengt met wat in den laatsten tijd over Atjeh, Flores, en elders is gehoord, dan heeft het er wel iets van of het *Hbl.* de gewekte verontwaardiging als ziekelijke overgevoeligheid opvat, die bedwongen moet worden voor het groote doel der evolutie, het scheppen van orde en rust en de ontsluiting dier landen in den Indischen Archipel. Een dergelijke voorstelling van zaken in een blad van de beteekenis van het *Alg. Handelsblad*, welke hoofdredacteur steeds vooraan staat, waar het edele beginselen en humaniteit betreft, wekt, getoetst aan de feiten, verwondering.

In de eerste plaats schijnt het ons wat overdreven om die expeditiën naar de buitenbezittingen voor te stellen als uitsluitend in dienst eener hoogere humaniteitsopvatting. Wij doen dat vooral omdat de toestand in de wereld nu eenmaal zoodanig geworden is, dat er geen aan zich zelf overgelaten streken meer geduld worden. Als wij die quasi-onafhankelijke gebieden niet bezetten en er orde en rust brengen, komt een ander in de verleiding het voor ons te doen. De wijze waarop wij te werk kunnen gaan, dank zij de verbe-

terde vuurwapenen van den laatsten tijd, van namelijk met zeer kleine detachementen te werken, die door de bewapening tegenover een inlandschen vijand vrijwel onoverwinnelijk zijn, maar uit zelfbehoud alle genade en het maken van gevangenen uitsluiten, schijnt evenwel voor verbetering vatbaar, als door meer geld er aan te besteden en meer troepen de strijd niet uitsluitend op leven en dood gevoerd behoeft te worden.

Eenmaal het land veroverd, dan blijkt evenmin dat wij altijd de beste middelen aangrepen en als men bijv. het optreden der Franschen in hunne koloniën nagaat, dan zoude men zeggen dat daar wel eens meer tact wordt ontwikkeld. Van generaal Gallieni op Madagascar (zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 572) valt nog wel wat te leeren. Er is op het oogenblik een algemeen vermoeden, dat in den laatsten tijd op Atjeh niet gehandeld werd in overeenstemming met die beginselen, welke geen volk uit het oog mag verliezen en die niet zijn te rangschikken onder gevoelsuitingen, die met moet bedwingen. Dit geheel weg te willen redeneeren is voorbarig. Waar volgens de Indische bladen de pretendent-sultan verklaarde dat, als de tegenwoordige gouverneur maar vervangen werd door een ander door hem genoemd officier, de pacificatie van Atjeh vrijwel verzekerd zou zijn, is de mogelijkheid nog niet uitgesloten, dat hij gelijk heeft.

Het is hier nu eenmaal niet een soort lastercampagne van ontevreden minderen, doch, zooals aan het *Bat. Nbl.* van wel onderrichte zijde uit den Haag geschreven werd, is zelfs onze geëerbiedigde Koningin door de klachten en mededeelingen pijnlijk getroffen. Zij zoude den Minister van Koloniën hebben opgedragen middelen te beramen om een toestand in het leven te roepen, overeenkomstig de waardigheid van een der eerste cultuurvolken van Europa en om den oorlog, waar deze nu eenmaal niet altijd te vermijden is, te voeren op een manier die krachtig is, maar daarom den tegenstander niet meer dan strikt noodig is, bezwaart en benadeelt. Wij zullen het o.a. in de *Nieuwe Rotterd. Courant* van 19 Jan. j.l. overgenomen sympathieke bericht, dat in Indië bekend is, hier niet verder aanhalen, doch als het op juiste inlichtingen berust, dan blijkt er uit, dat de zaak werkelijk uit een ander oogpunt behoort te worden bezien.

* * *

De pretendent-sultan van Atjeh verbannen. In het *Alg. Handelsblad* van 27 Jan. j.l. wordt, evenals meer of minder uitvoerig in andere couranten, het bericht overgenomen dat Toeangkoe Mohamad Da'oet (zie onze Dec.-afl. bl. 1735) bij Gouvs. besluit van 24 Dec. j.l. naar Amboina werd verbannen, terwijl aan acht andere Atjehsche hoofden verschillende andere plaatsen van ballingschap zijn aangewezen. Naar men van goed-ingelichte zijde wist mede te deelen heeft het onderzoek door den Resident van Batavia, op vraagpunten door den gouverneur van Atjeh gesteld, weinig licht ontstoken. In hoofdzaak kwamen de beschuldigingen hierop neer, dat hij geheuld had met personen, die invloed hadden of in betrekking stonden tot de djahats, dat hij meermalen zonder vergunning de hem aangewezen woonplaats had verlaten en dat hij, door te steunen met geld, de directie aanleiding is geweest tot de bekende beschieting van Kotta-radja en wat daaraan annex was. Aan dit verhoor heeft de Ass.-Res. van Groot-Atjeh, de heer L. J. F. Rijckmans, die daartoe was overgekomen, als tolk deelgenomen, maar het resultaat is grootendeels negatief geweest

Het doet hierbij den lezer onaangenaam aan dat er bij wordt vermeld hoe de pretendent-sultan een zeven bladzijden lange verdedigingsmemorie heeft overgelegd, die zeer weinig overtuigend schijnt geweest te zijn, doch waar-

voor hem door een particulier advocaat *f*3000 in rekening is gebracht, welke voor tweederde in stofgoud werden betaald en waarvoor overigens gouden sieraden verkocht moesten worden. Wilde men toch aan de zaak den vorm van een proces geven, dan ware het royaler geweest den man op 's land kosten een verdediger toe te voegen.

* * *

Pauperisme en Staatszorg. In de *Locomotief* van 13 Dec. j.l. betoogt een pauper dat de hulp die de Regeering door middel der bepalingen op het afstaan van gronden voor den kleinen landbouw geen wezenlijke verbetering in den toestand der paupers zal brengen. Evenmin verwacht hij iets van het aanmoedigen der inlandsche nijverheid. Waar groote Europeesche ondernemingen verrijzen, worden de inlanders onder Europeesch toezicht vanzelf goede planters, visschers of nijveren. Wat volgens hem noodig is, is aanmoediging der grootindustrie, niet gekneld door buitensporige fiscale maatregelen. De paupers van thans zijn geen zwakkelingen, die steun van den Staat behoeven, doch zij vragen werk. Geen werk echter van staatswege, doch al wat zij vragen is aanmoediging van en moreelen steun aan het fabriekswezen. Niet den kleinen man steunen in zijn pogen tot ontwikkeling zijner nijverheid, daar deze toch gedoemd is onder te gaan door gebrek aan afnemers. „De afnemers heeten groothandel en grootindustrie, en zijn die machtig, dan ontwikkelt zich van zelf de nijverheid van den kleinen man, dan heerscht Welvaart!"

* * *

De Aroe-baai. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Jan. en in *De Indische Mercuur* van denzelfden datum komt de quaestie van de mogelijke uitvoerhavens voor Sumatra's Oostkust ter sprake naar aanleiding van artikelen in de *Sumatra-Post* en de *Deli-Courant* ter gelegenheid van het persoonlijk bezoek van den Landvoogd te Pankalan-Brandan. Volgens een medewerker van de *Sum.-Post* wordt de geul tusschen het eiland Sembilang, dat voor de Aroe-baai ligt, en den vasten wal ten zuiden daarvan druk bevaren door schepen van de „Koninklijke" en van de Mij. tot Mijn-, Bosch- en Landbouwexploitatie te Langkat. Er is daar in 1899 een loodsdienst ingericht. Het loodsschip ligt buiten in 30 voet laagwater en 4800 M. daar vandaan heeft de Sembilanggeul een drempel, waar tot 13½ voet bij laag water staat (verval bij springtij 7 voet). Daar die geul vrij recht en gemakkelijk te bevaren is, terwijl er sinds 1906 een viertal gaslichtboeien zijn geplaatst, hebben de beide genoemde maatschappijen besloten de Sembilanggeul op hun kosten tot 16 voet onder laagwater te doen uitbaggeren. Dit werk is sedert 12 Juni 1907 onder leiding van den havenmeester Van Beuningen aan den gang. Daar de Deli-Spoorweg reeds loopt tot Pangkalan-Brandan en slechts 12 K.M. verlengd behoeft te worden om de bedoelde geul tegenover het eiland Sembilang te bereiken, terwijl men er reeds eenige etablissementen heeft en een vasten bodem om meerdere op te richten, wordt dit plan om de Aroe-baai als afscheephaven voor Deli in te richten ter aanvulling en gedeeltelijke vervanging van Belawan, door velen toegejuicht. Anderen vinden die haven te noordelijk in verband met de toekomst, als de rubber-cultuur zich uitbreidt, waarvoor nieuwe gronden steeds zuidelijker worden gezocht en als de Karo-hoogvlakte en de andere binnenlanden, waartoe door wegaanleg de toegang wordt geopend, meer en meer producten gaan leveren.

Een concurreerend plan, om al de krachten te concentreeren op de Langsarbaai (zie *Ind. Gids* 1905 bl. 1656), schijnt door den tegenwoordigen landvoogd te worden voorgestaan. Die plaats ligt echter als afscheepshaven voor Deli

te ver, omgeven door laag overstroomd land en schijnt ook als concurrent voor de noordelijke Atjehhavens niet aan te bevelen. De *Deli-Ct.* bespreekt nog een nieuwe oplossing, die hierin zou bestaan, dat het smalspoor van de Atjehtram zuidwaarts zou worden doorgetrokken tot aan Pangkalan Siatas aan de monding der Salahdi-rivier, terwijl de doorgetrokken Delispoor van Pangkalan-Brandan tot de nieuwe aanlegplaats tegenover Poeloe Sembilang, een zijtak zou krijgen naar Pangkalan Soesoe en dat verder het verkeer zou worden onderhouden tusschen Pangkalan Siatas en Pangkalan Soesoe door een ferryboot.

Deze oplossing zou zeker de goedkoopste en vermoedelijk ook de beste zijn. Beide havens zullen toch nooit centra van den eersten rang worden, want Belawan is voor Deli veel gunstiger gelegen en het komt ons niet onwaarschijnlijk voor dat, als het vraagstuk der getijden aldaar wetenschappelijk werd bestudeerd, er wel een middel gevonden kan worden om daar het natuurlijk behoud van de geul door de getijstroomen in de hand te werken.

* * *

Papierfabrikatie in, en papierleverantie voor Indië. Zooals destijds in de *Indische Gids* van 1894 II bl. 1230—'32 werd geschreven: de berichten over het oprichten van een papierfabriek zullen aan de orde blijven als die over de zeeslang. Nu zien wij in de *Nieuwe Rott. Courant* van 14 Jan. het bericht uit het *Soerab. Hbl.* overgenomen dat een papierfabriek te Soerabaja zal worden gevestigd, terwijl *De Indische Mercuur* van den zelfden datum als oprichter noemt den heer S. G. Heymering, inspecteur 2e kl. bij het toezicht op de spoorwegdiensten en het stoomwezen, die daartoe verlof zou bekomen. Men zou zich voorstellen naast padistroo ook bamboe te verwerken en met een proef-installatie te beginnen. Als men nagaat dat in het aangehaalde artikeltje van de *Ind. Gids* 45 verschillende Indische planten genoemd worden, die als grondstof voor papier in aanmerking komen, dan schijnt daaraan waarlijk geen gebrek. Het voornaamste bezwaar scheen vroeger te zijn de tegenwerking van belanghebbende fabrikanten in Europa. Reeds destijds waren met Indische grondstoffen in Nederland, „verrassende resultaten" verkregen en hoopte men op eene „verstandige fusie van belangen". Moge men daarin thans beter slagen.

Dat de Nederlandsche fabrikanten reeds nu nadeel van de concurrentie van het buitenland ondervinden, blijkt uit een aan de *Nieuwe Courant* van 23 Jan. j.l. gericht schrijven, waarin de levering besproken wordt van het papier, benoodigd voor de Landsdrukkerij te Batavia. De aanbesteding daarvan had door het dept. van Koloniën in Dec. j.l. plaats en de leverantie werd gegund aan een buitenlander, die slechts 5 pCt. lager inschreef dan de laagste Nederlandsche inschrijver. Dit wordt in bedoeld artikel betreurd, omdat bij de slapte van werk de industrie alhier het werk best had kunnen gebruiken om machines en personeel aan den gang te houden en verder worden de voorwaarden aan de Nederlandsche leveranciers gesteld zwaarder geacht dan die voor de buitenlanders. Voor eerstgenoemden was een voorloopige keuring, ook wat de verpakking betreft, aan de fabriek voorgeschreven met de bevoegdheid van het departement om bovendien monsters van het aangeboden papier aan het Kol. Etablissement te Amsterdam scheikundig te laten onderzoeken. Voor buitenlandsche gegadigden verviel echter die voorloopige keuring en werd een certificaat geëischt van den scheikundige der fabriek omtrent het verrichte onderzoek en toezending van eenige voetstoots uit de

gereedstaande partij genomen monstervellen. In hoeverre de schrijver in de *Nieuwe Courant* hier met recht zinspeelt op bevoorrechting van het buitenlandsche fabrikaat, valt moeilijk te beoordeelen, doch nu het blijkt, dat de regeering haar papier niet altijd van Nederlandsche fabrikanten betrekt, zou het zeker in het belang van Indië zijn als zij dit later wel deed van een Indische fabriek. En dat die hoeveelheden niet gering zijn valt af te leiden uit het slot van het artikel, waarin de hoop wordt uitgesproken, dat een volgende maal wat minder ,,internationaal'' zal worden te werk gegaan aan Koloniën, waar het betreft de levering van circa zes-en-twintig honderd kilometer papier (ruim twee en een half maal de lengte van Java), die toch alle door Nederlandsche onderdanen zullen worden volgeschreven of volgedrukt met Nederlandsche taal.

* * *

De zaak-Godden. Het *Alg. Handelsblad* van 15 Jan. j.l. wees er op dat, terwijl de algemeene overtuiging bestaat, dat de verdere exploitatie der phosphaatmijnen van Santa Barbara op Curaçao slechts te wijten is aan de koppigheid van den Engelschman Godden (zie *Ind. Gids* 1904 I bl. 308 en 584; 1905 I bl. 575 en 728) en dat alleen door het aannemen van een mijnwet voor Curaçao, daaraan een einde is te maken, de Minister van Koloniën in zijne Memorie van Antwoord op het V. V. over dit wetsontwerp (*Bijl. Hand.* 1907—'08 No. 21) eene andere voorstelling der zaak geeft, waarbij nader wordt aangetoond, dat den heer Godden niet alleen de schuld moet worden gegeven.

Uit die, bij brief van 31 Dec. 1907 ingezonden, M. v. A. blijkt o.a. dat het niet bekend is wanneer de plantage Santa-Barbara in privaat eigendom werd uitgegeven, doch dat dit vermoedelijk plaats had door de West-Indische Compagnie, lang voordat er aan gedacht werd om bij de uitgifte van domeingrond op Curaçao de rechten op delfstoffen te reserveeren. Uit in afschrifte overgelegde notarieele akten blijkt, dat de plantage op 27 Jan. 1875 door den heer J. J. Naar werd verkocht aan den heer M. B. Gorsira, sedert overleden en wiens rechtverkrijgenden thans vertegenwoordigd worden door de in 1892 opgerichte ,,Curaçaosche Phosphaatmaatschappij Santa Barbara'', waarvan een deel der aandeelen in handen of onder contrôle is van Duitsche belanghebbenden bij den handel in kunstmeststoffen. De aanvankelijke voorwaarde dat, als er guano- of andere delfstoffen op de plantage ontdekt werden, de kooper *f*3 voor elken scheepston, daarvan uitgevoerd, zou betalen, werd op 26 Februari 1875 veranderd in een hypothecair verband van *f*25,000 ten behoeve van den heer Naar. Op 25 Mei 1875 verkocht de heer Gorsira een half onverdeeld aandeel in de plantage aan den heer Godden en op 25 Juni d.a.v. gaf hij hem de andere helft voor 99 jaar in erfpacht, tegen betaling van *f*2500 's jaars en £1 per ton uitgevoerde guano, terwijl jaarlijks minstens 2000 ton moesten worden uitgevoerd. Daar het meer verscheepte in mindering kwam voor volgende jaren, had in 1883 de heer Godden reeds 35-maal het maximum voor opvolgende jaren voldaan. In verband met de daling der phosphaatprijzen werden de werkzaamheden gaandeweg beperkt en in 1895 gestaakt.

Tegenover de algemeen verbreide opvatting, dat de heer Godden aan de herhaalde pogingen van den gouverneur van Curaçao en van anderen geen gehoor heeft gegeven, wordt de zakelijke verklaring gesteld van den gouverneur, die in April 1902 o.a. meende, als voldoende bewezen te mogen aannemen, dat de heer Godden onder de bestaande omstandigheden de exploitatie niet kan hervatten zonder groot verlies te lijden. De eindindruk was bij den

gouverneur gevestigd dat de partij, vertegenwoordigd door den heer Dränger (de vertegenwoordiger der genoemde maatschappij), die zonder iets te doen jaren lang enorme sommen ontving (behalve de jaarlijksche vaste bijdrage werd door den heer Godden een totaalbedrag van *f*2.156.670 uitgekeerd), door den samenloop der omstandigheden verwend is geworden en niet heeft willen en kunnen begrijpen, dat het niet aanging om bij de sterk dalende phosphaatprijzen toch van den heer Godden alle risico's van exploitatie te eischen, teneinde zelf onevenredig hooge inkomsten te genieten. Ook de oud-hoofdingenieur Havelaar liet zich in gelijken zin uit.

Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op de categorische verklaring van den Minister: ,,Wordt de exploitatie om welke reden dan ook niet hervat, dan zal de Regeering, indien dit ontwerp wet wordt, hebben te doen nagaan of de exploitatie op zich zelf loonend kan zijn, en of het algemeen belang de hervatting der exploitatie vordert, om, blijkt dit het geval te zijn, door onteigening de beschikking over de mijnen aan zich te trekken''.

In het *Alg. Handelsblad* van 28 Jan. wordt op verzoek eene mededeeling geplaatst, dat de Minister in zijne M. v. A. op deze zaak geenszins het juiste licht heeft doen vallen. Dat stuk bevat integendeel eene eenzijdige beschouwing ten gunste van den heer Godden, waartegen een woord van protest niet achterwege mag blijven. In de eerste plaats wordt opgemerkt, dat de overeengekomen hoeveelheid van 2000 ton 's jaars slechts een minimum was en dat het in de bedoeling der partijen lag jaarlijks meer te exploiteeren, zoolang zulks zonder nadeel kon geschieden. Verder wordt in de M. v. A. de vraag onbesproken gelaten in hoeverre ondanks de prijsverlaging door bijzondere maatregelen (als bezuiniging op vrachten, enz.) de uitvoer niettemin loonend had kunnen zijn gemaakt. Bij de beschouwingen van den Gouverneur van 1902 is voorbijgezien, dat destijds de belangen bij de exploitatie zich niet voor het grootste gedeelte bevonden bij de opvolgers van M. B. Gorsira, doch bij derden, die niet door ,,enorme sommen gelds'' verwend waren, dat gedurende de jaren der exploitatie deze den heer Godden wel geen nadeel zal hebben opgeleverd, dat nimmer een concreet voorstel tot hervatting der exploitatie, door den heer Godden gedaan, kortweg is afgeslagen en dat integendeel onderhandelingen gevoerd zijn en nog voortduren omtrent de wijze, waarop men op eene, alle partijen bevredigende, wijze tot hervatting der exploitatie zou kunnen geraken.

* * *

De opleiding der Candidaat Indische Ambtenaren wordt door W. E. S. besproken in het *Koloniaal Weekblad* der Ver. Oost en West van 16 en 23 Januari j.l. Waar Prof. Dr. Spanjaard onlangs, ter gelegenheid van de overreiking van het oude Delftsche vaandel aan de Indologen-Vereeniging te Leiden, in zijn rede beweerde, dat om een goed ambtenaar B. B. te zijn, men begaafd moet wezen met alle goede eigenschappen, die in volmaakte menschen slechts vereenigbaar zouden kunnen zijn, zooals moed, bestuursbeleid, menschenkennis, zelfkennis, edelmoedigheid, zelfbeheersching, schranderheid, geduld, kalmte, enz. enz., daar meent de steller, dat het bij Staatsblad 1907 No. 76 voorgeschreven examen slechts een onvoldoende maatstaf is om te beoordeelen of de a.s. ambtenaren B. B. aan al die eischen zullen voldoen. Juist bij hen wordt het wetenschappelijk gedeelte in de praktijk op den achtergrond gedrongen door die andere eischen, waarvoor bij examens geen rationeele maatstaf te vinden is. Het eenige wat overschiet is, dat de Regeering er voor zorgt, dat de opleiding eenigszins hieraan tegemoet komt. En dan vindt de

schrijver dat de gelegenheid tot zelfvorming te gering is. De driejarige cursus is er te kort voor; de studie te Leiden, nu het meerendeel der Indologen zich niet bij het studentencorps aansluit, is er niet voldoende voor

Gemakkelijker is het constateeren der kwaal, dan het aanwijzen van remedies. Onder deze merken wij op het kosteloos verstrekken van rijles, het verleenen van geweren, revolvers, en munitie om te leeren schieten, het op 's lands kosten inrichten van een gezellige gelegenheid tot samenzijn, enz., doch de schrijver voelt blijkbaar zelf hoe onvoldoende zijn advies is. Niettemin verdient het alle aandacht, dat deze belanghebbende zijne mede Candidaat Indische Ambtenaren opwekt om tot het inzicht te komen, dat zij nog veel behoeven om aan de gekoesterde verwachtingen te beantwoorden. Op het van de individueen zelf uitgaande streven en verlangen om zich voor hun schoone taak voor te bereiden, komt toch alles aan en als dit inzicht veld wint, zullen ook zonder veel hulp van buiten de goeden zich wel voor hun taak weten te vormen.

* * *

De beteekenis der Volkenkunde voor de studie van mensch en maatschappij op 20 Jan. j.l. door den nieuwen Amsterdamschen hoogleeraar, Mr. S. R. Steinmetz, zoo uitnemend helder uiteen gezet, brengt ons op het denkbeeld, dat juist het bestudeeren van die, in ethnographie en ethnologie te splitsen, volkenkunde, vooral als liefhebberij-studie en niet als africhtingsvak voor examens, een onmisbaar vereischte is voor den aanstaanden ambtenaar: „Meer nog dan eenig ander wetgevend en regeerend ingrijpen", zoo leest men op bl. 40 der bij Nijhoff te 's Hage uitgegeven rede, „zal het koloniaal beleid, dat voor een goed deel uit de behandeling der Inlanders bestaat, het ethnologisch stempel moeten dragen. De ethnologische opleiding der ambtenaren zal hier de ware basis al in onderscheidende liefde gelegd hebben, van minachting voor het vreemde ras en van zelfverheffing of cultuurtrots zal bij hen geen sprake meer zijn. Het groote vraagstuk zal hier wezen: wat is onder de bestaande onveranderlijke omstandigheden door wijziging der voor verandering door ons toedoen vatbare te bereiken? Het spreekt wel haast van zelf, dat hier de grondige studie van het betreffende volk van zijn aanleg, zijne erfelijke trekken een beslissend woord zal spreken. Bij de discussie van haast iederen belangrijken bestuursmaatregel spelen overwegingen van dezen aard een hoofdrol, is het nu niet van belang dat zij zich kunnen steunen op objectieve, grondige, systematische onderzoekingen door geoefende vakmannen?"

Wil men zich waarlijk ontwikkelen dan trachte men zich aan de hand van deze studie te bekwamen tot dat „weggaan uit eigen denken en voelen" en „bewonderend ingaan in dat van anderen" (bl. 18).

* * *

Chineesch bezoek aan Indië. De Indische bladen bevatten tal van berichten over het bezoek van twee kleine Chineesche oorlogsschepen aan Nederlandsch-Indië, aan boord waarvan zich een Chineesche mandarijn Jang Sji Ki bevond, die als handelscommissaris wordt voorgesteld. Omtrent de mate van onderscheiding, waarmede deze persoon in Indië behoorde te worden ontvangen, schijnen de gevoelens zeer verdeeld. Van regeeringswege is eene blijkbaar gewilde terughouding betracht, de Gouverneur-Generaal was afwezig, zijn plaatsvervanger ongesteld en ten slotte was het de Directeur van O. E. en N., die ongetwijfeld met den hoogen gast als h a n d e l scommissaris wel wat af te handelen had, die te Batavia de rol van officieelen gastheer op zich nam.

Dat het bezoek bij de verschillende partijen geen aangenamen indruk heeft achtergelaten, vindt de *Nieuwe Courant* van 24 Jan. j.l. niet te bejammeren. In zooverre namelijk als daardoor de indruk zal kunnen zijn gevestigd, dat herhaling van dergelijke officiëele bezoeken de Indische regeering niet gewenscht voorkomt, en dat de bezoeker, bij eventueelen terugkeer wederom niets anders dan een paar vingers in stede van de geheele hand toegestoken zou krijgen. Inderdaad acht het blad dergelijk officieel Chineesch bezoek op het oogenblik in Indië niet gewenscht, omdat er thans nog tusschen Chineezen en Europeanen aldaar bijzondere toestanden en verhoudingen bestaan, welke niet ineens kunnen worden weggedacht, nog minder in korten tijd kunnen worden gewijzigd en verbeterd. „De Indische regeering is, in overleg met de Nederlandsche, bezig den toestand der Java-Chineezen meer in den geest en naar de eischen van den tegenwoordigen tijd te regelen. Zij verlangt dat werk zelf en zonder eenige pressie of bemoeienis van buitenaf te regelen. En het moet haar daarom bijzonder onaangenaam zijn, waar haar Chineesche onderdanen juist thans worden opgewekt om naar den steun van een vreemd gezag uit te zien".

* * *

Japan en China. Aan de verhouding tusschen deze beide staten zijn in de *Nieuwe Courant* van 22 en 23 Jan. j.l. een drietal artikelen gewijd, het eerste in combinatie met een artikel van Ignotus over Rusland in 1908. Laatstgenoemde ziet een leening tegemoet, die Rusland tegen midden April a.s. sluiten zal tot een bedrag van 750 millioen roebels, tegen een koers van uitgifte van 85 tot 87 pCt. en een rente van 5 à 5½ pCt. Deze leening wordt in verband gebracht met de gebeurtenissen in het Verre Oosten. Mocht zij gelukken, dan zal de geldmarkt voor andere leeningen voorloopig gesloten zijn en zouden noch China noch Japan geld in Europa kunnen vinden. Men schijnt te Petersburg met belangstelling de terugkomst af te wachten van de commissie-Sjipof, die in opdracht had een nader onderzoek in te stellen naar de werkzaamheden der Oost-Chineesche spoor en van de gelijknamige bank en voorts de algemeene stemming en de door de Japanners bereikte resultaten van een vreedzame verovering in China na te gaan. Vooral dit laatste is voor Rusland van veel belang, want niet-officiëele berichtgevers, die de afgelegen deelen van China bereisden, vermelden dat het in het binnenland van China kookt gelijk in een ketel; in de buiten den gezichtskring van Russische ambtenaren liggende provinciën worden nieuwe regimenten gevormd en met koortsachtige haast door Japansche en Duitsche instructeurs afgericht. Op het oogenblik zou China een leger van 150 à 200 duizend man op de been kunnen brengen, welk leger voor de beste Duitsche of Japansche troepen niet zoude behoeven onder te doen. Er bestaat een uitmuntende artillerie met vèrdragende en snelvurende kanonnen en er heerscht een ijzeren discipline, waarvan sterke staaltjes worden medegedeeld. Voorts zouden de onder de vaandels tredende Chineezen met haat en bedreiging over de Russen spreken en de Russische Oost-Chineesche spoorlijn aan een boycot zijn onderworpen.

In verband met de meening, dat in het Verre Oosten een verrassing op komst is, wordt het feit gemeld dat, waar men in Japan en China de gewoonte heeft alle handelscontracten voor een jaar af te sluiten tot en met 31 Dec. j.l., thans, als het ware gehoorzamend aan een algemeen wachtwoord, de Oostersche en voornamelijk de Chineesche kooplieden slechts genegen zijn zich tot 1 Juni a.s. te verbinden.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 Jan. de berichten van Ignotus vermeldende, legt daarnaast een opvatting van den correspondent te Tokio van

de *Times*, die zegt, dat toen na het vredesverdrag van Portsmouth Japan tot het dragen der oorlogskosten veroordeeld was, er waren, die voorspelden, dat Japan spoedig twist zou zoeken met China, ten einde van dit rijk de schadeloosstelling te krijgen, die de Russen geweigerd hadden te betalen. De loop der gebeurtenissen heeft de mogelijkheid niet belet, dat deze voorspelling in vervulling zal gaan. Want, te beginnen met het oogenblik dat Mandsjoerije door Japan aan China werd teruggegeven, zijn er tusschen Tokio en Peking een groot aantal diplomatieke moeilijkheden gerezen, welke elk oogenblik een acuut stadium zouden kunnen bereiken.

De *Nieuwe Courant* meent, dat Japan zich tegenover China geen oogenblik zal bedenken om met zijn eischen tot het uiterste te gaan en dat het zich ook niet door financieele bezwaren bij het uitbreken van een conflict zal laten weerhouden. Het blad erkent evenwel dat het zeer moeilijk is precies te weten wat China wil. Ons bestek laat niet toe op al de geleverde beschouwingen uitvoerig in te gaan, doch waar tegenstrijdigheden in het optreden der Chineezen worden geconstateerd, meenen wij, dat te veel uit het oog verloren wordt, de invloed der geheime genootschappen, die de thans heerschende dynastie ten val trachten te brengen, zonder daarbij tevens in de kaart van het buitenland te spelen (zie *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1700 e. v.).

* * *

Een operatie-basis tegen Japan? In een ander artikel van Ignotus in de *Nieuwe Courant* van 28 Jan. wordt o.m. de aandacht gevestigd op de baai Nachodka, die zich aan de kust van Siberië bevindt (oostelijk van Wladiwostok in een zeeboezem, die als Amerika-baai bekend staat) tusschen de landtongen Scheffner en Astatieff — het geheel gelegen in de afdeeling Primorskaia (= aan zee gelegen) van de provincie Zuid-Oessoeri. De baai Nachotka heeft een oppervlakte van ruim 7 K.M^2., de diepte variëert van 11 tot 17 M. en is door een heuvelachtige kust omgeven. In het noordelijk deel is een komvormige inham met voldoende diepte voor aviso's en wachtschepen en de baai zelf is een veilige ankerplaats voor een vrij groot eskader. Voor een eventueel geval zou deze baai een geschikte operatie-basis voor een Amerikaansch smaldeel zijn, als de verpachting er van met de omliggende kuststrook aan de Vereenigde Staten vóór het uitbreken van vijandelijkheden plaats vond. Nu wil men weten dat het bezoek door den Amerikaanschen Minister van Oorlog Taft te St. Petersburg deze overeenkomst ten doel had. Men meent dat over deze zaak onderhandelingen aan den gang zijn.

Daarnaast is het eenigszins vreemd, dat in St. Petersburg ijverig gewerkt wordt aan de oprichting van een Japansch-Russische bank. De oud-directeur der Russisch-Chineesche bank, de heer Epstein, is druk bezig om een omvangrijk memorandum voor het ministerie van Buitenlandsche Zaken samen te stellen en wordt in zijn streven warm door de Japansche legatie gesteund. Men heeft in Japan ijzer noodig en dit wordt in groote hoeveelheid en uitmuntende hoedanigheid bij Wladiwostok gevonden. Ook petroleum kan het voor zijn vloot gebruiken en deze is wel op het noordelijk, Russisch, deel van Sachalin, doch niet op het zuidelijk voorhanden. Over concessies op dit noordelijk deel voor exploratie van steenkool en petroleum wordt thans een zwaren strijd gevoerd, waarbij beweerd wordt, dat een Russisch generaal, die het zuiden aan Japan overgaf, de meeste kans heeft de concessie te krijgen.

* * *

Grootsche plannen op het Jangplateau. Dit onderwerp, waarvan het laatst door ons melding is gemaakt in den vorigen jaargang, deel I, bl. 569, wordt

weder besproken in het *Vaderland* van 15 Jan. j.l., waaraan geschreven werd, dat het thans zeker schijnt te zijn dat die plannen zullen worden uitgevoerd. Men zoude zoover gevorderd zijn dat de Regeering de gevraagde concessies verleend heeft, terwijl er uitzicht bestaat op een kapitaal van 7 millioen, noodig om het plan in alle deelen uit te voeren. Men zal dan beginnen met een reusachtig sanatorium, waaraan verbonden een Kurhaus. Voor eene gemakkelijke verbinding per kabelspoor of ander modern vervoermiddel wordt tegelijkertijd gezorgd. De plannen gaan nog veel verder; men hoopt voor alle ambtenaren per jaar een maand vacantie te zullen krijgen, terwijl echt-Indische families, die tegen een buitenlandsch verlof opzien, in stede daarvan eenige maanden op het Jang-plateau zullen gaan doorbrengen, enz. De schrijver gelooft dat een dergelijke onderneming op den duur in Indië, dat thans meer en meer door vreemdelingen bereisd wordt, moet kunnen bestaan, indien er slechts geld genoeg is om van het begin af alles grootscheeps in te richten. Hij gaf slechts enkele aanwijzingen omtrent de plannen, want alles vertellen, wat men hem mededeelde, mocht hij nog niet. In elk geval verwacht hij dat spoedig een begin van uitvoering aan de zaak zal worden gegeven.

* * *

Bidara oepas. De *Nieuwe Rotterd. Courant* van 19 Jan. j.l. ontleent aan het *Pharm. Weekbl.*, dat deze plant, waarvan de wetenschappelijke naam is Ipomoae Mammosa, niet alleen een Javaansch geneesmiddel is tegen suikerziekte, doch volgens den heer F. A. Erkelens te Semarang, ook gebruikt wordt tegen keelaandoeningen, bloedspuwing, hoesten, dysenterie en zelfs koorts. Hij geeft aan hoe de wortelknollen daartoe worden bereid. Wij teekenen hierbij aan dat Filet in zijn bekend handboek onder dien wetenschappelijken naam de Bangkoeang verstaat, waarvan de knollen de zogafscheiding bevorderen, vandaar waarschijnlijk de latijnsche naam; de naam Bidara oepas schijnt op minder onschuldige eigenschappen te wijzen.

* * *

Handelsmonopolie voor Nieuw-Guinea. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Jan. j.l. komt een uittreksel voor van een verzoekschrift door handelaren te Ternate aan de Tweede Kamer der S. G. gericht, waarin zij andermaal terugkomen op de quaestie van het verleenen van handelsmonopoliën op Nieuw-Guinea, die in onze Januari-aflevering op bl. 101 reeds werd ter sprake gebracht. Zij vernamen van den resident van Ternate, dat de regeering er toe zou willen overgaan Nieuw-Guinea te verdeelen in 6 concessieterreinen en voor elk van deze aan daarvoor uit te kiezen personen of vennootschappen het uitsluitend recht zou verleenen tot het inzamelen van boschproducten en de jacht op paradijs- en andere vogels. De concessionaris zou daarvoor een pachtschat moeten betalen, ter bestrijding van de kosten der bestuursvestiging, hij zou zijn handelsetablissementen op door het bestuur aan te wijzen plaatsen moeten oprichten, welke etablissementen dienstbaar gemaakt moesten worden aan het verkrijgen van meer aanraking met de bevolking. Verder moet hij over voldoende kapitaal beschikken om het concessieterrein tot ontwikkeling te brengen, terwijl aan vreemdelingen of Vreemde Oosterlingen geen concessie zou worden verleend.

Nieuw-Guinea's noordkust zou omvatten 3 concessieterreinen: 1o. van Humboldtsbaai of tot aan Kaap d'Urville, 2o. van Kaap d'Urville af de geheele Geelvinkbaai met de noordelijk daarvan gelegen eilanden Jappen, Meossoir

en de Schouten-eilanden, 3o. het noord-westelijk deel van Nieuw-Guinea, van Kaap de Goede Hoop af tot hoek Selee benevens de Radja-Ampatgroep.

Voorts zou de westkust van Kaap Selee af tot aan Kaap van den Bosch de 4e, de zuidwestkust van laatstgenoemde Kaap af tot aan Frederik-Hendrik-eiland de 5e, en de zuidkust (het Meraukeesche in engeren zin) de 6e concessiesfeer uitmaken.

Aannemende dat de concessies zich slechts zullen uitstrekken tot 20 Eng. mijlen landwaarts in, dan betreffen zij toch oppervlakken die uitgestrektheden als van $\frac{1}{3}$ tot geheel Nederland omvatten. Voor het verkrijgen der onder 1e en 2e genoemde concessie zou alleen de Nederlandsch Nieuw-Guinea Maatschappij in aanmerking komen. Als motiveering der plannen had de resident opgemerkt, dat hij het in deze eens was met kapitein Colijn, die meent dat onze bestuursvestiging op Nieuw-Guinea weinig of niets tot opbeuring van den handel had bijgedragen en dat er op landbouwgebied niets was gedaan. Verbetering zou alleen mogelijk zijn als het grootkapitaal zich aan Nieuw-Guinea wilde wagen en door aanvoer van werkkrachten en oprichten van meer handelsstations de bevolking meer in aanraking bracht met beschaafde inlanders en daardoor haar behoeften zou doen toenemen.

Adressanten komen er tegen op dat de handel stationnair zou zijn gebleven en achten den vrijen handel op Noord-Nieuw-Guinea van groot belang. Het monopolie aan de Ned. N.-G. Mij. toe te kennen zou den geheelen Ternataanschen handel en ten deele die van Makassar te gronde richten. Ook wordt betwijfeld of het doel dat de regeering zich voorstelt bereikt zal worden en, nadat dit in bijzonderheden is toegelicht, wordt gezegd dat waar handelsstations, niet in mededinging, doch door de concessionarissen, worden opgericht, zulks slechts ten nadeele der bevolking kan zijn. Van zulke stations in het binnenland zal niets komen, tenzij als met troepen te verdedigen posten in den geest van die der Chartered Companies, welke thans gelukkig tot het verledene behooren. Wat de uitgifte van concessiën voor de inzameling van boschproducten betreft, achten adressanten te betreuren dat de regeering, welke die inzameling steeds als een recht der inlandsche bevolking heeft erkend en geëerbiedigd, in haar besluit van 27 Aug. 1904 No. 35 niet heeft bepaald, dat voor het erlangen van zulke concessiën streken, waar de bevolking zich reeds met die inzameling bezig houdt, niet in aanmerking komen.

Ten slotte wordt de hoop uitgesproken, dat zij, die hun kapitaal en ondernemingsgeest reeds jaren lang aan de bevordering van den handel hebben gewijd, niet teleurgesteld zullen worden en niet anderen de vruchten van hun arbeid zullen plukken, waarbij de vrije handelaren van thans verlaagd zouden worden tot loonknechten van de Ned. Nieuw-Guinea Maatschappij. Op volledige openbaarmaking der plannen van de regeering ten opzichte van Nieuw-Guinea wordt aangedrongen.

* * *

Hitzschlag. In een belangrijk opstel van den officier van gezondheid bij de Marine, E. C. Lorentz, opgenomen in de afleveringen van 1 en 15 Jan. j.l. van het tijdschrift van het *Nederlandsche Zeewezen*, getiteld „Machinekamerbedrijf en ziekte", wordt o.a. de aandacht gevestigd op een in de scheepsgeneeskunde welbekend ziektebeeld, dat meestal ontstaat tengevolge van zwaren arbeid in een warme vochtige atmospheer zonder afkoeling. De warmte hoopt zich onder deze omstandigheden in het lichaam op en geeft aanleiding tot afwijkingen, die vooral de hersenen en de organen van den bloedsomloop betreffen. Onze taal schijnt hiervoor geen afzonderlijke bena-

ming te hebben, doch de vreemde woorden „heat stroke", „coup de chaleur" en „Hitzschlag" drukken uit, dat de warmte op zich zelf de oorzaak is, ter onderscheiding van het ziektebeeld „zonnesteek", waarbij aan de directe inwerking van het zonnelicht een overwegende rol wordt toegekend. Over het behandelen en voorkomen van dit euvel moeten wij naar genoemd tijdschrift verwijzen, doch het is misschien van belang dit tevens te doen naar deel II bl. 1452 van onzen vorigen jaargang, waar ook dit onderscheid gemaakt wordt tusschen den in de tropen hoogst gevaarlijken zonnesteek en het bevangen zijn door de warmte, dat zich bij windstilte en drukkende lucht bij marcheerende troepen voordoet .

* * *

De Zuidgrens van Suriname. Onlangs verscheen (*Bijlage* **26** van de *Hand. der S.-G.* 1907-'08) de Memorie van Antwoord, vergezeld van een schetskaart betreffende het voorloopig verslag omtrent het wetsontwerp der grensregeling tusschen Suriname en Brazilië, waaromtrent op 5 Mei 1906 eene overeenkomst was gesloten (zie *Ind. Gids* 1906, I bl. 920). De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Jan. j.l. herinnert er aan hoe zij destijds ernstige bedenkingen opperde tegen het sluiten der overeenkomst op dat tijdstip. De toestand is dat de westelijke grensrivier van Suriname, de Corantijn, zich in haar bovenloop vertakt in twee bronrivieren, welke beide haar oorsprong nemen in de waterscheiding en evenveel recht of kans hebben als de hoofdrivier, en dus grensrivier, te worden aanvaard. Hetzelfde geldt voor de Oostelijke grensrivier, de Marowijne. In beide gevallen ontstaat een wigvormig gebied van aanzienlijke uitgestrektheid, misschien later van zeer groote waarde, waarvan niet vaststaat wie er de meeste aanspraken op heeft. Het definitief vastleggen van de Surinaamsch-Braziliaansche grens zou, zooals het blad destijds schreef, door die onzekerheid op onaangename wijze worden gecompliceerd. Inmiddels is de toestand aanmerkelijk verbeterd door de uitkomsten der expeditie De Goeje c. s. (zie vorige afl. bl. 241), waarvan een voorloopig bericht en een schetskaart in de Jan.-afl. van het *Tijdschr. van net Kon. Aardr. Gen.* zijn opgenomen. Verder geeft de genoemde Memorie v. A. eenige nieuwe gegevens in den vorm der overeenkomsten inzake de grensregeling tusschen Frankrijk en Engeland met Brazilië en de scheidsrechterlijke uitspraken in deze. Hoewel het blad zulk een bergkam als grens niet zoo heel duidelijk bepaald vindt, zullen wij, nu de waterscheiding eenmaal als grenspolitiek door de naburen aanvaard is, wel niet kunnen achterblijven. Verder drukt de M. v. A. zich zoo stellig mogelijk uit omtrent de onzekerheid der oostelijke en westelijke grenzen, door te zeggen, dat het tractaat geenszins op eene regeling aldaar vooruitloopt; het wordt van zelf sprekend geacht, dat eene grensregeling tusschen twee landen nooit invloed kan hebben op de bepaling der grenzen tusschen één dier twee landen en andere mogendheden. De *N. R. C.* deelt die verzekerdheid geenszins. Nu de expeditie De Goeje heeft geleerd, dat de vrees, dat vooral in het westen, de voortaan aan de waterscheiding gebonden grens der kolonie vrij wat noordelijker zou komen te liggen, dan men tot dusver meende, geen reden van bestaan meer heeft, is zulks evenwel voor het blad eene verlichting. Het acht die zuidgrens door slechts vier bekende punten echter niet zeer voldoende bepaald. Intusschen bestaat er over de hoofdzaak geen twijfel meer en draagt de bergverbinding tusschen het Tumuc-Humac gebergte in het Oosten en het Acarai-gebergte in het Westen het karakter van een waterscheiding.

* * *

Practisch nut van het registreeren van aardbevingen. Het *Vaderland* van 22 Jan. ontleent aan een niet genoemd tijdschrift het bericht, dat de Kamer van Koophandel te Hamburg de aandacht vestigt op een mededeeling van Dr. R. Schütt, directeur van het seïsmologisch station aldaar, dat het door waarneming op minstens drie verschillende stations mogelijk is de plaats van het epicentrum van eene aardbeving op een paar honderd kilometers nauwkeurig te bepalen, als de afstand niet meer dan 10,000 K.M. bedraagt. De spoedige kennis van die plaats kan voor den handel van groot nut zijn, als bijv. zeevarenden tijdig daarvan kennis krijgen, in verband met mogelijke wijzigingen in den zeebodem, enz. Om dit te verwezenlijken stelt men zich voor, zoodra zich op verschillende stations in Duitschland krachtige seïsmologische manifestaties voordoen, de elementen daarvan met den grootst mogelijken spoed naar het centraal-observatorium te Straatsburg te seinen. Aldaar wordt dan uit verschillende gegevens berekend, waar zich het epicentrum bevindt en dit ter verdere openbaarmaking gemeld aan het observatorium te Hamburg. Uit de verdere beschouwingen over de zaak blijkt, dat de kosten voor een en ander, zelfs bij invoering van nachtdienst, niet bovenmatig hoog zullen zijn, terwijl deze practische toepassing van tot dusver zuiver wetenschappelijke aanteekeningen, van internationaal belang en onze belangstelling ten volle waard is.

* * *

Moed. In het slot van den 153sten brief van den Atjeh-correspondent der *Nieuwe Courant* van 2 Febr. j.l. leest men het volgende: „Want de brandende quaestie blijft op de bureelen en aan de kletstafels: wie toch de schandelijke aanbrenger mag zijn, die zich achter „Wekker" verscholen houdt. Zoo'n kerel had den moed dienen te toonen, voluit zijn naam te noemen, — dat wordt uitgebruld door helden, die anders als vreesachtige kinderen in hun schulp kruipen, wanneer slechts een puntje van des chefs neus te zien is. Men tracht geheel de gewichtige historie, waarbij voor onze natie een kostbaar goed op het spel staat, terug te brengen tot de verhouding van een couloirrelletje".

* * *

Sterfte onder koelies in Deli en Singkep. In de zitting der Tweede Kamer van 7 Nov. 1907 had de heer Van Kol de aandacht gevestigd op de groote sterfte onder contractkoelies. Bij de Singkep-mijnen werd uit de Kol. Verslagen afgeleid, dat de sterfte in 1905, 1906 en 1907 resp. 7, 9 en 18 pCt. per jaar is geweest (bl. 255 der Hand. 1907-'08) en op Deli werd (bl. 257) melding gemaakt van eene onderneming der Senembah-maatschappij, waar die sterfte 30 pCt. had bedragen. Een geneesheer der Singkep-Mij., Dr. J. Huizinga, die uit het verslag in de maileditie gelezen had, dat ook de behandeling der zieken aldaar treurig was geoordeeld, komt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 Jan. hiertegen op en geeft eene beschrijving van het nieuwe hospitaal, dat sedert Jan. 1905 te Singkep in gebruik is. Uit een en ander blijkt dat de verpleging goed is en dat alles wordt gedaan om de pas aangekomen koelies (onder wie de ziekte en sterfte altijd het grootst is) onder zoo gunstig mogelijke omstandigheden te brengen. Toegegeven wordt dat de sterfte op Singkep vrij aanzienlijk is. In het nummer van 26 Jan. wordt vermeld, dat volgens de *Sumatra-Post* de door de geneesheeren der voornaamste maatschappijen aangehouden statistieken, de beweringen van den heer Van Kol logenstraffen en dat van medische zijde hierop de aandacht van den landvoogd is gevestigd, die evenwel had verklaard, dat zoolang

de Minister van Koloniën niet officieel om inlichtingen vraagt, het niet op zijn weg ligt om de beweringen van den heer Van Kol in zijn qualiteit van Gouverneur-Generaal te gaan tegenspreken.

Een en ander gaf den heer Van Kol aanleiding in de *N. R. Ct.* van 2 Februari een artikel in te zenden, getiteld „Noodelooze drukte", waarin hij met betrekking tot Singkep zegt, blijkens de offic. Handelingen, wel over de sterfte doch niet over de ziekenverpleging aldaar te hebben gesproken. Wat Deli betreft zou hij alleen gewezen hebben op het groote verschil in aantal tusschen de koelies die te Deli aankomen en die van daar terugkeeren en gevraagd hebben of groote sterfte hier geen machtige factor is, enz. (zie bl. 256 der Hand.). Bij deze opmerking is het den heer Van Kol blijkbaar ontgaan, dat hij op de volgende bladzijde de bovengenoemde Senembah-Mij. vermeldt. Intusschen hebben zijn opmerkingen het onwaardeerbaar voordeel, dat de aandacht op de toestanden gevestigd blijft en als alles nu in orde geregeld is, dan is het zeker aangenaam dat dit meer algemeen bekend wordt.

* * *

De gratis „pait" in Indië. Het *Alg. Handelsblad* van 23 Jan. j.l. maakt melding van een bericht, dat in een hotel te Semarang is ingesteld, dat alleen 's avonds van 8 tot half negen vrij bitter wordt geschonken, doch dat bovendien het afgeven van een bon voor elk glaasje verplichtend is. De correspondent van het *Soer. Hbl.* voegt aan dit bericht de opmerking toe, dat hij de hotelhouders zou aanraden het geheele gratis pait sytseem af te schaffen en geen bitter te verschaffen dan tegen betaling. Hij vindt dat het nu maar uit moest zijn met het idee, dat een Hollander in Indië per sé bitteren moet in zijn hotel. Evenals blijkbaar het *Handelsblad* zullen velen anderen zeker met die opmerking instemmen.

* * *

Een ambulante suikerfabriek. Aan het *Soerab. Handelsblad* ontleent de *Nieuwe Courant* van 24 Jan. het bericht, dat door den heer H. J. A. de Rijk, beheerder van het erfpachtsperceel Djoerang-djeroe, afd. Djombang, het verzoek is gedaan een ambulant suikerfabriekje op te richten, dat door een motor wordt gedreven. Het blad vermeldt niet of dit fabriekje alleen riet zal vermalen, op het perceel zelf geteeld, of dat het zich ook tusschen de velden van andere fabrieken zal mogen bewegen om riet van de bevolking te vermalen. In dat geval ziet de *N. Ct.* er een groot gevaar in voor rietdiefstallen op groote schaal. In Djember heeft men in dit opzicht bij de tabakscultuur dure lessen betaald toen de employé's met karren langs de wegen trokken om aan deze ambulante schuren de tabak van de bevolking op te koopen. Het blad zegt: „Laten wij zorgen dat wij zulke toestanden bij de suiker niet in het leven roepen en wij hebben groote kans dit wel te doen als wij beginnen met zulke ambulante fabriekjes toe te laten".

* * *

Woeker in Indië. In het *Alg. Handelsblad* van 23 Jan. j.l. wordt gezegd, dat de woeker als een kanker aan het Inlandsch volksbestaan op Java knaagt en dat het begrijpelijk en zelfs plichtmatig mag heeten, die kwaal zooveel mogelijk te onderdrukken. Het blad meent, dat het vaststellen wettelijk van een maximum van rente voor de hand ligt en aan alle ellende een eind zoude maken, doch het is de vraag of zoo iets op Java mogelijk of wenschelijk is. In een naschrift op de belangrijke voordracht door den heer H. Carpentier Alting den 25sten Nov. j.l. over het Inlandsche credietwezen in het *Indisch*

Genootschap gehouden, wijst deze op twee moeilijkheden waarop men bij de bepaling van zulk een maximum stuit: het bedrag van het risico voor den geldschieter, zoomede de omstandigheid, dat de terugbetaling van het geleende dikwijls geschiedt in den vorm van dienstverrichtingen of van afstand van grond voor een overeengekomen termijn. Met het oog op die door het *Hbl.* erkende bezwaren, aanvaardt dit blad de gevolgtrekking, dat zulk een wet, die een wettelijk maximum van rente voor Java zou voorschrijven, tot alleszins bedenkelijke gevolgen aanleiding zou geven, het maatschappelijk verkeer tusschen de personen schokken en den geldschieter afschrikken. Intusschen zullen de krachtige maatregelen der laatste jaren om het landbouwcrediet op Java te bevorderen in hooge mate dienstig zijn om den inlander uit de handen van den woekeraar te verlossen. De macht van den woeker doet zich thans nog terdege gevoelen en vindt volgens het blad een harer uitingen in de concentratie van het grondbezit, met name in de Preanger, in handen van enkelen. Men wilde al ten aanzien van de landbouwcredietbanken eene uitzondering gemaakt zien op het verbod van verkoop van grond van inlanders aan niet-inlanders, doch de heer Carpentier Alting voerde daartegen aan, dat als een inlander zijn grond verkoopt, hij het onmisbare middel mist om zijn leening aan te zuiveren en dat het beter ware dat de bank boven anderen een hypotheek of privilege kreeg om den grond te verkoopen bij niet-terugbetaling. Daar blijkens de M. v. T. op het V. V. der Eerste Kamer over de Ind. begrooting voor 1908, bij het Dept. van Koloniën een voorstel in bewerking is om den inlander de bevoegdheid te geven om zijn grond en zijn oogst op weinig kostbare wijze en in eenvoudigen vorm hypothecair te verbinden, rijst bij het *Hbl.* de vraag of absolute onthouding der Regeering in zake wettelijke bepalingen tot rechtstreeksche bestrijding van den woeker wel zal kunnen worden bestendigd.

Naar onze meening zullen alle staathuishoudkundigen deze vraag zeker wel bevestigend beantwoorden en evenals de Minister van wettelijke bestrijding van den woeker afkeerig zijn. Het is daarbij misschien niet ondienstig op te merken, dat ook die zoo menigmaal gewraakte concentratie van grondbezit in de Preanger voor den vooruitgang van het land niet zoo gevaarlijk is, als men het wel wil doen voorkomen. Wanneer de inlandsche maatschappij materieel zal vooruitgaan op de wijze als uit een Europeesch oogpunt wenschelijk wordt geacht, namelijk zooveel mogelijk rijkdom aan den bodem ontleenen, den stoffelijken levensstandaard verhoogen, enz., dan is daarvoor kapitaal noodig en als de inlander kapitaal zal vormen dan is in den bestaanden toestand van zijn maatschappij in de eerste plaats cumulatie van grondbezit daarvoor een vereischte. De welgestelden laten anderen voor zich werken en helpen aldus de geheele samenleving omhoog, doch in een land, waar ieder juist genoeg heeft om zichzelf en zijn gezin met de vruchten van zijn akker te voeden, is die vooruitgang in westerschen zin niet mogelijk. Het ware wel wenschelijk dat dit punt eens nader door onbevooroordeelde studie werd toegelicht. De zaak houdt verband met onze geheele inboorlingen-politiek. Wil men de kolonie zooveel mogelijk productief maken met vreemd kapitaal ten bate van Nederlanders en vreemdelingen, dan zal dit het beste gelukken als men het bezit en de aspiraties der inlanders op een voldoend minimum houdt. Wil men trachten ze geestelijk op te voeren dan zal dit ook stoffelijk moeten gebeuren in de eerste plaats voor de begaafde en handigste individuen.

* * *

Geestelijke ontwikkeling van den inlander. Zoo onstaat ongevoelig een verband tusschen het vorige onderwerp en de geestelijke ontwikkeling der inlanders, waaraan de *Nieuwe Courant* van 31 Jan. j.l. een hoofdartikel wijdde, naar aanleiding van de lezing door den heer W. K. Tehupeiory, inlandsch arts, op 28 Januari j.l. in het *Indisch Genootschap* gehouden. Die lezing was een eigenaardige gebeurtenis, daar thans voor het eerst een beschaafd inlander in dit gezelschap het woord voerde om de inlandsche geneeskundigen in bescherming te nemen tegen hetgeen over hun opvoeding en ijver door de heeren Scherp en Kohlbrugge was in het midden gebracht. Hij toonde aan dat de verhoudingen op de dokter-djawa school te Batavia niet van dien aard zijn, dat de oudere leerlingen een verderfelijken invloed op den nieuweling uitoefenen en was geen voorstander van het splitsings-denkbeeld van den heer Scherp. Wat de inlandsche geneeskundigen in de praktijk betreft, werd door hem uit persoonlijke ervaring een beeld ontworpen van hetgeen zoo iemand in zijn diensttijd heeft te presteeren en van het onvoldoende der daarvoor toegelegde bezoldiging. Aan deze laatste werd het toegeschreven, dat velen onverschillig worden voor hun werk, terwijl hun ten eenenmale de middelen ontbraken om zich op de hoogte van hun vak te houden.

De *Nieuwe Courant* zegt dat hier — om zoo te zeggen officieel en in het openbaar — het bewijs is geleverd van de geschiktheid van den individueelen inlander om zich de geestelijke beschaving van den Europeaan eigen te maken, een zaak van beteekenis, ook voor de actueele politiek. Het blad ziet er een vingerwijzing in om op den reeds ingeslagen weg voort te gaan, den inlander ruime gelegenheid te geven, zijn gaven te ontwikkelen — onder vermijding van hetgeen reeds tot zooveel teleurstelling bij de wederzijds betrokken partijen heeft geleid en tot nog veel grooter ongerief ook voor de publieke zaak zou kunnen leiden. Het blad noemt het echter eene illusie, dat de inlander mits goed opgeleid, reeds aanstonds in den staatsdienst voor allerlei ambten zou zijn te gebruiken, nu door Europeanen bezet. Niet omdat de inlander, als een afzonderlijk persoon beschouwd, een onbruikbaar wezen zou zijn, maar omdat de waarde van een persoon in de maatschappij nu eenmaal iets samengestelds is en niet enkel bepaald wordt door zijn persoonlijke eigenschappen alleen, doch in hooge mate verband houdt met het milieu, waarin hij verkeert, en de invloeden, welke dit op hem uitoefent. Het blad neemt bijv. een inlander, die als rechtsgeleerde promoveert en in een Nederlandsch milieu blijft. Deze zal dan door zijn omgeving geholpen worden zich op de bereikte hoogte te handhaven. In een Indische omgeving zou hij geleidelijk zijn goede eigenschappen verliezen, tenzij het werkelijk een reus van karakter en standvastigheid was. „Zoolang de inlandsche omgeving, waaraan hij zich wel innig verwant m o e t voelen, zich niet heeft weten te verheffen, zal de Europeesch opgevoede inlander er een voor zijn ambtelijke bruikbaarheid noodlottigen invloed ondervinden". De verheffing dier omgeving acht het blad een werk van eeuwen. „Enkel door een spontane, door nog ongekende invloeden te bewerken krachtsuiting van die maatschappij zelve zou snellere verhooging van haar — en dan van haar eigenaardig — beschavingspeil mogelijk zijn. Door Europeesche inwerking of opvoeding kan het doel niet binnen afzienbaren tijd worden bereikt".

Intusschen ziet de *N. Ct.* in het optreden van den heer Tehupeiory eene belangrijke en heugelijke gebeurtenis en heeft zij er slechts op willen wijzen, dat het vraagstuk van de substitutie van den Europeeschen ambtenaar door den inlandschen ondanks alles niet tot een oplossing is gebracht, terwijl met het streven naar die oplossing, het nemen van proeven, slechts met groote omzichtigheid mag worden voortgegaan.

In verband met deze beschouwing moet de aandacht worden gevestigd op hetgeen Dr. Kohlbrugge nog ter vergadering in het midden bracht, speciaal met het oog op Javanen; de inleider als Amboinees viel buiten dit oordeel. Dr. K. drukte er dan op, dat bij den Javaan het als grondslag van zijn godsdienstige begrippen aanwezige animisme altijd een hinderpaal zal zijn voor diens verdere ontwikkeling en dat zoolang bijv. alle succes van Europeanen in hun hervormend streven werd toegeschreven aan het bezit van bepaalde „ilmoe's" of toovermiddelen, van het verkrijgen van eene met Europeanen gelijkwaardige beschaving moet worden afgezien. Deze spreker haalde uit de geschiedenis allerlei voorbeelden aan, hoe moeilijk men zich aan animistische opvattingen ontworstelt en kwam daardoor blijkbaar tot een zeer troosteloos vooruitzicht omtrent het verbeteren der beschaving van de Javanen. Mochten de vroegere geschriften van Dr. K. in dit opzicht hebben bijgedragen om een beter licht te werpen over de zedelijke en godsdienstige denkbeelden van den Javaan, wat thans in het midden werd gebracht over het algemeen voorkomen van animisme, ging blijkbaar te ver. In onze Europeesche maatschappij leeft het animisme onder allerlei nieuwe vormen ook nog voort en toch heeft het daar niet dien invloed op het algemeene maatschappelijke bestaan, welke het volgens dezen beoordeelaar op dat van Java zoude hebben.

Naar ons inzien wordt daarbij het verschil in aanleg en denkbeelden van Oostersche en Westersche volken uit het oog verloren. Bij ons heerscht een streven naar vooruitgang, naar vermeerdering van stoffelijk bezit, naar het regelen van andermans zaken, dat als een aangeboren eigenschp is te beschouwen. Het is of wij beschikken over een overmaat van energie, een latent arbeidsvermogen, dat zich hoe dan ook wil uiten. Bij dezen dynamischen aanleg, paart de westerling een eigenaardige verbeeldingskracht, die zich van alles een voorstelling wenschte te maken, de zaken in het licht dier voorstellingen tracht te wringen. Eigenaardig uit zich dat streven naar stoffeijk voordeel in Turkije, blijkens hetgeen voorkomt in een artikel van den heer René Pinon in de *Revue des Deux Mondes* van 15 Nov. j.l.: „La rivalité des grandes puissances dans l'Empire Ottoman". Ieder wil in Turkije wat verdienen, en daarnaast verbeteren, en hervormen. Zelfs staatslieden en gekroonde hoofden treden als makelaars op. Keizer Wilhelm II acht het niet beneden zich om aan den Sultan te schrijven, ten einde aan de Duitsche industrie een groote bestelling te verzekeren. „Et le bon derviche qui fume placidement son narghilé, à l'ombre d'un platane séculaire, s'émerveille en son âme du fol acharnement de tous ces infidèles à se disputer ces travaux serviles, vains amusements de l'Occident".

Wij hebben dus te maken met strevingen van het Westen, die geheel indruischen tegen opvattingen van het Oosten. In de eerste plaats: stoffelijke vooruitgang, dat is zooveel uit den bodem halen als mogelijk is, met vereende krachten meer en meer rijkdom verzamelen, ook al reikt de individueele behoefte lang zoo ver niet. In de tweede plaats het regelen van de maatschappelijke verhoudingen volgens de opvattingen, die bij ons gangbaar zijn en die sterker doortrokken zijn van een geest van altruïsme, van een vooruitdrijven in als juist aangenomen richtingen, dan begrijpelijk is voor een Oosterling, die zich neerlegt bij het bestaande, dat hij niet tracht te doorvorschen, terwijl hij tegenover het onbegrijpelijke berust in de overtuiging dat Allah, die groot is, het zoo heeft beschikt.

Een advies betreffende inlandsche geneeskundigen komt nog voor in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Courant* van 6 Febr., waarin de schrijver meent, dat hun corps in het bijzonder door Europeesche inwerking niet alleen gehouden kan worden op het peil, waarop die ambtenaren ingevolge hunne ontwikkeling staan, maar dat dit peil verhoogd kan worden. Het middel daartoe is volgens hem om jaarlijks een vast aantal afgestudeerde inlandsche artsen voor 5 jaar bij het leger te detacheeren. Als er bijv. 10 à 15 zullen zijn, moet de opleidingsschool daarvoor eene groote uitbreiding ondergaan, doch dit is op zichzelf geen weelde en de aldus in het leger ingevoerde artsen zijn veel goedkooper dan de Europeesche, die men niet eens in voldoend aantal kan krijgen. De jongelieden zouden als 2e luitenant op *f*200.— 's maands kunnen worden aangesteld en na afloop van hun detacheering met behoud van dien rang en met een toelage van *f*50.— boven het vastgestelde salaris van *f*70.— als inlandsch geneeskundige kunnen worden aangesteld, waarbij dan gerekend wordt op inkomsten verkregen door uitoefening van eigen praktijk. Op die wijze zal de civiel-geneesheer, ex-officier, die jaren lang nauweren omgang met Europeanen heeft gehad, zich beter kunnen laten gelden.

De schrijver gelooft niet dat de inlandsche geneeskundigen in het leger halfslachtige wezens zullen blijken, zooals men dit vreest van de inlandsche officieren, want de omgang met de Europeesche artsen zal een geheel andere zijn dan tusschen de Inlandsche en de Europeesche officieren der strijdwapens.

In verband met de vorige beschouwingen valt hierbij op te merken dat, waar Dr. Tehupeiory klaagt over te geringe bezoldiging der inlandsche geneesheeren en deze schrijver rekent op inkomsten uit particuliere praktijk, die verwachting zal teleurgesteld worden in alle gedeelten van Indië waar zulk een dokter het alleen van zijn landgenooten moet hebben. De hoofden zullen nog al eens achterstallig blijven in de voldoening van contanten en de kleine man bezit ze niet en heeft vermoedelijk nog weinig vertrouwen in Europeesche geneeskunde.

* * *

Engelschen in West-Borneo. De *Nieuwe Courant* van 26 Jan. neemt uit het *Soer. Hbl.* over, dat de aandacht van dit blad was getrokken door een bericht in de *Times of Ceylon* van 3 Dec., waaruit blijkt dat de heer Edgar Money, van de gebroeders Boustead, op 10 Dec. uit Ceylon zou vertrekken om op Nederlandsch Borneo de reorganisatie te bewerkstelligen van de Sambas Maatschappij. Dit is eene belangrijke onderneming (vergelijk onze Jan.-afl. bl. 78) groot 153,000 acres, waarop wilde caoutchoucboomen (geen hevea) worden aangetroffen en verder rubberboomen worden aangeplant. Tevens wordt er veel timmerhout gewonnen. Deze onderneming zou van de Nederlandsche eigenaren zijn overgenomen, die de voornaamste aandeelhouders in de nieuwe maatschappij blijven, doch het personeel en de werkwijze zou worden veranderd. De heer Money zou geen nieuw personeel aanvragen vóór hij ter plaatse geweest is; doch ze dan vermoedelijk van Ceylon halen. De heeren Boustead hebben nog andere belangen in Nederl.-Borneo en zouden er een filiaal vestigen.

* * *

Japanners in Indië. Onlangs ontleende de *Nieuwe Courant* aan de *Locomotief*, dat er zooveel Japanners te Makasser komen. Velen schijnen daar te blijven, anderen gaan de binnenlanden in. Handel drijven doen zij niet, maar wel schijnen zij over ruime middelen te beschikken. Het wordt duidelijk ge-

acht dat het door de Japanners te Makasser uitgeoefend bedrijf slechts als dekmantel dient om hun ware actie te verbergen. De plaats van samenkomst is een eet-, drink-, en logeerhuis in de Passerstraat, waar ook vele voorname Inlanders in- en uitgaan. Waakzaamheid der regeering werd noodig geacht.

Volgens de *Locomotief* van 28 Dec. heeft zich een Japansche dokter te Bandoeng neergezet, terwijl aldaar tegenover het postkantoor een filiaal van de handel-maatschappij „Nan-Io" te Batavia is gevestigd.

* * *

Sumatra-tabak in 1907. In aansluiting aan het voorkomende in de *Indische Gids* 1907 I bl. 459, blijkt uit de 13de jaargang van het jaarboekje van den heer H. Dentz, dat inderdaad de oogst van 1906 een record heeft opgeleverd en dat een doorsneê-cijfer van 159 cents per half kilogram voor dien van 1907 tot de onmogelijkheden zal behooren. Over het algemeen trad in het afgeloopen jaar het meest op den voorgrond, dat de prijzen voor fijne heldere tabak sterk verlaagden, in scherpe tegenstelling met het hooge prijsniveau voor mindere soorten. Het vermeerderd verbruik dezer laatste wordt toegeschreven aan de massa-fabricatie van goedkoope sigaren, terwijl in Amerika het opnemingsvermogen van hooggeprijsde tabak beperkt blijft. Van goede tabak kan er te veel komen als men deze op prijs wenscht te houden. De tabaksmarkt zal daardoor in het komende seizoen beter gediend zijn met een oogst van middelmatig gehalte en normale bladvorming dan met een zóó bijzonder goede oogst als de beide laatst verkochte waren. De aandeelhouders zullen zich met een meer bescheiden dividend tevreden hebben te stellen. De oogst van 1906 heeft 248,441 pakken uitgeleverd, tegen gemiddeld 159 cents en vertegenwoordigende een waarde van *f*61,600,000, of *f*7,100,000 meer dan die van 1905 met 225,369 pakken, gemiddeld à 155 cts. per half kilo.

Als aanvulling van het staatje t .a. p. op bl. 461 waren de uitstaande kapitalen, in de tabaksondernemingen in 1908 belegd, ten bedrage van *f*51,000,000 aan de beurs *f*116 millioen waard en was de koers dus gemiddeld 227 pCt. Wat de hoegrootheid van den oogst 1907 betreft, verwacht men een product van ongeveer 255,000 pakken, geteeld op 35,485 velden, terwijl die van 1906 geteeld was op 32,539 velden en voor 1908: 38,546 velden in voorbereiding zijn, eene vermeerdering in aanplant van ruim 8 pCt.

* * *

Volksonderwijs voor Inlanders in Djokjokarta. In de *Locomotief* van 30 Dec. geeft J. J. S. eenige bijzonderheden over hetgeen in dit opzicht door den Resident Couperus is tot stand gebracht. In 1906 en in den loop van 1907 zijn door hem, waar en naarmate dit mogelijk bleek een dertigtal scholen opgericht, grootendeels door het gouvernement gesubsidiëerd. Het streven is in ieder onderdistrict een volksschool te hebben. Behalve de gouvers. kweekschool voor inlandsche onderwijzers met daaraan verbonden normaalcursus voor kweekelingen bestaan in de stad Djokja vijf, en te Wates in de afd. Koelon Progo één, lagere scholen voor inlanders, geheel ten laste van het gouvernement. Binnen de kratonmuren is een sultanschool, de „Srimenganti" voor de kinderen der vorsten en voornamen, met gediplomeerde inlandsche onderwijzers, en sinds korten tijd is er ook zulk een school binnen de muren van het Pakoe Alamsche huis, waar, thans voor ongeveer 30 leerlingen, drie prinsessen uit dat huis onderwijs geven. Vervolgens heeft men gesubsidiëerde particuliere scholen op de hoofdplaatsen der regentschappen Bantool, Sleman en Kalassan en zijn zulke scholen nagenoeg gereed te Wonosarie en te Brossot. Deze scholen zullen door het gouvernement worden overgenomen en geheel als de bestaande gouvs. lagere scholen worden inge-

richt. Wat nu de eenvoudige inlandsche volksschool betreft, die in elk onderdistrict moet komen, wordt berekend dat er 113 onderdistricten zijn in het Sultansgebied en 9 in het P. A. gebied, elk met gemiddeld 10,000 zielen, waaronder 6000 kinderen, waarvan te rekenen naar het aantal leerlingen, die de reeds buiten de stad opgerichte scholen bezoeken, 1 pCt. onderwijs zullen ontvangen (of alleen de kinderen tusschen 6 en 14 jaar gerekend zeker ruim 2 pCt.). De 60 leerlingen per onderdistrict vormen 0.6 pCt. der bevolking, die over eenige maanden in Djokja onderwijs zullen genieten. Dat gewest maakt dan in dit opzicht geen slecht figuur, vergeleken met geheel Java en Madoera, waar slechts gemiddeld 0.2 pCt. der inlandsche bevolking onderwijs ontvangt.

De scholen zullen in gehuurde of in eenvoudige eigen gebouwen gehouden worden, waarvan de oprichting is geschat op *f*164 à *f*443 voor 30 à 100 leerlingen, terwijl voor 1908 de uitgaven voor 100 Sultansscholen begroot zijn op ruim *f*30,000, waarvan *f*20,000 aan salarissen voor het onderwijzend personeel, *f*1000 aan inspectiekosten en *f*10,000 voor bouw en onderhoud, huishuur en aanschaffing van meubilair en leermiddelen. De inkomsten worden begroot op *f*4500 aan te heffen schoolgeld en *f*18,000 aan regeeringssubsidie, terwijl het overige uit de rijkskas van den Sultan zal worden bijgepast. Het schijnt wel overbodig dat hierbij verzekerd wordt, dat van eene weelderige inrichting in het geheel geen sprake is. Het onderwijs zal bestaan uit lezen en schrijven in de inlandsche taal en een weinig rekenen. Het is een eerste grondslag voor eenige ontwikkeling. En al zal er in de eerste jaren door velen hierop niet verder voortgebouwd worden, toch mag men volgens den schrijver verwachten, dat dit allengs beter zal worden. Dat het onderwijs hen van den veldarbeid afkeerig zal maken wordt niet gevreesd. Wat de vereischte onderwijskrachten betreft, zal men aanvankelijk met niet-gediplomeerde onderwijzers moeten volstaan, doch zij zullen in hoofdzaak gekozen worden uit degenen, die hun opleiding hebben genoten aan de „Srimenganti"-school. De Sultansonderwijzers krijgen *f*15, de kweekelingen *f*7.50 's maands en met de inspectie zullen twee voorname inlanders worden belast.

* * *

De Gouvernements-Marine in N.-I. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Jan. j.l. bevat een uitvoerig artikel van B. D. over de karige bezoldigingen en de misstanden bij het corps gezaghebbers en stuurlieden der gouvernements-Marine, dat hij misdeeld acht vergeleken bij de particuliere vaart. Daar het personeel uit Holland wordt uitgezonden en het bij herhaling blijkt, dat dit absoluut onkundig is van hunne toekomstige financieele en maatschappelijke positie, wordt een korte omschrijving daarvan door B. D. gewenscht geacht. Ons bestek laat niet toe de grieven over het tractement, waarvan een 3de stuurman aanvankelijk slechts *f*36 's maands in handen krijgt, het onvoldoende tafelgeld, het te geringe maximum van *f*180 na 12 of 13 jaar dienst, hetgeen niet door emolumenten wordt opgewogen, het reizen in de 2e klasse, en het verplegen bij de onderofficieren in de militaire hospitalen in bijzonderheden te resumeeren, doch uit een en ander blijkt wel dat een onderzoek naar de gegrondheid der klachten in verband met de aanvulling van het corps zeer gewenscht is.

* * *

Iets over kleine luyden in het Indische leger brengt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Januari j.l. te berde en wel de belangen der inlandsche militairen, voor zoover hunne promotie tot korporaal en hooger betreft. Bij de

begrooting voor 1906 werd voorgesteld om een deel van het inlandsche kader van het leger door Europeanen te vervangen, waardoor — zoo heette het — de gevechtswaarde der inlandsche compagnieën verhoogd zoude worden (zie *Ind. Gids* 1905 II, bl. 1691). Zoowel in de Kamer als van deskundige zijde daarbuiten (door overste Nypels in het *Ind. Mil. Tijdschr.* No. 4 van 1906) werden daar bedenkingen tegen ingebracht. Sedert getuigen de officieele cijfers, dat de bevorderingskansen der inlandsche militairen door dien maatregel vrijwel geheel teniet zijn gedaan. Hierdoor is zeker geen vermeerdering maar wel eene vermindering van gevechtswaarde der inlandsche compagnieën te verwachten. Terwijl in 1905 bij de infanterie en de maréchaussée 76 inlanders tot sergeant en 98 tot korporaal werden bevorderd, werden in 1906 slechts één sergeant en 5 korporaals aangesteld, welk aantal van 6 militairen op 15,000 soldaten zeker al zeer weinig is. Terwijl onder ult. 1906 nog een overcompleet bestond van 165 sergeanten en 146 korporaal, zal 1907 ongetwijfeld geen verbetering in de bevordering kunnen brengen en is die toestand voor de Javaansche soldaten terecht wanhopig te noemen. Natuurlijk zijn de inlandsche kaderscholen ontvolkt en worden geen nieuwe leerlingen opgenomen. Het resultaat zal zijn dat de werving zich zal moeten tevreden stellen met het uitschot der bevolking, dat elke ambitie om vooruit te komen mist. Terwijl er verwondering over wordt uitgesproken dat de betrokken autoriteiten deze gevolgen niet hebben ingezien, wordt er met nadruk op gewezen, dat in deze iets is goed te maken aan het algemeen belang, zooals dit door het leger gediend wordt.

* * *

Tractementen en emolumenten. In de *Nieuwe Courant* van 29 Jan. werd uit de *Soerab. Courant* eene berekening overgenomen, dat de resident van Djokjakarta zooveel inkomsten zoude genieten, meer dan een lid in den Raad van Indië ontvangt. Op dit betoog geeft iemand in de *N. Ct.* van 1 Februari een flinke toelichting, die zeer noodig was, daar zulke praatjes over reusachtige Indische tractementen in Nederland allicht ingang vinden. Daarbij wordt aangetoond hoe de residenten van Soerakarta en Djokjakarta, als staande tegenover inlandsche vorsten, die gaarne door praal tegenover den volke willen doen zien, dat zij veel hooger staan dan de vertegenwoordigers van het gouvernement, genoodzaakt zijn duurder te leven dan elders. Voorts is het bedrag van *f*500 receptiegeld bestemd om hun stand op te houden en hooge gasten, dikwijls van vorstelijken bloede behoorlijk te kunnen ontvangen, waarbij zij weder staan tegenover den inlandschen vorst, die hen graag de loef afsteekt. Zoo moet de generaal-majoor, commandant der 2e mil. afd. bij den resident logeeren en is daarvoor een speciale „generaalskamer" ingeruimd. De groote partij met Koningin's verjaardag moet de resident geven, het is een feestavond, die het gouvernement aanbiedt, waartoe de resident beschikt over gouvernements meubilair, serviezen, enz. en waar zulke feesten een 300-tal genoodigden tellen is het dwaas de receptiegelden als emolumenten in rekening te brengen. Zonder verder de wederlegging in bijzonderheden te resumeeren, gelooven wij dat het voor menschen, die op de hoogte zijn van wat zulke officieele representaties kosten, zeker onnoodig is nader aan te toonen, dat hier geen overdreven voordeelen worden behaald.

* * *

Opleiding voor de suikerindustrie. Naar aanleiding van het bericht, dat de heer J. C. Boot aan de Technische Hoogeschool te Delft is toegelaten als privaat-docent in de Java-suikerindustrie, sprak de *Nieuwe Courant* hierover

als over een feit van groote beteekenis. Dat thans van regeeringswege gelegenheid wordt gegeven aan jongelieden, om bepaaldelijk voor dit vak te worden opgeleid, werd beschouwd als een bewijs dat de regeering wel voelt van welk een groot belang de suikercultuur voor Indië is. Voorts zal door aan deze inrichting, waar honderden goed opgeleide jongelieden uit alle oorden des lands studeeren, meer bekendheid te geven aan hetgeen de suikercultuur eigenlijk is en aan de inspanning, die het gekost heeft om voor de Javasuiker de wereldmarkt te veroveren, in alle deelen des lands daarvoor meer belangstelling gewekt worden, hetgeen niet anders dan ten goede kan komen aan de suiker-industrie en de industrieelen.

In de *Nieuwe Courant* van 6 Febr. schrijft de secretaris der Vereeniging Studiebelangen te Wageningen, dat bij deze beschouwing over het hoofd is gezien, dat reeds sedert eenige jaren aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool aldaar een „Suikerlaboratorium" is verbonden voor degenen, die zich wenschen te specialiseeren in de chemie en de technologie der suikerfabricage, tot dusver de eenige inrichting voor wetenschappelijk onderlegde suikergeëmployeerden (zie ook *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1888).

* * *

Timor. Terwijl de *Java-Bode* aan het politiek verslag van den Resident van Timor over Sept. en October j.l. eenige bijzonderheden ontleende over den overval der colonne van den sergeant Schiphorst bij Kolbano in het landschap Amanoebang, teekent dat blad er, blijkens een in het *Alg. Handelsblad* van 29 Jan. overgenomen artikel, bij aan dat de resident het niet onder stoelen of banken steekt, dat met zoo onvoldoende machtsmiddelen het niet mogelijk is orde en welvaart te brengen in een zoo uitgestrekt gewest als het zijne. Hoewel het blad appreciëert dat de regeering naast de feiten ook die overwegingen publiceert, behoeft critiek nochtans niet achterwege te blijven: „Het guerillasysteem, in de laatste jaren bij het Indische leger ingevoerd, is in zich zelf te verdedigen, doch mag niet leiden tot overmoed en onvoorzichtigheid. En daartoe komt het als de afdeelingen ten slotte zóó klein worden genomen, dat de bevelvoering moet worden overgelaten aan jonge officieren zonder eenige ervaring of zelfs aan onderofficieren, die voor zulk een taak niet opgeleid en berekend zijn". Het blad wijt een en ander nu verder aan een bezuinigingssysteem, waarbij echter over het hoofd wordt gezien hoe moeilijk het is overal voldoende troepen bijeen te brengen, zoodat het niet in hoofdzaak een geldquaestie is. Intusschen waren de toestanden op Timor nog niet bevredigend. In hetzelfde vers'ag wordt ook gesproken over de aanmatigende houding van de bevolking in eenige staatjes aan de Noordkust, terwijl blijkens latere berichten een colonne, bestemd om het afmaken der militairen onder Schiphorst te bestraffen, verscheidene gewonden kreeg uit karabijnen aan eerstbedoelde ontnomen. Deze troep keerde terug en werd vervangen door een colonne marechaussées. Aan deze schijnt het gelukt te zijn alle geroofde karabijnen en alle hoofdaanleggers van den overval op één na in handen te krijgen.

Hoewel door krachtig optreden de twisten en onrust op Timor betrekkelijk spoedig weder werden bedwongen, schijnen onderlinge ruzies toch veel voor te komen en vooral ook op de grenzen met het Portugeesche gebied en de enclaves daarvan. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* wees er op, dat het tractaat, waarbij die grens nader bepaald is (zie *Ind. Gids* 1906 I, bl. 891 en 900) nog steeds niet door Portugal is geratificeerd, terwijl zulks na den aldaar gepleegden koningsmoord nog wel eenigen tijd zal aanhouden.

* * *

De invoering der opiumregie op Bali. Dat er op veel verschillende plaatsen troepen noodig zijn blijkt nu weder uit een telegram van Batavia, dat het geheele elfde bataljon (infanterie) naar Bali gaat, in verband met de invoering der opiumregie aldaar. De *Nieuwe Courant* van 30 Jan. ziet hier een blijkbaren maatregel van voorzorg in. Met 1°. Jan. zou de opiumregie voor geheel Bali worden ingevoerd. Tot dusver werd het middel in de Balische gouvernementslanden verpacht, doch in de zelfbesturende staatjes trokken de vorstjes er voor eigen rekening aanzienlijke baten uit. Bij de gesloten overeenkomsten hebben zij tegen vergoeding van die inkomsten afstand moeten doen, waartegenover de Indische regeering thans de régie invoert. Al moge deze nieuwigheid den vorsten zelf nu ook geen schade berokkenen, zoo laat het zich toch wachten, dat door de invoering eener geregelde régie heel wat kleine ongeregelde belangen van hoogere en lagere inlandsche grootheden zullen worden geschaad en men dus op eenige beroering verdacht moet zijn. Als het blad zich niet vergist lagen er reeds twee compagnieën van dat bataljon op Bali, terwijl de overigen er in de laatste maanden van het vorig jaar uit waren teruggetrokken en die gaan er nu waarschijnlijk weer heen.

* * *

Javasuiker in Amerika. Terwijl verleden jaar geklaagd werd over de hoedanigheid der Javasuiker, die in Japan wordt ingevoerd (zie boven bl. 377 en 1907 II, bl. 1774) neemt thans de *Nieuwe Courant* van 31 Jan. j.l. een bericht over uit het *Archief v. d. Javasuikerind.* betreffende klachten uit Amerika, die betrekking hebben op de hoedanigheid en de kunstmatige kleuring, gebreken welke moeilijkheden bij het raffineeren geven. Daar het Amerikaansche assortiment loopt van No. 10 tot No. 16, terwijl Japan met het oog op de accijns geen hoogere qualiteit dan No. 14 verlangt, schijnt het wel of de groote moeilijkheid daarin bestaat, dat voor dit laatste land kunstmatig inferieure soorten moeten afgeleverd worden. Een andere klacht betrof de verpakking, die niet sterk genoeg wordt geoordeeld.

* * *

Naturalisatie van Chineezen. Bij Kon. boodschap van 11 Dec. j.l. (*Bijl. Hand.* 1907-'08 No. **214**) werd aan de Tweede Kamer een wetsvoorstel aangeboden, behelzende onder meer de naturalisatie van twee Chineezen te Batavia, Khouw Oen Giok en Oey Tiang Hoei. In de Mem. v. Toel. zeide de Minister van Justitie, dat in China het staatsburgerschap niet, gelijk in Staten van Westersche beschaving, een juridisch begrip is, hetwelk door wettelijke kenmerken wordt beheerscht, maar eene quaestie van ras. Wie als Chinees geboren is, blijft zijn leven lang Chinees. Vandaar dan ook dat een Chinees na het bekomen van een vreemde nationaliteit zijne Chineesche nationaliteit behoudt. Intusschen wordt hiertegen in dit geval, na overleg met den Minister van Koloniën geen bezwaar gezien en acht de Minister het ongewenscht aan de naturalisatie van goede elementen onder de Chineezen in Indië belemmeringen in den weg te leggen. In het Voorl. Verslag daarover van 24 Dec. vonden sommige leden dit een ongewenschten toestand; men wees op het ontraden der naturalisatie van deze Chineezen door den Directeur van Justitie te Batavia en op de moeilijkheden, die zouden kunnen ontstaan als zulke personen, hunne echtgenooten of nakomelingen naar China terugkeerden, de bescherming der Nederlandsche regeering inriepen, terwijl de Chineesche regeering zich zou beroepen op de niet verloren Chineesche nationaliteit. In de bij brief van 28 Jan. ingezonden Mem. v. Antwoord wordt er o.a. op gewezen, dat de Chineesche nationaliteit een ethnologisch

begrip is, dat met het rechtsbegrip van het Nederlanderschap bezwaarlijk in conflict zal kunnen komen. Merkwaardig is vooral de volgende uitspraak: „De Indo-Chinees, die zich tot Nederlander heeft laten naturaliseeren, heeft daarmede afstand gedaan van de essentialia van zijn nationaliteit. Door onderwerping aan de bepalingen voor Europeanen zijn adoptie en het bezit van bijvrouwen voor hem uitgesloten en worden dientengevolge de dienst bij het huisaltaar en het lot van zijn ziel en die zijner ascendenten in het schimmenrijk, waarvoor alleen agnatische afstammelingen kunnen waken, door hem prijs gegeven.

„Door onderwerping aan de bepalingen voor Europeanen moet de genaturaliseerde zijn nationaal kostuum afleggen op poene van te vallen onder art. 2 sub 6 van het Algemeene Politiestrafreglement voor de inlanders en kan hij niet meer deelnemen aan de talrijke ceremoniën die onafscheidelijk zijn van zijn nationale begrippen. Een Chinees die zich bereid verklaard heeft om van dit alles en nog van zooveel andere gebruiken, die met zijn zedelijk en godsdienstig bewustzijn innig samenhangen, afstand te doen, is in werkelijkheid geen Chinees meer. Hij zal zich wel wachten om naar China terug te keeren, waar hem wegens zijn gebrek aan eerbied „(Hao") voor alles, waaraan een Chinees eerbied verschuldigd is, een minder gunstig onthaal verzekerd zou zijn".

* * *

Een nieuwe tocht naar het Sneeuwgebergte. Mr. H. A. Lorentz, van wiens expeditie het laatst melding is gemaakt in onze Febr.-afl. bl. 232, bevindt zich thans hier te lande en woonde blijkens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Jan. een diner bij, hem te 's Hage bij Van der Pijl aangeboden door de directeuren der Maatschappij tot bevordering van het natuurkundig onderzoek, waarop hem door den voorzitter, den oud-Gouverneur-Generaal Mr. C. Pijnacker Hordijk, een woord van welkom werd toegeroepen en waarbij ook de heeren Van Nouhuys, Versteeg en Dumas werden herdacht. Blijkens een telegram aan hetzelfde blad van 1 Febr. uit Utrecht zoude de heer Lorentz in eene aldaar gehouden vergadering van genoemde maatschappij hebben medegedeeld, dat hij zich voorstelt in 1909 met een zoo klein mogelijk te houden troepje een nieuwen tocht naar het Sneeuwgebergte te ondernemen. Hij wilde dan trachten over de twee bergruggen heen te komen, die liggen tusschen de verste op de jongste expeditie bereikte punten en het Sneeuwgebergte. Ter vergadering was een afdruk aanwezig naar eene teekening door Van Nouhuys vervaardigd van den Wilhelminatop (4° 15′ 30″ Z.B. en 138° 40′ 40″ O.L.) die een hoogte heeft van pl.m. 4500 M.

Een onzer medewerkers schrijft ons over den afgeloopen tocht nog het volgende:

„Het eerste wat men over dien zoo moeilijken tocht onder Mr. Lorentz op Nieuw-Guinea mocht lezen, toen hare leden te Soerabaja waren teruggekomen, was dat het Sneeuwgebergte niet bereikt was. En moest men zich toen niet afvragen of ooit door stellers van dergelijke berichten wel de vereischten overwogen waren om in een onbekend land door te dringen? Is er niet iets treurig onwetends in dat zoo op den voorgrond stellen van een te bereiken gebergte? Geheel echter te verontschuldigen als men weet hoe geleerde aardrijkskundige genootschappen zulke plannen in gedachten in het hoofd kunnen hebben; genootschappen, die in hunne verslagen kunnen zetten: „het Sneeuwgebergte was van dit bereikte punt nog een zestig K.M. bij benadering verwijderd; dus nog 3 à 4 dagmarschen". Alsof dus 20 à 15 K.M. per dag in dat Guineesche oerwoud zou kunnen worden gewandeld. Terwijl toch

in werkelijkheid in de gunstigste omstandigheden hoogstens op twee K.M. per dag gerekend moet worden!

„De beklimming van een gebergte, als alle land rondom terra incognita is, moet wel uit den aard der zaak van geringe en latere waarde zijn. Moest men vergeten dat het in kaart brengen van een onbekende rivier een zeer verdienstelijk werk is en het ontdekken en opvaren tot hare bronnen mannen met begaafdheden eischt? Daargelaten de bijna niet te overwinnen moeilijkheden als soldaten tot bescherming mede moeten en het land niet gebrandschat mag worden; waarbij het doen van landtochten door ongebaand oerwoud vrijwel onmogelijk wordt. Wat zou men wel gezegd hebben als 50 jaar geleden, toen Afrika nog het „dark continent" was, zooals Nieuw-Guinea thans, iemand de „mountains of the Moon" had willen beklimmen? Deze bergen werden al twee duizend jaar en vroeger ontdekt en door Ptolemaeus besproken. Een troost voor ons als men weet hoe het Sneeuwgebergte pas twee honderd jaar geleden ontdekt werd door Arentz. Hebben niet gedurende een vijftig jaar Europa's beste krachten gezondheid en leven gegeven om dat „dark continent" te openen, eerst door riviertochten en den weg naar de „mountains of the Moon" in kaart te brengen, om ten slotte een koningszoon, duca d'Abruzzi, de gelegenheid te geven met alle geld en de eerste mannen van zijn land dat gebergte te beklimmen?

„Dat Sir William Mc Gregor wèl slaagde Mt. Victoria te bereiken is een geval op zich zelf van een hoogstaand Engelsch sportsman, die zeker ook na vele proeven met een, ten slotte na jaren geschoolde, bemanning in een reuzentaak slagen mocht".

* * *

De doodstraf in Indië wordt in het *Alg. Handelsblad* van 1 Febr. j.l. besproken naar aanleiding van de terechtstelling te Pati (zie onze Febr.-afl., bl. 248-249) en het blad meent weder een beroep op het gevoel te hebben aangetroffen in het relaas, dat betreffende die massa-terechtstelling aldaar is gegeven. Terwijl er in dat relaas slechts eene veroordeeling ligt opgesloten van de wijze, waarop de doodstraf is voltrokken, ziet het *Hbl.* het door den verhaler als grondslag aannemen voor eene petitie tot afschaffing van de doodstraf. Er wordt aan herinnerd hoe nog onlangs de Minister van Koloniën naar aanleiding van het V. V. der Eerste Kamer over de Indische begrooting het behoud van die straf noodzakelijk achtte (*Hand. Eerste Kamer* 1907-'08, bl. 76). Nu de Regeering zulk een pertinente verklaring aflegde, moeten er volgens het *Hbl.* wel overwegende motieven zijn om die te ontzenuwen en die zullen volgens het blad te vergeefs worden gezocht. Waar eenerzijds de humaniteit zou gediend worden door de afschaffing, kan daar anderzijds wellicht in nog belangrijker mate worden tekort gedaan door aan de overheid de noodige middelen te onthouden om de slechte elementen in bedwang te houden. Het blad legt zich dan ook niet zonder leedwezen bij die verklaring neder, doch brengt in de tweede plaats de wijze van uitvoering ter sprake, die zonder noodelooze kwelling van den delinpuent moest geschieden en het betwijfelt of hieraan door ophanging wordt voldaan. Het beveelt daarom ernstig andere middelen aan en kreeg inlichting van deskundige zijde, dat uit een Mohamedaansch oogpunt tegen onthoofding geen bezwaar bestaat. Afgezien van deze afdoende omstandigheid achtte die berichtgever het nog de vraag in hoever het strafrecht wel dient te gaan met het rekening houden met godsdienstige vooroordeelen, die elken redelijken grond missen. Men zou toch bij het Hindoeïsme ook niet alle gewoonten en wetten, die het kastenleven beheerschen, kunnen ontzien.

Naar ons inziens heeft men echter bij den afkeer der inlanders van onthoofding met zulk een algemeen volksgeloof te doen, dat het niet zeer politiek zou zijn de doodstraf ten opzichte van de aanverwanten nog te verzwaren, waar het bovendien problematisch is of de behoorlijk toegepaste executie met den strop niet pijnloos is, terwijl het bewijs van het onmiddellijk ophouden van het bewustzijn bij de andere straf niet is geleverd. Het onderwerp verdient evenwel onder de aandacht te blijven. Men kan zich voorstellen, dat bijv. in een oproerige streek na een op heeter daad ontdekte euveldaad een onmiddellijke terechtstelling op alle partijen een bevredigenden indruk maakt; doch als na langdurige processen menschen in koelen bloede worden ter dood veroordeeld en dan meestal van het recht van gratie gebruik wordt gemaakt, is het de vraag of deze middeleeuwsche straf in normale omstandigheden niet voor goed kan verdwijnen, ook voor Java en die Buitenbezittingen, waar geregelde toestanden heerschen. Men moet niet vergeten, dat zoolang een Minister nog geen voorstellen tot afschaffing aanhangig heeft gemaakt, hij zich bezwaarlijk pertinent tegen het bestaande kan verklaren.

* * *

De emigratiekolonieën in de Lampongs. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Febr. ontleent aan de *Java-Bode* een bericht betreffende het bezoek door den Regent van Karang-anjer aan de Javaansche kolonie in de Lampongs gebracht (zie *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1233) en het is eene voldoening daarin te lezen hoezeer deze ,,krachtige oude heer, die door zijn levenslust en flikheid menig jong ambtenaar tot voorbeeld kan strekken", ingenomen was met hetgeen hij zag en hoorde en hoe hij een krachtig voorstander is geworden van eene dergelijke emigratie. De den regent vergezellende dorpshoofden en Javanen deden uitroepen van verwondering hooren toen zij de te velde staande padi der kolonisten zagen. De zwaarte en forschheid der stengels overtrof alles wat zij tot dusverre gezien hadden. De gemiddelde opbrengst der sawahs bedraagt dan ook niet minder dan 52 pikols per bouw. Alleen was er nog geen veestapel en het is te hopen, dat in dit gebrek spoedig worde voorzien.

* * *

Bacoven-transport uit Suriname. In het *Alg. Handelsblad* van 5 Febr. wordt een proeftocht beschreven met de ,,Suriname", een stoomschip, afgeleverd door de Nederlandsche Scheepsbouw-Maatschappij te Amsterdam. De eigenaardigheid van deze gebeurtenis lag in het feit, dat dit vaartuig, met zijn tweelingschip, de ,,Saramacca", en twee andere zusterschepen, de ,,Commewijne" en de ,,Marowijne", die te Belfast voor den Kon. West-Indischen Maildienst gebouwd worden, eene belangrijke rol gaat spelen in de ontwikkeling van een nieuwe Nederlandsch-koloniale cultuur, namelijk de bananen- of bacoventeelt in Suriname (*Ind. Gids* 1906 II, bl. 1266).

Voor het vervoer van dit met gouvernementshulp te telen product naar de centrale markt van de United Fruit Company is eene nieuwe snelverbinding noodig tusschen Paramaribo en New-York en deze brengt de Kon. W.-I. Maildienst tot stand, die daartoe via Trinidad tusschen die beide plaatsen de vier genoemde schepen zal laten varen, welke dan voor het bananenvervoer door de Fruit Company worden gecharterd. Bij den bouw is aan het vruchtenvervoer de meeste aandacht geschonken, al bieden zij ook een zeer geriefelijke verkeersgelegenheid voor een zestigtal eerste klasse passagiers en 50,000 kub. voet ruimte voor gewone lading. De ,,Suriname" is 336 voet lang, 42 voet breed en 26 voet diep en heeft een waterverplaatsing van

5300 ton. In het voor- en achterschip bevinden zich de speciaal voor het vruchtenvervoer gebouwde ruimen, elk uit drie deelen bestaande en te zamen inhoudende 100,000 kub .voeten ruimte, berging aanbiedende voor 35,000 bossen, d.w.z. ongeveer 4,550,000 stuks bananen. Een eerste vereischte is het koel houden, waartoe eene ingenieus bedachte koudelucht-circulatie dient, waartoe de met een 20-paardenkracht electromotor opgezogen buitenlucht wordt geleid over een stelsel buizen, gevuld met een koudmakend mengsel, geproduceerd door een ijsmachine.

* * *

Een pamflet. De *Nieuwe Courant* van 7 Febr. j.l. vestigt de aandacht op een artikel van een zekeren E. T. E. Douwes Dekker te Batavia in de laatste aflevering van *das Freie Wort* onder het opschrift: „Der Bankrott der ethischen Prinzipien in Niederländsch Ostindien", waarin op schandelijke wijze gescholden wordt — want meer dan schelden deed hij niet — op de Indische regeering en op de wijze, waarop de Nederl. staat zijn taak als beheerder van den Archipel opvat, klaarblijkelijk met geen ander doel dan om beiden in het oog van het buitenland in een verachtelijk daglicht te plaatsen. Het blad haalt hier eenige staaltjes van aan. Ons bestek laat niet toe die hier over te nemen, doch aan het slot blijkt, dat de schrijver het voornamelijk heeft tegen het drukpersreglement. Dit muisje, voortkomende uit dien berg van overdrijving, zou de *N. Ct.* vinden „om het uit te schateren „altijd wanneer het niet zoo diep treurig was, dat een Hollander zich zóó kan verlagen, met zijn eigen land in de oogen van buitenlanders op deze wijze te bezwalken en zwart te maken, en dat zonder eenige kans van daarmede iets goeds uit te richten".

* * *

Mejuffrouw V. van der Plaats. † Op den 3den Februari jl. overleed te Parijs, op den leeftijd van 76 jaren, eene merkwaardige vrouw, die in Indië en in Nederland zal voortleven in de herinnering van velen, die haar vorming aan haar te danken hadden. Reeds op zeer jeugdigen leeftijd was Volkertine van der Plaats genoopt zich bij het onderwijs een bestaan te verzekeren en op een leeftijd dat bij anderen zelve nog de laatste hand aan de opvoeding wordt gelegd, stond zij aan het hoofd van een onderwijs-inrichting in Breda. Die werkkring verwisselde zij met die van gouvernante bij eene patricische familie te Batavia, waarvan de jongste dochter, haar pleegkind geworden, haar bijstond tot in het laatst van haar leven.

Nadat haar taak daar was afgeloopen aanvaardde zij een ruimeren werkkring, toen zij te Batavia eene particuliere meisjesschool opende, waar tal van de tegenwoordige moeders uit de Indische beschaafde kringen werden gevormd.

In 1882 meende de Regeering op dit gebied zelf de hand aan den ploeg te moeten slaan en, als men de *Indische Gids* van 1883, I, bl. 503 opslaat, zal men zien onder welke omstandigheden op 2 October 1882 te Batavia door Mr. T. H. der Kinderen de Hoogere Burgerschool voor meisjes aldaar werd geopend. In dat bericht werd niet vermeld dat deze instelling zich toen gelukkig mocht rekenen bestuurd te zullen worden door een vrouw van groote ontwikkeling en ervaring op onderwijsgebied, die thans haar welbesteed leven eindigde. Zoolang zij aan die school haar krachten wijdde, heeft zij steeds gewerkt, niet op schoolsch inpompen van geleerdheid, maar op die ontwikkeling van smaak, geest en karakter, welke het geestelijk leven eener vrouw wezenlijk verhoogen.

* * *

Het nieuwe Ministerie. Juist bij het afsluiten dezer revue is de nieuwe formatie van het Kabinet bekend geworden. Het blijkt dat de portefeuille van Koloniën ten tweeden male in handen zal komen van den tegenwoordigen Gouverneur van Suriname, den heer A. W. T. Idenburg en volgens een bericht in de *Nijmeegsche Courant*, overgenomen in de *N. R. Ct.* van 11 Febr., geschiedde zulks op uitdrukkelijk verzoek van H. M. de Koningin. De nieuwe titularis zal zich van Paramaribo zoo spoedig mogelijk herwaarts begeven en vermoedelijk in Mei a.s. zijn ambt aanvaarden, terwijl in afwachting zijn ministerie tijdelijk zal worden waargenomen door den Chef van het Kabinet, den Minister van Binnenl. Zaken Mr. Heemskerk. Naar het ons voorkomt zal de keuze van den heer Idenburg bij alle partijen met ingenomenheid worden begroet.

J. E. D. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Een boekje over onze Oost voor hen, die er niet geweest zijn, door J. H. en H. B. No. 79 van de volksgeschriften der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Amsterdam. S. L. van Looy.

Een der middelen door de oude, maar nog zoo krachtige Maatschappij tot Nut van 't Algemeen aangewend ter bereiking van haar doel: bevordering van algemeen volksgeluk, is het uitgeven van volksgeschriften, handelende over onderwerpen van algemeen belang. Die kleine boekjes met oranje-kleurigen omslag, gewoonlijk slechts 5 cents kostende, worden in grooten getale door de departementen van de Maatschappij verspreid en vermeerderen daardoor op practische wijze de algemeene kennis van ons volk.

Reeds het eerste volksgeschrift — jaren geleden verschenen — handelt over Indië (A. Werumeus Bunning, Een Kijkje in Java), in twee anderen (No. 32 en 36) vertelt Mr. W. Reilingh over de regeeringsvormen en over de cultures van Ned. Oost-Indië en in het jongst verschenene (No. 79) geven de welbekende, slechts door hunne initialen aangeduide, schrijvers J. H. en H. B. eene zeer juiste beschrijving van ,,onze Oost'' en van het leven aldaar.

Het boekje is uitgegeven in overleg en met medewerking (ook ter bestrijding van de kosten) van de vereeniging ,,Oost en West'' en in een ,,woord vooraf'' van het hoofdbestuur der Maatschappij wordt medegedeeld, dat in een volgend geschrift — op gelijke wijze uit te geven — behandeld zullen worden: het zieleleven der inlandsche bevolking, hare godsdienstige instellingen en de invloed die, van Nederland uit, op haar denkwijze en ontwikkeling wordt uitgeoefend,

Hoewel het ons voorkomt, dat deze laatste onderwerpen eenigszins gelegen zijn buiten de practische richting, waarlangs de volksgeschriften der Maatschappij zich tot dusver bewogen en de behandeling er van daardoor misschien van minder algemeen nut zal kunnen zijn, kunnen wij van ons standpunt het niet anders dan toejuichen, dat op zulk eene goede en krachtige wijze getracht wordt onze koloniën en hare bevolking in wijden kring beter bekend te maken.

Wat een verschil met vroeger! In de eerste helft van de vorige eeuw gaf diezelfde Maatschappij eene serie schoolprenten uit, door haar bekroond, waarvan er eene (No. 3) was gewijd aan Nederlandsch Oost-Indië. Daarop was als hoofdteekening zeer onduidelijk een vulcanisch landschap afgebeeld, met op den voorgrond een vrouw en kind onder een rieten afdak (omringd van aloeplanten) gezeten, terwijl aan den voet van een soort gletscher een inlander, met een stok in de hand en een korenbundel onder den arm, huiswaarts keert. Onder den titel: Een landschap op Java, het volgende rijmpje:

Hoe spreidt natuur haar pracht ten toon!
Zij paart het goede aan 't rijkste schoon.
Op Java wellen milde bronnen,
Waaruit genot en duurzaam nut

Door noesten ijver wordt geput
En rijke welvaart is gewonnen.
Daar wast aan ied're boom of plant
Een gouden vrucht voor Nederland.

De ethische richting was nog verre!

Onder de teekening van eene ronggeng, die ongewoon dartel springt, met de panden van haar bovenkleed in de wijd uitgestrekte handen, lezen wij:

Foei, meisje! foei, zoo naakt en bloot,
En dansend om en om te zweven,
Dat kunstje geeft u ligt den dood,
En o! hoe kost'lijk is het leven!
En schoon de mode 't u gebiedt,
Denk toch er aan: het past zoo niet.

Gelukkig komt de Maatschappij, gearmd met Oost en West, jong en oud nu beter voorlichten. Wij hebben haar jongste volksgeschrift met het meeste genoegen gelezen en hopen, dat het onder de oogen moge komen van velen, die nog niet in onze Oost zijn geweest; zij zullen daardoor een zeer juisten indruk verkrijgen van ons koloniaal gebied.

Vooral belangrijk en van algemeen nut achten wij het laatste hoofdstuk van het aardige werkje, waarin zeer goed worden aangegeven het groote belang, dat Nederland heeft bij het bezit van Indië, welke voordeelen, directe en indirecte, daaraan voor ons volk verbonden zijn en welke plichten, dat kostbaar bezit ons oplegt.

J. S.

Munt-, Crediet- en Bankwezen, Handel en Scheepvaart in Nederl.-Indië. Historisch-statistische bijdragen door Mr. N. P. van den Berg, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff 1907.

De in dezen bundel van 384 bladzijden bijeengebrachte bijdragen zijn, zooals in het voorbericht vermeld wordt, eene getrouwe, tot den dag bijgewerkte herdruk van de artikelen over genoemde onderwerpen door den schrijver tusschen de jaren 1895 en 1902 achtereenvolgens voor de onlangs voltooide *Encyclopaedie van Ned.-Indië* bewerkt. Een bladwijzer, die de raadpleging vergemakkelijkt, is er thans aan toegevoegd.

Als men dit werk opslaat, dat zich door duidelijke letter aangenamer laat lezen dan de zoo compres gedrukte artikelen van de Encyclopaedie, dan blijkt bovendien dat, wat daar op groote afstanden uiteen stond, hier meer in onderling verband verschijnt, waardoor men een beeld verkrijgt van de oeconomische geschiedenis van Oost-Indië, dat in menig opzicht merkwaardig is en lessen bevat, die niet te versmaden zijn.

Bestudeert men het eerste artikel over het Muntwezen, dan treedt daarin de ongekunstelde handelsgeest der Compagnie treffend op den voorgrond. Reeds bij de eerste handelsbetrekkingen met de Oostersche gewesten had de ervaring geleerd, dat zilver in elken vorm, zoo gemunt als ongemunt, een zeer begeerd artikel was en dit wettigde de gevolgtrekking, dat het uit Europa aangebracht zilvergeld in Indië meer waard, dus duurder moest zijn dan in het land van herkomst. Ten einde dit als het ware tastbaar te maken werd gemeend dat een reaal, die in Nederland voor 48 stuivers of daaromtrent koers had, bij aanbreng in Indië zoodanig in waarde moest zijn toege-

nomen, dat hij gevoegelijk op 60 van dezelfde stuivers of daaromtrent kon geschat worden. In die begripsverwarring ligt de grondslag van al de verwikkelingen en tegenstrijdigheden op muntgebied, waarmede het verkeer twee eeuwen lang te kampen heeft gehad en van de lijdensgeschiedenis, die het muntwezen dientengevolge doormaakte, geeft het artikel een duidelijk overzicht. Tevens blijkt dat men in het moederland gezonde denkbeelden had, doch ten slotte aan de Ind. regeering schoorvoetend toegaf. Baron Van Imhoff ontwikkelde in het midden der 18de eeuw ter zake heldere begrippen, maar verlangde voor Indië het muntrecht, waartoe de Staten-Generaal evenwel geen vergunning verleenden. Wel bestond er eenige jaren een muntfabriek te Batavia, krachtens het muntrecht dat de Comp. in 1743 van de Soesoehoenan overnam, doch een gouden munt, waarvan men zich ,,een soet voordeel'' voor de Comp. voorspiegelde, maakte geen opgang.

Waar steeds met geldgebrek geworsteld werd en in het laatst der 18de eeuw de kopercirculatie onevenredig toenam, was de toestand ten tijde dat Daendels optrad verre van gunstig om aan eene verbetering van den munttoestand te denken. Hoe weinig ,,ethisch'' men toen nog gestemd was, blijkt uit het ernstig door Daendels overwogen plan om drie schepen met slaven — vrouwen, meisjes en kinderen — naar Lima te zenden, ten einde in retour voor die koopwaar ,,piasters en koper'' machtig te worden. Waar bonken, en duiten niet alleen van koper, maar ook van tin en lood van Regeeringswege in omloop werden gebracht, welke munten bij gemis aan zorg bij de afwerking door Prof. Millies het toppunt van barbaarschheid op muntgebied werden genoemd, is het voor ons beheer beschamend te moeten lezen, dat het Engelsche tusschenbestuur een wezenlijk lichtpunt in de geschiedenis van het Indische muntwezen vormt. Met het herstel van het Nederl. gezag brak namelijk een tijdperk van muntverwarring aan, betreurenswaardiger nog dan Indië in de beide voorafgaande eeuwen had gekend.

Terwijl Commissarissen-Generaal in een publicatie van 1817 de schoonste verwachtingen omtrent door de hen beraamde maatregelen koesterden, bouwde men met de zoo goed gemeende plannen voort op hetgeen bestond of vroeger bestaan had en het was zooals Mr. C. W. Mees in 1851 zeide of er helaas een toeleg bestond om alle feilen en niets dan de feilen na te volgen.

In het verdere gedeelte van dit opstel is men getuige van de toeneming van de koper- en papieruitgifte, de schorsing der verzilvering van de biljetten der Javasche Bank in 1845 en van de aanvankelijke verbetering door het recepissenstelsel, dat Rochussen in 1846 invoerde. Zoodoende werd de overgang mogelijk gemaakt tot het in 1854 ingevoerde muntstelsel, waarbij de papieren recepis door werkelijk zilveren munt werd vervangen. De in omloop zijnde recepissen werden toen gulden om gulden tegen zilver ingewisseld tot een bedrag van meer dan 26 millioen en het oude kopergeld zooveel mogelijk door nieuw vervangen. Als men dit leest, dan stuit een leek slechts op deze kleine onduidelijkheid, dat niettemin, blijkens de noot op bl. 91, het herstel van het Indische muntwezen, toen slechts een uitgaaf van ruim 19¾ millioen ten laste van de financiën van Indië heeft na zich gesleept.

Nog was de geschiedenis hiermede niet ten einde, want de gebeurtenissen van 1873 noodzaakten Nederland tot het vroeger nergens aangetroffen stelsel van den ,,hinkenden standaard'' over te gaan en op bl. 94 verneemt men, dat de middelerwijl opgedane ervaring op overtuigende wijze heeft geleerd, dat het verkeer zich daar zonder bezwaar mede kan behelpen, mits het crediet van den Staat met betrekking tot de op zich genomen verplichting om aan de houders de teekenmunt c. q. hare volle goudwaarde te waarborgen, onverzwakt blijft en er geen gevaar bestaat voor namaak.

Terwijl op beknopte duidelijke wijze wordt aangetoond wat in Ned.-Indië voor en tegen de gevolgde muntpolitiek is in te brengen en hoe men meer en meer is moeten gaan voorzien in de behoefte aan pasmunt, vormt de inwisseling der duiten op Java en Madoera het laatst beschreven moment in de verbetering van het muntwezen, dat nu nog moet worden aangevuld met de verdrijving der duiten uit sommige Buitenbezittingen en van de buitenlandsche dollars op Sumatra en Borneo. Als bekroning zal dan de codificatie van het N.-I. muntwezen op den voet van de Nederl. muntwet van 1901 een onderwerp van ernstig beraad gaan uitmaken.

Op natuurlijke wijze sluit zich de studie over Crediet- en Bankwezen bij de vorige aan en het schenkt voldoening te vernemen, dat wij in de 18de eeuw, zoowel met het Bataviaasch Genootschap, zes jaar eerder gesticht dan de Asiatic Society of Bengal, als met de Bataviasche Bank-Courant onder Van Imhoff, twintig jaar eerder dan de in 1770 gestichte Bank of Hindostan, Britsch-Indië voor zijn geweest. Uit den aard der zaak was echter onder het monopolie-stelsel der Compagnie de behoefte aan zulke instellingen niet groot en tijdens het cultuurstelsel leverde het Gouvernement zelf veelal de benoodigde bedrijfskapitalen en werkkrachten, zoodat de in 1828 opgerichte Javasche Bank aan het van bescheiden omvang blijvend handelsverkeer voldoende crediethulp kon bieden. Toen na 1845 de hand aan het herstel van het muntwezen werd geslagen, waren het de handelshuizen, die medewerkten aan de ondersteuning van handel en landbouwbedrijf, omdat zij naast hun operatiën tot het van de hand zetten van invoerproducten en het inkoopen van uitvoerproducten, tevens de geldschieters waren, die particuliere onderneming bedrijfkapitaal verschaften.

Geleidelijk begint nu de Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij door het aanbieden van billijker voorwaarden aan landbouwindustrieelen bij het sluiten van consignatie-contracten sedert 1855 deze taak der handelshuizen over te nemen en bleef na de in 1870 ten val gekomen O.-I. Maatsch. van Administratie en Lijfrente de eerste credietinstelling die haar kapitaalkracht ten behoeve van particuliere landbouwondernemingen in Indië beschikbaar stelde, want de Javasche Bank kon hier slechts indirect behulpzaam zijn.

Met de trapsgewijze loslating van het monopoliestelsel komen andere maatschappijen tot stand en bij de vlucht, die het handelsverkeer nam, ontwikkelde zich in 1862 een ernstige gelderisis. Belanghebbenden meenden dat de heerschende geldschaarschte destijds een minder ernstig karakter zoude gekregen hebben als Batavia in het bezit was geweest van een eigen muntinrichting, want, dus luidde de redeneering: „te Singapore is nagenoeg ieder bedrag aan wissels te plaatsen tegen betaling van dollars, die herwaarts overgevoerd en in wettig betaalmiddel hermunt, de circulatie bevorderen en het handelsverkeer vermeerderen zouden".

Het is zeker niet het minst belangwekkende van dit boek, dat hier de grijze auteur op bl. 118 er aan herinneren mag, dat hij zelf destijds in eene in Nov. 1862 te Batavia verschenen brochure, „Beschouwingen over den geldsomloop in Nederlandsch-Indië" tegen de dwaling te velde trok alsof eene muntinrichting te Batavia de abnormale toestanden van de geldmarkt zou kunnen verbeteren en geen geringe voldoening, dat zulks aanleiding gaf tot eene scherpe polemiek, waaraan ook mannen van gezag in Nederland deelnamen. Hierdoor ontstond aldaar meer bekendheid met de Indische omstandigheden en is het niet onwaarschijnlijk dat dit er toe heeft bijgedragen, dat in Nederland het inzicht veld won, hoe in Indië voor krachtig georganiseerde credietinstellingen nog een ruim veld ter bearbeiding open lag. Zoo kwamen dan in de eerste helft van 1863 plannen tot rijpheid voor de werkzaamheid

der N.-I. Handelsbank, der Rotterdamsche Bank en der Intern. Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam, welke drie instellingen gaandeweg door nog verschillende andere gevolgd werden.

Dit artikel behandelt nu de zeer interessante geschiedenis van al die instellingen afzonderlijk, te beginnen met Van Imhoff's Bataviasche Bank-Courant, die in 1794 verdween en alleen in gewijzigden vorm als Bank van Leening en onder het Britsche bestuur als Lombard-Bank tot 1818 bleef voortbestaan.

Belangrijk is de geschiedenis van Javasche Bank hier gegeven door iemand, die 16 jaar aan het hoofd dezer instelling stond. Daarbij komt ook ter sprake het in de *Indische Gids* van 1895 (II bl. 1635) door dezen schrijver geschilderde conflict met de Regeering in 1841. Uit de nu volgende bladzijden blijkt nogmaals duidelijk hoe nauw de geschiedenis van munt- en bankwezen hier samengaan. Omtrent de zoogenaamde ,,pari-overeenkomst'' in den loop van het boekjaar 1900/1901 met de Regeering gesloten (zie onze Jan.-afl., bl. 54 en 55) leest men, dat deze de contrôle der Bank over de wisselmarkt zeer in de hand werkt en dat zij er niet weinig toe bijgedragen heeft om ,,aan de wissel- en geldmarkt de voor het algemeen belang zoo noodige stabiliteit te bezorgen door haar voor groote koersschommelingen te vrijwaren'', zooals in het verslag over boekjaar 1900/'01 wordt opgemerkt.

Ons bestek laat niet toe stil te staan bij de geschiedenis van de Nederlandsche Escompto-Maatschappij, de Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij en de andere behandelde inrichtingen, doch de lezing er van leert welk een strijd en moeite er noodig is geweest om het credietwezen en de daarmede samenhangende handel en industrie te brengen op het peil van tegenwoordig. Dramatisch is daarbij het verloop der crisis van 1884, toen de dalende suikerprijzen de voornaamste crediet-instellingen in gevaar brachten en de val van de eene die van de andere na zich sleepte. Op bl. 211 e. v. vindt men geschetst hoe de Ned.-Ind. Handelsbank op het punt stond te bezwijken en hoe deze ramp werd afgewend door het oprichten van de N.-I. Landbouw-Maatschappij, terwijl ook de Koloniale Bank van nieuw kapitaal voorzien en de Dorrepaalsche Bank der Vorstenlanden werd opgericht. Een en ander weerde het gevaar af dat het geheele maatschappelijk verkeer in Indië boven het hoofd had gehangen: ,,Immers'', zoo leest men bl. 213 e. v., ,,wanneer het tot eene uitbarsting ware gekomen, zouden onvermijdelijk voor ettelijke milioenen aan onbetaalde wissels, door de agentschappen van de Handelsbank en de Koloniale Bank op hare hoofdkantoren in Nederland afgegeven, met protest zijn teruggezonden om rembours te erlangen van de nemers, voor het meerendeel importhuizen, waarvan vele onmogelijk de middelen beschikbaar konden hebben om aan een dergelijke onverwachte verplichting het hoofd te bieden. Zoodoende zouden meerdere firma's onvermijdelijk in den val van beide bankinstellingen zijn medegesleept, en bij het nauwe verband dat tusschen de verschillende handelshuizen onderling en den in Indië gevestigde tweedehandshandel bestaat, had die val allicht het begin kunnen worden van een algemeene catastrophe waardoor ook anderen, die zelf niet rechtstreeks bij die instellingen waren betrokken, hadden kunnen te gronde gaan. Maar hierbij ware het niet gebleven. Ook het bestaan van tal van landbouw- en nijverheidsondernemingen zou in de hartader zijn aangetast, want de val der credietinstellingen, met wier hulp zij werkten, zou voor nagenoeg allen tot een onmiddellijken stilstand van bedrijf hebben moeten leiden, een stilstand, die voor het meerendeel zeker met volslagen ondergang zou hebben gelijk gestaan. Een en ander had ten slotte eene maatschappelijke ontbinding moeten na zich sleepen, waaruit voor den Staat zelven de grootste politieke en financiëele moeilijkheden zouden zijn voortgesproten''.....

Hieruit blijkt duidelijk wat er aan deze zaken vast in en wat de credietinstellingen voor de samenleving beteekenen. Aan het slot van het hoofdstuk komt ook het landbouwcrediet voor inlanders ter sprake en als het boek in eenig opzicht iets te wenschen overliet, zou het zijn dat wij het Inlandsch credietwezen er door een zoo bevoegde hand wel wat ruimer in besproken hadden willen zien, nu in den boezem der deskundigen reeds de vraag ter sprake komt, of het instituut der dessa-loemboengs niet in strijd komt met dat der Afdeelingsbanken (zie het artikel van den heer J. W. Mesman in het *Tijdschr. v. h. Binn. Best.*, Febr.-Maart 1907, bl. 87) [1]).

Nadat het munt- en credietwezen zijn afgehandeld, sluit zich daar op natuurlijke wijze een overzicht van Handel en Scheepvaart bij aan, dat in de eerste plaats een geschiedkundige schets omvat van het particuliere handelsverkeer, dan een studie over de rechten- en accijnsverheffing voorheen en thans, waarvan reeds een uitvoerig résumé in dit tijdschrift werd gegeven (1902 I, bl. 248), in de derde plaats de vrijhavens behandelt en ten slotte nog eenige andere handels- en scheepvaartbelangen.

De studie van deze onderhoudend geschreven artikelen zal in het bijzonder ook aan diegenen belang inboezemen, die als geëmployeerden bij handel en scheepvaart zijn betrokken en het geheel wenschen te overzien, waarvan zij de ondergeschikte raderen uitmaken. Als zoodanig zal de verschijning van dit boekwerk door velen met instemming worden begroet.

Deze aankondiging mag niet worden afgesloten zonder de aandacht te vestigen op hetgeen Mr. C. Th. van Deventer opmerkt in *De Gids* van Februari j.l. (bl. 363) over eene onvolledigheid van het werk, te verklaren uit de te groote bescheidenheid van den auteur. Daardoor deed hij niet genoeg uitkomen welk een grooten en heilzamen invloed hij zelf gehad heeft op den loop der gebeurtenissen tusschen de jaren 1860 en 1890. Hierbij wordt in de eerste plaats vermeld wat ook boven reeds in herinnering is gebracht naar aanleiding van bl. 118 en 119 van het boek. „Maar dat", zoo leest men verder, „toen in 1872 en volgende jaren er in Nederland ernstig over werd gedacht, wel voor het moederland maar niet voor de kolonie den gouden standaard aan te nemen, de pas opgetreden President van de Javasche Bank de komende depreciatie van het zilver, ook in het Oosten, voorziende, met bedachtzamen ernst tegen de uitvoering van dat voornemen waarschuwde en zoodoende stellig krachtig heeft medegewerkt om te voorkomen wat — Britsch-Indië heeft het al weder bewezen! — voor de kolonie op den duur een ramp zou zijn geweest, dat zal men, zonder raadpleging van de aangehaalde litteratuur, uit deze Bijdragen niet leeren". En evenmin het werkzaam aandeel dat Mr. van den Berg had in de noodordonnantie van 24 Dec. 1884 (*Ind. Stbl.* No. 217) krachtens welke de vestiging van een in onze wetgeving tot dusver geheel onbekend verband op te veld staande vruchten werd mogelijk gemaakt en die op zijn aandrang binnen enkele dagen ontworpen en uitgevaardigd werd, „als een der voorname stutten"..... „welke in die moeilijke dagen het wankelend credietgebouw tegen reddeloos instorten hebben beveiligd".

[1]) Op bl. 235 is in de noot bij het aanhalen der beschouwingen van Mr. Fock abusievelijk bl. LL. in plaats van bl. 44 gedrukt.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET LEPROZENGESTICHT TE TÊ-TRUONG IN TONKIN.

I. Ligging. — Tijdelijke gebouwen. — Definitief ontwerp.

Het Leprozengesticht bevond zich vroeger te Hanoi, op een terrein gelegen op den hoek van de boulevard Armand Rousseau en den weg naar de begraafplaats, waar tegenwoordig het veeartsenijkundig hospitaal is van de Geneeskundige School. Later is het overgebracht naar Tê-Truong, op 12 kilometer van Hanoi in het district Thanh-tri (provincie Ha-dông).

Tot 1905 was het de Missie die belast was met het toezicht op het leprozengesticht; in dat jaar werd het toezicht overgebracht bij het gewestelijk bestuur van Ha-dông (toen Caû-do). Het omvatte toen een dorp, waar gezonde personen, gebrekkigen en leprozen dooreen woonden. Dit dorp was de wijkplaats van het schuim der bevolking van Hanoi, dat er zich ging verschuilen na diefstallen en andere in de stad verrichte misdrijven. Men hield er zich bezig met het fokken van varkens, konijnen en gevogelte, alsook met het kweeken van groenten en die voortbrengselen werden dan later op de markten van Hanoi gevent.

In dat dorp had men twee steenen gebouwen, opgericht door het gewestelijk bestuur, waarin de leprozen echter niet woonden, daar zij liever in het dorp verbleven. Er was ook een kerk, die tot de Missie behoorde en waarin de leprozen en de bewoners van dorpen in den omtrek door elkander den dienst kwamen bijwonen.

Toen het leprozengesticht een onderdeel werd van het Inlandsche Hospitaal van het Protectoraat, is het dorp verdeeld en zijn de gebrekkigen en de leprozen afgescheiden en in speciale gebouwen ondergebracht, afgezonderd van het overige gedeelte van het dorp, dat door gezonde individuen bewoond wordt.

Op den 31sten Dec. 1906 bevatte het Leprozengesticht te Tê-Truong: Een eerste gebouw, onmiddellijk bij den ingang, ter lengte van ongeveer 40 M., dat voorzien is van wanden van leem, vermengd met gehakt stroo en een atappen dak, waarin:

De woning van den Europeeschen opziener, bestaande uit twee vertrekken.

De kamer van den leerling van de week.

De kamer van de Dôi-oppassers.

Een magazijn voor levensmiddelen.

Een eetvertrek voor de oppassers.

Een keuken waar het eten bereid wordt voor de gebrekkigen en het personeel.

Achter dit eerste gebouw en dicht bij het verblijf van den Europeeschen opziener is een tijdelijk gebouw voor keuken van dezen beambte en voor verblijf van zijn bediende.

Op een 20-tal meters afstand van het uiteinde van het eerste gebouw is de zaal der gebrekkigen, die in het verlengde er van op den dijk staat; eveneens met leemen wanden en atappen dak, ongeveer 20 M. lang en 4 M. breed bevat het een zestigtal bedden voor deze lijders.

Achter die gebouwen is de dijk, waar zij op geplaatst zijn en die op een paar honderd meter afstand van de Roode Rivier ligt, afgesloten door eene houten schutting, welke de bovenbeschreven gebouwen geheel omringt.

Door een deur in die schutting komt men op een dijk, die zich haaks op de vorige uitstrekt ter lengte van ongeveer 200 M.; op dit punt heeft men een nieuwe omheining, die het eigenlijke Leprozengesticht afsluit.

Dit bestaat uit zeven gebouwen met wanden van leem en atappen daken, en geraamten van ijzer of bamboe, van ongeveer 40 M. lengte en 5 M. breedte, op denzelfden dijk in elkanders verlengde gelegen, welke dijk achter den ingang der omheining zich nogmaals rechthoekig zuidwaarts ombuigt. Elk van die gebouwen bevat een 50-tal bedden aan weerskanten van een middengang gerangschikt, heeft vier deuren, twee aan de einden van den middengang en twee in het midden tegenover een dwarsgang, en verschillende vensters.

Behalve de bovengenoemde zeven gebouwen zijn er nog twee andere gelegen op het midden van den dijk en besloten tusschen de leprozenzalen, waarvan de eene als rijstmagazijn en padi-pellerij dienst doet en het andere de keuken bevat, waar de spijzen der leprozen bereid worden.

Een ander gebouwtje van dezelfde constructie aan den voet van den dijk gelegen evenwijdig aan een der beschreven zalen bevat de apotheek en het verblijf voor den ziekenvader.

In het midden van den dijk en tusschen de gebouwen in van het Leprozengesticht is een lage doch groote bamboezen woning, geheel omringd door een schutting, die aan de Missie behoort en tot verblijf dient van den inlandschen priester, die de naburige kerk van het Leprozengesticht bedient. Het zou zeer nuttig zijn dit in den weg staande gebouw te doen verdwijnen.

Aan de Oostzijde wordt de dijk van het Leprozengesticht over zijn geheele lengte bespoeld door een met water gevulde gracht, van ongeveer zes meter breed, welke binnen de omheining ligt, waarmede het etablissement is afgesloten. Aan de Westzijde van den dijk bevindt zich een groot stuk onbebouwd terrein, in het midden waarvan de aan de Missie behoorende kerk staat en waar de Leprozen zich met tuinarbeid onledig kunnen houden. Aan de andere zijde van dit terrein en door eene schutting ervan gescheiden is het overige van het oude leprozendorp gelegen, dat thans door gezonde personen wordt bewoond.

Aan de uiterste Zuidzijde van den dijk bevindt zich een varkensstal, die bij het Leprozengesticht behoort en een vijftigtal dieren bevat; op eenige meters daar van daan houdt de dijk op. Hij staat door een Decauville-spoor met de rivier in gemeenschap, waardoor gelegenheid is om met kipwagentjes zand aan te voeren, waarmede de dijk in tijden van laag water verlengd kan worden en het terrein worden opgehoogd bestemd voor het nieuwe Leprozengesticht.

Aldus is de plaatsing en inrichting van het bestaande gesticht. Terwijl de voorloopige gebouwen, die opgericht zijn, verder onbesproken blijven, willen wij de ligging van het uitgekozen emplacement nagaan.

Vooreerst is het de vraag of de gekozen plaats geschikt is om er een Leprozengesticht op te richten. Tê-Truong ligt aan den oever der rivier op ongeveer een kilometer afstand van den weg van Hanoi langs den dijk naar Phu-Ly; voorts ligt de spoorweg slechts op een afstand van 25 minuten; weliswaar langs paden, die tijdens de overstroomingen niet begaanbaar zijn. Het is dus vrij gemakkelijk om zich naar het Leprozengesticht te begeven en de ligging dicht bij Hanoi veroorlooft om er de leprozen heen te brengen, die per spoor uit de aangrenzende provincies komen en geen gebruik van watertransport kunnen maken.

Uit een oogpunt van afzondering ligt de inrichting op een K.M. afstand

van den dijk en het meest nabijliggende dorp is ongeveer 1500 M. er van af Verder vormt zij bij hoog water een schiereiland, dat slechts door een dijkje met den dijk van de Roode Rivier is verbonden.

Een ander zeer belangrijk punt in een Leprozengesticht is dat men een voldoende ruim terrein heeft, waar de leprozen den grond kunnen bebouwen of den een of anderen arbeid verrichten, die hetzij voor henzelf of voor de inrichting voordeelig is. Het gekozen terrein is uitgestrekt genoeg om aan die voorwaarde te voldoen.

Een eiland zou nog meer te verkiezen zijn geweest, maar er is er geen in de buurt en zulk een Leprozengesticht zoude slechts in de baai van Along uitvoerbaar wezen. Doch naar ons oordeel kan er geen sprake van zijn om voor geheel Tonkin slechts een enkel Leprozengesticht op te richten. Behalve de moeilijkheid om de leprozen uit de gewesten der Bovenlanden naar het centrale gesticht te brengen, zou het gevolg zijn, dat deze zieken volkomen gescheiden werden van hun bloedverwanten en vrienden. Met gewestelijke Leprozengestichten, die bovendien gemakkelijk zijn in te richten met alle gewenschte voorzorgen van afzondering, heeft men die bezwaren niet; het vervoer der zieken zal dan gemakkelijk en weinig kostbaar zijn en de leprozen kunnen af en toe bezoeken van hun familie ontvangen.

Een van de eerste maatregelen, die genomen moet worden zou zijn het verwijderen van de gezonde lieden, die een gedeelte van het leprozendorp bewonen; wel is het Leprozengesticht van het overige deel van het dorp door eene schutting afgescheiden, doch deze afscheiding is geheel voor den vorm, want de meest verschillende voorwerpen gaan er over heen. In het algemeen heeft dit betrekking op voorwerpen of eetwaren, die in het Leprozengesticht gestolen en aan de bewoners van het dorp verkocht worden. Die bewoners zijn, zooals gezegd is van een zeer twijfelachtig zedelijk gehalte; het dorp bestaat ook niet als geregeld Annamietisch dorp, de inwoners betalen geen belasting, enz.

Er zijn twee tegenwerpingen gemaakt tegen het verwijderen van de gezonden uit het dorp:

1°. De naburige dorpen willen ze niet ontvangen, want men vreest daar dat die lieden leprozen zijn of zullen worden;

2°. Die menschen zijn bloedverwanten der leprozen en deze worden aldus van hunne zieken verwijderd.

Het wordt tegenwoordig aangenomen, dat de kinderen van leprozen niet aan lepra lijden, doch dat deze daaraan gemakkelijk gaan lijden door samenwoning. Daarom is het van het hoogste belang de kinderen van melaatsche ouders zoo spoedig mogelijk van deze te verwijderen; wat de personen betreft, die met hen samen gewoond hebben, voor deze is de besmetting niet onvermijdelijk. Niets zou gemakkelijker zijn dan de weinige individuen, welke zich in die omstandigheden bevinden, aan toezicht of zelfs aan een geneeskundig onderzoek te onderwerpen.

Wat verder het bezwaar betreft der scheiding van de leprozen van hun verwanten, dit is ongegrond, daar deze lieden zich in de buurt van het Leprozengesticht kunnen vestigen.

Een van de ware redenen voor de moeilijkheid die men ondervindt, om de gezonde individu's uit het Leprozengesticht te verwijderen, is dat de naburige dorpen weinig lust hebben lieden van zeer twijfelachtig zedelijk gehalte bij zich op te nemen, die bestonden en nog bestaan van de diefstallen der leprozen.

Alles te zamen is de verplaatsing van het gezonde gedeelte van het leprozen-

dorp noodzakelijk zoowel uit een hygiënisch als uit een maatschappelijk oogpunt.

Het ontwerp voor de toekomstige hospitaalgebouwen te Tê-Truong werd in studie genomen door den heer Bossard, Inspecteur van de Burgerlijke Gebouwen. Dit hospitaalgesticht zal bestaan uit drie geheel afzonderlijke en afgescheiden gedeelten: Een Leprozengesticht, een krankzinnigengesticht en een toevluchtsoord voor ongeneeslijke gebrekkigen. Het krankzinnigengesticht dat thans, maar op kleine schaal, in het hospitaal van Hanoi aanwezig is, zal naar Tê-Truong overgebracht worden.

II. Wijze van werken in het Leprozengesticht en het toevluchtsoord voor gebrekkigen.

A. Personeel. Het personeel van het Leprozengesticht en van het toevluchtoord voor gebrekkigen bestaat uit een Europeesch opziener, een inlandsch opziener, ziekenverplegers en wachters.

In het eigenlijk gezegde Leprozengesticht worden sommige betrekkingen (zooals die van zaalbediende, koks, hulp-koks, enz.) door leprozen vervuld.

Het administratieve werk, dat trouwens zeer beperkt is, wordt verricht door den Europeeschen opziener, onder toezicht van den Administrateur van het Inlandsch Hospitaal. Alleen die Europeesche opziener heeft een vaste betrekking bij het Leprozengesticht; het overige gezonde inlandsche personeel wordt volgens een bepaalde regeling telkens afgewisseld met dat van het Inlandsche Hospitaal te Hanoi.

B. Melaatsche lijders. De leprozen worden slechts toegelaten na een geneeskundig onderzoek, gehouden in het Inlandsch Hospitaal; een photographie en een identiteitskaart worden in die inrichting gemaakt; van daar wordt de lijder naar het Leprozengesticht overgebracht, waar zijn ziektegeval afzonderlijk wordt geboekt. Elk lijder ontvangt bij zijn vertrek van Hanoi een stel kleederen; die, welke hij bij aankomst aan had, worden ontsmet en vervolgens in het magazijn bewaard of op zijn verzoek aan de familie terug gegeven.

Als de leprozen gehuwd zijn, worden zij in een speciale zaal gehuisvest, welke 's avonds door matten verdeeld wordt. Het moet dringend noodig geacht worden een paviljoen te bouwen met afdeelingen of vertrekjes voor de gezinnen.

Een paviljoen wordt in het bijzonder bestemd voor de ernstige gevallen.

De bezoeken geschieden dagelijks van 10 tot 4 uur in een bamboezen vertrek, dat tot spreekkamer dient en bij den ingang ligt.

Het is den bezoekers verboden verder in het gesticht door te dringen. Zij mogen eetwaren en verschillende voorwerpen voor de leprozen mede brengen, doch het binnenbrengen van alcohol en opium is volstrekt verboden.

De leprozen mogen zich op groenteteelt toeleggen; daartoe wordt hun een uitgestrekt terrein aangewezen en krijgen zij de beschikking over zaden en werktuigen.

Een zeker aantal bruikbare leprozen worden gebruikt als zaalbedienden, dagkoelies, koks, enz., maar over het geheel toonen de leprozen een vrij grooten afkeer van den arbeid, zelfs als zij slechts weinig wonden hebben. Het zoude evenwel van belang zijn om inrichtingen te vormen, waar zij zekere voorwerpen konden vervaardigen, geschikt om naar buiten na voorafgaande ontsmetting verkocht te worden. Wij bezochten een Leprozengesticht te Pakhoi, waar de lijders zich met de vervaardiging van allerlei dingen bezig hielden, als touwwerk, manden, emmers, kantwerk, enz.

C. Gebrekkigen. De gebrekkigen worden uit het Inlandsch Hospi-

taal ontslagen, zoodra zij ongeneeslijk zijn gebleken en het uitgemaakt is, dat hun familie ze niet kan onderhouden. Deze lijders hebben op hun verzoek verlof om uit te gaan van negen uur 's morgens tot vier uur 's middags en zij kunnen ook verschillende dagen verlof krijgen om zich naar hun familie te begeven.

D. Voeding der zieken. Leefregels. De spijzen worden in twee verschillende keukens bereid, naarmate het leprozen of gebrekkigen geldt. De voeding is dezelfde als die der inlanders in het Inlandsche Hospitaal te Hanoi, doch met eenige wijziging voor de leprozen (geen zout vleesch en geen gedroogde visch, waaraan de zieken toeneming van pijn toeschrijven).

Het personeel wordt gevoed volgens de eerste Annamietische categorie. De maaltijden der zieken hebben plaats des morgens om negen uur en des middags om vier uur. De eetwaren worden bij aanneming geleverd en door den Europeeschen opziener in ontvangst genomen, die er de hoedanigheid en hoeveelheid van nagaat. Een steriliseer-apparaat Lepage dient om drinkwater van goede hoedanigheid aan de lijders te verschaffen.

E. Eeredienst. De zieken die zulks verzoeken kunnen priesters van hun godsdienst bij zich toegelaten krijgen. De katholieke lijders worden ongeveer tweemaal 's maands naar de naburige kerk gebracht. Het is te vreezen dat deze kerk, die eveneens voor gezonde lieden dient, een besmettingsplaats wordt, ondanks de genomen voorzorgen (dienst voor leprozen en gezonden op verschillende tijdstippen, reiniging en ontsmetting van den vloer). Als het dus niet mogelijk is de kerk voor goed bij het Leprozengesticht te trekken, zal het noodzakelijk zijn om den leprozen te verbieden den dienst bij te wonen.

Het is noodig om jegens degenen, die in het Leprozengesticht zijn opgesloten de grootste verdraagzaamheid te betrachten en het zal goed zijn binnen het gesticht een pagode te laten oprichten ten dienste der Boeddhistische lijders, waarvan er steeds meer in het gesticht komen, sedert de Missie er niet meer mede belast is.

Overzicht van het aantal verblijfdagen van leprozen en gebrekkigen en van het aantal sterfgevallen gedurende 1906 in het Leprozengesticht te Tê-Truong:

Maanden:	Aantal verblijfdagen van gebrekkigen.	Aantal verblijfdagen van leprozen.	Aantal sterfgevallen.
Januari	713	7.070	2
Februari	644	6.560	1
Maart	1.576	7.813	3
April	1.650	7.453	5
Mei	1.656	8.170	8
Juni	1.535	7.916	10
Juli	2.220	7.615	4
Augustus	1.846	8.319	9
September	1.610	8.697	5
October	1.554	9.204	7
November	1.385	9.344	7
December	1.420	9.587	4
	17.809	97.748	65

Totaal ..... 115.557 verblijfdagen

(Uit de beschrijving van Dr. Le Roy des Barres, opgenomen in het Bulletin médical van de *Revue Indo-Chinoise* 1907, bl. 387).

INLANDSCHE GENEESHEEREN IN DE FRANSCHE KOLONIËN.

Nu in den laatsten tijd door deskundigen zoo veel over onze docters-djawa wordt gesproken (Indische Genootschap) en geschreven, mag het van belang worden geacht om eens iets naders te vernemen omtrent hunne collega's in de Fransche koloniën.

Voor Indo-China heeft men te Choquan eene *Ecole de médecine pratique et de vaccination indigène*, waar ontwikkelde inlanders van aanzien onderwijs verkrijgen in het vaccineeren en het geven van de eerste geneeskundige hulp aan zieken en gewonden en bovendien het noodige leeren, om onder de inlandsche bevolking een goede propaganda te kunnen maken voor maatregelen ter voorkoming en ter bestrijding van epidemiën. Na het verlaten van de school zijn de leerlingen echter geenszins bestemd om de Europeesche geneesheeren te vervangen, maar worden zij onder toezicht en slechts als helpers van deze te werk gesteld.

Te Pondichéry (Vóór-Indië) is eene *Ecole de médecine indigène*, die reeds sedert 1863 bestaat en waarop jaarlijks een 15-tal inlanders worden toegelaten om in een 5-jarigen cursus te worden opgeleid tot practische geneeskundigen. Na hunne opleiding worden enkelen door het gouvernement tot inlandsch geneesheer aangesteld; de overigen vestigen zich naar eigen keuze in de kolonie om particuliere geneeskundige hulp te verleenen.

Behalve in Madagascar vindt men overigens in de Fransche koloniën — voor zoover wij hebben kunnen nagaan — geen gediplomeerde inlandsche geneesheeren; slechts inlandsche vaccinateurs en ziekenverplegers.

In dat eiland hebben de Franschen den 11en December 1896 een instituut in het leven geroepen, dat in menig opzicht groote overeenkomst toont met dat van onze dokters-djawa en daarom een meer bizondere beschouwing verdient.

Toen in 1896 generaal Galliéni aldaar het opperbevel der Fransche expeditionnaire troepen aanvaardde, begreep deze groote ,,pacificateur'' al spoedig, dat pacificatie van Madagascar niet voldoende en ook nimmer volkomen zoude zijn, indien daarbij niet tevens krachtig werd gestreefd naar beschaving, naar lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van de bevolking. Was z. i. die gedragslijn reeds aangewezen voor een goed bestuurder van elke, door kracht van wapenen te bedwingen, kolonie; hier was door den toestand der bevolking, zooals hij den aantrof, onmiddellijke en krachtige zorg voor de volksgezondheid in de eerste plaats dringend noodzakelijk.

Zooals de generaal in zijn, onlangs verschenen, belangrijk werk: ,,Neuf ans à Madagascar'' mededeelt, had de bevolking alle energie verloren; was zij vervallen in dien toestand van berustende ellende, tot die gewoonten van luiheid en onverschilligheid, welke het treurig erfdeel zijn van volken, die lang door dwingelanden zijn verdrukt en daardoor was zij een al te gemakkelijke prooi voor allerlei ernstige ziekten, zooals pokziekte, lepra, tuberculose, syphilis en malaria, welke een zoo'n groot aantal slachtoffers maakten dat de, overigens zeer vruchtbare, bevolking voortdurend in aantal verminderde. Naar schatting telde het groote eiland — welks oppervlakte ongeveer gelijk is aan die van Frankrijk, België en Nederland te zamen — slechts eene kleine 3 millioen inwoners.

Met eene snelheid en een durf, welke ook zijne latere maatregelen zouden kenmerken en voor ons — verwend door langdurige overwegingen en overvloedige adviezen — zoo verrassend zijn, gaf generaal Galliéni, reeds 2 maanden na zijn optreden, last tot de instelling van eene *Ecole de médecine* en

tot den bouw van een hospitaal voor inlanders, dat die school tot kliniek zoude dienen; beide te Tananariva, de hoofdplaats van het eiland .

Daarop volgden vrij spoedig: de oprichting van een school voor inlandsche vroedvrouwen, de stichting van leproseriën [1]) en van meerdere hospitalen, van een instituut Pasteur, en een parc vaccinogène. Onder de eerste maatregelen door hem genomen, was ook het uitgeven en doelmatig verspreiden van populaire geschriften in de inlandsche taal, waarin practische wenken werden gegeven ter voorkoming van ziekte en omtrent de opvoeding van kinderen. Aan geneesheeren en bestuurders werd opgedragen om den inhoud van die geschriften in volksvergaderingen te bespreken en te verklaren.

Door tal van besluiten werd de geneeskundige dienst op het eiland geregeld. Eigenaardig is het, dat sedert 1902 de uitgaven voor dien dienst bestreden worden uit een speciaal budget (budget autonome), waarvoor elke provincie zich de middelen verschaft door de heffing van een hoofdgeld, dat jaarlijks wordt vastgesteld naar de draagkracht der bevolking en den omvang van den dienst in de betrokken afdeeling.

In het jaar 1904 werd opgericht het korps *Médecins indigènes de colonisation*. Deze ontvangen hunne opleiding geheel gratis aan de boven reeds genoemde ,,Ecole de médecine", waarin ze deels extern, deels intern worden geplaatst; het eerste waarschijnlijk zij, die in de omstreken van Tananariva wonen. Na eene zeer hooggaande studie, over 5 jaren verdeeld, wordt de leerling, indien hij zijn diploma behaalt, in gouvernementsdienst geplaatst en is hij op zijn standplaats verplicht gratis te behandelen: de inlanders, de schoolkinderen en de ambtenaren, den hospitaal-dienst te verrichten en voordrachten onder de bevolking te houden over gezondheidsleer.

Het waren vooral de aristocratische Hova's, die zich voor de geneeskundige carrière kwamen aanmelden; de eenvoudige inlanders voelden zich meer aangetrokken tot die van schoolonderwijzer.

Generaal Galliéni zegt in het overzicht, gegeven aan het einde van zijn werk, ,,de resultaten van de instelling der inlandsche geneesheeren zijn zoo volmaakt en bevredigend geweest als maar mogelijk is. De Malgassische doctoren zijn de steunpilaren geworden van den geneeskundigen dienst".

Minder gunstig wordt echter hierover geoordeeld door Marius Leblond in een artikel, door hem geschreven in de *Revue Scientifique* van 21 December l.l., getiteld ,,L'assistance médicale à Madagascar et aux Colonies".

Hij erkent daarin, dat de regeling van den geneeskundigen dienst, op initiatief van generaal G. in Madagascar ingevoerd en in Indo-China nagevolgd, zonder tegenspraak het meest bewonderenswaardige is van Frankrijk's kolonialen arbeid, maar gelooft, dat — ondanks de millioenen daarvoor uitgegeven en ondanks de energie van tal van geneesheeren — die regeling niet voldoet. Hij vraagt zich af, of de Hova wel geschikt is om door militaire geneesheeren voor dokter te worden opgeleid en of hij, wanneer hij dadelijk na het verkrijgen van zijn diploma naar eenzame posten worden gezonden, daar niet zal terugkeeren tot onwetendheid, luiheid en de meest banale routine. Daar de inlandsche doctoren sedert 1904 in functie zijn getreden, vermeent hij, dat reeds thans op die vraag een juist antwoord kan worden gegeven.

Met voldoening constateert hij hun goed en zedelijk gedrag, hunne disci-

---

[1]) Bij het aftreden van Generaal Galliéni — Nov. 1905 — waren er 7 gouvernementsleproseriën met 3150 lepralijders; bovendien 3 particuliere inrichtingen. Twee nieuwe Gouvernements-inrichtingen waren in aanbouw.

pline en hun trouw aan het gouvernement. Maar daarbij zegt hij, dat een deskundige, die het eiland rondreist, getroffen moet worden door de overtuiging dat, op een enkele na, de inlandsche doctoren, die reeds practisch werkzaam zijn, ongeschikt voor hun taak zijn; wat des te treuriger is door hun eigenwaan. Ze zijn uitgeput, omdat zij overwerkt zijn; hebben holle oogen, een mat uiterlijk en zijn prikkelbaar geworden door de harteloosheid van menigen administrateur, die in het openbaar hen afsnauwt en hun minachting toont, zelfs hun — evenals aan andere inlanders — een handdruk weigert ,terwijl hun te Tananariva gelijkheid was voorgespiegeld. Zij hebben weinig meer onthouden dan formules en ,daar zij slechts zeer weinig pharmaceutisch onderwijs hebben ontvangen, zijn ze zelfs onbekwaam om de geneesmiddelen, door hen voorgeschreven, gereed te maken; waaruit volgt, dat de resultaten van hunne behandeling nul zijn.

Men zal, zegt de schrijver, spoedig moeten inzien dat het leerprogramma moet worden ingekrompen; zooals te Hanoi reeds is geschied, waar men o.a. weefselleer, pathologische autonomie, bacteriologie en gerechtelijke geneeskunde daarvan heeft geschrapt en er sedert 1904 slechts aan denkt, om inlandsche *helpers* voor onze geneesheeren te vormen.

Door onvoldoende toezicht en hulp van de Europeesche geneesheeren, die slechts de administratie controleeren en meer geneigd zijn om hun ondergeschikten, inlandschen collega te beknorren, dan diens onderricht aan te vullen, en doordat hij voelt dat administrateur en geneesheer hem vijandig gezind zijn, ziet ten slotte de oud-leerling van Tananariva zich verplicht om zich aan te sluiten bij zijne landgenooten en degradeert hij.

Ook over de resultaten van de overige maatregelen op geneeskundig gebied oordeelt de schrijver verre van gunstig. Vele hospitalen in het binnenland, in heerendienst gebouwd, voldoen niet aan hunne bestemming; de populaire boekjes over hygiène zijn heel aardig, maar worden niet gelezen of niet begrepen; syphilis vermindert niet; malaria neemt toe, vertoont zich zelfs op de hoogvlakten, die vroeger als zoo gezond bekend waren.

Gelukkig geeft de schrijver, nà dit alles tot onze teleurstelling te hebben geconstateerd, eenige middelen aan, welke in dien toestand verbetering zouden kunnen brengen.

De grootste fout van de bestaande regeling is z. i., dat de geneeskundige dienst te veel aan eene bepaalde plaats is verbonden; met het geringe beschikbare personeel moest hij in dit groote gebied meer mobiel zijn. In de plaats van gratis consulten te geven aan de zieken, die dit vragen, zouden de geneesheeren de bevolking in hare woningen moeten bezoeken. Ook de bestuurs-ambtenaren, vooral zij die wat van geneeskunde weten of begrijpen, zouden de bevolking — door hen thans slechts in de gerechtszaal ontmoet — in haar eigen omgeving moeten opzoeken. Dan zouden overal de bodem beter gereinigd, de dieren uit de woning verwijderd, de kleeding beter gewasschen en meerderen hygiënische maatregelen genomen worden ten bate van de algemeene volksgezondheid.

Men heeft ondervonden, dat men in Madagascar den verkeerden weg is opgegaan door aan inlanders ontijdig eene intense geneeskundige opleiding te geven en dat de normale evolutie van de bevolking zelfs haar élite nog niet geschikt heeft gemaakt om zulk hoog onderwijs, althans duurzaam, op te nemen. In Indo-China is men reeds een stap teruggegaan; in Madagascar zal men dat ook moeten doen.

Maar dan zijn er meer Europeesche geneesheeren noodig (bij Galliéni's vertrek waren er slechts 14) en wil men die niet; welnu, dan moet aan de administrateurs eenige geneeskundige opleiding worden gegeven, welke hen in

staat stelt om de geneesheeren te steunen in het voorkomen en bestrijden van epidemiën en in de hygiënische opvoeding van de inlandsche bevolking.

Het bovenvermelde geeft — ook in verband met wat door deskundigen omtrent doctors-djawa is beweerd — aanleiding tot de vraag: zijn wij in onzen Oost ook niet op den verkeerden weg, moeten ook wij daar niet eene andere richting inslaan? Zoude het niet veel meer in het waarachtig belang van de bevolking zijn, indien men het leerplan van de school te Batavia zoodanig wijzigde, dat het meer geschikt werd voor het *gemiddelde* peil van den ontwikkelden inlander en men door korteren studie-tijd en meerdere scholen, spoedig een groot aantal geschikte *helpers* voor onze geneesheeren verkreeg? Aan hen, die zich gedurende die opleiding onderscheiden door buitengewone ontwikkeling en aanleg en zich door *karaktereigenschappen* daarvoor geschikt toonen, geve men dan te Batavia een hooger onderricht (met meer vrijheid en toelage), om ze daarna als inlandsche *artsen* te doen optreden. Geeft men dezen artsen dan, evenals hunne collega's in Madagascar, een eenigszins Europeesch costuum, maar vooral (wie twijfelt nog aan de noodzakelijkheid na het schitterende pleidooi door hun oud-collega Tehupeiori, onlangs in het Ind. Genootschap gehouden?) eene betere bezoldiging en eene hoogere maatschappelijke positie, dan zullen ze ongetwijfeld steunpilaren worden van onzen civielen geneeskundigen dienst.

Opleiding van deze artsen in Nederland is waarlijk niet noodig. Zij die, zooals eenige hunner reeds deden, daarvoor geschiktheid toonen — ook in de practijk — zouden op 's lands kosten aan eene universiteit in Nederland verder kunnen studeeren, om als militair of civiel geneesheer naar Indië terug te keeren.

J. S.

„Moeder Delbo".

De avond viel zachtglanzend op den tuin. Een zoele koelte dreef in de lucht. De bloemen begonnen sterk te geuren en het was als een zucht van verademing na het zengen van de dagewarmte.

Moeder Delbo stond in haar tuin en plukte rozen. Het grijze haar was strak weggetrokken boven het breede, vaalbruine gezicht, waarop tallooze rimpeltjes kratsten. Het logwaggelende lichaam in een vormlooze kabaja, de bruine bloote voeten in eenvoudige matten sloffen, was zij geen elegante verschijning. Toch ging er een stille waardigheid, een innerlijke noblesse van haar uit.

Haar tuinschaar knipte telkens met een harden klikklank en dan vielen de volle, zachtgekleurde rozen in 't platte mandje dat aan haar arm hing.

Haar mooie rozestruiken in groote, Depoksche potten waren haar trots en hadden haar menig zoet winstje ook bezorgd! In de moeilijke tijden van haar vroeg weduwe-zijn met vijf kinderen die een goede opvoeding moesten hebben, had ze alles aangepakt; was pensionhoudster geworden en melkverkoopster, naaister, kookster, bloemenkoopvrouw.... Thans, nu al haar kinderen bezorgd waren, behalve Lize, haar ziekelijke oudste dochter, die haar hielp in 't huishouden — nu kwam het er niet meer zoo op aan en hield zij de rozen voor zichzelve. Met wellust boog zij haar gezicht over de geurende kleurenschat van haar mandje. Nu wandelde zij nog verder en plukte ook de melati, de dubbele en de enkele, die waren zoo heerlijk als parfum in het lijfgoed. Zorgvuldig ging zij alle struikjes langs. Had „kebon" wel goed gegoten? En waren er niet te veel vuile blaren blijven liggen? Zij moest ook alles narijden, mopperde zij in zichzelve. Jawel, daar was haar mooiste la France roos door de rupsen gehavend! Die zou ze vanavond eens onder handen nemen.

Wat werd het al donker; zij moest naar binnen en een bad nemen; er was nog zooveel te doen. Maar opeens hield zij het hoofd op. Rolde daar geen rijtuig aan? Haar dochter Benjamine misschien?.... Vlug liep ze naar den oprit van 't erf. In een open victoria door twee glanszwarte Battakpaardjes getrokken, zat een jonge vrouw in een los lichtblauw toilet, dat haar blond mooi nog fijner maakte en hield een klein meisje op schoot, dat haar bloote armpjes al lang naar Grootma uitstak.

Moeder Delbo's oogen schitterden. Haar kleinkind! Net Benjamine toen die nog zoo klein was geweest, Benjamine, het blonde prinsesje, dat Delbo en zij hadden aangebeden als een wonder. O, *zij* was ook op de jongens trotsch geweest, maar zij voelde toch wel hoe geen van de kinderen zoo door en door 't Hollandsche ras van den vader vertoonden als Benjamine. Het gaf een soort van superioriteit die 't kind ook altijd gevoeld had.

„Dag Mama"," antwoordde zij vriendelijk — koel op den uitbundigen groet van haar moeder; die dadelijk de kleine van haar overnam en naast zich op den grond zette.

„Dag Jetje, dag schat, dag toet, dag ati van Oma." Het kind schaterde het uit en graaide in de mand met rozen.

„Pas op, Jetje, er zijn dorens aan", waarschuwde Benjamine.

Moeder Delbo zette de mand in het rijtuig en hief het kind in haar armen omhoog. „Liêf, liêf," vleide ze innig en kuste het bolle kinderwangetje, „Oma dòl op jou, ja, gêmês," (verzot). Zoo vlug zij kon op de matten sloffen, liep zij met het kind vooruit. De koetsier liet de paarden stapvoets voortgaan om haar te volgen. — In het smalle galerijtje van 't paviljoen links op het groote erf (het eigenlijke woonhuis was na Delbo's dood dadelijk tot pension ingericht), zat Lize al op hen te wachten. Het was een mager, Indisch meisje met groote oogen vol zachtheid. Zij nam de kleine Jetje van haar moeder over en gaf Benjamine de hand. „Dag Mien".

„Dag Lies. Ben je nog niet gekleed?" vroeg Benjamine met een ontevreden blik naar de sarong en kabaja van haar zuster. „Ik heb 't zoo druk gehad", verontschuldigde zich Lize verlegen en met hetzelfde Indische accent dat Benjamine ook in haar moeder zoo kon ergeren — „Baboe Prans is ziek, nu moest ik helpen koken."

„Zoo. — Mama, wat staan uw rozen mooi," vervolgde Benjamine, plaats nemend op een van de oude eenvoudige wipstoelen, die met de ronde, gepolitoerde tafel het eenige meubilair van 't galerijtje uitmaakte. „De mijne willen nooit, ik heb er altijd rupsen aan of andere beesten. Nooit bloeien ze zooals bij u!" klaagde zij.

„Ach kind, jij wil ook niet zorgen."

Benjamine ergerde zich weer aan dat Hollandsch. „Hoe zorgen?" vroeg zij ongeduldig.

„Wel, 's avonds moet jij zoeken, met een lamp, dan zijn ze goed te zien", legde moeder Delbo uit; en dan weer tot het kindje, dat aan Lizes hand ronddribbelde en nog niet praten kon, maar voortdurend klanken stamelde als van een kwètterend vogeltje: „Dag toet, dag Oma's lieveling."

„Wat wordt ze al groot, hè ma?" zei Benjamine trotsch, „o Piet is zoo dol op haar..."

„Net als je vader op jou, kind." En moeder Delbo zuchtte. Benja-

mine keek verveeld langs de witgekalkte muren, waarop mooie, welige varens en fijn-puntige palmen doezelige schaduwen wierpen. Als mama over 't verleden begon, werd ze zoo vervelend. Maar wat waren die planten mooi! Kon zij ze maar zoo krijgen, maar bij haar was te weinig licht, zij deed de zeilen altijd potdicht voor de hitte. Haar lief, gezellig huis! Te denken dat ze als kind, altijd *hier* had moeten leven, tusschen deze leelijke, grof bewerkte meubels, tusschen haar Indische onbeschaafde moeder en haar domme, bruine zusje. Goddank, dat ze er uit was, uit dien rommel, dacht zij; alleen die planten...

Opeens trok haar moeders stem haar weer uit haar gepeins. „Morgen ben je jarig, Mien," zei de goede vrouw, „wat wil jij nou van maatje hebben, kind?" „Ach ma, ik weet wel wat, maar..."

„Nou kind, zeg maar gerust."

„Deze prachtige varens van u, hier. Wat hebt u er eigenlijk aan! Ze komen hier niet uit, in dezen leelijken rommel. Bij mijn nieuwe meubeltjes zullen ze prachtig staan!"

Moeder Delbo kleurde even. Het was van drift. Zij was van een heftige natuur, maar zij had in haar moeilijk bestaan van in alles van anderen afhangende handelsvrouw wel geleerd zich te beheerschen.

Vroeger, ja, vroeger, toen de kinderen nog klein waren, toen had ze er dikwijls op geslagen, als ze driftig was en toen waren zij bang voor haar geweest. Maar nu waren zij haar allen ontgroeid, behalve Lize. Waartoe diende het zich nu driftig te maken? Dan kwam Benjamine misschien nooit meer en zou ze haar kleinkind moeten missen...

„Ik heb die planten al tien jaar, kind," zei ze alleen met onvaste stem.

„Nou goed, dan maar niet," antwoordde het jonge vrouwtje ontstemd. Zij was het niet gewoon een wensch onvervuld te zien.

„Maar ik zal voor jou andere opkweeken, ja", vervolgde de moeder haastig, „heel mooie stekken heb ik nog".

„Goed", zei Benjamine achteloos en bekeek haar mooie handjes.

„Hoe is 't met Adolf? Hebt u nog geen brief van hem?" vroeg zij.

„Neen, kind, hij heeft mij niet meer noodig, denk ik. Wacht maar, als hij soesah heeft, dan schrijft hij wel".

„Hè Mama!" riep Benjamine met een minachtend mondje, „wat is dat nu weer voor een gezegde".

„Toch waar", mokte de oude vrouw en er was een rimpel tusschen haar oogen die zich verscherpte. Zij dacht aan haar oudsten zoon, die haar nooit eenige liefde had gegeven. Toch had zij 't meest van hem gehouden. Misschien daarom.

„Ja, de kinderen worden groot en gaan weg, maar hun moeder vergeten ze", zei ze zachtjes, met bitterheid. En toen dacht ze ook aan haar andere zoons, Hendrik en Frans. Mooie, vlugge jongens

waren ze, met een aangeboren bevalligheid, begaafd en vroolijk en toen een oom uit Holland, die voor zaken in Indië kwam en de aardige jongens graag voort wilde helpen, ze met zich naar Europa meenam, was er een groote leegte geweest in huis. En schrijven deden ze weinig. Zoo waren zij allen gegaan.

„Hoor eens, Ma," klonk Benjamines stem weer, die niet hield van die sentimenteele beschouwingen, „wat ik ook graag morgen zou willen hebben... ketoepat [1]). Daar ben ik zoo dol op."

„Ketoepat? Niets anders?"

„Nou ja, met alles wat er bij komt. Niemand kan dat zoo lekker maken als u."

„En voor hoeveel moet ik maken?"

„Voor... twaalf personen. Komen u en Lize dan ook eten?" vroeg zij verlegen, hopend dat ze bedanken zouden.

„Neen, Mien, je weet, ik hou niet van."

„En Lies?"

Lize antwoordde halfluid: „Kan niet, als Baboe Prans ziek is."

„O ja, wat heeft ze toch?" informeerde Benjamine vluchtig.

Dysenterie. Dat is nu al een maand lang, ja Ma?" zei Lize, „eerst heeft ze nog gekookt, maar nu kan ze niet meer".

„O, maar... weet je zeker, dat 't dysenterie is?" vroeg Benjamine verschrikt. Ze was wit geworden en greep haar kind bij een arm, als was 't in gevaar.

„Als 't maar geen cholera is!" fluisterde ze bevend. Het was de grootste angst van haar leven en elken oostmoesson, als zij in de krant las, dat er weer eenige gevallen waren voorgekomen, kwam die angst als een marteling terug.

„Massa, Mien, een maand lang!" riep moeder Delbo lachend.

„O ja, dat is waar, maar jullie moeten toch voorzichtig zijn. Kom, Jetje, kom met maatje mee, we gaan weg".

„Waarom zoo gauw?" klaagde de grootmoeder. „Jij komt zoo weinig en dan dadelijk weg."

„Maar Ma, 't wordt al donker. Lize, zeg eens aan den koetsier dat hij de lantarens opsteekt. Kom, Jetje". Maar het kind, dat op Lizes schoot op een stuk „goelali" zat te zuigen, was volstrekt niet van plan mee te gaan en maakte een beweging met de schouders van verwend kind, die moeder Delbo ook al aan Benjamines jeugd herinnerde.

„Ja, wacht maar, zij zit jou op den kop", zei ze lachend, zich op de knieën slaande van pleizier in een uitbarsting van gulle vroolijkheid. Benjamine haalde de schouders op. „O ja, Ma", zei ze achteloos, „ik heb een brief van Hendrik. Een heel aardige brief. Ik heb hem meegebracht voor u".

---

[1]) Rijst in mandjes van klapperblaren gekookt.

„Allah, die jongen! die schrijft nooit meer aan Maatje. Hij vergeet mij. Geef hier kind, ik zal hem straks lezen".

„Oom en Tante schijnen heel lief voor Hendrik en Frans te zijn. Die jongens boffen toch! ze genieten zoo van Europa. U moet alles maar eens op uw gemak lezen. U hebt toch geluk met uw kinderen, Ma".

„Ja, ik heb geluk". Er kwam een zachte uitdrukking op 't breede, gerimpelde gezicht. Wat kwam 't er ook eigenlijk op aan, dacht zij ineens, of de kinderen haar vergaten; als ze maar gelukkig waren. En een goede opvoeding had zij ze toch gegeven, zij had zooveel mogelijk haar best gedaan.

„Je vader zou tevreden wezen kind", zei ze zachtjes. „Kom, nu gaan we toch heusch", zei Benjamine, die bang was voor een lang verhaal, „kom Jetje, allo dan toch".

Toen Benjamine wegreed, met al de mooie geplukte rozen op schoot en een mandje vol lekkernijen aan haar voeten — want bij moeder Delbo gingen de kinderen nooit met leege handen weg — werd zij nog lang door haar moeder nagestaard.

„Wat zou haar vader genoten hebben als hij zijn mooie dochter zóó had kunnen zien", dacht de oude vrouw met een zucht. Toen ging ze met Lize naar de keuken om toe te zien op 't avondeten.

In de groote holle ruimte, waar verscheidene ovens waren aangebracht en die in den plotseling neergevallen avond verlicht was door een eenvoudig hanglampje, stonden twee jonge bijkoks en een baboe groenten schoon te maken en kippen te plukken.

Moeder Delbo zag dadelijk ongerechtigheden en maakte de baboe die angstig omkeek, driftig een standje. In de Rembrandteske verlichting van 't lampje, waardoor reusachtige schaduwen op de wanden beefden, werden haar gebaren ontzaglijk van dreiging. . . . .

Zoo leek het Lize ten minste, die zenuwachtig bang voor haar moeder zijn kon. Schichtig en vlug begon zij aan de toebereidselen voor de maizenavla, die voor de commensalen bestemd was dien avond. Toen moeder Delbo ieder behoorlijk aan 't werk zag, nam zij een walmend olielampje uit de handen van een toeschietenden bediende en ging, om een bad te nemen in de voor haar eigen gebruik ingerichte badkamer, heel aan 't eind van het erf. Toen zij langs de bediendenkamers slofte, bedacht zij zich even en ging een van de donkere vertrekjes binnen, waar baboe Prans op 't ziekbed lag. Zij was gehecht aan die meid, die bij haar in dienst was gekomen toen Frans geboren werd en daarna den naam van 't kind gehouden had, al was de *F.* in een *P.* veranderd. In het benauwde kamertje lag de oude baboe in een deken gewikkeld op de balèh balèh. — Geen ander licht was er dan wat flauw door de openstaande deur van een lantaren buiten naar binnen

drong. Moeder Delbo hield haar bevende oliepit boven 't bleekbruine gezicht van de vergrijsde Javaansche.

„Hoe ben je nu, baboe Prans?" vroeg zij in het maleisch.

„Heel ziek", was 't gelaten antwoord.

„Waar is je dochter? Past die niet meer op?"

„Ook ziek. Zooeven".

„Wat heeft die dan?"

„Misschien . . . de gevreesde ziekte," fluisterde de oude, angstig om 't woord „cholera" te noemen.

Moeder Delbo schrikte. Zoo snel zij kon, ging zij in huis en haalde den choleradrank, dien zij altijd voorhanden had. Zij ging zelve bij de kermende vrouw, die in een kamer naast de oude baboe was neergezakt. Kalm en bemoedigend sprak zij enkele woorden, liet de door de hevigste krampen gemartelde vrouw van de medicijn drinken en dekte haar met dekens toe. —

Het was niet de eerste keer dat zoo iets op haar erf voorkwam. Zij was ook niet bang. Zij was alleen blij, dat Benjamine en 't kleintje vertrokken waren.

Toen alles gedaan was wat in haar macht stond, ging zij haar bad nemen en zette zich toen bij Lize in 't voorgalerijtje, waar de lamp was opgestoken, om eindelijk Hendriks brief te gaan lezen.

Herhaaldelijk moest zij haar oogen afvegen onder die lectuur. Wat schreef die jongen mooi! Het was haar of ze in een boek las. Zij begreep er niet eens alles van, vooral niet toen hij over kunst begon. Als kind had hij al aardig geteekend en oom liet hem nu les nemen bij een schilder, schreef hij. Hij ging dikwijls met een van zijn nichtjes, die ook schilderde, naar Amsterdam en dan genoot hij van 't Rijksmuseum. Zijn enthousiasme uitte zich in lyrische termen.

„Die Hendrik, zoo knap toch!" zuchtte de moeder. Lang bleef zij met den brief in haar handen zitten. Het verleden leefde weer voor haar op. Zij zag de kleine jongens ravotten in den tuin, zag hun donkere, ondeugende oogen, de slanke, welgebouwde figuurtjes. Als heel klein kind vooral zag zij ze 't liefst. Toen waren ze nog zoo heelemaal van háar, zochten ze haar alleen nog tot bescherming en in behoefte aan warme teederheid. Want toen ze grooter werden... Zij, die na den dood van haar man met ongelooflijke energie en tact haar pension had bestuurd, haar bedienden geleid en nagegaan, die de tallooze moeilijkheden van een vrouw, die alleen haar brood moet verdienen voor zich en de kinderen, zoo bewonderenswaardig had doorstaan, zij had zich op een gegeven oogenblik te zwak, te onmachtig gevoeld voor de opvoeding van haar eigen kinderen. Zoolang ze nog klein waren geweest, en bang voor haar stem, haar handen (want in haar drift kon ze hard genoeg slaan!) ging 't nog vrij goed, maar hoe ouder ze werden, hoe moeilijker haar taak haar toe had geschenen.

Hun geestelijke ontwikkeling was de hare al heel gauw over het hoofd gegroeid en toen was de neuswijsheid van de jongens, hun alles-beter-weten gekomen met den fijnen spot van Benjamine, de jongste, maar vlugste van allen, die telkens het woord vond dat de lachlust van de anderen opwekte.

Tegenover haar kinderen had moeder Delbo verward, verlegen en weldra machteloos gestaan. Zij waren van een ander ras dan zij: fijner, beschaafder, Europeescher. In hun accent, in hun manieren, in hun smaak verschilden zij van de eenvoudige, Indische moeder en dat verschil werd telkens dieper, telkens breeder. Op school gingen zij om met kinderen uit de hoogste ambtenaars- en handelskringen, want het was haar trots, van moeder Delbo, dat haar vlugge jongens en haar mooie Benjamine op de beste scholen gingen die er waren; zij werden uitgenoodigd op feestjes in die kringen en brachten voorstellingen en ideeën thuis, waarvan de moeder geen begrip had. Behalve Lize, die huilend gesmeekt had om niet mee te doen — zij was door haar ziekelijk gestel van de andere kinderen vervreemd — waren ze ook op een dansles, die gegeven werd in de grootste huizen van Batavia. — En hoe genoot moeder Delbo, als ze een enkele keer kwam kijken, — niet dikwijls, want dan moest ze zich kleeden en dat deed ze niet graag, ze vond de Europeesche kleeding benauwd — hoe genoot ze dan van haar mooie kinderen: de jongens zoo lenig en vlug, met iets gedistingeerd-hoffelijks, dat ze ook in hun vader altijd had aangebeden; en Benjamine, glanzend-blond meisje met fijne, ranke beentjes en luchtige, lieve gebaartjes. Elk complimentje, dat de andere dames haar maakten over haar kinderen had ze altijd in haar hart bewaard als een schat.

Moeder Delbo liet den brief van haar zoon in haar schoot vallen en peinsde verder. Het gebeurde haar niet vaak, haar, de bedrijvige, altijd bezige. Maar het was vandaag of het verleden haar niet meer los wou laten; of het aan haar ziel hing als een moe, drenzerig kind. En nu liet ze zich maar eens gaan.

Haar gedachten liepen terug naar het begin van haar huwelijk. Adolf Delbo was toen pas een jaar geleden uitgekomen en eenvoudig employé aan de Handelsbank. Zij hadden niet meer dan driehonderd gulden in de maand gehad om van te leven. Voor Batavia was 't weinig, vooral omdat hij uit een huisgezin kwam met weelderige gewoonten, die hij ook in zijn huwlijk had meegebracht. Maar zij was handig, werkzaam en zuinig geweest. Zij waren altijd toegekomen en Delbo's vrienden hadden hem benijd om zijn mooi verstandig vrouwtje. O, die eerste jaren, wat waren die mooi geweest; later kwamen de zorgen en ook... enkele onaangenaamheden. Want er was ook tusschen Delbo en haar het verschil van ras en smaak, van ontwikkeling en aanleg geweest, dat zij nu voelde in haar kinderen.

Dat was 't noodlottige leed, dat zij altijd zou blijven voelen...! Maar hun huwlijk was in evenwicht gebleven door haar diepe, hartstochtelijke liefde en zijn eerbied voor haar groote en goede eigenschappen. Toen de kinderen kwamen, was Delbo vóór alles vader geworden. Zijn leven ging op in de belangen voor de kinderen en de aanbidding van het laatst gekomen meisje, de heerlijk mooie Benjamine was zijn grootste geluk. Hij werd niet moe het kind in zijn armen te nemen en in bewondering aan te zien: het teêre mooi van dat zijvlossige haar, van die helderdiepe blauwe oogjes, van heel dat fijne, slanke lijfje; en als hij zijn vrouw dan kuste, was 't met innige dankbaarheid, dat zij hem zulk een schat gegeven had. Natuurlijk had hij ook zijn jongens lief en de arme, zwakke Lize, maar de moeder voelde wel hoe àl zijn teederheid soms uitging naar 't mooie dochtertje, dat ook zoo echt een kind was van zijn ras. Toen was hun geluk op 't hoogste punt geweest. Delbo had elk jaar opslag gekregen en was langzamerhand gestegen tot directeur. Zij hadden een ruim huis gekocht op een enorm erf en de kinderen werden op de meest onbekrompen wijze opgevoed. Delbo had onvermoeid gewerkt. Geen inspanning was hem te veel geweest, nooit had hij geklaagd, altijd was hij moedig, altijd vol toewijding geweest. Toen begon zijn robuste gezondheid te lijden onder de aanvallen van 't tropische klimaat en den overmatigen arbeid van de laatste jaren.

Zij zag hem telkens magerder worden, en op een dag hield zij hem thuis, omdat zij voelde hoe warm zijn huid brandde, droog en gespannen. Zoo was zijn ziekte begonnen, haar pijnigende angst, hun beider onuitgesproken vrees voor 't einde. O, wat zij geleden had aan dat ziekbed, niemand wist 't. Maar nu nog, als zij 's nachts wakker lag, kon zij zich levend duidelijk voorstellen, de afschuwlijke, martelende angst voor zijn leven en dat onmachtige gevoel van niet te kunnen helpen!

Toen was 't einde gekomen. Hij had haar niet meer herkend, en ook niet de snikkende kinderen, die schuw op hem neer zagen, ja zelfs de kleine Benjamine scheen hij niet meer gezien te hebben, de kleine Benjamine, die, pas uit bad, de blonde krulhaartjes opgeborsteld, de mollige handjes naar hem had uitgestoken en juichend had geroepen: „Pappa! bij Pappa!"

— — — — — — — — — — — — — — — —

Hoe zij dien tijd had doorgeworsteld. — Och, ze wist het zelve niet meer. Iedereen had haar flink genoemd. Zij had alleen maar machinaal gedaan wat er gedaan moest worden; en altijd had ze zich als een wanhopige aan 't denkbeeld vastgehouden: „de kinderen een goeie opvoeding te geven".

Zij was pension gaan houden, had melk verkocht, kippen gefokt, had Indische lekkernijen gemaakt en rond laten venten door haar

bedienden; op alle mogelijke manieren had zij getracht geld te verdienen en 't was haar gelukt. Zij had moeilijke tijden gekend; haar huishouding, haar bedrijf hadden voortdurende zorg geëischt. Zij had te worstelen gehad met wanhopigmakenden tegenstand, van menschen zoowel als van omstandigheden: oneerlijkheid van bedienden, die zelden 't volle bedrag van 't opgehaalde geld aan haar terug brachten, onwil, slordigheid, indolentie en brutaliteit, hoogloopende twisten onderling, ze had alles verdragen en geleid, was dikwijls als scheidsrechter opgetreden, ook onder haar commensalen, waar ze een groote autoriteit uitoefende, moeder Delbo. Ook was er ziekte geweest onder haar koeien, hadden brutale dieven een paar keer bij haar ingebroken; maar zij had zich door alles heengeslagen.

Zij herinnerde zich nu allerlei kleine voorvallen, quaesties die zij gehad had met Europeanen en Chineezen, ruzie met haar eigen familie die ook mee had willen genieten van haar voorspoed en 't zuurverdiend geld; zij zag haar kinderen in gedachten nog eens onder duizend zorgen en angsten menschen worden en afscheid van haar nemen. Zij herinnerde zich vooral de pijnlijke uren, toen zij gevoeld had hoe haar kinderen zich eigenlijk voor haar schaamden wanneer zij in gezelschap waren; een kinderpartijtje vooral, toen Benjamine haar was voorbijgeloopen en niets had willen antwoorden, den heelen avond een strak gezichtje had getrokken en thuis in snikken was uitgebarsten, omdat de meisjes haar hadden geplaagd met haar bruine, krompratende mama! O, dat waren bittere droppels geweest in haar leven! Benjamine had zich thuis nooit gelukkig gevoeld, dat wist ze, altijd wou het kind uit, altijd bij andere menschen.

Met Lize was 't ook nooit goed gegaan, al was 't zwakke kind een machtelooze prooi geweest voor Benjamine's plaagzucht en nukkig egoïsme. Misschien had juist die slapheid Benjamine geëxaspereerd en was de minachting voor haar zusje de oorzaak geweest van haar booze buien dikwijls. Moeder Delbo herinnerde zich in elk geval veel gekibbel en veel tranen tusschen de zusters. Och, ze begreep 't wel, Benjamine had ze nooit een verstandige opvoeding kunnen geven, ze had het kind eerst verwend en later moest ze toezien hoe de wereld die taak van haar overnam.

Wat Benjamine betreft, de vleierijen en de bewondering van anderen werden haar al heel gauw een levensbehoefte, evenals luxe, schoonheid van vormen en kleuren, en waar vond ze die thuis? Hoe vaak ergerde zij zich aan dien „kalen boel", dien „ellendigen troep", aan de ongelukkige, leelijke Lize, aan haar van gezetheid moeilijk loopende moeder met het zorgelijke, trieste gezicht, dat telkens Indischer scheen te worden, aan haar beider spreken en denken, aan duizend kleinigheden die toonden hoe zij verindischten telkens meer. Zij werd boos als haar moeder over niets anders kon spreken dan over de keuken, het eten,

het erf. Zij ergerde zich aan 't scharrelen met en afdingen van Chineesche en Javaansche kooplui, uren lang; zij werd ziek van weeheid als zij visite kregen van Indische dames, die over „steenen gooien", „goena goena" en moeilijke bevallingen spraken en door haar moeder met belangstelling werden aangehoord.

Met elken dag voelde Benjamine zich vreemder worden aan haar omgeving en het was met jubelende blijdschap dat zij het aanzoek had aangenomen van een jongen, gedistingeerden advocaat.

Moeder Delbo had zelve gezorgd voor het uitzet; geen stuk of het kwam uit háar handen of die van háar naaisters en onvermoeid had zij meegeholpen het huis in te richten voor haar kind.

Zoolang Benjamine haar zoo had zien zorgen, was zij vol zachte verteedering voor haar moeder geweest.

Doch na haar huwlijk, in haar heerlijk mooi huis, aangebeden door haar man, in een vroolijken kring van beschaafde kennissen, vergat ze dikwijls haar op te zoeken. De oude vrouw kwam zelden bij haar. De enkele keer dat zij den blik van gêne had opgevangen, waarmee Benjamine haar moeder had begroet, toen die bij haar binnen kwam en er eenige dames op visite waren, was moeder Delbo genoeg geweest.

Zij wachtte nu maar af tot Benjamine bij haar kwam.

Zoodra de moeder noodig was tot hulp, werd zij niet meer vergeten! Nooit zou de tijd na Benjamine's bevalling uit haar geheugen worden gewischt. Benjamine doodziek, het kindje bij een slechte min, haar eigen huishouden en dat van haar dochter verwaarloosd . . . Toen was zij noodig geweest. Zij had eindelijk wel begrepen, dat de kinderen haar alleen lief hadden wanneer zij *noodig was*.

Eerst had zij er bitterheid om gevoeld, maar nu berustte zij.

En nu ze daar zat, met Hendrik's brief in haar schoot, over haar leven te peinzen, verwonderde het haar ook niet meer, dat de jongens aan hun zusje schreven en nooit meer aan haar. Wat begreep zij, eenvoudige, van al die geleerde en hoogdravende woorden? Wat zij alleen had gekund, was: de kinderen lief hebben en hard voor hen werken. En zij waren die groote liefde, dat harde werk vergeten, zooals zij misschien op hun beurt door hun eigen kinderen vergeten zouden worden.

Met een zucht stond zij op om naar bed te gaan. Laat opblijven was haar onmogelijk, want haar dagtaak begon weer om half vijf.

Toen zij in bed lag, overdacht zij nog alles. Oordeelde zij niet te hard over haar kinderen? Ze waren nog zoo jong. En toen kwam ook weer dezelfde vredige gedachte die al meer bij haar was opgeweld: „Wat kwam het er ook op aan of de kinderen haar vergaten. Als ze maar gelukkig waren".

En daarop sliep ze in.

F.

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. W. R. Koch: Bijdrage tot de anthropologie der bewoners van Zuidwest Nieuw-Guinea; benevens uitkomsten van lichaamsmetingen verricht bij Javanen, Sumatranen, Baliërs en Sasaks. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de geneeskunde. Leiden, voorheen J. Brill. 1908. 8°. Met kaart, platen en tabellen.

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1908. Eerste gedeelte: grondgebied en bevolking, inrichting van het bestuur van Ned.-Indië en Bijlagen. Tweede gedeelte: Kalender en Personalia. Batavia, Landsdrukkerij. 2 dln. 8°.

Jaarboek van de Koninklijke Marine. 1906—1907. Uitgegeven door de zorg van het Departement van Marine. 's Gravenhage, Gebr. van Cleef. 1908. 8°. [Blz. 258—273 behandelen West-Indië; 287—347 Oost-Indië.]

H. W. Bosman: Atlas van de Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië. Nieuwe, naar de laatste gegevens bewerkte schooluitgave. Leiden, A. W. Sijthoff. (1908). fol.

Statistiek van het vervoer op de **spoorwegen** en **tramwegen** met machinale beweegkracht in Nederlandsch-Indië over het jaar 1906. Batavia, Landsdrukkerij. 1907. 8°. Met tabellen.

Onderzoek naar de mindere welvaart der Inlandsche bevolking op Java en Madoera.
Samentrekking van de Afdeelingsverslagen over de uitkomsten der onderzoekingen naar de economie van de desa in de Residentie Cheribon en Preanger-Regentschappen. Weltevreden, F. B. Smits en Batavia, H. M. van Dorp & Co. 1907. 2 dln. fol.
Samentrekking van de Afdeelingsverslagen over de uitkomsten naar de irrigatie in de Residentie Pekalongan, bewerkt door den ingenieur van den waterstaat **R. van den Broek d'Obrenan.** Batavia, G. Kolff & Co. 1907. fol.

H. J. van Meegeren: Korte schets van de geschiedenis onzer koloniën. Deventer, Æ. E. Kluwer. [1908]. 8°.

Handboek ten dienste van de suikerriet-cultuur en de rietsuiker-fabricage op Java. Derde deel: De fabrikatie van suiker uit suikerriet op Java, door **H. C. Prinsen Geerligs.** Uitgegeven door de Vereenigde Proefstations voor suikerriet in West- en Oost-Java. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1907. gr. 8°.

A. C. Vreede: Bijdragen tot de Javaansche etymologie. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1908. 8°.

Dr. F. W. T. Hunger: Proeve omtrent schaduw-cultuur met Delitabak op Sumatra's Oostkust. Batavia, G. Kolff & Co. 1907. gr. 8°. [Mededeelingen uitgaande van het Departement van Landbouw. No. 3].

Observations made at the Royal magnetical and meteorological Observatory at Batavia. Published by order of the Government of Netherland's East-India by **Dr. W. van Bemmelen.** Vol. XXVIII. 1905. Containing meteorological, magnetical and seismometric observations made in 1905. (With 3 appendices). Batavia, Government Printing Office ['s-Gravenhage, Martinus Nijhoff]. 1907. fol.

Dr. I. Groneman: Geografische namen, Semarang, H. A. Benjamins. [1907]. 8°.

S. R. Steinmetz: De beteekenis der volkenkunde voor de studie van mensch en maatschappij. Rede bij de aanvaarding van het ambt van hoogleeraar aan de gemeente-Universiteit van Amsterdam uitgesproken. 's-Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1908. 8°.

N. W. Easton: De Indische mijnverordeningen. Indische mijnwet (Stbl. 1899. No. 214) en mijnordonnantie (Stbl. 1906. No. 434), voor de practijk bewerkt. Semarang-Soerabaia-'s-Gravenhage, G. C. T. VAN DORP & Co. [1908]. 8°.

J. H. Nieuwenhuis: Eenige cijfers [met betrekking op Britsch-Indië en Java]. Voordracht gehouden in een vergadering van ambtenaren van het B. B. in Ned.-Indië. 's-Gravenhage, 1908. 8°.

Martinus Nijhoff: The principal works relative to the Dutch East Indian Colonies. A systematic catalog of books. The Hague, M. NIJHOFF. 1908. 8°.

J. van Baren: Physiografische problemen in den Indischen Archipel. Openingsrede der geophysische sectie van het 11e natuur- en geneeskundig congres te Leiden op 5 April 1907. (Overgedrukt uit de handelingen van genoemd congres). Verschenen Febr. 1908. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap. *1908 No. 1*

De luchtvaart ten dienste van het wetenschappelijk onderzoek in Ned.-Indië, door A. E. RAMBALDO. — De eerste bestijging van den heiligen vulkaan Batoer op Bali, 2 Nov. 1906, door W. O. J. NIEUWENKAMP (met platen). — Een viertal tochten door het eiland Terangan (Aroe eilanden) in Maart en April 1907, door J. W. TISSOT VAN PATOT (met plaat en kaart). — De 5e wetenschappelijke expeditie naar het binnenland van Suriname, door L. A. BAKHUIS. Met Reisverslagen. I—IV, van C. H. DE GOEJE (met kaart). — Is de Snopi aan Nieuw-Guinea's Noordwestkust soms de bovenloop der Sëbjar, die uitmondt in de Maccluergolf? door A. TISSOT VAN PATOT (met tekstkaartje). — De terugkeer en afloop der Lorentz-Expeditie naar Centraal Ned. Nieuw-Guinea, door G. P. ROUFFAER (met kaart). — Litteratuur-overzicht Indischen Archipel.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Deel XXXIII. Afl. 4 en 5. Oct.—Nov. 1907.*

Denkbeelden omtrent eene verbeterde Bestuursinrichting en een op plaatselijke aanwending der middelen ingericht financieel beheer, door F. J. COUWENBERG. — De afdeeling Soerabaia, door H. TH. KAL. — Immigratie en Irrigatie, door CARON. — Gerechtelijk scheikundige onderzoekingen in Nederlandsch-Indië, door J. VAN DONGEN. — De belastingplannen voor Sumatra's Westkust en het Plakkaat Pandjang, door C. LULOFS.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *8e. jaar: 1907—1908. No. II.*

Psychologische koloniale politiek, door Dr. J. H. F. KOHLBRUGGE.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 7 Januari 1908.*

De Toradja's van Midden Celebes, wat zij zijn en wat zij kunnen worden (Voordracht, met debat, door Dr. N. ADRIANI).

Het Koloniaal Weeklad. *8e. jaarg. (1908). No. 3.*

De opleiding der Candidaat Indische ambtenaren, door W. E. S. (zie ook No. 4).

Eigen Haard. *34e. jaarg. (1908). No. 4.*

In het hartje van den Preanger, door Th. J. A. Hilgers (met afb.; zie ook No. 5).

De Gids. *Februari 1908.*

Indische feiten en cijfers, door Mr. C. Th. VAN DEVENTER. (Naar aanleiding van Mr. N. P. VAN DEN BERG: Munt-, crediet- en bankwezen, handel en scheepvaart in Ned.-Indië. Historisch-statistische bijdragen).

Weekblad voor Indië. *4e. jaarg. (1907—1908). No. 35.*

Indo-Nederlanders naar Holland, door Dr. A. A. FOKKER, (zie ook No. 37). — Een Indisch predikant uit de 18e eeuw [Ds. van Iperen], door GABRIËL, (zie ook No. 36). — Een tocht van 10 dagen, door Flores met kapitein Christoffel (met foto's), door E. — De nieuwe torpedobooten (met foto's).

Id. No. 36. Hoog bezoek in Indië [van een Chinees], door W. v. M. (met foto's). — De Bond van geëmployeerden in de Suikerindustrie. — G M. W. Zuur (met portret), door R. B. M. — De vruchten en bloemententoonstelling te Batavia (met afb.).

Id. No. 37. Geveinsde oneerbiedigheid bij de volken van Celebes, door J. E. Jasper. — Bekende Indische tijdgenooten, H. C. Prinsen Geerligs (met portret), door M. van Geuns. — De uitbarsting van de Piek van Ternate (met afb.), door H. M. Meihuizen Hazen. — Resident Heyting (met portret).

Id. No. 38. De rechtstoestand der gouvernements-ambtenaren in Ned.-Indië, door X. — Kaartweefsels, door Mevr. N. van Zuylen Tromp (met afb.). — Een autoclubtocht naar Malang (met afb.). — Een veefokkerij te Buitenzorg, door G. J. de Kruiff (met afb.)

De Ingenieur. *23e jaarg. (1908). No. 7.*

Het Banka-boortoestel voor de uitvoering van ondiepe boringen en grondonderzoek (met afbeeldingen), door E. Middelberg.

De Indische Mercuur. *31e jaarg. (1908). No. 2.*

Rubberscraps, door A. H. Berkhout. — De oprichting eener Gouvernementsrubberonderneming in Suriname. — Handel in caoutchouc en getah-pertja van de Straits Settlements over 1906. — Vergadering van caoutchouc-planters [te Medan]. — De beteekenis van het bezoek van den Gouverneur-Generaal aan Pangkalan Brandan. — De Java Suikerproductie in 1907. — Suikerproductie in den Oosthoek.

Id. No. 3. Scheikundige bijdragen tot de kennis der Java-kina door Dr. K. W. van Gorkom [besproken], door P. van der Wielen. — Het negende Koffiecongres te Soerabaja. — Kinakultuur-belangen. — De exploitatie der phosphaatmijnen Santa Barbara op Curaçao. — Java Tabak. — De malariabestrijding. — Voordracht van den heer Th. F. A. Delprat over de reis naar Ned.-Indië.

Id. No. 4. Rubberscraps, door A. H. Berkhout. — Ecgonine bepaling in Java-coca, door Dr. A. W. K. de Jong. — Javasche, Japansche en Chineesche theeën. — Sumatra-tabak in 1907. — Een Gouvernements rubberonderneming in Suriname. — Ervaringen met Ficus elastica cultures. — Het regeeringsrapport over den indigo-oogst, campagne 1907/08, in Britsch-Indië.

Id. No. 5. Uit het Jaarboek van het Departement van Landbouw in N.-I., door Dr. K. W. van Gorkom, (*zie ook No. 6*). — De boschexploitatie uit een handelsoogpunt, door H. Berkhout. — De Suikerindustrie op Java, door J. C. Boot. — Sabang en Singapore. — Theehandel in Zuid-Afrika. — Katoencultuur in Palembang.

Id. No. 6. Het gebouw van het proefstation Kagok te Pekalongan, door H. C. Prinsen Geerligs (met platen). — Grepen uit het Boschwezen in Nederl.-Indië, door A. E. J. Bruinsma.

Inspectie van den Landbouw in West-Indië. *Bulletin No. 9. November 1907.*

Hevea guyanensis, in Suriname, door W. A. Baron van Asbeck. — De cultuur van divi-divi, door W. Versluys. — Twee variaties, door Dr. C. J. J. van Hall.

Bulletin du Département de l'Agriculture aux Indes Néerlandaises. *No. XI. 1907.*

Notes de pathologie végétale. II. Sur quelques maladies de Citrus sp., Castilloa elastica, Thea assamica, Oreodoxa regia, &c, par Dr. Ch. Bernard.

Id. No. XII. Sur quelques maladies des plantes à Caoutchouc, par Dr. Ch. Bernard.

Id. No. XIII. Die Orchideen von Java. Erster Nachtrag, von J. J. Smit. Mit 2 Tafeln.

Id. No. XIV. Beiträge zur Kenntnis des Kaffees, von Dr. K. Gorter.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Dl. 75. October 1907.*

Recente bemestingsproeven met kalkstikstof en andere stikstofhoudende meststoffen, door Brandts Buys. — Iets over Burbank en zijn werk, door Brandts Buys. — Het eeuwfeest der Stoomvaart V, door Noach. — Cuba. — Djati-markt. — Productenmarkt over November 1907.

Teysmannia. *1907. Aflevering 12.*

De eer te vruchtententoonstelling te Batavia, door H. J. Wigman. — Minder bekende en miskende vruchten op de vruchtententoonstelling te Batavia, door Soekaboewah. — De achteruitgang van de Liberia-koffie op Java. Welke houding

moeten wij tegenover haar aannemen, door Dr. P. J. S. Cramer. — De zintuigen der planten, door Hj. Jensen. — Sprokkelingen uit nieuwe publicaties. — Giftstoffen ter bestrijding der organismen, die onze cultuurplanten beschadigen. — Beschikbare zaden en planten.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 47 (1907). Afl. 6.*
Zestiende jaarverslag van de Landskoepok-inrichting en 12e jaarverslag van het Instituut „Pasteur" te Weltevreden (over 1906), door A. H. Nijland. — Sectiso perinealis mediana, door P. Wijn. — Een interessant geval van viscerale syphilis, door J. A. M. J. Jennissen. — X-zuur, het tegen beri-beri werkzame bestanddeel uit de katjang-hidjoe, door D. J. Hulshoff Poll. — Eenige statische en andere gegevens, ontleend aan de civiel geneeskundige jaarverslagen en aan de rapporten omtrent besmettelijke ziekten in Ned. Indië over het jaar 1906. — Twee gevallen van echte diphtheritus in Medan, door J. M. Knaap en W. Schüffer. — Een kort woord naar aanleiding van 't rapport over de resultaten der malariabestrijding in het garnizoen te Willem I, door Dr. J. T. Terburgh door S. H. de Granada. — Malaria-bestrijding te Willem I en Banjoe-Biroe volgens het stelsel van Dr. J. T. Terburgh, door Dr. C. L. E. de Raadt. — Von der deutschen Java-Expedition des Hernn Geheimrat Prof. Dr. Neisser. Weitere Versuche mit der Komplementbindungsmethode von Dr. Bruck. — Over de behandeling van blaassteen, door Dr. W. J. van der Min.

Berichten uit de Zendingswereld. *1908. No. 1.*
Weder iets over de Zending op Mentawei.

Mededeelingen vanwege het Ned. Zendelinggenootschap. *Dl. 51 (1907). 4e Stuk.*
Iets over ilä-ilä bij de Javanen, door S. Luinenburg. — Een noodkreet ten behoeve van weduwen en weezen in de Minahassa, door J. Louwerier. — De zending in Posso gedurende 1906, door Ph. H. C. Hofman. — De ontwikkeling der Zendingsscholen op Midden-Celebes, door N. Adriani. — Spaarbank „Minahassa."

Bulletin de d'Ecole française d'Extrême-Orient. *Tome VII. Nos. 1—2. Janvier—Juin 1907.*
L'architecture interprétée dans le bas-reliefs anciens de Java, par H. Parmentier. (Avec illustrations).

Allgemeine Missions-Zeitschrift. *Februar 1908.*
Das „Koppensnellen" auf Nias, von Missionar E. Fries.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1908. No. 2.*
Aus den Berichten eingeborener Prediger auf Sumatra, von Pastor Brockmann. — Etwas über den Islam in Sumatra, von Miss. G. K. Simon.

Globus. *Bd. XCIII (1909). Nr. 4.*
Die Selenka-Expedition nach Trinil.

W. C. Muller.

Statuten van Maatschappijen, werkende in de Nederlandsche Koloniën.

EERSTE NEDERLANDSCH-INDISCHE BIERBROUWERIJ.

(*Javasche Courant van 31 December 1907, No. 104*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel de overname, voortzetting en verdere uitbreiding der bierbrouwerij zooals die tot op heden door den heer A. Ziegenbalg werd gedreven met de daaraan verbonden fabriek voor minerale wateren en limonades met den handel in de verschillende fabrikaten.
Duur. 50 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directrice benoemd der naamlooze vennootschap Handel en Industrie Syndicaat.

THE ROYAL CINOMATOGRAPH COMPANY LIMITED.

(*Javasche Courant van 31 December 1907, No. 104.*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel de exploitatie van een of meer bioscopen met eene daarbij behoorende inrichting tot het vervaardigen van films en verder al datgene wat tot die exploitatie en de fabricatie behoort en wat in den meest uitgebreiden zin van het woord daartoe kan worden gerekend.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 25,000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 250.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer F. J. Salomonson.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN DE FABRIEK VAN AETHERISCHE OLIËN ODORATA TE NGALINDOENG TJITJOEROEK.

(*Javasche Courant van 7 Januari 1908, No. 2*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Ngalindoeng, residentie Preanger Regentschappen, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de in de dessa Ngalindoeng, district Tjitjoeroek, afdeeling Soekaboemi van de residentie Preanger Regentschappen, gevestigde fabriek van aetherische oliën Odorata, het drijven van handel en nering, de beoefening der industrie en de uitoefening van het landbouwbedrijf in den meest uitgebreiden zin des woords. Voorts het verkrijgen van in Nederlandsch-Indië gelegen gronden en het verhuren of verkoopen daarvan.
Duur. 50 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 125,000, verdeeld in 250 aandeelen van *f* 500.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer A. K. J. Kaffer, tot commissarissen mejuffrouw M. L. Kaffer en den heer J. W. J. Kaffer.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP KLINIEK VAN DE PEKALONGANSCHE SUIKERFABRIKANTEN.

(*Javasche Courant van 10 Januari 1908, No. 3*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Pekalongan heeft ten doel het opnemen en verplegen van Europeanen, vreemde Oosterlingen en inlanders, in dienst of loontrekkend van suikerondernemingen, en voor zoover de verplegingsruimte het toelaat ook van andere niet bij de suikerindustrie betrokken personen.
Duur tot ultimo December 1977.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 32,000, verdeeld in 8 aandeelen van *f* 4000.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer R. J. Blank. tot commissarissen de heeren W. C. J. Fikkert, A. de Vletter, G. J. H. Westenenk, A. Rijnbende en J. H. W. graaf van den Bosch.

PREANGER IMPORT- EN EXPORT MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Courant van 14 Januari 1908, No. 4*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng, heeft ten doel het drijven van handel in 't algemeen, daaronder begrepen import- en exporthandel, zoo voor eigen rekening als in commissie, en in het bijzonder de voortzetting van de zaken tot dusverre

onder de firmabenaming Fr. J. Th. Gobee te Bandoeng gedreven, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen opnemen en verstrekken van gelden, het disconteeren van handelspapier etc., het aankoopen, verkrijgen en exploiteeren van onroerende goederen, waaronder schepen, het aanvragen van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, het drijven van ondernemingen enz., het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten met het Gouvernement en particulieren, het verkrijgen en in kultuur brengen van gronden, het deelnemen in andere maatschappijen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel, enz. enz.

Duur 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 75,000, verdeeld in drie seriën van 50 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer E. J. Th. Gobee.

MAATSCHAPPIJ EN TOT EXPLOITATIE VAN LOS- LAADKRANEN.

(*Javasche Courant van 21 Januari 1908, No. 6*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Probolinggo, heeft ten doel het oprichten of overnemen en exploiteeren van een of meer los- en laadkranen aan de haven Probolinggo.

Duur tot ultimo December 1931.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 12.000, verdeeld in 12 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer R. E. N. Soesman, tot commissaris de heer L. Nieuwdorp.

TABAK MAATSCHAPPIJ BAH-BOELIAN.

(*Staats-Courant van 4 Februari 1908, No. 29*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Amsterdam, heeft ten doel de overname of verkrijging van de Nagaradja- en Bah-Boelian concessies op de Oostkust van Sumatra en de kultuur van en den handel in tabak en andere producten op de gronden, begrepen in deze concessies en op de gronden, die nader, onder welken titel ook, te harer beschikking mochten komen; voorts commissiehandel in zulke producten, het verleenen van consignatiën en voorschotten daarop en in het algemeen alles wat daarmede in den ruimsten zin verband houdt.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 1,500.000, verdeeld in 10 series van *f* 150,000, letters A. tot J., ieder gesplitst in 300 aandeelen van *f* 500, nommers 1 tot 300.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer A. S. Enthoven, tot commissarissen de heeren W. J. Wisse, J. Mees en J. W. van de Stadt.

RUBBER CULTUUR MAATSCHAPPIJ AMSTERDAM.

(*Staats-Courant van 11 Februari 1908, No. 35*).

Doel.. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Amsterdam, heeft ten doel de exploitatie van landbouwondernemingen in Nederlandsch Indië (uitgezonderd de residenties Soerakarta en Djokjakarta) in de eerste plaats door cultuur van caoutchouc en verder den handel in verkregen producten.

Duur tot 31 December 1980.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 1,000,000, verdeeld in 1000 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer P. van Leeuwen Boomkamp, tot commissarissen de heeren O. Spork, L. van Lankeren Matthes, P. J. J. J. van 's Heer Arendskerke en Th. C. Dentz.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TJIBINTARO PLANTATIONS.

(*Staats-Courant van 21 Februari 1908, No. 44*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Hulst, heeft ten doel het ontginnen van gronden, het aanleggen van kweekerijen en het doen van aanplantingen van allerlei aard, speciaal van caoutchouc, in de Nederlandsche Koloniën en in 't bijzonder op Java, op het concessiegebied van Tjibintaro; de bereiding van en den handel in de producten van de kweekerijen en de aanplantingen; het verkrijgen van terreinen in erfpacht of in vollen eigendom; de exploitatie, de wederverkoop of de verhuring van die terreinen. Voorts zal zij kunnen deelnemen in gelijksoortige ondernemingen bij wijze van inbreng, aankoop van aandeelen of anderszins en door de oprichting van filialen.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 500,000, verdeeld in 2 seriën A en B, serie A is groot *f* 270.000, serie B *f* 230.000, elke serie verdeeld in aandeelen van *f* 250.

Bestuur. Voor de eerste maal tot leden van den raad van beheer benoemd de heeren F. Beauthier en J. F. A. M. van Waesberghe, tot technisch adviseur de heer A. N. Berkhout, tot leden van het college van commissarissen de heeren G. Dochen, E. Dubois, L. Lacourt, V. Lacourt, D. Vanderhaegen, Mr. A. A. de Veer en J. Wégimont.

De nagedachtenis van Mr. H. G. baron Nahuys van Burgst, getoetst aan officieele en particuliere bescheiden,

DOOR

P. H. VAN DER KEMP.

„Den kolonel Nahuys ken ik sedert een derde van een eeuw; hij heeft, gelijk wij allen, bij goede hoedanigheden, gebreken; maar het is zeker, dat hij misschien zich voor sommige personen te sterk enthousiasmeert, doch tevens ook, dat hij een excellent hart heeft, dat nooit iemand nadeel heeft gedaan."

Generaal H. M. de Kock, d.d. 28 Nov. 1829.

I.

De heer W. C. Nieuwenhuyzen heeft in *De Tijdspiegel* van 1907 een artikel geschreven tot het hooghouden van den naam van *„Generaal-Majoor Mr. H. G. Baron Nahuys van Burgst (1782—1858)"*. Ook in zijne verhandeling *„Twee politieke bannelingen onder de regeering van koning Willem I"* in *De Indische Gids* van hetzelfde jaar wordt voor Nahuys' naam opgekomen.

Aanleiding er toe vond hij in een artikel van Dr. H. T. Colenbrander, gepubliceerd door *Onze Eeuw*, 5e jaargang, dl. II over *„Het jaar 1848 in Nederland"*. Jhr. R. L. van Andringa de Kempenaer, lid der ridderschap van Friesland, had 40 jaren dienst hier, in de Oost en in den oorlog, toen hij in 1835 ontslagen werd, zonder het gebruikelijke *eervol*. Hij en Nahuys waren — is de voorstelling bij Colenbrander — achter geheimen gekomen ten aanzien van intriges des prinsen van Oranje (later koning Willem II) voor diens verheffing op den troon der Fransche koningen, waarna men o.a. op bl. 243—4 het volgende leest:

Beiden, de Kempenaer en Nahuys, hebben met hun wetenschap ten eigen voordeele gemanoeuvreerd, ieder naar den aard van zijn karakter en maatschappelijke stelling. Zooveel is zeker dat deze personen zich in Indië, zonder aperte oorzaak, groote voordeelen hebben zien verwerven in den vorm van particuliere landerijen, en ten zeerste verbolgen waren op den minister Baud, die zich als Indisch ambtenaar tegen hunne bevoor-

rechting had verzet. Na verloop van eenige jaren keerden zij naar Holland terug en drongen zich aan den troonsopvolger op.... Na zijne troonsbestijging lieten deze personen hem letterlijk geen rust. Nahuys posteerde zich in zijne onmiddellijke omgeving en leide het er op toe Gouverneur-Generaal te worden, waarin hij door Baud werd verhinderd ... De uitbreiding van den invloed van dit tweetal tegen te gaan, was een der bestendige zorgen van de ministers van koning Willem II. Voor Van Hall, die uit zijn Amsterdamsche advocatenpractijk de kennis had medegebracht hoe men met zulke lieden omspringt, hadden zij respect.....

Zonder er meer van te weten, ontken ook ik het recht om Nahuys eenige verachtelijke daad aan te wrijven. Ik doe dat op grond van mijne diepe kennis van 's mans ambtelijk verleden, mij geopenbaard door particuliere en officieele, niet-geheime en geheime bescheiden; ik doe het ook op grond van mijne gesprekken met wijlen het waardige kamerlid Mr. Farncombe Sanders, die Nahuys persoonlijk kende en die mij slechts van waardeering getuigende mededeelingen deed; ik doe het op grond der geschiedenissen van Nahuys' landbezit, waarin niets verachtelijks is gelegen, niets geheimzinnigs, om met Dr. Colenbrander te schrijven, dat Nahuys „zich in Indië, zonder aperte oorzaak, groote voordeelen" heeft „zien toewijzen in den vorm van particuliere landerijen"; en ik doe het op grond van Nahuys' eigen woorden in zake de diensten, die hij aan Willem II zou hebben bewezen. Op 67-jarigen leeftijd schreef Nahuys zijne *Herinneringen*. De strekking van dergelijke publicatiën is natuurlijk niet om zichzelf af te breken en als men niet lijdt aan overdreven gevoel van nederigheid — en dat was bij Nahuys zeer zeker geenszins het geval —, dan kunnen dergelijke opteekeningen uit eigen verleden weleens het karakter van hinderlijke zelfverheffing aannemen. Nahuys' *Herinneringen* doen dat, vind ik, niet; het is een waardig, aantrekkelijk boek. Had de memorialist iets ten aanzien van de Oranje-quaestie misdaan, hij zou er in ieder geval over gezwegen hebben, maar hijzelf spreekt ervan; zonder bitterheid echter; alleen leest men tusschen de regels van teleurstelling. Ik zal de woorden letterlijk aanhalen:

In een ambteloos leven, omringd door mijne familie, eene beminlijke en verstandige gade en vier veel belovende, gezonde kinderen, waarvan het oudste slechts twintig en het jongste nog geen veertien jaren telt, slijt ik, in den herfst van mijn leven, op mijn landgoed, aangename en onbezorgde dagen, nog vervrolijkt door het bewustzijn van ook in dit mijn ambteloos leven, sedert mijne terugkomst uit Indië, groote en gewigtige diensten, geheel belangloos, aan de Dynastie van Oranje-Nassau en aan Zijne Majesteit Willem II bewezen te hebben door daden, die van mijne trouw en gehechtheid aan Hoogstdezelve getuigen, en de ondubbelzinnigste blijken dragen, dat geene zelfopofferingen, geene gevaren, hoe groot en van welken aard ook, mij ooit te veel hebben gekost, wanneer ik mijn Vorst van eenig nut konde zijn.

De eerbied, aan de nagedachtenis van wijlen Zijne Majesteit verschuldigd, zoowel als de vrees, om het in mij door Hoogstdezelve gesteld vertrouwen te schenden, zijn zoovele redenen, waarom hier in geene verdere bijzonder-

heden dier belangrijke diensten, waarvan de schriftelijke bewijzen en naauwkeurige aanteekeningen aanwezig zijn, wordt getreden, en ik mij tevreden stel met de gedachte, dat, schoon ook onverhoopt de hier bedoelde diensten niet voor altijd erkentelijk in het hart der Troonopvolgers mogten gegrift blijven, daarvan dan toch zeker aanteekening is gehouden bij den Koning aller Koningen, die de Liefde en Regtvaardigheid zelve is, en goede daden nimmer onbeloond laat.

De 67-jarige, die zoo uit zichzelf schreef, kan wellicht zijne diensten overschat hebben, gelijk ik vind, misschien daardoor wat dwaas zich hebben aangesteld — hierna vertel ik, dat hij om de orde van den Nederlandschen Leeuw gevraagd heeft — maar dat zijn kleine menschelijke zwakheden, die niet in vergelijking komen met hetgeen Dr. Colenbrander in herinnering brengt, dat Nahuys zich na zijn terugkeer in Nederland, omstreeks 1839, aan den toenmaligen prins van Oranje „opdrong" en dezen „na zijne troonbestijging" in 1840 „letterlijk geen rust" liet, dat hij zich „posteerde" in de „onmiddellijke omgeving" van Willem II en het er op toe leide door verachtelijke middelen om Gouverneur-Generaal te worden, waarin hij door Baud werd verhinderd.

Natuurlijk alzoo, dat ik met genoegen kennis nam van Nieuwenhuyzen's verhandelingen, voor zoover daarin Nahuys' figuur met meer billijkheid wordt beoordeeld. Het is voor mij eene aansporing om aan de hand van Nahuys' *Herinneringen* den lezer gelegenheid te geven kennis te nemen van eenige mijner aanteekeningen over denzelfden persoon, aanteekeningen, die de vrucht zijn van mijne studie op 's Rijksarchief en alzoo van min of meer geschiedkundige waarde.

Alvorens echter daarop in te gaan, rijst de vraag: hoe komt Colenbrander aan zijne beweringen? In eene noot bij de door mij van hem aangehaalde woorden, deelt de geachte schrijver zelf het aldus mede: „Ik volg bij mijne voorstelling de gegevens bij de Bosch Kemper III, 32 en aanteekening bij die plaats; voorts de mededeelingen in de geschriften van Andringa de Kempenaer zelf, maar vooral eene mededeeling, in 1857 door Robert Fruin opgeteekend uit den mond van Van Assen."

Nu moet ik al dadelijk opmerken, dat de „mededeeling", die *vooral* in aanmerking moet komen, door Nieuwenhuyzen in de *Politieke Ballingen* (*Ind. Gids* Oct 1907 bl. 1530) is gepubliceerd, en zooals deze schrijver terecht heeft aangetoond door hare verwardheid en onjuistheid alle waarde mist!! En verder, dat de voorstelling, gelijk De Bosch Kemper in de hierbedoelde plaats, bl. 5 der *Aanteekeningen* in de *Geschiedenis van Nederland na 1830*, van Nahuys geeft, geheel anders is. De aanteekenaar, melding makende van Nahuys' *Herinneringen* over zijne belangelooze toewijding aan koning Willem II, schrijft namelijk dit:

Die belangeloosheid, waarvan in die *Herinneringen* sprake is, was echter niet zoo groot, dat hij alle belooning daarvoor weigerde.

Nahuys behoorde onder die personen, die geen geld opsparen en gaarne geld uitgeven of aan vrienden leenen. Hierdoor had hij dan ook

vele behoeften. In de Oost-Indiën heeft hij op geene zeer kiesche wijze door in de Vorstenlanden landbezit te verwerven (zie boven, D. II), zijn fortuin zoeken te maken, al was hij weder te veel een man van eer, om niet zijn bijzonder belang geheel op den achtergrond te plaatsen, toen de oorlog met Diepo Negoro uitbrak. Zoo ook willen wij niet beweren, dat hij de particuliere belangen van Willem II niet uit liefde en gehechtheid aan dien Vorst heeft voorgestaan, maar geheel belangloos heeft hij dit niet gedaan, daar hij eene schuldbekentenis daarvoor verkregen heeft, ofschoon hij weder te veel eergevoel heeft gehad om de voldoening daarvan aan de erfgenamen van Willem II, evenals de Kempenaer, te vorderen, toen de voortdurende geldigheid dier schuldbekentenis door de curators over de nalatenschap van Willem II betwist werd.

Welke de diensten zijn geweest, die Nahuys aan Willem II heeft bewezen, is uit de brochures van De Kempenaer duidelijk op te maken. Hij heeft de bedriegers en oplichters, in wier netten de Prins van Oranje verward was geraakt, van hem trachten verwijderd te houden. Na den dood van Koning Willem II is Nahuys eenigen tijd verdacht geweest, nadeelige gesprekken over Willem III gehouden te hebben; hij heeft toen, in 1854, ter zijner verdediging geschreven memoriën, die ook gedrukt zijn. In die memoriën, aan Prins Frederik en aan den Koning gericht, ontkent hij de bedoelde gesprekken gehouden te hebben en tracht hij door het geven van eene korte auto-biographie aan te toonen, dat zulk een gedrag onbestaanbaar was met zijne eer. In die memorie komt ten opzichte van het vertrouwelijk verkeer met Willem II het volgende voor, blz. 4:

„Aan de meeste, zoo niet aan alle ministers van Zijne Majesteit was het geenszins onbekend gebleven, dat ik mij met vele zaken, zoo particuliere als publieke, van den Koning had bemoeid.

„Alle adjudanten van Zijne Majesteit, alle dienaren en lakkeien van het Hof, droegen daarvan kennis, het was *lippis et tonsoribus notum*, en een driehonderd brieven en adressen, door mij aan Zijne Majesteit Koning Willem II geschreven, deden daarvan blijken."

Op blz. 5 schrijft hij, dat hij op één dag vijf malen bij den Koning was ontboden:

„Er lag mij ten hoogste aan gelegen, dat men aan deze bezoeken geene verkeerde uitlegging gaf, en het was daarom, dat ik dezelve steeds in vollen uniform aflegde, en nimmer, gelijk met anderen wel is geschied, door stal of achterdeur tot Zijne Majesteit genaderd ben."

Dit maakt toch wel eenigszins een anderen indruk, dan dat men zich opdringt. De Koning scheen Nahuys te mogen lijden, dat zich wel zeer goed begrijpen laat. Het was eene bijzonder sympathieke persoonlijkheid, die altijd op vele vrienden kon bogen. Of dat gescharrel buiten de ministers om, goed was? Spreek er mij niet over, ik vind het verschrikkelijk, zooals men het leest in de vlugschriften van De Kempenaer, zich schrijvende: „Ridder der Militaire Willemsorde 4e klasse. Oud-officier bij het Nederlandsche en O. I. leger, gewezen O. I. ambtenaar, sedert November 1839 geheim en privé Dienaar van wijlen Koning Willem II". Hoe kan een koning zoo allertreurigst handelen! De Bosch Kemper beschrijft De Kempenaer als „een man, die met al de talenten van eene natuurlijke welbespraaktheid en de voorrechten van eene goede opvoeding moed paarde,

gelijk de Militaire Willemsorde aanwees, maar bij die talenten voegde hij tot zijn ongeluk dronkenschap en liederlijkheid." [1]) Van die natuurlijke welbespraaktheid merkt men echter uit 's mans papieren nalatenschap niets, niemendal; verwarde, niet te genieten, onedele uiteenzettingen. Was het Nahuys echter te verwijten, dat de Koning dezen liederlijken dronkaard vertrouwelijk de hand drukte?

Zeker, Nahuys zou een grooter karakter getoond hebben, door zich met een kerel als die De Kempenaer was, niet in te laten; door den Vorst te verstaan te geven, dat hij te eenenmale op den verkeerden weg was met al dat geheimzinnig gedoe buiten zijne officieele raadslieden om. Niemand heeft echter ooit beweerd en zal het op goede gronden kunnen beweren, dat Nahuys een groot man was. Maar overigens? Het scheen zóó zeer in den haak, dat de Koning er achterbaks-raadslieden op nahield, dat zelfs Thorbecke, door een courantenman in het geheim ten paleize wordt geleid! De Bosch Kemper verhaalt namelijk in deel III der aangehaalde *Geschiedenis*, dat het door den minister Verstolk van Soelen tot stand gebrachte tractaat over Luxemburg, waarbij dit gewest in het Duitsche tolverbond was opgenomen, koning Willem II niet wilde ratificeeren, waardoor moeilijkheden rezen. „In deze omstandigheden", lezen wij op blz. 53, „raadpleegde Willem II, door tusschenkomst van den redacteur van het *Journal de la Haye* Box, den hoogleeraar Thorbecke, over de vraag: of de Koning bevoegd was, de ratificatie te weigeren. De hoogleeraar, door Box heimelijk bij den Koning ingeleid, maakte geene zwarigheid, als zijn gevoelen voor te dragen, dat de Koning die bevoegdheid had."

Zelfs twijfel ik nog aan de gegrondheid van de overigens gemoedelijke aanteekening van De Bosch Kemper omtrent Nahuys' belangzuchtigheid in zijne verhouding tot den Koning. Ofschoon ik er niets in zou vinden, dat Nahuys' werkzaamheid — men moet natuurlijk daarbij aannemen, dat die nuttig was — behoorlijk finantiëel beloond werd, is zulks tot dusver niet bewezen geworden. Wel ten aanzien van De Kempenaer, die volgens zijne eigen ellendige *Geschiedkundige Bijdrage* van 1852, door tusschenkomst van den minister van Financiën *f* 300 's maands ontving: „als belooning voor bewezen diensten en betoonde trouw, ter zake mijner verrigtingen in 1840, bij gelegenheid van het voorgenomen, maar door wijs beleid gelukkig afgesprongen huwelijk van koning Willem I, met de freule Henriette d'Oultremont" [2]). Wat echter Nahuys betreft, ik heb veeleer den indruk gekregen, dat hij in 's Konings particulieren dienst menig dubbeltje

[1]) Bl. 32 dl. III der *Geschiedenis van Nederland na 1830.*

[2]) Bl. 17. Op bl. 82 komt De Kempenaer er op terug, daar het bedrag eerst is uitbetaald door de ministers Rochussen, Van Hall en Van Rappard, daarna door Nahuys en eindelijk door den controleur van 's Konings huis.

heeft laten zitten, met verschotten als anderszins, die door het plotseling overlijden van Willem II als verloren vielen te beschouwen. Bovendien deed zich dit voor, dat wellicht de door De Bosch Kemper vermelde „schuldbekentenis" verklaart: het blijkt uit De Kempenaer's *Bijdrage*. Er was een schavuit P. Janssen, voor wien de Koning ook al moest oppassen: de geschiedenis is werkelijk niet te genieten. Hij zat voor schulden in de gevangenis, maar werd er in den nacht van 24 op 25 Februari 1848 uitgehaald door Nahuys, in generaalsuniform! en onder diens begeleiding naar het buitenland gevoerd (blz. 7). De Koning moest dien kerel beloven een onderstand van *f* 150 's maands levenslang, doch om er 's vorsten naam niet in te betrekken, gaan Nahuys en De Kempenaer er toe over, dat niet de Koning, maar zij bij eene verklaring, gedagteekend Brussel, 20 December 1848, dien onderstand den man toezeggen! De aanhef dier verklaring luidt aldus:

> Wij ondergeteekenden H. G. Baron Nahuys van Burgst en Jonkheer R. L. van Andringa de Kempenaer, beide thans te Brussel in het *Hôtel des Flandres*, verbinden ons in hoedanigheid als hoofden der verbondene broeders in Nederland, onder de zinspreuk: *Fidélité au Roi et mort aux Traitres* (!!!), om aan den heer Petrus Janssen, geboren te Hoeksiel, Groot-Hertogdom Oldenburg, thans mede te Brussel tegenwoordig, gedurende een tijdvak van vijf jaren, dat hij zich met der woon in Noord- of Zuid-Amerika ingevolge zijn te kennen gegeven verlangen zal vestigen, eene maandelijksche som van Een Honderd en Vijftig guldens te doen uitbetalen; en wijders levenslang bij dezen verzekeren....

Op den 23en Januari 1849 stelde daarop de Koning, zoowel aan Nahuys als aan De Kempenaer eene acte ter hand van dezen inhoud:

> Wij Willem II, Koning der Nederlanden, verbinden ons bij deze, om voor ons bestaande en overwegende redenen, aan de Heeren Baron H. G. Nahuys van Burgst, en Jonkheer R. L. van Andringa de Kempenaer, gedurende hun leven uit onze bijzondere fondsen jaarlijks te voldoen, eene somma van Een Duiz nd Acht Honderd Gulden; waarvan de eerste termijn, gerekend zal worden verschenen te zijn den 1en November 1849, met bepaling, dat bij overlijden van een hunner, de uitbetaling van evengemelde som voor het geheel, aan den overblijvende zal geschieden, en dat deze verbindtenis ook door onze erfgenamen zal moeten worden gestand gedaan.
>
> Gedaan, en met onze handteekening en ons zegel bekrachtigd, in duplo te 's Hage den 31en Januari 1849.
>
> WILLEM.

De Koning is toen plotseling overleden, en daar de erfgenamen niet de waarde der vorstelijke verbintenissen wilden erkennen, werden Nahuys en De Kempenaer verantwoordelijk aan Janssen, zonder de uitgekeerde gelden uit de Koninklijke kas terug te erlangen. Wel verrichtte Janssen eene daad, waardoor hij de voorwaarde, waaronder de onderstand was toegezegd, schond; maar aangezien het ontbindende der verklaring betwistbaar scheen — Janssen antwoordde althans „door een exploit van eenen deurwaarder" (bl. 85) — kregen de heeren moeilijkheden; bovendien had Janssen reeds bij voorbaat in Amerika de gelden opgenomen, die tot 1 Januari 1850 voor hem bij een handelshuis

waren gedeponeerd, terwijl Nahuys en De Kempenaer passagekosten hadden betaald, niet slechts voor Janssen, maar ook voor eene hem vergezellende juffrouw, die wel dit juffrouwschap bij wijze van spreken zal gevoerd hebben, terwijl men ook nog van Nahuys „gelden heeft weten te krijgen" (bl. 79).

Dit alles vindt men in stukken van De Kempenaer, maar Nahuys zelf schrijft o.a. ook blijkens die stukken het volgende d.d. 18 Juni 1849 aan hem:

Ofschoon het ook voor mij, niet minder dan voor UH.W.Geb. hoogst onaangenaam is, om in de onzekerheid en twijfel te worden gelaten omtrent de bedoelingen van de Hooge Erfgenamen van wijlen Zijne Majesteit Koning Willem II, opzigtelijk de betalingen, welke ik voor rekening en volgens magtiging van Zijne Majesteit, aan verschillende personen maandelijks en jaarlijks verpligt ben te doen, zoo kan ik echter geenzins gelooven, dat het stilzwijgen van de Hooge Erfgenamen of van de Commissie van vereffening zou moeten toegeschreven worden aan een opzettelijk voornemen, om UHW. Geb. of mij moeijelijkheden aan te doen, of wat nog slechter en meer onbegrijpelijk zoude zijn, om de nagedachtenis van den ontslapen Vorst aan algemeene minachting en verguizing bloot te stellen. Veel eerder geloove ik, dat dit stilzwijgen voortspruit uit eene vrees, om gedurende de maanden van beraad, eene daad te verrigten, waardoor de Hooge Erfgenamen of de Commissie zich zouden kunnen praejudiceren, maar ik beschouw die vrees ongegrond, en vermeen dat de Commissie ook zonder zich in het minste te compromitteren, zeer wel aan mij „mondelinge" mededeelingen zoude hebben kunnen doen, omtrent de intentien der Hooge Erfgenamen bij de aanvaarding van de Nalatenschap, ten opzigte van de al of niet vervulling der geldelijke verpligtingen, waartoe ik mij voor rekening des Konings en alleen uit trouw en verknochtheid aan HDZ. verbonden heb.

Ik vermeen, dat ik ook regt had, zoodanige mededeeling te mogen verwachten van zoo hoogeplaatste ambtenaren, die toch wel kunnen bevroeden, in welke onaangename en onzekere positie ik verkeer. Maar niettegenstaande dit mij aangedaan ongelijk, zal ik trachten, om met bedaardheid en kalmte, het onverdiend leed te smooren, en mij onthouden van alles wat voor de nagedachtenis van Koning Willem II, zou kunnen schadelijk zijn, en zal ik alles aanwenden om zijne asch in eere te houden, en den ontslapen Koning met dien zelfde trouw in zijn graf als op zijn troon te dienen.

Gemoedelijk en ernstig beveel ik UHW. Geb aan, om mijn voorbeeld te volgen. Spaar U van daden, welke dan eerst noodzakelijk zijn, wanneer men UHW. Geb. het slagtoffer zou willen maken, van Uwe, voor rekening des ontslapen Konings aangegane verbindtenissen, maar zoodanige onregtvaardige, impolitieke handelwijze is, dunkt mij, eene zedelijke onmogelijkheid; zelfs dan wanneer (hetgeen ten eene male onwaarschijnlijk is) de Koninklijke erfenis werd gerepudieerd, acht ik de zaak even gelijk.

En om U Hoog Wel Geb. een bewijs te geven, dat dit inderdaad mijn stellig gevoelen is, en ik alle vertrouwen heb op eene goede beëindiging van zaken, laat ik deze mijne letteren vergezeld gaan van een honderd gulden, welke ik UHW. Geb. verzoek, aan den Heer van Gorcum te doen toekomen, om in zijne meest dringende behoeften te voorzien.

Wie zou willen beweren, dat deze brief — zeker niet voor openbaring bestemd, en dan ook niet door den schrijver, maar door den

onkieschen De Kempenaer gepubliceerd (blz. 100) — Nahuys oneer doet? Mij dunkt niemand. En echt Nahuys, echt de man, met geld roekeloos omspringende. Ziehier namelijk wat De Kempenaer over dien in de laatste alinea vermelden Van Gorcum schrijft in een adres van 1851 aan de weduwe van koning Willem II [1]: „Onder de personen, die wijlen Uwe Koninklijke Gemaal in de maand Maart 1848 door mijne tusschenkomst onder zekere voorwaarden eene geldelijke vergoeding voor een zeker getal jaren heeft toegelegd, bevindt zich A. van Gorcum, toenmaals drukker en uitgever van het blad *De Volksbode*, aan wien voor vijf jaren eene maandelijksche som van één honderd guldens door mij ingevolge 's Konings last is toegelegd en verzekerd geworden.... Die man heeft stipt en trouw zijne verbindtenissen nagekomen...; onderscheidene malen heb ik hem eenige geldelijke hulp doen toekomen, zoomede de Generaal-Majoor Nahuys van Burgst, die zich voor de betaling der aan hem verzekerde gelden borg heeft gesteld, blijkens eene daarvan bestaande overeenkomst, waarvan ik de eer heb een afschrift aan den Kamerheer van dienst van Uwe Majesteit ter inzage toe te zenden."

Niet Nahuys, maar De Kempenaer was dus in de eerste plaats de schuldenaar. En toch, niettegenstaande het gevaar reeds groot was, dat men de verbintenissen van den overleden Koning niet zou willen erkennen, stuurt hij 'n *f* 100! Zoo mag men dunkt mij in geen geval, aan belangzuchtige schuldvorderingen hier denken. Ik herhaal de overtuiging te hebben, dat Nahuys er een aardig duitje bij heeft verloren en Dr. Colenbrander deze aangelegenheid niet behoorlijk heeft overwogen.

Jammer van den brief dd. 10 September 1849, dien Nahuys alsnog aan De Kempenaer schreef, en door den onkieschen correspondent drie jaren later mede is gepubliceerd (bl. 102). De schrijver spreekt hier van de commissie tot vereffening van 's Konings boedel en zegt er van:

„Ik heb mij voorgenomen, om geen letter aan de Commissie te schrijven, noch over Janssen, noch over van Gorcum, voor dat de verlangde tweede termijn van beraad verstreken is. Het zal dan tijd van handelen zijn, en wanneer onverhoopt de zaken tot publiciteit moeten worden gebragt, dan zal ik in staat zijn te bewijzen, dat althans niet ik, maar wel de Commissie of de Erfgenamen de schuld dragen, en dat ik om zulks te voorkomen mij groote opofferingen getroost heb."

Jammer echter alleen, omdat hij daardoor wellicht De Kempenaer middellijk als het ware gesteund heeft in het voornemen tot het

[1]) Dit adres staat in het 2e stuk der „Nadere fragmenten uit De Portefeuille van Jonkheer R. L. van Andringa de Kempenaer".

publiceeren van diens ellendige vlugschriften, maar overigens draagt Nahuys daaraan geenerlei schuld en hijzelf heeft, naar wij zagen, op dit gebied, niets geopenbaard.

Ik kan niet zeggen, dat Nahuys tegenover Willem II eene slechte rol vervuld heeft. Wel in hooge mate onverstandig; hij had zich met dat misselijk gedoe niet moeten inlaten; zich niet als deurwaarder moeten laten gebruiken om schavuiten, hetzij naar Engeland hetzij naar Duitschland te begeleiden, hij, God betere 't! 'n generaal, n oud raad van Indië, 'n baron, 'n ridder van dit en een ridder van dat, 'n heerlijkheid bezitter! Maar de ijdele man — en hij was belachelijk ijdel — heeft tegen de verleiding van eens konings vriend te zijn, niet gekund, en hij meende zich buitengewoon verdienstelijk, waar hij zich met allerlei volk bemoeide, dat het aankijken niet waard was, maar belangrijk scheen, omdat de Koning er wel last van kon ondervinden.

Dat Nahuys landvoogd van Ned.-Indië wenschte te worden, en dit afgestuit is op den onwil van minister Baud, kan best waar wezen; maar wat steekt daarin? Er zijn wel meer menschen, heele beste brave menschen, die deze betrekking hebben gewenscht; als minister Thorbecke geen bezwaar had gehad, zou Baud, op diens aanbod, voor de tweede maal landvoogd zijn geworden. 't Is alleen de vraag of men daarnaar streefde met onedele middelen; volgens Dr. Colenbrander zou men dit van Nahuys moeten aannemen, doch daarvoor bestaat geen greintje bewijs.

Lezen wij eens hoe Nahuys zelf zich uitlaat over den hem tegenwerkenden Minister: beiden personen doet het eer aan, wat men ten deze leest op bl. 20—21 van het eerste stuk der „*Fragmenten uit Mijne Portefeuille* door Jonkheer R. L. van Andringa de Kempenaer." Wij krijgen daar inzage van een brief dd. 31 Mei 1842 aan den bekenden Kruseman, die ook al graag door den Koning om zijne verdiensten beloond wilde worden „bijv. mij te benoemen tot kommandeur der orde van den Nederl. Leeuw" (bl. 3), en De Kempenaer, die naar Indië dacht te gaan, schrijft hem terug: (bl. 45): „Vóór mijn vertrek spreek ik Sire, en zal voor U het kommandeurskruis en de benoeming tot Raad van Indiën zien te krijgen." Wat kerels! Nu, Kruseman had den Koning een brief geschreven en de Koning had daarover bericht aan Nahuys gevraagd. Wat vertelt hiervan De Kempenaer? Men moet er wel aan denken, dat al die publicatiën over Nahuys door De Kempenaer allesbehalve eene vriendschappelijke strekking hadden. „Inmiddels", verhaalt dan De Kempenaer aan Kruseman, „ging ik bij den Generaal Nahuys terug. Deze liet mij nu zijn vertrouwelijk berigt over uwen brief aan den Koning lezen, en ik zag toen tot mijne verwondering, dat de Generaal Nahuys, die eenige weken vroeger zeer hevig op den heer Baud gebeten was, om reden de Minister aan hem een suiker-contract met

van Braam geweigerd had, in dit berigt aan den Koning over uwe beschouwingen nopens den heer Baud een tegenovergesteld gevoelen voorstond, door aan den Koning te betuigen, dat ZEd. geenszins uwe meening nopens den heer Baud deelde; dat hij den heer Baud voor een kundig, ervaren, braaf en bekwaam ambtenaar hield, in wien de Koning het volste vertrouwen mogt stellen als de eenige, die de Generaal de geschiktheid toekende, om door den Koning als Commissaris-Generaal naar Indië te worden gezonden."

Waarlijk, het is niet goed, dat Nahuys' naam wordt besmet op de wijze als Dr. Colenbrander deed. Niet ten onrechte ook, heeft Nahuys zelf, naar wij bij De Bosch Kemper lazen, een beroep gedaan op zijn vol verscheidenheid doorloopen leven, dat geheel vreemd is aan lage karaktertrekken. Laten wij die herinneringen eens beginnen door te loopen tot hij in den Indischen dienst van ons hersteld koloniaal gezag trad; het loont werkelijk wel de moeite.

II.

Nahuys brengt zijn geslacht tot dat der *Bayard*'s en *Dompierre*'s. Echt Nahuys! Als student in de rechten ijlde hij in 1799 naar de Hollandsche kust ter wering eener Engelsche landing en het volgende jaar verlaat de deugniet heimelijk zijne studiën, om bij eene vreemde mogendheid in militairen dienst te treden, zóózeer trok hem de krijgsmansstand aan. Een paar schoone brieven van zijn zwager Rutger Jan Schimmelpenninck, eerlang raadpensionaris, en van professor Gratama brachten hem naar de Hoogeschool terug, waar hij in 1803 op zijn 21e jaar promoveerde. Het afsterven zijns vaders in het volgende jaar gaf zijn leermeester, professor J. M. Kemper, die zich een besten vriend van den jongen man noemt, aanleiding om Nahuys een aantrekkelijken brief te doen geworden, waarin o. a. de volgende kenschetsende vermaning voorkomt:

„Dezelfde goedhartigheid en welwillendheid voor alle menschen, die Uwen vader bij allen zoo bemind maakte, is ook de grondtrek van Uw karakter, zal ook U overal vrienden bezorgen, maar, vergeet dan ook nimmer, hoe schoon deze goedwilligheid door ondervinding en voorzigtigheid bij hem getemperd was, en hoe ligt deze beminnelijkste aller deugden in uitersten vallen kan."

Het heeft inderdaad bij onzen Nahuys weleens aan voorzichtigheid gehaperd, waardoor hij zich zonder noodzaak aan critiek bloot gaf.

Nahuys volgde zijn vader in diens practizijnskantoor op, maar hij kon de rechten niet zetten, waarom hij 14 maanden later gebruik maakte van Schimmelpenninck's positie als pensionaris om op het laatst van 1805 in qualiteit van Raad van Financiën en Domeinen naar Batavia te zeilen. Een ieder vond dat een wegwerpen van zijn

fortuin, maar 't is ten slotte uitgekomen als de eerste schrede op den meest gelukkigen weg voor 's mans schoone toekomst.

Kaapstad binnengezeild zijnde, vond men de kolonie in Engelsche handen en werd hij uitgenoodigd om naar de Gouverneurswoning te gaan ten einde, met lotgenooten, onderzocht te worden of hij brieven bij zich had voor de regeering te Batavia. Inderdaad was hij met depêches belast; deels had hij ze in zijne overjas, deels bij zijne bagage in eene met lood omgeslagen rol tabak. Op de wandeling naar het paleis, riep hij een jongen aan om zijne overjas naar boord terug te brengen, daar hij het zoo warm kreeg; dit wekte geen achterdocht, zoodat de jas met depêches in veilige haven terugkwam. Het onderzoek werd verder opgedragen aan een sergeant, die de in lood geslagen rol tabak ter zijde legde voor nadere inspectie. Nahuys prees den braven sergeant voor de nauwgezetheid, waarmede deze zijn plicht vervulde en gaf hem als bewijs zijner waardeering de rol tabak ten geschenke. Maar bij het verder onderzoek der kleedingstukken kwam er ook een schoone hartslederen pantalon te voorschijn; Nahuys merkte den sergeant op, dat eigenlijk die broek te warm zou zijn in het heete klimaat van Indië, zoodat hij die ook wel, in plaats van de tabak, ten geschenke wilde geven, indien het kleedingstuk verkozen werd. De sergeant nam graag dit aanbod aan en zoo kreeg Nahuys zijn tabak met depêches evenzeer terug. Odysseus zou het niet handiger gedaan kunnen hebben.

Ruim een maand bleef Nahuys aan de Kaap, overal vrienden makende en gastvrijheid genietende, goedheden en diensten ontvangende van velen, zoodat geen tijdverloop van veertig jaren, zeggen de *Herinneringen*, ze uit zijn dankbaar geheugen konden wisschen.

In Indië was hij bestemd om te dienen onder de commissie Elout—Van Grasveld, die over Amerika naar Batavia zoude zeilen. Maar de na haar vertrek aangestelde koning Lodewijk riep de commissie uit Amerika terug, zoodat Nahuys, te Batavia aangekomen, er geene plaatsing vond. Hij keerde dientengevolge in 1807 ook naar Holland terug, na o. a. te Batavia bijgewoond te hebben de smadelijke vernietiging van onze vloot, waaromtrent de *Herinneringen* een pakkend verhaal geven.

Op de terugreis werd Nahuys' schip in de golf van Gasconje door een Engelschen kaper genomen en naar Plymouth gevoerd, waar de passagiers in de *Mill-Prison* gevangen werden gezet, wel onder belofte van over weinige dagen naar Frankrijk gezonden te zullen worden, doch het duurde weken. Bij het binnentreden der gevangenis werden de passagiers op schandelijke wijze onderzocht. Nahuys, weder depêches met zich voerende, weigerde het onderzoek toe te laten, zonder een uitdrukkelijk bevel van het Engelsche gouvernement. Men drong op hem aan; een vuistslag bracht den aanvaller tot nadenken; men riep de

wacht, bajonetten kwamen op, Nahuys dreigde het tot het uiterste te zullen laten komen. Toen eerst liet men hem met rust, „sur quoi", luidt het getuigschrift van den vice-admiraal Lucas en den fregatskapitein J. Groot — Nahuys zorgt trouw voor bewijzen van goed gedrag — „sur quoi lui H. G. Nahuys a été reçu par tous les coprisonniers Français, Hollandais et Espagnols avec enthousiasme et avec acclamation à cause de sa fermeté".

Frankrijk bereikt hebbende, kwam hij aan de politie zóó verdacht als Engelsch spion voor, dat hij nogmaals zou gevangen zijn genomen, ware het niet dat Franschen, bekend met zijn gedrag in Engeland, voor hem in de bres sprongen.

Koning Lodewijk met een en ander bekend gemaakt zijnde, liet hem anderhalf jaar later uit Maastricht naar Amsterdam komen, waar hij op nieuw belast werd met het overbrengen van depêches naar Java, gericht aan maarschalk Daendels.

In Maart 1809 met warme aanbeveling van den Koning vertrokken en als matroos verkleed de reis makende, kwam Nahuys in November te Batavia aan, waar hij aanstonds werd benoemd tot Kommissaris en Inspecteur der wegen en posterijen, daarna bevorderd tot Administrateur der Houtbosschen. Deze posten waren geassimileerd aan den rang van Luitenant-Kolonel en van Kolonel: aldus betrad Nahuys de militaire loopbaan, waarin hij altijd bijzonder behagen heeft geschept. Maar zoo'n „toean besar met een paar dikke epauletten", had voor een militair iets vermakelijks, zoodat majoor De Stuers eerlang den spot dreef met den burgerlijken ambtenaar-Resident, die zijn militairen titel zóó ernstig opnam, dat hij zelfs het verzoek deed — weer echt Nahuys! — om toegelaten te worden tot de Indische militaire pensioenfondsen [1]).

Gedurende dezen diensttijd had hij open oog voor de ellendige ruwheid van Daendels. Wat zijne *Herinneringen* verhalen over den zelfmoord van resident Kloprogge en de executie van den kolonel Filz, is geschreven met juiste menschenkennis en billijke beoordeeling. Te Semarang in de Sociëteit ontmoette Nahuys toevallig een van Filz' adjudanten, die door zijn lafhartig gedrag het ongeluk van zijn chef was geweest. Nahuys kon zich niet inhouden en beleedigde zwaar den lafaard, dien hij tevergeefs tot een doodelijk tweegevecht had opgevorderd. Vandaar eene aanklacht tegen Nahuys wegens mishandeling, die echter geen gevolg had. De griffier Blok sprak er den Maarschalk over. „Ik dank U", schreef Blok aan Nahuys, „voor mijn aandeel wegens Uw gehouden gedrag ten aanzien van Franck, en ik verwacht, dat al de leden van de Sociëteit U deswegens hunne op-

[1]) Zie bl. 290 van mijn *Dipanegara* in de *Bijdragen van het Koninkl. Inst. van T. L. en V.* dl. XLVI (1896), afl. 3.

wachting zullen maken en dezelfde dankbare gevoelens aanbieden, als ik doe met verzekering van mijne hoogachting en verknochtheid."

Wij zijn in 1810. Nahuys was gevestigd te Tegal, dat bedreigd werd met eene Engelsche landing. Den regent Reksa Negara bracht hij er toe om, als het gevaar daar was, de plaats te verdedigen aan het hoofd van duizenden inlanders. Eerlang tot pangeran verheven, wordt van dezen regent in de *Herinneringen* getuigd: „Van alle en de vele Javaansche Prinsen en Grooten, welke ik sedert 1806 tot 1839 in de gelegenheid ben geweest, van nabij te leeren kennen, heb ik er geen enkelen gevonden, die zoo zeer in christelijke deugden, in opgeklaard verstand, moed en trouw uitblonk, als deze Prins Reksa Negara, aan wien ik, sedert meer dan veertig jaren, door banden van de opregtste vriendschap en hoogachting verbonden bleef, en die mij ook wederkeerig bewijzen van toegenegenheid en verknochtheid heeft gegeven."

Er zat veel hart bij dien Nahuys.

Het bericht van Nederlands inlijving bij Frankrijk vervulde, volgens de *Herinneringen*, over het algemeen een ieder in Indië met diepe droefheid en rouw; alleen gouverneur-generaal Daendels scheen te juichen. Per gewonen briefpost schreef Nahuys zijn vriend, brigadier De Kock, of er geene mogelijkheid zou bestaan, om zich tot eenigen tegenstand aan de bevelen van den Landvoogd te vereenigen en Neerlands vlag voor vernietiging te bewaren. De Kock ontraadde dit, als tot niets nut. Nahuys deed daarop zijn eed aan de nieuwe regeering.

Er zaten in die dagen twee Djokdjasche prinsen, vader en zoon, als misdadigers van den laagsten stand met beide beenen in een blok gesloten, in een ellendig gevangenhok te Cheribon. Resident Waterloo had in last van den Gouverneur-Generaal om de rampzaligen in stilte te mollen: „Het Gouvernement kan deze twee Prinsen niet openlijk ter dood veroordeelen, maar verlangt te vernemen, dat zij niet meer bestaan", was Daendels' eigenhandig geschreven last. De lamme Waterloo — Nahuys noemt hem ook al zijn vriend, op die wijze kan men gemakkelijk vrienden hebben — was er ellendig door. Nahuys, bij hem logeerende, raadde hem aan, daar de Resident naar geen krachtiger optreden wilde hooren, den Landvoogd te schrijven, dat hij de bevelen zou opvolgen, maar dat de Regeering, bij monde van den resident van Djokdjakarta, aan den Sultan aldaar over de gevangenen — broer en neef van den Sultan — moest laten weten, dat ze ziek waren, en later weer eens, dat de ziekte nog was toegenomen, als wanneer er gelegenheid bestond om ze uit den weg te ruimen zonder opzien te baren. Alzoo ging eenige tijd voorbij, toen het bericht kwam, dat de Landvoogd vervangen was door Janssens. De Resident vroeg nu aan den Maarschalk inlichting of in verband hiermede van de gansche zaak niet zou afgezien worden. Daendels deed antwoorden, dat per keerende post behoorde gerapporteerd te worden, dat de gegeven

bevelen waren uitgevoerd. Nu zou waarachtig de Resident er toe zijn overgegaan, toen plotseling de tijding kwam, dat Janssens op Java was geland, waardoor het leven der gevangenen werd gered, dank de bijzondere leiding der Voorzienigheid. „Hij toch", betoogen de *Herinneringen*, „die hierin de hand der voorzienigheid niet bemerkt, moet ziende blind wezen."

In Augustus 1811 verschenen de Engelschen ter verovering van Java. Nahuys was te Cheribon met het voornemen de djatibosschen van Krawang te bezoeken, waarheen hij reeds twee zijner slaven en een vrije bediende met twee zijner rijpaarden en goederen had gezonden. Op het bericht echter van de landing des vijands dd. 4 Augustus zag hij van de inspectie af en ijlde hij naar Batavia. Onderwijl werden zijne bedienden door roovers overvallen en vermoord, hetgeen het lot ook van Nahuys zou geweest zijn, indien hij niet naar Batavia was gegaan. „Door mij aan een *zigtbaar* gevaar bloot te stellen", moraliseeren, dapper doende, de *Herinneringen*, „vermijdde ik onwetend een *onzigtbaar* gevaar, waarbij ik hoogstwaarschijnlijk mijn leven zou verloren hebben."

Nahuys, bij het hoofdkwartier van generaal Janssens aangekomen, biedt zijne „militaire diensten" aan — nota bene, iemand, die nooit militair is geweest! — en men aanvaardt ze „gracieuslijk". Op 15 Augustus 1811 had hij zich „te roekeloos" nabij de vijandelijke posten gewaagd — dat komt er van! — en was hij bijna ter neergeschoten. Hij werd gevangen genomen en geblinddoekt voor den Engelschen opperbevelhebber gevoerd; daar zag hij zich met de galg bedreigd, indien een spion der Engelschen, door de onzen gevangen genomen, werd ter dood gebracht. Gedurende zijn verblijf bij den vijand, toen hij na vijf dagen uitgewisseld werd, gaf hij zijne oogen zóó goed den kost, „dat het voor een oogenblik vermeesteren der vijandelijke batterijen op den 22 daarvan het gevolg was". In het *Précis de la Campagne de Java* door den Hertog van Saxen-Weimar wordt mede Nahuys' gevangenneming verhaald en dit door de *Herinneringen* weergegeven. Wanneer echter de Hertog het verhaal van Nahuys zelf mocht hebben, verliest de aanhaling iets van hare waarde. — Vrijgelaten, „rendu à ses nombreux amis", haastte hij zich naar generaal Janssens terug, een beroep doende op zijn plichtgevoel bij den Engelschen chef, die hem nog tot den namiddag wilde aanhouden. Zoowel generaal Janssens, als diens stafchef, De Kock, gaven Nahuys getuigschriften van zijne intelligentie, ijver, dapperheid. Den 26n Augustus werd hij gekwetst en andermaal gevangen genomen. Den gevangen landvoogd Janssens ontmoette hij later aan boord. Een warm welkom en eene aanbeveling bij de Fransche regeering voor het Legioen van Eer dankt hij er aan. Dat had wel geen dadelijk resultaat, maar onder Louis-Philippe kreeg hij het toch, natuurlijk gereclameerd.

Nahuys had de door hem gedragen sabel gekregen van zijn eersten stafchef Alberti, toen die sneuvelde. De Bayard-afstammeling moest het zwaard, „vroeger met het bloed van zijn eersten bezitter, en nu met het mijne bespat", luidt het in de *Herinneringen*, afgeven bij zijne tweede gevangenneming. Men deed hem vragen over de positie van generaal Janssens, die natuurlijk „niet naar de striktste waarheid" werden beantwoord. Met verlies van veel bloed en krachten in de brandende hitte van den dag, ging het naar Meester Cornelis, tot Engelsche officieren hem een prijsgemaakt rijtuig aanboden Vele gevangen officieren der onzen verklaarden geen Franschman, maar Hollander te zijn; maar Nahuys veroordeelde dit als hoogst verachtelijk en noemde zich een Franschman van Amsterdam. Hij woonde de verovering van Meester Cornelis en de daarmede samengaande tooneelen bij, die hem in zeer droevige stemming brachten. Hollandsch-Fransche officieren, die zich gehaast hadden in Engelschen dienst met lager rang over te gaan, en mede hadden gedaan om door drank soldaten voor het Engelsche leger te ronselen, waren voor Nahuys in zoover niet veilig, dat hij ze beleedigde; maar „de edele Gillespie", de Engelsche legercommandant, begreep het en vergaf het. Vele Engelsche officieren trokken uit sympathie met den Bayard-afstammeling een lijntje. Op een souper bij den resident van Semarang, Middelkoop, joeg hij een kapitein, die reeds vóór de capitulatie van Java gedeserteerd was, eenvoudig weg. Middelkoop, „die voor niet zeer opregt werd gehouden", gedroeg zich „hoogst belachlijk".

De beleedigden klaagden bij het Engelsch bestuur, die Nahuys afschilderden, „als iemand, die door zijn grooten invloed bij de Javanen en Inlanders, en door zijn wanhopigen, alles trotserenden moed, in staat was, om het pas gevestigd Engelsch bestuur te trachten onderst boven te keeren". — Door „ridderlijken Gillespie" werd hem dan ook, bij een gelegenheid van een bezoek toegevoegd „dat hij zich altijd zeer gelukkig zou achten, om mij overal en waar ook, behalve op het eiland Java, de hand te mogen toereiken". — Nog lijdende aan zijne wonden, niet behoorlijk voorzien van kleederen, werd Nahuys onverwacht op last van den luitenant-gouverneur Raffles „als een armzalige bedelaar en balling, die van dezen een hemd, van genen een rok, en weder van een derden en vierden een vest of jas moest vragen", des nachts aan boord van een brik gezet, die hem naar Calcutta voerde. Zijn geleider aan boord was „de brave Majoor Mearis", wel bekend uit de Palembangsche geschiedenis; deze onthaalde den gevangene „regt broederlijk en ridderlijk op een vrolijk souper", maar de „menigvuldige blijken van hoogachting en sympathie van vele Engelsche Officieren", die aan Nahuys werden gegeven, kostten die officieren het hooge ongenoegen hunner meerderen. Mearis bleef leven in Nahuys' „dankbaar hart, dat, zoolang het klopt, nimmer

den edelen Militair zal vergeten, die zijn krijgsgevangen vijand met waarlijk broederlijke liefde behandeld heeft" [1].

Op de treurige reis naar Calcutta stierven onderscheidene medepassagiers van ellende. In Bengalen aangekomen, betuigde de landvoogd, lord Minto, zijn ongenoegen over het gebeurde. Nahuys werd ten Paleize te logeeren genoodigd en „op eene zoo edele en grootmoedige wijze" behandeld als men „van het meest vaderlijke bestuur niet beter kon verwacht hebben". Aangename dagen brachten de krijgsgevangen officieren in Bengalen door, die trouwens door hun gedrag, sympathie wekten, ook bij de herinnering, dat zij gediend hadden onder zulk „een braaf veldheer" als Janssens. Naar Engeland overgevoerd, werden zij te Reading in Berkshire geïnterneerd. Er bevonden zich als gevangenen 'n 250 officieren, waarvan de eerste persoon was De Kock, die door zijne ondergeschikten „als op de handen gedragen" werd, niettegenstaande in een tijd van krijgsgevangenschap de band der ondergeschiktheid zich minder sterk doet gevoelen.

Daar bij een artikel der op Java gesloten capitulatie, aan de burgerlijke ambtenaren het recht was toegekend, om, desverlangende, naar Frankrijk te worden overgevoerd, wist Nahuys het uit te leggen, dat hij tot die categorie toch eigenlijk behoorde, vertoonende, „tot groote verwondering van de Heeren Engelschen", een aan hem bij vergissing gezonden ontslag als administrateur der Houtbosschen van den Engelschen gouverneur in Rade Raffles.

Op een klein parlementair vaartuig in den herfst van 1813 naar de Fransche kust overgestoken zijnde, bereikte hij de reede, waar de Directeur van Politie in 1807 hem voor een spion had gehouden. Dezelfde Directeur deed nu weer onderzoek. Toen Nahuys gevraagd werd, wie hij was, antwoordde hij, „tot groote verbazing van den Directeur der Politie en van mijne reisgenooten" — Nahuijs zet telkens, naar wij zien, de menschen in bewondering of verbazing —, dat hij een Engelsche spion was, maar liet daarop volgen, „ naar het gevoelen der Morlaische Politie van 1807"; hij maakte zich verder bekend als „de schoonbroeder van den Franschen Senator Schimmelpenninck", waarna hij allervriendelijkst en hoogst beleefd ontvangen werd.

Nahuys was nog in December 1813 te Parijs bij Schimmelpenninck, toen Holland zich vrijmaakte. Hij wilde nu derwaarts terug, maar men moest dat in Frankrijk niet weten, op gevaar af van onderweg gevangen genomen te worden; vandaar, dat hij een pas nam naar het Fransche plaatsje Pontarlier nabij de Zwitsersche grenzen.

---

[1] Verg. over Mearis mijn artikel over *Palembang* in de *Bijdragen van het Kon. Inst. van T. L. en V.*, dl. LI (1900), bl. 334 en de in de noot aldaar vermelde verhandeling.

ten einde alzoo naar Zwitserland te komen. Te Besançon ontving men echter de tijding, dat Pontarlier door de Oostenrijkers bezet was, terwijl Besançon door de Franschen in staat van beleg werd verklaard. Hij verliet nu weer Besançon, quasi om naar Parijs terug te gaan. Zoo kwam hij in de nabijheid van Dôle, eene onverdedigbare plaats, die weldra, luidden de berichten, mede door de Oostenrijkers zoude bezet worden. Als hij echter zonder aannemelijke reden zoolang in Dôle bleef, tot de Oostenrijkers de plaats hadden bezet, zou hij achterdocht wekken. Vandaar, dat hij van de gelegenheid gebruik maakte, dat de postiljon van het rijtuig, waarmede naar Dôle werd gereden, een glas bier ging drinken, „om de luns, die voor het wiel zit, uit te trekken", dus zooals Myrtilos het deed ter wille van Hippodameia. De lichte val, waarop Nahuys zich had voorbereid, kostte hem echter niet het leven; hij deed het nochtans voorkomen zich inwendig ten ernstigste bezeerd te hebben, zoodat het rijden hem de zwaarste pijnen veroorzaakte en den postiljon dientengevolge verzocht werd stapvoets te rijden. Te Dôle aangekomen, ried de Maire hem aan, dadelijk door te rijden, zonder verwisseling van paarden, teneinde niet in 's vijands handen te vallen. Nahuys antwoordde, dat hij door zijn val daartoe buiten staat was, en in geen militairen dienst zijnde, daarenboven Hollander, ook niets van de Oostenrijkers te vreezen had, die hem, na zijne herstelling, wel zouden toestaan, om naar Parijs, zijne woonplaats, terug te keeren. Altijd den zieke spelende, liet hij zich naar bed dragen, en bleef rustig liggen, totdat den anderen dag de Oostenrijkers Dôle binnentrokken. Nu was hij natuurlijk weer in eens hersteld „tot groote verbazing des logementhouders". Hij ijlde naar den Oostenrijkschen bevelhebber, waar hij den Maire aantrof, tegenover wien hij den vorigen dag comedie als zwaar gekwetste had gespeeld. Hij kreeg nu een pas naar Zwitserland, gaf belangrijke berichten over Parijs aan den Oostenrijkschen opperbevelhebber, die ze opzond aan Prins Metternich, waaraan Nahuys te danken had „een aanbevelingsbrief van dien grooten Staatsman". Metternich trof hij te Bazel aan, waar ook waren de vorsten van Oostenrijk, Rusland en Pruisen, zoomede, vele andere Duitsche hoogheden.

Een maand na zijn vertrek uit Parijs kwam hij te 's-Gravenhage, alwaar hij weder zijne „militaire diensten" en wel „op eigen kosten" den minister van Oorlog aanbood!

Zoo zijn de eerste tien jaren sinds de intrede in het maatschappelijk leven voorbijgegaan, zonder dat veel ernstige arbeid kon geleverd worden. Wij leeren hem reeds daaruit kennen als een man, los van geld; gemakkelijk vrienden makende; dapper tot roekeloosheid toe — zooals hij ook in de latere maatschappelijke verhoudingen zal zijn —; militair, zonder militair te zijn; menschen beleedigende, waarmede hij niets te maken had; andere in het ootje nemende, als hij het kon

leveren; niet zonder zichzelf van gewicht te achten, zonder veel bijzonders nog te zijn; goed met zich ingenomen, maar niemand er mede hinderend; een aardig man, maar niet in de gelegenheid te toonen *esprit de suite*. Wij gaan nu eene nieuwe periode in met Nederlands herstel; hier staan mij ook eenige oorspronkelijke stukken ten dienste.

III

Wij zijn in het jaar 1814. Nahuys is van 1782, dus 32 jaar. Het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 gaf ons de koloniën in Oost-Indië terug. Er waren „een paar knappe menschen" noodig, schreef staatssecretaris Falck aan den departementschef Goldberg dd. 14 September 1814, om de komst van de Commissie-Generaal ter overneming van de koloniën en de ontvangst van de troepen te Batavia voor te bereiden. Nahuys staat in die voorbereiding vooraan. In het rapport van den Departementschef aan den Koning dd. 27 October 1814 No. 277[1]) zijn het H. G. Nahuys, de genie-overste J. C. Schulze en de geneeskundige kolonel F. C. H. Asmus, die als commissarissen worden aangewezen: „Deze personen door Zijne Koninkijke Hoogh. geagreëerd wordende, zouden zich met eene thans voorhanden zijnde scheepsgelegenheid naar Java dienen te begeven, voorzien van brieven van aanbeveling aan den Gouverneur-Generaal van wegens het Engelsche Gouvernement, ten einde hen in het oogmerk hunner zending behulpzaam te zijn.

„Zij behooren al mede te zijn de overbrengers van de benoeming van den Hr. Muntinghe tot een der Commissarissen over het bestuur van de Oost-Indiën, en aan dezen Hoogen ambtenaar te worden aanbevolen. Het doel hunner zending voornamelijk zijnde zich onledig te houden met de voorbereiding van alles wat tot de ontvangst en logis van 3000 militairen nodig wezen zal...."

— zoo werd eene instructie in dien geest vastgesteld, die men afgedrukt vindt in de noot 21, vermeld op bl. 351 mijner verhandeling over *Fendall's en Raffles' opvattingen* in de *Bijdragen tot de T. L. en V. v. N. I.* van het Instituut, dl. XLVII (1897). Dat Muntinghe's benoeming ten slotte in die van Buyskes is veranderd, meldde ik mede. De brief van aanbeveling, dien Goldberg, gedagteekend Den Haag 30 November 1814 No. 553 aan de commissie medegaf en gericht was aan den luitenant-gouverneur Raffles, luidt aldus:[1])

> According to the agreement between the Government of His Brittannick Majesty and that of the Prince Sovereign of the United Netherlands relative to the reddition of the Possessions formerly belonging to thelatter country in the East Indies, His Royal Highness the Prince Sovereign has been pleased to appoint a Supreme Committee for regulating and establishing to

[1]) Rijksarchief.

gether with the Governor General the future Government of these countries [1]).

In order that Your Excellency might be made acquainted in a proper manner with the approaching arrival of the same, and of the expedition which is now preparing to releave Your Excellency and the troops of His Brittannic Majesty under your command, His Royal Highness has deemed it expedient, to have the above said Supreme Committee, preceded, by a special commission, to prepare under the auspices o Your Excellency every thing necessary for their reception, and has named for that purpose: Mr. H. G. Nahuys of the civil Establishment Lt. Col. J. C. Schulze of the Engineers and Mr. Asmus, surgeon.

I have the honor to transmit herewith to your Excellency a letter from Mylord Bathurst equally announcing this measure and I beg leave to recommend to the particular attention of Your Excellency the aforenamed Commission confident that they will exert themselves in meriting Your Excellencies approbation and in justifying thereby the trust His Royal Highness has placed in them.

I have the honour to be with the highest regard
Honrable sir

Your Excellencies most obdt. humble servant
(Handteekening)

one of the Member of the Council of State in Extraordinary service and charged with the Direction of the Commercial and Colonial Department.

Het schip, waarmede de commissie met vele passagiers den 28sten December 1814 vertrok, was de *Arinus Marinus* van de reeders Varkevisser, Dorrepaal en Browne, kooplieden te Amsterdam. Reeds echter den volgenden dag verging het voorbij Goerée. Menschenlevens waren niet te betreuren, ook al bracht men ternauwernood er het leven van af; schip en lading gingen verloren. Nahuys' *Herinneringen* geven een levendig verhaal van het gebeurde. Te 's-Gravenhage teruggekomen, werd Nahuys door den Departementschef opgedragen, om nogeens naar het wrak te gaan, teneinde te trachten een kistje te redden. Terwijl Nahuys de reis weer ondernam, middagmaalden Goldberg en hoogleeraar Kemper bij den Souvereinen Vorst. Daar vertelde de Departementschef van de moeilijke commissie, die Nahuys was opgedragen, hetgeen Kemper de verzekering deed geven, dat hij dan ook wel de goede volvoering wilde waarborgen. De Vorst gaf hierop te kennen, dat die verzekering nogal gewaagd voorkwam, hetgeen Kemper deed zeggen: „Ik ken mijn man, en geloof daarom niet te veel te hebben gezegd."

Inderdaad had Nahuys geene gemakkelijke taak. De veerschipper van Goerée weigerde hem naar het wrak te brengen, daar de tocht, uithoofde van het vele drijfijs en ongunstig weder ondoenlijk heette.

---

[1]) Hier staat in de minuut de volgende N.B.: „Commissarissen-Generaal klinkt in het Engelsch zo vreemd, dat men er geen ander dan een te gering denkbeeld van zoude vormen, waarom men gedacht heeft de benaming *Supreme Committee* te mogen prefereeren."

Nahuys huurde nu een open ijsboot met zes matrozen, die hem naar het half in zee bedolven vaartuig bracht. Het gelukte, het kistje te vinden en naar 's-Gravenhage te brengen.

Bij Goldberg gekomen, begon Nahuys de volgende door hem medegebrachte verklaring voor te lezen: „De ondergeteekende, President van het Gemeentebestuur te Hellevoetsluis, verklaart bij deze, dat de veerman van Goedereê, genaamd Barend Klop, geweigerd heeft, den Heer Commissaris Nahuys derwaarts over te brengen, zeggende, niet in staat te zijn, zulks te doen, uithoofde van de vorst, — *waarop gemelde Commissaris met een open ijsboot derwaarts is vertrokken.* Nahuys bij het gespatieerde ophoudende, schoot Goldberg uit zijn slof vanwege het tafelgesprek bij den Vorst, zoodat de verrassing te grooter was, toen het bleek, dat de zendeling zijne reis met succes had volbracht. Nahuys houdt van effectjes; hij levert 't intusschen maar.

Een paar maanden later werden de commissarissen opnieuw aangewezen om te vertrekken, ingevolge het Souverein besluit dd. 1 Januari 1815 No. 45, en wel per oorlogskorvet *De Iris*. Tegelijk met deze heeren wordt nog een persoon genoemd. Tot de eerste zorgen namelijk van den Departementschef had behoord — 't luidt wel eenigszins vreemd, maar er is toch niets bijzonders in — het voorzien der Europeesche bevolking in Indië van goede vroedvrouwen, en zoo was bij Souverein besluit d.d. 3 December 1814 No. 38, den medicinae Doctor Asmus machtiging verleend tot het medenemen „van eene verloskundige vrouw" met de noodige instrumenten.

Clasina Verwey had dientengevolge met de heeren schipbreuk geleden, waardoor zij, blijkens haar request alle lust in eene tweede reis verloren had, „dodelijke schrikken en alteratien" onderging, „hevige aanvallen op de zenuwen heeft gekregen" en bij het vooruitzicht om opnieuw zee te kiezen, „allergevoeligst word aangedaan", „waaraan zij niet dan met angstige zielesmart en hevige aandoeningen" kan denken. De Departementschef liet haar bij zich komen, beval haar om de genoten gratificatiën en voorschotten ad *f* 1125 dadelijk terug te geven, en toen zij dat behoorlijk gedaan had, kreeg ze haar eervol ontslag. [1])

Doch ook commissarissen zouden destijds niet vertrekken. Wel waren zij in de eerste dagen van Maart 1815 ingescheept en lag alles tot vertrek gereed, toen de terugkomst van Napoleon uit Elba tot tegenbevel leidde, speciaal ook om *De Iris* met zijne troepen ter beschikking te hebben. Bij Souverein besluit van 26 Maart 1816 No. 17, werd gelast, dat de commissarissen zouden teruggeroepen worden en op half tractement gesteld. Ook de plannen der naar Oost en West te zenden expeditiën werden voorloopig gestaakt.

---

[1]) Rijksarchief.

Dat is echter voor Nahuys geene rust. Hij biedt nu weder, en wel onbezoldigd, zijne militaire diensten aan. Bij Souverein besluit d.d. 16 April 1815 No. 66, werd hem veroorloofd als ordonnance-officier bij prins Frederik te dienen onder genot van de gewone indemniteiten, aan den rang van majoor verknocht. Zoo maakte hij het gevecht bij Quatre-bras mede onder generaal Chassé als majoor-volontair bij den staf van de 3e divisie der Koninklijke Nederlandsche mobiele armee. Geen tijdperk van Nahuys' leven was, volgens de *Herinneringen* zoo aangenaam, als de weinige maanden van dezen veldtocht. Hoog staat bij hem „de edele Chassé", door de officieren „bemind en aangebeden", „wiens wakkerheid en bedrijvigheid" een voorbeeld was: „Ieder van ons, officieren, had ook voor hem zijn leven veil".

Den 16en Juni wordt Nahuys gekwetst, zoodat hij naar Brussel werd vervoerd of zich daarheen begaf. Daar te bed liggende, ontving men zulke ongunstige berichten over den strijd, dat hij het veiliger achtte zich naar Antwerpen te begeven, waar hij gastvrij werd ontvangen bij de familie Saportas.

Van hier schreef Nahuys d.d. 21 Juni 1815 een brief aan Goldberg, speciaal omdat hij geld noodig had. Ik begin met dezen brief hier te laten volgen: [1])

Hoog Edel Gestreng Heer!

Ik kan niet nalaten aan Uwe Excellentie kennis te geeven, dat ik het ongeluk gehad heb van laat in den avond van den 16en dezer in de bataille te *quatre bras* voor het dorp Jemappe geleegen, door het vijandelijk schroot tegen de borst te worden getroffen, gelukkig echter dat het zelve zijne groote kracht had verloren, want anders was ik op de plaats gebleeven. Een kogel, of wel een stuk schroot kwam met zodanig geweld tegen een mijner roksknopen dat dezelve door de rok en voering heen drong, en mij buiten kennis van mijn paard sloeg.

Wanneer ik bijkwam, was ik enigen ogenblikken zonder te kunnen adem halen, en kort daarop braakte ik een grote hoeveelheid bloeds het geen mij in de daarop volgende nacht weder overviel, en in zeer kleine maten mij gisteren morgen weder is te beurt gevallen.

Niet voor zestien uuren na dit ongeval, wanneer ik door den Prof. Curtet van Brussel een vijftien oncen bloed ben afgetapt, ben ik weder tot spreeken gekomen, dog het praten is mij verboden, en ik mag niets eeten als soep en gekookte melk, de Doctor van Antwerpen dreigt mij met een tweede aderlating van een twintig oncen bloed.

Zondag middag waren de tijdingen te Brussel, zo verontrustend, dat ik dacht wel te doen van maar naar Antwerpen te gaan, alwaar ik dan ook nu ben, en zo lang blijven zal tot dat ik weder mijne brave spits broeders zal kunnen gaan opzoeken.

Ik hoop door een weinig rust, en een goed dieet spoediger dan de Doctor wel denkt, in staat te zijn mijne tegenwoordige bestemming te volgen.

Gedurende het grooste gedeelte van den dag van den 16de hebben de

---

[1]) Rijksarchief

onzen tegen een grote overmacht gestreeden, zonder het groot degagement, en de bedaarde moed van deze braven geloof ik gewis dat de Franschen tot Brussel zouden zijn doorgedrongen.

Een ieder zegt dat onze Prinsen zich te veel exponeeren, dit moest anders zijn, aan het behoud van hunne dagen ligt te veel gelegen.

Mij heden van mijne divisie bevindende, is het mij niet mogelijk Uwe Excellentie een verklaring te zenden, waar uit zoude blijken dat ik geen tractement ontfang; ik kan echter U. H. E. Gestr. de plegtige verzekering geeven op de eed bij de aanvaarding van mijn post gedaan, dat ik nog steeds geen tractement ontfang voor mijne militaire diensten, waarom ik dan Uwe Excellentie wel nederig smeek van mij mijn tractement als Commissaris te doen uitbetalen, te meer daar ik door de aankoop van mijn paarden zeer veel uitschotten heb moeten doen.

Na mijn respectsverzekering aan de Juffrouwen Goldberg te hebben verzocht, heb ik de eer met de meeste eerbied te zijn

Hoog Edel Gestreng Heer!

Uwer Excellenties zeer onderd. en gehoorz. Dienaar,

Nahuys,

ten huize van den Hr. A. Saportas, rue Neve No. 1468.

De Hr. en Mevr. Saportas verzoeken hunne complimenten aan Uwe Excellentie en de jonge dames.

Chassé droeg Nahuys voor tot ridder der Militaire Willemsorde 3e kl., die hem ook is toegekend en waardoor aan zijn militaire diensten meer ernst werd gegeven voor hen, die er om mochten lachen, gelijk weleens geschiedde. De generaal certificeerde, blijkens de *Herinneringen*, „dat de Majoor Nahuys als een braaf en verdienstelijk man bij zijn staf had gediend" en dagelijks reden gaf „om zeer over hem tevreden te zijn, en tevens hem te bewonderen over zijn goede wijze van dienen"; zoo had Nahuys ook op den 15en Juni „op eigen aanbod" naar Binche gereden, waar de vijand reeds zou zijn, en „de zekerste berigten", die hij dientengevolge medebracht, waren den generaal hoogst dienstig geweest.

De Waterloo-slag eindigde in overwinning en voerde Nahuys andermaal terug tot den Indischen dienst onder hem kenschetsende omstandigheden.

IV.

Bij rapport dd. 24 Augustus 1815 Nr 57/1123 bracht de departementschef Goldberg den Koning onder de aandacht, hoe de commissarissen Nahuys, Schulze en Asmus eerst door de schipbreuk van de *Arinus Marinus*, daarna door de terugkomst van Napoleon verhinderd waren geworden, hunne zending te volbrengen. Het oogenblik zou nu daar zijn om andermaal eene voordracht ter zake te doen, waarop het rapport vervolgt [1]):

Dan, hier zij het den Ondergeteekende eerbiedig geoorloofd, aan de attentie van U. M. te brengen, dat het spoedig vertrek van Heeren Kom-

[1]) Rijksarchief.

missarissen Generaal met de daartoe bestemde expeditie als hoogst noodzakelijk moetende beschouwd worden, het daardoor zeer waarschijnlijk wordt, dat de Kommissarissen niet vroeger dan de overige scheepsbodems tot dit transport bestemd en tegelijk met de Hooge Commissie voor Indië thans aldaar zouden arriveren, waardoor de bedoelde bestemming van Kommissarissen geheel en van zelve zal zijn vervallen.

De Ondergeteekende vermeent dat deze consideratie genoegzaam is, om alleen op grond daarvan aan Uwe Majesteit eerbiedig voor te stellen, dat vermits er geen termen meer zijn om eenig nut van Kommissarissen ter aankondiging aan het tegenwoordig Gouvernement op Java te kunnen verwachten, U. M. zoude kunnen overgaan, om én de benoeming van én de uitrusting voor dezelve, welke als bij de hiervoren aangehaalde besluiten van 28 October l.l. No. 97 en 98 gedaan is en vermeld staat, in te trekken en te stellen buiten effect, onder bepaling nogthans dat alzoo de kommissarissen Schulz en Asmus in derzelve respective militaire kwaliteit het recht hebben om met de troepen op 's lands oorlogsschepen te worden getransporteerd, ook aan kommissaris Nahuys het transport worde gegund op een der 's lands schepen, waarmede de heeren Kommissarissen Generaal naar Indië zullen worden overgevoerd en dan aan ieder dezer drie kommissarissen het tractement hetwelk zij bevorens genoten van den dag van het in zee gaan van het schip waarop zij zullen zijn geëmbarkeerd tot aan hunne ontscheping op het eiland Java zal blijven verzekerd.

In overeenstemming met dit voorstel werd bij Koninklijk besluit dd. 27 Augustus 1815 Nr. 11 de benoeming der commissarissen ingetrokken onder verzekering van het tractement, dat zij bevorens genoten; terwijl aan de militaire heeren Schulze en Asmus recht gegeven werd om met de troepen op een van 's lands oorlogsschepen en aan Nahuys op één der schepen, waarmede Commissarissen-Generaal zouden vertrekken, naar Java overgevoerd te worden.

Doch Nahuys heeft deze zaak beter ingezien dan de Departementschef, in zoover dat deze vermeende de commissarissen nu geen nut meer konden stichten ter voorbereiding van de komst der Commissie-Generaal.

Bij adres van den 7en September 1815 aan den Departementschef, bood Nahuys zich toch aan, met het in October te vertrekken schip *Ceylon*, dat de Kaap niet zou aandoen, en ook daardoor eerder Java bereiken, vooruit te gaan op eigen kosten en zonder eenig bezwaar van den lande. De heer Goldberg sprak hierover eerst met den benoemden commissaris-generaal Elout, en daar deze er geen bezwaar tegen had, steunde de Departementschef het verzoek bij een rapport aan den Koning dd 8 September 1815 Nr 78/1385. Hierop ontving Nahuys het Koninklijk besluit dd. 11 September 1815 Nr. 72 luidende [1]:

„Aan den gewezen commissaris *H. G. Nahuys*, wordt, behoudens het effect van Ons besluit van den 27en Augustus jongstleden Nr. 11, ten opzigte van het genot van tractement daarin bepaald, de vrijheid

---

[1]) Rijksarchief.

gegeven, om, op eigen kosten, zonder eenig bezwaar van het Rijk, met het schip *Ceylon*, hetwelk in het begin der volgende maand October de reis naar *Indie* zal aannemen, naar *Java* te vertrekken."

Nahuys heeft niet kunnen vermoeden, dat men wellicht later nogeens in officieele en particuliere archieven zou pluizen, ook om aldus verkregen gegevens te toetsen aan hetgeen hij zelf alzoo publiceerde. Ik nu heb die gelegenheid reeds ruim gehad en vind, dat het tot zijne eer strekt, dat zijne mededeelingen nergens kunnen geacht worden eenigermate in strijd te zijn met de waarheid. Hier stuit ik alleen op eene, zij het ook onbeduidende afwijking. In de *Herinneringen* lezen wij:

„Dewijl het Bewind in Nederland vermeende, dat de Engelsche Regeering van Java, reeds sedert geruimen tijd onderrigt zijnde van de aanstaande komst hunner bondgenooten, ook alles tot hunne ontvangst in gereedheid zou hebben gebragt, werd het overbodig gerekend, om drie Commissarissen naar Indië voor uit te zenden, zooals vroeger het plan was geweest."

Het laat zich wel denken, dat de Nederlandsche regeering zich heeft gevleid, dat onze eerste expeditie met C. C. G. G. naar Java, te Batavia eene dragelijke ontvangst zou vinden, maar dat is toch niet de reden geweest, naar wij uit Goldberg's rapport lazen, waarom het benoemingsbesluit der commissie-Nahuys, werd ingetrokken. De uitzending verviel, omdat men meende, dat eene vooruit te zenden commissie niet zóóveel voorsprong meer kon hebben op de Commissie-Generaal, om het te verwachten nut te stichten, terwijl men het dringend noodzakelijk achtte, niet langer dan volstrekt noodig was te dralen met het vertrek der Commissie-Generaal. [1])

Verder deelt Nahuys mede — en er is geene reden om hieraan te twijfelen — dat hij kwam tot zijn aandrang om toch de commissie te doen vertrekken en wel met een schip, dat niet de Kaap zou aandoen, doordien hij uit Batavia bericht had ontvangen, dat de Engelschen, wel verre van eenige voorbereidende maatregelen tot ontvangst en kazerneering der Nederlandsche troepen te nemen, vele kazernes hadden gesloopt en aan particulieren verkocht. Maar de Regeering beschouwde deze door hem ontvangen tijdingen als overdreven en derhalve eene vooruitzending onnoodig kostbaar, waarop hij dan voorstelde, gelijk ik mededeelde, om geheel op eigen kosten, de commissie te volbrengen.

Met volkomen rechtmatigen trots kon Nahuys op deze periode van zijn leven in de *Herinneringen* terugzien en o. a. over zijne voorbereidende werkzaamheid te Batavia dit schrijven:

> Behalve het zalig gevoel en het hemelsch bewustzijn van door deze werkzaamheden het leven van welligt honderden mijner natuurgenooten te

[1]) Met hetgeen ik hier mededeel, dank het nu bekend geworden rapport van Goldberg, vervalt dus mijne navolging van Nahuys' *Herinneringen* op bl. 352 van de aangehaalde verhandeling *Oprattingen*.

hebben behouden, viel mij hiervoor ook nog de hooge goedkeuring van mijne chefs, van den Directeur-Generaal van Koloniën, en zelfs ook van Zijne Majesteit den Koning, ten deel, onder eervolle, aan mij schriftelijk medegedeelde verklaring, „dat ik mij daardoor altijd-blijvende verdiensten verworven had".

Maar op hoeveel mij mijne vooruitreis naar Java, zonder welke toch al die goede resultaten niet hadden kunnen verkregen worden, was te staan gekomen, heeft men mij nooit gevraagd. Intus-chen hebben mij die kosten nimmer berouwd.

Uit de hierboven medegedeelde bijzonderheden blijkt weder de waarheid van het oude Hollandsche spreekwoord, *dat de gierigheid niet zelden de wijsheid bedriegt.*

Om de extra-uitgaven, welke eene vooruitzending naar Java van de drie benoemde Commissarissen, Nahuys, Schulze en Asmus zoude vorderen, achtte het Nederlandsch Gouvernement het doelmatig, om deze Heeren te gelijk met de troepen, naar Batavia bestemd, te laten vertrekken, en bij mijn eerste voorstel aan een van Neerlands schranderste staatsmannen, om op eigen kosten vooruit te vertrekken, werd mij door dezen ten antwoord gegeven, dat, wanneer ik daartoe de *gekheid* had, zulks voorzeker niet geweigerd worden zou.

Nu berekene men eens, wat die *wijsheid* van het Gouvernement ons Vaderland aan geld en menschenlevens zou gekost hebben, en hoevele schatten en soldaten door mijne *gekheid* zijn gespaard geworden.

Den 5en Maart 1816 bereikte Nahuys Batavia. Dit was dus de derde maal, dat hij de reis maakte in het korte tijdsbestek van 'n tiental jaren. Bij zijne komst bleek het, dat men nog geene kennis droeg van de aanstaande overneming der koloniën uit Engelsche handen en dat men er geheel onkundig van was gebleven, dat de Nederlandsche vloot met troepen en met onze C.C. G.G. aan boord, den 29en October 1815 het vaderland had verlaten om naar Java koers te zetten. Onverwacht was dus de komst van Nahuys' fregat onder Nederlandsche vlag op de reede van Batavia. Een aantal Engelsche nieuwsgierigen en bijkans de halve Nederlandsche bevolking bevonden zich aan de landingsplaats, toen Nahuys — in de uniform van Nederlandsch officier! — aan wal stapte. Men had nauwelijks geduld, verhalen de *Herinneringen*, om af te wachten, dat Nahuys voet aan wal zette. In de sloep zittende, klonk hem uit aller mond toe: „Welkom, welkom, mijn beste vriend!" Onbeschrijfelijk achtte Nahuys den indruk, dien het bericht der herstelling van het Nederlandsch gezag teweegbracht. Het was alsof een electrische schok hen allen op hetzelfde oogenblik getroffen en met uitzinnigheid geslagen had! Het gejubel, het algemeen hoezee! en 't verdoovend gejuich van „leve de Koning van Holland! leve Java! leve Nahuys!" begeleidden hem op zijn weg naar de stad, waarheen hij half voortgestuwd, half gedragen werd.

Nahuys bood den luitenant-gouverneur Raffles een brief aan, dien commissaris-generaal Elout had medegegeven en waarin den gouverneur verzocht werd om aan Nahuys al die faciliteiten van het Engelsche gouvernement te bezorgen, als noodig zouden blijken tot het schielijk in gereedheid brengen van de kazernes voor de Nederlandsche troepen.

Raffles' bemoeiingen ten deze konden echter niet veel zijn. Het bestuur der Oost-Indische Compagnie had zijne terugroeping en vervanging gelast [1]). Vandaar, dat drie dagen na Nahuys' komst, uit Bengalen te Batavia kwam de heer Fendall, vergezeld zelfs van een nieuw benoemd lid in den Raad van Indië, Th. Abrahams, mede wel een bewijs, dat aan een spoedig afloopen van het Engelsch tusschenbestuur niet gedacht was geworden. Den 11en Maart 1816 gaf Raffles het bestuur aan Fendall over. Teneinde eenig meer licht te erlangen in zake der komst van de Nederlandsche commissie-generaal deed de luitenant-gouverneur den heer Nahuys uitnoodigen om den 15en Maart in den Raad van Indië te komen, waartoe Nahuys ontving het volgend schrijven van den gouvernementssecretaris C. Assey, gedagteekend Batavia 13 Maart 1816 [2]):

„The Honorable the Lieutenant Governor in Council being desirous to make some enquiries from you relative to the circumstances connected with the expected arrival of the Commissioners from Holland, I am directed to request your attendance at a council to be hold at the Government House Rijswijk on Friday next at 10 'clock."

Nahuys gaf natuurlijk aan die uitnoodiging gevolg. De luitenant-gouverneur legde hem voor den aanbevelingsbrief, dien Nahuys aan Raffles had gegeven en vroeg of dat dezelfde brief was, hetgeen bevestigend werd beantwoord. „Deze brief is", verzekerde later Nahuys aan Commissarissen-Generaal [3]), „zo als ik in het zekere meen onderrigt te zijn, door het Engelsche Gouvernement van hier aan het Oppergouvernement van Indiën in Bengalen residerende, opgezonden, als zijnde volgens het zeggen van den Engelschen Gouverneur d' enige kennisgeving van de aanstaande komst van Heeren Commissarissen-Generaal, en overgave dezer kolonie, terwijl men ook de antwoorden op zodanige vragen als dienen konden om elucidatie te ontfangen omtrent het uitzeilen der Nederlandsche vloot, en het getal der troepen mede te gelijk naar Bengalen heeft verzonden."

Intusschen was, reeds tijdens het aanwezen van Raffles, Nahuys' hoofdtaak te zorgen voor kazernes [4]). Ten gevolge hiervan werd hij aangewezen op zekeren heer L. Conray, die zijne wenschen overbracht aan den wrd. legercommandant, kolonel Burslem; ook had hij in den arm genomen het Nederlandsch lid in den Raad van Indië Cranssen. Bij schrijven, gedagteekend Weltevreden 9 Maart 1816, berichtte Conray aan Nahuys, dat Burslem den *Barrack Master* had opgedragen: „to accompany Mr. Cransen and yourself, round the several ranges at

---

[1]) Zie *Opvattingen*, blz. 347, 349 en 353.
[2]) Rijksarchief.
[3]) In een verslag zijner verrichtingen van 16 Mei Mei 1816, Rijksarchief.
[4]) Al de hier volgende stukken zijn uit Rijksarchief.

any hour that may be most convenient to you". Het resultaat van dit bezoek was, dat Nahuys dd. 10 Maart aan Burslem kon schrijven:

„As there are some Barracks at Meester Cornelis, of which you don't make any use, and which may fall to ruin, if not taken care of, I request you that the same may be delivered to me as soon as possible, as it will enable me, to make in time the necessary arrangements and preparations."

Maar nu kwam Nahuys niet veel verder. Wel was dd. 15 Maart 1816 door den Luitenant-Gouverneur in Rade het volgend besluit genomen:

On a letter from Major Nahuys, communication to the board by the officer commanding the Forces.

Resolved that the Barracs at Meester Cornelis be delivered to Major Nahuys in order to enable him to put them in a state of sufficient repair for the accommodation of a part of the troops expected. The same being only considered to have effect so far as the object of repairing them requires.

Doch voorloopig ontving Nahuys dit niet, evenmin als de Britsche autoriteit met de uitvoering belast!

Vandaar, dat Nahuys bij schrijven, gedagteekend Rijswijk, 17 Maart 1816, de volgende herinnering aan Burslem deed toekomen:

As the time of the future arrival of the Dutch fleet, is daily advancing I am very anxious to know if the request I made last Sunday to you respecting the Barracks of Meester Cornelis has been granted.

Should you think it necessary to write you again an official letter upon the subject, I will do so.

I will also be happy to learn from you of what more barracks and officers lodgings our troops may dispose of.

A slight indisposition prevents me from going out; otherwise I would have had the pleasure of calling on you.

Eerst bij brief van den Gouvernementssecretaris, gedagteekend Batavia 20 Maart 1816, werd afschrift van het bovenvermeld besluit gezonden aan den „acting deputy Adjudant General", kapitein Nixon, en eerst bij schrijven, gedagteekend Weltevreden 23 Maart 1816, zond Nixon dit stuk, namens den Legercommandant, aan Nahuys, en wel met de opmerking: „that the officer commanding would prefer any future communications you may wish to make should be done officially".

Nahuys ondervond ook niet de geringste medewerking van het Engelsch gouvernement om de barakken in behoorlijken staat te brengen, hetgeen hem dd. 25 Maart 1816 het volgend verzoek deed richten aan *President en Leden, uitmakende de Magistraat der stad Batavia en Ommelanden:*

Ik heb de eer UWelEd.Gestr. te doen toekomen een copie-extract van het geresolveerde van den Luit. Gouverneur in Rade, waaruit UWelEd.Gestr. zien zullen, dat op mijn daartoe pressant gedaan verzoek, aan mij van de

Barakken op Meester Cornelis gelegen, is afstand gedaan, ten einde dezelven in zodanigen staat te kunnen brengen, als zal vereischt worden om een gedeelte der verwagt wordende Nederlandsche troepen te bergen.

Om deze zo hoog noodzakelijke reparatie en in order brenging ten spoedigsten, en met de minste kosten te bewerkstelligen, is het nodig enig publiek, in deeze kolonie erkend caracter en gezag te bezitten, en daar ik dit geheel ben missende, zo neem ik de vrijheid mij te wenden tot UWelEd.Gestr. wel vriendelijk verzoekende dat UWelEd.Gestr. zodra mogelijk UWelEd.Gestr. gezag, hulp en interresse wilt bezigen ten einde de bovengezegde aan mij afgestaane en op Meester Cornelis geleegene barakken, en officiers woningen, ten spoedigsten in dien staat worden gebragt, als noodzakelijk is, om een aantal van onze Nederlandsche troepen te bergen.

Ik neem de vrijheid UEd.Gestr. hierbij te observeren dat deze barakken, alleen moetende dienen voor een temporaire caserne voor de Militairen, dezelve met de minste kosten kunnen worden geappropieerd.

Tegelijkertijd, dus 25 Maart, richtte Nahuys het volgend schrijven aan commandant Burslem:

I have had the honor to receive on this day, the extract of the proceedings of the Honorable the Lieut Governor in Council of the 15th. Inst. by which it has graciously been resolved that the barracks at *Meester Cornelis* be delivered to me.

I now take the liberty to request again, that such barracks and officer lodgings of *Weltevreden* as can be spared by the English forces, may also be delivered to me, as soon as possible, in order to put them in a state of repair, for the accommodation of a part of the Dutch troops, whose arrival much depending on wind and weather may be sooner than is expected.

Doch Nahuys hoorde er verder weer niets anders van, dan dat adjudant Nixon dd. 27 Maart hem berichtte, dat zijn verzoek was overgebracht aan den Luit.-Gouv. in Rade. Toen wendde zich Nahuys bij een schrijven van 5 April met eene dringende herinnering tot den gouvts. secr. Assey: „as a late answer has but for me the same consequence as a refusal, because I have no time to lose in making the necessary arrangements for the arrival of the Dutch forces". Zaterdag 's avonds den 6en April ontmoette Nahuys den Secretaris ten huize van kapitein Dalgairns; daar vertelde Assey, dat de beslissing Maandag zou volgen. Maar toen er dien Maandag 8 nog niets van gehoord werd, schreef Nahuys den 9en commandant Burslem, verschooning verzoekende voor zijn aandrang: „The probable speedy arrival of the Dutch troops will be an excuse for me I hope for pressing so much upon you." Mondeling kreeg Nahuys maar weer ten antwoord, dat hij den volgenden dag, dus den 10en, van alles behoorlijk bericht zou ontvangen, doch het geschiedde eerst bij schrijven van den Legercommandant dd. 18 April, waarin dan eindelijk Nahuys werd medegedeeld: „that a proportion of the barracks and quarters in the cantonment of Weltevreden will be given over to you, to morrow-morning by the D^{t} Bes. M. Gl. Captn. Witherall in order that you may prepare them for the reception of the Dutch forces".

Tien kostbare dagen zouden nu Nahuys nog ter beschikking blijven. Nahuys' beroep op den Magistraat van Batavia en op den bijstand der Nederlandsche ingezetenen was intusschen niet onverhoord gebleven. De post van baljuw werd destijds vervuld door A. L. P. de Serière, die van landsarchitect door Horst. Beiden, belangloos zich toewijdende, stonden Nahuys bij om de gebouwen in dragelijken staat te maken. „In minder dan drie maanden tijds" [1], luidt het met rechtmatige eigen waardeering in de *Herinneringen*, „dank den onvermoeiden ijver en der belanglooze hulp van den Heer Bailluw de Serière, dank der loffelijke medewerking en geldelijke ondersteuning van vele verdienstelijke ingezetenen van Java, waren de noodige bamboezen en houten kazernen op het hooge en gezonde Meester-Cornelis gebouwd, en een hospitaal, met al het daartoe behoorende, te Rijswijk opgericht en gereed, eerstgemelden bij middel van door mij bij vermogende burgers in leen opgenomen gelden, en laatstgemelden door vrijwillige giften en inteekeningen, en alzoo kosteloos voor het Nederlandsch-Indisch Bestuur."

Later, in 1824, heeft Serière zich aan eene vervolging wegens „ontrouw, opzettelijk pligtverzuim, aanmatiging van gezag, misbruik van gezag en knevelarij", door de vlucht moeten onttrekken. Bleef Nahuys zich niettemin Serière's diensten van 1816 herinneren, toen dd. 25 April 1829 generaal De Kock aan Van Nes, resident van Djokdja, berichtte: „De kolonel Nahuys is de groote advocaat van Serière" [2]? Maar misschien is hier niet van denzelfden persoon sprake.

Den 27en April 1816 lieten de *Evertsen* en de *Spion* met de commissarissen Elout en Buyskes aan boord de ankers ter reede van Batavia vallen. Er stonden toen gereed kazernes voor 500 man op Meester Cornelis en een hospitaal voor 50 zieken op Rijswijk, terwijl men op Weltevreden zich nog met de inrichting van het hospitaal onledig hield.

Het eerste rapport, dat Commissarissen-Generaal den Departementschef zonden, was gedagteekend 23 Mei 1816 No. 1, o. a. daarin verklarende: „dat wij alle reden hebben voldaan te zijn van de onvermoeide pogingen, zoo vóór, als na onze komst, door den Majoor Nahuys aan den dag gelegd, om voor alles te zorgen, wat Commissarissen-Generaal en de troepen niet alleen, maar zelfs veele der in de expeditie begrepen personen aangenaam en nuttig zijn konde". Zij legden daarbij over de door mij medegedeelde briefwisseling van Nahuys met het Britsche gezag, waaruit, schreven Commissarissen, de Departementschef zou ontwaren, „hoe schoorvoetende hetzelve tot eenige maat-

[1] Met deze tijdsopgave wordt wellicht bedoeld de afwerking van alle gebouwen, toen reeds C. C. G. G. Batavia bereikt hadden.

[2] Zie mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I bl. 169 en 22.

regelen overgaat, die tot de teruggave der bezitting in betrekking staan".

Wèl mocht Nahuys later herinneren, dat niettegenstaande zijne reis op eigen kosten toch ten slotte zoo hoogst nuttig was gebleken, de Indische regeering er niet uit haarzelf toe kwam om hem die kosten te vergoeden, terwijl hij te hooghartig was, om ze alsnog op te vorderen. Nog eens: verdient Nahuys' naam niet eervol herinnerd te worden?

V.

Toen op Java het Nederlandsch gezag in 1816 hersteld was en de residenten voor de onderscheidene gewesten werden aangewezen, zag zich Nahuys benoemd tot resident van Djokdjacarta. Eén uur vóór zonsondergang aldaar aankomende, wilde de Engelsche commandant Walker de overgave van het fort uitstellen tot den volgenden ochtend, doch Nahuys drong op dadelijke overgave aan, die inderdaad plaats vond, hetgeen den Engelschman zóó ontstemde, dat hij nog denzelfden avond met zijne soldaten den afmarsch blies. Eenigen tijd daarna ontmoette Nahuys de twee prinsen, die te Cheribon in het blok hadden gezeten. Zij schenen volkomen op de hoogte, dat Nahuys hun redder was geweest — hoe zij het wisten, wordt niet gemeld — en toonden hem nu, in tegenwoordigheid van den Engelschen resident John Crawfurd, hunne groote dankbaarheid, leest men in de *Herinneringen*. „Het is misschien alleen aan deze gelukkige omstandigheid te danken geweest", schrijft Nahuys daarin nog, „dat ik bij Vorst en Grooten van het Djocjacartasche Rijk een zoodanig groot vertrouwen en een invloed verkregen heb, gelijk misschien nimmer een Resident vóór mij gehad heeft; of na mij bezitten zal. Hierdoor werden volkomen gelogenstraft de ongunstige en dwaze voorspellingen van Engelsche moderne Profeten, die mij, te Batavia, half boertend, half ernstig gezegd hadden, dat men te Djocjacarta den Hollanders de keel zou afsnijden, uit hoofde van de herinneringen aan ons vroeger bestuur."

Tijdens Raffles luitenant-gouverneur van Benkoelen was, maakte een zwager van dezen, kapitein Auber en eenige van 's Gouverneurs vrienden eene reis over Java, voorzien van aanbevelingsbrieven aan verscheidene Nederlandsche residenten, die onder Raffles indertijd gediend hadden. De luitenant-gouverneur, nu van Benkoelen, had echter geene aanbeveling medegegeven voor den resident van Djokdja, omdat het Raffles was geweest, die als landvoogd van Java, Nahuys op zoo'n onbarmhartige wijze het land had gewezen. Maar toen de heeren in Djokdja kwamen, werden zij luisterrijk door den Resident ontvangen en dat hij zich dit hoog aanrekent, getuigen de *Herinneringen*, verklarende, dat hij Raffles' vroegere handelingen ten eenenmale had vergeten, „niets vuriger wenschende, dan om het aangedane kwaad

met goed te vergelden, en alzoo de schoone wraak te nemen, die den man van edelmoedige, echt-christelijke beginselen voegt". Ja, hij gaf den heeren mede een schoon Javaansch rijpaard, ten geschenke voor lady Raffles „welke Kapitein Auber te vergeefs getracht had, voor haar van mij af te koopen". Zoo zien wij Nahuys weer vrijwel los van geld. Raffles verontschuldigde zich bij hem over de ondervonden behandeling en er ontstond eene vriendschap tusschen beiden, die tot den dood is blijven bestaan. Toen Nahuys verliefd werd op zekere juffrouw Hodgson, waren het vooral de gunstige getuigenissen van „edele vriend" Raffles, die de ouders deden besluiten een huwelijk met Nahuys goed te vinden, en ook juffrouw Hodgson gaf met plezier de hand aan den man, dien Raffles „met de gunstigste kleuren, en als een *rara avis* (dit was zijne uitdrukking) onder alle Hollanders, welke hij gekend had, was afgemaald". Hm, 't moet toch soms wel lastig zijn, waardeeringen van eigen persoon terug te geven.

In de jaren 1816—'18 ontving onze resident herhaalde schriftelijke betuigingen der Regeering, houdende tevredenheid en goedkeuring over buitengewonen ijver en betoonde activiteit. In het jaar 1818 ging hij als gouvernements-commissaris naar Borneo. Op zijne terugreis naar Java per oorlogsschoener *Calypso* ontsnapte hij het gevaar „van in handen van moorddadige zeeroovers te vallen". Nadat tot twee malen toe tevergeefs de overtocht naar Java beproefd was, besloot de commandant beter weer af te wachten. Maar Nahuys vond een langdurig, werkeloos verblijf te Bandjermasin in strijd met 's lands belang, zoodat hij nu van een particulier inhuurde een vroeger afgekeurden gouvernementsschoener, een zeer broos, zeer lek en zeer doorluchtig vaartuig. Hiermede volbracht hij de reis, „in spijt van de welmeenende waarschouwingen en raadgevingen" van dien commandant, en te boven komende „alle voorgespiegelde gevaren van schipbreuk of bemagtiging en vermoording door zeeroovers". Van de Regeering ontving hij omtrent Borneo de verklaring, dat de vermeerdering van 's Lands inkomsten grootendeels aan zijne voorzorgen en doelmatige maatregelen te danken waren.

Op deze commissie-reis is Nahuys ook geroepen geworden de *Harequaestie* — de *Bandjermasinsche afschuwelijkheid* — te onderzoeken. De mijns inziens partijdige wijze, waarop hij die zaak behandeld heeft, verdient afkeuring, gelijk ik 'zulks heb uiteengezet in mijne verhandeling over *Het afbreken van onze betrekkingen met Bandjermasin onder Daendels en de herstelling van het Nederlandsch gezag aldaar op den 1en Januari 1817*, in de *Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de T. L. en V. v. N. I.*, dl. XLIX (1898), bl. 13—14 en bl. 90—92.

Wij krijgen in hetzelfde jaar 1818 oorlog met Palembang en dadige Nahuys biedt dadelijk zijn „arm" er voor aan; „herhaalde schriftelijke

dankbetuigingen" van den Gouv.-Gen. waren er het gevolg van, maar de Landvoogd oordeelde, dat Nahuys' tegenwoordigheid te Djokdja nog te zeer noodzakelijk was [1]). Zoo ging hij derwaarts terug om weldra tegelijkertijd op te treden als resident van Soerakarta wegens de verdachte houding van den Vorst aldaar en de schorsing van den resident Van Prehn [2]). Nahuys wist er de gemoederen neer te zetten; van de Regeering ontving hij niet alleen nu weder de schriftelijke betuiging van hare tevredenheid „voor den warmen ijver, in de dienst van het Vaderland en den Koning, bij alle gelegenheden aan den dag gelegd", maar tevens werd hij bevorderd tot luitenant-kolonel! Hij was nog te Soerakarta, toen de Keizer kwam te overlijden. Nahuys stond aan het sterfbed; men bood hem een stoel aan, doch hij zette zich neer op den grond „op de wijze zoo als de Inlander zulks doet, tevens aan de Keizerlijke Familie een aangenaam bewijs van mijnen eerbied voor hun stervenden Vader en Vorst te geven". Met diens dood was Nahuys gedurende tien dagen belast „met de Keizerlijke Waardigheid"; een kolfje naar zijne hand, zou men wel mogen zeggen.

De verschrikkelijke cholera in 1821 op Java wierp een floers over het maatschappelijk leven. Hoog slaat hij hierbij aan het optreden „des edelen Landvoogds", „de(n) brave(n) Gouverneur-Generaal Van der Cappellen" en diens „moedig gedrag". Het zijn herinneringen, in 1849 geschreven. Dat Nahuys ooit den heer Van der Cappellen kleinzielig zou betaald gezet hebben diens houding in de Landverhuurquaestie, waardoor Nahuys toch groote schade had ondervonden, blijkt niet en komt hem dus ook zeer ten goede.

In Januari 1822 brak er in de residentie Kedoe een opstand uit. „Zonder eenige orders af te wachten", snelt de dadige man „aan het hoofd van een honderd en vijftigtal inlandsche ruiters" zijn ambtgenoot te hulp, werkt mede om de residentie van muitelingen te zuiveren en ontvangt hij alweder van den Landvoogd eene tevredenheidsbetuiging wegens den spoed, waarmede hij den resident van Kedoe te hulp was gekomen en voor het door hem verrichte. Een deel der muitelingen was intusschen uitgeweken naar de residentie Bagelen. „Zonder verlies van tijd" zette Nahuys hen na aan het hoofd van eenige inlandsche dragonders, zoomede van een deel zijner lijfwacht en vergezeld van de heeren Boutet en Havers, „twee verdienstelijke planters". De Bageleners beschouwden onzen vliegenden resident als hun redder en boden hem met veel plechtigheid een dankadres aan, „dat door hen allen onderteekend was".

Dan komt hij te Djokdja terug, ontdekt er eene samenspanning, en

---

[1]) Verg. mijne verhandeling over *Palembang en Banka in 1816—1820* in de vermelde *Bijdragen*, dl. LI (1900), bl. 523.

[2]) Zie mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, § 41.

doet een der prinsen verbannen „zijnde hem door den menschlievenden Gouverneur-Generaal genadiglijk het leven geschonken".

VI.

Aan de hand der *Herinneringen* komen wij hier op een nieuw keerpunt in Nahuys' ambtelijke loopbaan: de Landverhuurquaestie. De Keizer en de Sultan der Vorstenlanden, prinsen, ambtenaren, ontvingen hunne inkomsten, als bezoldiging, slechts voor een gedeelte in geld, voor een ander gedeelte in landerijen; de heerendienstplichtige bevolking had op die landen te werken en zoowel daardoor als door verder vrije werklieden te nemen, konden die landen productief gemaakt worden. Algemeen gemis aan inzicht voor het uitoefenen van landbouwbedrijf; aan kapitaal om dit op eenigszins uitgebreide schaal te doen; aan bekwaamheid om met name te laten telen de meest winstgevende producten, die op de Europeesche markt gewild waren: het een met het ander leidde er toe — naar ik denk dien weg oorspronkelijk aangewezen door Chineezen —, dat Europeanen en Vreemde Oosterlingen bedoelde gronden van de apanage-bezitters voor onderscheidene jaren in huur namen, dus met de rechten op de heerendienstplichtige bevolking en met het doel daarop koffie en andere producten, die de Europeesche markt behoorlijk betaalde, te telen. Aldus ontvingen de apanagebezitters van de huurders meer inkomsten, dan indien zijzelven de landen exploiteerden; maar afgescheiden, dat aldus ook de heerendienstplichtige bevolking onder de gestrenger eischen van vreemde huurders kwam, kon de regeling leiden tot verkwisting door de apanagebezitters, dank voorschotten enz., die zij op den huur voor jaren ontvangen of althans konden ontvangen.

In hoever Nahuys voor de schaduwzijden een voldoend geopend oog had, weet ik niet. Hij zag in deze Landverhuur een bron van welvaart voor de Vorstenlanden, en dadig als hij altijd was, moedigde hij haar bijzonder aan, zelfs door planters met zijn eigen geld leenend te steunen: ja hij ook nam, kreeg, mede een huurland. Dat vooral is jammer geweest. Nahuys heeft niet ingezien en, meen ik, nooit ingezien, dat hem dit als resident niet paste: hij heeft niet gevoeld, dat de zuiverheid zijner positie, zijn zedelijke invloed tegenover vorsten en bevolking moest lijden — en niet alleen tegenover hen, maar ook tegenover de Regeering. Hoe logisch men ook, bij eenig verschil van opvatting, eene zaak meent te kunnen verdedigen, er blijft toch altijd iets over voor de werking van den persoon, die het zegt. Die invloed, van Nahuys bij de Regeering, anders toch tot dusver zoo groot, ondergroef hijzelf door als resident-landhuurder voor de Landverhuur op te komen. En wanneer dan ook de *Herinneringen* schrijven, dat de zoo rijk aan genoegens voorbijgaande dagen in de Vorstenlanden voor hem eerlang veranderden: „in een tijd van kommer en

ontmoediging, dewijl het Nederlandsch-Indisch Bestuur, ondanks alle daartegen met eerbied door mij aangevoerde redeneringen, het noodlottig besluit had genomen, om de vroeger zoo zeer aangemoedigde Industrie der Europeanen in de Vorstenlanden van Java den bodem in te slaan en te vernietigen, op grond van beginselen en beschouwingen die, naar mijn oordeel, in strijd waren met de billijkheid, met de rechtvaardigheid en met eene goede politiek, en vooral onwaardig een verlicht en deugdzaam Gouverneur-Generaal, die zoovele groote diensten aan zijn Koning en Vaderland had bewezen, en met zulke goede bedoelingen bezield was, als de Baron Van der Cappellen, die meer dan een eenig Gouverneur-Generaal van de velen, welke ik van het jaar 1806 tot 1839 op Java gekend heb, van den vroegen morgen tot den laten avond, zijn tijd, met zeer geringe tusschenpoozing, aan zijne hooge ambtsbezigheden toewijdde" — wanneer dan „die eenmaal zoo gelukkige dagen in een tijd van kommer en ontmoediging" voor Nahuys veranderden, dan zal daartoe zeker wel hebben medegewerkt, dat hij door eigen schuld het geloof aan zijn woord als adviseur der Regeering had ondermijnd. Had de Resident zich niet moeten herinneren, hoezeer hijzelf als commissaris naar Borneo gezonden, afkeurt het landbezit, er door den Engelschen resident Hare verkregen, het o. a. als „wijselijk" prijzende, dat de Britsche regeering van Bengalen „zelfs" niet toegelaten had: „dat haren Luitenant-Generaal van Java, de heer Raffles, bezitter bleef van een land in zijn gouvernement gelegen, van hetwelk hij den eigendom niet door giften, maar door koop wettiglijk scheen te hebben verkregen"[1]? Kon hij niet bevroeden, dat het huurland van een Resident in de Vorstenlanden min of meer daar zou bekend staan als een gift, en toch schreef hij in datzelfde *Hare*-advies: „Wijselijk, en zeer gepast heeft er onder de Britsche administratie eene bepaling bestaan, dat het niet zoude zijn geoorloofd voor den ambtenaar in eene eerste en hooge betrekking gezeten, geschenken van Inlandsche vorsten aan te nemen." Het zij er verre van af, dat ik Nahuys hier zou willen beschuldigen van eene slechte daad: maar er zijn toch nog wel andere oorzaken, dan de hiervoren door Nahuys ingeroepen Gierigheid, die de Wijsheid soms kunnen bedriegen. Hij had als resident in de beide Vorstenlanden een dubbel tractement; toch was dit voor hem geene voldoende aanleiding om het te beschouwen als den grondslag voor den opbouw van een fortuintje.

Maar ook nu is Nahuys spoedig weer zichzelf. Hetzij om, gelijk de *Herinneringen* schrijven, „niet in de handen der Indische Regering het werktuig der vernietiging te worden van het geluk en de welvaart van industrieele planters, wien ik vroeger zooveel aan-

---

[1] Zie mijne afkeuring over Nahuys' houding ten deze, in het hiervoren vermelde *Borneo*-opstel, bl. 13—14.

moediging, ja, sommigen daarvan met mijne eigen geleende penningen ondersteund had", — hetzij omdat hem de afkeuring te zwaarder moest treffen, waar hij het voorbeeld als Resident had gegeven — in ieder geval, hij bedankte er voor onder die omstandigheden langer de bestaande regeeringsrichting te dienen. Hij nam alzoo zijn ontslag als resident en ging weder op eigen kosten en zonder verloftractement met verlof naar Europa.

Hij maakt de reis over Malakka en Sumatra. Te Padang gekomen, bekroop hem weder „zijn oud militair zwak", schreef De Kock, en doet dientengevolge een stout stuk ter verovering eener vijandelijke kampong. Hij geeft van zijne reis aangenaam geschreven *Brieven* uit en ziet zijne moeite ten deze met eene tweede uitgave beloond.

In Holland teruggekomen, zou hij daar misschien weinig voldoening hebben gesmaakt van zijn Landverhuurstrijd, waren de omstandigheden hem niet buitengewoon gunstig geworden.

De man, die tot het besluit van den gouverneur-generaal Van der Cappellen ter intrekking van de Landverhuur veel door zijne ongunstige beschouwingen had bijgedragen, was geweest het lid in den Raad van Indië Mr. H. J. van de Graaff: wel had deze tegen de intrekking gewaarschuwd, zelfs zeer ernstig, maar het postvatten der overtuiging, dat de Landverhuur behoorde uitgeroeid te worden, is zeer zeker aan zijn machtigen invloed te wijten. Echter werd diezelfde Van de Graaff juist in deze jaren door den Koning naar Holland opgeroepen en ontslagen wegens zijn verzet tegen ministerieele bevelen. Van der Cappellen zelf was in ongenade gevallen door de onverwacht gebleken slechte financieele resultaten van zijn bestuur. En eindelijk vooral de opstand van Dipanegara scheen een antwoord op de intrekking van de Landverhuur; scheen — en waarlijk zoo ten onrechte niet — Nahuys' inzichten volkomen te rechtvaardigen, gelijk de *Herinneringen* het ook boekstaven.

Koning Willem I onderhield reeds destijds betrekkingen met Nahuys en toen de onlusten in de Vorstenlanden eerder toe- dan afnamen, rees bij den Vorst het denkbeeld om den gewezen resident naar Java terug te zenden om tot demping der onlusten mede te werken. [1]) Minister Elout steunde dit denkbeeld, gelijk blijkt uit ondervolgend rapport dd. 28 November 1[e] H. No. 272k *Geheim* aan den Koning:

> Bij missive van den Heer Secretaris van Staat dd. 8 October j.l. lett. B. is mij kennelijk geworden Ur. Ms. verlangen om te worden gediend van c. en a. over den terugkeer naar Java van den gewezen resident Nahuys, in verband met de daar heerschende onlusten.
>
> Aan dien last bij deze voldoend, heb ik de eer U. M. kennis te geven, dat het een algemeen gevestigd gevoelen op Java is, dat, zoo de Heer Nahuys was gebleven in den post van resident te Djokjakarta, de onlusten aldaar welligt nimmer zouden zijn voorgevallen. Dit gevoelen rust op de

[1]) Al de hier volgende stukken uit 's Rijksarchief.

kennis van het vertrouwen, dat de Heer Nahuys, zich door eene doelmatige behandeling van de Javaansche vorsten bij hen had verworven, gepaard met eene zekere mate van ontzag voor zijne dadigheid, en meer dan eenmaal betoonden moed.

Deze meening kan bij dit Dept. niet anders beschouwd worden dan in verband tot de algemeene oorzaken van den opstand der Djokjakartasche prinsen, zooals die zijn ontvouwd in het rapport van 14 dezer lt. H. No. 126 en wanneer men dan let, dat die oorzaken kortelijk zijn, eene opvolging van maatregelen, die aan de Vorsten het einde deden vooruitzien van hun staatkundig bestaan, gepaard met eene hoogst onvoorzigtige verzwakking der militaire magt op Jav·, dan voorzeker moet men het als wenschelijk beschouwen, dat het gezag in de Vorstenlanden ware gebleven in handen van een ambtenaar als de Heer Nahuys, die, zoo hij al geen genoegzamen invloed bij de Indische regering bezat om dezelve van hare onstaatkundige maatregelen omtrent de Vorstenlanden terug te brengen, echter voor die regering niet verborgen zoude hebben gehouden, de gisting die er in die landen bestond, en welke welligt, nimmer opgemerkt of althans bekend gemaakt is, door de latere residenten. Deze tog, als voorstaanders en gedeeltelijke bewerkers van de genomen maatregelen, kunnen geacht worden zich omtrent den indruk daardoor veroorzaakt, te hebben bedrogen en de Vorsten en Grooten, zullen ook ten hunnen opzigte eene achterhoudendheid hebben in acht genomen, die zij niet zouden hebben gebezigd tegen den Heer Nahuys, wiens persoonlijke denkwijze over sommige maatregelen, en wiens belangen, met die der Vorsten overeenstemden.

Het uiten van deze meening sleept, als vanzelf, de gevolgtrekking na zich, dat degene wiens bemoeyïngen welligt de uitbarsting zouden hebben voorgekomen, niet dan nuttig zal kunnen zijn bij de demping der heerschende rustverstoring. De meeste aanvoerders van den opstand kent hij persoonlijk, hij bezit hunne achting en vertrouwen, en zal bij hen meer kunnen bewerken dan anderen, vooral dezulken van welke het bekend is, dat zij de beginselen, die de maatregelen van den afgetreden Gouv. Gen. bestuurd hebben, zijn toegedaan.

Gedurende den oorlog zal er wel bij vele hoofden eene mate van verbittering zijn ontstaan, die den weg tot onderwerping geheel zal hebben afgesneden, doch een groot aantal zal er nog zijn overgebleven, die steeds door eene wijffelende houding zich den weg tot vergiffenis zullen hebben bewaard, en op dezen kan de tegenwoordigheid van eenen ambtenaar, die bij hen algemeen gekend en geacht is, eene nuttige werking hebben.

Er is nog eene andere reden, die het zijne zal kunnen bijdragen om den invloed van den Heer Nahuys, krachtiger te doen werken, en die dus zijne zending raadzaam maakt, namelijk zijne betrekking tot sommige landverhuringen.

Blijkens het dezerzijds rapport van 14 dezer lt. H. No. 126, waarmede U. M. zich wel heeft gelieve te vereenigen, wordt eene voorzigtige herstelling van het regt der Vorsten om hunne landen te mogen verhuren, beschouwd als een geschikt middel om de rust te herstellen, en althans, om de streken die nog niet in den opstand gedeeld hebben, in vrede te houden. Het welslagen van een zoodanig middel moet evenwel veel afhangen van de wijze, waarop van hetzelve zal worden gebruik gemaakt, en wanneer men al wat vroeger voorgevallen is, in aanmerking neemt, dan schijnt het twijffelachtig of de aanwending van hetzelve dient te worden betrouwd aan ambtenaren, die vroeger beweerd hebben, dat het door eene juist tegenovergestelde wijze van handelen was, dat Java in rust gehouden en tot voorspoed

opgevoerd moest worden. De Heer Nahuys schijnt hiertoe veel beter geschikt.

Daarteboven is die Heer zelf landhuurder geweest, en zal zulks, na de herstelling van den Heer Boutet, nog zijn; zijne toezeggingen, zullen dus bij de inlanders met meer vertrouwen worden ontvangen, dan die van anderen.

Om al deze redenen komt het allezins doelmatig voor, dat U. M., gebruik makende van de bekende neiging van den Heer Nahuys, om naar Java terug te keeren, dien ambtenaar ter beschikking stelle van den Kommissaris-Generaal om van zijne diensten het meest doelmatig gebruik te maken op zoodanige wijze en onder het genot van zoodanig traktement als in verhouding tot zijne vroegere bediening en jaarwedde, zal worden bepaald.

Aan den Heer Nahuys zoude, op een der vertrekkende linieschepen, de vrije overtogt kunnen worden verleend, terwijl de nu reeds dadelijk aan hem toe te leggen inkomsten in verhouding tot die welke andere ambtenaren gedurende hun verlof genoten hebben, zouden kunnen worden bepaald op *f* 500 's maands. De Heer Nahuys, tog, is hier met verlof, doch, bij uitzondering op den algemeenen regel, zonder eenig verloftraktement te genieten, eene omstandigheid, die alweder aanleiding geeft tot het voorstel om den tijd van ingang van hetzelve te stellen op 1 January 1826, ten gevolge waarvan de Heer Nahuys, bij zijn vertrek, eene som van *f* 7600 zoude ontvangen, inbegrepen het gewoon voorschot van vier maanden. Op deze wijze zouden de pecuniele bepalingen voor den heer Nahuys het gemakkelijkst te regelen zijn, en men zoude daardoor vermijden, het scheppen van een nieuw voorbeeld, dat, om der gevolgen wille, altoos bedenkelijk is.

Er blijft nu nog een punt te behandelen over, dat, almede om de gevolgen, niet zonder belang is.

De heer Nahuys heeft volgens zijne eigen verklaring, belang bij de landverhuringen, en ofschoon hiertegen geen stellig verbod bestaat, is het evenwel buiten twijffel, dat het strijdt tegen het algemeen aangenomen en heilzaam beginsel, dat geen ambtenaar voordeelen mag trekken uit of deelnemen in bedrijven, op welke hij, door zijn ambt, invloed kan uitoefenen. Daarom is het vooral aan de residenten strengelijk verboden, deel te nemen in verpachtingen, leveranciën en in handelszaken.

Hierboven is gezegd, dat de omstandigheid, dat de heer Nahuys zelf landhuurder is, waarschijnlijk zal bijdragen, om zijne pogingen tot herstel der rust, te bevorderen, en het schijnt daarom raadzaam, dat hem worde vergund landhuurder te blijven, onverminderd de ambten, die hem zullen worden opgedragen. Ter zelfder tijd schijnt het echter noodig, dat het straks aangehaald algemeen beginsel ongeschonden blijve, hetwelk zoude kunnen geschieden door de uitdrukkelijke verklaring, dat de vergunning om bij zijnen post landhuurder te blijven, aan den heer Nahuys bij uitzondering en tot wederopzeggens toe wordt toegestaan. Er bestaat reeds een voorbeeld van zoodanige verklaring, in het geval der ambtenaren te Padang, aan welke, in het jaar 1819, voor eenigen tijd het handeldrijven is geoorloofd geworden, als een tegenwigt op den invloed der Engelsche ambtenaren van de Westkust van Sumatra, die den voornaamsten handel in handen hadden.

Het is op al deze gronden [volgen de punten van het voorstel].

Nog twee andere rapporten over Nahuys waren tegelijk ertijd afgegaan. In de *Herinneringen* staat: „Tot blijk van Zijner Majesteits goedkeuring, werd ik met de civiele Ridderorde van den Nederlandschen Leeuw begiftigd en tot kolonel bevorderd."

De feiten zijn juist, maar 's Konings uiterlijk bewijs van goedkeuring ten deze werd uitgelokt door Nahuys zelf, die om de ridderorde

gevraagd had. De Minister adviseerde er gunstig op bij zijn rapport van 28 November 1826 lt. H. No. 30.

Eindelijk had Nahuys gerequestreerd om eenigen geldelijken onderstand te erlangen uit hoofde van de teleurstellingen, door hem ondervonden als gewezen huurder der in de Vorstenlanden gelegen landen *Mandiro*, *Boeloes* en *Sempoe*, die hem en zijn mededeelhebber *I. D. Boutet* waren ontnomen, tengevolge van de publicatie van 6 Mei 1823. Bij rapport dd. 27 November 1826 lt. H. No. 85 stelde de Minister voor, aan Nahuys te verleenen een renteloos voorschot van *f* 10.000 uit de koloniale kas, om door hem, in gemakkelijke termijnen, op Java te worden terugbetaald uit de inkomsten dier landen.

Bij één schrijven dd. 1 December 1826 No. 104 van den Staats-Secretaris antwoordde de Koning den Minister op de drie rapporten gezamenlijk. Herinnerd werd, dat de Koning bij zijne voorstellen was uitgegaan van het standpunt, dat Nahuys was een Indisch ambtenaar, met verlof in het Moederland, die na het verstrijken ervan naar Indië moest terugkeeren, zoo geene andere beschikkingen tusschen beiden kwamen. Wel verre echter dat belanghebbende derwaarts wenschte te vertrekken, zou deze, voor zooveel de Koning onderricht was, eigenlijk niet willen terugkeeren, hoezeer hij bereid zou zijn aan 's Konings bevelen te gehoorzamen en de bestemming te volgen, die het den Koning behagen mocht hem te geven. Het was dan ook deze bereidvaardigheid van den heer Nahuys, om met terzijdestelling zijner wenschen, de reis naar Java, vóór het verstrijken van zijn verlof, aan te nemen, die hem, naar 's Vorsten inzien, aanspraak gaf op de Koninklijke welwillendheid. Vandaar, dat Z. M. ook gaarne toestond het verleenen van het voorschot ad *f* 10.000, terwijl de Koning zich insgelijks genegen verklaarde hem te begiftigen met den Nederlandschen Leeuw. Nam men echter aan, dat belanghebbende slechts met verlof was, dan kon er ook geene sprake zijn om hem ter beschikking van den Commissaris-Generaal te stellen, daar hij bij zijne komst op Java in den kring der ambtenaren terugtrad. Het ware daarom beter, dat de Minister eene aanbeveling zond aan den Landvoogd om van de diensten van den afgetreden resident van Djokdjakarta meer bijzonder gebruik te maken tot het herstel der rust in de Vorstenlanden. Met het denkbeeld om Nahuys een verlofstractement ad *f* 500 's maands met ingang van 1 Januari 1826 toe te kennen, benevens 4 maanden voorschot en vrijen overtocht, kon de Koning zich zeer wel vereenigen. Niet echter met de opvatting over het in beginsel wettelijk ongeoorloofde om landhuurder te zijn. Den Koning kwam het met den Minister heilzaam voor, dat de ambtenaren, en vooral de Residenten, niet mochten deelnemen aan verpachtingen enz., maar hij kon niet zoo gereedelijk beamen, dat zoodanig verbod ook van toepassing moest gehouden worden op het huren van gronden in de

Vorstenlanden, te minder daar het welbegrepen belang der bevordering van den landbouw en bij het niet bestaan van eene stellige bepaling daartegen, het deelnemen door de ambtenaren in de landhuren niet scheen te moeten worden tegengegaan. De heer Nahuys zou alzoo geene vergunning behoeven. Ten slotte werd den Minister opgedragen om belanghebbende zelf te hooren.

Nadat aan deze laatste opdracht voldaan was, rapporteerde de Minister bij schrijven dd. 9 December 1826 lett. H. No. 283k *Geheim*, onder overlegging van drie ontwerpbesluiten, die de Koning heeft vastgesteld.

Het eene overwoog, dat naar aanleiding van de door van 's Koningswege bevolen maatregelen de teruggave der bovenvermelde landen aan de belanghebbenden zou geschieden, in verband waarmede werd vastgesteld:

Art. 1. Aan Nahuys zou „zoo spoedig mogelijk" worden verstrekt uit de bij het Ministerie berustende Indische fondsen *f* 10.000 „bij wijze van voorschot".

Art. 2. Het voorschot zou op Java door Nahuys „zonder intrest", worden terugbetaald „wanneer hij, wederom in het bezit der landen *Mandiro, Boeloes* en *Sempoe* zal zijn getreden, en zulks in zoodanige gemakkelijke termijnen, als door onzen Kommissaris Generaal zullen worden bepaald".

De considerans van het tweede besluit luidde aldus:

> Op de aan Ons door den met verlof hier te lande aanwezigen voormaligen Resident van Djokjakarta Mr. Huibert Gerard Nahuys verklaarde bereidwilligheid om, indien Wij zulks mogten begeeren, zich met de thans ophanden zijnde expeditie naar Java te begeven;
>
> Overwegende, dat uit onderscheiden berigten blijkt, dat de invloed van genoemden ambtenaar in de streken van Java, alwaar thans onlusten heerschen, en zijne kennis van zaken en personen met vrucht zullen kunnen worden gebezigd, tot herstel der rust;
>
> Overwegende, dat voormelde ambtenaar, gedurende deszelfs verlof hier te lande, geen traktement heeft genoten, in afwijking van den regel omtrent andere met verlof komende ambtenaren gevolgd, en dat de billijkheid in de gegeven omstandigheden medebrengt, daarin te voorzien;

Zoo werd besloten:

Art. 1. Nahuys werd een verlofstractement toegekend van *f* 500 's maands, in te gaan met....

Art. 2. Vrije overtocht met een der naar Java vertrekkende transportschepen.

Art. 3. Hem zou worden medegegeven „een brief van aanbeveling aan Onzen Kommissaris over Ned.-Indië, strekkende tot kennisgeving dat het Ons verlangen is, dat van dezen terugkeerenden ambtenaar, meer bijzonder gebruik worde gemaakt tot herstel der rust, in de Vorstenlanden van Java".

Het derde besluit hield Nahuys' benoeming in tot ridder der Orde

van den Nederlandschen Leeuw: „Lettende op de aan Ons voorgelegde aantoning der diensten op onderscheiden tijden bewezen" en „op de bereidwilligheid van denzelven, om, overeenkomstig Ons verlangen, naar Java terug te keren, ten einde aldaar tot herstel der rust werkzaam te zijn".

In 's Ministers rapport aan den Koning, waarbij de drie ontwerpbesluiten werden aangeboden, leest men o. a. het volgende:

„Ten aanzien van het tweede dezer ontwerpen van besluiten, moet worden aangemerkt, dat de heer Nahuys de hoop heeft te kennen gegeven, dat de ingang van het verlofstraktement mogt worden vervroegd, daar tog anderen hetzelve genieten van het oogenblik hunner afreize naar Java. Wanneer de heer Nahuys dat eiland heeft verlaten, heeft hij niet opgegeven, en is bij eene inzage der retro-acta, ook niet gebleken, daar hij zijne reize over Bengalen en Frankrijk genomen hebbende, niet regtstreeks van Batavia hier is aangekomen. — In het midden van het jaar 1825 was hij reeds hier te lande, en het zoude dus welligt in aanmerking kunnen komen, om den tijd van ingang, die in het ontwerp is opengelaten, te bepalen op 1°. July 1825, ten ware U. M. mogt vermeenen, dat aan den Heer Nahuys, evenals de meeste andere ambtenaren, het verlofstraktement voor den tijd van twee jaren behoorde te worden gegeven, in welk geval de ingang zoude moeten zijn met 1 January 1825."

In plaats van met een linieschip te vertrekken, had bovendien Nahuys verzocht met een transportschip te mogen gaan, waaraan het ontwerp-besluit evenzeer tegemoet kwam.

Het besluit maakte nu geene melding, overeenkomstig 's Konings verlangen, dat Nahuys bij wijze van uitzondering ofschoon ambtenaar, toch als landhuurder kon optreden; doch de Minister deed dit noode, het volgende daaromtrent den Koning opmerkende:

> De bijzondere gesteldheid van zaken op Java — het gemak waarmede alle officieel gezag, hoe gering ook, kan worden dienstbaar gemaakt om den gemeenen man te kwellen — en eindelijk de noodzakelijkheid om in de ambtenaren onzijdige beschermers van den inlander te hebben — zijn de gronden, die K. K. G. G. in het jaar 1818, na rijpe overweging en uit innige overtuiging hebben bewogen, om aan de ambtenaren alle deelneming te ontzeggen, in zake van gelijken aard, als die over welke zij kunnen geroepen worden om tusschen inlanders en anderen te beslissen. De resident zal, in streken waar landverhuringen bestaan, onophoudelijk moeten aanhooren en afdoen geschillen tusschen de verhuurders van landen, mitsgaders tusschen de laatste en opgezetenen hunner gronden. Onder deze opgezetenen zullen de huurders een gedeelte hunner arbeiders trachten te vinden; nu en dan zullen pogingen worden gedaan, om, uit kracht der oude gebruiken, die menschen tot arbeid of opbrengsten te dwingen; en hiertegen is het, dat de resident moet waken, zullen de verhuringen niet eindigen met schadelijk te worden voor de rust. Zoo hij nu zelf huurder is, en dus belang heeft bij de algemeene strekking der beslissingen, zullen deze dikwijls van eene strikte onzijdigheid afwijken en het zal er op nederkomen, dat langzamer-

hand de huurders, al meer en meer regten verkrijgen, onbestaanbaar met eene wijze en voorzigtige staatkunde.

Het is waar, dat de toepassing van deze regelen minder bedenking baart, wanneer de ambtenaar geen gezag bekleedt in de provincie, waar hij gronden gehuurd heeft, doch dit is dan ook de uiterste grenslijn der ruimte, die in dezen schijnt te kunnen worden gegeven.

Het is op deze gronden, dat ik Uwe Majesteit in overweging geef, om zoo al niet in het besluit, dan tog, in eene bijzondere aanschrijving, den Koms. Genl. opmerkzaam te maken, dat wat aan den heer Nahuys wordt toegestaan, slechts eene uitzondering is op den algemeenen regel, dat het onraadzaam is aan ambtenaren te vergunnen gronden te huren, in de residentiën waar zij eenig gezag uitoefenen.

Men zal uit deze oorspronkelijke stukken erkennen, dat alles zeer geleidelijk, zeer normaal, zeer verklaarbaar is toegegaan, en dat Nahuys geenszins behoort tot de menschen, van wie Dr. Colenbrander getuigt „dat deze personen zich in Indië zonder aperte oorzaak, groote voordeelen hebben zien verwerven in den vorm van particuliere landerijen"; noch tot hen, tegen wier vermeende „bevoorrechting" zich Baud als Indisch ambtenaar zou hebben verzet. Dat in geen geval ooit sprake is geweest van *particuliere landerijen*, in den zin, waaronder deze eigendomssoort naar het Indische staatsrecht wordt begrepen, wordt nog ten overvloede aangeteekend. Verder wordt mijne aandacht getrokken door eene uitdrukking in de hiervoren vermelde door Nieuwenhuyzen weergegeven aanteekening van prof. Fruin, ontleend aan Van Assen, luidende: „Toen Cappellen, de gouv.-generaal verbood, dat Europeërs bezittingen in de binnenlanden, Preanger regentschappen, bezaten, is Bouwens gramstorig naar Parijs gekomen, daar in conferentie gekomen met een opzettelijk gezonden Hollandschen onderhandelaar, en heeft verkregen, dat voor hem eene uitzondering op het verbod gemaakt is."

Uit deze verwarde aanteekening moet men opmaken, dat eigenlijk bedoeld werd het Landverhuurverbod in de Vorstenlanden, want er is geene aanleiding geweest om een verbod uit te vaardigen tegen landbezit in de Preanger en Bouwens' werkzaamheid is speciaal in de Vorstenlanden geweest, doch als landhuurder, niet als ambtenaar, en daar het Landverhuurverbod weder werd ingetrokken, vraagt men zich af, waarom eene uitzondering ten behoeve van Bouwens noodig zou geweest zijn. Was wellicht het feit, dat voor Nahuys inderdaad, naar wij lezen, eene uitzondering gemaakt werd, maar enkel op den regel dat ambtenaren geene landbezitters zouden zijn, op het stellen van deze verwarde aanteekening ook van invloed?

Nahuys, teruggekeerd naar Indië, heeft blijkens de in de *Herinneringen* weergegeven getuigenissen van De Kock, op den gang der gebeurtenissen van Midden-Java invloed ten goede uitgeoefend. Kort na zijne aankomst te Batavia in Augustus 1827 werd hij benoemd tot resident aan het hof van Soerakarta en gouvernements-commissaris aan dat

van Djokdjakarta. Hijzelf schrijft van zijn diensttijd in die jaren: „Gedurende de drie en een half jaren van mijn verblijf in de Vorstenlanden van Java, had ik, dank zij den goeden Albestuurder, het zeldzaam geluk, om zoovele en zoo gewigtige diensten aan mijn Vaderland en de Koloniën te bewijzen, als waartoe weinig hooger geplaatste Staatsdienaren, zelfs gedurende den langst-gerekten levensloop gelegenheid hebben. Om groote diensten te kunnen bewijzen, moeten, onder Gods zegen, gelegenheid en gelukkige omstandigheden medewerken. Vredestijden, dagen van rust en kalmte, doen ons geene Napoleons, geen Wellingtons kennen." Toch schijnt hij ook destijds maatschappelijke teleurstellingen ondervonden te hebben. Ten minste generaal De Kock, aan resident Van Nes dd. 10 December 1829 schrijvende over het zeer goede hart van Nahuys, vervolgt aldus [1]: „Hij is niet gelukkig en dat werkt ook eenigzins op zijne handelingen; hij heeft schulden en daar men de schadeloosstellingen [2] niet schijnt te willen erkennen, geeft hem dit een donker vooruitzigt, vooral bij al de beslommeringen, die hij heeft; daarbij komt, dat hij Holland in 1827 heeft verlaten, schijnbaar van een zeer groot crediet jouisseerende, en de benoeming van een oud man, die in Noord-Amerika zit, tot raad van Indië [3] en de toezegging, die men zegt, dat aan De Salis, veel jonger ambtenaar dan hij, zoude zijn gedaan, toonen wel aan, dat de Kolonel in Holland weinig invloed heeft."

Wat daarvan zij, weet ik niet nader; in Januari 1831 nam hij zijn pensioen wegens ziekte en keerde naar Holland terug.

Ambteloos bleef hij er tot 1836, toen hij inderdaad lid van den Raad van Indië werd en alzoo voor de vijfde maal naar Batavia stevende, met den titulairen titel van generaal-majoor!

In 1839 moest hij andermaal wegens ziekte naar Holland, waar hij in 1841 gepensionneerd werd op „herhaald verzoek"; zijne verdiensten zag hij opnieuw erkend, nu met het Commandeurschap van den Nederlandschen Leeuw.

Koning Willem I, „arbeidzaam in het kabinet", was er niet de vorst naar, om buiten zijne officieele raadslieden, anderen invloed op den gang van zaken te gunnen. Met het optreden van koning Willem II werd dit anders; deze had zich nooit dien arbeid eigen gemaakt, maar hij was meer gereed tot handelen naar de oogenblikkelijke ingeving van zijn geest. Aldus schetst De Bosch Kemper de tegenstelling tusschen vader en zoon [4]. Zoo iemand gaat zich eerder klein gevoelen tegenover knappe staatslieden (De Kempenaer schrijft ergens,

[1]) Zie mijne *Van de Graaff-Brieven*, dl. I, bl. 145.

[2]) Wegens door de intrekking van de Landverhuring geleden schade.

[3]) De heer Van Polanen, een vriend van Van den Bosch; hij nam echter de benoeming niet aan; hij was nota bene 'n 70 jaar!

[4]) In de *Geschiedenis van Nederland na 1830*, dl. IV. bl. 3.

dat Willem II voor zijne ministers inzat) en dan heeft men allicht geneigdheid, wanneer men toch toonen wil, wat te beteekenen, om buiten de raadslieden om een rolletje te vervullen. Men kan zich voorstellen, dat een man als Nahuys in dezen particulieren kring op prijs werd gesteld en zóózeer was dit inderdaad het geval, dat reeds op het eerste hoffeest, na 's Konings inhuldiging, hij met bijzondere oplettendheid door den nieuwen Vorst behandeld en dientengevolge er rondgefluisterd werd, dat deze gast de man was om als gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië op te treden. [5])

Dat dit niet geschied is, is wellicht in zoover althans jammer geweest voor Nahuys' eigen nagedachtenis, dat hij dan niet in gelijke mate de gelegenheid zou gehad hebben om af te dalen tot bemoeiingen, waarvoor hij zich te goed had moeten achten, al lag daarin ook niets, wat niet den toets van eerlijkheid en goeden trouw, van eergevoel en rechtschapenheid, zou kunnen doorstaan. Hij is echter zijn gansche leven door, gelijk ik opmerkte, dikwerf onvoorzichtig geweest; daardoor kon hij met zijn vermeenden voorvader heeten *sans peur*; wanneer wij echter daarop niet het *sans reproche* doen volgen, dan is het slechts wegens kleine menschelijke zwakheden, die de nagedachtenis van dezen overigens goeden en verdienstelijken man nooit zullen mogen besmetten.

's-Gravenhage, 22 Februari 1908.

---

[5]) De Bosch Kemper t. a. p.

Naar aanleiding van het belangrijke boek van dr. Kohlbrugge [1],

DOOR

BOEKA.

Dit werk heeft de zeldzame eigenschap, dat het begrepen zal worden door iemand die nimmer in Indië was, en tevens is het voor dengeen die Indië door en door kent bepaald wetenswaardig; welk laatste men trouwens van den arbeid van dezen schrijver gewoon is. Hieronder volgen eenige beschouwingen in verband met het kennisnemen van den inhoud.

Wanneer de Javaan materialist is, moet het zijn van een bijzonder soort. Nimmer mag vergeten worden, dat hij aanzien verre stelt boven stoffelijk bezit. Elk najagen van rijkdommen is hem vreemd. Het groot aantal liefhebbers voor het hongerbaantje van magang illustreert zulks ten volle. Juist met dit stellen door den Javaan van aanzien, eer, enz. ver boven financieel voordeel moet rekening gehouden worden bij het opnemen van Inlanders in betrekkingen. Voor betrekkingen die uitsluitend door Inlanders bekleed worden, kan men een vrij laag traktement geven, maar, wanneer ook andere landaarden worden toegelaten, mogen die geen hooger traktement hebben. Het eenige zou zijn, dat voor een hooger traktement ook andere eischen gesteld worden, de Inlander kan zich in dat geval niet ten achter gezet achten.

In verband met deze Inlandsche opvatting, zal het opnemen van Inlanders in het officierscorps op teleurstelling uitloopen. Wenscht men den Javaan als troepenaanvoerder met meer zelfstandigheid dan een onderofficier, zoo moeten voor de Inlandsche officieren afzonderlijke rangen met minder hooge eischen geschapen worden, in welk geval bezuiniging zeer wel mogelijk zal zijn.

De Javaan is wel eenigszins egoistisch, wat hij trouwens gemeen

---

[1] *Blikken in het zieleleven van den Javaan en zijner overheerschers*, door J. H. F. Kohlbrugge. Boekhandel en Drukkerij. voorheen E. J. Brill. Leiden, 1907.

heeft met de leer van den grooten Oosterschen wijze, den boeddha Gotama. Schijnbaar is het bekende onderling hulpbetoon met dit beweren in strijd, maar het helpen door den Javaan van een ander is hoofdzakelijk eigenbelang, want hij weet zeer goed ieder oogenblik op zijn beurt hulp te kunnen noodig hebben. Geene ethische drijfveeren zijn het dus, die hem daartoe bewegen, maar egoïstische. Wil men den Javaan derhalve mede laten werken aan zaken van algemeen belang, dan is zulks gemakkelijk te verkrijgen, wanneer hij slechts inziet, dat zijn eigenbelang dit vordert.

Eene hopelooze verwarring ontstaat, wanneer de woorden opleiding en opvoeding, niet streng uit elkander gehouden worden. De opleiding te betitelen als geestelijke opvoeding is derhalve sterk af te keuren. De opvoeding zelf is ten deele geestelijk, maar toch is dit geene opleiding. Tot de opvoeding kunnen gerekend worden te behooren zoowel zekere geestelijke eigenschappen, als moreele. Ook karaktervorming en wellevendheid zijn daartoe te brengen. Gewoonlijk beoogt opleiding geen karakterontwikkeling, zoodat bij uitsluitend letten op opleiding, individuën gevormd worden, die een onvoldoend ontwikkeld karakter hebben. Alleen, wanneer de opleiding gepaard gaat met opvoeding, dus ook als beide afzonderlijk verzorgd worden, bestaat het noodige evenwicht bij den persoon.

Westersche denkbeelden van eerlijkheid, plichtbesef, enz. zullen den Oosterling bezwaarlijk bij te brengen zijn, maar de dessaman op Java die nog onverbasterd is, toont duidelijk aan, dat Oostersche eerlijkheid niet veel verschilt van Westersche. Plichtbesef is eene karaktereigenschap, en kan dus alleen bij vorming van het karakter, wanneer die eigenschap niet aangeboren is, te voorschijn geroepen worden. Voortvarendheid is eene zeer goede eigenschap, maar bij hen die in het verslappende tropische klimaat geboren worden en leven, zou zulks, zoo deze al te veel ontwikkeld was, een te gronde gaan ten gevolge hebben. De Oosterling past bij het Oostersche klimaat, zijne opvoeding kan wel verbeterd worden, doch een Westerling van hem maken is eenvoudig onmogelijk. In het algemeen kan men den Chinees, die toch Oosterling is, geen voortvarendheid ontzeggen, doch in China is het klimaat dan ook niet tropisch te noemen.

Voor den Javaan is karaktervorming hoofdzaak. Sommigen willen deze verbetering verkrijgen bij een enkel individu, omdat verheffing van het geheele ras te veel tijd zou vorderen. Daartoe wordt ook een op jeugdigen leeftijd naar Europa zenden aanbevolen, maar komen die personen later in Indië terug, dan zullen zij, de een vroeger, de ander later, bijna geheel gelijk worden aan hunne omgeving. Deze omgeving in zijn geheel moet dus gewijzigd worden, dan zijn andere

middelen, als het zenden naar Europa, overbodig, en voor lateren teruggang van het individu behoeft alsdan niet gevreesd te worden. Wel wordt beweerd, dat een aldus opheffen van het geheele ras vele eeuwen zou duren, maar, waarschijnlijk zal dit doel reeds verkregen zijn, wanneer daarmede drie achtereenvolgende geslachten is voortgegaan. Daar bij Inlanders voor de geslachten een veel korter tijdsverloop aangenomen moet worden dan in Europa, zal een vijftig jaar wel toereikend zijn; natuurlijk zal ook daarna op den ingeslagen weg doorgegaan moeten worden. De vrouwen mogen hierbij niet vergeten worden, want de moeders hebben altijd eenen grooten invloed op het karakter van hunne kinderen. Wanneer voor een karaktervormend onderwijs gezorgd wordt voor alle bewoners van Java bereikbaar, dus ook voor de dessabewoners, kan het resultaat met eenig vertrouwen worden afgewacht. Waarschijnlijk kunnen de dessascholen hiertoe dienen.

Deze wijziging van het karakter zal niet onmogelijk zijn, al werkt het tropisch klimaat verslappend, vooral op den geest.

Bij vele Inlandsche bestuursambtenaren vallen reeds eenige gebreken van het zenuwstelsel op te merken. Voor een deel slechts mag dit worden toegeschreven aan te veel inspanning van den geest, meer zal het voortdurend voortjagen daaraan schuld zijn, en hoofdzakelijk is het alcoholgebruik de oorzaak, dat bij den Inlander nog veel nadeeliger werkt dan bij den Europeaan.

Waarom wordt tegen het alcoholgebruik door Inlanders niet krachtig opgetreden? Het meest afdoende zou zeker een zeer hoog recht zijn, doch daartegen wordt het bezwaar aangevoerd, dat dan een groote smokkelhandel ontstaan zal, die de maatregel krachteloos zal maken. Hierbij wordt echter vergeten, dat de consument gewoonlijk ongeveer hetzelfde betaalt of de waar gesmokkeld is of niet; degeen die van het smokkelen voordeel trekt, is bijna altijd de handelaar. Ook zou het smokkelen van weinig omvang zijn, wanneer de opbrengst van dit hoogere recht besteed werd aan het bestrijden van den smokkelhandel. Niemand zal wel een vrijen invoer van opium voorstaan, omdat anders het smokkelen wordt aangemoedigd.

Tegen voortjagen kan de Javaan niet, en bovendien moet dit in een tropisch klimaat vernietigend werken op het gestel. Het verkiezen door den Javaanschen huisbediende van betrekkingen, waar vele bedienden zijn, mag op rekening van den wensch naar gezelligheid geschreven worden, grootendeels is de eigenlijke reden, behalve mindere verscheidenheid van het werk, zoodat het denkvermogen niet wordt ingespannen, dat de contrôle niet zoo scherp kan zijn en voortjagen bijna onmogelijk is. Dit laatste heeft hoofdzakelijk plaats door Westerlingen, niet door Inlanders.

Wat de huishoudsters aangaat, hangt het van verschillende omstan-

digheden af, of de Javaan in het hebben van eene huishoudster iets lakenswaardigs ziet dan wel het tegendeel. De Javaan zal het meestal meer afkeuren, wanneer een jonggezel geene huishoudster neemt, dan als hij dat doet, vooral als deze Javaan eene aardige vrouw heeft of eene volwassen dochter. Echter al is dit laatste niet het geval, dan vindt een Javaan het nemen van eene huishoudster door een jonggezel geheel in den regel. Een gezonde man die geen omgang met vrouwen heeft, is voor hem onbestaanbaar. Het zal dus grootendeels van het gedrag der huishoudster afhangen, hoe de Javaan over de zaak denkt.

Ook is het geheel afhankelijk van de stemming der huishoudster, of haar meester veiliger is voor allerlei toovermiddelen, vergiften, enz. onder hare hoede, dan wel, wanneer hij eene echtgenoote neemt. Is eene gewezen huishoudster op haar vroegeren meester gebeten, zoo bestaat er voor hem gevaar van vergiftiging. Dikwijls is de Europeesche echtgenoote, die de oorzaak is van de verwijdering der huishoudster, het mikpunt, ook al is zij van de geheele zaak onwetend.

Bedacht moet worden, dat het leven in concubinaat van iemand die eene aanzienlijke positie bekleedt, door den Javaan geheel anders wordt beschouwd, dan, wanneer een ander dat doet.

Het Javaansche huwelijk verschilt zeer veel van het Westersche huwelijk. De man kan steeds aan zijne vrouw een scheidingsbrief geven, en voor de vrouw valt het zeer gemakkelijk haar man te verlaten. De echtgenooten weten dus, dat de banden die hen vereenigen, zeer gemakkelijk te slaken zijn, zoodat beide elkander moeten ontzien. Er is een verbazend verschil tusschen zulk een huwelijk en het Westersche, waarbij de echtelieden hecht aaneen gesmeed zijn. De banden van het gezin zijn bij dit laatste ontegenzeggelijk vaster. Evenwel is het de vraag wat voor de kinderen de voorkeur verdient, het uit elkaar gaan der ouders, wanneer deze zich niet meer goed verdragen, of het dagelijks getuige zijn van ruzie en strijd tusschen de ouders.

Waar het Javaansche huwelijk zoo gemakkelijk ontbonden kan worden, is de Javaansche opvatting over het concubinaat natuurlijk zeer verschillend van de Westersche.

Wanneer men van veel, wat moeilijk verklaarbaar is, eene Westersche verklaring wil geven, dus daarvoor in het kader van de Westersche wetenschap eene oplossing wil vinden, dan ligt het voor de hand allerlei op rekening der suggestie te schrijven. Is de Westersche wetenschap dan volmaakt? Zou het niet kunnen, dat aan sommige Oosterlingen natuurwetten of andere zaken bekend zijn, waarvan de Westersche wetenschap nog niets weet? Zou het niet te loochenen feit van het steenen werpen, dat op Westersche wijze nog niet te verklaren is, niet ook hiertoe gebracht moeten worden? Dat bij dit

alles eene zekere hocus pocus in het spel is, kan zeer wel verworpen worden door dengeen die meent, dat heel veel juist kan zijn, wat volgens de Westersche wetenschap onverklaarbaar is. Bij toovermiddelen, enz., zal natuurlijk veel suggestie te pas komen. Ook andere zaken zijn wel eens te verklaren door den Westerling. Zoo heerscht veelvuldig het geloof dat waringins of andere groote boomen geesten herbergen. Wanneer men nu weet, dat de pânter bij voorkeur in de natuurlijke holten van deze boomen verblijft, dan is het duidelijk, dat de Inlander die verklaart eene donkere gedaante en een paar vurige oogen in zulk eenen boom gezien te hebben, zeer goed de waarheid kan spreken. Niet al het duisters valt echter zoo gemakkelijk op te helderen.

Als in het Oosten alleen geestelijke verwarring heerscht, terwijl de fantazie het denken vervangt, hoe moet dan de leer van b.v. een Confusius beschouwd worden? En wanneer het Oosten slechts zieners, profeten, enz. heeft voortgebracht, moet dan ook Boeddha hiertoe gerekend worden?

Evenals in Westersche landen zijn in het Oosten groote mannen zeldzaam. Ook is het verklaarbaar, bij het verschil tusschen Oosterling en Westerling, dat Oosterlingen en Westerlingen die boven hunne omgeving uitsteken, niet op hetzelfde gebied zullen uitmunten, maar op datgene wat met hunnen aard overeenkomt.

Het veranderen van godsdienst valt den Javaan zeer gemakkelijk, omdat hij innerlijk er zeer weinig door gewijzigd wordt. Hij blijft aan zijne ilmoe's, enz. gelooven.

Moeilijk valt tegen te spreken, dat de overgroote meerderheid der Javanen weinig ontwikkeld is. De kennis van het lezen zou zeker hierin eene belangrijke beterschap brengen. Natuurlijk wordt daarmede geen lezen van het Nederlandsch bedoeld. Zoo heel moeilijk zal ook het onderwijzen van het lezen niet zijn, want de Javaan leert het gaarne. Bij het voorstaan van onderwijs in het lezen en schrijven aan de groote massa, wordt in geen geval bedoeld het invoeren eener Westersche „schrijf- en cijferschool". Hoofdzaak is, dat de Javaan Javaansch met Latijnsche letterteekens kan lezen en schrijven, en tevens een weinig rekenen. Zulk onderwijs zal voor hem niet nutteloos zijn, en als de schooluren zóó gekozen worden, dat zij voor den veldarbeid bijna niet belemmerend zijn, zal het schoolbezoek niet veel te wenschen overlaten. De Javaan is weetgierig, en de ouders, die hunne kinderen niet ter schole laten gaan, zullen zich geducht schamen. Het eenige is, dat dit onderwijs voor allen, ook voor hen die in de kleinere dessa wonen, bereikbaar zij; misschien kunnen hiertoe de dessascholen dienen.

Door geregelde inspectie zal echter gecontroleerd moeten worden, ook

de resultaten van het onderwijs. Aan wie die inspectie behoort te worden opgedragen, is eene zaak van later zorg, evenals de termijnen, waarop deze zal moeten plaats vinden. Zonder deze inspectie evenwel, is de mogelijkheid groot, dat men na jaren tot de ontdekking komt, dat de resultaten van het onderwijs bedroevend zijn.

Ook moet er eenheid zijn in het onderwijs, zoodat de ingeslikte k niet geleerd wordt, te schrijven op de eene plaats met een k, op de andere met een q, en weder elders met een h. Verkeerd zou het zijn, de letter te nemen die in het Javaansche schrift aangewend wordt, welk schrift geleidelijk in onbruik dient te geraken. Met de gebruikmaking van de Fransche teekens ` en ´, en van de ē zullen de Javaansche klanken wel zóó weer te geven zijn, dat de verdere uitspraak geheel op Hollandsche wijze kan geschieden. Het zal dan worden ngombé, sòkò, en mēnang.

Wanneer de groote massa der Javanen kan lezen, is de tijd gekomen, om allerwege een klein soort leesgezelschappen op te richten. Gebeurt dit op eene goede wijze, dan is hier veel nut van te verwachten. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de vereenigingen, zooals op blz. 1839 e. v. van den vorigen jaargang van dit tijdschrift werd aangegeven. Zoolang een aanzienlijk persoon zich veel daarmede bemoeit, zal het goed gaan, maar is dit niet meer het geval, dan is de vereeniging ten doode gedoemd.

Bovendien zou het alleen in de grootere plaatsen mogelijk zijn, zulk eene vereeniging tot stand te brengen, terwijl leesgezelschappen overal, ook in het binnenland ontwikkeling zullen brengen. In iedere niet al te kleine dessa zou minstens één leesgezelschap moeten zijn, en voor kleinere dessa's zou er een moeten zijn voor enkele dicht bij elkander gelegenen. Ook zou het mogelijk zijn, indien zulk eene kleine dessa dicht bij eene groote ligt, dat bewoners van de eerste lid worden van een leesgezelschap in de laatste. De Javaan is netjes en accuraat, twee hoofdvereischten voor zoo'n lid. De lectuur zou kunnen bestaan uit één weekblad, dat na eene halve week naar het volgenden lid overgaat, een boek en een tijdschrift, die elkander met eene halve maand afwisselen. Alles zou in de landstaal moeten zijn, maar, wanneer de uitgevers door de oprichting van een groot aantal leesgezelschappen verzekerd zijn van een ruim afzetgebied, dan zal er wel spoedig zulk een weekblad zijn, tevens boeken, waarvoor ook vertalingen zouden kunnen dienen, terwijl van een tijdschrift het verschijnen eener verkleinde editie in de landstaal, slechts bevattende hetgeen een inlander kan interesseeren, ten volle in de behoefte zou voorzien. Natuurlijk zal de vorm zóó moeten zijn, dat het bevattelijk is voor den Inlander in het algemeen. Dit is echter alles toekomstmuziek, want het onderwijs in het lezen dient eerst een tiental jaren te hebben plaats gevonden, en met een algemeen verbreid begin moet nog aangevangen worden.

Aan hormat en wat daarbij behoort, wordt veelal eene verkeerde beteekenis gehecht. Gewoonlijk is hormat synoniem met wellevendheid. Wanneer in Holland een ondergeschikte eenvoudig weg de kamer komt binnenloopen, een stoel neemt, en een gesprek aanvangt, zal men ten hoogste verbaasd zijn over zooveel onwellevendheid. Hoe zou men het nu vinden, als de Regeering eene andere wijze verbood? Wanneer de hormat in het oog van den Inlander wellevendheid is, kan alleen met de grootste omzichtigheid worden ingegrepen. Sommige gebruiken kunnen te slaafs worden geacht, en deze zouden dan afgeschaft dienen te worden, doch daarbij zal men zeer voorzichtig moeten zijn. Te verbieden, hetgeen door de wellevendheid geëischt wordt, is eene zeer teere zaak, vooral, wanneer daar niets voor in de plaats komt. Handhaving der oude onderworpenheid moge niet langer gewenscht zijn, den Oosterling Westersche wellevendheid op te dringen, dus in dat opzicht tot Westerling te vormen, is ten zeerste te verwerpen.

Ook van de juiste beteekenis van „prestige" vormt men zich in Holland bijna altijd een verkeerd begrip, en toch is de zaak zoo eenvoudig. Wanneer beweerd wordt, dat ouders hun prestige tegenover hunne kinderen moeten bewaren, zal zulks wel begrepen worden. Prestige wordt meestal beschouwd, als slechts een dekmantel te zijn voor het eischen van slaafsche onderworpenheid of voor het invoeren van draconische maatregelen. Toch is niets minder juist. De ware beteekenis van prestige werd hierboven gegeven in het voorbeeld omtrent ouders en kinderen. Terecht werd onlangs in een bekend Engelsch tijdschrift gezegd: „The word prestige, I know, will be a red rag to some readers, but anybody who knows anything of India knows the importance attached to prestige...." [1]). Evenmin als ouders kunnen veroorloven, dat hunne kinderen brutaal tegen hen zijn, kan in Indië toegestaan worden, dat ondermijnd wordt de verhouding tusschen Europeanen en Inlanders, of tusschen aanzienlijke Inlanders en hun mindere stamgenooten, welke beide behooren te wezen als van ouder en kind. Prestige legt echter grootendeels eene verplichting op aan de meerderen, van hen eene groote mate van zelfbeheersching vorderend, evenals bij ouders.

Dat dieper nadenken den Javaan voert tot een zeker soort determinisme is zeer wel mogelijk, maar ook de stoicijnen, waaronder de beroemde keizer Marcus Aurelius, kwamen eveneens daartoe.

De Javaansche kettingganger heeft zich gewoonlijk zijne veroordeeling op den hals gehaald door eene daad, die hem teekende als brutaler, schranderder, enz. dan de meesten zijner rasgenooten. Keert hij dus,

---

[1]) *The Nineteenth Century and after.* Juli 1907, blz. 46.

na verscheidene vreemde dingen gezien en beleefd te hebben, in zijne dessa terug, dan is het geen wonder, dat, vooral wat schuchterheid betreft, het onderscheid tusschen hem en de overige bevolking zeer groot is. Zijne landgenooten zien tegen hem op, of zijn bang voor hem, want gewoonlijk is het eerste werk van een teruggekeerden kettingganger, om geducht wraak te nemen op allen, die indertijd tegen hem getuigden.

Bij opstanden gedragen zich sommige Javanen zeer wreed. Zijn echter daarom alle Javanen wreed? In Holland is het opblazen van levende kikvorschen eene zeer verbreide zaak, terwijl het wel eens gebeurt, dat een kikvorsch levend gevild wordt en dan in het water geworpen. Zijn nu de Hollanders daarom wreed?

De Javaan zal, alvorens een visch schoon te maken, deze met den kop op een steen doodslaan. In Holland heeft eene vischvrouw, die aal levend vilt, veel bekijks, maar nog grooter is het aantal, dat geniet (?) van het schouwspel van een vischboer, die levende bot mond en wangen afsnijdt, daarna onder hevige spartelingen kerft, en als hij gereed is in iets met water werpt, opdat het leven vooral niet te spoedig zal wijken.

Zeer juist is zeker volgens velen de meening, dat bij opstanden de lang opgekropte haat, enz. van den Inlander tot uitbarsting komt, en dat ook in gewone omstandigheden hierdoor een uitweg wordt gezocht, waarvan vooral de trekdieren dupe zijn.

Bovenstaand werden eenige punten besproken geheel onafhankelijk van het boekwerk, waarvan de schrijver gewoonlijk eene andere zienswijze voorstaat. Men moet vooral de lezing ter hand nemen. Het is prettig geschreven, en het onderwerp is van zeer groot gewicht. Wat de Javaan betreft, wordt, om tot geestelijke opheffing te geraken, nagegaan hoe hij innerlijk is. Ook het medegedeelde over den Indo-Europeaan verdient alle aandacht. Ieder, die derhalve belang stelt in Indië, moet dit werk lezen.

Schetsen uit Tanah Boemboe.

DOOR

D. HABBEMA.

Tanah Boemboe is de algemeene naam voor een complex van eenige landschappen in het uiterste Z. O. van Borneo, met de eilanden *Poeloe-Laoet, Sëboekoe* en eenige kleinere.

Bedoelde landschappen zijn (van het N. naar het Z.): *Tjingal, Manoenggoel, Bangkalaän, Sampanahan, Tjantoeng, Batoe Litjin* en *Sabamban* en ontleenen hunne namen aan die der rivieren, waarvan zij de stroomgebieden uitmaken. Die landschappen vormen met *Poeloe Laoet* en het leenplichtig landschap *Pagatan* en *Koesan* de afdeeling *T. Boemboe*, welke door een controleur te *Kota-Baroe* op P. Laoet wordt bestuurd. De grenzen dier afdeeling zijn: ten N. de afdeeling *Pasir*, ten O. de *Straat van Makassar*, ten Z. de *Java-zee* en de afd. *Martapoera*, ten W. laatstgenoemde afd. en de afd. *Amoentai*.

De invoering van rechtstreeksch bestuur dateert van 1 Januari 1905. De afdeeling is verdeeld in drie districten.

Uitgezonderd een in breedte afwisselende, lage alluviale kuststrook, draagt *Tanah-Boemboe* over het algemeen een heuvelachtig karakter en is zeer waterrijk, getuige de talrijke rivieren en riviertjes, die ontspringen op het gebergte dat de grens vormt met de afd. *Amoentai* en in ongeveer Oostelijke richting naar de straat van Makassar stroomen.

Gaat men langs de kust van het Z. naar het N., dan komt men eerst aan de diep ingesneden, veel vertakte *Kloempangbaai*, waarin de *Tjantoeng* en de *Bangkalaän* en daarna aan de *Pamoekanbaai*, waarin de *Sampanahan, Manoenggoel* en *Tjingal* uitwateren.

Ten Z. van de *Kloempangbaai* vertoont zich een rhizophoren-kust, waar behalve de *Batoe Litjin* en de *Kali Pantai*, slechts onbeduidende riviertjes zich in zee storten.

Ook tusschen de *Kloempang-* en *Pamoekanbaaien* en ten N. daarvan tot aan de grens van Pasir, vertoont de kust hetzelfde doodsche karakter.

De bevolking woont uitsluitend aan de rivieren, langs welke zij zich dan ook alleen verplaatst, zoodat aan landwegen geen behoefte bestaat.

Zij ziet dan ook het nut van wegen niet in en beschouwt de wegenaanleg als een nu eenmaal noodzakelijke concessie aan het verlangen van de overheerschers. De afstanden waarop de bewoners van deze landstreek zich van de rivieren verwijderen, zijn te klein, dan dat *zij* daarvoor wegen zouden behoeven. De weelderige natuur van Borneo levert in de nabijheid der rivieren genoeg voor hunne geringe behoeften, te meer, omdat zij niet meer doen en meer inzamelen, dan strikt noodig is voor hun levensonderhoud. De rivieroevers zijn tot ver van de monding modderig en begroeid met rhizophoren en nipah. Tengevolge van de talrijke modder- en zandbanken, hebben zij alleen waarde als vaarwater voor inlandsche vaartuigen van weinig diepgang.

Alle rivieren zijn zeer vischrijk.

De bevolking is in de eerste plaats te verdeelen in *Dajaks* en vreemdelingen.

De laatsten zijn te onderscheiden in:

a. Maleiers, die al sedert een eeuw en langer langs de groote rivieren gevestigd zijn;

b. Badjo's, vermoedelijk voor het meerendeel Boegineezen van afkomst, die zich bijna uitsluitend aan de kust ophouden en alleen van de vischvangst leven;

c. Boegineezen, die niet ver landinwaarts langs de groote rivieren wonen, als handelaars;

d. Chineezen, die echter niet geacht kunnen worden tot de eigenlijke bevolking te behooren, daar zij slechts een tijdelijke vergunning tot handeldrijven hebben en zich niet duurzaam mogen vestigen. Hetzelfde geldt voor Arabieren en andere vreemde Oosterlingen.

De mannelijke bevolking telt ongeveer 8000 personen boven de 14 jaar en de totale bevolking kan op 25 à 30000 zielen worden geschat.

Ongeveer $^3/_5$ zijn Dajaks; de overigen zijn reeds lang in het land gevestigde vreemdelingen. De Dajaks houden zich vooral bezig met het inzamelen van boschproducten, maar verbouwen ook wat padi, djagoeng en oebi, hoofdzakelijk voor eigen behoefte. Door hun veelvuldige aanraking met Maleiers en Boegineezen, zoowel van de kust als van Pasir en Amoentai, hebben zij het karakter van „wilden" vrij wel verloren, hetgeen o. a. blijkt uit de omstandigheid, dat de groote meerderheid als Maleiers gekleed gaat en Maleisch verstaat. Varkens houden zij niet en varkensvleesch eten zij niet. Toch heeft de Islam in dit land weinig veroveringen gemaakt. Hoewel de Dajak, schuchter en bescheiden, niet opgewassen is tegen de Mohammedaansche „uitlanders", blijft hij toch zijn voorvaderlijke afgodendienst vrij wel getrouw.

De Maleiers, die vroeger met de Boegineezen den baas speelden, zagen natuurlijk ongaarne, dat het land onder rechtstreeksch bestuur

werd gesteld en een einde werd gemaakt aan de allerergste knevelarijen en afpersingen van de goedige, domme Dajaks.

Deze, die in ruil voor padi, rotan, damar en andere boschproducten, katoentjes, messen, naalden, kraaltjes enz. ontvangen, worden echter ook nu nog op schandelijke wijze beetgenomen. Het is alsof de vreemdelingen bij onderlinge afspraak zijn overeengekomen, om hunne goederen op prijs te houden en niet beneden een zeker minimum aan de Dajaks te leveren.

Die taktiek wordt mogelijk, door de verdeeling van Dajaks en vreemdelingen over het land. De Dajaks wonen nl. verspreid; meer dan 2 tot 4 Dajaksche huizen bij elkaar, ziet men slechts bij uitzondering; de Maleische en ook de Boegineesche handelaars hebben zich in troepjes van 4 tot 10 gevestigd aan de samenvloeiïngen van rivieren en zijrivieren en de rest van de Mohammedaansche bevolking woont meer benedenstrooms in kampoengs met een bevolking van 20 tot 100 zielen. Die centra zijn de eigenlijke stapelplaatsen voor den in- en uitvoer.

Elke handelaarsgroep, dikwijls tevens familiegroep, heeft haar eigen exploitatiegebied en concurrentie is er dus nagenoeg niet. De winsten zijn steeds zoo groot, dat niemand belang heeft bij een verandering van toestand en zoo is er onder de vreemdelingen een soort van solidariteit ontstaan bij het exploiteeren van den Dajak.

De Dajak levert alleen boschproducten en betaalt daarmee het door hem benoodigde gereedschap, de kain's enz. De Maleier of Boegineés heeft daardoor een prachtige gelegenheid, die hij nooit ongebruikt laat, om het mes van twee kanten te laten snijden. Hij berekent nl. op zijn koopwaar 100 en meer procenten winst en deprimeert de waarde van de boschproducten, die hij ontvangt. Zoodoende is elke door hem bestede gulden, na een transactie met de Dajaks, tot *f* 2.50 of *f* 3.— aangegroeid. Er wordt door de slimme, geboren handelaars veel gewerkt met goederen, die zij den Dajaks op schuld leveren. Hierdoor zijn zij niet alleen in staat nog hoogeren prijs te bedingen, maar, door aan de eerlijke natuurkinderen steeds kleinigheden op crediet te leveren, hen tevens aan het lijntje te houden.

In het Noorden van het landschap *Tjingal* wonen de Pasireesche Dajaks, die zich gunstig van hunne rasgenooten onderscheiden, door grootere zindelijkheid en meer onafhankelijkheidsgevoel. Het terrein waar zij wonen, een dichtbegroeid heuvelterrein met moerassen en van de *Tjingal* gescheiden door een uitgestrekt moeras en nipahbosch, leent zich dan ook bij uitstek voor afzondering en behoud van zeden en onafhankelijkheid. Tot voor een paar jaar geleden, durfde geen Maleier het wagen de Pasireesche Dajaks, berucht wegens hunne sneltochten, in hun isolement te storen en de inlandsche vorst die te

Samalatakan resideerde, was niet bij machte de verschuldigde belasting van zijne Dajaksche onderdanen te innen. Slechts een of twee Badjo's hadden het privilegie, handel in boschproducten met hen te mogen drijven. Die boschproducten ruilden zij dan in tegen gedroogde visch, stukken onbewerkt ijzer, lijnwaad, naalden, enz.

Toen ik er met een patrouille van 6 man heenging, waarschuwde men mij voor die lieden; zij hadden nog nooit blanken gezien en nooit gewapend bezoek ontvangen, zonder hunne speciale toestemming. De eenige toegangsweg naar hun gebied voerde langs een zijriviertje van de *Tjingal* en dwars door het bovenbedoelde nipahbosch en uitgestrekt moeras, waarvan het doorploeteren meer dan een dag vorderde. Het riviertje was door zware nipahbegroeiing bijna geheel onbruikbaar voor eenigszins groote prauwen. Men moest zich een doortocht kappen en al trekkende en duwende langs de afgehakte nipahstoelen vooruit werken. Het terrein met zijn weelderige moerasvegetatie heeft iets antidiluviaansch. Zoo ongeveer kan het er op aarde hebben uitgezien in het tijdperk der sauriers. Het is dan ook een eldorado voor kruipende dieren, die men daar in groote menigte ziet, zoowel krokodillen, als slangen en leguanen. Muskieten, die zich door niets lieten verjagen, omzwermden steeds in dichte massa's de prauwen.

Na een moeielijke vaart werd eindelijk eenigszins begaanbaar terrein bereikt en kon worden gemarcheerd in de richting van de eerste nederzetting. Op ongeveer 1 K.M. afstand daarvan stootten wij op een tot de tanden gewapenden wachtpost van 4 man. De Badjo-gids beduidde hen dat wij niets kwaads in den zin hadden en als geruststelling, stond hij in (tanggoeng) voor onze handelingen. Die gids was een van de gepriviligeerde handelaars, welke de Dajaks kenden en hen in hunne taal konden toespreken. Met die wacht voorop bereikten wij langs een boschpaadje de eerste nederzetting, bestaande uit 2 vrij groote huizen, waarvan er een dadelijk voor de gasten werd ontruimd. De Dajaks namen ons met de grootste nieuwsgierigheid op, maar waren overigens volstrekt niet hinderlijk. De mannen hebben een lichte huidskleur en zijn stevig gebouwd; de vrouwen doen door huidskleur en vorm van gezicht en oogen eenigszins aan Chineesche vrouwen denken.

Bij het verder doortrekken van deze landstreek, trof het nette aanzien van de huizen en het welvarend uiterlijk van de menschen. Bij de registratie bleken zij wel eenigszins bevreesd en achterdochtig, maar langzamerhand kregen zij meer vertrouwen, toen hun bleek dat alles systematisch en eerlijk toeging. Eén voorzorgsmaatregel hadden zij echter genomen, nl. de meeste vrouwen en kinderen in het bosch te verstoppen. Gedurende een jacht met een paar fuseliers, werd zoo'n nederzetting in het bosch aangetroffen, doch wij verwijderden ons, vóórdat de geïsoleerden ons hadden opgemerkt.

De Pasireesche Dajaks zijn heidenen, evenals hunne rasgenooten die zuidelijker wonen. Zij staan bekend wegens hunne neiging om plantaardige en minerale vergiften aan te wenden. Vooral op de jacht maken zij gebruik van giftige bamboe blaasroerpijltjes, gedoopt in rattekruid of plantaardig vergif. Ook bestaat bij hen het bijgeloof, dat een ieder die zij door middel van vergif om het leven brengen, hen hiernamaals als slaaf moet dienen. Vandaar de talrijke gevallen van vergiftiging, vooral in het Noordelijker gelegen, eigenlijk *Pasir*.

Aan de monding der *Tjingal*-rivier, wonen de Badjo's die ook elders langs de kusten van Borneo en van andere eilanden voorkomen.

Zij wonen uitsluitend in paaldorpen langs de kust, leefden vroeger vooral van den zeeroof, en bestaan thans alleen van de vischvangst. Volgens hun bijgeloof (in naam zijn zij Mohammedanen) is een ieder die niet op het water leeft, door zijne voorzaten gevloekt en zal steeds tegenspoed en ellende ondervinden. In den regel bouwen de Badjo's hunne dorpen in een beschut hoekje aan een inham van de zee, zoodat de palen bij eb bijna geheel zichtbaar zijn, maar toch nog voor een gedeelte in het water staan. Bij vloed staan de huizen dan meestal 1 à $1^1/_2$ M. boven het water. De huizen die alle op één rij staan, front naar zee, zijn door smalle bruggetjes met elkaar verbonden. Achter de huizen is een smalle trap, die gelegenheid geeft, over een overbrugging van het lage modderterrein, het land te bereiken, dat met vloed niet onderloopt. Daar is een put gegraven, die voorziet in de behoefte aan drinkwater.

De Badjo's planten niet en leven nagenoeg uitsluitend van de vischvangst. De gevangen visch en garnalen worden gedroogd en verkocht of ingeruild tegen padi, lijnwaden, vischhaken enz. Het is een hoogst merkwaardig volkje, geheel thuis op het water. De mannen „dajoengen" een ganschen dag flink door, zonder een zweem van vermoeidheid. In hunne kleine lichte prauwen met opstaande boorden, ondernemen zij verre tochten; dagen lang blijven zij op zee zonder zich door stormweer te laten afschrikken. Hunne kleine notedoppen van 4 tot 6 M. lang, hebben alle zeilvermogen, d. w. z. een afneembare bamboe als mast en een vierkante lap doek of goeni, soms gevlochten nipahbladeren als zeil. Zij zijn buitengewoon handig in het besturen van hunne ranke vaartuigjes en het is wel de moeite waard eens een vischtocht mee te maken.

Een van de manieren waarop zij visch vangen, berust op het lichten van de Indische zeeën. Voor die wijze van visschen moet dan ook een donkeren avond worden gekozen; lichte maan is een absolute verhindering.

De geheele vloot der kampoeng verlaat op zoo'n avond tegen het vallen der duisternis haar beschutte ligplaats en kiest zee. De grootere

visch, waar het om te doen is, houdt zich nl. niet zoo dicht bij de lage kust op. Iedere prauw is slechts bemand door één persoon wat aanvankelijk vreemd lijkt, daar men oppervlakkig zou zeggen, dat één persoon noodig is om de prauw te besturen en een tweede om op de visch te letten en deze te bemachtigen. Toch is dat niet het geval. De eenige „kop" stuurt, kijkt uit en harpoeneert; zelfs zet hij bij gunstige wind na volbrachte vangst zijn zeil op en zeilt „huis toe."

Als eenig vischtuig worden meegenomen, twee harpoenen met bamboeschacht, waaraan lange opgerolde touwen bevestigd zijn. Het ijzer van de harpoen bestaat in den regel uit een van weerhaken voorziene drie- of tweetand, die stevig aan den bamboestok is bevestigd. De visscher staat geheel vóór in zijn prauw, met dajoeng en harpoen en de prauw staat door vóórwicht als het ware met den voorsteven in de golven. Met de rechterhand houdt de visscher den harpoen omklemd en tevens den steel van de dajoeng, waarmee de prauw wordt gestuurd, terwijl het voortbewegen door de linker hand geschiedt. In die houding tracht de visscher zoo geruischloos mogelijk vooruit te gaan, om de visch niet te verschrikken.

De zee zwart en donker, als zij niet in beroering wordt gebracht, licht bij iedere beweging van visschen of andere zeedieren, Een school kleine visschen is zichtbaar door den gesmolten metaal-gloed, welke de zee op die plaats uitzendt. Een groote voorbij zwemmende visch veroorzaakt een lichtende streep, die tot een paar meters beneden het oppervlak der zee duidelijk zichtbaar is. Dit nu is het hulpmiddel van den visscher. Geduldig speurt hij rond; schiet een eenigszins groote visch vóór of onder zijn prauw langs, dan laat de rechterhand bliksemsnel de dajoeng los, die dan alleen door de linkerhand wordt vastgehouden en werpt met kracht den harpoen naar de vurige streep. Heeft de harpoen doel getroffen, dan schiet de visch met groote snelheid vooruit en naar de diepte. De bamboesteel (waaraan het afrollende in de prauw bevestigde touw) heeft echter zooveel drijfvermogen, dat de visch spoedig vermoeid wordt en weder boven komt. Door het lichten der zee kan de visscher precies zien, waar de visch zich bevindt; het afwikkelende, trillende touw toch, zet het water in gloed. Met krachtige dajoengslagen volgt de visscher zoo spoedig mogelijk den visch en komt deze weer dicht bij de oppervlakte, dan vliegt hem een tweede harpoen in het lichaam. Een schitterend licht als van gloeiende metaalvonken ontstaat door de heftige beweging van den getroffen visch; het touw wordt nu geleidelijk ingehaald en aan de beide harpoenen wordt de spartelende visch in de prauw getild.

De gevangen visschen zijn in den regel minstens 1 M. lang, daar de kleinere te weinig trefkans aanbieden en dan ook niet geharpoeneerd worden. Zelf woonde ik bij dat een visch van 1.7 à 1.8 M. gevangen

werd na een betrekkelijk lange jacht. De visch was zoo krachtig, dat hij de prauw een heel eind voorttrok en de visscher alleen door stevig „dajoengen" in de richting van den visch, kon verhinderen, dat de prauw door het rukken zou omslaan.

Van de zes keeren dat de visscher den harpoen wierp, zag ik hem slechts één keer missen; wel een bewijs van buitengewone behendigheid, gepaard aan een scherp gezicht en groote kalmte.

De andere wijzen van visschen komen vrijwel overeen met die van elders wonende visschers.

Natuurlijk zijn de Badjo's zeer bijgeloovig en hechten bijzonder aan voorteekens. Zoo is een blaffende hond bij afnemende maan een slecht teeken en het vinden van een bepaalde vischsoort in hun net eene waarschuwing om terug te keeren enz. Zelf mogen zij niets verbouwen, zelfs geen rijst, wat trouwens in verband staat met hunne verplichting om boven het zoute water te wonen.

De benoodigde rijst verkrijgen zij door inruiling tegen visch, versch of gedroogd. Zelden wordt de visch gezouten, meestal bepaalt men er zich toe de visch aan repen in de zon te drogen. Komt men dan ook een of twee dagen na een goede vangst in een Badjo-kampoeng, dan heerscht er een onuitstaanbare vischlucht. Daar de visch na zonsondergang in huis wordt geborgen, kan men zich voorstellen van welke liefelijke geuren zoo'n huis permanent doortrokken is. Toch trof ik het nog gedurende mijn verblijf in de eerste Badjo-kampoeng, want later kwam ik in een andere, gedurende de periode van de trasi-bereiding. Ieder huisgezin houdt zich daar dan uitsluitend mee bezig en de gewone vischvangst wordt verwaarloosd. De trasi toch, die gemaakt wordt van fijn gestampte halfgedroogde garnaaltjes kan men alleen op groote schaal bereiden op bepaalde tijden van het jaar, wanneer heele zwermen jonge garnalen zich dicht bij de kust ophouden. Met groote schepnetten worden zij gevangen en daarna in de zon gedroogd. Voordat zij geheel zijn uitgedroogd, worden zij fijn gestampt, in ronde koeken gekneed en in nipahbladeren verpakt. De Badjo-trasi staat onder de Maleische en Chineesche kusthandelaars bekend als van zeer goede kwaliteit.

Bij de Badjo's hebben vele gevluchte Boegineezen van den Celebeswal een onderkomen gevonden. Die Boegineezen (Makassaren?) zijn meest gevluchte slaven of pandelingen, die door de Badjo's opgenomen en als eigen stamgenooten worden behandeld. De Badjo's van de Oostkust van Borneo en van Poeloe Laoet staan in nauwe familierelatie tot elkaar. Naar ik van een ouden Badjo vernam, zou zijn grootvader met 4 zoons en 2 dochters zich het eerst hebben nedergezet aan de Kloempangbaai. Hij kon niet met zekerheid zeggen, van waar die grootvader gekomen was, doch meende van Noord-Celebes. Die eerste nederzetting groeide aan en splitste zich in meerdere langs de kust.

Zulk eene nederzetting is volstrekt niet aan een vaste plaats gebonden; wanneer de visch andere verblijfplaatsen zoekt, volgt de Badjo-kampoeng; zoo ook verhuist de geheele kampoeng in geval van besmettelijke ziekte.

De Badjo's zijn hulpvaardig, gastvrij en betrouwbaar. Als zeevarend volk en door hunne aanraking met verschillende kampoengs langs de kust en hunne functie als loods voor kleine kustvaartuigen, zijn zij niet zoo dom, als de langs de grootere rivieren gevestigde Boegineezen.

Deze laatsten leven in hunne ongekend smerige kampoengs aan de rivieren en houden zich voornamelijk bezig met handel in boschproducten. Zij zijn zeer wantrouwig tegenover vreemdelingen, twistziek onder elkaar en hebben slechts een vaag begrip van het mijn en dijn. Zelfs in hunne kleine gemeenschappen gaat bijna geen trouwpartij of hanengevecht voorbij, zonder bloedige vechtpartij of diefstal, waarvoor de gelegenheid schoon is, als allen op het feest bijeen zijn. De vrouwen en meisjes worden angstvallig opgeborgen en bespied door den echtgenoot of den vader. Een gevolg daarvan is, dat zich zoowel bij mannen als vrouwen een bijzondere gewikstheid heeft ontwikkeld, in het verschalken van hunne bewakers en bespieders.

De meisjes worden, evenals elders in den Archipel wel het geval is, feitelijk aan den meestbiedende uitgehuwelijkt. De gevoelens van het meisje, jegens haar aanstaanden echtgenoot, leggen geen gewicht in de schaal. Als regel trouwen dan ook de mooiste en jongste meisjes met de rijkste kampoenggenooten, d. z. dus veelal betrekkelijk oude mannen, die hun fortuin al hebben gemaakt en meestal meer dan ééne vrouw onderhouden. Men begrijpt wat daarvan de gevolgen zijn.

De prijs van een meisje bij Boegineezen en Badjo's varieert naar gelang van schoonheid en aanzien der ouders, tusschen 30 en 100 realen of 45 en 150 gulden. Hoewel nog gerekend wordt met realen, die slechts in gering aantal in Tanah Boemboe te vinden zijn en door de families als poesaka worden bewaard, dienen zij niet als betaalmiddel. Men rekent er mee als bij ons met daalders en stuivers. Oude munten uit den Compagniestijd, de Fransche overheersching, het Engelsche tusschenbestuur en later, zijn nog overal, als halsketting of armband aaneen geregen, te zien. Alleen is al het oude kopergeld nog gangbaar betaalmiddel en komt men met centen en halve stuivers alleen terecht, wanneer men ze uitgeeft naar de waarde van de in grootte daarvan het minst verschillende oude duiten en gobangs. Onze dubbeltjes kwartjes en halve guldens bekijkt men met wantrouwen, wat vooral geldt van de Dajaks; de anderen zijn door diverse handelaren al zoover gebracht, dat zij de waarde van die geldstukken kennen.

Door hun wantrouwig karakter, was het moeielijk iets van de

Boegineezen te weten te komen. Zij waren zeer gesloten en voor ons veel ongenaakbaarder dan de Badjo's en de Maleiers.

De laatsten, evenals de Boegineezen, handelaars en vooral tusschenpersonen voor den handel, steken gunstig af bij de andere vreemdelingen, door zindelijkheid op lichaam en kleeding. Zelfs zijn zij nog al pronkziek en geuren gaarne met gesteven witte of gekleurde kabaai, gestreken pantalon, bungelende horlogeketting en mutsjes, zwierig op de kort geknipte haren. Zelfs diep in het binnenland, waar zij geheel door Dajaks omringd zijn, zooals in de Maleische kampoeng *Sëngajam*, op de grens van *Amoentai*, bestaat die neiging tot „geurmakerij", die echter op de andere elementen van de bevolking al heel weinig indruk schijnt te maken.

Aan te grooten ijver maken zij zich niet schuldig, maar dat is ook niet noodig, want met weinig arbeid kunnen zij in hunne behoeften voorzien. Aan landbouw of handenarbeid doen zij te weinig om daarvan te kunnen leven. Een kleine ladang dicht bij huis, een tuintje met vruchtboomen, alles onderhouden door de vrouwen, verder brengt de Maleier het in den regel niet. Wat hij verder noodig heeft, verdient hij met de jacht of gesjacher in boschproducten met de Dajaks.

Tanah Boemboe is zeer wildrijk. Om niet te spreken van de wilde varkens, treft men er heele kudden herten, reeën en bantengs aan, waarop ijverig jacht wordt gemaakt, daar de huiden (per gewicht) worden verhandeld. Vele menschen leven dan ook uitsluitend van hetgeen de jacht hen aan huiden oplevert.

Als regel heeft elk Maleisch, Boegineesch of Dajaksch huisgezin zijn „djaring", d. w. z. een ± 50 M. lang rotankoord, waaraan elkaar half bedekkende, stevige rotanstrikken van ± 1 M. lang bevestigd zijn. Eenige familiehoofden knoopen dan hunne „djarings" aan elkaar en zetten dat strikkennet in het bosch uit. Met honden wordt dan een gedeelte van het bosch afgedreven in de richting van het 300 à 400 M. lange net. Herten en reeën loopen er in vast en vallen den jagers in handen, doch de varkens, die men niet begeert, schieten er onder door, daar de strikken ± 0,5 M. boven den grond hangen. De herten trachten altijd er door of er over te springen, wat hun slechts zelden gelukt; voor onderdoor kruipen, schijnen zij te zenuwachtig. Op die wijze worden herten en reeën zonder onderscheid van geslacht en leeftijd gevangen en afgemaakt, gedurende het geheele jaar, zoodat men zich er over moet verwonderen, dat er nog steeds zooveel herten voorkomen.

De bantengs, die over het algemeen schuwer zijn, loopen in kleine kudden rond en komen alleen 's avonds en 's nachts in de buurt van de kampoengtuinen, terwijl zij zich overdag in de bosschen ophouden. Men tracht ze te vangen, door middel van overdekte kuilen in den grond, sterke rotanstrikken of springlansen.

Het zeer schaarsch voorkomen van groote roofdieren verklaart den grooten rijkdom aan hoefdieren.

Werd hierboven gezegd, dat de Maleier weinig aan landbouw doet, eene uitzondering daarop maken de Maleiers in de streek tusschen *Pantai* en *Tjantoeng* (tegenover *Kota-Baroe* op *Poeloe Laoet*). Daar vindt men uitgestrekte, goed onderhouden pepertuinen; in bijna onafzienbare rijen ziet men daar de peperranken zich slingeren om ijzerhouten steunpalen. De cultuur wordt op groote schaal alleen door Maleiers gedreven; de hier en daar door Dajaks aangelegde tuinen, zijn van weinig beteekenis. Merkwaardig is het in die tuinen de Maleiers tot zelfs in den namiddag te zien werken. De pepercultuur is dan ook een winstgevend bedrijf en de arbeid van den Maleier wordt goed beloond.

Wat het godsdienstig leven der Maleiers aangaat, dat is vrij opgewekt in die streken waar zij in meer directe aanraking met Dajaks zijn. Daar trachten zij als voorposten van den Islam nog zieltjes te winnen, in den regel echter met weinig succes. In de kustplaatsen waar zij samenwonen en die prikkel gemist wordt, zijn zij onverschilliger.

Naar het districtshoofd en enkele Imam's beweerden, kwamen huwelijken van Maleiers met Dajaksche vrouwen niet voor. Het is echter vrij zeker dat zulke huwelijken in de binnenlanden wel gesloten worden. Daarentegen zal een Maleische vrouw nooit met een Dajak trouwen, tenzij hij tot den Islam is bekeerd.

De Maleiers waren vóór onze komst de overheerschers en ook nu nog spelen zij de eerste viool en zijn er steeds op uit de baantjes en corveeën, ook die in hunne eigen kampoengs, den Dajaks op den hals te schuiven. Aanleg van wegen in heerendienst, schoonhouden van pasars, gidsendienst en vooral koeliediensten, worden, misbruik makende van den naam van het districtshoofd, aan Dajaks opgedragen, hoewel al die diensten gelijkelijk over de geheele bevolking moeten worden verdeeld.

De Chineezen die op enkele uitzonderingen na slechts trekvogels zijn, daar zij zich niet mogen vestigen, komen meestal van *Kota Baroe* met zeilvaartuigen, volgeladen met allerlei koopwaar, die zij tegen boschproducten inruilen. Daartoe varen zij de rivieren op, blijven 1 à 2 dagen liggen vóór een huizengroep en varen dan weer stroomop tot hun voorraad geheel in boschproducten is omgezet, waarna zij naar K. B. terugkeeren. Alleen te *Samalatakan* op de zuidelijke landtong aan de *Pamoekan-baai* zijn eenige Chineezen gevestigd, waaronder een gouvernementsopiumpachter, terwijl aan de *Bangkalaän rivier* een Chineesche wachter verblijf houdt bij de vogelnestgrot, die door het Gouvernement is verpacht.

Sedert de annexatie worden rust en orde niet meer verstoord en komen periodieke miniatuur-oorlogen, moord- en roofpartijen niet meer voor. Zelfs de oude partijgangers uit de verschillende Borneosche krijgen, die vóór onze vestiging in *Tanah Boemboe*, daar een toevlucht zochten en depôts vestigden, zijn rustige burgers geworden.

Wanneer het door het bestuur ontworpen wegenstelsel zal zijn voltooid en zoo heel lang kan dat niet meer duren, daar men overal aan het werk was tijdens mijn verblijf in T. B. (Dec. 1906—Februari 1907), dan zal deze weinig bekende en slecht bevolkte landstreek wel meer bezocht en meer productief worden.

VARIA.

CHINEESCHE HOSPITALEN.

In verband met het bericht dat de regeering besloten zou hebben om in het begin van 1910 over te gaan tot opheffing van de Chineesche hospitalen te Batavia, Semarang, Soerabaja en Muntok en van de aanwezige bedelaarsgestichten, in verband met de reorganisatie der stadsverbanden, is het van belang de geschiedenis dier instellingen na te gaan, in het bijzonder die van het oudste, het Chineesche hospitaal te Batavia. In de *Encyclopaedie van N.-I.* vindt men onder het hoofd „Ziekeninrichtingen en Ziekenverpleging" (deel IV bl. 832, 2e kol.) dat dit te Batavia in 1824 en het Chineesche hospitaal te Semarang in 1845 zoude gebouwd zijn. Het Chineesche hospitaal te Batavia is echter veel ouder en klimt op tot 1640. Bij plakaat van 18 Aug. 1640 werd onder het bewind van den Gouverneur-Generaal van Diemen voor Boedelmeesteren vergunning verleend tot het houden eener „goetwillige" collectie onder de Chineezen te Batavia voor het oprichten van een Chineesch hospitaal [1]). Onder de Chineezen te Batavia werd, „in reguart van de arme siecken en de andere inpotente ende miserable persoonen seer onbarmhartig ende barbaars gehandelt, mitsdien onder haer gants geen toesigt op deselve genomen off eenige behoorlyke assistentie gedaan wert, waer door de voorsz. siecke ende inpotente personen veeltyts in de alder uytterste elendicheyt van honger, commer, stanck ende vuylicheyt leggen vergaan, sulcx dat al ettelycke maelen gebeurt is, dat door de disperatie ende cleynmoedicheyt eenige der voorsz. elendige persoonen haer handen aan hun eygen lichaam geleyt ende haer leven miserabelyck vercort hebben".

De grond, door de Regeering afgestaan, lag aan de Westzijde van de Rhinoceros-gracht [2]) bij de Utrechtsche Straat en was nagelaten door zekeren Hans van der Voort, maar niet door erfgenamen opgeëischt.

Ten behoeve van dit hospitaal was door Boedelmeesteren, met goedvinden der Regeering eene collectie gehouden onder de „gequalificeerde" Chineezen, welke collecte echter „op verre nae" niet voldoende opbracht, „tot onderhoudinge van het selve, mitsgaders der miserable persoonen, die dagelycx daerinne gelogieert ende van montkosten, als medicynen versorgt souden mogen worden". Er moest alzoo „nae eenigh andere subsidie omgesien worden", welke subsidie Boedelmeesteren meenden gevonden te hebben in „een stuck gelts op yder graff ofte begravinge... alsoo de Chinesen gewent zyn hunne begraeffenisse zeer kostelyck te maeken ende dickmaels een goet deel hunner middelen superstitieus ende onnut daerinne te spendeeren". Dat „stuck gelts" zoude volgens Boedelmeesteren „gevoegelyck sonder imants misnoegen" voor het Chineesche hospitaal geïnd kunnen worden.

---

[1]) Ned.-Ind. Plakaatboek uitgegeven door Mr. J. A. van der Chijs deel I bl. 446.

[2]) Op de kaart van Batavia tegenover bl. 338 van het bekende werk van Du Bois „Vie des Gouverneurs Généraux" van 1763 is het Chineesche hospitaal aangegeven onder No. 26 naast het Spinhuis of vrouwentuchthuis (Pb. 1 bl. 461).

De Regeering machtigde daarom (28 Dec. 1640; 2 Febr. 1641 zie Pb. I bl. 454) het College van Boedelmeesteren ten behoeve van het hospitaal te heffen van elke Chineesche begrafenis binnen de jurisdictie van Batavia een ,,graff gelt'', ten bedrage van: ½ reaal vn achten, ,,soo de overledene een geringh ofte gemeen persoon sy''; den 20sten penning van de nalatenschap ,,ofte wel soodanige andere redelycke somme, als tusschen Boedelmeesteren en de vrienden ofte crediteuren van den overledene veraccordeert ende besproocken sal werden, zoo de overleden eenige merckelycke middelen hadde nagelaten''.

Boedelmeesteren werden verklaard voor deze belasting preferent te zijn boven andere crediteuren van den boedel.

De halve reaal moest betaald worden vóór de begrafenis ,,bij de geene, die de uitvaart versorgen'', omdat van ,,de geringe ende gemeene luyden geen effecten in handen van voorsz. Boedelmeesters en komen''.

Van deze belasting waren vrijgeteld de begrafenissen van ,,gansch arme ende ellendige persoonen, die met assistentie ende behulpingh van almoessen der goede luyden begraven mosten werden''.

Alwie tegen dit voorschrift handelde, zoude ,,nae gelegentheyt van saecken'' gestraft worden.

Een ander middel om de opbrengst der overigens ,,rijckelijk'' vloeiende collecten, die echter onvoldoende was, aan te vullen, werd verschaft door het plakaat van 6 Febr. 1641, waarbij aan het Chineesche hospitaal een ,,beede'' van 2 realen van achten werd toegekend voor elke te Batavia en binnen de jurisdictie dier stad te houden wajang ,,ofte batament-spel'', een vermaak, ,,waer mede de Chineesen doch gewent zijn hunne middelen onnuttelycken te verquisten''. Al wie binnen het aangegeven gebied eene wajang-vertooning hield zonder te voren de belasting betaald en ,,daer van schriftelijcke acte vercregen'' te hebben, verviel in eene boete van 25 realen van achten, te verdeelen voor $^1/_3$ aan den officier en voor de rest aan het hospitaal (Pb. I bl. 455,'56). Wat den toestand van het gebouw betreft in de ,,Realia'' I bl. 480 is reeds in 1661 sprake van herbouwing en het maken van drie woningen er bij en op 15 Jan. 1666 wordt in de ,,Realia'' een besluit genoemd om het wegens bouwvalligheid te vernieuwen Toen het in Febr. 1667 zijne voltooiing naderde werd er een Nederlander als binnen-regent in aangesteld, wiens inkomsten uit die van het hospitaal moesten worden gevonden (Pb. II bl. 420).

Deze binnen-regent of ,,opziender'' schijnt eerst 35 rds. 's jaars te hebben genoten, doch op 27 Febr. 1705 werden hem 8 rds. 's maands toegelegd. (R. I bl. 286).

In 1690 werd het Chineesche hospitaal aangewezen als bewaarplaats voor Chineesche krankzinnigen (Pb. III bl. 283).

Het plakaat van 26 Juni 1705 bepaalt dat aan de zieken 1½ rijksdaalder 's maands ,,tot toespijse'' en 6 rijksdaalders 's jaars voor kleederen en ,,verdere, noodige lichaams behoefften'' wordt toegekend. Bovendien kregen zij, evenals vroeger, de noodige rijst. De vorige bepaling luidde 1 rijksdaalder 's maands voor toespijzen en 60 stuivers 's jaars voor kleederen en verschooning. (Pb. III bl. 559). In de ,,Realia'' wordt nog in het bijzonder vermeld, dat de 1½ rds. dienden tot toespijs en bier en instede van 3 rds. voor de begrafenis van elken aldaar stervenden Chinees werden 6 rds. toegelegd (Pb. III bl. 560).

Het plakaat van 4 Sept. 1725 bepaalde dat de stads-chirurgijn te Batavia voor het ,,cureren'' van gewone Chineezen betaald zoude worden door Boedelmeesteren uit het fonds van het Chineesche hospitaal, dat daartoe ,,genoegsaame inkomsten'' bezat. De Regeering vond het ,,zeer oneygen, dat diergelyke lastposten langer by d'E. Comp. zouden moeten worden gedraagen''. (Pb. IV bl. 184).

Wat het gebouw zelf betreft, vindt men op 26 Juni 1705 in de „Realia" vermeld: „'t Bedragen van Erff en Huys van 't Chineesen Hospitaal groot rds 8102 : 34 van de andere Effecten te separeeren en binnen lijns te laten voortloopen", terwijl onder 10 Juni 1732 wordt aangeteekend: Dit gebouw heeft gekost rds. 36,448:19.

Zooals Dr. Swaving schreef in zijne Batavia's Sanitaire geschiedenis [1]) werd deze inrichting door de Chineezen bij leven en sterven in den regel zeer ruim bedacht, zoodat zij van 1670 af reeds een aanzienlijk inkomen had. Behalve 200 Chineezen werden er ook andere invaliden van de Inboorlingen, zooals blinden e. a. verpleegd. Om de hooge begrafeniskosten te ontloopen, werden vaak armoedige Chineezen stervende derwaarts gebracht, ook wellicht, om een ander individu uit de Jonken voor hen binnen te kunnen smokkelen, want in den regel waren het arme sjouwerlieden, die er door hun meesters gebracht werden. Dit gasthuis moet in vorige eeuwen bij eene goede waterverversching en geene overbevolking bepaald gezond geweest zijn, want de schrijver heeft daarin vele Chineezen en Inlanders zien herstellen, die elders, bijv. aan de Waterplaats en zelfs te Meester Cornelis niet konden beteren hetgeen hij aan de betere localiteit toeschrijft. Ook nu wijlen de Ingenieur J. Scheffer, die er op een Ingenieursvergadering te Batavia (1 Mei 1890) over sprak, noemde het tot den huidigen dag een weldaad voor de Chineesche bevolking en werkelijk een bezoek waard (*Ind. afl. Tijdschr. K. I. v. I* 1889—'90).

Dat er steeds gedacht werd aan het verzekeren van inkomsten aan het hospitaal, blijkt uit het plakaat van 13 Dec. 1757, toen eenige Chineezen vergunning hadden gekregen zeker erf buiten de Diestpoort (Westerveld, blok O, deel 6) in te richten „tot eene versamelplaats der naamen, mitsgaders de offerassche van overledene Chineezen, den naam van Tan voerende", tegen betaling, elke 10 jaren, van 2½ pCt. van den inkoopsprijs (1415 rijksdaalders) aan 's Heeren gerechtigheid. Deze opbrengst kende de Regeering aan het Chineesche hospitaal toe.

Tusschen de gemelde jaren 1732 en 1757 lag het beruchte jaar der Chineesche „revolte" van 1740, doch het blijkt niet dat het hospitaal bij die gelegenheid materieel geleden heeft, al is er ook in gemoord. Wel hadden Boedelmeesteren na dien opstand „een groten omslag en verantwoording" gekregen en verzochten zij dat op hun collegie toepasselijk verklaard mochten worden de bepalingen in het belang van de securiteyt en gerustheyt", die op 24 Jan. 1708 voor het Collegie van Weesmeesteren waren afgekondigd. (Pb. III bl. 586 en IV bl. 531).

Bij de op 26 Nov. 1742 afgekondigde voorschriften nopens het trouwen en begraven van Chineezen te Batavia vindt men bij de daarvoor te betalen kosten nog vermeld: „Milde giften" ten behoeve van het Chineesche hospitaal mochten bovendien gegeven werden, van welke giften behoorlijk rekening zoude worden gehouden. (Pb. IV. bl. 586).

Op 20 Aug. 1762 werd bepaald dat te Batavia krankzinnige slaven in het Chineesche hospitaal opgenomen en verpleegd zouden worden, tegen betaling aan den binnenregent van dat gesticht van 2 rijksdaalders 's maands door de eigenaren dier slaven.

Intusschen bleken de financiën der instelling niet toereikend, want onder dagteekening van 26 Mei 1769 (Pb. VIII bl. 578) verneemt men dat kapitein en luitenants der Chineesche natie in loco, Lim Tjipko c.s., bij een smeekschrift prealabel ter kennis hadden gebracht: „dat zij, vernomen hebbende, dat de zieken in hun hospitaal niet naar behooren konden verzorgd worden door de niet toereikende onderhoudsmiddelen, verzogten:

[1]) *Geneesk. Tijdschr. v. Ned.-Ind.* 1878. Bl. 189 van den afdruk.

„1°. dat, dewijl na de verpagting van de wayang spellen maar een vierde deel van de pagt-schat ten voordeele van 't gedagte ziekenhuis is gekomen, daar ter contrarie in vroeger jaren alles, wat er voor gecontribueert wierd of 6 ryxds. wegens elk spel, ten behoeve van 't zelve gestigt kwam, deswegens nu ook een gunstiger schikking mogte plaats krygen of wel een verhooging tot de helft van de pagt, en zulks, wyl tog dit alles alleen van de Chineezen herkomstig zy, bedragende in 't geheel voor 't loopende jaar rds. 625 's maands.

„2°. dat nopens de by 't reglement van de pragt en praal gestelde boete van 25 rixds. ten behoeve van Heemraadens kasse voor ieder Chinees, die by het trouwen een wagen gebruikt, enz. een diminutie tot 2 dukatons mogte gemaakt worden ten voordeelen van 't gewaagde gasthuis, wyl dan het daar door te verbeurene, over het algemeen gerekend, meer als tans zoude opbrengen, en

„3°. dat, dewyl een Chinees bij zijn trouwen, buiten des, voor dat hospitaal moet opbrengen rixds. 9 : 13½ een Mahometaan deswegen ook onder een contributie, naar evenredigheid, dat 'er Mahometaanen in tegenstelling van Chineezen in zijn, mogte gebragt worden of opbrengen rds. 2".

Blijkens het verdere gedeelte van dit stuk, legde de Gouverneur-Generaal er een notitie bij over, waaruit bleek dat het getal der Chineesche verpleegden „zinneloose en impotente" 59 bedroeg en dat der Mohamedanen 9 koppen. Voorts hadden de supplianten nog mondeling medegedeeld dat, sedert de Chineezen op de reede gebruikt werden tot het lossen en laden der schepen, „er ongelijk meerder impotenten als in voorige tyden waaren gekomen". Er werd door den G. G. tevens „aangemerkt, dat, behalven de in 't algemeen vereischte zorg voor noodlydende, ook in 't byzonder wegens evengerepte, niet onwaarschynlyke oorzaak de noodzaakelykheid teffens pleit om hen, welke in 's Comp's dienst ongemakken krygen, te hulp te komen".

Wat het tweede punt betreft, met de bedoelde boete werd tegenwoordig zelden of ooit iemand bekeurd, zoodat Heemraden er geen voordeel bij hadden. Om de boete echter „ter bewaaring van het oogmerk" te behouden, werd die ten behoeve van het hospitaal op 5 rijksdaalders gesteld. Met betrekking tot het derde punt werd het, met het oog op het gering aantal der verpleegde Mohamedanen, voor de inlanders een „ongevallige nieuwigheid" geoordeeld om ze aldus aan te slaan. De gansche gemeente zoude echter „op een ongevoelige wijs" eenigen last kunnen dragen door de vendu-extracten, waarbij meer dan 50 Rksd. verkochte goederen gespecificeerd waren, te stellen op een evenredig zegel van 6 stuivers af tot 2 Rds. toe. Er werden dus de helft van de bedoelde pacht en de sub 2° bedoelde boete toegestaan en verder een zegelrecht op de vendu-extracten als boven omschreven.

Deze voordeelen bleven behouden tot 14 Aug. 1792 toen: „Uit hoofde van de voordeelige gesteldheyd der cas van het collegie van Boedelmeesteren is goedgevonden en verstaan weder ten faveure van de Compagnie in te trekken het ingevolge besluit van den 26en May 1769 aan het gemelde collegie afgestaane voorregt tot den ontfangst jaarlyks van de helft der pagt van de wayang-spellen".

Dat de verpleging van krankzinnigen zich uitbreidde, blijkt uit de mededeeling onder 30 April 1765 in de „Realia" voorkomende dat aan het Chineesche hospitaal een stukje grond is afgestaan ter uitbreiding van de huisvesting der krankzinnigen en tevens gequalificeerd om uit de kamergelden twee pedakken te koopen. Omstreeks dien tijd werd ook de achterplaats van het vrouwen tuchthuis bij het Ch. hospitaal getrokken tot berging van krankzinnigen (zie R. I bl. 195). Op 8 Mei 1770 werden aan het Chineesche hospitaal te Batavia de boeten afgestaan, die in 1766 tot 25 Rds. verhoogd waren op het vrijgeven

van slaven door Chineezen, Mohamedanen en andere onchristenen. De aanleiding tot die verhooging was „het merkelijk toeneemen der buitenarmen door het zeer frequent vrijgeven van lijfeigenen" en de gelden werden vroeger ten deele door de Diaconie genoten (zie Pb. VIII bl. 130 en 647).

Op 11 Mei 1770 werd voorgeschreven hoedanig de praktijk zou worden uitgeoefend, die eerst aan den stadsdokter was opgedragen (Pb. VIII bl. 649). Van meer belang is echter de instructie van den Binnenregent van 7 Februari 1772 (Ibid. bl. 734), waarin uitvoerig is voorgeschreven hoe de dienst in het hospitaal wordt uitgeoefend.

Men ziet daaruit dat de binnen-regent gehouden was aan elken zieke, die het hospitaal binnen kwam een behoorlijke slaapplaats aan te wijzen. Op het punt van v o e d i n g kreeg behalve de gewone portie rijst iedere zieke Chinees 5 maal 's weeks dagelijks een kwart pond versch spek en 2 maal versche visch en de Mohamedanen dagelijks versche visch met groente, de krankzinnigen niet uitgezonderd. Wat de k l e e d i n g betreft, elke zes maanden werden lijsten van het benoodigde opgemaakt en kreeg ieder zieke man een kleedje, een broek, een kussen en een matje en iedere zieke vrouw een kleedje, een baadje, een kussen en een matje, „zoo mede aan de krankzinnige mans ten minsten een broek en aan de vrouwen een kleedje, om hunne schaamte te kunnen bedekken". Eerst in 1783 vindt men eene ampliatie van 24 Nov., waarbij de „innocenten eguaal" werden gesteld met de zieken en ook aan hen de meerdere kleedingstukken verstrekt werden, voor welke uitrusting de binnen-regent dan 3 rds. in rekening mocht brengen, „ zo mede voor azijn en kruidt, kommen, pierings en wannen" jaarlijks 30 rds. en voor 8 koelies 's maands 24 rds. Dewijl de zieken bij het inkomen in het hospitaal gewoonlijk hunne kleederen, kussens en matjes medebrachten, werd hun in dat geval geene verstrekking gedaan.

Eenige verdere karakteristieke bepalingen, die een aanschouwelijk beeld geven van het leven in het hospitaal, volgen hier onder:

„Art. 5. De binnen-regent zal by het uitgeven der spyze, 's morgens en 's avonds, tegenwoordig moeten zyn, om toezigt te hebben, dat dezelve wel toebereid zy en ieder zieke zyne portie behoorlyk ontvange, vooral de ongelukkige zinneloozen".

„Art. 6. Ook zal de binnen-regent verpligt zyn al het geene aan de zieken by dit reglement van spyze en kleeding is toegelegd, aan dezelven uit te reiken, zonder hun op eenigerhande wyze daar in te verkorten: dog zy daar aan vergrypende, zal hy ondergaan zodanige correctie, als deeze regeering dierwegens zal goedvinden hem op te leggen".

„Art. 7. Regtmaatige redenen van klagten over den binnen-regent voortgebragt wordende, zullen dezelve door Boedelmeesteren voorgedragen worden aan deeze regeering, ter obtenue daar omtrent van derzelver goedvinden".

„Art. 8. De zieken, in het hospitaal leggende, zullen zig te vreden moeten houden met het gene hun aan spyze en kleeding is toegelegd naar de bepaaling by dit reglement".

„Art. 9. Ook zullen dezelven niet vermogen 's nagts uit het hospitaal absent te blyven, op poene van daar niet weder ingelaten te worden".

„Art. 10. De binnen-regent zal behoorlyk moeten zorgen, dat de besmettelyke zieken in een apart vertrek worden geplaatst, op dat de anderen daar door niet besmet raaken".

„Art. 11. Vermits ook Chineesche en Mahometaansche vrouwen zich ter alimentatie in dat godshuis bevinden, zal de toegang van Chineesche en Mahometaansche mannen tot dezelve belet worden".

„Art. 12. Het uitloopen en zwerven der zieken uit het hospitaal langs straat, inzonderheid van die der Chineesche natie, zal de binnen-regent naar

mogelykheid beletten, op dat de Chineesche inwoners alhier door het bedelen deezer zieken niet lastig gevallen worden".

„Art. 13. Ten dien einde zal hy een der zes slaven, tot gebruik van het hospitaal geschikt, aan de voordeure, zoo ras die 's morgens geopend, tot des avonds na zes uuren, wanneer deselve gesloten word, hebben te plaatzen, om aldaar wagt te houden, dat geen der zieken zonder deszelfs permissie uitgaa".

„Art. 14. Het speelen en dobbelen in een godshuis geenszins passende, wordt de binnen-regent wel expresselyk gelast daar tegen te waaken".

„Art. 15. Ter voorkoming van onheilen, die ordinair uit het speelen en dobbelen ontstaan, als: twisten, krakeelen en vegten, zal de binnen-regent dagelyks diverse reizen, dog op geene gezette uuren, de ronde in het hospitaal doen, om de geenen, die op het spelen en dobbelen betrapt worden, van malkanderen te verjaagen".

„Art. 16. Bij het verband der patiënten moet de binnen-regent precies twee maal iedere week tegenwoordig zyn, mitsgaders de ronde doen by alle zieken en zinneloozen, om zelfs te kunnen zien, dat hun het benoodigde toegereikt en zooveel soulaas, als mogelyk is, toegebragt worde".

„Art. 17. En, dewijl door den capitein der Chineesche natie alhier, als ook door de officieren der justitie somwylen onchristenen in het hospitaal gezonden worden, die inderdaad niet besmettelyk of anderzins ziekelyk zyn, maar door luiheid ziekte voorwenden, zal de binnen-regent, door het assisteeren by het verband en de ronde by de zieken te doen, daar op attent moeten weezen en, zulks zoo bevindende, daar van ten eersten aan de vergadering kennis geeven".

„Art. 18. Alle voor de gezondheyd schaadelyke dingen als: toegemaakte amfioen, surydranken [1]) en diergelyke, moet de binnen-regent beletten, dat in het hospitaal gebragt of verkogt worden".

„Art. 19. De binnen-regent zal ordre stellen, dat de voorschreven slaven het hospitaal en de plaatsen, waar de zieken leggen, 's daags twee maal veegen en eens ter weeke schrobben, vooral de hokken van de krankzinnigen".

„Art. 20. Deeze slaven moeten onder anderen door hem daar toe gehouden worden, dat zij zodanige zieken de nodige handreikinge doen, die niet in staat syn sig zelfs te kunnen helpen; ook zal hij zorge draagen moeten, dat derzelver vertrekken zuiver en rein gehouden en de gemakbalies van alle de zieken des avonds weggedragen en schoon gemaakt worden"

„Art. 21. Dewyl de meergemelde lyfeigenen alleen ten dienste van het hospitaal en de zieken geschikt zijn, zal de binnen-regent dezelven geenzints tot zijn particulier gebruik mogen neemen of tot eenig werk, hoe genaamd, buiten het schoonhouden van het hospitaal, emplooieeren"

„Art. 22. Bij aldien de een of ander zieke den binnen-regent smaadelijk bejegent, zal hy daar over zyne klagten doen bij den president van Boedelmeesteren, wanneer, naar omstandigheid van zaaken, zoodanige zieke te water en rijst voor eenige dagen in het blok van het hospitaal opgesloten of uit het hospitaal gedimoveerd zal worden".

„Art. 23. Den binnen-regent zal het geenszins vry staan op privé authoriteit eenige straffen over misdryven aan de zieken te oeffenen; maar, deselve voorvallende, zal hy daar van moeten kennis geven aan den president, om daar op vergadering geconvoceerd en het nodige beraamd te worden".

Terwijl de overige bepalingen hier kortheidshalve achterwege worden gelaten, zij nog vermeld, dat ingevolge art. 26 aan den binnen-regent ter assistentie een Chineesche „Mandadoor" was toegevoegd „om in de Chineesche taale naukeurig aantekening te houden van alle inkomende en uitgaande

---

[1]) Vermoedelijk Soeri — sagoeer zie De Voeding in N.-I. van Dr. C. L. van der Burg bl. 400.

zieken, mitsgaders van die in het hospitaal overlyden, dog niet met intentie, dat de binnen-regent zig weinig der zieken bekreune en het maar op den gemelden mandadoor alleen laate aankomen, word wel ernstelijk gelast al, het gene hem hier in met betrekking tot de zieken voorgeschreven is, zelf waar te nemen".

Volgens art. 31 moest de binnen-regent maandelijks de consumptie-rekening opmaken en aan den president van Boedelmeesteren indienen, waarin hij onder de gewone uitgaven voor elken zieke per maand rds. 2:24:— mocht opbrengen en de reeds genoemde 3 rds. voor kleeding, enz. Verder werd gerekend op vier gantangs [1]) rijst per zieke en per maand, terwijl de mandoor, de kok en de zes slaven elk drie gantangs per maand kregen, „welk graan door hem uit Comps. pakhuizen tegen rds. 20 het last [2]) ingekogt en vervolgens in rekening mag gebragt worden". Maandelijks werd nog in rekening gebracht 5 rds. voor den kok en 3 rds. voor den mandoor en elk der slaven. Voorts voor olie en brandhout 10 rds., voor water 1 rds., terwijl voor begrafeniskosten ook bepaalde sommen waren aangewezen. Eenmaal in het jaar werden 40 rijksdaalders gegeven voor het witten van het hospitaal, waarvoor de slaven gebruikt moesten worden en werden balies, putsen en emmers gekocht met ijzeren hoepels beslagen.

Het Chineesche hospitaal bleef de geschikte plaats om alle ongelukkigen heen te brengen, waar men geen weg mede wist, want in het plakaat van 6 Nov. 1800 (Pb. XIII, bl. 189): „is goedgevonden en verstaan de respective officieren van justitie te gelasten om de langs 's Heeren wegen gevonden wordende, verminkte, onchristene perzoonen in het Chineesche hospitaal te laten overbrengen, met last aan het collegie van Boedelmeesteren der Chineesche en andere onchristen sterfhuizen om de voormelde perzoonen in het voorschreeven huis te alimenteeren, met qualificatie om, wanneer onder de voormelde perzoonen lyfeigenen mogten gevonden worden, van derzelver lyfheeren en vrouwen de bepaalde alimentatiepenningen te mogen vorderen".

Met de duurte der tijden werden de vergoedingen af en toe verhoogd. Zoo vindt men dat op 7 Sept. 1804 aan den binnen-regent voor het jaarlijksch witten van het hospitaal 60 in plaats van 40 rijksdaalders werden toegelegd, dat hij voor olie en brandhout per maand 20 rds. in rekening mocht brengen en werd 5 Jan. 1807 voor elken koelie en voor den mandoor temporair 5 rds. in plaats van 3 toegelegd.

Onder het bestuur van Daendels (19 Oct. 1809 zie Pb. XV, bl. 929) werd besloten om tot ondersteuning en onderhoud van het Chineesche hospitaal te Batavia te bepalen dat voortaan bij de aanstelling van Chineesche officieren, aan het voornoemd hospitaal in eens zal worden betaald in papieren van crediet de navolgende bepaalde sommen gelds als: door een kapitein der Chineezen, 10,000 rds., door een oud-kapitein 6000, door een luitenant 3000 en door een oud-luitenant 3000 rds. [3]). De heer Van der Chijs teekende hierbij aan dat volgens Daendels, *Staat*, enz. bl. 66, vroeger de kapiteins-Chinees aan Gouverneurs-Generaal, gouverneurs en residenten tot 100,000 rijksdaalders in den vorm van geschenken betaalden.

In Maart 1810 (Pb. XVI bl. 115) werd deze bepaling ook van toepassing op Chineesche officieren in den Oosthoek en elders en wel op de prefectures en plaatsen sorteerende onder Batavia, ten behoeve van het Chineesche hos-

---

[1]) 1 gantang = ongeveer 8½ liter = 10 katties rijst.

[2]) 1 last = 4000 Amst. ponden = 32 pikols; dus tegen ± *f* 1.50 de pikol rijst.

[3]) De vraag doet zich hier voor of eigenlijk niet moet gelezen worden *onder*-kapitein en *onder*-luitenant.

pitaal aldaar; op de prefectures en plaatsen sorteerende onder den Oosthoek, ten behoeve van het op te richten Chineesche hospitaal te Soerabaja en op die onder Java's Noord-Oostkust ten behoeve van dat te Semarang. (In 1811 werd deze bepaling gedeeltelijk ingetrokken, zie Pb. XVI, bl. 711).

Op 5 Febr. 1810 was het tractement van den binnen-regent gebracht op 50 rds. papieren geld 's maands (Ibid. bl. 66) en vindt men aangeteekend dat er toen 151 Chineezen en inlanders verpleegd werden.

Van het voornemen om een onchristen of inlandsch hospitaal te Semarang op te richten blijkt ook (zie ibid bl. 92) uit het uitvoerig besluit van 3 Maart 1810, regelende eene belasting op legaten en collaterale successiën van Chineezen, Mooren, Mohamedanen en andere inlanders, geen Javanen zijnde, ten behoeve van de onchristen hospitalen, welke belasting in hoofdzaak neer kwam op den 20sten penning.

Na de herstelling van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië is het Chineesche hospitaal blijkbaar op denzelfden voet blijven bestaan. Althans in de instructies van den stadsdokter en den stadsheelmeester te Batavia, die op 11 Juli 1817 werden afgekondigd [1]), werd bepaald dat zij hunne praktijk ook o.a. in het Chineesche hospitaal moesten uitoefenen en bij resolutie van 24 Febr. 1824 [2]) werd een nieuw reglement op het beheer en de inrichting van die instelling afgekondigd. Het oppertoezicht behoorde volgens art. 37 van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën, enz. aan den Resident van Batavia, doch het meer onmiddellijk toezicht, de administratie en het bestuur bleef als vroeger opgedragen aan het Collegie van Boedelmeesteren der Chineesche en andere onchristen sterfhuizen, dat uit de daartoe door haar geadministreerde fondsen alle onkosten ten behoeve van het Hospitaal moest bestrijden. Behoudens de formaliteiten betreffende toelating van zieken, enz., die rekening houden met de gewijzigde toestanden, draagt het reglement alle blijken van een omwerking van de oude instructie van den binnen-regent, thans Hospitaalmeester, die ongeveer dezelfde verstrekkingen doet aan kleeding en voeding. Het zijn weder de broek (of voor vrouwen een lang baadje) een kleedje, een kussen en een matje voor elken patient, terwijl de voeding in hoofdzaak bestaat uit 1½ ℔ rijst per hoofd, met varkensvleesch voor de Chineezen en visch voor de Inlanders, daarbij versche groenten, wat zout, azijn en thee en voor de laatsten klapperolie. Deze levensmiddelen mitsgaders de lampolie en het brandhout moesten publiek aanbesteed worden. De binnen-regent heeft aan zich toegevoegd een Chineesche mandoor op *f*30 's maands, een dito kok op *f*15 en een inl. kok op *f*10, benevens 8 boedjangs, welke overigens voeding verstrekt kregen als voor de zieken. Vergelijkt men de voorschriften, dan mag nu geen enkele zieke meer buiten komen, tenzij hij hersteld is of in het bezit van een verlofbriefje van den geneesheer. Ook werd niemand tot de zieken toegelaten dan in het bezit van zulk een briefje van den Commissaris der maand uit het Collegie. Het spelen en dobbelen is verboden en er moet gewaakt worden tegen het binnensmokkelen van amfioen, sterke dranken of schadelijke snoeperijen. Waar de reiniging der vertrekken wordt voorgeschreven, wordt niet meer gesproken van de „hokken" der krankzinnigen, doch van vertrekken, zoodat er in de behandeling dezer ongelukkigen eenige verbetering scheen gekomen. Een commissaris uit de leden van het collegie van Boedel-

---

[1]) Zie Mr. C. J. A. Tollens, Verz. v. Wetten, Besl. enz. IIde deel bl. 485 e. v.

[2]) Ibid bl. 475.

meesteren moest het hospitaal wekelijks inspecteeren en bovendien moest zulks ook bij toerbeurten af en toe onverwacht gebeuren.

De Staatsbladen nagaande vindt men in 1819 onder No. 32 eene resolutie omtrent het zegel waarop de acten van aanstelling geschreven moeten worden en de fournissementen, welke bij het toekennen van titulaire rangen moeten worden betaald. Deze laatste sommen bedroegen voor titulaire kapiteins te Batavia, Semarang en Soerabaja en op de andere plaatsen van Java en Madoera respectievelijk *f*1900, *f*1800, *f*1800 en *f*1000, en voor de titulaire luitenants *f*600, *f*550, *f*550 en *f*300, alles ten behoeve van het Chineesche hospitaal. (Blijkens Bijblad 4365 geldt dit echter niet bij het toekennen van een titulairen rang bij eervol ontslag).

Het Chineesche hospitaal komt in Staatsblad 1828 No. 46 ter sprake, toen daarbij een nieuw reglement voor het Collegie van Boedelmeesteren te Batavia werd afgekondigd, welk lichaam zou bestaan uit een President, landsambtenaar, een Europeesch lid, twee Chineesche en twee Inlandsche leden en een Moorsch lid. Ingevolge art. 64 van dat reglement was het Collegie tevens belast met de directe administratie van het Chineesche hospitaal „en zullen tot bestrijding der kosten hiervan, buiten de hiervoren reeds gemelde inkomsten, ingevolge de bereids bestaande wetten nog genieten en geautoriseerd zijn om te mogen heffen het volgende:"

Er worden vervolgens een tiental bronnen van inkomst genoemd en wel *a*. 5 pCt. van alle gelden, welke door of vanwege Chineezen naar China worden uitgevoerd; *b*. voor het verleenen van trouwbrieven voor een zoon van een Kapitein of Luitenant Chinees *f*40, voor een gegoeden Chinees *f*20 en voor elken anderen *f*5.—; *c*. bij de huwelijksplechtigheden zou betaald worden, door iederen Chinees voor het voeren langs heeren wegen van 2 paren trompetten, 2 paren vlaggen en 2 tengs, daaronder gerekend de twee ducatons, welke te voren door den Baljuw genoten werden, *f*15; voor het gebruik van meerdere staatsie, daaronder gerekend de trompetten, enz. in eens *f*40; voor het gebruik maken van bloemsieraden en Chineesche muziekinstrumenten *f*25 en voor ieder rijtuig *f*3.—. Sub *d* waren voor begrafenissen verschillende sommen uitgetrokken, al naar gelang van den rang en den tijd dat het lijk boven aarde staat, welke kosten konden oploopen van *f*25 tot *f*500. Sub *e* wordt van elke groote Chineesche jonk, die binnen komt *f*200, van een kleine jonk *f*150 en van prauwen *f*25 betaald. Blijkens *f* zijn Inlanders, Arabieren of Mooren binnen stad en voorsteden van Batavia woonachtig verplicht voor eene permissiebiljet om te trouwen *f*10 of *f*5 te betalen en sub *g* werd bepaald dat voor het zelfde doel de Boedelmeesteren zullen genieten de meerdere rendementen van de in onderscheiden residentiën verbeurd verklaarde en verkocht wordende panden. Punt *h* herinnert aan het bij Staatsblad 1819 No. 32 bepaalde fournissement van officieren. Onder *i* was voorgeschreven dat voor ieder Chineesch lijk naar China vervoerd betaald moet worden *f*440 voor de vermogenden en *f*220 voor de minderen. Deze betaling werd tot 1879 steeds gevorderd van alle uitgevoerde lijken. Toen echter belanghebbenden restitutie vroegen in gevallen van vervoer van lijken naar andere plaatsen van Java, werd die verleend, zooals in Bijblad 3416 nader is omschreven. Eindelijk bepaalde punt *k* dat aan het fonds van het Collegie verblijven de helft van het inkomen van den verkoop van Chineesche graven, gelijk zulks in 1816 was bepaald, met en benevens de daarop vallende boeten, terwijl de wederhelft diende voor het onderhoud van het Chineesche kerkhof.

Bij Staatsblad 1829 No. 58 werden de belastingen ten behoeve van het Chineesche hospitaal ook uitgebreid tot de Molukksche eilanden en verschillende andere Staatsbladen brengen nog kleine wijzigingen in de bepalingen,

doch het zou te ver voeren deze hier alle aan te halen. In 1882 gingen de krankzinnigen naar het nieuwe gesticht te Buitenzorg over.

Omtrent het Chineesche hospitaal te Semarang, waar reeds lang sprake van was, vindt men in Bijblad No. 241 het eerst nader bericht. Daarin is het Gouvs. besluit van 18 Februari 1848 No. 6 opgenomen, waarbij het Reglement voor dat hospitaal werd gearresteerd en daarbij is vermeld, dat dit is opgericht krachtens Gouvs. besluit van 10 Mei 1844 No. 7.

Het was bestemd voor zestig verminkte of met afzichtelijke kwalen behepte mannen en vrouwen, behoorende tot de Chineesche en andere onchristen naties en afkomstig uit de residenties beoosten Cheribon, terwijl in afzonderlijk daarvoor bestemde kamers ook krankzinnigen, onverschillig van welken onchristen landaard en de zoodanigen die geen middel van bestaan bezitten en door blindheid of andere noodlottige omstandigheden der maatschappij tot last verstrekten, werden opgenomen. Het reglement komt in vele opzichten met dat van Batavia overeen, doch onder het Collegie van Boedelmeesteren was het dagelijksch toezicht toevertrouwd aan twee mandoors of opzieners, één voor de Chineezen en één voor de andere Oosterlingen, bijgestaan door een paar koks en bedienden. Iets minder royaal kreeg hier elke zieke dagelijks slechts een kattie rijst en $^1/_{10}$ katti zout, voor 3 duiten dengdeng of gedroogde visch, voor 4 duiten tabak en siri en werden 6 duiten voor olie, brandhout en groenten tegoed gedaan.

In 1854 (Bijblad 4734) werd het personeel in dier voege gereorganiseerd, dat er een hoofdmandoor, een inlandsch mandoor en acht koelies werden aangesteld.

Met de vermelding dat op het verstrekken van fournituren en kleeding bij het besluit van 3 Jan. 1857 No. 9 nog nadere bepalingen gemaakt zijn, kan hiermede het overzicht worden besloten, onder aanteekening, dat in de Staats- en Bijbladen omtrent andere Chineesche hospitalen niets is aangetroffen.

Volledigheidshalve zij echter verwezen naar het Verslag der Burgerlijke Openbare Werken over het jaar 1895 ('s Gravenhage, Gebrs. J. & H. van Langenhuysen, 1897) waarin op bl. 22 en volgende een volledig overzicht is gegeven van de destijds bestaande inlandsche ziekeninrichtingen en hunne capaciteit. Welke ziekengestichten er in Nederlandsch-Indië aanwezig zijn blijkt ook uit bijl. R. van het jongste Kol. Verslag over 1907, doch ook daar worden slechts twee Chineesche hospitalen genoemd.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Maart 1908

INHOUD.

Het boschbedrijf op Java. — De djati-markt. — De spoorwegen in N.-I. in 1906. — Vergelijking tusschen Java en Britsch-Indië. — Nieuw-Guinea-onderzoek per luchtballon. — Opbeuring der gouv. koffiecultuur in de Preanger. — Ambtelijke sleur. — Een standbeeld door immigranten opgericht. — Oostenrijksche invloed op het Balkan-Schiereiland. — De London-Calcutta Express. — De Hedjaz-spoorweg tegengewerkt. — De praktijk van het Engelsch-Japansche verbond. — Bestuursuitbreiding in Deli. — Opmerkingen over de „Wekker"-artikelen. — De pretendent-Sultan van Atjeh. — De Europeesche bevolking van Java. — Staatsexploitatie van petroleumterreinen. — Rietbanden op Java. — De suikerindustrie en de bevolking. — De telegraafkabel naar de Kokoseilanden. — Medezeggenschap van particulieren. — De Zakka-Khels. — Soembawa. — Atjeh-correspondentie. — Het archiefgeheim. — De munthervorming ter Sumatra's Oostkust. — Staatssecretaris Dernburg over koloniën. — Een Javaan over den strijd tegen de Aziaten. — Een bestelbureau voor Indische ambtenaren. — Merauké en wat daaraan voorafging. — Het onderzoek naar goud in het Lawa-gebied. — De Gouvernements-Marine in N.-I. — Levende fossielen. — Spoorweguitbreiding naar de Aroe-baai. — Bevordering van de ontwikkeling der Javanen. — Een Japansch-Chineesch conflict. — Idi. — De Lands-koepokinrichting te Weltevreden.

Het boschbedrijf op Java. In de jongste Dec.-afl., bl. 1850, werd melding gemaakt van een artikel van den oud-chef van het Boschwezen in N.-I., den heer A. E. J. Bruinsma, waarin deze o.a. wees op de pogingen van een groote Engelsche firma om zich blijvende rechten op boschperceelen op Java te verzekeren. Thans verneemt de *N. Rotterd. Cour.* van 14 Febr. j.l., dat dit artikel zijn doel niet heeft gemist. In eene door den Gouverneur-Generaal voorgezeten vergadering van verschillende autoriteiten is het door de bedoelde buitenlandsche firma gedaan verzoek behandeld en ampel besproken. Daarna is op het verzoek afwijzend beschikt.

De heer Bruinsma geeft in *De Indische Mercuur* in den vorm van „eenige grepen uit het Boschwezen" wetenswaardige mededeelingen uit het Verslag van dien dienst over 1906. Omtrent de *djaticultuur* verneemt men, dat de bijgeplante plantsoenen thans tot 127.704 H.A. zijn geklommen, waarvan in 1906 iets meer is aangelegd dan in 1905 tegen minder kosten. Vóór 1865 besloegen die aanplantingen ruim 27.000 H.A. Daarvan zijn vele door gemis aan onderhoud, niet tijdig uitdunnen of diefstal niet veel meer waard, doch waar plantsoenen in goeden staat bleven, beloven zij een veel hooger houtopbrengst dan de natuurbosschen. Verreweg de meeste djatiplantsoenen, meer dan 86,000 H.A., zijn aangelegd na 1880, waarvan minstens 80 pCt. volgens de boschveldbouwmethode, waarmede in Tegal en Pekalongan prachtige uitkomsten zijn verkregen. Daar waar de grond niet bijzonder geschikt is voor veldvruchten of de bevolking te schaars en de bosschen te afgelegen zijn, moet men naar andere methoden van boschverjonging omzien, die in meer-

dere of mindere mate op den naam van natuurlijke verjongingen aanspraak kunnen maken. Bij den aanleg van plantsoenen is de alang-alang de groote vijand en deze blijkt gemakkelijker te bestrijden over kleine, dan over groote aaneengesloten complexen. Men stuit hier echter op het beginsel, dat djatibosch-exploitatie door aannemers moet geschieden, die alleen voordeelig kunnen werken op groote samenhangende uitgestrektheden. In dit opzicht noemt de oud-Hoofdinspecteur den toestand inderdaad eenigszins zorgwekkend. Hij acht het een gebiedende eisch, dat de exploitatie evenredig over de op betrekkelijk goede en de op slechte gronden en ongunstige terreinen groeiende bosschen wordt verdeeld.

Omtrent de caoutchouc-cultuur, waarvan de eer voor het genomen initiatief toekomt aan den toenmaligen houtvester Berkhout, worden verschillende mededeelingen gedaan. Er zijn thans in het geheel 6424 H.A. met Ficus elastica, 316 met Hevea brasiliensis, 85 met Castilloa elastica en 3 met Funtumia elastica, te zamen 6828 H.A., beplant, waaraan circa 3½ ton is ten koste gelegd. De verwachting wordt echter uitgesproken, dat in 1912 en 1913 de opbrengst reeds eenige tonnen gouds zal beloopen.

Met betrekking tot de exploitatie en de geldelijke uitkomsten is het verblijdend te vernemen, dat de opbrengsten, zoowel aan hout als aan geld in 1906 grooter waren dan ooit te voren, namelijk (behalve het dunningsmateriaal) 217,975 M³. timmerhout tegen 213,038, 166,471 en 137,272 respectievelijk in 1905, gemiddeld in 1900—1905 en gemiddeld in 1896—1900. De middencijfers stapelmeters brandhout klommen van bijna 300,000 in laatstgenoemd tijdvak tot pl.m. 573,000 en 642,081 in 1905 en 1906.

Van het timmer- en brandhout werden respectievelijk in 1906 74 en 69 pCt. verkregen door tusschenkomst van particulieren, de rest in eigen beheer. Het grootste deel (82 pCt.) van de 161,598 M³. timmerhout, door aannemers gekapt, werd verkregen door vijf groote maatschappijen waarvan drie Europeesche en twee Chineesche, n.l. de Javasche bosch-exploitatiemaatschappij, de N.-I. houtaankapmaatschappij, de Houthandel Mij. Oost-Java (wier zaken thans zijn overgenomen door de Bombay Burmah Trading Corporation), de San Liem Kongsie en Njoe Kie Siong.

De zeven houtvesterijen, in 1906 in werking, besloegen 35,297 H.A. en leverden dat jaar een rendement van *f*8.12 per H.A., terwijl in de 22 boschdistricten, die 589,189 H.A. [1]) beslaan, de zuivere opbrengst was *f*2,002,413 of *f*3.40 per H.A. Hieruit besluit de schrijver dat, zoodra alle djatibosschen definitief zullen zijn ingericht en op den voet der houtvesterijen beheerd, het rendement met 100 pCt. zal stijgen, terwijl gewezen wordt op de perceelen Karanganjer en Djapara, Djatilega en Oost-Grobogan, die met winst in eigen beheer zijn geëxploiteerd, terwijl particuliere aannemers ze niet aandurfden.

Omtrent den uitvoer van djatihout wordt gewezen op de toeneming van 28,071 M³. in 1903 tot bijna 64,000 in 1906. De vermeerdering is voor het allergrootste deel te danken aan den grooteren uitvoer van balken, zwalpen, gezaagd hout en dolken. Behalve de houtcontractanten deden ook andere personen en firma's daaraan mede. Intusschen hadden de beide te Amsterdam en Rotterdam gevestigde groote houtaankapmaatschappijen nagenoeg den ge-

---

[1]) Voegt men de genoemde oppervlakken bijeen, dan is de uitgestrektheid van alle djatibosschen op Java 624.486 H. A. of bijna 880.000 bouws, waaruit blijkt dat het in onze Dec.-afl. op bl. 1828 genoemde cijfer ongeveer 4 pCt. te klein was. Bij de herlezing blijkt dat, wat de herkomst van dat cijfer betreft, op bl. 1827 de woorden „voor Banjoemas" niet in den 7den, doch in den 6den regel van onderen moeten staan tusschen „en" en „uit".

heelen uitvoer van dwarsliggers en meer dan de helft van het andere hout in handen. Het monopolie dat zij eenige jaren bezaten is evenwel verbroken.

Bij de bespreking van het artikel van den heer Geesink (*Ind. Gids* 1907 II, bl. 1859), die waarschuwt tegen het exporteeren van minderwaardig hout, wordt er op gewezen dat in de tot staving van diens gevoelen aangehaalde marktberichten van de houtmakelaarsfirma Denny, Mott & Dickson Ltd. het streven doorstraalt om het concurreerende hout van Java in discrediet te brengen. Wat den raad van den heer Geesink betreft om uitsluitend binnen het bereik van den groothandel vallende groote kavelingen aan de markt te brengen, hiermede gaat de heer Bruinsma evenmin mede als met het denkbeeld van den heer Schravendijk (*Ind. Gids* 1907 II, bl. 1868-'69) om speciaal het exporthout in eene groote kaveling aan te bieden. Het door laatstgenoemde, destijds op voordracht van den schrijver, ingestelde onderzoek valt in zooverr niet mede, dat de meeste der door hem omtrent goed hout waargenomen feiten reeds bekend waren, doch dat niet blijkt in hoeverre hout van middelmatige qualiteit nog tot zoodanige prijzen in Europa te plaatsen is, dat de kosten worden goedgemaakt. Dit is van veel belang, omdat de bosschen op Java niet in hoofdzaak exporthout van eerste qualiteit kunnen leveren, want die hoeveelheid bedraagt, jammer genoeg, niet meer dan 10 à 15 pCt. van het exploitatiecijfer. Men heeft in den laatsten tijd „en bloc"-veilingen gehouden, doch zeer terecht is ook de tegenwoordige chef van den dienst van oordeel dat buitendien nog venduties moeten worden gehouden, waarbij het hout in kleine kavelingen wordt opgeveild. Door te veel het oog te richten op den exporthandel worden de vele andere gewichtige belangen, die met een deugdelijk boschbedrijf verband houden, uit het oog verloren. Het binnenlandsch verbruik is in minder dan 20 jaren ook op Java met 90 pCt. toegenomen. Voorts wordt bij het uitsluitend brengen van groote kavelingen onder het bereik van den groothandel voor trustvorming gevreesd. Liet men die groote kavelingen nu nog uitsluitend bestaan uit exporthout, hout van de meest gewilde afmetingen, zooals de heer Schravendijk adviseerde, dan zou men niet weten wat met het andere minderwaardige hout aan te vangen. Ook waar deze het stelsel van exploitatie door tusschenkomst van aannemers in de houtvesterijen wil invoeren, wordt zijn advies niet wel overdacht genoemd.

De heer H. W. A. van de Wall Bake schrijft naar aanleiding van dit artikel in *De Indische Mercuur* van 25 Febr. dat, waar de heer Bruinsma met volle overtuiging strijdt voor eene staatsexploitatie van de djatibosschen op Java, hij er daarentegen ten volle van overtuigd is dat dit aangegeven einddoel moet leiden tot geldelijk nadeel van den Lande. De heer Bake ontveinst zich niet, dat de heer Bruinsma op hem voor heeft dat men van hem, die geen persoonlijk voordeel kan beoogen, slechts zou kunnen veronderstellen, dat hij met menschelijke en verklaarbare voorliefde strijdt voor een beginsel, dat hij als Hoofdinspecteur van het Boschwezen bij de Regeering ingang heeft doen vinden, terwijl men van den heer Bake, die aan het hoofd staat van eene particuliere bosch-exploitatiemaatschappij op Java, zal zeggen dat hij ter zake belanghebbende is. Daarom wil deze schrijver dat de Regeering eene Commissie van onderzoek moge benoemen, bestaande uit met commercieele zaken vertrouwde personen, die beide partijen hoort en gelegenheid geeft hun standpunt breedvoerig te verdedigen. Slechts zulk een commissie kan zich onpartijdig in de zaak inwerken en het vertrouwen wordt uitgesproken, dat de heer Bruinsma zijn steun aan dit denkbeeld niet zal onthouden.

* * *

De djati-markt. In de Sept.-afl. van het *Ind. Tijdschr. v. Nijv. en Landb.* plaatst de schrijver, die zich achter het pseudoniem „Noach" verbergt, een artikel over djatihout, waarin hij in den aanhef verwijst naar vorige artikelen (zie o.a. *Ind. Gids* 1906 II, bl. 1095), waarin hij scherp te velde trok tegen het exploitatie-stelsel der djatibosschen volgens het stelsel der houtvesterijen door den heer Bruinsma voorgestaan. Het voornaamste is echter wat deze schrijver ingevolge een naar Europa gedane reis mededeelt over eene markt voor Java-djati aldaar. Hij ontmoette te Bordeaux den heer Alfred Brown, die hem mededeelde voor rekening der genoemde firma Denny, Mott & Dickson groote hoeveelheden djati of „Java-teak" te hebben verkocht aan de groote scheepbouwfirma Vickers, Son & Maxim te Barrow on Furness. Ook te Parijs deelde een bootbouwer, de heer Tellier, hem mede dat hij djatihout van Java in groote hoeveelheden gebruikte. Deze klaagde evenwel tegenover Moulmein-teak over meer afval en gebreken in het hart; de prijs was echter lager dan van laatstgenoemd hout. Ook de Engelsche firma oordeelt dat djati harder, zwaarder en kalkachtiger is en eerder scheurt dan teak. Deze eigenschappen hinderen minder bij den scheepsbouw, doch wel bij wagenbouw voor spoorwegen, waar vooral paneelen zeer gaaf hout vereischen. Strenge keuring bij den afscheep was dus noodzakelijk en waar over veel kwasten werd geklaagd, moet er op gelet worden dat in de bosschen geen lage takvorming plaats heeft. Voorts moet gebroken worden met het stelsel van leegkap, doch evenals in Britsch-Indië „Femelbetrieb" worden toegepast. Uit de verslagen der firma met betrekking tot de houtmarkt wordt afgeleid, dat het djatihout nog steeds lijdt aan dezelfde invloeden als vroeger: te kleine afmetingen en gemis aan zorgvuldige keuring. Op grond van de gelijkluidende opinies op dit gebied in den handel uitgesproken, acht Noach een zeer nauwe aanraking noodig tusschen producent en verbruiker en juist deze gaat geheel verloren door het zoogenaamd intensief beheer in de houtvesterijen. Ook de contractanten moeten afzien van de verzending van klein of niet volkomen gaaf hout. Als alleen het fijnste en gaafste hout voor de Europeesche markt in aanmerking komt, dan houdt hij zich overtuigd dat het Java-djati er zijn weg zal vinden voor alle takken van industrie naast Birma- en Moulmein-teak.

In de Oct.-afl. van hetzelfde tijdschrift (bl. 396) leest men, dat volgens het marktbericht der meergenoemde makelaars over die maand het verbruik weder van langzamen, sleependen aard was. Gering als de voorraad is, is een gedeelte van zoo achterlijke hoedanigheid en afmetingen, dat het geheel ongeschikt voor de markt is, terwijl hout van de eerste soort uit den aard zoo hoog in prijs is, dat koopers alleen „van hand tot mond" aanvullen, dat is niet meer koopen dan zij volstrekt noodig hebben. Bovendien werkte de Amerikaansche financieele paniek op den houthandel terug.

Als men de klachten over het export-hout leest, dan krijgt men, in verband met hetgeen de heer Bruinsma schreef, den indruk dat de teleurstelling wel voornamelijk te wijten is aan het feit dat de bosschen op Java, hoe dan ook geëxploiteerd, niet veel meer dan 10 à 15 pCt. gaaf exporthout opleveren en dat het noch voor den staat noch voor particulieren voordeelig kan zijn dit er alleen uit te halen, om ten slotte met waardelooze bosschen te blijven zitten.

In de *Handelsberichten* van 30 Jan. en 6 Febr. j.l. werden de opmerkingen van den heer J. C. van Schravendijk (zie *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1868) voortgezet en beëindigd. Bij zijn onderzoek op de werven in Nederland werd door hem gezegd, dat Java-djati bij den bouw van oorlogsschepen geen toepassing

vond, omdat in de bestekken daarvoor nog het gebruik van Moulmein-teak is voorgeschreven. Bij een officieele vraag daaromtrent door het Kamerlid Plate aan den Minister van Marine heeft deze verklaard, dat zulks niet juist is en dat waar in de bestekken van teakhout wordt gesproken, teak- of djatihout gebezigd kan worden. (Zie *Aanhangsel tot het Verslag der Hand. v. d. S.-G.*, 1907-'08, bl. 23).

De conclusie van den heer v. Schravendijk uit het ingestelde onderzoek is: „dat voor den handel van Java-teak eene groote toekomst is weggelegd, wanneer zoowel door het Boschwezen als door zaakkundige handelslichamen of personen vooral aan den export de meeste aandacht wordt gewijd. Eveneens moet aan het bezagen van onbeslagen hout in of nabij de exploitatie-terreinen door opkoopers, de noodige aandacht worden geschonken, terwijl overigens de bosch-administratie zich noch met den export, noch met het bezagen van het ruwe product kan belasten. Zij dient op zuiver technisch terrein te blijven, terwijl de groothandel, op welke wijze dan ook, steeds als tusschenpersoon moet optreden tusschen producent en verbruiker. De exploitatie zal zich steeds naar de eischen van den exporthandel hebben te richten. Vooropgesteld zij echter, dat met de inrichting der bosschen en de daarmede gepaard gaande exploitatie op normalen voet en volgens vastgestelde bedrijfsplannen wordt voortgegaan en dat deze werkzaamheden zoo mogelijk worden bespoedigd".

* * *

De spoorwegen in N.-I. in 1906. Onlangs ontvingen wij het belangrijke geschriftje „Statistiek van het vervoer op de spoorwegen en tramwegen met machinale beweegkracht in N.-I." over 1906, waaruit de vooruitgang van het meerendeel dier ondernemingen blijkt. In de staatsspoorwegen op Java was bij het einde van dat jaar ƒ157¼ millioen belegd, tegen ruim ƒ141½ millioen in het vorige jaar, doch de lengte in exploitatie was dan ook van 1797 op 1866 K.M. vergroot door het openen van de baanvakken Poerwakarta—Padalarang en Rangkas betoeng—Laboean, elk 56 K.M. lang. Dat de nettoopbrengst, vergeleken met 1905, bij de Oosterlijnen van 6.40 tot 7.10 pCt. van het aanlegkapitaal steeg, maar bij de Westerlijnen van 2.41 tot 1.65 pCt. afnam, is dan ook gereedelijk uit die meerdere lengte te verklaren. Overigens ziet men deze winstpercentage bij alle spoorweglijnen op één na toenemen. De staatsspoorweg ter Sumatra's Westkust kwam van 2.20 op 2.33 pCt., de Deli Spoorweg Mij. van 9.40 op 10.60, de N.-I. S. Semarang—Vorstenlanden van 7.30 op 8.03 pCt. Alleen de lijn Batavia—Buitenzorg daalde van 15.17 pCt. op 10.92 pCt., hetgeen wel het gevolg zal zijn van het doorloopend vervoer naar de Preanger, dat nu gedeeltelijk over de Krawanglijn wordt afgeleid.

Voor de tramwegen was de verhouding van de netto-opbrengst tot het aanlegkapitaal over het algemeen iets gunstiger, doch op de 18 ondernemingen, welke op bl. 42-43 van het boekje vermeld zijn, zijn er slechts tien, waarvan dividend aan de aandeelhouders wordt uitgekeerd. Terwijl verder voor bijzonderheden naar den inhoud verwezen wordt, zij nog slechts vermeld, dat de overzichtskaart van de lijnen op Java dit jaar belangrijk verfraaid is door er ook de bergen op aan te geven, doch dat ditmaal daarin niet voorkomt de overzichtskaart van geheel Sumatra met de spoorwegplannen, die bij den vorigen jaargang was gevoegd.

* * *

Vergelijking tusschen Java en Britsch-Indië. Onder het opschrift „Eenige cijfers" ontvingen wij een afdruk van een voordracht door den Controleur B. B. met verlof J. H. Nieuwenhuijs, alhier gehouden in eene vergadering van ambtenaren v. h. binnenl. bestuur in Ned.-Indië. De schrijver heeft hiertoe uit verschillende door hem vooraf genoemde bronnen geput en op grond daarvan eenige cijfers omtrent Britsch-Indië, wat aangaat verschillende takken van dienst, handel, landbouw en nijverheid, geplaatst naast die van Java, om aldus concreet den omvang en het resultaat van het Britsche koloniale bestuur, voor zoover dit zich in cijfers laat uitdrukken, te kennen. Java en niet de geheele Archipel werd gekozen, omdat de toestanden en regeeringswijze onzer buitenbezittingen geen juiste vergelijking toelaten en Java, zoowel als Britsch-Indië, één geheel vormt.

Er valt op te merken dat Britsch-Indië ongeveer 35 maal zoo groot is als Java en dat de bevolking er pl.m. 300 millioen zielen bevat, waarmede pl.m. 100,000 Europeanen tegen Java pl.m. 30 millioen zielen met pl.m. 60,000 Europeanen (het leger niet mede gerekend), zoodat men voor de bevolking de verhouding heeft van nagenoeg 10 tot 1. Er wordt een beknopt overzicht gegeven van de ligging, het bestuur, de maten en gewichten, de indeeling van het land en van de financiën, waarbij de verschillende ontvangsten besproken worden, terwijl ook leger, in- en uitvoer en landbouw niet onvermeld blijven. Men zal in dit beknopte werkje een zeer te waardeeren hulpmiddel hebben als men eens spoedig wil nazien hoe het met verschillende zaken aldaar staat. Zoo vindt men er de detailprijzen van het zout herleid tot de bij ons gebruikelijke. De landrente wordt vergeleken en is per geslaagde eenheid op Java hooger, namelijk gemiddeld *f*5.45 per bouw tegen *f*1.71⁵ in Br.-Indië; een vluchtig overzicht wordt gegeven hoe die gewichtige zaak in verschillende gewesten geregeld is. Wat de bosschen betreft zijn er in Britsch-Indië driemaal meer dan op Java; de inkomsten bedragen ruim £1¾ millioen. Het is uit deze en andere in het geschrift voorkomende cijfers bij deeling door 10 duidelijk, dat Java in menig opzicht de vergelijking wel kan doorstaan. Zoo wijst de schrijver op de cijfers van in- en uitvoer van ruim £102 en £123 millioen, tegen die van Java, respectievelijk £12.4 en £16.4 millioen, welke naar rato van het bevolkingscijfer zooveel grooter zijn. Hier moet echter de opmerking gemaakt worden, dat het verschil, of wat men de „drain" kan noemen in Britsch-Indië £21 millioen bedraagt, tegen £3,960,000 voor Java, zoodat dit verschil voor Java relatief grooter is.

Nog verschillende beschouwingen zouden naar aanleiding van deze brochure zijn te leveren, doch wij moeten ons er toe bepalen de aandacht op dit belangrijke geschrift te vestigen.

* * *

Nieuw-Guinea-onderzoek per luchtballon. De op 19 Jan. j.l. verschenen aflevering van het *Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardr. Genootschap* bevat een artikel van den zeeofficier A. E. Rambaldo, waarin deze den zeer eigenaardigen, doch blijkbaar wel uitvoerbaren, voorslag doet om de luchtscheepvaart te benuttigen voor het onderzoek van Nieuw-Guinea. Als men in het oog houdt, dat in de zomermaanden de Z. O. passaat aldaar regelmatig doorstaat, dan zou men het Charles-Louis-gebergte kunnen onderzoeken door middel van een ballon, die in de baai bij Hoek Steenboom (ca. 136° 50' O.L.) opstijgt en, voortgestuwd door dien passaat, in de Geelvinksbaai zou terecht komen. Door op beide eindpunten schepen te stationneeren en eerst de luchtstrooming tusschen beide stations met proefballons te verkennen, is de kans groot

dat ook een bemande ballon met die gegevens het doel zal bereiken. De uitvoering wordt in bijzonderheden nagegaan en de kosten zullen aanzienlijk minder zijn dan die van een landtocht.

* * *

Opbeuring der gouvs. koffiecultuur in de Preanger. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Febr. j.l. ontleent het een en ander aan een polemisch bedoeld artikel in de *Preanger-Bode*, waarin de onder-administrateur van het koffiebereidings-etablissement te Oedjoengbroeng Wetan betoogt, dat de gouvs.koffiecultuur in de Preanger door geschikte middelen wel degelijk weder is op te beuren. De achteruitgang daarvan wordt toegeschreven aan den ouderdom der boomen die van 1874-1884 dagteekenen, terwijl in de laatste jaren geen nieuwe aanplantingen zijn aangelegd. Een andere oorzaak is dat de tienduizenden bouws koffietuinen in de Preanger geheel zonder bewaking worden gelaten, zoodat de cultuurdienstplichtigen er vrij spel hebben om koffie te verdonkeremanen. Als de tuinen door politie bewaakt werden en men loofde premies uit voor het vangen en aanwijzen van dieven, dan zouden de oogsten wel twee à driemaal zoo groot zijn. Van eene onbezoldigde dessapolitie kan men geen eerlijkheid en plichtsbetrachting verwachten. De schrijver meent dat de hooge kosten van werkelijk politietoezicht ruimschoots opgewogen zullen worden door meer oogst. Op de vraag of er nu nog kans bestaat de enorme sommen, besteed aan de oprichting van de etablissementen te redden of ten minste het kapitaal rendabel te maken, wordt bevestigend geantwoord als het gouvernement direct beslist aanpakt, de te hoog gelegen slechte tuinen afschrijft en heele nieuwe stukken in lager gelegen gedeelten, die 10 à 30 jaren braak liggen, laat ontginnen. Als dit vijf en een half jaar geleden gebeurd was met de aanstelling der tijdelijke gouvernements koffieopzichters, dan hadden thans de onder-administrateurs jonge aanplantingen van 500 tot 1000 bouws onder zich gehad, die nu zeker 6 à 8 pikol per bouw zouden gedragen hebben. Dat er geen goede gronden meer zijn, wordt beslist tegen gesproken, doch er zijn teveel tegenstrijdige opinies en men durft niet te beginnen.

Omtrent de hierbedoelde etablissementen zij aangeteekend dat de bedoeling is dat de bevolking daardoor van de bereiding ontheven wordt, hetgeen gunstig zal moeten werken op den ijver en zorg aan de inzameling der koffie in de roode schil af te leveren. Blijkens het Kol. Versl. 1904 werden, behalve het etablissement te Ngebel in Madioen, in de Preanger één centraal-etablissement te Bandong en acht hulp-etablissementen in de omliggende districten in werking gesteld, voor de oprichting waarvan *f*303,000 beschikbaar was gesteld (G. B. 28 Dec. 1903 No. 12 en 5 Juni 1904 No. 16). In het K. V. van 1906 leest men dat, hoewel het eerstgenoemde etablissement wat de marktwaarde van het product betreft nog niet aan de verwachting beantwoordde, in andere opzichten de werking gunstig was, omdat de bevolking, die, nu zij onbereid product levert, spoediger betaling krijgt, thans meer zorg aan de inzameling besteedt en er minder koffie aan de verplichte levering onttrokken wordt. De etablissementen in de Preanger hebben in 1905 voor het eerst gewerkt, in welk campagne-jaar de gemiddelde kosten per pikol *f*34.42 hebben bedragen, waartegenover een gemiddelde bruto-opbrengst stond van *f*42.17, zoodat per pikol — de oprichtingskosten buiten rekening latende — een winst werd verkregen van *f*7.75. Voor de in hetzelfde jaar door de bevolking op de gewone wijze bereide Preanger-koffie bedroegen die gemiddelden achtereenvolgens *f*25.12, *f*37.84 en *f*12.72. De exploitatie van de etablissementen in de Preanger-Regentschappen heeft dus in 1905 — en dit als

gevolg van den geringen oogst — minder voordeel opgeleverd dan de gewone bereiding (Kol. Verslag 1907, bl. 248).

* * *

Ambtelijke sleur. Met verwijzing naar een artikel van den Schout-bij-nacht Guyot, in de laatste afleveringen van het *Marineblad*, getiteld: „Twee voor de zeemacht belangrijke besluiten", bespreekt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 Febr. j.l. het feit, dat vroeger de werven, tuighuizen en andere marine-inrichtingen in Indië onder beheer stonden van een Indisch ambtenaar, den hoofdadministrateur, wiens instructie als chef van het hoofdbureau der marine" voorkomt in St. 1829 No. 71. Na het opheffen der koloniale marine, werd de commandant van het Nederlandsch eskader in Indië met de hoofdleiding belast en de hoofdadministrateur de tweede persoon, hetgeen in verband met dat Staatsblad tot moeilijkheden aanleiding gaf, waarom in 1866 laatstgenoemde betrekking werd opgeheven.

De *Javasche Courant* van 17 Jan. j.l. bevat nu een gouvs. besluit van 9 Jan. tevoren, waarin de Commandant der Zeemacht bevoegd wordt verklaard bij zijn departement en bij het Marine-Etablissement te Soerabaja personeel der Kon. Marine te detacheeren. Tevens blijkt daaruit, dat de instructie van den hoofdadministrateur van 1829, in 1866, in afwachting van de vaststelling eener instructie voor den Commandant der Zeemacht, voor dezen laatste van toepassing is verklaard en nu, na 42 jaar, nog steeds van kracht is. Die instructie van een niet meer bestaand ambtenaar had nu toch wel door een definitieve kunnen worden vervangen.

* * *

Een standbeeld door immigranten opgericht. In „Surinaamsche brieven", opgenomen in het *Alg. Handelsblad* van 12 Febr. j.l. wordt een zeldzaam geval vermeld, dat zich op 7 Jan. te voren te Paramaribo voordeed, namelijk de onthulling van een standbeeld, bekostigd door de Britsch-Indische immigranten in Suriname, ter eere van den oud-agent-generaal voor de immigratie aldaar, Mr. G. H. Barnet Lyon, thans te 's Gravenhage woonachtig. Vele Britsch-Indiërs, die zich, na ommekomst van hun werkovereenkomst op de plantages, blijvend in de kolonie vestigden als kleine landbouwers of handelaars, zijn tot redelijken welstand gekomen. En het is in het bijzonder in die kringen, waar men ervaren heeft welk een goede toekomst voor den n i j v e r e n immigrant in de kolonie is weggelegd, dat de gelden voor het monument zijn bijeengebracht. Het monument staat daar nu als het welsprekendste bewijs van de goede behandeling, die de immigranten in de kolonie ondervinden. Die behandeling is voor Britsch-Indiërs en Javanen volkomen gelijk en de schrijver komt met kracht op tegen de voorstelling in een artikel in de *Java-Bode* van 30 Oct. j.l. (zie onze revue in de Jan.-afl., bl. 96), waarin geïnsinueerd werd, alsof aan de Javaansche immigranten hun loon niet ten volle werd uitbetaald. Terecht is in de Koloniale Staten geprotesteerd tegen eene dergelijke valsche voorstelling. De gedelegeerde van het Bestuur verklaarde dat, waar de Javanen steeds in berooiden staat en de Britsch-Indiërs met een welgevulden buidel naar hun land terugkeerden, dit eenig en alleen voortspruit uit het verschillend karakter der immigranten. Het is bijv. regel dat een Javaan, die bij het sluiten van het contract de gebruikelijke premie van honderd gulden ontvangt, na enkele dagen geen cent meer over heeft. Nu gaan natuurlijk niet de beste elementen van Java derwaarts, doch er is in het gehalte in de laatste jaren merkbaar verbetering gekomen, zoodat wordt verwacht dat de Javaan voortaan beter zal voldoen en dat de tegenwer-

king, die de emigratie naar Suriname op Java ondervond, een einde zal nemen.

Dat men de hulde der immigranten vereenigd heeft op den persoon van Mr. Barnet Lyon wordt zeer juist geacht en daaraan toegeschreven, dat hij meer dan eenig ander heeft bijgedragen tot den huidigen bloei der immigratie, zonder welke de landbouw in de kolonie ten doode zou zijn gedoemd. De Britsch-Indiërs vormen op dit oogenblik nagenoeg een vierde der bevolking. De maatregelen, waartoe hij den stoot gaf, vooral ten aanzien van de voorwaarden van uitgifte van gronden voor den kleinen landbouw hebben die blijvende vestiging in hooge mate bevorderd. Daardoor worden tevens de zoo bij uitstek improductieve uitgaven voor de terugzending der immigranten naar hun geboortegrond tot een minimum beperkt. Bij de onthulling, die tal van menschen op de been bracht, werd op verzoek der immigranten door den huidigen agent-generaal, den heer C. van Drimmelen, het woord gevoerd en daarna hield de voorzitter van het Britsch-Indische comité eene rede in de Hindostansche taal, die door de hoorders zeer scheen te worden gewaardeerd. Het feest der Britsch-Indiërs toonde dat zij bij al hun spaarzaamheid gulle gastheeren kunnen zijn. Zoowel de buste, als het voetstuk waarop zij rust, zijn van fijn Siciliaansch marmer en meesterlijk in Italië afgewerkt.

* * *

Oostenrijksche invloed op het Balkan-Schiereiland. Nu in dit tijdschrift (1906 II, bl. 1877) eenigszins uitvoerige mededeelingen zijn gedaan over de Bosnische spoorwegen, mag daarin niet onvermeld blijven, hoe Oostenrijk-Hongarije, krachtens eene bij de conferentie van Berlijn in 1878 verkregen bevoegdheid om niet alleen de sandjak Novi-Bazar (ibid. bl. 1525) militair te bezetten, doch daardoor ook verkeerswegen aan te leggen, van Turkije de concessie verkregen heeft voor een spoorbaan van Uvac, een punt waar de Bosnische, Servische en Turksche grenzen te zamen komen, naar Mitrowitza, van waar reeds een spoorweg tot de haven Saloniki bestaat. Reeds lang was er sprake van het doortrekken van de hoofdlijn van Brod naar Serajevo tot in het dal van de Lim naar de grens van genoemd Sandjak, met een zijtak van Visegrad naar de Servische grens en nu deze lijnen er zijn, wordt met het nieuwe stuk de doorgaande verbinding van Oostenrijk met de Aegaeische zee tot stand gebracht.

Onder het opschrift „Quod di avertant!" wordt in een viertal artikelen in de *Nieuwe Courant* van 13-16 Febr. j.l. de politieke beteekenis van deze zaak besproken nu van Russische zijde bezwaren werden ingebracht tegen deze uiting van de Balkan-politiek van Aehrenthal, den tegenwoordigen leider der buitenlandsche zaken van de Donau-monarchie. Formeel is tegen het plan niets in te brengen, doch het wekt alleen verbazing, dat eerst nu gebruik gemaakt wordt van de gelegenheid om eene spoorwegverbinding met Turkije te krijgen, die niet over Bulgaarsch of Servisch grondgebied loopt. Naar men wil zou de Russische regeering als tegenwicht aan Turkije concessie willen vragen voor een anderen spoorweg, die de eerstbedoelde in dwarsche richting snijdt, n.l. van Radoejewac aan den Donau over Nisch, Mitrowitza en het Montenegrijnsche gebied naar de Adriatische Zee. De Franschen zien in den spoorweg naar Mitrowitza een geweldige vermeerdering van Oostenrijk's invloed en een geweldigen slag voor de Slavische volken en ware het niet dat door dat tweede spoorwegplan de storm bezworen schijnt, dreigde uit het incident wellicht oorlogsgevaar. Nu is er weder gelegenheid voor de mogendheden om gezamenlijk tegen den Sultan op te treden. Doch het artikel wijst er op hoe Duitschland hier een rol speelt en den Sultan steunt.

Nu een tweede landweg naar Indië concurrentie dreigt aan te doen aan den Bagdadspoorweg, moet het alle krachten inspannen om althans de eerste plaats in Klein-Azië te behouden. Daarom is het verwijt niet geheel ongerechtvaardigd dat de concessie van den spoorweg Uvac—Mitrowitza op instigatie van Duitschland van den Sultan is gekocht. Dit zal van die lijn toch groot profijt trekken omdat de afstand naar Smyrna er belangrijk door wordt verkort en er reeds een Duitsche stoomvaartverbinding tusschen Saloniki en die haven bestaat.

* * *

De London-Calcutta Express. De tweede landweg naar Britsch-Indië, waarvan boven sprake is, wordt besproken in een artikel in de *Nieuwe Courant* van 12 Febr. als uitvloeisel van de overeenkomst tusschen Engeland en Rusland (*Ind. Gids* 1907 II, bl. 1752). De minister van spoorwegen in Rusland moet namelijk besloten hebben een stukje spoorweg te doen bouwen, dat als verlenging van den Transkaspischen spoorweg deze met het Engelsche grensstation in verbinding brengt. Terwijl men er jaren op uit is geweest om elke kwetsbare plek in de toegangen naar Indië voor Rusland te sluiten, wordt nu door den Thermopylae-pas van het Britsch-Indische rijk in Afghanistan een spoorweg aangelegd, waardoor de reis van Londen over Berlijn, Warschau, Kjef, Taganrog, Rostof, Bakoe, Krasnovoksi, Koesjk, New Chamann en Koeradsji naar Bombay en Calcutta in acht dagen mogelijk wordt. De man, die den grooten stoot tot dezen landweg gegeven heeft moet de Engelsche gezant W. Lessar zijn, die langen tijd in Peking vertoefde. Deze verziende man heeft tien jaar lang gearbeid aan de toenadering tusschen Engeland en Rusland. Thans is zijn werk door het driemanschap Koning Edward, Sir A. Nicholson (Eng. gezant te St.-Petersburg) en Iswolski tot een goed einde gebracht. De oude rivaliteit bestaat niet meer. Aan den bedoelden spoorweg ontbreken nog slechts 700 werst in Afghanistan. Zijn die aangelegd, dan wordt de thans snelste reis van Londen naar Bombay in 15 dagen tot de helft bekort. De lijn loopt door een rijke en vruchtbare streek, hetgeen niet overal het geval is met den Duitsch-Franschen Bagdadspoorweg, waaraan om over Boesjir en Bender-Abbas tot Bombay te worden voortgezet nog 4000 K.M. ontbreken.

* * *

De Hedjaz-spoorweg tegengewerkt. Terwijl in onze vorige aflevering een schets is gegeven van de wijze, waarop men zich voorstelde dat de Hedjazspoorweg de heilige Mohammedaansche steden zou bereiken, blijkt uit een artikel van den correspondent uit Constantinopel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 Febr. j.l., dat dit nog niet zoo gemakkelijk zal gaan. De Groot Sjerief van Mekka namelijk wil niets van de zaak weten, al zegt hij het niet ronduit en al laat hij op echt Oostersche wijze een ander voor zich optreden. Dit is de Wali of gouverneur-generaal van de provincie Hedjaz, admiraal Ahmed Ratib Pasja, tevens militaire commandant, die dezer dagen den Padisjah heeft doen weten, dat de bevolking in zijn gewest den aanleg van den spoorweg van Medina naar Mekka bepaald vijandig gezind is en dat ze zich, wanneer daartoe toch mocht worden overgegaan, met geweld daartegen zou kunnen verzetten. De onmogelijkheid inziende om haar met geweld van wapenen te dwingen, liet men aan den Wali weten, dat er voorloopig geen plan bestond om tot Mekka te gaan, doch halfweg te El-Rabigh zou blijven, doch ook dit moest volgens den Wali als zeer bedenkelijk worden beschouwd. De Sultan werd op dit bericht zoo boos, dat hij den gouverneur

liet weten, dat hij er voor verantwoordelijk zal worden gesteld, wanneer de voortzetting van den bouw wordt bemoeilijkt. Zoolang de Wali den Sjerief op zijn hand heeft, zal hij zich van die bedreiging niet veel aantrekken, doch niet alleen het doortrekken voorbij Medina wordt bedreigd. De pelgrimsuitbuiters van Mekka willen zelfs verhinderen dat de hoofdlijn tot Medina wordt afgebouwd. De Duitsche ingenieur Meissner, die aan het hoofd der onderneming staat, had beloofd alles in het werk te stellen om reeds met 1 Sept. 1908 de pelgrims per spoor tot Medina te kunnen brengen. Hij begaf zich naar het eindpunt El-Oela van het voltooide gedeelte om tot voortzetting van het werk krachtig aan te sporen. Tot zes K.M. voor Medina, waar het gebied der Heilige Steden begint, dat door geen ongeloovige mag worden betreden, zou hij den bouw zelf leiden en vandaar zou zulks geschieden door een der Turksche ingenieurs, die nu al meer dan vijf jaar zulk een uitstekende school bij hem hebben doorgemaakt. Nu is hij evenwel tengevolge van de waarschuwingen van den Wali genoodzaakt geweest de lijn reeds op 40 K.M. voorbij El-Oela uit handen te geven en naar de hoofddirectie te Ma'an terug te keeren, omdat het fanatisme der bevolking zijn leven aan ernstig gevaar blootstelt. Dit zal aan de krachtige doorzetting van het werk niet bevordelijk zijn, want niet alleen missen de Turksche ingenieurs nu de vereischte stuwkracht, doch zij zullen van de gewestelijke overheid tegenwerking ondervinden en daartegen niet zoo onbevangen en ferm kunnen optreden als de vreemdeling dat kon doen. Als het bekend wordt hoe de voltooiïng van het grootsche werk in het onzekere wordt gesteld door baatzuchtige en kleingeestige tegenwerking, zal dit de geloovigen niet aanmoedigen om met het geven van bijdragen voort te gaan. Van de pas opgedoken moeilijkheden mag dan ook in Constantinopel in de pers geen melding worden gemaakt. De Sultan is zeer gesteld op de voleinding van zijn werk en de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat Groot-Sjerief en Wali zich ten slotte in het onvermijdelijke zullen schikken; een enkele zelfbewust ingrijpen door volkomen vertrouwbare troepen uit Anatolië zou voldoende wezen om het aanzien en de macht van den Sultan in de Hedjaz weder genoegzaam te bevestigen, doch die troepen zijn op het oogenblik elders dringender noodig (in Europeesche Turkije, op de Perzische grenzen en in Yemen) en daarom kan nu nog niet worden voorspeld wanneer de eerste trein van Damaskus Medina zal binnen rijden.

* * *

De praktijk van het Engelsch-Japansche verbond. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 en 16 Februari j.l. komen een paar brieven voor van den Londenschen correspondent van dat blad, die de aandacht vestigen op de werken van een Engelsch reiziger en publicist, die bij voorkeur schrijft onder den, misschien niet onwillekeurig aangenomen, naam van Putnam Weale. In „Manchu and Muscovite" in 1903 verschenen, deed hij zich kennen als een groot bewonderaar van Japan, doch achttien maanden later, toen zijn „Reshaping of the Far East" verscheen, was zijn geestdrift reeds belangrijk afgekoeld, omdat Japan z.i. verkeerde dingen had gedaan, welke weinig of niet strookten met vooropgestelde idealen en beloften bij den aanvang van den grooten strijd. In „The Truce of the East and its Aftermath", verleden jaar uitgekomen, heeft de ontgoocheling nieuwe vorderingen gemaakt en in het thans verschenen boek: „The coming struggle in Eastern Asia", zet hij uiteen hoe de Britsche diplomaten, die voor het Engelsch-Japansche bondgenootschap verantwoordelijk zijn, zich ten onrechte inbeelden, dat daarmede alles in orde is, dat zij zich te dien opzichte in „a fool's paradise"

bevinden. Hij gelooft niet aan de onfeilbaarheid van dat bondgenootschap, omdat de Japanners, wat zij ook mogen praten, het enkel eerbiedigen, wanneer het in hun kraam te pas komt, maar het schenden telkens als hun dit oorbaar lijkt. Japan heeft zijn bondgenoot steeds alles behalve openhartig behandeld. Omtrent de bewegingen der oorlogsschepen werden de uitgezonden deskundigen met een kluitje in het riet gestuurd onder mededeeling dat bescheiden waren zoek geraakt; toen Lord Kitchener stafofficieren naar Mantsjoerije zond om de Japansche krijgsverrichtingen te bestudeeren, werd voor hen in het Japansch een deskundige voordracht gehouden, die later de vertaling bleek van een rapport van een Britsch-Indischen stafofficier. Volgens P. W. plegen de Japanners telkens ontduikingen van het bondgenootschap ten eigen voordeele en zij schijnen daarin bij voorkeur een staatsstuk te zien, dat hun in Oost-Azië carte blanche heeft gegeven. In China en Korea worden de Britsche handelsbelangen zooveel mogelijk verdrongen. Met het stelsel van ja en amen zeggen op alles wat de Japanner doet, wil P. W. voor goed gebroken hebben, omdat hij dezen niet te vertrouwen acht.

* * *

Bestuursuitbreiding in Deli. Onder het opschrift „Een belangrijke reorganisatie" ontleent het *Vaderland* van 15 Febr. aan de *Sumatra-Post* eene verklaring van de beteekenis van het feit, dat ter Sumatra's Oostkust een Assistent-Resident ter beschikking van den Resident is gesteld. Het landschap Padang Bedagei, een onderdeel van het landschap Deli, werd tot dusver bestuurd door een zelfstandig controleur. Door de uitbreiding der bemoeienis van ons bestuur met de aangelegenheden der zelfbesturen als een uitvloeisel van de nieuwe politieke contracten, waarbij het wezen der landschapskassen nader is geregeld, werd het wenschelijk geacht Deli en Padang-Bedagei met het daar tusschen gelegen Serdang tot een bestuursafdeeling te vereenigen. Het ressort, waaronder ook de onderafdeelingen Medan en de Batak-doesoen behooren, werd dan echter te groot voor één Assistent-Resident, waarom er nu een aan toegevoegd wordt, die als voorzitter zal optreden, aanvankelijk van den afdeelingsraad van Deli, later van den gemeenteraad van Deli en van den gewestelijken of Cultuurraad, zoomede belast wordt met het toezicht op de zaken der landschapskassen. Men stelt zich voor dat de ontwikkeling der decentralisatie hierdoor krachtig in de hand zal worden gewerkt. Dat de benoeming voorloopig tijdelijk geschiedt, komt omdat op deze reorganisatie nog niet definitief bij de begrooting is gerekend.

* * *

Opmerkingen over de „Wekker"-artikelen. In de *Locomotief* van 4 Januari j.l. werden door X. „namens eenige oud-Atjeh-officieren" eenige opmerkingen omtrent die artikelen gemaakt, waarin o.a. wordt gezegd, dat uit het tentoonspreiden van onze vuile wasch aan geheel Europa duidelijk de bedoeling blijkt om eene wraakzucht te bevredigen tegen den tegenwoordigen Gouverneur van Atjeh. Verder wordt aangenomen, dat „Wekker" een drietal voorstelt, waarvan een, die voor begane wreedheden voor een krijgsraad moest terecht staan, bij gebrek aan bewijs werd vrijgesproken. Dat hij daarom boos is op den man, die hem in rechten betrok, wordt logisch geacht. Van de beide anderen wordt gezegd, dat zij zich voor niet minder treurige feiten hadden te verantwoorden en dus ook boos zijn, waarop het verwijt der anoniemiteit volgt.

Eenige feiten in de „Wekker"-artikelen genoemd kan X. uit gebrek aan gegevens niet tegenspreken, andere daarentegen wel, doch dit wordt nu niet

door hem beoogd, maar hij wil bewijzen, dat alle in de hoogste mate overdreven zijn en over eene grootere tijdruimte loopen dan „Wekker" doet schijnen: „B.v. de wreedheden van den sergeant E., uit weerwraak over den moord op twee zijner beste maréchaussees gepleegd, zijn nu ongeveer zeven jaar geleden geschied. Na de minachting zijner chefs daarover te hebben ondervonden heeft de man zich gebeterd en werd een der beste, moedigste en betrouwbaarste brigade-commandanten die Atjeh heeft opgeleverd, die zijne koninklijke onderscheiding eerlijk heeft verdiend en dientengevolge gekozen werd om op Atjeh als opiumjager op te treden".

X. verklaart verder dat juist in den laatsten tijd van wreedheden niet gehoord wordt. Het laatste hem bekende feit was, dat van den sergeant B., die werd gestraft met 4 jaren gevangenis en degradatie, hetgeen als bewijs kan dienen, dat schuldigen aan wreedheden in den generaal Van Daalen een strengen Chef vinden.

Dat de toestand op Atjeh zoo donker wordt ingezien als nu, lijkt X. overdreven. Er waren in den geheelen Atjeh-oorlog steeds tijden van verhoogde actie, waarvan de schuld aan ons lag, door als er een tijd van zoogenaamde rust was ingetreden, minder zorgvuldig patrouille te loopen, waarna de vijand zijn slag sloeg en in zijn circulaires waarschuwde de gouverneur er steeds tegen zich te laten verschalken. Dat hij met zijn kennis en ondervinding meermalen scherpe aanteekeningen maakt op „prachtige" journalen, is niet onbegrijpelijk „te meer daar hij rapporteurs kent, die wel eens over de waarheid uitglijden". X. hoopt een ander licht te doen schijnen op het karakter van den gouverneur Van Daalen. Niet blind voor zijn fouten kunnen hij en zijn vrienden niet verdragen, dat een man door degelijke menschen hooggeacht, anoniem zoo laag wordt aangevallen.

Ten slotte wordt over de wreedheid gesproken die de inboorlingen in het leger van nature aankleeft. Het hangt dan van de officieren die hen aanvoeren af, wat er gebeuren zal. X. kent vele officieren onder wier bevelen die wreede aard zich verloochent. Wanneer een inlandsch militair wraak neemt op een laaghartigen moord, dan komt dit in de dagbladen, en elk geloovige zeurt: „Foei, wat zijn er toch moordenaars in dat leger". Van het Europeesche gedeelte van het leger heeft X. geen wreedheden bijgewoond. „Hiermede is niet gezegd dat zij niet voorkomen, maar ook daarvoor bestaat, de ruwheid die bij elke natie te velde voorkomt in aanmerking genomen, eene verklaring waarmede velen, die te velde zijn geweest, moeten instemmen". Er wordt een voorbeeld aangehaald in hoeverre men door wreedheden bekentenissen ontlokte. Maar daar waar onnoodige wreedheden worden gepleegd waarvan het bewijs ontbreekt, betreurt ook X. in de hoogste mate het uitblijven van een welverdiende straf.

Na aldus de hoofdpunten van dit contra-betoog te hebben overgenomen, valt de aandacht te vestigen op het ingezonden stuk van „Een officier" in de *Locomotief* van 16 Jan., die den generaal niet kent, doch zijn indruk weergeeft van het opstel van X. en van een daarmede parallel loopend artikel in het *Soer. Hbl.*, getiteld „De Waarheid omtrent Atjeh", door Contemplator. Daarin wordt o.a. gereleveerd, dat in het artikel van X. geen verdediging van het huidige Atjeh-stelsel, geen ontrafeling van Wekker's publicatie wordt gegeven, doch een aanval tegen de personen, die hij, hoogstwaarschijnlijk ten onrechte, ten minste zonder een zweem van bewijs, als de schrijvers beschouwt. Dat het geval van den sergeant E. wordt aangehaald als bewijs, dat Wekker alle feiten overdreef, wordt al zeer zwak bewijs genoemd en dat iemand, die een weerloozen Atjeher uit een klapperboom schoot, hetgeen wel

de denkbaar laaghartigste moord is, niet zwaar gestraft is, doch als opiumjager vrij door Kota-Radja fietst, is een bewijs hoe verkeerd aan ,,allerhöchste Stelle'' de denkbeelden zijn omtrent goed en kwaad. Dit feit is goed beschouwd het eenige, waarvan dan de overdrijving zou zijn aangetoond. Waar de generaal zich alleen door middel van de journalen met zijn onderbevelhebbers in relatie stelt en de vervalsching daarvan met een enkel woord wordt bevestigd, moet deze methode aanleiding geven tot bedrog. Waar het verder om gaat is niet of schurkestreken als de genoemde twee dan wel zeven jaren geleden bedreven zijn, doch of Atjeh gepacificeerd kan worden met de tegenwoordige troepenmacht. Wekker heeft bloot gelegd welke funeste gevolgen een systeem heeft, dat met weinig troepen pacificatiewerk wil verrichten. Dit is hardhandig geschied, de medegedeelde feiten zijn echter zoo in detail weergegeven, dat van een of andere zijde tegenspraak had moeten volgen, als het medegedeelde niet volkomen juist ware geweest. De ,,officier'' is dit geheel met Contemplator eens en hij stelt er tegenover, dat de *Avondpost* schrijft hoe haar van alle zijden brieven toestroomen, die aan de vermelde feiten nieuwe toevoegen. Voorts geeft de *Java-Bode* van 10 Dec. een ingezonden stuk van den officier v. G., waarin deze de oprichting bepleit van een officierenbond, in de eerste plaats: ,,omdat de officieren verplicht zijn tot het verrichten van handelingen niet in overeenstemming met ons gevoel van eer en de stem van ons geweten (Wekker-artikelen)''. Het is duidelijk dat een buitenstaander intuïtief gevoelt, dat Wekker gelijk heeft.

Dat er door de beschuldigingen een vlek aan het licht is gekomen, klevende aan de Indische uniform, soit! Niemand betreurt dit meer dan de schrijver, doch hij spoort aan om zich als logisch denkende wezens te wenden tot diegenen, die de vlekken veroorzaakten en niet tegen dengeen, die op het bestaan er van de aandacht vestigde. Grooter monstruositeit is niet denkbaar.

*

In een ingezonden stuk in de *Locomotief* van 17 Jan. wordt betoogd, dat de laatstbedoelde ,,officier'' de strekking van het artikel van X. niet heeft begrepen en dat het ging om den val van generaal Van Daalen, het stelsel voor ,,Wekker'' bijzaak was, enz. Het schijnt onnoodig hierop verder in te gaan, want de hoofdpunten boven aangehaald uit beide artikelen spreken duidelijk genoeg. Voor een leek zijn de beschrijving van het heuchelijke der betering van E. aan de eene zijde en het motief dat den stoot tot een officierenbond gaf sprekend genoeg.

Omtrent dien ,,bond'' is door het kamerlid Thomson tot den nu afgetreden Minister Fock de vraag gericht of het juist was, dat door officieren van het Indische leger daaraan een begin van uitvoering is gegeven en wat daartoe had geleid. Wellicht ook de overweging als boven geformuleerd, waarop de Minister antwoordde dat hem daaromtrent niets bekend was, doch dat nadere inlichtingen aan den G. G. zijn gevraagd. (*Aanhangsel Hand. 2e K. S.-G.* 1907-'08, bl. 21).

* * *

De pretendent-Sultan van Atjeh. In verschillende bladen wordt de aandacht gevestigd op een reeks artikelen in het *Batav. Nieuwsblad* van 20-22 Jan. j.l., die een relaas bevatten van hetgeen daar de voorgeschiedenis der verbanning van den pretendent-sultan wordt genoemd (zie onze Maart-afl. bl. 379). Daarin wordt uiteen gezet hoe Toeankoe Mohammed Daoed zijn ongeluk en verbanning meent te moeten wijten aan de intriges van een zekeren Toeankoe Mahmoed. Ons bestek laat niet toe die zaak hier te resumeeren, doch de *Locomotief* van 25 Jan. j.l. vraagt of eerstgenoemde te Kota-Radja niet

in de gelegenheid is gesteld zijne vermoedens omtrent T. Mahmoed uit te spreken. Het wordt betreurd, dat daarop geen acht is geslagen. Vooral nu de laatste als de intrigant is aangewezen, die in zoo hooge mate het vertrouwen van den gouverneur schijnt te bezitten, moest deze er dubbel prijs op stellen daaromtrent volle zekerheid te erlangen door een nauwkeurig onderzoek.

* * *

De Europeesche bevolking van Java wordt in de *Locomotief* van 18 Jan. j.l. besproken naar aanleiding der uitkomsten van de volkstelling van 1905. Vergeleken met 1900 blijkt de toeneming 0.8 pCt. per jaar tegen 1.1 pCt. voor de Inlanders, 1.3 pCt. voor de Chineezen en 1.2 pCt. voor de Arabieren. Verder blijkt dat in de 17 voornaamste steden in 1900 53.2 pCt. de geheele Europeesche bevolking woonden en in 1905 slechts 50.9 pCt. Merkwaardig is daarbij de stijging der Eur. bewoners van Bandoeng, wier aantal in de beschouwde 5 jaren met 45 pCt. toenam. In het algemeen blijkt de verplaatsing der Europeanen uit de steden naar het platteland toe te nemen. Als dit een gevolg was van toenemende cultuurnijverheid, zouden ook de drie groote handelssteden vooruit zijn gegaan, want om bekende redenen neemt met toenemende werkzaamheid in de binnenlanden ook die der Europeanen op de hoofdplaatsen toe. Nu dit niet het geval is, meent het blad uit de cijfers te moeten besluiten, dat het verarmde en verarmende deel der bevolking het in de groote steden niet meer houden kan en naar de goedkoopere plaatsjes te plattelande afzakt. Het blad stelt zich voor nader aan te toonen, dat zulks een bewijs levert van toenemend pauperisme onder de Europeesche bevolking van Java.

* * *

Staatsexploitatie van petroleumterreinen. In de *Locomotief* van 23 Jan. j.l. bespreekt M. C. P. (zie onze Febr.-afl., bl. 223) de wenschelijkheid om op nog niet uitgegeven terreinen bijv. in Djambi, van staatswege petroleum te ontginnen. De bedoeling mag niet zijn concurrentie aan te gaan met particuliere ondernemingen, doch wel om voordeel te doen met de gunstige positie, waarin de petroleum-industrie verkeert, tengevolge der voortvarendheid dier particuliere ondernemingen. De schrijver geeft aan op welke wijze men te werk zal moeten gaan om geschikte terreinen te vinden en is dan van gevoelen, dat men zich tot de productie van ruwe olie moet beperken en de raffinage aan andere overlaten. De olie kan door pijpleidingen en tank-inrichtingen, hetzij naar naburige fabrieken of naar de tankstoomers gebracht worden om ze elders te verkoopen.

* * *

Rietbranden op Java. De *Nieuwe Courant* van 21 Febr. jl. nam met bijzondere ingenomenheid kennis van een bericht in de *Java-Bode*, dat van regeeringswege aan de daarvoor in aanmerking komende hoofden van gewestelijk bestuur de vraag is gesteld of het niet gemotiveerd zou zijn, om door toepassing van het middel bij art. 47 R. R. aan den Gouverneur-Generaal verleend (interneering) de brandstichters af te schrikken van hun heilloos bedrijf. Zooals bekend is, (zie *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1746), stelde ook de *N. Ct.* vroeger voor in dergelijke gevallen politieke verwijdering toe te passen. Het blad vindt het voor zich eene groote voldoening, dat ook de Indische regeering thans meent het best in die richting werkzaam te moeten zijn, maar vooral omdat het vast overtuigd is, dat dit de eenige weg is, om aan deze Indische kwaal, die blijkens de

ontvangen berichten nog altijd op onrustbarende wijze blijft heerschen, een einde te maken. Is de *N. Ct.* wel ingelicht, dan is de stoot daartoe gegeven door den afgetreden Minister van Koloniën, Mr. Fock. Zij hoopt, dat de overeenstemming met den Raad van Indië spoedig zal verkregen worden, opdat de nieuwe maatregel al dadelijk bij de opening van de nieuwe suikercampagne, die half April aanvangt, kan worden toegepast.

Ons komt het eenigszins pijnlijk voor, dat, waar de politie zoo slecht is, en aan de in het geheime regeerprogramma voorkomende stelling 45: „Goede politie beschouwe de regeering als eerste eisch voor ontwikkeling en welvaart", nog in het geheel geen uitvoering schijnt te kunnen worden gegeven, incidenteel een arbitraire rechtspleging zou worden ingesteld, waar het de belangen van invloedrijke personen geldt, terwijl aan die van anderen geen aandacht wordt geschonken.

* * *

De suikerindustrie en de bevolking. In de Dec.-afl. van het *Tijdschrift voor het Binn. Bestuur* komt op blz. 775—783 een opstel voor van den controleur A. Mühlenfeld, dat eene ernstige bestrijding bevat der brochure van den heer H. J. W. van Lawick, in onze jongste December-afl. op bl. 1872 besproken. Hij ziet bijv. niets tegenstrijdigs of onwaarschijnlijks in de beantwoording van vraag 410 voor Cheribon, ook daar aangehaald. De groote kanker van de suikerindustrie is, volgens dezen schrijver, het voorschottenstelsel, waardoor het geld onder de bevolking komt op een tijdstip, dat zij het niet noodig heeft. Zooals in het Welvaart Verslag van Banjoemas, afd. Poerbolinggo wordt gezegd, bij de beantwoording van vraag 411: Eenmaal voorschot genoten, blijft zij telkens voorschot nemen en geraakt zij ten slotte in zulk een toestand van geldgebrek, dat het den ondernemer weinig kost de grondhuur te drukken. Zoo is in dit jaar voor 't eerst door de bevolking grond verhuurd voor den aanplant van 't tweede volgende jaar. In dat verslag wordt ook het geven van aanbrengpremiën aan de dessahoofden als oorzaak van verhuring tegen den zin der bevolking genoemd en wordt voorgesteld den termijn van 15 maanden vooruitbetaling in te korten tot 9, met verdeeling van die betaling in twee termijnen, waarvan de tweede eerst te voldoen bij den ingang van den huurtermijn. Naar de schrijver meent, zal dit evenwel nog niet het gewenschte effect hebben, daar de Administrateurs altijd als geldleeners kunnen optreden met voorwaarde van verhuring van den grond aan de fabriek bij niet-terugbetaling op tijd.

Verder houdt hij vol, dat de inlander er niet per se beter aan toe is bij verhuring aan de fabriek. In Poerbolinggo geven de inlandsche huurders vaak meer. Wat het werk vinden der verhuurders bij de fabriek betreft, wordt gewezen op het steeds dalen der loonen in de laatste 12 jaar. (Blijkens het antwoord op vraag 398 Poerbolinggo van *f* 0.20 à *f* 0.25 in 1890 voor mannen tot *f* 0.15 à *f* 0.20 in 1903 enz.) Door het premiestelsel wordt de bevolking eenvoudig gedwongen om te verhuren en het dessahoofd gaat meer optreden als mandoer der fabriek dan als waker voor de belangen der dessalieden. Als Mr. 's Jacob zegt, (zie *Ind. Gids* 1907 I bl. 8), dat van dwang bij de grondverhuur geen sprake kan zijn, aangezien de ambtenaren B. B. tijdens het onderzoek der grondhuurcontracten te waken hebben, dat de bevolking uit vrijen wil de overeenkomst sluit, stelt schr. daar tegenover, dat dit onderzoek steeds geschiedt in tegenwoordigheid van het dessahoofd of althans van eenige leden van het dessabestuur en dat de kleine man te veel bevreesd is om zoo iets te durven bekennen, terwijl als hij het wel deed, zijn leed vaak niet te overzien zal zijn. Eenmaal weigerde een dessaschrijver als getuige op te treden

en kon daardoor het contract geen voortgang hebben, doch acht dagen later zat hij in de boei beschuldigd van veediefstal. Wegens den achterstand bij de landraden bleef hij, alvorens vrijspraak volgde, geruimen tijd preventief. Intusschen als schrijver door een minder recalcitrant persoon vervangen, was hij bovendien zijn inkomsten kwijt.

Nog sterker is hetgeen uit de beantwoording van vraag 244 door de afdeeling Panaroekan sub *e* (Samentrekking Versl. Landbouw Besoeki bl. 49) wordt medegedeeld, dat een sawahbezitter, die ongenegen was zijn grond te verhuren, door zijn dessahoofd last werd veroorzaakt, bijv. bij rietbrand dadelijk opgepakt en beschuldigd dat hij weggeloopen was van de plek waar de brand een aanvang nam of wel dat hij gedreigd had riet in brand te zullen steken en dadelijk zijn er twee getuigen bij de hand, die een en ander gezien of gehoord hebben, enz. (De lezing van deze gebeurlijkheid bij rietbranden mag den voorstanders van politieke verwijdering zonder vorm van proces, in het vorige artikeltje bedoeld, wel worden aanbevolen).

De schrijver stelt zijn ondervinding in zake dwang bij grondverhuur tegenover de bewering van den administrateur Adam (bl. 51 van hetzelfde verslag) en van den heer 's Jacob en droeg zelf een petinggi wegens zulk een feit tot niet eervol ontslag voor. Na gewezen te hebben op andere middelen van intimidatie en omkooping, vermeld in de welvaartverslagen, zegt de schrijver hoe hem uit eigen ervaring bleek dat de eenvoudige dessalieden vaak in het denkbeeld verkeeren dat tegenover den „toewan besar" geen recht is te krijgen en deze en zijn employés bijv. vrij mochten slaan. De grootste schaduwzijden van de suikerindustrie zijn niet eens vermeld in de door den heer Van Lansick het felst bestreden Welvaartverslagen (nl Handel en Nijverheid) doch komen voor o. a. in die over Landbouw. Gewezen wordt op de beantwoording der vragen 243 en 410 voor de afd. Poerbolinggo. Uit deze laatste blijkt dat de eerste padioogst op gewezen rietvelden zooveel minder opbrengt, dat de bevolking zelf voor zulke gronden *f* 10 minder huur betaalt. Wat het afdeelingsverslag van Panaroekan betreft wordt er op gewezen dat tegenover ambtenaren die het oor eel van den Regent van Panaroekan weerlegden, andere met name genoemden, het wel degelijk met dezen eens zijn. Terwijl nog veel belangrijks openbaar gemaakt zal worden in het deel „Economie der Dessa", vindt de schrijver het treurig, dat de reuzenarbeid der Welvaartcommissie in eenige bladen zoo geringschattend wordt beoordeeld. Erkend wordt dat er kaf onder het koren is en er wel afdeelingsverslagen van weinig beteekenis zijn, doch wij gelooven meer en meer met den schrijver dat men hier toch spreken mag van een standaardwerk zonder wederga Pas na de voltooiing zal de afwerking van een werkprogram, voortspruitend uit gegevens der Welvaartverslagen goed ter hand kunnen worden genomen.

Wat ten slotte de suikerindustrie betreft, de schrijver is niet blind voor het vele goede dat er aan verbonden is, doch het doet hem pijnlijk aan als dikwijls in de kranten ergerlijke misstanden, welke tot elken prijs verbetering behoeven, goedgepraat worden, waardoor het groote publiek in Holland, weinig van den werkelijken toestand wetend, om den tuin geleid wordt ten koste van den armen, gedweeën Javaan.

* * *

De telegraafkabel naar de Kokos-eilanden De lijn, besproken in de *Ind. Gids* 1906 II blz. 1268, is thans in uitvoering gekomen. Het Engelsche kabelschip „Patrol" werd volgens de *Java-bode* op 27 Jan. te Priok verwacht om met de uitlegging te beginnen. De heer J. W. van Nouhuis, gezaghebber van de gouvernementsmarine, die commandant is van ons kabelschip „Telegraaf", de

vroegere Van Podbielsky, heeft van de Eastern Extension vergunning gekregen de kabellegging aan boord van de „Patrol" mede te maken. Aanvankelijk was het plan om de kabel van de Kokos-eilanden te landen in de Wijnkoopsbaai, doch daarvan is afgezien en de kabel wordt nu over Prinsen-Eiland door straat Soenda en de Javazee naar Batavia gelegd. De toestemming der Engelsche maatschappij valt te waardeeren, omdat zij thans door het aanschaffen van een eigen kabelschip niet meer belast wordt met herstellingen aan de gouvernementskabels van Ned.-Indië.

De afstand van Prinsen-Eiland tot de Kokoseilanden is ongeveer 600 Eng. mijlen en de tusschenliggende oceaan heeft diepten van 5 à 6000 meter.

* * *

Medezeggenschap van particulieren. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Febr. wordt bericht dat Staatssecretaris Dernburg den vorigen dag in de vergadering van de begrootingscommissie had medegedeeld, dat de Koloniale raad bij keizerlijk besluit ontbonden is. In 1890 werd hij in het belang der Duitsche koloniën opgericht om den leider der afdeeling, thans van het departement van koloniën, van raad te laten dienen door mannen, die in koloniale aangelegenheden praktische ervaring hadden opgedaan. De rijkskanselier benoemde de leden voor drie jaar. Maatschappijen, die belangrijke ondernemingen in die koloniën hadden, plachten uitgenoodigd te worden om leden voor te dragen. Het lidmaatschap was een eerebaantje, maar leden van buiten af kregen vergoeding voor reis- en verblijfkosten. De koloniale raad kwam in den regel eens in het jaar bijeen. Maar het lichaam heeft op den duur niet voldaan. Het werd hoe langer, hoe meer een college van belanghebbenden, dat de regeering geen onpartijdigen raad meer kon geven. In de plaats van den kolonialen raad zullen eenige reeds bestaande of nog op te richten commissies treden.

* * *

De Zakka-Khels zijn een Britsch-Indische bergstam, die de Engelschen veel last veroorzaakt. Volgens een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Febr. jl. meldde de te Peshawar verschijnende *Pioneer*, dat deze diefachtige stam, waartegen onlangs een expeditie werd georganiseerd, op 28 Januari te voren met een valsch alarm de aandacht der militairen wist af te leiden, waarop een bende van 50 à 60 man door een moskee heen in de stad kwam en een bankier, Chela Ram, plunderden. Met £ 2000 aan baargeld en £ 2500 aan juweelen maakten zij zich uit de voeten, na eerst nog den winkel van een geldschieter, genaamd Kepra Ram, te hebben opengebroken en er £ 650 te hebben bemachtigd. De roovers, die ontkwamen, waren in khaki gekleed en zagen er uit als soldaten, hetgeen toegeschreven wordt aan de hulp van deserteurs van den Afridi stam.

In het Lagerhuis zeide Minister Morley, blijkens de *N. R. Ct.* van 29 Febr., dat de Zakka-Khels in 1898 een subsidie kregen van £ 1360 per jaar, dat hen tot verleden jaar is uitgekeerd. Het inhouden van die subsidie — omdat vele boeten wegens rooverijen, enz., onbetaald bleven — hing volgens den Minister niet samen met de tuchtigings-expeditie. Hierbij werd echter van andere zijde opgemerkt dat die brutale strooptochten in de laatste tijden daarmede toch wel in verband gestaan zullen hebben en dat het waarschijnlijk is dat de Zakka Khels de bedoelde subsidie beschouwd zullen hebben als eene schatting, die de Engelschen hun opbrachten. Thans zouden volgens een telegram van 1 Maart uit Calcutta de expeditie met de volledige onderwerping der Zakka-Khels zijn geëindigd. Tot kenschetsing van dien vrede bevat echter de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 Maart jl. merkwaardige bijzonderheden uit een telegram van Reuter's correspondent uit Peshawar. Terwijl generaal Willcocks seinde

dat op 28 Februari 322 Afridi-hoofden, onder wie ook Zakka-Khels, overlegd hadden over een regeling van den strijd, hadden zij een verzoekschrift overhandigd, waarin zij zich aansprakelijk stelden voor het goede gedrag van den stam en zoo noodig wilden helpen de kwaadwilligen te straffen. Als waarborg voor hun ernst leverden zij 53 geweren af, te zamen bij hen 20000 roepiëen waard, die zij alleen terug verlangden als de dieven behoorlijk gestraft waren. De generaal hoopte dat de regeering tevreden zou zijn met die regeling van het geschil, waarop alle troepen op 1° Maart het Bazardal zoudt verlaten.

Het merkwaardige is, dat terwijl dit vaststond, de troepen aan het werk werden gezet om door het graven van goten, het oprichten van hutten, enz. den schijn te geven alsof men zich er voor goed vestigde. De wachtposten lieten hun vuren branden. De laatste post, die ingetrokken werd zag een troep van den vijand met een witte vlag aankomen. „Hoe groot moet hunne verbazing geweest zijn toen ze zagen dat we weg waren," zegt de correspondent, en hij voegt er aan toe: „De Zakka Khels hadden ons dus niet kunnen volgen, al hadden zij het gewenscht. Eindelijk kan men dan eens niet van een expeditie in de bergen der Afridi's zeggen dat zij vrede bracht, getemperd door een achterhoede gevecht."

Dit geeft een zonderlingen indruk van de zoogenaamde onderwerping en men schijnt met de aangrenzende bergstammen nog niet veel verder gekomen dan 20 jaar geleden. (Zie *Ind. Gids* 1889 II bl. 2207)

Uit een ander bericht, overgenomen in de *N. R. Ct.* van 11 Maart jl. zouden te Peshawar, terwijl daar Afridi-hoofden bijeen waren om te beraadslagen over regeling van de nieuwe betrekkingen met de Engelschen, tweehonderd volgelingen van deze de geldwisselaars in de stad hebben uitgeschud en kon de politie slechts honderd van die deugnieten opbrengen.

* * *

Soembawa. Naar aanleiding van het regeeringstelegram, betreffende de vermeestering van Ngali op Soembawa, geeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Febr. j.l. eenige bijzonderheden over dat eiland. Zooals bekend is, vindt men er vier inlandsche staatjes, Soembawa, Dompo, Sanggar en Bima. Zoolang op Celebes de bekende politiek van onthouding werd gevolgd, genoten deze zelfbesturen eene vrijwel volslagen onafhankelijkheid. Wij hadden wel politieke contracten daarmede, doch als een staaltje hoe deze nageleefd werden, wordt vermeld dat Kapitein Christoffel bij zijn tocht door West-Floris vernam, dat het hoofd van Toddo jaarlijks o. m. 37 slaven moet opbrengen aan den Sultan van Bima, tot wiens rijk het westelijk deel van Floris behoort. De vorst, die als het ware naast onzen te Bima gevestigden civiel en gezaghebber woont en die, volgens het contract, den slavenhandel moet tegengaan, zou, als dat bericht juist is, zelf een groot slavenhouder en vermoedelijk slavenhandelaar zijn. Terwijl volgens het Kol. Verslag van 1905 onze verhouding tot die zelfbesturen niets te wenschen overliet, werd in Dec. 1905 — de Boni-expeditie had inmiddels plaats gehad — een nieuw politiek contract met Soembawa gesloten en in 1906 ook met de andere rijkjes. Als men bedenkt dat deze contracten o.a. de afschaffing van slavernij en pandelingschap, de regeling der heerendiensten en het instellen van landschapskassen beoogen, waar de vorsten tot dusver hun rijstvelden zonder vergoeding door de bevolking lieten bewerken en alle inkomsten geheel voor zich zelf hielden, dan is het duidelijk dat sultans en rijksgrooten onze inmenging verwenschen. Daarbij zijn in 1906 suppletoire contracten gesloten, waarbij de heffing van tol- en scheepvaartrechten tegen schadeloosstelling is overgenomen, en met 1 Augustus tolkantoren te Soembawa en Bima gevestigd. Het is te begrijpen dat ook hiertegen de in

hun inkomsten getroffen sjabanders of inlandsche havenmeesters zeer gekant zijn. De derde en misschien de voornaamste factor tot misnoegen is vermoedelijk gelegen is de Vreemde Oosterlingen, inzonderheid de Arabieren, die vooral in Soembawa talrijk zijn en wier invloed ten kwade men reeds eenigszins uit den Lombokkrijg kent. De vorsten hebben zich o.m. verbonden geen gronden aan Oostersche of Westersche vreemdelingen af te staan en ze niet buiten de havens toe te laten zonder voorkennis en toestemming van den Gouverneur van Celebes. Bij het gemis aan daadwerkelijke contrôle mag men aan de naleving dezer bepaling twijfelen. Alles bijeengenomen is het verklaarbaar, dat men op Soembawa inmenging in de landszaken zeer ongaarne zal zien.

Langdurig zal de strijd niet kunnen zijn waar de geheele bevolking van Soembawa op ruim 100.000 zielen wordt gesteld, terwijl de op inlandsche wijze versterkte kampongs niet ver van de kust liggen.

Waar het vermeesterde Ngali ligt, is nog niet duidelijk. Men heeft een landtong of een eilandje van dien naam in de golf van Salee. Het grootste verlies dat wij leden, was de eerste luit. J. H. Ch. Vastenou, ridder der M.W.O. 4e klasse begiftigd met den eeresabel en gerechtigd tot het dragen van het kroontje voor eervolle vermelding, die nog kort geleden in Nederland vertoefde en als verdienstelijk Nederlander de onderscheiding genoot bij H. M. aan tafel genoodigd te worden. Hij kreeg van overste Swart de zware opdracht met een handvol menschen, twee brigades marechaussees, het roerige binnenland van dit groote eiland tot rede te brengen. Met eere is hij gesneuveld, zooals hij heeft geleefd. Een gewezen krijgsmakker van hem, de heer Gaarlandt te Hilversum, wijdde een hartelijk woord aan zijn nagedachtenis, o.a. in de *N. R. Ct.* van 25 Februari j.l. dat ook in andere bladen is overgenomen.

* * *

Atjeh-correspondentie. Uit de interessante brieven van den Atjeh-correspondent der *Nieuwe Courant* valt het een en ander aan te teekenen. In brief CLV, opgenomen in het nummer van 22 Febr. 1908 wordt het dwaalbegrip bestreden, dat versterking van de troepenmacht op Atjeh op zich zelf tot verzachting van ons militair optreden zou leiden: „Onze soldaten van diverse rangen en graden hebben slechts noodig het vanzelf corrigeerend toezicht, dat over heel de werkelijk beschaafde wereld door het civiele over het militaire wordt uitgeoefend; noodstanden natuurlijk daargelaten. In een wereldje als het onze, waar men te weinig gewoon is de civiele elementen alle voor vol te laten medetellen, zal de militair zich wel zoolang mogelijk op „noodstand" blijven beroepen. Dit blijkt reeds, nu er sprake is van andere bestuurs-organisatie. Men zal echter wijs doen, hier met zwak-menschelijke hoezeer ook begrijpelijke, voorwendsels niet al te veel rekening te houden". Intusschen heeft deze schrijver meermalen voor troepenvermeerdering gepleit als het eenige middel om ons welgezinde bevolkingen tegen terroristen te beschermen. Maar het voldoen aan dezen bestuurseisch — waaraan men officieel zoolang mogelijk tracht te ontkomen — is heel iets anders dan het najagen van niet te verwezenlijken illusies. „Ook met belangrijk meer tact kan het voorkomen, dat een sadistisch patrouille-commandant wegens weigering van vruchten aan hem te verkoopen, of omdat een kampoengman voor drie duiten geen hertengewei wil afstaan, terstond parate executie houdt, door de weigeraars neer te schieten".

Zulke en andere ontzettende feiten, o. a. het in onze Febr.-afl. op blz. 238 vermelde oppakken van vrouwen bij niet-betaling van boete (die zooals men hier vermeent ten getale van 120 bijeengedreven werden in een smoorheet lokaal voor slechts 30 menschen bestemd) worden, men moet het aldaar tot zijn schande bekennen, in Atjeh niet zoo heel erg gevonden. Men windt er

geen doekjes om de meening, dat de enquête tot geen enkele correctie aanleiding zal geven.

Het zou te ver voeren de in de brieven opgesomde gebeurtenissen in de verschillende deelen van Atjeh, welke kroniek in de *N. Ct.* van 25 Februari wordt voortgezet tot 18 Jan. hier te resumeeren. Slechts zij er op gewezen dat er in den laatsten tijd een groote woeligheid in de Alaslanden heerscht en dat het bestuur van oordeel was dat de oorzaak dier benden- ctie niet over de noordelijke, maar over de zuid-oostelijke grenzen zou moeten gezocht worden. Reeds in September had de Gouverneur van Atjeh daarom aan den Resident van Sumatra's Oostkust voorgesteld de Karo-Bataks te ontwapenen en dezen de gelegenheid te ontnemen de Alassers van nog meer geweren te voorzien. De schrijver is van oordeel dat deze Bataks steeds over een geringe hoeveelheid vuurwapenen beschikten en zocht eerder den invoer door het Dairi-gebied, ten oosten van Singkel, waar omstreeks 1903 de Chineezen het vrij druk hadden met reparaties, terwijl langs de Simpang-kanan vóór dien tijd vrijwat schietgerei moet binnengebracht zijn. Toen was het de Toba, die oorlogstuig aantrok. Thans broeit daar blijkbaar niets meer tegen het gouvernement. De familie van den legendarischen Si Singa Maharadja (*Ind. Gids* 1907 II bl. 1248) is geheel uiteen gevallen. Nog omstreeks Kerstmis moet een zijner weduwen, Boeroes Segala, haar zoontje Si Boetal, aan den controleur van Samosir hebben overgegeven. Men mag op grond van een en ander aannemen dat de moeilijkheden in Alas meer verband houden met het verzet in Gajoe-Loeös en Noord Tapa-Toean.

In brief CLVII (*N. Ct.* 8 Maart jl.) leest men dat het baanvak van de Atjehtram van Selimoen tot Keudé-Breue, niettegenstaande de bezwaren met bandjirs ondervonden nog voor Nieuwjaar werd opgeleverd, zoodat dit moeielijke werk dus — eigenlijk na negen jaren arbeid — af is. Pas in de laatste jaren kan men zeggen dat — na het toestaan van de noodige credieten door het parlement — er systematisch is voortgebouwd. De leiding had daarbij de tijdelijke ingenieur W. C. Lammers Lisnat, die thans eervol ontslag bekwam en ter beschikking is gesteld van den exploitatiechef. Tot de arbitraire trampolitiek, zooals eerst in de pen was, zal het niet komen. Segli blijft voor in- en uitvoer geopend. Men mag voorloopig blij zijn vanaf Oleh-leh tot Langsar een vrij goed communicatiemiddel te bezitten, waardoor vlugge dislocatie van troepen mogelijk is.

* * *

Het archief-geheim. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 en 24 Febr. j l. bevat een lang artikel over het Kon. Besluit van 13 Jan. 1854 (Stbl. No. 18), waarin een zeer lezenswaardige geschiedenis van het ontstaan dier bepaling wordt gegeven. Ondanks heftige oppositie welke er aanvankelijk tegen gevoerd werd, is zij, ondanks eene in 1861 gedane toezegging daarna onder 25 ministers van koloniën van kracht gebleven. De schrijver constateert dat voor zoover hem bekend is nog nimmer iemand uit 's lands dienst ontslagen of van pensioen beroofd is, met toepassing van dit besluit en niettemin concludeert hij tot intrekking. Reeds deed volgens hem de Indische regeering in 1901 eene groote schrede om het besluit zijn kracht te ontnemen, door de hoofden van algemeen bestuur te machtigen, aan belangstellenden te vergunnen afschriften te maken van de tot het archief van hun departement behoorende bescheiden van zuiver wetenschappelijken aard of hun daaruit extracten te verleenen. En zij ging nog verder, toen zij die machtiging uitbreidde tot het geven van vergunning om inzage te nemen of afschriften te maken van bescheiden van niet-wetenschappelijken aard, en ook daaruit extracten te verleenen.

De schrijver ziet hierbij over het hoofd dat ingevolge Bijblad 2225 eerstbedoelde vergunning reeds 39 jaar geleden werd verleend voor ingenieurs en dat dit gouv. besluit van 4 April 1869 No. 17 bij een ander van 7 Juni 1870 No. 5 (B.B. 2362) werd uitgebreid tot Officieren van de Genie en andere technici.

Voor de intrekking van het besluit pleiten volgens den schrijver twee argumenten. In de eerste plaats is een eind gekomen aan het vroeger — en naar het schijnt in ergerlijke mate — bestaande euvel om archiefstukken onder zich te houden, waarvan voorbeelden worden aangehaald. En in de tweede plaats heeft de in het besluit van 1854 gedane poging, om ook anderen dan landsdienaren inzonderheid redacteuren van bladen te treffen, haar doel gemist.

Wanneer een en ander zoo is, dan is er naar onze meening geen aanleiding om tot de intrekking over te gaan. De bepaling werkt bij vele ambtenaren preventief en is voor hen een uitstekend argument tegenover derden om zich aan drang tot openbaarmaking van gegevens, die uit eigenbelang gevraagd worden, te onttrekken. Juist eene intrekking zoude als het ware een aansporing zijn om nu maar zooveel mogelijk persoonlijke aangelegenheden en niet voor publicatie bestemde zaken openbaar te maken.

Toevallig werd onlangs bij het debat naar aanleiding van de lezing van den heer Doeff in de Ver. *Moederland en Koloniën* ook gesproken over de lichtschuwheid der Regeering, waar het gold het weglaten van gedeelten uit officiëel rapporten bij eventueele openbaarmaking en toen werd van zeer bevoegde zijde opgehelderd wat daarvan de reden is. Gesteld daarin wordt een ongunstig oordeel geveld over een ons bevriend inlandsch vorst, er wordt een meeningsverschil in geopenbaard tusschen een ondergeschikt ambtenaar en een Resident, enz. dan gaat het toch niet aan zulke vertrouwelijke zaken openbaar te maken. Men zou daaraan kunnen toevoegen dat menig maal iemand onder den indruk van zenuwachtige opwinding, verkeerde opvatting, dingen schrijft, waarvan hij naderhand terugkomt en dat het in niemands voordeel kan zijn als dergelijke onrijpe stukken publiek eigendom worden. Zoo zijn er een aantal redenen, die het noodig maken dat geen publicatie zonder contrôle plaats vindt en waar gebleken is dat op eene beleidvolle wijze aan de betrokken departementschefs de noodige vrijheid is gelaten, schijnt het niet in 's lands belang door eene opzettelijke intrekking van het bestaande besluit als het ware eene algemeene machtiging tot publicatie van rijp en groen te verstrekken. Het Staatsblad van 1854 schijnt in hoofdzaak tegen ambtenaren gericht. Vervolging van redacteurs zal even goed op grond van andere bepalingen kunnen plaats hebben.

* * *

De munthervorming ter Sumatra's Oostkust. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* neemt uit de *Sumatra. Post* van 29 Jan. het bericht over dat bij residentsbesluit van 28 Jan. werd vastgesteld dat de inwisseling van dollars tot nader orde zal plaats hebben: Voor Straits-dollars en pasmunt tegen *f* 1.40 en voor alle andere dollars tegen *f* 1.20. Naar men vernoemt zal ook op de, bij den Plantersbond aangesloten, ondernemingen, de omrekening der koelieloonen tegen den koers van *f* 1.40 geschieden.

Dat het bericht van de ophanden dollar-uitbanning al doordrong tot de inlandsche bevolking, blijkt hier uit, dat al op 20 Jan. lieden van binnen en ver zich met hun dollars bij de Javasche Bank te Medan kwamen aanmelden, nog vóór dat de officieele koers bekend was. Men gaf ze in overweging te wachten tot deze bepaald zou zijn doch velen, die van verre kwamen, gaven er de voorkeur aan hun geld tegen den koers van den dag kwijt te raken dan zoolang te moeten wachten. Op 29 Jan. had de Javasche Bank om elf uur reeds voor vijftig mille aan dollars ingewisseld.

* * *

Staatssecretaris Dernburg over koloniën. Het *Vaderland* van 25 Februari j.l. neemt uit het *Berl. Tagebl.* eenige interessante gedeelten over der verklaringen als bijlage van het protocol der vergadering van de begrootings commissie op 18 Februari gehouden. Dernburg waarschuwt daarin voor de overdreven verwachtingen die men van een ingrijpen van het bestuur koestert. Hij zegt: „Er zijn in de koloniën en ook hier veel welmeenende lieden, die gelooven, dat de kolonisatie van Afrika door bestuursmaatregelen in orde komt, en dat men door het uitoefenen van pressie op de inlanders of door het uitvaardigen van allerlei verordeningen den geheelen aard der bevolking in korten tijd vermag te veranderen, en ik kan het dezen heeren niet kwalijk nemen, dat zij van uit hun standpunt verlangen, dat dergelijke maatregelen genomen worden. Want voor hen gaat het niet om het Duitsche Rijk, dat op weldoordachte wijze een belangrijk afzetgebied voor zijn producten zoekt te verkrijgen, maar om zooveel mogelijk geld in zoo weinig mogelijk tijd. Want al te lang houden zij het daar niet uit en hoe meer zij bijelkaar halen, hoe liever het hun is. De moeite, de zorgen, de lasten van opstanden en ongeregeldheden gaan buiten hen om".

Is niet veel hiervan ook elders toepasselijk?

* * *

Een Javaan over den strijd tegen de Aziaten. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Februari wordt het een en ander ontleend aan hetgeen een Javaan in het *Bat. Nbl.* schreef naar aanleiding van het optreden der Europeanen tegen de Aziatische arbeiders in Zuid-Afrika. Dat er door den raad van arbeid te Johannesburg een beroep gedaan wordt op de Engelsche arbeidersvereenigingen om de regeering in haar Aziaten-politiek te steunen, schijnt er volgens den Javaan op te duiden dat een der begin selen van de democratie is om te beletten dat Aziatische arbeiders evenals Europeesche door emigratie tot welstand komen. De democraten doen dus ten opzichte van de Aziaten hetzelfde wat zij op hun beurt aan de kapitalisten verwijten. De praktijk in de koloniën schijnt volgens hen te leeren dat de democraten daar hun leer verloochenen van een lijn te trekken met de economisch zwakken of wel dat de democraten buiten Europa zijn verbasterd en tegenover de niet-blanken, groepen vormen met egoïstisch-kapitalistische neigingen. De Javaan meent dat het mogelijk zou zijn om met de kleurlingen samen te werken in het streven naar menschelijk geluk en hij zou wenschen dat de intellectueelen onder de Aziatische volken, die meestal de Engelsche taal machtig zijn, zich met elkander in verbinding stelden en door gemeenschappelijk overleg met de hulp van hun welgezinde blanken, pogingen aanwendden om door toepassing van het stelsel van weten te geven en te nemen een behoorlijk aandeel te krijgen van het goede dat de aarde ons biedt.

„De Javaan" schijnt niet te beseffen, welke ontzettende krachten de samenleving beheerschen en hoe de zucht tot zelfbehoud even onweerstaanbaar werkt als de zwaartekracht. De blanken in Zuid-Afrika worden in hun bestaan bedreigd door de kleurlingen, voorloopig nog niet zoo zeer door de Aziaten, als wel door de enorme toeneming der kaffers, die hun vruchtbaarheid thans minder dan ooit door oorlogen en epidemiëen zien ingeperkt. Dat de Britsche regeering zich in den strijd tegen de invasie van Britsch-Indiërs jegens deze inschikkelijk toont, is dan ook alleen om de agitatie in die kolonie niet nog meer voedsel te geven, doch willen de blanken in Zuid-Afrika niet op den duur ondergaan, dan moet er strijd zijn, zij het slechts op politiek en maatschappelijk terrein; daarbij met geven en nemen iets te willen uitrichten schijnt geheel vruchteloos. Hoe de Transvaler de zaak zelf inziet blijkt eigenaardig uit onderstaand arti-

keltje, dat de *Nieuwe Rott. Courant* van 3 Maart ontleent aan *De vriend des volks* onder het opschrift; „Die ou spulletje."

Genl. Smuts het gehands-op voor die Asiate. Ons het 't verwag. Maar hands-op en hands-op is twee! Neef Jannie was omsingeld. Die Asiate vóor, en die Empire in die rug met kanonne en geweers — wat kon neef Jannie doen? Dis die ou storie o'er: die Jingos wil wel Afrika hê maar die Afrikaners kan hulle nie skeel nie. Van vammelewe af is die swartgoed en geel-goed hier vóor die Boer getrek. Eén troos het ons daarom: Dis dáardie spulletje wat gemaak 't dat Boer Boer blijf. Ons was al bang dat dit nou te lieflik sal gaan; nou is die vrees af. Ons Boere hoef nou nie so erg bekommerd te wees o'er konsiliasie en broederskap nie. Hulle denk meer van hulle swart en geel boeties[1]) die Boer-boeties van hulle is nog maar derde klas!

En nou? Dis maar die begin van die groot spook die! Ons sien o'eral dat die kleurlinge opgemaak worde teen die Afrikaanse bewindvoerders. Dr. Abdurahman, Adv. Gandhi en meer ander doen hulle bes om hulle mense te o'ertuig dat die Afrikaanse voormanne nie te o'ertuig is nie. In Basoetoland is 'n koerant wat die Asiate prijs o'er hulle „manlike tegestand" ens. Wat moet van die ding worde? Ons is hier, ons moet daaronder lij en onse kinders, maar glo ons sal oppas! Die eerste wat lij is die Europese handelaar hier en in Engeland. Daarom, denk ons, moet die Boere maar stil sit nou. Onse Engelse boeties wat hier is moet nou maar skreeuw, miskien skreeuw hulle die skreeuwers in Engeland dood. Want als die Boere voormanne die ding aanroer, dan word die Empire hulle als 'n pistool voor die kop gehou en dan is onse Engelse boeties tamelik stil. Ons moet nou maar die kat uit die boom kijk. Als die Asiate hulle nog 'n paar pond uit die sak rol, sal hulle wel wakker worde.

* * *

Een bestelbureau voor Indische ambtenaren. In de *Nieuwe Courant* van 29 Febr. j.l. wordt medegedeeld dat de „Vereeniging van ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur" te 's Hage een bestelbureau heeft geopend, van welks bemiddeling de ambtenaren van het B. B. in Indië kosteloos gebruik kunnen maken om voor zichzelf en anderen bestellingen in Nederland of in Europa te doen. Als administrateurs van dat bureau zijn door de Vereeniging benoemd de heeren Van Wely en Moret, Bazarstraat 44a aldaar. Bij het doen van zulke bestellingen stuiten de ambtenaren dikwijls op het bezwaar niet te weten, tot welke firma's zij zich met vertrouwen kunnen wenden, hoe de afrekening te regelen, enz. Thans kunnen alle transacties door tusschenkomst van die administrateurs plaats vinden, terwijl het bestuur een eigen prijscourant van betrouwbare leveranciers uitgeeft.

De bedoelde Vereeniging, waarvan het eerst in dit tijdschrift is melding gemaakt in de Jan.-afl. 1906 bl. 101, telde bij de oprichting 45 betalende leden en thans meer dan 300.

* * *

Merauké en wat daaraan voorafging is het onderwerp van een tweetal interessante opstellen van den heer Joh. F. Snelleman in de nummers van 29 Febr. en 7 Maart j.l. van *De Aarde en Haar Volken*, welke versierd zijn met een aantal typische afbeeldingen. Hij behandelt daarbij de geschiedenis onzer aanrakingen met Zuid Nieuw-Guinea sedert 1891, hoe er in 1892 getracht werd om den posthouder

1) Boetie = Boetje of broer, ook in het Neger-Hollandsch der Antillen, een woord vermoedelijk niet van Ned. oorsprong. (Zie het Negerhollands der Deense Antillen van D. C. Hesseling bl. 275.)

van Patani of Halmaheira over te plaatsen naar Silerika, beter Sariere of Sariere genoemd, en hoe deze het van 7 Dec. tot 6 Jan. 1893 zoo benauwd kreeg, dat hij er weer van daan moest. Verder de latere bezoeken, het gebeurde met de manschappen van de Pel en de definitieve vestiging te Merauké.

In het tweede gedeelte worden aan de hand van de opstellen van Pionier in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (waaraan in de *Ind.-Gids* 1907 II bl. 1717 onder anderen de beschrijving van Merauké ontleend is) verschillende bijzonderheden ontleend over de plaatselijke gesteldheid en de eigenaardigheden der bevolking, welke door den heer Sn. op gelukkige wijze konden worden aangevuld met hetgeen hij heeft mede te deelen over eene collectie ethnographica, die het *Museum voor Land- en Volkenkunde* te Rotterdam ontving van den gezaghebber van de „Valk", den Heer J. H. Hondius van Herwerden.

* * *

Het onderzoek naar goud in het Lawa-gebied. Als supplement op het *Koloniaal Verslag* over 1807 betreffende Suriname is een uitvoerig verslag verschenen, gedagteekend Paramaribo 10 Juli 1907, van de hand van den mijningenieur E. Middelberg, over het onderzoek naar goud in het Lawa-gebied. Het geeft vooraf een kort overzicht van de geschiedenis van het Lawa-gebied, waarbij de oorsprong wordt nagegaan der niet gerechtvaardigde reputatie daarvan als goudland bij uitnemendheid. Twee punten moeten niet uit het oog worden verloren, nl. ten eerste: dat de goud-industrie gedreven door inlandsche ontginners op door hen zelven ontdekte terreinen, noch in Suriname, noch in de aangrenzende Guyana's ooit tot een bedrijf van zoodanige stabiliteit aanleiding heeft gegeven dat spoorwegaanleg in verband daarmede een punt van overweging kon uitmaken, en ten tweede: dat het de taak van het goud-onderzoek was om na te gaan of de bodem van Suriname, behalve de voor den individueelen ontginner bereikbare, ook andere goudafzettingen borg, die langs anderen weg met voordeel ontginbaar dit wel deden. In gelijken zin oordeelde destijds de ingenieur Van Loon, van wiens rapport in dit tijdschrift (1905 I bl. 931) is melding gemaakt. Plaatsruimte ontbreekt ons het rapport meer in bijzonderheden te volgen, doch onder het hoofdstuk „Resultaten" leest men dat de exploratie van het Lawa-gebied heeft geleid tot het vinden van enkele zeer weinig uitgestrekte rijkere plaatselijke centra van goudvoering, in aansluiting waarvan naar de meer uitgestrekte van laag gehalte is gezocht, welk onderzoek niet tot eenig gunstig gevolg heeft geleid. Wanneer men als grens aanneemt terreinen van minstens 500 kub. M. inhoud, met een gemiddeld goud-gehalte van 0.4 gram goud, hetgeen bij een goudwaarde van *f* 1.50 per gram neerkomt op *f* 0.60 per M³. dan wordt volgens een gedetailleerde opgaaf van de vindplaatsen in de kreken, stroomende van het De Goeje-gebergte en van den uitlooper van het Fatoe Swieti-massief te zamen slechts een hoeveelheid van 423.067 M³. goudvoerenden grond gerekend. Toegegeven wordt dat dit cijfer nog iets zou kunnen stijgen door ettelijke terreintjes van gering oppervlak en gering volume; doch het wordt duidelijk geacht dat men op deze wijze nooit kan komen tot cijfers, die voor den aanleg van een spoorweg ook slechts het minste belang hebben.

De resultaten van het onderzoek naar goud in het stroomgebied der Tapanahoni- en de Grankreek alsmede naar andere mineralen zullen later worden medegedeeld. Het onderzoek is nog niet voltooid.

* * *

De Gouvernements-Marine in N.-I. In aansluiting aan het artikel, bedoeld in onze vorige revue blz. 397, wees W. in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 22 Febr. j.l. er op, dat diezelfde grieven ook besproken werden in de *Java-Bode*

van 16 Oct. en 17 Nov., in een redactioneel artikel van het *Nieuws v. d. Dag v. N.-I.* van 13 Dec. '07 en in de Jan.-afl. van het tijdschrift *De Zee*. Dit laatste artikel eindigde met het dienst nemen bij de G. M. ten sterkste af te raden, als er geen verandering in de bepalingen werd gemaakt.

In de *N. R. Ct.* van 1 Maart wordt aan het onderwerp een hoofdartikel gewijd. Daarin wordt gewezen op de belangrijke taak, welke die marine heeft, op den sympathieken indruk welke haar werkzaamheid op den buitenstaander maakt en op de geleidelijke verbetering die de financieele positie van het personeel in den loop der jaren heeft ondergaan. Toch meent de schrijver dat het tijdstip gekomen is om nogmaals tot verbetering daarvan over te gaan, omdat de gouv. marine, wil men niet onbillijk worden, niet mag achterblijven in de algemeene lotsverbetering, welke ook in Indië in de laatste jaren aan de orde is. Wat de grief betreft van overtocht in de 2e klasse, terwijl zoovele andere ambtenaren in de 1e klasse reizen, deze wordt gebillijkt als het tegenwoordige overtochtsreglement bestendigd mocht blijven. Nu echter de inrichtingen voor de passagiers 2e klasse op de Ned. mailbooten zoo belangrijk verbeterd zijn, had de regeering haar overtocht-reglement ten aanzien van de verdeeling in klassen moeten herzien, want op den tegenwoordigen foutieven grondslag worden tot nadeel van de schatkist een steeds toenemend aantal gouv. passagiers in de 1e klasse vervoerd. Wat de schrijvers van ingezonden stukken betreft, die, ofschoon niet rechtstreeks, het kiezen van een loopbaan bij de gouv. marine ontraden, zij nemen daarbij eene zware verantwoordelijkheid op zich. De schrijver van het hoofdartikel meent, dat voor flinke jongens, wier ouders geen kostbare opleiding kunnen bekostigen, de gouv. marine een loopbaan aanbiedt, waarin zij voor vele levenswenschen bevrediging zullen vinden. Aan de koloniale regeering om die loopbaan steeds aantrekkelijker te maken.

Naar aanleiding van dit hoofdartikel toont *B.* in de *N. R. Ct.* van 3 Maart uit eigen ervaring aan hoeveel er reeds is verbeterd, doch is ook van meening, dat er nog wel wat te verbeteren valt.

* * *

Levende fossielen. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Febr. jl. wordt de aandacht gevestigd op eene voordracht van Dr. Fritz Sarrasin „Ueber die niedersten Menschenformen des südöstlichen Asiens", de Wedda's van Ceylon, de Senoi van Malakka en de Toala van Celebes. Hij neemt eene verwantschap aan van deze drie onderling en tusschen deze en andere laagstaande stammen als de Koeboe's, de Bataks, de Gajo's en Alas op Sumatra en andere gelijksoortige menschen in den Riouw-Archipel, op de Philippijnen, in de Molukken en in Australië. Zoowel lichamelijk als in denk- en levenswijze komen al deze menschen overeen en hun groot verspreidingsgebied leidt tot de gevolgtrekking, dat deze stammen verbazend oud zijn, reeds geleefd hebben in een tijd toen Java, Sumatra en Borneo nog met het Achter-Indische vasteland verbonden waren, Borneo met twee bruggen over het eiland Palawan en den Soeloe-Archipel met de Philippijnen samenhing, terwijl ook Celebes met de naburige landen in gemeenschap stond. De schrijver beantwoordt de vraag hoe het komt dat deze antieke overblijfsels onveranderd zijn blijven bestaan te midden van in ontwikkeling toenemende menschen, waarom ook zij niet vooruitgegaan zijn en welke de oorzaak is, dat zij zich niet met anderen vermengd hebben en dus opgelost en verdwenen zijn. Voor het antwoord wordt naar het met een zevental afbeeldingen toegelichte opstel verwezen.

* * *

Spoorweguitbreiding naar de Aroe-baai. In aansluiting aan het vermelde in de vorige revue bl. 380, vinden wij dat in de *Deli-Courant* van 8 Februari jl. het

bericht voorkomt dat de administratie van de Deli Spoorweg Maat-chappij te Medan, van de directie te Amsterdam machtiging heeft verkregen om over te gaan tot het aanvragen van eene concessie voor het verlengen van haar trambaan Timbang—Langkat—Pangkalan—Brandan tot aan de Aroebaai, welke lijn 16 K.M. lang zal worden, in een wijden boog om de etablissementen der Koninklijke" te P.-Brandan ombuigt, de Balbalanrivier over zal gaan en dan Noordwaarts de kust zal bereiken, tegenover de Zuidelijkste punt van Poeloe Sembilan.

* * *

Bevordering van de ontwikkeling der Javanen. Het artikel van den Regent van Temanggoeng R. M. F. Tjokro Adi Koesoema, waarvan wij in de jongste Dec.-afl. blz. 1839 eene vertaling opnamen, schijnt daardoor, naar ons genoegen, meer algemeen de aandacht getrokken te hebben. Althans in de *Locomotief* van 11 Jan. j.l. wordt door den hoofdredacteur in zijn „Links en Rechts" naar aanleiding van die vertaling meer omstandig de aandacht op het streven van dien Regent gevestigd en nu onlangs vonden wij een opstel over „Regeling tot bevordering van de ontwikkeling der Javanen" in de *Nieuwe Courant* van 13 Maart j.l. waarin het Maleische opstel wordt besproken onder deze eenigszins afwijkende vertaling van den titel. In de *Loc.* wordt gezegd dat vele regenten van oordeel zijn dat de ontwikkeling van het Javaansche volk van boven-af (prijaji-scholen), niet van onder-op (dessa-scholen) moet worden bevorderd. Het blad is het daarmede niet eens, doch begrijpt dat niettemin vereenigingen als „Sasangka-Poernama" van het grootste nut kunnen zijn en vooral in het inlandsche bestuur over de bevolking belangrijke verbeteringen zullen kunnen aanbrengen. Het dringt dan ook aan op steun van regeeringswege.

De *N. Ct.* vindt deze beweging een verblijdend verschijnsel, vooral omdat zij van een inlander uitgaat. Dat er bij het meerendeel der hoofden niet genoeg volharding is om zulke instellingen in stand te houden, zal niemand verwonderen, die de inlandsche maatschappij kent. Juist daarom moeten regeering en bestuur de handen ineenslaan om de pogingen van dezen regent krachtig te steunen. De *N. Ct.* heeft echter eenige opmerkingen en vindt o. a. het verbod verkeerd om iets anders dan water, koffie en thee te verstrekken; het zou, bij absolute wering van sterken drank, toch andere dranken willen toelaten, om te voorkomen dat de leden elders gaan zoeken wat zij in de vereeniging niet vinden. Kaart spelen om geld wordt terecht afgekeurd, doch er zijn andere spelen, waarin vele inlanders genoegen vinden, zooals dammen, schaken en biljarten. Men moet in Tasikmalaja langs den weg zelfs inlandsche gaarkeukens vinden, waar een eigen gemaakt biljartje staat, dat druk bespeeld wordt. Ook dit blad is voor regeeringshulp en geeft het denkbeeld van rentelooze voorschotten van bijna *f* 300.— per vereeniging aan de hand.

* * *

Een Japansch-Chineesch conflict. Zooals o. a. vermeld wordt in de *Nieuwe Courant* van 8 Maart jl, werd in het begin van Februari de Tatsoe Maroe, een Japansche stoomboot, die volgens zeggen ter reede van Macao in Portugeesche wateren geankerd lag, door vier Chineesche kanonneerbooten aangeklampt en naar Canton gebracht, omdat de lading van dertig kisten geweren en veertig kisten patronen volgens de Chineezen smokkelwaar uitmaakte ten bate der opstandelingen. Japan zond een kruiser, eischte verontschuldiging voor het neerhalen der vlag, schadevergoeding en vrijlating van het schip. China heeft volgens sommige berichten in deze flink stand gehouden en kunnen bewijzen, dat het

in zijn recht was en Japan, dat weigerde de zaak aan een scheidsgerecht te onderwerpen, heeft volgens die berichten moeten toegeven.

Het *Vaderland* van 14 Maart zegt dat het moeilijk anders kan of de houding van China in deze netelige quaestie wekt allerwege sympathie. Japan moet, gaarne of niet, toegeven, vooreerst omdat het ongelijk heeft, doch, en dit is van meer gewicht in de politieke wereld, omdat anders zijn handel een gevoelige schade zoude lijden. Japansche invloed is niet vreemd aan de opstanden in Zuid-China. Studenten, die in Japan hun opvoeding krijgen, hebben dien aangestookt en Japansche kooplieden hebben de opstandelingen via Macao van wapenen voorzien. De verontwaardiging in Zuid-China is dan ook niet gering en te Canton heeft men zeer bereidwillig geteekend, om gelden bijeen te brengen voor een boycot van Japansche waren.

Bij haar jongste optreden is de Japansche diplomatie, volgens het *Vad.* gebleken overmoedig en vooral ondoordacht te zijn geweest.

Intusschen is volgens andere geruchten een ultimatum door Japan gesteld, en heeft de Chineesche regeering het in beslag genomene betaald en aan de overige eischen toegegeven.

Waar boven reeds gewezen is op de wijziging in denkbeelden ten opzichte van Japan bij den Britsche schrijver „Putnam Weale", zij er opgewezen dat van verschillende kanten zich reactie openbaart tegen het in de mode geraakte idealiseeren van Japan. In een ingezonden stuk in het *Alg. Handelsblad* van 13 Maart jl. vestigt F. K. te Amsterdam, die onlangs voor zaken in Japan vertoefde, op de onjuiste voorstelling, die het groote publiek zich van Japan maakt. Geen vreemdeling, die het met een gewoon oog beziet, vindt er iets ideaals. Banale steden met lage huizen en stoffige straten, slecht beheerde spoorwegen met ambtenaren zonder plichtbesef, treurig bediende electrische verlichting, slordige posterij, gemis aan hygienische voorzorgen, waardoor cholera ieder jaar terugkomt, enz. zijn eenige staaltjes van de meer prozaische opvatting, die een handelsman van dit land krijgt.

* * *

Idi. De Nieuwe Rotterdamsche Courant van 13 Maart wijdt een hoofdartikel aan deze haven van Atjeh's Oostkust, naar aanleiding van het feit dan blijkens een telegram van 10 Maart eene 60 man sterke Atjehsche bende ons etablissement aldaar is binnengedrongen, hetgeen er op duidt dat de vijand ons zelfs tracht aan te tasten in landschappen, waar sedert geruimen tijd rust en veiligheid heerschte. Hoewel de oorzaak niet kan worden vastgesteld, wordt in verband met het groot aantal bendeleden het vermoeden uitgesproken, dat de bevolking er med-plichtig aan was en dat de stemming van deze ten opzichte van ons bestuursbeleid er niet vreemd aan is

Dank zij de gunstige ligging op 160 Eng. mijlen van Penang was Idi reeds vóór de in 1883 ingevoerde scheepvaartregeling tot welvaart gekomen. Deze bevoorrechte positie heeft Idi tot voor kort behouden, daar ten opzichte van deze haven dikwijls gunstige uitzonderingsbepalingen werden gemaakt. De eerste afbreuk daaraan was het op 1 Sept. 1901 voor den algemeenen handel openstellen van Bajan. Deze zuidelijker dan Idi gelegen plaats ligt op 3,5 K.M. van de Simpang Aneuh-rivier en is met een Decauville-spoor met het daaraan gelegen Damar Toetoeng verbonden, waar de kleinere booten van de Paketvaart en de Engelsche bootjes van Penang kunnen ankeren. Deze kunnen daar rustig lossen en laden, een groot voordeel boven de reede van Idi, welke gedurende een gedeelte van het jaar woelig is, terwijl de Idi-rivier slechts bij hoog water met kleine ondiepe vaartuigjes is te bevaren. Reeds in 1902 daalde de waarde van den uitvoer

van Idi van *f* 1.049.997 tot *f* 579.175, doordien o.a. de peper van Bajan niet meer via Idi doch rechtstreeks naar Penang ging.

Had men aanvankelijk plan de Atjeh-tram slechts tot Idi door te trekken en daar een los- en laad-gelegenheid te maken, van dit laatste kwam niets toen de tram tot de Langsar-haven werd verlengd. Idi nog in Nov. 1900 in de regeeringsvoorstellen „de belangrijkste havenplaats van de Noord- en Oostkust genoemd, gaat wat de waarde van het handelsverkeer betreft achteruit en het ontving als het ware den doodsteek toen na het gereedkomen der Langsarlijn met 1 Febr. 1907 de havens van Idi en Bajan voor den algemeenen handel gesloten werden.

„Men denke zich", zegt de *N. R. Ct.*, „voor een oogenblik in den toestand van handelaren, van kleine neringdoenden en van al die categoriën van menschen, die in het handels- en scheepvaartverkeer van eene havenplaats hun brood vinden, en men stelle zich de stemming voor van die allen toen hun op eenmaal het middel van bestaan geheel of grootendee's werd ontnomen". Het sluiten van Idi werd, volgens het blad noch door het algemeen belang noch op andere gronden geboden. Ook zonder verband te zoeken tusschen die sluiting en den aanval op ons etablissement, zal uit een billijkheidsoogpunt Idi moeten worden opengesteld, omdat de G. G. tijdens het Atjeh-onderzoek voor Segli de toezegging heeft gedaan, dat deze haven dit lot zal ontgaan. Voor Idi pleit het een dergelijke tegemoetkomende houding

* * *

De Lands-koepok-inrichting te Weltevreden. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Maart j.l. ontleent aan de *Java-Bode* van 10 Febr. eenige bijzonderheden aangaande de inwijding der nieuwe gebouwen van het parc vaccinogène te Weltevreden, waarbij de Directeur Dr. Nijland een overzicht van de geschiedenis der koepokinenting gaf. Nadat in 1797 de koepokinenting door Jenner was ontdekt, werd zij spoedig over de geheele wereld in toepassing gebracht en in 1804 ook in Ned.-Indië ingevoerd. In dat jaar vertrok de chirurgijn-majoor Gauffré naar Mauritius, met de opdracht om de koepokstof van daar naar Indië over te brengen. Door telkens nieuwe slavenkinderen, die hij voor dat doel had medegenomen, aan boord in te enten, was het hem mogelijk om de vaccine te Batavia aan te brengen [1]). Op dezelfde wijze, d. w. z. door voortdurend overenten van arm op arm, werd zij in Ned.-Indië aangehouden. Met de destijds zeer onvoldoende communicatiemiddelen was deze wijze van verspreiding echter zeer gebrekkig, waarom in 1879 een proef genomen werd te Batoe Toelis bij Buitenzorg, om uit Europa ontvangen stof op kalveren in te enten, hetgeen mislukte. In 1884 kwam de officier van gezondheid Schuckink Kool op het denkbeeld kalveren in te enten met stof, afkomstig uit menschelijke vaccine-puisten.

Hoewel aanvankelijk tegengewerkt, gaven zijn proeven den stoot tot de oprichting van eene inrichting, die 23 jaren later in staat zou zijn door geheel Nederl.-Indië een hoeveelheid vaccinestof te verzenden, voldoende voor de vaccine van twee millioen menschen (zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1768). Door de juist voltooide uitbreiding hoopt Dr. Nijland binnen kort ja rlijks stof voor drie millioen inentingen te leveren. Voor eene gelijke hoeveelheid schijnt men in Duitschland 22 inrichtingen noodig te hebben.

Uit het verdere van dit artikel blijkt dan ten slotte *f* 100.000 voor de uitbreiding werd tegoed gedaan. Het gebouw is keurig afgewerkt en men werd in de gelegenheid gesteld een kort overzicht van het geheele proces te krijgen,

[1]) Men zie Ned.-Ind. Plakaatboek deel XIV, blz. 48, 63, 80—83, 86—88, en 171.

het inenten der dieren, het zoodanig stallen, dat zij verhinderd worden de ingeënte buikvlakte te bevuilen en het oogsten der stof. Vervolgens werden de vertrekken bezichtigd, waarin de koepokstof door middel van electrische molens innig vermengd wordt met bepaalde hoeveelheden verdunde glycerine, ten einde haar eenigen tijd bij de in Indië heerschende hooge temperatuur te kunnen bewaren, zonder hare virulentie te verliezen. De verpakking in glazen buisjes en deze weder in stukken pisangstam, omsloten door een blikken bus voor verzending naar elders werd verklaard, waarna ook de stallen in oogenschouw werden genomen, waarin de kalveren, na ontdaan te zijn van de pokstof, eenigen tijd gestationeerd worden, alvorens aan den leverancier te worden teruggegeven. Dit geschiedt om te vermijden dat zij in de kampong andere kalveren infecteeren en immuun maken, waardoor deze ongeschikt worden voor het voortbrengen van pokstof.

Als een bewijs hoezeer de koepok-inenting door de inlandsche bevolking op prijs wordt gesteld, dient dat die van Flores, na de onderwerping, tot kapitein Christoffel het verzoek richtte om toezending vun koepokstof en vaccinateurs.

J. E. D. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Het leven van Buddha. Oude verhalen uit de canonieke geschriften van het Zuidelijk Buddhisme, uit het Pali overgezet en toegelicht door Dr. Julius Dutoit. Uit het Duitsch vertaald door J. P. van der Vegte. Amsterdam, J. H. de Bussy. Prijs *f* 2.90.

Volgens het voorbericht meent de Duitsche vertaler, dat zijn boek eene leemte kan aanvullen, die misschien al dikwijls betreurd is, omdat in de vele wetenschappelijke werken, reeds over Buddha en het Buddhisme uitgegeven, wel de *leer* van den „Verhevene" min of meer grondig werd behandeld, maar eene uitvoerige, aan de oudste bronnen zich aansluitende, beschrijving van zijn *leven* ontbrak.

Naar onze meening is dit niet geheel juist. In menig werk is de legende van de geboorte, het leven en het sterven van Buddha uitvoerig behandeld naar de gegevens daarover in de oudste bronnen, Pali- en Sanskritgeschriften, gevonden. O. a. in *Buddhismus* van Prof. Rhys Davids, *Buddha, sein Leben, seine Lehre und seine Gemeinde* van Prof. Oldenberg, *Manual of Indian Buddhism* van onzen landgenoot Prof. Kern e. m.

Ook zijn de canonieke geschriften der Ti-Pitaka, welke hij vertaalt, reeds door andere geleerden (evengenoemde schrijvers, Prof. Cowell, Neuman, Max Müller e. a.) uit het oorspronkelijke in de Engelsche of Duitsche taal overgebracht; zooals trouwens Dr. Dutoit in zijne inleiding zelf aanduidt. Hij geeft dus niet veel nieuws, doch zeker is de vorm van het gegevene nieuw. Waar de beschrijvers van Buddha een aaneengeschakeld verhaal gaven, ieder in zijn eigen stijl, geeft Dr. Dutoit hier woordelijk den inhoud weder der geschriften, voor zoover ze handelen over Buddha's leven en optreden, en verzamelt hij in één boek thans wat, ook vertaald, slechts in een groot aantal werken en tijdschriften te vinden zoude zijn.

En gelukkig heeft de vertaler uit den overvloed der canonieke geschriften, welke hij voor zijn doel had kunnen gebruiken, zich bepaald tot die der Zuidelijke Buddhisten (Nepal, Ceylon), welke het meest vertrouwbaar zijn, en geen gebruik gemaakt van die der Noordelijke (Tibet, China, Japan), waarin met levendige phantasie de oorspronkelijke, eenvoudige feiten en verhalen met tal van bijgevoegde wonderen verduisterd zijn. Ook heeft Dr. Dutoit zooveel mogelijk woordelijk vertaald en de tekst dus niet naar eigen stijl en opvatting bewerkt, waardoor de oorspronkelijk zoo eenvoudige manier van zeggen — hoewel soms wijdloopig en vaak herhalend — behouden is gebleven; wat aan zijn werk een groote bekoring geeft en het voor de studie hooge waarde verleent.

Hoewel de schrijver door zijne vertaling der over het leven van Buddha handelende geschriften of gedeelten daarvan, niet bepaald het oog had op diens leer, wordt deze toch voldoende uiteengezet in de door hem vertaalde leerredenen van Buddha en vooral in het 3e Hoofdstuk, handelende over den laatsten tijd en den dood van den „Verhevene".

Zoowel voor hen, die van het Buddhisme eene studie willen maken, als voor belangstellenden in die leer, en dus ook voor theosofisten, is het boek in hooge mate belangrijk, waarvan de waarde nog wordt verhoogd door een aantal aanteekeningen van den vertaler en eene bijgevoegde verklarende lijst van eigennamen en bizondere uitdrukkingen.

Door den heer J. P. van der Vegte werd het in bizonder goed Hollandsch overgebracht. Slechts zeldzaam komt een germanisme voor en naar hij ver-

klaart, heeft hij zich woordelijk aan den Duitschen tekst gehouden. De Hollandsche uitgave laat niets te wenschen over; de druk is zeer duidelijk.

J. S.

Onze Indische Financiën. Nieuwe reeks Aanteekeningen door E. de Waal.
VIII. West-Borneo zonder de betrekkingen met de buren ten Noorden.
IX—X. Onze betrekkingen met, en andere aangelegenheden omtrent, Noord-Borneo.
Naar 't handschrift uitgegeven door E. A. G. J. van Delden, kontroleur Binn. Bestuur Java en Madoera.
(IX—X met een Voorwoord van G. P. Rouffaer). 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1907.

Het is zeker een buitengewoon geval dat van een reeks aanteekeningen, waarvan het eerste deel in 1876 en het 7de in 1884 verscheen, na 23 jaren nog drie deelen het licht zien. In dien tijd is een nieuw geslacht van ambtenaren en belangstellenden opgegroeid en alvorens tot de bespreking van het nu gebodene over te gaan, schijnt het niet overbodig uit de voorafgaande publicaties na te gaan wat nu wijlen de heer E. de Waal eigenlijk wilde. Zooals hij in Mei 1876 in zijn inleiding schreef, was het hem bij deze nieuwe reeks aanteekeningen over onze Indische financiën vooral te doen om een grondig onderzoek van den actueelen toestand. Staatkundige evenzeer als bloot wetenschappelijke redenen verbieden ons oordeel slechts te bouwen op eindcijfers van begrootingen en op sommige in het oog springende verschijnselen. In het Ve deel (bl. 143) wordt dat plan ten opzichte van de Buitenbezittingen nader toegelicht. Daar werd herinnerd aan de toezegging daaromtrent van Mei 1876: „Van de financiën der Buitenbezittingen is geen goed begrip te geven dan voor elk afzonderlijk in verband met haar politieken toestand. Ik stel mij daarom voor, aan den politieken en financiëelen toestand van die gewesten afzonderlijke aanteekeningen te wijden. Namelijk, indien de regeering die er dan zijn zal mij de noodige bescheiden verstrekt, en indien geen ander de taak overneemt". Lag in die laatste woorden: „reeds eenigermate de stille wensch dat een overnemer zou opdagen", de schrijver vervolgt weemoedig: „gedurende de laatste jaren al meer en meer door ziekte gestoord en gemaand moet ik ernstig betwijfelen, of de spanne tijds, die mij tot werken rest, wel zal toereiken om ook dit plan te volvoeren".....

Wat de droeve oorzaak was dat het niet werd afgewerkt, blijkt uit een in de inleiding van deel VIII vermeld later bijschrift op de kartonnen doos, waarin het handschrift daarvan bewaard werd: „Bewerking gestaakt wegens dreigende blindheid in '88".

In de overtuiging dat het voorgenomene in een zeer schadelijk gemis zou voorzien, heeft de schrijver in de e e r s t e plaats willen trachten door eenige ontvouwing van zijn denkbeeld een werkzoekenden lezer tot de overneming aan te sporen: „Het oogmerk was: de voor den algemeenen staatsbestuurder noodige kennis der tegenwoordige toestanden. Dus mede van 't naaste verleden in zoover als 't die toestanden verklaart, en van de in 't heden besloten kiemen der naaste toekomst". De aanteekeningen dienen niet voor den plaatselijken bestuurder, die bij zijn dagelijksche aanrakingen met het volk in tal van bijzonderheden dieper dient door te dringen en vooral niet voor geleerden, wien velerlei zaken boeien, die den staatsbestuurder niet aangaan.

Naast dat hoofddoel: nut voor de ingezetenen; het volk grondig te leeren kennen om het behoorlijk te besturen, klinkt het voor iemand, die alleen op den drogen titel van dit uitvoerige werk afging, als een verrassing, dat de schrijver er geheel iets anders in ziet en naast de ethische drijfveer ook een artistische huldigt, waar hij zegt (deel V bl. 147): „Loont alle welgemeende

arbeid zich zelf, bij dezen bezielt den werkman, den kunstenaar, de poëzie van 't onderwerp. Inderdaad is de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië, namelijk de samenvatting van haar eindfeiten, een verheffend poëem, zij 't dan geen zich gelijk blijvend epos. Er ligt in dat besturen van zoovele millioenen zielen over een zoo wijde uitgestrektheid door een handvol uit een zoo klein volk, — in dat behouden, bevestigen, uitbreiden, van zulk een heerschappij door het anders weinig uitblinkende hedendaagsche Nederland, — iets wonderbaars. En dat poëtische treft inzonderheid bij de Buitenbezittingen".....

In zijn hoop om de lust voor het schoone plan bij jongeren, frisscheren van geest, op te wekken, wordt de mogelijkheid ondersteld dat alle theoretische ontvouwing onvoldoende ware en daarom besloot de schrijver in de tweede plaats zelf eenige fragmenten van bouwstoffen te leveren, vooral om aan te toonen welke geduchte leemten er in onze openbare kennis van de Buitenbezittingen zijn, dus welk een veld zich hier aanbiedt voor wezenlijk nuttige werkzaamheid. Daarvoor werden de Lampongs gekozen.

In de derde plaats wilde hij nopens de Buitenbezittingen: „althans zoo ver den weg van het plan opgaan, dat men in dit werk aantreffe een zeer beknopt overzicht van elke politieke geschiedenis uit officieele bescheiden sedert 1838. Wie deze korte politieke kroniek, juister wellicht: dit register op de publieke gebeurtenissen gelijk zekere officiëele bescheiden ze beschrijven, met de politieke aanteekeningen in vorige deelen verbindt, heeft ten minste een beteren leiddraad dan tot heden bestond".

Doorziet men nu den bladwijzer van het VIde en VIIde deel dan blijkt, dat behalve de in deel V behandelde Lampongsche districten, nog in behandeling waren gekomen: Benkoelen, Sumatra's Westkust, Sumatra's Oostkust, Riouw, Palembang, Banka en Billiton.

De thans geboden deelen, handelende over West-Borneo, sluiten hierbij aan.

Zooals in de inleiding van deel VIII wordt gezegd is bij het voor de pers gereed maken van het handschrift de grootste nauwkeurigheid betracht. Van bijwerken is om goede redenen geen sprake geweest. Alleen een man als De Waal zelve zou bijwerken vermogen.

De aanteekeningen zijn gedagteekend van Jan. 1885 en de schrijver vermeldt daar zelf bij dat in de daarop volgende drie jaren slechts nu en dan wat is bijgevoegd. Om nu echter hieruit de gevolgtrekking te maken, dat zulk een niet bijgewerkte arbeid na een twintigtal jaren waardeloos zou zijn, kan alleen geschieden als men geen kennis neemt van hetgeen het boek inhoudt.

Om hiervan eenig denkbeeld te geven zij het volgende aangestipt. Na omtrent de Westerafdeeling van Borneo, welke noodeloos lange naam door den schrijver tot West-Borneo wordt verkort, eenige cijfers te hebben genoemd, waaruit o.a. blijkt, dat het uit niet minder dan 19 inlandsche staten is samengesteld en volgens de gegevens van Melvill (1849) 2805,9 Geogr. mijlen beslaat, worden de bronnen vermeld, waarover beschikt kon worden en de Assistent-Residenten en Residenten genoemd, die er achtervolgens het bestuur uitoefenden.

Al dadelijk blijkt hoeveel er nog moet zijn onder die bescheiden, dat geen publiek eigendom werd. Voor de politieke kroniek kon de schrijver putten uit de in deel V bl. 140 genoemde onuitgegeven politieke verslagen van den Gouverneur-Generaal aan den Minister over 1838—1854 (z.) zijn toen gestaakt en in de Kolon. Verslagen sedert 1855 zijn daarna geregeld politieke berichten opgenomen). Van hetgeen de opvolgende bestuurshoofden aanteekenden is nog een schat in de archieven begraven, zooals van Van Lijnden van 1846-'48,

Assistent-Resident van Pontianak, van den Resident Kater, die 31 jaar in dit gewest doorbracht (Aant. van dezen over de Batang-Loepar Dajaks in de *Indische Gids* 1883 I bl. 1). Verder een rapport van den Commissaris Weddik, in Mei 1844 met een opdracht belast (bl. 14). De nota van den majoor Andresen van 17 Dec. 1852 werd slechts gedeeltelijk in het politiek verslag overgenomen (bl. 22). Van een provisioneel reglement van den Commissaris Prins van Nov. 1854 ontbreekt de tekst (bl. 62), evenals van een door den G. G. goedgekeurd bevelschrift van den Resident van 1857, waarbij de kongsi Lanfong een politiek en zelfbesturend lichaam werd (bl. 66). Van de contracten, vermeld op een lijst (bl. 69) sedert 1818, schijnen enkele in de bronnen niet vermeld. Dit geeft den schrijver aanleiding om te herinneren aan een noot op bl. 262 in deel VI, waarin nu 25 jaar geleden aangedrongen werd op het verzamelen van alle na de afkondiging van het regeeringsreglement ,,met Indische vorsten en volken" gesloten verdragen met de erbij gevoegde regeeringstoelichtingen. Kenschetsend en geheel in den geest van hetgeen de heer De Waal leverde en dat ons anders wellicht onthouden zou zijn, is daarbij de opmerking dat een onzer beste schrijvers over koloniale zaken hieraan gedacht heeft. ,,Maar ongelukkig wilde hij meer, en wel een ,,volledige" en toegelichte verzameling over een ruimer tijdvak. Zulk méér willen heeft al dikwijls het aanstonds nuttige doen nalaten. Men beginne maar met dit laatste gemakkelijkste: hier een bundel over een kwart eeuw, een heel stuk Indische geschiedenis dus. Gaarne zien wij dan later onze historische kennis verrijkt door een vervolg over een vroeger tijdvak" [1]).

Op bl. 194 wordt er op gewezen welk een nuttige bron ook de *Javasche Courant* sedert 1816 is, waarop reeds in deel V bl. 158 de aandacht werd gevestigd. De arbeid daar aan de hand gedaan is echter nog door niemand opgevat.

Terugkeerende tot West-Borneo behandelen de aanteekeningen als rubriek A de algemeene regeeringspolitiek, ingeleid door het beredeneerde plan van Van den Bosch in zijne memorie voor Baud: ,,al onze krachten aan te wenden om Java, Sumatra en Banka wel te exploiteeren en te beschermen", en de overige bezittingen ,,tot den minst mogelijken omslag en de geringste kosten in te krimpen". Intusschen bleek het niet mogelijk een lijdelijke rol te blijven spelen, waar in 1843 een woedende krijg werd gevoerd tusschen Chineezen en Dajaks, een Britsch onderdaan radja in Serawak werd en Borneo meer algemeen de aandacht trok. In 1845 gaf Minister Baud dan ook de hoofdbeginselen van een nieuwe staatkunde aan, o.a. de aanstelling van een gouverneur voor geheel Borneo. Dit gaf aanleiding tot een (alleen in de *Jav.-Crt.* gepubliceerd) besluit van den G. G. Rochussen van 28 Febr. 1846, waarbij dit gouvernement werd ingesteld en Weddik tot gouverneur benoemd. Dat men ook toen phrases bezigde, die men niet op de keper moet bezien, blijkt uit de inleiding, die spreekt van ,,de pogingen, sedert meer dan 25 jaren aangewend, om de inlandsche bevolking van Borneo te verheffen uit den verachterden toestand, waarin dezelve leeft!" Rochussen hield van zulke versieringen — ,,pour l'Europe" — zooals de heer De Waal er ondeugend bijvoegt.

Rubriek B behandelt de Chineezen, sedert de achttiende eeuw op Borneo gevestigd, die daar onder kongsi-besturen meer en meer macht over de inlanders kregen en wier zelfstandigheid bevorderd werd door onze politiek van

[1]) In het vorige jaar is eindelijk een begin van uitvoering aan dit denkbeeld van den heer De Waal gegeven, door het verschijnen van het eerste deel (deel 57 der *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. N.-I.*) der door Prof. Mr J. E. Heeres bewerkte contracten enz. met inlandsche vorsten, dat volgens mededeeling van dien hoogleeraar in de loop van 1909 door een tweede en in 1911 door een derde deel zal worden gevolgd.

niet-bemoeiing met de binnenlanden. Onder hen waren de kongsies Taikong in Montrado en Lanfong in Mandor de machtigste. De gedurige wrijving met de belangen der inlanders en de zucht der Chineezen om hunne onafhankelijke positie tegenover de inlandsche hoofden te handhaven, gevoegd bij de geringe middelen waarover wij beschikten, maakte het besturen zeer moeilijk. Naast voorbeelden van uitnemende tact zooals van Von Kervel (bl. 27), ziet men treffend uitkomen wat minder gelukkige personenkeuze voor onheil kan stichten, toen Willer tot Resident werd benoemd. Het in Febr. 1850 voorgekomen geval met een praoe-poekat met smokkelwaar, waarbij een slinksche invoer, die jaren door de vingers was gezien, plotseling zoo hoog werd opgenomen, was de aanleiding tot een jarenlangen strijd. De Chineezen wilden de praoe althans ongedeerd weder in zee hebben, om tegenover de eigenaars te Singapore niet voor de waarde aansprakelijk te zijn, doch daar werd niet ingetreden en nu wilde het ongeluk dat juist een oorlogsschip aanwezig was om aan de opeisching kracht bij te zetten. Dit schip vertrok kort daarna om een verdere bestemming te volgen. Men moest, in den steek gelaten door hulptroepen, afdeinzen. Er ontstond een paniek, uit angst joeg men gewapende Dajaks de kongsielanden in, een vreeselijk bloedbad onder de Chineezen van Loemar en Boedah volgde en het begin van een treurspel was daar, dat eerst na jaren zou eindigen.

Bij rubriek C, over de inlandsche staten, wordt eene analyse gegeven van het model-contract, dat gewoonlijk met de hoofden daarvan werd gesloten en van de afwijkingen, die daarbij plaats hadden. Deze studie, met de interessante opmerkingen en critieken van den schrijver is thans nog van actueel belang. Aldus in hun onderling verband bekeken, is het merkwaardig hoe onzeker men was met de titulatuur, hoe sommige uitdrukkingen kwalijk strooken met de ondergeschiktheid der hoofden, hoe het verbod om zich rechtstreeks tot den Gouverneur-Generaal te wenden de veiligheidsklep sluit tegen dwingelandij van plaatselijke ambtenaren en feitelijk in strijd is met art. 112 R.R. (bl. 98, 99).

Op bl. 101 wordt met betrekking tot de verschillende rijken de kroniek hervat en wel achtereenvolgens van Sambas, Pontianak, Mampawa, Landak, Koeboe, Soekadana, Matan en Simpang. En ook hier wordt op onpartijdige wijze nagegaan wat de oorzaak van vele moeilijkheden en verwikkelingen was. Zoo ziet men in Sambas, nadat daar in Dec. 1846 op 73-jarigen leeftijd een verlicht en onzen vertegenwoordiger zeer genegen sultan Oemar is overleden, een zoon van den in 1828 gestorven Sultan aan het bestuur komen onder den naam van Aboebakar Tadjoedin, die aanvankelijk zeer tegen ons gekant is. Gedurende eenigen tijd verzoende hij zich met de gouvernements gezinden zijner familie en hielp hij in de krijgsverrichtingen tegen de Taikongers, doch de beterschap duurde kort en bij een tocht naar het landschap Sepang werkte hij zelfs tegen. Het wordt onbillijk geoordeeld al de beschreven daden aan zijn verwaarloosde opvoeding en aan zijn karakter te wijten. De politieke verslagen gewagen van sommige omstandigheden, die daartoe gedreven hebben. Zoo werd hem geweigerd naar Batavia te gaan om den G. G. hulde te bewijzen, werd hem in 1848 een contract, dat hij als drukkend beschouwde, opgedrongen, liet men in 1851 de uitgaven, die hij voor hulptroepen ged an had, voor zijn rekening, enz.

In Pontianak zien wij op bl. 123 het geval vermeld van een Sultan Osman, 75 jaar oud en 32 jaar aan het bestuur, die door de Nederlandsche autoriteiten met eerbied bejegend placht te worden, tot in 1850 een nieuw Resident (al weder Willer) de daardoor in zwang gekomen vormen onvereenigbaar achtte met de waardigheid van 's gouvernements vertegenwoordiger en met de bestuursbeginselen van Borneo. Op zijne gewone onmenschkundige wijze ver-

anderde hij het ceremonieel met dat gevolg, dat Osman zich diep gekrenkt in Juli 1850 tot den G. G. wendde. De beschikking, waaronder een berisping voor den resident, volgde pas („na onderzoek") in Maart 1851.

Merkwaardig is het al lezende op te merken hoe oud al die vorsten worden, zoo overleed in 1853 een Panembahan van Mampawa, oud 72 jaar, in 1845 een pangeran van Soekadana van 78 jaar en vindt men op bl. 224 vermeld, dat volgens vertrouwbare gegevens, de vorst van het kleine Soeaid, die in 1780 optrad en in Nov. 1879 overleed, 120 jaar oud werd!

Dat het bezwaarlijk gaat ons gezag maar zoo uit een streek terug te trekken, wordt op bl. 136 e. v. geïllustreerd door het gebeurde in Landak met zijn diamantmijnen, welke bij een contract van 1823 geheel onder ons beheer waren gebracht; de gravers moesten de ruwe steen aan het gouvernement leveren, doch tegen een hooger loon dan zij ooit ontvangen hadden benevens voorschotten; den Panembahan werd een schadeloosstelling toegelegd wier bedrag niet blijkt. De financiëele uitkomsten waren slecht. Daarom trok Du Bus alle uitgaven in, hetgeen veel verwarring tengevolge had, zoodat de bevolking „met den panembahan aan het hoofd" naar Sambas trok (waar toen de bestuurszetel was) om herstel van het rechtstreeksch bestuur te verzoeken.

Met deze staaltjes van hetgeen al zoo in dit deel te vinden is, dient kortheidshalve volstaan te worden, al bevatten de rubrieken D. bijzonderheden omtrent elke dier staten en omtrent de binnenlanden aan de Kapoeas en verder, en E. andere politieke gegevens omtrent de inlanders, ook nog veel wetenswaardigs.

De rubriek F, over krijgsmacht en vaartuigen, waarbij de schrijver onuitgegeven sterktestaten kon raadplegen, is overigens slechts kort, en rubriek G, de financiën en algemeene inkomsten, door gebrek aan gegevens zeer onvolledig. Tot 1861 is het volgens de destijds aangehouden algemeene boeken (waarover vroeger gesproken werd in deel V bl. 304 en 305 en deel VII bl. 173) mogelijk om de baten en lasten van dit gewest te scheiden en te constateeren dat het tekort, dat over 1839-'49 gemiddeld slechts *f*28,600 beliep (met één jaar, 1843, dat een batig slot van *f*9600 gaf), in het jaar 1854 tot *f*1,426,000 en in 1866 tot *f*531,000 was opgeloopen. Natuurlijk lag dit in hoofdzaak aan de militaire macht. Bij gebrek aan verdere gegevens kan uit verschillende onderdeelen op bl. 280 slechts gegist worden, dat de baten in 1881 omstreeks *f*196,000 minder waren dan vroeger en dat de lasten geen vermindering en eerder verhooging ondergingen.

Zou men uit een en ander de gevolgtrekking maken, dat het jammer is, dat die algemeene boekhouding niet meer bestaat, t. a. p. leest men in een noot, dat de heer De Waal dit werk evenwel de kosten, nog Minister zijnde, niet waard achtte. „De algemeene boeken, een gemengde staats- en koopmansrekening, waren omtrent belangrijke punten meer geschikt om te misleiden (wat zij een poos terdege deden) dan om voor te lichten. Gelukkig liet men ze in den lateren tijd veelal ongebruikt".

Op bl. 282 wordt opgemerkt, dat o.a. de kosten der Landmacht voor elke Buitenbezitting door het betrokken departement zonder te veel inspanning zouden zijn te berekenen, terwijl van B. O. W. wordt verondersteld, dat de kosten thans veel minder zullen zijn dan in 1857-'59, toen de nieuwe inrichting op een aantal plaatsen nieuwe gebouwen, enz. vereischte. Terwijl omtrent de uitgaven voor den gewestelijken dienst de jaarlijks sedert 1892 in de verslagen der B. O. W. opgenomen verwerkte bedragen (zie § 5 bl. 4 van het verslag over 1905) hier een nieuw gegeven verschaffen om tot de kennis der baten en lasten van elk gewest afzonderlijk te komen, verdient overigens de opmerking van deel VI bl. 214 behartiging, dat er reeds een niet te versmaden

wegwijzer in de duisternis gewonnen ware, indien de gewestelijke besturen de ontvangsten en uitgaven te hunnent, ook die der land- en zeemacht, zoo nauwkeurig mogelijk, met de noodige toelichting, bij hun jaarverslag opnamen. Dit geschiedde vroeger in vele.

Bladert men nog ten opzichte van één punt dit deel door, dan blijkt dat het gouvernement wel eens wat al te huiverig is om belastingen aan de inlandsche bevolking op te leggen. Zoo vorderen Sultan en apanagehouders van Sambas (bl. 115) *f*5 à *f*10 van elk Dajaksch gezin betaalbaar in natura, werd door de staatjes aan de Kapoeas (bl. 187) een „hassil taneman" van *f* 8 's jaars per gezin geheven in geld en in producten, en werd de Mohammedaansche propaganda bevorderd omdat de gewoonte medebrengt, dat de Maleiers minder belasting betalen dan de Dajaks (bl. 245). Toen echter de Resident in 1877 na het herstellen der orde onder de Loepar-Dajaks (bl. 238) eene belasting van *f* 2 aan elk gezin oplegde, werd dit als in strijd met art. 58 R.R. door de regeering afgekeurd, met last om de heffing onverwijld te staken en 't betaalde terug te geven. Raadpleegt men hierbij de jongste ontwerp-begrooting van Nederlandsch-Indië voor het loopende jaar 1908, dan komt als hoofdelijke belasting in de geheele Westerafdeeling van Borneo slechts een totaal bedrag van *f*11,000 daarop voor.

De deelen IX en X, in één band vereenigd, vormen hetgeen de schrijver bijeengebracht voor zijne in de vorige aanteekeningen in blanco gelaten rubriek *H*: „Betrekkingen met de buren ten noorden". Wel is deze tekst niet geheel voltooid, doch deze deelen sluiten de nieuwe reeks aanteekeningen volgens den heer Rouffaer op gelukkige wijze af. In zijn voorwoord wijst deze op het belangrijke dezer uitgaaf, n.l: dat zij eene doorloopende studie bevat over het leven en de daden van James Brooke op Noord-Borneo van 1 Aug. 1839 tot zijn dood in 1868. „Zij bevat daardoor *de éérste biographie van Nederlandschen kant over James Brooke*, den stichter van een belangrijke Britsche enclave in onze Nederlandsche Oost, onzen „besten kolonialen vijand" nà Raffles".

Daar deze aanteekeningen niet verder loopen dan 1884, heeft de heer Rouffaer ze verrijkt met een overzicht van de sedert verschenen literatuur over Brooke en Serawak en hij besluit zijn voorwoord met een beschrijving van Brooke, ontleend aan het verhaal van kapitein C. Ross, die hem op 24 April 1846 bezocht en een kort doch scherp beeld van Brooke's voorkomen geeft, dat geheel past in de karakteristiek van De Waal's arbeid.

In het IXde deel vindt men een overzicht van den toestand op dit gedeelte van Noord-Borneo vóór Brooke en de wording van den staat Serawak beschreven. Ook hier op de eerste bladzijde reeds de verklaring dat niet gestreefd is naar grondig onderzoek; doch, steeds meenende dat gebrekkige proeven de beste prikkel zijn tot iets beters, — dat zij bepaaldelijk het eenige middel zijn om zekere bekwame medemenschen aan 't werk te krijgen, die ongaarne „een boek" schrijven, maar zeer gaarne aanteekeningen op boeken van anderen maken — beoogt de schrijver ook hier slechts een beknopte kroniek, of eene eenigszins geordende verzameling van voorname gegevens, met enkele opmerkingen. Vervolgens worden de bronnen gegeven, die hij raadpleegde en ook de niet door hem gelezen literatuur, voornamelijk een aantal Parliamentary Papers, waarvan de lectuur aan de bedoelde makers van kantteekeningen wordt overgelaten.

Bij de beschrijving van den vroegeren toestand ter Noordkust wordt het eerst melding gemaakt van onze oude aanrakingen met het Sultanaat Broenei. Waar dit rijk een vage Oostersche opperheerschappij over de geheele Noord-

kust uitoefende was het onvermijdelijk dat er aanrakingspunten ontstonden. Zoo waren de stroomgebieden van de Loepar en de Sadong, het landschap Serawak, aan de zuidzijde begrensd door dat van de Kapoeas en had er gemeenschap van de Dajaks aan dezen stroom over de waterscheiding met Serawak en Singapore plaats. De Sultan van Sambas, verwant aan het vorstenhuis van Broenei, was in 1820 over een handelstransactie met dien staat in onmin. In 1822 zond de commissaris Tobias een brief aan den Sultan van Broenei om onderhandelingen aan te knoopen en in 1823 den achtenswaardigen en bekwamen Arabier Said Hassan, doch zoo min het verslag van diens reis, als tot welke overwegingen der Regeering deze aanleiding gaf, is bekend geworden. In 1823 toog G. Müller krachtens opdracht der regeering met een kanonnenboot en vier prauwen van uit Sambas naar de rivier Redjang om daar een bezoek aan de Kajans te brengen, die in 1821 een gezantschap naar Sambas hadden gezonden, doch keerde wegens vijandige demonstraties der zeeschuimers terug. Op zijn voorstel om met een eenigszins imposante macht naar Broenei te gaan en den Sultan te bewegen het gouvernement als leenheer te erkennen, ging de regeering om niet bekende redenen niet in. Ook een dergelijke zending in 1831 door Ass. Res. Ritter voorgesteld werd afgeraden door de generale directie van Financiën. Het slot was dat een broeder van den Sultan van Sambas werd afgevaardigd, die een jaar weg bleef, met geschenken en twee rijksgrooten terugkeerde, doch overigens er niet in geslaagd was om de regeeringskringen in Broenei te overtuigen van de wenschelijkheid eener overeenkomst.

De schildering van den toestand in 1839 in Broenei is karakteristiek. Een zwakhoofdig, hebzuchtig en gemeen Sultan, met een oom, pangeran Moeda Hassim, die na hem de hoogste waardigheid bekleedt. Daartegenover nog een oom, pangeran Joesoef, beide met eigen aanhang. Eindelijk een derde partij onder een sluwen geldgierigen schoonzoon, pangeran Moemien. Onder die omstandigheden is het niet te verwonderen, dat regelmatig bestuur ontbrak. De sultan handhaafde zich tegen onderhoorigen en de partijhoofden deden dit tegen elkaar, door benden gewapende booswichten. Deze centrale regeering ontwikkelde weinig macht en de sultan oefende slechts in zoover gezag, dat hij aan verschillende plaatselijke machthebbenden, zoo Dajaks als Maleiers vrijbrieven gaf om te halen wat men kon, mits hem cijns betalend. Toch waren er nog kooplieden, die op flink gewapende schepen handel dreven. Wat de kustbewoners betrof, de van buiten af gekomen Maleiers met hun vuurwapens waren ook hier de baas en de Dajaks, oorspronkelijk allen van de Kapoeas afkomstig, hielden zich meest in het binnenland langs de rivieren op. Toch waren sedert het midden van de 18de eeuw ook een aantal zee-Dajaks langs de kusten gevestigd, belust op koppensnellen, in welke neiging zij gesteund waren, omdat in de tweede helft van die eeuw de zeeroovers uit gebrek aan volk Dajaks o.a. van Seribas in dienst namen tegen genot van de koppen der onbruikbare geroofden. Later kwamen ook de Sekarangs onder een energiek hoofd, Sahib, op zee en allengs werden de Dajaks van die twee vestigingen meer en meer de gelijken der Maleiers en moesten deze een grooter deel van den buit aan hen afstaan, hoewel zij zelden tot den Islam overgingen, wegens hun gehechtheid aan varkensvleesch.

Bij de verdere beschrijving der verschillende Dajaks blijken tot in 1864 de Malanau's het minst bekend te zijn, die aan de kust woonden van de monding der Redjang tot en met de Bintoeloe. Zij waren sterk met Maleiers vermengd, het koppensnellen vergeten, doch valsch, niet aangevallen vredelievend en zeer nijver. Van de Dajaks langs de Redjang worden die met en zonder vaste woonplaats onderscheiden. Aan het hoogste eind staken de Kajans uit,

volstrekt onafhankelijk, die ook bezuiden de Ballee naar de Kapoeas toe woonden en verder noordwaarts. Zij stonden in verband met de Kennias en de Malans. Onder de Dajaks zonder vaste woonplaats worden de Bakatans, Boekiets en Poenans genoemd; zoodat men hier verschillende namen aantreft, ook op Nederlandsch gebied wel bekend.

Omtrent het eigenlijke district Serawak verneemt men dat omstreeks 1832 de inheemsche Maleiers in hoofdzaak zetelden te Lidatana op 40 Eng. mijlen van de kust en in de buurt de afgevaardigden, die Broenei bij behoefte gewoonlijk zond. Westelijk aan de Loendoe huisde een kleine troep dappere Dajaks, de van elders verhuisde Siboejaus onder tomenggoeng Sidjoega en meer binnenwaarts nog andere stammen, onder eigen hoofden. Het opperbestuur was tegen een cijns van 300 realen 's jaars door het Sultanaat gelaten aan drie Maleiers uit de aanzienlijken te Lidatana, met den titel van Datoe. Twee daarvan, de gebroeders Gapoer en Ali heeten petinggi, de derde toemenggoeng.

Deze streek lokte weldra Chineezen uit Sambas, toen er goud en antimonium ontdekt werd en de Broeneische regeering, die uit die vondsten munt wilde slaan, zond een pangeran, Makota genaamd, met talrijk gevolg om het recht van den souverein te doen gelden. Hij bezocht onderweg den sjerief Sahib aan de Sadong, wiens hulp hij noodig had om den handel in antimonium op Singapore niet te belemmeren, waartegen dezen in ruil strooptochten in de bovenlanden zouden worden toegestaan. Makota vond Lidatana ondoelmatig gelegen en vestigde zich 15 Eng. mijlen benoorden daarvan op een plaats door hem Koetjieng gedoopt. Toen hij alle antimonium tegen lagen prijs opvorderde, weigerden de genoemde drie datoes gehoorzaamheid en verhuisden naar Siniawan aan den rechterarm van de Serawak, waar zij zich versterkten en vele Dajaks uit den omtrek meesleepten. Er werden door hen eenige Chineezen uit Sambas vermoord, die met goud huiswaarts keerden, zoodat weldra zoowel de zeeroover Sahib als de Chineezen Siniawan aanvielen. Hoewel de eerste veel menschen doodde en roofde, wisten de Maleiers en Dajaks zich onder den dapperen petinggi Ali staande te houden en den aanval der Chineezen af te slaan. Inmiddels kwam de Broeneische prins Joesoep over, die het district aan Sambas wilde verkoopen, doch deze poging werd verijdeld door den reeds genoemden prins Hassim, die met een aantal broeders en gewapenden naar Koetjieng toog, „hetgeen tengevolge had dat Joesoep huiswaarts keerde en Makota onder Hassims opperbevel het bestuur bleef voeren. De opgestane datoes, door Joesoep tot verzet aangemoedigd, zaten niet stil en het was juist bij het tweede bezoek van James Brooke, dat deze gelegenheid vond om Hassim in zijne bestrijding van het verzet te Siniawan te steunen en aldus den grondslag tot zijn latere verheffing t t Radja te leggen.

Er wordt thans van dezen hoofdpersoon van het verhaal een beknopte levensgeschiedenis en karakterbeschrijving gegeven en men volgt met spanning hoe Brooke zich geleidelijk laat gelden. Daarbij worden de Engelsche gegevens aangevuld en het is wel eigenaardig dat terwijl hij met Hassim en Makota druk over de Hollanders praat en hen stijft in hun tegenzin tegen deze, niettemin op zijn verzoek de betrokken autoriteiten door de N.-I. regeering den 30sten Oct. 1839 werden aangeschreven hem alle mogelijke, niet tegen de wet indruischende faciliteiten te verleenen. Van deze in Eng. bronnen niet vermelde beschikking zou hij weldra de goede werking ondervinden. Dit in verband met de reis van Singapore op 29 Nov. 1839 per Royalist aanvaard, waarop hij Celebes bezocht en later via Semarang terugkeerde. Van wat hij daar deed stelde de schrijver de vermelding tot later uit in een kroniek van Celebes (bl. 55), die echter in de pen bleef.

Op 29 Aug. 1840 kwam Brooke ten tweeden male te Serawak, doch met het aanvankelijk voornemen om naar Manilla, China en elders te gaan. Terwijl Hassim hoopte dat de opstand te Siniawan wel door gemis aan leeftocht zou ophouden, maakte Brooke een uitstapje naar Sadong. Van daar terugkomend bleek de toestand evenwel niet verbeterd; bij een bezoek aan Hassim's leger onder Makota zag hij daar zooveel voorbeelden van lafhartigheid, verraad, intrige en lauwheid, dat hij naar Koetjieng terugkeerde om aan Hassim te zeggen, dat onder zulke omstandigheden van een langer verwijlen in Serawak, waarom deze hem verzocht had, geen sprake kon zijn. Volgens een der verhalen van Brooke van 1841 zou Hassim, indien men er in slaagde met Brooke's hulp het oproer te bedwingen, hem het beheer van het land met de inkomsten hebben aangeboden, behoudens een kleine cijns aan den Sultan van Broenei; terwijl een van zijn broeders zou blijven om voor de gehoorzaamheid der Maleiers in te staan. Het gelukte Brooke inderdaad den opstand te bedwingen en van Hassim genade voor de overwonnenen te verwerven. Uit de officieele stukken blijkt echter, dat een 500 menschen met petinggi Ali aan het hoofd naar ons gebied uitweken en in het grensdistrict Sidieng van Sambas aankwamen. Wat van Siniawan over was, werd overgeleverd aan de Chineesche kongsi Santikioe, die alles ten vure doemde en iets verder een ander dorp te Toendoeng aan de Serawak bouwden.

Toen het verzet voor goed onderdrukt was, herhaalde Hassim het aanbod en na een maand onderhandelen nam Brooke het aan onder voorwaarde, dat deze hem alle steun en bijstand zou geven om de lagere volksklassen tegen verdrukking en plundering te beschermen. Terwijl men getuige is van de moeilijkheden, die Brooke nog te overwinnen heeft, wegens den geheimen tegenstand van Makota, zien wij hem eindelijk op 25 Sept. 1841 als radja van Serawak, leenman van den Sultan van Broenei optreden .

Alvorens verder te gaan wordt hier ingelascht wat, luidens de officiëele bescheiden, van de zijde der Nederlanders geschiedde en dan is de tegenstelling wel groot als men ziet welk een man destijds als Assistent-Resident te Sambas het gezag voerde. Deze bekreunde zich niet om den wil der regeering, doch zette de Siniawansche opstandelingen steeds tegen Brooke op. Volgens Veth's werk over de Westerafdeeling verdween de door onze geschiedschrijvers opgehemelde ambtenaar Bloem in 1841 van het tooneel, misschien verplaatst om een betere verstandhouding met de Engelschen te bevorderen. Volgens de stukken echter, zooals nu blijkt, wegens zware beschuldigingen tegen hem als bestuurder en als persoon ingebracht. Hij werd bij besluit van 22 Febr. 1842 oneervol ontslagen, omdat bewezen was dat hij zich „onrechtmatige inkomsten" verschafte, „willekeur, afpersing, knevelarij, ontrouw in het beheer van 's lands gelden en goederen" pleegde. Het verband tusschen deze eigenschappen en zijne bemoeienissen ten aanzien van Serawak valt in het oog. Hassim schreef in Aug. 41 over Bloem, dat „de manieren van dien inboorling van Bandjermasin" hem gebleken waren niet die te zijn „van een Europeaan, die een blank vel heeft".

Het verschil tusschen Bloem en Brooke was dan ook al heel groot en het slot van dit deel geeft aan de hand van Brooke's geschriften een sympathiek beeld van den laatsten. Hij had in den aanvang als rechtstreeksche weermiddelen het gewapende vaartuig de Royalist, een gekochte oorlogsprauw en een vijftal Europeanen. Daarbij was er een oorlogsschip, de Diana, geweest en verkeerden de grooten en het volk in de meening, dat de Britsche overheid te Singapore hem beschermde. Aanstonds na zijn optreden den indruk van een en ander benuttigend, noopte hij Hassim de als gijzelaars aangehouden muitelingen vrij te laten. Dit gebeurde, op 10 jonge dochters na, welke Hassim's

broeders behielden en het is wel karakteristiek te vernemen, dat de Maleiers te verblijd waren over deze voorbeeldelooze teruggave der groote meerderheid, om niet in die kleine korting, welke tevens een eer bewees, te berusten.

Reeds dadelijk bij zijn optreden stelde Brooke een geregelde openbare rechtspleging in, hetgeen veel moeite kostte met betrekking tot de volgelingen der Broeneische grooten, die aan straffeloosheid gewoon waren. Op 10 Jan. 1842 werd voorts een grondwet in de Maleische taal afgekondigd, die acht artikelen bevatte. Het uitgeweken volk kwam geleidelijk terug. De destijds opgestane drie datoes werden weder in hun ambten hersteld en een algemeene politiek van orde en verzoening gevolgd. Hij gaf echter bewijzen van beleid en trachtte bij het te keer gaan van het koppensnellen en dergelijke misbruiken slechts geleidelijk zijn doel te bereiken. In zijn dagboek van 1842 teekende hij o.a. deze woorden aan: „But never must I appear in the light of a reformer, political or religious; for to the introduction of new customs, apparently trivial, and the institution of new forms, however beneficial, the disgust of the semibarbarous races may be traced. People settled like myself too often try to create a Utopia, and end with general confusion. The feeling of the native which binds him to his chief is destroyed, and no other principle is substituted in its stead; and as the human mind more easily learns ill than good, they pick up the vice of their governors without their virtues, and their own good qualities disappear, the bad of both races remaining without the good of either".

De geschiedenis der volgende jaren legt bewijs af van zijn persoonlijken moed, als hij te strijden heeft met de zeeroovers en allerlei gevaren dreigen. Uit de aanhalingen, welke in het slot van dit deel worden gedaan, o.a. uit een langen brief van Juni 1842 aan zijne moeder blijkt, dat deze man van de daad een sympathiek idealist was. Hij schrijft hoe hij zich den beschermer voelt van het volk aan die rivier, Maleiers zoowel als Dajaks, en hoe hij zich, waar door zijn vertrek hun lijden zou toenemen, aan God en zijn geweten verantwoordelijk acht om te blijven: „I have found a sphere of action which is worthy of pursuit, and when I see around me many grateful beings, many who owe to my exertions their lives and all they have, I feel that I have not lived in vain....." En verder: „It shall never be said of me that I have entered on this enterprise for the sake of gain".....

Na deze uitvoerige aanteekeningen, al lezende gemaakt, zou het te ver voeren nog lang bij het Xde deel stil te staan, waarin de schrijver zich voorstelde in een algemeen overzicht (A) de feiten van Brooke's veelzijdige latere geschiedenis aaneen te rijgen en in een bijzonder gedeelte (B) te handelen over: 1. Brooke's verhouding tot Broenei ten opzichte van eigenlijk Serawak; 2. als voren ten opzichte van de landen beoosten; 3. andere bijzonderheden omtrent Broenei; 4. Brooke's onderhandelingen met de Britsche regeering; 5. zijne onderhandelingen of voornemens daartoe, met andere mogendheden; 6—8 zijn binnenlandsch bestuur; 7. bestuur over eigenlijk Serawak; 8. id. over de landen daarbuiten; 9. den zeeroover van elders, en 10. de verhouding van Serawak gedurende Brooke's regeering tot Nederland na Juli 1842.

Van dit plan ontbreken de rubrieken van B 8—10 geheel, daar de bewerking van het handschrift door De Waal werd gestaakt, doch wat hij gaf is, zooals de heer Rouffaer terecht opmerkt, zoo boeiend, dat het dikwijls leest als een roman en men mag bewerkers en uitgevers dankbaar zijn, dat zij deze taak vervulden, een taak zeker niet gemakkelijk als men het fac-simile van het handschrift beschouwt, dat als curiositeit bij het laatste deel is gevoegd.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET VAN EEDEN-FONDS EN DE FLORA VAN WEST-INDIË.

Het in December van het vorige jaar verschenen 38ste *Bulletin van het Koloniaal Museum* te Haarlem is tevens het eerste der publicaties van het Van Eeden-fonds, dat als eene zelfstandige onderafdeeling dier instelling in het leven is geroepen. Uit de in deze uitgave opgenomen bescheiden wordt het volgende omtrent de wordingsgeschiedenis daarvan ontleend.

Op 22 Dec. 1900 richtte het bureau der Commissie voor de inzendingen op de tentoonstellingen te Haarlem en te Parijs van uit Paramaribo eene circulaire aan de ingezetenen van Suriname, waarin werd medegedeeld, dat van de voor dat doel bijeengebrachte gelden een bedrag van *f*1000 hoogstvermoedelijk onverbruikt zou blijven. Uit goede bron wist het bureau dat het onderzoek van den nog zoo weinig bekenden plantengroei van Suriname een der lievelingsdenkbeelden vormde van den heer F. W. van Eeden. Naar aanleiding daarvan stelde het daarom voor, bij voldoende deelneming van Suriname's ingezetenen, dit bedrag tot grondslag te doen strekken van een fonds bestemd voor dat onderzoek en dit fonds, waaraan het Bureau den geëerden naam van den toenmaligen Directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem zou willen verbinden, ter beschikking te stellen van den Heer Dr. M. Greshoff, destijds onderdirecteur dier instelling, met verzoek om ook in Nederland pogingen tot uitbreiding er van te willen doen.

De heer Van Eeden, die met de zaak zeer ingenomen was, aanvaardde blijkens zijn brief van 14 Febr. 1901, de hem bewezen hulde en stelde uit eigen middelen eveneens een bedrag van duizend gulden ter beschikking. De dank daarvoor, neergelegd in het schrijven uit Paramaribo van 25 Maart 1901 en onderteekend door de heeren G. H. Barnet Lyon en A. J. v. d. Houven van Oordt, respectievelijk Voorzitter en Secretaris van het in de West gevormde Comité, bereikte den heer F. W. van Eeden kort voor zijn dood, want blijkens het onderschrift van het tweede der beide bij deze uitgave gevoegde portretten werd hij op 26 Oct. 1829 geboren en overleed hij op 4 Mei 1901.

Ondertusschen naderde het fonds het doel, dat men zich voorstelde. Reeds in het volgende jaar kon het comité aan den inmiddels als Directeur van het Koloniaal Museum opgetreden Dr. M. Greshoff berichten, dat op 7 Maart 1902 door den Gouverneur een commissie was aangesteld voor het „Van Eeden-fonds", waarvan de heer G. H. Barnet Lyon als president en de heer F. C. Curiel als secretaris waren gekozen en dat in de kolonie *f*6388 voor dat doel waren bijeengebracht. Eene in 1903 in Nederland verspreide circulaire berichtte, dat door bijdragen in beperkten kring dit bedrag tot *f*9000 was opgevoerd, doch in verband met vele aanvragen voor andere zaken, met name het toen in wording zijnde „Veth-fonds", beliep de inschrijving aldaar aanvankelijk niet veel meer dan *f*1000.

Uit de overgelegde jaarverslagen blijkt, dat de Kon. familie zich ook hier niet onbetuigd had gelaten, doch dat men in 1903 nog niet was genaderd tot het gewenschte bedrag van *f*15,000.—, dat als stamkapitaal noodig werd geoordeeld, om het fonds voor West-Indië in hoofdzaak te doen werken als het Buitenzorg-fonds werkt voor Oost-Indië. In 1904 werd het ontbrekende aan-

gevuld, in hoofdzaak ten gevolge van een aanbod van den heer J. T. Cremer, die *f*1000 wilde beschikbaar stellen, als er vier andere personen werden gevonden, bereid om een gelijk bedrag te storten.

De Nederlandsche commissie, bestaande uit de heeren W. van Esveld, Hoofddirecteur der Surinaamsche Bank, H. P. Wijsman, Hoogleeraar te Leiden en den genoemden heer Greshoff, leed een gevoelig verlies door het overlijden op 2 Febr. 1905 van eerstgenoemde. Zijn plaats werd ingenomen door Mr. G. M. den Tex. Toen het bestuur weder voltallig was en van de Surinaamsche commissie instemming was verkregen met het plan om de werkzaamheden van het fonds ook uit te strekken over de West-Indische eilanden, werden de Statuten opgemaakt, die in deze eerste publicatie mede zijn afgedrukt. Tevens bevat deze een tweetal wetenschappelijke bijdragen, namelijk een lijst van planten, die in Suriname voorkomen, met een geschiedkundig overzicht van het Onderzoek naar de flora van Suriname door Dr. A. Pulle te Utrecht en een lijst van planten, die door de bewoners van de drie Nederlandsche Antillen, St. Eustatius, Saba en St. Martin als geneeskrachtig worden beschouwd van Drs. J. Boldingh.

Wijders stelde het fonds reeds in 1904 een bedrag van *f*250 beschikbaar voor het onderzoek van de flora der boschstrook bij den spoorwegaanleg in Suriname doorsneden, volgens een plan van Dr. van Hall en op voorstel van Prof. Dr. F. A. F. C. Went te Utrecht *f*600 als bijdrage voor eene botanische reis van den heer Drs. J. Boldingh naar St. Eustatius, teneinde aldaar planten te verzamelen in verband met de samenstelling van een „prodromus" der flora van de Nederlandsche Bovenwindsche eilanden. De commissie meende, dat deze subsidie-aanvrage alle waarborgen bood voor degelijken floristischen arbeid, temeer daar het onderzoek van den heer Boldingh zou aansluiten bij de, mede onder Prof. Went's bekwame leiding bewerkte dissertatie van den heer Pulle over de planten van Suriname. In het verslag over 1906 wordt met genoegen geconstateerd, dat de reis van den heer Boldingh, naar Prof. Went's oordeel, buitengewoon goed geslaagd is; hij bracht een herbarium van 3300 nrs. mede en een groot aantal photo's.

Van veel belang schijnt ons het geschiedkundig overzicht van hetgeen omtrent vroeger onderzoek der flora van Suriname bekend is, vooreerst omdat het hier zoo eigenaardig op zijn plaats is, als grondslag waarop het fonds zal voortwerken en omdat er uit blijkt, dat ook vroeger veel wetenschappelijke arbeid is verricht, hetgeen wel eens herinnerd mag worden aan de vooruitstrevenden van den tegenwoordigen tijd, die in hun ijver wel eens voorbij zien, dat ook in vroeger tijd dikwijls hard en goed is gewerkt.

De eerste verzamelingen van planten, waarvan hier melding wordt gemaakt, zijn die van den Zweed Dalberg, die belangrijke collecties voor Linnaeus bijeenbracht, waaromtrent in 1775 een van diens leerlingen, Jacobus Alm, een dissertatie schreef, en Rolander, een Deen, die omstreeks 1754 in Suriname reisde. In 1791 kwam een kleine collectie naar Europa van Anderson, vermoedelijk een Engelschman, eerst officier van gezondheid in Amerikaanschen dienst en van 1785 tot 1811 chef van den botanischen tuin op St. Vincent. Met het plan om een flora van de Antillen te schrijven, verzamelde hij planten op de naburige eilanden en bezocht hij Guyana in 1791 om vandaar levende planten voor zijn tuin mede te nemen. Zijne verzameling Surinaamsche planten is weinig bekend en wordt thans bewaard in het herbarium Banks (Britsch Museum) en in het herbarium Delessert te Genève. Nog minder bekend is eene verzameling van Leschenault, die in 1823 Suriname gedurende eenige maanden bezocht en er een kleine collectie bijeenbracht, die bewaard wordt in het herbarium te Parijs.

Een veel belangrijker herbarium werd in 1828 verzameld door den Sakser Weigelt, die reeds spoedig na zijn aankomst op de plantage Brunswijk stierf. Na zijn dood werd zijn herbarium verdeeld. In Europa werden de planten door Reichenbach gedetermineerd en eene van hem afkomstige verzameling varens en grassen is o.a. in het Rijks Herbarium te Leiden.

In 1818 vestigde de Hanoveraan F. W. Hostmann, die te Göttingen gestudeerd had, zich als praktizeerend geneesheer te Paramaribo. Zijn praktijk bezorgde hem een belangrijk fortuin en daarbij was hij een vurig liefhebber van natuurstudie. Reeds in 1824 zond hij een deel van zijn herbarium aan zijn leermeester Ernst Meyer te Göttingen, die de collectie bewerkte en de resultaten publiceerde in het 12de deel van de *Nova Acta Acad. Caes. Leop.-Car.* van 1824. Omstreeks 1838 knoopte Hostmann verbinding aan met Sir William Hooker, aan wien hij in 1840 omstreeks 500 planten zond en een brief door dezen gepubliceerd in *The London Journal of Botany* I (1842). Daarin beschrijft Hostmann o.a. de groote moeilijkheden, die hij bij het verzamelen ondervond, vooral wegens het vochtige klimaat en dat hij kennis maakte met Weigelt en Splitgerber. In 1841 zond hij een tweede verzameling aan Hooker en maakte hij melding van een reis naar Auka aan de Marowijne. Om meer gelegenheid tot verzamelen te hebben, had Hostmann er zijn praktijk aangegeven en het gouvernement aangeboden de betrekking van posthouder te Auka [1]) waar te nemen. Hij vertrok naar die plaats in Maart 1840, maar werd door onvoldoende vervoermiddelen genoodzaakt zijn reis af te breken en gedurende een maand te Armina te blijven, waar hij voor het eerst met Kappler kennis maakte. Het bleek al spoedig dat er met de Boschnegers te Auka niet veel te beginnen viel, bovendien was hij elk oogenblik ziek, zoodat hij in Juli naar Paramaribo terugkeerde. Zijn praktijk verliep geheel, doch hij wijdde zich aan natuurstudie en aan plannen tot emancipatie der slaven, die echter in Suriname slechts spot en in Nederland geen aandacht wekten.

Kappler, die omstreeks 1816 te Stuttgart geboren was, oorspronkelijk voor den handel opgeleid, liet zich, na een mislukte poging om in het Grieksche leger te dienen, te Hardewijk als koloniaal aanwerven en trok in 1835 als zoodanig naar Suriname. Zijn wederwaardigheden beschreef hij in een zeer onderhoudend boekje: „Zes jaren in Suriname. Schetsen en tafereelen uit het maatschappelijk en militaire leven in deze kolonie, Utrecht 1854. 2 deelen. (In hetzelfde jaar ook in het Duitsch te Stuttgart verschenen). Op verschillende militaire posten in de wildernis had hij ruimschoots gelegenheid kennis te maken met de tropische natuur en na Hostmann op Armina ontmoet te hebben, wist deze hem te bepraten drie weken verlof te vragen ten einde te zamen een uitstap te ondernemen langs de Suriname-rivier. De verzameling, toen bijeengebracht, kwam door Hohenacker in den handel en is grootendeels afkomstig van de Joden-Savanne, Berg-en-dal en Port-Victoria. In 1842 verliet Kappler, die intusschen fourier was geworden, den dienst en keerde voor een korten tijd naar Duitschland terug, doch in Juli van dat jaar was hij weder in Suriname om met Hostmann een tocht naar de Boven-Suriname te doen. Door ongesteldheid van den laatste ging dit niet door en daar deze later te zeer verdiept was in andere plannen deed Kappler tochten op eigen gelegenheid. Over zijn verhouding tot Hostmann gaf hij bijzonderheden in zijn werk, Holländisch Guyana, Erlebnisse und Erfahrungen während eines 43-jährigen Aufenthalts in der Kolonie Surinam", Stuttgart 1881. [1]) Hij ontmoette hem het laatst in het

[1]) Volgens de kaart vloeit de Joeka of Auka kreek links in de Marowijne ± 15 K.M. benoorden de samenvloeiing met de Tapanahoni, terwijl Armina ± 85 K M. verder stroom af ligt.

[1]) Een uitvoerig bericht omtrent de werkzaamheid van August Kappler gaf de heer A. C. Wesenhagen in de *Indische Gids* 1887 I bl. 767—791.

Para-gebied, bezig met tabakplanten. Dit is het laatste bericht dat de heer Pulle omtrent Hostmann vond, waar en wanneer hij gestorven is blijkt niet.

In Juni 1845 ging Kappler weer eens naar Duitschland met eene verzamelingplanten en zoölogica en, toen hij in Maart 1846 van daar terugkeerde, vestigde hij zich aan de Marowijne, waar hij Albina stichtte. In het begin hield hij zich daar uitsluitend met den houthandel bezig; zijn inkomen vermeerderde spoedig toen hij tot posthouder benoemd werd. In 1852 onderneemt hij een tweede reis naar Europa, verkrijgt steun van het Ministerie en Koloniën voor kolonisatie-plannen en keert in 1853 terug, getrouwd met een vriendin zijner jeugd, wier naam Albina hij reeds aan de door hem gestichtte plaats had gegeven en vergezeld van eenige lieden uit het Schwarzwald op een schip, dat voor het houttransport gehuurd was. De kolonie Albina telde in 1855 reeds 71 Europeanen, doch door zijn driftig karakter schijnt Kappler zich veel vijanden bezorgd te hebben. Na in 1860 nog een reis naar Nederland gemaakt te hebben, werd hij in 1861 lid van de Nederlandsch-Fransche Commissie ter vaststelling van de grens. Bij die gelegenheid bereisde hij de Lawa en de Litanie en beklom de Knopaiamoi (de Piton-Vidal), die eerst 40 jaar later door de Nederlandsche Gonini-expeditie weder werd bereikt. Na nog twee reizen naar Europa te hebben gemaakt, in 1875 wegens ziekte van zijn vrouw, die het niet langer in de kolonie kon uithouden, verkocht Kappler in 1879 Albina aan het gouvernement en vestigde zich voor goed te Stuttgart, waar hij tot zijn dood verbleef.

Nog andere plantenverzamelingen zijn er in Suriname gemaakt, waaronder de meest belangrijke door H. C. Focke, in 1802 in Suriname geboren. Deze studeerde in Utrecht in de rechten en kreeg in de kolonie eene betrekking bij het Hof van Justitie. Reeds in 1835 zond hij planten naar Miquel, die toen botanicus aan de klinische school te Rotterdam was. Hij ging tot 1850 door met verzamelen en was van 1854 tot 1856 mede-redacteur van het *Tijdschrift van West-Indië*, waarvan na zijn dood in laatstgenoemd jaar niets meer verschenen is. Voorts schreef hij over orchideeën in vaktijdschriften. Met Kappler schijnt hij niet in connectie gestaan te hebben doch wel met een ander botanicus, F. L. Splitgerber, in 1801 te Amsterdam geboren en die vier jaar voor zijn opvoeding te Lausanne doorbracht. Zijn groot fortuin stelde hem tot reizen in staat. Hij schijnt zich tijdens een verblijf te Hillegom meer in het bijzonder met plantkunde te hebben bezig gehouden en, na kennis gemaakt te hebben met de werken van Humboldt en Martius, kreeg hij verlangen de tropen te zien, waarom hij in 1837 naar Suriname vertrok, waar hij op talrijke doch niet ver in de binnenlanden gaande tochten een plantenverzameling bijeen bracht, gedeeltelijk ook met hulp van Focke, met wien hij langen tijd in briefwisseling bleef. Na ettelijke publicaties doch zonder zijn plan om een groot werk over de Surinaamsche flora uit te geven, te hebben kunnen verwezenlijken, stierf hij in 1842.

Eenige jaren na Splitgerber's dood werd de kolonie bezocht door een niet minder ijverig verzamelaar, nl. Hermann Kegel, geboren te Gerbstadt bij Eisleiben, die in 1844 voor rekening van de firma Van Houtte te Gent naar Suriname ging, voornamelijk met het doel levende planten te verzamelen. Na eerst een tijd in de omstreken van Paramaribo verzameld te hebben, waarbij hij door overspanning ernstig ziek werd, bezocht hij Berg-en-dal, de Joden-Savanne en het Para-gebied en na zijne collectie te Paramaribo in veiligheid gebracht te hebben, maakte hij zich gereed voor een tocht op de Saramacca. Na een tijdlang te Saron verbleven te zijn, reisde hij die rivier op tot de eerste watervallen, doch werd daar door de boschnegers gedwongen om terug te keeren. Kegel ging nu naar Maripaston, waar hij een aanzienlijk deel van zijn verzameling bijeen bracht. Vandaar maakte hij een tocht naar de Coppename doch

een plan, om van dit punt naar de Corantijn door te dringen, mislukte door den onwil van zijn Indiaansche bedienden. Een tweede poging daartoe mislukte eveneens. In Dec. 1846 keerde hij naar Gent terug en werd daar leeraar en een jaar later Hortulanus te Halle a/S, waar hij in 1856 overleed.

Eenige jaren na Kegel's dood, vestigde H. R. Wullschlägel zich in de kolonie. Geboren in 1805 te Sarepta in Rusland, ontving hij eene theologische opleiding in Silezië, werd later leeraar te Hernhutt en vertrok in 1844 als zendeling naar Antigua, waar hij tot 1847 bleef en een belangrijk herbarium bijeenbracht. Van 1847 tot 1849 was hij missionaris op Jamaica, waar hij planten verzamelde. In 1849 werd hij hoofd van de broedergemeente te Paramaribo. Zijn herbarium werd hoofdzakelijk bijeengebracht in den omtrek dier stad en voor een klein deel in het Paragebied. Hij bleef tot 1855 in Suriname en stierf in 1864 als bisschop te Bertelsdorff bij Hernhutt.

Eene kleine collectie planten werd tusschen 1853 en 1855 door Dr. F. Voltz verzameld, die lid was van een Duitsche commissie om te onderzoeken in welke mate Suriname geschikt was voor kolonisatie. Hij stierf te Paramaribo aan de gele koorts. Zijne botanische verzameling bevindt zich in het herbarium te Utrecht.

Aldaar wordt ook bewaard eene verzameling van Dr. Dumontier, die omstreeks 1855 geneesheer te Paramaribo was.

Terwijl omtrent de bewerking der verschillende genoemde verzameling verwezen kan worden naar het opstel van den heer Pulle, zij nog slechts daaruit aangeteekend, dat op die periode van activiteit een lang tijdperk van stilstand volgde. Voor zoover die schrijver weet, bereikte tot 1885 geen botanisch materiaal van eenige beteekenis Europa. In het eind van 1884 bezocht de Leidsche hoogleeraar W. F. R. Suringar de kolonie op zijn reis naar de Nederlandsche Antillen. Eene zeer kleine verzameling, toen bijeengebracht, bevindt zich in 's Rijks Herbarium te Leiden.

Tijdens de uitgave van de „Flora Brasiliensis" werd een groot deel der herbaria aan een nieuw onderzoek onderworpen. Vooral de collecties van Hostmann en Kappler en die van Wulschlägell zijn daarin opgenomen; minder die van Focke en Kegel.

Niet voor 1901 bereikte een nieuwe Surinaamsche verzameling Nederland. De expeditie van Dr. Van Cappelle ging in Aug. 1900 de Nickerie op en de pharmaceut Dr. Tulleken verzamelde toen een 500 nummers, die zich nu in het herbarium te Leiden bevinden.

De Utrechtsche hoogleeraar F. Went bezocht de kolonie in het volgende jaar en wat hij met behulp van den heer H. P. J. Bloemers op verschillende tochten bijeen bracht, eveneens ± 500 nummers, bevindt zich te Utrecht.

Tijdens de Coppename-expeditie (1901) verzamelde de officier van gezondheid H. Boon, die als arts medeging, ongeveer ongeveer 220 planten in den omtrek van Paramaribo en in 1902 tijdens de Saramacca-expeditie ± 400 planten langs die rivier. Bij de Gonini-expeditie, welke deze rivier tot aan de bronnen volgde en Kappler's reis van 1861 langs de Lawa en Litanie herhaalde, evenals bij de Tapanahoni-expeditie in 1904 werden door den arts G. M. Versteegh, die er deel aan nam, ongeveer 950 planten verzameld. De botanische oogst dezer vier expeditiën is in het herbarium te Utrecht opgenomen, dat nu met de collecties van Hostmann en Kappler, de rijkste verzameling van Surinaamsche planten bezit.

DRANKGEBRUIK DOOR INLANDERS.

Door het hoofdbestuur der „Nationale Christen Geheelonthouders Vereeniging" is eene circulaire verspreid, ten geleide aan een lijst van vragen, betrekking hebbende op het gebruik van bedwelmende dranken door de inlanders in

Ned.-Indië, naar aanleiding van een inleiding over „Het drankgebruik in tropisch Nederland" en een andere over „Zending en Alcohol" door den zendeling-geneesheer Dr. H. Bervoets, resp. gehouden op een congres voor drankbestrijding en in eene algemeene vergadering der genoemde vereeniging.

De vragen, waarvan de beantwoording alleen de omgeving of het arbeidsveld van den geadresseerde zal behooren te omvatten, zijn de volgende:

1. Wat is U bekend omtrent het gebruik van niet-inheemsche alcoholhoudende dranken onder inlanders? [1]
2. Wat is U bekend omtrent de gevolgen van dit gebruik?
3. Hoe verschaft zich de inlander deze dranken?
4. Tot welken prijs kan hij zich deze dranken aanschaffen?
5. Welke middelen acht gij 't meest geschikt tot bestrijding der drinkgewoonten?
6. Is U iets bekend omtrent de toepassing van bestrijdingsmiddelen?
7. Wat bemerkt gij van den invloed van het alcoholgebruik door Europeanen, op dat door inlanders?
8. Wordt geheel onthouding in den een of anderen vorm in uw omgeving toegepast?
9. Is er verband tusschen opiumgebruik en alcoholgebruik?
10. Kunt gij eenige juiste statistieke gegevens mededeelen, betrekking hebbende op het alcoholgebruik en zijne gevolgen?
11. Welke omstandigheden kunt gij aanwijzen, die het gebruik van alcoholhoudende dranken door de bevolking in de hand werken?
12. Is U overigens nog iets vermeldenswaardigs bekend betreffende het alcoholvraagstuk in uwe omgeving of in het land, waar gij gevestigd zijt?

Het doel van dit onderzoek is om — indien de antwoorden daartoe aanleiding geven — de vermelde gegevens aan de Nederlandsche regeering voor te leggen, opdat door deze de meest gewenschte maatregelen mogen genomen worden, om in onze koloniën erger kwaad te voorkomen, vóór dat aan genezing nauwelijks meer kan worden gedacht.

De circulaire is onderteekend, namens het hoofdbestuur, door de heeren C. L. van den Broek, voorzitter en D. van Krevelen, secretaris en de antwoorden worden ingewacht te Apeldoorn bij het hoofdbestuur der vereeniging, Arnhemsche Straatweg 93.

Terwijl wij in het belang dezer enquête meenen te handelen, door die vragen hier op te nemen om plaatselijk in ruimer kring de aandacht op deze zaak te vestigen, veroorloven wij ons de opmerking, dat waar onder inlandsche hoofden van alcoholische dranken wordt gebruik gemaakt, dit nog al eens schijnt te gebeuren, omdat het ferm en Europeesch staat. Wij herinneren ons jaren geleden een controleur van gemengd bloed ontmoet te hebben, die er zich op beroemde alle wedono's in zijn afdeeling het drinken van brandy (cognac) geleerd te hebben. Het is er dus ongeveer mede als met schooljongens, die een sigaartje gaan rooken, omdat het zoo mannelijk staat, hoewel zij er niet van houden. Een trapje lager op den maatschappelijken ladder vermelden wij de mandoers op een werk, die als er een sedeka of feest werd gehouden, om een bepaald onderdeel in te wijden, eenige flesschen rooden wijn verzochten, om die als heel iets bijzonders te verorberen, waarbij er dan, volgens zeggen, keukenzout bij werd gedaan, om het vocht sterker of meer bedwelmend te

[1] 1a. Kunt gij in 't kort mededeelen hoe het staat met het gebruik van inheemsche bedwelmende dranken?

1b. Welke is de invloed van het gebruik van inheemsche op dat van niet-inheemsche alcoholhoudende dranken?

maken. Dergelijke uitzonderingsgevallen zijn evenwel naar alle waarschijnlijkheid geen aanleiding tot het doen veld winnen van drankmisbruik. Bij bedienden of andere personen in onze naaste omgeving werd alleen eens een enkele keer om een glaasje cognac gevraagd als geneesmiddel bij buikpijn en dergelijke kwalen en het schijnt niet te ontkennen, dat in zulke gevallen zulk een gift, op gestellen, die er in het geheel niet aan gewoon zijn, een opwekkenden. gunstigen invloed had.

J. E. D. M.

DE PAPIER-INDUSTRIE.

Nu er sprake van is in Indië een papierfabriek op te richten, wordt de aandacht gevestigd op een artikel over de papier-industrie van den heer Daniel Bellet, voorkomende in de 15-20 Dec. j.l. verschenen afl. der *Revue Economique Internationale*, waaraan hieronder enkele bijzonderheden worden ontleend.

Waar in de grijze oudheid steenen, gebakken tegels, metalen platen, hout, boomschors, bladeren en weefsels als grondlaag gebezigd werden om op te schrijven, was het gebruik van de papyrus reeds een heele vooruitgang, doch men kwam er nog niet toe om de plantaardige vezels geheel vaneen te scheiden en ze gereinigd en ingekort kunstmatig weder tot een viltachtig weefsel te vereenigen, zooals dit bij het hedendaagsche papier gebruikelijk is. In dit opzicht was China het Westen voor en men schrijft daar aan een zekeren Tsai Loene, bijgenaamd King Tsjong, die omstreeks 100 n. C. leefde, de vervaardiging toe van papier uit kunstmatige bijeengevoegde vezels, welke hij aan lompen, oude netten en zelfs aan de schors van boomen ontleende. Ook aan de Japanners was het papier reeds lang bekend, dat uit de schors van een bepaalden heester vervaardigd werd, doch eerst langzamerhand drong het eigenlijke papier uit Oost-Azië over Samarkand en Bagdad tot Syrië, Arabië en Egypte door. In dit laatste land werd de vervaardiging ter hand genomen en omstreeks de tiende eeuw begon het papier de oude papyrus aldaar te verdringen. Vooral door de Arabieren werd de papierindustrie het meest verspreid en in 1213 telde men alleen in de stad Fez reeds vier honderd papiermolens. Met de vervolgde Joden kwam de papierindustrie in Zuid-Europa en terwijl omstreeks de 13de eeuw de eerste fabrieken in Frankrijk schijnen te zijn opgericht, bezat Italië ze reeds eerder, zooals te Fabriano, in de provincie Ancona. De Italiaansche papierfabrieken werden beroemd en daarin werden de meesters gevormd, die elders de industrie verbreiden, terwijl Frankrijk het voorbeeld volgde en de beroemde papiersoorten van Ambert in Auvergne veel naar het buitenland uitgevoerd werden en o.a. dienden voor de Elzevierdrukken.

Bij de ontzaggelijke hoeveelheden papier, die tegenwoordig gebruikt worden, is de fabricatie uit lompen op den achtergrond geraakt en dient slechts voor kostbare soorten. Men is genoodzaakt geweest om niet alleen nieuwe grondstoffen te zoeken, doch ook de behandeilng van de papiermassa te verbeteren en te bespoedigen. Het is steeds het streven een melkachtige vloeistof te maken, waarin de cellulose-vezels zweven; door deze onder bepaalde omstandigheden te laten verdampen gaan de vezels zich in elkander verwarren en vormen dan een soort viltlaag, die ten slotte het papier is. Om de vezels van elkander te scheiden, ze te verkleinen en te ontdoen van vuil en bijmengselen, kwam in de 18de eeuw het als „Hollander" bekende werktuig in gebruik, dat nog altijd in beginsel het middel is om de papiermassa als grondstof te bereiden. Men had toen de gewoonte het papier te schep-

pen, dat is de massa werd op vormen van kopergaas ter grootte der verlangde vellen uitgespreid, waarna het papier tusschen vilt gedroogd en nog afzonderlijk gelijmd werd. Een en ander, dat nog in zwang is voor kostbare papieren, duurde veel te lang voor de vervaardiging van het gewone handelspapier en het was een meesterknecht van de papierfabriek te Essonne, Louis Robert, die op het denkbeeld kwam om voor al die bewerkingen een gezamenlijke machine te ontwerpen met doorgaand bedrijf, eerst wel met handkracht gedreven, doch die later verbeterd en met stoom gedreven een geheele omwenteling in de papierfabricatie zou brengen. In deze machine is een doek van gaas als dat der vormbodems, dat zonder eind over rollen rondloopt, en waarop de papierbrei, tot een voldoenden graad van stijfheid gebracht, wordt uitgestort, waarbij om het goed ineengrijpen der vezels te bevorderen eene schuddende beweging aan het geheel wordt medegedeeld, terwijl de laag droogt door het afdruppelen van het vocht door het doek, waarop zij door dwarsregels wordt vastgeklemd. Dank zij de ontdekking van een anderen Franschman, Canson, heeft men een nog grootere snelheid kunnen bereiken in de omzetting van de melkachtige massa in vochtige maar handelbare papierstof en dat wel door het doek, waarop deze ligt, door een luchtledigen trommel te voeren, waardoor het papier kunstmatig gedroogd wordt, het vervolgens tusschen pers-cylinders door te voeren en daarna langs andere cylinders, die voor verder drogen, glanzen, enz. zorgen. Het afgewerkte papier wordt doorloopend op rollen gewonden en men vervaardigt het tot elke gewilde lengte. In het begin leverden deze papiermachines met doorloopend bedrijf eene hoeveelheid af, die te berekenen was op 3 M. per minuut; doch geleidelijk is men er in geslaagd die snelheid tot 50 en 100 M. per minuut op te voeren, terwijl men zelfs 150 M. heeft bereikt en voornemens is de snelheid op 200 M. per minuut te brengen.

Intusschen bleef de prijs van het papier hoog en moest naar andere grondstoffen worden omgezien. Bij vele van die stoffen worden de bereidingskosten niet opgewogen door de goede hoedanigheid van het papier en alleen stroo en alfa hebben meer algemeen toepassing gevonden. De laatstbedoelde grassoort, die uit Algerië komt, wordt vooral in Engeland tot duurdere papiersoorten verwerkt. De stof echter, die op het oogenblik als grondstof de eerste plaats inneemt en de oorzaak is van den lagen prijs van het papier, is het hout. Dit levert de grondstof onder den vorm van houtslijp of deeg, waaruit papiersoorten vervaardigd worden, die wel achterstaan bij papier uit lompen of zelfs uit alfa, doch die voor de loopende toepassingen voldoende zijn en de gelegenheid hebben geopend om papier op de zoo menigvuldige wijzen toe te passen als thans het geval is.

Om de houtvezels zoodanig los te maken, dat zij de bestanddeelen der papiermassa kunnen vormen, maakt men gebruik van eene werktuigelijke bereiding, die door eenige chemische behandelingen wordt gevolgd, of men behandelt ze rechtstreeks langs scheikundigen weg. De eerste methode door een Duitsch wever, Keller, uitgevonden, bestaat in het drukken van het tot bosjes vereenigde hout tegen sneldraaiende molensteenen, waar water overstroomt. Het hout slijt dan af en er ontstaat een meer of minder troebel aftreksel, dat de houtvezels in water zwevende bevat. Daar de aldus verkregen vezels betrekkelijk kort zijn, is het op die manier vervaardigde mechanische papier van minder hoedanigheid dan het chemisch bereide papier. Om het deeg voor dit laatste te maken, wordt het hout, na van de schors ontdaan te zijn, in stukken gesneden en in waschbakken geworpen, waarvan er verschillende systemen bestaan. Zoo kan men het hout in een bad bijtende soda onder drukking koken, of wel in een mengsel van glauberzout en soda, dan

wel, wat het beste en meest gebruikelijke is, de grondstof in een waschkuip drenken met dubbel zwaveligzure kalk, nadat het hout eerst vermorseld en van kwasten en andere onbruikbare deelen ontdaan is. Dit chemische papier bestaat uit bijna zuivere cellulose en is van goede hoedanigheid, omdat de vezels lang kunnen blijven en goed ineengrijpen. De houtsoorten die het meest gebruikt worden zijn de populier, de abeel, de wilg en ook de pijnboom, de den en de spar. Deze laatsten laten bij de mechanische bewerking sporen van hars over, die dikwijls vlekken geven.

De uitvinding van het houtpapier heeft de moeilijkheid van het gemis aan grondstof opgelost en dit is weder de aanleiding geweest, dat men papier is gaan gebruiken voor tal van doeleinden, waarvoor dit vroeger te kostbaar was. Men denke slechts aan de dakbedekking door middel van uit papierpap geperste pannen, ontelbare kartonnen voorwerpen, wagenwielen, nagemaakt leder, buizen, enz. Doch vooral nemen de eischen der drukpers meer en meer toe, als men let op den omvang die de journalistiek in alle landen heeft verkregen. Daarvoor worden ongeloofelijke hoeveelheden papier vereischt. Een periodiek als de *New-York Herald* moet 's jaars voor 2 millioen gulden aan papier verbruiken, hetgeen onmogelijk zou zijn als men zich nog tot papier uit lompen moest bepalen. Doch elke ton papier vertegenwoordigt eenige gevelde boomen en men kan zeggen, dat zulk een dagblad met groote oplaag per jaar meer dan 100,000 boomen vereischt, daar het beste hout niet meer dan 50 pCt. nuttige papiermassa oplevert.

Daar toenemende productie en verbruik op elkander inwerken heeft de geproduceerde papierhoeveelheid buitengewone verhoudingen aangenomen. Wel bestaan er geen volledige officiëele gegevens over de wereldproductie, doch de schrijver heeft de schattingen van eenige deskundigen uit verschillende landen bijeen gebracht en deze vergeleken met wat daaromtrent omstreeks 1860 bekend was. Destijds produceerden de Vereenigde Staten evenveel als Frankrijk, België en Engeland te zamen en wel 200,000 ton bij een zielental van 28 milloen. Er waren 800 fabrieken met 300 machines en de waarde van het product werd op 27 millioen dollars geschat. De papierindustrie verbruikte destijds 400 millioen Eng. ponden lompen tegen 4 dollarcenten het pond, welke uit 26 verschillende landen bijeengebracht werden, vooral uit Italië, waar de lompen uit Turkije, Griekenland en Oostenrijk bijeen werden verzameld. Ook Engeland produceerde veel papier en hoewel het geen groot uitvoerrecht op lompen hief, om deze binnen het land te houden of den uitvoer verbood, wist het toch zijn industrie voldoende te voorzien. Jaarlijks produceerden 850 papierfabrieken aldaar 100,000 ton papier, welke hoeveelheid ongeveer het dubbele was van twintig jaar te voren. In Frankrijk werden toen per jaar 75,000 ton voortgebracht in 250 fabrieken met 350 machines, terwijl België nauwelijks 15,000 ton bereikte uit nog geen 30 fabrieken.

Hiertegenover geven de meest waarschijnlijke statistieken voor 1904 een wereldproductie van over de vijf millioen tonnen, waarbij men nog niet eens rekening houdt met landen als China. Volgens die schatting produceeren daarvan de Vereenigde Staten 2 millioen, Duitschland 850,000, Engeland meer dan 500,000, Frankrijk ongeveer 400,000, Oostenrijk 315,000 en Italië 240,000 ton. De totale productie ter waarde van een milliard gulden wordt voortgebracht door 2780 fabrieken met ongeveer 4200 machines, wier debiet tot een phantastisch cijfer geklommen is. Daar elk produceerend land zijn specialiteiten heeft, komt het voor dat, ondanks een grooten uitvoer, ook een belangrijke invoer van papier plaats heeft. Bovendien is het eigen verbruik bijv. in de Vereenigde Staten zoo groot, dat deze slechts 85,000 ton papier uitvoeren.

Als men het papierverbruik per inwoner van een land berekent, dan blijkt dat dit meer dan 17 K.G. per hoofd is in de Vereenigde Staten, ongeveer 17 in Engeland, meer dan 13½ in Duitschland, doch slechts 9 K.G. in Frankrijk, 8½ in Oostenrijk en 7 K.G. in Italië. In landen als Bulgarije daalt die hoeveelheid tot beneden het K.G., in China tot ½ K.G. en in Britsch-Indië tot 100 gram per hoofd.

De laatste gegevens, die de schrijver in een Duitsch geschrift vond, brengen de wereldproductie op 7 millioen tonnen, doch dan met inbegrip van alle papieren en kartonsoorten, die op gelijksoortige wijze als papier vervaardigd worden en die een natuurlijk onderdeel van de papierfabricatie uitmaken. Van die 7 millioen wordt meer dan 31 pCt. gebezigd als gewoon papier voor drukwerken, terwijl het drukpapier uit alfa-vezels of lompen, dat dus geheel een weeldeartikel vormt, ongeveer 6 pCt. van de totale hoeveelheid uitmaakt. Men vindt vervolgens 16 pCt. aan pakpapier en omslagen, 10 pCt. carton uit houtvezels en bruin papier, 10 pCt. schrijfpapier, waarvan $^3/_{10}$ gewoon papier, 3 pCt. behangselpapier, 5 pCt. stroopapier en strookarton, enz.

Daar de boomen thans de voornaamste grondstof voor papier opleveren, is het te verwachten dat sommige papiervoortbrengende landen, zooals Engeland, op hun bodem niet altijd in voldoende mate de grondstoffen zullen vinden, die zij behoeven. Daarom zijn er sommige landen, die door boschrijkheid uitmunten, welke op de plaats zelf de boomen tot houtvezeldeeg verwerken en dit vochtig of gedroogd uitvoeren. Men kan het dan in de papierfabrieken op de gewenschte wijze met water aanlengen en aldus op het doek zonder eind der machine uitspreiden. Dit gebeurt vooral in Zweden, Noorwegen en Canada. In eerstgenoemd land heeft het vellen van hout zulke afmetingen aangenomen, dat men het voor harsdragende boomen beneden een bepaalde middellijn heeft moeten verbieden. Het deeg wordt er zoowel mechanisch als chemisch bereid en er zijn fabrieken, die tot 20,000 ton van dit deeg per jaar afleveren, terwijl de 125 fabrieken, die er zich mede bezig houden, aan 6000 menschen werk verschaffen. Er bestaat tegenwoordig een streven om zich te vereenigen, ten einde den prijs op te voeren. Tot dusver kostte in goedkoope tijden dit deeg uit Zweden te Rouaan bijv. 21 à 23 francs per ton. Engeland, Frankrijk en België zijn de groote afnemers van Zweden. In Canada heeft men een 60-tal fabrieken voor dit deeg, terwijl er in 1881 nog slechts vier waren. Sommige daarvan, zooals de *Laurentide Pulp and Paper Co.*, hebben 12 millioen gulden van aanleg gekost. Deze fabriek, die 60,000 ton deeg per jaar maakt, heeft een boschconcessie van 6000 K.M². en bezigt 3000 werklieden. De uitvoer van houtdeeg voor papier uit Canada is van een waarde van 170,000 dollars in 1881 gestegen tot meer dan 3,200,000 dollars. Men rekent dat de Canadeesche bosschen 4½ milliarden tonnen papiergrondstof kunnen opleveren. Men ziet verder in Canada en ook in Noorwegen een streven om de deegfabricatie met die van het papier zelf te vereenigen, daar de fabrikanten dan ook deelen in de winsten daarop en de vracht van papier betrekkelijk lager is dan van deeg. Vooral in Noorwegen, waar de chemische deegbereiding eerst van 1880 dateert, nemen de papierfabrieken snel toe en men maakt er veel gebruik van grondstof uit Zweden. Er is een fabriek die jaarlijks 35,000 ton papier aflevert.

Werpt men nog een blik op de cijfers van andere landen dan ziet men dat in 1906 in de Vereenigde Staten voor deze industrie 3,646,000 Cord hout werd verbruikt (1 Cord = 126 kub. voet = 3,5678 M³. ; alzoo 13 millioen kub. meters), terwijl dit in het onmiddellijk voorafgaande jaar 3,192,000 Cord was. Omtrent de voortgebrachte grondstof zijn de cijfers niet volledig, doch

naast 1,200,000 tonnen deeg uit houtvezel, wordt er nog gebruik gemaakt van 230,000 ton uit lompen, 350,000 ton oud papier en 370,000 ton stroo, zoodat ook de fijnere papiersoorten in Amerika worden vervaardigd. Terwijl in de Vereenigde Staten ook eene geleidelijke samensmelting plaats heeft van de fabrieken, welke deeg en die welke papier leveren, moeten de gezamenlijke etablissementen van dien aard, ten getale van 770 een kapitaal van 170 millioen dollars vertegenwoordigen en 30,000 werklieden bezigen, die jaarlijks voor een waarde van 130 millioen dollars voortbrengen. Men heeft ook hier de groote vereenigingen ingevoerd en de *International Paper Cy.* omvat een dertigtal fabrieken en produceert jaarlijks 30,000 spoorwagenladingen papier, behalve een gelijk aantal wagens deeg, dat als zoodanig verkocht wordt en 17,000 wagens cellulose voor andere doeleinden. Een fabriek in Milwauké heeft acht machines met doorloopend bedrijf, die met een snelheid van 160 M. in de minuut loopen en zonder moeite 75,000 ton papier per jaar afleveren. Een andere fabriek te Millinocket in den staat Maine maakt 250 ton papier per dag.

In Frankrijk zijn volgens de volkstelling 60,000 personen bij de papierfabricatie betrokken, doch eensdeels zijn hier ook de kartonwerkers bijgerekend en anderzijds is men er in Amerika veel meer op uit om handenarbeid uit te sparen. In dit opzicht staat Frankrijk nog bij de Vereenigde Staten ten achter, hetgeen echter niet wegneemt dat men er zeer groote papierfabrieken heeft, zooals die te Essone. Duitschland wijst op een prachtigen vooruitgang op dit gebied en volgens het gezaghebbend Tijdschrift der Duitsche papierfabrikanten heeft men daar 1873 inrichtingen om grondstof te bereiden en 478 eigenlijke papierfabrieken, die 43,000 personen werk geven, ongerekend 443 fabrieken van karton met ongeveer 8000 werklieden. Als een bewijs voor de uitbreiding der industrie, wordt medegedeeld, dat het vervoer van papier op de Pruisische spoorwegen van 1885 tot 1903 met 289 pCt. vermeerderde. Terwijl Duitschland een millioen tonnen papier en karton 's jaars produceert, beliep de invoer 95,000 ton, terwijl er 240,000 à 250,000 ton per jaar wordt uitgevoerd.

In Italië is de papierfabricatie merkwaardig, niet alleen omdat zij er belangrijk toeneemt, doch ook omdat men er een in overvloed aanwezige grondstof bezigt, namelijk stroo. Dit wordt ongeveer op dezelfde wijze bewerkt als het hout, dat voor het chemisch bereide deeg dient. Terwijl in 1889 de papierproductie van Italië 70,000 ton bedroeg, is deze thans 100,000 ton, waarvan 12,000 ton wordt uitgevoerd.

Ten slotte wordt nog de aandacht gevestigd op Japan, niet wat betreft het echte Japansche papier, dat op geheel bijzondere wijze gemaakt wordt, maar het papier van westersche soort. Dit vreemde papier wordt gemaakt in fabrieken, die thans reeds 92 machines hebben loopen en waarin 30 millioen gulden kapitaal is belegd.

In dit land heeft men echter te kampen met moeilijkheden ter verkrijging van de grondstof. Er zijn wel uitgestrekte wouden, doch deze zijn sedert jaren oncordeelkundig uitgekapt, zoodat er nog slechts dunne boomen over zijn, terwijl de transportmiddelen veel te wenschen overlaten. Men is er daardoor toe gekomen chemisch bereid houtdeeg van uit het buitenland in te voeren. Er wordt thans over gedacht om het bamboe te bezigen om cellulose te verkrijgen.

Over de geheele wereld blijft het vraagstuk der grondstof een van actueelen aard, want waar dagelijks duizenden boomen voor deze industrie gebruikt worden, wordt er niet naar evenredigheid bijgeplant om voor dit verlies een tegenwicht te leveren.

Eene plaatselijke berechting in Cochin-China in 1905.

De duisternis, die zoolang de wereld en de dingen van het Verre Oosten omhulde, begint te verdwijnen. Men heeft zich in de laatste jaren met zooveel drift en ijver met Indo-China bemoeid, dat er thans in Frankrijk weinig menschen zijn, die niet uit verhalen van vrienden of bloedverwanten eenige bijzonderheden weten omtrent het leven in de kolonie, de instellingen en de zeden van Cochin-China of Tonkin. En toch, wat zijn er een massa dingen, die men in het moederland nog niet weet! Hoeveel nauwelijks bespeurde vergezichten! Men weet bijv. wel dat er eene rechterlijke organisatie in Cochin-China bestaat, met rechters, griffiers en tolken. Maar hoe werkt deze? Wat doen de rechters in het Verre Oosten? Wat zijn hunne bevoegdheden, hunne benamingen, hoe staan zij boven elkander? Wat beteekenen die eenigszins zonderlinge benamingen van „plaatsvervangend rechter" of de nog meer deftige maar niet minder onbepaalde van „vrederechter met uitgebreide bevoegdheid"? Men weet het niet en men blijft maar liever in die onwetendheid. Het schijnt te omslachtig om er onderzoek naar te doen.

En toch stelt menigeen belang in den uitwendigen vorm, zoo niet in het wezen van onze rechterlijke organisatie. Velen zouden niet alleen de wijze willen kennen, waarop wij over de inboorlingen recht spreken, maar ook de inrichting van die rechtsbedeeling, het uiterlijk voorkomen en het karakter der zittingen.

Wij herinneren ons niet zonder een glimlach dat, toen wij in 1896, na reeds in Algerië in functie te zijn geweest, benoemd werden tot plaatsvervangend rechter in Cochin-China, die benoeming bij onze vrienden, tot de meest zonderlinge toelichtingen aanleiding gaf. Een officier, die beweerde op de hoogte te zijn, zeide dat een langdurigen omgang met het gele ras op den duur tot gevolg had dat de magistraten in de kolonie geheel het uiterlijk, den blik, de gelaatskleur en het voorkomen van den Annamietischen mandarijn kregen. En hij riep triomfantelijk uit; „Wel, omdat gij daar ginds tot magistraat zijt benoemd, zult gij u wel moeten getroosten de „cadenette" te dragen!" De „cadenette"? Ik ging verbluft heen en beken tot mijn schande dat ik toen de juiste beteekenis van het woord niet kende.

Tehuis gekomen nam ik een dictionnaire en vernam dat „cadenette" een lange haarvlecht is, die sommige troepen vroeger achter aan het hoofd droegen. Ik was nu wel niet zoo onnoozel om den uitval van mijn vriend in ernst op te nemen, doch die grap, welke in Algerië, op de boot en vooral te Saigon nogal succes had, deed mij toch in een vage onzekerheid verkeeren omtrent de in acht te nemen deftigheid bij de functies, die ik ging vervullen, de rechterlijke gebruiken, het costuum en de houding op de zittingen aldaar. Ik was spoedig gerustgesteld. Niet alleen waren er geen rechters met staarten, niet alleen was hun gewaad nagenoeg gelijk aan dat in het moederland, maar het Hof van Appèl te Saigon, waar ik bij mijn aankomst een kort bezoek bracht, stond wat deftigheid en ernst betreft, in geen enkel opzicht ten achter bij onze ernstigste Hoven van Appèl in de provincie.

De sluier, welke onze koloniale rechterlijke gebruiken omhult geheel te verwijderen, den lezer te doen doordringen in het dagelijksch bedrijf der rechters van Cochin-China is wel zeer aanlokkelijk, doch gaat boven mijn krachten. Het geven van een denkbeeld van hetgeen eene plaatselijke berechting [1]) in onze kolonie in 1905 beteekende, scheen eene bereikbare taak. Laat ons trachten deze zonder aanmatiging te volvoeren.

Wij zullen daarbij echter dikwijls op moeilijkheden stuiten. Om de koloniale zaken te doen begrijpen, om ze goed te beschrijven, moet men ze maar altijd met die van het Westen vergelijken. Dat is de gewone manier van doen. Zij berust op deze wijsgeerige noodwendigheid dat alles, bij de ontwikkeling onzer kennis, teruggebracht moet worden tot reeds verkregen denkbeelden. Als men ons in Frankrijk vraagt naar een landschap in Cochin-China, dan komt altijd de vraag terug: „Waarop gelijkt het?" Ongelukkigerwijze lijkt het meestentijds op niets, althans niet op iets dat bekend is. Daardoor zijn de vergelijkingen noodzakelijk gewaagd, onvolkomen en slechts zeer benaderend juist.

Zoo staan wij dan bij het vertrek op het landingshoofd te Chau-doc. De voorzittende rechter, de commies-griffier, de Annamietische tolk ontmoeten elkander volgens afspraak en de administrateur, die een tournée gaat doen met den opziener der wegen, is zoo vriendelijk geweest de stoombarkas van het arrondissement ter beschikking van de heeren te stellen. Het is in de maand Augustus om zeven uur in den morgen. Het landschap is dat der groote stroomen van Cochin-China, dat reeds zoo menigmaal werd beschreven. De Bassac, die enorme zijtak van de Mekong, welke in dezen tijd van het jaar door de menigvuldige regens zeer gezwollen is, strekt één uitgestrekte geelachtige watervlakte uit tot aan de blauwe lijn der boomen van het

[1]) „Transport judiciaire".

Maleische dorp Chau-giang. De krachtig schijnende zon doet met haar stralen de laatste morgennevels vervagen. Toch is het niet warm. Men ademt vrij, men leeft. De Maleische visschers, die met ontbloot bovenlijf rechtop in hun lange prauwen staan, werpen met een breed en sierlijk gebaar hun netten uit, die zij vervolgens zwaar van zilveren, spartelende visschen ophalen. Groote Chineesche jonken, boordevol geladen, varen huiswaarts met hun zwellende roode zeilen. Bij het eerste gezicht, zoude de kleur der drabbe wateren, de zeer lage en aan een zeegezicht herinnerende horizon, waar zich bij uitzondering geen pluimen van kokospalmen of pisangboomen op afteekenen, het telkens voorbij varen van stoombooten, in het kort, het geheele landschap, kunnen doen denken aan sommige ochtenden doorgebracht op de Gironde of de Adour, gedurende de tijden van hoog opperwater. Maar de rivier is hier veel breeder, de vaartuigen hebben alle die eenvormige kleur van teer, die zoo eentoonig en zoo weinig schilderachtig is. En de lieden zelf, die er op varen, hebben ook al die niet goed te beschrijven eenvormige tint van het modderige water. — Er weerklinken kreten, kreten gevolgd door korte zinnen, op zangerigen toon uitgesproken. Dat was de *doï*, militair met twee zilveren galons, belast met het bevel over de barkas, die de vier matrozen aan boord een standje maakt. Men laadt kisten met provisiën. De passagiers gaan aan boord. Drie keeren een langdurig gefluit. Men vertrekt.

Spoedig is het midden der rivier bereikt. De lucht, die aanvankelijk frisch was, wordt bijna scherp. Niemand klaagt daarover. Men staat op de voorplecht van het vaartuig, ademt met volle teugen en vergeet de vermoeienis der vorige dagen en van den afgeloopen nacht, die verzengend was. Wij gaan het eerst naar Tan-Chau, een belangrijke plaats, die drie uur stoomens van Chau doc ligt.

Daartoe moeten wij een kanaal bevaren van zestien kilometer lengte, dat de Annamieten vóór de verovering gegraven hebben en dat de Bassac met de Mekong verbindt. Laat ons deze drie uren in de kajuit benutten, om met behulp van onzen tolk, den bundel te bestudeeren betreffende het civiele beroep, waaraan wij gevolg gaan geven. Terwijl de reisgenooten op het voorschip alleen worden gelaten, begeven wij ons in de kajuit, die vrij ruim en zeer geriefelijk is ingericht, versierd met eene fraaie betimmering en rood damasten gordijnen.

Daar kunnen wij de processtukken op ons gemak nalezen en ons voor de oplossing voorbereiden. Wat is dat proces? De drie eischers, Loc, Sau en Phuong, landbouwers, die elk 6 à 8 H.A. rijstvelden bezitten, hetgeen overeenkomt met de positie van een boertje in Frankrijk, die een landje van 4 à 5000 francs bezit, hebben voor het tribunaal van Chaudoc eene actie ingesteld tegen de weduwe Thi-Nhiêu en vijfhonderd piasters gevraagd (ongeveer 1500 frs.) als schadevergoeding wegens het nadeel dat zij hun heeft toegebracht door eene waterleiding

te dempen, welke sedert jaren over haar grond liep en daarna hun rijstvelden besproeide. Het water, dat Thi-Nhiêu aldus had opgedamd, was wel langs een anderen weg weder op het eigendom van de eischers gekomen, doch na een langen omweg te hebben gemaakt, waardoor het debiet veel geringer was geworden, de rijstvelden hadden geleden en de oogst bijna verloren was gegaan. Thi-Nhiêu, die door de eischers en misschien ook wel door de oudsten van het dorp was aangemaand om de oude leiding weder in gebruik te stellen, had dit hardnekkig geweigerd. In de eerste plaats hield zij vol, dat er nooit een leiding over haar grond had geloopen en vervolgens dat, al mocht worden aangenomen dat zij die had dicht geworpen, zij toch meesteres op haar eigen grond beweerde te zijn en daar al die werken mocht uitvoeren, die haar beliefden. Men ziet, het was een quaestie van servituut van waterleiding, die hier moest worden opgelost. Het Annamietische wetboek en het gewoonterecht zwijgen daarover. Om het vraagstuk op te lossen moeten wij ons helpen met het licht, dat het Fransche recht ter zake verspreidt, onder inachtneming der regelen van het gezond verstand.

Het hoofd van het canton, door het tribunaal met een onderzoek belast, heeft een rapport opgemaakt, een schetskaart van het terrein overgelegd en tot de gegrondheid van den eisch geconcludeerd. Ongelukkig hebben de verklaringen van verschillende getuigen op de zitting de conclusies van dit hoofd niet gesteund en zijn zij tegenstrijdig gebleken. Anderzijds heeft Thi-Nhiêu het hoofd van het canton gewraakt en volgehouden, dat hij door de eischers was omgekocht. Zij heeft met aandrang een plaatselijke berechting verzocht, zich sterk makende om op de plaats zelf, door het onderzoek der gesteldheid aan te toonen, dat de eischers te kwader trouw waren en dat zij eene bezwarende actie tegen haar hadden ingesteld. Het tribunaal had gemeend dat verzoek te moeten inwilligen en onder die omstandigheden was de plaatselijke berechting toegestaan.

Voor de derde maal herlezen wij het rapport van het hoofd van het canton, de geschreven getuigenverklaringen en bestudeeren wij vooral nauwkeurig de kaart. Deze is een weinig verward. De met blauw potlood geteekende kanalen kruisen en herkruisen zich en vormen een bijna niet te ontwarren netwerk. Wij slagen er echter in het plan te ontcijferen, er een heldere voorstelling van te krijgen en uit de hand een eenvoudiger schets te ontwerpen, die meer in overeenstemming is met de gegevens van het dossier.

Doch nu komen onze reisgenooten, die door de zon van het voorschip zijn verjaagd, ook binnen. Laat ons den bundel maar dicht doen. Weldra wordt de tafel gedekt, want het is afgesproken dat wij aan boord zullen ontbijten, vóór de aankomst te Tan-Chau. Rechter en griffier hebben een kist met provisies medegebracht, die brood, ver-

schillende blikjes, wijn, likeuren en ijs bevat. Doch behalve het ijs, dat altijd gauw op is, zal men er weinig van gebruiken.

De administrateur heeft namelijk ook een ruimen voorraad bij zich, waarop hij ons wenscht te vergasten. Bovendien maakt zijn Chineesche kok aan boord van de stoombarkas een uitstekend warm en degelijk maal gereed.

De secretaris-tolk, genaamd Ba, eet niet met ons mede. Hoewel wij hem van onzen voorraad hebben aangeboden, blijft hij liever op het achterschip om er met den doï zijn maal te gebruiken (rijst, varkensvleesch, gezouten visch, enz.) De inlandsche ambtenaren zijn in den regel zeer bescheiden.

Daar zijn wij nu te Tan-Chau. Wij stoppen voor de woning van den doc-phu Thu. Deze die zeer beschaafd is, het Fransch uitnemend schrijft en spreekt, is een voormalig secretaris van Paul Bert, die den rang van prefect heeft. Hij bewoont bij de uitmonding van het kanaal in de Mekong een zeer geriefelijke steenen woning. Wij blijven slechts enkele oogenblikken ten zijnent. Hij komt met ons aan boord en wij vertrekken weder.

Op een half uur van Tan-Chau gaan de administrateur, de opziener der wegen, de doc-phu en verschillende inlanders aan wal om een markt en een gemeentehuis in te wijden in een nieuw gevormd middelpunt en aldus de eerste grondslagen voor een dorp te leggen, dat misschien later een bloeiende stad zal worden. Wat ons betreft, wij gaan verder en het is afgesproken dat wij elkaar des avonds weder zullen ontmoeten. Zoo zijn wij dan weldra aan het eindpunt der reis per stoomer gekomen. Hoewel het nog vrij ver is van het punt onzer bestemming, gaan wij van boord. De stoombarkas, die niet verder binnenlands kan doordringen zal ons hier wachten. Zoodra wij voet aan wal hebben gezet, worden wij door een tal van notabelen omringd, die te voren van onze komst verwittigd waren. Zij geleiden ons naar het gemeentehuis, waarbij wij onder weg beschut worden door groote roode en groene papieren zonneschermen. Alvorens ons te begeven naar het terrein, waarover het geding loopt en waarvan ons de ligging niet goed bekend is, werpen wij een blik op het landschap. De liefhebber van landelijk natuurschoon verliest nimmer zijn rechten.

En de natuur is hier zeer schoon. De zon staat hoog, het moet ongeveer middag zijn. De vrij smalle waterloop, aan welks oever wij ons bevinden, weerkaatst in zijn waterspiegel het metaalblauw der groote boomen, de majestueuse mangga's met hun trotsche, grijze stammen, de kokospalmen met hun glinsterend groen, de pisangs met hun groote bladeren, die op breede linten van groene zijde gelijken. De met stroo gedekte huizen zijn talrijk. Men ziet er om heen ossen, buffels, die zich in het slijk wentelen, eenden, ganzen en varkens. Dwars door de open ruimten, tusschen de bamboestoelen, welke door

geen koeltje in beweging worden gebracht, vertoont zich het onmetelijk verschiet van rijstvelden. Daar loopen tusschen de waringins, de biezen en het hooge gras een aantal bango's, witte reigers, ibissen, boschkippen en ooievaars. Iets verder glinstert een moeras, bevolkt met wulpen, watersnippen en pluvieren. Talrijke vluchten talingen doorkruisen de lucht, terwijl in het gebladerte langs den oever papegaaien, tortels en apen wedijveren in het maken van geluiden. Als men aan die wereld van dieren, de door elkander krielende menigte van jonge halfnaakte Annamietjes toevoegt, die ons al schreeuwend volgen, dan zal men zelden op de wereld een plek der natuur vinden, waar het levendiger en drukker is.

En toch kunnen die eeuwige zomer, badend in verblindend licht, die warme kleuren, dat intense leven de zoo tot rust stemmende landschappen van Frankrijk niet doen vergeten. Zelfs tegenover de verheven schoonheden van dit Aziatische land, betrapt men er zich op te verlangen naar de afwezige grasvlakten, de geurige hooischelven, de schaduw der eikenboomen op het mos en de heldere bronnen onzer bergen.

Het hoofd van het canton, een grijsaard met een wit baardje, die wat gezet is en op wiens neus een paar enorme brilleglazen wibbelen, komt ons aan die droomerijen ontrukken met de vraag of wij maar onmiddellijk zullen vertrekken. Wij antwoorden bevestigend. Men zegt ons, dat het rijstveld van Thi-Nhiêu op vijf kilometer afstand ligt. Een stoute bewering, want de ondervinding zal ons straks leeren, dat die afstand minstens het dubbele bedraagt. De Annamieten hebben geenerlei besef van afstanden. „De tijd om een portie rijst te eten", kan bij hen zoowel één kilometer als twee beteekenen, naar gelang van den eetlust. Laat ons in elk geval maar op marsch gaan, eerst te voet, waarbij een smal pad tusschen de rijstvelden wordt gevolgd, dat hier en daar door plassen is afgebroken. De secretaris-tolk, de genoemde Ba, opent den optocht. In zwarte zijde gekleed, zijn haarwrong omgeven met een lichtblauw zijden tulband, de voeten in wit linnen schoenen, houdt hij in de eene hand zijn parapluie, in de andere de portefeuille met de stukken van het geding. Zien wij er van af om zijn magere silhouet te vergelijken met iets dat men reeds gezien heeft. Met zijn lange japon van gebrocheerde zijde, die hem tot de knieën reikt, zijn smalle figuur en zijn wijde pantalon, heeft zijn voorkomen zoowel iets van een priester als van een vrouw. Hij huppelt van het eene kluitje op het andere, blijkbaar slechts vervuld van twee gedachten, zijn parapluie en zijn portefeuille niet te verliezen en zijn witte schoenen niet al te vuil te maken. Helaas, die laatste illusie zal hij weldra moeten prijsgeven. Wij zijn nu midden in de rijstvelden, geen berm en geen pad is er meer te zien. Wat te doen? Door de zwarte modder loopen, in gaten, die hier en daar meer dan een meter diep zijn? Dat

zou een klein eindje wel gaan, doch daar men hier tot over de enkels en soms tot aan de knieën wegzinkt, daar het geheele terrein onder water staat, moet men er van afzien om onder een brandende zon te voet verscheidene kilometers door die moddervlakte af te leggen. Paarden zouden ons hier van geenerlei nut zijn. Karren, getrokken door ossen of door buffels, zouden in dezen modderpoel evenmin vooruit kunnen. Men overlegt. De tolk beschouwt met droefheid zijn reeds geheel beslijkte schoenen. Eindelijk kondigt hij ons na eenige oogenblikken aan, dat men een zeer eigenaardig vervoermiddel te onzer beschikking zal stellen, *sleden met buffels!* Hebben wij goed gehoord? Droomen wij? Sedert wij in dit land zijn hebben we met dit soort voertuigen nog geen kennis gemaakt. Ba zegt de waarheid. Uit een groep woningen, die op twee à driehonderd meter afstand liggen, zien wij achtervolgens twee, drie en weldra vier enorme buffels te voorschijn komen. Elk daarvan trekt achter zich een raamwerk aan, van vier dikke stukken hout, waarop een horde met een mat er over is bevestigd. De slede is zelf geheel van een bamboezen rasterwerk omgeven, wat er het uiterlijk van een kooi aan geeft. Van het raam steken een paar groote en zware boomen uit, die met zeelten aan den hals van den buffel even boven zijn bult zijn vastgemaakt. De zeer dikke en zware beesten schijnen hun kooi met niet al te veel moeite voort te trekken. Zij naderen, maar als zij ons gewaar worden, bevangt hun een dolle vrees.

De buffel heeft een instinktmatigen angst voor Europeanen. Als hij ze in een rijstveld ontmoet, vliegt hij somtijds op hen toe, doch meestal neemt hij bij hunne nadering de vlucht. Deze hebben de oogen met bloed beloopen; zij snuiven, trappelen en hun wachters hebben alle moeite om ze in bedwang te houden. Op ons bevel, keert men de sleden naar den tegengestelden kant, opdat wij bij verrassing in de voertuigen plaats kunnen nemen. Die list gelukt slechts ten deele. Nauwelijks trachten wij te naderen of de buffels uiten kreten en dreigen te vluchten. Een holt in galop weg en sleept zijn wachter en zijn bak mede. Men brengt hem terug. Wij trekken onze schoenen uit, stroopen de pantalon tot over de knieën op. Eindelijk met groote voorzorg en list, slagen wij er in ons in de kooien te begeven.

Ba heeft ook zijn schoenen uitgetrokken en is nogal erg bezet met hetgeen hij draagt. De enorme massa der buffels met hun ronde lijven heeft belet dat zij omkeken toen wij in de sleden stapten. Men is nu op weg, in snellen pas. Dan gaat het in galop over de droge plekken, dan met langzamer tred op de plaatsen waar slijk en modder te diep zijn. In het begin heeft deze manier van voortbewegen wel iets vermakelijks. Zijn wij op het water of op het land? In zijn hoedanigheid van ouden zeerob probeert de commies-griffier ons in te lichten en kaatst ons eenige aardigheden van uit zijn kooi toe. Maar de buffels hebben ze gehoord. Bij het gedruisch der stemmen bevangt de vrees hen op-

nieuw en zij gaan er van door. De wachters die zich aan de horens en de boomen vastklemmen slagen er niet in ze tot staan te brengen. Daar rent de buffel van den tolk op ons af. De dreigende horens van den mastodont zijn nog maar op ettelijke centimeters van onze kooi. Men lacht niet meer. Eindelijk wordt de orde hersteld en de buffels hernemen hun rustigen pas. Hun machtige pooten, die in de klei wegzinken, schijnen slechts een luttele inspanning te verrichten om de zware massa te bewegen, die zij achter zich aanslepen. Op omvallens toe heen en weer geschokt, plotseling geschud op gevaar af ons te bezeeren bij elken nieuwen ruk onzer beesten, klemmen wij ons krampachtig vast aan de tralies van onze kooi. De modder heeft ons zoo bespat, dat onze aanvankelijk witte pakken nu de donkere kleur der rijstvelden hebben aangenomen. Eindelijk staan de dieren stil. Zijn wij waar wij wezen moeten? Neen, maar op dit punt beginnen de terreinhindernissen, hellingen en kuilen zoo menigvuldig te worden, dat zelfs de sleden geen dienst meer kunnen doen. Wij stappen uit ons voertuig met dezelfde voorzorgen bij het instappen betracht. Daar staan wij op den grond. Maar dadelijk grijpt de angst de buffels aan, die in de rijstvelden vluchten, hun wachters meetrekkende. Wij zouden ze niet weder zien.

Op ongeveer driehonderd meters afstand staat een groep inlanders. Is dit wellicht de plek, waar de berechting moet plaats hebben? Doch, hoe er te komen? Er zijn Annamietische dragers beschikbaar. Twee arme drommels in lompen pakken ons elk bij een been, terwijl wij op hun hals, waarlangs het zweet gudst en enkele zwarte haartjes groeien en op hun roetkleurige flarden van kleeren, niet zonder een schijntje van tegenzin, onze armen en handen doen rusten. Doch laat ons niet al te kieskeurig zijn. Het is de arme *dan* (de Annamietische boer), die met zijn zweet en zijn inspanning van Cochin-China het rijke en vruchtbare land heeft gemaakt, dat het tegenwoordig is. En zij nemen zooveel voorzorgen, terwijl zij ons dragen, zij zijn zoo oplettend om ons voor stooten en vallen te behoeden, dat wij niet kunnen nalaten wat medelijden en dankbaarheid voor hen te voelen. — Weldra schijnen zij ons doodaf. De bodem op die plaats is beurtelings zacht en hard. De grond, eerst doorweekt van den regen, toen uitgedroogd door de zon, vormt telkens bergjes samengepakte klei, waarop de voet moeite heeft een houvast te krijgen. Nu gaat het omlaag. Wij loopen gesteund op de schouders van twee Annamieten en komen moeilijk vooruit, met pijnlijke voetzolen, tweemaal zelfs vallend in water en modder. Tot overmaat van ramp begint het te regenen, een fijne maar dichte regen, die ons totaal doorweekt, ondanks de parapluie, welke het hoofd van het canton boven ons hoofd houdt.

Eindelijk zijn wij dan voor de waterleiding gekomen, het onderwerp van het geding.

Thi-Nhiêu verklaart ons haar zaak, praat zeer hard, maakt heftige gebaren, wijst ons haar eigendom en dat van haar tegenstanders. Maar helaas! onder die buien, met de voeten in de modder, hebben wij groote moeite om de ontwikkeling van hare, eene afwijkende meening verkondigende, welsprekendheid te volgen. Met ons plan in de hand, doen wij te midden der regenvlagen alle moeite om ons te oriënteeren. Er is al een kwartier verloopen en wij zijn er nog niet! De regen valt maar steeds. Noch de commies-griffier, noch de tolk kunnen hier van eenigen dienst zijn. Wat zijn wij hier komen doen? Was het niet veel beter geweest als wij een landmeter hadden afgevaardigd, eene beslissing waarvoor wij zijn teruggedeinsd, als te kostbaar voor de partijen in geding. Wij tornen hier op tegen een quaestie van feiten, die niet zijn op te helderen en wij voelen ons werkelijk ternedergeslagen door de duisterheid van het geschilpunt.

Maar de regen houdt langzamerhand op. Bij die verheldering komt er ook in onzen geest eene juistere bevatting van zekere bijzonderheden. Zoo komen de meest onbestemde punten tot helderheid en wij slagen er in de eigenlijke knoop van het proces te vatten. Het hoofd van het canton wijst ons de juiste plek in den waterloop, waar vroeger het door Thi-Nhiêu afgeleide water uitmondde. Die plek wordt gekenmerkt door eene zeer duidelijke verbreeding van den oever, een soort van monding die de oude richting aanwijst. Nu zijn wij geheel georiënteerd en wij herkennen een voor een de ligging der andere kanalen.

Wij vervolgen onzen moeilijken en langzamen marsch door de rijstvelden, alle terreinen nagaande, terwijl wij bij elk der vakken het veld omloopen om beter over de oppervlakte te kunnen oordeelen. De zaak van Thi Nhiêu begint bepaald slecht te staan. Wij vinden op haar grond de sporen van een waterloop, die eerst onlangs gedempt schijnt. Nu gaan wij over tot het hooren der verschillende getuigen. De commies-griffier, die zijn portefeuille steunt op den rug van een inlander, maakt aanteekeningen, terwijl wij dicteeren. De verklaringen zijn nauwkeuriger en meer met elkander overeenstemmend dan op de zitting. Uit deze verhooren en het plaatselijk onderzoek, schijnt het ons duidelijk te blijken, dat de rijstvelden der eischers, vooral die van twee hunner, inderdaad geleden hebben door de werken, die Thi-Nhiêu heeft tot stand gebracht. Eindelijk komen wij eveneens tot de overtuiging dat de leiding, die vroeger door den grond van Thi-Nhiêu stroomde, een natuurlijke waterloop was en niet een door menschenhand gegravene. Thi-Nhiêu, als eigenares van het bovenliggend terrein, had niet het recht, gezien artikel 640 van het *Code civil*, om iets te verrichten waardoor de toestand der lager liggende terreinen kan benadeeld worden, zij zal dus vermoedelijk haar proces verliezen, de uitspraak zal over acht dagen volgen. Op dit oogenblik, na ongeveer twee uur op het terrein geweest te zijn, geven wij aan

partijen en getuigen hun afscheid, wij sluiten de een weinig nat geworden bundels en maken ons voor den terugtocht gereed. Het is omstreeks 4 uur in den namiddag.

Maar hoe moeten wij terug? Geen sleden, geen buffels. In de verte ziet men nog hun grauwe massa's, zij hebben zich bij hun rasgenooten op het weideveld aangesloten. Gelukkig hebben het hoofd van het canton en de notabelen aan alles gedacht. Men kondigt ons aan, dat er spoedig een olifant zal komen, die men in eene naburige pagode is gaan zoeken.

De hemel zij dank! De olifant is voor mij een oude kennis. In het arrondissement van Chau-doc moesten wij er ons reeds dikwijls van bedienen bij onze plaatselijke berechtingen, en al zijn wij ook niet verzot op de nu voor-, dan achteroverhellende beweging, die hij aan zijn berijder mededeelt, wij geven toch aan die manier van verplaatsing de voorkeur boven de buffelslede!

Die welke men ons brengt, een wijfje, schijnt tegelijk krachtig en zachtaardig. Haar jong, acht maanden oud, dat ons tot aan den middel reikt, volgt de moeder onder het slaken van welluidende kreten. Op een kort bevel van den kornak heft de olifant den rechterpoot op. Wij plaatsen onzen voet op de gebogen knie van den dikhuid en wij hijschen ons, met den kracht der polsen, in het zadel, dat, bij wijze van buikriem, vastgehouden wordt door een dikke rotan. De commies-griffier hijscht zich op gelijke wijze naast ons op. Terwijl de rest van het gezelschap volgt zoo als het gaat, begeven wij ons op weg. Ons beest loopt snel. De kornak, die schrijlings op den hals van het dier zit, ontziet het niet en drukt het af en toe een stok met een ijzeren punt, een ware prikkel, in het vleesch. Op sommige plaatsen vertraagt de olifant echter den gang, want de kuilen met water zijn dikwijls zoo diep, dat zij er tot den buik inzinkt. Het jong volgt de moeder en houdt geen oogenblik op met schreeuwen.

Onderweg, om verveling en vermoeienis te verdrijven, onderhouden wij ons met den commies-griffier over het zoo menigmaal geroemde verstand van den olifant. Weet gij wel, zeg ik tot mijn metgezel, dat de geschiedenis van een veldslag weet te verhalen, die door een olifant is gewonnen? — Het was omstreeks het jaar 1835. De Siameezen, die erfvijanden der Annamieten, welke de gelegenheid waarnamen der opstanden, die in Cochin-China waren uitgebroken tengevolge van de strengheid van Minh-Mang, trachtten zich van Cambodja meester te maken en waren reeds doorgedrongen tot Chau-doc. Cambodja was toen, volgens de uitdrukking der Annamietische mandarijnen „dat oproerige en ondankbare kind, dat de toewijding van zijn ouders niet begreep: van Annam dat zijn vader en van Siam dat als een moeder er voor was". Te Chau-doc werden de Siameezen tegengehouden door generaal Truong-Minh-Giang, die hun een krachtigen weerstand bood en die verscheidene

veldslagen leverde. In de laatste dezer gevechten, dat beslissend was, schenen de Annamieten aanvankelijk overwinnaars, hoewel zij te strijden hadden tegen talrijke oorlogsolifanten, die door Siameezen waren bestegen. Maar te midden van den strijd werd een dezer olifanten, Aphyt genaamd, door een Annamietischen kogel gewond. Hierdoor woedend geworden, wierp hij zich midden in den worstelstrijd en sleepte de anderen mede. De nederlaag der Annamieten was volkomen. Truong-Minh-Giang maakte zichzelf te Chau-doc van kant en 40000 Annamieten, een ontzaggelijk cijfer, werd krijgsgevangen naar Siam gebracht. Eerst in 1847 nam de oorlog een einde. Wat den olifant Aphyt betreft, hij werd lang door de Siameezen bewaard en met de grootste eerbewijzen omringd.

Het verhaal was teneinde toen wij het punt bereikten, waar wij de stoombarkas hadden achtergelaten. De notabelen willen ons niet laten vertrekken zonder ons vooraf ververschingen te hebben aangeboden. Op de groote tafel van het gemeentehuis, voor deze gelegenheid versierd met een rood met goud geborduurd altaarkleed, zijn flesschen met allerlei dranken opgesteld, bier, kinawijn, absinth, enz. die gisteren ter hoofdplaats zijn gekocht. Wij geven er de voorkeur aan een kopje heete thee te drinken, hetgeen, zooals alle menschen in de koloniën weten, de beste manier is om zich te bekoelen.

Wij zijn weer op weg. De stroom van de rivier is mede en des avonds, na den administrateur en den doc-phu weder te hebben ontmoet, komen wij ten huize van laatstgenoemde. Men zal begrijpen dat wij vrijwel bek-af zijn. Ons voorkomen van slootscheppers laat niet na allerlei grappen uit te lokken van de zijde onzer reisgezellen, die meer gespaard zijn dan wij. Bij aankomst brengt een flink stortbad ons weder op dreef en tegen negen uur zijn wij gereed om den maaltijd van den doc-phu eer aan te doen.

De met bloemen versierde tafel, is rijk voorzien. De zaal, versierd met ingelegde meubelen en wapenrekken, die schitterend verlicht is, herinnert ons aan sommige feestzalen in de canton-hoofdplaatsen van Algerië. Er is hier veel van de weelde van Frankrijk, een weelde waar de andere koloniën geen idee van hebben, nl. het tafelzilver, het glaswerk, het menu, de verscheidenheid van wijnen, de gemakkelijke inrichting en de vroolijkheid van het vertrek. Natuurlijk ontbreekt er dat onbeschrijfelijke iets hetwelk de bekoring der ontvangsten in het moederland uitmaakt. De muren zijn witgekalkt. Geen schilderijen, geen tapijten, geen luchters. Van tijd tot tijd windt een goed gezinde huisjongen onder de veranda een phonograaf op, die ons de *Valse bleue* afratelt.

De doc-phu T. is een klein mannetje met levendige oogen, die zeer verstandig en vol toewijding is. Hij is tot den hoogsten graad van beschaving opgeklommen, welke een inboorling bereiken kan, die

Cochin-China nooit verlaten heeft. Hij drukt zich gemakkelijk uit en heeft een helderen, bijna sierlijken stijl. Wat ontbreekt hem om op dezelfde hoogte te staan als onze beste Fransche ambtenaren? Zeer weinig, misschien niets. Hij neemt met een volkomen tact en hoffelijkheid de honneurs waar van zijn tafel, waaraan hij dezen avond verscheidene gasten heeft vereenigd.

In zijne functies, als vertegenwoordiger van het bestuur, bezit de doc-phu T. eene noodzakelijke eigenschap, die soms aan veel inlandsche ambtenaren ontbreekt; gezond verstand en logica. Zonder het te wagen kritiek uit te oefenen op den prijzenswaardigen wensch van velen om aan de inlandsche autoriteiten weder een deel van hunne rechterlijke bevoegdheden over te dragen, mogen wij toch hier wel zeggen, dat gedurende de negen jaren, die wij in dit land verblijven, een te groot aantal der tot ons gerichte strafrechterlijke en civiel-rechterlijke rapporten, welke door hoofden van cantons aan ons zijn ingeleverd, het gemis verraden van een steekhoudende redeneering. Het ontbreken van gezond verstand dwingt te dikwijls om niet met de conclusies van die personen mede te gaan. Waar komt dit van daan? Ongetwijfeld omdat niemand hun geleerd heeft te redeneeren. In dit opzicht gelooven wij dat veel te verwachten is van de Inlandsche Rechtsschool, waarvan de Procureur-Generaal van Indo-China de oprichting in deze kolonie heeft aangevraagd. Dank aan deze zal men een keurbende van ambtenaren kunnen vormen, die niet alleen bedreven zijn in de kennis van het recht, maar ook en vooral in staat verstandige meeningen uit te spreken en uit een verzameling getuigenissen en feiten eene redelijke gevolgtrekking af te leiden. Gezond verstand is niet aan te leeren, zal men zeggen? Het zij zoo, doch men leert logica. In een proces nu onlangs gevoerd voor het tribunaal van Chau-doc, eischte een inboorling van een van zijn buren eene schadeloosstelling, omdat deze zijn maïs-veld had verwoest, door er met een buffelkar over te rijden. En nu verklaarde het hoofd van het canton in zijn rapport: „Ik heb mij ter plaatse begeven. Alle getuigen zijn het er over eens, dat inderdaad de gedaagde met zijn kar over het terrein van den eischer is gereden en dat 60 stoelen maïs van één meter hoogte, verwoest en neergeslagen zijn. *Doch na eenige dagen heeft de dagelijks dreigender wordende overstrooming alle maïsaanplantingen zonder onderscheid vernield.* Ik besluit daaruit, dat de eischer geenerlei schade heeft geleden en zijn vordering moet worden afgewezen". Het besluit was niet ongerijmd. Het werd zelfs feitelijk bevestigd door de gebeurtenissen, die volgden. En toch was het onlogisch. Zonder aan dit hoofd van een canton een rechtskundige les te geven over het „damnum emergens" zou het misschien niet zonder nut zijn, hem te leeren, dat hij de schade had te bepalen op *het juiste oogenblik waarop die was toegebracht.*

Wij brachten den nacht te Tan-Chau door en wij bekwamen geheel

van de vermoeienissen van den dag in een gemakkelijk bed met frissche matten bedekt. Bij het aanbreken van den dag werden wij gewekt door een krijgsmarsch, gespeeld door de phonograaf. Tegen zes uur des morgens vertrokken wij weder naar Chau-doc, waar wij na een aangenamen tocht, om 10 uur aankwamen.

Gedurende de reis brengen wij ons onzen tocht en de zoo afwisselende vervoermiddelen van den vorigen dag weder voor den geest. Onze vermoeienissen zijn ten slotte dragelijk geweest, en het relaas er van zal zelfs wat flets schijnen voor hen, die van 1858 tot 1865 onder de kogels der Annamieten in de moerassige vlakten van Tourane, van Saigon en van Khi-hoa de kolonie hebben veroverd. De in Cochin-China voorkomende plaatselijke berechtingen, die er vrij zeldzaam zijn en meestal te water kunnen worden uitgevoerd, zijn er veel gemakkelijker dan in Algerië. In deze laatste kolonie moet men dikwijls geheele dagen te paard zitten en vindt men 's avonds als onderkomen slechts een slechte tent of een van vlooien wemelende hut van vlechtwerk.

Maar in Cochin-China maken het klimaat en de meedoogenlooze zon elke inspanning dubbel verdienstelijk. Kwaadaardige koorts en zonnesteek loeren op elken onvoorzichtige, die te veel van zijn krachten vergt. Onze collega's in Frankrijk zullen ons het verhaal van dezen tocht ten goede houden, dat wij zoo min gedramatiseerd als overdreven hebben. Weten zij bovendien niet reeds sedert lang, dat in de koloniën het recht niet altijd in een leuningstoel wordt gesproken, dat men er levendigheid en kracht bij noodig heeft en dat de eerste plicht van een rechter is om zich niet te ontzien en, waar het noodig is, zich persoonlijk aan zijn taak te geven.

(Henri Dartiguenave, in de *Revue Indo-Chinoise*, 30 Oct. 1907).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

F. Schoepp: Suiker. Een schets van productie, handel en verbruik, in verband ook met de Brusselsche Conventie. Groningen, P. Noordhoff. 1908 gr. 8°.

E. H. Gomes: The Sea-Dyaks of Borneo. With a chapter on missionary work among the Dyaks, by A. F. Sharp. Illustrated. Westminster, Society for the propagation of the Gospel in foreign parts. 1907. 8°.

Verslag omtrent den **Post- en telegraafdienst** in Nederlandsch-Indië over het jaar 1906. Rijswijk — Weltevreden, Javasche Boekhandel & Drukkerij. 1907. 4°.

Reglement op het houden van **Aanbestedingen** ten behoeve van 's Lands dienst in Nederlandsch-Indië, met de daarbij behoorende modellen en de ambtelijke voorschriften, in acht te nemen bij de toepassing van het Reglement, alsmede met alle daarmede verband houdende bepalingen. Op last der Regeering voor de pers bewerkt en van aanteekeningen voorzien, door **C. C. P. Vigelius** en **H. G. C. Denis.** Weltevreden, F. B. Smits, 1907. 8°.

Dr. I. Groneman: Oudheidkundige Aanteekeningen, III of toelichtingen op de bouwvallen in de Prâgâ-valei en in de Parambanan-vlakte, I. Semarang. H. A. Benjamins. [1908]. 8°.

Dr. I. Groneman: Boeddhistische tempel- en klooster-bouwvallen in de Parambanan-vlakte. Tweede bijgewerkte uitgaaf van Hindoe-bouwvallen in de Parambanan-vlakte. Soerabaia, H. van Ingen. 1907. gr. 8°.

Post- en telegraafgids voor Nederlandsch-Indië (Staatsblad 1896, No. 110). Twaalfde jaargang. 1908. Batavia, Landsdrukkerij 1908. 8°.

Koloniaal Verslag 1907. Nederlandsch-Indië. Aangelegenheden behoorende tot den werkkring van het Departement van Landbouw, Mijnwezen. 's-Gravenhage, Landsdrukkerij [1908]. 8°.

Jaaroverzichten van den handel in koloniale producten. 1907. Amsterdam, J. H. de Bussy. 1908. 4°. [Bijvoegsel van „De Indische Mercuur", No. 9, dd. 3 Maart 1908].

De inrichting en toepassing van **Kabelbanen** in verband met den afvoer van steenkolen der Ombilin-mijnen naar Emmahaven. Voordracht van den hoofdingenieur **G. Dieterich.** Publicatie uit *De Indische Mercuur.* Leipzig, J. J. Weber. (1907). 4°. Met afbeeldingen.

J. Chailley-Bert: Java et ses habitants. Troisième édition. Paris, Armand Colin. 1907. 8°.

J. E. Jasper: Verslag van de derde Jaarmarkt-tentoonstelling te Soerabaja. Batavia, Landsdrukkerij. 1908. gr. 8°. Met platen.

J. E. Jasper: Liefhebberijen op het gebied van Inlandsche kunstnijverheid. Soerabaia, E. Fuhri & Co. 1908. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN, Enz.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. *7e Volgr. Dl. 6 (1908). Afl. 3—4.*

Eene Engelsche lezing omtrent de verovering van Banda en Ambon in 1796 en omtrent den toestand dier eilandengroepen op het eind der achttiende eeuw.

Uitgegeven en toegelicht door Mr. J. E. Heeres. — Iets over de „Ternataansch-Halmahèrasche" taalgroep, door A. Hueting (met schetskaartje). — Bijdrage tot de kennis der vereering van Wisnu op Java, door Dr. H. H. Juynboll. — Eene bijdrage tot de geschiedenis der Regeerings-reglementen van Ned.-Indië, door P. H. van der Kemp. — Bijdrage tot de volksgeneeskunde bij de Maleiers der Padangsche Benedenlanden, door J. J. Kreemer. — De Toe Badjeng en de legende omtrent hun oorsprong, door J Tideman. — Beschrijving der Maleische handschriften van de Bibliothèque Royale te Brussel.

Id. *7e Volgr. Dl. 7 (1908). Afl. 1—2.* O Tobèlohòka manga Totoade. Verhalen en vertellingen in de Tobeloreesche taal. Met vertalingen. Bewerkt en van aanteekeningen voorzien door A. Hueting.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *December 1907.*
In memoriam [Raden Adipati Aria Soeria Nata Ningrat, Regent van Lebak], door F. K. Overduyn. — Agrarische aangelegenheden in de residentie Lampongsche districten, door E. Perelaer. — Het bewaren van preciosa, door M. Herz. — Een actueel vraagstuk [Inlandsche Landraads-voorzitters, door Mr. W. F. Haase]. — Indische bouwkalender voor 't jaar 1908. — Boekaankondiging. De belangen der Suikerindustrie tegenover die der bevolking in bescherming genomen door den heer Van Lawick, door A. Mühlenfeld.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 28 Januari 1908.*
Iets over de Inlandsche geneeskundigen (Voordracht, met debat, door W. K. Tehupeiory).

Idem. *Vergadering van 18 Febr. 1908.* De wetsontwerpen tot wijziging en aanvulling van de Indische comptabiliteitswet en van het Indische regeeringsreglement. (Voordracht, met debat, door Mr. N. G. Pierson).

Onze Eeuw. *8e jaarg. Maart 1908.*
Bestrijding van woeker in Indië (I), door Mr. J. C. Kielstra.

De Economist. *Maart 1908.*
De wording der nood-ordonnantie van 4 December 1884. (Indisch Staatsblad No. 217), door Mr. N. P. van den Berg.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap *Dl. L. (1908), Afl. 3.*
Bijdrage tot de geneeskunst der Karo-Batak's, door Dr. R. Römer.

Cultura. *20e jaarg. No. 235. Maart 1908.*
De dieren in en om de woningen in Ned. Oost-Indië, door F. A. von Stürler.

De Wereldkroniek. *29 Febr. 1908.*
De jongste krijgsverrichtingen op Celebes [de achtervolging van La Sinrang], beschreven door een officier van het Ned.-Indische leger (met afb.).

Het Nederlandsche Zeewezen. *7e jaarg. No. 5. 1 Maart 1908.*
Met Hr. Ms. Hertog Hendrik naar Celebes en de Molukken (met afb.), door C. F. K.

De Vrouw en haar Huis. *2e jaarg. No. 10. Febr. 1908.*
De voorbereiding van de Indische rijsttafel, door Martine Tonnet (met afb.).

De Aarde en haar Volken. *44e jaarg. 1908. Aflevering .*
Merauke [op Zuid-Nieuw-Guinea], en wat daaraan voorafging, door Joh. F. Snelleman (met platen en illustraties).

Vragen van den Dag. *23e jaarg. Afl. 3. Maart 1908.*
De kampong der Papoea's van Zuidelijk Nieuw-Guinea.

Weekblad voor Indië. *4e jaarg. 1907/08. No. 39.*
Van 't oude Soerabaja, door Gabriel (zie ook No. 40—42). — De wonderen van Baso (met afb.), door Ganesa. De gouden rijkssieraden van den sultan van Djokja (met afb.) door M. A.

Id. No. 40. Kiekjes uit Jamdena (met afb.), door C. M. — Het spoorwegongeluk bij Massing in de Preanger Regentschappen (met afb.) — Een honderdjarige [Europeaan in Indië] (met portret).

Id. No. 41. De slibraderen-proeven in het Westgat van Soerabaja (met foto's en een kaartje), door M. van Geuns. — Het Nederlandsch-Indische Onderwijzersgenootschap (met foto's). — Naar de Nederlandsche eilanden in de Chineesche zee (met teekeningen), door G. W. J. Nederveen Pieterse. — Een Javaansche lilliputter (met foto). — De Semarangsche schoolkwestie.

Id. No. 42. De Raad van Nederlandsch-Indië, door M. VAN GEUNS (met foto. — Een feest in de binnenlanden (met foto's). — In memoriam (J. C. van Haastert), door R. B. M. (met portret).

De Indische Mercuur. *31e Jaarg. 1908. No. 7.*

Rubberscraps, door A. H. BERKHOUT. — De ontwikkeling van de Semarang—Joana Stoomtrammaatschappij door v. K. Het onderwijs in de Javasuikerindustrie aan de Technische Hoogeschool, door Prof. S. HOOGEWERFF. — Plantkunde voor de Surinaamsche scholen, door J. C. COSTERUS.

Id. No. 8. De Gouvernements kina-onderneming, door v. G. (zie ook no. 9). — Over Java-coca (met afb.), door Dr. G. VAN DER SLEEN. — De exploitatie van Djatibosschen op Java, door H. W. A. VAN DEN WALL BAKE. — De kwaliteit van Java-suiker. — Rameh of Musa textilis, door Mr. J. F. DIJKSTRA. — Cultuur der Java-Liberiakoffie.

Id. No. 9. Factoren waarvan de qualiteit der thee afhankelijk is, door H. H. MANN. — Bericht omtrent de Gouvernements kina-onderneming over het 4e kwartaal 1907. — Soekaboemische landbouwvereeniging (Voordracht over Assam-theezaad. — Accijns op petroleum, benzine, gazoline en andere aardolie-distillaten.

Id. No. 10. Factoren waarvan de qualiteit der thee afhankelijk is, door Dr. A. W. NANNINGA. — Rubberscraps, door A. H. BERKHOUT. — Over den oorsprong van den Liberia koffieboom. — De tin-exploitatie op Banka, Billiton en Singkep in 1906/1907. — Verslag van het onderzoek naar goud in het Lawagebied en de terreinen der Maatschappij Suriname. — Taxatie oogst 1908 der particuliere koffielanden in Oost-, Midden- en West-Java en Gouvernementskoffieoogst.

De Cultuurgids. *9e jaarg. (1907—'08). Afl. 8.*

Enkele opmerkingen over de „proeftuinen van Pondok Gedeh", door Dr. TH. WURTH. — Aanteekeningen over Hevea brasiliensis, door C. J. DE VOGEL. — Ervaringen met Ficus elastica cultures, door H. J. KERBERT. — De theebloem. — Methode om uitgeputte gronden weer productief te maken. — De rentabiliteit van rubber-ondernemingen. — De Sisal hennep en textile agave's in Engelsch-Indië en Cochin-China. — Behoefte der caoutchoucboomen aan bemesting. — Bericht omtrent de Gouvernements Kina-onderneming over het 3e kwartaal 1907.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *1907. No. 12.*

Bepaling der vaste stof met den refractometer in alle voor deze bepalingswijze vatbare producten der Java-rietsuikerindustrie, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Resultaten verkregen met nieuwe zaadrietvariëteiten, door J. D. KOBUS. — Schatting der suikerproductie op Java in 1907 en der beplante oppervlakte voor campagne 1908, door L. G. CASTENS. — Opmerkingen over de fabrikatie van witte suiker in ruwsuikerfabrieken, door H. C. PRINSEN GEERLIGS.

Id. 1908. No. 1. Verslag omtrent de resultaten der bemestingsproeven in den aanplant van oogstjaar 1905—1906, door J. A. VAN HAASTERT. — Over de voorwaarden der foezelolievorming, door Dr. F. EHRLICH en W. C. DICKHOFF. — De qualiteit van Java-suiker, door H. NAUS.

Id. Bijblad 1907 No. 48. Suikercultuur en Inlandsche landbouw, door H. J. W. VAN LAWICK.

Id. No. 50. Klachten uit Amerika over Java-suiker, door G. DE LA VALETTE.

Id. No. 51. Een grondhuurquaestie, door L. G. C.

Teysmannia. *19e jaarg. (1908). Afl. 1.*

De wespenfamilie der dryinidae, door Dr. J. C. KONINGSBERGER. — Een merkwaardige klapper (met platen), door J. J. SMITH. — Verslag van den botanist aan de Afdeeling koffie, over 1906, door Dr. P. J. S. CRAMER. — Bolgewassen. Hippeastrum (Amaryllis), door H. J. WIGMAN. — Boekbespreking. — Sprokkelingen uit nieuwe Publicaties. — Korte berichten uitgaande van het Departement van Landbouw: Aetherische oliën, III, door Dr. A. W. K. DE JONG. — Proeven met tweede gewassen te Buitenzorg. Proef met batatenvariëten (Ipomoea batatas Poir = ketela rambat), door J. E. VAN DER STOK (met plaat). — Een en ander naar aanleiding der variëteitenproef met bataten, door L. G. DEN BERGER.

Inspectie van den landbouw in West-Indië. *Bulletin No. 10. Januari 1908.*

Bijdragen tot de kennis van het fermenteeren der cacao, door Dr. J. SACK. — Het „waschverlies" bij de cacao, door Dr. J. SACK.

Veeartsenijkundige Bladen voor Ned.-Indië. *Dl. 19. (1907). Afl. 6.*
Draaiziekte (penjakit moebeng), door J. C. F. Sohns. — Acute surra, door J. C. F. Sohns. — Twaalfde jaarverslag van het Instituut-Pasteur. — Farcin de boeuf op Deli (met afb.), door V. — De Amerikaansche draver (trotter), door V. — Iets over de beoordeeling van het paard op uithoudingsvermogen, door F. Lameris. — Osteomalacie of osteoporosis, door Groeneveld. — Tam O'Shanter ponies. — Kleine paarden voor legerdoeleinden. — De Battak-ponies. — Paspalum dilatatum.

De Ingenieur. *23e jaarg. (1908). No. 9.*
Aanteekeningen betreffende spoorwegaanleg in Suriname. Voordracht van Jhr. J. C. van Reygersberg Versluys (met afbeeldingen). — Het Banka-boortoestel in Amerika verhandeld als The Empire Hand Prospecting Drill, door R. A. van Sandick (met afbeeldingen).

Het Recht in Nederlandsch-Indië. *Dl. 89 (1907). No. 5—8.*
Iets omtrent den waren aard van het verstek (slot), door F. B. Simon van Leeuwen. — Het eigendomsrecht der particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek, door Mr. J. Siberius Trip

Indisch Militair Tijdschrift. *1908. No. 1.*
De gecombineerde oefening nabij Soemedang op den 28 en 29 Juni 1907, door C. M. A. Quack (met platen). — Moderne schietopleiding, door E. J. van Son en M. Uhl. — Militaire Causerie, brief van luitenant Wilvoort. — Een officiersbond, door K. — Het inschieten der geweren, door R. N. Hazemaker. — Nog ieis over de loopreiniging van onze geweren en karabijnen, door W. E. Asbeek Brusse.

Berichten uit Ned. Oost-Indië van den Sint-Claverbond. *1908. No. 1.*
[*Niet in den handel.*]
De vestiging der katholieke missie in Ned. Oost-Indië en de merkwaardigste episode uit hare geschiedenis, bij gelegenheid van het eerste eeuwfeest (4 April 1808—4 April 1908), herdacht door pastoor A. Kortenhorst (met portretten en platen). — Het St. Vincentius-gesticht te Buitenzorg, door Mgr. M. J. D. Claessens (met platen). — Bandoeng, door pastoor M. Timmers (met platen). — Brieven uit Laratoeka (Flores), door pastoor J. de Nateris.

De Katholieke Missiën. *33e Jaarg. Maart 1908.*
De missie in Suriname sedert de laatste helft der vorige eeuw (met afb.).

Globus. *Band 93 (1908). No. 7.*
Der Reisbau bei den Dajaken Südost-Borneos, von Fr. Grabowsky (mit Abbildung).
Id. No. 11. Erklärung, betreffend die Selenka-Expedition nach Trinil [Java], von W. Waldeyer.

Berichte der Rheinischen Missions-Gesellschaft. *1908. No. 3.*
Aus den Berichten eingeborner Prediger auf Sumatra, von Pastor Bröckermann (Schlusz).

Allgemeine Missions-Zeitschrift. *1908, 3. Heft.*
Der mohammedanische Teil von Niederländisch-Indien als Missionsgebiet, übersetzt von J. Warneck.

Den Haag, 20 Maart 1908. W. C. Muller.

Statuten van Maatschappijen, werkende in de Nederlandsche Koloniën.

BOUW MAATSCHAPPIJ VILLA PARK LANGENSARIE.

(*Javasche Courant van 24 Januari 1908, No. 7*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, het exploiteeren van die gronden, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen.

Duur. 50 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 10 aandeelen van *f* 5000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer F. C. van de Kamer.

HANDEL MAATSCHAPPIJ JOANA.

(*Javasche Courant van 28 Januari 1908, No. 8*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel het exploiteeren van onroerende goederen in de residentie Batavia en elders, voorts het drijven van handel in het algemeen voor eigen rekening dan wel voor rekening van of in commissie met derden.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer C. C. M. Verbunt.

BOUW MAATSCHAPPIJ PARAPATAN OOST.

(*Javasche Courant van 28 Januari 1908, No. 8.*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel het verkrijgen van gronden in de residentie Batavia in eigendom of recht van opstal, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer C. H. Mohr.

BOUW MAATSCHAPPIJ KEBON DJATIE.

(*Javasche Courant van 24 Januari 1908, No. 7*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in eigendom, of opstal, het exploiteeren zoomede het verkoopen van die gronden.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 20 aandeelen à *f* 5000.

Bestuur. Tot directrice benoemd Lie Sio Nio.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BRANGGARAN.

(*Javasche Courant van 4 Februari 1908, No. 10*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de erfpachtsperceelen Bangsri I en II, Selosari I en II, Bago, Alas Doewet en Soember Nanas en Barbadan I en III, het drijven van handel in cassave, tapioca en andere producten, welke van de door de vennootschap geëxploiteerd wordende gronden of door opkoop verkregen zijn geworden.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 750.000, verdeeld in 750 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer W. Henderson, tot commissarissen de heeren F. Ch. J. Hughan en P. Colvin.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP SOERABAJASCHE VEEVOEDERFABRIEK OEDJOONG.

(*Javasche Courant van 4 Februari 1908, No. 10*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de veevoederfabriek Oedjoong te Soerabaja en voorts den handel in veevoeder.

Duur. 50 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer F. Brandenburg van den Gronden, tot commissarissen de heeren L. A. F. Huismans en A. Schotborgh.

HANDELMAATSCHAPPIJ VOORHEEN KELLERENGO.

(*Javasche Courant van 4 Februari 1908, No. 10*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie en meer bijzonder de voortzetting der handelszaken tot dusverre te Batavia onder de firmabenaming Keller en Co. gedreven. Voorts het verrichten van allerhande daden van koophandel, als de algemeene vergadering van aandeelhouders nader zal bepalen.

Duur. 25 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur aangewezen de heer A. Keller.

HANDEL MAATSCHAPPIJ ERVEN TIO TJENG SOEI.

(*Javasche Courant van 11 Februari 1908, No. 12*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel de overname en voortzetting van de te Batavia onder de firma Ti Tjeng Soei gedreven wordende handelszaak voorts het drijven van import- en exporthandel, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen opnemen of verstrekken van gelden, het disconteeren van handelspapier en venduaccepten, het exploiteeren van onroerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch Indië, het bebouwen en in kultuur brengen van gronden en het verkoopen der verkregen producten, het deelnemen in maatschappijen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel. enz.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 300.000, verdeeld in 120 aandeelen à *f* 2500.

Bestuur. Tot directeuren benoemd Tjhung Boen Tek en Tan Wie Siong.

BOUW MAATSCHAPPIJ SADJAHTRA.

(*Javasche Courant van 11 Februari 1908, No. 12*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng heeft ten doel het verkrijgen van gronden en gebouwen in Nederlandsch-Indië, in eigendom, erfpacht of recht van opstel door aanvraag, aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van een en ander, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur: 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 20 aandeelen à *f* 5000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer M. F. Heijnneman.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING DER ZAKEN VAN C. H. EN C. S. POWNALL.

(*Javasche Courant van 14 Februari 1908, No. 13*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de handelsondernemingen en bezittingen, behoorend aan het echtpaar Pownall, en de overname hunner gemeenschappelijke verplichtingen tegenover derden.

Duur. 30 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 300,000 verdeeld in 120 aandeelen van *f* 2500.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer C. H. Pownall.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP SUIKERFABRIEK PONEN.

(*Javasche Courant van 18 Februari 1908, No. 14*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de suikerfabriek Ponen, gelegen in de residentie Soerabaja afdeeling Djombang en om de daarvoor noodige gronden over te nemen, te huren, te beplanten, in eigendom of erfpacht te verkrijgen de producten te verkoopen en alles te verrichten wat daarmede in verband staat.

Duur. tot ultimo December 1957.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 600.000, verdeeld in 12 aandeelen van *f* 50.000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer Mr. C. W. Baron van Heeckeren, tot commissarissen de Majoor titulair der Chineezen Oei Tiong Ham en Ko Dji Soei.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP R. KLAASSESZ EN CO.
(*Javasche Courant van 18 Februari 1908, No. 14*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de apotheek, den handel in apotheekbenoodigdheden, de fabriek van chemisch-technische artikelen, de fabriek van minerale wateren, den wijnhandel, toebehoorende aan den heer H. F. Tillema en door hem te Semarang gedreven.
Duur. 50 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 150.000, verdeeld in 1500 aandeelen à *f* 100.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer Tillema.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP WILLEM ANKERSMIT & CO's TABAKSHANDEL.
(*Staats-Courant van 18 Februari 1908, No. 41*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Amsterdam, heeft ten doel den handel in tabak in den ruimsten zin des woords met uitsluiting van deelname in kultuurzaken in het geven van voorschotten in verband daarmede; de vereffening der zaken van de vennootschap onder de firma Knoops & Van Paddenburg en van de vennootschap onder de firma Willem Ankersmit & Compagnie, beide gevestigd geweest te Amsterdam en ontbonden, te rekenen van 1 Januari 1908; de voortzetting der zaken van de beide genoemde handelsvennootschappen. Het koopen van zeilende partijen tabak is verboden.
Duur. Tot 31 December 1937.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 500.000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 1000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeuren benoemd de heeren H. W. Ankersmit, F. A. L. de Block en G. C. E. Crone

---

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP CACAO- EN CAOUTCHOUCONDERNEMING BODEG.
(*Staats-Courant van 7 Maart 1908, No. 65*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Amsterdam heeft ten doel de overname en verdere exploitatie der cacao- en caoutchouconderneming Bodeg, gedreven op gehuurde gronden in de afdeeling Klaten der residentie Soerakarta, met alle daaraan verbonden rechten en verplichtingen, uit huur- en andere overeenkomsten voortspruitende, den aanplant, gebouwen, machinerieen en inventaris, kortom de geheele onderneming; casu quo ook de exploitatie van zoodanige andere gronden, zoowel in de Vorstenlanden als in de Gouvernementslanden, als door de vennootschap mochten worden verkregen, hetzij in eigendom, hetzij in huur, erfpacht of opstal, de aanplant en de verwerking van producten voor de Europeesche markt.
Duur. Tot 31 December 1957.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 55.000, verdeeld in 11 aandeelen à *f* 5000.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer H. C. Th. Crone, tot commissarissen de heeren W. J. van der Held en P. Boeken Jr.

SOENGEI LIPOET CULTUUR MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Courant van 17 Maart 1908, No. 65*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te 's Gravenhage heeft ten doel het in Nederlandsch Oost-Indië en elders, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, planten en exploiteeren van caoutchouc voortbrengende boomen en het drijven van andere cultures, het verwerken, vervoeren en verkoopen van de producten der gedreven cultures, het aankoopen of op andere wijze verwerven, het verkoopen, huren en verhuren van gronden en eigendommen, het aanvragen, verwerven en productief maken in den meest uitgebreiden zin des woords in Nederlandsch Oost-Indië en elders met uitzondering der residentiën Soerakarta en Djokjakarta, van boschcultuur, vervoermiddelen en zoodanige andere concessiën, met uitzondering van mijnconcessiën, welke door of onder goedkeuring van het Gouvernement van Nederlandsch Oost-Indië zouden kunnen worden verleend. Verder het deelnemen in andere gelijksoortige maatschappijen of ondernemingen, het vervullen van alle handelingen die het vooromschreven doel bevorderlijk kunnen zijn.
Duur. Tot 31 December 1975.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 500.000, verdeeld in 10.000 aandeelen van *f* 50.
Bestuur. Tot directeuren benoemd, de heeren A. L. A. Hallet en Th. F. J. Gollier; tot commissarissen de heeren H. van Cappelle, E. A. Herrmann, E. P. J. A. Ségard en J. J. R. Devisscher.

Kan het aantal Controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur op *Java* en *Madoera* worden ingekrompen?

DOOR

J. H. NIEUWENHUIJS.

N. I. B. A.

---

1. Van verschillende zijden werd en wordt nog de klacht gehoord, dat het aantal Nederlandsche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera, met name dat der controleurs, zoo groot is.

Bewijzen levert men voor deze bewering echter meestal niet. Er wordt eene numerieke vergelijking tusschen het aantal dier ambtenaren, bij ons en dat in Britsch-Indië werkzaam, gemaakt en daaruit afgeleid dat, naar verhouding tot het aantal geadministreerden, er op Java (en Madoera) een zeker aantal malen méér ambtenaren bij dien tak van dienst aanwezig zijn, dan daar, en dus te veel.

Ondertusschen liet men na, ons in te lichten, of het bestuur in Britsch-Indië even intensief wordt gevoerd als in Nederlandsch-Indië;

of de taak, dáár den Civil Service opgedragen, even omvangrijk en zoo in détails afdalende is, als bij ons;

of het wellicht niet wenschelijk ware, dáár het aantal dier ambtenaren uit te breiden;

of daar ook dien ambtenaren een reeks van bijbetrekkingen te vervullen wordt gegeven, vreemd aan hun eigenlijken werkkring [1])

---

[1]) Schrijver was behalve dan controleur bij het B. B.:

1°. ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij het Residentie-Gerecht;
2°. Secretaris der Europeesche Schoolcommissie;
3°. id. der Inlandsche Schoolcommissie ter hoofdplaats;
4°. president der Schoolcommissie voor elke der gesubsidieerde scholen;
5°. adjunct-brandmeester;
6°. president van de commissie van beheer van het Chineesche Begrafenis-fonds;
7°. lid der commissie van beheer van de Europeesche begraafplaatsen;
8°. ambtenaar, belast met het doen van ver- en ontzegelingen van sterf- en andere boedels;
9°. voorzitter van de commissie belast met het afnemen van het zgn. Klein-ambtenaars-examen, [tweemalen 's jaars gedurende telkens een 14 dagen.]

zooals dat bij het Nederlandsch-Indische corps het (afkeurenswaardig) geval is, welke betrekkingen, sommige in mindere, andere in meerdere mate, toch toewijding, en dus tijd, vereischen; tijd, onttrokken aan de eigenlijke taak dier ambtenaren;

of daar de resultaten van het bestuur, blijkende uit den toestand, waarin de bevolking zich bevindt, beter zijn dan bij ons;

kortom, eerst na een nauwgezette bestudeering van deze en dergelijke nog te stellen vragen, en de antwoorden er op, na vergelijking van den toestand der bevolking op allerlei gebied dáár en bij ons, kan men zijne meening, doch dan ook goed gedocumenteerd, ten deze verkondigen.

Zulk eene studie vereischt noodwendig een langdurig verblijf in Britsch-Indië, en dan nog zijn alleen deskundigen in staat haar behoorlijk te maken: het is niet de eenvoudige rekensom, waarvoor men de beantwoording van de vraag, aan het hoofd van dit opstel geplaatst, wel wil doen houden.

Geheel afgescheiden van zoodanige vergelijking van het aantal ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Britsch-Indië werkzaam, met dat in Nederlandsch-Indië, komt het toch ook mij voor, na een dienst van meer dan twaalf jaren bij het Binnenlandsch Bestuur op Java dat het aantal controleurs daarbij te groot is, en zulks *op dezen eenigen grond*, dat er niet of niet genoeg partij van de diensten, die de inlandsche bestuurs-ambtenaren bewijzen kunnen, getrokken wordt.

Het eenige middel om eene gewenschte, ja noodige vermindering van het aantal controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur te krijgen, is de aanvaarding en streng-consequente doorvoering van het beginsel:

1°. de *leiding* van het algemeen bestuur in gewest en afdeeling moet berusten in handen van *Nederlandsche* ambtenaren;

2°. de *uitvoering* der van dezen uitgaande bevelen moet *uitsluitend* aan Inlandsche anbtenaren worden toevertrouwd:

3°. het *toezicht* op die uitvoering moet worden opgedragen aan *Nederlandsche* ambtenaren

Deze beginselen, berustende op een goede staatkunde en, vroeger althans, reeds in ons bestuur gevolgd, zijn verlaten geworden in den loop der tijden. In Britsch-Indië echter worden ze nog steeds in eere gehouden en met het succes, dat er relatief minder Engelsche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur dienen dan bij ons Nederlandsche.

Een der meest bekende Engelsche Bestuursambtenaren in Britsch-Indië, Sir John Strachey, verlangt dan ook in zijn beroemd werk: India, its Administration and Progress, dat alle gouverneurs, districtshoofden [1]) en hun staf, alsmede de opper-officieren van het leger, Engelschen moeten zijn, evenals zulks het geval behoort te zijn in alle belangrijke

[1]) Te vergelijken met onze residenten.

takken van algemeen bestuur, om een standaard van hooge moraliteit te verkrijgen.

In Engelsche handen, voegt hij er aan toe, moeten de posten zijn, vanwaar de leiding van het bestuur uitgaat, en van welke posten alsmede van de politieke en militaire macht het tegenwoordig bezit der kolonie afhangt.

En wat hij voor het bestuur in Britsch-Indië noodig oordeelt, is dat evenzeer voor Nederlandsch-Indië, daaromtrent bestaat bij bevoegden geen meeningsverschil. Iedere afwijking van bovenstaande grondbeginselen wijst op een onvoldoend doordringen tot het wezen-zelf van de zaak.

2. Hoe is thans de toestand?

Nagenoeg overal hebben de Nederlandsche ambtenaren nevens de *leiding* en de *contrôle* ook de *uitvoering*„ en deze bijna geheel, en als bij uitsluiting, in handen genomen, terwijl men de Inlandsche ambtenaren juist goed genoeg acht de eenvoudigste en moeitelooze werkzaamheden te verrichten en dan nog op aanwijzing hunner Nederlandsche collega's. En waarom? Niet omdat die Inlandsche ambtenaren allen ongeschikt zijn [1]) voor hun taak: maar omdat voor een goeden gang van zaken de *Nederlandsche* ambtenaren door Regeering, Pers of Publiek verantwoordelijk worden gesteld, en bij tegenslag meestal zij alléén ter verantwoording geroepen en niet of zelden de Inlandsche.

Niet altijd wordt er door de critici rekening gehouden met:

1°. het gehalte en de bruikbaarheid van het Inlandsch bestuurspersoneel, waarmede men werken moet, en waaronder natuurlijk, als

---

[1]) De heer J. E., ambtenaar bij het B. B. op Java, is, in zijne brochure: „de Inlandsche Bestuursambtenaar op Java en Madoera", van eene andere meening. Hij toch zegt: Het is waarlijk niet uit zucht van betweterij of naar gezags- en invloeds-uitbreiding dat den controleur of assistent-resident — uitzonderingen daargelaten — noopt het werk over te nemen of te doen dat eigenlijk 't deel is van zijn inlandschen collega.

Telkens en telkens is, en wordt het beproefd hem het zelf te laten doen, maar wanneer dan herhaaldelijk blijkt, dat het niet gaat, dat dubbel werk gedaan moet worden, terwijl de regeering onverbiddelijk eischt dat het werk geleverd wordt en met den noodigen spoed, dan is het niet te verwonderen dat de Europeesche bestuurder al het denk- en zelfs een groot gedeelte van het routine-werk op zich neemt en alleen het meest machinale den Inlandschen bestuurs-ambtenaar overlaat".

Nu, ik ben niet van zoo'n pessimistische meening. Zooveel de tegenwoordige opvatting van den dienst dat toeliet, heb ik jaren lang de uitvoering van bevelen aan de Inlandsche ambtenaren overgelaten, en, vooral in den beginne, hier en daar slechts raad en aanwijzing gegeven, waar zulks noodig bleek of men mij die kwam vragen.

Ik heb niet anders dan het meeste genoegen van die overdracht van werk ondervonden.

bij welke categorie van ambtenaren ook, een zeker percentage weinig bruikbare personen voorkomt;

2°. den aard en het karakter eener bevolking, die zoo weinig medewerkt tot eigen lotsverbetering;

3°. den grooten omvang van de bestuurstaak, dagelijks vermeerderende;

4°. de uitgestrektheid der aan de zorgen der controleurs toevertrouwde onderafdeelingen, die in grootte van 120.000 tot 263.000 H.A. afwisselen [= oppervlakte der provincie Drente], met 37—600 dorpen, tellende van eenige duizenden tot eenige honderdduizenden inwoners.

5°. de beperkte, ja armelijke middelen, waarmede de opgelegde taak moet volbracht worden en dat nog behoorlijk!

Is het nu te verwonderen, dat na verloop van tijd de Nederlandsche ambtenaren alles tot zich getrokken hebben: *leiding*, *uitvoering* en *contrôle*, teneinde zooveel mogelijk verzekerd te zijn van een goeden gang van zaken? Maar ook, is het te verwonderen, dat het peil van ontwikkeling waarop de meeste Inlandsche ambtenaren staan, niet zoo hoog is als gewenscht moet worden geacht, omdat hun verantwoordelijkheid nagenoeg tot nul was teruggebracht en hun eigenlijke taak tot weinig meer?

3°. welke is de taak thans den controleurs opgedragen?

Zij is tweeërlei: het leveren van het „schrijfwerk".
het verrichten van het „veldwerk".

Het tweede, op het behoorlijk verrichten waarvan door den Gouverneur-Generaal van Heutsz zeer terecht de nadruk is gelegd, is onmisbaar om een nauwgezette uitvoering der gegeven bevelen door gestadige contrôle te verzekeren.

Het is het voornaamste gedeelte van de taak des controleurs.

Het eerste, het „schrijfwerk" kluistert hem aan de schrijftafel, in toenemende mate, voor een goed deel van zijn tijd, onmatig opgedreven als het wordt. Elke nieuwe maatregel van bestuur sleept reeksen staten, registers, tabellen, brieven en rapporten met zich, die toch in orde moeten zijn en het hunne er toe bijdragen den controleur van zijn eigenlijk werk af te houden.

Wat dan ook schitterend gelukt is; want wie, die den geweldigen stroom heeft zien vloeien van staats- en bijbladen, circulaires, voorschriften, aanschrijvingen, opdrachten, bevelen van den Gouverneur-Generaal, van den Algemeenen Secretaris, van de Gouvernementssecretarissen, van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, van de Residenten, van de gewestelijke Secretarissen, van de Assistent-Residenten, waarmede de controleur rekening moet houden, een stroom, vermeerderd met circulaires, voorschriften enz. van hoofden van andere departementen, met wie hij, dank zij zijne bijbetrekkingen, ook te maken heeft (Justitie, Financiën, Onderwijs, Oorlog, Burgerlijke Open

bare Werken, Landbouw) kan niet begrijpen, dat er voor het „veldwerk" vaak niet genoeg tijd overschiet en dat men dus persoonlijk niet alles *kan* onderzoeken en nagaan, zoodat het steeds mogelijk blijft, dat de controleur, — buiten zijn schuld altoos, want het schrijfwerk moet óók gedaan worden — niet altijd alles weet, wat er in zijn onderafdeeling geschiedt? Niet het Inlandsch bestuur, dat verzuimde hem bijtijds in te lichten omtrent zich voordoende ongunstige verschijnselen, wordt ter verantwoording geroepen: maar de controleur, de Assistent-Resident, de Resident; zoo niet door de Regeering dan toch door de Pers en de publieke opinie.

Er zijn voorbeelden te over van.

Ware de bestuurstaak, in haar vollen omvang, goed verdeeld over Nederlandsche en Inlandsche ambtenaren, dan zoude op minstens 5 dier laatsten rusten, wat nu op de schouders van éénen Nederlandschen ambtenaar rust; dan zou het plichtsbesef en het eergevoel der Inlandsche ambtenaren, dat nu al te vaak latent is, opgewekt en aangekweekt worden door de wetenschap, dat *zij* verantwoordelijk zijn voor hun werk, voor hun nalatigheid en slechts *zij* alléén; dan zal dit hen opwekken tot opmerken en gadeslaan en intijds mededeelen van wat er meldingswaardigs voorvalt in hun ressort, en zullen zij er naar streven hun arbeid zoo goed mogelijk te verrichten. Want evenals de Britsch-Indische *Inlandsche* ambtenaar, door het jarenlang gegeven voorbeeld van plichtsbetrachting en eergevoel der Engelsche ambtenaren aangespoord, zijn taak behoorlijk vervult, [1]) evenzoo zal dat de Nederlandsch-Indische *Inlandsche* ambtenaar doen.

Als we hem maar durven loslaten en niet dadelijk bij struikelen en vallen uitroepen: „dat heb ik wel gedacht; waarom ook...."

Het uitvoerend deel van het Binnenlandsch Bestuur is op den verkeerden weg geraakt; het is terechtgekomen in een moeras van paperassen en dientengevolge, gelijk hierboven geschetst, van gezagsuitbreiding; het zinkt, met de toeneming der bestuursbemoeienissen — en die gaat onverdroten voort — en bezigheden hoe langer hoe dieper daarin weg; reeds overziet het zijn taak niet meer geheel... het is noodig dat het zoo spoedig mogelijk in het goede spoor worde teruggebracht.

4. Wat moet er dan geschieden, om tot een gezonden toestand te geraken?

Wegneming, zoo radicaal mogelijk, van alles wat dien toestand zoo voos heeft gemaakt: nl. overdracht van de *uitvoering* van de bestuursmaatregelen met al den aankleve van dien op de Inlandsche ambtenaren.

Die uitvoering schijnt men hun thans niet te durven toevertrouwen. Immers, slechts weinigen hebben een hoofdenschool afgeloopen. Velen

---

[1]) Strachey: India enz.

zijn van andere, aan het Bestuurswerk ten eenenmale vreemde, betrekkingen afkomstig en staan dan met de handen, en het hoofd vooral, glad verkeerd. De bevolking is dan van de pogingen dier ambtenaren, om achter den dienst te komen, worden ze niet behoorlijk geleid, het proefmateriaal.

Groote uitbreiding dier scholen voor opleiding voor Inlandsche Ambtenaren, is dus een *eerste* eisch, wil men goed onderlegde ambtenaren krijgen, en dat verlangen zal wel bij ieder, die het met land en volk welmeent, aanwezig zijn.

Geen Inlandsch ambtenaar worde in de toekomst meer bij het Binnenlandsch Bestuur aangesteld, dan na een met goeden uitslag afgelegd Inlandsch groot-ambtenaars-examen, zooals ik dat zou willen noemen.

Komen de geslaagden dan onder goede leiding, dan kan de geheele uitvoerende taak gerust op hen worden overgedragen.

Aan de Regenten, de Inlandsche hoofdambtenaren, zullen dan zeer zware eischen worden gesteld.[1]) Want alle bevelen, het bestuur betreffende, worden dan door het hoofd der afdeeling, met of zonder voorafgaande bespreking, den Regent, c. q. den zelfstandigen Patih, ter uitvoering toegezonden.

Deze ambtenaar zorgt *geheel zelfstandig* voor die uitvoering. Hij voorziet daartoe de onder hem dienende districts-hoofden van de noodige bevelen, zonder dat de Nederlandsche ambtenaren zich, in normale omstandigheden en niet dan nadat hun tusschenkomst gevraagd is, daarmede mogen inlaten. De geheele ambtelijke correspondentie, be-

---

[1]) Zal het dan niet noodig zijn, dat van hen, die voor die betrekking bestemd zijn, nog meer wordt gevorderd dan het gewone Inlandsch groot-ambtenaars examen? bijv. eindexamen der H. B. S. en daarna een cursus aan de afdeeling B. van het gymnasium Willem III doorloopen? zoo wordt er gevraagd. Noodig niet, zou ik willen antwoorden, en mogelijk ook niet. Het is lang niet altijd met zekerheid uit te maken wie tot Regent bestemd is. Immers, het aantal gevallen dat een Regent overlijdt zonder mannelijke of slechts minderjarige afstammelingen na te laten is niet zoo gering; ook kan het gebeuren dat een zoon sterft vóór zijn vader. Men moet dan iemand uit de Inlandsche ambtenaarswereld kiezen, die nooit gedroomd had, nog eens Regent te zullen worden en dus het eindexamen B niet heeft afgelegd. Men verkrijgt dan een ongewenschte en onwenschelijke onderscheiding bij de Regenten. Neen, ik zou zeggen: evenals Residenten en Gouverneurs voortkomen uit hen, die het groot-ambtenaars-examen hebben afgelegd, evenzoo behooren Regenten te worden gekozen uit hen die het Inlandsch Groot-ambtenaars-examen hebben afgelegd; hetgeen, gevoegd bij het erfelijkheidsprincipe, wil zeggen, dat een Regent, stelt hij er prijs op dat zijn zoon of een zijner zonen hem opvolgt, dezen dat Inlandsch examen doet afleggen, wat bovendien niet zoo kostbaar zal zijn. Overlijdt een Regent zonder zoons na te laten, dan geschiedt de keuze, als thans, uit de verdienstelijkste Inlandsche ambtenaren, die dan als alle andere Regenten hetzelfde examen zullen hebben afgelegd, zoodat van verschil in opleiding althans geen sprake kan zijn.

stuursmaatregelen en hare uitvoering betreffende, geschiedt tusschen het hoofd van een gewest of een afdeeling en den Regent.

Deze laatste alléén dient alle thans gebruikelijke staten enz. in voor zijn geheele regentschap; hij verzamelt de daarvoor benoodigde gegevens en dient verder, waar gevraagd, van „consideratie en advies".

Op zijn bureau dus worden de leggers der landrente, bedrijfsbelasting, van het hoofdgeld, der heerendiensten en van wat dies meer zij, opgemaakt, na voorafgaanden aanslag, waar noodig, door het *Inlandsch* bestuur. Hij krijgt dus nagenoeg al het schrijfwerk in handen, dat thans op den controleur rust; diens kantoorpersoneel wordt dan echter ook op het bureau van den Regent te werk gesteld.

De voordeelen dezer regeling zijn:

1°. voor den Regent, dat deze zoodoende geheel en al op de hoogte blijft van zijn regentschap en wat daarin voorvalt; niets gaat meer langs hem heen naar ondergeschikte ambtenaren, maar alles gaat door zijn handen; hij wordt niet meer eenvoudig terzijde geschoven, zooals thans wel eens gebeurt, maar zal *geheel zelfstandig* in de vervulling van zijn taak werkzaam zijn. Initiatief, plichtsbetrachting, ijver, verantwoordelijkheidsgevoel zullen, neen *moeten* dan vanzelf opgewekt worden. Op *zijn* werk toch, en daarop alléén, valt de volle aandacht van het *leidende* Nederlandsche bestuur;

2°. voor de lagere Inlandsche ambtenaren, voor wie deze regeling vermindering van schrijfwerk met zich zal medebrengen, daar zij thans hun werk gedeeltelijk in 2- of 3-voud moeten indienen, immers den controleur wordt óók geregeld afschriften van vele stukken gezonden voor „het archief", hetgeen dan komt te vervallen.

Bovendien zal het geheele corps Inlandsche ambtenaren worden gereleveerd en van hun arbeidskracht en arbeidslust zal dan behoorlijk partij worden getrokken, waar dat nu al te vaak voor monnikenwerk of erger misbruikt wordt. Dan zal het blijken — ik ben er van overtuigd — dat er een groote hoeveelheid werkkracht bij de Inlandsche ambtenaren schuilt, welke slechts wachtte op het oogenblik, dat het hun gegund zou zijn, die ten volle aan te wenden voor nuttig werk;

3°. voor de bureaux der afdeelingshoofden: want de boven geschetste regeling zal besparing van werk en dus van personeel te weeg brengen, omdat zij voortaan slechts van één persoon, den Regent, de gevraagde opgaven zullen krijgen in stede van, zooals nu gebruikelijk, van dezen èn van de controleurs of van dezen alleen. Het zal dan niet meer noodig zijn, die in opvatting van elkaar vaak afwijkende opgaven, rapporten enz. te verwerken en tot een geheel om te werken.

5. Moeten we nu ondertusschen wachten met de invoering van een betere verdeeling der bestuurstaak, totdat op geheel Java en Madoera alle Inlandsche ambtenaren van de opleidings-scholen afkomstig zijn?

Dat zou veel te lang duren en bovendien dan toch niet in eens kunnen geschieden.

M. i. kan men reeds nu hier en daar die verdeeling invoeren, ook al heeft men geen geëxamineerde ambtenaren bij de hand. Naar hetgeen ik uit eigen ervaring weet en ook van collega's gehoord heb, zijn er genoeg Inlandsche ambtenaren van goeden, ja uitmuntenden aanleg, bekwaamheid, ijver, initiatief, om in verschillende afdeelingen een proef te kunnen doen nemen in den door mij gewenschten zin. Deelt men met tact de nieuwe opvatting van den dienst, en wat er verder geëischt zal worden, aan de daarvoor in aanmerking komende ambtenaren mede, dan kan dat niet anders dan gunstig werken op een groot deel hunner en zal blijken dat een kapitaal van kennis en ervaring voorhanden is, dat nu nog onvruchtbaar daarligt.

Natuurlijk zal die invoering afdeelings-gewijs, hetgeen in den regel synoniem is met regentschaps-gewijs, moeten geschieden, en moeten de ambtenaren, die de proef zullen leiden en uitvoeren, met tact worden uitgekozen en met tact te werk gaan.

En vooral moet er niet dadelijk van mislukking worden gesproken, indien niet alles oogenblikkelijk effen en glad loopt. Men wil in Indië gewoonlijk dadelijk resultaten zien of gerapporteerd krijgen. — Daartegen moet nadrukkelijk gewaarschuwd.

Maar vóór alles, hetzij nogmaals herhaald, ieder op zijn plaats. Het Nederlandsche Bestuur blijve door Nederlanders vervuld en behoude de leiding. Evenmin als een Nederlander Regent kan worden bijv., moet een Javaan Resident kunnen zijn.

Bovendien de Inlandsche ambtenaren zullen dan immers de zeer hooge plaats in ons stelsel van koloniaal beheer innemen, die men hun al lang heeft *toegedacht*, doch nog niet *toegekend*, een plaats die hun toekomt, een plaats waarbij gezonde eerzucht kan worden bevredigd. Zij toch bezitten het hart des volks; zij kennen de zeden, gewoonten en de denkwijze des volks beter dan wij dat ooit zullen kunnen: zij zijn in waarheid voor een goed besturen onontbeerlijk.

6. Welke plaats zullen bij die regeling de controleurs innemen?

Als algemeene regel worde aan elken afdeelingschef één controleur toegevoegd; in groote of drukke afdeelingen bijgestaan door één, desnoods twee adspirant-controleurs. Bij deze regeling worden natuurlijk de controleurs voor de politie [1]) en die voor speciale diensten niet in de berekening opgenomen.

[1]) Hierover zou nog veel in het midden te brengen zijn. Mij komt het voor, dat op de hoofdplaatsen waar thans zoodanige controleurs voor de politie gevestigd zijn, een afzonderlijk politie-corps onder *speciale* ambtenaren behoort ingesteld, niet onder van het B. B. geleende ambtenaren.

En wat de Controleurs à la Suite betreft, die bij pandjeshuizen, den dienst der opiumregie enz. geplaatst zijn, zij zijn daar onmisbaar wellicht gedurende

Die controleur houdt geen bureau, heeft dus geen kantoorpersoneel noodig. Hij heeft eenvoudig te controleeren of de uitvoering der gegeven bevelen, aanschrijvingen enz. behoorlijk en volgens de voor schriften door de Inlandsche ambtenaren geschiedt. Hem kan dus de doorloopende contrôle op eenig onderdeel van het bestuurswerk, zooals dat door het Inlandsch Bestuur wordt verricht, worden opgedragen, maar ook natuurlijk een bijzondere contrôle op zoodanig deel als het hoofd der afdeeling nuttig en noodig zal achten.

Van een en ander kunnen rapporten c. q. voorstellen ter verbetering van den bestaanden toestand worden opgemaakt, wat dan ook met zijn dagboek zijn eenig schrijfwerk zal zijn.

De aan elken Controleur toegevoegden boodschapper moet behouden blijven voor allerlei loopwerk, terwijl, als diens traktement op *f* 15 's maands wordt gebracht, men een persoon kan krijgen, die het beetje kopieerwerk, dat voor hem zal te doen zijn, behoorlijk kan verrichten.

In werkelijkheid zal dus het eigenlijke „veldwerk" des controleurs niet veranderen. Hij is echter van bijna alle schrijfwerk ontheven en kan zich dus geheel aan dat „veldwerk" wijden.

Als thans woont hij dan bij den aanslag in het hoofdgeld, de bedrijfsbelasting; neemt hij op de verschillende administratiën als die der opiumverkoopplaatsen, moskeekassen, pand- en pakhuizen; presideert hij of woont hij bij de maandelijksche districts-koempoelans en de gewone maandelijksche conferenties; als thans rijdt hij dan langs en door de sawahs, tegallans, koffietuinen en andere aanplantingen der bevolking, om te letten op de bewerking, bezaaiing, beplanting, onderhoud; op het houden van desahoofdverkiezingen, padiproefsnitten houdt hij toezicht, de inning der belastingen ontsnapt dan evenmin aan zijn aandacht, noch de stand van den veestapel en van zoovele andere onderwerpen waarmede hij zich ook thans heeft te bemoeien; het opnemen van aanvragen voor eigendom, erfpacht en het opmaken van de processen-verbaal daarvan geschiedt onder zijn contrôle; de grondhuurcontracten worden in zijn bijzijn gesloten, kortom, waar noodig, zal hij geheel dezelfde contrôle kunnen uitoefenen als thans, maar beter, daar hij niet gehaast wordt door de wetenschap, dat op zijn schrijftafel nog zooveel werk ter behandeling ligt.

Hij wordt dus als het ware een *afdeelings-inspecteur*, die toeziet dat alle bestaande voorschriften en bevelen behoorlijk worden opgevolgd, in achtgenomen en nageleefd, en die van raad dient, waar zulks noodig blijkt te zijn of gevraagd wordt.

---

de voorbereiding tot de invoering van hun tak van dienst, maar daarna behooren zij daar niet langer thuis. Men heeft werkelijk keuze genoeg in *Indië* onder gepensionneerden, voor die eenvoudige betrekkingen. Niet worde er geregeld en bij uitsluiting geleend van het B. B., want waarlijk, voorbereiding voor hun latere taak doen zij daar niet op.

Van die voorschriften krijgt hij een afdruk tenzij ze in het Staatsblad voorkomen, waarop hij van zelf geabonneerd is. Die afdrukken vormen dan met de concepten der nota's, processen-verbaal enz. zijn eenig archief.

Het spreekt van zelf, dat hij op de verschillende bureaux de noodige inlichtingen mag inwinnen en dat men verplicht is hem die te geven.

Het gewoon onderhoud van wegen, bruggen enz., waarmede thans vanwege den Waterstaat het Binnenlandsch Bestuur belast is, blijft natuurlijk den controleurs opgedragen bij de boven geschetste nieuwe regeling. Eerstens wijl dat geen integreerend deel van de bestuurswerkzaamheden der Inlandsche ambtenaren uitmaakt; tweedens, wijl de controleur de geheele afdeeling overziet en dus beslissen kan welk weggedeelte het eerst voor herstel of onderhoud in aanmerking kan en moet komen. Zoo ook met de andere aan zijn zorgen toevertrouwde gebouwen, bruggen enz.

Deze werkkring zal meer nog dan thans, groote eischen stellen aan tact en beschaafd optreden; maar dat mag geen beletsel zijn haar in te voeren als men zich met de ontvouwde beginselen kan vereenigen.

Van alle bijbaantjes, den controleur voor en na geschonken behoort slechts één behouden te blijven, dat van ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij het Residentie-gerecht; doch alleen dan als dit gewijzigd zal zijn in den geest van mijn voorstel dienomtrent in de Februari-aflevering 1906 van het tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur [1]), anders zou het hem veel te veel schrijfwerk kosten.

De redenen, waarom ik die betrekking wensch te behouden, te reserveeren zelfs, voor de ambtenaren B. B., liggen voor de hand. Zij is een uitmuntende leerschool, kan dat althans zijn, voor de praktijk, wat het rechtspreken op den politie-rol betreft; vooral als men gedurende den tijd van de waarneming dier bijbetrekking, zoo noodig, niet schroomt zijn licht op te steken bij den rechtsgeleerden voorzitter van

[1]) Ik stel daar in substantie het volgende voor: De voorzitter van den landraad (thans ook president van het Residentie-gerecht) bijgestaan door een griffier, wordt verplicht op enkele vaste dagen in de maand *rol* te houden van alle overtredingen in strafzaken, begaan door Europeanen en met hen gelijkgestelden, en behoorende tot de competentie van het Residentie-gerecht.

Het Openbaar Ministerie daarbij wordt waargenomen door dezelfde personen als thans.

Evenals bij de politierol voor Inlanders worden naam, ouderdom, beroep en woonplaats van den beklaagde, de zaak, het verkorte getuigenverhoor, antwoord van den beklaagde, de eisch van het Openbaar Ministerie en het vonnis in *één* register geschreven.

Het Openbaar Ministerie doet zijn eisch *mondeling*.

De oproeping der beklaagden en der Europeesche getuigen geschiedt per dienstbrief en middels de post of voor ver van een postkantoor verwijderde plaatsen middels uitreiking door politie-beambten.

Voor nadere bijzonderheden wordt beleefd naar het stuk zelf verwezen.

het Residentie-gerecht, die stellig wel bereid zijn zal de noodige voorlichting te geven.

Kan de controleur, bij een werkkring als boven geschetst, zich wel goed voorbereiden tot de taak van *leidend bestuurs-ambtenaar?*

Zeer zeker, en ik geloof beter dan thans.

In de eerste plaats zullen *zij* op voldoende wijze hun taak vervullen, die zich veel en gaarne op het terrein bewegen. De afdeeling wordt zoodoende onophoudelijk doorkruist; de controleur ziet dan veel meer dan thans en zal te eerder opmerken wat er gedaan moet worden tot verbetering; aan hetgeen hij bespeurt, kan hij voor zich nagaan wie der Inlandsche ambtenaren behoorlijk hun plicht vervullen, wie minder goed. Zijn terreinkennis, die hij dagelijks vermeerdert, stelt hem in staat na te gaan welke verbeteringen aan irrigatiewerken en wegen moeten worden aangebracht. Door zijn onophoudelijk reizen en trekken komt hij veel meer in aanraking met de Inlandsche bevolking en kan hij dus veel meer doordringen in hare wenschen en nooden.

In de tweede plaats kan zijn vaardigheid in het stellen en opmaken van eenig goed uitgewerkt voorstel ruimschoots blijken uit zijn rapporten, verslagen, voorstellen, waaruit tevens kan opgemaakt worden *hoe* en *of* hij goed uit eigen oogen kan zien en zich rekenschap geven van hetgeen hij gezien heeft. En heeft hij de voor een bestuursambtenaar onmisbare eigenschap verworven van met een oogopslag menschen en toestanden te kunnen beoordeelen, dan zal hij als leidend bestuursman „the right man in the place" zijn. Hij heeft dan uit zijn inspecteurs-werkkring geleerd hoe hij leiden moet.

Aangezien zijn ressort veel grooter zal worden dan het thans is en zijn werk bijna uitsluitend in het doen van dienstreizen en in opnemen zal bestaan, is het duidelijk, dat om het laatste goed te kunnen doen, het eerste hem zoo gemakkelijk mogelijk moet worden gemaakt, zonder hem daarbij nog op kosten te jagen. Overal ter wereld en te allen tijde gold en geldt het als een axioma, dat hoe gemakkelijker men reizen kan, er des te meer gereisd wordt. Het geldt ook voor den controleur.

Eens en voor al blijve het een beginsel, dat kosten van dienstreizen *nimmer*, zelfs niet gedeeltelijk, ten laste mogen gebracht worden van de reizende ambtenaren, die thans in vele gevallen absoluut niet kunnen toekomen met de hun toegelegde som voor reiskosten, zelfs niet na de nieuwe regeling dienomtrent.

Daar de toestanden, het terrein, de reisgelegenheden in iedere afdeeling verschillend zijn, moet ten deze vooral geen uniforme regeling worden gemaakt, maar dient men te rade te gaan met wat de meeste faciliteiten aanbiedt.

Maandelijks diene de controleur, desgevorderd onder aanbod van

eede, (men legt anders in Indië genoeg eeden af), een opgave in van *alle* uitgaven, ook van die voor zijne dienstpaarden, ten behoeve zijner dienstreizen gedaan, welke kosten hem dan per mandaat vergoed behooren te worden. De gewone toelage van *f* 50.— 's maands vervalt dan.

Worden op die wijze alle reis- en verblijfkosten gedefroyeerd, dan zal de controleur met genoegen zijn taak vervullen en geen reis uitstellen, „omdat de maand al zoo duur was".

Een groote kanker, die nu knaagt aan het buitenwerk van velen, dat het hen n.l. op groote kosten jaagt, die ze niet vergoed krijgen, zal dan zijn weggenomen, hetgeen niet meer dan billijk zijn zal.

7. Welke zijn de geldelijke voordeelen dezer regeling?

Er zijn op Java 83 afdeelingen, waarvan 7 in de Vorstenlanden. Er blijven dus 76 afdeelingen over in de Gouvernementslanden. Van de 119 controleurs, zooals de formatie thans aanwijst, vallen er dus 43 weg. Maar daar in Wonogiri van de Residentie Soerakarta thans een controleur geplaatst is, zal de formatie, volgens mijne voorstellen ingericht, 77 en dus 42 controleurs minder dan thans tellen.

Van de 38 adspirant-controleurs der formatie zullen er 13 wegvallen, aannemende, dat er 25 afdeelingen zóó druk zijn, dat de hulp van zulk een ambtenaar onmisbaar is.

Het aantal schrijvers van controleurs vermindert evenzeer tot 77 en wordt aan de Regenten toegevoegd. Wellicht echter dat niet allen benoodigd zullen zijn.

We krijgen dus de volgende berekening: Vervallen zullen de ondervolgende sommen:

Traktement van 42 controleurs . . .	à *f* 4,800	's jaars	= *f*	201,600
Toelagen voor reiskosten van 119 controleurs	„ „ 600	„	= „	71,400
Traktement van 13 adspirant-control. .	„ „ 2,700	„	= „	35,100
Toelagen voor reiskosten van 38 adspir.-controleurs	„ „ 600	„	= „	22,800
Toelagen voor huishuur aan 13 adspir.-controleurs	„ „ 300	„	= „	3,900
Traktement van 42 inlandsche schrijvers	„ „ 300	„	= „	12,600
„ „ 119 „ boodschappers	„ „ 120	„	= „	14,280
Gewoon onderhoud aan 42 controleurswoningen	„ „ 100	„	= „	4,200
Verkoop van overtollige controleurswoningen	pro memorie			
Totaal der besparing			*f*	365,880

Hiertegenover staat:

1°.	Reiskosten van controleurs en adspirant-controleurs [1]) .	*f* 92,000
2°.	Traktement van 77 boodschappers à *f* 180 's jaars. . .	„ 13,860
	Totaal.	*f* 105,860

Zoodat er een netto bezuiniging overblijft van *f* 260,000 's jaars.

Maar behalve deze bezuiniging worden nog de volgende voordeelen verkregen:

de aanvulling, die thans met moeite geschiedt, zal dan gemakkelijker geschieden, omdat ze niet zoo groot behoeft te zijn;

de promotie der lagere rangen zal beter worden, daar de verhouding tusschen het aantal assistent-residenten en controleurs gunstiger wordt dan thans, al zal die der aspirant-controleurs in den eersten tijd der nieuwe regeling wat langer stil staan.

Het Nederlandsch-Bestuur zal zijn taak kunnen overzien en dus behoorlijk vervullen.

Het Inlandsch bestuur wordt gereleveerd en tot zijn eigenlijk werk geroepen.

De controleur wordt beter voor zijn toekomstige taak als „leidend bestuursman" voorbereid en ook financiëel zal hij er beter bij varen, daar al zijn reis-uitgaven zullen gedefroyeerd worden.

Ten slotte zal het kleiner getal ambtenaren zijn invloed op het cijfer der pensioenen niet missen.—

Wellicht dat eenmaal, als alle Inlandsche ambtenaren van opleidingsscholen afkomstig zullen zijn, en het hierboven ontwikkelde stelsel eenigen tijd zal gewerkt hebben, ook het aantal afdeelingen een vermindering zal kunnen ondergaan, maar dat ligt nog m. i. in een verre toekomst en zal eerst plaats kunnen vinden, wanneer de Inlandsche ambtenaren ten volle aan hun nieuwe taak zullen gewend zijn.

Maar ondertusschen zou de hand alvast aan den ploeg geslagen kunnen worden, want het is mijn vaste overtuiging dat dan van de Inlandsche ambtenaren, hoog en laag, medewerking, en loyale, verzekerd is.

---

[1]) De reiskosten voor een controleur, alleen in een afdeeling dienende worden geraamd op *f* 1000.— 's jaars; die van controleurs en adspirant- controleurs tezamen in een afdeeling dienende worden geraamd op *f* 800.— 's jaars voor elk.

Huwelijksrecht en Huwelijksgebruiken in den Timoreeschen Archipel,

DOOR

Mr. A. A. GALESTIN.

Aangezien in de laatste jaren meer en meer de aandacht wordt geschonken aan het adat-recht van Nederlandsch-Indië, kan het van nut zijn om van een bepaald deel van dit gebied bijeen te brengen. wat ons verteld wordt door verschillende schrijvers, die, hetzij als ambtenaar, hetzij in eene andere qualiteit, door een korter of langer verblijf in die streken verondersteld kunnen worden bekend te zijn met het inheemsche recht en de gebruiken, aldaar heerschende. Al heeft zoo'n compilatie voor den opbouw van het adat-recht in eene bepaalde streek niet de waarde van een grondig plaatselijk onderzoek, ze kan niettemin een leiddraad zijn voor hen, die in de gelegenheid zijn om zoo'n onderzoek in loco te doen.

Wat den Timoreeschen archipel betreft, heel veel is over zijn huwelijksrecht niet geschreven. Maar door de verschillende mededeelingen te groepeeren en met elkander in verband te brengen, kan men toch in vele opzichten het adatstelsel doen uitkomen. Het kan zijn, dat wij in vele gevallen de feiten onjuist met elkander in verband gebracht hebben of een schrijver vergeten hebben; men beschouwe dit opstel niet als eene volledige behandeling van het onderwerp, maar slechts als eene proeve.

Ieder uit de bevolking der eilanden van den Timor-archipel, aanzienlijk of gering, behoort tot een stam, naar de oorspronkelijke plaats van vestiging of naar den oorspronkelijken stamvader genaamd. Zulk een stam heet

op Timor: naak fes,
op Soemba: kabisoe,
op Savoe: oedoe.
op de Solor-eilanden: soekoe,
op Roti: lassie-es.

De leden dier stammen hebben een gemeenschappelijk hoofd, maar

wonen niet bijeen, zoodat in ieder landschap en zelfs in ieder dorp, leden van verschillende stammen vereenigd kunnen zijn. [1])

Waar zoo'n stamindeeling bestaat, gaat deze, gelijk uitvoerig is uiteengezet door Wilken [2]), in den regel gepaard met het verbod van het huwelijk in den stam: zij, die tot denzelfden stam behooren, mogen niet met elkander trouwen; de man is steeds verplicht eene vrouw uit een vreemden stam te nemen. Hoewel bij de lezers van dit tijdschrift bekendheid met dit onderwerp mag worden ondersteld, is het toch niet van nut ontbloot om hier eenige hoofdpunten aan te stippen. Het zooeven genoemde verbod van het huwelijk in den stam is bekend onder den naam exogamie. Het huwelijk met een stamgenoot geldt bij de volken, die de exogamie beoefenen, als bloedschande. De exogamie heeft ten gevolge: de kinderen volgen òf den stam van den vader of dien der moeder, d. w. z. òf de vader bepaalt de stamhoorigheid en leden van den stam zijn zij, die hunne afkomst uitsluitend in de mannelijke lijn van denzelfden stamvader afleiden (patriarchaat), òf de moeder bepaalt de stamhoorigheid en leden van den stam zijn zij, die hunne afkomst uitsluitend in de vrouwelijke lijn van dezelfde stammoeder afleiden (matriarchaat).

Naast de exogamie treft men aan de endogamie. De adat verplicht den man niet een vrouw uit een vreemden stam te nemen, maar laat hem bij voorkeur trouwen met eene stamgenoote. Terwijl daar, waar de exogamie heerscht, de stam alleen omvat afstammelingen òf in de mannelijke, òf in de vrouwelijke lijn, behooren bij de endogamen, waar man en vrouw van één stam zijn, de afstammelingen, èn in de mannelijke èn in de vrouwelijke lijn, tot den stam. De stamverdeeling lost zich hier allengs op in eene territoriale indeeling: elk district vertegenwoordigt een stam.

Welke van deze vormen vindt men in den Timoreeschen archipel? In het algemeen kan men zeggen, dat daar heerscht exogamie met patriarchaat. In de Résumé's van het onderzoek naar het grondbezit op Timor (fol. 5) vindt men de mededeeling, dat „de vrouw, mits de bruidschat betaald worde, komt in den stam van den man". Welke plaats neemt de vrouw in den stam, meer bepaaldelijk in de familie, in het gezin van den man in? Ten einde deze vraag te kunnen beantwoorden, moeten wijletten op de instelling van den bruidschat. Wat is hier van de oorsprong?

Sir John Lubbock, in zijn „On the origin of civilization and the primitive condition of man," meent, dat er oorspronkelijk geen huwelijk bestond, de vrouw niet uitsluitend en voor goed aan een bepaalden man verbonden was, doch gelijkelijk en zonder onderscheid

---

[1]) Résumé's van het onderzoek naar het grondbezit op Timor, fol. 5.

[2]) G. A. Wilken. Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras. *Ind. Gids* 1883.

aan alle mannen van den stam toebehoorde, aan wie zij beurtelings hare bekoorlijkheden ten offer moest brengen. Deze toestand van algemeene vermenging noemt hij het communale huwelijk. Bij een dergelijken staat van zaken kan het kind wel niet anders dan alleen van de moeder zijn.

Aangezien de man dus in zijn eigen, in communaal huwelijk levenden stam geen vrouw voor zich alleen kon krijgen, met geen een individueel huwelijk kon aangaan, waardoor hij inbreuk zou maken op de rechten van anderen, roofde hij eene vrouw uit een vreemden stam. Op zulk eene vrouw had de stam geen recht, en hij, die haar geroofd had, kon haar voor zich alleen behouden. Deze vrouwenroof in den vorm van gewelddadige schaking bleef, ook toen eigenlijke roof niet meer noodig was, nog eeuwen lang de gewone en, waar de exogamie heerschte, de eenige vorm van huwelijkssluiting.

Ziedaar de instelling verklaard, die nu nog onder onbeschaafde volken voorkomt, om het huwelijk bij schaking te doen plaats hebben, hetzij dat die schaking slechts voorgewend geschiedt, een onderdeel vormt van de trouwplechtigheid, hetzij dat zij de facto plaats heeft en een wettig middel is, waarlangs het huwelijk, zelfs tegen den zin van het meisje of van hare ouders of van beiden, tot stand kan worden gebracht. Ook bij de Timoreezen is schaking geen ongewone huwelijksvorm. Wij komen later hierop terug.

Voor den stam der vrouw, voor hare verwanten in het bijzonder, vormde die schaking, — wij gaan nu aan de hand van Wilken [1]) verder het ontstaan van den bruidschat na — natuurlijk eene beleediging, en dat niet zoozeer om het daarmede gepleegd geweld, dan wel om het feit, dat de vrouw daardoor voor goed aan hare ouders, hare verwanten, haren stam onttrokken werd. Deze beleediging kon alleen met het zwaard, met het bloed van den bedrijver worden uitgewischt. Maar in primitieve tijden was afkoop der wraak echter een zeer gewoon verschijnsel, en zoo zou dus ook reeds spoedig het opbrengen van een zoengave in geld en goed, van een boete, in de plaats van het wraakrecht voor de schaking gekomen zijn. En inderdaad vindt men daar, waar de schakingsvorm bestaat, nu nog de verplichting tot vergoeding voor de daardoor aan de familie van de geschaakte toegebrachte beleediging en schade, door welke vergoeding dan ook de toestemming van de ouders van het meisje wordt gekocht.

Oorspronkelijk was de bruidschat dus een zoengeld, en geen koopsom. Maar waar de exogamie en het patriarchaat bestaan bleven, is hij dit echter langzamerhand van zelf geworden. Immers waar de vrouw, zooals wij boven gezien hebben, voor goed uit haren stam,

---

[1]) G. A. Wilkon. Over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin *Indische Gids* 1880, II, p. 601 vlgg.

uit hare familie treedt en overgaat in den stam, in de familie van den man, waartoe ook hare kinderen behooren, wordt aan den eenen kant een aanwinst gedaan, aan den anderen kant echter een verlies geleden. Aan den bruidschat, nadat deze het begrip van zoengave eenmaal verloren heeft, moet dus van zelf langzamerhand het denkbeeld zich vastknoopen van eene vergoeding van de zijde der familie van den bruidegom, die de aanwinst doet, aan de familie van de bruid, die het verlies lijdt. De vrouw wordt dus als het ware gekocht; zij is een gekochte zaak.

In het gezin — en hier komen wij van zelf tot een antwoord op de bovengestelde vraag — neemt de vrouw dus een geheel ondergeschikte plaats in. In den Timor-archipel is zij dan ook niet veel meer dan eene slavin van den man. De naam van eene echtgenoote is in het Soembaneesch tou ăngoe, d. i. mensch voor gezelschap[1]).

Hoe geschieden de verloving en de huwelijksvoltrekking?

De omgang tusschen de jongelieden van beiderlei kunne is in het algemeen in den Timor-archipel buitengewoon vrij; omtrent de jonge meisjes geldt in vele opzichten de voorstelling „cum plurimis concubuisse maximum decus". Van de Savoeneezen vinden wij zelfs vermeld, dat een „virgo intacta" niet begeerd wordt[2]). Maar zijn zij eenmaal getrouwd, dan moeten zij kuisch blijven. Een vergrijp daartegen wordt ten strengste gestraft, niet zelden met den dood. Bij ontdekking op heeterdaad toch, kan het wraakrecht worden toegepast; de overspelige vrouw en haar medeplichtige mogen door den beleedigden echtgenoot neergelegd worden. Wordt dit wraakrecht niet toegepast, dan vervalt men in een boete[3]). De Roo van Alderwerelt zegt, dat de vrouw met toestemming van haar man de huwelijkstrouw mag vergeten, indien zij geen kinderen kan krijgen bij haar echtgenoot[4]). Deze verzoekt dan zijn broeder om in zijne plaats als echtgenoot op te treden. Behalve in dit geval[5]) houdt alle flirtation en buiten-

[1]) Eenige mededeelingen over Soemba. de Roo van Alderwerelt. *Tijdschrift van Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde*, dl. 33, p. 565.

[2]) Riedel. The Sawu or Haawu group. *Revue col. internat.* 1885, dl. 1, p. 305: „Among the young people a very licentious sexual intercourse prevails. The men prefer women, who have lost their virginity; it is therefore not difficult for strangers visiting this island to cohabit for a trifling dowry with an unblemished maiden.
The married women are true and chaste".

[3]) G. A. Wilken. *Bijdragen van het Kon. Inst. voor de T. L. en Vk. van N. I.* 5e reeks dl. 1, 1886, p. 140 vlgg. en dl. 4, 1889, p. 380 vlgg.

[4]) Gramberg (*Verh. Bat. Gen. van K. en W.* dl. 36) zegt, dat in zoo'n geval adoptie ook plaats heeft.

[5]) Riedel noemt een ander gebruik, dat op Timor zou heerschen. In *Deutsche geogr. Blätter*, dl. 10, p. 230 zegt hij: „Hat man Brüderschaft mit einander geschlossen, d. h. einer des andern Blut getrunken, dann ist is dem Freunde gestattet, in Geschlechtsgemeinschaft mit der Gattin des andern zu treten."
Forbes (A naturalist's wanderings in the Eastern Archipelago, p. 452) zegt van Timor hetzelfde.

echtelijke omgang met den trouwdag op; bij de Timoreezen is deze dag zelfs de laatste dag voor de vrouw om versierselen te dragen.

Dat, waar vóór het huwelijk dergelijke toestanden heerschen, het krijgen van onechte kinderen een meisje niet tot schande wordt aangerekend, spreekt bijna van zelf. Alleen vermeldt Riedel, dat indien op Timor zwangerschap op den omgang volgt, de man, die als de bewerker daarvan wordt aangewezen, het meisje huwen moet; bij ontkenning behoort hij zich te zuiveren door een duel met het zwaard over een gespannen koord met een der bloedverwanten der aanklaagster [1]).

Wanneer jongelieden werkelijk op elkaar verliefd worden en het dus hun wensch is, eenmaal met elkaar te trouwen, leven ze eenigen tijd in stilte samen. Ze beloven elkaar trouw en wisselen ten bewijze daarvan geschenken. De jongen ontvangt b. v. een slimoet of een buikband van het meisje, dit een kam, een ring, een armband of iets dergelijks van den jongen man. Deze geschenken noemt men in Beloe of Midden-Timor [2]) hérin sësoeit (van hérin = buikband en sësoeit = kam) of iboen lian (van iboen = mond, lian = stem): het zijn de bewijzen voor het bestaan van wat men zou kunnen zeggen een geheim engagement. Dat de verliefden elkaar gewoonlijk niet al te best vertrouwen, is na het leven, dat ze meestal achter den rug hebben, niet al te zeer te verwonderen. Daarom ook zijn er verschillende manieren om de beloften van trouw te verzwaren en te versterken. Eén dezer manieren is de raë foek (van raë = bewaren, foek = haar). Deze bestaat, volgens Grijzen, daarin, dat de verliefden, terwijl ze elkaar eeuwige trouw beloven, elkaar zeven haren bij de kruin van het hoofd uittrekken, ze met een stukje was aan het eene einde aan elkaar verbinden en ze dan om een stokje winden. De jongen bewaart dan de haren van het meisje, het meisje die van den jongen. Wanneer een der partijen de trouwbelofte verbreekt, is de andere, dank zij het bezit van het stokje met haar, in staat zich daarover te wreken. Hij gaat daartoe naar zijn voho (offerplaats) voor de aardgeesten, legt daar een blad sirih en een stukje pinang als offer op, geeft van de schending der belofte aan de aardgeesten kennis en verzoekt deze den eedbreukige te straffen. Hij strooit dan als offer aan die geesten nog wat rijst en kan daarna twee wegen volgen. Wanneer zijn toorn bijzonder groot is, verbrandt hij het stokje met haar; de eedbreukige krijgt dan hoofdpijn en moet na langdurig lijden sterven. Is 's mans toorn echter minder hevig, dan verstopt hij het stokje in of bij den voho; de eedbreukige krijgt dan wel aanhoudende hoofdpijn, doch sterft er niet aan. Eerst wanneer beide partijen

---

[1]) Riedel. *Deutsche geogr. Blätter.* dl. 10, p. 295.

[2]) H. J. Grijzen. Mededeelingen omtrent Beloe of Midden-Timor. *Verh. Bat. Gen. van K. en W.*, dl. 54, 3e stuk.

elkaar het stokje met haar hebben teruggegeven, houdt die pijn op. De meeste verbintenissen worden dus uit genegenheid gesloten, gegrond op de mutuus consensus en de affectio maritalis der jongelieden. Er zijn natuurlijk ook uitzonderingen. Zoo spelen geld en politiek, vooral bij den adel en andere aanzienlijken, een groote rol, dit komt o. a. dikwijls voor bij de Soembaneezen. Bovendien schijnen er in Beloe [1]) en op Flores [2]) kinderverlovingen ook plaats te hebben, waarbij dan niet de wil der a. s. echtgenooten, maar die hunner ouders op den voorgrond treedt.

Welke zijn de rechtsgevolgen van de verloving? Bij de volken van den Indischen archipel geldt bijna allerwege de regel, dat bij weigering van de eene partij om te trouwen, de andere partij recht heeft om eene geldelijke vergoeding te eischen. Kohler [3]) zegt, dat de verlovingen, ook de kinderverlovingen „einen obligatorischen Anspruch auf Eheschliessung" geven.

Wanneer het meisje den band verbreekt, heeft dit geen verdere gevolgen. Verbreekt de jongen hem, dan moet hij het meisje eene vergoeding geven, waarna ze elkaar de hérin sësoeit teruggeven. Indien ze het over het bedrag der vergoeding niet eens kunnen worden of het meisje te boos is om er met den jongen over te onderhandelen, dan toont eerstgenoemde de hérin sësoeit aan hare ouders, die dan een eisch tot schadevergoeding bij de ouders van den jongen indienen en desnoods de hulp van den rechter inroepen om hen tot betaling te dwingen. Het bedrag der vergoeding is gewoonlijk één sovereign en 10 gulden [4]) of het dubbele daarvan; ze heet didin sarah (van didin = wand en sarah = bedekken) en dient om de schande, het meisje door het afbreken der liefdesbetrekkingen aangedaan, te bedekken.

Wanneer de jongen haar, die hij in den steek laat, bovendien ook zwanger gemaakt heeft, moet hij behalve de didin sarah nog de taha bëlioen (van taha = kapmes en bëlioen = bijl) betalen. Dit is eene vergoeding ten bedrage van ongeveer *f* 6.—, die hij verschuldigd is om de kosten te betalen, die bij de bevalling gemaakt zullen moeten worden voor het kappen van hout om het vuur, hai = manas genaamd, aan te leggen en voor het halen van water om moeder en kind te wasschen [5]). Volgens Prof Carpentier Alting [6])

---

[1]) H. J. Grijzen, t. a. p.

[2]) Roos. Iets over Endeh. *Tijdschrift voor Ind. T. L. en Vk.*, dl. 24, p. 523.

[3]) Kobler. Indisches Ehe- und Familienrecht. *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, dl. 3, p. 353.

[4]) Opmerking verdient, dat een bedrag van één sovereigen en 10 gulden als een soort eenheid van betaling geldt.

[5]) H. J. Grijzen, t. a. p.

[6]) J. H. Carpentier Alting. Regeling van het privaatrecht voor de Inlandsche bevolking in de Minahassa-districten der residentie Menado. 1e gedeelte, 1e stuk, p. 88.

komt dit gebruik ook in de Minahassastreek voor, waarmee de vader symbolisch wil uitdrukken, dat hij zich verbindt de taak der vrouw te verlichten, onheil van de vrouw en van het kind te helpen afwenden, het kind te kleeden en beiden te voeden. Hoogst waarschijnlijk is dit in den Timor-archipel ook zoo, en heeft de taha bélioen de beteekenis van eene verklaring van den vader, dat hij het kind erkent.

Stellen wij thans het geval, dat de iboen lian niet verbroken wordt, dat de liefde dus bestendig van duur is.

Wanneer dan het vrijen in stilte eenigen tijd geduurd heeft, dan deelen meisje en jongen den stand van zaken aan hunne ouders mee, daarbij als bewijs de hérin sësoeit overleggende.

Het geval kan zich nu voordoen, dat de ouders van het huwelijk niets willen weten. Dan neemt de jonge man gewoonlijk zijn toevlucht tot de schaking.[1]) Want het is een feit, waarop wij vooral te letten hebben, dat de schaking zelf het huwelijk daar stelt, zonder dat de ouders van het meisje nog het recht hebben, een veto daarover uit te spreken. Wanneer op die wijze nu de ouders van het meisje gedwongen zijn om hunne toestemming te geven, volgen de onderhandelingen over den bruidschat.[2])

Doch waar nu naast de schaking de gewone huwelijksvorm met behoorlijke aanvrage voorkomt, daar zien wij soms aan de eerste de voorkeur geven, ook daar waar men de zekerheid bezit, dat men, den anderen weg volgende, de begeerde vrouw even goed verkrijgen kan. Immers aan het huwelijk met aanzoek zijn veelal omslachtige formaliteiten verbonden, welke niet alleen tijd en moeite, doch ook kosten na zich slepen. Bij de Soembaneezen[3]) komen gevallen van een dergelijke voorgewende schaking menigvuldig voor. Men verzekert zich eerst van de toestemming der ouders, en de bruidschat wordt te voren vastgesteld, die toch meestal bekend is, daar de dochter evenveel moet opbrengen als haar moeder heeft opgebracht.[4]) Hierna

---

[1]) Volgens Wilken (*Bijdragen Kon. Inst. voor de T. L. en Vk. van N. I.*) geschiedt zoo'n feitelijke schaking steeds met voorweten en toestemming van de maagd; alleen bij de Balineezen en de Alfoeren van Halmaheira is het geoorloofd het meisje ook tegen haren zin te ontvoeren.

[2]) Volgens de Castro (Résumé historique de l'établissement portugais à Timor. *Tijdschrift Ind. T. L. en Vk.*, dl. 11, p. 480 vlgg.) en H. Zondervan (Timor en de Timoreezen. *Tijdschr. Kon. Nederl. Aardr. Gen.* 2e Serie, dl. 5) vindt men op Timor dit eigenaardige, dat als de ouders van het meisje hunne toestemming weigeren, de jongeling de tusschenkomst van den Radja kan inroepen, die na de zaak met de Datoe's (seigneurs de la terre) onderzocht te hebben, tot de voltrekking van het huwelijk last kan geven.

[3]) De Roo van Alderwerelt, t. a. p. Beschrijving van het eiland Soemba of Sandelhout. *Tijdschr. van Ned.-Indië, jaarg. 1855*, dl. 1, p. 285.

[4]) S. Roos. Bijdrage tot de kennis van het eiland Soemba. *Verh. Bat. Gen. van K. en W.*, dl. 36. Van dezen regel wijkt men liefst niet af, dan door voor de dochter meer te eischen.

wordt den bruidegom gezegd, op een bepaalde plaats in het bosch de wacht te houden met eenigen zijner vrienden. Derwaarts wordt dan het meisje door hare ouders gezonden, quasi om eenige kruiden te zoeken of water te halen. Van deze gelegenheid moet de bruidegom gebruik maken, om, met behulp van zijne gezellen, zijne bruid te vatten, haar achter zich op het paard te nemen, en naar zijn huis te vervoeren. Dadelijk, op het eerste gerucht van dit vervoeren, wapenen zich de verwanten van het meisje en vervolgen den vervoerder, doch leggen het zoo aan, dat zij hem nooit anders dan ten zijnen huize ontmoeten. Daar wordt de in schijn geroofde maagd teruggevorderd, doch geweigerd, en in plaats daarvan de vooraf bepaalde bruidschat betaald.

In de derde plaats komt het huwelijk met aanzoek voor, waarbij de ouders of verwanten van den jonkman voor dezen de jonkvrouw van hare ouders of verwanten vragen. Dit ten huwelijk vragen geschiedt in den regel namens de ouders van den jongeling door een tusschenpersoon, meestal een oude man of eene oude vrouw [1]), die zich naar de ouders van het meisje begeeft, voorzien van een of ander haar door de eersten ter hand gesteld voorwerp (meest een bedrag van ongeveer 6 gulden), dat aan de ouders van het meisje wordt overgedragen, bij het uitspreken van het huwelijksaanzoek. In het geval, dat de ouders van het meisje het aanzoek aannemen, ontvangen ze van de ouders van den jongen nog een tweede bedrag van 2 tot 10 gulden of één sovereign [2]). Hiermede is het meisje dus voor anderen verboden verklaard.

De jongelui zijn nu, wat men zou kunnen noemen „publiek geëngageerd". Hoe is nu de verhouding der jongelieden tijdens de openlijke verloving? Geheel anders als bij ons; bij hen is alle omgang afgebroken; ieder gesprek wordt vermeden, ook dan zelfs, wanneer het huwelijk op beider verlangen gesloten wordt. Deze bijzonderheid moet waarschijnlijk verklaard worden uit het feit, dat men nog steeds den schijn bewaren wil, alsof de bruid tegen den zin harer familie zal worden weggehaald; dat men dus op zijn hoede moet wezen voor den aanstaanden bruidegom: thans is dus nog als symbool overgebleven, wat eenmaal werkelijkheid was. Dit is echter niet overal zoo. Bij de Rotineezen b. v. heeft de man vrijen toegang tot zijne aanstaande vrouw, en verkeert met haar in tegenwoordigheid van

---

[1]) G. Heymering. Zeden en gewoonten op het eiland Roti. *Tijdschr. voor Ned.-Indië, 5e jaarg.*, dl. 2, 1843, p. 531 vlgg. en 7e jaarg., dl 3. 1845, p. 121 vlgg.
De Roo van Alderwerelt, t. a. p.
N. Graafland. Med. Ned. Zend. Gen., jaarg. 33, 1889, p. 372—374.
J. M. Kluppel. De Solor-eilanden. *Tijdschrift voor Ind. T. L. en Vk.*, dl. 20, 1873, p. 395.

[2]) Dit tweede bedrag schijnt alleen op het eiland Timor voor te komen.

eenige leden uit de wederzijdsche familiën, opdat hij zich meer van nabij met haar bekend make en zij aan elkaar gewend worden [1]).

Op de verloving volgt, na langeren of korteren tijd, de huwelijksvoltrekking. Alvorens te beschrijven, hoe deze geschiedt, zullen wij eerst nagaan, of er feiten zich kunnen voordoen, die als huwelijksbeletselen worden aangemerkt.

In de eerste plaats kunnen wij ons de vraag stellen, of onder die beletselen ook behoort de omstandigheid, dat de man reeds met eene andere vrouw in het huwelijk is verbonden, m. a. w. of in den Timoreeschen archipel monogamie of polygamie heerscht. Men kan in het algemeen zeggen, dat op de eilanden van den Timor-archipel het den mannen geoorloofd is om met meerdere vrouwen te trouwen [2]). Er zijn echter uitzonderingen. Zoo vinden wij van de Portugeesche Timoreezen vermeld [3]), dat zij slechts met ééne vrouw een wettig huwelijk kunnen sluiten; doch dat zij daarnaast zooveel bijvrouwen kunnen hebben, als zij maar willen. Verder verdient het opmerking, dat onder de Savoeneezen alleen het huwelijk met ééne vrouw geoorloofd is en dat daarnaast geene bijvrouwen, zooals bij de Portugeesche Timoreezen, geduld worden. [4])

Wat den leeftijd betreft, nergens vindt men een bepaalde ouderdom opgegeven als vereischte om te mogen trouwen. In den regel wordt echter daarvoor de puberteit afgewacht, gelijk ook, in geval van kinderhuwelijken, de samenkomst der echtelingen tot dat tijdstip blijft uitgesteld. Het is in den Archipel regel, dat men vroeg trouwt.

---

[1]) G. Heymering, t. a. p.

[2]) De Roo van Alderwerelt zegt: „Heeft de Soembanees meer dan ééne vrouw, dan is er een om te koken, de ander om water te halen, de derde om hout te zoeken. De 2e, 3e, enz. vrouwen zijn meestal van minderen rang dan de eerste vrouw. Ook trouwt een vrije, die bang is, dat een zijner slavinnen zal wegloopen, wel met haar. De kinderen uit zoo'n huwelijk zijn echter vrij, evenals de slavin zelve door zulk een huwelijk vrij wordt". Men zie ook H. Zondervan, t. a. p.

[3]) De Castro, t. a. p. H. Zondervan, t. a. p.
De bijvrouwen mogen niet in hetzelfde huis wonen met de wettige vrouw, en de rechten der zonen op de erfenis van hun vader zijn verschillend voor de zonen van de wettige vrouw en voor die der bijvrouwen. Een derde der vaderlijke goederen behoort aan de zonen der bijvrouwen; het overige aan de zonen van de wettige vrouw. Dochters schijnen in geen geval te erven, maar ten laste van hare broers of andere bloedverwanten te komen. Ook hieruit blijkt, dat het geldend stelsel is exogamie. Dat de vrouwen geen aandeel krijgen, bewijst dat zij niet tot de verwantschap worden gerekend.

[4]) W. M. Donselaar. Aanteekeningen over het eiland Savoe. *Med. Ned. Zend. Gen.*, dl 16, p. 311 vlgg.

Op 16- of 17-jarigen leeftijd ongehuwd te blijven, is als 't ware een schande.[1])

Hoe is het gesteld met het verschil in stand? Als algemeene regel kan het worden gezegd, dat bij de volken van den Indischen Archipel bij het huwelijk het verschil in stand streng in acht wordt genomen. Sterk geprononceerd is dit bij de bewoners van Soemba. Met de meeste gestrengheid wordt bij hen erop gelet, dat de a. s. echtgenooten van denzelfden rang zijn. Kinderen van hen, die eene verbintenis boven of beneden hun stand hebben gesloten, worden niet zelden tot slaven veroordeeld.[2])

Is te nauwe bloedverwantschap een huwelijksbeletsel? Wij hebben boven gezien, dat bij al de volken, bij wie de exogamie voorkomt, het huwelijk in den stam als bloedschande wordt beschouwd. Daarentegen is het toegelaten aan hen, die niet van denzelfden stam zijn, zelfs al zijn zij naar onze begrippen met elkander nauw verwant, samen te trouwen. Zoo kunnen, waar het matriarchaat bestaat, zusterskinderen; waar het patriarchaat voorkomt, broederskinderen niet met elkander trouwen; doch is dit in beide gevallen wel geoorloofd aan broers- en zusterskinderen onderling. Zoo wordt van de Endeh-neezen van Z. Flores [3]) verteld, dat huwelijken tusschen neef en nicht onder de voorname lieden veel voorkomen, n.l. zoon of dochter van een man met dochter of zoon zijner eigene zuster. Zelfs schijnt het de adat te zijn [4]), dat kinderen van broer en zuster met elkander moeten trouwen, in het geval, dat het kind der zuster een jongen is, terwijl anders de keus vrij staat.

Andere huwelijksbeletselen zijn mij niet bekend. Na de publieke verloving nu beginnen de ouders der jongelui langzamerhand over het huwelijk en over de bruidschat te onderhandelen [5]). Deze bruid-

---

[1]) Over de Inlandsche Christenen, waarop van toepassing is St. 1861, No. 38, toepasselijk verklaard in de residentie Timor en onderhoorigheden bij St. 1874, No. 63, en waarin bepalingen gevonden worden over den leeftijd der aanstaande echtgenooten, spreken wij later.

[2]) Wilken. *Bijdr. Kon. Inst. voor de T. L. en Vk. van Ned.-Indië*, t. a. p.

[3]) Roos. Iets over Endeh. *Tijdschrift Ind. T. L. en Vk.*, dl 24, p. 523 vlgg. Men zie ook Riedel. De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua, p. 416—417.

[4]) Verslag eener reis in de Timorgroep en Polynesië, door Dr. H. F. C. ten Kate. *Tijdschr. Kon. Aardr. Genootschap*, 1894, 2e serie. dl 11.

[5]) In Beloe of Midden-Timor schijnt het de gewoonte te zijn om vóór het betalen van den koopprijs een andere gift te doen, de sirih-pinang genoemd. Deze sirih-pinang bestaat, volgens Grijzen, uit zes onderdeelen, die ieder een bijzondere beteekenis hebben. Men leest op pag. 60 van zijne mededeelingen omtrent Beloe of Midden-Timor (*Verh. Bat. Gen. K. en W.*, dl 54, 3e stuk):

„Met de betaling van de sirih-pinang is het huwelijk gesloten. Het vrijen of bosok maloe (lett. bedriegen elkaar) is afgeloopen en heeft plaats gemaakt voor den

schat bélie (Timoreesch, Rottineesch), wêllie (Savoeneesch), isie kawie (op Flores) genaamd is een essentiale van het huwelijk, en mag voor hem, die zijn zoon wil laten trouwen, wezenlijk bezwarend heeten, niet alleen omdat hij den vader der bruid bij het trouwen overeenkomstig zijn stand moet betalen, maar ook omdat hij in zekeren zin immer diens schuldenaar blijft; want bij iedere gelegenheid, dat zijne hulp word ingeroepen, is hij verplicht den schoonvader van zijn zoon met geld en goed bij te staan. Hij dus, die meer dan een zoon heeft uitgehuwelijkt, en met de andere vaders wel wil blijven, zal dikwijls niet weinig onder den druk zitten [1]). Dat de gewone Timorees van het recht om meerdere vrouwen te bezitten slechts zelden gebruik maakt, volgt dan ook uit den grooten bélie. Wilken zegt, dat bij de Savoeneezen en Soembaneezen voor minder gegoeden het aangaan van een huwelijk, door de hooge eischen bij de bepaling van den bruidschat meestal bemoeielijkt wordt [2]). Bij dezen komt dan ook het huwelijk door middel van de schaking menigvuldig voor.

Roos [3]) deelt mede, dat op Flores de kampong, waarin de vader van den bruidegom woont, in het betalen van den koopprijs helpen moet, door het leveren van een grooten olifantstand, waarvan de prijs ongeveer zestig gulden bedraagt. Tot het bijeenbrengen der benoodigde som draagt ieder naar zijn vermogen een kleinigheid bij.

Het bedrag der belie hangt van verschillende omstandigheden af, doch regelt zich voornamelijk naar den stand der partijen. Gramberg [4]) en Pruys van der Hoeven [5]) geven de verschillende voorwerpen aan,

---

toestand van getrouwd zijn of hola maloe (nemen elkaar). Bruid en bruidegom zijn nu fèhn (echtgenoote) en laën (echtgenoot). Niettegenstaande het huwelijk nu gesloten is, en de man ten bewijze van zijn mees'erschap over zijne vrouw van haar vader een rotan heeft gekregen, is zijn rekening met hare familie nog lang niet vereffend. Hij, of liever zijne familie is n.l. nog verplicht den koopprijs aan de familie der vrouw te betalen".

[1]) Roos. Iets over Endeh, t. a. p.

[2]) Wilken. *Bijdr. Kon. Inst. T. L. en Vk. van N.-I.*

[3]) Roos. Iets over Endeh, t. a. p.

[4]) Gramberg. Eene maand in de binnenlanden van Timor. *Verh. Bat. Gen. van K. en W.*, dl. 36.

[5]) Pruys van der Hoeven. Iets over den bruidschat bij eenige volken van den Ind. Archipel. *Tijdschr. Ind. T. L. en Vk.*, dl. 16, p. 281. De volgende cijfers worden opgegeven: bij de Timoreezen: voor een vorstelijk huwelijk is de bruidschat ± *f* 900.—, voor een gewoon huwelijk ± *f* 113.— bij de Rottineezen voor een vorstelijk huwelijk 1 kati mâs = 100 buffels, 1 lans, 1 zwaard, 1 geweer voor een gewoon huwelijk 1 thail mas = 1 geweer, 1 lans, 1 sabel bij de Soloreezen: voor een vorstelijk huwelijk drie of vijf olifantstanden, elk ter waarde van *f* 50.— of *f* 60., voor een gewoon huwelijk één olifantstand bij de Savoeneezen: voor een vorstelijk huwelijk 30 buffels en 2 thail mâs; voor een gewoon huwelijk 5 of 6 buffels.

waaruit zoo'n huwelijksgift kan bestaan. Volgens den eersten schrijver bestaat de bruidschat voor gewone lieden op Timor uit 7 geweren, 8 buffels, 3 paarden en 2 snoeren gele koralen, moetisala genaamd. Die snoeren vertegenwoordigen elk een bedrag van 35 rijksdaalders. Hierbij komt nog een gouden borstplaat (noni bena), benevens een zilveren hoofdplaat (korra-korra), in den vorm eener halve maan. Veel aanzienlijker is de belie van voorname personen en hoofden. Deze wordt gerekend op 80 snoeren moetisala en even zoovele rijksdaalders; vervolgens 40 buffels, enz. In den laatsten tijd, vooral sedert door de groote veeziekte van voor ongeveer 25 jaar het aantal buffels sterk is verminderd en hun prijs aanmerkelijk is gestegen, betaalt men in naam nog wel met karbouwen, doch geeft men inderdaad daarvoor meestal geld in de plaats. [1]) Op de Solor-eilanden bestaat de bruidschat meestal uit olifantstanden, gadings genaamd. [2])

Ofschoon het onderhandelen over den bruidschat reeds vóór het huwelijk plaats heeft, geschiedt de uitbetaling daarvan op den huwelijksdag. Volgens Veth [3]) wordt de prijs bij de verloving bedongen naar een zekere niet nauwkeurig bepaalde waarde in goud, den naam dragende van Omas. Maar op den huwelijksdag geeft men daarvoor grootendeels aequivalenten, waardoor een langdurig onderhandelen het gevolg van is.

Zoodra de bruidegom meent, dat hij den koopprijs bijeen gebracht heeft, wordt deze op den vooraf bepaalden huwelijksdag door den bruidegom met zijne familie in feestelijke optocht naar het huis der bruid gebracht [4]). Aan de deur van het huis gekomen, gaan allen zitten. Iemand wordt naar binnen gestuurd om de komst van den bruidegom te melden. De vader der bruid zendt nu een afgezant, mafefa genaamd, om te onderzoeken, of de sirih en de pinang, die de bruidegom met zich brengt, wel rijp zijn, d. w. z. of hij wel den bepaalden prijs in deugdelijke artikelen bij zich heeft. Valt dit onderzoek niet naar genoegen uit, dan wordt de bruidegom niet toegelaten, voor hij beter waar heeft. Verder worden er door den vader der bruid allerlei aanmerkingen gemaakt, en heeft er een eindeloos geschacher plaats, waarbij steeds de mafefa als intermediair optreedt tusschen bruidegom en aanstaanden schoonvader. Is de vader der bruid eindelijk tevreden, dan zal de moeder eerst hare pretenties doen gelden, waarbij zij zich dan beroept op de onaangenaamheden der zwangerschap, het ver-

[1]) Grijzen, t. a. p.

[2]) Kluppel. De Solor-eilanden, t. a. p.

[3]) Veth. Het eiland Timor. *Gids* 1855, dl. 1, p. 582 vlgg.

[4]) de Castro, t. a. p.
de Roo van Alderwerelt, t. a. p.
Zie voor plaatselijke gewoonten: Een heidensche trouwplechtigheid op Savoe *Ind. Gids* 1893, dl. 1, blz. 299, vlgg.
Veth. Het eiland Timor, t. a. p.

schaffen der moedermelk, enz. Eerst als de zorgen der beide ouders[1] — indertijd voor hunne dochter besteed — als het ware afgekocht zijn, wordt de bruidegom aangenomen. Het laatste, dat hij doet, is eenige pinangnoten in pand geven, die hij dan later ieder voor 10 buffels moet inruilen.

Bij de mindere bevolking heeft dit geschacher in mindere mate plaats, daar bij deze de eer niet verbiedt op de geeischte koopsom af te dingen.

De Castro vermeldt, dat men op Portugeesch Timor twee soorten van huwelijksvoltrekking kan onderscheiden, n, l. de haafoli of barloque en de kabin (kawin?). Bij dezen laatsten huwelijksvorm, die alleen bij de meer behoeftigen in gebruik zou zijn, wordt geen bruidschat betaald. Haafoli beteekent letterlijk „verkoopen". Dit woord is namelijk samengesteld uit foli met voorvoegsel haa. Het woord foli nu schijnt in dit gedeelte van Timor de vorm te zijn, waaronder het Maleische bĕli optreedt. Het voorvoegsel haa is hetzelfde, dat in de verwante talen als paka voorkomt, en geeft een causatieve beteekenis te kennen. De vorm haafoli beteekent dus „iemand iets laten koopen", d. i. „het hem verkoopen", meer bepaald „hem eene vrouw verkoopen". Doch het woord haafoli kan ook beteekenen „iemand eenen man verkoopen". Sterk geprononceerd zou dan bij de Portugeesche Timoreezen, de Ema Beloe genaamd, het matriarchale huwelijk naast het patriarchale voorkomen, en wel naarmate het betalen van de huwelijksgift uitgaat van den kant van den bruidegom of van dien der bruid[2].

We moeten deze bijzonderheid niet verwarren met het feit, dat

---

[1] W. M. Donselaar (Aant. over het eiland Savoe. *Meded. Ned. Zend. Gen.*, dl. 16, p. 312 vlgg.) zegt, dat op Savoe de bélies niet aan de ouders, maar aan de broers en zusters der vrouw worden voldaan.

[2] Hoe deze instelling te verklaren, waar wij boven zeiden, dat op de eilanden van den Timor-archipel exogamie met patriarchaat heerscht? Men zou uit dit feit een argument kunnen halen voor de meening, die velen verkondigen, dat er allerwege oorspronkelijk zou hebben bestaan het matriarchale huwelijk, en dat de exogamie met het patriarchaat later daaruit zou zijn ontstaan. Men zou ook kunnen zeggen, dat wij deze instelling aan het toeval te danken hebben, en dat in vroegere eeuwen in dit gedeelte van Timor een kolonie van Menangkabausche maleiers zich heeft gevestigd, waarvan het bekend is, dat van al de volken van het maleische ras bij hen nog alleen de matriarchale inrichting van den stam voorkomt. Een derde mogelijkheid is, dat de Castro dit feit verkeerd heeft beoordeeld, en dat we hier slechts te doen hebben met een ambil-anak instituut, dat Wilken zoo nauwkeurig beschreven heeft, en dat ook gevonden wordt bij de volken van Zuid-Sumatra. Veelvuldig laat men namelijk bij die volken, zoo men geen zoons heeft, eene dochter trouwen zonder bruidschat te vorderen. De man komt dan bij de ouders zijner vrouw inwonen. Hij moet het geslacht in stand houden en zijn kinderen behooren tot den stam zijner vrouw.

overal waar exogamie met patriarchaat bestaat, bij niet betaling van den bruidschat de man bij zijne vrouw moet inwonen, en voor hare ouders zekere diensten moet verrichten. De kinderen zijn dan het eigendom van de familie der vrouw, en de vader kan op hen geene rechten doen gelden.

Om nu terug te komen op den huwelijksdag, wanneer alle onderhandelingen over den bruidschat afgeloopen zijn, wordt een groot feestmaal aangericht ten huize van de ouders der bruid. Deze worden daarbij, tenminste op Flores, geholpen door de geheele kampong, waarin de bruid hare woonplaats heeft. Een gehuwd paar — een priok geheeten — moet te zamen een zak rijst leveren. Ook is dit verplichtend voor een weduwnaar. Eene weduwe en zij, die nog niet gehuwd zijn, zijn daarvan vrij. Vrienden brengen geschenken mee. Verder wordt door ieder, die het feest wil bijwonen, een geschenk in geld aangeboden[1]).

De bruid en bruidegom moeten een weinig rijst of eenige andere spijs uit denzelfden schotel eten. Naast dit sameneten vindt men op de eilanden van den Timor-archipel ook nog de dextrarum iunctio als eene plechtigheid bij de huwelijksvoltrekking vermeld. [2])

Het zich omsluieren der bruid (Lat. nubĕre) komt voor bij de Soembaneezen. Roos [3]) deelt mede, dat het hoofd der bruid met een stuk lijnwaad bedekt is, zoodat haar gezicht voor iedereen verborgen is, wanneer de genoten van den bruidegom haar, onder den schijnbaren weerstand harer verwanten, trachten te ontvoeren. Ook Bieger [4]) zegt in eene beschrijving van een Soembaneesch huwelijk, dat de bruid, bij de ontvoering, zoo in verschillende kleedingstukken gewikkeld is, dat haar gelaat onzichtbaar is.

Het maal wordt meestal gevolgd door het thuisbrengen der bruid [5]) naar het huis van de ouders van haren man, waar, bij gegoeden althans, opnieuw feestgevierd wordt [6]).

En hiermee zijn de huwelijksplechtigheden afgeloopen.[7])

---

[1]) Roos. Iets over Endeh, t. a. p.
Heymering. Zeden en gewoonten op het eiland Roti. *Tijdschr. voor Ned. Indië*, jaarg. 5, dl. 2, 1843, p. 533.
[2]) Roos. Iets over Endeh, t. a. p.
S. Müller. Reizen en onderzoekingen in den Indischen Archipel, dl. 2, p. 258.
[3]) Roos. *Verh. Bat. Gen. van K. en W.*, dl. 36, p. 51.
[4]) Bieger. *Med. Ned. Zend. Gen.*, dl. 33, p. 136.
[5]) de Castro, t. a. p.
Een heidensche trouwplechtigheid op Savoe. *Ind. Gids 1893.*
[6]) Zie voor plaatselijke gebruiken: Roos. Iets over Endeh, t. a. p.
[7]) Is de tandvijling ook eene plechtigheid bij het huwelijk? Deze vraag wordt verschillend beantwoord. Riedel (The island of Flores. *Revue col. internationale*, 1886, dl. 1, p. 71) zegt: „The sharpening of the teeth does not take place, till marriage is completed". Volgens hem hangt dus de tandvijling nauw samen met het huwelijk. Dezelfde meening verkondigt Heymering. Grijzen echter zegt, dat, waar het tandenvijlen voorkomt, dit plaats heeft, zoodra de kinderen volwassen worden.

Wat de rechten en verplichtingen der echtgenooten betreft, hiervan kan men daar, waar de exogamie met partiarchaat bestaat, zeggen, dat de man het hoofd is der echtvereeniging. De vrouw neemt een ondergeschikte plaats in, zooals wij vroeger zagen.

De man is echter verplicht zijne vrouw bij zich te ontvangen in zijn huis.

Het is den man verboden om zijn vrouw uit willekeur te verstooten om een andere vrouw te nemen. [1]) Verlaat de vrouw daarentegen vrijwillig haar man, dan staat het dezen geheel vrij, haar door eene andere vrouw te vervangen. Meermalen komt het voor, dat een echtgenoot zijne gade opzettelijk het leven zoo onaangenaam maakt, dat zij, uit wanhoop, wegloopt: de schijn is dan gered, en hij kan hare plaats doen vervangen.

Op Soemba [2]) sluit bij onaangenaamheden tusschen man en vrouw de laatste zich in haar kamer op, of zij loopt weg naar verwanten of vrienden. In het eerste geval komt de man zonder betaling niet in haar kamer, en in het tweede geval moet hij aan zijne vrouw en ook aan de personen, die haar ontvangen hebben, geschenken geven, wil hij zijne vrouw weer thuis hebben.

Over de kinderen heeft alleen de man wat te zeggen, tenminste in het geval, dat de bruidschat voldaan is. Het is echter verkeerd zich de patria potestas als onbeperkt voor te stellen. Vooral in zaken van huwelijk zien wij de meisjes dikwijls eene groote vrijheid van handelen. genieten. Over het algemeen hebben in den Indischen archipel de vrouwen een groote vrijheid om over hare hand te beschikken, en de wil van het meisje wordt zeer in aanmerking genomen bij het tot stand komen van een echtverbintenis.

Wat de rechtsgevolgen van het huwelijk ten opzichte der kinderen betreft, daarvan kunnen wij alleen dit zeggen, dat waar de bruidschat betaald is, de kinderen behooren tot de familie van den vader; in het geval, dat de koopprijs nog niet betaald is, behooren zij tot de familie der moeder. [3])

Hoe is het huwelijksgoederenrecht in den Timor-archipel geregeld? Welke is in het algemeen de vermogensrechtelijke verhouding tusschen de echtgenooten? Men kan zeggen, dat bij de volken, die de exogamie met patriarchaat huldigen, alle goederen aan den man toebehoorden. De vrouw bezit niets; zij is zelve een voorwerp van bezit. Al hetgeen zij door eigen arbeid verkrijgt, is eigendom van haren man.

Dit is alles zoo, indien de verschuldigde bruidschat betaald is.

---

[1]) Dr. H. F. C. ten Kate, t. a. p.

[2]) De Roo van Alderwereld, t. a. p.

[3]) H. Zondervan, t. a. p.

Indien dit niet het geval is, dan moet de man — zooals wij boven ook reeds gezien hebben — bij de ouders van zijne vrouw blijven inwonen, en voor hen bepaalde diensten verrichten. Al wat hij door arbeid verdient, moet hij afstaan aan zijne schoonouders. Zelfs zijne kinderen mag hij niet als zijn eigendom beschouwen. [1])

Sterft de vrouw en blijft de man over, zonder kinderen en zonder dat de bruidschat geheel is afbetaald, dan kan de familie der vrouw eischen, en desnoods dwang gebruiken, om de schuld betaald te krijgen. Zijn er in dat geval kinderen, dan komen deze in de plaats van den bruidschat.

Sterft de man zonder kinderen en zonder dat de bruidschat is afbetaald, dan kunnen de ouders van de vrouw eischen, dat de familie van den man de huwelijksgift alsnog ten volle betaalt. Als dwangmiddel schijnt men zelfs het lijk van den man al dien tijd boven de aarde te kunnen houden [2]).

Wij hebben boven gezien, dat de Beloenees één wettige vrouw slechts kan trouwen, en daarnaast bijvrouwen kan nemen. In dit geval behoort één derde der vaderlijke goederen aan de zonen der bijvrouwen, en de rest aan de zonen der wettige vrouw.

Bij het overlijden van den vader beheert de oudste zoon de goederen; maar indien hij het vaderlijke huis verlaat, hetzij om te trouwen, hetzij om in een ander rijk te gaan wonen, verliest hij dit beheer, dat overgaat op den tweeden zoon [3]).

Wij zullen, voordat wij de ontbinding van het huwelijk behandelen, het z. g. leviraatshuwelijk bespreken, dat een kenmerk is, evenals de bruidschat, van het huwelijk bij de volken, die de exogamie en het patriarchaat beoefenen.

Aangezien de vrouw, zooals wij boven gezien hebben, bij deze volken eene gekochte zaak is, en een voorwerp van bezit vormt van den man, wordt zij, bij overlijden van den man, als eene zaak geërfd door een zijner broeders, meestal door den oudsten, die haar tot echtgenoote moet nemen, welke verplichting alleen door het betalen van een vrij groote som aan de familie der vrouw kan worden afgekocht [4]).

---

[1]) Op Savoe vinden wij hierop eene uitzondering. Hier geldt, indien de bruidschat niet betaald is, een gewijzigd matriarchaat: het eerste kind komt aan de moeder, het tweede aan den vader, het derde aan de moeder, enz. Wilken nu zegt in de *Ind. Gids* 1883, dat bij een oneven getal het laatste kind bepaaldelijk de moeder volgt, zoodat van drie kinderen één aan den vader toebehoort. Donselaar zegt in zijne Aant. over het eiland Sawoe hetzelfde.

[2]) Zondervan, t. a. p.
Veth, t. a. p.

[3]) De Castro, t. a. p.*

[4]) Dr. ten Kate, t. a. p.
Wilken. *Ind. Gids* 1883.

Een verbod om de weduwe tegen haren wil tot vrouw te nemen, zooals dat in het Mohammedaansche Recht bestaat [1]) schijnt hier niet voor te komen.

Waar bij de exogamie met het patriarchaat de vrouw geheel van haar stamverband wordt losgemaakt, en zij geheel overgaat in den stam van haar man, zou echtscheiding in den regel hier moeten ontbreken. Doch, vooral door den invloed van vreemden en bepaal delijk van den Islam, is de adat, die geen echtscheiding toeliet, sterk gewijzigd, vooral ten behoeve van den man [2]). Vraagt deze echtscheiding, dan wordt zulks veelal ingewilligd; doet de vrouw het, dan volgt haast steeds weigering.

Echtscheiding in den Timor-archipel is nogal gemakkelijk en komt dan ook gansch niet zelden voor.

Wij hebben boven gezien, dat de vrouw, bij onaangenaamheden met haar man, van dezen kan wegloopen en naar haar vrienden kan gaan. De man kan dan zijne vrouw niet weer terugkrijgen dan door èn aan de vrouw èn aan haar vrienden geschenken te geven. Gebeurt dit echter niet en komt de vrouw niet vrijwillig terug, dan is daardoor het huwelijk feitelijk ontbonden.

Ofschoon het den man verboden is om zijne vrouw uit willekeur te verstooten, zoo zijn er licht redenen te vinden, indien hij eene andere vrouw nemen wil, om ongenoegen te bewerken en om de vrouw het leven zoo ondragelijk te maken, dat zij uit wanhoop wegloopt. Op deze wijze komt dan de gewilde echtscheiding tot stand.

Is overspel een reden tot echtscheiding? Hoogstwaarschijnlijk wel. Grijzen [3]) zegt, dat een der gevallen, waarin doodslag niet strafbaar is, aanwezig is, wanneer iemand zijne vrouw op overspel betrapt, en haar of haar medeplichtige of beiden doodt. [4]) Wanneer een man zijn vrouw op overspel betrapt en hij haar, noch haar medeplichtige doodt, kan hij haar wegzenden, in welk geval hij de huwelijksgift, fettoh folien (fettoh = vrouw, folien = prijs, Beloeneesch) genaamd, terugkrijgt; [5]) doch hij kan haar ook in genade aannemen. In dit

---

[1]) Dr. Th. W. Juynboll. Handl. tot de kennis van de Moh. Wet, p. 186.

[2]) De Castro, t. a. p.
Zondervan, t. a. p.
Wilken. *Ind.Gids* 1883.
Dr. ten Kate, t. a p.
Donselaar. Aant. over het eiland Savoe.

[3]) Grijzen. *Verh. Bat. Gen. van K. en W.*, dl. 54, 3e stuk, p. 133—136.

[4]) Wanneer een medeminnaar, zijn beminde betrappende op samenleving met een derde, deze laatste doodt, dan wordt hij wel veroordeeld, doch moet die beminde een deel, b v. de gerechtskosten, betalen.

[5]) Omtrent de teruggave van den bruidschat schijnt deze regel te gelden. Gaat de vrouw van den man weg, tengevolge van eene slechte behandeling van den man, is de man dus de schuldige, dan wordt de bruidschat niet teruggegeven. Is de vrouw de schuldige partij, doordat zij op overspel flagranti delicto betrapt is, dan moet de huwelijksgift gerestitueerd worden.
Men zie ook Riedel. The island of Flores. Revue col. intern. 1886, dl. 1 p. 70.

laatste geval moet haar medeplichtige hem een bedrag, biti loeni (biti = mat, loeni = hoofdkussen) genaamd, betalen. De biti loeni bedraagt van één tot vijf malen 1 sovereign en 10 gulden, of één snoer koralen.

Bij overspel van den man kan zijne vrouw hem verlaten. Gewoonlijk echter wordt de zaak bijgelegd.

Nu nog een enkel woord over de Inlandsche Christenen in den Timoreeschen Archipel. Het „Reglement voor de Inlandsche Christenen in het gouvernement der Moluksche eilanden op het aangaan van huwelijken zoo onderling als met Europeanen of derzelver afstammelingen" van 24 Mei 1861 (Staatsblad no. 38) [1] is in 1874 (Staatsblad no. 63) van toepassing verklaard op de Inlandsche Christenen in de residentie Timor en onderhoorigheden. Dit reglement is herhaaldelijk gewijzigd, n.l. bij st. 1897, no. 113; bij st. 1898, no. 159; bij st. 1898, no. 226; bij st. 1900, no. 208 en bij st. 1902, no. 444.

Wat regelt dit reglement? De huwelijks*voltrekking* der Inlandsche Christenen in den Timor-archipel. Dus enkel ten aanzien van het *formeele* huwelijksrecht is door het reglement van Staatsblad 1861, No. 38, voor de Inlandsche Christenen, aan het gewoonterecht gederogeerd. [2]

De hoofdpunten der regeling voor de Inlandsche Christenen zijn de volgende:

1°. De aanstaande echtgenooten moeten in persoon van hun voorgenomen huwelijk aangifte doen bij den ambtenaar, belast met het civiel bestuur der woonplaats van een hunner.

2°. Zij moeten aan dien ambtenaar opgeven hunne namen, voornamen ouderdom, beroep en woonplaats, zoomede de namen en voornamen hunner ouders, onder bekendstelling of deze al dan niet overleden zijn.

3°. Zij moeten eveneens opgeven de namen en den ouderdom der kinderen, buiten echt door hen verwekt, met uitzondering van degenen, welke in overspel of bloedschande zijn verwekt.

4°. Indien eene of beide partijen reeds gehuwd zijn geweest, moeten zij ook opgave doen van de namen en voornamen van hare vorige echtgenoot.

5°. De bovengenoemde ambtenaar doet hen daarop de noodige acten van geboorte of doop, overlijden en toestemming overleggen. Uit deze bepaling volgt, dat aan de doopacten dezelfde kracht wordt toegekend als aan de geboorteacten.

6°. Om te kunnen trouwen moet de jonkman den vollen ouderdom

---

[1] Men zie voor de geschiedenis der wording van dit reglement: Mr. I. A. Nederburgh: „Het privaatrecht der Inlandsche christenen."

[2] Het is hier de plaats niet om de vraag te behandelen, of dit Reglement wel te rijmen is met artikel 75 R. R.

van achttien jaren en de jonge dochter dien van vijftien jaren hebben bereikt. Deze leeftijdsbepaling kan worden beschouwd als vaststelling van het meerderjarigheid-tijdstip.

7°. De a.s. echtgenooten mogen elkaar niet bestaan in de opgaande of in de nederdalende linie, hetzij door wettige, hetzij door onwettige geboorte of aanhuwelijking. Ook is het huwelijk verboden in de zijlinie tusschen broeder en zuster, wettige of onwettige, verder tusschen schoonbroeder en schoonzuster, wettige of onwettige, en tusschen oom of oudoom en nicht of achternicht, mitsgaders tusschen moei of oudmoei en neef of achterneef, wettige of onwettige.

In sommige gevallen kan de Gouverneur-Generaal om gewichtige redenen van bovenstaand verbod dispensatie verleenen.

8°. Eene vrouw kan geen nieuw huwelijk aangaan, dan na verloop van drie honderd dagen na de ontbinding van het vorige huwelijk.

9°. Wanneer geen der bovengenoemde huwelijksbeletselen aanwezig zijn, maakt de meergenoemde ambtenaar eene acte van huwelijksaangifte op, in tegenwoordigheid van twee getuigen, hetzij nabestaanden of vreemden, manspersonen, den ouderdom van drie en twintig jaren bereikt hebbende.

10°. De ambtenaar geeft daarna van de aangifte een door hem onderteekend bewijs af, houdende verlof aan den leeraar of schoolmeester, daartoe bevoegd, om van het voorgenomen huwelijk op twee achtereenvolgende Zondagen afkondiging van den kansel te doen. In welke kerk de afkondigingen moeten plaats hebben, wordt nader aangeduid.

11°. De leeraar of schoolmeester, daartoe bevoegd, doet vervolgens die afkondigingen.

12°. Intusschen kan tegen het voorgenomen huwelijk verzet worden aangeteekend bij een tot de ontvangstneming daarvan bevoegden leeraar of schoolmeester, op welk verzet een beslissing moet worden gevraagd van den bovengemelden ambtenaar, die in hoogste ressort zonder vorm van proces beslist, na alvorens belanghebbenden te hebben gehoord en na ingewonnen advies van den regent of het districtshoofd.

13°. Na verloop der afkondigingen, indien geen verzet is gedaan of het gedaan verzet is afgewezen, voltrekt de daartoe bevoegde leeraar of schoolmeester het huwelijk, doch niet binnen den tijd van driemaal vierentwintig uur na de laatste afkondiging.

14°. De leeraar of schoolmeester moet een register aanhouden van de door hem gesloten huwelijken, waarvan hij maandelijks een uittreksel zendt aan het Hoofd van plaatselijk bestuur, welke laatste, na ontvangst daarvan, op den kant der ten zijnen kantore berustende acte van huwelijksaangifte van de voltrekking aanteekening houdt en daarvan aan de nieuw gehuwden een bewijs uitreikt.

15°. Alleen die buitenechtelijke kinderen worden door de voltrekking

van het huwelijk van hunnen vader en hunne moeder gewettigd, die bij de acte van huwelijksaangifte bekend zijn gesteld.

16°. Er worden voor den leeraar of schoolmeester, die in strijd handelt met bovengenoemde regels, strafbepalingen gesteld in het laatste artikel van het Reglement.

Hoe dit Reglement in den Timor-archipel werkt, hebben wij nergens kunnen vernemen. Prof. Carpentier Alting [1]) noemt echter deze regeling voor de Minahassastreek hoogst gebrekkig. In hoeverre zijn argumenten daarvoor ook van toepassing kunnen genoemd worden voor de residentie Timor en onderhoorigheden, willen wij niet beoordeelen. Daarvoor is noodig een verblijf in die gewesten, en bekendheid met de toestanden aldaar.

Hoe heeft de huwelijksontbinding plaats bij de Inlandsche Christenen? De adat-wijze van echtscheiding kan natuurlijk niet gelden ten aanzien van huwelijken, die door de Inlandsche Christenen gesloten zijn volgens het reglement van Staatsblad 1861, No. 38. Door dat reglement is de adat ten aanzien van het formeel huwelijksrecht buiten werking gesteld, ook, communi consensu, ten aanzien der huwelijksontbinding. Op grond nu van het bepaalde in artikel 78 alinea 1 R. R. behoort dus de ontbinding van zoodanige huwelijken door echtscheiding thans tot de uitsluitende bevoegdheid der rechterlijke macht.

Of de rechter als gronden tot de echtscheiding dezelfde aanneemt, die door de adat zijn aangewezen, hebben wij nergens kunnen vinden.

Aan het einde van ons opstel gekomen kunnen wij niet anders dan de hoop uitspreken, dat wij een nuttig werk hebben verricht, door uit de verschillende, ons bekende mededeelingen omtrent het huwelijksrecht en de huwelijksgebruiken bij de volken van den Timoreeschen archipel, een adatstelsel te distilleeren. Het kan zijn, dat wij in vele gevallen misgetast hebben. De goedgunstige lezer zal ons dan wel willen verontschuldigen met Ovidius': Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.

Den Haag, 26 November 1907.

---

[1]) Carpentier Alting. Regeling enz. 1e gedeelte, 1e stuk, p. 18.

De Inlandsche Oogheelkundigen.

DOOR

Dr. C. H. A. WESTHOFF.

In de Januari-aflevering van dit Tijdschrift spreekt de heer Haga een afkeurend oordeel uit over de inlandsche oogheelkundigen. Zelf heeft hij nooit een inlandsch oogheelkundige zien werken en zijn oordeel berust dus uitsluitend op theoretische beschouwingen en op rapporten, en wel hoofdzakelijk op dat van den dirigeerend officier van gezondheid J. Bijker, die enkele hunner geinspecteerd heeft en wiens oordeel zeer gunstig luidt. Het oudere rapport is van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst Dr. Winkler. Zijn oordeel luidt minder gunstig. Als oogarts, belast met de opleiding van inlandsche oogheelkundigen, werd mij dit rapport in handen gesteld. Mijn antwoord hierop is te vinden in de op last van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, Mr. J. G. Pott gedrukte bescheiden omtrent de opleiding van inlandsche oogheelkundigen en waarvan de kamerleden Van Kol en Dr. Blooker kennis droegen, toen zij meenden dat men goed op weg was met de bestrijding van het trachoom, door de opleiding van inlandsche oogheelkundigen.

Als antwoord op de beschuldigingen van den heer Haga acht ik het noodig mijn verdediging in zijn geheel mede te deelen.

Met klimmende belangstelling heb ik kennis genomen van het verslag van den Inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst van eene inspectie over de werkzaamheden van eenige inlandsche oogheelkundigen.

Het is de eerste maal dat mij inzage gegeven wordt van een dergelijk verslag en ik weet niet waarover mij meer te moeten verwonderen, over de volmaakte onverschilligheid en tegenwerking van de civiele geneesheeren en het bestuur of over de vaak nog goede resultaten door de inlandsche oogheelkundigen verkregen, tegen alle verdrukking in.

Het zij mij vergund het schrijven van den Inspecteur op den voet te volgen.

Ten eerste bespreekt de Inspecteur het trachoom als volksziekte en hij zou het een zegen achten, indien deze kwaal afdoende bestreden werd.

Dat deze meening in de geheele wereld, doch vooral in Duitschland en Oostenrijk gedeeld wordt, blijkt wel daaruit dat vanaf 20 October

1895 een rijkswet afgekondigd is waarbij aangifte van elk trachoom geval verplichtend gesteld is. De behandeling van personen, die aan trachoom lijden, kan, indien niet met zekerheid te bewijzen is, dat zij geneeskundig behandeld worden, gelast worden.

In Oost-Pruissen wordt, van regeeringswege alleen, 400.000 Mark jaarlijks uitgegeven om het trachoom te bestrijden. In Hongarije geeft men voor dit doel 340.000 Kronen jaarlijks uit.

Prof. Hirschberg zegt hiervan dat spaarzaamheid ten opzichte van epidemiebestrijding niet alleen inhumaan is, maar uit een finantieel oogpunt ook niet raadzaam omdat duizende trachoominvaliden ten laste der maatschappij komen. Het is daarom plicht van den Staat met alle ten dienste staande middelen het trachoom te bestrijden, omdat door het trachoom de arme bevolking het meest te lijden heeft.

Prof. Hoppe zegt, dat uitgebreide hulp moet verleend worden, dat niet alleen schoolkinderen behandeling noodig hebben, maar alle aangetasten. Dat dit weliswaar vaak zeer groote moeilijkheden oplevert en de lijders van de behandeling weg blijven, omdat de behandeling langdurig en genezing niet altijd zeker is; want al hebben wij voortreffelijke behandelingswijzen leeren kennen, waardoor een groot aantal lijders herstelt, een afdoend geneesmiddel, zooals kinine tegen malaria, bestaat niet tegen trachoom.

De Oostenrijksche regeering schreef prijsvragen uit over de oorzaken en afdoende behandeling van trachoom. Zij kon slechts een gedeelte van de uitgeloofde prijzen aan Prof. Kuhnt verleenen, want de oorzaak was niet opgehelderd en de behandelingswijze lang niet in alle gevallen afdoend; want in de helft der gevallen treedt recidive op.

Rusland rustte vliegende colonnes van oogartsen uit, om hulp te verleenen aan het groot aantal trachoomlijders.

Ik haal deze voorbeelden eenigszins uitvoerig aan als tegenbewijs tegen de stellingen van den Inspecteur dat de inlandsche oogartsen te veel geld kosten, en te veel dwang wordt uitgeoefend om zich te laten behandelen en de resultaten niet altijd even schitterend zijn.

Iedere bestrijding van eene volksziekte kost geld. Het zou echter uitstekend zijn indien in iedere residentie één of meer Europeesche oogartsen er mee belast werden en allicht zouden de uitkomsten gunstiger zijn, maar er zouden dan tonnen gouds mede gemoeid wezen. De behandeling is ook best toetepassen door minder geleerden, indien men maar de noodige genees- en hulpmiddelen verstrekt; maar indien deze onthouden worden en dit is op iedere bladzijde van het verslag te lezen, eenvoudig onmogelijk. Wat zou een klerk moeten uitvoeren, indien hem wel een inktlap en vloeirol gegeven, maar papier en pennen onthouden werden?

De behandeling is altijd langdurig en vervelend, zoowel voor den geneesheer als voor den lijder. Iederen dag dezelfde oogleden te moeten

omdraaien en te bespeuren, dat de verbetering er zoo langzaam intreedt, is ontmoedigend, maar nog veel ontmoedigender is het, dat op een gegeven oogenblik, onder onbekende oorzaken, weer belangrijke verergering van de kwaal intreedt. In ieder handboek is dit te lezen. De beroemde hoogleeraar Fuchs te Weenen schrijft o. a. „In einem „und demselben Falle zeigt sich der Verlauf oft sehr wechselvoll, „indem bald Pausen und selbst theilweise spontane Rückbildungen, „bald wieder Rückfälle und Verschlimmerungen eintreten. Letztere „sind mit Sicherheit zu erwarten, wenn in einem durch Behandlung „gebesserten Falle, diese zu früh aufgegeben wird; aber man sieht sie „selbst mitten unter einen sachgemäss durchgeführten Behandlung ohne „jede bekannte Veranlassung auftreten. So kann ein plötzlich eintre- „tender Nachschub von Pannus (ontwikkeling van nieuwe bloedvaten) „das Resultat monatelanger Behandlung in kurzer Zeit wieder zunichte machen."

Wanneer de beroemdste oogartsen van Europa zulke treurige ervaringen opdoen, hoeveel te meer zal dit dan wel geschieden met de inlandsche oogheelkundigen. Maar gelukkig ziet men ook zeer vaak verbetering. Het uitdrukken der trachoomkorrels, het afwrijven met sublimaatwater of de behandeling met protargol of sulfas cupri geeft vaak wonderschoone resultaten. De Inspecteur heeft die genezen gevallen natuurlijk niet gezien, maar toch zullen er wel velen zijn. Kwam hij bij mij eene inspectie houden, ik zou hem de allerhevigste gevallen kunnen toonen, maar bewijzen dat zij herstellen, daartoe zou ik niet in staat zijn of hij zou een maand lang de polikliniek moeten volgen.

Bovendien een Europeesch oogarts heeft het groote voordeel dat hij mag opereeren, en ik ken geen dankbaarder operatie dan de met bundels naar binnen gegroeide oogharen, die als bezems over het oog schuren en dit geheel troebel maken, een toestand die als gevolg van trachoom zeer veelvuldig voorkomt, weer recht te maken of beter gezegd hun normalen stand terug te geven.

Deze beroemde operatie van mijn leermeester Prof. Snellen heb ik in honderden gevallen toegepast, waaronder vele, die mij door de inlandsche oogheelkundigen van Indramajoe en Cheribon waren toegezonden, en waar de lijders dagen lang, geleid door een klein kind vaak, hierheen waren geloopen. Zij brachten lijsten mee waar de diagnose op vermeld stond en tot mijn vreugde moet ik zeggen, dat die tot nog toe steeds juist was.

Die lijders, bij wie de ziekte heeft uitgewoed, omdat er geen aantastbaar weefsel meer is, maar bij wie alles in litteekenweefsel is veranderd, vandaar die verkromming, worden geopereerd, de oogharen schuren niet meer, het hoornvliesweefsel heldert op en o wonder boven wonder, meestal reeds na een paar weken kunnen ze alleen hun weg vinden.

Zulke treffende gevallen, waarbij eene operatie aan den lijder een nieuw leven schenkt, komen bij den Europeeschen oogarts herhaaldelijk, ja ik zou durven beweren bijna dagelijks voor. Zijn naam wordt daardoor in de dessa, waar de lijder vandaan komt, bekend; zij beschouwen een zoo snel herstel als een wonder en de andere ooglijders komen van zelf om hulp te zoeken.

Iets anders is het met den inlandschen oogheelkundige. Die zal met het meeste geduld en met taaie volharding dagelijks oogleden omkeeren, afwrijven en indruppelen. Opwekkend is dit niet altijd, maar toch dringend noodzakelijk.

Een operatie is voor een oogarts ontspanning van den dagelijkschen sleur en een cataract operatie blijft voor mij altijd een der aangrijpendste oogenblikken in het dagelijksch leven omdat een millimeter te veel of te weinig de treurigste gevolgen kan hebben.

Dat dus de opgewektheid en de geestdrift wel eens begint te verslappen bij dit eentonige werk, wanneer niemand of niets, er op let, wie kan zich daar niet indenken. Een inlandsche oogheelkundige, alleen in de dessa met zijn diktaat en medicijnkastje, dat zooals uit het verslag blijkt niet altijd behoorlijk gevuld is, omdat de civiel geneesheer de geneesmiddelen niet heeft of ze niet wil verstrekken, ja hem de noodige watten onthoudt, begint wel eens te luieren en onverschillig te worden.

Ik stel dadelijk op den voorgrond dat dit niet moet en niet mag, maar wat te verwachten van een jong man, over wien niemand contrôle uitoefent.

Van den beginne af heb ik gezegd en geschreven dat ieder inlandsch oogheelkundige na een zeker tijdsverloop en als uiterste termijn zou ik twee jaren willen stellen, een herhalingscursus van twee maanden moet volgen. Doet men dit niet, dan ontaarden niet alleen de inlandsche oogheelkundigen, enkelen der besten niet te na gesproken, maar ieder mensch aan zich zelf overgelaten in de eenzaamheid, zou eveneens minderwaardig worden.

In de tweede plaats bespreekt de Inspecteur de poliklinieken en hij wijt het luttele resultaat daaraan, dat de geregelde en vrijwillige opkomst der patienten uitzondering was.

In de vorige bladzijden heb ik reeds aangetoond dat geregelde behandeling van trachoomlijders tot de vrome wenschen behoort en zal blijven behooren, zoolang niet een middel gevonden is, waardoor in hoogstens een maand de ziekte genezen kan worden.

Bij iederen oogarts blijven zij zoolang onder behandeling tot de hevigste ontstekingsverschijnselen geweken zijn. Het is een overbekend feit dat trachoom jaren kan bestaan zonder den lijder veel last te veroorzaken, maar om dan ook met verdubbelde woede los te barsten en het oog zelf aan te tasten. Is een trachoomlijder van de

hevigste verschijnselen bevrijd, dan gevoelt hij zich meer behagelijk. Hij vindt het wel heel erg om elken morgen eenige palen door de brandende zon heen en weer naar den inlandschen oogheelkundige te loopen, waar hij thuis in een schaduwrijk plekje zich zoo behagelijk gevoelt en licht werk kan verrichten. Waarom zou hij dan gaan en zich weer iederen morgen min of meer laten pijnigen want aangenaam zijn de gewaarwordingen niet, indien de oogleden omgekeerd en afgewreven worden. Dat is niets, indien aanmerkelijke verbetering bespeurd wordt, maar wanneer de ziekte langdurig begint te worden, kan ik mij er best indenken, dat de lijders wegblijven.

Dat dit niet alleen hier het geval is, och neen, in Europa is het volmaakt het zelfde en het mag wel een heel sterk voorbeeld genoemd worden dat de Duitsche regeering een rijkswet heeft uitgevaardigd, waarbij het zich laten behandelen van trachoom verplichtend gesteld is. Mij is geen zoo sterk voorbeeld bekend van ingrijpen in de persoonlijke vrijheid, maar waar trachoom een geesel voor de bevolking is omdat het licht der oogen er door vernietigd en de mensch tot den bedelstaf gebracht wordt, mag, dunkt mij, hier wel een zekere druk van hooger hand worden uitgeoefend en ik vind het niets erg indien de trachoomlijders gelast worden zich te laten behandelen. Zij zijn niet alleen voor zich zelf gevaarlijk, maar ook voor hun medemenschen.

Eenmaal door trachoom aangetast, kan men wel herstellen, maar nooit genezen. Schijnbaar geheel beter kan op het onverwachtst de ziekte weer uitbreken. Geregeld onderzoek van iederen dessabewoner acht ik, af en toe, noodig, natuurlijk alleen in trachoomstreken, om zoodoende verspreiding te kunnen tegengaan. Bovendien moeten zeer ernstige gevallen opgezonden worden ter behandeling, verpleging en zoo noodig tot het ondergaan eener operatie, naar een ooglijdersgesticht.[1])

Neen, door mij wordt direct geen pressie uitgeoefend om hulp te komen zoeken, maar boven toonde ik uitvoerig aan wat een overgroote pressie door ons Europeesche oogartsen wordt uitgeoefend door onze operaties. Zooals ik zeide, die brengen ons de nieuwe lijders.

Nog levendig staat mij voor den geest een blinde vrouw uit Tjikeroe. Behept met aangeboren cataract en ontbreken der regenbogen, was zij van jongs af blind geweest. Zij had gehoord dat hier te Bandoeng wel eens blinden weer ziende werden. Zij kwam, ik onderzocht haar en opereerde beide oogen. Na drie weken genezen, kwam de welbekende blinde vrouw, ziende in haar dessa terug. Zij was de beste reclame voor de polikliniek, want binnen een maand tijds kwamen minstens een dertigtal menschen uit die dessa om hun oogen te laten onderzoeken.

---

[1]) Dank zij de vorstelijke gift van H. M. de Koningin zal binnen kort hier te Bandoeng het eerste Gasthuis voor Ooglijders in Insulinde verrijzen. Een monumentum aere perennius.

En dit is geen uitzondering, maar slechts één voorbeeld uit velen.

De Inspecteur betwijfelt het of het wel goed is de inlandsche oogheelkundigen te kiezen uit de beschaafdere standen en of het niet beter ware hen maar in het Maleisch zoo'n beetje wetenschap bij te brengen.

Neen en duizend maal neen.

Ieder arts moet een zekere beschaving hebben. Professor Treub zeide eens terecht: Het savoir kan ik hen, die eindexamen hoogere-burgerschool of gymnasium gedaan hebben wel bijbrengen, maar het savoir faire en savoir vivre nooit. En toch is het onverbiddelijk noodig dat een geneesheer dit heeft.

Het kennen van voldoende Hollandsch is voor mij de eenigste maatstaf dat de leerlingen voldoende hersenen hebben om uitwendige oogziekten te leeren behandelen. Welke waarborg levert een, een beetje slecht Maleisch sprekende, Javaan of Soendanees op, dat hij meer kan denken dan elke koelie.

Ongetwijfeld is het Hollandsch kennen niet een zeker kenteeken, maar mijne ervaring is het toch, dat zij, die het best hun gedachten in het Hollandsch wisten uit te drukken, onder de beste leerlingen behoorden.

Maar bovendien, hoe moet ik hen oogheelkunde leeren. Voor geen enkel deel van het oog bestaat een woord in het Maleisch. Men moet dus dat in het Hollandsch vertellen. Latijnsche woorden gebruik ik zoo goed als nooit, omdat ik alles in het Hollandsch beter en zuiverder kan uitdrukken.

En nog wat. De leermeester kent een schijntje Maleisch, maar de Javaan of Soendanees wellicht nog minder. In de Soendalanden, ik bedoel de Preanger, verstaat de Inlander geen woord Maleisch en op Java zal dit wel hetzelfde zijn.

Of de pretensies van dat mindere soort ook minder zouden zijn, betwijfel ik. In den beginne misschien wel, maar de dagelijksche ervaring leest toch dat een ieder vooruit wil en als niet komt tot iet, enz.

Dertig gulden bezoldiging zonder vooruitzicht op ooit meer, is ook niet schitterend en ik zou het hoogelijk kunnen toejuichen, indien men kon besluiten hen om de vijf jaren vijf gulden verhooging te geven. De toelage voor reiskosten *f* 15 worden door de meesten zeker opgebruikt. Die zijn ook nooit gegeven als toelage, maar ter vereenvoudiging van de omslachtige reisdeclaraties.

Dat verouderde gevallen weinig uitzicht op verbetering geven bij den inlandschen oogheelkundige is volkomen juist, maar die lijders moeten naar een centraal ooglijders gasthuis gezonden worden, om te trachten of er nog verbetering mogelijk is en zoo niet, dan naar een blinden werkinrichting om handenarbeid te leeren, opdat zij later in eigen onderhoud kunnen voorzien.

Ten derde zegt de Inspecteur dat zij veel vergeten hebben. Natuurlijk, waar niemand notitie van hen neemt. Toen ik promoveerde, zou ik niet gaarne weer mijn propaedeutisch examen gedaan hebben. Het hen geleerde moet af en toe opgefrischt worden, zoowel theoretisch als practisch. Zij moeten weer eens veel en velerlei zien, zooals hier te Bandoeng, waar een materiaal voor ooglijders is, eenig mooi voor onderwijs. Zij moeten het geheele diktaat weer doorwerken. Dat is de eenigste manier om ze wakker te houden en met lust hun taak te laten vervullen. Voor mij is het bezoek van een kliniek of polikliniek van een collega een opfrissching. Men zag en hoorde weer iets anders.

Een opleiding van zes maanden, heb ik van den beginne af betoogd, was veel te kort. Van einde poeasa tot begin poeasa is tien maanden en dit acht ik den minimum tijd om de noodige kennis bij te brengen.

Ten vierde bespreekt de Inspecteur de hulpmiddelen, de inrichting der polikliniek, de plaats, enz.

Dat de hulpmiddelen ontbraken, lag toch zeker meer aan hem, die verstrekt, dan aan hem, die vraagt. Al vragen de inlandsche oogheelkundigen protargol of pilocarpine, ja zelfs atropine, gele zalf of watten, het kon hen niet gegeven worden, omdat het er niet was en ik het van hier moest zenden.

Dat de inrichting en de plaats slecht was, is toch niet de schuld van den inlandschen oogheelkundige. Die plaats wordt hem door het Hoofd van plaatselijk bestuur aangewezen, of niet aangewezen en dan hielden zij polikliniek in eigen huis, nog zoo slecht niet, want dan hadden ze tenminste vele hulpmidddelen als water, zeep, handdoek, tafel en stoelen ter beschikking. Welke Inlander van hoogstens 20 jaren oud durft zich tegen het Hoofd te verzetten of aanmerkingen te maken. Aan wie de fout, indien er geen waschkom, zeep, handdoeken enz. zijn. Aan hem die ze verstrekken moet. Den Inlandschen oogheelkundige wordt gezegd: daar is een plaats, waar je behandelen moet, maar hem het noodige tevens te verstrekken, geschiedt niet.

Hem moet een lokaal aangewezen worden, niet in een gevangenis, maar in het centrum van zijn werkkring. Hij moet daar een behoorlijke kamer hebben met goede verlichting en goede voorgalerij, waarin de lijders wachten. In die kamer moet een tafel zijn waarop de geneesmiddelen en utensiliën geplaatst kunnen worden. Een drietal stoelen en een goed sluitende kast tot het opbergen der geneesmiddelen en watten, die hij in voorraad moet hebben, behooren aanwezig te zijn. Hij moet een groot muurfonteintje hebben om behoorlijk zijn handen te wasschen. Ik acht dit veel beter dan een kom en kan met water. Een dozijn handdoeken heeft hij noodig, alsmede eenige kommetjes en glazen om de oogwateren in te doen en de gebruikte watten weg te werpen. Verder moet een hoekje afgeschoten worden, waarin een tafeltje met staande lamp om de lijders met opvallend licht te onderzoeken. Daarbij behoort tevens

een lens en een zeer eenvoudige oogspiegel. Een ballonspuit mag niet ontbreken.

Dat de dienst soms ondoelmatig geregeld was, beaam ik ten volle.

Ik acht het niet wenschelijk iederen dag op een andere plaats ooglijders te behandelen. De Inlandsche oogheelkundige moet een vaste standplaats hebben en daar behandelt hij geregeld de ooglijders, die tot hem komen. Een of tweemaal in de week gaat hij naar de een of andere dessa van zijn ressort om, zooals ik boven reeds aangaf, de inwonenden te onderzoeken. In lichte gevallen geeft hij medicijn. In ernstige gevallen moeten de lijders op zijn standplaats komen om daar geregeld behandeld te worden en zoo noodig, indien zij behoeftig zijn, in het civiele ziekenhuis verpleegd worden.

Dat trachoombestrijding geld kost, valt niet te loochenen. In Europa is men niet huiverig tonnen gouds uittegeven om te trachten verbetering te brengen, want trachoom en andere besmettelijke oogziekten vernietigen vele menschenlevens.

Zonder geld zal men niets gedaan krijgen. De civiele geneesheeren hebben geen tijd of lust. Bovendien moet men er ook niet alleen lust in hebben en roeping voor gevoelen, maar om ooglijders te behandelen moet men zich meer bijzonder aan de studie der oogheelkunde gewijd hebben. Wil men het goed doen, dan gaan er altijd de beste ochtenduren mee heen.

Toezicht ontbreekt. Volkomen juist, maar is dit een reden om het onontbeerlijke te laten. Laat dan toezicht worden uitgeoefend door de dirigeerende officieren van gezondheid en de officieren van gezondheid of civiele geneesheeren, die er voor betaald worden. Het is niet noodig dagelijks te komen dwarskijken, als de Inlandsche oogheelkundige maar weet dat hij een paar maal in de maand onverwachts op zijn vingers wordt gekeken, zal hij wel werkzaam blijven en is hij dit niet, ontsla hem dan zoo spoedig mogelijk.

In een later schrijven stelde ik de vraag aan wien de schuld dat de proef der opleiding van inlandsche oogheelkundigen niet in alle opzichten geslaagd was. Welnu, die schuld lag bij den Chef over den Geneeskundigen Dienst, toen kolonel Haga, die niets gedaan heeft om de proef te doen slagen.

De leerlingen, die examen gedaan hadden, werden op mijn voorstel geplaatst en daarmede hielden mijne bemoeiïngen op en begonnen die van den Chef. De Chef had de civiele geneesheeren moeten aanschrijven de pas geplaatsten te steunen, te helpen en zorg te dragen dat hen de gelegenheid werd gegeven behoorlijk de zich aanmeldende ooglijders te behandelen.

Niets van dit alles is geschied.

Het maakt den indruk alsof men alles deed om de proef te doen mislukken.

Het klinkt heel aardig om te schrijven dat bij de bestrijding van het trachoom de bevolking zelve moet mede werken en doordrongen zijn van de besmettelijkheid van het ooglijden, maar eenige regels te voren lezen wij dat de bevolking te dom, te vuil en te indolent is. Zou men willen gelooven dat de schrijver chef over den geneeskundigen is geweest, wiens eerste plicht het is besmettelijke volksziekten te bestrijden.

De bewering als of in zijn studietijd het trachoom in de jodenbuurten van Amsterdam niet voor afdoende genezing vatbaar werd beschouwd, heeft hij zeker niet gehoord van mannen als Gunning, Rijnberk, Juda of Jozephus Jitta, want door geregelde behandeling der volwassenen en vooral der kinderen is het trachoom aanmerkelijk aan het afnemen. Hij bestudeere eens de uitvoerige rapporten door Duitsche oogartsen op last der Regeering uitgebracht en ik twijfel niet of zijne denkbeelden over trachoom-bestrijding zullen geheel gewijzigd worden.

Bandoeng, Februari 1908.

Staats-exploitatie van Djatibosschen op Java.

DOOR

P. GEESINK.

Oud-Luitenant der Genie.

Eenige dagen vóór mijn vertrek van Java kwam *De Indische Mercuur* van 17 Dec. 1907 in mijn bezit, waarin ik van de hand van den Heer A. H. Berkhout eene bespreking aantrof van mijn artikel in het *T. v. N. & L. in Ned.-Indië*, deel LXXV.

Ten zeerste den toon apprecieerende, die uit bedoelde beoordeeling spreekt, wil ik trachten de door Z.Ed. gestelde vragen zoo mogelijk te beantwoorden, en de gemaakte opmerkingen toe te lichten en waarnoodig, te weerleggen. Daarbij is het echter wenschelijk, voorop te stellen, dat ik in de volgende regelen slechts kan trachten, eenige *hoofd*ideeën neer te leggen, omdat het onmogelijk is, van te voren een geheel uitgewerkt plan te ontwerpen. In de praktijk toch heeft men te doen niet alleen met bestaande toestanden, doch ook met zich steeds wijzigende inzichten van regeeringspersonen en particulieren.

In de eerste plaats dan stelt de Heer Berkhout de vraag, wat ik bedoeld heb met de woorden „vrij vlug", waar ik mijn overtuiging uitsprak, dat de particuliere contractanten „regelmatig en vrij vlug" door de staatsexploitatie zullen worden, gesupprimeerd. Waar het hier een belangrijke bron van Staatsinkomsten betreft en waar bij de particuliere Exploitatie vrij groote kapitalen betrokken zijn, gaat het natuurlijk niet aan, om zonder degelijke voorbereiding den bestaanden toestand te wijzigen, ook al is de Regeering doordrongen van het principe, dat wijziging „noodig" is.

Het streven moet dan ook zijn, om *met de minst mogelijke stoornis*, te geraken tot het eindresultaat, waarbij het Gouvernement optreedt als *alleen producent* van djatihout.

Intusschen is dit eenvoudiger in theorie dan in de practijk, en wel om tweeërlei reden n.l. *a* van finantieelen aard, *b* van personeelen aard.

Beschouwen wij eerst de finantieele zijde van het vraagstuk.

Zooals bekend is, zijn momenteel de houtcontractanten tevens de voornaamste houthandelaren.

Wordt nu door invoering van Staats-exploitatie hun voortbestaan

onmogelijk dan verliest het Gouvernement gelijktijdig zijn voornaamste afnemers. Dientengevolge zou ten slotte de toestand ontstaan dat Staats-exploitatie een voldongen feit was, doch dat geen koopers voor het hout aanwezig waren. Daardoor zou een algeheele „krach" in den houthandel ontstaan, en de Staatsinkomsten zouden een gevoeligen knak krijgen.

Dit is dus 's lands belang niet.

Het Gouvernement *kan* dus de particuliere contractanten niet loslaten, *vóór* het andere afnemers gevonden heeft. Aan den anderen kant echter kan het kapitaal zich met den houthandel niet inlaten, zoolang het geen zekerheid heeft dat het steeds over een voldoende product zal kunnen beschikken. En dat in dit opzicht het vertrouwen in het Gouvernement niet groot is, ligt ten deele aan de omstandigheden, ten deele aan de houding van het Gouvernement zelve.

Dat de omstandigheden niet gunstig zijn, ligt voor de hand, als men denkt aan de opgedane ervaringen met *„houtzaken"*.

De firma Wijssman & Co. ging failliet; de firma's Dijkman & Schrauwen en Landberg konden zich niet staande houden en moesten hun zaken onderbrengen bij de Ned.-Indische Houtaankap Mij. die (al is het dan ook tengevolge van de zeer zware afschrijvingen sedert 1903) tot heden nog steeds geen procenten heeft afgeworpen. Ook op de Buitenbezittingen vielen tal van houtaankappen. Alleen de Java bosch-exploitatie Mij. kon op succes bogen, en begint zich in den laatsten tijd in het vertrouwen van het publiek te verheugen. Dit vertrouwen wordt echter wederom geschokt door de wijziging in *„Staatsexploitatie"*, waardoor haar bestaan op losse schroeven gesteld wordt. Dat op die wijze het *„kapitaal"* niet veel vertrouwen in *houtz*aken heeft, ligt voor de hand.

Aan de andere zijde versterkt de houding van het Gouvernement zelf, de huiverigheid van de geldmarkt.

Reeds sedert jaren zijn de Hoofdambtenaren van het Boschwezen en ook de Directeur van Landbouw op Java, doordrongen van de noodzakelijkheid, om tot Staatsexploitatie over te gaan, doch nog steeds zijn geen afdoende overgangsmaatregelen vastgesteld.

Natuurlijkerwijze drijft het geheele korps Houtvesters aan op Staatsexploitatie, als zijnde de door hen goedgeachte richting.

Inmiddels echter is deze methode nog niet *officieel* gesanctionneerd door Ministerie en Volksvertegenwoordiging, en het gevolg is, dat geen voldoende fondsen beschikbaar zijn, om met kracht de reorganisatie te kunnen doorzetten. Dien tengevolge komen de Contractanten in een scheeve positie, want aan de eene zijde kunnen zij niet over voldoende hout beschikken voor hun eigen aankappen, en aan de andere zijde kunnen zij hun oude bedrijf niet reorganiseeren en zich uitsluitend op inkoop baseeren.

Op die wijze bloeden dus bestaande zaken geleidelijk dood, terwijl nieuwe oudernemingen niet kunnen opstaan, omdat hun geen bedrijfszekerheid kan worden gegarandeerd.

Het gevolg is dat, hoewel er voldoende houtbestand is, niemand daarover met zekerheid kan beschikken. Waar nu niemand groote hoeveelheden hout tot speculatie doeleinden inslaat, doch alleen dan koopt, als hij het noodig heeft, ligt het voor de hand dat op een bepaald moment, als het hout noodig is, niemand het vereischte quantum binnen den bepaalden tijd kan leveren. Dat dus bouwmeesters zich elders voorzien, is het onvermijdelijk gevolg en uit dien hoofde wordt de *Nederlandsche handel* in teak bedreigd.

Dat op die wijze ook nieuwe zaken niet veel kans van slagen hebben, is duidelijk.

Zoolang dus het Gouvernement niet duidelijk uitspreekt wat het wenscht en daarnaar handelt, zal het status quo gehandhaafd blijven tot nadeel van staat en particulier.

Het ligt voor de hand, dat met den overgang van de eene richting naar de andere finantieele offers gepaard moeten gaan, doch hoe flinker de zaak wordt geëntameerd, hoe minder zij kosten zal, en hoe sneller een zuivere toestand geschapen wordt.

Zooals reeds boven werd betoogd, kan het Gouvernement de particuliere Contractanten niet laten heengaan, zoolang er nog geen voldoende „handelaren" gevormd zijn, temeer daar het Gouvernement nog niet gereed is om nu reeds den geheelen aankap zelf ter hand te nemen. Waar dus de contractanten, om de staatsexploitatie te doen slagen, aan de eene zijde als *„kappers"* moeten worden *neergedrukt*, moeten zij omgekeerd als *handelaren* worden *opgeheven*.

Dit kan natuurlijk niet geschieden op openbare verkoopingen en dus staat er slechts een weg open en wel: *Ondershandsche afstand* van een gedeelte van het Gouv. produkt. Intusschen is dit een dure en gevaarlijke politiek, omdat men moeilijk aan den een kan weigeren, wat men aan den ander toestaat. Natuurlijk zijn het de zwaksten, die het eerst en het meest vragen; wil men hen niet laten vallen, (en dat kan men niet om boven aangehaalde redenen) dan moet deze hulp worden verleend, in welken vorm dan ook, en is dit eenmaal geschied, dan kloppen de grooteren aan, zich beroepend op antecedenten, en bevoorrechting van anderen. Aldus zijn het steeds de zwaksten, die den maatstaf aangeven voor de hulp van staatswege. *Allen profiteeren echter daarvan, en het is het Gouvernement, dat daarvan de kosten draagt.* Het is dus Haar belang te zorgen, dat de overgangsperiode niet langer duurt dan strikt noodzakelijk.

De meest rationeele weg daartoe zou zijn afkoop van de particuliere exploitanten en overname van hunne bedrijfsmiddelen als trams, gebouwen enz. Hiervoor zou echter een vrij aanzienlijk bedrag noodig

zijn en of men daartoe in den tegenwoordigen tijd de middelen beschikbaar wil stellen, is twijfelachtig.

Toch zou het volkomen rationeel zijn, want deze afkoopsom zou in handen van de houtcontractanten komen, die om dit kapitaal, en vooral hun reeds opgedane ervaring productief te maken, het geld zeker beschikbaar zouden stellen voor den *„houthandel."* Daardoor zouden zij dan tevens gelegenheid hebben om een groot deel van hun personeel onder dak te brengen.

Kan men hiertoe besluiten, dan zou staatsexploitatie binnen *enkele jaren* een voldongen feit zijn.

En hiermede is feitelijk de vraag van den Heer Berkhout beantwoord. Intusschen vrees ik, dat dit middel wel als, *al te radicaal"* zal worden beschouwd. Bovendien zal men aanvoeren, dat geen voldoende personeel beschikbaar is om alle particulieren door staatsambtenaren te vervangen. Dit motief is echter niet steekhoudend, want bij naasting van trams, telefoonlijnen enz. enz., gaat het geschikte personeel toch ook over, en eerst geleidelijk wordt dan later de toestand gewijzigd.

Uit een *finantieel* oogpunt zal men echter waarschijnlijk de voorkeur geven aan een meer geleidelijken weg en waar men niet Java *„en bloc"* kan sluiten voor de particuliere contractanten, zal men het bij gedeelten (verschillende boschdistricten) doen.

Bij wijze van hulp kan men dan aan de contractanten, in de eerste jaren, het product van een of meer reeds ingerichte houtvesterijen ondershands afstaan. In de te sluiten boschdistricten kan men dan bestaande trambanen en gebouwen overnemen en dus over meerdere jaren verdeelen, wat men anders ineens zou moeten voldoen.

Hoe lang op deze wijze de overgang zal duren, hangt geheel af van de geldmiddelen, die' jaarlijks voor het Boschwezen worden toegestaan, en de beantwoording van deze vraag ligt dus geheel buiten mijn bereik.

Toch is het in aller belang van het hoogste gewicht, dat hieromtrent een *definitief* antwoord door de regeering worde gegeven, opdat handel en contractanten zich daarop kunnen baseeren. Het antwoord kan echter alleen worden gegeven door den Minister van Koloniën, na overleg met de Volksvertegenwoordiging.

En hiermede ben ik genaderd tot de bezwaren van *„Personeelen aard"*. Beschouwen wij den toestand uit dit oogpunt, dan valt het volgende op.

De werkkring van het Personeel in de djatibosschen is te verdeelen in twee, niet scherp afgebakende onderdeelen n.l.:

1. Exploitatie.
2. Reboisatie.

Deze twee grijpen zeer nauw in elkaar en zijn dus moeilijk te

scheiden. Toch stellen zij zeer verschillende eischen aan het personeel, want terwijl voor de reboisatie, bosch-technische kennis absoluut onmisbaar is, vordert de exploitatie met de daarmede gepaard gaande aflevering van het hout, een omslachtige, tijdroovende administratie, waarvoor echter niet veel *kennis* noodig is. Zou men dus, met het oog op de reboisatie, uitsluitend goed onderlegd personeel willen gebruiken, dan zou veel van hun tijd besteed worden aan minderwaardig werk, en het gevolg zou zijn, dat men een grooten staf noodig had van bosch-technisch personeel.

Met den tegenwoordigen stand echter der Cultures, als b.v. suiker, kina, thee, tabak enz., zijn de vooruitzichten van jongelui met een opleiding van de Wageningsche Landbouwschool, in die Cultures zeer gunstig. Het gevolg is, dat het Boschwezen zijn beste krachten daaraan moet afstaan, tenzij het door gunstiger condities het personeel weet te binden. Aangezien echter over het algemeen de particulier zijn *goede* werkkrachten beter kan salarieeren dan het gouvernement zijn *geheele corps*, blijft dus de concurrentie in dit opzicht scherp, zoodat dit bosch-technisch personeel *duur* wordt, terwijl de aanvulling (laat staan nog uitbreiding) bezwaarlijk gaan zal. Uit een oeconomisch oogpunt moet dus het boschwezen het werk splitsen in:

1e. Bosch-technische,

2e. Administratieve ambtenaren, waarvan de eerste soort één degelijke Europeesche boschtechnische opleiding heeft genoten, en de tweede uit het land zelf wordt gerecruteerd.

De eersten, die om bovenvermelde redenen goed gesalarieerd moeten worden, kan men dan het beheer geven over een vrij uitgestrekt boschareaal, zoodat hun aantal binnen praktische grenzen blijft.

Intusschen zou dat areaal te groot zijn voor een goede contrôle op de omslachtige *„exploitatie"* en dus zal men hun daarvoor meerdere ondergeschikten van de tweede categorie moeten toevoegen. Deze zijn echter minder kostbaar en gemakkelijker aan te vullen.

De eersten zijn dus de leiders, de laatsten de in de praktijk gevormde uitvoerders.

Voor de hand zou het liggen, om de thans aanwezige adjunct-houtvesters, van Wageningen afkomstig, belast te laten met het toezicht op den kap en den verkoop in de reeds definitief ingerichte houtvesterijen, doch voor de practische uitvoering aan hen toe te voegen door de praktijk gevormde exploitanten, welke men voorloopig van de particuliere contractanten kan overnemen. De aanwijzing van de te vellen boomen, en de leiding van den aanplant kon dan in handen der adjunct-houtvesters blijven, die echter door deze hulp in staat zouden zijn, in plaats van het beheer over *één*, dat over *meerdere* houtvesterijen tegelijkertijd te voeren. In de nog niet ingerichte boschdistricten kon het beheer, evenals thans, door houtvesters en

aspirant-houtvesters worden gevoerd, aan wie dan de administrateurs der particuliere contractanten als *ondergeschikten* kon worden toegevoegd.

Het vrijkomende en eventueel uitgebreide bosch-techische personeel zou dan voorbereiding voor de verdere definitieve inrichting krachtig kunnen aanvatten.

Nu is het volkomen waar, dat deze toestand nog niet direct ideaal zou zijn, doch in ieder geval was dan verkregen, dat het Boschwezen de leiding geheel in eigen handen had, en niet meer gehandicapt werd door allerlei verschillende belangen, waarmee rekening moest worden gehouden. Men kon dus den toestand geregeld systematisch verbeteren, en zou al spoedig de vruchten daarvan plukken. Intusschen hangt ook dit ten nauwste samen met de gelden, die disponibel worden gesteld, want hoe wil men grondig reorganiseeren, wanneer men geen afgeronde complexen bijeen kan brengen, die de uitvoering van het systeem mogelijk maken.

En dat werkelijk 's Lands belang er bij betrokken is, om zoo spoedig mogelijk tot een geheel zuiveren toestand te geraken, ligt voor de hand. Door den bestaanden toestand toch, is het Gouvernement voor den verkoop van zijn hout op stam aangewezen, op slechts enkele kapitaalkrachtige lichamen, die zoo gering in aantal zijn, dat zij door onderling overleg de geheele markt *kunnen* beheerschen en al moge de toestand momenteel van dien aard zijn, dat onderlinge naijver hen nog gescheiden houdt, de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat zij zich aaneensluiten en in dat geval hebben zij het heft in handen en kunnen dan de prijzen dwingen.

Doch ook zelfs zonder dat, is het hun streven uit den aard der zaak, om hun produkt zoo goedkoop mogelijk in te koopen, en dus ligt het niet op hun weg om door onderlinge opgaven *hun inkoopsprijs* (dat zijn dus de *verkoopsprijzen* van het *Gouvernement*) op te zetten. Het logisch gevolg is, dat het Gouvernement tevreden moet zijn met die prijzen, die zij wenschen te besteden. Eerst wanneer mededinging op de verkoopingen *algemeen* is geworden, maakt het Gouvernement die prijzen, waarop het aanspraak kan maken. Hoe eerder men daartoe dus geraakt, hoe beter. Intusschen dreigt ook hier de algemeene bezuinigingsmanie de hoognoodige verbetering tegen te zullen houden. Om n.l. een kloppende Indische begrooting te verkrijgen, kan men de inkomsten van het Boschwezen niet missen, en dus de batige saldi uit dezen tak van dienst, die zoo broodnoodig zouden zijn voor reorganisatie, worden voor andere doeleinden besteed, en niet dan slechts zeer langzaam kan verbeterd worden wat anders binnen zeer afzienbaren tijd zou zijn volbracht.

Ten slotte stelt de Heer Berkhout de vraag, op welke wijze de invoering van Staatsexploitatie met behulp van den particulieren groothandel practisch uitvoerbaar zou zijn, zonder dat het Gouver-

nement gevaar loopt, door dooding der concurrentie aan den leiband te geraken van een tweetal groote Maatschappijen.

Niet ten onrechte stelt de Heer Berkhout deze vraag, en uit het hier boven geschrevene blijkt dan ook wel, dat door schrijver dezer met dit gevaár rekening is gehouden.

Zooals boven reeds betoogd, is er slechts een radicaal middel, en dat is afkoop der contractanten, zoodat direct verkoop van het *geheele* Javaproduct in open markt mogelijk wordt.

Wil of kan men echter dezen weg niet uit, dan moet men geleidelijk een houthandel kweeken. Dit zal echter zeer bezwaarlijk gaan, want in den beginne zullen de bestaande grootere Maatschappijen de kleiner beginnende houthandelaren door den invloed van hun geld trachten dood te drukken en voor het ineens oprichten van een handelslichaam dat direct den strijd met de Javasche bosch Exploitatie Mij. en de N. I. Houtaankap Mij. kan aanbinden, is bij het Nederlandsche Kapitaal noch het vertrouwen in den houthandel als zoodanig, noch het vertrouwen in de houding der Regeering, voldoende krachtig!

Alleen hij, die met doorslaande bewijzen kan aantoonen, dat hij zeker is van den steun der Regeering, en dat hij dus bedrijfszekerheid kan garandeeren, zal kans op slagen hebben.

Wil dus de Regeering uit de bestaande moeilijkheden geraken, dan moet zij:

1. Zich definitief uitspreken omtrent het tijdstip, waarop de staatsexploitatie over geheel Java zal zijn ingevoerd;
2. de productie van bepaalde hoeveelheden hout in bepaalde centra garandeeren.

Stelt zij dan daarbij hare finantieële eischen niet te hoog, zoodat voldoende winstmarge overblijft, dan zullen zich onmiddellijk tal van gegadigden opdoen, en de overwegende invloed van de beide groote Maatschappijen is gebroken.

Apeldoorn, April 1908.

Wettige samenstelling van den *landraad*, rechtsprekende in civiele zaken.

DOOR

H. F. N. TAYLOR KRAAIJ.

Tot het wettiglijk houden van de rechtbank behoort deze samengesteld te zijn uit een president, 2 leden, een adviseur, een inl. officier van Justitie en een griffier; aldus art. 92 R. O.

Slaat men art. 17 op van het o. m. bij Stbld. 1902 Nos. 84 en 417 gewijzigde Sumatra Reglement, dan luidt de redactie daar:

„Tot het wettiglijk houden van de rechtbank wordt, onverminderd het bepaalde bij art. 7 van de R. O., vereischt de tegenwoordigheid van den president of ondervoorzitter (St. 1903 364) — en ten minste twee leden en van den griffier of een wettelijk met de waarneming van de functiën van griffier belasten ambtenaar of beambte *zo mede in strafzaken* die van den Inl. officier van Justitie.

Voor dat de wijziging bij Stb. 1902 Nos. 84 en 417 voornoemd was aangebracht, kwam de redactie van art. 17 Sumatra Reglement overeen met die van art. 92 R. O., toen nam de Inl. officier dus ook in civiele zaken zitting. Thans echter alleen in strafzaken, terwijl bepaald werd, dat de G. G. bevoegd verklaard was de overige reglementen voor de Buitenbezittingen in den geest van het Sumatra Reglement te wijzigen.

Vooreerst hier de mededeeling, dat voor zoover inzender bekend, nog geen enkel reglement voor de Buitenbezittingen in dien zin is gewijzigd.

Waarom niet? Een lastige vraag, waarop nog lastiger een afdoend antwoord te vinden zal zijn.

Doch ter zake.

Bij de landraden en rapats ter Sumatra's Westkust neemt de djaksa dus in *civiele zaken geen zitting meer*, dat is een feit.

Voorwaar een uitstekende maatregel, als men eens nagaat, welk een schat van tijd voor dien ambtenaar daardoor is vrij gekomen!

De civiele zittingen voor die rechtbanken vangen toch evenals elders aan, met de eerste zitting waartegen partijen zijn opgeroepen, maar

honderd tegen één, dat de zaak kan afgedaan worden op dien rechtsdag. In den regel komt het niet verder dan tot voorlezen van eisch en van antwoord, — van het laatste in den regel voordracht — en daarop het trachten om een vergelijk tot stand te brengen dat van de honderd keer éénmaal, zegge eenmaal gelukt.

Aan 't slot van deze zitting, dat hier op neer komt, dat partijen uitstel vragen om bewijsmaterieel te completeeren, dit dikwerf nog in zijn geheel moeten zoeken, wordt 's djaksa's gevoelen ingewonnen, of dat uitstel verleend kan worden, waarop die goede man ja of neen zegt, en waarna hij aan zijn eigenlijke werkzaamheden kan terugkeeren.

Dat in eene, niet eens ingewikkelde, zaak, dikwijls vier tot vijf of zes zittingen door den djaksa worden bijgewoond, eigenlijk tot niets nuttig, om dan bij de laatste zijn advies over de al- of niet toewijzing van de vordering te geven, welk advies op die toe- of afwijzing evenwel niets geen invloed heeft, ten minste niet mag hebben, terwijl met dat al die djaksa voor die *eene* zaak 5 tot 6 dagen niet veel aan zijne andere werkzaamheden heeft kunnen uitrichten.

En de justiciabelen? Hebben die er eigenlijk wel veel belang bij of de djaksa in hunne burgerlijke gedingen wel of geen zitting neemt? Niets natuurlijk; en vraag eens aan inlanders en vreemde Oosterlingen die zich nog al eens in civiele processen hebben begeven of zij er erg opgesteld zijn, dat het inlandsch openbaar ministerie in hunne burgerlijke zaken zitting neemt, dan zal men eenparig en volmondig hooren beweren, dat zij er zelfs hoegenaamd geen prijs op stellen.

Hebben nu wellicht bovenstaande motieven geleid tot de nieuwe redactie van art. 17 Sumatra Reglement? Wie weet het, maar zeker is het, dat de djaksa's ter Sumatra's Westkust door dezen maatregel zeer veel tijd disponibel hebben gekregen, die zij nu zooveel nuttiger kunnen besteden aan het uitwerken van voorloopige onderzoeken in crimineele zaken en politiewerk.

In den tijd dat ik een acht maanden te Sawah-Loento (Ombilin) als fd. griffier gewerkt heb, was ik in de gelegenheid te zien, hoe de vrijgekomen tijd den toenmaligen djaksa aldaar te stade kwam, als men nagaat dat door het groote aantal dwangarbeiders (± 2000) en een nog grooter aantal contract-koelies, dat al geen fijner heeren zijn dan hun mijncollega's de veroordeelden, per week voorkwamen ± 250 politierolzaken en per dag minstens een moord- of diefstalzaak, terwijl dien djaksa als adjunct was toegevoegd de inl. schrijver bij den controleur aldaar, die reeds overkropt was met werk, en de djaksa dus van dezen zoo goed als geen assistentie kreeg.

En nu heb ik mij reeds meermalen afgevraagd, zou diezelfde maatregel niet even gunstige gevolgen meebrengen in de andere gewesten der Buitenbezittingen, en waarom ook niet op Java?

Mocht het invoeren ervan door geheel Indië ten gevolge hebben, dat

de voorloopige onderzoeken spoediger afgedaan zullen worden, en daardoor vanzelf de preventieve hechtenis in veel gevallen bekort, dat men dan niet langer drale en de redactie van art. 92 R. O. laatste lid verandere in:

„Tot het wettiglijk houden van den landraad wordt onverminderd „het bepaalde bij art. 7 vereischt de tegenwoordigheid van den voor- „zitter of onder-voorzitter, van twee leden en van den griffier, *zoomede* „*in strafzaken* die van den Inl. Officier van Justitie," en de Reglementen op de Buitenbezittingen daarna conform wijzige, ook het Inlandsch Reglement.

Bodjonegoro, 20 Februari 1908.

Inlandsch Credietwezen.

Wanneer men in de Koloniale Verslagen nagaat wat op dit gebied is tot stand gekomen, dan kan de geschiedenis gevoegelijk beginnen bij het gouvs. besluit van 8 November 1900 No. 25, toen aan den toenmaligen Assistent-Resident van Poerwokerto (Banjoemas), den heer W. P. D. de Wolff van Westerrode, — die als oprichter van de hulp-, spaar- en landbouwcredietbank te Poerwokerto, geacht kon worden volkomen op de hoogte van die taak te zijn — werd opgedragen een onderzoek in te stellen ten aanzien van hetgeen van regeeringswege zou kunnen worden gedaan in het belang van de oprichting van landbouwcredietbanken. Blijkens een door hem in April 1901 uitgebracht rapport, bleek het onderwerp, zoowel bij ambtenaren als particulieren, veel belangstelling te vinden en werden hier en daar van de zijde der laatsten reeds gelden voor het doel beschikbaar geteld.

In verschillende streken van Java werden proeven genomen met de verschaffing van een billijk en gemakkelijk verkrijgbaar crediet, volgens het stelsel, waarbij het bedrijfskapitaal plaatselijk bijeengebracht wordt. De statuten der Poerwokerto'sche Bank werden herzien en van gebreken gezuiverd, om ze verder als model te doen dienen van andere zoodanige instellingen.

In het K. V. over 1902 worden afdeelingsbanken vermeld, die bestaan in de afdeelingen Pekalongan, Demak, Djombang, Lamongan, Probolinggo, Banjoewangie, Poerbolinggo, Bandjarnegara, Temanggoeng en Toeloengagoeng. Verder waren bestaande hulp- en spaarkassen van inlandsche ambtenaren geconverteerd in credietinstellingen naar den grondslag van die te Poerwokerto, terwijl vermeld wordt, dat de in 1899 opgerichte bank te Poerworedjo een kwijnend bestaan leidde en voor een bank te Bodjonegoro kapitaal werd verzameld.

Bij G. Besl. van 1 Oct. 1901 No. 13 was bewilliging verleend op de oprichting vanwege de Bataviasche Landbouwvereeniging van de naamlooze vennootschap „Bataviasche landbouwcredietbank", beoogende op goedkoope en eenvoudige wijze, zonder eenige formaliteit, te voorzien in de credietbehoefte van de opgezetenen der particuliere landerijen in de residentie Batavia. Om van deze geheel particuliere instelling — die als eenige regeeringshulp ingevolge Staatsblad 1905 No. 35 evenals de andere afdeelingsbanken vrijstelling van zegelrecht kreeg voor transacties beneden de *f*300 — verder te kunnen afstappen, zij hier vermeld dat, uit een onlangs in het *Alg. Handelsblad* van 17 Maart j.l. aangetroffen, aan de *Java-Bode* ontleend, extract uit het jongste jaarverslag, blijkt dat deze instelling niet beantwoordt aan het doel, dat men zich had voorgesteld. Een onderzoek naar de al of niet wenschelijkheid om deze bank te doen voortbestaan leidt tot de overtuiging, dat het voorgestelde doel niet wordt bereikt, terwijl uit de cijfers der balans blijkt, dat de deelname en dus ook de belangstelling hard achteruit gaat: „Bijna alle beheerders, die vroeger ten behoeve hunner opgezetenen van de gelden der bank gebruik maakten, hebben dit gestaakt omdat de inlander door het verstrekken van goedkoop geld eer achter- dan vooruit gaat en dat slechts zeer weinigen in werkelijkheid van landbouwcrediet profiteeren. Het moge der

regeering met haar heirleger van Europeesche en Inlandsche ambtenaren en met zachten dwang gelukken enkele inlanders hun eigen belang te doen inzien, aan ons", zegt het verslag, „is zulks helaas niet gelukt....."

Tot zulke ontmoedigende conclusies is men bij de van regeeringswege aangemoedigde credietinstellingen nog niet gekomen en in het K. V. van 1903 wordt er op gewezen hoe er ook te Batang en Blitar banken bijkwamen. Geleidelijk komen tevens de zwarigheden aan het licht. Over 1903 wordt vermeld dat, terwijl van de banken te Demak en Pekalongan in de ontvangen mededeelingen geen gewag wordt gemaakt, de overige werkten onder de auspiciën van het plaatselijk bestuur en hare bedrijfsmiddelen verkregen uit de bij haar belegde deposito's en spaargelden — enkele bovendien uit de vaste maandelijksche bijdragen van Inlandsche leden. Zij werkten toen in hoofdzaak als hulpbank voor de Inlandsche gezaghebbenden, in welk opzicht zij veel nut stichtten en ook in meerdere of mindere mate, zij het dan slechts proefsgewijze, verschaften zij crediet aan niet-ambtelijke Inlanders, zoowel voor de uitoefening van het landbouwbedrijf, de aanschaffing van vee, landbouwwerktuigen en gereedschappen, het inlossen van voor schuld verbonden gronden en vruchtboomen en het ontginnen van grond, als voor beginkapitaal aan kleine neringdoenden en handwerkslieden. Vooral door de banken te Probolinggo, Temanggoeng, Poerwokerto, Soemedang en Garoet [1]) was in laatstgenoemde richting reeds veel gedaan, in aanmerking genomen de voorhanden bedrijfsmiddelen en den beschikbaren tijd van de met het beheer belaste personen, welke laatste factor als van overwegenden invloed op den omvang der crediet-operatiën was te beschouwen. Het onderzoek toch naar de credietbehoeften en credietwaardigheid van de leeningsaanvragers en de contrôle op het gebruik van in leen verstrekte gelden vorderen zooveel tijd en arbeid, dat de tot dusver opgerichte banken, waarvan het beheer gevoerd werd door personen, die bijna zonder uitzondering overladen zijn met anderen arbeid, zelden meer dan 20 mille behoorlijk konden verwerken.

Terwijl toegegeven werd dat zulke kleine kapitaaltjes van geringe beteekenis zijn voor eene afdoende voorziening in den bestaanden credietnood, konden toch de daarmede opereerende instellingen veel nut stichten, omdat zij den weg voorbereiden voor grootere banken van dien aard. Nog valt te vermelden dat de bij de banken tot 1903 opgedane ervaring aanleiding gaf tot de uitspraak, dat de bevolking te goeder trouw is in de nakoming van hare verplichtingen, doch dat zij niet gemakkelijk te gewennen is aan stiptheid in de naleving der betalingsvoorwaarden.

In het volgende jaar komen de banken te Trenggalek, Banjoemas en Madioen er bij en worden de eerste voorbeelden vermeld van geldelijke regeeringshulp. Op daartoe strekkende verzoeken werd, ter tegemoetkoming in de kosten van beheer aan de banken te Poerbolinggo, Djombang en Soekapoera (Tassikmalaja) een subsidie toegekend van respectievelijk *f*20, *f*50 en *f*70 's maands.

Overigens werd met voldoening gemeld dat, terwijl tot dusver het aangaan van collectieve leeningen, met geen andere zekerheid dan onderlinge borgstelling, in de Preanger Regentschappen onbekend was, de te Soemedang en Garoet gevestigde banken er in geslaagd waren het begrip van solidariteit bij den Soendanees ingang te doen vinden. Te Garoet kwam het zelfs voor, dat de medeschuldenaars uit eigen beweging aanboden het aandeel van een overleden deelnemer in eene collectieve leening te voldoen.

Eene andere tegemoetkoming, die het volgende jaar door meerdere gevolgd

---

[1]) De drie laatstgenoemde bestonden respectievelijk sedert 1897, 1901 en 1898.

zoude worden, was het verleenen van een regeeringsvoorschot van ƒ10,000 aan de afdeelingsbank te Bandjarnegara, tegen eene rentevergoeding van 4 pCt. 's jaars ter aanvulling van hare bedrijfsmiddelen, alles onder beding van regeeringstoezicht uit te oefenen door den met de landbouwcredietonderzoekingen belasten ambtenaar.

In 1905 onderging de leiding van het Inlandsche Credietwezen eene groote verandering, daar de heer De Wolff van Westerrode wegens gezondheidsredenen op verzoek bij Gouvs. besluit van 10 Dec. 1904 No. 22 van zijn functie was ontheven en kort daarop overleed (zie *Ind. Gids* 1905 I, bl. 454 en 598). Zijn taak werd nu opgedragen aan den, hem in het begin van dat jaar toegevoegden, controleur H. Carpentier Alting. Voor 1905 worden weder vier nieuwe landbouwcredietbanken genoemd, n.l. Karanganjer, Toegan, Pati en Koedoes, doch van die te Demak was voorloopig afgezien in verband met plannen tot reorganisatie van het landbouwcredietwezen in de residentie Semarang.

Behalve de banken te Madioen en Toeloengagoeng, welke een, ofschoon slechts gedeeltelijk geplaatst, in aandeelen gesplitst grondkapitaal bezaten, werd het bedrijfskapitaal van al de andere instellingen gevormd door deposito's, spaargelden en periodieke inlagen van Inlandsche ambtenaren. Bij de meeste banken deed zich echter de behoefte gevoelen om op andere wijze hare bedrijfsmiddelen te vermeerderen, wijl zij niet in staat bleken aan de talrijke aanvragen om crediet te voldoen. In verband daarmede verzochten verschillende banken een regeeringsvoorschot te mogen ontvangen uit de voor dat doel bij de Indische begrooting voor 1905 uitgetrokken som van ƒ170,000. Op denzelfden voet als voor Bandjarnegara, werd dit aan een achttal banken verstrekt. Doch ook werden aan eenige banken maandelijksche subsidies ter tegemoetkoming in de kosten van beheer verleend en, waar dit vroeger reeds plaats had, deze verhoogd.

Ofschoon voornamelijk als hulpbanken werkende, legden sommige instellingen, vooral die te Bandjarnegara, Probolinggo, Garoet, Tassikmalaja en Temanggoeng, zich inzonderheid toe op de verschaffing van landbouwcrediet. Eerstgenoemde bank had speciaal de verbetering van den veestapel op het oog; die te Probolinggo ondersteunde inlandsche koffieplanters, terwijl de banken te Garoet en Tassikmalaja, evenals de bank te Soemedang, de middelen verschaften om verpande gronden in te lossen. De Temanggoengsche instelling en de banken te Bandjarnegara en Batang, bezorgden geld aan sommige inlandsche tabaksplanters, terwijl laatstgenoemde instelling ook scheepsbouwers bijstond en de oprichting van dessaloemboengs steunde.

De pogingen der banken tot bevordering van collectieve leeningen, met geen andere zekerheid dan onderlinge borgstelling hadden, over het geheel genomen, een bevredigend resultaat.

Het K. V. over 1906 deelt mede dat er zeven nieuwe banken bijkwamen, n.l. Bandoeng, Soekaboemi, Tjilatjap, Keboemen, Brebes, Poerwodadi en Wonosobo. Van meer belang is echter de wijziging, die het karakter der banken ondergaat, blijkbaar uit de volgende mededeeling: „Eenige banken verzochten en verkregen goedkeuring of wijziging in hare statuten. Deze wijzigingen, waarmede rekening wordt gehouden bij de oprichting van nieuwe banken, betroffen o.a. de gebleken wenschelijkheid om die instellingen een semi-officieel karakter te geven, door de aanbieding van een deel der bestuursfunctiën aan ambtenaren verplichtend te stellen, voorts het openstellen van de gelegenheid tot vorming van het bedrijfskapitaal ook uit andere bronnen dan te allen tijde opzegbare inlagen en eindelijk het afzonderlijk regelen van de bemoeienis met de verschaffing van hulp- en van bedrijfscrediet. Evenals

de banken te Madioen en Toeloengagoeng, bezit ook de bank te Soekaboemi een aandeelenkapitaal, waarin kan worden deelgenomen door inlanders en inlandsche gemeenten.

Overigens waren de banken aangewezen op de reeds genoemde deposito's, spaargelden en contributies. Aan regeeringsvoorschotten werd de voorwaarde verbonden, dat het geleende geld alleen gebruikt mag worden ter verschaffing van bedrijfsmiddelen aan landbouwers, ambachtslieden en handelaren. De daarvoor te betalen rente van 4 pCt. zou voorloopig gestort moeten worden in het reservefonds van de bank. Omtrent de maandelijksche subsidies aan eenige banken toegekend ter tegemoetkoming in de kosten van beheer, is nu bepaald dat deze behalve voor de bezoldiging van inlandsch personeel en voor bureau-uitgaven ook besteed zullen worden tot indienststelling van Europeesche administrateurs: ,,een maatregel, welke het vertrouwen van het geldbeleggend publiek in het beheer der bank zeer bevorderde''.

Ofschoon voornamelijk als hulpbank werkende, treedt bij sommige instellingen de verschaffing van gelden voor productieve doeleinden meer en meer op den voorgrond, terwijl daarnaast, voor zoover de omstandigheden zulks noodzakelijk maken, gestreefd wordt naar bevordering van plaatselijk het meest op den voorgrond tredende bedrijven, zoomede naar bestrijding van misstanden. Zoo werd van het aan de bank te Toeloengagoeng verleende voorschot een bedrag van *f*20,000 besteed, inzonderheid tot opbeuring van de aldaar op belangrijke schaal gedreven inlandsche rietsuikerindustrie; werden de landbouwers in de Preanger in de gelegenheid gesteld om hunne verpachte bouwgronden in te lossen en werden elders in door overstrooming geteisterde streken nevenbedrijven aangemoedigd, of andere zaken als veeteelt, tabakscultuur, klapperaanplantingen, enz. Enkele banken verleenden steun aan dessaloemboengs.

In het jongste Koloniale Verslag over 1907 vormt het Credietwezen het VIIIste gedeelte van hoofdstuk I en verneemt men dat er op Java weder acht credietbanken zijn bijgekomen, n.l. te Demak, Cheribon, Kendal, Salatiga, Tjiandjoer, Soerabaja, Japara en Semarang. Eenige banken kregen goedkeuring op de wijziging hunner statuten, die o.a. betroffen, het openen van de gelegenheid om ook aan inlandsche gemeenten, ten behoeve van haar credietinstellingen, gelden te kunnen leenen en tot uitkeering aan de commissarissen van eene vergoeding voor hunne aan de bank bewezen diensten.

Het streven bestaat om de banken in nauwere aanraking te brengen met de dorpscredietinstellingen, in dien zin, dat deze hare voor het bedrijf niet dadelijk noodige gelden aan de banken in deposito geven. Bovendien doet zich voor de banken al meer en meer noodzakelijkheid gevoelen om het verleenen van crediet tot onbeteekenende bedragen, in stede van rechtstreeks, te doen geschieden door tusschenkomst van de dorpsinstellingen, die met haar in rekening-courant staan.

Ook thans weder werden aan verschillende banken op de bovengenoemde voorwaarden regeeringsvoorschotten verleend, terwijl sommige banken, wier reservefonds tot een voldoend peil was gestegen, werden aangeschreven om de rente der verleende voorschotten geheel of gedeeltelijk in 's lands kas te storten. Terwijl sommige banken subsidie voor het beheer kregen, werden de aan de banken te Garoet, Bandjarnegara en Soekapoera verleende subsidiën, respectievelijk met ingang van 1 Maart, 1 April en 1 Juni 1907, ingetrokken, aangezien de tot dusver verkregen geldelijke uitkomsten van het bedrijf dezer credietinstellingen reeds van dien aard zijn, dat eene verdere tegemoetkoming van regeeringswege in dien vorm kan worden ontbeerd.

—

Wanneer men meer in bijzonderheden wil nagaan hoe het met de afdeelingscredietbanken staat, dan kunnen daarvoor dienen de „Mededeelingen betreffende het Inlandsch Credietwezen", waarvan het laatst verschenen exemplaar loopt over het jaar 1906. Een vorig over 1905 heeft tot ondertitel „2e vervolg van het systematische overzicht der verrichtingen en bevindingen in zake het landbouwcrediet voor Inlanders".

Dit verslag over 1906 loopt, volgens het voorbericht van den wd. Inspecteur van het Inlandsch Credietwezen, den heer G. F. K. van Huls van Taxis, tot 30 Juni 1907.

Er blijkt uit dat de Inspecteur werd bijgestaan door twee controleurs, de heeren Van Huls en R. M. A. Koesoemo Joedo, en door den ambtenaar belast met het toezicht op de boekhouding der banken, E. A. Wijnmalen. Toen de Inspecteur H. Carpentier Alting met verlof ging, volgde de genoemde controleur Van Huls hem in Jan. 1907 tijdelijk op en werd aan dezen den controleur G. P. A. Bischoff toegevoegd.

Wat de gekozen richting en werkwijze betreft, leest men in dit verslag, is de afdeelingsbank niet in staat aan de bevolking in voldoende mate rechtstreeks voorschotten te verleenen. Daarvoor is haar arbeidsveld te uitgestrekt, staat zij te ver van de bevolking af en werkt zij te omslachtig. Alleen dorpscredietinstellingen (dessaloemboengs en dessabanken) kunnen den kleinen man bereiken en deze vormen dan ook den grondslag van het Inlandsch credietstelsel. Bovendien versterken zij het dessaverband, hetgeen vooral in streken met individueel grondbezit zeer gewenscht is. Slechts aan Inlandsche ambtenaren wordt door de afdeelingsbank rechtstreeks geld geleend, aan de bevolking alleen voor zoover het groote bedragen geldt en zoolang de dessacredietinstellingen zich nog niet voldoende hebben ontwikkeld.

Uit de dessaloemboengs — die te beschouwen zijn als dessabanken met een bedrijfskapitaal voorloopig in padi — hebben zich hier en daar, voornamelijk in Cheribon en in Demak, dessafondsen gevormd, hetzij door verkoop van overtollige padi, hetzij, zooals in Demak is geschied, door de bevolking in de gelegenheid te stellen een gedeelte van haar padischuld aan de loemboengs in geld terug te betalen. De dessafondsen in Demak zijn in bewaring bij de inmiddels opgerichte afdeelingsbank, ter verstrekking ook van geldelijke voorschotten aan de bevolking. In de residentie Cheribon is voornamelijk voor het beheer der dessafondsen, een gewestelijke bank voor Inlandsch gemeentecrediet opgericht met sub-comité's in de regentschappen als hare vertegenwoordigers. Bij beide heeft zich, in afwijking van de andere banken, het credietstelsel van onder op, met de dessa-loemboeng als grondslag, ontwikkeld.

Om het beginsel van credietverstrekking door middel van de dessa meer ingang te doen vinden, worden door enkele afdeelingsbanken bij wijze van proef, credieten geopend niet alleen aan dessa's, waar loemboengs voorkomen, ten einde deze in de gelegenheid te stellen geldelijke voorschotten aan de bevolking te verstrekken, maar ook aan die gemeenten, waar de loemboengs niet levensvatbaar zijn, ter vorming van dessabanken met gelijk doel.

Zooals het verslag bekend veronderstelt zijn de dessa-loemboengs en de dessa-banken niet te beschouwen als vereenigingen, doch als instellingen aan de gemeente toebehoorende en door haar gedreven. Wat de inrichting daarvan en van de afdeelingsbanken betreft wordt verwezen naar de daaromtrent bestaande handelingen [1]).

[1]) De „Aanwijzingen ten behoeve van de oprichting, enz. van dorpscrediet-instellingen", verschenen in 1906 ter Landsdrukkerij te Batavia en „Inrichting en werkwijze van plaatselijke spaar- en credietinstellingen, voornamelijk ten behoeve van de Inlandsche bevolking (zoogenaamde Afdeelingsbanken)" aldaar in 1907.

Waar omtrent de dessa-loemboengs in de *Indische Gids* reeds het een en ander is gezegd (het laatst in 1907 II bl. 1741) worden deze hier kortheidshalve verder onbesproken gelaten en hier alleen de voornaamste bijzonderheden omtrent de afdeelingsbanken uit het jongste verslag overgenomen. Hierbij zijn niet opgenomen de in 1907 opgerichte banken te Serang, Pandeglang en Semarang, die nog niet in werking waren, alsmede de hulpbanken te Poerwakarta en te Cheribon, ten dienste der Inlandsche ambtenaren.

Om een denkbeeld te geven van de beteekenis van elk dier banken zijn uit de „Mededeelingen", loopende tot 30 Juni 1907, overgenomen voor elke bank de grootte van het maandelijks verstrekte subsidie, het van regeeringswege voorgeschoten kapitaal, de tegemoetkoming bij eerste oprichting, het al of niet aanwezig zijn van een Europ. administrateur en het eindcijfer van de balans.

Plaatsen waar banken zijn gevestigd.	Van Regeeringswege in het genot gesteld van vrijstelling van zegel tot *f* 300 en van: een maandelijksche subsidie van:	een voorschot tot aanvulling van het bedrijfskapitaal.	een tegemoetkom. voor kosten van eerste inrichting.	Beschikt over een Europeeschen administrateur.	Totaal der balans; activa = passiva, afgerond in guldens.	
Batavia	—	—	—	—	*f* 16.592.—	Nl. vennootschap, werkende op de partic. landen.
Bandoeng . . .	*f* 150.—	*f* 20.000.—	*f* 100.—	ja	„ 20.191.—	
Soekaboemi . .	„ 200.—	„ 20.000.—	„ 100.—	ja	„ 35.181.—	
Soemedang . .	—	—	—	—	„ 60.746.—	
Garoet.	„ 200.—*a*	„ 20.000.—	—	ja	„ 87.378.—	*a* ingetrokken met 1 Maart 1907.
Tassikmalaja .	„ 200.—*b*	„ 20.000 —	—	ja	„ 178.355.—	*b* id. id. 1 Mei 1907.
Pekalongan . .	„ 130.—*c*	„ 30.000.—	—	ja	„ 30.029.—	*c* verhoogd tot *f* 150 met 1 Juli 1907.
Batang	„ 275.—	„ 20.000.—	—	ja	„ 68.254.—	
Koedoes . . .	„ 150.—	„ 15.000.—	—	ja	„ 24.605.—	
Poerwodadi . .	—	—	—	—	„ 4.594.—	
Toeban	„ 250.—	„ 30.000.—	—	ja	„ 23.156.—	
Djombang . . .	„ 250.—	„ 30.000.—	—	ja	„ 61.613.—	
Lamongan . .	—	—	—	—	„ 12.423.—	
Probolinggo .	„ 300.—	„ 20.000.—	—	ja	„ 84.705.—	
Banjoewangi. .	„ 200.—	„ 25.000.—*d*	—	ja	„ 26.263.—	*d* *f* 5000 uitsluitend voor de zeevisscherij.
Banjoemas . .	„ 190.—	„ 10.000.—	—	ja	„ 55.732.—	
Poerwokerto. .	„ 175.—	„ 40.000.—	—	ja	„ 93.893.—	
Poerbolinggo .	„ 20.—	—	—	—	„ 24.442.—	
Bandjarnegara.	„ 355.—*e*	„ 60.000.—	—	ja	„ 213.160.—	*e* ingetrokken met 1 April 1907.
Tjilatjap. . . .	„ 150.—*f*	„ 10.000.—	—	—	„ 11.089.—	*f* sedert 1°. Juli 1907.
Poerworedjo. .	—	„ 10.000.—	—	—	„ 24.566.—	
Karanganjer. .	„ 225.—	„ 35.000.—	—	ja	„ 49.463.—	
Keboemen. . .	„ 150.—*g*	—	—	—	„ 22.682.—	*g*. sedert 1°. Juli 1907.
Temanggoeng .	„ 265.—	*h.*	—	ja	„ 98.513.—	*h*. het voorschot van *f* 10.000 teruggestort.
Madioen. . . .	„ 275.—	„ 23.000.—	—	ja	„ 35.817.—	
Blitar	—	—	—	—	„ 14.823.—	
Teloengagoeng	„ 250.—	„ 45.000.—	—	ja	„ 4.810.—	
Trenggalek . .	—	—	—	a	„ 8.472.—	
		f 483.000.—			*f* 1.391.547.—	
Tjiandjoer. . .	„ 35.—	„ 10.000.—	„ 100.—	—	—	nog geen jaar gewerkt.
Salatiga	„ 40.—*i*	—	„ 200.—	—	—	id.
Cheribon. . . .	„ 555.—	„ 65.000.—	—	ja	—	*i*. met ingang 1 Juli 1907 *k*. waarvan *f* 15 000 voor de zeevisscherij.
Demak	„ 150.—	— *k*	—	ja	—	id.
Japara.	„ 150 —	„ 15.000.—	„ 200.—	ja	—	id.
Pati	„ 150.—	„ 10 000.—	—	ja	—	id.
Soerabaja . . .	„ 300.—	„ 10.000.—	—	ja	—	id.
	f 5.740.—	*f* 593.000.—	*f* 700.—	—	—	

Uit dit staatje blijkt, dat de zaken van al de banken medio 1907 liepen over een balans van 1.4 millioen, dat van de 28 banken, die een jaar en langer in werking waren, het gouvernement *f*483,000 bedrijfskapitaal of ruim $\frac{1}{3}$ van den omzet had voorgeschoten, dat er nog 7 banken in oprichting waren, die nog geen jaar hadden gewerkt, dat voor alle 35 banken in dezen staat opgenomen het gouvernement aan beheerkosten *f*5740 's maands of bijna *f*70,000 's jaars subsidie gaf en *f*700 aan oprichtingskosten en dat er eindelijk slechts tien banken waren, die het zonder voorschot, en (de particuliere bank te Batavia niet medegerekend) elf banken, die het zonder Europeesch administrateur doen.

Naar de grootte der omzetten staat Bandjarnegara bovenaan, dan volgt Tassikmalaja en dan in afdalende volgorde Temanggoeng, Poerworkerto, Garoet, Probolinggo, Batang, Soemedang, Djombang, Banjoemas en de anderen met een belanscijfer beneden 50 mille.

Het zou te ver voeren om ook maar te resumeeren wat er omtrent elke bank afzonderlijk in de ,,Mededeelingen'' voorkomt, doch om een denkbeeld van de zaak te geven, wordt hier het een en ander aangestipt van de ,,Bandjarnegara'sche Hulp-, Spaar- en Landbouw-credietbank'':

Gedurende 1906 werd aan 5914 personen en drie dessakassen (ten behoeve van 610 personen) geleend tot een bedrag van resp. *f*141,005.18 en *f*2840.—, en terug ontvangen, inclusief rente, *f*109,581.54 en *f*638.41; op ult°. 1906 stond, met inbegrip van het saldo van het vorige jaar en met de rente, nog uit een bedrag van *f*170,273.92 en wat betreft de dessakassen *f*2247.82. Van de 5914 personen, aan wie hulp verstrekt werd, waren 204 prijaji's, 110 oppassers en mandoers en 6210 ambtelooze personen. De renteheffing over uitgeleende gelden bedroeg 1 pCt. 's maands, een betrekkelijk tot de gewone woekerrente zeer laag percentage; de interest zoude dan ook niet voldoende zijn om de kosten te dekken, ware het niet dat van tabaksplanters eene hoogere rente van 15 en 18 pCt. 's jaars werd geheven, waardoor eene genoegzame winst werd verkregen tot aanvulling van het reservefonds. De vereeniging had weinig te kampen met afschrijving of kwade posten. Zij telt op ult°. Dec. 1906 14 leden, waarvan 5 Europeanen; de Inlandsche leden waren allen prijaji's.

Bij de werkzaamheid dezer bank als hulpbank, wordt vermeld hoe er een groot aantal aanvragen tot kleine bedragen waren. Door de aanstelling van een boekhouder kon de administrateur, bijgestaan door twee helpers, zich meer wijden aan het controleeren daarvan en het controleeren of het geld werkelijk voor het aangevraagde doel werd besteed. Wegens een belangrijken achterstand van nog niet behandelde aanvragen moest vooreerst naar beperking worden gestreefd en de administratie en contrôle werden belangrijk vereenvoudigd door de uitvaardiging van Stbl. 1906 No. 83, waardoor aan de dessa als rechtspersoon geld kan worden geleend, ten einde zelf de aanvragers aan kleine bedragen te kunnen helpen, terwijl deze tevens beter in staat is de credietwaardigheid te beoordeelen.

Uit onderzoekingen bleek dat meermalen bij aanvragen van voorschotten een ander doel werd opgegeven, dan waarvoor de gelden inderdaad werden verbruikt. Bij het streven naar beperking werd besloten voorschotten voor aanschaffing van dakijzers slechts aan gegoeden te verleenen, die reeds een bepaald bedrag voor aankoop beschikbaar hadden. In zulke gevallen zal wel niet te verhinderen zijn, dat eerst bij Chineezen werd geleend om het overige in voorschot te kunnen krijgen.

Omtrent den invloed van de bank op de Chineezen ziet men onder het hoofd ,,de bank als landbouwcredietbank'', dat voor de tabakscultuur in het

district Batoer nog bij Chineezen geleend wordt, want dit werd tweemaal geconstateerd. „De meeste Chineezen zijn thans huiverig om voort te gaan met het uitzetten van gelden, daar zij de zekerheid missen of het geleende wel ooit terug betaald zal worden. Reeds hebben zij veel moeite de oude schulden aan debiteuren betaald te krijgen, vooral nu het bestuur zich onthoudt van elke bemoeienis met die schulden, hetgeen het vorige jaar niet het geval was. Vrees dat de tabak niet verkocht zal kunnen worden, behoeft niet te bestaan, aangezien het aantal opkoopers uit andere afdeelingen zeer groot is. Bovendien handelen de Chineezen te Batoer uitsluitend in tabak, zoodat zij wel verplicht zijn die te koopen, willen zij hunne broodwinning niet kwijt raken".

In een paar artikelen in de *Nieuwe Courant* van 1 en 8 Oct. 1907 werd tegen de afdeelingsbanken de bedenking ingebracht, dat zij slechts in zeer beperkten kring kunnen werken, terwijl gewezen werd op een opstel van resident Mesman in de Febr.-Maart-afl. 1907 van het *Tijdschr. v. h. B. B.*, waarin is aangetoond, dat de afdeelingsbank, zooals die tegenwoordig werkt de oprichting van dessaloemboengs kan bemoeilijken en zelfs het bestaan daarvan in gevaar brengen. Hij becijfert dat om hun eigen kosten te dekken, de loemboengs 22 pCt. rente van de uitgeleende padi moeten heffen en dat zij dus veel meer eischen dan de afdeelingsbank, die in den regel bij rechtstreeksche leeningen 12 pCt. vraagt en dit cijfer niet hooger behoeft te stellen, omdat de leiding van het bedrijf kosteloos geschiedt en voor de administratiekosten nog een toelage wordt genoten. Het gevolg is dat men in de eerste plaats geld ziet te krijgen bij de bank en de loemboengs daardoor met haar kapitaal blijft zitten.

De heer Mesman acht het daarom beter om te doen wat men in Cheribon deed, het openen van een bank voor inlandsch g e m e e n t e-crediet, die als het ware een centrale bank voor de loemboengs vormt. De loemboengs kunnen dan behalve padi ook geld uitleenen.

Ook aan de *N. Ct.* kwam deze oplossing de beste voor, vooral omdat het haar toeschijnt, dat de afdeelingsbanken geen toekomst hebben, doordien haar organisatie niet staat op een gezonden economischen bodem. Het verkeerde is, volgens de *N. Ct.*, daarin gelegen, dat deze bankinstellingen zijn gebouwd op philantropischen grondslag, dat het bankbedrijf daarvoor kosteloos wordt gevoerd, als een liefhebberijtje, dat men zich niet bepaalt tot het hoofddoel, den inlander te houden uit de handen van den woeker, maar de bank ook als hervormer en zedemeester wil optreden. Zoo krijgt men alleen geld te leen voor nuttige doeleinden en niet voor feesten en hiervan wordt als gevolg gevreesd, dat de werkman, bijv. een smid, eerst zijn werktuigen en materialen voor een spotprijs zal verkoopen om het feest te bekostigen en daarna hulp zal vragen om voor veel geld weder instrumenten in te koopen.

De *N. Ct.* acht het bankbedrijf als het zal strekken voor het a l g e m e e n welzijn, niet een werk dat als liefhebberij gedreven kan worden; om het voor geheel Java van nut te doen zijn, moet het op groote schaal worden uitgeoefend, onder leiding van vakmannen. Met andere woorden, men moet aan het particulier initiatief de gelegenheid openstellen om centrale banken te openen, die niet werken met tienduizenden, maar met millioenen, wat van banken, werkende op philantropischen grondslag nooit kan worden verwacht. Voor de vorming van zulke particuliere banken is het geld best te vinden, mits de regeering en het bestuur aan haar dezelfde hulp en tegemoetkoming verleenden, niet in geld, maar in het vergemakkelijken van haar arbeid, als nu aan de afdeelingsbanken. Tot dusver wordt de oprichting van particuliere

banken zooveel mogelijk tegengehouden, omdat deze w e l winst beoogen, wat de afdeelingsbanken niet doen, en omdat zij zooveel mogelijk zouden trachten geld uit te leenen en daardoor den inlander zouden overhalen schulden te maken.

Wil men in het groot werken, dan moet men groote kapitalen tot zich trekken en dat doet men niet door wissels op de philantropische gevoelens der geldmannen, maar door hun uitzicht te openen op winst. Dit deed o.a. de bank te Batang, die de rente op spaargelden bracht op 7 pCt. en die op deposito's op 8 pCt. en daardoor den toevloed van nieuw kapitaal trachtte te bevorderen. Een ruim aanbod van geld kan den inlander slechts ten goede komen.

Op dezen aanval werd door den heer H. Carpentier Alting in de *Nieuwe Courant* van 22 Oct. 1907 geantwoord. Niets is minder waar dan dat de afdeelingsbank zou staan tegenover, althans onafhankelijk van, de dorpsbank. Mogen al in vroegere jaren toen sporadisch credietinstellingen voor de inlandsche bevolking werden opgericht en van een vast stelsel nog geen sprake was, banken zijn verrezen, die, aanvankelijk bedoeld als hulp- en spaarbankjes voor de inlandsche ambtenaren, gaandeweg ook geld uitleenden aan andere inlanders in een beperkt kringetje, — de afdeelingsbank, zooals die thans is en wordt georganiseerd is op de als juist erkende praemisse gevestigd, dat, zal men er in slagen om aan de groote menigte het benoodigde kapitaal zonder omslag toe te voeren, de tusschenkomst van de gemeente-instelling daartoe onmisbaar is. Niet alle, zelfs niet de meeste banken zijn nog zoover en inderdaad is het zoo gemakkelijk niet om allerwegen gemeente-instellingen te stichten, die inderdaad uitingen van het gemeenteleven zijn, doch dit doet niets ter zake waar het de beschouwing geldt van een s t e l s e l, met de invoering waarvan geleidelijk wordt voortgegaan [1]). Reeds nu zijn verscheidene afdeelingsbanken bezig om gemeente-credietbanken in het leven te roepen en het beheer daarvan in het goede spoor te leiden, terwijl elders, waar reeds dessaloemboengs bestaan, daarnaast de bank verrijst, gereed om o.m. op te treden als de bankier van de uit of naast de loemboeng ontstane gemeente-instelling. Dit mag echter geen reden zijn voor de afdeelingsbank om van rechtstreeksche geldverschaffing aan hulpbehoevende individuen af te zien en zich uitsluitend te bepalen tot het financieren en controleeren van dorpsbanken.

Men moet niet voorbijzien dat het doelmatig verschaffen van bedrijfsmiddelen en andere gelden aan den inlander proefondervindelijk moet geschieden en een zaak is van probeeren en opmerken, van de kennis zijner ware behoeften en van de invloeden, welke in de dessa in het spel zijn. Verder zijn er personen, die niet in aanmerking kunnen komen voor steun door de gemeentebank, zooals handelaars op de hoofdplaatsen, die buiten het dorpsver-

---

1) In de ontwerp-begrooting van Ned.-Indië voor 1908 vindt men bij onderafd. 55 sub *a.* *f* 657.984 voor het landbouwcrediet uitgetrokken om zooals uit de M. v. T. blijkt in dit jaar 56 credietbanken in werking te brengen. Tot uitbreiding van hare bedrijfsmiddelen zou aan 10 banken elk *f* 15,000 voorschot verstrekt worden en *f* 100.000 is dan nog beschikbaar voor andere. Tot steun in de kosten van beheer w rdt gerekend op *f* 151.200, en voor eerste oprichting van nieuwe banken *f* 1000. Verder is *f* 188.840 bestemd voor toezicht op de dessaloemboengs, waarvoor 177 districts-mantries in dienst zullen komen. Hierbij nog *f* 20.000 voor oprichting van nieuwe dessaloemboengs en *f* 10.000 voor steun in den vorm van padiverstrekking geven deze sommen het straks genoemde totaal.

Onder de middelen zijn in o. afd. 45 als aflossing van kapitaalverstrekking aan particuliere credietbanken *f* 14,000 uitgetrokken.

band staan. Voorts wordt er speciaal op gewezen, dat de ontwikkeling van de gemeente-instelling tot meer dan een administratief begrip, tot een werkelijk orgaan der gemeente, een quaestie is van langen tijd; voorshands moeten haar beheerders zich oefenen en moet haar soliditeit bewezen worden, hetgeen het beste geschiedt door zich voorloopig te bepalen tot het uitleenen van de zeer kleine bedragen, welke de dagelijksche behoefte van den inlander uitmaken, terwijl de voor de afdeelingsbanken geschetste werkkring veel omvangrijker is.

Bij de bespreking van den philantropischen grondslag, waarop de afdeelingsbank gegrond is, wordt er al dadelijk op gewezen, dat men daarbij niet heeft te denken aan weldadigheid. Men had bij het ontwerpen te kiezen tusschen banken, gedreven door de geldschieters zelf, coöperatieve banken der geldbehoevenden zelf, staatsbanken en die gedreven door, om hen zoo eens te noemen, belangstellende personen. Nu is de gewone bank, waar gegoeden de beste klanten zijn, niet de ware volksbank. Als staaltje van het verkeerde om op die wijze geld in handen van de gegoeden der dessa te brengen, wordt medegedeeld hoe een afdeelingsbank in het eerste jaar van zijn bestaan geld aan gegoede dessahoofden uitleende en dat deze met behulp daarvan gronden in hun gemeenten inhuurden en alzoo de landbouwers benadeelden.

Door als correctief voor banken uitgaande van geldschieters te bepalen, dat deze zich bijv. moeten onderwerpen aan het heffen van een maximum rente en aan het toezicht van ambtenaren, wordt slechts tweespalt verwacht tusschen de eischen en belangen van den geldschieter en het werkelijke volksbelang.

Staatsbanken met hare onvermijdelijke en moeilijk te veranderen reglementen en de eischen der comptabiliteits-voorschriften zullen niet voldoen, omdat zij zich moeilijk kunnen plooien naar de eischen van elk gegeven geval.

Aan coöperatieve banken, gedreven door vertegenwoordigers der inlandsche gemeenten en andere belanghebbende inlanders valt niet in ernst te denken. Het zal waarlijk al mooi zijn als in den loop der jaren de gemeente-instellingen de voogdij eener centrale bank zullen kunnen missen; voorloopig meer te verlangen acht de schrijver eene miskenning van den graad van ontwikkeling van den Inlander. Wel moet de organisatie in zoover door het beginsel van coöperatie geleid worden, dat men er meer en meer naar tracht de besten uit de geldbehoevenden zelf in het bestuur op te nemen.

De werkelijkheid onder de oogen ziende, bleef er maar één uitkomst: initiatief en samenwerking, niet van liefdadige personen, doch van lieden, die hart hebben voor land en volk en door hun kennis en ontwikkeling in staat zijn om vruchtbaar werkzaam te wezen. Men zal hen moeten zoeken zoowel onder de Europeanen als onder de Inlanders, ambtenaren en particulieren. Men geve hun het noodige geld en de noodige hulp. Dat geld wordt niet als een liefdegift gegeven; doch, met het oog op het verblijdend verschijnsel, dat de bank meer en meer eene gezochte gelegenheid wordt om geld te beleggen, zal deze in het vervolg een belangrijk deel van haar bedrijfskapitaal daaraan ontleenen.

Wat het niet geven van voorschotten voor feesten betreft, de bank doet dit wel, juist omdat het nuttig kan zijn iemand, die volgens de volksbegrippen verplicht is een feest te geven, goedkoop aan het noodige geld te helpen en hem dan tevens te bewegen om het feest met gepaste zuinigheid in te richten. De bank is geen zedemeester; wel moet zij — en menig particulier bankier zal er ook zoo over denken — haar cliëntèle voorlichten en raden.

Ten slotte wordt er de nadruk op gelegd, dat men niet Java als met een tooverslag overdekt verlange met een net van gemeentebanken en centrale

banken. De bevolking moet leeren haar gemeentebank te beschouwen en te behandelen niet als een vreemdeling, doch als eigen. Dit kost tijd, doch men bereikt er mede wat men wil: volksbanken. Daarom geen dadelijk toevoer van de millioenen, welke de bevolking wel noodig heeft, doch voornamelijk moet leeren vinden in de inkomsten van haar beroepen en bedrijven, opgelegd bij de gemeente-instelling en bij de afdeelingsbank.

De *N. Ct.* constateert in een naschrift met genoegen dat de concurrentie van afdeelingsbank en gemeenteinstelling, waarop de heer Mesman doelde, en die bestaan heeft, wordt verlaten, doch zij blijft bij eene afkeuring van den philantropischen grondslag. Waar de instellingen in het leven zijn geroepen door personen, geheel staande buiten den kring der belanghebbenden en daarbij geen voordeel hebben, terwijl de staat een belangrijk voorschot geeft en een deel der administratiekosten betaalt, zal men zich steeds tot klein gedoe moeten beperken en geen geld kunnen krijgen.

Nu men ook in zooverre van het oorspronkelijke plan is afgeweken, dat de bank voordeelen verschaft aan geldbezittenden voor hun deposito's, begrijpt de *N. Ct.* niet, waarom de afdeelingsbanken geen geld van particuliere banken zouden betrekken en waarom de deelneming van dergelijke groote banken aan het dessacrediet tot dusver wordt geweerd. Men zou bij die deelneming nog bovendien kunnen profiteeren van de meerdere kennis van bankzaken, die de beheerders dezer instellingen hebben. Waar de heer Van Huls van Taxis in het verslag over 1906, zooals boven werd aangehaald, zeide dat de afdeelingsbank niet geschikt is om rechtstreeks voldoende voorschotten aan de bevolking te verleenen, wegens het te groote arbeidsveld en omdat zij te omslachtig werkt, vindt de *N. Ct.* daarin eene bevestiging van haar beweren.

In verband met dit onderwerp mag niet onvermeld blijven, dat de heer Carpentier Alting in de vergadering van 26 Nov. 1907 van het *Indisch Genootschap* eenige mededeelingen en beschouwingen gaf omtrent het Inlandsche credietwezen op Java, waarbij de volgende stellingen werden verdedigd:

1. De Inlandsche bevolking op Java en Madoera heeft, als een der voorwaarden voor hare welvaart, behoefte aan doelmatig ingerichte credietinstellingen.

2. Die instellingen behoeven, voor de vorming van hare bedrijfsmiddelen, de medewerking van de belanghebbende bevolking zelve.

3. Zij moeten mitsdien ook gelegenheid geven om gelden te beleggen.

4. Ofschoon mitsdien de instellingen op de basis van coöperatie staan, kan nochtans de rechtstoestand daarvan in den eersten tijd geen andere zijn dan: een orgaan van de Inlandsche gemeente of van personen of lichamen, die gezag over de Inlandsche bevolking uitoefenen.

5. Staatsbanken of banken gedreven met het doel om kapitaal rentegevend te maken zijn niet gewenscht.

6. Instellingen, welke aan de gestelde eischen voldoen, kunnen zoodanig worden georganiseerd, dat aan de belanghebbende Inlanders, te allen tijde, zoodra de verkregen graad van intellectueele en moreele ontwikkeing het toelaat, actief aandeel in het beheer kan worden gegeven.

7. Dergelijke instellingen zijn levensvatbaar en kunnen aan de behoefte beantwoorden, mits men niet verlange dat dadelijk groote kapitalen ter beschikking van de bevolking worden gesteld.

8. Echter behoeven zij in den aanvang den financieelen en blijvend den moreelen steun van den Staat.

Tegenover alles wat alzoo te berde is gebracht, omtrent het leenen als volks-

ondeugd, die niet behoeft te worden aangemoedigd, de vrees dat het aan krachten zal ontbreken de credietinstellingen voldoende te beheeren, de onbetrouwbaarheid der leeners en het gemis aan zakelijke zekerheid, de gemoedsbezwaren tegen het betalen van rente, enz. zegt de spreker, dat deze bezwaren geenszins te licht geteld mogen worden, doch dat er bij zijn, die te breed worden uitgemeten, terwijl overigens getracht moet worden om ze te overwinnen. ,,Er behoort bij elke onderneming, dus ook bij het organiseeren van het Inlandsch credietwezen de vaste overtuiging te bestaan, dat de zaak nuttig, urgent is, dat hierin een machtig middel is te vinden om de Inlandsche bevolking het voortgaan op de baan harer ontwikkeling gemakkelijk te maken''. Die urgentie wordt nu geschetst ten opzichte van Inlandsche ambtenaren en van den gewonen Inlander. Waar de eersten er nog niet in geslaagd zijn de tering naar de nering te zetten, nu hun inkomen in geld en niet in artikelen in natura bestaat, moet hiertegen op verschillende wijze worden opgetreden, doch is de beoogde credietinstelling een geschikt middel om dengeen, die in schulden vervalt, gelegenheid te geven zich weder op te richten, wat, eenmaal in handen van woekeraars, niet mogelijk is.

Wat den gewonen inlander betreft, heeft men niet te doen met een onverbeterlijken schuldenmaker, maar met iemand, die met de onregelmatigheid in de tijdstippen, waarop inkomsten worden genoten en met een slecht begrip van de waarde van het geld heeft te kampen. Na de gevolgen hiervan geschetst te hebben, wordt daar een toekomstbeeld tegenovergesteld: ,,zoodanig dat hij te allen tijde en tegen billijke rente kan beschikken over de voor zijn onderhoud en bedrijf noodige gelden en goederen en er aan gewend is geraakt om wat hij oogenblikkelijk niet noodig heeft, op zijde te leggen voor later, dit onbevreesd doet omdat hij weet dat het veilig is bewaard''.

Om te slagen en den Inlander te vormen tot een werkelijk credietwaardig persoon, is onmisbaar de steun van goed volksonderwijs, is onmisbaar eene stipte uitvoering van goede regelingen van volksbelangen, irrigatie, politie, justitie, verkeerstelsel. Omgekeerd baten alle goede regelingen weinig, als de vruchten daarvan niet geplukt kunnen worden, als de volksbank hem niet te hulp komt om beurtelings te kunnen leenen en sparen. Het is om die reden dat het credietwezen een onderwerp van staatszorg moet zijn en geleid moet worden door degenen, die in de eerste plaats in Indië de aangelegenheden van staatszorg behartigen, de organen van het openbaar gezag, zij het ook met bijstand van deskundigen.

Thans wordt de vorm nagegaan die te kiezen is en aangetoond, dat alhoewel ook in Indië in het coöperatief beginsel de grondslag van de credietwaardigheid van den Inlander zal zijn te vinden, de tijd nog niet daar is om het drijven van de bankinstellingen over te laten aan de belanghebbende crediettrekkenden zelven. Onvoldoende volksontwikkeling, onderling wantrouwen in geldzaken, de machtige invloed van de grooten, in en ook wel buiten de dessa, zijn eenige factoren, welke aan coöperatieve banken in den weg staan. Toch ziet men reeds in menige instelling, dat de drang naar coöperatie ook den inlander is aangeboren en de vatbaarheid daarvoor spreekt uit het leenen door groepen van personen, die over en weer borg voor elkander zijn, het ,,tanggoeng menanggoeng'', of ,,tangoeng rèntèng'', dat zooals boven werd vermeld, reeds ingang vindt en waarbij de leden der groep wel degelijk de onbetrouwbaren buiten sluiten.

Bij de geschiedenis wordt met voorbijgang van andere niet of minder goed geslaagde pogingen vermeld, hoe de heer H. E. Steinmetz op het voorbeeld van eene soortgelijke instelling in de christen-dessa Modjowarno, in de door hem bestuurde streken de ,,loemboeng miskin'' in het leven riep. Daarop

gaf de heer J. W. Mesman als resident van Cheribon aan de dessa-loemboeng haar tegenwoordigen vorm van zuivere credietinstelling. Tevens regelde hij het beheer en toezicht daarop op eene wijze, welke tot nog toe proefhoudend is gebleken, en wist hij den financieelen en moreelen steun van de Regeering voor deze instelling te verwerven. Het beheer der loemboengs berust bij eene commissie van dessalieden, waaronder eenige leden van het desabestuur, terwijl de administratie en het toezicht worden gevoerd door z.g. gecommitteerden, die ieder eenige dessa's tot hun ressort hebben en uit de middelen der instellingen worden bezoldigd. Die beambten staan wederom onder de contrôle van de bestuursambtenaren, daarin bijgestaan door van Staatswege bezoldigde mantries. Het is een bewijs voor de levensvatbaarheid, dat deze instelling in vele streken van Java in den smaak viel van den Inlander en dat zij ook de aandacht trok van de beheerders van sommige particuliere landerijen.

Zal de loemboeng echter tot haar recht komen, dan dient zij ook gelegenheid te geven om geld te leenen, haar reservekapitaal zal zij niet geheel in den vorm der aan bederf onderhevige en volumineuse padi kunnen bewaren, er dient een brandwaarborgfonds in geld te worden opgericht, terwijl de kosten van beheer en toezicht voldaan moeten worden. Dat aan dit laatste veel vast is, wordt met voorbeelden gestaafd, betreffende de keuze van het tijdstip van het uitleenen der padi, de spillage, de wijze van opschuring, de bepaling van het rentecijfer, wie het eerst leenen mag, enz. Al de middelen, die noodig zijn om behoorlijk te zorgen voor het wegen, controleeren en boekhouden en om te verhoeden dat de instelling impopulair wordt, maken deze tot een voorwerp van voortdurende zorg en studie. Dit heeft er toe geleid om in de gewesten, alwaar de loemboeng reeds op groote schaal voorkomt, speciale ambtenaren in dienst te stellen, belast met het algemeene toezicht in een gewest.

Na stil gestaan te hebben bij de middelen om voor die loemboengs of voor de dorpsbank het noodige kapitaal bijeen te brengen, wordt nog de quaestie der rechtspersoonlijkheid besproken. Alhoewel de dessaloemboengs en de dorpsgeldbank haar ontstaan danken aan de samenwerking van de dorpelingen en deze aan het beheer kunnen en moeten deelnemen, wordt het noodig geacht, dat het openbaar gezag toezicht kan uitoefenen en het dessahoofd voor den goeden gang van zaken aansprakelijk kan worden gesteld. „Om die reden moet de instelling het karakter dragen van een bezit, een orgaan der Inlandsche gemeente. Op die wijze wordt ook voorzien in de behoefte, welke ongetwijfeld bestaat om namens de instelling in rechten te kunnen optreden en wijders om het mogelijk te maken, dat de centrale bank met de instelling in geldelijke relatie zal kunnen treden".

Naast de noodzakelijkheid en de roeping der centrale bank wordt uiteengezet hoe deze werkt, hetgeen, in verband met hetgeen boven reeds aan andere bronnen is ontleend, niet uitvoerig meer behoeft te worden geresumeerd. Wij stippen slechts aan dat van de zuivere winst, nadat daarvan eene uitkeering aan de aandeelhouders van het grondkapitaal is geschied, een deel belegd wordt bij andere banken, o.a. de postspaarbank om te dienen tot een reservefonds als waarborg voor de stipte terugbetaling van opgezegde deposito's; het overige wordt bij het bedrijfskapitaal gevoegd. De leden der vereeniging genieten als zoodanig geen aandeel in de winst, de administrateur wel.

Als zekerheid vraagt de bank naast persoonlijke borgstelling en onderlinge borgstelling van de leden van groepen, ook zakelijke zekerheid. Daar de Inlander de laatste weinig kan stellen is het noodig, dat bij de wet het mogelijk gemaakt worde om op sommige bezittingen van den Inlander een privilege

met ,,droit de suite'' ten behoeve van de vorderingen der bank te kunnen vestigen. ,,Men duchte daarvan geen depossedeering van den Inlander, doch zie daarin vooral het wapen der bank om met vrucht den woeker te kunnen bestrijden''. Een stuk grond voor schuld aan de bank verbonden is onttrokken aan den Inlandschen pandnemer en reeds dat zegt veel!

Uit het verdere dezer verhandeling wordt nog aangeteekend dat op ultimo 1906 het bedrijfskapitaal der banken *f*1,282,000 bedroeg en dat zij over eene reserve van *f*82,557 beschikten. Het kapitaal bestond uit *f*102,000 aan spaargelden, *f*1,051,000 aan deposito's en gouvernementsvoorschotten *f*104,000 aan verplichte inlagen en *f*294,000 aan aandeelenkapitaal.

In 1906 werden door de banken in ronde getallen geld verstrekt aan de bebouwing van sawah's *f*40,000, voor inhuur en aankoop van gronden *f*14,000, voor vrijmaking van verpande gronden *f*95,000, voor aankoop en aanbouw van huizen, aankoop van huisraad, kleeding, enz. *f*203,000, voor afbetaling van schulden aan anderen *f*13,000, voor bekostiging van feesten, begrafenissen e. d. *f*15,000, voor de uitoefening van handel en bedrijven *f*198,000, voor inlossing van pandgoederen *f*28,000, vrijmaking van verpande klapperboomen *f*19,000, voor het zeevisschersbedrijf *f*11,000, voor de tabakscultuur *f*103,000; voor andere doeleinden *f*90,000 of totaal ruim *f*1,470,000.

Wat de dessaloemboengs aangaat zij medegedeeld, dat, behalve ongeveer 6000 instellingen, welke hoofdzakelijk dienen voor gemeenschappelijke opschuring van zaad- en andere padi, op Java thans reeds 7500 loemboengs voorkomen in den geschetsten vorm van credietinstellingen, welke laatste beschikken over pl.m. 1½ millioen pikols padi.

VARIA.

OUDE BERICHTEN OMTRENT NIEUW GUINEA.

In de op 17 Maart j.l. verschenen aflevering van het *Tijdschrift van het Kon. Nederl. Aardr. Genootschap* komt op bl. 308 een zeer interessant artikel voor van den heer G. P. Rouffaer, getiteld: ,,De Javaansche naam ,,Seran'' van Z. W. Nieuw-Guinea vóór 1545; en een rapport van Rumphius over die kust van 1684''.

Het blijkt daaruit dat de naam Nieuw-Guinea aan dit land gegeven is door de Spanjaarden. Een Augustijner monnik, Andrès de Urbaneta, die onder dagteekening Valladolid 26 Febr. 1537 een Relaas heeft uitgegeven over een vloottocht van Loaysa (1525-1535), waarbij hij loods was geweest, schrijft toch dat ten oosten van het eiland Batachina (= Halmahera of Djailolo) tal van andere eilanden liggen, die de Papoea's heeten en het volk daarvan zijn allen negers, met gekruld haar als G u i n e ë r s, enz.. Toen in 1545 de Spaansche schipper Inigo Ortiz de Noordkust van dienzelfden Archipel aanliep op den terugweg naar Mexico, werd de nieuwe naam van dit land der ,,Kroesharige zwarten'' bestendigd en sprak men sedert van ,,*Nieuw*-Guinea''.

Bij de inlanders was het land in 1365 bekend als een der Buitenbezittingen van Java, gelijk valt af te leiden uit eene nadere beschouwing van de lijst, die Prof. Kern in de *Indische Gids* van 1903 I, bl. 352, gaf van al de streken, welke volgens het gedicht Nagarakretagama van den poëet Prapantja behoorden tot het rijk van Vorst Hajam Woeroek van Madjapahit (1351(?)—1389 A° D.). Daaronder kwam toch voor: ,,Wwanin(?)'' dat, na een nader overleg met prof. Kern, blijkt te kunnen worden geïdentifieerd met ,,Onin'', hetwelk thans nog de naam is van het land aan den ingang van de Mac-Cluer-golf achter Fakfak. Voorts komt in die lijst ten tweeden male ,,Seran'' voor en nu bracht een zinsnede in Rumphius den heer Rouffaer op den weg om dit te verklaren en tot het besluit te komen, dat hiermede een deel van de Zuidwestkust van Nieuw-Guinea is bedoeld, het Kowiai'sche, van af den inham achter het eiland Adi tot waar voortgaande het Sneeuwgebergte oprijst. De bewoners van het eigenlijke Ceram of Seran stonden namelijk al van oudsher in relatie met dat land en hadden er een soort handelsmonopolie weten te vestigen met betrekking tot het aanvoeren van slaven en van massooi-bast. Daarvan werd die streek naar buiten ook met den naam van hun land, als van een ,,Nieuw-Seran'' aangeduid.

Die massooi-bast is steeds een gewild handelsartikel geweest en op bl. 339 wordt uit een nog ongedrukt journaal van den heer A. J. van Delden, die bij de reis van de Triton in 1828 als Regeeringscommissaris fungeerde, aangehaald: ,,De *Massoi*-boom wordt op de bergen binnensland gevonden in groote hoeveelheid. Denzelve heeft de dikte van 6—9 (voeten) in den omtrek; de boom wordt even boven den grond omgeveld, (als) wanneer de dikke schors

van den stam en van de grootste takken wordt afgenomen. Deze schors wordt aan bosjes en zoo naar de stranden afgebragt. De *Massoi* wordt op Bali, Java, en meer plaatsen, zoo ik onderrigt ben, gebruikt voor geneesmiddel in ziekten, in spijzen en om reukwaren van te bereiden" [1]).

De O.-I. Compagnie dreef handel in dit artikel en bracht het zelfs naar China en Japan en dit is weder de reden geweest, dat een belangrijk rapport van 1864 van Rumphius, dat thans, zooveel mogelijk door den heer Rouffaer gereconstrueerd, is afgedrukt, indertijd in het werk van Nicolaes Witsen „Noord- en Oost-Tartarije" 2de druk, Amsterdam, bij Fr. Halma 1705, op fol. 165-169, zoo deerlijk verminkt en anoniem, doch overigens correct aan taal en spelling der inlandsche namen, werd afgedrukt. De reden was dat alles wat op den massooi-handel betreking had, de drijfveer tot den ontdekkingstocht van Pool in 1636 en van Keyts in 1678, er uit geschrapt werd om toch vooral 's Compagnie's negotie niet te bederven, ja hier en daar waren zelfs woorden en zinnetjes ingelascht omdat de tekst anders door dat schrappen onzin zou geworden zijn.

In verband met een lateren zeer slordigen herdruk van dit rapport in het *Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek* door Mr. B. W. A. F. Sloet tot Oldhuis, dl. XIII (1806) bl. 125-139 en een naschrift der redactie, stelt de heer Rouffaer zich de geschiedenis van dit Rapport aldus voor: Een vriend van Witsen, de burgemeester van Deventer, Gysbertus Cuperus (1675-1716 †), had aan de heeren Hochepied en Corn. Moerkerke eenige vraagpunten gesteld, welke blijkbaar dienen moesten als bouwstoffen voor Witsen's beroemd werk over Tartarije. Corn. Moerkerke, fiscaal op Malakka, had de vragenlijst medegedeeld aan Antonie Hurdt, die destijds (vóór 1684) als oudste lid in den Raad van Indië er op aasde om Gouverneur-Generaal te worden en die daarop, om den grooten Amsterdamschen heer te believen, er Rumphius op Ambon voor spande; immers deze had onder hem gediend toen Hurdt van 1672-'78 daar Gouverneur en ook vroeger van 1667-'69 Opperkoopman en Tweede persoon was. Toen op 11 Jan. 1684 Camphuys — tot Hurdt's bittere teleurstelling — provisioneel Gouverneur-Generaal werd, kreeg Hurdt zelf de betrekking, waarmede hij in het stuk betiteld wordt, waarvan het opschrift luidt: „Antwoord en Rapport op eenige pointen uit name van zeker heer (n.l. Cuperus) in 't vaderland, voorgesteld door den Edelen Heer Anthony Hurt, Directeur-Generaal over Nederlandsch-Indië en beantwoord door Georgius Everardus Rumphius, oud Koopman en Raadspersoon in Ambonia".

In den verbeterden tekst, die op bl. 315 van het artikel van den heer Rouffaer begint en waarbij deze aanbeveelt de kaart te raadplegen van den Ass.-Res. J. W. van Hille, als No. IV gevoegd bij de jaargang 1905 van hetzelfde Tijdschrift, begint Rumphius te wijzen op den tocht door Johannes Keyts in 1678 met een jacht (n.l. „De Rogh", met het sloepje „De Piesangh") gedaan naar het Westerdeel van Nieuw-Guinea, gewoonlijk Onin, en bij de Ternatanen Woni genaamd. Terwijl het Dagregister door Keyts aangehouden, door P. A. Leupe in 1875 (*Bijdr. Kon. Inst. T., L. en V.*, 3 X) is gepubliceerd en Witsen er gebruik van maakte in zijn hooger gemeld werk,

---

1) In Filet's Plantk. Wbk. wordt vermeld (3367b en 5849) dat de soort *Cinnamomum Kiamis* Nees. op Java en Sumatra voorkomt, doch dat de *Cinnamomum Xanthoneurum* Bl. en de *Sassefras* (?) *Goesianum* T & B, beide van de nat. familie der *Laurineae*. Gr. op Nieuw-Guinea voorkomen: „De *Massooi*-bast is op alle Javaansche bazars als geneesmiddel te koop; hij komt in aromatisch-adstringeerende werking met den *Sintok* overeen, nadert de *Cascarilla* en *Simaruba* en wordt vooral toegediend bij diarrhoeae en krampen of pijnen in den onderbuik.

geeft Rumphius als aanvulling op de berichten van Keyts, hetgeen hij ,,geannoteerd'' heeft ,,uit het verhaal van eenige Ceram Lauërs, dewelke jaarlijks naar dat land varen om den specerijachtigen bast Massooi van daar te halen, die alleen op dat land wast, zooveel tot nog toe bekend is en dezelve met goed profijt aan andere westersche natiën verhandelen en dierhalve van 't land Onin langs de zeekusten goede kennisse hebben.....'' Aan die berichter voegde R. toe wat hij van de zeelieden, die den tocht van Keyts medemaakten, gehoord had.

R. vermeld nu, als Onin Lascar of het slaven Onin, het westelijkste of voorste deel, hetwelk van Banda en Ceram het meest bevaren wordt en waar men ,,niet anders handelt dan eene partije magere slaven, aan gekrulde hairen en lelijkheid den anderen Papoeërs gelijk''. Onder de hoofdplaatsen worde genoemd Boema Bati (Roemabati, dus Roembati) en Satraga (Fataga, dus Fatagar), twee gecombineerde negorijen op Onin's Westkust, gelegen 32 mijlen van Ceram's Z.-O. hoek of Keffing naar het N. O.

Van Fatraga of het naaste eilandje Poelo aas (Poeloe Wâs) loopt de kust omtrent 12 mijlen zuid tot Onin's Z. W. hoek, Batoe Poeti, dat is witte klip van een eilandje dicht bij den hoek gelegen ,,met een hooge witte klip als kasteel, 't welk de Ceram Lauërs, van Goram overstekende, eerst aandoen, zijnde tusschen beiden maar 16 mijlen, zoodat men van Gorams bergen met klaar weer 't hooge land van Onin zien kan''. Van daar loopt de kust dan O.Z.O. 14 mijlen tot de drie eilanden Batur (Tarak), Cani (Faoer) en Caras (Karas Laoet) in een driehoek voor een groote baai, door de onzen Rijkloff van Goensbaai, maar door de inlanders Zawak (blijkbaar eene corruptie van Sĕbakor) genoemd.

R. spreekt van een kampoeng Tatar (Fatar, elders door hem zelf Fata genoemd), waar de inwoners groote en woeste menschen zijn, zeer verschillend van de kleine menschen op Fatraga. ,,Hier hebben de Ceram Lauërs hunne eerste Massooi gehandeld, dewelke toch aldaar schaarsch valt en omtrent een groot binnenmeer moet gehaald worden, doch dewijl het een barbarisch en moorddadig volk is, hebben ze die plaats verlaten en zijn meer om de Z.O. gevaren, want van daar 3 dagen zeilens komen ze in het tweede deel van Onin, 't welk men Onin Coebiaij (= Onin-Kowiai) noemt, in eene andere baai, van de onzen Speelmansbaai genaamd, alwaar liggen de negorijen Sangala of Segala (= Sanggala) en C'ataemin (Catoemin, dus benoordwesten den tegenwoordigen hoek Katoemin), alwaar ook wel massooi valt, doch dewijl 't medegroote, wilde en moorddadige menschen zijn, hebben zij dien handel mede verlaten. Aan de westzijde van deze baai ziet men den wonderlijken waterval Ayer gitti gitti, alwaar een groote straal water van eene hooge afgebrokene klip zoo geweldig in zee stort, dat het water wel een pistoolschot daar rondom stuift, doch daar zijn andere mindere stralen, daar men met de boot gemakkelijk kan aankomen om de vaten te vullen''.

Terwijl het genoemde groote meer blijkens nader onderzoek de Etna-baai blijkt te zijn, is de waterval die van de Wer Kei door den heer Van Hille genoemd in het *Tijdschr. K. N. Aardr. Gen.* 1905 I bl. 291, welke zich het enthousiasme van Keyts voor dit natuurtoneel zeer goed begrijpen kan.

R. vervolgt de beschrijving met de mededeeling dat 8 mijlen verder naar het oosten de Z.O. hoek van Kowiai, Koemawa genaamd, volgt, waar omtrent 2 mijlen in zee Poeloe Adi ligt, door de onzen Wezel-eiland genoemd, omtrent 6 mijlen lang, zich strekkende Z.O. en N.W. ,,meest vlak doch vol boschagiën, mede bewoond van een ontrouw en boosaardig volk, die meest visschers zijn''. Van Komawa wijkt de kust naar ht N. O. en wordt naar het noorden een diepe inham aangetroffen, door de onzen ,,Qualbergens bogt''

genoemd [1]), dit is de Bitjaroe-baai, waarvan men niet wist of het een besloten bocht was, hetgeen echter wel waarschijnlijk werd geacht omdat de vloot van Keyts er wel 7 mijlen in opgeroeid was en nog geen doortocht gezien had, terwijl uit stil water en geen uitvallenden stroom gegist werd, dat de beide deelen Onin Lascar en Onin Kowiai aan het overige Nieuw-Guinea vast zijn, ,,'t welk even benoorden de linie eindigt in een smallen snuit, genaamd Kaap de (Goede) Hoop (Jermoeraba), wiens westzijde gelegen tegen over 't groote eiland Gelolo en de Papoesche eilanden heet *Sergile*, bewoond van een roofachtig volk grooter van statuur dan de andere Papoes en (die) onder geleide van de Tidoreezen ons somtijds in Amboina komen bespringen om menschen te rooven, gelijk nog geschied is A°. 1683''.....

Deze naam *Sergile* (bij Witsen *Segille*) is overigens volgens den heer Rouffaer niet te herkennen. Van dien inval had Rumphius een schild van licht hout en een werpspies van een soort hout als wilde pinang of niboeng gekregen

Wederkeerende tot Kowiai steken de menschen van Ceram-laut, waarvan Rumphius verhaalt, over en voorbij die baai 12 mijlen oost op tot aan Krammatotto (Nammatotto), een eiland een mijl van 't vaste land gelegen, ,,alwaar hedendaags de stapel van Massooi is''..... Keyts sloot er op 6 Aug. 1678 een contract, afgedrukt bij Leupe, doch de inlanders behandelden de onzen verraderlijk en sloegen er zes dood, zoodat er van den handel niets kwam. Daar de massooi in deze streken schaars werd, gingen de ,,Ceram Lauërs'' nog verder O.Z.O. tusschen het vaste land en de eilanden Sagil (Mawara), Sageleen (Sagil lena of Groot-Sagil, dus Aidoema), Caymera (Kayoe Merah) en Lacca iha (Lakahija), ,,de uiterste plaatsen, die zij lieden bevaren''. Deze eilanden liggen alle omtrent een mijl van het vaste land en dit zal volgens Rumphius de reden zijn, dat de onzen dezen doortocht voor een rivier aangezien hebben, want ,,de Ceram Lauërs weten in deze gansche contrij van geen groote rivier dewelke de onzen voor (de) Moordenaars-rivier wilden houden''. Dit slaat op hetgeen voorviel bij den ontdekkingstocht van Pool en Pietersz in 1636 [1]).

Op dat eiland Lakahija woonden handelaars, die de massooi aan de Ceram Lauërs verhandelden, ,,en moeten dezelve van de wilden op het vaste land halen en dezelve wederom ver uit het gebergte tot aan de wilden van Oerogoba, de uiterste plaats van deze landstreek, want die van Oerogoba vertellen aan de Ceram Lauërs, dat ze niet verder kunnen komen, als zijnde door een water (hoogst vermoedelijk het Jamoer-meer) afgescheiden van een ander land, waarop zij lieden van hun bergen zien, een geheel ander volk, daar zij niet bij durven komen; dit zullen witte menschen zijn, fatsoenlijk gekleed met wit linnen en dragen tulbanden op hun hoofd gelijk de moren van Gusaratte''.

Die naam Oerogoba is niet met volle zekerheid te herkennen; de heer Rouffaer denkt aan Oerema Oeka, de mond van de Omba-rivier. Wat die witte menschen betreft, vermoedde Witsen reeds dat men hier in het rijk der volksfabelen is aangeland. Intusschen schijnt dit te wijzen op de Noordkust en de Geelvinck-baai, waar volgens een citaat bij Valentijn III 2, 2e stuk fol. 50, in een niet meer aanwezig journaal van Vinck gesproken wordt over het van verre gezien hebben van groote vaartuigen met witte zeilen (als de onze) en blanke menschen er op.

---

[1]) Cornelis van Quaelberg trad in 1677 als gouverneur van Banda op en wist der Hooge Regeering nieuwe belangstelling in te boezemen voor Nieuw-Guinea. (Zie de Histor. bijdr. van A. Haga, 1884 deel I bl. 101).

[2]) Vergelijk Dagh-Register gehouden in 't Casteel Batavia Anno 1636 Uitg. Dr. Colenbrander bl. 226.

In het rapport van Rumphius wordt eene beschrijving gegeven van de ,,groote, lelijke en mismaakte'' menschen, met hun opgespalkte neusgaten en die meest naakt loopen, op dit deel van het vaste land van Nieuw-Guinea, terwijl zij op de zoo even genoemde eilanden langs de kust door den omgang met de lieden van Ceram-laut en den massooi-handel wat meer geciviliseerd zijn. Die handel ging op ongeveer gelijke wijze als op Sumatra met de Koeboes gehandeld wordt. Het rapport geeft nu nog eenige ethnographische bijzonderheden over de bewoners, die, hoe verder men om de Zuid komt, hoe grooter, wilder en leelijker zij worden, inzonderheid van Lakahija tot Oerogoba toe. Aan het slot wordt melding gemaakt van Kaap Valsch in 1623 op den scheepstocht van Carsten ontdekt en van de droge bocht bezuiden daarvan, den ingang van de latere Torresstraat, ,,alwaar men gist, dat Nova Guinea van 't andere Zuidland afgescheiden is, door een straat in de groote Zuidzee uitkomende, hoewel ons volk wegens ondiepte daardoor nog niet hebben kunnen geraken en dierhalven nog onzeker is, of deze straat doorgaat. Immers in de oude Portugeesche kaarten vindt men Nova Guinea als een eiland geteekend met den naam Ceiram''.

Hiermede eindigt dit merkwaardige stuk, waaraan de heer Rouffaer nog een tal van opmerkingen en bijzonderheden vastknoopt, waarvoor hier kortheidshalve naar het oorspronkelijke artikel wordt verwezen.

ZELFMARTELING VAN HINDOES.

Eenigen tijd geleden werden in de dagbladen berichten opgenomen over de optochten en plechtigheden der Hindoe-Klingaleezen te Medan, bij gelegenheid van het nieuwe jaar. Zoo sprak de *Deli-Courant* van eene processie, die lieden medevoerde, welke op gruwelijke wijze op borst, rug en armen met zilveren spelden bestoken waren, lange zilveren naalden dwars door lippen en tong droegen en aldus gemarteld nog zware houten toestellen met bloemen en vruchten moesten dragen. Die van de zijde van den Serdangweg de plaats binnenkwamen werden door politie-oppassers aangehouden, die order gaven, alle spelden en naalden onmiddellijk te verwijderen. Wat van de zijde van den Laboeanweg kwam, passeerde echter ongehinderd en trok Medan dwars door, een schandelijk schouwspel opleverende, daarvan, dank zij het heete middaguur, gelukkig geen kinderen getuige waren''.

Wanneer men omtrent deze en andere gebruiken der Hindoes in Britsch-Indië iets naders te weten wil komen, dan blijkt de beste bron nog altijd te z.ijn een door den Abt J. A. Dubois geschreven werk, waarvan twee jaar geleden een derde Engelsche uitgave verscheen [1]).

Van het leven van den abt Dubois is weinig bekend. In 1792 te Viviers als priester geordend, verliet hij Frankrijk datzelfde jaar om onder leiding van de ,,Missions Etrangères'' in Indië bij de missie van Pondichèry werkzaam te worden gesteld. In de eerste jaren schijnt hij vooral gearbeid te hebben in de zuidelijke districten van het presidentschap Madras. Nadat hij op 15 Jan. 1823 Indië verliet op kosten en met een pensioen van de East India Company als waardeering voor de vele diensten door hem in Indië bewezen, werd

---

[1]) Hindu Manners, Customs and Ceremonies by the Abbé J. A. Dubois, translated from the Author's later french Ms. and edited with notes, corrections, and biography by Henry K. Beauchamp, C. I. E., Fellow of the University of Madras; Fellow of the Royal Historical Society, Member of the Royal Asiatic Society, with a prefatory note by the Right Hon. F. Max Müller and a portrait; third edition. Oxford. At the Clarendon Press. 1906.

hij te Parijs aangesteld bij de „Missions Etrangères", waarvan hij van 1836 tot 1839 het hoofd was, om in 1848 op 83-jarigen leeftijd te sterven.

Deze geestelijke, die zulke grondige studies maakte van het volk, waaronder hij verkeerde, dat, bij de weinige veranderlijkheid der opvattingen van de Hindoes, zijn werk thans nog actueel is, was bovendien een weldoener der menschheid, die landbouwkoloniën stichtte, jaren voordat het Heilsleger en anderen in die richting werkzaam waren, en die ter beteugeling van de pokken de toen nog vrij nieuwe vaccine bevorderde. Van het begin af was hij een nauwgezet waarnemer van het volk, waaronder hij leefde. Omtrent hetgeen hij daarover te boek stelde, zegt hij uitdrukkelijk dat het hoofdzakelijk aan eigen waarneming is ontleend, doch dat het daardoor ook niet voor geheel Indië geldt, doch ongeveer betrekking heeft op het gebied bezuiden het Vindhya-gebergte. Zelfs binnen die grenzen, merkt hij op, zijn de plaatselijke verschillen zoo veelvuldig en scherp geteekend, dat er geen klasse, secte of gemeenschap van Hindoes is, welke niet naast de algemeene regelen der Hindoemaatschappij, nog eenige huiselijke gebruiken heeft, die er bijzonder eigen aan zijn. Daardoor is het niet mogelijk in eenig opzicht te generaliseeren. Na een veertienjarig verblijf vereenigde de abt zijne studies in een Fransch manuscript, dat hij aan een zekeren Majoor Wilks ter hand stelde, die het bestudeerde en later naar de regeering opzond. Deze wist Lord William Bentinck, die toen juist te Madras was, over te halen om het voor 8000 roepiën door de East India Company te doen aankoopen. Het handschrift werd in 1807 naar Londen opgezonden, ten einde het te doen vertalen en uitgeven. Dit had onder goedkeuring van de East India Company en het persoonlijk toezicht van Majoor Wilks in 1816 plaats en het is wel een bewijs van den opgang, die het werk maakte, dat reeds in 1819-1820 een Nederlandsche vertaling van die uitgave verscheen [1]). Intusschen was in 1815 een afschrift van het naar Engeland gezonden manuscript in handen gekomen van den heer A. D. Campbell, „Superintendent of the Local Board of Examiners", die waarschijnlijk niet wetende dat de uitgaaf in Engeland zou plaats hebben, voorstelde om het werk in Madras te doen drukken, doch het vooraf in handen te stellen van den schrijver om het te herzien en aan te vullen. Het gevolg was dat de Abt op grond van zijn verdere ervaring en opgedane kennis het boek geheel omwerkte en verbeterde, doch ongelukkig was het oorspronkelijke reeds vertaald en uitgegeven vóór dat die verbeterde editie Engeland bereikte. Hierdoor geraakte het laatste handschrift in het vergeetboek. Korten tijd vóór dat de Abt Indië verliet, zond hij nog een eind-afschrift van het geheel verbeterde manuscript aan het gouvernement van Madras, welk derde handschrift thans in Engeland in de bibliotheek van het India Office berust en hij nam zelf ook een exemplaar mede naar Frankrijk, waar zijn arbeid in de Fransche taal werd gedrukt (Moeurs, Institutions et Cérémonies des Peuples de l'Inde), maar in zulk een geringe oplaag, dat de exemplaren thans bijna onvindbaar zijn. Een copie van dit laatste handschrift was achtergelaten in het archief van het gouvernement te Madras. Door dit exemplaar toevallig daar te vinden en het te vergelijken met het in 1816 gedrukte Engelsche boek, kwam de uitgever van de jongste editie, de heer Beauchaup, tot de ontdekking dat het gedrukte werk geheel onvolledig was en daarom vertaalde hij den Franschen tekst van het volledige geschrift opnieuw en gaf het uit met de noodige noten en aanteekeningen om het boek op de hoogte van den

---

[1]) Beschrijving van de geaardheid, de zeden en de gewoonten van het Indische volk en van deszelfs instellingen, zoo godsdienstige als burgerlijke, door den Abt J. A. Dubois. Te Dordrecht bij Blussé en Van Braam 1819–20. Drie deelen (Kon. Bibl. Geo. 1256).

tijd te brengen. Terwijl het voorbericht bij den eersten herdruk van Sept. 1897 is en de derde druk in 1906 verscheen, wordt hierdoor reeds voldoende aangetoond, hoe gewild dit werk nog is.

Het onderwerp der zelfmarteling van de Hindoes wordt besproken in het vierde hoofdstuk van de derde afdeeling, die over den godsdienst handelt. De afschuwelijke plechtigheden, die in sommige tempels gevierd worden en de ongelooflijke dingen waartoe de alles overheerschende wensch naar het bezit van kinderen de Hindoes drijft, welke het eerste deel van dit hoofdstuk uitmaken, voorbijgaande, begint op bl. 597 de beschrijving van die dwaze geestdrijvers, die zich tot taak stellen om zich zelf te pijnigen of hun lichaam op allerlei wijze te verminken. Men vindt in het derde deel der Nederlandsche uitgave van 1820 op bl. 86 e. v. eene vertaling, welke nog vrij getrouw den tegenwoordigen Engelschen tekst weergeeft en die daarom hieronder wordt afgeschreven:

„Eene der gemeenste bestaat in, op de schouders, de borst, en andere deelen des ligchaams, zekere teekens, die het wapen hunner goden verbeelden, met een gloeijend ijzer, te branden.

„Deze indruksels worden nimmer uitgewischt, maar voor heilig gehouden, en als teekens van onderscheiding, met niet weinig hoogmoed, ten toon gespreid.

„Iets zeer gewoon onder de godsdienstigen is, zich, zoo lang zij zijn, op den grond te werpen, en, in dat postuur, om en om te wentelen, de tempels rond, of voor de karren henen, waarop, bij plegtige omgangen, hunne afgoden geplaatst zijn. Bij die gelegenheden is het koddig [1]) om te zien, hoe een aantal geestdrijvers zich, den geheelen tijd der processie door, op die wijze, over de wegen en straten, vóór de kar heen, rollen, zonder acht te geven op de steenen, doornen, en andere dingen, welke zij, in hunnen voortgang, ontmoeten, en waardoor zij, het geheele lijf over, deerlijk gehavend worden. Het is in deze klasse van geestdrijvers, dat men er eenige vindt, welke zoo geheel en al van den boozen geest eener gruwzame dweeperij bezeten zijn, of zich door de eerste opwellingen eener verhitte verbeeldingskracht laten verleiden, dat zij zich onder de kar wentelen, waarop de afgodsbeelden rond gevoerd worden, en zich vrijwillig door derzelver raderen laten verpletteren [2]). De scharen geestdriftigen, welke de kar omringen, wel verre van eenige poging te doen om zulke daden van toewijding te beletten, juichen integendeel den ijver der slagtoffers luide toe, en plaatsen hen onder de goden.

„Eene der wreedste beproevingen, aan welke de heiligen van Indië gewoon zijn zich te onderwerpen, is die, welke men, op vele plaatsen, *Chidi Mari*, heet. De naam is ontleend van die soort van kastijding, welke men zich gemeenlijk aandoet ter eere van de godin *Mari-amma* (of *Marima*) eene der booste en bloeddorstigste van alle de gene, welke in Indië geëerd worden. Bij vele tempels, aan deze wreede godheid gewijd, is eene soort van wip-galg geplaatst, met een katrol aan den dwarsbalk, daar een touw door gaat met een' scherpen haak aan het einde. Die de gelofte gedaan hebben van deze ruwe proef van Chidi Mari te ondergaan, plaatsen zich onder de galg, van welke men de reep met den ijzeren haak neerlaat. Dan hechten zij, na het vleesch, midden op den rug, door het zeer hard te wrijven, gevoelloos gemaakt te hebben, den haak er in; en het ander einde van het touw na zich halende, hijschen zij den ongelukkigen, zoo aan de spieren van den rug hangende, tot aan den top van de galg. Na twee of drie minuten in de lucht geschongeld

[1]) Remarquable.

[2]) Dit is thans volgens de aanteekening in de jongste uitgave bij de wet verboden.

te hebben, laat men hem zakken, maakt den haak los, verbindt zijne wond behoorlijk, en zendt hem in zegepraal henen".

De latere editie heeft hier nog deze bijzonderheid bij dat de patient als hij zoo hangt zorg draagt geen teeken van pijn te geven; hij gaat zelfs voort met lachen, grappen maken en zich als een nar aan te stellen om de toeschouwers te vermaken, die hem toejuichen en met gelach begroeten. Volgens een bijgevoegde noot wordt dit aan den haak zwaaien nog in het district Madura van het presidentschap Madras toegepast. Hoewel het bestuur den last heeft om alles te doen wat het kan om de menschen te ontraden zich aldus als slachtoffers aan te bieden, vormt het onder gewone omstandigheden geen misdadig feit en kan het langs wettelijken weg niet worden voorkomen.

In de editie van 1886 van Hunter's *Imperial Gazetteer* leest men (deel VI, bl. 213) dat dit gebruik behoort tot den Siwah-dienst en *Charak-Pujà* of haak-schommelfeest wordt genoemd, waarbij de godin Kali wordt aangeroepen. In 1863 werd een bevel van het gouvernement om deze plechtigheid af te schaffen ten uitvoer gelegd in een grensdistrict, Birbhùm, gelegen tusschen de Hindoesche laaglanden en de niet-Arysche hooglanden. De menschen van lage caste, in werkelijkheid half afstammend van de oorspronkelijke bewoners en half van Hindoes, verzamelden zich toen om de bedoelde toestellen en voorspelden, dat er hongersnood zoude komen als hunne oude verzoenende gebruiken werden afgeschaft. Zij meenden dat deze in de lente bepaald noodzakelijk waren alvorens de bebouwing van den grond plaats heeft. Een Britsch ambtenaar stelde hun voor om maar een man met een touw om zijn middel rond te zwaaien, inplaats van met een haak door zijn rug. Deze schikking werd door enkelen aangenomen, maar de beter ingelichte landbouwers verzekerden den ambtenaar op sombere wijze, dat de plechtigheid geen gunstigen invloed op den oogst zou hebben, tenzij er bloed vloeide. In een noot wordt hierbij opgemerkt, dat inderdaad het bloedverlies bij deze kunstbewerking niet groot is en dat de veroorzaakte wonden niet van belang zijn, zelfs minder dan die, welke ontstaan door de pinnen, die gedurende de plechtigheid door de wangen en den tong van den gezwaaide worden gestoken.

Dit laatste is een gebruik, waaromtrent men in de Hollandsche uitgave van Dubois nadere bijzonderheden leest. Zijn verhaal wordt aldus vervolgd:

„Eene andere zeer bekende proef van devotie, waartoe velen zich, in geval van ziekten of andere onheilen, bij geloften, verbinden, bestaat in over gloeijende kolen te gaan, of liever te loopen. Als dit geschieden moet, beginnen zij met een helder brandend vuur aan te steken, en als de vlam uitgegaan is en alle brandstof in kolen veranderd, vangen zij hunnen loop aan, midden uit een' plas van aarde en water, welke daartoe vooraf in gereedheid gebragt is, snel over de gloeijende asch heen loopende, tot zij eenen anderen plas van dezelfde soort aan de andere zijde van het vuur bereiken [1]). Doch in weerwil dezer voorzorge, kan het niet missen, of zij, welke teeder van vel zijn, moeten zich deerlijk branden.

„Anderen, welke tegen den vuurdoop niet kunnen, nemen, in plaats van door het vuur te gaan, eenen door en door natgemaakten doek, doen dien over hun hoofd en hunne schouders, ligten dan een heet gemaakt bord met gloeijende asch op, en gooijen dat over hun hoofd. Dit heet het Vuur-bad.

„Eene ander soort van pijniging, daar men zich, om zijne geloften te voldoen, aan onderwerpt, is de wangen, met een draad van zilver of eenig ander metaal, zóó te doorboren, en vast te maken, dat de mond niet dan met groote

[1]) Vergelijk *Ind. Gids* 1906 II bl. 1539.

moeite geopend kan worden. Deze bewerking heet den mond te sluiten, en wordt dikwijls den geheelen dag door, volgehouden....."

In de nieuwe editie staat dat verscheidene geestdrijvers wel afstanden van 20 mijlen met den door de beide kaken en tusschen de tanden door gestoken metaaldraad aflegden en verscheidene dagen in zulk een toestand verbleven, waarbij zij slechts vloeibaar voedsel konden nuttigen of hun wat soep in den mond gegoten werd. De abt Dubois zag heele troepen, mannen en vrouwen, die door hun zelf-opgelegde martelingen gedwongen waren te zwijgen, op weg naar eenigen tempel, waar deze soort van boetedoening speciaal wordt aanbevolen. Anderen doorboren op gelijke wijze hunne neusgaten of de huid van hun keel.

Niet zonder huivering vervolgt de schrijver (volgens de vertaling van 1820):

„Ik ontmoete eens, op de straat, een' dweeper van deze soort, die beide de lippen geheel doorboord had met twee lange spijkers, welke elkander kruisten, zoo dat de punt van den eenen tot aan het regter, en die van den anderen tot aan het linker oog kwam. Hij had zoo even deze bewerking ondergaan bij den ingang van een' tempel, aan de godin Mari-amma gewijd, en, toen ik hem zag, droop het bloed nog uit de wonden".

Volgens de latere editie belette zulks hem niet van te dansen en allerlei soort grappen uit te halen voor een groep toeschouwers, die hunne bewondering te kennen gaven door overvloedige aalmoezen.

„Er zijn nog vele andere pijnigingen en ligchaams-kwellingen, die de Hindo's zich zelven aandoen, om zich hunne goden genegen te maken. Elke devotaris kiest zich die soort uit, welke hem zijne inbeelding, door woeste dweeperij verhit, opgeeft, en meer nog de begeerte van zich een' naam te maken, en in aanzien onder het volk te geraken.

„Sommige doen de gelofte hunne tongen uit te snijden, en volbrengen dezelve koelbloedig met eigen hand. De gewoonte is, om als zij de helft of een gedeelte van dit lid, aan de deur van den tempel, afgesneden hebben, dit in een kokosnoten dop te doen, en, op hunne knieën, der godheid, voor hare reliquien kas, aan te bieden".

In de nieuwe editie wordt ook melding gemaakt van lieden, die de gelofte doen om een pelgrimstocht naar een veraf gelegen heiligdom te verrichten, door den geheelen afstand langs den grond met hun lichaamslengte uit te meten. Beginnende bij hun eigen deur strekken zij zich languit, staan weder op, gaan twee schreden verder, gaan weer liggen, staan weer op en zoo verder tot zij het einddoel bereikt hebben. Men zegt dat er zijn, welke op die wijze den afstand van een paar honderd uren gaans van het heilige Benares tot den tempel van Jagannath te Poeri af zouden gelegd hebben. Hier wil de schrijver echter niet voor instaan.

„Deze geneigdheid der Hindo's, om zich, door geloften, tot pijnelijke of kostbare werken, ter eere hunner goden, te verbinden, laat zich in alle voorkomende onaangename gevallen, maar vooral in ziekte, zien. Er is naauwelijks een Hindo, die, in zulk een geval, geen gelofte doen zal om het een of ander te verrigten, als hij herstellen mag. De rijke doen de gelofte van, bij zekere tempels, feesten te zullen vieren. Die minder rijk zijn om aan de Pagode eene koe, een' buffel, kleedingstukken, of sieraden van goud of zilver te geven. Die eenig ongemak hebben aan de oogen, den mond, de ooren, of eenig ander uitwendig zintuig, beloven hunne goden de gelijkenis daarvan in goud of zilver".

Aan de nieuwe editie wordt ten slotte nog het volgende ontleend:

Onder de talrijke gaven welke deze bijgeloovige inbeeldingen in de tempels der Hindoesche godheden doen vloeien, is er één vrij algemeen, doch

die, zonder de fooien, die er aan gepaard gaan, weinig zoude bijdragen om den rijkdom der Brahmaansche priesters te vermeerderen. Zij bestaat in het offeren van iemands haar en nagels aan de godheid. Het is wel bekend dat de menschen in Indië de gewoonte hebben hun hoofd te scheren en alleen een bosje haar op de kruin laten staan. Zij, welke deze bijzondere gelofte afleggen, onthouden zich jaren lang van het afknippen van haar of nagels. Vervolgens gaan zij op een bepaald tijdstip in statie naar den tempel en daar worden zij dan met veel plechtigheid van hun overvloedigen haar- en nagelgroei ontdaan, welke neergelegd wordt aan de voeten van de godheid, die zij wenschen te eeren. Deze gewoonte wordt alleen door mannen in praktijk gebracht; zij wordt in het bijzonder aanbevolen aan degenen, die meenen, dat zij door een duivel bezeten zijn. Volgens den uitgever zijn er echter ook vrouwen van Soedra's die het doen.

Met moet volgens den Abt Dubois den Brahmanen recht laten wedervaren door op te merken, dat zij niet zoo dwaas zijn om zichzelven zulke geloften van zelf-pijniging op te leggen. Zij laten deze vrome tijdverdrijven aan de domme Soedra's over. En zelfs de Soedra's, die zulke boetedoeningen uitvoeren, zijn meerendeels lieden van lage geboorte, die zoo iets doen om zich een bestaan te verschaffen; of anders dweepzieke volgelingen van Siwa of Vishnoe, gedreven door godsdienstige opgewondenheid of nog meer door een overdreven lust om zich de toejuiching en bewondering van het publiek te verzekeren.

Terwijl in het bovenstaande is wedergegeven wat de waarneming omtrent de zelfpijniging leert, gevoelt men toch dat de laatstgenoemde aanleiding niet den doorslag kan geven, bij een verschijnsel, dat men bij zoovele andere volken, die op eenzelfden trap van beschaving staan, niet aantreft en dan schijnt het dat hier in den volksaard de invloed nawerkt van den druk sedert eeuwen door den Brahmaanschen godsdienst uitgeoefend.

In het werk van Dr. Gustave Le Bon, Les Civilisations de l'Inde (Parijs, Fimin-Didot, 1887) worden de opvolgende perioden in de geschiedenis der Indische godsdiensten onderscheiden in de Vedische, de Brahmaansche, de Boeddhistische, de Neo-Brahmaansche, de Mohammedaansche en de moderne, en het is vooral de tweede van deze waarop wij hier het oog hebben. Zooals Le Bon den toestand van den Brahmaanschen godsdienst eenige eeuwen voor onze jaartelling schildert (bl. 328), is er blijkens de wetten van Manoe voor de oude godenleer der Veda's een soort van pantheïsme in de plaats getreden; doch dit is niet meer het schitterende en zichtbare der Aryers waarin de natuurkrachten vergoddelijkt zijn met behoud van hun omhulsel van wolken en lichtstralen, hun welriekenden ademtocht of hun fluisterende of verschrikkelijke stemmen. Neen, het is een veel afgetrokkener en noodlottiger pantheïsme geworden; de prachtige vormen en schitterende kleuren toonen de godheid niet meer aan, maar verbergen haar. God is niet meer achter de elementen, maar er als het ware in gevangen. Zijn wezenlijke glorie is geen vorm, geen voorkomen, geen wil, geen leven te bezitten en allen, die de zonden afgelegd zullen hebben, zullen hem gelijk worden, of liever zij zullen in hem opgaan.

Vóór dat de mensch tot die eindelijke gelukzaligheid komt, moet hij de ellende van het leven doormaken, gedurende een tijd, welke de machtige verbeelding der Hindoe's tot een angstwekkende lengte heeft uitgebreid. De duur van een menschenleven is niets, maar het kind dat ter wereld komt, heeft reeds tal van vorige toestanden doorloopen en de grijsaard sterft slechts om nog een menigte kindsheden en ouderdommen door te maken in allerlei soorten verschillende lichamen. Het beginsel van de zielsverhuizing — het grond-

denkbeeld van alle godsdienstige secten in Indië, het Boeddhisme inbegrepen — en de leer van het Karma, volgens welke het gedrag van een mensch gedurende zijn leven den toestand bepaalt, waarin hij herboren wordt, een beginsel dat ook gemeen is aan al de godsdienstige secten, die zich later op den Indischen bodem ontwikkelden, wordt op de helderste wijze in de wetten van Manoe uiteengezet. Al naarmate een bestaan goed of slecht is doorgemaakt, zal het daaropvolgende edeler of lager zijn en de ziel zal zich ten gevolge daarvan opnieuw belichamen in een Brahmaan, een heilige of een godheid, dan wel in een der meest verachte menschen, in een koe, een varken of een slang.

Hetgeen dus den toekomstigen toestand van een mensch bepaalt, is niet als bij de christenen de eene of andere daad, een stemming of het berouw op het laatste oogenblik, maar het is het geheel van al zijn levensdaden en de meest onbeteekenende daarvan legt nog gewicht in de schaal bij deze te duchten opsomming.

„Elke werking van de gedachte, het woord of het lichaam", heet het bij Manoe, „al naarmate zij goed of slecht is, draagt een goede of een slechte vrucht; en uit de daden der menschen komen hunne verschillende verhevene, middelmatige of vernederde toestanden voort".

Uit deze leerstelling ontstaat de vreeselijke tucht, waaraan de Hindoe onderworpen is en die hem geen keus laat bij het naar eigen welgevallen verrichten van ook de schijnbaar meest onbeteekenende handeling of de voldoening van de meest alledaagsche behoeften van zijn lichaam.

De minste nalatigheid draagt haar pijnlijke, vèrstrekkende vrucht en men kan slechts hopen aan de gevolgen te ontkomen, door onmiddellijk alle reinigingsvoorschriften te volbrengen, die de begane fout moeten uitwisschen. Wat doet het oordeel der menschen er toe; wat doet het er toe dat geen oog getuige was van de inbreuk op de wet! Het angstige geweten van den schuldige doet hem de onvermijdelijke gevolgen zien en gewillig de meest verfijnde en dikwijls vreeselijkste boetedoeningen op zich nemen, welke de wet voor elk soort van zonde heeft ingesteld.

De lezing der strenge voorschriften, vervat in de wetten van Manoe doet zien hoe onbuigzaam het juk was, den Hindoe's opgelegd, dat zich in dien tijd uitstrekte tot over hunne minste daden en hoe groot het verschil is met de breede en zachte zedeleer van de Vedische Aryers. De tijden waren wel veranderd en het vrije en gelukkige volk van den vóortijd, is eene vreesachtige kudde geworden, die zonder oponthoud zich voortbeweegt onder doodsangst en smart.

Intusschen is daarop het Boeddhisme verschenen, waarbij eene verzoeningsleer gepredikt werd, die veel overeenkomst heeft met de leer van Jezus, doch zelfs deze heeft niet belet, dat dezelfde trekken zich nog vertoonen in de latere neo-Brahmaansche maatschappij en dat zij, hoewel veel verzacht door de Boeddhistische denkbeelden, ook thans nog merkbaar zijn in het moderne Indië. In de neiging tot zelfkwelling zit nog de oude angst van het onverbiddelijk Brahmaïsme.

DE REPUBLIEK LIBERIA.

De grensquaestie met de Fransche koloniën in Afrika waarvan in de Februariafl. blz. 236 sprake was, heeft de aandacht op deze republiek gevestigd en de heer L. Songy geeft in het bijblad van *Le Tour du Monde* van 15 Febr. j.l. eenige bijzonderheden, die de lezer zal kunnen aanvullen uit de interessante mededeelingen, welke de Nederlandsche reiziger J. Buttikofer een kwart eeuw

geleden er van gaf en die, toegelicht met een groote kaart van het westelijk deel en kleinere overzichtskaarten, opgenomen werden in het derde deel der Bijbladen van het *Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap* van 1883, het 7de stuk. Het eerstbedoelde artikel geeft o. a. het portret in lange jas en hoogen hoed van den tegenwoordigen President A. Barclay, die Parijs bezocht om te spreken over de grensregeling.

De negerstaat Liberia heeft haar ontstaan te danken aan het particulier initiatief van eene Amerikaansche philantropische vereeniging, die in 1816 te New-York werd opgericht en, als uiting der anti-slavernijbeweging, welke in Amerika na den vrijheidsoorlog ontstaan was, er werk van maakte om negerslaven vrij te koopen en ze naar hun geboorteland terug te zenden. Daar de meesten echter niet meer konden opgeven, waar zij tehuis behoorden en aan hunne omgeving waren ontgroeid, werd besloten de in 1820 uitgezonden vrijgelatenen aan de Afrikaansche kust bij elkander te vestigen in de buurt van Freetown aan de Sierra Leonekust waar ook de Engelschen zulk een etablissement hadden. De bij verschillende bezendingen overgekomen negers verspreidden zich langs de kust en stichtten aan de monding van de St-Paul-rivier de stad Monrovia, aldus genaamd naar den President der Vereenigde Staten, Monroe. Om hun toestand als vrije lieden goed te kenmerken, noemden zij den door hen met behulp van Europeesche leiders gestichten staat Liberia. De aldus bezette kust werd door vele handelsvaartuigen bezocht en de van deze geheven rechten vormden een groote bron van inkomst, toen in 1847 Engelsche gezagvoerders die rechten weigerden te betalen, onder voorwendsel dat de kolonie geen erkende staat was. Naar aanleiding van die twisten verklaarden de Liberiërs dat zij de vrije en onafhankelijke republiek Liberia uitmaakten; op het voorbeeld der Vereenigde Staten, namen zij een grondwet aan en benoemden den voormaligen gouverneur J. Roberts tot president. In 1848 werd de onafhankelijkheid dezer republiek door de Europeesche mogendheden erkend, doch het duurde tot 1866 alvorens dit door de Vereenigde Staten geschiedde.

Behalve door de van 1879—1882 gedane reizen van Buttikofer is er weinig van het land bekend, evenmin als van de begrenzing met het binnenland. Aan den oostkant ligt de Fransche Ivoorkust en sedert deze bezet is, vormt de Cavally-rivier de grens daarmede. Intusschen had in 1894 de beroemde onderzoekingstocht van Binger plaats (*Ind. Gids* 1905 I bl. 111), die aanleiding gaf tot het zoodanig vaststellen van de grens, dat het geheele stroomgebied van de Cavally aan Frankrijk zoude behooren. Men was daarbij van meening dat de Frédongou-Bâ, die gepasseerd werd, een zijtak van de Cavally was. Van 1898—1900 werd door Hostains d'Ollone het geheele stroomgebied van de Cavally verkend op een tocht die uitging van Béréby aan de Ivoorkust om uit te komen te Beyla in Soedan. Het bleek toen dat de Frédongou een zijtak van de Sassandra was, doch dat de Boven-Cavally uit het westen kwam, zoodat het aan Frankrijk toekomend grondgebied 250 K.M². grooter was dan men aanvankelijk dacht. Het is thans de vraag de grenzen aan de oost- en noordzijde van Liberia vast te stellen, waarbij men over 900 K.M. hoopt te kunnen beschikken over natuurlijke scheidingen door middel van rivieren en slechts over 150 K.M. kunstmatige grenzen zullen zijn te bepalen.

De berichten omtrent den tegenwoordigen toestand der republiek zijn vooral belangwekkend, omdat men hier een voorbeeld heeft van hetgeen er terecht komt van een op Europeesche leest geschoeiden staat onder beheer van kleurlingen.

Men kan de waarde niet ontkennen van hetgeen door de eerste emigranten is verricht, die Monrovia gesticht hebben en verschillende plaatsjes aan de kust, terwijl zij met succes de koffiecultuur in praktijk brachten, waarbij de

bekende variëteit verkregen werd, die zich over de geheele wereld heeft verspreid. Men moet daarbij echter niet uit het oog verliezen, dat zij toen onder leiding van blanken stonden en dat zij aan zich zelf overgelaten niet voldoende in staat bleken op het begonnene voort te bouwen. Ook de heer Buttikofer is van oordeel dat de bepaling dat geen blanke in hun bestuur mocht worden opgenomen, de aanleiding geweest is van hun verval. Van de beschaafde staatsinrichting hebben zij wel den naam doch niet het wezen overgenomen. Zij vormen een onafhankelijke republiek met een uitvoerend en een wetgevend lichaam, een president, een ministerraad, kamers, enz.; daarmede beschouwen zij zich als beschaafden; doch van die beschaving namen zij slechts de oppervlakte over, zonder er aan te denken zich voldoende hulpbronnen te verschaffen. In het bezit van rijke landstreken, die met een weinig inspanning gemakkelijk te ontginnen zouden zijn, wisten zij zoomin de inboorlingen aan zich te verbinden als door te dringen in de binnenlanden om daar de voortbrengselen uit te voorschijn te brengen en den handel te ontwikkelen. De invoer strekt hoofdzakelijk om te voldoen aan een soort van aanstellerige weelde, waarbij de zucht naar gemak en vertoon wordt bevredigd, terwijl de voeding beneden het middelmatige blijft. Gekookte cassave, zoete aardappelen, rijst in water gekookt en dat alles met een ruim gebruik van palmolie, vormen de hoofdschotel, terwijl als extra's gelden de foefoe of domboy, een zeer gekruide schotel van een of ander soort vleesch of visch, welke met een saus van palmpitten gemaakt is overgoten. Hierbij zijn dan pisang en andere vruchten en gebak de overige toespijzen. Bij dien eenvoud dragen de heeren zwarte rokken, hooge hoeden en verlakte laarzen, de dames zijden japonnen, parasols, enz., terwijl onder de andere invoerartikelen genoemd worden meubilair, als canapé's, piano's enz. en geconserveerde eetwaren, goedkoope dranken en kramerijen. Als bestemd voor de inboorlingen zijn manufacturen en glaskralen, enz. hierbij te vermelden.

Daar de exploitatie zich tot de kuststrook bepaalt is de hoeveelheid uitvoerartikelen beperkt. De handel gaat achteruit, het crediet wordt minder. De Fransche Compagnie de l'Afrique Occidentale, die een groot kantoor te Groot-Bassa had en door het stichten van factorijen over eene groote uitgestrektheid met de inboorlingen in aanraking was, heeft haar werkzaamheid aldaar moeten staken. Alleen Nederland, Engeland en Duitschland hebben nog kantoren te Monrovia, Groot-Bassa, Sinoé en Kaap Palmas. De Hollandsche kantoren schijnen er het oudste te zijn en het zijn dan ook de Hollanders en de Engelschen die het meest als geldschieters van het Liberiaansche gouvernement zijn opgetreden. Hoe het indertijd gegaan is met een leening van 100,000 pond sterling in Engeland vernegotieerd, waarvan na aftrek van alle onkosten niet veel meer dan de helft in contanten beschikbaar kwam, en die toen nog ten deele geroofd en verspild werd, kan men bij Buttikofer lezen.

Engeland heeft te Monrovia en te Carreysberg de „Development Cie.", terwijl Duitschland op de meest gewichtige plaatsen vertegenwoordigd is door het huis Woermann uit Hamburg en de Maatschappij Humplmayr en Haag te München, die o. a. bij Monrovia eene modelboerderij, „Nieuw-Beijeren" heeft gesticht. Er zijn voorts nog al eenige stoombooten, die Liberia aandoen en wel wekelijks Engelsche, Duitsche of Belgische en eens in de maand de Fransche booten van de maatschappij Fraissinet.

Op het gebied van openbare werken schijnt de republiek een toonbeeld van verwaarloozing. Toen Monrovia gesticht werd, traceerde men er een netwerk van nieuwe straten en wegen, doch de voltooiing en het plaveisel bleven achterwege. Op een afbeelding kan men zien hoe in de Ashmunstraat ter hoofdplaats het gras welig tiert, straatverlichting kent men er niet en de

huizen, met steile daken en balkons voorzien, hebben overigens een zeer primitief en eenvoudig voorkomen. Zij zijn meestal van hout al of niet in verband met baksteen of natuurlijke steen. Ook de openbare gebouwen schijnen van weinig beteekenis, al dragen zij prachtige namen. Men vindt er veel kerken, vooral voor protestanten, daar de meesten tot die belijdenis behooren. Omtrent de zonderlinge tooneelen bij godsdienstoefeningen, de extase en dweepzieke vertooningen, waartoe de lieden daarbij vervallen, vindt men het een en ander bij Buttikofer vermeld, dat geen sympathieken indruk maakt. Terwijl de haven door de eerste immigranten van kaaimuren is voorzien, werd sedert niets gedaan om deze te verbeteren of te onderhouden; een lichttoren, die men voornemens was te bouwen, is nooit voltooid en het daarvoor uit Frankrijk bestelde toestel bleef ongebruikt. Gemeenschapswegen ontbreken. Wel vindt men hier en daar bruggen en eindjes weg op initiatief der particuliere maatschappijen aangelegd, doch tot de onderlinge verbinding is het niet gekomen. Thans trachten die maatschappijen automobielen als verkeersmiddel ingang te doen vinden. Telegraphische verbinding door middel van zeekabels bestaat er niet met dit land, dat alleen op de post is aangewezen,

De koffiecultuur verkeert in een steeds toenemenden toestand van verval; in den omtrek van Monrovia ziet men slechts verwaarloosde tuinen, terwijl de gembercultuur, die vroeger van eenige beteekenis was, geheel teniet ging. Thans hebben de Europeesche en de Liberische planters zich geworpen op cacao- en caoutchouc-cultuur.

Er bestaat een schijn van militaire macht in den vorm van 1500 à 1800 gewapenden, niet veel meer dan een soort schutterij, en de zeemacht wordt vertegenwoordigd door twee kanonneerbooten, die thans wegens veelvuldige strandingen buiten dienst zijn gesteld. En toch had men wel personeel daarvoor beschikbaar, want de strandvolken, de Waï en de Kroemen, zijn zeevaarders. De laatsten worden veel op de stoombooten aangeworven en blijken buiten hun land voor ontwikkeling vatbaar, doch komen zij daar terug, dan vervallen zij weder tot hun onbeschaafden staat.

Vergelijkt men den socialen en moreelen toestand der tegenwoordige bewoners van Liberia met dien hunner voorouders, de vrijgelaten negers, dan wordt met leedwezen waargenomen: dat zij er niet op vooruit zijn gegaan, eerder achteruit. Het is er zelfs toe gekomen, dat zij, wier bestaan gegrond is op een strijd tegen de slavernij, er thans zelf slaven op na houden. De gebreken, eigen aan hun ras, zorgeloosheid en onachtzaamheid, zijn misschien nog sprekender bij hen dan bij andere kleurlingen. De menschen, die de uitgelezen kring van Liberia vormen, en hun opvoeding in Amerika of Europa ontvingen zijn zich daarvan wel bewust, en hebben er naar gestreefd om hierin, vooral door onderwijs, verbetering te brengen. Zij hebben gezelschappen opgericht en couranten, zooals de *Recorder* te Monrovia en de *Reporter* te Kaap Palmas, alsook tijdschriften die geregeld verschijnen, doch deze lofwaardige pogingen schijnen weinig resultaat te hebben.

De heer Songy zegt dat de bedoeling, die de stichters van Liberia bezielde, op zich zelf lofwaardig was, doch dat zij niettemin op eene dwaling berustte, zoowel van ethnologischen als van ethnographischen aard. De vroegere toestand der vrijgelatenen kon hun geestelijk wezen niet veranderen en in hunne halfbeschaving hebben zij zich afgescheiden gehouden, in de meening aldus hunne onafhankelijkheid beter te bewaren. Die afzondering deed evenwel de bronnen opdrogen welke deze daadwerkelijk hadden kunnen maken en brengt hen in een toestand, die ze noopt hulp bij de blanken te zoeken, tegen afstand van allerlei concessies en zulk eene verhouding kan niet blijvend zijn.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 April 1908

INHOUD.

De nood-ordonnantie van 4 Dec. 1884; — Het commercieele in het staatsboschbedrijf op Java. — Sir Richard Strachey †. — Onderwijzers voor Indië. — De Lolo's in China. — Nias. — Teleurstellende uitkomsten op decentralisatie-gebied. — Ned.-Indië als tinproducent ten opzichte van de wereldmarkt. — Het laatste verslag der Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie. — Beslaan van trekossen. — Arends-contracten. — Chineezen en auto's. — Plantgebied van suikerfabrieken. — De Inlandsche bestuursambtenaren op Java. — Het land Nanggoeng. — Engelsch of Fransch op de Lagere School. — De verslagen der Rekenkamers over 1906. — Bestrijding van woeker in Indië. — Schadelijke muskaatnoten. — Mr. Fock in de Ligue Coloniale Française. — Gisting ter Sumatra's Westkust. — De plichten der journalistiek. — De nadeelen der bestuursacademie. — Zijdeteelt op Java. — Soembawa. — Spanje en Japan. — Stoomtramwegen in Atjeh. — Inlandsche landraadvoorzitters. — Het Koloniaal Instituut te Hamburg. — De opiumregie op Bali. — Jaarmarkttentoonstelling te Soerabaja. — Atjeh-artikelen. — Het naspel van het Karang-Tengah opstootje. — Opleiding voor en vooruitzichten bij de cultuur.

De nood-ordonnantie van 4 Dec. 1884. Naar aanleiding van hetgeen Mr. Van Deventer in de *Gids* van Febr. over dit onderwerp zeide, en dat in onze Maart-afl. bl. 411 werd aangehaald, noemt Mr. N. P. van den Berg in de Maart-afl. van *De Economist*, de bedoelde opmerking volkomen juist, maar onjuist zijne meening dat de heer Van den Berg uit ,,bescheidenheid'' de zaak onbesproken liet en wel in verband met het werkzame aandeel, dat deze aan het ontwerpen en uitvaardigen dier nood-ordonnantie genomen heeft. Hij mag zich die vleiende opvatting niet laten aanleunen en dit te minder omdat niet aan de bewuste ordonnantie de redding uit den toenmaligen nood te danken is, doch enkel en alleen aan de te Amsterdam in het werk gestelde en met gelukkig gevolg bekroonde pogingen en bemoeiingen van de mannen, die ter redding van de wankelende Nederlandsch-Indische Handelsbank naast haar de Nederlandsch-Indische Landbouw Maatschappij in het leven wisten te roepen. De nood-ordonnantie werd afgekondigd in de *Jav. Courant* van 5 Dec. 1884, toen op 23 Nov. te voren het oprichten dier maatschappij reeds te Batavia bekend en het ergste achter den rug was. Dit is de reden dat daarbij in het summiere relaas, voorkomende in Mr. Van den Berg's jongste geschrift niet opzettelijk is stil gestaan. Met dat al zal de wordingsgeschiedenis dier ordonnantie niet onbesproken mogen blijven en als bijdrage daartoe publiceert de schrijver thans in extenso de Nota, die na langdurig en rijp beraad in de vergadering van de Directie der Javasche Bank met den Raad van

Commissarissen op het papier werd gebracht en op 13 Nov. 1884 door de heeren Mr. N. P. van den Berg, A. J. W. van Delden, en C. P. Lohr op eene particuliere audiëntie te Buitenzorg aan den Gouv.-Generaal Van Rees ter hand werd gesteld.

Het aldus op aandrang van de Javasche Bank in het leven geroepen ,,oogstverband'' heeft dadelijk vele goede diensten bewezen en bewijst die nog (volgens opgaven in de Koloniale Verslagen werden in 1887 134, in 1895 159, in 1900 132 en in 1906 66 acten van oogstverband verleend). Intusschen bleek de inderhaast ontworpen en samengestelde ordonnantie vooral uit een juridisch oogpunt gebreken te bevatten, die het Opperbestuur weerhielden haar den Koning ter goedkeuring aan te bieden. Men kwam echter ook in Nederland tot het inzicht, dat aan de nieuw verordende bepalingen eene juiste gedachte ten grondslag lag, en deze materie werd opnieuw geregeld bij het Kon. besluit van 24 Jan. 1886 No. 22 (Ind. Staatsblad No. 57), dat sedert ongewijzigd in werking is gebleven. Hoe dit besluit niet zonder moeite tot stand kwam, is beschreven door den toenmaligen hoogleeraar, later Staatsraad, Mr. J. P. Moltzer in eene in 1886 bij Gebr .Belinfante te 's Hage uitgegeven brochure: ,,Nederlandsch-Indisch Landbouwcrediet''.

* * *

Het commerciëele in het Staatsboschbedrijf op Java, wordt nog eens besproken door den heer A. E. J. Bruinsma in *De Indische Mercuur* van 17 Maart j.l. naar aanleiding van het voorstel van den heer Van den Wall Bake om de zaak door eene onpartijdige commissie te laten onderzoeken (zie onze April-afl., bl. 511). Daarbij wordt verwezen naar het opstel van Pan in de *Indische Gids* van 1906 II, bl. 1821. De schrijver acht het een onafwijsbare plicht van het boschbewind op Java, om bij de regeling van het bedrijf er naar te streven om het bosch en zijne producten op de minst omslachtige en voor elkeen meest bereikbare wijze ter bevrediging van bestaande en zich ontwikkelende algemeene en plaatselijke behoeften te doen strekken. Gesteld dat van een handelsstandpunt exploitatie der djatibosschen ware aan te bevelen, dan zou zij toch te ontraden zijn omdat hare toepassing het geheele doel van het boschbedrijf in gevaar zou brengen. De boschexploitatie is dus geen op zich zelf staand object, maar te beschouwen in verband met de zorg voor het behoud van de vruchtbaarheid van den bodem, de boschvernieuwing, de verpleging van den opstand, de boschbewaking en de behoeften der streken waar de bosschen zijn gelegen. Daar het niet aangaat in zuiver commerciëele zaken uitblinkende personen, hier een overwegenden invloed bij toe te kennen, is de heer Bruinsma tegen zulk eene commissie.

* * *

Sir Richard Strachey †. Terwijl in onze Februari-afl. op bl. 231 melding werd gemaakt van het overlijden van Sir John Strachey, blijkt thans dat zijn oudere broeder, een niet minder bekende persoonlijkheid, hem op 91-jarigen leeftijd in den dood is gevolgd. Het portret van wijlen dezen Luitenant-Generaal vonden wij in de *Graphic* van 22 Februari j.l. Daarbij wordt vermeld, dat hij zijn Indische loopbaan reeds begon onder de regeering van Willem IV en dat hij zeventig jaar actief werkzaam was. In 1836 trad hij in dienst bij de militaire genie der East India Company en maakte tien jaar later den Sutley-veldtocht mede. Tijdens den grooten opstand was hij Secretaris van het gouvernement der Centraal-Provincies. Hij is Secretaris geweest van het departement der openbare werken, Inspecteur-generaal voor de Irrigatie, lid van den Raad van den Onderkoning en van den Indischen Raad,

voorzitter van de Hongersnood-commissie in 1878-'80, lid van de commissie onder Lord Herschel over het Indische muntwezen, op wier aansporing zijn eigen voorstellen van vijftien jaar te voren omtrent de waardebepaling van de roepie, tot uitvoering kwamen. Naast tal van diensten door hem bewezen, was hij bovendien een verdienstelijk man van wetenschap. Hij verwierf de koninklijke medaille van de Royal Society voor zijn onderzoekingen op het gebied van natuurkundige en plantkundige geographie. Hij was 22 jaar lang voorzitter van den Meteorologischen Raad, Fellow van de Royal Society en L. L. D. van Cambridge. Van verschillende door hem geschreven werken is dat, hetwelk hij met zijn broeder samenstelde, „Finances and Public Works of India" een der meest bekende.

* * *

Onderwijzers voor Indië. Bij het vele geklaag over de positie der onderwijzers in Indië en het minder of meer bedekt afraden van het zich verbinden aan dien dienst, is het zeker voor de jonge aanstaande onderwijzers in Nederland van veel belang in het *Algemeen Handelsblad* een stem van een Oud-Indisch gast te vernemen, het bekende oud-schoolhoofd te Soerabaja, den heer K. J. Razelius, thans Arrond.-Schoolopz. te Haarlem, die een tweetal moties als uitgangspunt neemt, welke met algemeene stemmen op de vergaderingen van 26 en27 Dec. 1907 van het Ned.-Indische Onderwijzers-Genootschap te Semarang werden aangenomen. De kern der eerste motie is, dat het N. I. O. G. aan solliciteerenden wel volledige inlichtingen wenscht te verstrekken omtrent de voor- en nadeelen aan den Indischen dienst verbonden, maar dat men *vooralsnog* geen advies verleent, als deze komen met de vraag: „Zal ik mij als onderwijzer aan den Indischen dienst verbinden, ja of neen?

Terwijl het den schrijver een raadsel is waarom een rechtstreeksch antwoord op die vraag wordt ontweken en hij niet aan insinueeren doet, stelt hij vierkant deze vraag: „Moet de uitzending van onderwijzers uit het moederland stop gezet worden om zoo de Regeering te noodzaken in te gaan op de herziening der bezoldigingen op den voet der door het N. I. O. G. ingediende voorstellen?"

Hij geeft daarna een uitvoerige uiteenzetting van de dienstvoorwaarden en levensomstandigheden van den Indischen onderwijzer, vergeleken met dien in Nederland en komt tot de conclusie, dat de maximum-salarissen der onderwijzers 1ste en 2de klasse geen herziening behoeven: „Daar kunnen de heeren het niet alleen mee doen, maar zij mogen m.i. hoogst dankbaar zijn voor een maatschappelijke positie, waaraan een welvaren verbonden is, waarvan zij wis en zeker niet hebben gedroomd in de dagen toen zij — als ik — nog onderwijzer in den dop waren". Al verwacht de schrijver zich ook het woord „ronselaar" naar het hoofd te zien werpen, hij is er zeker van dat zij, die zijn schrijven gelezen en zijn raad opgevolgd zullen hebben, zich zijner dankbaar zullen gedenken.

* * *

De Lolo's in China. In *l'Illustration* van 22 Febr. j.l. vindt men afbeeldingen en een voorloopig bericht omtrent een aan den kapitein d'Ollone (dezelfde, die in 1898-1900 den tocht van de Ivoorkust naar Soedan maakte, vermeld in deze afl. op bl. 658) door den Franschen Minister van Onderwijs en de Société de Géographie opgedragen zending naar het gebied der onafhankelijke Lolo's, die in de Chineesche provincie Tzetsjoean het gebergte Taliang-tsjan bewonen. De tocht begon in Dec. 1900 te Yun-Nan-Sen, waarheen kapitein d'Ollone zich begaf met de luitenants der artillerie Fleurelle en

Lepage en den wachtmeester Eugène de Boive. Daar gekomen verdeelde de zending zich in twee groepen. De beide luitenants doorkruisten de provincies Yun-Nan en Kwei-Tsjoe. De beide anderen gingen door het landschap Kien-Tsjang langs weinig bekende wegen naar Ning-Yuen-Foe, waar de apostolische pro-vicaris van Kien-Tsjang, Pater Guébriant zich bij hen voegde om zijn invloed en kennis ter beschikking van de onderzoekers te stellen. Het land van de Lolo's, dat het doel van de verkenning was, wordt ten noorden begrensd door de niet te overschrijden rivier Tong-Ho, terwijl aan de zuidzijde zich een complex hooge bergen bevindt, waardoor de Blauwe Rivier als in een diepe sleuf tusschen muren van 2000 M. wordt besloten. Reeds tal van reizigers zijn tot dicht bij dit ongastvrije oord genaderd, doch eerst aan d'Ollone is het gelukt deze geheimzinnige streek te betreden, waar men bergtoppen vindt van 5000 M. hoogte en waartoe slechts bergpassen toegang geven, die 3000 M. boven de zee liggen. Van Ning-Yuen-Foe ging de tocht ongeveer in eene rechte lijn oostwaarts om ten slotte een weinig bezuiden Lei-Po-Ting aan de Yang-Tze-Kiang uit te komen. De beschrijving van den tocht door deze drie ongewapende Franschen gedaan, zal later verschijnen. In afwachting worden in de genoemde illustratie eenige typen afgebeeld van dit merkwaardige volk, van groote gestalte, met scherpe onverschrokken gelaatstrekken, dat zich daar geheel onafhankelijk handhaaft. Naar hun zeggen zijn zij afkomstig uit een streek ergens tusschen Birma en Tibet. Zij verrichten zelf geen handenarbeid en laten slaven voor hen werken, waartoe zij van tijd tot tijd met gewapende benden invallen in de vlakte ondernemen. Zij verrassen dan de Chineesche garnizoenen, die in gebrekkige fortjes waken voor de veiligheid der landbouwers. Van deze worden er een massa buitgemaakt en als een kudde naar de gure hoogvlakte van den Ta-Liang-Tsjan gedreven, waar zij het land moeten bewerken, totdat hun aantal door het ruwe klimaat zoo geslonken is, dat een nieuwe rooftocht noodzakelijk wordt. Verscheidene malen hebben de Chineezen getracht die tegenstanders te onderwerpen, doch steeds te vergeefs. De Lolo's, alleen gewapend met lansen van 5 à 6 M. lengte en met bogen, weten, verscholen in hun ontoegankelijke ravijnen, zelfs met geweren gewapende benden gevangen te maken of te vernietigen. De heer d'Ollone vond de ontdekte stammen dapper, te goeder trouw aan het eens gegeven woord en hoffelijk voor de gasten, die zij toelieten. Waar de reis dikwijls gevaren opleverde, was dit meer wegens den wilden en ruwen toestand van het terrein, dan wegens de menschen.

* * *

Nias. Een telegraphisch bericht van 9 Maart j.l., geseind aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, dat de stafkapitein Baerveldt met vier brigades marechaussees naar Nias vertrokken was „ter verkenning en pacificatie", deed vermoeden dat op dit eiland (waarover het laatst in onze revue gesproken is in den vorigen jaargang II, bl. 1598) bestaande conflicten weder op hardhandige wijze staan opgelost te worden.

Bij Gouvs. besluit van 1 Dec. 1906 No. 1 werd de residentie Tapanoeli, waaronder Nias ressorteert, opnieuw ingedeeld. Nias werd toen eene afdeeling dier residentie onder een controleur van Goenoeng Sitoli als standplaats. Blijkens het politiek verslag van Nov. 1907 was de toestand er gunstig doch bij het doortrekken van Sifalage, het centrum der koppensnellers werd, blijkens een recent rapport tegenstand geboden en redde het flink optreden der gewapende politie, welke den controleur vergezelde, den toestand door eene goed gelukte omtrekking waardoor aan het verzet, zonder verliezen onzerzijds, een einde kwam.

In de *N. R. Ct.* van 15 Maart wordt uit de Kol. Verslagen een historisch overzicht van het in de laatste jaren op Nias voorgevallene gegeven en daaruit blijkt, dat bij dit verzet door het vuur der politiedienaren eenige vijanden, waaronder twee hoofden, sneuvelden. Dit feit zal hebben doen inzien, dat het op de tot nu toe gevolgde wijze niet ging en de aanleiding zijn geweest tot het zenden der troepen, die daar een zware en langdurige taak wacht. Nias is niet minder dan 4500 K.M². groot en telt eene bevolking van, laag geschat, 250,000 zielen. Veel eenheid is in die bevolking niet; de Zuid- en Noord-Niassers toonen zooveel verschil in taal, zeden en gewoonten, dat het wel schijnt of het twee onderscheidene rassen zijn. Alleen in het z.g. rapat-gebied van Goenoeng Sitoeli, van Ooedjong Gomoh tot Larago, een gebied van een 16 K.M. lang en een 8 K.M. breed kan men zeggen, dat ons bestuur inderdaad invloed heeft. Daar namen ook talrijke vluchtelingen voor de woeste benden uit de onrustige Zuiderdistricten de wijk; die terreinstrook is dan ook zeer dicht bevolkt. In hoeverre inderdaad ons bestuur in de laatste jaren invloed heeft gekregen ten N. van de denkbeeldige lijn van Oedjong Seromboe aan de Westkust naar Oedjong Goenoeng Lemboe aan de Oostkust — in het K. V. van 1904 meende men, dat dit gebied als rechtstreeks bestuurd kon worden beschouwd — zal nu wel spoedig blijken. In Midden- en Zuid-Nias moet nog zoowat alles gedaan worden, dat staat wel vast.

Wat de terreinmoeilijkheden betreft, het eiland is bezaaid met hoogten, slechts aan de Oostkust van Oedjong Gido Ketjil tot Oedjong Tjoani en aan de Noordkust vindt men niet uitgestrekte vlakke gedeelten. De wegen zijn nog in wording, de rivieren weinig geschikt voor transport te water. In Noord-Nias liggen de dorpen meest als arendsnesten op den top van een heuvel, waarvan de toegang slechts met ladders mogelijk is en in Zuid-Nias is elk dorp dubbel ommuurd en dus een versterking op zich zelf.

In de *N. R. Ct.* van 18 Maart is opgenomen, wat de heer P. te Wechel te Scheveningen, 1ste luitenant der Infanterie O. I. L. aan de gegeven berichten over Nias toevoegt. In de maand Juni van 't vorige jaar begaf zich de Resident, aan wien schrijver met 35 bajonetten werd toegevoegd, naar Goenoeng Sitoli, om vandaar uit met de twee op Nias geplaatste controleurs een kustreis langs het zuiden van het eiland te maken. Den 27en Juni werd gedebarkeerd te Ono Limboe, waar een 5-daagsche landreis aanving in een streek, te voren nog door geen gouvs. ambtenaar bezocht. Het koppensnellen bleek hier met het heidensche bijgeloof het alles beheerschende misbruik te zijn; de onveiligheid van personen en goed is zoo groot, dat er van eigenlijk gezegden landbouw geen sprake is. Alles leeft met elkaar in oorlog en ook op Zuid-Nias is elk dorp een soort van rotsvesting. De onzindelijkheid is er verregaand. Bij aankomst in een zwaar versterkten, doch niet kwaadgezinden, kampong werden door den radja haastig een hoop menschenschedels in een vat geworpen, om ze aan het oog te onttrekken. De toestand in dit heidensche land maakt in één woord een diep ongelukkigen indruk.

Na weder scheep te zijn gegaan werd verder Zuidwaarts gestoomd langs de kampongs Bawachanova en Hilichanova, waar het in de *Ind. Gids* 1907 II bl. 1599 medegedeelde plaats had, dat hier nader omschreven wordt. Het toen vernielde huis van den radja van eerstgenoemde kampong kon gelden als een fraai voorbeeld van Niassche bouwkunst. Maar ook hier was de bouwkunst het eenige blijk van beschaving; aan de uitstekende gebinten waren nog onlangs gesnelde menschenkoppen ten toon gesteld.

Uit het omstandig verhaal van het optreden der inboorlingen blijkt, dat in Nias krachtige maatregelen gerechtvaardigd zijn. De anarchie, de bloedige oorlogen en gruwelijke sneltochten maken er iedere beschaving onmogelijk en

de schrijver meent, dat het militair optreden volstrekt geen afbreuk zal doen aan de loffelijke wijze, waarop de controleur van Goenoeng Sitoli gepoogd heeft met een handjevol pradjoerits het beschavingswerk — ook buiten het rapatgebied — aan te vragen en door te zetten.

De *N. R. Ct.* toegevende dat die barbaarsche toestanden vroeg of laat tot een ingrijpen onzerzijds moesten leiden, meent echter dat wij op het oogenblik tot een nauwere aanraking met de bevolking gedwongen worden, doordat wij bescherming moesten verleenen aan de zendelingen, die steeds meer het binnenland introkken. Eenmaal officieel in kennis met de bestaande ernstige misbruiken, moesten wij daartegen wel optreden en zoo liepen wij regelrecht toe op de nu gelaste ,,verkenning en pacificatie''.

* * *

Teleurstellende uitkomsten op decentralisatie-gebied. De *Nieuwe Courant* van 17 Maart vestigde er de aandacht op dat het op 17 April 1908 drie jaar geleden zal zijn, dat aan de Indische Decentralisatiewet van 1903 een begin van uitvoering werd gegeven door de opening van de eerste zitting van den Bataviaschen Gemeenteraad. Sedert dien tijd is er in Indië officiëel heel wat op het gebied der decentralisatie geschied. In theorie is het werk een heel eind op streek, in de practijk minder. Het blad durft zeggen, dat het in de gemeente- en andere raden een dooie, vervelende boel is. Leven gaat er niet van uit; de zaken gaan er wegens hun arbeid niet beter om. Het eenige wat men gekregen heeft is een aantal ambtelijke complicaties, quaesties, wrijving en rompslomp. Het blad zoekt de fout niet in het wezen der instellingen zelf, doch in het gemis in de Raden van personen van initiatief en bezieling, die het verstaan de leiding te nemen en alreeds door hun aanwezigheid belang aan de instelling te geven. In de tweede plaats zou voor het slagen van het decentralisatiewerk noodig zijn het optreden als vertegenwoordiger der regeering daarbij, van een niet alleen kundig en bekwaam man, maar van iemand van scheppende kracht en ideaal, iemand van werkelijk hoogere begaafdheid, die zijn arbeid niet enkel als van administratieve, maar ook en vooral als van politieke (in de hoogere en betere opvatting des woords) beteekenis beschouwt, die èn raden èn regeering weet te boeien en mede te sleepen. In dit licht worden de tegenwoordige titularissen te veel uitsluitend administrateurs geoordeeld en meent de *N. Ct.* dat er eens iemand van buiten in zou moeten komen. Zij beveelt aan om bij een aanstaande aanvulling van den Raad van Indië het oog te laten gaan over de zeer bekwamen in Nederland.

Het *Alg. Hbl.* van 21 Maart j.l. vreest dat het moeilijk zal vallen zoo iemand te vinden, vooral wat aangaat den laatsten hierboven vermelden eisch. Het meent de oorzaak van het verschijnsel niet beter te kunnen aantoonen, dan door eene verwijzing naar de tegenstelling tusschen de Engelsche en Nederlandsche werkwijzen en zegt: ,,Op het oogenblik is men in Engelsch-Indië ook op het gebied der decentralisatie werkzaam. Er moet worden onderzocht of aan de daar reeds bestaande decentralisatie geen uitbreiding kan en moet gegeven worden. Dat onderzoek ziet men echter ginds niet aan den eenling, maar aan eene commissie toevertrouwd, die ook weer niet als ten onzent zich in een waas van geheimzinnigheid hult, maar openlijk adviezen inwint en daaraan de grootst mogelijke publiciteit geeft. Het voordeel van zulk een werkwijze is, dat gedurende den, voor schifting en studie van het bijeengegaarde materiaal benoodigden tijd, de openbare meening tevens haar oordeel daarover kan laten gaan om een weg te zoeken in alle tegenstrijdigheden, welke zich voordoen. De openbare meening kan zich dan tevens een begrip vormen van den omvangrijken arbeid, welke aan die studie vastzit, en zal

zich dus zeker minder met overdreven verwachtingen vleien, dan wanneer, als ten onzent, de uitkomst eene verrassing moet zijn".

De *N. Ct.* van 23 Maart verwacht weinig heil van commissoriale onderzoekingen en gelooft, dat het *Hbl.* te pessimistisch is, als dit wanhoopt aan het vinden van een geschikt persoon in de hoogere ambtenaarskringen van ons vaderland.

Wat betreft de waarde van commissoriaal werk sluiten wij ons geheel bij de *N. Ct.* aan en het is wel merkwaardig, dat de praktijk met betrekking tot Britsch-Indië ten slotte geheel anders blijkt, dan hetgeen het *Hbl.* ons ten voorbeeld wil stellen. In het weekblad *India* leest men dat de correspondent te Calcutta op 30 Jan. j.l. aan de *Manchester Guardian* schreef: „It cannot be said that the Decentralisation Commission, which has now resumed its sittings in Calcutta, is making a favourable impression on the official classes or on Indian leading men. Some prominent members show a tendency to dogmatise on the strenght of their very brief stay in the country, while others do not disguise their complete ignorance of Indian conditions".

Men is ook genoodzaakt geweest het in het openbaar hooren van ambtenaren te staken omdat, naar die correspondent vernam, sommige secretarissen van gewestelijke besturen, voor zich zelf en namens hunne administraties, de centrale regeering critiseerden. Daar de grenzen van de inlichtingen, die binnen het arbeidsveld der commissie vallen, vrij rekbaar zijn, zou een oordeel over het Britsche Ministerie zelfs daarbinnen kunnen vallen, omdat dit zijne bemoeienis in later jaren niet alleen over zuiver administratieve, maar ook over financieele en handelszaken heeft uitgebreid.

Volgens een particulier bericht zoude de koninklijke commissie voor de decentralisatie haar arbeid bekort hebben en de president Hobhouse reeds op 11 April van Bombay naar Engeland vertrekken. In het parlement heeft de Minister Morley op 18 Maart gezegd, dat hem van een bekorting van het onderzoek in Indië niets bekend was, doch toegegeven dat de president om redenen buiten den arbeid der commissie veertien dagen eerder terug kwam.

* * *

Nederlandsch-Indië als tinproducent ten opzichte van de wereldmarkt was het onderwerp eener lezing door den heer W. de Jongh, vroeger spoorweg-ingenieur thans directeur der Billiton-Maatschappij op 17 Maart j.l. in het *Indisch Genootschap* te 's Hage gehouden nadat hij ingevolge opdracht dier maatschappij in de gelegenheid was geweest de groote tincentra in Azië en Europa te bezoeken. Blijkens het in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* opgenomen verslag dier lezing begon de spreker met te wijzen op de groote schommelingen welke zich in den prijs van het artikel op de wereldmarkt voordeden, waarbij de laagste van 31 cent in 1878, de hoogste van 127 cent per Amst. pond in 1906 voorkwamen, terwijl in 1907 de grootste prijsafwijking 66 cts. bedroeg. Waar de tinproductie aan goede en kwade kansen bloot staat, geloofde de spreker evenwel niet dat wij in de eerste vijf jaar uiterst lage prijzen tegemoet gaan. De tinafzet is stabiel. Tin dient als toeslag bij vele alliages en de goede eigenschappen van het metaal wegen op tegen het voordeel van goedkooper surrogaten. Met Amerika nemen Engeland en Duitschland het $\frac{3}{4}$ der consumptie op en de geldcrisis in die landen verklaart mede de scherpe daling van den prijs van het tin op de wereldmarkt. De wereldproductie bedraagt hoogstens 100,000 ton, volgens den spreker aldus verdeeld: de Federated Malay States 52,000 ton, Nederl.-Indië 18,400 ton, Bolivia, 15,600 ton, Australië 6600 ton, Engeland 4700 ton, diverse 700 ton.

Terwijl hier de belangrijke bijzonderheden over de oudere en nieuwere wijzen van tinwinning achterwege worden gelaten, zij slechts de opmerking vermeld, dat moderne methoden in de plaats van de oude treden, ten einde ook de ontginning van de arme alluviale lagen op Malakka mogelijk te maken. Op den duur zal hieruit een nieuwe bloei van de tin-productie voortkomen; die wordt alleen nog tegengehouden omdat het grootste deel der tinhoudende gronden aldaar in handen van Chineezen is. Met het oog op den tinrijkdom der alluviale lagen van Banka, acht spr. het niet gewenscht de tinproductie daar zóó op te voeren, dat die lagen in korten tijd zijn uitgeput en dat nog wel bij de tegenwoordige lage prijzen. Veel beter is het arme en rijke lagen dooreen volgens een vast plan te ontginnen en van de hooge prijzen gebruik te maken om een meer technische wijze van winning en onderzoek in te voeren. Voorts hoopte hij dat in het vervolg bij de begrootingen het beschikbare quantum nauwkeuriger worde bepaald. Te hooge cijfers prikkelen onnoodig de reeds zoo groote gevoeligheid van de tinmarkt. Ware de geheel onjuist gebleken hoogere raming der opbrengst met 2000 ton achterwege gebleven, dan was het in het begin van 1908 niet noodig geweest den tinprijs van 85 op 75 cents per Amst. pond te doen dalen. De baissiers hebben thans gegronde reden tot klagen over de onjuiste raming, waarop hun berekeningen waren gebaseerd. Ten slotte sprak spr. de hoop uit, dat de Indische regeering in het vervolg in overleg zal treden met bevoegde personen in de Malay States omtrent de hoeveelheid tin, die de markt in de naaste toekomst verdragen kan, ten einde productie en afzet daarnaar te kunnen regelen.

Het verslag van de lezing en van de gevoerde debatten gaf aanleiding tot een ingezonden stuk van den heer P. H. Bicker in de *N. R. Ct.* van 20 Maart, waarin deze zegt, dat in het door den heer De Jongh medegedeelde veel goeds voorkomt, theoretisch, doch onmogelijk in de praktijk. De Straitsaanvoeren bedroegen in 1907: 52,524 tons, de Banka-productie boekjaar 1906/7 11,566 tons en die van Billiton en Singkep respect. 3791 en 406, totaal 15,763 tons, zoodat de productie van 18,400 voor Ned.-Indië circa 17 pCt te hoog is opgegeven. Waar de Indische productie zoo klein is vergeleken met die van de Straits, wordt het denkbeeld van een overleg omtrent de op de markt te brengen hoeveelheid al te dwaas geacht en zou den indruk geven van een smeekbede aan den kolos gericht, om den kleinen man niet te verpletteren.

Bij de discussie haalde Mr. Abendanon het oude paard weder uit den stal om een proef te nemen met het veilen van een deel van het Banka-tin in Indië. Dat zou aan de regeering natuurlijk vracht, assurantie, enz. besparen, doch het spreekt van zelf, dat de koopers op die onkosten zullen rekenen. Ook worden die veilingen in Indië niet zonder onkosten gehouden. De heer De Jongh zeide zelf in zijn repliek, dat een deel van het Billiton-tin te Singapore verkocht wordt, omdat die plaats meer in verband staat met de Londensche markt. Op Java bestaat in het geheel geen tinmarkt en de heer B. vraagt hoe men eenigszins gelooven kan daar met eenig succes veilingen te houden, tenzij men het alleen zou doen om de Indische makelaars wat courtage te laten verdienen; men zegge dit dan ten minste ronduit. Proefnemingen zijn heel gevaarlijk en door de prijsschommelingen is nooit met zekerheid te constateeren waar de beste uitkomsten verkregen zullen worden. Men verkoope dus daar waar een markt is. (Men zie *Ind. Gids* 1903 I, bl. 87).

Een polemiek over tinveilingen in Indië tusschen A. T. W. te Brussel en den heer P. H. Bicker vindt men nog in het *Alg. Hbl.* van 1 April 1908.

* * *

Het laatste verslag der Zuid-Nieuw-Guinea-expeditie is vervat in het 57ste Bulletin der *Mÿ. t. bevord. v. h. Nat. Onderzoek* (zie Febr.-afl., bl. 232), ditmaal vergezeld van een kaartje op de schaal 1:3,000,000, waarop van de Argoenie-baai tot de Bensbach-rivier al het thans ter zuidkust van Nieuw-Guinea bekend gewordene is geschetst. Ook is er eene afbeelding bij naar de teekening van den Wilhelmina-top, zooals die door den heer Van Nouhuys gezien werd op 4° 15′ 30″ Z.Br. en 138° 40′ 40″ O.L. ter hoogte van pl.m. 4500 M. in peiling r. w. N 1° 22′ O. vanaf Bivak-eiland. Men vindt hier de beschrijving van een tocht van de heeren Lorentz en Van Nouhuys langs de Reiger-rivier, op 25 Sept. begonnen met een stoomsloep en den volgenden dag per prauw voortgezet tot 4° 44′ Z.B. en 139° 2′ O.L., doch op den terugweg op 28 Sept. had men het ongeluk, dat de prauw omsloeg en het grootste gedeelte der goederen, waaronder de vuurwapenen, verloren gingen. Gelukkig dat men niet aangevallen werd, hoewel er wel menschen in de buurt bleken te zijn. Ook de terugtocht met de stoomsloep had nog veel moeilijkheid wegens het vallen van het water. Toen men op 2 Oct. op Bivak-eiland was aangekomen, had men het geluk het Sneeuwgebergte in het zicht te krijgen: „Hoe lang zal het nog duren, voordat deze sneeuwvelden voor het eerst door een Europeaan zullen worden betreden?"

Op 4 Oct. werd een andere zijrivier, de Dumas-rivier een eind opgevaren, welke rivier druk bezocht bleek door Papoea's; overal zag men hutten, waaronder pas opgerichte, en prauwen, doch geen menschen. In verband met het geringe personeel, waarover men beschikte, werd het niet raadzaam geacht verder te gaan en des middags naar het stationschip de „Zwaluw" terug gekeerd. De „Valk" kwam eerst 22 Oct. met den heer Hellwig en nu werd met het opbreken een aanvang gemaakt en op 25 Oct. het anker gelicht, terwijl de „Zwaluw" achterbleef ter beschikking van het „Exploratie-detachement". Dit had een kamp aan de Z.kust bij de Wamal-rivier, waarmede op 27 Oct. vergeefs getracht werd communicatie te krijgen, hetgeen door de hooge deining mislukte. Op 28 Oct. was men te Merauké terug. Men kreeg daar bericht, dat de „Valk" de expeditie naar Java terug mocht brengen, doch wegens verschillende omstandigheden had het vertrek eerst op 1° Dec. plaats. Op 14 Nov. bezocht de heer Lorentz met Van Nouhuys Thursday Island en ook Hammond Island, terwijl laatstgenoemde een tocht rond Thursday Island maakte. „Alhoewel de plaats zelf geen vroolijken indruk maakte, is de ligging met de op de reede liggende sierlijke parelschoeners zeer schilderachtig, vooral het uitzicht van uit het huis van den daar gevestigden bestuursambtenaar H. Millman, die ons met zeer veel voorkomendheid heeft behandeld, is zeer mooi", zegt de heer Lorentz.

Van de werkzaamheden van het zooeven genoemde exploratie-detachement wordt door Pionier in de nummers van 19 en 20 Maart j.l., Eerste blad B, der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* trouw verslag gegeven en bij dit laatste gedeelte is ook een overzichtskaartje op de schaal 1:500,000 gevoegd van het tusschen 21 Aug. 1907 en 8 Jan. 1908 geëxploreerde terrein, dat ten westen door de Moeli of Prinses Marianne Straat, ten noorden door de Digoel-, ten oosten door de Bian-rivier en ten zuiden door den Oceaan wordt begrensd, een stuk terrein zoo groot als half Nederland. Van uit het bivak te Gélieb aan de monding van de Wamal-rivier werd o.a. van 7-13 Nov. een tocht gemaakt onder kapitein Daam naar de landstreek Makkleeuw, ongeveer in het midden van het bedoeld terrein, waar men aanraking had met de bewoners van een groote kampong. Ondertusschen was kapitein Gooszen er den 9den op uit gegaan om te trachten de Digoel te bereiken, doch na allerlei moei-

lijkheden bleken de gidsen de expeditie evenals een vorige maal weder aan een punt van de Prinses Mariannestraat te hebben gebracht, een water steeds door hen Moeli genaamd, welk woord nu blijkt „west" te beteekenen. Op 24 Nov. kwam de „Valk" op de reede van Gélieb om de expeditie over te brengen naar Kabtèl, het voor stoomschepen hoogst bereikbare punt op de Bianrivier. Het voornemen was van daar landtochten te ondernemen naar het landschap Toemidé en met het sloepenmateriaal de Bian- en de Boelakarivieren verder te verkennen. De bevolking in de buurt van Kabtèl moet zeer welgezind zijn, zoodat men daar alle inlichtingen en aanwijzingen zal kunnen verkrijgen. Bij aankomst was er echter niemand; de „Valk" ging weder naar de kust terug en allerlei tochten werden gemaakt, waarvan hier kortheidshalve geen verslag is te geven, doch alleen zij vermeld hoeveel ontbering die kosten, als menigmaal zelfs geen drinkwater te vinden is en de moerassen den doortocht bijna ondoenlijk maken. Van een punt Owi, aan de Bian, bereikte men na veel moeite de strandkampong Sanggasé en het is een succes als men leest dat hier de toestand zooveel beter is dan vroeger: „Thans bleven de menschen kalm aan 't werk in hun aanplantingen en groetten ons in 't voorbijgaan".

Verschillende verkenningstochten worden beschreven, de Boelaba-rivier, de Damies, de Mauwékere en de Mobke, alle zijrivieren, werden onderzocht. In Makkleeuw was de bevolking zeer behulpzaam en rustig. „We kwamen immers om te zien (kiend-kiend) en evenals z i j het aardig vonden o n s, poe-anim, te zien, eveneens stelden w i j er belang in met h e n kennis te maken. Dat begrepen ze! Van uit Sanggasé was de roep van de uitwerking onzer karabijnen tot hier doorgedrongen en met rustte niet, voordat ook hier door een paar flinke, dikke boomen was heen geschoten. Hoofdschuddend bekeken en betastten ze de kogelgaten. Neen, tegen zulke wapens konden ze niet op. De kompanie was hun de baas, ze zouden doen wat van hen verlangd werd. Bovendien we kwamen nu overal, wisten overal den weg, waar zouden ze zich moeten bergen".

Als slot wordt een zware tocht langs het strand van den Bian-mond naar de Merauké beschreven, waar men na 20 weken van hoogst vermoeiende tochten eindelijk weder wat op zijn verhaal kon komen, om na eenige dagen opnieuw aan het werk te gaan. Als een gunstig teeken van rust onder de bevolking wordt vermeld het intrekken der bezettingen van de bivakken te Sanggasé en het meer westelijk aan de kust gelegen Okaba, op welke laatste plaats nu gewapende politiedienaren gestationneerd worden die door aanhoudende patrouilles voeling met de bevolking zullen houden.

* * *

Beslaan van trekossen. Aan een particulier schrijven uit Deli ontleende de *Nieuwe Courant* van 19 Maart de opmerking, dat de Klingaleezen, ter Sumatra's Oostkust aanwezig, zulk een buitengewone handigheid hebben in het verzorgen van rundvee. Kleine jongens ziet men een heele kudde Bengaalsche melkkoeien drijven of een paar groote karbouwen met horens van een halve meter lengte besturen. Een eigenaardigheid is verder, dat de trekbeesten, welke langs grindwegen moeten gaan, op Deli even goed als de paarden worden beslagen. Met een paar strikken en lange touwen weten ze het beest daartoe machteloos te maken; ze trekken zijn pooten bij elkaar, laten het zoodoende op den grond vallen en volbrengen dan heel kalm de operatie: een klein stukje ijzer wordt onder ieder stuk hoef gezet. Alleen een kling zal zooiets doen en toch is het praktisch. Er zijn nu van gouverne-

mentswege een twintigtal van die eigenaardige hoefsmeden naar Semarang gezonden, met de bedoeling deze kunstbewerking ook daar ingang te doen vinden.

Naar aanleiding van dit bericht schrijft iemand uit Hengelo in de *N. Ct.* van 26 Maart, dat het beslaan van trekossen in ons land geen nieuwigheid is. De schrijver zag die operatie vóór 20 jaren meermalen uitvoeren bij de trekossen, die de Brouwerij daar ter plaatse er toen op nahield. Men deed het niet op zijn Klingeleesch, maar uit de hand. De beesten zijn er vrij geduldig bij, maar als het hun verveelt, trekken zij het been even heen en weer en dan waren geen drie man in staat dat lichaamsdeel vast te houden.

* * *

Arendscontracten. In de *Nieuwe Courant* van 23 Maart j.l. wordt er op gewezen, dat in de *Java-Bode* een protest is opgenomen tegen hetgeen die courant op 19 Jan. te voren had medegedeeld betreffende een uitgevaardigd verbod tot het sluiten van zulke contracten. In onze Jan.-afl. bl. 79/80 is vermeld waarop die contracten berusten, en de *N. Ct.* legt nu nader uit, dat de regeering natuurlijk niet heeft gedecreteerd: „er mogen geen Arendscontracten meer bestaan", maar uitdrukkelijk heeft gelast, dat bij het sluiten van grondhuurcontracten alle bestuursinmenging of dwang moet worden vermeden, wat vrijwel gelijk staat met verbod, want zonder deze zijn die overeenkomsten misschien wel in een enkele gemeente, maar over geheele districten niet mogelijk. Dit wordt geheel bevestigd door den fabrikant, die in de *J.-B.* een pleidooi voor de Arendscontracten houdt. Hij zegt o.a. dat, om aan het verlangen van wijlen den heer Arends te voldoen (dat de fabrikanten het bedrag van de grondhuur zouden opvoeren tot de volle landrente van alle rijstvelden voor den inhuur van ⅓ dier gronden), de fabrikanten den eisch stelden dat zij meer zekerheid zouden krijgen van steeds over de benoodigde hoeveelheid grond te kunnen beschikken. Hiertegen zou de eenige grief kunnen zijn, dat iedere inlander ⅓ van zijn grond m o e s t afstaan, dat de meerderheid de minderheid eenigszins d w i n g e n kon, waardoor tevens het geknoei van enkele slechte elementen in de dessa ophield.

De *N. Ct.* acht deze woorden van een groot voorstander der zaak zeer welsprekend, omdat niemand anders dan het bestuur aan dien eisch der fabrikanten kan voldoen en die zekerheid niet zonder dwang is te waarborgen, welke dwang of pressie van welke zijde ook uitgeoefend, niet past in het kader van de tegenwoordige grondhuur-regeling.

* * *

Chineezen in auto's. In Staatsblad 1904 No. 378 is met betrekking tot het passenstelsel een nieuw artikel 4*a* vastgesteld, luidende: „Personen, met inlanders gelijkgesteld, die ingezetenen zijn van Nederlandsch-Indië, zoomede buiten Java en Madoera gevestigde Inlanders, te goeder naam en faam staande ,kunnen van het Hoofd van het gewest hunner inwoning eene schriftelijke vergunning bekomen om op Java en Madoera — zonder voor elke reis van een pas te zijn voorzien — zich per spoor of tram te begeven naar aan de spoor- of tramlijn gelegen hoofdplaatsen van gewesten, afdeelingen en districten in één of meer in die vergunning aangeduide residentiën, Soerakarta en Djokjakarta uitgezonderd. Deze vergunningen, welke te allen tijde kunnen worden ingetrokken, worden uiterlijk voor den tijd van één jaar verleend, enz.

Onlangs ontleende de *N. R. Ct.* aan de *Java-Bode* het bericht, dat een Chineesch ingezetene het verzoek gedaan had om voor zich, zijne echtgenoote en minderjarige kinderen zulk een vergunning te krijgen voor het bezoeken

van de bedoelde plaatsen per automobiel. In verband met eene voorgenomen wijziging van het passenstelsel, heeft de Gouv.-Gen. het naar aanleiding daarvan wenschelijk geoordeeld, dat reeds nu aan te goeder naam en faam bekende Vreemde Oosterlingen, de begeerde vrijheid van beweging verleend wordt en te kennen gegeven, dat hij er geen bezwaar tegen heeft, dat voortaan aan eigenaren van automobielen, die in het bezit zijn van eene vergunning als bedoeld in St. 1904 No. 378 desgewenscht wordt toegestaan dat zij, hunne echtgenoote en kinderen de in die vergunning bedoelde reizen in plaats van per spoor of tram, per automobiel maken.

Voor de leveranciers van deze voertuigen is dit besluit zeker een buitenkansje en voor degenen, die Indië eenige jaren geleden verlieten, geeft het een eigenaardigen kijk op de veranderde tijdsomstandigheden.

* * *

Plantgebied van suikerfabrieken. In het *Alg. Handelsblad* van 23 Maart j.l. wordt uit de *Java-Bode* een tegenspraak opgenomen van een uit Batavia aan het *Soerab. Handelsblad* geseind bericht, dat de regeering doende zou zijn om voor elke suikerfabriek een rayon vast te stellen tot tegengang van het streven der suikerindustrie om boven het toegestaan maximum van den aanplant te gaan door middel van contracten met de bevolking. De *J.-B.* is in staat mede te deelen, dat van de invoering van een maatregel van die strekking geen sprake is. Voor bestaande misstanden zouden daarbij andere in de plaats kunnen treden. In de eerste plaats is het — daargelaten of de regeering tot die wijziging der onder bepaalde voorwaarden verleende vergunningen wel bevoegd zou wezen — volstrekt niet zeker dat toch niet inbreuk op de bepaling gemaakt zou kunnen worden, als een fabriek, binnen het rayon van een ander, inlanders overhaalde om zelf riet te planten en dit later aan deze te verkoopen. Verder zou elk fabrikant bij gemis aan concurrentie binnen zijn rayon vrij spel hebben met betrekking tot de hoegrootheid der uit te keeren huursommen, daar de inlander door chronisch geldgebrek en pressie van mindere hoofden meestal niet vrij is. Nu heeft men wel als correctief het vaststellen van minimum-huurprijzen aanbevolen doch in de praktijk zou zulk een voorschrift moeilijk zijn te handhaven en bovendien zou het aan de huurovereenkomsten het vrijwillig karakter ontnemen. Het rayonstelsel zou overigens niet strekken tot tegengang van overschrijding der toegestande maxima rietaanplant, maar wel tot fnuiking van deloyale concurrentie. Tegen het eerstvermelde euvel zijn de bepalingen voldoende, die daarop boete en zelfs intrekking der vergunning als straf stellen.

Door de betrokkenen zelven wordt dikwijls onderling het rayon bepaald, binnen hetwelk zij de voor hunne aanplantingen benoodigde gronden zullen inhuren, terwijl zij daarbij hooge boeten plegen vast te stellen op overtreding van de notarieel gesloten overeenkomst. Voor het tabaksbedrijf in Besoeki schijnt daarentegen het rayonstelsel wel toepassing te kunnen vinden.

* * *

De Inlandsche bestuursambtenaar op Java. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 25 Maart j.l. komt een verslag voor eener door Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje voor de Indologische Vereeniging te Leiden gehouden voordracht, waarin deze sprak over de toepassing van art. 67 van het Reg. Reglement van N.-I. Volgens hem heeft Nederland zich ten onrechte lof laten toezwaaïen over het daarin vervatte beginsel, dat aan alle mogendheden gemeen is en heeft het allerminst reden geprezen te worden over de toepassing er van. Toen Nederland een eeuw geleden begon Java te besturen, waren de Inlandsche

hoofden niet geschikt op de gewenschte wijze daartoe mede te werken; dit was niet te verwonderen. Ze bezaten echter eigenschappen bij uitstek geschikt om als werktuigen te dienen, door hunne streng hiërarchische organisatie, discipline, eerbied voor hooger geplaatsten en een uiterste volgzaamheid. De weg om deze werktuigelijke medewerking om te zetten in eene zelfstandige, zooals de Regeeringsreglementen zich die voorstelden, scheen van zelf gewezen; de regenten werden steeds bereid bevonden hunne kinderen te doen opvoeden zóó als de Europeesche ambtenaren dat voor de toekomst het meest wenschelijk achtten. Had men hiervan een oordeelkundig gebruik willen maken dan had er, volgens den spreker, nu een geslacht kunnen zijn, dat van de door de Europeanen gewenschte begrippen doordrongen, voor zijne taak ten volle berekend was: het gehoopte resultaat zou thans bereikt kunnen wezen.

Het is er wel zeer ver van af en, als het waar is dat de inlandsche ambtenaren niet aan de gekoesterde verwachtingen beantwoorden, dan zou er maar één weg zijn: ze af te schaffen. Die oplossing zou diep treurig wezen; een Arabisch spreekwoord zegt: soort over soort, dat is genade. Spr. acht dit de volle waarheid en vindt het een ellendig lot voor een land geheel door vreemden bestuurd te worden. Onder de gunstigste omstandigheden uitgeoefend, acht hij vreemdelingenheerschappij een nadeel, zij het op Java binnen afzienbaren tijd ook een onvermijdelijk nadeel. Zij moet zich echter zooveel mogelijk aan de geregeerden aanpassen en vooral moeten zoo weinig mogelijk vreemde menschen in het bestuur gebracht worden. Gewezen wordt op de gevaarlijke kanten eener vreemde heerschappij. Hoe lang duurt het niet eer eene regeling van wetgevenden aard voor Indië tot stand komt! En hoe dikwijls blijkt het dat het de politieke toestanden in Nederland zelf zijn, die bij het tot stand komen van zulk eene regeling den doorslag geven. En dan nog de toepassing in Indië. De Inlandsche ambtenaren, die daartoe moeten medewerken, leeren van de hoogergeplaatste Europeesche ambtenaren niet heel veel eerbied voor de wettelijke regelingen; zij hooren allerlei uitingen, die hun gespaard moesten blijven en zijn maar al te veel gedwongen, zich meer te richten naar den wil van den tijdelijken chef dan naar de letter en den geest der wet. Hieraan schrijft de spr. de telkens wijzigende gedragslijn der Inlandsche hoofden met de wisseling van hun chefs toe, waardoor de eerbied der bevolking voor hen langzamerhand minder wordt.

De opvoeding, waar op gedoeld wordt, is nooit ter hand genomen. In de eerste tijden, toen materiëele belangen de hoofdrol speelden, was dit verklaarbaar. Later is veel ten goede veranderd door het hoogere peil waarop het onderwijs is gekomen, door de hoofdenscholen maar „de richting van het onderwijs is verkeerd gebleven. Wat onderwezen wordt is geschiktheid om te volgen, niet geschiktheid om op eigen beenen te staan; nooit worden ze doordrongen van het besef dat ze eene e i g e n taak hebben; een initiatief wordt hun niet geleerd, zij leeren in hun werk geen zelfstandig, eigen werk zien".

Het antwoord, dat tot dusver gegeven werd, is dat het voor zulk een zelfstandige taak den hoofden aan intellectueele en moreele geschiktheid ontbreekt. Wat de intellectueele geschiktheid betreft is in de laatste 20 jaren met het aantal Inlanders, dat eene volledige Europeesche opleiding met succes geniet, het tegendeel bewezen. En wat nu de moreele geschiktheid betreft, zegt de spreker bij de vergelijking van het Europeesche en het Inlandsche ras, dat men niet mag vergeten: „dat nog geen halve eeuw geleden de Europeesche ambtenaren in Indië zich schuldig maakten aan misbruiken, die ons nu haast als legenden klinken. Eene halve eeuw van strenge opvoeding heeft ons thans een corps gegeven, waarbij zulke misbruiken bijna niet meer

voorkomen; maar om een inlandsch ambtenaarscorps op dezelfde wijze op te voeden is zelfs geen enkele maal beproefd!" Integendeel wanneer een inlandsch ambtenaar zichzelf trachtte op te heffen, dan drukte de omgeving der Europeanen hem neer in plaats van hem te helpen. En toch moet hier hulp geboden worden omdat zulk eene moreele opvoeding niet als de intellectueele in den enkeling zelf haar hoofdpunt vindt. Art. 67 R. R. was tot nu toe een uithangbord, geen regeeringsbeginsel. Dit moet anders worden. Het opvoeren van den Inlandschen bestuursambtenaar tot het hoogst mogelijke peil, hem geschikt te maken tot het zelfbesturen van zijn eigen volk zij het voorwerp der regeeringszorg.

Terwijl het ons voorkomt, dat de spreker de kloof tusschen de Europeesche ambtenaren van heden en die van 50 jaar geleden wel wat onnatuurlijk groot en onhistorisch voorstelt, schijnt ook het herhaalde verwijt dat er niets gedaan is voor de moreele opleiding der Inlandsche hoofden, onbillijk, omdat zulke eigenschappen, waaraan het dezen veelal ontbreekt, niet door onderwijs zijn te verkrijgen. Inlanders zijn nu eenmaal niet zoo voortvarend, zoo vasthoudend aan voorstellingen als Europeanen, ras en klimaat spelen hier een rol en voor een leek schijnen de beschouwingen van Dr. Kohlbrugge bijv. aannemelijker dan die van Prof. Snouck, die de regeering verwijt dat zij niet voldoende ingreep om karaktereigenschappen te vervormen. Wanneer de Inlander werkelijk in dit opzicht het slachtoffer van onderdrukking is, dan zijn er nu reeds genoeg intellectueel beter onderlegden, die kunnen gehoord hebben wat de Europeesche opvatting van plicht is en kunnen toonen, dat het hun niet aan karakter hapert. Wij zouden daarom gaarne instemmen met het nemen van een proef als door den controleur Nieuwenhuijs in deze aflevering wordt aanbevolen om de Inlandsche ambtenaren meer zelfstandig te doen optreden. Het zal dan moeten blijken of er althans eenigen beantwoorden aan het gestelde ideaal van Dr. Snouck Hurgronje.

* * *

Het land Nanggoeng, waarvan sprake was in de *Ind. Gids* van 1906 II, bl. 1558 en 1750 en 1907 I bl. 102, vinden wij genoemd onder het hoofd „De Bataviamarkt" in de *Locomotief* van 12 Febr. j.l. als een voorbeeld van het onvermogen van bureaucratische lichamen, als de Weeskamers, om ondernemingen te besturen. Voor het particulier land Nanggoeng, dat bij de Weeskamer te Batavia in beheer was en waarmede men jaar op jaar aan het verliezen bleef, werd eenigen tijd geleden het aanbod aanvaard van een Bataviakongsi, die voorstelde het land voorloopig te huren tegen een prijs per jaar, die aan de boedelbeheerders schikte, en waarbij tevens werd geconditioneerd dat, als de huur een zeker aantal jaren zou hebben geduurd, huurders de optie en het recht zouden hebben het geheele perceel te koopen tegen een vooraf vastgestelde som. Toen is de particulier aan het werk gegaan. De grond bleef wat hij was, de aanplant werd waar noodig verbeterd, voornamelijk door een meer oordeelkundig onderhoud, en aan het bereidings-etablissement, waarin voorheen nooit goed verkoopbare thee was te maken, werd gedaan en veranderd wat noodig bleek te zijn. Men is nu vast van plan, als de huurtermijn om is, het land te koopen en men heeft een zoo goede verwachting van de toekomst, dat de groep der insiders de aandeelen, welke ter markt komen, tot elken prijs neemt. Zoo betaalde men 182½ pCt. voor de stukken, die disponibel kwamen. Thans is bekend dat de theeoogst voor 35 cts. per pond is verkocht en de opbrengst op 600,000 Amst. pond is geraamd. In een en ander wordt een doorslaand bewijs gezien van wat een goede leiding vermag.

* * *

Engelsch of Fransch op de Lagere School. In de *Nieuwe Soerabajasche Courant* van 17 Dec. j.l. verdedigde de heer O. P. Hondius te Malang nog eens uitvoerig het nut van het Engelsch als leervak op de Lagere School en haalde hij aan wat omtrent het Fransch door ons in de revue der Febr.-afl. 1907 van de *Ind. Gids* bl. 254-255 werd geschreven. Aan de belofte om op die zaak later terug te komen is voldaan in dezelfde courant van 14 Febr. j.l. Daarin verzekert de schrijver o.a., dat hij zeer ingenomen is met de Fransche taal en haalt hij zelfs aan wat nu wijlen Prof. A. G. van Hamel daarover zeide. Die taal beschouwt hij echter als een genot voor fijnproevers, doch niet geschikt voor onze achterlijke Indo's. Hij voegt er bij dat eene uitgebreide studie van het Fransch of van een andere moderne taal ook onbereikbaar blijft wellicht voor 80 of 90 pCt. der jongelui van de H. B. S. met 3- of 5-jarigen cursus. In het verdere betoog leest men: „Engelsch in den tegenwoordigen tijd kan mede helpen om kinderen op te heffen uit de armoede, waarin zij geboren werden. Zij kunnen zich met hun Engelsch iets verder bewegen dan de sfeer waarin zij tot nu toe leefden, terwijl het Fransch om zich op te werken ballast blijkt te zijn".....

* * *

De Verslagen der Rekenkamer over 1906. Als bijlage *184* 1-3 van de Handelingen der St.-Gen. 1907-'08 is overgelegd de missive van den vorigen Minister van Koloniën van 5 Nov. 1907 ten geleide van de bijbehoorende verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en Nederlandsch-Indië over 1906. Dat van eerstgenoemde Kamer, voor zoover het op Indië betrekking heeft, telt 26 pagina's, en het verslag van de Indische Kamer 60 pagina's. Plaatsgebrek verbiedt ons hier den inhoud nader te resumeeren, doch wel valt ditmaal de aandacht te vestigen op eene eigenaardige Nota, welke aan dit stuk is toegevoegd door de beide jongst benoemde leden C. F. Julius en H. W. Kloos, gedagteekend Batavia 30 Maart 1907, waarin zij de uitdrukkelijke verklaring afleggen, dat zij zich met het verslag, gelijk het daar ligt niet kunnen vereenigen. En zulks omdat vele, ja de meeste der opgenomen mededeelingen hun niet belangrijk genoeg voorkomen, om daarvoor de aandacht te vragen van de hooge Staatsmachten in art. 79 C. W. genoemd. Door de opsomming van weinig beteekenende feiten valt niet het gewenschte licht op het wezenlijk belangrijke en het uitbrengen van een letterlijk volledig verslag zou boekdeelen vullen. Er moet dus worden geschift en daarbij is de door het college gevolgde methode — gelet op de resultaten — niet de juiste. Zij voelen niets voor het beginsel om iederen maatregel, van hoe geringe beteekenis ook, welke zijn ontstaan aan het initiatief der Kamer dankt, op te nemen. Zij zouden alleen datgene willen geven, waarvan de kennisneming voor die staatsmachten uit eenigerlei hoofde van belang kan zijn. Het verslag zou dan minder demonstratief zijn ten aanzien van der Kamer activiteit, doch dit achten zij allerminst een nadeel. Zonder een bepaald voorstel te doen komt aan deze beide leden eene herziening t. g. t. van art. 79 C. W. gewenscht voor.

* * *

Bestrijding van woeker in Indië is het onderwerp van een opstel van Mr. J. C. Kielstra in de Maart- en April-afl. van *Onze Eeuw*, ingegeven door den indruk in Indië verkregen hoe algemeen de woeker daar verbreid is en welke ellendige gevolgen hij ook daar heeft. Tegenover den algemeenen afkeer, die er van wettelijke bepalingen tot directe bestrijding van dit euvel bestaat, acht de schrijver zulke bepalingen die eene vrij aanzienlijke beperking van het kwaad zouden geven, wel mogelijk. Vooraf wordt nagegaan wat men

door woeker verstaat en hoe onredelijke winsten worden bedongen door bedrog, dwang of verleiding. Woeker heeft plaats in elk geval dat zulke nevenomstandigheden de ruilhandeling niet commercieel doen zijn. De vroegere geschiedenis van het woekerrecht wordt ontleend aan een werk van Dr. C. Isopescul Grecul, Das Wucherstrafrecht, Leipzig 1906. Geschetst wordt hoe in oude tijden het verbod tot het nemen van rente bestond, de aequitas bij de Romeinen, geheel in overeenstemming met de Christelijke kerk, die tegen het nemen van rente te velde trok. Wij kunnen den schrijver in deze beschouwingen niet volgen, doch bij den leek rijst de vraag, hoe dan Matth. 25 vers 14-30 te interpreteeren valt, waar toch de dienstknechten, die met hunne 5 en 2 talenten honderd procent winst wisten te maken, geprezen worden. Ook missen wij er de vermelding in van de interest-berekening uit de wetten van Manoe [1]), welke drie à vier eeuwen voor onze jaartelling er geen bezwaar in zagen 2 tot 5 pCt. 's maands voor te schrijven, al naar gelang de schuldenaar tot een der meer of minder bevoorrechte casten behoorde. Als men dit leest, schijnt wat wij vaak woeker noemen een ingeworteld gebruik en ook de rente, die bij de dessa-loemboengs noodig is gebleken, bewijst dat men bij het beoordeelen van gevorderde percentages wel eens onredelijk is.

In elk geval is het onderwerp zeer moeilijk en het is van veel belang, dat de schrijver de aandacht vestigt op de bij verschillende Rijkswetten in Duitschland vastgestelde woekerwetgeving, waarvan hij eene bespreking geeft, terwijl hij nagaat in hoever zulk eene wetgeving ook voor Nederl.-Indië gewenscht en uitvoerbaar zou zijn. Eenerzijds wordt vrijheidsstraf bedreigd tegen het gebruik maken van de lichtzinnigheid, onervarenheid of den noodtoestand van de andere partij, hetgeen afschrikwekkend werkt voor de bezitters, die de gevangenis meer vreezen dan de proletariërs. Anderzijds zijn er civielrechterlijke maatregelen, waarvan men evenals in Duitschland nog meer mag verwachten. „Werd den rechter de vrijheid gegeven, in elk civiel proces de vordering, niet slechts in den vorm, waarin zij werd ingediend, doch ook in hare eigenlijke beteekenis op woeker te onderzoeken, en den eischer, wanneer woeker geconstateerd werd, niet ontvankelijk te verklaren, dan zou in menig geval de woekeraar het beoogde voordeel niet kunnen binnenhalen, terwijl thans de wetgever — en dan nog wel in naam van het Recht! — hem de hulp der overheid waarborgt om zijn slachtoffer te plukken".

Als men het artikel van Mr. Kielstra met aandacht leest, dan komt men tot de overtuiging dat in de door hem aangegeven richting inderdaad veel te verrichten valt.

* * *

Schadelijke muskaatnoten. Blijkens het *Vaderland* van 25 Maart j.l. vestigde een der lezers de aandacht op het bericht in een Duitsch weekblad, dat in Duitschland na het gebruik van muskaatnoten twee ziektegevallen, waarvan een met doodelijken afloop, waren voorgekomen. Dit klopt volgens het blad met een mededeeling in het reisjournaal van het schip de Enckhuysen, in 1780, dat een groot deel der equipage ziek werd door het eten van den bast van den z.g. wilden muskaatboom op het eiland Swangi (Molukken). Het waren de ademhalingsorganen, die aangedaan werden. Ook in Indië moet het bekend zijn, dat de vruchten van dien boom, die veel op de erven aangeplant wordt, hoesten veroorzaakt. Nu deze noten in handel schijnen te komen wordt aangedrongen op het bekend maken van teekenen, waaraan de schadelijke wilde noten te herkennen zijn.

* * *

[1]) Les civilisations de l'Inde par Le Dr. Gustave Le Bon. — Paris 1887, bl. 315.

Mr. Fock in de Ligue Coloniale Française. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 Maart j.l. bevat het overzicht eener rede door den oud-minister van Koloniën, Mr. D. Fock, daartoe uitgenoodigd te Parijs in de „Salle de la Société de Géographie" op 24 Maart gehouden, over de gevolgde politiek in de Nederlandsche koloniën. Hij wees er op hoe verscheidenheid van bevolkingen en klimaat, verscheidenheid van behoeften en maatregelen schept en hoe de studie van een en ander leerzaam is voor allen, die eene werkdadige rol te spelen hebben in de koloniale politiek. Spr. heeft gedurende 18 jaren op het eiland Java geleefd en gewerkt en de bewonderenswaardige natuur blijft hem onvergetelijk, terwijl de belangen van dit land en zijn bevolking hem immer dierbaar zijn. Hij gaf vervolgens in eenige grondtrekken de financiëele verhouding van Nederland tot zijne koloniën en besprak het ingediende ontwerp betreffende de financiëele zelfstandigheid. De daarbij bedoelde openbare behandeling der begrooting in de kolonie zelf kan volgens hem niet anders dan de goed begrepen belangen dier kolonie bevorderen. Al bevinden er zich thans leden in de Staten-Generaal, die zich aan koloniale aangelegenheden wijden, men heeft in Nederland niet als in Frankrijk door de koloniën gekozen volksvertegenwoordigers. Ook over Curaçao en Suriname werd kortelijk iets gezegd; deze koloniën zijn ongetwijfeld voor Nederland van groot belang, doch Oost-Indië blijft toch de voornaamste kolonie. Omtrent Suriname wordt melding gemaakt van de groote verwachting, die men heeft van de bananenteelt, in de plaats tredende van de door ziekte geteisterde cacao, terwijl het gemis aan arbeidskracht als de voornaamste moeilijkheid genoemd wordt.

Daarna terugkeerende tot Oost-Indië volgt een overzicht van de administratie, waarbij er op gewezen wordt, hoe hoog noodig verstand, gematigdheid en tact vooral voor de Europeesche ambtenaren zijn. Daarop komt de bestuursacademie ter sprake, het eerste jaar met 24 ambtenaren begonnen. „De diepe belangstelling die de academie wekt, de ijver en het vuur, waarmee de heeren er hunne studiën voortzetten, toonen wel dat de academie aan eene werkelijke behoefte voldoet. Het is zeer zeker wenschelijk dat talrijke ambtenaren deze colleges volgen, maar de hoogere posten der administratie zullen niet gesloten zijn voor hen, die ze niet gevolgd hebben. Immers kunnen er tal van redenen zijn die den ambtenaren belet hebben zich te doen inschrijven voor de hooge school en hun uitsluiting zou zoodoende onbillijk kunnen zijn".

Ook voor de instructie der inlandsche hoofden in Indië wordt gezorgd. Het einddoel is uitbreiding van hun arbeidsveld en zooveel mogelijk beperking tot contrôle van de Europeesche ambtenaren. Dit stelsel moet niet alleen tot de administratie beperkt blijven, doch zich over alle takken van staatszorg uitbreiden. De richting is den inlander hiertoe op te roepen en in staat te stellen. „Men meent niet meer als vroeger, dat de inlander niet vatbaar is voor ontwikkeling, dat hem energie en initiatief ontbreken". Men wil steeds meer en meer zijne algemeene elementaire ontwikkeling uitbreiden. Naast hetgeen men dankt aan protestantsche en katholieke zendelingen, is men in de laatste jaren er op uit om ook van regeeringswege het onderwijs te vermeerderen. De steun aan het oprichten van de dessascholen en van vakscholen in de centra wordt vermeld, terwijl ook het onderwijs aan de Chineezen ter sprake komt. Bij de bespreking der groote bevolkingstoeneming van Java, wordt op het oogenblik het doen emigreeren op groote schaal uit dit oogpunt nog niet noodig geacht want de bodem kan heel wat meer opbrengen als men zich op de intensieve cultuur toelegt, waarbij een der essentiëele punten de irrigatie is.

Niettemin begunstigt de regeering in de laatste jaren emigratie van Ja-

vanen naar Sumatra, doch meer om dit te ontwikkelen. Spreker gaf dan, kort, duidelijk en schilderachtig, bijzonderheden dezer overplaatsing, die ook kan plaats hebben naar uitgestrekte, onbebouwde terreinen van Borneo en Celebes.

Spreker komt dan tot de voorwaarden van cultuur voor den inlander, tot zijne bescherming tegen uitbuiting, en behandelt de coöperatieve vereenigingen en banken, thans ook werkzaam in het belang van de vischvangst. Hierbij komt ook de al of niet wenschelijkheid van eene centrale staatsbank en het toestaan van hypotheek ter sprake in verband waarmede het Javaansche grondbezit wordt behandeld, alsook de suikerindustrie. Verder worden de dessahoofden vermeld, van wie de ontwikkeling der dessa's afhankelijk is. Dan volgen de pogingen tot decentralisatie der allerlaatste jaren, de provinciale raden, voor eenige waarvan in dit jaar voor het eerst een eigenlijke soort van verkiezing in den Europeeschen zin zal plaats hebben. De decentralisatie wordt noodig geacht, daar de taak van het algemeen bestuur te kolossaal werd. Alvorens echter op dit gebied verder te kunnen gaan, zal men moeten wachten tot de begonnen herziening der belastingen ten einde gebracht is en eene definitieve organisatie daarvan in werking zal zijn getreden. Spreker vermeldt de invoering dit jaar in Indië van eene progressieve inkomstenbelasting, door hem als minister verdedigd.

De financieele politiek, tegenover Indië gevolgd, is in de laatste jaren aanzienlijk gewijzigd. Men beschouwt niet meer het trekken van zoo groot mogelijke voordeelen voor het moederland als hoofddoel van koloniale politiek. De ontwikkeling van de kolonie zelf neemt thans de eerste plaats in. Hetgeen zij opbrengt moet dienen voor haar zelf en haar bevolking. In Ned.-Indië doet men pogingen tot materieele en intellectueele verheffing der inlanders.

Na eenige mededeelingen over de inkomstenbelasting, wordt het stelsel der monopoliën behandeld, dat gelukkig aan het verdwijnen is. In het bijzonder wordt de opiumregie besproken, komen de staatsexploitaties ter sprake, het tin, de steenkolen, het zout, de bosschen en de caoutchouccultuur, alsook de maatregelen in het belang van emigreerende arbeiders. Met betrekking tot de streken buiten Java wordt gewezen op den zich aldaar uitbreidenden invloed der regeering tot tegengang van misbruiken, de organisatie van het toezicht aldaar. Noemen wij nog de noodzakelijkheid van groote irrigatiewerken, van uitbreiding van verkeerswegen, van het al of niet bestaan eener „eereschuld" door den spreker blijkbaar niet aanvaard, doch wel de moreele schuld bestaande in den plicht om de kolonie in het belang van het welzijn en den vooruitgang van land en volk te besturen, dan heeft men door dit korte résumé althans een overzicht van den veelzijdigen inhoud dezer voordracht.

* * *

Gisting ter Sumatra's Westkust. Een aantal telegrammen, berichten en artikelen zijn dezer dagen gewijd aan de uitingen van ontevredenheid, die in het gouvernement Sumatra's Westkust werden waargenomen, naar aanleiding van de invoering der directe belasting aldaar. Volgens officiëel bericht zijn op 31 Maart op verzoek van het plaatselijk bestuur 40 man naar Fort Van der Capellen en 50 man naar Solok gezonden. In de *Nieuwe Courant* van 3 April wordt herinnerd aan de belangrijke artikelen van den controleur Lulofs in de *Indische Gids* van Nov./Dec. 1904, waarin deze reeds (bl. 1792) had voorspeld, dat de invoering der belasting waarschijnlijk een groote mate van verzet zou ontmoeten, dreigende houding des noods, eene hardnekkige poging om te ontkomen aan den opgelegden last, doch dat de aanwezige troepenmacht vol-

doende was om kleine detachementen ter beschikking van de bestuursambtenaren te stellen, voor wie de sterke arm onmisbaar was. Het blad teekent hierbij aan, dat de ter S. W. K. aanwezige troepenmacht eene sterkte heeft van 2960 man en 76 officieren, waarbij nog 300 man van Java komen. Van het totaal zijn evenwel 683 niet beschikbaar, in verband met een dépot-bataillon van ongeoefenden te Fort-de-Kock.

In de *N. Ct.* van 4 April wordt voor de lezers, wien de toestanden op Sumatra niet goed voor den geest staan, een schets in zeer algemeene trekken van dit belangrijke deel van Ned.-Indië geven. Daaronder wordt ook het matriarchaat besproken en hoe de bevolking zoowel individueel als gemeenschappelijk familiebezit kent. ,,Bij de invoering der belasting, welke thans zooveel stof tot schrijven geeft, moet hiermede terdege rekening worden gehouden, en zoo is dan ook bij de desbetreffende ordonnantie bepaald, dat de aanslag slechts individueel zal plaats hebben voor zoover de inkomsten niet uit het gemeenschappelijk familiebezit genomen worden. Voor de inkomsten uit dat bezit wordt het familiehoofd aangeslagen''.

Terwijl volgens velen het behoud dezer archaïsche instellingen de ontwikkeling van het volk in hooge mate tegenhoudt en werkeloosheid en sleur er door bevorderd worden, meent de *N. Ct.* dat, beter dan welk ander middel ook, toenemend verkeer, 't welk door de plaats gevonden openlegging van het tot dusver gesloten Midden-Sumatra en door de verbetering der gemeenschapsmiddelen met de Oostkust, welke ter hand genomen is, ongetwijfeld zeer zal worden bevorderd, in deze stellig ongewenschte toestanden verandering zal brengen. In de grootere plaatsen, vooral in de Benedenlanden is het verband der matriarchale instellingen van velen zeer verslapt.

* * *

De plicht der journalistiek. Terwijl eenigen tijd geleden een telegram aan de *Avondpost* in Nederland den indruk gaf, dat de Indische regeering ter elfder ure eene vervolging had doen instellen tegen het *Nieuws van den Dag in N.-I.* wegens het overdrukken der bekende ,,Wekker''-artikelen, blijkt thans uit de mailbladen, dat er slechts sprake is van eene particuliere vervolging namens den oud-onderofficier, op bl. 521 onzer April-afl. door het artikel van X. in de *Loc.* ter sprake gekomen.

Intusschen had de *Java-Bode* tegen genoemd blad en tegen het *Bataviasch Nieuwsblad* een artikel geschreven, waarin den geest, die uit hunne kolommen spreekt, het moedwillig zaaien van onkruid onder de tarwe, het stelselmatig ondermijnen van het gezag in de kolonie genoemd wordt. Door beide wordt ,,zonder ophouden gearbeid aan het bespotten van het Nederlandsch gezag en het verdacht maken van de daden der Regeering met het gevolg, dat zich gaandeweg bij de groote meerderheid van het Nederlandsch sprekende publiek, niet in staat uit eigen oogen te zien en het geziene zelfstandig te overwegen, een geest van lijdelijk verzet, op minachting en haat berustende, heeft gevormd''.

Dit gaat volgens de *J.-B.* te ver en, waar hij in den hoofdredacteur van het eerstgenoemde blad een gevaarlijk monomaan ziet, terwijl het blijkt, dat het in onze Maart-afl. bl. 404 besproken pamflet in ,,Das Freie Wort'' afkomstig is van een lid der redactie van het andere blad, wordt aanbevolen om op zulke personen de uitzetting uit de kolonie toe te passen, die in 1864 den ingenieur Roorda van Eysinga en den uitgever van de *Nieuwsbode*, J. J Nosse, trof.

Zulk een raad van de zijde van een concurrent is zeker eigenaardig en zal daarom niet veel succes hebben, doch het is inderdaad te betreuren, dat de

redacteurs in Indië zich laten verleiden om in overdrijving te vervallen en door heftige woorden te willen bereiken, wat alleen door het vermelden van goed geconstateerde in hun verband beschouwde feiten kan worden aangetoond. Het onbekookt en onedel geschrijf in *Das Freie Wort* vindt dan ook bij anderen ernstige afkeuring. Het *Alg. Hbl.* van 4 April haalt met betrekking tot dit geval eenige woorden aan van het *Soerab. Handelsblad*, dat anders niet gezegd kan worden het bestuur in zijn kritiek te sparen: „Is het niet treurig, dat jonge menschen, slecht op de hoogte en met een ongerijpt oordeel, hun pen gebruiken om de eer van hun eigen land te verlagen? Men behoeft niet altijd te prijzen; evenals in een parlement oppositie onmisbaar is, is in een land als Ned.-Indië critiek op regeeringshandelingen en regeeringsopvattingen heilzaam. Hoever de journalist mag gaan: wat kan hij doen en wat hij behoort na te laten — dat dicteeren hem gevoel en beschaving....."

Het is te hopen dat de Indische pers, dit algemeen in het oog houde, des te sterker zal haar invloed zijn.

* * *

De nadeelen der bestuursacademie worden besproken in een artikel van de *Java-Bode*, waarvan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Maart een groot deel overneemt. De lessen worden thans bijgewoond door 22 ambtenaren, die zeker nog wel twee jaren afwezig zullen blijven en dan is het de vraag of er een zoo groote voorraad bestuursambtenaren in Indië aanwezig is, dat zoovelen van de beste werkkrachten er zoo lang kunnen worden gemist. Het antwoord is, dat er nimmer zulk een nijpend gebrek aan ten volle voor hun taak berekende controleurs bestond als thans. Daarbij komt het zich steeds uitbreidend gezag op de Buitenbezittingen en dat verscheidene goed aangeschreven controleurs, die anders daaraan wellicht niet gedacht zouden hebben, van voornemen zijn met buitenlandsch verlof te gaan, ten einde de kans niet te missen voor aanwijzing tot de bestuursacademie, daar verwacht wordt dat die aanwijzing uit verlofgangers wel regel zal worden, eene gedragslijn die door het beperkt aantal bestuursambtenaren wel gewettigd wordt. Verder willen ook degenen, die uit aanleg meer voor bureau-dienst in aanmerking komen, hunne toekomstige plaatsing aan de bestuursacademie niet prijsgeven door te werk gesteld te worden bij de departementen en blijven deze laatste van wel onderlegde werkkrachten verstoken. Het behoeft volgens het blad nauwelijks vermelding, dat de stelling moeilijk is staande te houden, dat inderdaad de, in elk opzicht meest superieure, controleurs zich voor eene plaatsing aan de bestuursacademie in aanmerking zien gebracht, vooral niet nu men zooals hierboven is opgemerkt, daarvoor in Europa moet vertoeven. De controleurs, die meer dan 10 jaar dienst en een verlof achter den rug hebben, hebben zoo goed als geen kans, daar zij, bij uitzondering op den algemeenen regel, slechts tot en met 1912 daartoe aangewezen kunnen worden. Afgescheiden van andere redenen, meent de *J.-B.*, bestaat daardoor reeds onder een niet gering deel der controleurs weinig opgewektheid. De kans om hooger op te komen is voor hen zeer verminderd, omdat zij de bestuursacademie niet kunnen bezoeken. Aan het eind van het artikel wordt de wensch uitgesproken, dat de in Nederland toegejuichte maatregel, die echter tegen de adviezen der Indische autoriteiten in is doorgedreven, in het belang van Indië zal zijn, doch het blad twijfelt daaraan.

* * *

Zijde-teelt op Java. In de Maart-afl. van het (Ned.) *Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid* komt een brief voor van den heer Lie Kim Liong (zie

Ind. Gids 1907 I, bl. 423) te Batavia, gericht aan het Hoofdbestuur te Haarlem, waarin deze zijn dank betuigt voor de hem toegekende belooning, zijnde de groote zilveren medaille met getuigschrift, hem op 31 Oct. 1907 door Prof. Treub ter hand gesteld. Dit bewijs van erkenning heeft zijne pogingen om de zijdecultuur in Ned.-Indië op te voeren zeer belangrijk versterkt en het zal steeds zijn streven zijn in die richting werkzaam te wezen, „met de stille hoop, dat thans ook het Binnenlandsch Bestuur hier te lande mijne pogingen naar billijkheid zal steunen". De schrijver heeft te Bandoeng eene nieuwe installatie opgericht aan de Tjitaroem en hoopt de oevers dier rivier geheel te kunnen bezigen voor de teelt van zijdewormen, zooals dit in China met de oevers van de Yung Che Kiang het geval is, waardoor de productie van zijde aanmerkelijk kan worden verhoogd. Als voorbeeld wordt Hongarije genoemd, welk land in 1879 slechts 166 K.G. zijde leverde tegen 114,000 K.G. in 1903.

* * *

Soembawa. Uit verschillende berichten in de dagbladen valt op te maken, dat het gebeurde op Soembawa, waarvan onze April-afl. op bl. 527 melding maakte, heeft plaats gehad in het staatje Bima, waar de kampongs Ngali, Tentee en Daddiroe (district Belo), bezuiden en beoosten de baai van Bima met de Donggoreezen zich verzetten tegen de registratie der bevolking, die met het oog op de in 1907 ingevoerde belasting op het bedrijf verricht werd. Aan eene correspondentie uit Bima aan de *Preanger-Bode*, ontleent de *Nieuwe Courant* van 2 April, dat de Sultan van Bima, zeker om zijn goeden wil te toonen en in de hoop in zijne waardigheid gehandhaafd te blijven, tot tweemalen toe, de laatste maal onder zijne persoonlijke leiding eene poging gedaan had om Ngali, de voornaamste der in verzet zijnde kampongs (pl.m. 10 uur marcheeren van Bima het binnenland in), tot rede te brengen en te bestraffen, doch met geen ander resultaat, dan dat hij na een onbeduidend gevecht met een paar dooden had terug te keeren. Het gevolg was het zenden van de troepen, die op 16 Februari te Bima aankwamen, waarop naar Ngali met 5 brigaden marechaussees opgerukt werd met het bekende gevolg. Volgens een officieel bericht handelde de vijand op 19 Februari zeer verraderlijk door lansaanvallen te doen, terwijl op twee plaatsen de witte vlag was uitgestoken en een boodschapper het bericht bracht, dat de overblijvende verdedigers bang waren en de wapens hadden nedergelegd. Bij het hardnekkige gevecht dat volgde, verloren wij luitenant Vastenou, sergeant Ebing, 4 Amboneesche marechaussees en een drietal gewonden, terwijl de vijand 184 gesneuvelden schijnt te hebben gehad. Ook de gouverneur, die den tocht medemaakte, moet in groot gevaar verkeerd hebben.

Blijkens een later officieel bericht werd op 25 Februari een tocht gemaakt naar de kampongs Dasoe, Timoe, Rasanggaroe, Sila en Dena, alle gelegen ten Westen van de Bima-baai, die weigerden langer het gezag van den Sultan en van het gouvernement te erkennen en geholpen door de heidensche Donggoreezen zich wilden verzetten. Ook hier werd met 5 brigades geageerd en werden de verschillende kampongs genomen, waarbij geen verliezen geleden werden, doch de vijand 103 gesneuvelden, w.o. 4 vrouwen in handen der onzen liet. Op 27 Febr. was men van deze expeditie in Bima terug en den volgenden dag kwamen een 90-tal hoofden met honderden volgelingen hunne onderwerping aanbieden en wapenen inleveren.

* * *

Spanje en Japan. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 29 Maart, schrijft de correspondent van dat blad te Madrid in dato 26 Maart, dat reeds een

tiental dagen prins Koeni van Japan de gast is van het Spaansche hof en daar op hartelijke wijze wordt gefêteerd, terwijl gedurig telegrammen met Japan worden gewisseld. De onderstelling wordt gemaakt dat die plotselinge vriendschap, waartoe Japan niet zou overgaan als het er geen voordeel in zag, betrekking heeft op de Philippijnen. In geval van een oorlog tusschen de V. S. en Japan is het bijna zeker, dat de krijg om die eilanden gevoerd zal worden en daar er op de Philippijnen nog eene machtige Spaansch gezinde partij bestaat, terwijl degenen, die het Amerikaansche juk gewillig dragen, tot de minderheid behooren, zou een moreele steun van Spanje door middel van die partij voor Japan van veel belang zijn. De hulp zou Japan gaarne betalen met belangrijke voorrechten op handelsgebied. Op politiek gebied heeft ook, volgens den correspondent, Spanje er geen nadeel bij, want het zal de volmaking zijn van de keten Engeland-Frankrijk-Spanje-Japan en Rusland.

Hiertegenover valt te wijzen op een in het *Alg. Handelsblad* van 3 April opgenomen bericht, dat in het te Kroonstadt verschijnende officieele orgaan van het Russische ministerie van marine, *Kronsjtatski Wjestnik* de vraag wordt opgeworpen, of Rusland zich bij Duitschland of bij Engeland moet aansluiten en dat een verbond met dit laatste land daarin niet alleen van problematiek nut, maar zelfs verderfelijk wordt geacht. In dat geval zouden toch bij een oorlog de Oostzee- en de Zwartezeevloten groot gevaar loopen, doch bovendien rekening zijn te houden met den inval van vijanderlijke legers over de geheele linie Petersburg—Sebastopol.

* * *

Stoomtramwegen in Atjeh zijn het onderwerp van een tweetal hoofdartikelen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 31 Maart en 1 April j.l., waarin een historisch overzicht en eene beschouwing over de beteekenis dier verkeersmiddelen wordt gegeven. Er wordt herinnerd aan de aanvankelijke tramlijn van 39 K.M., behoorende bij de geconcentreerde stelling van 1884 en volgende jaren, die eerst in 1897 werd verlengd met 32 K.M. door de Atjehvallei. Thans nu ook de verbinding over de waterscheiding gereed is, heeft men van Oleh-leh tot Langsar een doorloopende lijn van 432 K.M., waaraan sedert 1897 gezamenlijk ongeveer 14.1 millioen gulden ten koste is gelegd. Dat bij den aanleg wel misslagen zijn gepleegd is bekend en verklaarbaar, het vernieuwen van de bruggen over de Peudada-, Blang Mè- en Manè-rivieren reeds in 1902 en het later ook gebleken te zwak zijn van de brug over de Ara Koendoer in het vak Lho Seumawé-Idi wordt vermeld. In het algemeen heeft de lijn veel te lijden van bandjirschade.

Vervolgens wordt de beteekenis van de lijn voor militaire doeleinden besproken en de verwachtingen, die men er van koesterde voor het ontwikkelen der streek of als nuttig pacificatiemiddel, worden niet volkomen verwezenlijkt geacht.

Belangrijk is dat de tramlijn en met haar de telephoondraden, trots de zeer goede diensten, die zij bewijzen, in de latere jaren uiterst kwestbare punten in ons stelsel van beheerschen zijn gebleken. Beschadigingen en beschietingen zijn machtige middelen gebleken voor hen, die den guerillakrijg voeren. Men heeft daaraan vroeger wel gedacht, doch de regeering was, zooals uit de stukken wordt aangetoond, te dien aanzien optimistisch gestemd. Aanvankelijk scheen dit terecht. Bij het in 1899 gelegde lijntje Sigi-Keudé Breuë kwamen in het eerste jaar geen beschadigingen voor en in 1901 reed de tram meestal zonder bedekking. Met uitzondering van een aantal kleine beschadigingen, had ook de aanleg der lijn Sigli—Meureudoe zonder overlast

van Atjehsche zijde plaats. Een gedeelte dier lijn werd tegen betaling door Atjehers aangelegd. In 1902 en volgende jaren zijn echter de tramlijnen in de onderafdeeling Pidië en in eenige gedeelten van de onderafdeeling Lho Seumawé herhaaldelijk zwaar beschadigd. Naar den omvang dier beschadigingen geoordeeld, moet de bevolking daaaan in grooten getale hebben mede geholpen. In verband daarmede verdient de slotopmerking van het artikel vermelding, dat in 1906 onder de Chineezen werkzaam bij den aanleg van de lijn Seulimeun-Keudé Breuë eene geheime vereeniging werd ontdekt en dat gedroste koelies van den aanlegdienst de Atjehers behulpzaam zijn in het beschadigen van de baan.

Terwijl de andere beschouwingen van dit artikel over de beteekenis van het vervoer, den invoer van rijst, de financiëele uitkomsten, enz., hier kortheidshalve onbesproken moeten blijven, is het vermelde voldoende om er de gevolgtrekking uit te maken, dat ook in de verhouding van de bevolking tot dit vervoermiddel in de laatste jaren een andere ongunstige geest is ontstaan.

* * *

Inlandsche landraadvoorzitters. Nu het wetsontwerp betreffende de opleidingsschool voor Inl. rechtskundigen door een samenloop van politieke omstandigheden nog niet in de Eerste Kamer is aangenomen (zie onze Jan.-afl. bl. 1) heeft het volgens Mr. W. F. Haase in de *Locomotief* van 2 Maart j.l. wellicht nog nut om voor het laatst op dit onderwerp terug te komen (omtrent zijn vorig artikel zie ibid bl. 90). In een artikel ,,Javaansche Magistraten'' in *Land en Volk* van 10 en 11 Dec. j.l. had Mr. C. Th. van Deventer dezen schrijver ,,zwaartillend'' en ,,somber'' genoemd, stilzwijgend uitgaande van de vooronderstelling, dat alles bij het oude zal blijven, dat de scherpe onderscheiding tusschen hoog en laag, tusschen Europeaan en Inlander, onverzwakt zal blijven voortbestaan. Ongeveer hetzelfde werd Mr. H. verweten door ,,Een Javaan'' in de *Loc.* van 26 Oct. De schrijver meent, dat dit verwijt hem niet kan treffen, waar hij met groote letters aan het slot van zijn betoog zeide: ,,Dat de tijd nog niet is aangebroken om de voorgestelde proef met kans op eenig succes te nemen''. ,,De Javaan'' heeft hem zeker niet begrepen als hij meent Mr. H. te moeten rangschikken onder de Nederlanders, die den Inlander niet welgezind zijn en hunne verheffing trachten te belemmeren. Tegen de toelating tot de Indische Rechterlijke Macht van Inlanders, die eene academische studie in Nederland hebben voltooid, zich aan de Europeesche wetgeving hebben onderworpen en overigens aan de wettelijke vereischten voldaan hebben, heeft de schrijver nimmer beweerd bezwaren te hebben. Die bezwaren bestaan tegen eene afzonderlijke rechtsschool in de onderstelling, dat deze bestemd is daaruit toekomstige voorzitters en ondervoorzitters van landraden te recruteeren. De twijfel aan de zelfstandigheid van een dusdanigen landraadvoorzitter wordt o.a. bevestigd door den regent van Serang in een door de M. W. Commissie gepubliceerd rapport. Een ontwikkeld en vooruitstrevend Assistent-Wedono schreef aan Mr. H.: ,,Ik moet bekennen, dat ik het wel eens ben met uw gevoelen, want, inderdaad, de integriteit van de Inlanders, ja zelfs die van de z.g. geëduceerden, die zich Jong-Javanen noemen, laat over het algemeen nog veel te wenschen over. De ,,karaktervorming'' schijnt nog niet volkomen ontwikkeld te zijn bij mijne rasgenooten''.

Waar de idealist Mr. Van Deventer uit het veldwinnend verlangen naar een Westersche opvoeding, concludeert dat over 15 jaar eene geheele omkeer zal zijn gekomen in de beschouwingen, die Inlanders en Europeanen ten op-

zichte van elkander hebben, wordt gevraagd of deze hier niet s c h ij n voor w e z e n heeft aangezien. Het aantal Inlanders, dat werkelijk ernstig naar hooger moreele en intellectueele ontwikkeling streeft is inderdaad nog zeer gering, maar 'n handje vol, helaas! De Regent van Demak heeft er op gewezen, dat de wensch van vele inlandsche hoofden om hun zoons onderwijs te doen geven niet voortspruit uit een gevoel van behoefte daaraan, maar uit de vrees, dat ze anders later onbekwaam zouden worden geacht voor de vervulling van een gouvs. betrekking.

Het geldt hier een zeer gewichtig wetsontwerp, dat zeer eenzijdig is toegelicht en daar 's Hofs oud-president Mr. Winckel en de tegenwoordige Directeur van Justitie Mr. Gastmann tot de tegenstanders behooren, meent Mr. Haase in goed gezelschap te verkeeren. Ten slotte wordt er op gewezen, dat waar Prof. Snouck Hurgronje heeft verklaard, dat het gemis aan taalkennis bij de tegenwoordige landraadvoorzitters niet het zwaartepunt vormt (Febr.-afl. bl. 220) er slechts twee motieven blijven, n.l. de politieke en de dubbeltjes-quaestie, waarover Mr. Haase reeds het noodige heeft gezegd.

* * *

Het Koloniaal Instituut te Hamburg. In het *Alg. Handelsblad* van 31 Maart j.l. wordt medegedeeld, dat dit ten doel zal hebben de vorming van ambtenaren, die door het departement van Koloniën derwaarts worden gezonden en van personen, voornemens zich in de Duitsche koloniën te vestigen (vergelijk *Ind. Gids* 1906 I, bl. 292). Het leerplan, over twee semesters verdeeld, omvat: geschiedenis der koloniale volken, koloniale economie, koloniale politiek, koloniaal bestuur en recht, land- en volkenkunde der koloniën, hygiëne, veeteelt en dierkunde, plantenkunde der kolonie, en verder practische oefeningen, bezichtiging van verschillende inrichtingen en musea, enz.

De organisatie van het koloniale instituut zal worden geregeld door een raad van professoren, terwijl een staatscommissaris met de algemeene leiding is belast. Vanwege het Rijk zal een bijdrage in de kosten worden gegeven; voorts zal voor iedere koloniale ambtenaar, die de lessen aan het Instituut volgt, en hun aantal zal minstens 20 bedragen, een collegegeld van 250 mark worden betaald. De overige kosten worden door den Hamburgschen Senaat gedragen.

* * *

De opium-regie op Bali wordt in de *Loomotief* van 27 Febrauri j.l. besproken als een bewijs dat de ethische koers in dit opzicht slechts schijn is, waarachter de fiscus zich verbergt. Balineesche kooplieden voeren groote hoeveelheden opium in uit Singapore en zijn de leveranciers voor den smokkelhandel op Java, doch slechts een klein deel der bevolking op Bali schuift zelf. Desondanks gaat de Regeering er de regie invoeren en naar 't zich laat aanzien „met geweld" (zie onze Maart-afl. bl. 400), terwijl de Balische vorsten er altijd naar gestreefd hebben het opiumgebruik te beperken tot de hoogere casten der bevolking. De *Loc.* meent dat de invoering der regie alleen is goed te keuren, als zij gepaard gaat met maatregelen om het verbruik te beperken en allengs tot het nulpunt te doen slinken. De *Java-Bode* kwam met verschillende argumenten tegen de voorstelling van de *Locomotief* op, doch wordt in het nummer van 9 Maart wederlegd. Wel spreekt zelfs Dr. Julius Jacobs in 1881 over het opiummisbruik op Bali, doch ook toen scheen het zich tot de hoogere standen te beperken; wel blijven van de 520 kisten ruw opium, jaarlijks op Bali ingevoerd, er 360 volgens de statistieken op het eiland, doch dat die als smokkelwaar uitgevoerd worden is zeer waarschijnlijk. Verder deelt de *Java-Bode* mede, dat er voor Bali, waar de verbruiker gewoon is

voor niet meer dan eenige kepengs tegelijk te schuiven, tubes gemaakt worden van slechts ½ mata inhoud, niettegenstaande dit den fiscus onevenredig duur uitkomt. De *Loc.* concludeert hieruit, dat de kleine man, die tot nu toe slechts zeer weinig schoof — en wien 't dus gemakkelijk zou zijn af te leeren — vooral óók nog als klant gewonnen moet worden door de regie, want al komen die kleine tubes onevenredig duur, er wordt dan toch nog op verdiend.

Het *Vaderland* van 11 April, het oordeel der Indische pers over deze zaak besprekend, wijst er op dat volgens de M. v. T. der Ind. Begrooting voor 1908 de invoering der regie en de intrekking der pacht in de gouvs. afdeelingen *f*273,300 in eens en *f*894,000 's jaars zal kosten, waarbij voor overname van tolrechten en de exploitatie van het opiummiddel aan de zelfbesturen van Kloengkoeng, Bangli, Karang Asam en Gianjar te zamen *f*124,547 wordt uitgekeerd. De opbrengst der regie wordt gerekend *f*1,444,000 te zullen bedragen, dus blijft er nog een aardige winst. Waar de regie-opbrengst in het algemeen steeds stijgend is, kan gevraagd worden of het niet veel beter geweest zou zijn een verbod tot verbruik en verkoop van opium uit te vaardigen voor de streken, die nu meer bij het regie-gebied zijn ingelijfd. Speciaal voor Bali, leek het echter in verband met den uitgebreiden smokkelhandel die zich zou ontwikkelen, praktisch niet uitvoerbaar om, zonder exorbitant hooge uitgaven van politie dit eiland buiten het opium te houden. Op theoretische beschouwingen gegronde afkeuringen houden volgens het *Vad.* geen steek. ,,De Baliërs zullen heusch door de invoering der regie niet leeren schuiven. Dat kenden zij al lang''. Dit kan zijn, doch wat de *Java-Bode* mededeelt over het maken van die kleine tubes is toch een bedenkelijk verschijnsel.

* * *

Jaarmarkt-tentoonstelling te Soerabaja. Van de in onzen vorigen jaargang II, bl. 1737, vermelde derde jaarmarkt-tentoonstelling te Soerabaja, ontvingen wij onlangs het officieele bij de Landsdrukkerij te Batavia gedrukte verslag, tegelijk met een bij Fuhri te Soerabaja uitgegeven brochure van den heer J. E. Jasper over ,,Liefhebberen op het gebied van inlandsche kunstnijverheid''. De laatste is een verweerschrift tegen den heer J. Z. van Dijck, leeraar aan de Koningin-Wilhelmina-School te Weltevreden, die indertijd iets in de *N. R. Ct.* had geschreven over de verbastering van inlandsche vormen en motieven, bij het werken voor Eruopeesche afnemers. Daar wij wegens de veelheid van stof deze quaestie onaangeroerd lieten, gaan wij ook deze brochure verder stilzwijgend voorbij. Het jaarverslag telt 67 bladzijden en is versierd met 10 plaatjes en een gekleurde afbeelding van een gebatikte ,,Looktjang'' van Soerabaja. Behalve de inleiding en een algemeene beschrijwing bevat het geschrift hoofdstukken over metaalbewerking; hout-, bamboeen vlechtwerk, klapperdop, batik- en tjapkunst, weef-, borduur- en kralenwerk, voorwerpen van Balineesche kunstnijverheid en overige rubrieken, oofteelt en de personen, die in de ,,kampong toekang'' werkten.

De overgelegde balans wijst op een recette van 2 tot en met 10 Juni 1907 van *f*23,180, behalve nog ruim *f*1000 voor de afdeeling Chineesche kunst, *f*3600 aan couponboekjes enz., enz., en sluit met een kassaldo van *f*6361.

Dat de zaak voortdurend succes heeft wordt wel bewezen door deze uitkomst en door de plannen voor de vierde jaarmarkt-tentoonstelling van 7—16 Juni aanstaande, waarvan het programma reeds bekend is gemaakt en waaraan ook eene tentoonstelling van poppen in nationale kleederdrachten verbonden zal zijn.

* * *

Atjeh-artikelen. In de *Locomotief* van 15 Febr. wordt gezegd, dat de heer Van Heutsz thans de grondslagen van zijn stelsel heeft afgebroken, doch dat de schipbreuk, welke het pacificatiestelsel geleden heeft thans kan leiden tot waarachtige pacificatie. Volgens het blad is nu de tijd gekomen, dat wij zoo min mogelijk militairement moeten optreden en den patrouille-dienst vervangen door politiedienst. ,,Veiligheid van lijf en goed kan nooit verzekerd worden door eene militaire actie; zij kan slechts verkregen worden langs den weg van civiel bestuur. Is voor een zoodanige civiele bescherming het land ons nog te groot, zoo beperke men zich voorloopig tot een geregeld, volkomen vertrouwbaar bestuur op enkele brandpunten van den handel, het verkeer en de nijverheid. Dit is iets geheel anders dan het voorheen gevolgde stelsel van concentratie; het is een begin van een werkelijk pacificeerend bestuur dat, van enkele punten uit, zich allengs over het gansche land zal verbreiden".

In hetzelfde blad van 22 Febr. wordt het denkbeeld uitgewerkt, dat de Atjeh-periode 1896-1904, ,,de periode van de Atjeh-leugen" zou zijn geweest, dat door eene handige opschroeverij en het om den tuin leiden van bezoekers als Van Kol, de roep van het Atjeh-beleid steeds toenam. Thans na tien jaren gaan volgens het blad de oogen open en door het intrekken der voornaamste punten van het Atjeh-programma is met recht een ,,stelselloos stelsel" ontstaan. De tegenwoordige gouverneur, in die school opgeleid, zou begrijpen dat degenen, die met hem in de laatste 10 jaar in Atjeh gediend hebben, dit nu niet meer met ,,succes kunnen doen en verlaat Atjeh. De *Java-Bode* bevestigt dit aftreden (waarop een zich I. teekenende verdediger van den heer Van Daalen in de *Locomotief* van 5 en 6 Febr. reeds had gezinspeeld), maar voegt daaraan toe: ,,De k o s t b a r e gevolgen daarvan zullen de Staten-Generaal eerstdaags ontwaren uit een voorstel van den landvoogd, waarover wij ons thans nog niet in bijzonderheden kunnen uitlaten, maar waaruit de heeren zullen ontwaren, dat de pacificatie minder een quaestie is van meer soldaten dan van meer r i j k s d a a l d e r s".

Als dit zoo is, dan heeft de heer Van Heutsz volgens de *Loc.* aan zijn stelsel ook den bekenden grondslag ontnomen, van ,,op de geldkist van den Atjeher te gaan zitten". Men zal echter voortgaan dit niet te erkennen; het stelsel moet als het ware pacificatie-stelsel blijven gelden. Onder die omstandigheden wordt het officieele rapport over de Atjeh-enquête opgemaakt.

In de *Loc.* van 7 Maart j.l. maakt Mr. P. B. er onder het opschrift ,,Wie is ,,Men"? degenen, die zich geroepen gevoelen ,,Wekker" op de vingers te tikken en ook dezen zelf een verwijt van, evenals allen die wijzen op gebrek aan troepen, dat zij den naam Van Heutsz niet durven uitspreken, als dien van den man, die voor dat troepengebrek verantwoordelijk is. Ieder die schrijft over den schuldige aan het verminderen der Atjehsche troepenmacht spreekt van ,,men" of ,,de regeering", doch de heer P. B. toont aan dat het zonder aandrang der Kamer in 1905 de G. G. Van Heutsz was, die in de begrooting voor 1906 bezuiniging aanbracht, wegens terugkeer van een bataillon naar Java en het verminderen der flottieljevaartuigen alles tengevolge van den gunstigen politieken toestand in Atjeh en den tramaanleg in dat gewest.

In de Nederlandsche bladen vindt men ook nog tal van artikelen over de Atjeh-quaestie. Merkwaardig is inzonderheid een artikel in de *Nieuwe Courant* van 4 en 5 April van Dr. H. M. Neeb, die de expeditie in de Gajoe- en Alaslanden medemaakte, waarin eene verdediging voorkomt van den heer Van Daalen en diens karakter geteekend wordt. Een repliek op dat stuk door den heer De Stuers verscheen in hetzelfde blad van 10 April, later gevolgd door een verdere discussie.

Uit de Atjeh-correspondentie van de *N. Ct.* van 28 Maart j.l. zij nog aangeteekend, hetgeen gezegd wordt omtrent de behandeling, die de pretendent-Sultan en andere Atjehers als bannelingen ondergaan. Er is niets sympathieks aan deze menschen, doch men moet niet vergeten, dat zij zich echte vorstenkinderen weten en dus in hun vernederende positie dubbel beklagenswaardig rekenen. Zoo was b.v. tengkoe Hassan, die op 29 Aug. a. p. als banneling naar Keboemen vertrok, tusschen het geboefte van Glodok geïnterneerd en aan den publieken weg aldaar ten arbeid gesteld. „Wie zal het zoo'n man kunnen euvel duiden, wanneer hij over een paar jaar in Atjeh teruggekeerd, een fanatiek bestrijder wordt van de *keumpenie*, die zegt als beschaafster te komen, doch haar eigen wetten dienaangaande met voeten treedt? Juist datgene, waardoor wij een geest van verzoening aankweeken onder zulke respectabele vijanden als Atjehers: een gentlemanlike behandeling wordt door ons maar al te zeer verwaarloosd".

In dezelfde correspondentie in de *N. Ct.* van April worden o.a. de klachten besproken over de Javaansche fuseliers. Voor degenen, die op de hoogte zijn van de wijze, waarop zij geïnstrueerd worden, baart dit geen verwondering. De schrijver hoorde eens een blanken korporaal, die misschien geen 50 Maleische woorden kende, theorie geven aan een klas Javanen. Toen hij in de gaten kreeg, dat de menschen geen woord begrepen van alles wat hij zei, draaide het uit op een vurige philippica in..... plat-Duitsch, rijkelijk doorzult met g.v.d.'s en andere Hollandsche krachtwoorden. Dit anecdotisch stukje historie teekent vrijwel een toestand..... Hoe kunnen hier ongewenschte gevolgen uitblijven? vraagt de correspondent.

* * *

Het naspel van het Karang-Tengah-opstootje, waaromtrent in de *Ind. Gids* van 1907 II bl. 1430 uitvoerig is bericht, wordt thans door het *Bat. Nbl.* medegedeeld. De veroordeelden hebben namelijk een door den president van den landraad krachtig gesteund verzoek om gratie bij den landvoogd ingediend. De Assistent-Resident heeft daarentegen voor afwijzing geadviseerd en het Hooggerechtshof schijnt met diens argumenten te zijn medegegaan, want de afwijzing is inderdaad gevolgd. Intusschen is een der beklaagden in de gevangenis te Soekaboemi overleden. Wat betreft het „eervol" ontslag aan den wedono van Tjiheulang verleend, — deze vorm is alleen gekozen, zoo leest men, om hem het recht op pensioen te verzekeren. Het bestuur van Soekaboemi kon geen anderen weg kiezen, waar het den wedono niets anders kon ten laste leggen dat dat hij zonder verlof, zijn standplaats had verlaten; inderdaad zijn de beschuldigingen over vexaties, staande de terechtzitting door de beklaagden tegen den wedono uitgebracht later herroepen, en een onderzoek in die richting gaf evenmin eenig bewijs. Er was dus noch langs gerechtelijken, noch langs administratieven weg iets tegen hem te beginnen.

* * *

Opleiding voor en vooruitzichten bij de cultures. De Vereeniging „Studiebelangen", officieel vertegenw. lichaam der studeerenden aan de Rijks Hoogere Land-, Tuin- en Boschbouwschool te Wageningen, zendt in dato Maart 1908 eene nieuwe brochure in het licht getiteld: „De Toekomst in en de Opleiding voor den Nederlandschen en Indischen Landbouw en het Boschwezen". Daarin wordt gewezen op de onevenredigheid die nog altijd bestaat tusschen het aantal bij die inrichting ingeschreven leerlingen en het aantal jaarlijks beschikbare vacatures in de praktijk. In Maart 1908 waren van de 106 ingeschrevenen 25 voor den kolonialen landbouw, 31 voor den kolonialen

boschbouw en 3 voor de suikertechnologie ingeschreven, tegen 14 en 8 voor den Nederlandschen land- en boschbouw, 6 voor den tuinbouw, 11 voor landbouwscheikunde en 8 toehoorders. Wat de vooruitzichten op het gebied van bodem-cultuur in Indië betreft, schat de heer Berkhout, blijkens het herziene staatje op bl. 8, de jaarlijksche behoefte aan nieuw personeel in N.-I. op 245 personen, waarvan 100 bij de suiker, 50 bij de tabak in Deli, 30 bij de koffie, 30 bij de thee, enz. In de brochure worden nu bijzonderheden omtrent de vooruitzichten in deze betrekkingen medegedeeld en vindt men tevens een programma der lessen aan de school gegeven, in de hoop, dat er een gezondere verhouding moge ontstaan tusschen vraag en aanbod voor de aangehaalde betrekkingen. Na hetgeen in de *Ind. Gids* 1907 II bl. 1884 gezegd is, vermeenen wij met deze aankondiging der hoofdstrekking van de brochure te kunnen volstaan.

J. E. DE M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Suiker, een schets van productie, handel en verbruik, in verband ook met de Brusselsche Conventie, door F. Schoepp, Adj.-Redacteur van de „Nieuwe Financier en Kapitalist". Groningen, F. Noordhoff. 1908. Prijs *f* 1,90.

Oorspronkelijk eene verzameling van statistieken, betreffende suikerproductie en -handel, met de toelichtingen en opmerkingen, welke daarmede noodzakelijk samen moesten gaan, bestemd om opgenomen te worden in „Van Oss' Effectenboek voor 1908", hebben de vele belangrijke gebeurtenissen van het afgeloopen jaar (de wijziging in de Brusselsche Suikerconventie en hetgeen daarmede samenhangt) den schrijver genoopt van het oorspronkelijk programma af te wijken en aan het opstel meerdere uitbreiding te geven. Daardoor werd tevens eene afzonderlijke uitgave noodzakelijk. Het boek is thans in tien hoofdstukken verdeeld en vormt eene beknopte en wetenswaardige handleiding voor ieder, die bij de suikerindustrie, zoowel in Indië als in Nederland is betrokken. Het medegedeelde over het voorkomen en de geschiedenis der suiker, hoewel na het verschijnen der *Encycl. v. N.-I.* een eenigszins afgejaagd onderwerp, geeft, vergeleken met wat men daar leest, toch eenige nieuwe gezichtspunten, terwijl in het tweede hoofdstuk betreffende productie en handel een duidelijk beeld is geschetst van de vlucht, die de suikerindustrie op de geheele wereld nam en hoe de beetwortelsuiker de rietsuiker geleidelijk heeft overvleugeld. Men leest daar dat de beetwortel een bijzonder klimaat en rationeele verdeeling van regen en zonneschijn noodig heeft. Vooral een te warm klimaat is ongewenscht, daar tegen het rijp worden voor de suikervorming koelere nachten noodig zijn, waardoor de bladeren in hun ontwikkeling worden tegengehouden ten bate van den wortel. In een tijd toen de landbouw onder lage graanprijzen gebukt ging, was de beetwortelcultuur een ware uitkomst, die nog het voordeel heeft dat zij: „de suiker niet aan den bodem maar aan de atmospheer ontleent, waardoor de bodem minder aan uitputting blootgesteld is". Merkwaardig is ook het toenemend rendement der bieten, dat gemiddeld van 5.89 pCt. in 1840/41 is opgevoerd tot 15.26 pCt. in 1905/'06. „Bij de rustelooze energie en het uithoudingsvermogen, welke den Westerling ver boven nagenoeg alle Oostersche rassen verheffen, was de bietsuikerindustrie weldra een geducht concurrent".

Daarbij is de suiker der koloniën in het nadeel wegens de meerdere vracht en assurantiekosten, die op het vervoer vallen. Hoewel blijkens de gegeven productiestaten de bietsuiker reeds in 1882/3 de rietsuiker had ingehaald en na 1887/8 definitief een voorsprong heeft, is in de laatste jaren de productie van rietsuiker zich weder gaan ontwikkelen, voornamelijk tengevolge van wederopleving der suikerindustrie op Cuba en den vooruitgang op Java, waaraan het geheele derde hoofdstuk is gewijd. Op Cuba bestaat gelegenheid tot uitbreiding op groote schaal, het land is weinig bergachtig, overal is voldoende water en de bodem is vruchtbaar. Van de 12 millioen H.A., die Cuba beslaat, zouden op den duur 2 millioen H.A. met riet beplant kunnen worden,

tegen thans 300,000 à 350,000 H.A. Het gemiddeld rendement is thans 4½ ton suiker per H.A. (tegen 10½ op Hawaï en 9 op Java), terwijl dit door verbeteringen geleidelijk zou kunnen verdubbelen. Een toekomstoogst van 18 millioen ton suiker alleen voor Cuba, terwijl thans de wereldproductie van rietsuiker in het geheel 5,150,000 ton beloopt, is zeker duizelingwekkend. Waar thans Java in 1906 nog ruim 425 millioen Eng. ponden of rond 193,000 ton in Amerika importeerde, zal het daar spoedig door Cuba van de markt verdreven worden.

Na eene beschouwing over de beetwortelsuiker wordt het niet onwaarschijnlijk geoordeeld, dat geleidelijk het aandeel der rietsuiker in de wereldproductie weder grooter zal worden.

Het hoofdstuk over Java behelst de geschiedenis der suikerindustrie onder het cultuurstelsel, den overgang tot de vrije cultuur, de crisis van 1884 en de tegenwoordige positie dier industrie. Omtrent den overgang tot de vrije cultuur heet het: ,,gaandeweg en met steeds grooter drang begon zich in het moederland het schuldbesef baan te breken, dat men de inlandsche bevolking op onverantwoordelijke wijze had geëxploiteerd'' en wordt het beschamend gevonden: ,,dat, eerst nadat de ,,batige sloten'' minder onmisbaar waren geworden voor de Nederlandsche financiën het schuldbesef voldoende aanhangers had gewonnen om dit in daden te kunnen omzetten''.

Hoeveel kapitaal tegenwoordig in de suikerindustrie op Java is betrokken is niet bekend, doch de schrijver heeft bij een aantal fabrieken nagegaan hoe het in de beide laatste jaren gesteld was met de verhouding der suikerproductie tot het geëmployeerde kapitaal (aandeelen, obligatiën, reserve en eventueele crediteuren). Daaruit is hem gebleken dat die verhouding globaal genomen *f*10 per geproduceerde pikol suiker bedraagt. Daar de productie in 1905 en 1906 respectievelijk 16,322,000 en 16,661,000 pikol beliep, stelt hij het het in alle ondernemingen gezamenlijk geëmployeerde kapitaal op circa 165 millioen gulden. Dit kapitaal werpt volgens den schrijver een bevredigend rendement af, doch niet meer. Met de crisis van 1884 waren de voormalige groote winstmarges heengegaan. Dat men de betere tijden van de laatste jaren heeft aangegrepen om eene progressieve belasting in te voeren, wordt door den schrijver afgekeurd; hij vindt dat de eenige logische vorm zou geweest zijn een cijns, nadat eerst het kapitaal eene renumeratie van zeg 4, 5 of 6 pCt. had ontvangen.

,,Opmerkelijk is het wel dat de Regeering hier met twee maten meet en de suikerindustrie treft, terwijl zij blind schijnt voor de reuzenwinsten van het monopolistisch bedrijf der Kon. Ned. Petroleum Mij. en de dividenden van 50 à 100 pCt. en meer van diverse tabaksondernemingen op Sumatra, welke bedrijven betrekkelijk slechts magere bijdragen aan de schatkist leveren''.

Het zou te ver voeren om de hoofdstukken over verbruik, over de suiker en de fiscus, de suikerconferenties, de Brusselche Suikerconventie, de wijzigingen daarin en de toetreding van Rusland hier in bijzonderheden te bespreken. Wanneer nog gewezen wordt op 19 verschillende uitvoerige statistieken, die het werkje besluiten, dan schijnt het medegedeelde voldoende om aan te toonen, dat men hier een met veel zorg en nauwgezetheid bijeengebracht materiaal heeft, dat in beknopten vorm een belangwekkend beeld geeft van de suikerindustrie en den suikerhandel over de geheele wereld.

Onze defensie, door N. G. van Gemert, 1e Luitenant der Jagers. Rotterdam, Nijgh & van Ditmar.

In deze brochure behandelt de schrijver hoofdzakelijk de verdediging, of beter het weerstelsel, van Nederland, waarvoor hij o. m. invoering van, scherp doorgevoerden, algemeenen dienstplicht (met een eerste oefeningstijd van slechts 6 maanden voor *alle* wapens) noodig en dadelijk mogelijk verklaart. Eene vloot acht hij voor dat doel veel te kostbaar en ook overbodig; waarom hij die geheel wil afschaffen — met uitzondering van enkele torpedobooten en onderzeeërs —, waarna alle beschikbare gelden voor de verbetering van het „eenig noodige", het leger kunnen worden besteed.

Maar, ook opdat Nederland eene zeemogendheid blijve, zelfs weder eene groote zeemogenheid worde, zooals het was in de glorierijke dagen van de Trompen en De Ruyter, wil hij voor Indië eene zeer krachtige slagvloot als eenig, z. i. beste en goedkoopste (?) verdedigingsmiddel.

Zoodoende komt ook de verdediging van Indië in de brochure ter sprake, weliswaar zeer ter loops, maar de schrijver ontwikkelt daarbij denkbeelden, zóo nieuw en verrassend, dat het der moeite waard schijnt er hier de aandacht op te vestigen.

Het leger in Indië dient z. i. alleen tot handhaving van het gezag en niet tot verdediging, behoort dus politieleger te zijn. De verdediging moet daar bijna uitsluitend gevoerd worden door eene eerste-rangs-slagvloot, welke door „het Rijk in Azië" — dat schatrijk is, vergeleken bij Nederland, en naar zielental een groote mogenheid — zelf moet worden betaald. Nederland heeft aan Indië geen eereschuld, zooals dikwijls wordt beweerd; wel bestaat die omgekeerd. „Bij wijze van overdreven goedheid" zoude Nederland, al, wat het thans aan groote schepen bezit aan Indië cadeau kunnen geven, als aanvangskern voor haar slagvloot.

De omstandigheid, dat voor Nederland uit zijn Indisch bezit voordeel voortvloeit, legt — naar zijne meening — niet de minste verplichting op „We zouden om die reden evengoed eene bijdrage kunnen geven aan de Engelsche, Duitsche of Fransche defensiekosten, omdat we van het verkeer met die landen ook voordeel hebben".

En hebben wij in Indië zoo'n eigen groot-mogendheids-slagvloot, dan komt daar bewustzijn van kracht en kunnen wij gerust het kapitaal van alle landen daar heen lokken door aanbieding van gunstige concessies. „Doordien we daar zelf dan een grootmacht zijn, behoeven we niet meer bang te zijn — zooals nu — dat vreemdelingen, daar voet aan wal zettende, ons over het hoofd groeien, ons de wet voorschrijven. Indië komt dan tot bloei, terwijl het nu braak ligt".

Wat Indië betreft, gelooven wij dat de schrijver door zijne brochure het vraagstuk der verdediging niet nader heeft gebracht tot eene bevredigende oplossing.

Ware hij enkele jaren bij het Indische leger gedetacheerd geweest, dan zoude hij zeker ook juistere denkbeelden hebben over ons „Rijk in Azië" en o. a. ook niet meer zeggen dat, wanneer ondanks zomerwarmte en bodemrijkdom, daar soms armoede wordt geleden, zulks een gevolg is „van de luiheid en domheid der bewoners".

S.

The White man's work in Asia and Africa, a discussion of the main difficulties of the colour question by Leonard Alston M. A. Longmans, Green and Co. 39 Paternoster Row, London.

In het voorbericht deelt de schrijver mede, dat dit werk in hoofdzaak overeenkomt met dat, waarvoor hem in 1906 te Cambridge de Maitland-prize werd toegekend, dat hij het grootste gedeelte van zijn leven in Britsche overzeesche gewesten heeft doorgebracht en zijne belangstelling voor het behandelde onderwerp dus allerminst het resultaat is van louter boekenstudie.

In het eerste hoofdstuk wordt de vraag gesteld: is de minderheid van onbeschaafde en achterlijke rassen een gevolg van omgeving en omstandigheden, of gaapt er b.v. tusschen Europeaan en Neger een kloof als tusschen mensch en dier, doch minder diep? De meeningen dienaangaande loopen zeer uiteen. Anthropologen wijzen op het feit, dat kinderen van barbaarsche ouders, die in eene beschaafde omgeving worden grootgebracht, hoewel zij verwonderlijk spoedig een zeker peil van beschaving bereiken, onbekwaam schijnen dat peil te overschrijden. Daarentegen valt het niet te ontkennen, dat Indiërs en Afrikaners in de laatste eeuwen door het contact met Europeanen merkbaar vooruit zijn gegaan, terwijl wij niet mogen vergeten, dat de tegenwoordige Europeesche beschaving zich eerst in den loop der eeuwen heeft ontwikkeld. Zouden de negers van thans wel moreel achterstaan bij de stammen waartegen Agricola in Noord-Britannië streed en zouden de Chineezen en Indiërs van thans wel lager staan dan de Europeesche lijfeigenen in de Middeleeuwen?

Wij behoeven er dus niet aan te wanhopen de achterlijke rassen te brengen op het peil van de Europeesche beschaving, al ontbreekt tot nu toe het bewijs voor de mogelijkheid er van.

Schrijver komt op tegen de meening van hen, die de achterlijkheid van onbeschaafde volken als een soort van erfelijke belasting beschouwen en beweren, dat opvoeding en onderwijs wel op enkele individuen een gunstigen invloed kunnen hebben, maar geen blijvend effect op het geheele ras. Gesteld, zegt schrijver, dat een kind van ons eigen ras en van den tegenwoordigen tijd bij de geboorte van de ouders werd gescheiden en in absolute eenzaamheid kon worden grootgebracht, b.v. à la Romulus op een Robinson Crusoe-eilandje, dan zouden de gevolgen van eeuwen van onderwijs en opvoeding verdwenen zijn bij dat kind, dat onder normale omstandigheden niet van andere Engelsche kinderen zou verschillen.

Dat zou dan volgens schr. een bewijs zijn, dat achterlijkheid of het omgekeerde, voornamelijk een gevolg is van het milieu waarin en de omstandigheden waaronder de mensch leeft.

In het tweede hoofdstuk waarschuwt de schrijver tegen verwarring van idealen en doen. De zendeling, die werkzaam is onder een volk waarvan de ondeugden nieuw en vreemd voor hem zijn en daarom dubbel afschrikwekkend, is licht geneigd, daartegenover een ideaal Christendom te stellen en te vergeten, dat in de Christen-maatschappij de praktijk van het leven dikwijls zoo geheel in strijd is met de christelijke idealen. Omgekeerd maakt de Oosterling vooral kennis met den cynischen winstzoekenden Europeaan en dan moet hij wel tot de ontdekking komen, dat de christelijke moraal en de christelijke idealen door die Europeanen lang niet altijd in toepassing worden gebracht en zelfs degenen, die haar prediken, er wel eens van afwijken.

Waardeering van het goede in den godsdienst en in de moraal van den Oosterling of neger is noodig, om het vertrouwen te winnen en de Westerling moet een propaganda vermijden, die vijandig daartegen optreedt. Wij moeten bedenken, dat de geest van het Oosten, de geduldige onderworpenheid en lijdelijkheid van den Oosterling meer in overeenstemming zijn met het primitieve Christendom, dan onze activiteit, ons streven naar geestelijken en materieelen vooruitgang. Wij moeten ons niet inbeelden, dat alles wat goed is voor ons, ook per se voor anderen goed is.

Godsdiensten dragen veelal den stempel van het milieu, waarin zij zijn ontstaan en wijzigen zich naar den aard van het volk dat ze belijdt. Als Karel Martel de Arabieren bij Poitiers niet had verslagen en de Islam in Frankrijk en Engeland was ingevoerd, dan zou het Mohammedanisme van Groot-Britannië langzamerhand gezuiverd zijn van ruwheid en wreedheid en dan zou thans de Islam in Engeland even groote verschillen vertoonen met het onverdraagzame Mohammedanisme van Arabië en Centraal-Azië, als ons Christendom met dat van Abyssinië of Brazilië. Nirvana is een opvatting van gelukzaligheid, die nooit zou zijn ontstaan noch geduld door den actieven, energieken, onbevredigden, vooruitstrevenden Europeaan.

De schr. vindt het wenschelijk, dat de achterlijke rassen tot arbeid worden gebracht, want daardoor wordt hunne activiteit gewekt en ontstaan nieuwe behoeften, die tot verdere werkzaamheid prikkelen. Daarom doen de Christelijke missiën in Zuid- en Centraal-Afrika waarschijnlijk verstandig, om den nadruk te leggen op de industriëele zijde van hun werk, doch men vervalle niet in het uiterste van verplichten of gedwongen arbeid.

De omstandigheid dat de christelijke leer betrekkelijk vrij is van bijgeloovige en zinnelijk aantrekkelijke elementen, maakt een snel (doch oppervlakkig) succes moeilijk. Het mohammedanisme, zegt Sir H. H. Johnston, vraagt geen ontzegging van vleeschelijke lusten, terwijl het Christendom met zijn beperkingen en verbodsbepalingen, den bekeerden neger verveelt, tenzij en totdat zijn verstandelijke ontwikkeling het peil van den Europeaan heeft bereikt. Negerrijken die hunne onafhankelijkheid hebben bewaard, verliezen nagenoeg geheel het Christelijk geloof, maar de Islam blijft. Daarom, zegt de schr., schijnt het verkeerd gezien om van het Christendom hoofdzakelijk te maken een code van verbodsbepalingen op moreel gebied.

In het derde hoofdstuk waarschuwt de schr. tegen het gevaar, dat de zendeling zijn eigenlijke taak zou verwaarloozen, om geheel op te gaan in de zorg voor scholen en werkplaatsen, al is het ongetwijfeld noodig een intellectueel en moreel centrum te vestigen te midden van de te bekeeren bevolking. Dit is een moeilijke taak en het effect er van zal zich eerst na geruimen tijd openbaren. Noodelooze vernietiging van sociale instellingen moet worden vermeden, tenzij omtrent het verderfelijke er van geen twijfel kan bestaan, zooals slavenhandel en verbranding van weduwen.

Bij de ontwikkeling van het volk moet van onder op worden begonnen; de fundamenten moeten worden gelegd, voordat hoogere zaken worden behandeld en men onthoude zich van het streven naar snelle en (schijnbaar) schitterende resultaten, want daardoor wordt oppervlakkigheid gekweekt bij Hindoes en Kaffers.

Slechts weinige volken ontkomen aan een gevoel van meerderheid over volken van andere kleur, een gevoel, dat zelfs den Zoeloe bezielt tegenover den Europeaan en dat vermoedelijk de oorzaak is van het kasten-stelsel van Indië. Niet overal openbaart zich dat gevoel even sterk. De Goaneezen b.v. vormen een volk geheel van Indo-Portugeesche afkomst en Zuid- en Cen-

traal-Amerika zijn voor een groot gedeelte bevolkt door menschen van gemengd bloed. Daarentegen komen in de Ver. Staten van N.-A. wettige of onwettige vereenigingen van negers en blanken zelden voor. Vooral in de Zuidelijke Staten acht de blanke zich ver verheven boven den neger, hetgeen tengevolge heeft, dat de steeds geminachte en klein gehouden negers ontaarden in lager staande menschen, dan zij in andere omstandigheden zouden geworden zijn.

Bescherming van de inboorlingen door de wetgevende macht tegen machtsmisbruik en knevelarij van de onder hen levende blanken, is noodig. Ongetwijfeld bezitten de plaatselijke autoriteiten veel meer kennis van het karakter, de verwachtingen en de denkbeelden van den inlander, dan de sentimenteele philanthropen in het Moederland, maar het is toch beter, dat de wel eens bevooroordeelde en kortzichtige blanken niet steeds als rechters in hunne eigen zaak optreden en dat er ook nog ,,juges à Berlin'' zijn.

Ten slotte waarschuwt de schrijver tegen een politiek van ,,laisser faire'', die ten gevolge zou kunnen hebben, dat onbezette of onbekende landstreken van Amerika en Australië met een zich snel vermenigvuldigende bevolking van Chineezen en Indiërs zou worden gevuld. Daardoor zou de beschaving in die deelen der aarde op een veel lager peil komen te staan, dan het geval zou zijn, wanneer het Europeesche element zich daar verspreidde en domineerde.

In het laatste hoofdstuk maakt de schr. o.a. de opmerking, dat bijna de helft van de bevolking der aarde in China en Voor-Indië is opeengehoopt, waaruit valt af te leiden, hoe laag de Oostersche levensstandaard altijd geweest is. Men leeft daar zonder moeite van een inkomen, dat onvoldoende zou zijn om den blanke voor den hongerdood te bewaren. Zoolang het conservatisme van die menschenmassa haar afgezonderd hield van het overige gedeelte der aarde en hare verspreiding naar elders tegenhield, kon de Westersche maatschappij voor dien toestand onverschillig blijven, doch nu de slagboomen voor het internationale verkeer zijn weggenomen, mag men verspreiding van die opeengehoopte menschen naar andere deelen der aarde verwachten en als gevolg daarvan, concurrentie met de blanken en door verbeterde materieele positie, snellere toename in aantal.

Tot nu toe is de heete luchtstreek niet geschikt gebleken voor duurzame vestiging van den Europeaan. Mogelijk zal zij dat nooit worden, ten spijt van den grooten vooruitgang op medisch gebied, o.a. in de bestrijding van ziekten als de malaria. Daarom zal het bestuur van tropische landen toevertrouwd blijven aan een klein aantal steeds wisselende blanke ambtenaren, en de schr. neemt (natuurlijk) aan dat het Angelsaksische systeem het model is voor de betrekkingen en de verhouding tusschen het overheerschende ras en de koloniën.

De voordeelen van het Britsche bestuur zijn niet twijfelachtig. De daardoor sedert een eeuw bestaande zekerheid en veiligheid hebben o.a. ten gevolge gehad, dat in de grensdistricten van Britsch-Indië, 13,000 vierk. Eng. mijlen, die vroeger ten gevolge van de vrees voor de roof- en oorlogzuchtige bergstammen woest lagen, in cultuur zijn gebracht en per jaar voor een waarde van 18 millioen Pond Sterling opbrengen, d.i. meer dan de gemiddelde kosten van de defensie van Britsch-Indië.

De schrijver is geen voorstander van een overdreven liberalisme, dat zich steeds onthoudt van ingrijpen. De veiligheid van personen en goederen die wij hebben gebracht, ontlast den Neger van zijn zwaarsten plicht, bescherming van zijne vrouw en kinderen en van zijn eigendom en hij zou noodzakelijk achteruit gaan, als daarvoor geen nieuwe plichten in de plaats kwamen.

Wij hebben den gang van ontwikkeling van den inboorling op nieuwe paden gevoerd, die hij zonder hulp en zonder contrôle niet kan volgen. Daarom zal leiding en interventie vaker gewenscht zijn, dan een studeerkamer-liberalisme zal toegeven.

Tot eene bepaalde conclusie komt de schr. niet, doch de strekking van zijn 136 blz. beslaande werk, waarvan het bovenstaande slechts een flauwe afschaduwing is, zou aldus samengevat kunnen worden: Voorloopig is het blanke ras superieur en zijn de Christelijke idealen de beste, doch de mogelijkheid dat de gekleurde rassen op een zelfde peil van kennis, ontwikkeling en ethiek komen te staan als de Noord-Europeanen, is niet uitgesloten. Bij de bekeering van onbeschaafde rassen tot het Christendom moet worden vermeden, steile rechtzinnigheid en een vijandig optreden tegen de godsdienstige en zedelijke begrippen van de bekeerlingen, tenzij omtrent het verderfelijke er van geen twijfel kan bestaan. De Islam, het Boeddhisme, de godsdienst van Zoroaster, moeten niet als vijandelijke machten, maar als zwakke bondgenooten van het Christendom worden beschouwd. De bekeering moet gepaard gaan met verstandelijke ontwikkeling en opvoeding tot een arbeidzaam leven. Voorloopig is het in het belang van de wereldbeschaving en van de onbeschaafde of half beschaafde rassen, dat zij onder Europeesch bestuur staan, dat wel liberaal moet zijn en rekening moet houden met de wenschen en neigingen van het overheerschte volk, doch niet moet schromen te leiden en in te grijpen, als het algemeen belang dat noodig maakt.

J. H.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

SCHEIDING VAN ERTSEN DOOR CENTRIFUGAALKRACHT.

Dezer dagen verscheen een proefschrift: „over de toepassing van de centrifugaalkracht voor de scheiding en zuivering van ertsen en kolen", dat in verschillende opzichten merkwaardig is. In de eerste plaats omdat het nog wel niet zoo dikwijls zal zijn voorgekomen, dat aan de Technische Hoogeschool een doctorstitel anders dan „honoris causa" zal zijn behaald en in de tweede plaats, omdat de mijn-ingenieur, Jan Karel van Gelder, die hiermede tot doctor in de technische wetenschap promoveerde, op Java, te Bandoeng, geboren werd. De jonge doctor is de zoon van een welbekend oud-Indisch man, den voormaligen Inspecteur van het Inlandsch onderwijs, den heer W. van Gelder, wiens Schoolatlas van Nederlandsch Oost-Indië nog algemeen in gebruik is.

Het merkwaardige van het geschrift zelf is, dat het naast onderzoekingen van theoretischen aard en een overzicht van de werktuigen, welke tot dusver de scheiding van mineralen door centrifugaalkracht beoogden, de uitkomsten geeft van zelfstandig genomen en bewerkte proeven, die tot een nieuw denkbeeld op dit gebied hebben geleid.

In het algemeen wordt hierbij gebruik gemaakt van het beginsel dat, wanneer even groote korrels van ongelijk soortelijk gewicht vallen door een middenstof als bijv. water de valsnelheid op den duur afhankelijk zal zijn van het verschil in dichtheid van de korrel en van de middenstof, zoodat de zwaarste korrels het eerst beneden komen. Dit is bij verticalen vrijen val door een stilstaande vloeistof gemakkelijk theoretisch aan te toonen [1])

Beweegt de korrel zich evenwel niet vrijvallend, doch onder den invloed van eene draaiende beweging en van wrijving door de vloeistof, dan wordt door een uitvoerige theoretische beschouwing aangetoond, dat de oplossing van deze quaestie langs mathematischen weg niet uitvoerbaar is en dat overgang tot het experiment noodzakelijk wordt.

Het toestel, waarvan de schrijver zich bediende, bestond uit een groote horizontale plaat of schijf, draaiende om een vertikale as in een bak met water. De korrels werden uit een met die as ronddraaiende vulpijp op een zelfde punt boven die plaat aangevoerd, zoodat zij steeds nedervielen op eenzelfde punt van de plaat, gelegen op eenigen afstand buiten het midden. Door de centrifugaalkracht naar den omtrek gestuwd, ontmoette de beweging der korrels een tegenstand zoowel van de wrijving op het oppervlak van de plaat als van de vloeistof, waarin deze draait. Het gevolg was dat de korrels op de plaat een spiraalvormige lijn beschreven, die al naarmate van het soortgelijk gewicht der korrels meer of minder schuin den

1) Wij herkenden op bl. 8—9 de beschouwing indertijd op blz. 386 van de „Bevloeiingen" in een noot ontleend aan Besant, Hydrodynamics. Hier en op blz. 49-50 zou, door dadelijk den weg x als veranderlijke te voeren in plaats van t, het resultaat zelfs spoediger te bereiken zijn.

omtrek ontmoette, zoodat theoretisch elke korrel van een bepaalde dichtheid steeds den omtrek in een bepaald punt bereikte en daar in een bepaald bakje moest vallen van welke er een 36-tal, gelijkelijk over dien omtrek verdeeld, waren aangebracht. Dit gebeurde bij de proeven nu wel niet volkomen wegens secundaire invloeden, maar wel waren de wegen door korrels van gelijke dichtheid beschreven tusschen een paar dicht in elkanders nabijheid gelegen spiralen begrepen, zoodat de concentratie al was het dan ook niet op één punt, toch op eene bepaalde randlengte plaats vond en daarmede is de mogelijkheid aangetoond om de verschillende soorten korrels in verschillende op ongelijke afstanden van het centrum gelegen sleuflengten en vervolgens in concentrieke cylindervaten op te vangen.

Het is te hopen dat een op dit beginsel geconstrueerd toestel, waarop een Duitsch Rijkspatent werd aangevraagd, met betrekking tot capaciteit, doelmatig krachtsverbruik enz., aan de goede verwachtingen, die de schrijver er van koestert, moge beantwoorden en dat deze poging alzoo met succes worde bekroond. Doch al was dit niet het geval, het feit alleen, dat hier een poging is gedaan om de abstracte wiskunde toe te passen op een vraagstuk der praktijk en dat een zelfstandig onderzoek is verricht, schijnt ons van het grootste belang als bewijs dat de studie in Delft niet onvruchtbaar is en dat ook jongelui, in Indië geboren, in de banen der wetenschap met eere mededingen.

J. E. D. M.

DE DUITSCH-NEDERLANDSCHE TELEGRAAFMAATSCHAPPIJ.

Het jaarverslag dezer maatschappij over 1907 is zoo mogelijk nog soberder van inhoud dan de vorige jaarverslagen, waarvan in de *Indische Gids* 1907 I, bl. 784, melding werd gemaakt. Het „Einnahme-Konto" over 1907 staat op de Winst- en Verliesrekening als 2,029,075 Mark tegen 2,020,412 M. in 1906. Als hieronder bruto 1,900,000 Mark staatssubsidie is, dan blijft er 129,075 M. als 10 pCt. van de kabeltaksen en zou de bruto-ontvangst daarvan 1,290,750 M. zijn geweest tegen 1,204,128 M. in 1906, doch dit blijft alles slechts gissen.

Duidelijker is hetgeen wij aantroffen in de toelichting op de Indische begrooting voor 1908, waarin vermeld wordt dat de helft van het subsidie van 375,000 M. of rond *f*225,000, dat de maatschappij geniet wordt uitgetrokken op Afd. VIII van het Iste Hoofdstuk der Indische en voor de wederhelft op het XIde Hoofdstuk der Staatsbegrooting, en daartegenover onder de middelen van de Indische begrooting en onder de Rijksmiddelenwet een post is opgenomen: Aandeel in de ontvangsten wegens kabeltaksen uit de door de Deutsch-Niederländische Telegraphengesellschaft geëxploiteerde lijnen. Deze post wordt evenals ten vorigen jare, voor 1908 geraamd op *f*78,000 of omstreeks 70 pCt. van de subsidie.

Het jongste Kol. Verslag deelt onder Hoofdstuk L., kolom 209, mede, dat over 1906 aan subsidie betaald werd 375,000 M. of *f*221,969.53, waartegenover door de Maatschappij, wegens het aan den Staat toekomende gedeelte van de ontvangsten uit de kabeltaksen is terugbetaald frs. 294,958.32 of *f*141,320.77, zoodat feitelijk slechts betaald is *f*80,648.76.

In de gemelde toelichting op de begrooting staat nog, dat men niet meer als tot dusverre op de begrootingen het bedrag van *f*112,500 heeft uitgetrokken, verminderd met 45 pCt. van de ontvangst uit de kabeltaksen, omdat door deze ramingsmethode de geregelde affectatie van de subsidie bemoeilijkt werd, daar de betaling van den driemaandelijkschen termijn van de subsidie

aan het einde van ieder kalender-kwartaal (art. 10 der concessie) niet gelijktijdig plaats heeft met de kwartaalsgewijze uitkeering van de ontvangst uit de kabeltaksen door de vennootschap.

Beschouwt men de balansen van 1906 en 1907 nog wat nader, dan vindt men in eerstgenoemd jaar onder de activa een hoofd „Kgl. Seehandlung" bestaande uit *a* obligatierente M. 145,000 en *b* delging van obligaties M. 243,000, terwijl die beide sommen ook onder de passiva zijn opgenomen. In de balans over 1907 is het hoofd „Kgl. Seehandlung" niet gespecificeerd opgebracht voor M. 409,916.05, terwijl op de passiva respectievelijk M. 254,000 voor amortisatie van obligaties en M. 140,140 voor obligatierente voorkomen.

Deze eenigszins raadselachtige boeking vindt men opgehelderd door er het bekende Effectenboek van Van Oss voor 1908 over op te slaan. Daaruit blijkt bovendien, dat terwijl aanvankelijk het subsidie van de Duitsche en Nederlandsche regeeringen gedurende 20 jaren M. 1,400,000 's jaars zou bedragen, waarvan telken jare 90 pCt. der ontvangen kabeltaksen in mindering zouden komen, verdeeld volgens de door beide partijen verstrekte sommen van M. 1,025,000 en M. 375,000, de Duitsche Regeering zich op 18 Juli 1904 verbonden heeft om eveneens voor den duur van 20 jaren nog een supplementair subsidie van M. 500,000 's jaars te betalen. Dit bedrag geldt voor de enkelvoudige (simplex-) exploitatie met recorder. Zoodra de toeneming van het verkeer naar het oordeel van het „Reichs-Postamt" de invoering van de duplex-exploitatie noodig maakt, wordt dit subsidie tot M. 575,000 verhoogd. Wanneer in eenig jaar de subsidie van M. 1,400,000 door de in mindering gebrachte 90 pCt. der kabeltaksen ten volle wordt gedekt, komen voor dat jaar 90 pCt. der gezamenlijke overige ontvangsten der vennootschap uit de kabeltarieven op de vermelde supplementaire subsidie van M. 500,000 of M. 570,000 onverdeeld in mindering.

Omtrent de 4 pCt. rentende obligatiën van 1905, elk groot M. 1000 (*f*592.59) met coupons per 2 Jan. en 1 Juli, waarvan de eerste verviel op 1 Juli 1905, wordt medegedeeld, dat deze gesteld zijn aan de order van de Dresdner Bank te Berlijn, doch door deze zonder aansprakelijkheid in blanco zijn geëndosseerd. De aflossing geschiedt door jaarlijksche loting in October, ter afbetaling op 2 Jan. d.a.v., door middel eener annuïteit van M. 243,000 vermeerderd met de bespaarde rente. De leening kan alsdan binnen 20 jaren (op 2 Jan. 1926) zijn afgelost. De tweede uitloting van 254 obligaties had plaats in Oct. 1907. De rentebetaling en aflossing der obligatieleening is op zoodanige wijze verzekerd, dat van de jaarlijksche subsidie ad M 1,525,000, welke de maatschappij van de Duitsche Regeering ontvangt en waarvan telkens een vierde aan het einde van elk kwartaal wordt uitbetaald, het voor den dienst der beleening benoodigde bedrag bij een commissaris (Treuhänder), t.w. de „Königliche Seehandlung" te Berlijn [1]) wordt gestort. Hierdoor worden de posten onder dit hoofd op de balans voorkomende duidelijk, het zijn de voor rente en aflossing gereserveerde bedragen, het laatste jaar blijkbaar verhoogd met eenige gekweekte rente.

De maatschappij heeft hare vorderingen uit de concessie op het Reichs-Postamt tot het bedrag van de voor de jaarlijksche rentegarantie der obligatiën vereischte M. 533,464 verpand aan de Dresdener Bank te Berlijn, als de eerste houdster der obligatiën of aan hare rechtverkrijgenden in het bezit

---

[1]) Dit lichaam voluit „General-direction der Seehandlung Societät" is de bankinstelling van den Pruisischen Staat, die in 1772 werd opgericht om den handel met het buitenland te bevorderen, waartoe zij verschillende monopolies verkreeg, doch die langzamerhand meer in bankzaken is gaan doen en thans de functiën van Staatsbank vervult.

der obligatiën. Zoowel aandeelen als obligatiën worden aan de Beurs te Berlijn officieel genoteerd.

Omtrent de winstverdeeling leest men dat eerst 5 pCt. wordt bestemd voor de reserve. Hiermede kan worden opgehouden als het reservefonds 10 pCt. van het uitgegeven maatschappelijk kapitaal bedraagt. Omtrent de wijze, waarop over de resteerende winst wordt beschikt, beslist de algemeene vergadering van aandeelhouders op voorstel van commissarissen. Zij kan dit overschot geheel of gedeeltelijk tot uitkeering van dividend aan de aandeelhouders aanwenden of door vorming eener bijzondere reserve, door overbrenging op nieuwe rekening of in eenigen anderen vorm reserveeren. Bij het nemen van een zoodanig besluit moet eventueël met de tantièmes rekening worden gehouden. Deze bedragen n.l. 5 pCt. van dat deel der netto-winst, dat na alle afschrijvingen en stortingen in de reserve en na uitkeering van een eerste dividend van 4 pCt. aan aandeelhouders resteert.

Beziet men onder dit licht de balans van 1907, dan blijkt daar op de creditzijde een overschot van M. 159,322.74 voor te komen en een netto-winst van M. 812,917.14. Van het verschil of M. 653,648.40, de winst op het boekjaar 1907, is 5 pCt. of M. 82,628,42 op de reserverekening gebracht. Deze stond ult°. 1906 op M. 7,029.72 en ult°. 1907 op M. 41,133.08 en zal dus in 1908 stijgen tot M. 73,815.50.

De berekening der tantièmes voor directie en commissarissen schijnt volgens een anderen maatstaf te geschieden, dan volgens bovengenoemden aan het werk van Van Oss ontleenden regel. In 1905 was de netto-winst M. 140,594.36. Op het reservefonds was afgeschreven 5 pCt. of M. 7,029.72. Het dividend ad 6 pCt. beliep dat jaar 52,200, dus 4 pCt. zou geweest zijn M. 34,200. Dit gevoegd bij het reserve-bedrag en M. 30,000 buitengewone afschrijving en een en ander van de netto-winst afgetrokken geeft M. 68,704.64, waarvan 5 pCt. geeft M. 3,438.23 en niet M. 6,188.81 als in het verslag vermeld. Over 1906 wordt M. 682,067.11 als netto-winst geboekt, doch daarin is een bedrag van M. 45,175.83 overgedragen van het vorige jaar. Er is dus feitelijk in dat jaar verdiend M. 636,890.28. Hiervan af te nemen (5 pCt. van M. 682,067.11) reserve M 34,103.36, 4 pCt. div. M 266,471.12, en extra-afschrijvingen M. 60,000, blijft M. 321,492.63, waarvan 5 pCt. M. 16,074.63 bedraagt, terwijl volgens het verslag over 1906 aan tantièmes M. 28,934.33 geboekt is. Eindelijk geeft het verslag over 1907 aan netto-winst M. 812,971.14. Ditmaal wordt voor het bepalen van de reserve het van 1906 overgeboekte saldo van M. 159,322.74 er wel afgetrokken, rest M. 653,648.40 verdiend in 1907. Hiervan af M. 32,682.42 reserve, 4 pCt. dividend of M. 280,000 en M. 140,000 buitengewone reserve, rest M. 200,965.98, waarvan 5 pCt. zou zijn M. 10,048.30, terwijl geboekt is M. 18,086.94 aan tantièmes. Zeer duidelijk is een en ander niet en het schijnt, dat er feitelijk 9 pCt. in plaats van 5 pCt. aan tantièmes wordt berekend.

aan het einde van ieder kalender-kwartaal (art. 10 der concessie) niet gelijktijdig plaats heeft met de kwartaalsgewijze uitkeering van de ontvangst uit de kabeltaksen door de vennootschap.

Beschouwt men de balansen van 1906 en 1907 nog wat nader, dan vindt men in eerstgenoemd jaar onder de activa een hoofd „Kgl. Seehandlung" bestaande uit *a* obligatierente M. 145,000 en *b* delging van obligaties M. 243,000, terwijl die beide sommen ook onder de passiva zijn opgenomen. In de balans over 1907 is het hoofd „Kgl. Seehandlung" niet gespecificeerd opgebracht voor M. 409,916.05, terwijl op de passiva respectievelijk M. 254,000 voor amortisatie van obligaties en M. 140,140 voor obligatierente voorkomen.

Deze eenigszins raadselachtige boeking vindt men opgehelderd door er het bekende Effectenboek van Van Oss voor 1908 over op te slaan. Daaruit blijkt bovendien, dat terwijl aanvankelijk het subsidie van de Duitsche en Nederlandsche regeeringen gedurende 20 jaren M. 1,400,000 's jaars zou bedragen, waarvan telken jare 90 pCt. der ontvangen kabeltaksen in mindering zouden komen, verdeeld volgens de door beide partijen verstrekte sommen van M. 1,025,000 en M. 375,000, de Duitsche Regeering zich op 18 Juli 1904 verbonden heeft om eveneens voor den duur van 20 jaren nog een supplementair subsidie van M. 500,000 's jaars te betalen. Dit bedrag geldt voor de enkelvoudige (simplex-) exploitatie met recorder. Zoodra de toeneming van het verkeer naar het oordeel van het „Reichs-Postamt" de invoering van de duplex-exploitatie noodig maakt, wordt dit subsidie tot M. 575,000 verhoogd. Wanneer in eenig jaar de subsidie van M. 1,400,000 door de in mindering gebrachte 90 pCt. der kabeltaksen ten volle wordt gedekt, komen voor dat jaar 90 pCt. der gezamenlijke overige ontvangsten der vennootschap uit de kabeltarieven op de vermelde supplementaire subsidie van M. 500,000 of M. 570,000 onverdeeld in mindering.

Omtrent de 4 pCt. rentende obligatiën van 1905, elk groot M. 1000 (*f*592.59) met coupons per 2 Jan. en 1 Juli, waarvan de eerste verviel op 1 Juli 1905, wordt medegedeeld, dat deze gesteld zijn aan de order van de Dresdner Bank te Berlijn, doch door deze zonder aansprakelijkheid in blanco zijn geëndosseerd. De aflossing geschiedt door jaarlijksche loting in October, ter afbetaling op 2 Jan. d.a.v., door middel eener annuïteit van M. 243,000 vermeerderd met de bespaarde rente. De leening kan alsdan binnen 20 jaren (op 2 Jan. 1926) zijn afgelost. De tweede uitloting van 254 obligaties had plaats in Oct. 1907. De rentebetaling en aflossing der obligatieleening is op zoodanige wijze verzekerd, dat van de jaarlijksche subsidie ad M 1,525,000, welke de maatschappij van de Duitsche Regeering ontvangt en waarvan telkens een vierde aan het einde van elk kwartaal wordt uitbetaald, het voor den dienst der beleening benoodigde bedrag bij een commissaris (Treuhänder), t.w. de „Königliche Seehandlung" te Berlijn [1]) wordt gestort. Hierdoor worden de posten onder dit hoofd op de balans voorkomende duidelijk, het zijn de voor rente en aflossing gereserveerde bedragen, het laatste jaar blijkbaar verhoogd met eenige gekweekte rente.

De maatschappij heeft hare vorderingen uit de concessie op het Reichs-Postamt tot het bedrag van de voor de jaarlijksche rentegarantie der obligatiën vereischte M. 533,464 verpand aan de Dresdener Bank te Berlijn, als de eerste houdster der obligatiën of aan hare rechtverkrijgenden in het bezit

---

[1]) Dit lichaam voluit „General-direction der Seehandlung Societät" is de bankinstelling van den Pruisischen Staat, die in 1772 werd opgericht om den handel met het buitenland te bevorderen, waartoe zij verschillende monopolies verkreeg, doch die langzamerhand meer in bankzaken is gaan doen en thans de functiën van Staatsbank vervult.

der obligatiën. Zoowel aandeelen als obligatiën worden aan de Beurs te Berlijn officieel genoteerd.

Omtrent de winstverdeeling leest men dat eerst 5 pCt. wordt bestemd voor de reserve. Hiermede kan worden opgehouden als het reservefonds 10 pCt. van het uitgegeven maatschappelijk kapitaal bedraagt. Omtrent de wijze, waarop over de resteerende winst wordt beschikt, beslist de algemeene vergadering van aandeelhouders op voorstel van commissarissen. Zij kan dit overschot geheel of gedeeltelijk tot uitkeering van dividend aan de aandeelhouders aanwenden of door vorming eener bijzondere reserve, door overbrenging op nieuwe rekening of in eenigen anderen vorm reserveeren. Bij het nemen van een zoodanig besluit moet eventueël met de tantièmes rekening worden gehouden. Deze bedragen n.l. 5 pCt. van dat deel der netto-winst, dat na alle afschrijvingen en stortingen in de reserve en na uitkeering van een eerste dividend van 4 pCt. aan aandeelhouders resteert.

Beziet men onder dit licht de balans van 1907, dan blijkt daar op de creditzijde een overschot van M. 159,322.74 voor te komen en een netto-winst van M. 812,917.14. Van het verschil of M. 653,648.40, de winst op het boekjaar 1907, is 5 pCt. of M. 82,628,42 op de reserverekening gebracht. Deze stond ult°. 1906 op M. 7,029.72 en ult°. 1907 op M. 41,133.08 en zal dus in 1908 stijgen tot M. 73,815.50.

De berekening der tantièmes voor directie en commissarissen schijnt volgens een anderen maatstaf te geschieden, dan volgens bovengenoemden aan het werk van Van Oss ontleenden regel. In 1905 was de netto-winst M. 140,594.36. Op het reservefonds was afgeschreven 5 pCt. of M. 7,029.72. Het dividend ad 6 pCt. beliep dat jaar 52,200, dus 4 pCt. zou geweest zijn M. 34,200. Dit gevoegd bij het reserve-bedrag en M. 30,000 buitengewone afschrijving en een en ander van de netto-winst afgetrokken geeft M. 68,704.64, waarvan 5 pCt. geeft M. 3,438.23 en niet M. 6,188.81 als in het verslag vermeld. Over 1906 wordt M. 682,067.11 als netto-winst geboekt, doch daarin is een bedrag van M. 45,175.83 overgedragen van het vorige jaar. Er is dus feitelijk in dat jaar verdiend M. 636,890.28. Hiervan af te nemen (5 pCt. van M. 682,067.11) reserve M 34,103.36, 4 pCt. div. M 266,471.12, en extra-afschrijvingen M. 60,000, blijft M. 321,492.63, waarvan 5 pCt. M. 16,074.63 bedraagt, terwijl volgens het verslag over 1906 aan tantièmes M. 28,934.33 geboekt is. Eindelijk geeft het verslag over 1907 aan netto-winst M. 812,971.14. Ditmaal wordt voor het bepalen van de reserve het van 1906 overgeboekte saldo van M. 159,322.74 er wel afgetrokken, rest M. 653,648.40 verdiend in 1907. Hiervan af M. 32,682.42 reserve, 4 pCt. dividend of M. 280,000 en M. 140,000 buitengewone reserve, rest M. 200,965.98, waarvan 5 pCt. zou zijn M. 10,048.30, terwijl geboekt is M. 18,086.94 aan tantièmes. Zeer duidelijk is een en ander niet en het schijnt, dat er feitelijk 9 pCt. in plaats van 5 pCt. aan tantièmes wordt berekend.

aan het einde van ieder kalender-kwartaal (art. 10 der concessie) niet gelijktijdig plaats heeft met de kwartaalsgewijze uitkeering van de ontvangst uit de kabeltaksen door de vennootschap.

Beschouwt men de balansen van 1906 en 1907 nog wat nader, dan vindt men in eerstgenoemd jaar onder de activa een hoofd „Kgl. Seehandlung" bestaande uit *a* obligatierente M. 145,000 en *b* delging van obligaties M. 243,000, terwijl die beide sommen ook onder de passiva zijn opgenomen. In de balans over 1907 is het hoofd „Kgl. Seehandlung" niet gespecificeerd opgebracht voor M. 409,916.05, terwijl op de passiva respectievelijk M. 254,000 voor amortisatie van obligaties en M. 140,140 voor obligatierente voorkomen.

Deze eenigszins raadselachtige boeking vindt men opgehelderd door er het bekende Effectenboek van Van Oss voor 1908 over op te slaan. Daaruit blijkt bovendien, dat terwijl aanvankelijk het subsidie van de Duitsche en Nederlandsche regeeringen gedurende 20 jaren M. 1,400,000 's jaars zou bedragen, waarvan telken jare 90 pCt. der ontvangen kabeltaksen in mindering zouden komen, verdeeld volgens de door beide partijen verstrekte sommen van M. 1,025,000 en M. 375,000, de Duitsche Regeering zich op 18 Juli 1904 verbonden heeft om eveneens voor den duur van 20 jaren nog een supplementair subsidie van M. 500,000 's jaars te betalen. Dit bedrag geldt voor de enkelvoudige (simplex-) exploitatie met recorder. Zoodra de toeneming van het verkeer naar het oordeel van het „Reichs-Postamt" de invoering van de duplex-exploitatie noodig maakt, wordt dit subsidie tot M. 575,000 verhoogd. Wanneer in eenig jaar de subsidie van M. 1,400,000 door de in mindering gebrachte 90 pCt. der kabeltaksen ten volle wordt gedekt, komen voor dat jaar 90 pCt. der gezamenlijke overige ontvangsten der vennootschap uit de kabeltarieven op de vermelde supplementaire subsidie van M. 500,000 of M. 570,000 onverdeeld in mindering.

Omtrent de 4 pCt. rentende obligatiën van 1905, elk groot M. 1000 (*f*592.59) met coupons per 2 Jan. en 1 Juli, waarvan de eerste verviel op 1 Juli 1905, wordt medegedeeld, dat deze gesteld zijn aan de order van de Dresdner Bank te Berlijn, doch door deze zonder aansprakelijkheid in blanco zijn geëndosseerd. De aflossing geschiedt door jaarlijksche loting in October, ter afbetaling op 2 Jan. d.a.v., door middel eener annuïteit van M. 243,000 vermeerderd met de bespaarde rente. De leening kan alsdan binnen 20 jaren (op 2 Jan. 1926) zijn afgelost. De tweede uitloting van 254 obligaties had plaats in Oct. 1907. De rentebetaling en aflossing der obligatieleening is op zoodanige wijze verzekerd, dat van de jaarlijksche subsidie ad M 1,525,000, welke de maatschappij van de Duitsche Regeering ontvangt en waarvan telkens een vierde aan het einde van elk kwartaal wordt uitbetaald, het voor den dienst der beleening benoodigde bedrag bij een commissaris (Treuhänder), t.w. de „Königliche Seehandlung" te Berlijn [1]) wordt gestort. Hierdoor worden de posten onder dit hoofd op de balans voorkomende duidelijk, het zijn de voor rente en aflossing gereserveerde bedragen, het laatste jaar blijkbaar verhoogd met eenige gekweekte rente.

De maatschappij heeft hare vorderingen uit de concessie op het Reichs-Postamt tot het bedrag van de voor de jaarlijksche rentegarantie der obligatiën vereischte M. 533,464 verpand aan de Dresdener Bank te Berlijn, als de eerste houdster der obligatiën of aan hare rechtverkrijgenden in het bezit

---

[1]) Dit lichaam voluit „General-direction der Seehandlung Societät" is de bankinstelling van den Pruisischen Staat, die in 1772 werd opgericht om den handel met het buitenland te bevorderen, waartoe zij verschillende monopolies verkreeg, doch die langzamerhand meer in bankzaken is gaan doen en thans de functiën van Staatsbank vervult.

der obligatiën. Zoowel aandeelen als obligatiën worden aan de Beurs te Berlijn officieel genoteerd.

Omtrent de winstverdeeling leest men dat eerst 5 pCt. wordt bestemd voor de reserve. Hiermede kan worden opgehouden als het reservefonds 10 pCt. van het uitgegeven maatschappelijk kapitaal bedraagt. Omtrent de wijze, waarop over de resteerende winst wordt beschikt, beslist de algemeene vergadering van aandeelhouders op voorstel van commissarissen. Zij kan dit overschot geheel of gedeeltelijk tot uitkeering van dividend aan de aandeelhouders aanwenden of door vorming eener bijzondere reserve, door overbrenging op nieuwe rekening of in eenigen anderen vorm reserveeren. Bij het nemen van een zoodanig besluit moet eventueël met de tantièmes rekening worden gehouden. Deze bedragen n.l. 5 pCt. van dat deel der netto-winst, dat na alle afschrijvingen en stortingen in de reserve en na uitkeering van een eerste dividend van 4 pCt. aan aandeelhouders resteert.

Beziet men onder dit licht de balans van 1907, dan blijkt daar op de creditzijde een overschot van M. 159,322.74 voor te komen en een netto-winst van M. 812,917.14. Van het verschil of M. 653,648.40, de winst op het boekjaar 1907, is 5 pCt. of M. 82,628,42 op de reserverekening gebracht. Deze stond ult°. 1906 op M. 7,029.72 en ult°. 1907 op M. 41,133.08 en zal dus in 1908 stijgen tot M. 73,815.50.

De berekening der tantièmes voor directie en commissarissen schijnt volgens een anderen maatstaf te geschieden, dan volgens bovengenoemden aan het werk van Van Oss ontleenden regel. In 1905 was de netto-winst M. 140,594.36. Op het reservefonds was afgeschreven 5 pCt. of M. 7,029.72. Het dividend ad 6 pCt. beliep dat jaar 52,200, dus 4 pCt. zou geweest zijn M. 34,200. Dit gevoegd bij het reserve-bedrag en M. 30,000 buitengewone afschrijving en een en ander van de netto-winst afgetrokken geeft M. 68,704.64, waarvan 5 pCt. geeft M. 3,438.23 en niet M. 6,188.81 als in het verslag vermeld. Over 1906 wordt M. 682,067.11 als netto-winst geboekt, doch daarin is een bedrag van M. 45,175.83 overgedragen van het vorige jaar. Er is dus feitelijk in dat jaar verdiend M. 636,890.28. Hiervan af te nemen (5 pCt. van M. 682.067.11) reserve M 34,103.36, 4 pCt. div. M 266,471.12, en extra-afschrijvingen M. 60,000, blijft M. 321,492.63, waarvan 5 pCt. M. 16,074.63 bedraagt, terwijl volgens het verslag over 1906 aan tantièmes M. 28,934.33 geboekt is. Eindelijk geeft het verslag over 1907 aan nettowinst M. 812,971.14. Ditmaal wordt voor het bepalen van de reserve het van 1906 overgeboekte saldo van M. 159,322.74 er wel afgetrokken, rest M. 653,648.40 verdiend in 1907. Hiervan af M. 32,682.42 reserve, 4 pCt. dividend of M. 280,000 en M. 140,000 buitengewone reserve, rest M. 200,965.98, waarvan 5 pCt. zou zijn M. 10,048.30, terwijl geboekt is M. 18,086.94 aan tantièmes. Zeer duidelijk is een en ander niet en het schijnt, dat er feitelijk 9 pCt. in plaats van 5 pCt. aan tantièmes wordt berekend.

aan het einde van ieder kalender-kwartaal (art. 10 der concessie) niet gelijktijdig plaats heeft met de kwartaalsgewijze uitkeering van de ontvangst uit de kabeltaksen door de vennootschap.

Beschouwt men de balansen van 1906 en 1907 nog wat nader, dan vindt men in eerstgenoemd jaar onder de activa een hoofd „Kgl. Seehandlung" bestaande uit *a* obligatierente M. 145,000 en *b* delging van obligaties M. 243,000, terwijl die beide sommen ook onder de passiva zijn opgenomen. In de balans over 1907 is het hoofd „Kgl. Seehandlung" niet gespecificeerd opgebracht voor M. 409,916.05, terwijl op de passiva respectievelijk M. 254,000 voor amortisatie van obligaties en M. 140,140 voor obligatierente voorkomen.

Deze eenigszins raadselachtige boeking vindt men opgehelderd door er het bekende Effectenboek van Van Oss voor 1908 over op te slaan. Daaruit blijkt bovendien, dat terwijl aanvankelijk het subsidie van de Duitsche en Nederlandsche regeeringen gedurende 20 jaren M. 1,400,000 's jaars zou bedragen, waarvan telken jare 90 pCt. der ontvangen kabeltaksen in mindering zouden komen, verdeeld volgens de door beide partijen verstrekte sommen van M. 1,025,000 en M. 375,000, de Duitsche Regeering zich op 18 Juli 1904 verbonden heeft om eveneens voor den duur van 20 jaren nog een supplementair subsidie van M. 500,000 's jaars te betalen. Dit bedrag geldt voor de enkelvoudige (simplex-) exploitatie met recorder. Zoodra de toeneming van het verkeer naar het oordeel van het „Reichs-Postamt" de invoering van de duplex-exploitatie noodig maakt, wordt dit subsidie tot M. 575,000 verhoogd. Wanneer in eenig jaar de subsidie van M. 1,400,000 door de in mindering gebrachte 90 pCt. der kabeltaksen ten volle wordt gedekt, komen voor dat jaar 90 pCt. der gezamenlijke overige ontvangsten der vennootschap uit de kabeltarieven op de vermelde supplementaire subsidie van M. 500,000 of M. 570,000 onverdeeld in mindering.

Omtrent de 4 pCt. rentende obligatiën van 1905, elk groot M. 1000 (*f*592.59) met coupons per 2 Jan. en 1 Juli, waarvan de eerste verviel op 1 Juli 1905, wordt medegedeeld, dat deze gesteld zijn aan de order van de Dresdner Bank te Berlijn, doch door deze zonder aansprakelijkheid in blanco zijn geëndosseerd. De aflossing geschiedt door jaarlijksche loting in October, ter afbetaling op 2 Jan. d.a.v., door middel eener annuïteit van M. 243,000 vermeerderd met de bespaarde rente. De leening kan alsdan binnen 20 jaren (op 2 Jan. 1926) zijn afgelost. De tweede uitloting van 254 obligaties had plaats in Oct. 1907. De rentebetaling en aflossing der obligatieleening is op zoodanige wijze verzekerd, dat van de jaarlijksche subsidie ad M 1,525,000, welke de maatschappij van de Duitsche Regeering ontvangt en waarvan telkens een vierde aan het einde van elk kwartaal wordt uitbetaald, het voor den dienst der beleening benoodigde bedrag bij een commissaris (Treuhänder), t.w. de „Königliche Seehandlung" te Berlijn [1]) wordt gestort. Hierdoor worden de posten onder dit hoofd op de balans voorkomende duidelijk, het zijn de voor rente en aflossing gereserveerde bedragen, het laatste jaar blijkbaar verhoogd met eenige gekweekte rente.

De maatschappij heeft hare vorderingen uit de concessie op het Reichs-Postamt tot het bedrag van de voor de jaarlijksche rentegarantie der obligatiën vereischte M. 533,464 verpand aan de Dresdener Bank te Berlijn, als de eerste houdster der obligatiën of aan hare rechtverkrijgenden in het bezit

---

[1]) Dit lichaam voluit „General-direction der Seehandlung Societät" is de bankinstelling van den Pruisischen Staat, die in 1772 werd opgericht om den handel met het buitenland te bevorderen, waartoe zij verschillende monopolies verkreeg, doch die langzamerhand meer in bankzaken is gaan doen en thans de functiën van Staatsbank vervult.

der obligatiën. Zoowel aandeelen als obligatiën worden aan de Beurs te Berlijn officieel genoteerd.

Omtrent de winstverdeeling leest men dat eerst 5 pCt. wordt bestemd voor de reserve. Hiermede kan worden opgehouden als het reservefonds 10 pCt. van het uitgegeven maatschappelijk kapitaal bedraagt. Omtrent de wijze, waarop over de resteerende winst wordt beschikt, beslist de algemeene vergadering van aandeelhouders op voorstel van commissarissen. Zij kan dit overschot geheel of gedeeltelijk tot uitkeering van dividend aan de aandeelhouders aanwenden of door vorming eener bijzondere reserve, door overbrenging op nieuwe rekening of in eenigen anderen vorm reserveeren. Bij het nemen van een zoodanig besluit moet eventueël met de tantièmes rekening worden gehouden. Deze bedragen n.l. 5 pCt. van dat deel der netto-winst, dat na alle afschrijvingen en stortingen in de reserve en na uitkeering van een eerste dividend van 4 pCt. aan aandeelhouders resteert.

Beziet men onder dit licht de balans van 1907, dan blijkt daar op de creditzijde een overschot van M. 159,322.74 voor te komen en een netto-winst van M. 812,917.14. Van het verschil of M. 653,648.40, de winst op het boekjaar 1907, is 5 pCt. of M. 82,628,42 op de reserverekening gebracht. Deze stond ult°. 1906 op M. 7,029.72 en ult°. 1907 op M. 41,133.08 en zal dus in 1908 stijgen tot M. 73,815.50.

De berekening der tantièmes voor directie en commissarissen schijnt volgens een anderen maatstaf te geschieden, dan volgens bovengenoemden aan het werk van Van Oss ontleenden regel. In 1905 was de netto-winst M. 140,594.36. Op het reservefonds was afgeschreven 5 pCt. of M. 7,029.72. Het dividend ad 6 pCt. beliep dat jaar 52,200, dus 4 pCt. zou geweest zijn M. 34,200. Dit gevoegd bij het reserve-bedrag en M. 30,000 buitengewone afschrijving en een en ander van de netto-winst afgetrokken geeft M. 68,704.64, waarvan 5 pCt. geeft M. 3,438.23 en niet M. 6,188.81 als in het verslag vermeld. Over 1906 wordt M. 682,067.11 als netto-winst geboekt, doch daarin is een bedrag van M. 45,175.83 overgedragen van het vorige jaar. Er is dus feitelijk in dat jaar verdiend M. 636,890.28. Hiervan af te nemen (5 pCt. van M. 682.067.11) reserve M 34,103.36, 4 pCt. div. M 266,471.12, en extra-afschrijvingen M. 60,000, blijft M. 321,492.63, waarvan 5 pCt. M. 16,074.63 bedraagt, terwijl volgens het verslag over 1906 aan tantièmes M. 28,934.33 geboekt is. Eindelijk geeft het verslag over 1907 aan nettowinst M. 812,971.14. Ditmaal wordt voor het bepalen van de reserve het van 1906 overgeboekte saldo van M. 159,322.74 er wel afgetrokken, rest M. 653,648.40 verdiend in 1907. Hiervan af M. 32,682.42 reserve, 4 pCt. dividend of M. 280,000 en M. 140,000 buitengewone reserve, rest M. 200,965.98, waarvan 5 pCt. zou zijn M. 10,048.30, terwijl geboekt is M. 18,086.94 aan tantièmes. Zeer duidelijk is een en ander niet en het schijnt, dat er feitelijk 9 pCt. in plaats van 5 pCt. aan tantièmes wordt berekend.

Het een en ander over de Padangsche Bovenlanden.

DOOR

J. E. JASPER.

I

Wie een tocht gaat maken in de Padangsche Bovenlanden, krijgt een voorproefje van Sumatra's natuurschoon, als de boot, waarmee hij van Java gekomen is, Padang nadert.

Bij het binnenstoomen van de Emmahaven na een langzame vaart tusschen kleine, dichtbegroeide, bergachtige eilanden, krijgt de reiziger al gauw wat van donkere bosschen te zien, welke aanduiden, dat er nog lang niet krachtig aan ontginning wordt gedaan.

Eerst heb ik te Padang nog een toertje gemaakt langs Gantiëng, de plaats voor hospitaal en kampement, kampong Kerandam, de handelskantoren aan de moeara, den Boom, van waar de bekende Apenberg in zij lange bobbelige heuvelenreeks tot ver in zee uitsteekt. Naast de alang-alang terreinen treft men er bebouwde stukjes grond op; de boschjes vormen er donkere partijen, en hier en daar ziet men op open plekken, de wit ommuurde grondbulten van Chineesche begraafplaatsen.

Het geboomte, — (waaronder) veel klappers —, dat aan den voet der lage hellingen groeit weerspiegelt zich in het stille water der moeara, en rij aan rij achter elkaar tegen een oever liggen er de op Europeesche wijze opgetuigde bidoeq's [1]) der handelaren.

Wat den vreemdeling dadelijk opvalt, is de wijze, waarop te Padang de meeste woonhuizen gebouwd zijn.

Op palen staande midden op groote beplante erven, zijn zij van een atap-dak voorzien, hetgeen in vergelijking met de breede, zindelijk onderhouden wegen, een teleurstellenden indruk teweegbrengt van een binnenlandsche, vreedzame omgeving, waar geen vooruitgang is te constateeren. „Men zou meenen", lezen we in Veth's Midden Suma-

---

[1]) Vaartuigen.

tra „bij iederen stap, dien men vordert in de groote laan, die langs het strand loopt, iets te zullen ontdekken dat meer geleek op de verblijfplaats van duizenden gezellig levende menschen. De landelijke woningen, geheel of gedeeltelijk in het geboomte van het erf verscholen, maken veeleer den indruk van een park dan dien van een stad".

Er is wat vertier in de handelswijken, bij de pasars, in de buurten der toko's, in de kampen van de vreemde Oosterlingen, bij de lapau's (waroengs) der orang darè[1], de lapau's zindelijker dan de waroeng's der Javanen, en waar boven de nette uitstallingen van gerechten en vruchten de nimmer ontbrekende strootjes gestoken zijn in de kleine gaatjes, welke men rondom in opgehangen, soms beschilderde laboe's of kalebassen geboord heeft.

De lapau van den Maleier is van voren geheel open, kan des avonds met planken wanden afgesloten en heeft iets vriendelijks, gezelligs over zich, dat den graag keuvelenden Maleier tot een druk bezoek uitgenoodigt.

Mooier, maar stiller is de buurt, waar de nieuwere, Europeesche woningen staan, de hotels, het plein met het Michiels-monument en het goed onderhouden park aan het strand.

Na dan een toertje gemaakt te hebben door het schoontjes lijkende Padang, ben ik met een Menangkabauschen journalist en een Javaanschen teekenaar den tocht begonnen naar de Padangsche Bovenlanden, waar wij een maand lang gezamenlijk gereisd hebben.

In de afdeeling Padang en Ommelanden voert de trein den reiziger langs de groote, soms dicht beplante erven, de klappertuinen en de velden der bevolking. Wie te voren wat gelezen heeft over de van gekleurd houtsnijwerk voorziene huizen der Bovenlanders voelt zich eenigszins teleurgesteld bij het zien der weinig belangrijke Benedenlandsche woningen, waaraan geen enkele versiering is aangebracht niet alleen, maar die hier en daar in bouwtrant zelfs ver-Europeescht zijn.

Toch doet de lengte der roemahs denken aan de adat, welke aan het ook hier heerschende matriarchaat verbonden is; en waar voor zoo'n huis klompjes menschen bijeen zijn, uit de venstertjes de jonge dochters kijken naar het voorbijgaan van den trein, jongen en ouden opgemerkt worden op het erf, bevindt men zich reeds in het land, waar het gezin, liefst zoo groot mogelijk, een door de adat voorgeschreven, blijvende familieband moet vormen.

Soms loopt de spoorbaan vlak langs den weg. Een padati of vrachtkar met van punten voorziene overdekking wordt er door een kabauw, (buffel) koedo (paard) of djawi (koe) voortgetrokken; de voerman behaaglijk er naast slenterend, met een strootje in den mond. Roembio-aanplantingen (sagoe palmen) komen hier veel voor; men weet er alleen de

---

[1]) Menschen uit de Bovenlanden.

bladeren van te oogsten, geschikt voor dakbedekking, terwijl ook de stengelschil gebruikt wordt voor ruw vlechtwerk. Ziend naar de erven, de bij elkaar gehokte bevolking, de vlakke landstreek met hier en daar den te voorschijn tredenden weg, beschouwend de lapau's, zou men wanen zich in een streek nabij Batavia te bevinden waar de nietsnutten van boeaja's [1]) met een bijna brutaal sans gène en in een frappant groot aantal de buurten der verkoopstalletjes stoffeeren.

Zoo slenteren hier de mannen om en bij de lapau's met hun sangka of vogelkooi in de hand.

Door dengeen, die in deze streken reist, wordt de Maleier het liefst voorgesteld als lui, fatterig en onafscheidelijk van zijn sangka, waaraan hij de noodige, oplettende, geduldige zorgjes besteedt, als ware ze een heilig huisje van zijn balam, ketitiran of poejoe", duifsoorten, die voor den Maleier nog veel meer zijn dan de perkoetoets of terkoekoe's voor den Javaan.

Vreemd lijkt het, om in het land, dat bij den reiziger te voren bekend stond als na Java de beste rijst te produceeren, en waar de landbouw uit een Inlandsch oogpunt beschouwd, een vrij hoogen graad van ontwikkeling heeft bereikt, de sawahs na den rijstoogst braak te zien liggen. De Menangkabauer beweert, dat een soort bijgeloof het planten van tweede gewassen verbiedt, maar kernachtiger en juister vind ik het gezegde van een Inlander, die, toen een controleur hem vroeg naar de reden van die nalatigheid des landbouwers, antwoordde: „padi banja", paroei kanjang, pitih poelo", hetgeen letterlijk beteekent: rijst is er al in groote hoeveelheid; de buik heeft geen honger meer, en ook dubbeltjes zijn er reeds genoeg.

Langzamerhand komen we nabij het gebergte, vol dicht bosch en hier en daar door dampige wolken oversluierd. Bij de halte Doekoe gaan we voorbij de ficus-aanplantingen van een Chineeschen ondernemer, suikerrietvelden en pisangtuinen van de bevolking.

Rookachtig zweven de wolken zwaar om het nabije gebergte; kleine ladás [2]) grenzen aan stukjes bosch. Het is, alsof de hooge bergmassa's soms terug wijken naar de verten van zonnige velden en dan weer dichtbij komen, zoodat de hier en daar steile wanden, zwaar begroeid, duidelijk zichtbaar zijn.

De huizen, die we nu voorbijgaan, krijgen meer en meer het Menangkabausche type en al zijn ze nog zonder eenige versiering, de vorm van het dak wijst reeds op een overgang naar de diepere bocht, welke in de zoo fraaie gondjongs of horens eindigt. Schaarscher worden de woningen op de dor lijkende, verlaten, onbeplante vlakten, waarin nog altijd met een moerasachtig aspect de roembio-aanplantingen bij-

[1]) Aldus worden te Batavia Inlandsche leegloopers genoemd.
[2]) Droge velden.

eengegroept staan gelijk jonge nipahpalmen met spitse, frisch-groene bladeren, die windbewogen trilleren en in korte flitsen den zonneschitterschijn op het gladde loof weerkaatsen. Bij Loeboek-along, van waar een lijn getraceerd is naar Priaman, komen verkoopsters haar rijst met bijgerechten aanbieden; Loeboek-along is daarvoor bekend.

En aangezien op de verdere reis aan de buffetten der stations niets te krijgen is wat maar eenigszins op een behoorlijk middagmaal lijkt, maken wij van de korte gelegenheid, dat we bij het in de Padangsche Bovenlanden om zijn nasi beroemde station zijn, gebruik, om een soort rijsttafel te improviseeren. Zoo goed en zoo kwaad als het ging, hebben we de rijst met de verschillende gerechten gegeten en inderdaad verdient de kookkunst der Loeboek-alongsche vrouwen een pluimpje van reizigers, die honger hebben.

Een Maleische journalist, die mijn Menangkabauschen reisgenoot kent, biedt hem ook Pajakoemboehsche biscuits aan en zegt er schertsend bij, dat deze later zeker tegen de Amerikaansche kunnen concurreeren. Moge die wensch vervuld worden! Want de Pajakoemboehsche beschuitjes zijn lang niet onsmakelijk en hebben wel wat van dikke, zoete korstjes van hardgebakken kadetjes.

Ook bij Sitjintjin haastige kleine meisjes, meestal op Indo-Europeesche wijze gekleed in baadje en broek, langs den stilstaanden trein, en zij prijzen hun versnaperingen aan, uitgestald op de ronde open manden, welke zij op het met een doek bedekte hoofd dragen.

„Bara-tjie?"? Hoeveel kost 't per stuk? vragen de vrouwen uit een tweede klasse wagen en zij kijken naar de bruingebakken plakken van de bika Sitjintjin, een soort rijstkoek, welke als delicatesse beschouwd wordt. En we zien hoe de spoorwagens vol zijn van in bonte kleeding uitgedoste vrouwen, die op weg zijn naar de pakan malem te Fort de Kock.

Na Sitjintjin zijn we in de omringing van bosch; vlak voor ons ketenen de bergen zich weer aaneen tot stoere massa's.

Zwaarder en donkerder wordt het brokkelig opgaande terrein.

Kajoetanam met zijn lichte huisjes ligt als gevleid tegen de ruige hellingen van begroeide bergruggen.

Na Kajoetanam beginnen de tandradbaan-gedeelten; de locomotief, die zich achter bevindt, duwt den trein langzaam omhoog; van het balkon eener eerste-klas-coupé heeft de reiziger het vrije uitzicht over het landschap. Er waait ons een koele wind tegemoet. Nog altijd zijn er in afwisseling bosschen en lada's; maar bij Kandangampat ziet men het eerste zware ravijn en boven de steenbrokkelingen van een begroeiden bergrug steekt een stervende woudboom zijn kale takken de lucht in.

Zie, voorbij Tamboen-toelang statigt de Goenoeng Tandikè in zijn zonnige pracht omhoog, de top in dichte wolkenwaden gedoken.

Beneden stroomt de rivier ruischend, schuimig wit over en langs steenklompen.

Ergens lijnt een wit bruggetje over het water. Er is zwaar en stil woud overal; we zijn gekomen in de Aneikloof, mooi door den nog oorspronkelijken staat van haar woeste natuur.

Plots op den ijzeren spoorbrug wordt Aer Mantjoer zichtbaar, de overal geroemde waterval, die sijperend, sluierend over het zwarte kaal gestriemde rotsgesteente, naar beneden ruischt, en uit de verte als een wit lint scherp afsteekt tegen den donkeren woudengroei. Vlak naast Aer Mantjoer gaat de trein; bruischend stroomt het vocht van boven uit een kleine geul en het valt sputterend neer in een helderen plas, die gelijk een miniatuur meer blauwig besloten ligt in een door de natuur gevormde kom van fijn zand.

Als een wit streepje glittert er de rivier tegen de stoere hooge bergbosschen. De locomotief fluit in hoogen, langgerekten toon, helder weergalmend tusschen de bergwanden.

Bij Karangtengah wordt het leiachtige gesteente uit den berg zichtbaar; de baan is hier uitgehakt moeten worden in een in den weg staand berggevaarte. We passeeren twee kleine tunnels. De bergrivier keert telkens weer; zilverig speelt het water in kalmen stroom bruischend voort. Dat is de (Tji) Anei, die kronkelig zich verliest in het kruivige oerwoud.

Er moeten hier nog veel tijgers zijn vertelt ons een Inlandsche remmer, die op de trede van onze coupé op den uitkijk zit en hij zegt er tevens bij, dat zijn overleden grootvader en ook zijn grootmoeder in tijgers veranderd zijn. Zoo is de reïncarnatie, waaraan in de Bovenlanden niet alleen het domste volk gelooft.

„De Maleier is spiritist", schrijft de heer D. G. Stibbe in zijn beschrijving van de onderafdeeling Padang Pandjang (*Tijdschrift v/h B.B.* van April 1902). „De zielen van overledenen blijven volgens het geloof na het afsterven van het lichaam voortleven. Iedere week komt de ziel een bezoek brengen aan haar vroegere woonplaatsen en wel Donderdagavonds, vandaar de gewoonte, om dien avond in gebed door te brengen[1]). Het geloof aan een zielenland, een verblijf voor de zielen der afgestorvenen, zeer eigenaardig de kampoeäng achirat, het dorp in het hiernamaals genaamd, is onder de Maleiers algemeen verspreid.

Eerst na Padang Pandjang krijgt men van de spoorbaan het uitzicht op het echte Menangkabausche landschap; velden van padi, met op den achtergrond de in wolken gehulde bergen; overal verspreid de kleurige huizen van houtsnijwerk voorzien, de daken van zwarte idjoek, en met bladtinnen figuren, of van zink, in de zon fel blikkerend,

[1]) Op Java wordt op dien avond even na magrib in de woonhuizen, doepa gebrand.

en vriendelijk witjes tegen een omgeving van groen afstekend, de weg met de nette pakan's [1]), de weg waarop een weinig druk vertier is van pedaties en lanterfantende mannen en van het werk terugkeerende vrouwen met haar eigenaardige hoofdtooisels.

En steeds zien we over de blank beschenen velden, de sierlijke, kleurige huisjes, soms tusschen al het frissche, opgetogene snijwerk van het breede front met spiegeltjes belegd; steeds openbaren zich na de bewoonde negries aan den kant van den weg de ruime velden tot in verre verschieten, waar de bergen opkegelen tot in wolkige luchten. Idyllisch mooi zijn er de verre groepjes van huizen met hun gehoornde zinken daken, als in witte vriendelijke oasen verloren in het wijde veld en gevleid tegen de stoere berghellingen. Hoe lief spitst er bij een vijver of tabèh soms het driedubbele koepeldak van een masdjid omhoog! Donkere anau-boomen [2]) staan er roerloos en weemoedig met neerleppende bladeren, die scherp weerspiegeld worden in het vijverwater, waarmee de moskeegangers zich reinigen.

Langs de kampongs groeien de kaneelboomen, en hun roode, jonge blaadjes zijn er als een feestelijke, prettige versiering van de omgeving.....

En altijd weer die beschilderde, gehoornde huisjes, de mooie moskee's, de rijstschuren, evenzoo vol kleurig snijwerk, de weerspiegelende tabèhs, [3]) de wijde vlakten met verre uitzichten, de hooge wolkomsluierde bergen! Tegen vier uur 's middags zijn we te Fort de Kock.—

II.

Fort de Kock of Boekit Tinggi, met zijn frisch klimaat, zijn mooie omstreken, vormt een voor den Padangschen ingezetene en ook voor den vreemdeling-globetrotter begeerlijk vacantie-oord, van waar uit men mooie uitstapjes in verschillende richtingen maken kan.

In de laatste tien jaren is het zeer vooruitgegaan en degenen, die, de oude stad met de z.g. Sterreschans van weleer kennende, het Boekit Tinggi van nu zou kunnen terugzien, moet zeker erkennen, dat er sedert al heel wat veranderd is. Door de Padri's is er hevig gevochten tegen onze soldaten en het is naar de op een hoogen heuvel opgerichte versterking, dat de plaats Fort de Kock werd genoemd.

Het ligt ruim 900 meters hoog, maakt met zijn als kleine villa's gebouwde woninkjes, zijn breede straten met de van wit puimsteentuf bestrooide trottoirs, de vrije, grandioze uitzichten, welke men er heeft over den Merapi en den Singalang, den indruk van een idyllisch mooi plekje, een zindelijke te grootsch, te mooi aangelegde bergstad, met

[1]) Pasar's.
[2]) Anau = de areèn palm.
[3]) Vijver's.

een ontwikkeling en vooruitgang, niet evenredig aan de vreedzaamheid en het primitieve fatalisme van de bevolking.

In een uurtje tijd loopt men langs de grenzen het heele stadje om, en wat men dan reeds ziet van het bekende Ngarai of Karbouwengat, de panorama's op Merapi en Singalang, het Stormpark, het pittoreske van de heele omgeving, is al voldoende om den vreemdeling te doen uitroepen, dat hij zich te midden van de mooie, grootsche natuur in zoo'n ruime woonplaats met zoo'n gezond klimaat als Fort de Kock, altijd rustig en tevreden zou gevoelen.—

Waar het pad langs de hooge wanden van het Karbouwengat loopt, zijn hier en daar op de minst begroeide plekken rustieke bankjes geplaatst; van daar te genieten van de geweldige natuurschoonheid, te blikken naar de verre diepten, welke soms achter wolkensluiers besloten liggen tusschen steile, hooge, steeds afbrokkelende bergwanden, die verder en verder grilligende, een reusachtigen kuil in de aarde omvat houden, geeft een levensmoment, dat onvergeetlijk is. Diep beneden stroomt heel onschuldigjes een riviertje,; diep beneden ook, zoover het oog reikt, breidt zich een vlakte van sawahs en stukjes onbebouwden grond uit, zoo effen en rustig, als was zij apart geschapen, om het ontzaglijke contrast te doen zien met de stoer geaccidenteerde terreinen, die alom woeste bergen en kloven vormen. De zon bereikt nog op sommige plekken dat vredige, diepte-landschapje. Een ander deel ervan rust veiligjes in schaduw, tot waar opeens de wanden recht omhoog gaan, hier en daar als gesneden koek, elders zwaar klonterig verbrokkeld, de wanden, waar tusschen de dichte begroeiing weer het zonlicht brandt, komende van de lichte luchten, die boven deze wondere vereeniging van berg en dal eenige pracht-wolkenstoeten ten toon spreidt.—

Van die loodrechte kolossen hebben sommige plekken begrijpelijkerwijze den ontzaglijken, bovengrondschen druk van steen en bosch op den duur niet kunnen doorstaan en daar spleet dan de bodem vaneen, of schoven klompen van buitengewone grootte met begroeiing en al de diepte in.

Waar de wandstukken overhelden en te zwaar werden, donderden de rotsklompen met stukjes bosch naar beneden, en de zakkende bodem drukte reusachtige, bolvormige stukken aarde als uitgespogen knikkers zijn lichaam uit.

De natuur bij het Karbouwengat biedt dus niet alleen een aanblik van overweldigende grootschheid. maar toont een steeds voortgaande werking, van eene geheimzinnige forschheid en altijd knagend en vretend aan de reuzengleuf van bergwanden, die de vreedzame diepte met het zilverende stroompje wijd en zijd uit trechteren.

Gelijk op Java de troosteloos grauwe en sombere Zandzee den beschouwer met een beklemmend gevoel van stille, diepe bewondering

denken doet aan de geweldige krachten, welke dezen bodem des doods van weleer tot zoo'n onvruchtbare, door menschjes te betreden woesternij hebben gemaakt, zoo bezit het Ngarai of Karbouwengat, waar men er in blikt, in zijn wijd-gapende scheur iets frappants, iets pakkends, dat niet nalaten zal bij iederen bewonderaar een onbestemden indruk van grootschheid en geheimzinnigheid achter te laten.

Men zegt, dat het stroompje in den diepen afgrond tot een geweldigen bandjir worden kan en de afbrokkelingen der wanden verder gaan, langzaam maar zeker, en dus eenmaal ook Fort de Kock bedreigen.

Wat neerstort of -schuift, wordt door de kracht van water weggespoeld en zoo zal het knagend werk der natuur voortduren, totdat vermoedelijk het terrein gebaand zal zijn tot glooiende heuvels en dalen of een eruptie alles wijzigt, ander leven brengt in deze omgeving.

Er zijn al vlak nabij de grenzen plekjes, waar de groote onbegrepen kracht de loodrechte wanden tot aan den rand van een buitenwegje heeft afgevreten.

Een rijweg voert ergens slingerend naar de diepte en gaat weer aan den overkant opwaarts, leidend naar Matoer, terwijl een kleiner wegje voert naar Kota Gedang; daar zijn de minst steile gedeelten van de wanden.

III.

Na dit stukje land-beschrijving is het nu van pas het een en ander omtrent het volk te verhalen, bij hetwelk het matriarchaat de heerschende adatsvorm is.

Over het matriarchaat in de Padangsche Bovenlanden is reeds veel geschreven, toch is hier nog een korte uitleg ervan dienstig, vooral met het oog op den volksaard, die er nauw mee in verband staat, en waarover later zal worden uitgeweid. Het matriarchaat schept een erfrecht, dat geheel afwijkt van dat der meeste volken in den Indischen Archipel, en dat erfrecht nu komt in het kort hierop neer, dat de nalatenschap, de z. g. harta poesaka, welke onvervreemdbaar is, niet overgaat op de kinderen, maar op de zusters of de zusters-kinderen, de neven (kamanakan) van den overledene, d. w. z. blijft in het gezin, zooals dit door den Maleier wordt opgevat, het gezin waarvan de moeder des overledenen het hoofd is.

De kinderen van den overledene behooren dus niet tot het gezin van hun vader, maar tot dat van hun moeder en dus natuurlijk in nevenlijn tot dat van hun moeder's broeder, hun oom.

Goed Mohamedaan als de Maleier overigens is, — beter dan in doorslag de Javaan —, de kwestie van zijn erfrecht blijkt niet in overstemming te zijn met den Islam, die voorschrijft, dat de erfenis des vaders aan de kinderen toekomt.

Maar de eenmaal bestaande adat ten opzichte van de harta poesaka

zit zoo diep in het maatschappelijke leven van den Maleier vastgeworteld, dat het aanbrengen van een verandering ten eenenmale voor onmogelijk wordt gehouden.

De kinderen behooren dus tot het gezin van de moeder, die de stamhoudster en de baas in huis is; de man komt bij huwelijk dus bij zijn vrouw inwonen.

Het is daarom niet geheel onmogelijk, dat de kinderen wat van hun vader krijgen, maar dan kan dit enkel het geval zijn met de harta pentjarian, d. w. z. de tijdens het leven door arbeid verkregen eigendommen, doch niet met de onvervreemdbare harta poesaka, het voor de erfenis bestemde.

Niet alleen gaan dus de bezittingen over op de kamanakan; de oom blijft ook voor de schulden zijner neven en nichten aansprakelijk. De oom, die mamak genoemd wordt, treedt als hoofd van het gezin, als vader over de kinderen zijner zusters op.

We zullen niet te diep in den oorsprong van het matriarchaat doordringen. Zeer aannemelijk is de bewering van A. W. P. Verkerk Pistorius in zijn „Studiën over de Inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden", een schrijver, die verwijzend naar de nog in natuurstaat op Sumatra levende Koeboeïs, ter zake het navolgende beweert: „Waar de man slechts in 't voorbijgaan met een vrouw in aanraking komt en niet duurzaam met haar blijft vereenigd, waar het in de meeste gevallen geheel onbekend blijft, aan wien bij de bevalling der vrouw het vaderschap toekomt, daar komt de jeugdige moeder natuurlijk ten laste van hare familie en in de eerste plaats van haar moeder, broeder en zusters. Maar deze belasten zich uit den aard der zaak niet zonder weerzin met de verzorging van kinderen, waarop zij geen betrekking gevoelen. Weldra moet dus de behoefte ontstaan zijn aan een fonds, waaruit de zusters met hare kinderen konden verzorgd worden. En is het zoo onwaarschijnlijk, dat die instelling van lieverlede tot haren tegenwoordigen toestand gewijzigd bij den tragen vooruitgang der Inlandsche huishouding tot op den huidigen dag is blijven bestaan?" enz.

Dit komt geheel overeen met hetgeen G. R. Wilken hierover zegt in zijn „Het matriarchaat bij de oude Arabieren" [Zie *Ind. Gids* 1884 Deel I blz. 90]:

„Gelijk men weet is de oorsprong van het matriarchaat te zoeken in de onzekerheid van het vaderschap ten gevolge van het ontbreken van een geregelden huwelijksband."

Een duidelijk bewijs van een oorspronkelijk matriarchaat bij de Arabieren vinden wij in de nu nog voor „stamfamilie" gebruikelijke benaming batu. Dit woord beteekent eigenlijk „buik" en wijst terug op een tijd, toen de vrouw nog het uitgangs-, het middelpunt van de familie vormde.

Analoge benamingen vindt men ook bij andere volken. De groep

van bloedverwanten bij de Menangkabauers, die hetzelfde huis bewonen, en als zoodanig een familie vormen, duidt de Maleier met het oog op hun afstamming uitsluitend in de vrouwelijke lijn van dezelfde stammoeder met het woord „sabuwah perut" aan, d. i. die van één buik, één moederschoot zijn" [zie van Hasselt's Volksbeschrijving van Sumatra blz. 245].

Ziedaar in het kort het principe van het erfrecht bij de Maleiers; wel sluit het een proletariërs-stand uit, omdat de harta poesaka, als dienende tot onderhoud van het gezin, onvervreemdbaar is, maar dit kweekt bij den man luiheid, onverschilligheid aan en het doet bij hem de vaste gedachte ontstaan, dat hij bij de vrouw, die baas is in huis, de verwekker van kinderen is, de geliefde, die alleen daarom door de vrouw in het leven onderhouden dient te worden.

Bij den meer beschaafden Menangkabauer doet het matriarchaat een soort ontevredenheid ontstaan, een smartelijke onzekerheid betreffende het lot der kinderen, en menig Inlandsch hoofd heeft tegenover mij den wensch uitgesproken, dat het moge wezen als in andere landen, waar de kinderen erven van den vader; menig hoofd heeft mij zijn spijt betuigd over het bestaan van de thans in gebruik zijnde adat, doch ziet dan tevens de groote moeilijkheid in, om den stoot te geven tot het aanbrengen van wijziging daarin.

Op een pakan-dag b.v. te Fort de Kock kan men reeds duidelijk zien tot welke eigenaardige, den vreemdeling ergerende toestanden de adat van het matriarchaat aanleiding kan geven.

In zijn optreden, zijn houding, zijn begrippen ligt in den Maleier iets zelfbewusts, een groote zweem van een Don Juan-achtig gevoel, het weten, dat de vrouw van hem houdt, en daardoor het pedante, dandy-achtige, dat voor vele Westerlingen niet bijzonder aantrekkelijk is.

Op den pakan-dag dan zien we de vrouwen het werk doen; de vrouwen zijn het, die als verkoopsters den kost verdienen; de vrouwen loopen met heele vrachten op het hoofd voort, en aan den fikschen stap, waarmee zij gaan, weet men, dat voor hen tijd geld is; zij willen zoo graag allen het eerst op de markt zijn.

Hoe steekt daarbij de slapheid van de mannen treurig af!

Achter of bij de groepjes draagsters gaan de echtgenooten met een gezicht van het-kan-me-niet-deren in een slentergangetje over de geplaveide trottoirs, en wel met zoo'n beslistheid, dat degeen, die aan stoer werk gewend is, zich ergert aan het langzame, bijna verwijfde van het Menangkabausche sterke geslacht.

Met een fluweelen of tricot muts op het hoofd, dan wel de dèta[1]) naar achteren geschoven, waardoor een stuk van den zwarten haardos zichtbaar is, een sarong rooverhoofdman-achtig, los „en bandoulière"

[1]) Hoofddoek.

over den schouder geslagen, met een lange, gebatikte slaapbroek en een katoenen kabaja aan, een strootje in den mond en desnoods met een sangka of vogelkootje in de hand, ziedaar het type van den lagen, Menangkabauschen man, zooals men dien bij honderden op straat en in de negrie aantreffen kan.

De mannen houden van het gezellig bij elkander zijn, het met elkaar spreken en beraadslagen of moefakat over een zaak. Die beraadslagingen, waarvoor van oudsher de balei's of raadshuizen hebben bestaan, zijn bij vele hoofden tot een adat geworden. Van het redeneervermogen, de kunst van debatteeren, de gevatheid, waarmee een onderwerp wordt behandeld, bezwaren aangevoerd en meeningen weerlegd worden, vertelt men mij aardige dingen.

Bestuursambtenaren, die iets nieuws ingevoerd willen zien, zonder later van lijdelijk verzet last te hebben, achten het al naar gelang van de intellectueele ontwikkeling der hoofden, waarmee zij te maken hebben, over het algemeen wenschelijk eerst te moefakatten.

Ook de grootste bezwaren kunnen op zijde geschoven worden, als maar eerst de adat moefakat is gevolgd.

Want eensgezind moet men zijn, zooals het volgende spreekwoord het zegt:

Toeah rangkiang panoeh.
Toeah binatang gapoek,
Toeah manoesia sakato,

d.w.z. de hooge eer van de padischuur is, om steeds gevuld, van het dier, om goed dik, van den mensch om eensgezind te zijn.

De groote vrijheid, waarmee de Menangkabauer zijn meening ook tegenover Europeanen weet bloot te leggen, en die door velen ten onrechte voor brutaliteit wordt gehouden, is lang niet verwerpelijk; ze maakt den geestelijk ontwikkelde in gesprekken tot een aardig, prettig causeur.

Zoo heb ik in velen een zekere gevatheid, een logischen redeneertrant ontdekt, welke zich bij de sobere Javanen maar flauw denken laat.

Maar het gevoel van plichtsbesef bij den Menangkabauer gaat met hun onverschilligheid gepaard en is in doorslag al zoo miniem, dat het spreekwoordelijk geworden is.

Wanneer men b.v. met een Maleier iets afspreekt, b.v. om elkaar ergens ten 9 ure 's morgens te zullen ontmoeten, dan zegt men daarbij wel eens uitdrukkelijk „djandji balanda", volgens Hollandsche belofte, d.w.z. stipt op tijd, in tegenstelling met „djandji melajoe", d.w.z. een paar uren later.

Het elkaar helpen in den arbeid „toeloeng menoeloeng" komt vaak voor bij huizenbouw en sawahbewerking; ten behoeve van deze laatste heeft in sommige streken enkel de beploeging van het veld door den man plaats; de overige landbouwbezigheden worden dan door de vrouw uitgevoerd.

Wat nu het zelfbewuste in het karakter van den Maleier nog aangaat, een pedanterig kantje daarvan treedt te voorschijn, wanneer men met sommigen een gesprek aanknoopt over het invoeren van belastingen. Het kan dan wel eens gebeuren, dat de Maleier in zoo'n gesprek eenvoudig verwijst naar het z.g. Plakkaat Pandjang van 1833, dat algemeen bekend schijnt te zijn en waaraan sommigen in hun belang zich krampachtig vasthouden.

Dat tot nog toe in Sumatra's Westkust geen belastingen bestaan, terwijl er de belastingdraagkracht van de welvarende bevolking grooter kan genoemd worden dan elders, ligt aan die ééne voorwaarde uit het contract, in 1833 aangegaan:

„Het Gouvernement zal geen geldelijke heffingen onder U doen, maar het verlangt slechts, dat gij in Uw eigen belang, waardoor ook dat van het Gouvernement zal worden bevorderd, groote uitbreiding zult geven aan de koffie- en pepercultuur".

Nu, die uitbreiding van de koffiecultuur is maar zóó zóó geweest; peper is er in het geheel niet aangeplant, zoodat alleen door de niet opvolging van die voorwaarden door de toenmalige bevolking, het heele, malle contract als ontbonden zou beschouwd kunnen worden.

Maar bovendien hebben zich de tijdsomstandigheden gewijzigd, in het belang ook van het volk zijn spoorwegen aangelegd, scholen opgericht, is het wegen-net uitgebreid, enz., en het zou te belachelijk zijn, om steeds die voorwaarde van een zeer verouderd contract nog in aanmerking te nemen, waar elders in even beschaafde streken van den archipel ten opzichte van de bevolking geen uitzondering wordt gemaakt.

Belastingen zullen nu ingevoerd worden, en wie de Menangkabauers kent, zal in het toepassen van zulk een maatregel niet het minste bezwaar zien.

De neiging voor opschik heeft veel van het typische in de kleeding, zoowel van den man als van de vrouw doen verdwijnen, althans te Fort de Kock, waar voor beide geslachten al heel verschillende kleederdrachten geldend zijn.

Hoe de kleeding der Fort de Kock'sche dandys is, vindt de lezer hierboven reeds omschreven; sommige mannen dragen ook wel eens de uit Atjeh geïmporteerde, van idjoek gevlochten, kopjah (een soort muts).

De dèta of de gebatikte hoofddoek kan op verschillende wijzen gedragen worden, maar in ieder geval windt men dien niet telkens, wanneer dit noodig is, om het hoofd, maar maakt men er een vast hoofddeksel van, dat men dus opzet of afdoet.

Er zijn voor dit vervormen der batikdoeken tot dèta's van bepaalde fatsoenen vaste toekang dèta, die in het plooien en schikken van het katoen zekere bedrevenheid verkregen. Gewoonlijk wordt eerst de hoofddoek gesteven, nat tot een dèta vervormd, hetgeen b.v. over des

toekangs knie geschiedt, en daarna gedroogd, waardoor men een stijf hoofddeksel verkrijgt.

Zoo kent men de dèta basaliang (basaliang = in kronkelingen), dèta baridiq, d. i. met looverfranjes, dèta saloea^{p}, Kota Gedang (saloea^{p} = vouw, strengeling, dus: een hoofddoek op zijn Kota Gedangsch gevouwen), dèta tjiliang manoeroen (tjiliang = zwijn, manoeroen = nederdalen); aldus is de Padangsche hoofddoekvorm met een punt, die naar beneden wijst, — terwijl nog bekend zijn: dèta balah daoen d. i. met twee slippen naar boven, de dèta balah katjang, de dèta sabang sabang enz. —

In plaats van de gebatikte slaapbroek ziet men mannen ook een wijde Atjehbroek dragen.

Hoofden hebben een witte, of zwarte broek aan, een witte of zwarte jas met dienstknoopen, en om het middel een korte sarong, die even van onder de jas komt uittippen. Zij loopen op schoenen en hebben veelal een wandelstok bij zich; het hoofddeksel is altijd een dèta.

De vrouwen dragen een gebatikte sarong, een lange badjoe van katoen en een kleurige slendang, welke opgevouwen, met eenige naar achteren hangende slippen, als hoofddeksel gedragen wordt.

Imitatie koralen kettingen en gele barnsteenachtige, tot kettingen geregen bollen (imitatie Arabisch) komen als dagelijksche halssieraden veel voor. Behalve deze dragen de vrouwen ook nog andere gecompliceerde colliers, aan de schakels van versieringen voorzien, waarin meestal Europeesche of Chineesche invloed te zien is.

In de sanggoea (kondé) dragen zij een haarspeld.

De nog jeugdige, niet huwbare meisjes hebben veelal een baadje en broek aan, en dragen een vlecht.

IV

Van de merkwaardigheden te Fort de Kock noem ik hier met een enkel woord de kweekschool voor Inlandsche onderwijzers, de mooie passerloodsen, en de racebaan (galanggang patjoean koedo), op ongeveer $^{1}/_{2}$ uur gaans van de eigenlijke hoofdstad verwijderd.

Wat heeft dan toch een paardenwedstrijd voor belangrijks, dat die in dit opstel afzonderlijk besproken moet worden? zal de lezer zich misschien onwillekeurig afvragen.

Welnu dan, de jaarlijksche patjoean koedo vormt voor den Maleier een waar evenement in zijn leven, een blijden tijd, dien hij niet gaarne missen zou; ze is voor hem, wat de hari raja lebaran is voor den Javaan. Bij de jaarlijksche wedstrijden, waaraan men sedert de laatste jaren de pakan malem heeft verbonden; ziet men het Menangkabausche volk uit Fort de Kock en omstreken samenstroomen naar de galanggang, ziet men het in al zijn echtheid, fleurig in nette pakean, hartstochtelijk in weddenschappen; de vrouwen mede op het deftigst uitgedost.

Het is onder de echtgenooten der ambtenaren een adat geworden,

de wedstrijden bij te wonen, al zou het ook maar voor enkele uren zijn; men moet er zich laten zien. De vrouwen van den minderen stand pronken er met hun beste goud- en zilverweefsels. Er is behalve de gewone tribune, waar onder de Europeanen zich ook hoofden en voornamen weten te bewegen met een voor Inlanders opmerkenswaardig gemak, nog een rondgaande heuvelketen aan den overkant der baan, een door de natuur gevormd amphitheater. En aardig is 't, om te zien, hoe tegen den groenen dos der heuvels, de kleurig gekleede figuurtjes der toeschouwers afsteken, die van deze gratis-kijkplaats profijt trekken van boven de verheven heuvelhellingen met enthusiasme op de patjoean neerblikken.

Bij de wedstrijden hebben de naburige afdeelingshoofdplaatsen, vanwaar race-paarden gezonden zijn, haar eigen kleuren. Favorieten, die een of meer prijzen gehaald hebben, worden nog dagen lang na de wedrennen feestelijk rondgeleid, en van gewicht worden de zegenende gebaren geacht, die de jockey te paard in kort gebed maakt, even voordat de races zullen aanvangen.

Er is in de Bovenlanden, naar ik gemerkt heb, veel liefhebberij voor paardensport. Hier en daar zijn de van Gouvernementswege aangekochte dekhengsten gestationneerd in het belang van hen, die voor het onderhoud dezer paarden maandelijks een kleinigheidje bijdragen.

Wie van stillere genietingen houdt, kan een uitstapje maken naar Soengei Tanang, (soengei = rivier, tanang = stil) een open meer bij een masdjid, waar het Fort de Kocksche bestuur een zwemgelegenheid bij gemaakt heeft.

De weg daarheen leidt eenige palen langs open vlakten, met aardappelen beplant, en van waar men het vrije uitzicht heeft over de blauwe kolos-kegels van Merapi en Singalang. Dan gaat men door een stuk donkeren koffietuin over de diepe, maar smalle, in een ravijntje voortruischende Soengei Doerian, de hellingen van den Singalang op, totdat de groote, stille, spiegelende plas van Soengei Tanang, blank bij het donkere der bosschen en het groen der velden, bereikt is.

Aan den overkant spitst het koepeldak van een oude masdjid met rood houtsnijwerk luchtigjes omhoog, donkerend tegen de avondlucht, die in zachte tinten weerspiegeld wordt in het stille meer, tusschen lijnende waterplanten en lichtgroene kroosvlekken. Er komt een Moslim zijn lichaam en handen en voeten reinigen op een steen, en spoedig daarop zien we zijn figuurtje kain-omhuld mysterieus opgaan langs een helling, broos afsteken tegen den lichten achtergrond en zich buigen en weer rechten voor het gehouden avondgebed.

Achter je zijn de stoere bobbels van den Singalang, waarover de wolken dicht en wit sluieren en de avondduisternis zwartend vaalt.

Soengei Tanang is een plekje van lieve natuurweelde; je vindt er de schoonheid van het echte Menangkabausche landschap.

Een zelfde weg leidt ook naar Soengei Poear, waarheen ik eens een tochtje heb gemaakt, eenzelfde weg, maar nu steeds rechtuit, klimmende op den breeden hellenden voet van den Merapi. Geleidelijk ga je naar boven, totdat je opeens, achter je blikkend, de lagere heuvels en dalen als een groene zee van blijvende golven ziet wegglooien. Rijdend dan tusschen hagen van geurende seringen, die de erven scheiden van het pad, bereik je spoedig Soengei Poear, van waar gewoonlijk de tocht naar des bergen top ondernomen wordt.

Gelijk in zekere streek om Fort van der Capellen de toeankoe laras van Rau Rau de oudste is, tegen wien de jongere Inlandsche ambtenaren met zekeren eerbied opzien, zoo is die van Soengai Poear de vraagbaak, voor velen, die over het een en ander aangaande de Menangkabausche landen, welke hij kent, inlichtingen noodig heeft.

Hoe velen heeft hij te Soengai Poear niet ontvangen met de gastvrijheid van een Maleisch hoofd, hoe dikwijls heeft hij niet voor koelies gezorgd, die den vreemdelingen tot gids moesten dienen op hun uitstapje naar den Soengai Poearschen waterval of op hun moeilijke stijgtochten naar den bergkrater, en wat een picnics heeft hij bijgewoond van Fort de Kock'sche jongelui, die het stille Soengai Poear in rep en roer brachten met hun plannen! Al heel wat weet het larashoofd te verhalen van de wijze, waarop zulke pleziertochtjes wel eens afliepen.

Weetgierig als hij is, heeft hij van alles en nog wat gelezen, hij verstaat en spreekt een beetje Hollandsch, weet logisch te oordeelen en spreekt als echte Maleier graag onbevangen zijn oordeel uit. Onder zijn collega's staat hij bekend als een degelijk smid, een handig knutselaar, een goed redenaar.

Toen nu kortelings geleden eenige stugge, eenzelvige Atjehsche hoofden te Fort de Kock kwamen en er zich onder de hoede van een Inlandsch ambtenaar, die hun taal en zeden niet begreep, lang niet op hun gemak voelden, wist de toeankoe laras van Soengai Poear er voor te zorgen, dat de hoofden „berkembang hatie" waren, hetgeen hij op zijn eigen, handige wijze wist te doen. Met den heer IJzerman heeft hij den tocht dwars door Sumatra gemaakt; zijn portret komt dan ook in IJzerman's boek voor; graag keuvelt hij nog over de listen, die hij heeft moeten toepassen, om de fakirs door het land van Kwantan te krijgen.

Heb ik hierboven uitgeweid over de onverschilligheidvan het Bovenlandsche volk, de hoofden maken over het algemeen daarop een gunstige uitzondering. Er zit zeker streven in hen, om zich intellectueel te ontwikkelen, werkzaam te zijn in het belang van hun volk, en dat alles leidt tot het aankweeken van een energie, die den vreemdeling prettig aandoet. „De Maleier", schrijft A. L. van Hasselt in zijn volksbeschrijving van Midden Sumatra „is in verschillende richtingen zeer ongelijk ontwikkeld. In wetenschappelijke richting is zijne ontwikkeling wel het meest achterlijk gebleven, zooals blijkt uit de sobere producten

op het gebied van literatuur en poëzie, alsmede uit de grootendeels op bijgeloof steunende geneeskunde. Het valt echter niet te ontkennen, dat er enkele gunstige uitzonderingen zijn en dat sommige personen groote leergierigheid aan den dag leggen, en bij iedere gelegenheid, die zich voordoet, hun kennis van hetgeen buiten hun gezichtskring ligt, door gesprekken met Europeanen trachten te verrijken".

De toeankoe laras van Soengai Poear dan, toonde mij zijn huis, gaf mij inlichtingen over de vier ranke loemboengs of rijstschuren, welke op zijn erf stonden en vertelde mij ook het een en ander omtrent de motieven van het houtsnijwerk als versiering van gebouwen.

Het rood komt nog al veelvuldig op het Menangkabausche houtsnijwerk voor; en evenals bij de Bataksche huisversieringen waren in de Padangsche Bovenlanden het rood van tanah rata, of tanah sira, het wit van kalk en het zwart van roet de oorspronkelijke kleuren, die aan het gesneden front van krulranken een warmen gloed konden geven.

Maar het tanah rata, een soort roode aarde, welke een behandeling van bakken en fijnwrijven vereischt en nog al veel in het gebergte wordt aangetroffen, het tanah rata, dat een sappig Indisch rood geeft, helder vlammend van tint, wordt nu reeds veel vervangen door glansverf en helaas worden er ook groen en blauw van ripolin tusschen gestreken, zoodat sommige huizen, bovendien nog belegd met blikkerende spiegeltjes, een bont aanzien krijgen.

De twee hoofdsoorten, waarin de motieven worden onderscheiden, zijn: de oekiran Soemanik, dichte motieven, meer in elkaar en voornamelijk van ranken en de oekiran Kota Gedang, d. i. met bebladerde takken, groot gebloemte. Merkwaardig-primitief zijn de instrumenten, waarmede de houtsnijder werkt. Het mäoekie of uitsnijden toch geschiedt met niets dan een mes en een hamer, waarmee men het scherpe lemmet door het soerian hout drijft; elders gebruikt men diverse scherpe en stompe beitels. Veelal wordt gesneden langs de lijnen van een te voren met potlood geteekende schets, een enkele maal zag ik een toekang oekie een gecompliceerde teekening geheel uit het hoofd snijden [1]). Wat zoo'n toekang aan loon berekent? Nu, ik heb fabuleus-goedkoope bedragen hooren noemen; maar ook bij dit werk schijnt het toeloeng menoeloeng-systeem toepasselijk te zijn en behalve het karige loon voor zijn arbeid geeft de besteller hem elken dag den kost, waarmee de houtsnijder altijd tevreden is.

Maar altijd, bij het z.g. padata — waarover later — of de redevoeringen bij gelegenheid van feesten wordt de kunst van den toekang oekie door den redenaar geroemd. Dat is Maleische politiek, zei mij

---

[1]) Het is hier de plaats niet, om nog meer over motieven enz. uit te weiden; ik heb alleen datgene willen vermelden, waarmee ik gemeend heb deze ethnographische studiën te kunnen vervolledigen.

eens mijn lateren reisgenoot Datoeq Soetan Maharadja, de vooruitstrevende redacteur van de Tjahaja Soematra. Een huis of een loemboeng wordt niet altijd dadelijk na de voltooiing van het gebouw van houtsnijwerk voorzien; velen vinden de glans en de vlamming van het nieuwe soerian mooi en laten het misschien ook uit geldgebrek nog lang in zijn schaaf-gladheid.

Dikwijls worden voor het maoekie al de te versieren planken uit het front gehaald en er later weer in bevestigd, maar soms ook acht de houtsnijder dit niet noodig. Elke balk, elke plank, elke stijl, elke reep, elke verbuiging, elk vlak, elke versiering in zoo'n loemboeng heeft een afzonderlijke benaming; men zou van het sierlijke gebouwtje, met zijn smalle basis, zijn breeder middenstuk en zijn coquet, puntig dak van idjoek niet zeggen, dat het nog zoo kunstig en ingewikkeld in elkaar gezet wordt.

Soengai Poear is het land van de ijzersmeden, die tot in Sawah-loento's mijnwerkplaatsen hun diensten komen aanbieden, het land van de toekang lojang's, kopergieters en drijvers, wier kunst jammer genoeg, zeer sterk achteruitgegaan is en die eertijds de tjarano's (sirihdoozen) tjèrèq's (keteltjes), karangtigo's (lampen) enz. hebben afgeleverd, in hun sierlijke vormen eenigszins afwijkend van de oude, Javaansche prachtstukken. Ik had gelegenheid, om te Soengai Poear een Menangkabausche marapoelai (bruidegom) en anak daro (bruid) te photografeeren, zooals zij gedurende het huwelijksfeest gekleed moeten gaan.

De bruidegom draagt een dèta saloeatimbo (timbo = emmer) van goud op het hoofd en heeft een roeki marapoelai aan (bruidegomskleed, een soort buis, let op het woord roeki = rok), een roempi of vest en een sarawa bapoetjoea, een katoenen pantalon met poetjoea raboeëng of driehoeks-motieven, in gouddraad geweven.

Een groote, gedreven, gouden buikplaat of pandiëng is het versieringssluitstuk van een band, waarin een kris steekt van Boegineesch fatsoen, tarappang geheeten.

(De gouden sierkris van hetzelfde model, dadelijk kenbaar aan de verbreede basis of padja [1]), heet in Boegineesche landen tatarappang; het kan wel vreemd genoemd worden, dat de Menangkabauers in kleeding en opschik behalve van de Europeanen, Arabieren, Chineezen en Javanen, ook wat van de Boegineezen hebben overgenomen).

De anakdaro of bruid is getooid met de titi[e] sanggoea, een halve maanvormige diadeem van gedreven goud, welke op het voorhoofd gedragen wordt. Gelijk de Javaansche bruid immer een tjoetjoeq kembang gojang bezit, een haarspeld met trilveeren, zoo heeft de Menangkabausche anak daro haar bapasso boengo amèh gilo, d.w.z. het gouden gebloemte, dat gek (trillend) is. Deze sierspeld wordt echter

[1]) Deze padja wordt in de Bovenlanden patji genoemd.

op andere wijze gedragen dan de Javaansche tjoetjoeq kembang gojang, steekt n.l. door de hierboven omschreven diadeem, door het kapsel ook en wordt hierachter vastgemaakt met het gouden sluitstuk van de pako „sanggoea", een rond schijfje, bloemvormig uitgewerkt en rustend tegen het haar.

Andere sieraden zijn de kala gadjah mènong en de kala koelit djaring, twee halskettingen met groote schakels in diverse vormen, en dan ook nog de soebangs of oorknoppen, terwijl om den pols een zeer groote galang gadang, armband van gedreven goud, en aan den pink van de linkerhand de z.g. tjanggai gedragen wordt, bestaande in eenige ringen en een gouden nagel. Dezelfde hand houdt een oentjang of reticule van geborduurd goed vast, en wel zoodanig, dat de pink met den gouden nagel coquet uitwaarts steekt. De oentjang is voorzien van gouden en andere versierselen. De kleeding der bruid bestaat in een badjoe batjoekie, d. i. een geweven baadje, een saroeng balapa en een slèndang balapa, alle die kleedingstukken van rijk met goud en zilverdraad doorweven goed.

Samen met den toeankoe laras van Soengai Poear bezochten we een door dezen ontworpen, nieuwe masdjid.

De heer Harrebomeé onderscheidt in zijn Ethnographische bijzonderheden betreffende de onderafdeeling VIII Kota en VI Loerah (*Indische Gids* 1895 I. bl. 117) de masdjids naar het aantal harer lènggèh of koepeldakverdiepingen (2 of 3). Elke masdjid heeft haar hoofdpaal of matjoe. Gelijk wij dat ook bij de nieuwe masdjid van Soengai Poear konden merken, wordt gewoonlijk aan zoo'n moskee gewerkt volgens de „taädang adang" methode, d. w. z. langzaam, zonder haast en met tusschenpoozen.

Waarom de andere masdjids drie verdiepingen hebben in het spitse dak, wordt door „een Maleier" uitgelegd in diens in de *Indische Gids* van 1888 (I bl.312) voorkomende opstel, volgens hetwelk de bevolking der Padangsche Bovenlanden eertijds uit 3 standen moet hebben bestaan, die men in het Maleisch „oerang nan tigo djinih" noemde, en waartoe ten eerste de panghoeloe's, ten tweede de imam chatib, en ten derde de oerang banjak behoorden.

Maar de Soengai Poearsche nieuwe masdjid had geenszins den typischen vorm van echte Menangkabausche moskeën; gelijk zoovele andere was ook deze gedeeltelijk naar Arabischen trant gebouwd.

Voor een ander deel had de ontwerper aan eigen fantasieën van bouwstijl den vrijen loop gegeven, en de hoofdgedachte moet geweest zijn, — dit heb ik ook aan andere masdjids van nieuweren tijd gemerkt —, om aan de bidplaats iets sprookjes-moois te geven, door de details zoo exact en door kleuren en versieringen zoo ingewikkeld mogelijk te scheppen.

Gewoonlijk loopt het dak, waarvan de benedenranden met tinnen

versierselen belegd zijn, uit in een punt of gondjong van hetzelde metaal; men geeft er soms een gecompliceerden spiesvorm aan.

Bij steenen gebouwen is er nog een afzonderlijk torentje of manarat, evenzoo met een versierde dakpunt, een torentje, waar de moadzin de oproeping tot het gebed uitzingt.

Veelal is de ingang een overdekte trap, aan weerszijden met bogen voorzien; en vlak bij de moskee bevindt zich gewoonlijk een vijvertje, met het water waarvan de bezoekers zich reinigen voordat zij binnengaan voor het gebed. Zoo sierlijk als zoo'n masdjid er van buiten uitziet, zoo sober en kaal lijkt zij van binnen. Alleen bij de uitgebouwde nis of michrab, aangevende de richting van Mekka, staat de preekstoel of mimbar, welke soms het gebloemte van houtsnijwerk vertoont.

Het is nu van pas, om hieraan eenige mededeelingen omtrent de soerau's of godsdienst-scholen toe te voegen.

Zoo'n soerau is maar een heel eenvoudig, klein gebouwtje, waar de kinderen onderwijs ontvangen in het mangadji, en dat tevens de plaats is, waar reizigers of ongehuwde mannen des nachts vertoeven of slapen. Een verblijf in de donkere binnenruimte van een soerau wordt door hen als een soort zich overgeven aan godsdienstige gedachten beschouwd, en met zoo'n principe voelen zij zich daar senang in hun tijdelijke afzondering van de wereld.

„Hoewel op de soerau's de moerids in- en uitgaan naar goedvinden", schrijft Verkerk Pistorius, „hoewel de moerid de meeste vrijheid geniet, vindt hij een vast verblijf in de soerau, dat hem aantrekt, omdat hier zijn makkers bijeenwonen.

„Het stille, weinig bewogen leven, dat de inlander in het binnenland leidt, staat ons borg, dat de indrukken, op de soerau verkregen, niet weder uitgewischt worden, dat de geest van den priester, die zich ongemerkt aan den leerling heeft medegedeeld, over diens begrippen, gevoelens en denkbeelden voortdurend blijft heerschen".

De soerau's kunnen volgens het opstel in de *Ind. Gids* van 1888 onderscheiden worden in soerau kampong, midden in een kampong staand en gewoonlijk door een familie of door eenige personen, die naast elkaar wonen, gebouwd en de soerau baoempoek (oempoek = hoop, verzameling), die aan de bevolking van een soekoe toebehooren en alleen dicht bij een masdjid worden aangetroffen. Andere soerau's staan dicht bij de sawah, behooren aan één persoon en hebben veel van een gewone woning.

Er zijn echter ook soerau's die met dakversieringen en gekleurd houtsnijwerk zijn vermooid.

(Wordt vervolgd).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

Dr. G. A. J. Hazeu: Gajösch-Nederlandsch woordenboek met Nederlandsch-Gajösch register. Uitgegeven op last der Regeering. Batavia, Landsdrukkerij. 1907. 8°.

Mr. Dr. J. C. G. Jonker: Rottineesch-Hollandsch woordenboek. Uitgegeven van wege het Departement van Koloniën. Leiden, voorheen E. J. Brill. 1908. gr. 8°.

H. W. A. van den Wall Bake: De Staatsexploitatie in de houtvesterijen. Antwoord aan den heer A. E. J. Bruinsma op zijn art. in de Sept.-afl. van het Tijdschr. voor Nijverh. en Landb., dl. LXXI, getiteld: „De rechtstreeksche geldelijke uitkomsten van de Staatsexploitatie, vergeleken met die, verkregen door de exploitatie door tusschenkomst van aannemers in de boschdistricten". (Amsterdam, J. H. de Bussy.) [1908.] 8°.

Voorschriften omtrent het ijkwezen in Nederlandsch-Indië. Batavia, Landsdrukkerij. 1908. 8°.

Jaarverslag van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrikanten op Java over 1907. Soerabaia, H. van Ingen. 1908. gr. 8°.

J. Scheltema de Heere: Communicatie der stad Samarang met hare reede en de gelegenheid tot ontlossing van invoer-goederen. Semarang, enz. G. C. T. van Dorp & Co. 1908. 8°.

Arn. J. H. van der Velden, S. J.: De Roomsch-Katholieke Missie in Nederlandsch-Indië. 1808—1908. Eene historische schets. Versierd met 24 platen op kunstdruk. Nijmegen, L. C. G. Malmberg. 1908. 8°.

(Dr. J. D. E. Schmeltz): Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Verslag van den Directeur over het tijdvak van 1 Oct. 1906 tot 30 Sept. 1907. Met 10 platen en 2 figuren in den tekst. 's-Gravenhage, Ministerie van Binnenlandsche Zaken. 1908. 8°.

Dr. Zambaco-Pacha: L'hérédité de la lèpre. Paris, Masson & Cie. 1908. 8°.

A. Fauchère: Culture pratique du caféier et préparation du café. Paris, A. Challamel. 1908. gr. in-8°. Avec illustrations.

Sir George Watt: The wild and cultivated cotton plants of the world. London, Longmans, Green, and Co. 1907. 8°. With illustrations.

C. G. Warnford-Lock: Mining in Malaya [Maleische schiereiland] for gold and tin. London, Crowther and Goodman. [1908.] 8°. With illustrations and map.

P. J. Thibault: Metallurgy of tin. London, I. Pitman & Sons. 1908. 8°. With illustrations.

H. Wright: The science of Para rubber cultivation. Illustrated. Colombo, A. M. & J. Ferguson. 1907. roy. 8°.

F. H. Bowman: The structure of the cotton fibre in its relation to technical applications. With illustrations. London, Macmillan and Co. 1908. 8°.

Prof. Dr. R. Brandstetter: Malaio-polynesische Forschungen. Zweite Reihe. IV. Mata-Hari oder Wanderungen eines indonesischen Sprachforschers durch die drie Reiche der Natur. Luzern, E. Haag. 1908. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 34 (1908). Afl. 1.*
Het leven in een pasantren, door A. DJAJADININGRAT. — Over „Denkbeelden omtrent een verbeterde bestuursinrichting" enz., door F. S. — Javaansche magistraten, door C. TH. v. D. — Nadere regelen ten aanzien van de Nederlandsch-Indische Bestuurs-Academie. — De domein-verklaring en hare beteekenis ook voor de Buitenbezittingen, door C. LULOFS. — 1e Jaarmarkt-tentoonstelling te Semarang van Inlandschen land- en tuinbouw, ooftteelt, visscherij, nijverheid, kunstnijverheid, van 10 t/m 18 Sept. 1908.

Vragen van den Dag. *23e jaarg. Afl. 4. April (1908).*
Beteekenis der economische geographie voor het Bestuur en het optreden in Nederlandsch-Indië, door Dr. H. BLINK. — Duur der reis van Nederland naar Oost-Indië in vroeger eeuwen.

Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen. *2e Serie. Dl. XXV (1908). No. 2.*
De drie Buiteneilanden der Bandagroep Roen, Ai, Rosengain; benevens P°. Pisang en Lantor's Noordpunt, door H. PH. TH. WITKAMP (met kaart). — Een tocht op de Bensbach-rivier of Torasi, de grensrivier van Zuid Nieuw-Guinea, in Dec. 1906, door K. M. VAN WEEL (met kaart). — De Javaansche naam „Seran" van Z.-W. Nieuw-Guinea vóór 1545; en een Rapport van Rumphius over die kust van 1684, door G. P. ROUFFAER. — Uit de Jaarverslagen van den topographischen dienst, door J. VAN BAREN. — Litteratuur-overzicht Ned. O.- en W.-Indië.

De Economist. *57e jaarg. April 1908.*
Indië's muntbelangen: eenheid of scheiding, door Mr. N. P. VAN DEN BERG.

Het Nederlandsche Zeewezen. *7e jaarg. (1908). No. 6.*
Met Hr. Ms. „Hertog Hendrik" naar Celebes en de Molukken (met afb.). (Vervolg; zie ook No. 7.)

Ons Volksbestaan. *4e jaarg. (1908). No. 1.*
Indië als litterair wingewest, door Dr. F. P. H. PRICK VAN WELY. (*Zie ook No. 2.*) — Van de vreemde talen verdient in ons Insulinde het Engelsch beslist de voorkeur, door O. P. HONDIUS.

Indisch Genootschap. *Vergadering van 17 Maart 1908.*
Nederlandsch-Indië als tinproducent ten opzichte van de wereldmarkt. (Voordracht, met discussie, door W. DE JONGH DZN.).

De Beweging. *April 1908.*
Indische politiek, door Mr. P. BROOSHOOFT.

De Katholiek. Godsdienstig-, geschied- en letterkundig Maandschrift. *April 1908.*
Het ontstaan van de Roomsch-Katholieke missie in Nederlandsch-Indië (4 April 1908), door Dr. A. H. L. HENSEN.

Departement van Landbouw. Mededeelingen van het Visscherijstation te Batavia. 1908. No. 1.
Overzicht der hulpmiddelen, bij de zeevisscherij van Java en Madoera in gebruik, door P. N. VAN KAMPEN (met afb.).
Id. No. 2. De parel- en paarlmoervisscherij langs de kusten der Aroeeilanden, door P. N. VAN KAMPEN.

Bulletin van den Nederl. Oudheidkundigen Bond.
Het werk der Commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera, door MARTINE TONNET (met afbeeldingen).

Het Leven. *3e jaarg. (1908). No. 13.*
Een eigenaardige plechtigheid in onze West. [Onthulling van het borstbeeld van Mr. G. H. BARNET LYON te Paramaribo.]

Weekblad voor Indië. *4e jaarg. (1907—'08). No. 43.*
Pompelmoes, door Dr. F. P. H. PRICK VAN WELY — Resident J. HOFLAND (met portret). — Dr. A W. J. DEYE (met portret). — Het opvoedingsgesticht

„Bethanië" te Soekaboemi (met afb.). — De vereeniging van Inlandsche ambtenaren en aanzienlijken te Temanggoeng (met afb.). — Een merkwaardig feest in het Maleische hoogland. Naar gegevens en met foto's van H. Ch. Gooszen.

Idem No. 44. Ventilatie, door M. van Geuns. — „Onze bruine broeder", door Dr. A. A. Fokker. — De nieuwe minister van koloniën (met portret). — Het Padri-geweer (met afb.), door L. C. Westenenk. — Een prettige dag te Loeboek Begaloeng (met afb.), door Padanger.

Idem No. 45. Maleische liederen, door Constant van de Wall. — De nieuwe landsinrichting te Batavia (met afbeeldingen).

Idem No. 46. Crediet voor den inlander, door X. — Een en ander over Mori (met afb.). — Personeel voor den pandhuisdienst.

Idem No. 47. Resident J. R. Couperus (met portret), door M. van Geuns. — Een autowedstrijd in den Planten- en Dierentuin te Weltevreden (met foto's). — Hoog water te Solo (met afb.). —

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Ned.-Indië. *Deel 75. (1907). Nov. Afl.*

Nieuwe bloemen- en vruchten variëteiten, door Brandts Buys. — Tapproeven op Caoutchoucboomen in het kustgebied van Noord-Kamerun. — Over de voeding van planten door vrij in den grond levende stikstofvastleggende bacteriën, door Brandts Buijs. Opmerkingen over den bodem en zijne behandeling bij de klappercultuur, door V. Lommel. — Agrarische aangelegenheden in de residentie Lampongsche districten, door E. Perelaer. — 1e Jaarmarkt-tentoonstelling te Semarang van inlandschen land- en tuinbouw, oofteelt, visscherij, nijverheid en kunstnijverheid, van 10 t./m. 18 Sept. 1908. — De wederkeerige toepassing van boomwortels en grassen, hunne inwerking op den bodem. — Djati-markt.

Idem. Dec. Afl. De exploitatie der spoor- en tramwegen in Nederl.-Indië over 1906 vergeleken bij die in 1905, door S. A. Schaafsma. — Uittreksel „Statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen met machinale beweegkracht in N.-I." 1906. — Cactus-planten door M. Hesdörffer. — Caoutchouc, door F. O. Koch. — Tapproeven op caoutchouc-boomen in het kustgebied van Noord-Kamerun (vervolg). — Caoutchouc-houdende mistelboompjes van Amazonie, door O. Labroy. — De cocosnoot-industrie in Travancore. — Voordeelen om padi te planten. — De Dannipalm, door A. M. S. — De oliepalm te Dahomey, door C. Nouvy. — Proeven van caoutchouc-kultuur in den Franschen Beneden Congostaat.

Archief voor de Java-suikerindustrie. *16e jaarg. (1908). Afl. 2.*

Onderzoek over het neerslaan in suikerhoudende vloeistoffen met azijnzuurlood in alkalisch medium, vooral in verband met de daarin aanwezige nietsuiker, door J. J. Hazewinkel. — De qualiteit der Java-suiker, door J. Sauer.

De Indische Mercuur. *31e jaarg. (1908). No. 11.*

Nieuwe werken over irrigatie door P. J. Ott de Vries. — Iets over het commercieele in het staatsboschbedrijf op Java, door A. E. J. Bruinsma. — Bijdragen tot de kennis van het fermenteeren der cacao. — Invoer op en uitvoer van Java in Nov. 1907. — De tentoonstelling te Medan. —

Idem No. 12. Burgerlijke veear senijkundige dienst in N. Oost-Indië, door v. G. — Burma. Iets over land, volk en handel.

Idem No. 13. Malaria-bestrijding en hygiëne in tropische gewesten, door Dr. W. T. de Vogel. — Klachten over de sorteering van Sumatra-, Java-, en Borneo-tabakken. — De eerste Sumatra-inschrijvingen in 1908. — Een Gouvernements-rubberonderneming in Suriname. Het gebouw der Javasche Bank te Medan (met afb.). — Scheepsbouw in Nederland.

Id. No. 14. De uitvoerhandel naar Oost-Azië en Australië. — Mededeelingen van het Deli-Proefstation. — Kleinbedrijf in de goudindustrie in Suriname. — Buitenlandsche handel en scheepvaart van Japan in 1904.

Id. No. 15. Jaarverslag der Ned. Ald. van de N. I. Mij. van Nijv. en Landb. Internationale Rubbertentoonstelling te Londen. — Invoer op- en uitvoer van Java in 1907.

Teysmannia. *19e jaarg. (1908), Afl. 2.*

Uitkomsten van de in 1906 en 1907 verrichte aftappingsproeven met Hevea Brasiliensis in den Cultuurtuin Tjikeumeuh verkregen (vervolg), door Dr. W. R. Tromp de Haas. — Verslag van den botanist aan de Afdeeling

Koffie over 1906 (vervolg) door Dr. P. J. S. CRAMER. — Sisal-hennep, door P. — De bepalingen van het totaal alcaloïdgehalte der Coca-bladeren, door Dr. A. W. K. DE JONG. — Aanteekeningen over maaginhouden van vogels, door Dr. J. C. KONINGSBERGER. — Pandan-hoeden in Tangerang, door P. A. — Gegevens omtrent maïs (Zea Maïs L.), door J. E. VAN DER STOK.

Beknopte gegevens over Cultuurgewassen, hunne behandeling en ziekten. No. 8.
Cultuur van katjang soeoek, door C. DE SAVORNIN LOHMAN.
Id. No. 9. Kapok, door PIT.

Indisch Militair Tijdschrift. *39e jaarg. (1908). No. 2.*
In memoriam Generaal VETTER (met portret). — De „nieuwe richting" in ons leger, door den afgevaardigde THOMSON verooreeld, door H. B. — Moderne schietopleiding (vervolg), door E. J. VAN SON en M. UHL. — Positieverbetering van den Europeeschen militair. Capitulantenstelsel, door KOOY. — Een voorstel met betrekking tot de aanstaande eenvoudige witte jas voor officieren. — Schematische voorstelling van een gevecht der veldartillerie, aan de hand van het nieuwe „Exerzier-Reglement". — Korting op pensioenen. — Nieuwe reglementen voor de Infanterie. — Algem. voorschriften voor colonnes en patrouilles.

Marineblad. Bijblad op de Verslagen der Marine-vereeniging. *22e jaarg. 1907-08. Afl. 8.*
Onze Marine in de Indische krijgskundige Vereeniging, door E. P. WESTERVELD.

De Ingenieur. *23e jaarg. (1908). No. 13.*
De uitdieping van het Westgat van Soerabaja, door W. B. VAN GOOR. — Aanteekeningen betreffende spoorwegaanleg in Suriname (met afbeelding), door J. C. VAN REIGERSBERG VERSLUYS.

Geneeskundig Tijdschrift voor Ned.-Indië. *Deel 48 (1908). Afl. 1.*
Bijdrage tot de chirurgie der oogleden (met plaat), door **Dr.** L. STEINER. — Een geval van vaccinia generalisatie, door A. VAN DER ZIJL. — Antwoord aan de H.H. S. H. GRANADA en Dr. O. L. E. DE RAADT omtrent de malaria-bestrijding te Willem I, door Dr. J. T. TERBURGH. — Tinea albigena. Het kweeken van haar schimmel en de infectieproef met deze, door Prof. Dr. A. W. NIEUWENHUIS (met 3 platen). — Katjang hidjoe en beri-beri, door FRED. H. MULLER. — Paralysis bij een Inlander, door Dr. F. J. HAGEN (met plaat). — Trichiasis-en entropion-operatie, door P. WIJN. — Casuistische bijdragen tot de chirurgie der buikorganen, door J. A. van Dijk.

De Katholieke Missiën. *33e jaarg. 1908. No. 6.*
De missie in Suriname sedert de laatste helft der vorige eeuw (vervolg). — Het eerste eeuwfeest der Kath. missie in Nederl. Oost-Indië.

Zeitschrift für Ethnologie. *40e Jahrg. (1908) Heft II.*
Uber zwei nicht-malayische Stämme von Ost-Sumatra, von M. MOSZKOWSKI (mit Abbildungen).

Deutsche Geographische Blatter. *Band 31 (1908). Heft I.*
Die Menangkabau-Malaien auf Sumatra, von MAX ROLOFF.

Beihefte zum Tropenpflanzer. *Band IX (1908). No. 2.*
Bericht über eine Reise nach Britisch- und Niederländisch-Indien (met 7 Figuren im Text), von H. DEISTEL.

Die Werkkunst. *3. Jahrg. 1907-08. Heft 9.*
Javanische Schattenbilder von J. A. LOEBER jun. (Mit Abbildungen).

Den Haag, 20 April 1908. W. C. MULLER.

Statuten van Maatschappijen, werkende in de Nederlandsche Koloniën.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP SUIKERFABRIEK KREBET.

(*Javasche Courant van 21 Februari 1908, No. 15*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de suikerfabriek Krebet, gelegen in de residentie Pasoeroean, afdeeling Malang, en om de daarvoor noodige gronden over te nemen, te huren, te beplanten, in eigendom of erfpacht te verkrijgen en de producten te verkoopen en alles te verrichten wat daarmede in verband staat.

Duur. tot ultimo December 1957.

Kapitaal. Het kapitaal bedraagt *f* 1,000,000, verdeeld in 20 aandeelen à *f* 50.000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer Mr. C. W. Baron van Heeckeren, tot commissarissen Oei Tiong Ham en Ko Dji Soei.

HANDEL- EN CULTUUR MAATSCHAPPIJ TAN ON DJIT.

(*Javasche Courant van 21 Februari 1908, No. 15*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Batoeroesa op het eiland Banka, met een agentschap te Singapore, heeft ten doel de overname en voortzetting van de door Tan On Djit gedreven wordende handelszaken, voorts het drijven van handel in den uitgebreidsten zin des woords, het uitoefenen van het bankiersbedrijf, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement of particulieren, het aanvragen en verkrijgen van gronden, het in cultuur brengen dier gronden en het verkoopen der verkregen producten, enz.

Duur. 50 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 300,000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 3000.

Bestuur. Tot directeur benoemd Tan On Djit, tot commissarissen Tan Moeng Ten en Tan Moeng The.

HANDELSVEREENIGING RESSING & CO.

(*Javasche Courant van 21 Februari 1908, No. 15*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Duur. 30 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 60,000, verdeeld in 60 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer H. Crietee, tot commissaris de heer A. Crietee.

BOUW- EN HANDEL MAATSCHAPPIJ KEDOE.

(*Javasche Courant van 25 Februari 1908, No. 16*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Magelang, heeft ten doel de exploitatie van eenige te Magelang gelegen perceelen, alsmede van zoodanige andere perceelen als nader-

hand mochten worden verkregen, het koopen en verkoopen, huren en verhuren van gemeubileerde en ongemeubileerde huizen, enz.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer H. F. G. W. Bommezijn.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ TELOK BETONG.

(*Javasche Courant van 25 Februari 1908, No. 16*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Kediri, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van de cultuur van caoutchouc en andere gewassen van de erfpachtsperceelen Wono Karet I en II, gelegen in de afdeeling Ommelanden van Telok Retong, residentie Lampongsche districten, het koopen, exploiteeren voor de cultuur van caoutchouc en andere gewassen, verkoopen, alsmede het aanvragen van perceelen, het koopen, verwerken en verkoopen van landbouwproducten, in den uitgebreidsten zin des woords.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 250.000, verdeeld in 250 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer F. V. D. P. Geul, tot commissarissen de heeren H. J. Graichen, K. J. Krijthe en R. J. Blok.

BOUW MAATSCHAPPIJ LIEM TJAM HIE.

(*Javasche Courant van 28 Februari 1908, No. 17*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Djokjakarta, heeft ten doel het exploiteeren van zeven in de residentie Djokjakarta gelegen perceelen, het oprichten van huizen en andere gebouwen, het aankoopen of op andere wijze verkrijgen van onroerende goederen, het huren, verhuren en administreeren van huizen, het uitzetten van gelden op hypotheek, het verkoopen van onroerende goederen en voorts het verrichten van al hetgeen met het omschreven doel in verband staat.

Duur. 30 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. Tot directeuren benoemd Liem Tiam Hie en Teng Tjoen Moee.

BOUW MAATSCHAPPIJ KALI BESAR.

(*Javasche Courant van 28 Februari 1908, No. 17*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in de residentie Batavia, in eigendom of recht van opstal, door aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van die gronden en de daaropstaande gebouwen en andere getimmerten, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 200.000, verdeeld in 200 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer O. E. G. Still.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP IJSFABRIEK OLIE EN CO.

(*Javasche Courant van 3 Maart 1908, No. 18*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel het exploiteeren van IJsfabrieken en het verkoopen van ijs in het groot en in het klein en al hetgeen daarmede annex is.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal bedraagt *f* 200,000, verdeeld in 800 aandeelen van *f* 250.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer A. A. Sweep, tot commissarissen de heeren J. B. Jasper en C. J. Th. Smits.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BADJING OENDJOER.

(*Javasche Courant van 6 Maart 1908, No. 19*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van het erfpachtsperceel Badjing Oendjoer, gelegen in het district Majang, afdeeling Djember, residentie Besoeki, de in cultuur brenging door aanplant van klappers en andere gewassen als bijcultuur, waaronder die van cacao, caoutchouc en liberiakoffie, zonder uitsluiting van andere gewassen, den handel in klappers, de fabricage en het bereiden van oliën en van coprah en het verwerken van kokosvezels, den handel in een en ander en in het algemeen van alle producten, welke met het doel dezer vennootschap in verband staan.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50,000, verdeeld in 500 aandeelen van *f* 100.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer R. E. Schattenkerk, tot commissarissen de heeren F. Brandenburg van den Gronden en H. Crietee.

JAVA EXPLORATIE- EN EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Courant van 6 Maart 1908, No. 19*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Bandoeng, heeft ten doel het aanvragen, aankoopen, aanvaarden en overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen en/of van concessies tot mijnontginning van alle soorten delfstoffen, het exploreeren en exploiteeren van zoodanige concessies en vergunningen, zoowel voor eigen rekening als in combinatie, dan wel het verkoopen of aan derden overdragen van verkregen vergunningen en/of concessies, het verkrijgen van gronden door aankoop of op andere wijze, en het in het leven roepen, overnemen en exploiteeren van landbouw-, nijverheid- en industrieele ondernemingen, het winnen, bereiden, zuiveren en fabriceeren van alle soorten landbouwproducten en het drijven van handel daarin, het aanvaarden, overnemen en aanvragen van vergunningen voor den aanleg en exploitatie van spoor- en tramwegen. en het in verband daarmede zoo noodig aanleggen en gebruik maken van waterkracht en electrische geleidingen; voor den aanleg en het gebruik van transportkabels, voor het gebruik van waterkracht en den aanleg van haven-, sluis- en andere kunstwerken, zoomede van los- en laadsteigers dan wel het verkoopen of aan derden overdragen van genoemde vergunningen.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50,000, verdeeld in 20 aandeelen van *f* 2500.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer I. Vorkink.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ WANOEDJOJO.

(*Javasche Courant van 13 Maart 1908, No. 21*).

Doel Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Djocjacarta, heeft ten doel de uitoefening van het landbouwbedrijf, het kweeken, opkoopen, verkoopen en verwerken van landbouwproducten. Het door inhuur of op andere geoorloofde wijze verkrijgen van gronden en in het algemeen het verrichten van zoodanige handelingen welke direct of indirect met het doel verband houden.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 400.000, verdeeld in 400 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer G. E. A. Kraag, tot commissarissen, de heeren J. H. van Rijn en A. B. Vroom.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ GEDAREN, VOORHEEN A. B. KRAAG.

(*Javasche Courant van 13 Maart 1908, No. 21*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Djokjakarta heeft ten doel het uitoefenen van het landbouwbedrijf, het kweeken, opkoopen, verkoopen en verwerken van landbouwproducten, het door inhuur of op andere geoorloofde wijze verkrijgen van gronden en in het algemeen het verrichten van zoodanige handelingen, welke met haar doel direct of indirect verband houden.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 600.000, verdeeld in 600 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer G. E. A. Kraag, tot commissarissen, de heeren J. H. van Rijn en A. B. Vroom.

DUITSCH-INDISCHE CULTUUR MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Courant van 17 Maart 1908, No. 22*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op welke andere wijze ook, het exploiteeren van landelijke ondernemingen zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap en/of gedeelten daarvan.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen van *f* 1000.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer H. Fiedler; tot commissaris de heer Carl Boener.

HANDELMAATSCHAPPIJ TIANG GWAN.

(*Javasche Courant van 17 Maart 1908, No. 22*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Djokjakarta, heeft ten doel het drijven van handel in het algemeen, zoo voor eigen rekening als in commissie, het beleggen van gelden en andere fondsen, het in leen verstrekken van gelden, het disconteeren van handels- en vendupapier, het exploiteeren van onroerende goederen, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen en vaartuigen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen en handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement of derden, het aangaan van contracten met het Nederlandsch Indisch Gouvernement voor de exploitatie en zuivering van boschperceelen als anderszins, het aanvragen, verkrijgen en exploiteeren van Gouvernementsgronden, het oprichten en drijven van industrieele ondernemingen; het verkoopen van verkregen- en den handel in landbouw-, bosch- en andere producten en andere export- en importartikelen in den meest uitgebreiden zin.

Duur 25 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd, Tan Ing Sing, tot plaatsvervangend directeur, Tan Ping Jam.

SOCIÉTÉ FRANCO NEERLANDAISE DE CULTURE ET DE COMMERCE (FRANSCH-NEDERLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VOOR EXPLOITATIE EN HANDEL). TE 'S GRAVENHAGE.

(*Staats-Courant van 20 Maart 1908, No. 75*).

Doel. De vennootschap, gevestigd te 's Gravenhage, heeft ten doel: De ontginning en exploitatie van terreinen gelegen in Nederlandsch-Indië en omliggende landen, behalve

in de residentie Djokjakarta en Soerakarta. Het aanplanten van tabak, koffie, thee, caoutchouc en alle andere gewassen. Het bewerken van de verkregen producten, het aankoopen en bewerken van andere producten, het vervoeren en verkoopen van al deze bewerkte producten op zoodanige markt als voordeeligst zal geacht worden in het belang der vennootschap. Het verkrijgen van terreinen in erfpacht, in vollen eigendom, in huur of op alle andere wijzen, het wederverkoopen of op alle andere wijze vervreemden dier terreinen, dan wel hetzelve in exploitatie nemen of het afstaan aan anderen voor exploitatie of gebruik. Alle visscherijondernemingen, aanleg van spoorwegen, wegen, kanalen en waterleidingen, aankoop en exploitatie van watervallen. Alle mijnbouwondernemingen en in het algemeen alle handelsoperatiën, alle industriëele-, landbouwkundige- en financiëele ondernemingen, zoowel met betrekking tot roerende als onroerende zaken in de hiervorenbedoelde landen.

Duur. 75 jaar.

Kapitaal. Het maatschappelijk kapitaal bedraagt *f* 6,000,000, bestaande uit 1200 aandeelen elk groot *f* 5000, verdeeld in 2 seriën, te weten: serie A bestaande uit 105 aandeelen; van de serie B zijn bij het verlijden dezer akte 270 aandeelen geplaatst, waarop onmiddellijk 25 pCt. wordt gestort.

Bestuur. Een raad van administratie is voor de eerste maal samengesteld uit de heeren: J. S. Girons, G. Noblemaire, R. de Kergariou, M. Tilloye, G. Verley, G. J. van Kooten, J. Bernard en R. du Boullay.

TABAK MAATSCHAPPIJ BAH BOELIAN.

(*Staats-Courant van 4 April 1908, No. 81*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Amsterdam, heeft ten doel de overneming of verkrijging van de Nagaradija- en Bah-Boelian concessies op de Oostkust van Sumatra en de cultuur van en den handel in tabak en andere producten op de gronden, begrepen onder deze concessies en op de gronden, die, onder welken titel ook, ter harer beschikking mochten komen; voorts commissiehandel in zulke producten, het verleenen van consignatiën en voorschotten daarop en over het algemeen alles wat met een en ander in den ruimsten zin in verband staat.

Duur. 75 jaren.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 1,500,000, verdeeld in 10 seriën van *f* 150,000, ieder gesplitst in 300 aandeelen van *f* 500.

Bestuur. Tot directeur benoemd de heer A. S. Enthoven.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPIRITUS MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Courant van 7 April 1908, No. 83*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Amsterdam, heeft ten doel in vereeniging met anderen dan wel geheel voor eigen rekening, het vervaardigen en den handel in spiritus en zijne neven-producten, van en in lakken, vernissen en zoo voort, zoomede het daarvoor aankoopen der benoodigde grondstoffen, het oprichten, huren, deelnemen in of overnemen van ondernemingen tot dit doel in betrekking staande en het verrichten van alle handelingen, die in den ruimsten zin geacht kunnen worden hiertoe te behooren of dit doel te bevorderen, en in het bijzonder het overnemen, uitbreiden en exploiteeren van de bestaande spiritusfabriek Volharding, gelegen te Paboearan, in de afdeeling en residentie Cheribon van het eiland Java, benevens het oprichten en drijven eener tweede spiritusfabriek in de afdeeling Modjokerto, residentie Soerabaja, van voornoemd eiland.

Duur. Tot 31 December 1999.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 4,000,000, verdeeld in 4000 aandeelen à *f* 1000, waarvan voorloopig 2200 stuks worden uitgegeven.

Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer W. F. van Heukelom, tot commissarissen de heeren W. G. J. Eschauzier, Th. J. van Haren Noman, E. V. J. Perquy, Mr. J. C. van Marle en Jhr. J. de Serière.

CAOUTCHOUC PLANTAGE MAATSCHAPPIJ TAPANOELIE.

(*Staats-Courant van 7 April 1908, No. 83*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te 's Gravenhage, heeft ten doel het planten en kweeken in Nederlandsch Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta, van allerlei soort gewassen, inzonderheid caoutchouc leverende boomen, het winnen, het voor de markt bereiden, het verkoopen en het vervoeren van het product, het koopen en verkoopen, huren en verhuren van gronden en eigendommen en in het algemeen alles wat in het belang der vennootschap wordt geacht.

Duur. Tot ultimo December 1975.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 1,000,000, verdeeld in 10,000 aandeelen à *f* 100, waarvan 5250 aandeelen bereids geplaatst zijn.

Bestuur. Voor de eerste maal tot leden van den raad van bestuur benoemd de heeren Dr. P. van Romburgh, L. Donnet, K. H. Engeringh, F. L. Osterrieth.

Rechtszekerheid versus rechtseenheid.

DOOR

Prof. Mr. J. H. CARPENTIER ALTING.

But in all cases certainty
MACAULAY.

Daarover liep de strijd. Daarover of de codificatie die voor Indië gewenscht werd op het gebied van het privaatrecht der Inlanders — want codificatie, in meerdere of in mindere mate, wenschte ieder — beheerscht zou worden door het eenheidsbeginsel allereerst, dan wel door dat der zekerheid van recht. Van den aanvang af, n.l. sedert het vroegere denkbeeld — alleen den rechtstoestand der christen-inlanders te regelen — verlaten was en in stede daarvan was getreden dit andere, dat de gebreken van het geldend privaatrecht geen verband hielden met redenen van belijdenis, maar elders waren te zoeken, zoodat het recht van de geheele Inlandsche bevolking bemoeienis van den wetgever eischte, liep daarover alleen de strijd.

Eerst kwam het stelsel Cremer, het vaak miskende en zeker thans nog niet ten volle begrepene, althans niet naar behooren gewaardeerde, het stelsel der *rechtszekerheid*. Macaulay's bekend adagium „our principle is simply this: uniformity when you can have it, diversity when you must have it, but in all cases certainty" koos dit stelsel tot zijn devies [1]) en vorderde „vóór alles zekerheid". Ja, men wilde ook eenheid, maar kón die niet dadelijk wenschen. Eerst dan zou die komen als, door beleidvolle actie, allengs de Inlandsche bevolking voor toepasselijkverklaring van Europeesch recht rijp zou zijn geworden, daarvoor opgevoed zou zijn: de wetgever zou die opvoedende taak ter hand moeten nemen. Voorloopig stond op 't programma „wegneming van onzekerheid (vage adat) door codificatie van het recht dat aan zijne (des inlanders) behoefte voldoet en zich aanpast aan zijne rechtsbegrippen". „De codificatie algemeen te doen zijn (was) voorshands niet wel mogelijk. Wel..... verschillende codificaties in het leven te roepen voor die plaatsen of streken, die daaraan het meest behoefte blijken te bezitten" [2]).

[1]) Zie mijn Regeling van het privaatrecht voor de Inlandsche bevolking in de Minahassadistricten van de residentie Menado, Batavia 1902, I, 3, p. 48.

[2]) Woorden van de Memorie van Antwoord bij de Indische begrooting voor 1901.

„De taak van den wetgever" zou — gelijk ik destijds schreef [1]) — wezen „partiëele regelingen van het privaatrecht..... in het leven te roepen, zooveel mogelijk rekening houdende met de voorschriften van het Europeesch recht, maar allereerst met het vooropgezet beginsel om die van het thans geldend gewoonterecht zooveel mogelijk te handhaven, ten einde daardoor na verloop van tijd invoering van zuiver Europeesch recht mogelijk te maken".

Schrijver dezes werd al dadelijk aan 't werk gezet om een ontwerpregeling van capita selecta van het privaatrecht der Minahassa tot stand te brengen en zoodanige regeling voor te bereiden voor andere gewesten. Aantrekkelijk was die arbeid, niet het minst omdat hij lag binnen de grenzen van het mogelijke. Want men vrijwaarde zich aldus voor de gevaren van het „qui trop embrasse mal étreint". Men zette een werk op dat, uit tal van in zich zelf zelfstandige onderdeelen bestaande, bijna op elk willekeurig tijdstip ten aanzien van een bepaald onderdeel voltooid zou kunnen zijn. Telkens zou een stukje adatrecht vervangen worden door een deeltje codificatie. Rustig voortschrijdend zou de wetgever allengs veel tot stand kunnen brengen, telkens ook dat onderwerp ter hand nemen wat zijne werkzaamheid het meest behoefde. — Gering was daarbij slechts de wijziging die gebracht behoefde te worden in het Regeeringsreglement. Voldoende was een eenvoudige bepaling die uitdrukkelijk vergunde, wat nu en dan reeds ter sluiks was geschied [2]), wettelijke regeling van onderwerpen van Inlandsch privaatrecht.

Er waren er die vroegen [3]) wanneer dit werk beëindigd zou zijn, die van veertig jaren, van tachtig jaren spraken. Ten onrechte m.i. want niet op de beëindiging kwam het aan, maar op bevrediging van onmiddellijke rechtsbehoefte en die bevrediging binnen den kortst mogelijken tijd. Wie gelooft er nu nog in het alleenzaligmakende van afgeronde codificaties? [4]) Wij zijn wijzer geworden dan men was voor honderd jaren!

Er waren er die spraken over 't „voor anker leggen van de adat, voor ze is waar men haar hebben wil" [5]). Ten onrechte alweer, want slechts dáár wilde men den wetgever doen ingrijpen, waar de adat vitaliteit, ontwikkelingskracht miste, zoodat ze niet meer komen kón

[1]) Zie mijn opstel in het Februarinummer 1901 van dit tijdschrift.

[2]) Men denke o. m. aan Stsbl. 1861, No. 38.

[3]) Mr. van Deventer in de „Gids" van Februari 1905. Dezelfde en Mr. Nederburgh in het Indisch Genootschap op 2 December 1905.

[4]) Hoe 't mogelijk is dat de minister Fock — voor wiens gunstige beoordeeling van mijn werk ik overigens dankbaar ben — in zijn Memorie van Toelichting op het ontwerp tot wijziging van art. 75 RR. de door mij gevolgde „statutaire" methode niet in den geest van het stelsel Cremer oordeelde, zal wel steeds een raadsel blijven. Het statutaire was wel juist een essentiale van dit stelsel.

[5]) Mr. Nederburgh l. c. p. 17.

„waar men haar hebben wilde" en wel „omdat het gewoonterecht, dat voorheen steeds zich aanpaste aan het standpunt der ontwikkeling waarop het volk telkens stond.... met den grooten omkeer die nu — door velerlei vreemde invloeden — alom is geboren, geen gelijken tred meer houden kon" [1].

Niet echter om deze bezwaren is het stelsel gevallen. Dien val had het te wijten aan het opkomen der doctrine van eenheid van recht, een doctrine die evenzeer Macaulays woorden tot devies had gekozen [2] maar daarvan alleen op de eerste zes woorden den nadruk legde, de andere uit het oog verloor en die zes wel haast las alsof er stond „uniformity, wherever you can have it."

De Minister Idenburg zette het werk, onder Cremer begonnen, stop... Een ander denkbeeld, intusschen door Mr. Nederburgh met talent verdedigd, maar desondanks even kwalijk begrepen als het stelsel Cremer,—plaatsgebrek verhindert mij dit stelsel uitvoerig te bespreken en te wijzen op de bezwaren die, naast onmiskenbare verdienste, het n. b. m. aankleven — mocht evenmin zijne sympathie verwerven. De idee der rechtszekerheid verdween uit het gezicht en week naar nevelige verte. Rechtseenheid werd het plechtanker, eenheid van privaatrecht voor volken zoo verschillend mogelijk in ras, in kleur, in godsdienst, in ontwikkeling, en eenheid wel op den grondslag van het recht bestaande in Nederland. Niet meer de vaagheid of onvolledigheid van de adat was 't nu die de aandacht trok, maar het bezwaar ontstaande uit het „dooreen wonen van personen aan verschillend recht onderworpen [3], een bezwaar dat den voornaamsten raadsman des ministers vroeger — en terecht — het invoeren eener conflictenregeling had doen aanbevelen [4] maar dat nu niet anders scheen uit den weg te ruimen dan door invoering van een algemeen wetboek van burgerlijk recht. De geheele memorie van toelichting van het ontwerp-Idenburg ademde dezen doctrinairen gedachtengang Aprioristisch werd de eenheidsidee als de ware aangenomen en daarna onderzocht of er tegen de verwezenlijking daarvan wellicht bezwaar bestond; die idee was niet de resultante van studie en onderzoek. En de bezwaren die men vond waren nu, waar 't beginsel van meet af vast stond, zeer gemakkelijk te overkomen; dat het strafrecht reeds nagenoeg één was en het procesrecht groote gemeenschap had, werd zelfs een argument voor de eenheid van het materiëel privaatrecht. Een argument werd bovendien zelfs dat het Indisch burgerlijk wetboek, speciaal door de Inlandsche rechtbanken met Europeesche rechtskundige voorzitters, feitelijk reeds

[1] Zie mijn aangehaald artikel van Februari 1901.

[2] Zie het motto van Mr. van Deventer's aangehaald opstel.

[3] Toelichting op het ontwerp Idenburg.

[4] Mr. L. W. C. van den Berg „Een gewichtig maar vergeten Indisch belang" in het T. v. Ned. Indië 1902. p. 855 v.

op vele ingezetenen werd toegepast en aldus kracht geput uit een misbruik, Goddank niet bij alle Inlandsche rechtbanken, bij enkele slechts en dan uit gebrek van bekendheid met het volksrecht of uit gemakzucht ingeslopen.

Gering bleek buiten de Kamer en daarbinnen de sympathie voor die kunstmatige eenheidsfabrikage. Prof. van Vollenhoven karakteriseerde het als juristenrecht van den Inlander [1]), director Gunning waarschuwde er tegen [2]), Mr. Justus bestreed het [3]), de *N. Rott. Crt.* [4]) stelde haar gezag tegen de voordracht, het voorloopig verslag toonde zich ongunstig gezind. En toen daarop het ministerie Kuyper viel en het ontwerp werd ingetrokken, hoopte men dat het zou blijven rusten voor goed. Want wel was minister Fock persoonlijk een voorstander der eenheidsidee maar men vertrouwde dat hij luisteren zou naar al die waarschuwende stemmen, dat hij, man van praktijk, de doctrine zou doen wijken voor eischen op de ervaring gebaseerd.

Die hoop bleek ongegrond. Gewijzigd deed het ontwerp opnieuw zijn intrede in het Binnenhof om alweder met weinig sympathie te worden begroet. Alleen de heer van Deventer verdedigde het en zijne woorden strekten meer dan die van een ander tot karakteriseering van de bedoeling der voordracht. De bedoeling was, zeide hij, „al die gedeelten van het recht — n.l. het Europeanenrecht — die daarvoor vatbaar zijn, dadelijk, voor zooveel zulks mogelijk is, van toepassing te verklaren op zooveel mogelijk ingezetenen van Nederlandsch-Indië, en om verder de onvermijdelijke rechtsverscheidenheid te laten bestaan, maar steeds te streven, en met bewustheid te streven, naar oplossing van die rechtsverscheidenheid in een hoogere eenheid." Maar overigens, van nagenoeg alle kanten sterk verzet. Men wilde niets weten van eenheid van recht, „oplegging van vreemd recht" gelijk de heer Lohman het noemde. De woordvoerders van alle partijen bestreden het stelsel en het ontwerp Idenburg-Fock zou gezonken, verdronken zijn als niet de heer van Idsinga den minister zijn reddingsplank had toegestoken die, gretig aangenomen, den minister bracht op den wal,.... op den verkeerden wal echter, niet op die der uniformity, maar op dien der certainty. Terecht sprak de heer Tydeman dat het amendement van Idsinga de „principieele splitsing tusschen Europeesch en Inlandsch-recht.... welke splitsing in het Regeeringsvoorstel uit artikel 75 was verdwenen, weer had hersteld"!

---

[1]) „Geen juristenrecht voor den Inlander" in de XXe Eeuw 1905.

[2]) J. W. van Gunning „Eenige opmerkingen naar aanleiding van de voorgestelde wijziging van het Regeeringsreglement" in dit tijdschrift 1905, I p. 213.

[3]) Mr. Justus „Wettelijke regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen als hoofdzaak en omkeering van den rechtstoestand van alle andere ingezetenen in Ned. Indië als bijzaak". Batavia 1905.

[4]) Zie het nummer van 2 December 1904.

Zeker, de eenheidsidee was verlaten; dit ontkennen kan alleen hij die niet lezen wil. Maar is 't nu ook juist dat de idee der rechtszekerheid de zege behaald had? Ongetwijfeld m. i. al is het dat voor haar speciaal niemand in de Kamer in het kampperk was getreden toen men streed tegen de verdrukking van 't volksrecht. Ondubbelzinnig geeft het eerste lid van het aangenomen artikel het te lezen dat het burgerlijk en het handelsrecht in Indië, ook voor de Inlandsche bevolking, moet worden geregeld bij algemeene verordeningen, m. a. w. dat aan het verlangen naar zekerheid van recht tot de uiterste grenzen moet worden voldaan.

Veel verder gaat het artikel dan de minister Cremer zou hebben kunnen wenschen, verder ook dan voorshands wijs is te achten en, indien de Kamer bedachtzamer ware geweest en de heer Fock minder begeerig om zijn ontwerp — hoe weinig nog het zijne! — aangenomen te zien, dan zou men althans er aan gedacht hebben *vooreerst* om, naast toepasselijkverklaring van Europeesch recht en een volgen van adat ook een weg open te laten voor een wetgeving die haar grondslagen in beide zoekt; *voorts* om overgangsbepalingen te formuleeren die toelaten zouden het artikel in werking te doen treden zonder het al dadelijk in al zijn uitgestrektheid uit te voeren. Thans toch zal menig decennium moeten verloopen voor de datum der inwerkingtreding mag worden bepaald, immers indien de wetgever zijn plicht wil doen en zich niet wil schuldig maken aan een wetgeven-met-den-Franschen-slag gelijk de straks te noemen commissie in 't vooruitzicht stelt en daarvoor moge hij toch de Inlandsche bevolking in Indië te goed oordeelen. Het bezwaar van den langen duur, zonder schijn van recht tegen het stelsel Cremer aangevoerd, geldt natuurlijk juist tegen het thans aangenomen stelsel, want, wel-is-waar, kan de „statutaire" methode, die telkens een onderwerp afwerkt, ook onder vigueur van het nieuwe artikel worden gevolgd, en deze te volgen zal wel wenschelijk blijven, wil men de ontwikkeling der codificatie mogelijk maken, maar verboden is het de afzonderlijke regelingen achtereenvolgens in werking te doen treden. Bij gebreke van bepalingen van overgang, *moeten* alle algemeene verordeningen gereed zijn als artikel 75 in werking treedt en tegelijk daarmee van kracht worden.

Bij een vorige gelegenheid [1]) heb ik gemeend tot zekere hoogte mijne ingenomenheid met het aangenomen stelsel te mogen bekend stellen. Die ingenomenheid geldt het aangenomen *beginsel* van codificatie en deze *grondslagen* voor die codificatie in het artikel gegeven: toepassing van Europeanenrecht *enkel* daar waar daaraan rechtsbehoefte bestaat, welke behoefte bij onderzoek zal blijken slechts ten aanzien van enkele instituten te bestaan en dan nog mits wijzigingen worden aangebracht,

---

[1]) In mijne inaugureele oratie: *Indisch Strafrecht*, Leiden 1907.

en overigens een *volgen*, niet slechts — n'en déplaise den minister Fock — „eerbiediging", van volksrecht. Verder kan mijne ingenomenheid slechts matig zijn en naar het mij voorkomt zal de minister Idenburg goed handelen door de vraag in overweging te nemen of niet, door toevoeging nog althans van weloverwogen overgangsbepalingen, de verbetering van het Inlandsch privaatrecht behoed kan worden voor uitstel ad calendas graecas.

Intusschen verhindert dit niet dat al vast met de voorbereiding der uitvoering van het gearresteerd artikel — *waaraan te gehoorzamen plicht is van den wetgever* — een begin, een ernstig begin kan worden gemaakt. Een *begin*, want wat tot nu toe op dit gebied verricht schijnt, mag nog niet als een ernstig begin van uitvoering worden beschouwd. Er is, wie weet hoeveel, reeds arbeid verricht, maar die arbeid mag zelfs niet geacht worden rekening te houden met het thans aangenomen stelsel.

Ik heb hier het oog niet zoozeer op het ontwerp tot wijziging der Rechterlijke organisatie, dat de unificatie der Indische rechterlijke inrichting bedoelt en daarom terecht de *N. Rott. Crt.* in haar nummer van 28 April jl. een van verontwaardiging blijkgevend hoofdartikel in de pen heeft gegeven. Al schijnt het zonderling dat de vorige Minister van Koloniën, toen artikel 75 RR. reeds was vastgesteld, en nadat hij reeds onomwonden verklaard had van unificatie op dit gebied te zullen afzien, toen dus reeds bekend was dat dit ontwerp niet *kón* worden overgenomen, niettemin het om advies heeft gezonden aan de Indische autoriteiten, men vergete niet dat het ontwerp kennelijk voltooid was vóór dit alles geschiedde en het genoemde blad onderstelt — terecht n. f. — dat de minister zich zijn eigen oordeel over het werk der commissie in deze volkomen heeft voorbehouden. In elk geval: reden is er m. i. niet ernstig er voor bezorgd te zijn dat de Regeering er aan denken zou tot arresteering van dit ontwerp over te gaan.

Maar wel — en hier is meer reden tot bezorgdheid — heb ik het oog op het programma omtrent de regeling van het privaatrecht in Indië ontwikkeld in een, bij de jongste begrooting voor Indië gevoegde, missieve van den voorzitter der bijzondere commissie, belast met het ontwerpen van regelingen ter uitvoering van het nieuwe wetsartikel [1]). Wij hebben daarin een stuk voor ons dat kennelijk èn door die commissie èn door den minister beschouwd wordt als een begin van uitvoering *maar dit toch niet is*. Niet op zulk een wijze kan en mag de belangrijke arbeid die geschieden moet, worden opgevat en opgezet. Plaatsgebrek in deze aflevering verhindert mij de hier bedoelde missive uitvoerig te bespreken Daarom dit ééne slechts. De Commissie heeft haar programma zoo volkomen mogelijk doen berusten *niet* op het aangenomen artikel, maar op het niet aangenomen Regeeringsontwerp. Het blijkt zelfs niet dat zij het verschil tusschen beide heeft doorgrond.

[1]) Zie bijlage C der Memorie van Toelichting.

Wat moest het begin van den uitvoeringsarbeid zijn? Het artikel zegt het zoo duidelijk. Daar Europeanenrecht op de Inlandsche bevolking slechts dan zal worden toegepast, wanneer daaraan *rechtsbehoefte* bestaat en overigens het *volksrecht* moet worden gevolgd — een volksrecht dat slechts ten deele bekend is, — komt het allereerst aan op *vaststelling* èn van die rechtsbehoefte èn van den inhoud van het volksrecht. Niemand kán de oppervlakkige, niet op locaal onderzoek berustende beschouwingen der commissie houden voor een *vaststelling* der rechtsbehoefde eener Aziatische bevolking aan toepasselijkverklaring van vreemd recht; dat is eenvoudig onmogelijk. Omtrent een poging zelfs tot vaststelling van volksrecht blijkt voorts absoluut niets.

Die *vaststelling* is het eerst noodige, maar ze *kán* niet plaats hebben zonder onderzoek.

Ik herinner hier aan de woorden van den hoogleeraar de Louter — wien wel niemand den ernstigen wil kan ontzeggen om zooveel mogelijk — zeker meer dan m. i. mogelijk is — het aangenomen artikel te doen beschouwen als voortgevloeid uit de gedachtensfeer van den minister Fock, geschreven in zijn bekend Gidsopstel [1]). Hij die in het artikel wil lezen een alternatief van toepasselijkverklaring van Europeesch recht of een „blijven gelden van adat" — dat hij daarin dwaalt is m. i. duidelijk — eischt uitdrukkelijk niettemin een *„vooraf-gaand plaatselijk onderzoek"* [2]). „Volgens de aangenomen redactie, schrijft hij, (moet) de behoefte aan toepassing worden *aangetoond.* Blijft dit bewijs achterwege, dan zal.... de adat blijven gelden", in wettelijke taal, dan zullen de tot stand te brengen verordeningen het volksrecht moeten belichamen. In elk geval is z. i. de toepasselijkverklaring van Europeesch recht gebonden aan de mits dat *„een deskundig en zorgvuldig onderzoek vooraf beslisse dat de toepassing der voor Europeanen geldende bepalingen op bestanddeelen of betrekkingen der Inlandsche bevolking door hare maatschappelijke behoeften wordt gevorderd".* [2])

Heeft de commissie, heeft de minister niets gevoeld van de waarheid dezer woorden? Het houden van dat onderzoek moet het begin zijn. Van het maken van ontwerpen kán en mag voorloopig geen sprake zijn. Daaruit kan niets goeds groeien. Veel nuttelooze arbeid wordt thans in den Haag verricht, straks zullen vele even nuttelooze adviezen worden ingewonnen en stapels papier worden volgeschreven. Met welk resultaat? Met dit alleen dat Indië uit den treure wacht op recht.

Et fugit interea, fugit irreparabile tempus.

De nieuw opgetreden minister moge dus allereerst en wel met spoed ter hand doen nemen wat het eerste noodige is en intusschen zich wijden aan het ontwerpen van de boven besproken, dringend noodzakelijke, overgangsbepalingen.

Leiden, 15 Mei 1908.

[1]) Zie *de Gids* van Februari 1907. [2]) Ik cursiveer.

De draagwijdte der nieuwe wetsontwerpen tot wijziging van de Comptabiliteitswet en het Regeeringsreglement.

DOOR

Mr. H. 's JACOB.

De wetsontwerpen tot wijziging van de comptabiliteitswet en het regeeringsreglement zijn door de openbare meening, voor zoover deze zich in de pers en elders geuit heeft, over het algemeen gunstig opgenomen, zij het ook met verschillende graden van warmte voor de verschillende bestanddeelen der geregelde stof. Eenstemmig in haar lof over de voorschriften betreffende de behandeling der Indische begrooting, is zij het meest verdeeld over de vraag naar de behoefte aan toekenning van rechtspersoonlijkheid aan Nederlandsch-Indië en eenigermate over de vraag naar de draagwijdte der wettelijke gedachte, die in de wetsontwerpen belichaamd is. Ik laat de vraag, in hoever Nederlandsch-Indië reeds een rechtspersoon is, als van doctrinair belang hier rusten om mij enkel bezig te houden met deze andere vraag, waar de ontwerpen ons zullen heenvoeren, wanneer zij tot wet geworden zullen zijn. Ik zie daarbij twee richtingen aangewezen, de eene met het opschrift: financiëele zelfstandigheid en emancipatie van Nederlandsch-Indië, de andere met het opschrift: geen verandering in het statusquo van Nederlandsch-Indië als minderjarige. De laatste zienswijs heeft het gezag voor zich van Mr. N. G. Pierson, die in de vergadering van het Indisch Genootschap van 18 Februari 1908 den inhoud der wetsontwerpen heeft beschouwd als eene verbetering der werkwijs ten opzichte van de behandeling der Indische begrooting zonder emancipatorische kracht voor Indië. Hervorming of technische verbetering, wat voeren die wetsontwerpen in den schoot? Het heeft zijn belang zich van deze vraag rekenschap te geven. Het oordeel over de waarde der wetsontwerpen voor de toekomst van Indië wordt in hoofdzaak door het antwoord daarop bepaald. Niettegenstaande de vele woorden welke reeds aan de bedoelde wetsontwerpen gewijd zijn, acht ik een nader onderzoek naar hunne draagwijdte daarom niet misplaatst.

Over hunne moedergedachte bestaat geen verschil van gevoelen. Nederlandsch-Indië moet leenen: het moet dat kunnen doen op eigen naam zonder mede-aansprakelijkheid van het Rijk; het mist tot dusver den door het burgerlijk recht gevorderden rechtstoestand om in eigen naam vermogensrechten te verwerven en verbintenissen aan te gaan maar het zal die bevoegdheid bezitten, indien het tot een rechtspersoon wordt gemaakt. Voor zoover de wetsontwerpen op grond daarvan bedoelen aan Nederlandsch-Indië rechtspersoonlijkheid toe te kennen sluiten zij een glashelderen gedachtengang af, die in zijne gevolgen zonder eenige dubbelzinnigheid te overzien is. De wetgever, die er zijn zegel aan hecht, zal niet over souvereiniteitsrechten of publiekrechtelijke bevoegheden beschikken: de rechtspersoonlijkheid kan niets anders dan civielrechtelijke capaciteit medebrengen. Hij zal slechts eene rechtspersoon te meer in het leven roepen, een overeenkomstige taak vervullen als de staatsmacht, die goedkeuring verleent op de statuten van een zedelijk lichaam of eene naamlooze vennootschap. Indien hij zich onwillekeurig bewust is van een grooter gewicht zijner rol, zal hij dat hebben te zoeken niet in dit gedeelte der wetsontwerpen maar in hetgeen zij verder van hem vragen. Zij verlangen van hem namelijk ook, dat hij nieuwe regelen zal stellen voor de behandeling en vaststelling van de Indische begrooting en in verband daarmede, in het bijzonder voor deze begrootingsbehandeling, uitbreiding geven aan den Raad van Indië met vier buitengewone leden. Aan welke eischen deze bepalingen beantwoorden en waarop zij zullen uitloopen is niet even gemakkelijk te overzien. Wat wordt er mede beoogd en wat zal er meê worden bereikt?

Men zou gevaar loopen de wetsvoorstellen maar ten halve te begrijpen indien men alleen lette op hunne bestemming om aan Nederlandsch-Indië rechtspersoonlijkheid toe te kennen. Zij willen twee vliegen in één klap slaan. De eene vlieg is de bevoegdheid van Nederlandsch-Indië om in eigen naam verbintenissen aan te gaan, de andere de waarborg, dat Nederland voor die verbintenissen niet mede aansprakelijk kan worden gesteld. Hun doel is tweeledig: zij willen het aan Indië mogelijk maken om leeningen aan te gaan, maar zij willen tegelijkertijd dat de verantwoordelijkheid van Nederland daarvoor op ondubbelzinnige wijze zij uitgesloten. Om dit tweeledige doel in veilige haven te doen belanden kan men verschillende koersen volgen.

Nederlandsch Indië is een gebiedsdeel van het Rijk, dat niet zooals eene provincie of gemeente van Nederland een zelfstandig publiekrechtelijk lichaam uitmaakt. Het is een gebied, waarvan de souvereiniteitsrechten deels krachtens overname van de O. I. Compagnie, deels door verovering en deels krachtens vrijwillige inlijving op eigen verzoek bij het Rijk berusten, onderworpen aan den onbeperkten wil van den

houder dier souvereiniteitsrechten, die er den staatsdienst rechtstreeks naar zelfgestelde regelen uitoefent. De gezochte oplossing om Nederland te vrijwaren voor mogelijke ongewenschte gevolgen van geldleeningen van Nederlandsch-Indië zou kunnen gevonden worden door de territoriale eenheid, die met den naam Nederlandsch-Indië wordt aangeduid, als een zelfstandig publiekrechtelijk lichaam te vestigen, in te richten en met eigen organen en geldmiddelen te voorzien. Met deze oplossing zou men recht op het doel afgaan en voor goed alle dubbelzinnigheid ter zake van verantwoordelijkheid voor geldleeningen buitensluiten, maar dit radicale middel ligt niet in de bedoeling der wetsontwerpen. Zij willen in de bestaande publiekrechtelijke verhouding van het rijksland Nederlandsch-Indië tot het Rijk geene verandering brengen. Zij willen zonder den bodem van het burgerlijk recht te verlaten binnen de grenzen daarvan hun tweeledig doel bereiken. Dit eischt eenige zeemanschap.

Wil iemand, een natuurlijke of rechtspersoon, civielrechtelijk door overeenkomst verbonden zijn, zoo moet hij vrij en zelfstandig zijn wil bepaald hebben. Ook de rechtspersoon Nederlandsch-Indië, welke volgens de wetsontwerpen louter eene civielrechtelijke schepping zal zijn, zal aan dit rechtsbeginsel onderworpen wezen. Wie moet nu haar wil om zich te verbinden bepalen? De Minister van Koloniën, die volgens de ontwerpen die rechtspersoon in Nederland, of de Gouverneur-Generaal die haar in Indië vertegenwoordigt? Dit zou geen bezwaar opleveren ten opzichte van overeenkomsten voor den gewonen huishoudelijken dienst, maar ten aanzien van geldleeningen op de internationale geldmarkt zou dit stelsel tot voor Nederland verontrustende gevolgen kunnen leiden. Blijft de gemeenschap, welke civielrechtelijk door de rechtspersoon Nederlandsch-Indië vertegenwoordigd wordt, onderworpen aan den wil van den souverein Nederland, zoo is haar wil om zich te verbinden niet meer te onderscheiden van dien van Nederland, indien die wil wordt bepaald door den Minister van Koloniën of den Gouverneur-Generaal, den een zoowel als den ander een orgaan van dien souverein. In het onverhoopte geval dat Nederlandsch-Indië in vreemde handen viel of wel zijne verplichtingen uit geldleeningen niet kon nakomen, zouden obligatiehouders zich kunnen organiseeren en het in den zin krijgen bij Nederland aan te kloppen en, zoo zij daar met een beroep op den zelfstandigen civielrechtelijken staat van de rechtspersoon Nederlandsch-Indië alsmede de eigen beschikking over het geleende geld door die rechtspersoon werden afgewezen, daartegen aanvoeren: wij zien wel de rechtspersoon Nederlandsch-Indië maar niet haar wil om zich te verbinden; wij zien slechts den wil van Nederland, dat door zijne organen voor die rechtspersoon gehandeld heeft en dus rechts- en fatsoenshalve aansprakelijk is voor de goede gevolgen van die handeling. In zulk een rechtsgeschil tusschen leeuw en lam loopt het

laatste altijd gevaar ongelijk te krijgen, ook al heeft het de letter van de wet voor zich. In elk geval wordt het daardoor in een dubbelzinnige houding gebracht en verspeelt het er allicht zijn eigen krediet mede. Er bestaat derhalve overwegende behoefte aan eene zoodanige regeling der wijze, waarop de wil om over de vermogensrechten der rechtspersoon Nederlandsch-Indië te beschikken bepaald wordt, dat het Rijk afdoende tegen dergelijke booze bedoelingen van toekomstige obligatiehouders ten haren laste beveiligd wordt. Vandaar de procedure der begrootingsbehandeling, die door de nieuwe wetsontwerpen wordt voorgeslagen.

Volgens die ontwerpen wordt de Indische begrooting eerst onderzocht in eene vergadering der hoofden van departementen, daarna ingediend bij en openbaar gemaakt door den Raad van Indië, die voor deze gelegenheid met vier buitengewone leden wordt uitgebreid, vervolgens in eene openbare vergadering van dien uitgebreiden raad in tegenwoordigheid der departementshoofden behandeld om eindelijk met 's Raads schriftelijk advies weder bij den Gouverneur-Generaal terug te komen. Vereenigt deze zich met de adviezen van den Raad van Indië, zoo stelt hij de begrooting dienovereenkomstig vast. Is er geen algeheele overeenstemming tusschen den Gouverneur-Generaal en den Raad van Indië, zoo wordt de begrooting door den Rijkswetgever vastgesteld. Levert dit stelsel de gewenschte waarborgen? In haar rondgang in Indië zal de begrooting achtereenvolgens de departementshoofden, den Raad van Indië en de openbare meening ontmoeten. De aanraking met de departementshoofden en den Raad van Indië in zijne bestaande formatie is niet nieuw en kan de zaak niet nader tot het beoogde doel brengen. De nieuwigheid bestaat hierin, dat de begrooting van aangezicht tot aangezicht gesteld zal worden tegenover de Indische pers als vertegenwoordigster der openbare meening in Indië en tegenover de buitengewone leden van den Raad van Indië als stemgerechtigde beoordeelaars; verder dat in de beslissing over de vaststelling eene verplaatsing wordt gebracht in de richting van den Raad van Indië. Opmerkelijk is voorts, dat de Gouverneur-Generaal zich van medewerking bij het onderzoek der begrooting zoowel ter vergadering van departementshoofden als ter openbare vergadering van den Raad van Indië zorgvuldig onthoudt. Hij blijft buiten de begrootingsbehandeling staan en doet niets verder dan het stuk bekrachtigen, wanneer hij er zich mede vereenigt. Heeft hij een afwijkend gevoelen, zoo beslist niet hij in het geschil maar de Rijkswetgever. Met zijne openbaarmaking der Indische begrooting, zijne in sacramenteele vormen vastgelegde procedure en openbaarheid harer behandeling, zijne uitbreiding van den Raad van Indië met vier buitengewone leden en zijne verplaatsing van de beslissing over hare vaststelling opent dit stelsel den weg om aan die begrooting het

karakter van een eenzijdig wilsbesluit van den souverein van Nederlandsch-Indië te ontnemen en haar eenigermate te stempelen tot het product eener samenwerking van dien souverein met eene vertegenwoordiging der gemeenschap, die civielrechtelijk door de rechtspersoon Nederlandsch-Indië wordt vertegenwoordigd. Hiermede wordt het doel om aan de verwering tegen eventueele kwaadaardige obligatiehouders van Nederlandsch-Indië, als zou deze rechtspersoon haar wil om zich voor eene obligatieleening te verbinden niet zelfstandig bepaald hebben, eene juridische onderlaag te geven m. i. voldoende bereikt. Maar wat wordt er mede bereikt ten opzichte van het andere doel der ontwerpen, de regeling van de rechtspersoonlijkheid van Nederlandsch-Indië?

Indië blijft even minderjarig als vroeger, zegt Mr. N. G. Pierson in zijne in hoofde dezes bedoelde voordracht, in de publiekrechtelijke verhouding van Indië tot het Rijk komt geene verandering. Het standpunt van den spreker was, dat de wetsontwerpen slechts eene technische verbetering van werkwijs ten opzichte van de Indische begrooting beoogden en van dit standpunt beschouwde hij de toevoeging van buitengewone leden aan den Raad van Indië als nutteloos bijwerk, dat hij weggelaten wenschte te zien. Na het voorgaande meen ik daarentegen, dat die buitengewone leden in den opzet der wetsontwerpen niet goed kunnen worden gemist. M. i. zijn zij zelfs als de sluitsteen daarvan aan te merken. Zonder hen houdt men slechts van den souverein afhankelijke organen als medewerkers tot de Indische begrooting over en kan de luchtige juridische bouw van de zelfstandige wilsbepaling der rechtspersoon Nederlandsch-Indië zich moeilijk meer staande houden. Zelfs al verwacht men van die buitengewone leden van den Raad van Indië niets anders, dan nog dient men ze aan te houden als talismans tegen het booze oog van den toekomstigen obligatiehouder van Nederlandsch-Indië.

Indië wordt meerderjarig en verkrijgt zijne financiëele zelfstandigheid, luidt het elders. Van dit standpunt moet kunnen worden aangetoond waar dat geschreven staat of althans waaruit dat voortvloeit. Evenmin in de artikelen als in de Memorie van Toelichting is een woord te vinden, dat recht geeft aan de ontwerpen den bepaalden wil toe te schrijven om Indië te emancipeeren. Er bestaan echter innerlijke bewijzen en een causaal verband tusschen de bepalingen der ontwerpen en andere zaken, die evenveel kracht kunnen hebben als uitdrukkelijke verklaringen.

Werd naar de bedoeling der ontwerpen enkel een rechtspersoon in het leven geroepen, zoo zou het aanzijn geschonken zijn aan een rechtsvoortbrengsel, dat in de oogen van doctrinair aangelegde rechtsgeleerden niet anders dan een monster kan schijnen. Er zou dan namelijk zijn een rechtpersoon Nederlandsch-Indië, die geen publiek-

rechtelijk lichaam van dien naam dekt, draagster dus louter van civielrechtelijke bevoegdheden, maar voor deze rechtspersoon zou eene begrooting worden vastgesteld, welke moet kunnen dienen als de uitdrukking van haren wil om zich civielrechtelijk te verbinden en zeer bepaaldelijk moet vermijden om te gelden als de wilsbepaling van den souverein die den publiekrechtelijken dienst in Nederlandsch-Indië uitoefent. Thans is de begrooting van Nederlandsch-Indië eene wilsuiting van den souverein. Dit moet volgens het stelsel der wetsontwerpen voortaan uitdrukkelijk zijn uitgesloten. Er blijft daarom niet anders over dan onder de heerschappij dier ontwerpen de Indische begrooting aan te merken als de uitsluitende wilsuiting van de rechtspersoon Nederlandsch-Indië. Neemt men dit niet aan en vat men ook dan nog de Indische begrooting op als een wilsbesluit van den souverein, zoo is men gedwongen om af te zien van het doel om Indië op eigen naam met uitsluiting van de medeaansprakelijkheid van het Rijk geldleeningen te laten aangaan, want dan is de verantwoordelijkheid van het Rijk voor de verplichtingen uit die leeningen niet meer te ontgaan. Als men het Rijk voor zulk een verantwoordelijkheid wil waarborgen, heeft men geen keus en is men genoodzaakt voor de Indische begrooting zorgvuldig het karakter eener vrije wilsbepaling van de rechtspersoon te behouden. Op die begrooting zullen nu o. m. worden gebracht de bezoldigingen en pensioenen van ambtenaren en de belastingen, verplichtingen en prestatiën, die voortvloeien uit publiekrechtelijke betrekkingen. De rechtspersoon Nederlandsch-Indië, welke daarover bij de begrooting zelfstandig te beslissen zal hebben, zal derhalve niet alleen civielrechtelijke bevoegdheden aan de haar toegekende rechtspersoonlijkheid ontleenen maar ook publiekrechtelijke capaciteit. Door de ambtenaren, die ten laste van hare begrooting komen, te bezoldigen zal er een rechtsbetrekking ontstaan tusschen deze en haar, door de belastingen op hare begrooting toe te staan zal er een band geschapen worden tusschen haar en de ingezetenen van Nederlandsch-Indië. Die rechtsbetrekking en die band, beiden van publiekrechtelijken aard, stempelen haar tevens tot een publiekrechtelijk lichaam.

Het kuiken, dat onder de vleugelen van het burgerlijk recht is uitgebroed, heeft dus nog ander dan civielrechtelijk bloed in zijne aderen. Zal dat gemengde bloed het als haan nog eens victorie doen kraaien voor de zelfstandigheid van Nederlandsch-Indië? Wie geneigd is de gevolgen der wetsontwerpen voor de autonomie van Indië te toetsen aan den drang eener ideale opvatting van de regeling dezer aangelegenheid en alleen daarvan wat verwacht, zal de toekomst misschien minder optimistisch inzien. Getrouw aan hunne primaire bestemming om te voldoen aan eene rechtsbehoefte om Indische leeningen mogelijk te maken, gaan de ontwerpen niet verder dan voor dat

doel strikt noodig voorkomt. Zij willen beoordeeld worden naar dit krite rium, niet naar een ideaal der vestiging van de autonomie van Indië, waaraan zij hun hart niet hebben verpand. Wil de enthousiast hun verwijten, dat zij hun afstamming van krediteurenphobie te veel verraden, zij zullen zich dat allicht als een verdienste aanrekenen omdat zij daardoor openhartig hun aardsche bestemming bloot leggen [1]). Of zij boven-

---

1) Ook al beschouwt men de wetsontwerpen enkel naar deze beperkte bestemming dan nog kan men er moeilijk een ideaal in zien. Op de aangehaalde vergadering van het Indisch Genootschap heeft men uitgeweid over leeningen van N.-Indië met de Indische staatsspoorwegen tot onderpand. Men heeft begrepen, dat de ontwerpen zoodanige leeningen moesten mogelijk maken. Zij kunnen die verwachtiug in hun tegenwoordigen vorm echter onmogelijk bevredigen. Het ontwerp tot verandering der comptabiliteitswet kent aan de rechtspersoon, die het schept, geene andere geldmiddelen toe dan de bij art. 10 omschrevene, t.w. 1e. opbrengsten van producten in een dienstjaar verkocht, 2e. belastingen en andere middelen van inkomst, 3e. ontvangsten, gedurende een dienstjaar gedaan, wegens opbrengst van producten over het afgesloten dienstjaar. Het noemt in art. 1 N.-I. een rechtspersoon met een eigen vermogen doch doteert die persoon met geene andere dan deze middelen. Den eigendom der staatsspoorwegen op Java en Sumatra, mijnbedrijven op Banka en in Sumatra, kinaondernemingen, djatibosschen, opium-en zoutbriquettenfabrieken enz., al zijn deze ten laste der Indische begrooting bekostigd, heeft N.-Indië rechtens niet kunnen verkrijgen omdat het, voordat de ontwerpen wet geworden zullen zijn, de capaciteit daartoe niet bezeten heeft. Indien die zaken bij de wet niet met name aan N.-Indië in eigendom worden toegekend, zal het rechtens ook daarna geen aanspraken daarop kunnen doen gelden en dan ook niet in staat zijn iets daarvan als waarborg voor eene leening in pand te geven. Hier is m.i. een ernstige leemte der ontwerpen, die op verschillende wijzen kan worden aangevuld. Een daarvan, welke misschien het meest aan de eischen der praktijk zal beantwoorden, is om de bedoelde ondernemingen in te brengen in naamlooze vennootschappen, waarvan al de aandeelen in het bezit der rechtspersoon komen en zoo noodig door haar als onderpand voor eene leening gebruikt kunnen wrden.

Het ontwerp heeft nog eene leemte, waarop ik elders reeds gewezen heb. Hoe moet de nieuwe persoon in rechte betrokken worden? De „regeering van Nederlandsch-Indië als vertegenwoordigende den lande" van art. 6 Rv. is eene andere partij dan de rechtspersoon Nederlandsch-Indië, die niet „den lande" maar zich zelf is. Er wordt nergens bepaald, dat deze rechtspersoon wat rechten betreft met Europeanen wordt gelijk gesteld. Wil het burgerlijk- en handelsrecht voor Europeanen op haar toepasselijk zijn, zoo zal dit krachtens art. 9 Alg. Bep. van Wetgeving onvermijdelijk zijn. Zij zal niet kunnen geacht worden naar analogie van zedelijke lichamen en naamlooze vennootschappen aan dat recht onderworpen te zijn, daar de analogie niet bestaat. Zedelijke lichamen en naamlooze vennootschappen zijn scheppingen van het burgerlijk wetboek en het wetboek van koophandel en kunnen daarom niet anders dan aan dit recht onderworpen zijn. De rechtspersoon N.-I. daarentegen is eene willekeurige schepping van den Rijkswetgever, aan wie in een gebied met meervormig recht zooals Nederlandsch-Indië is haar rechtelijke staat uitdrukkelijk behoort toegewezen te worden.

dien nog tot wat anders van nut zullen zijn is hun geen zorg. Dit andere, zoo het komt, moet huns ondanks komen. Wie er de toekomst der autonomie van Indië uit wenscht te lezen, toetse de ontwerpen enkel aan de potentiëele energie hunner praktische toepassing. Het is de praktische toepassing van het budgetrecht die overal ter wereld den houder daarvan tot den baas in het staathuishouden heeft opgewerkt. De rol die in het nieuwe stelsel aan den uitgebreiden Raad van Indië is toegekend, eischt, dat deze het budgetrecht in Nederlandsch-Indië onder toezicht van de openbare meening zal uitoefenen. In de openbare vergadering, waarin de behandeling der begrooting zal plaats vinden, staan wel niet tegenover elkander eene macht, die verantwoordelijk is, en eene macht, die verantwoording kan vorderen. Die vergadering zet hare deuren wel niet open voor staatkundige debatten. Zij biedt daarom een weinig gunstige gelegenheid om de wenschen en behoeften van de gemeenschap, die hare wettelijke uitdrukking vindt in de rechtspersoon Nederlandsch-Indië, het staatsbeleid en de uitoefening van den publieken dienst ter sprake te brengen. Maar het ligt in den natuurlijken loop van zaken, dat zij zich bij de behandeling der begrootingsposten meer en meer rekenschap zal wenschen te geven van de bestuursinrichtingen en de bestuursmaatregelen welke deze noodig maken, en dat hare eventueele kritiek van de begrootingsposten zich geleidelijk zal uitstrekken tot de bestuursdaden. Het ligt eveneens in den natuurlijken loop van zaken, dat de Gouverneur-Generaal, die geene uitgaven mag toestaan dan die bij de begrooting zijn goedgekeurd, meer en meer met de zienswijze van den Raad van Indië gaat rekening houden. De verplaatsing der beslissing over de begrooting in de richting van den Raad van Indië is niet denkbaar zonder een daarmede gepaard gaande verplaatsing van het gezag over de Indische huishouding in dezelfde richting. Dit proces kan een kort of een langdurig verloop hebben maar is onafwendbaar als de wet van het atavisme. Want het publiekrechtelijke bloed in de nieuwe rechtspersoon moet zich meer en meer zijne voorvaderlijke eigenschappen bewust worden en doen gelden. Het stelsel der nieuwe ontwerpen schijnt daarom voorbestemd om uit te loopen op eene hervorming van het halfslachtige wezen der rechtspersoon in een volbloed publiekrechtelijk lichaam en van de tegenwoordige functie van den Raad van Indië als adviseur in die van vertegenwoordigend orgaan dezer gemeenschap.

De positieverbetering van den Europeaan-soldaat in het Indische leger nader beschouwd.

DOOR

V. J. VAN MARLE,

Kapitein van de Koloniale Reserve.

In een vorig artikel [1]) bepleitte ik voor den Europeeschen soldaat eene positieverbetering, in hoofdzaak daarin bestaande, dat hij tegenover zijne collega's van Inlandsche landaarden in eene *bevoorrechte* stelling wordt geplaatst. De positie van *korporaal* leent zich dáárom daarvoor, omdat de meeste bezwaren, die speciaal tegen den soldaten-stand kunnen worden ingebracht, door de verleening van dien graad worden ondervangen; de Europeesche militair geniet alsdan bovendien eenig meerder aanzien en staat oeconomisch sterker in de samenleving. De toename van kosten zou evenwel de draagkracht van het budget te boven gaan, waardoor vermindering van het aantal Europeanen eisch zal worden en tevens in verband met andere zaken opheffing der zuiver Europeesche compagnieën. De loop der omstandigheden dwingt trouwens reeds die richting in te slaan, daar het verloop toeneemt en de lust tot dienstneming in 't algemeen daalt. Zonder ingrijpende maatregelen wordt geen stilstand in den terugloop der sterkte verwacht, en kan er van den zoo gewenschten vooruitgang natuurlijk geen sprake zijn.

De hoop, dat ook anderen het gezichtspunt in beschouwing zouden nemen, bleef niet onvervuld. Naast bijval werd evenwel twijfel getoond of de invoering practisch niet tot teleurstellingen zou leiden.

Mijn vorig artikel bepaalde zich tot eene beknopte uiteenzetting van beginselen met eene bloote aanstipping van de hoofdpunten voor en tegen. Uitwerking werd zooveel mogelijk vermeden; aanhaling van documenten nagelaten, om niet door afdwaling de helderheid te schaden. De stof werd slechts aangeroerd en erkend, dat meer diepgaande studie van elk argument voor het hoofdonderwerp en van elke consequentie noodig was, ten einde de juistheid der stellingen aan de waarheid

[1]) Zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1801—1812.

te toetsen en de mogelijkheid van practische uitvoering te overwegen. Gaarne grijp ik de gelegen heid aan om op eenige punten dieper in te gaan tevens ten antwoord op hetgeen er tot dusver over werd opgemerkt.

De vragen, die ik mij voorstel thans in nadere behandeling te nemen, behelzen:

a. Is het middel van aanmerkelijke positieverbetering, gepaard aan verminderde formatie-sterkte der in Indië dienende militairen, te verkiezen boven de tot dusver aangewende middelen om den toeloop in overeenstemming met de eischen te brengen?

b. Leveren het verloop en de vermindering der werving werkelijk gevaar op voor desorganisatie van het leger?

c. Bestaat er genoegzame zekerheid, dat de aanvaarding van het beginsel, dat in zich sluit een klein contingent Europeanen in Indië, niet tot andere groote gevaren zal leiden en zoo neen, welke maatregelen zijn daartegen te treffen?

d. Moeten ook de andere wapens en diensten in de Formatiewijziging deelen?

De militaire literatuur over de aanvulling van het Indische leger, zooals zij nog grootendeels toepasselijk kan worden geacht op den tegenwoordigen toestand, vangt reeds aan in de zestiger jaren van de vorige eeuw. Wel heeft zij in menig opzicht vruchten gedragen, zij het ook vaak lang na dato, nochtans betreffen deze toch voor 't meerendeel slechts punten van ondergeschikt belang, hoeveel waarde zij ook op zich zelf mogen vertegenwoordigen. De veelheid noopt tot beperking van bronnenaanhaling.

De geheele wereld wapent zich; de groote Aziatische volkeren meten zich met de Westersche; wij staan nog slechts bij den aanvang dier beweging. Het is ondenkbaar, dat Nederland bij voortduring zal ontsnappen aan het gevaar van in die worstelingen betrokken te worden. Wil Nederland kans hebben om met zijne Koloniën zelfstandig te blijven bestaan, dan moet het Nederlandsche volk, zoo ver als dit slechts gaan kan, bereid zijn zelf de worsteling te aanvaarden. De beschikbare legermachten moeten alsdan tot hare hoogst mogelijke sterkte kunnen worden opgevoerd. Militielegers voldoen aan dien eisch. Vele volken van eenige beteekenis hebben die instelling tot hare uiterste consequentiën aanvaard. Vrijwilligerlegers zijn kostbaar; onbeperkte uitbreiding is daardoor onmogelijk; beperking tot het hoogst noodige is gewenscht voor het financieele evenwicht van den Staat. Het gevolg is, dat, zelfs afgezien van verschil in grootte der beide oorlogvoerende machten, het rijk, dat met een militieleger strijdt, in verpletterende overmacht komt tegenover het rijk, dat op een vrijwilligerleger vertrouwt. De meerdere geoefendheid van het laatste kan niet den doorslag geven.

Indië zal wellicht den schok hebben te doorstaan. Zijn vrijwilligerleger, zonder aanvoer van zeer ruime versterking, is daar nimmer tegen opgewassen. Wil Nederland zijne Koloniën trachten te behouden, dan moet het aldaar in zulke tijden over eene *weermacht* kunnen beschikken van veel grootere beteekenis, dan thans bij mogelijkheid het geval is. De staatkundige instellingen van Nederland en zijne Koloniën laten dat thans nog niet toe. Die instellingen moeten dus daarop gericht worden. In dit licht beschouwd, doet het er in Indië tegenover eene buitenlandsche mogendheid weinig toe, of het kleine vrijwilligerleger eenige duizenden Europeanen meer of minder telt of dat daarvoor soldaten van andere landaarden in de plaats komen. Tegenover onze duizenden stelt een B. V. minstens hare tienduizenden en dat de volkeren daartoe bereid zijn, is duidelijk geworden in de laatste jaren.

Het is dus noodig het standpunt te bepalen van ons huidig Indische leger. Ik meen, dat het niet meer mag genoemd worden, dan een op militaire wijze georganiseerd *politieleger* met als hoofdtaak, de verzekering van rust en orde *binnenslands*. Tegenover de groote gebeurtenissen in de wereld kunnen toch zelfs onze belangrijkste expeditiën niet anders dan als binnenlandsche troebelen worden aangemerkt, waartegenover ons optreden slechts als politioneele maatregel wordt beschouwd. Op die hoofdtaak moet de organisatie van het staande vrijwillig dienende Indische leger gebaseerd zijn. En is dat eenmaal aangenomen, dan verdient het ook slechts toejuiching, dat onze Regeering sinds 1817 consequent een *afzonderlijk koloniaal leger* heeft behouden. [1])

De organisatie van onze weermacht, 't zij die te land of ter zee is, tegenover een B. V. kan op verschillende wijzen geregeld worden.

Het Indische leger kan door zijne militaire organisatie als *kern* dier weermacht, voor zoover die te land is, optreden en haar voorzien van deskundig kader, vertrouwd met oorlogshandelingen, maar de massa moet op andere wijze verkregen worden. De wijze waarop, ligt buiten dit betoog. Slechts zij herinnerd aan algemeenen *dienstplicht* voor de Europeesche ingezetenen. Daartegen bestaan vele bezwaren, heet het. De invoering der conscriptie tijdens de Fransche overheersching echter verwekte in ons land ook eene geweldige ontstemming; alleen men durfde zich niet te verzetten tegen den Keizer, die als een natuurkracht zijn wil deed gelden en de bezwaren op zij deed zetten; de gehate conscriptie werd nochtans na de vrijmaking niet afgeschaft, maar behouden. Waar bijna alle beschaafde landen de militie tegenwoordig hebben ingevoerd, kan Indië den dans niet ontspringen.

[1]) Zie: „Studiën over het Brit-ch-Indische leger" door W. C. Nieuwenhuijzen in het *Ind. Mil. Tijdschrift* 1886 2e deel blz. 217 e. v. „De Indische oorlogsmarine" en „Het stelsel der militaire instellingen voor het Indische leger" van denzelfden schrijver in de *Ind. Gids* 1883.

Voorts de gebruikmaking van troepen van het Nederlandsche leger, voorzoover dat uit een strategisch oogpunt mogelijk zal blijken. (Zie *I. M. T.* 1886, blz. 220).

Uitbreiding der buiten het leger staande Inlandsche korpsen. Wij kennen thans alleen als zoodanig de korpsen Barisan op Madoera en het Legioen van Mangkoe Negårå te Soerakarta. Zij zijn eenigszins te vergelijken met de hulptroepen der Inlandsche vorsten in Voor-Indië, die gezamenlijk eene macht vormen, *vijfmaal* zoo groot als het eigenlijke Britsche bezettingsleger, in welk eigenlijk kern-leger de organieke verhouding tusschen Europeanen en Inlanders bovendien ongunstiger is dan bij ons. In diezelfde verhouding zouden in ons Indië 200.000 man hulpkorpsen kunnen bestaan. Wij hebben er nu ± 2000. Er zijn in Indië wel enkele gewesten aan te wijzen, waar zij spoedig konden opgericht worden.

Dergelijke groote middelen hebben steeds gestuit v. n. op de kosten, doch men bedenke, dat waar onze onafhankelijkheid of die der Koloniën op 't spel staat, men er niet meer komen kan met kleine middelen. Die tijd is voorbij. Het is nu slechts zaak *grootscheepsche* middelen op de minst kostbare wijze aan te wenden.

Voor het geval men tegenover den B. V. zich tot eene vlootverdediging beperkt, wordt het ook al onmogelijk om een groot contingent Europeanen voor het Indische leger te reserveeren, aangezien de vloot haar aandeel zal eischen. Geestig legt de heer de Wijs het uit (*Kr. W.* 1884—85), waarom Nederland niet in al die eischen voor vrijwilligers kan voorzien; Nederland, Indië en Marine eischen reeds vrijwilligers tot een totaal van meer dan 2 % der volwassen mannelijke vaderlandsche bevolking; dit aantal kan niet stijgen.

Ik onderscheid dus een *weermacht* en een *leger*. De eerste dient ter beveiliging van den staat tegenover buitenlandsche veroveringsplannen en moet nog grootendeels geschapen worden; het tweede dient voor den binnenlandschen vrede en kan als kern voor de eerste optreden. Bedenkt men, hoe Engeland niet schroomde om een half millioen man 6000 mijlen over zee te werpen, hoe Rusland desgelijks deed onder nog ongunstiger omstandigheden, hoe ook Japan zijn bestaan in de worsteling op 't spel zette om 't bezit van een land, dat in menig opzicht ten achter staat bij 't geen onze Archipel is en kan worden, dan is het toch als zeker aan te nemen, dat, als 't om Indië gaat, de vijand een *voor ons* overweldigend invasieleger zal uitzenden. Ons kleine versnipperde leger krijgt dan een taak, in de uitvoering waarvan het bezwijken moet, weinig versterkt als het kan worden volgens de bestaande instellingen.

De taak van het leger beperke zich dus tot de uitoefening van politie ten opzichte van den binnenlandschen vrede, de vorming van een kern voor de weermacht en de school voor het kader daarvan.

De vorming der weermacht staat verder buiten mijn betoog, doch het is duidelijk, dat de vraag, of de vermindering van Europeesche soldaten in het *leger*, als deze wordt opgenomen in de formatie, niet gevaarlijk is met het oog op een B. V., hiermede beantwoord moet worden, dat zij eigenlijk buiten de zaak staat, waar het om gaat. Het behoud van een contingent van ± 12.000 Europeanen waarborgt ons het bezit van Indië evenmin als een van 7000. Waar 't om gaat is of de ± 7000 man, die ik als minimum voorsta, voldoende zijn om de ruggegraat te vormen van het leger in zijn beperkt doel en om bij het scheppen eener weermacht kader af te leveren. Overwegend is hierbij de vraag of wij meer menschen *kunnen* krijgen, die de kosten waard zijn.

De Nederlander, die zich naar Indië verplaatst, heeft tot doel „positieverbetering". Zij, die getrokken worden door de positieverbetering, welke de stand van Indisch soldaat tot dusver aanbiedt, behooren tot het meest verarmde deel van Nederland. Alleen in niet-normale tijden — van geruchtmakende militaire actie — beheerscht nog eene andere reden de verplaatsing langs het leger. Deze reden komt en houdt op met die actie; is dus van voorbijgaanden aard en moet op zichzelf worden beschouwd. Zij is onafhankelijk van de normale reden: positieverbetering.

Voor eene blijvende verplaatsing leent Indië zich als regel niet. Ook de mindere militair ondervindt zulks en keert in overgroote meerderheid na volbrachten diensttijd terug. Alsdan moet hem middels een pensioen het levensonderhoud worden verzekerd.

Twee factoren beheerschen dus zijne dienstneming, de levensvoorwaarden in Indië en het pensioen na afgeloopen dienst.

De *jonge* burger evenwel beoordeelt alleen de positieverbetering, welke als onmiddelijk uitvloeisel der verplaatsing intreedt; de levensvoorwaarden dus, waaronder hij in 't nieuwe land zal komen te verkeeren. Daarbij schemert hem iets voor oogen van den inhoud der slotzin van „de Indische werving" in het *Vaandel* van 1870: „Hoe weinigen toch keeren uit Indië terug en hoe weinigen erlangen het volle pensioensbedrag." Zijn leeftijd is in den opgang van het leven; zijn oog — eigenschap der jeugd — is nog niet geopend voor de eischen van een verre toekomst, wier realiteit hij zich niet indenkt. Eerst later, begint hij iets daarvan te beseffen. [1]) Het zijn dan ook de *oudere* personen zijner omgeving, zij, die medezeggenschap op de keuze van zijn beroep hebben, die rekening houden met de pensioenen; deze beschouwen ook de toekomst en wenschen de zekerheid, dat die verzorgd zij. Aangaande de dienstneming van dit type van jeugdige fatsoenlijke, zij het ook

[1]) Daarom worden pensioenen en capitulantenstelsel door mij beschouwd van meer directen invloed op de rëengagementen te zijn.

arme, Nederlanders, eene reeds zeer gewenschte toestand, valt dus voor den Staat met twee partijen rekening te houden; eerstens met den persoon zelven en ten anderen met zijne oudere omgeving. *Hij* aanschouwt de kern, het wezen van zijne dienstverbintenis, werkkring en levensomstandigheden en zoekt daarin een beroep; de *oudere* raadgevers geven bovendien acht — in 't belang van den jongen man — op de pensioenen.

Hoe beter de aangeboden levensvoorwaarden, hoe meer kans, dat jongelieden van betere ontwikkeling zich aangetrokken voelen; hoe hooger pensioenen, hoe meer kans, dat hunne ouders dezen weg voor hen kiezen en hem aanraden. Naast het rechtvaardigheidsbeginsel, dat bij pensioenen voorzit, zijn er dus geen geringe utiliteits gronden voor aanwezig. Aan beide eischen wordt meer tegemoet gekomen door de toekenning van den korporaalsgraad. Korporaals verkeeren in gunstiger levensvoorwaarden dan soldaten en hunne pensioenen zijn hooger.

Uit de duistere wijzen van legervorming in vorige eeuwen heeft zich ten behoeve der dienstneming bij vrijwilligerlegers eene instelling gehandhaafd, die in hare uitwerking in 't oog der Maatschappij er een onuitwischbaren smet op werpt, de handgelden. In Engeland erkende eene Commissie, dat het bestaan der handgelden een hinderpaal vormt voor fatsoenlijke ontwikkelde jongelieden om dienst te nemen, hoewel zij overigens niet van den krijgsdienst afkeerig zijn. Zou dit ook niet voor Nederland gelden? Betreedt ook niet hier slechts door nood gedrongen, de fatsoenlijke ontwikkelde jonge man den levensweg, die met het beruchte „handgeld" aanvangt? Nochtans heeft het handgeld voor hem in 't wezen zijn onteerend karakter verloren. Hij steunt daarmede zijne ouders of betrekkingen of kan andere verplichtingen nakomen. In geen van die steekt iets onedels.

Dat evenwel, zelfs voor deze jongelieden, in het handgeld eene speculatie schuilt op het eigen belang hunner omgeving, wordt duidelijk, als men waarneemt, hoe in Nijmegen van die omgeving een aanhoudende druk uitgaat tot uitbetaling der achtergehouden handgelden.[1]) Dit hulpbetoon bevat, zeide ik reeds, niets onedels; maar de staat kan er even goed toe mede werken door eene instelling van „voorschotten", waardoor de smet is afgewischt. Alsdan is de entrée in het Indische leger in geen enkel opzicht minder eervol, dan die in welke andere betrekking ook. Waar de militairen hunne voorschotten hebben terug te betalen, zullen zij wel matigheid betrachten in het aanvragen. De hoegrootheid is samen te doen vallen met het bedrag der tegenwoordige handgelden, terwijl dit bedrag, niet uitbetaald, natuurlijk dient omgezet te worden in bijv. soldijverhooging

[1]). Zie ook het gesprokene door den heer Burgers (*Kr. W.* '84—'85, blz. 259).

(ad *f* 0,14 p. d.). In vermeerdering van fatsoen van den Indischen militairen stand ligt m. i. grootere en betere prikkel tot dienstneming, dan in aanbieding van handgelden en ik vind deze meening voortdurend gestaafd in de literatuur over dit onderwerp. Reeds een halve eeuw en wellicht nog langer was het tobben met de aanvulling van het Indische leger. Voortdurend werd met handgelden gemanoeuvreerd, maar het bleef tobben.

Reeds in 1869 schreef „Een oud hoofdofficier" [1]):

„Het incompleete, dat aan het Europeesche gedeelte van het O. I. leger gewoonlijk bestaat, zal denkelijk wel eens de aandacht getrokken hebben van hen, die eenig belang in onze overzeesche bezittingen en dat leger stellen. Zij zullen dan misschien ook weten, dat dit al lang bestaat, en dat men door het hooger en hooger opvoeren der handgelden bij het aannemen van recruten, al sedert jaren de werving heeft trachten te bevorderen. En nog is niet aan te nemen, hoe hoog deze ook worden opgevoerd, dat daardoor het leger immer op compleet zal kunnen gebracht worden." In de noten blijkt verder, dat in 1852 het handgeld voor een recruut bedroeg *f* 10; in 1866 is het gebracht op *f* 200 voor den Nederlander en op *f* 160 voor den vreemdeling en dat de schrijver toen reeds nooit anders gehoord had, dan van een incompleet van 1000 à 1500 man Europeanen. Verder heet het: „Daarbij hebben deze hooge handgelden het nadeel, dat ze het gehalte der aan te werven recruten niet doen verbeteren, hetgeen met het ontbrekende twee omstandigheden zijn, die hoogst nadeelig in het leger werken".

Reeds toen was het oog geopend voor de misbruiken, waartoe de handgelden aanleiding gaven aan de minder solide jongelieden of aan hen, die ze niet beheeren konden en dat zulks onder meer ook invloed uitoefende op den gezondheidstoestand der recruten.

„Het zijn losbollen, leegloopers of zij, die van de eene mogendheid naar de andere trekken [wij zijn in 1869] en eigenlijk geen vaderland meer kennen; met een wispelturig karakter, wien slechts het hooge handgeld toelacht; te velde goed en bruikbaar, in de garnizoenen echter weinig tot eer strekkend. Het volk beschouwt den dienst veelal als eene mogelijkheid voor minder oppassenden, voor welke gedachte reeds niet alleen de hooge, als lokaas aangeboden, handgelden veel bijdragen, maar ook de voorbeelden, welke het ziet in de vertrekkenden of de terugkomenden, die niet altijd een eervol idée van den militairen stand in Indië geven."

In de „Indische Werving" (*Vaandel* 1870, blz. 372 v.v.) wordt ook betoogd, hoezeer hooge pensioenen invloed uitoefenen op de reëngagementen, mits niet later verdiend dan na 15 jaren, terwijl de staf gebroken wordt over het gebruik, dat in het algemeen van het handgeld gemaakt wordt. „'t Is een bepaald verliederlijkingsmiddel"; „Het opvoeren van het handgeld doet meer kwaad dan goed", heet het.

Belangwekkend blijft nog steeds de rede van den heer de Wijs (*Kr. W.*

[1]) „Gedachte over de werving van recruten in Nederland voor het Oost-Indische leger; door „Een oud hoofdofficier", 's-Gravenhage. De Gebrs. van Cleef. 1869.

1884—1885) en hoewel het mij voorkomt, dat menige uitspraak hierin reeds vruchten heeft gedragen, zoo blijft er nog veel in over, dat ook nu nog der behartiging waard is. Op blz. 244 leest men:

„De hooge handgelden moeten worden verminderd. Daardoor lokt men op den duur slechts avonturiers. Wij hebben behoefte aan Hollandsche jongens, die de betrekking van soldaat verkiezen of kiezen, omdat hun daarin eene goede toekomst wacht." „Maar ook in het materieel bestaan van den gewonen soldaat moet verbetering worden gebracht en hem door een flink materieel leven vergoed worden, wat hij in Indië altijd mist, ik bedoel den omgang met zijn stand en burgerij."

De heer Verstege (*Kr. W.* 1884—1885, blz. 262 en 263) erkent ook, dat — met het oog op pensioenen — weinigen aan de toekomst denken.[1]) Daarentegen zocht hij het „in de zwakheid van den mensch, dat hij doorgaans meer belust zal zijn op een voordeel, dat hij zich *dadelijk* verschaffen kan, dan op iets, wat in eene verre en altijd twijfelachtige toekomst zijn deel zou kunnen worden." Ongetwijfeld is de toestand nu ook dezelfde, doch in een stelsel van voorschotten kan men ook tegemoet komen aan de behoefte om eens wat geld op zak te hebben, dat men tot vermaak aanwendt. De beperking, die te dien opzichte bij de Koloniale Reserve te Nijmegen bestaat, valt daarom niet bijzonder in den smaak der jonge militairen, omdat, zoo redeneeren zij, „het handgeld hun eigendom is, waarover zij zelf wenschen te kunnen beschikken." Wordt hun soldij hooger, zijn zij eenmaal daaraan gewend en bemerken zij dan een genoten voorschot in de soldij, dan wijzigt zich het gezichtspunt.

De werving voor Indië is in Nederland zeer *impopulair*, schrijft de heer W. C. Nieuwenhuijzen (*I. M. T.* 1886, 2e deel, blz. 222 v.v.) en commentarieert deze uitspraak. Ik neem aan, dat alle lezers genoegzaam

---

[1]) Hetzelfde geldt van het capitulantenstelsel, waarvan de heer Kooij zich zooveel voorstelt (*Ind. Mil. T.* 1908, no. 2). Het capitulantenstelsel bevat veel goeds en laat zich best invoeren naast elk systeem, doch is nooit een middel op zich zelf om het leger te verbeteren of de werving in zekere banen te geleiden. Onderstelt men bovendien, dat de militair gemiddeld op 35jarigen leeftijd het leger verlaat en tot zijn 50ste jaar in een andere staatsbetrekking wordt geplaatst, dat er bij eene legersterkte van 14.000 Europeanen jaarlijks 2000 het leger verlaten, dan heeft de Staat, volgens een in mijn bezit zijnde sterftetabel, te voorzien in ± 25.000 betrekkingen. De heer Kooij voelt dit bezwaar blijkbaar en beperkt zich tot de onderofficieren. Zijn daar echter de soldaten mede gebaat? Zoo ook is het aanleeren van ambachten tijdens den diensttijd zeer zeker te loven, omdat daarmede de tijd nuttig gevuld wordt. Het is echter een utopie om te denken, dat die tijdens den militairen dienst geleerde ambachten den man later van afdoend nut zullen zijn. Vakmenschen, die 25 jaren onafgebroken in hun ambacht werken, kunnen reeds niet concurreeren tegen de jongelieden; zullen nu gepensionneerde militairen dat wel kunnen doen?

bekend zijn met de toestanden, die hij beschrijft, en dat algemeen erkend wordt, dat in de handgelden de bron van dit kwaad schuilt. Wel is er iets verbeterd sinds 1886 en heeft ook het opstel van den heer Nieuwenhuijzen niet geheel zijn doel gemist, doch eerst als de handgelden geheel verdwenen zijn, is er kans, dat, zij het dan ook in minder getal, toch meer degelijke fatsoenlijke jongelieden zich zullen aanmelden, die meer vertrouwen inboezemen, dan wat in 't algemeen nu nog komt. De geleidelijke overgang der vorming en uitzending van suppletietroepen van Harderwijk naar Nijmegen (M. v. T. op de Ind. Begr. voor 1890) heeft wel gedeeltelijk plaats gevonden, doch het doel is nog geenszins bereikt (zie ook de M. v. T. voor 1889).

Zeer recent behandelt de heer D. J. Ruitenbach [1]) deze aangelegenheid, wiens opstel ter bestudeering van het vraagstuk volstrekt noodzakelijk is te kennen. Ook hij wijst er op, dat de werving alleen gebaat kan worden door naast de belangstelling voor de materieele belangen die voor de zedelijke te stellen. Om niet in herhaling te treden, wordt hier niet uit geciteerd en worden belangstellenden naar het belangwekkende epistel verwezen. Als kern zijner beschouwingen gelden de woorden: „het karakter der werving is nog niet zuiver genoeg." Het karakter der werving... zijn dat niet de handgelden?

't Zij, dat de jonge militair de handgelden nuttig aanwendt, 't zij, dat hij ze verbrast of niet beheeren kan, steeds doet hij er afstand van. In 't wezen der zaak laten ze hem dus *koud*, moge hij ook al door de goudflikkering bekoord zijn geweest. Meer dan als eene kortstondige bekoring nemen zij geen plaats in zijn leven. Hij zou ze anders ernstiger beheeren.

Nadien heeft hij diensten te presteeren en heeft de Staat te maken met zijne toewijding. Hij wordt dan niet meer be-invloed door het genotene handgeld en nog niet door de in windselen der toekomst schuilgehouden pensioenen, maar door de omstandigheden van het heden. Zonder daarom den plicht voor behoorlijke pensioenen uit het oog te verliezen, moet de Staat zorg dragen voor eene goede positie, wil hij op een ijverigen en gewilligen dienaar kunnen rekenen. De positie van korporaal is financieel daartoe wel voldoende. Met de in de begrooting toegestane verhooging ad *f* 0.10, bedraagt de soldij *f* 0.70 per dag; voegt men daarbij de restitutie der handgelden ad *f* 0.14 en trekt men daarvan af den inleg in de menage ad *f* 0.16, dan behoudt de korporaal een zakgeld ad *f* 0.68, d.i. *f* 20.40 per maand. Moge deze som hoog klinken als men bedenkt, dat zij zal gegeven worden aan den laagsten Europeeschen militair in Indië, die tot dusver *f* 5.10 genoot, men vergete niet, dat de ijver en toewijding rijkelijk

---

[1]) De werving van Europeanen voor het Indische Leger door D. J. Ruitenbach. *Indische Gids* 1907. Maart- en Aprilafleveringen.

daarvan den weerslag zullen ondervinden, het eergevoel stijgen en de korpsgeest levendig worden.[1]) De dageraad van zulk een licht kan niet gloren, tenzij de positie van den *soldaat* radicaal worde herzien. Uit alle richtingen nu drijven in dezen tijd factoren naar die oplossing. Men wordt er naar toe gedragen.

Schrijven over het leger is in de Indische pers aan de orde van den dag. Een goed deel handelt over den *geest* onder de Europeanen en wijst op toenemende verwarring op krijgstuchtelijk gebied. Aan den kant van den mindere een roep naar lotsverbetering, gepaard aan het voortwoekeren van ontevredenheid,; aan de overzijde erkenning van vele grieven en tegemoetkoming, waar mogelijk. Doch daar stuit men op 't bezwaar van financieele redenen, om op afdoende wijze de materieele lotsverbetering te geven. Het groote aantal der Europeanen staat in den weg.

Enkele dier persuitingen breng ik onder de aandacht, die ook beamen, dat de Europeanenquaestie een vraagstuk van *steeds dringender aard* is geworden, eene *levensquaestie*, terwijl zij eene oplossing bepleiten, welke groote overeenkomst vertoont met de door mij voorgestane.

De redacteur van de *N. Soer. Ct.* schreef in den slotzin van een artikel over dien strijd op krijgstuchtelijk gebied[2]):

> „Naar buiten breekt menig straaltje door van het licht, dat binnen fel schijnt. Daar is een groote ontevredenheid en een bron van nog veel grooter ontevredenheid, in het leger. Een geest van verzet broedt en slaat soms uit. Wat daartegen te doen?
>
> Jaren geleden reeds hebben militairen, die niet buiten de maatschappij stonden, maar om zich heen zagen over de militaire barrière heen, begrepen dat het Nederlandsche element moet gespaard worden voor kader en dat het leger overigens moet bestaan uit inlanders. Dat kan niet anders.
>
> Aan dat denkbeeld is een begin van uitvoering gegeven, door uit de buitenbezittingen de Europeesche compagnieën terug te trekken, doch verder is men nog niet gegaan, ook om deze begrijpelijke reden, dat het Indische leger zeer zeker verzwakt wordt, wanneer het de Europeesche compagnieën moet missen zonder over ontwikkelde inlanders te beschikken."

---

[1]) De *Locomotief* van 10 Januari j.l. acht, dat ook dit systeem niet ver genoeg gaat. Eenigszins staat hij in 't gelijk. Ook ik zou gaarne den grooten ommekeer in eens met forsche lijnen zien geteekend; doch blijkt dit practisch mogelijk? De verandering, die ik voorstel, vormt slechts een schakel in de moderniseering van het leger; eerst wanneer hare werking ook daadwerkelijk overzien wordt, kan men verder toetasten, temeer, daar dit stelsel volkomen vrijheid van beweging overlaat, voor b.v. ambachtsonderricht, capitulantenstelsel, meer uitgebreid onderricht enz. De *Locomotief* vergete niet, dat de vrijkomende kosten, die ik niet becijferd heb, zeer ruim zijn. In de volgende bladzijden zal de *Locomotief*, meen ik, trouwens reeds veel aantreffen, dat niet ver van haar gedachtengang afwijkt.

[2]) *Nwe. Rott. Court.*, d.d. 12 Nov. 1907.

Beschouwde ik in mijn eerste opstel het terugtrekken der Europeanen uit de Buitenbezittingen als een gevolg te zijn van het verminderde aantal, omdat men het aantal veld-compagnieën van dien landaard liever niet aantastte — alwaar van hunne diensten het best partij wordt getrokken, — de eene overweging behoeft de andere niet uit te sluiten. Het komt er hier op aan, dat men ook uit het oogpunt van *tucht* tot de erkenning komt, dat het denkbeeld om geen Europeanen te nemen dan voor kader, reden van bestaan heeft.

In een artikel van de *Java-bode* van 6 Nov. 1907, getiteld: „*Legerbelangen*", heet het:

„Het rationeele beginsel, waarvan moet worden uitgegaan, is: deel de beschikbare landaarden (Europeanen, Amboineezen c.a. en Inlanders) zoodanig in, dat van hunne bijzondere eigenschappen zoo goed mogelijk gebruik wordt gemaakt voor de verschillende werkzaamheden.

Tot in de kleinste diensten moet o. i. daar rekening mee worden gehouden; het gaat bijv. niet aan, bij het corveën Europeanen grassprietjes te laten trekken op de binnenwegen van het kampement; de inlandsche soldaat voelt daartegen voor zichzelf niets; een Europeaan echter acht er zich met recht als soldaat te hoog voor, en dergelijk werk stemt hem dus ontevreden."

Ook hier weer eigenlijk de slotsom: „geef den Europeaan eene bevoorrechte positie." Die bevoorrechte positie acht ik nu alleen te verwezenlijken door de verleening van den *korporaalsgraad*. Dan zijn al dergelijke bezwaren opgeheven, terwijl nog geenszins aan een ieder de functiën behoeven te worden opgedragen van den tegenwoordigen titularis. Deze gedragslijn houdt dus in:

„De Europeaan wordt korporaal, omdat hij Europeaan is; de Inlander wordt korporaal, als hij daarvoor geschikt is; en uit die twee categorieën worden de besten sergeant.

Om nu in verband met het noodwendig geringe aantal Europeanen en het innige contact met den Inlandschen soldaat aan den Europeaan-korporaal meerderwaardigheid toe te kennen boven het tegenwoordige gehalte van den Europeaan-soldaat, wordt hem eene langduriger en zorgvuldiger opleiding gegeven, waarbij tevens de zeer minderwaardige elementen worden buitengehouden. Leest men het artikel van den heer Ruitenbach, dan valt de aansluiting van idéeën in 't oog. In deze meer psychologische studie wordt de nadruk gelegd op *opleiding, op zedelijke vorming* van den koloniaal. Hetgeen hij wenscht, dat nl. aan de Koloniale Reserve een kaderschool verbonden zal zijn, bestaat ook nu reeds, doch is slechts van toepassing op de minderheid in Nijmegen; de groote meerderheid, die langs Harderwijk gaat, valt daarbuiten. Ook is de werking nog slechts ten halve, doordat rekening moet worden gehouden met billijke verwachtingen omtrent vacature in Indië en met de tegenwoordige eischen in zake fermiteit en practische bedrevenheid. Waar ik zoo mogelijk *allen* tot korporaal wensch te zien opleiden, leidt mijn voorstel tot eene andere uitvoering in technische détails — evenwel

van ondergeschikten en bureaulistischen aard, — die op de harmonische richting in ons beider denkwijzen geen afbreuk doet.

Met dit inzicht voor oogen behoeft men geenszins in de wijdloopige strekking van strenge schifting te vervallen, die b.v. in het hoofdartikel van de *N. R. Ct.* van 20 Dec. 1907 wordt verwacht. Ware dat mijne bedoeling geweest, dan zou zulks eenigszins op roekeloosheid gelijken. Nergens wordt het dan ook door mij voorgestaan; wel wordt de verwachting uitgesproken, dat de voorgestelde verandering *betere* elementen zal aantrekken, terwijl men reeds dadelijk begint met het algemeen niveau te *doen* stijgen door meerdere opleiding. De verhandeling[1]) der *N. R. Ct.* is te lang om hier te worden opgenomen en staat eigenlijk buiten het door mij behandelde onderwerp. Zij betrekt mijne voorstellen in den strijd over de Indische brigade of Koloniale Reserve of hoe men anders het gedeelte van het Indische leger wil noemen, dat in Nederland ligt. Deze strijd bestaat nu ruim 30 jaren; aanvankelijk niet zonder geestdrift aan de overzijde gevoerd,[2]) heeft de Koloniale Reserve overtuigde tegenstanders gehad en heeft zij die nu ook nog. Hebben de tegenstanders desondanks de Koloniale Reserve zien voortbestaan, en schijnt haar voortbestaan ook te zijn verzekerd, uit den strijd is toch het groote nut voortgesproten, dat de Reserve nauw-aangesloten werd aan het Indische leger in denkwijze en oefeningssysteem (behalve misschien in zaken van zeer ondergeschikten aard) en dat geheel en uitsluitend te rade wordt gegaan met de belangen van dat leger, zij het ook, dat in tijden van oorlog in Europa, zij geroepen zal zijn deel te nemen aan de beveiliging van het Vaderland. In mijn vorig betoog roerde ik dien strijd in 't geheel niet aan, doch zocht slechts voor de opleiding der soldaten eene gelegenheid onder de *bestaande* instellingen en dan wijst zich van zelf de Koloniale Reserve aan, omdat zij daarbij aangenomen worden. Thans echter dieper op de zaak ingaande en dit zal zoo straks nader blijken, meen ik, dat juist mijn systeem er toe zal kunnen bijdragen om naast de bestaande zeer geldige redenen nog sterker het behoud der instelling te doen wettigen; het geeft aan de Reserve eene breede, ruime en groote taak, vrij van het zwevende en onbestemde, dat sommigen er nu meenen in te zien.

Overigens wordt in de critiek, die welwillend is, getwijfeld aan de practische uitvoerbaarheid, en daarom bij eene eventueele proefneming tot voorzichtigheid gemaand. Daar valt niets tegen te zeggen — „moge het tot eene proefneming komen".

Ziet men er gevaar in om de bevoorrechting zoover uit te strekken,

[1]) Zie Febr.-afl. *Ind. Gids*, blz. 236—237.

[2]) Men leze o.m. „De Indische brigade en de Indische oorlogsbegrooting voor 1890" door den heer J. F. Breijer in de *Mil. Spectator* van 1889.

dat aan iederen Europeaan, alleen reeds om die reden, een graad wordt toegekend en vindt men langs anderen weg een afdoend middel voor de radicale wijziging der positie van den Europeeschen soldaat, daar is in beginsel niets tegen. Ik geloof echter niet aan de mogelijkheid van een anderen weg. Men vindt eigenlijk denzelfden toestand reeds in het niet-Europeesche element terug. Het weinigje ontwikkeling, dat speciaal den Inlandschen korporaal van den Inlandschen soldaat onderscheidt, zal toch niet bij velen opgeld doen; de toekenning van dien graad is m. i. dan ook slechts te beschouwen als een prikkel ter wille van de toewijding der Inlanders. Hij valt wel eens in om een commando te voeren, maar heeft organiek evenmin een commando als de door mij voorgestelde Europeaan-korporaal. Beiden zijn korporaals in 't gelid. Waar m. i. nu — en velen zullen dit met mij eens zijn — de gemiddeld goede Europeesche soldaat meer waarde voor het leger vertegenwoordigt, dan de Inlandsche korporaal, daar spreekt er veel voor om hem op zijn minst met dien „goeden Inlandschen soldaat" gelijk te stellen.

Wordt de gradueering der Europeanen op deze wijze opgevat, dan kan ik het gevaar niet ontdekken, dat de werving bemoeilijkt wordt, zooals de *N. R. Ct.* en ook de *Locomotief* vreezen. Ik acht mij veeleer gesterkt in de overtuiging, dat de kans van toename — ook van beter onderlegde personen — stijgt. Tegen eene bevoorrechting boven zijne kameraden van andere landaarden, met behoud van den stand van *soldaat*, pleit het opbloeien van jalouzie en naijver, zooals thans tegenover de Marechaussées wordt waargenomen, waarom ik die oplosssing niet wenschelijk acht. In een Atjeh correspondentie aan de *Java-bode* leest men (*N. R. Ct.* van 3 Januari 1908);

„Het thans bestaande incompleet van duizenden, dat naar alle berekening wel zal toenemen, doch niet zal verkleinen, maakt dat men binnen afzienbaren tijd er toe zal moeten overgaan den Europeeschen soldaat uit het infanterie-verband te nemen. Het vormen van een bijzonder korps, strenger en zwaarder opdrachten naast betere betaling en verpleging, is het eenige redmiddel, wil men den Europeaan behouden. Voor dat bijzondere korps kan bijzondere bewapening blijven bestaan. Op Atjeh heeft men alleen nog in Pidië Europeesche soldaten bij het 14e bataljon. Aan hun geleidelijk verdwijnen aldaar wordt ook krachtig gewerkt, wegens de eenigszins hoogere eischen die zij stellen aan voeding en verpleging. De blanke fuselier gevoelt de groote achteruitstelling tegenover de zwarte marechaussee. In alles herhaalt zich dagelijks het bewijs, dat hij niet welkom is. Zijn prestatie en volharding regelt hij daarnaar en door deze eenvoudig verklaarbare wisselwerking gaat het Europeesch element op Atjeh zijn geheel verdwijnen tegemoet. Alsdan rest alleen de bruine soldaat."

In de *N. R. Ct.* van 17 Januari j.l. wordt uit het *Bat. Nbl.* overgenomen o. a.:

a. Een begin van verbetering is uitgegaan van den soldaat zelf door het stichten van corporatiën, die het bewijs leverden van een rechtmatig stands-

gevoel. Moge dan ook enkele uitingen van een dezer corporatiën minder gelukkig of liever minder taktvol geweest zijn, bewezen is dat de soldaat rijp is voor een zedelijke en maatschappelijke verheffing, en een pogen daartoe zal slagen als hem slechts de hand gereikt wordt.

Het legerbestuur ziet dit in en bewijst dit door faciliteiten aan onderofficiers-vereenigingen en soldatenbond.

b. Op verbetering van bezoldiging is helaas weinig hoop. Wij leven nu eenmaal in een tijdperk van bezuiniging; en de onlangs afgekomen soldijverhooging is slechts een lapmiddel.

De bevoorrechting kan niet uitblijven. De man moet echter in eene positie komen, waarin men hem die bevoorrechting vergeeft, of liever, waarin zij niet opvalt, omdat die positie van ouds de bevoorrechting in zich sluit. En zooveel te minder is in het Indische leger de bevoorrechting van den Europeaan hinderlijk, *omdat de geheele Indische maatschappij op dien grondslag is opgetrokken.* Overal ziet de Inlander in den Europeaan zijnen meerdere; wat geschiedt er hem dan vreemds in het leger? Hij vindt het iets heel natuurlijks, wanneer de Europeaan boven hem wordt gesteld en hijzelf voor 't ruwe huiswerk blijft aangewezen. Wil de Inlandsche soldaat echter ten behoeve van den Europeaan voor dit werk worden aangewezen, dan is de „gemengde compagnie" noodzakelijk en deze schrijft gebiedend voor: „gradueering der Europeanen".

Nadrukkelijk wordt echter nogmaals gezegd: „de Europeaan moet ook zelf bijdragen om die gunst waardig te zijn". Hij moet zich eene langduriger en iets moeilijker opleiding getroosten. De keuze van krachten, die met de opleiding belast zijn, is daarbij van overwegend belang om die te doen slagen. Bij eene zorgvuldige samenstelling van paedagogisch aangelegd onderwijzend personeel en leerprogram, waarbij het opstel van den heer Ruitenbach benevens zijn werk „Militaire opvoeding" in zoovele opzichten dienst kan doen, is m. i. het verliesprocent tot ongeveer 10 te beperken. De heer Ruitenbach wijst eigenlijk het valide gedeelte der Koloniale Reserve voor dit Instructie-bataljon aan; ik noemde meer bepaald „het geheel". Juist voor eenheid van opleiding en van toewijding van het onderwijzend personeel is plaatsing bij één korps urgent (althans in Nederland) en dan beveelt zich de Koloniale Reserve het meeste aan, geëncadreerd als het is door Indische officieren en Indisch kader. Daar alleen vindt men aansluiting aan het leger in Indië. Versnippering over het Vaderlandsche leger, zooals de *N. R. Ct.* aanbeveelt, acht ik beslist nadeelig. De strijd, die na jaren eindigde met den overgang van het Koloniaal Werfdepôt van Oorlog naar Koloniën, zou opnieuw ontbranden en voor niets gestreden zijn. [1]) In het Nederlandsche leger ontstaat gevaar voor verwatering van het hoofddoel, het Indische leger. Zijne feitelijke bestemming gaat voor den man in nevelen verloren, omringd als hij

is door Nederlandsche collega's, geïnstrueerd door Nederlandsche onderwijzers, onbekend met de eischen van het Indische leger, naar de opvattingen, die hier bestaan. Hoe sterk wordt de verleiding niet voor de Nederlandsche chefs ('t behoeven nog niet eens altijd officieren te zijn) om hem voor neven-doeleinden te gebruiken en zijne uitzending te vertragen; hoe weinig zekerheid, dat niet juist de beste krachten zullen blijven hangen in het „goud-gestreepte" net van het leger h. t. l., terwijl juist zij voor Indië broodnoodig zijn. Waar zal hij hier met dien geestdrift bezield worden voor zijn eigen leger, zoo noodig bij het aanvaarden der groote reis? In al deze factoren voorziet de Koloniale Reserve vaak onbewust, omdat zij is één met het groote geheel aan de andere zijde der aarde. Bovendien wijzen de heeren Nieuwenhuijzen en Ruitenbach er reeds op, dat de vrijwilligers voor 't Nederlandsche leger een ander slag menschen zijn, dan die voor 't Indische. De opleiding bij het Nederlandsche leger zou de werving beslist benadeelen.

De heer Ruitenbach ijvert voor scheiding tusschen Nederlanders en vreemdelingen, tusschen nieuw-aangenomenen en reconvalescenten of gerepatriëerden; ik voel daar minder voor, omdat de kracht, die schuilt in een vereenigd talrijk korps, niet gering is te achten. Waar het gehalte der vreemdelingen tegenwoordig goed is, vaak meerbeschaafden onder hen voorkomen, hun aantal gering is, ben ik voor de aanraking van de Nederlanders met hen niet bevreesd; wat de oudere soldaten aangaat, dezen gaan zelden om met de jongere, maar onder hen zijn bovendien vaak zeer uitnemende mannen. Men vergete niet, dat voor 't groote publiek de onordelijke gedragingen van één slecht sujet vergelijkingen doen maken, die niet geheel juist zijn; het ordelijk en onberispelijk gedrag van vele anderen telt dan niet mee. Omdat het echter voor alle partijen aangenamer is, dat soort bij soort blijft, zou in eene vereenigde Koloniale Reserve bij de indeeling der compagnieën rekening met een en ander kunnen worden gehouden. Dit is echter een maatregel van huishoudelijken aard, welke geheel aan de inzichten van den Commandant kan worden overgelaten. Een groot korps geeft aansluiting en inspireert elk lid tot betoon van orde en fermiteit; daar wordt een mannelijker militaire geest ontwikkeld, dan in tal van versnipperde onbeduidende onder-afdeelingen, verspreid over geestdoodende benauwende provincie-stadjes; verkeerde praktijken gedijen er niet zoo gemakkelijk of worden spoediger opgemerkt. Vreezen sommigen slechten invloed van de vreemdelingen, ik geloof, dat zij een proef in dezen geest glansrijk zouden doorstaan. Zij behoeven niet in een stadje als Harderwijk,

---

[1]) In al de door mij genoemde geschriften vindt men beschouwingen over dit onderwerp.

als waren zij clandestine waar, te worden opgeborgen, maar kunnen gerustelijk voor 't voetlicht der openbare meening verschijnen in een grootere stad. In den afgeloopen zomer 1907 heeft de Kol. Reserve nabij Harderwijk manoeuvres gehouden, vereenigd met het contingent vreemdelingen en Nederlanders aldaar. De indruk, dien de samenwerking der saâmgevoegde deelen gaf, overtrof de verwachtingen en gaf reden tot geruststelling voor eene eventueele blijvende samenvoeging onder één dak.

Alvorens van dezen zijsprong tot mijn eigenlijk onderwerp terug te keeren, dient even aangeroerd te worden de keuze van plaatsing der opleiding in Indië of in Nederland. Tegen Indië pleiten in het voorgestelde systeem de onnutte passagekosten dergenen, die na eenigen tijd teruggewezen worden. *f* 300 ruim worden dan voor ieder zonder eenig nut uitgegeven. De redenen, die voor Nederland pleiten, worden reeds door den heer Ruitenbach aangegeven en kan ik daar slechts aan toevoegen, dat het opmerkelijk is, hoe de verarmde ondoorvoede burger, die kwam teekenen, er in Nijmegen na een zestal maanden physiek op is vooruitgegaan. Ik geloof niet, dat die vooruitgang in Indië ook zoo krachtdadig intreedt, als hij naast zijne militaire opleiding ook nog den invloed heeft te weerstaan van het voor hem vreemde klimaat; het is beter, dat zij, daar aangekomen, aangesterkt en meer gehard zijn. De verandering wordt dan beter doorstaan. Velen wenschen zoo spoedig mogelijk te gaan; 't is zoo, doch is die factor zoo hoog aan te slaan?

Bij eene organisatie van het wapen der *Infanterie* naar dit systeem zoude het aantal Inlanders met 2090 + 312 = 2402 moeten vermeerderen. De vraag rees, of hiervoor ook niet gedeeltelijk of geheel Amboineezen konden genomen worden. De Amboinees staat tegenwoordig zeer hoog aangeschreven, geniet gelijke inkomsten als de Europeaan en is hij Marechaussée, dan zelfs meer. Het aantal Amboineezen in het leger is ruim 5000 man. Bij velen vindt het reeds eenigszins bedenking, dat hij zoo bewierookt wordt, omdat van den Europeaan kan aangenomen worden, dat hij — mits goed gedisciplineerd — het tegen den Europeaan van elk ander leger kan opnemen en omtrent den Amboinees men wel beschouwingen kan geven, doch niet op feiten kan wijzen. Van hoogst bevoegde zijde werd mij erop gewezen, dat 't weinige, dat men kent van de krijgsgeschiedenis van 1811, hierop neerkomt, dat de Amboineezen ons het eerste zijn afgevallen. „Men zegge niet te spoedig, dat zij christenen zijn, want in 1817 had er in de Molukken onder die christenen een opstand plaats tegen het Nederlandsche gezag". „Zij stonden bij de officieren, die aan den Padri-oorlog hebben deelgenomen, volstrekt niet hoog aangeschreven. Men noemde hen toen „pronksoldaten". Eerst gedurende den Atjeh-oorlog zijn zij „het heertje"

geworden. Nu mogen onze maréchaussées uitmuntende soldaten zijn geworden, onze officieren mogen echter nooit vergeten, dat zij tot dusver niets anders waren dan hoofdzakelijk eene contra-guerilla tegen een ongeorganiseerden vijand". Ongetwijfeld is deze uitspraak waar. Maar hoe staan de zaken? Tegenover een invasieleger eene gelijke macht van Europeanen stellen, kunnen wij niet. Wij *moeten* het grootendeels met de landskinderen doen of wij moeten het nalaten. Twijfelt men dus aan den Amboinees voor den strijd vooral tegenover artillerie en acht men ook voor hem een ruggesteun noodig, dan zou het overweging verdienen om ook bij de korpsen van dien landaard de gemengde compagnie in te voeren volgens het besproken systeem, temeer, daar het tegenwicht van minstens 40 Europeanen per compagnie hen eenigszins in toom zal houden om veeleischend of pretentieus te worden. Vloeit de bron van Europeanen sterker, dan ik voorloopig gerechtigd ben te verwachten, dan zou die maatregel op 't program kunnen komen.

De lust tot dienstneming is bij hem groot. Leest men de Koloniale Verslagen hierover na, dan wordt men volkomen gerustgesteld, zoodat wil men het Amboineesche element uitbreiden, de toeloop wel verzekerd schijnt.

Gelijk verschijnsel werd bij de Inlanders in de laatste 15 jaren waargenomen. Evenals voor de Amboineezen was voor hen de werving bij herhaling gesloten of beperkt geopend en werd gemakkelijk voorzien in de behoefte van het leger. Bij hen oefent de aantrekkingskracht van het „handgeld" nog hoogtij en valt op te merken, dat men daarmede de toestrooming beheerscht. Dit bleek o. m. in 1894 en 1895 toen er, meen ik, geruimen tijd ruim 2000 Inlanders meer dan gewoonlijk bij de Depot- en Recrutenbataljons in opleiding waren. Toch valt niet aan te nemen, dat geestdrift om het échec van den nacht van 25/26 Augustus goed te maken, hen bezield heeft. Een chronologisch overzicht der werving van de Inlanders en Amboineezen volgt hieronder.

1893. De werving van Amboineezen was gunstig, bedroeg 3 × meer dan gewoonlijk; die der Javanen [niet die der andere Inlanders] was ongunstig [K. V. 1894].

1896. Groote toeloop van Amboineezen en Inlanders [K. V. 1897].

1897. „Al die cijfers mogen over 't geheel gunstig genoemd worden. Opmerking verdient daarbij, dat in Maart 1897 eenige beperkende bepalingen in 't leven geroepen konden worden voor de Amb. en Inl. werving, die — voorzooveel de Amb. aangaat — eerst [in Oct. d. a. v.] gedeeltelijk buiten werking traden, doch in Jan. en Maart 1898 nader geleidelijk werden ingetrokken". [K. V. 1898, blz. 28].

1898. „In Aug. '98 moest de werving van Javanen nog nader worden beperkt, terwijl na de ontbinding van de Pedir-expeditie in de 2e helft van November de werving voor alle Inlanders en in de eerste helft van

December ook die van Amboineezen tijdelijk geheel gesloten werd. [K. V. 1899, blz. 45].

1899. „De werving bleef in 1899 voor Amb. gesloten, behalve voor de als pupil in dienst tredende soldaten-kinderen. Voor de Inlanders idem. [K. V. 1900, blz. 48—49].

1900. „In 1900 was het geheele jaar de werving van Amboineezen gesloten [m. u. voor de pupillen]; die van Inlanders eerst begin November geopend [K. V. 1901, blz. 41].

1901. De werving van Amboineezen eerst in December heropend; die van Boeg. en Madoer. in April gesloten, van Javanen beperkt en in Dec. gesloten; van Soend. en Timor. het heele jaar geopend, alsook voor de pupillen van alle landaarden [K. V. 1902].

1902. Werving van Amb. het geheele jaar geopend; van Boeg. en Madoer. eerst in Nov.; van Javanen gesloten, in Oct. beperkt en in Nov. geopend [K. V. 1903].

1903. „De winsten aan militairen van Amb. en Inl. landaard in 1903 [resp. 563 en 2344 man] overtroffen de verliezen met 363 en 1071 man, doordien de werving het geheele jaar geopend was, wat Amb. en Jav. aangaat in beperkte mate en voor Boeg. en Madoer. onbeperkt [zoomede die van Soendan. en Timor. en van zonen van actief dienende militairen van Inl. landaard en Inl. soldaten-kinderen als pupillenbij de korpsen] [K. V. 1904, blz. 114 en 118].

1904. In 1904 overtroffen de winsten van Amb. en Inl. de verliezen met 344 en 280; de werving was het geheele jaar geopend [Amb. en Jav. beperkt, de anderen onbeperkt] [K. V. 1905].

1905. De werving van Inlanders u. z. Timor. beperkt en voor Madoer. gesloten [K. V. 1906].

1906. In 1906 overschreed de winst van Amb. 747 het verlies 253 met 494. De werving van Timor. was onbeperkt; die van Amb. eerst beperkt, in Juli gesloten. [K. V. 1907].

De werving van Amboineezen vóór de 90er jaren is steeds voldoende geweest om in de verliezen te voorzien; nadien werd een overcompleet gevormd, dat gaandeweg in de formatie werd opgenomen, zoodat thans 4 Veld Batons *geheel* uit dien landaard bestaan, het Korps Marechaussée en de Garnizoens Infanterie voor een aanzienlijk deel; wat betreft de Inlanders, heeft het in tijden van spanning (Lombok 1894, Groot Atjeh 1896, Pedir 1898) nimmer eenige moeite gekost om het vereischte overcompleet om op alle gebeurlijkheden bedacht te zijn te behalen, zoodat wel aangenomen mag worden, dat de ledig geworden plaatsen der Europeanen in gelijk tempo door de andere landaarden zullen worden ingenomen.

Twijfel rees over de waarde dier menschen, als hun aantal zoo boven 't normale stijgt. Voor zoover ik kan gaan, was de Inlandsche recruut zelfs in tijden van groot overcompleet niet minder dan het gemiddelde zijner in normale tijden aangenomen landsbroederen. Aan dien twijfel moet dan ook eene wijdere strekking worden gegeven en moet hij toepasselijk gesteld worden op het peil van het Inlandsche element in zijn geheel. In den oorlog van 1811 is ook hun houding

niet veel zaaks geweest. Op mij maakte echter de bestudeering van dien oorlog den indruk, dat de verwarring in de hoogere bevelvoering meer oorzaak is geweest van den ongelukkigen afloop dan het gehalte der troepen. Er zijn voorstanders van de Inlanders, die van hun flegma verwachten, dat zij onder artillerievuur en in den vuurstrijd op grootere afstanden, dan in den guerilla, zullen meevallen. Toen bij de inname van Tjakra-Negara een munitiemagazijn van den vijand in de lucht sprong, wekte het de aandacht op, dat de ter plaatse aanwezige Inlandsche compagnie onverstoord bleef. Nochtans bezit het Inlandsche element slechts weinig vertrouwen en zijn de redenen daarvoor ook alleszins geldig. Dit vraagstuk is dan ook sinds jaren onder de oogen gezien en hoewel nimmer de hoop mag gevoed worden, dat zij den Europeaan in krijgsmansdeugden zullen evenaren, heeft de bestudeering van den aard der Inlandsche militairen er toch toe geleid om middelen te ontdekken, die hun oorlogswaarde vermogen te doen toenemen. De invoeging van Europeanen besprak ik reeds in mijn eerste opstel en vormt een der hoofdredenen voor dit opstel. Daar het leger door de beoogde onttrekking van eenige duizenden Europeanen en hunne vervanging door Inlanders natuurlijk innerlijk verzwakt wordt, staat het in verband met deze verhandeling, om in 't kort nog eens de aandacht te vestigen op de maatregelen, die getroffen kunnen worden om veel meer uit hen te halen, dan tot dusver geschiedde. Het is een voldongen feit, dat het dragen van schoeisel hen in 't bijzonder releveert en dat de bewapening met karabijn en klewang zich meer aanpast aan hunne gestalte en volkseigen. De ondervinding te dien opzichte opgedaan bij de Maréchaussées heeft zulks overtuigend aangetoond, zoodat algemeene toepassing gewenscht is.

Reeds lang zijn er echter geweest, die er op wezen, hoe bij de Inlanders ook de uniform eene rol speelt en die aansluiting bepleitten aan de nationale kleederdracht, inzonderheid het behoud van hoofddoek en hoofdhaar en wellicht ook van sarong. De onthouding dezer zaken aan de tenue werkt beslist impopulair en houdt de betere klassen tegen. Tegemoetkoming in die richting, hetgeen door facultatief-stelling geene kosten behoeft mede te brengen, zou ongetwijfeld het aanzien van den militair verhoogen en de dienstneming, ook van geschoolde elementen, bevorderen, dus van de betere klassen der bevolking, die dan van nature zich zouden aanwijzen voor kader. Thans treedt degene, die dienst neemt, feitelijk uit zijn eigen volk; hij vervreemdt er aan reeds van den eersten stap af; het is of zijne verwanten en hij niet meer bij elkander behooren; daarom wordt hij een paria in de Inlandsche samenleving en omdat hij zulks wordt, komen slechts paria's zich aanmelden. Wat is er op tegen, dat de *Javaan* vooral in het leger eene nationale instelling gaat zien en niet meer uitsluitend de vuist van den overheerscher. Een beteekenende factor vervult in deze de

kleeding, want de Inlander is gehecht aan zijn nationale kleeding en beoordeelt daarnaar of men tot zijn eigen volk behoort of niet. Verder geldt ook hier, dat het gewenscht is, dat de uniform net en smaakvol zij, omdat dit in hooge mate op den lust tot indiensttreding werkt, alsook omdat het prestige der troepen daardoor gebaat wordt [1]). De beschouwingen van den heer Breijer over het Britsch-Indische leger en die van den heer W. C. Nieuwenhuijzen [*I. M. T.* 1885 en 1886] kunnen het slechts wenschelijk doen achten, om in ons leger ook tot aansluiting aan de nationale kleeding over te gaan. Het niveau kan dan slechts rijzen, daar de betaling nu ook reeds goed is en deze het niet is, die den netteren Javaan weerhoudt om soldaat te worden. Het militairisme en het leger op zich zelf is den Javaan geenszins onwelgevallig.

---

[1]) „Verslag eener zending naar Opper-Burma" van J. F. Breijer, *Ind. Mil. Tschr.* 19e deel 1e Afl. blz. 122 v. v.

(*Wordt vervolgd*).

Opleiding van Inlanders,

DOOR

J. HABBEMA.

Wanneer van „Inlanders" wordt gesproken, dient steeds in het oog te worden gehouden, dat er tusschen de daarmee bedoelde inboorlingen van de zich over 45 lengte- en 15 breedtegraden uitstrekkenden Archipel, zoowel uiterlijk als innerlijk, physiek als geestelijk, groote verschillen bestaan.

Om de Papoea's nu maar buiten beschouwing te laten, is b.v. het verschil tusschen den tengeren, vrij blanken, deftigen, stillen Javaan en den flink gebouwden, donkeren, levendigen en drukken Ambonees opvallend. Zelfs op hetzelfde eiland (Java) vindt men in het Oosten den eenigszins ruwen wraakzuchtigen Madoerees en in het Westen den vriendelijken, zacht- en goedaardigen Soendanees.

Ook intellectueele ongelijkheid valt niet te ontkennen. Vooral op de kweekscholen en opleidingsscholen, waar inlandsche jongelieden afkomstig van verschillende eilanden of van verschillende deelen van de grootere eilanden bijeen zijn, heeft men gelegenheid verschillen in geestelijke vermogens en leerzaamheid op te merken. Zoo onderscheidden de Maleiers van Sumatra's Westkust op de kweekschool te Fort-de-Kock zich *over het algemeen* gunstig van de Bataksche kweekelingen en de Javanen op de kweekscholen te Bandoeng en te Probolinggo (vóór de wederoprichting van de kweekschool in Midden-Java) van de minder intelligente en leerzame Soendaneezen en Madoereezen [1]). Daarentegen hebben wij den indruk gekregen, dat Maleiers en Amboneezen intellectueel iets hooger staan dan de Javanen. In elk geval zijn de laatsten minder dankbare leerlingen dan Maleiers en Amboneezen, die zich gunstig onderscheiden door meer belangstelling, levendigheid en opgewektheid en niet het langzame, indolente, eenigszins apathische van den Javaan hebben.

Het behoeft trouwens geene verwondering te wekken, dat er geestelijke ongelijkheid bij de bewoners van de verschillende deelen van het zoo uitgestrekte eilandenrijk bestaat, wanneer men bedenkt, dat er zelfs in ons kleine landje een zeer goed waar te nemen verschil

[1]) Wij zullen de woorden „over het algemeen" kortheidshalve niet meer herhalen, waar het niet twijfelachtig is, dat zij zijn bedoeld.

in uiterlijk en geaardheid valt te constateeren, b.v. tusschen Friezen en Limburgers en dat wij, niettegenstaande de veelvuldige aanrakingen en de gemakkelijke communicatie met onze zooveel talrijker Duitsche, Fransche en Engelsche naburen, ons Hollandsch karakter en onze Hollandsche eigenaardigheden behouden.

Wanneer die waarheden worden erkend, dan kan het niemand bevreemden, dat er niet alleen physieke, maar ook intellectueele verschillen bestaan tusschen de bewoners van onze Oost en die van het duizenden mijlen verwijderde in een geheel andere luchtstreek gelegen Moederland.

Daarop wordt bij het beoordeelen van het onderwijs dat voor den inlander noodig en van de studie waarvoor hij meer in het bijzonder geschikt is, te weinig gelet. Men heeft maar aangenomen, dat de inlander dezelfde intellectueele krachten bezit als de Europeaan en dus ook hetzelfde onderwijs behoeft als deze. Ernstige vergelijkende zielkundige studiën van den inlander (in paedagogischen zin) zijn eigenlijk nooit gemaakt, althans, voor zoover ons bekend, niet gepubliceerd. Toch is grondige kennis van de intellectueele eigenschappen en eigenaardigheden van den inlander zoowel krachten (forts) als zwakheden, onmisbaar, voor eene oordeelkundige inrichting van het onderwijs, dat voor hem het meest geschikt is.

Het is o.a. een feit, dat het inlandsche geheugen voortreffelijk is, misschien beter dan dat van den gemiddelden Europeaan, maar dat studie van exacte wetenschappen den inlander veel inspanning kost en hij het daarin zelden ver brengt. Natuurlijk ontbreken gunstige uitzonderingen niet, maar wij denken hierbij aan het *gemiddelde* van de talrijke inlanders die wij onderwijs hebben gegeven en geëxamineerd.

Nu is het wel waar, dat ook bij ons de wiskunstenaars (zullen wij ze maar noemen) in de minderheid zijn, maar naar het ons voorkomt, is die minderheid bij de inlanders belangrijk kleiner. Zwakke zijden van het inlandsch intellect zijn verder, het voorstellingsvermogen — n.l. mathematisch, niet dichterlijk — en het vermogen om te combineeren en te deduceeren. De inlander zal een wiskundig bewijs leveren, zonder de conclusie en niet voelen dat de conclusie ontbreekt, hij zal dragelijke zinnen maken over opgegeven woorden, doch een goed opstel van eenige uitgebreidheid over het een of ander onderwerp, met behoorlijke indeeling van de te behandelen stof en onderscheiding van hoofd- en bijzaken, krijgt men zelden van inlandsche leerlingen. Een geneesheer, leeraar aan de school voor inlandsche geneeskundigen. met wien wij jaren geleden dit onderwerp bespraken, noemde het een typisch gebrek van de leerlingen dier school, dat zij wel de ziekteverschijnselen elk op zich zelf waarnamen en onderkenden, doch veel moeite hadden, om door de combinatie van die verschijnselen tot een juiste diagnose te komen.

Nu is het onderwijs voor inlanders o. i. te veel gericht op oefening van het geheugen, of liever op het aanbrengen van kennis, die hoofdzakelijk door werking en inspanning van het geheugen wordt verkregen en te weinig op oefening in logisch denken en redeneeren. Wel nemen wis- en natuurkundige vakken een vrij belangrijke plaats in op de leerprogramma's van kweekscholen en opleidingsscholen, maar wij zouden op het grondig onderwijs in die vakken nog meer den nadruk gelegd willen zien. Evenals men achterlijke kinderen les laat nemen in de vakken waarin zij achterlijk zijn, zouden wij wenschen, dat op de onderwijsinrichtingen voor inlanders, vooral veel werk werd gemaakt van die vakken, waarvoor zij weinig aanleg hebben, waarin zij zwak zijn.

In een van zijne interessante Britsch-Indische brieven zegt Maurits Wagenvoort van „onze neven en nichten op Ceylon", dat zij enkele onzer eigenschappen, b. v. die van geestkracht en nauwkeurigheid gedeeltelijk missen, maar daarentegen, juist door hun vermenging met een gekleurd ras, eenige eigenschappen bezitten, welke ons zeer zouden sieren, indien wij hen bezaten, te weten: een groote mate van aangeboren fijnheid van manieren en een matigheid, welke niet nalaat bewondering te wekken.

Dat oordeel is naar het ons voorkomt geheel van toepassing op onze inlanders [1]). Hoewel energieke en nauwkeurige inlanders niet zeldzaam zijn, valt het niet te ontkennen dat de gemiddelde inlander in energie, zelfvertrouwen, initiatief en voortvarendheid bij den gemiddelden Europeaan achterstaat en ook dat hij zich dikwijls tevreden stelt met een gedeeltelijke vervulling van zijn taak met een „à peu près", tenzij hij onder voortdurende leiding en contrôle sta. Daarin en in des inlanders gering vermogen om te leiden, te combineeren en te organiseeren, ligt het geheim van ons overwicht.

Of het mogelijk zal zijn bij den inlander energie aan te kweeken en het te dien opzichte bestaande verschil tusschen hem en den Europeaan te doen verminderen, is moeielijk te zeggen. Het meest voor de hand liggende middel daartoe zou zeker zijn, bestrijding van bijgeloof (animisme), want, al zijn wij het in andere opzichten niet met Dr. Kohlbrugge eens, waar deze het animisme en haar belemmerenden en verlammenden invloed op alle handelingen van den inlander signaleert als de voornaamste hinderpaal voor de ontwikkeling van den inlander en de bevordering van zijn welvaart, daar gaan wij geheel met Dr. K. accoord. Men mag dan zeggen, dat ook wij Nederlanders niet geheel vrij zijn van animisme, maar niemand zal beweren, dat het bijgeloof (animisme) van den gemiddelden Hollander, wat kwantiteit en intensiteit aangaat, met dat van den gemiddelden Javaan te vergelijken is.

Dat onderwijs een, wel niet afdoend, maar toch zeer werkzaam middel

[1]) Vooral op de Javanen.

is tegen animisme, blijkt wel hieruit, dat de slechtst onderwezen volken het meest onder animisme gebukt gaan en dat in het algemeen het quantum animisme vermindert, naarmate het peil van kennis en ontwikkeling stijgt. Tegenover tienduizenden Nederlanders, die geheel of nagenoeg geheel vrij zijn van animisme, staan misschien nauwelijks evenveel honderdtallen Javanen.

Wel zal het effect van ontwikkelend onderwijs op de vermindering van animisme en de daarmee gepaard gaande vrijmaking en opheffing uit den gedrukten, energieloozen toestand, waarin de meeste Javanen thans verkeeren, eerst na vele jaren merkbaar zijn, maar, dat onderwijs, mits goed onderwijs, gegeven door ontwikkelde menschen, van wie opvoedende kracht uitgaat, op den langen duur ook in die richting een gunstig effect moet hebben, lijdt geen twijfel.

De zin voor nauwkeurigheid zal het best worden aangekweekt door het onderwijs in de exacte wetenschappen wat meer op den voorgrond te brengen. Zoolang de eindexamens aan de kweekscholen en opleidingscholen vooral ten doel hebben te laten zien, dat de candidaten de vereischte hoeveelheid kennis hebben verworven, ontbreekt op die inrichtingen veelal den noodigen tijd om bij de leerlingen logica en mathematischen zin aan te brengen en aan te kweeken. Onderwijs dat daarop is gericht, kost echter veel meer tijd en geestelijke inspanning van onderwijzers en leerlingen, dan b. v. onderwijs in aardrijkskunde, terwijl het effect dat men op examens er mee kan maken, veel geringer is, dan met de resultaten van onderwijs in vakken, waarin het geheugen de hoofdrol speelt, vooral omdat het inlandsch geheugen zoo uitstekend is.

Als deskundigen en leeken bij het bezoeken van scholen en bij examens en openbare lessen eens wat minder waarde hechtten aan fraai schrift, vlot lezen, opnoemen van namen, vlug cijferen en andere geheugeneffecten en wat meer aan een goed opstel, vlug en logisch uit het hoofd rekenen, beredeneerd oplossen van vraagstukken en het bewijzen van mathematische stellingen (op kweekscholen en opleidingsscholen), zoodanig dat daaruit blijkt, dat de leerling of candidaat de zaak goed begrijpt, logisch denkt en zijne gedachten juist en in de vereischte volgorde weet uit te drukken, dan zou al veel gewonnen zijn. Er zou dan kans bestaan, dat de inlander gaandeweg wat meer gaat voelen voor nauwkeurigheid, voor correct werk in het algemeen, ook zonder leiding en toezicht.

Men kan de vele goede eigenschappen van den inlander waardeeren en toch niet blind zijn voor gebreken of zwakheden van zijn karakter en zijn intellect.

Terwijl men een halve eeuw geleden den inlander vrij algemeen ongeschikt vond voor hoogere ontwikkeling en hem *onder*schatte, is

men in den allerlaatsten tijd bezig hem te *over*schatten. Doet men daaraan niet mee, dan kan dat naar de meening van de bewonderaars à outrance van den inlander, die diens gebreken negeeren of wegdoezelen, slechts een gevolg zijn van vooroordeel en bekrompenheid. Dat men zonder Farizeesche zelfverheffing en zonder te denken aan een *minderheid* van den inlander als mensch, van de beste bedoelingen jegens hem bezield kan zijn, al vestigt men de aandacht op moreele en intellectueele gebreken of zwakheden, schijnt men van die zijde maar niet te kunnen gelooven.

Wij zijn het geheel eens met „Boeka" waar hij zegt (*Ind. Gids* van Nov, 1907): „Een te gering oordeel over den inlander is voor hem schadelijk, maar overschatting zal hem later nog veel meer nadeel berokkenen".

Wij voegen daaraan toe, dat overschatting noodzakelijk moet leiden tot teleurstelling en reactie, want valt de inlander door die overschatting tegen, draagt men hem werk op, waarvoor hij nu nog niet ten volle geschikt is, dan speelt men in de kaart van hen, die een te gering oordeel over den inlander hebben en dan gelijk krijgen.

Niet om daarop pessimistische voorspellingen te baseeren, doch alleen als waarschuwing tegen het koesteren van te hooge verwachtingen en tegen herhaling van in Britsch-Indië begane fouten, schrijven wij hieronder af, een passage uit de rede van den Engelschen Min. v. Kol. John Morley, gehouden in het Lagerhuis den 6en Juni 1907,[1]) waaruit blijkt, dat men in Britsch-Indië in het geheel niet tevreden is over de resultaten van het Hooger Onderwijs. De minister zeide n.l. het volgende:

„The literary and legal graduates and licentiates number about 41000, the medical, engineering and scientific, number only about 3000. In all India there are from the Indian Universities barely 350 doctors and bachelors of medicine, fewer than 250 doctors and bachelors of science and not 200 bachelors of engineering. From one point of view this is a melancholy outcome of fifty years work of the Indian Universities".

Inderdaad zijn dat vrij treurige resultaten van 50 jaren van Universitair Onderwijs Op eene bevolking van bijna 300 millioen zielen beteekenen ± 44000 gegradueerden al niet veel, maar nu zijn van dat aantal bovendien 41000 gegradueerd voor rechten en letteren, waarvan ruim *30000* met den laagsten graad (Bachelor of Arts), die, in algemeenen zin, zeker niet meer waarde heeft dan een einddiploma gymnasium of H. B. S. bij ons. Opvallend is het gering aantal

---

1) Opgenomen in „The Edinburgh Review" van October 1907 blz. 271" (Signs of the times in India).

gegradueerden voor de wis- en natuurkunde, geneeskunde en de ingenieurs-wetenschappen, resp. slechts 350, 250 en 200. Dat wijst evenals bij onze inlanders op weinig lust in en weinig aanleg voor de studie van exacte wetenschappen.

Nu moet men bij de appreciatie van die cijfers wel in aanmerking nemen, dat een Indische Bachelor niet gelijkwaardig is aan een Engelsche, zooals blijkt uit de volgende reeds vroeger door ons aangehaalde citaten.

In een rapport van de „Universities Commision" wordt o.a. gezegd: „Intusschen moeten wij toegeven dat de verworven kennis van onze Indische gegradueerden in vele gevallen onvoldoende en oppervlakkig is. Na al wat tot vergoelijking kan dienen, te hebben laten gelden, is het zeer teleurstellend te moeten hooren, dat de Indische B. A. niet zelden de algemeene ontwikkeling mist, die hij van noode heeft, om hem geschikt te maken voor den strijd om het bestaan of voor voortgezette studie".

Ook Sir John Strachey's oordeel over den Britsch-Indischen B. A. is verre van gunstig. Volgens hem lijdt het geen twijfel, dat de bewering, dat elke man in het bezit van een diploma van B. A. inderdaad ontwikkeld kan worden genoemd, voor Indië, veel te optimitisch is, terwijl hij elders zegt, dat de kennis die een Indische gegradueerde bezit, op zijn best oppervlakkig (shallow) is.

Daaruit moet men wel besluiten tot een minderheid van den Br.-Indischen gegradueerde, die slechts een gevolg kan zijn van het stellen van lagere examen-eischen aan de Indische candidaten. Zóó doende schept men wanverhoudingen tusschen Europeesche en inlandsche titularissen, die noodzakelijk aanleiding moeten geven tot ontevredenheid bij de inlanders, die, achtergesteld bij de Europeesche collega's wegens geringere kennis en ontwikkeling en als gevolg daarvan, mindere bruikbaarheid, natuurlijk denken, dat dat geschiedt omdat zij inlanders zijn.

Daarom is het voor alle partijen veel beter, dat bij opleiding voor graden of ambten, de inlanders geheel gelijk op gaan met de Europeanen en bij het toelaten tot ambten, die tot nu toe uitsluitend door Europeanen zijn vervuld, niet worde getransigeerd, doch alleen inlanders worden toegelaten die geheel aan dezelfde eischen voldoen, als die welke voor Europeanen zijn gesteld. Door vrijstelling of verlichting van examens zal men, behoudens uitzonderingen, slechts half-bevoegden kweeken, die bij de Europeesche collega's niet voor vol zullen worden aangezien, hetgeen onaangenaam en grievend zal zijn voor de inlandsche titularissen, die zich natuurlijk van hunne minderheid — want zoo is nu eenmaal de mensch — niet bewust zullen zijn.

Wanneer zulke personen tengevolge van hunne minderwaardigheid er niet in slagen een emplooi te vinden, waarop zij vermeenen door

het bezit van een diploma aanspraak te kunnen maken, dan werpen zij zich op tot procureurs van kwade zaken of redacteurs van oproerige dagbladen en versterken de elementen van ontevredenheid en verbittering die der Britsch-Indische Regeering thans zooveel moeielijkheden veroorzaken.

Men zou zoo zeggen, dat er voor 44000 gegradueerden onder eene bevolking van 300 millioen zielen, wel passende betrekkingen te vinden zijn, doch uit de rede van den Engelschen Min. v. Kol. blijkt het tegendeel. Vele gediplomeerden loopen met hun diploma in den zak en kunnen óf geen werk vinden óf moeten zich tevreden stellen met laag bezoldigde, niet voor gediplomeerden passende betrekkingen en baantjes. Dat is trouwens wel te verwachten als „de gegradueerde de kennis en ontwikkeling mist, die hij van noode heeft om hem geschikt te maken voor den strijd om het bestaan of voor verdere studie". Zulke menschen zijn er dan feitelijk slechter aan toe, dan wanneer zij niet waren gegradueerd, want dan zouden zij niet de aspiratiën en verwachtingen koesteren, die door het bezit van een diploma bij hen gewekt zijn.

Resumeerende, schijnt het ons wenschelijk toe:

1°. dat meer aandacht worde geschonken aan het onderwijs in de wis- en natuurkundige vakken en in het algemeen aan onderwijs, dat den inlander logisch leert denken en redeneeren;

2° dat bij opleiding voor door Europeanen bekleede ambten, de inlander geheel gelijk op ga met den Europeaan en niet door vrijstelling of verlichting van examens aanleiding worde gegeven tot ware of vermeende minderwaardigheid van de inlandsche titularissen en wel niet alleen wat aangaat de vereischte vakkennis, maar ook wat betreft de algemeene kennis, ontwikkeling en innerlijke beschaving, die men bij een rechter, geneesheer, ingenieur e. a. mag verwachten;

3° dat bij de opleiding van inlanders, rekening worde gehouden met hunne vooruitzichten op plaatsing en derhalve zooveel mogelijk gezorgd worde, dat het aanbod steeds ongeveer gelijken tred houde met de vraag en dat verlengde studietijd, verhoogde eischen en verzwaarde examens gepaard gaan met verbeterde en zooveel mogelijk gewaarborgde vooruitzichten.

Het bovenstaande was geschreven, toen wij eenige nummers van de *Locomotief* ontvingen, waarin een artikel van den Heer F. J. Couwenberg, getiteld: „Een probleem der toekomst" (14 en 15 Jan.) en commentaren daarop van de redactie in de rubriek Ned.-Indië „Op- en aanmerkingen" (18 Jan.) en van Batavus: „Nog eens problemen der toekomst (30 Jan.)."

De Heer C. beschouwt opleiding van de inlandsche bevolking tot

zelfbestuur en zelfstandigheid als de eindpaal eener eerlijke door en door gezonde koloniale staatkunde. Hij wenscht dus de Europeesche ambtenaren geleidelijk door inlanders te zien vervangen, doch verlangt dan ook volkomen gelijkheid van opleiding, positie en vooruitzichten voor Europeanen en inlanders.

Hij gelooft dat een enquête naar de sociale nooden der inlandsche bevolking naar te nemen maatregelen om haar uit den huidigen toestand van achterlijkheid en verval op te heffen, niet als gevolg zou hebben het nemen van een proef met obscure dorpsschooltjes, maar wel een aanzienlijke vermeerdering van gouvernementsscholen waar het onderwijs wordt dienstbaar gemaakt aan karaktervorming.

Aan het slot van zijn artikel zegt de schr.: „Zeer zeker kan het Javaansche volk als natie een plaats innemen in de rij der volkeren. Het moderne Japan demonstreert dit op overtuigende wijze. Daar heeft de Japanner toegepast, wat een hoogere beschaving van andere bevolking hem aanbood.

De redactie van de Loc. het artikel van den Heer C. besprekende, waarschuwt tegen gelijkstelling van Javanen met Japanners. Dat Japan zich zoo reusachtig heeft ontwikkeld, is niet het gevolg van oorzaken buitenaf. De Staat, het collectieve idee, kan zich niet ontwikkelen, wanneer de groeikracht niet zit in de individueele elementen waaruit hij bestaat. Deze scheppende, alle hindernissen overwinnende kracht zoeken wij bij den Javaan nog vergeefs, doch wij kunnen hem dezen impuls bijbrengen. Naar het oordeel van de redactie kan alleen onderwijs en nog eens onderwijs, hem opheffen uit het lage ontwikkelingsstadium, waarin hij zich nu bevindt. De vrees die wel eens geuit werd, dat daardoor een soort ontwikkeld proletariaat geschapen zou worden, dat niet meer zou omkijken naar sawah en ploeg, behoeft niet te bestaan. als het onderwijs een ieder kan bereiken.

Het artikel van „Batavus" draagt tot motto: „Zeg mij hoe uwe vrouwen zijn en ik zal u zeggen welk volk gij zijt". De schrijver wijst op de lage positie van de vrouw in Indië, hare geringe ontwikkeling en hare ongeschiktheid om kinderen op te voeden. Opvoeding en onderwijs aan de a. s. echtgenooten en moeders is een zaak van nationaal belang. Batavus acht den inlander voorloopig nog niet geschikt voor de vervulling van belangrijke rechterlijke functiën b.v. die van landraadspresident. Opvoeding van beide geslachten is noodig, vóór men meerdere rechten en verantwoordelijkheid aan den inlander kan geven.

B. komt verder op tegen de vergelijking van Java met Japan, dat in de gematigde zone ligt, terwijl in de volle tropen nog geen volk tot grootheid is gekomen; de hooge temperatuur. de weelderige vruchtbaarheid maken er den strijd om het bestaan gemakkelijk en cultiveeren gemakzucht en indolentie. Ten slotte wijst de Schr. er op, dat

bij den Japanner de echte natuur van den Aziaat gebleven en dat zijne beschaving niet meer is dan een vernis. Onbetrouwbaarheid, gebrek aan waarheidsliefde, wreedheid zijn gebleven en medelijden, die groote factor van werkelijke beschaving, ontbreekt bij hem bijna geheel. Alleen opheffing van de vrouw van haar standpunt, zal daarin verandering kunnen brengen.

Wij kunnen de lezing van de drie hierboven heel kort geresumeerde artikelen, die elkander mooi aanvullen, zeer aanbevelen.

Dat wij het in vele opzichten met de schrijvers eens zijn, kan blijken uit hetgeen wij hier boven en vroeger in dit Tijdschrift en elders hebben gezegd.

Wij zijn het ook eens met Batavus, waar hij opkomt tegen de meening van den Heer C., dat de Javanen een beurt *moeten* krijgen als cultuurvolk. De mogelijkheid daarvan zal niemand betwisten, maar de zekerheid daarvan kan niemand waarborgen en een feit is het, dat tropenvolken tot nu toe nooit een groote rol in de beschavings geschiedenis hebben gespeeld.

Het is ook goed dat eens wordt geprotesteerd tegen de telkens wederkeerende vergelijking van Java en Javanen met Japan en Japanners, die wegens de door de Red. van de *Locomotief* en door Batavus aangevoerde redenen, geheel mank gaat, daargelaten de vraag of de Japansche beschaving nu wel het ideaal is, wat men voor den Javaan zou wenschen.

De scheuring in het Britsch-Indische Nationale Congres.

DOOR

J. H. COHEN STUART.

Na een rumoerige zitting, die ten slotte in een handgemeen ontaardde, en door tusschenkomst der politie gesloten moest worden, is op den tweeden Kerstdag het 23ste Indische Nationale Congres te Soerat uiteengespat — „*sine die* verdaagd", zooals het heet, doch de omstandigheden, waaronder die verdaging plaats vond, wijzen er op dat het Congres, zoo niet feitelijk heeft opgehouden te bestaan, dan toch in de toekomst een nieuwen weg zal moeten bewandelen. De leiders hebben er zich thans rekenschap van te geven, hoevèr hun politiek program reikt — of openlijke opruiïng tegen het Engelsche gezag in de vergaderingen zal worden toegelaten of niet. Tot dusvèr meenden zij het zonder scherp afgebakend program te kunnen stellen, maar de gebeurtenissen van de laatste twaalf maanden hebben bewezen, dat er in Britsch-Indië zekere beginselen zijn, die niet openlijk mogen worden aangetast, en dingen, die niet hardop mogen worden gedacht, zonder den delinquent in aanraking te brengen met de Indische strafwet.

De Indische Nationale Congressen nemen in het publieke leven in Britsch-Indië een eigenaardige plaats in. Het zijn jaarlijksche bijeenkomsten van inlanders uit alle deelen van Indië, ten doel hebbende uiting te geven aan, en eenheid en organisatie te brengen in het streven der beschaafde inlandsche klassen naar politieke en sociale hervorming. Officieele beteekenis hebben deze vergaderingen niet; de regeering heeft er geenerlei aandeel in, ja neemt er zelfs een min of meer vijandige houding tegenover aan. Niet altijd is dit zoo geweest.

In de eerste jaren na zijn ontstaan in 1885, als uitvloeisel van Lord Ripon's liberale hervormingen[1]) en de daardoor onder de beschaafde inlandsche klassen ontwaakte politieke aspiraties, werd het Indische Nationale Congres van regeeringswege met een soort

[1]) Met name de uitbreiding van het landelijk gemeentelijk zelfbestuur, en de invoering, voor zooveel mogelijk van een vertegenwoordigend stelsel.

welwillende belangstelling gadegeslagen. Misschien kon men met de uitingen van het Congres zijn nut doen, misschien niet, — in elk geval kon het geen kwaad de ontwikkelde inlanders op deze wijze gelegenheid te geven zich over openbare aangelegenheden uit te spreken — een gelegenheid waarvan zij destijds, door de wijze van samenstelling der Rijks- en Provinciale Wetgevende Raden, vrijwel verstoken waren. Het doel der Nationale Congressen, zooals de eerste President, wijlen W. C. Bonnerjee (advocaat te Calcutta) het in zijne openingsrede beschreef, n.l. 1. de bevordering van persoonlijke kennismaking en samenwerking tusschen geestverwanten, over heel Indië verspreid; 2. de uitwissching van alle ras-, geloofs- of provinciale vooroordeelen tusschen de Indische volken onderling, en de verdere ontwikkeling en consolidatie van de gevoelens van nationale eenheid die hun oorsprong hadden in Lord Ripon's gedenkwaardig régime; 3. de uiting der welgerijpte opinies der beschaafde inlandsche klassen ten opzichte van de gewichtigste sociale kwesties van den tijd — dit doel leek, en was, op zichzelf onschuldig genoeg. Doch er was een ander punt, dat de Congresleiders niet zoo aanstonds op den voorgrond plaatsten, maar dat alras bleek het eigenlijke streven te zijn n. l. zelfbestuur, „Home Rule", naar den trant der Britsche koloniën. Hiervan nu was de Engelsch-Indische regeering niet gediend. De Congresleiders mochten nog zoo uitbundig zijn in hunne loyaliteitsbetuigingen; zij mochten al verklaren dat de Britsche suprematie onaangetast zou blijven, dat zij geen politieke onafhankelijkheid voor Indië begeerden, doch slechts een parlementaire regeeringsvorm op dezelfden voet als de zelfbesturende Britsche koloniën: Canada, Australië, Zuid-Afrika enz. — de regeering beschouwde het Congresideaal als onvereenigbaar met Engeland's positie van overheerschende mogendheid, en toonde dit, door de handelingen van het Congres strikt te negeeren, zonder overigens aan de jaarlijksche bijeenkomsten eenige hindernis in den weg te leggen.

Door deze officieele onverschilligheid geprikkeld, ontaardde het, aanvankelijk met gematigdheid uitgesproken streven der Congressen in een oppositie à tort et à travers. De regeering kon geen goed meer doen. Men bepaalde zich al niet meer tot de enkele kwestie van zelfbestuur; men viel de regeering aan in alles wat ze deed, en in alles wat ze niet deed. Jaar in jaar uit werden dezelfde grieven herhaald; met veel bitterheid werd telkens opnieuw geklaagd over Engeland's „egoïsme", over de zware belastingen, de verarming der bevolking, de overdreven uitgaven voor militaire zaken, de onrechtvaardigheden in de „Civil Service", de uitsluiting van inlanders van hooge staatsbetrekkingen enz. enz.

Voor zoover de Engelsch-Indische regeering betreft, was en blijft dit alles voor doovemansooren gepraat. Het heette „irresponsible talk", en

dat was het ook, al moest het een hard antwoord zijn voor mannen, die zich juist beklaagden, geen verantwoordelijkheid te mogen dragen. Op de buitenwereld maakten de protesten van het Congres meer indruk. In Engeland sloegen de radicalen er niet zelden politieke munt uit, of waren in ieder geval steeds geneigd er een overdreven beteekenis aan te hechten. En, politiek uitgeslapen als de Congresleiders (waaronder steeds enkele Engelschen) waren, begrepen zij zeer goed het belang van een georganiseerde propaganda in Engeland, en zorgden er voor dat de resoluties van het Congres niet onbekend bleven in het Parlement, waar zij zelfs enkele zetels wisten te veroveren.

Het Indische Nationale Congres is door deze handige propaganda tot ver buiten de grenzen van Indië bekend geworden, en wie met Indische toestanden niet bekend is, zal geneigd zijn het Congres te houden voor wat het voorgeeft te zijn, maar allerminst is: n.l. een lichaam, dat Indië en het Indische volk vertegenwoordigt. Vooreerst worden de leden van het Congres noch door „het volk", noch door iemand anders gekozen; iedereen kan aan de vergaderingen deelnemen — ook niet-Congresleden (d. w. z. zij die zich niet officeel bij het Comité aangemeld hebben) worden vrij toegelaten. De moties worden allen bij acclamatie aangenomen, hoofdelijke stemming komt nooit voor. Alle sprekers en alle toehoorders zijn dan ook dezelfde politieke richting toegedaan; — allen, die het Congres bijwonen, weten bij voorbaat dat de komende resoluties tegen de regeering gericht zijn, en zijn het daarmede bij voorbaat eens. Andersdenkenden blijven weg. Opmerkelijk is bijv. dat de Mohamedanen, die een vijfde van de gansche bevolking van Britsch-Indië uitmaken, nooit aan de Congressen hebben willen deelnemen. Ook onder de Hindoes is instemming met de Congres-beweging volstrekt niet algemeen, en onverschilligheid regel. Dit wordt zeker voor een deel verklaard door het feit dat het Congres bij de regeering in een kwaden reuk staat, en zeer vele ontwikkelde inlanders, die wellicht in hun hart met het Congres sympathiseeren, zich van deelneming onthouden uit vrees voor Engelsch ongenoegen. Bovendien moet de wetenschap dat het Congres geenerlei wettelijke macht of bevoegdheid bezit, en zich dus tot „irresponsible talk" bepalen moet, een fnuikenden invloed hebben op alle ernstig denkenden.

Voor het overige is het duidelijk dat de groote massa der bevolking — en in de eerste plaats de meer dan *275 millioen* die, volgens de census van 1901 lezen noch schrijven konden — van de politieke idealen en grieven der Congresmannen niets weet of begrijpt, en aan de heele beweging part noch deel heeft.

Doch, hoe dit alles zij — het Congres moge dan op den gang van zaken geen onmiddellijken invloed uitoefenen; het moge de spreektrechter zijn van een kleine partij, en niet de representant van heel de „Indische natie" — zonder beteekenis is die partij zeer zeker niet. Ze vertegen-

woordigt de inlandsche klassen, die door een min of meer Engelsche opleiding tot politiek bewustzijn zijn gekomen. Die partij is m. a. w. het product van het Engelsche régime zelf, en de Engelschen, die het Congresstreven zoo scherp veroordeelen, mochten dat wel eens bedenken. Sinds Macaulay, als lid van den Raad te Calcutta, door zijn beroemde Nota van 1834, den stoot gaf tot de verengelsching van het inlandsch onderwijs, hebben de Engelschen niets onbeproefd gelaten om Engelsche wetenschap en letterkunde, en daarmede Engelsche moreele, sociale en politieke opvattingen en idealen in Indië te populariseeren. De gevolgen zijn niet uitgebleven. „It is a serious misfortune on the results of English education bij de foolish talk and disloyal writing of a section of the English-speaking Natives of India." („India — Its administration and Progress.") De „domme praatjes" zijn gewoonlijk doorspekt met aanhalingen uit de Engelsche literatuur, en voorbeelden uit het Engelsche politieke leven. En tot de „sectie", die zich aan deze domme praatjes schuldig maakt behoort ook de Congres-partij, die zich, gedurende al de 23 jaren van haar bestaan, door Engelsche idealen en antecedenten heeft laten leiden.

Eerst met de plotselinge opkomst van Japan is een nieuw, en naar velen meenen, hooger ideaal verrezen: volkomen onafhankelijkheid, inplaats van een beperkt zelfbestuur, waarmede de Congressisten zich tot dusver hadden vergenoegd. Oneenigheid op dit punt is vermoedelijk de oorzaak geweest van het conflict tusschen de z. g. extremisten en de gematigden, dat reeds lang in den boezem van het Congres gedreigd heeft — en nu dezer dagen te Soerat is losgebarsten.

De oneenigheid, waarvan ik hierboven sprak, was reeds tijdens het vorige Congres te Calcutta aan het licht gekomen. Reeds toen was gebleken dat er in Bengalen en elders, maar vooral in Bengalen, ontevredenen waren die de constitueele agitatie, zooals het Congres tot dusver had gevoerd, onvoldoende vonden. Zij noemden het verachtelijk een „bedelaarspolitiek" (a mendicant policy). Geen woorden moesten verder worden verspild, door daden moest men zich uiten. Geen „gunsten" moesten van de regeering afgesmeekt, doch „rechten" geëischt, desnoods met geweld veroverd worden. De petities en Congres-welsprekendheid, waar de regeering toch niet naar luisterde, moesten plaats maken voor passief en actief verzet. Deze gevaarlijke theorieën hadden al geruimen tijd in Bengalen gebroeid. De beruchte „verdeeling van Bengalen" — de nalatenschap van Lord Curzon — was een maatregel die, wat dan ook hare verdiensten uit een administratief en politiek oogpunt mochten zijn, ontegenzeggelijk onder de Bengaalsche Hindoes veel kwaad bloed heeft gezet, en zeker driekwart van de thans over heel Indië verspreide onrust is er 't gevolg van. Men beschuldigt er Lord Curzon van, met deze zoogenaamd administratieve hervorming niets anders beoogd te hebben dan een scheiding tusschen de Mohamedaansche bevolking

in Oost-Bengalen, en de Hindoes van West-Bengalen, die, door hun meerdere ontwikkeling en politieken aanleg, een steeds grooter overwicht in heel Bengalen gekregen, en van Calcutta een centrum van onrust en anti-regeeringsgezinde propaganda gemaakt hadden. Deze beschuldiging is niet zonder grond; de Mohamedanen van Oost-Bengalen hebben zich, sinds de verdeeling, in menig openlijk blijk van regeeringsgunst mogen verheugen, en de Mohamedaansche Nawat van Dacca (de hoofdstad der nieuwe provincie) is de ziel geworden van een algemeen verbond der Indische Mohamedanen, dat zich ten doel stelt het Nationale Congres te bestrijden en loyaliteit en dankbaarheid jegens de regeering onder de bevolking te zaaien! Doch de Mohamedanen hebben nooit den aanleg voor politieke organisatie getoond, die juist zoo kenmerkend is voor de Hindoes, en zoo is het niet te verwonderen dat de dankbetuigingen der eersten haast ongemerkt voorbij gingen, terwijl de luide protesten der laatsten tot op dezen dag nawerken en den stoot gaven tot een reeks gebeurtenissen, die de regeering niet zonder reden verontrust, en den 50sten verjaardag van de Groote Muiterij (1857) niet zonder onheilspellende geruchten hebben doen voorbijgaan.

Groote verwachtingen waren aanvankelijk door de Hindoes gekoesterd van de regeerings-wisseling in Engeland en van het optreden van een zoo overtuigd liberaal als John Morley als Staatssecretaris voor Indië. Die minister, meende men, zou de klachten van het Congres verhooren en, onder meer, de verdeeling van Bengalen — dat duivelsche, Macchiavellistische werk van den „reactionnairen" Curzon — ongedaan maken. En werkelijk had het er allen schijn van, alsof de nieuwe Minister dien weg op wilde. Hij sprak meermalen, in het Parlement of daarbuiten, afkeurend over Lord Curzon's „onverstandige politiek", ontving en beantwoordde met sympathie de protesten, waarmede de Bengaalsche leiders hem overstelpten, was eens zelfs zoo onvoorzichtig te verklaren dat hij bereid was de heele zaak nog eens te bezien, indien hij door „nieuwe feiten" kon worden overtuigd van het positieve kwaad dat de verdeeling gesticht had of stichten kon. Dit was natuurlijk het sein voor hernieuwde activiteit in het Bengaalsche kamp. Door heel Bengalen hadden protest-betoogingen, vergaderingen en optochten plaats. Zelfs schooljongens en studenten organiseerden zich; in Oost-Bengalen werden vrijwilligers-corpsen gevormd — z. g. „National Volunteers" die moesten helpen „de orde handhaven", lees; de Hindoebetoogers steunen in hunne conflicten met de Mohamedanen en niet alleen met Mohamedanen. Er deden zich gevallen voor, dat Europeanen gehoond, met slijk of steenen gegooid, met stokken aangevallen werden. De plaatselijke autoriteiten, magistraten, enz. werden openlijk getrotseerd. De boycott van Engelsche goederen, die zijn natuurlijken dood nabij scheen, herleefde met nieuwe kracht. Ook hier nam de schooljeugd een werkzaam aandeel in de zaak, door winkeliers, die zich schuldig

maakten aan het inslaan en verkoopen van Engelsch (en in het algemeen buitenlandsch) goed, lastig te vallen en te bedreigen. Werd een kooper of verkooper van zulk goed „op heeterdaad" betrapt, dan werd het goed door de patriottische jongelingschap in beslag genomen en plechtig verbrand. Natuurlijk waren gevechten en ongeregelheden aan de orde van den dag. Toen Sir Fuller, de luitenant-gouverneur der nieuwe provincie, aan deze wanordelijkheden een einde zocht te maken door krachtige maatregelen, werd hij door den Onderkoning en den Staatssecretaris tegengewerkt. De voorstellen die hij deed om de bandeloosheid der schooljeugd te beteugelen werden openlijk gedésavoueerd; de heer Morley ontzag zich niet zich meermalen in het Parlement in afkeurende bewoordingen over Sir Fuller's beleid uit te laten. Kortom, Sir Fuller — die aldoor het mikpunt was geweest van de aanvallen der Bengalis — werd gedwongen, zijn ontslag te nemen. Een nieuwe zegepraal voor de agitators! De onrust nam toe. De gerechtshoven van Bengalen werden overstelpt met gevallen, die direct of indirect met de fameuze „Partition", in verband stonden. Engelsche ambtenaren, die inlandsche onruststokers hadden gestoord in hun „vaderlandslievend" werk, werden voor de rechtbank gedaagd en in den regel, na een kruisverhoor van inlandsche advocaten, op grond van een of ander juridische spitsvondigheid in het ongelijk gesteld en (soms door een inlandschen rechter!) over hun optreden berispt. Zoo werd het prestige der regeering moedwillig ondermijnd, en de geest onder de Engelsche ambtenaren door de zwakke houding van Staatssecretaris en Onderkoning volkomen gedemoraliseerd. De ambtenaren voelden het, en de Bengalis begrepen het best: men dorst, of mocht, of kon, of wilde de onruststokers niet aan: het was in strijd met de liberale beginselen van het Engelsche ministerie. Geen wonder dat geen Bengaalsch patriot het gelooven wilde, toen de heer Morley, het gevaar van een weifelende houding eindelijk inziende, voor den dag kwam met de verklaring, dat de „nieuwe feiten" (die de Bengaalsche leiders naarstig hadden bijeengezocht) hen niet hadden overtuigd van de wenschelijkheid, een opzichzelf onverstandige maatregel te herroepen, en dat hij daarom nu de verdeeling van Bengalen beschouwde als een voldongen feit.— „a settled fact." De heer Morley, zoo meenden de Bengalis, was al zoover met hen meegegaan; hij zou nog wel zwichten als zij maar lang genoeg aanhielden.

Natuurlijk kwam de kwestie op het eerstvolgende Congres ter sprake.

Dat was een jaar geleden, te Calcutta. Ik woonde de eerste zitting bij en herinner mij de toejuichingen die de grijze President, Dadabhoy Naoroji tot voor enkele jaren lid van het Engelsche Parlement), oogstte met zijn betoog voor het goed recht der politieke propaganda. Hij beriep zich op het voorbeeld van Engeland; toonde, hoe heel de Engelsche geschiedenis, heel het Engelsche openbare leven van „agi-

tatie" aaneenhangt, hoe het in Engeland als een axioma geldt dat men zonder agitatie niets gedaan krijgt. En zoo moest ook hier de leus zijn: „Agitate, agitate over the whole length and breath of India, in every nook and corner — peacefully of course — if we really mean to get justice from John Bull."[1])

In denzelfden geest spraken volgende redenaars. Maar de grootste geestdrift verwekte wel Surendra Nath Banerjea, redacteur der „Bengali" en een der meest invloedrijke en welsprekende Congresmannen. Hij begon met zich over den heer Morley te beklagen. De nieuwe Staatssecretaris, zeide hij, had hen teleurgesteld. Het was waar, hunne vrienden in Engeland rieden hun geduld te oefenen, te wachten, en dat moesten zij wel, want wat anders konden zij doen? Te wachten op den wil hunner overheerschers was al drie eeuwen lang hun lot geweest. Maar zij zouden niet langer wachten met gedweëe onderworpenheid aan een onafwendbaar noodlot, — doch met het vaste voornemen dat noodlot te overwinnen en hun eigen weg te banen. „Wij zijn niet langer, riep hij, Oosterlingen van de oude school, tevreden met een bescheiden plaatsje aan de voeten onzer meesters; wij zijn Oosterlingen van de nieuwe school, bevrijd door Engelsche beschaving en invloeden, bezield door het voorbeeld van Japan, China en Perzië, en als zoodanig gelooven wij dat „naties uit zichzelven verrijzen"! Een storm van applaus en gejuich, en het geroep van „Bande Mataram!" (d. i. Heil Moederland! — de strijdkreet der Indische nationalisten) begroetten deze woorden.

„De heer Morley, zoo ging de spreker voort, weigert de kwestie te herzien omdat de verdeeling van Bengalen een voldongen feit is. Welnu, wij van onzen kant weigeren het als een voldongen feit aan te nemen. Wij zijn vast besloten het ongedaan te maken, en geholpen door de ongeziene maar onweerstaanbare krachten die iedere rechtvaardige zaak steunen, hopen wij ons doel te bereiken. De heer Morley zoekt niet de verdeeling te rechtvaardigen. Hij geeft toe dat ze werd doorgedreven tegen den wil van het volk in, en dat in het oorspronkelijk ontwerp fouten zijn gemaakt. Het is onmogelijk voor hem, dit toegegeven hebbende, op zijn standpunt te blijven staan. Een nieuw duwtje zal hem daarvan verjagen!" — enz.

Nu, daarover waren allen het eens. Geen rechtgeaard Bengaalsch patriot die er niet zijn schouders toe leenen zou om den heer Morley dat laatste duwtje („a little persistent push") te geven. De vraag was, hoe? En op dat punt bleken de opinies verdeeld te zijn.

Daar was vooreerst het met zooveel succes beproefde middel: de boycott. Het had in Engeland de aandracht getrokken. Het had de

[1]) Op het Congres wordt niets dan Engelsch gesproken. Het maakt een vreemden indruk, maar ligt voor de hand, daar het de eenige taal is die allen verstaan.

Engelsche kooplieden en fabrikanten in rep en roer gebracht. Zoo kwamen de grieven van het verdrukte Indië onder de publieke aandracht. 't Was dus een probaat middel. En zoo volgde een motie, om de adhaesie van het Congres te betuigen met de boycottbeweging zooals ze in Bengalen begonnen was, als protest tegen de verdeeling.

Nu was er, zooals ik reeds zeide, in Bengalen (en in het Congres) een partij, die nog iets verder wilde gaan dan de rest. Dat was de partij van Bepin Chandra Pal, een nieuw verrezen ster aan den Bengaalschen hemel, en een man, die zich door zijn felle redevoeringen en door de opruiende taal van zijn lijfblad „Bande Mataram" berucht had weten te maken als een stokebrand van het zuiverste water. Hij was ook, naar ik meen, de oprichter der „Nationale Vrijwilligers" corpsen die, met stokken gewapend, en op militaire wijze gedrild, de schrik der bevolking waren geworden of althans die goede bedoeling hadden: de Mohamedanen gaven den „vrijwilligers" menig verdiend pak slaag). B. C. Pal [1]) werd dan ook al lang tot de „Extremisten" gerekend, en men verwachtte algemeen dat hij trachten zou het Congres op zijn hand te krijgen of, als hem dit niet gelukte, een splitsing teweeg te brengen. Maar het bleek dat Pal zich, als goed „vaderlander", met de gematigde Congresleiders verstaan had. Toch kon hij niet nalaten de boycott-motie even van zijn standpunt toe te lichten. Hij wees er op, dat de motie sprak van een „boycott-*beweging*". Dit beteekende dat de boycott zich *bewegen* zou. Ze zou zich bewegen van punt tot punt — van stad tot stad — (luid applaus) — van divisie tot divisie — (toenemend gejuich) — van provincie tot provincie — (daverend geklap en gebrul bij de Palianen). En 't was niet alleen een boycott van Engelsche goederen, maar ook nog van iets anders. In Oost-Bengalen had men niet alleen Engelsche goederen geboycot, maar ook alle honoraire posten en alle betrekkingen met de regeering. Geen man onder de Oost-Bengaalsche leiders die met den nieuwen luitenant-generaal had willen samenwerken. Het gedwongen ontslag van Sir Fuller was het resultaat van die boycott. Lord Minto zelf had dit toegegeven. De boycott moest dus worden voortgezet. Het ontslag van Sir Fuller was een eerste stap in de goede richting, maar het was niet voldoende. De boycott moest worden voortgezet, en ook buiten Bengalen toegepast, totdat alle grieven waren weggenomen.

Tegen deze interpretatie protesteerden de afgevaardigden der andere provincies. In Bengalen mocht de boycott rechtmatig wezen, als gericht tegen een bepaalden maatregel, maar het was geen middel dat in alle gevallen, en in heel Indië, mocht worden toegepast. Iets

---

[1]) Deze Pal is sedert in een van de ontelbare persdelicten die zich in het afgeloopen jaar hebben voorgedaan, wegens „contempt of court" achter de tralies gezet.

anders was „Swadeshi" — op dat punt waren allen het eens, en bij acclamatie werd de motie aangenomen, door welke het Congres zijn hartelijke instemming uitsprak met de „Swadeshi"-beweging die, z. a. men weet, ten doel heeft de inlandsche nijverheid te bevorderen, door zooveel mogelijk de voorkeur te geven aan producten en artikelen, in Indië voortgebracht of gefabriceerd.

Even eenparig was het Congres ten opzichte van de zelfbestuur-motie, die dan ook niet veel meer was dan een herhaling van een der eerste beginselen van het Congres. Zelfbestuur onder de Britsche kroon — dat moest het einddoel zijn. De President had er een nieuw woord voor bedacht; hij noemde het „Swaraj" (Swa = eigen; raj = rijk, of regeering). Over dat woord is veel te doen geweest; sommige Engelsch-Indische bladen riepen alarm: 't was „a seditious term" — oproerkraaierij! Maar het Congres had zich duidelijk genoeg uitgesproken: het wilde strikt loyaal zijn en blijven. En zoo ging het, een jaar geleden, vreedzaam en eendrachtelijk uiteen.

De geestdriftige Congressisten, die meenden het middel gevonden te hebben om den heer Morley „het kleine duwtje" te geven dat hem van zijn standpunt verdrijven moest, zijn in de verloopen twaalf maanden bitter teleurgesteld geworden. Niet alleen toch is de Staatssecretaris, wat de verdeeling van Bengalen betreft, standvastig op zijn stuk blijven staan, en is een herziening van die maatregel thans klaarblijkelijk voorgoed van de baan. Maar ook de liberale, de overliberale geest, die met Morley's optreden in de Britsch-Indische Staatkunde scheen gevaren, heeft plaats gemaakt voor een even scherpe als plotselinge, en voor velen onverwachte reactie. Het is waar, hervormingen zijn aangekondigd, eene uitbreiding der Wetgevende Raden en meer aandeel in het bestuur is den inlanders toegezegd, eene decentralisatie-commissie bereist het land — kortom, de teekenen eener liberale gezindheid bij de regeering ontbreken niet; — maar de Congrespartij is met die concessies niet tevreden, spreekt van hervormingen voor de leus — en al Morley's betuigingen van sympathie en goeden wil kunnen den bitteren pil niet vergulden, dien hij met zijn „reactionnair" optreden van den zomer den Indischen nationalisten heeft toegediend. Dat de geestverwant van Burke en Mill, de vriend en biograaf van Gladstone, en den man van zoo onverholen vrijzinnige beginselen als de heer Morley in staat bleek tot maatregelen die, in Rusland toegepast, door ieder rechtgeaard Engelschman voor tyrannie en willekeur zou zijn uitgekreten; dat zoo iemand niet terugschrikte voor de verbanning van „politiek verdachten" zonder vorm van proces, voor het instellen eener perscensuur, voor de beperking van het recht van vergadering, voor de belemmering van het vrije woord... dat alles overviel de Congres-partij als een wreede ontgoocheling.

In hoeverre die maatregelen door de ernst van den toestand

gerechtvaardigd waren, is een kwestie die ik hier niet beoordeelen wil. In het Noord-Westen, in de Punjab, heeft het ontegenzeggelijk gevaarlijk gebroeid. Ook de Congres-partij erkent dit. Maar zij ontkent dat er „sedition" in 't spel was. Volgens Lala Lajpat Rai (een der gedeporteerde opruiers) waren de grieven geheel van economischen aard, 't geen gebleken zou zijn doordat de onrust verminderde, zoodra de regeering aan die grieven tegemoet kwam. Daarentegen hoort men in Engelsche kringen vrij algemeen de overtuiging uitspreken, dat een opstand alleen voorkomen is door het tijdig ingrijpen van Sir Ibbetson, den luit. gouverneur der Punjab; — dat de gewraakte maatregelen dus noodig waren, doch dat ze 't niet geweest zouden zijn indien de regeering vroeger krachtiger was opgetreden. Met name in Bengalen had zij 't nooit zoover moeten laten komen. Van uit Bengalen had zich de onrust over heel Indië verspreid. Bengaalsche emissarissen waren Indië doorgetrokken, van Oost naar West en van Noord naar Zuid, „swadeshi", boycott — en waarschijnlijk ook nog wel iets ergers predikend. De theoriën van Bepin Chandra Pal en andere Bengaalsche extremisten maakten „school"; niet alleen in Bengalen, maar ook ver daarbuiten, en met name onder de Punjabis van het Hooge N. W. en de Marathas van Centraal en Westelijk Indië. Lahore, Nagpur en Poona werden centra van een soortgelijke propaganda als de „Palianen" van uit Calcutta voerden. Onder de Marathas, een krijgshaftige volksstam, die in de Indische geschiedenis een belangrijke rol heeft gespeeld, was 't trouwens allang onrustig geweest. Meer dan twee jaren geleden al had de Engelsche pers de aandacht der regeering gevestigd op een reeks artikelen in een inlandsch blad, dat te Poona werd geredigeerd (in de Marathataal) door zekeren Tilak. In die artikelen werd op zeer ondubbelzinnige wijze gezinspeeld op de wenschelijkheid, den gehaten Engelschman in zee te drijven. Lord Curzon, de toenmalige onderkoning, werd, als „tyran", vergeleken met den Russischen minister Plehwe, en de bomaanslag tegen den laatsten als een prachtige heldendaad verheerlijkt. Au bon entendeur — salut! Ik kan mij niet herinneren of het blad en zijn redacteur voor die opruiende artikelen vervolgd zijn geworden. Maar een feit is dat deze zelfde Tilak kort daarop naar Calcutta getogen en daar door een ontzaglijke volksmenigte gehuldigd, ja als een halfgod vereerd is. Het heette dat in hem de geest was herleefd van Sivadji, den grooten Maratha-aanvoerder uit het begin der vorige eeuw, toen 't rijk van den grootmogol uiteenspatte en de Engelsche heerschappij opkwam.

Pal en Tilak hebben in het afgeloopen jaar niet stil gezeten. Ondanks de zeer besliste protesten die Pal's boycott-rede op het laatste Congres had uitgelokt, en ondanks zijne schijnbare onderwerping aan het oordeel der meerderheid, zette die onruststoker zijn compagne met onverminderde

kracht voort.[1]) Daarbij kwamen hij en zijn aanhang meermalen in botsing met de gematigde partij, die eens zelfs — bij gelegenheid van een z. g. Provinciale Conferentie, waar over het program van het a.s. Congres werd beraadslaagd — de politie te hulp riep om de rumoerige en vechtlustige extremisten uit de vergadering te verdrijven.

Van toen af werd het steeds duidelijker dat de extremisten het op den ondergang van het Congres gemunt hadden. De gematigde leiders hoopten 't te voorkomen door den zetel van 't Congres van Nagpur (waar de extremistische partij een sterken aanhang had) te verleggen naar Soerat, waar men kon rekenen op de gematigde gezindheid der Parsi- en Gujrathi-bevolking. Maar Tilak liet overal in die stad aanplakken dat „Sivadji tweemaal naar Soerat was gekomen en beloofd had nog een derde maal terug te komen. Hij kwam niet, maar nu was Tilak gekomen om Sivadji's woord gestand te doen." En werkelijk daagde hij op met een bende partijgenooten, allen Marathas en allen met stokken gewapend. Onder de de Gujrathis van Soerat heerschte begrijpelijkerwijze groote opwinding; de historische veete tusschen Marathas en Gujrathis, die onder het Britsche bestuur uitgedoofd scheen, dreigde opnieuw te ontvlammen.

Den avond, voor het Congres bijeenkwam, had Tilak zijn volgers om zich heen verzameld, en nog eens duidelijk zijn standpunt uiteengezet. „Het fundamenteele verschil der nieuwe partij met het Congres, zeide hij, raakt het ideaal dat den Indiërs vóór oogen moest worden gebracht. Zij waren het eens over het woord „Swaraj" maar niet over de beteekenis van dat woord. Terwijl toch het Congres Self-government wenschte naar Kolonialen trant, streefde de nieuwe partij naar niets minder dan volkomen autonomie. De koloniale regeeringsvorm was een lager ideaal, was niet bezielend, en kon de groote volksmassa niet zoo pakken als autonomie. Ofschoon het volgens de strafwet „sedition" zou kunnen wezen om practische stappen te doen tot bereiking van dat ideaal, zou de pure uiting van dat ideaal als een theoretisch doel(!) niet onder het bereik der crimineele wet vallen" enz. Dit „Theoretische doel" nu moest worden gepropageerd door een boycott op groote schaal: een boycott van Engelsche goederen niet alleen, maar ook van de Engelsche regeering.

De inlanders moesten weigeren in staatsdienst te treden, weigeren in provinciale-, gemeente- en andere raden zitting te nemen, weigeren hunne kinderen naar gouvernementsscholen te zenden, weigeren belasting te betalen enz. enz.

Op den eersten Kerstdag kwam het 23ste Nationale Congres bijeen, en al dadelijk bleek de taktiek waartoe de extremisten besloten

---

[1]) Ook Tilak was op het vorige Congres aanwezig, maar had zich toen op den achtergrond gehouden.

hadden. Tot President van het Congres was eenige maanden tevoren verkozen Dr. Pash Behari Ghose, een hoogst bekwaam en gezien Bengaalsch advocaat (o. a. lid van 's Onderkonings Wetgevenden Raad). Toen echter kort daarop Lala Lajpat Rai, de wegens opruiing naar Burma gedeporteerde Punjabi-leider, uit zijn ballingschap ontslagen werd, zetten de extremisten een beweging op touw om Lala inplaats van Dr. Ghose het Presidentschap aan te bieden. Lala zelf bedankte voor de eer, en ofschoon hij op het Congres verscheen, bleek hij de harde les zijner verbanning ter harte genomen te hebben en verloochende hij zijne vroegere geestverwanten, de extremisten. Desniettemin maakten de extremisten deze Presidentskwestie tot uitgangspunt hunner obstructie.

De eerste Congreszitting moest al aanstonds verdaagd worden omdat Surendra Nath Banerjea, de Calcuttasche journalist die, z. a. ik reeds vermeldde, op het vorige Congres zooveel bijval geoogst, maar het bij de extremisten verbruid had wegens zijn optreden ter Provinciale Conferentie (zie boven), en die nu de formeele motie tot verkiezing van Dr. Ghose zou stellen, door Tilak en de zijnen overschreeuwd en uitgejouwd werd.

De tweede zitting — die zou blijken de laatste te zijn! — liep erger af. De reusachtige Congrestent, die ongeveer 10.000 menschen bevatten kon, was weer stampvol. Op het podium troonden, evenals den vorigen dag, president en ontvang-comité, verder de bekende Congresleiders uit alle deelen van Indie. Groote spanning heerschte onder het auditorium, vooral onder de afgevaardigden uit Centraal-Indië (Tilak's partijgenooten) bij wie zich een kleine groep Madrassenaars had aangesloten. Doch men liet ditmaal S. N. Banerjea uitspreken, en eerst toen Dr. Ghose opstond om zijn groote openingsrede te houden, kwam Tilak te voorschijn en verlangde het woord. Het werd hem niet verleend, maar hierdoor geenszins uit het veld geslagen, beklom hij, onder groot tumult van alle kanten, het podium en deed een beroep op het Congres. Vertoogen van President en andere leiders mochten niet baten; Tilak bleef tartend, met de armen gekruist, voor den President staan en verklaarde 't podium niet te zullen verlaten aleer gehoord te zijn. Inmiddels was in de zaal een ware storm losgebroken: de extremisten juichten hun leider toe en zwaaiden dreigend met hun stokken; de rest van 't publiek brulde van verontwaardiging; de President luide de bel, en trachtte vergeefs de loeiende menigte te overstemmen. Wie ooit een dispuut tusschen Oosterlingen heeft bijgewoond weet, dat bij hen de kracht van het argument hoofdzakelijk gelegen is in de kracht van het stemorgaan, en kan zich dus eenigszins voorstellen hoe het op het Soeratsche Congres moet zijn toegegaan. Ten einde raad, verklaarde eindelijk de President het Congres *sine die* verdaagd. Op hetzelfde oogenblik snorde een schoen door de lucht

die Sir Pherozeshah Mehta (een bekend Parsi-advocaat van Bombay) in het gezicht trof. Dit was het sein voor een algemeen gevecht. De Congresleiders retireerden haastig door een achterdeur van 't podium, dat door de meest gespierde aanhangers van beide partijen bestormd werd. Een verwoed handgemeen ôntstond. Stokken, stoelen en tafels vlogen op de wederzijdsche hoofden aan splinters; het podium zakte ineen; en toen eindelijk de politie er in in slaagde de menigte uiteen te drijven geleek de zaal één ruine....

Zoo eindigde het 23ste Indische Nationale Congres.

Wèl mocht de *Times of India* schrijven, dat in den Indische toekomststaat „some one would be required to prevent the breaking of heads, when the last English district officer had gone!"

Calcutta, Januari 1908.

Het Middelbaar Onderwijs in Nederlandsch-Indië.

In de afleveringen van 16 Jan. en 1 Febr. 1908 van *Het Middelbaar Onderwijs*, orgaan van de Vereeniging van leeraren en leeraressen aan inrichtingen van M. O. in Nederlandsch-Indië, geeft Dr. H. D. Tjeenk Willink, leeraar aan het Gymnasium Willem III te Batavia eene belangrijke statistiek omtrent het aantal leerlingen, de eindexamens, de behaalde punten, enz. voor de drie op Java aanwezige Hoogere Burgerscholen met vijfjarigen cursus gedurende de 15 jaren 1893-1907.

De bevolking der scholen. Door vergelijking van de begin- en eindcijfers der 15-jarige periode, vindt men:

		Totaal aantal leerlingen.	Waaronder			Rest Europeesche Jongens.
			Meisjes.	Inlanders.	Chineezen.	
Batavia	1893	224	—	1	—	223
	1907	335	60	10	2	257
Semarang	1893	137	14	2	—	121
	1907	235	51	22	15	157
Soerabaja	1893	149	3	—	—	146
	1907	285	68	3	6	208
Voor de 3 H. B. S. te zamen	1893	510	17	3	—	490
	1907	855	179	35	29	612

Het aantal mannelijke Europeesche leerlingen is gestegen met ongeveer 25 pCt., het aantal meisjes is ruim tienmaal grooter geworden, het aantal Inlanders is van 3 op 35, dat der Chineezen van 0 op 29 gekomen.

Terwijl het aantal meisjes te Semarang in de laatste vijf jaren vrijwel standvastig is gebleven, evenals het totaal aantal leerlingen op die school, is het getal meisjes te Batavia en te Soerabaja sterk vermeerderd (ongeveer 57 pCt.); ook het totaal aantal leerlingen is aan deze twee scholen toenemende.

Het bezoek van de inlandsche leerlingen vertoont in de laatste vijf jaren eene groote mate van standvastigheid. De getallen voor de jaren 1903-1898 zijn 30, 30, 36, 44 en 35 voor de drie scholen te zamen. Belangrijke stijging werd gevonden in de beide voorafgaande vijfjarige perioden; van 1893-1898 n.l. 3, 2, 4, 4, 12 en van 1898-1903 zijn de cijfers 14, 17, 13, 20, 24.

Het aantal Chineezen, dat gedurende de beide perioden 1893-1898 en 1898-1903 bedroeg 0, 1, 3, 3, 4 en 4, 4, 4, 6, 5, is van 1903 tot 1907 sterk toegenomen (5, 12, 16, 16, 29), dus bijna zesmaal zoo groot geworden. Deze sterke stijging is vermoedelijk nog niet aan hare grens en misschien zal spoedig het aantal Chineezen, dat de H. B. scholen bezoekt, grooter zijn dan het aantal Inlanders. Het toegankelijk stellen van de „Opleidingsschool voor inlandsche rechtskundigen" voor jongelui, die de H. B. S. hebben door-

loopen en andere maatregelen kunnen echter het aantal inlandsche leerlingen sterk doen toenemen. Het aantal Inlanders en Chineezen is het grootst te Semarang, waar dit op een totaal van 235 leerlingen 22 en 15 bedraagt. Voor Batavia zijn deze getallen 335, 10 en 8 en voor Soerabaja 285, 3 en 6.

Dr. Tjeenk Willink acht het openen van twee nieuwe scholen noodig met het oog op het groote aantal leerlingen dat nu op de drie scholen is opeen gepakt. Bij gelijke verdeeling zou iedere school 171 leerlingen tellen. Rekent men daarbij dat het aantal leerlingen, die de school op eigen woonplaats bezoeken betrekkelijk veel grooter is, dan dat van hen die zich daarvoor moeten verplaatsen, dan komt het hem niet overdreven voor, dat binnenkort het aantal H. B. scholen op zes zal moeten worden gebracht. De nieuw op te richten scholen behoeven echter niet alle een 5-jarigen cursus te hebben. Hiervoor wordt verwezen naar het groote verloop der leerlingen. Van de 683, die in 1902 de drie scholen bezochten, onderwierpen zich in 1907 slechts 74 aan het eindexamen en hiervan slaagden slechts 50.

Van de 713 leerlingen, die op 31 Dec. 1906 op de drie scholen waren ingeschreven, kwamen er 384 van de plaatsen, waar de scholen gevestigd zijn en 327 van buiten.

Wanneer men den loop van het geheele aantal leerlingen, zooals zij door Dr. T. W. gegeven wordt en dien van de mannelijke Europeesche alleen in het beschouwde tijdvak met elkander vergelijkt, dan blijkt het dat het vooral het toenemend aantal meisjes is, dat de snelle aanwas van het aantal leerlingen veroorzaakt. In 1893 waren er op 510 leerlingen slechts 3½ pCt. meisjes en ruim ½ pCt. Inlanders en in 1907 is het aantal meisjes 22 pCt., dat der Inlanders 4 pCt., der Chineezen 3 pCt. Te zamen vormen de oorspronkelijke belanghebbenden bij deze scholen, de Europeesche jongens, thans 71 pCt. van het aantal.

In onderstaande tabel zijn de totalen voor Batavia (B.), Semarang (Sg.) en Soerabaja (Sa.) afzonderlijk opgegeven.

Jaar	Totaal aantal leerlingen bij het begin van den cursus.			Europeesche Jongens.			Meisjes.			Inlanders.			Chineezen.		
	B.	Sg.	Sa.	B.	Sg.	Sa.	B.	Sg.	Sa.	B.	Sg.	Sa.	B.	Sg.	Sa.
1893	224	137	149	223	121	146	—	14	3	1	2	—	—	—	—
1894	241	143	161	234	125	154	5	17	7	1	1	—	1	—	—
1895	240	125	177	231	109	172	4	14	5	2	2	—	3	—	—
1896	248	135	166	238	117	160	5	16	6	3	1	—	2	1	—
1897	264	165	146	247	128	140	9	29	6	6	6	—	2	2	—
1898	242	196	150	224	136	138	8	52	12	8	6	—	2	2	—
1899	226	201	178	199	138	155	18	52	22	7	9	1	2	2	—
1900	232	206	215	201	146	180	23	52	34	5	7	1	3	1	—
1901	262	228	203	224	159	165	29	53	37	7	12	1	2	4	—
1902	255	230	198	214	162	159	30	53	36	8	14	2	3	1	1
1903	281	240	202	228	159	159	43	59	42	9	19	2	1	3	1
1904	290	227	194	231	149	143	49	55	42	9	18	3	1	5	6
1905	279	215	223	213	154	161	55	35	48	10	21	5	1	5	9
1906	279	212	256	215	139	185	48	38	62	13	28	3	3	7	6
1907	335	235	285	257	147	208	60	51	68	10	22	3	8	15	6
Gemiddeld....	260	193	194	225	139	162	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Vergelijkt men de middencijfers met de afzonderlijke getallen, dan wijst alleen de overgang van 1906 op 1907 een vrij abnormale toeneming aan, doch overigens is het aantal Europeesche jongens niet zoo buitengewoon gestegen. De drang naar vermeerdering van scholen komt dus voornamelijk van de drie bijgekomen rubrieken.

Eerst in 1891 werd de Directeur van Onderwijs gemachtigd om bij wijze van proef meisjes toe te laten op de hoogere burgerscholen voor jongens en nadat deze proef met een gunstigen uitslag bekroond was, verviel, volgens de voorstelling van Prof. de Louter (Staats- en Adm. Recht v. N.-I., 5e dr. bl. 591) meer en meer de grond voor eene afzonderlijke middelbare meisjesschool en werd de in Batavia in 1882 opgerichte school met drie-jarigen cursus opgeheven. Of een en ander verstandige maatregelen waren, is aan twijfel onderhevig.

De kosten der drie Hoogere Burgerscholen.

Zooals men o.a. vermeld vindt in de *Indische Gids* 1895 II bl. 1212 waren de kosten en geïnde schoolgelden in **1893** als volgt:

	Kosten.	Geïnde schoolgelden.	Nadeelig verschil.	Aantal. leerlingen.	Nadeelig verschil per leerling.
Batavia	*f* 161.906	*f* 26.984	*f* 134.922	224	*f* 602.—
Samarang . . .	„ 121.557	„ 16.303	„ 105.254	137	„ 768.—
Soerabaja . . .	„ 121 500	„ 17.840	„ 103.660	149	„ 695.—

Cijfers voor 1907 zijn slechts zeer onvoldoende te putten uit de begrooting. Voor **1906** geeft het Alg. Verslag van het Eur. Onderwijs, dat in 1907 verscheen, de volgende cijfers, waarbij evenals in de vorige tabel de kosten per hoofd zijn berekend:

Batavia	*f* 209.078	*f* 35.753	*f* 173.325	279	*f* 621.—
Semarang . . .	„ 146.805	„ 26.511	„ 120.294	212	„ 567.—
Soerabaja . . .	„ 160.147	„ 27.902	„ 132.245	256	„ 516.—

Hieruit blijkt dat de kosten per leerling te Batavia betrekkelijk iets zijn toegenomen, doch dat zij voor de beide andere burgerscholen afnamen, hetgeen kan toegeschreven worden aan het beter bezet zijn der klassen waardoor de onderwijskrachten beter worden benuttigd.

De 55 leerlingen, welke de school te Batavia in 1906 meer telde dan in 1893, waaronder 48 meisjes, kwamen alzoo op eene meerdere uitgaaf van *f*38,403 te staan, terwijl te Semarang eene toeneming met 75 leerlingen, waaronder 38 meisjes en te Soerabaja met 107 leerlingen, waaronder 62 meisjes, respectievelijk *f*15,040 en *f*28,585 meer kostten. Merkwaardig is nog dat er in 1906 te Batavia zelfs 8 Europeesche jongens minder op school waren dan in 1893.

Aan den wensch om de H. B. S. met 5-jarigen cursus te ontlasten van jongelieden, voor wie dat onderwijs ondoelmatig is, werd gedeeltelijk voldaan door de oprichting van de Koningin Wilhelmina School te Batavia, waarvan de afd. H. B. S. met 3-jarigen cursus in 1906 120 leerlingen en de afdeeling voor praktische vakken 199 leerlingen telde. Dat deze school ook vrij wat kost bijkt uit genoemd verslag:

	Uitgaven.	Schoolgelden.	Nadeelig verschil.
1904	*f* 171.869	*f* 16.703	*f* 155.166
1905	„ 182.345	„ 18.437	„ 164.900
1906	„ 198.055	„ 18.945	„ 179.110

Voor rond 320 leerlingen komt men ook hier voor 1906 op pl.m. *f*560 per leerling.

Op grond van de gegeven cijfers schijnt het de vraag of het zoo vrijgevig open stellen van de Europeesche Middelbare Scholen voor meisjes, Inlanders en Chineezen wel doelmatig en billijk is. Vooral op den duur zou een groote toevloed van de beide laatste categorieën berekend tegen de kosten van pl.m. *f*600 per leerling een opdrijven van uitgaven veroorzaken, die wellicht beter waren te besteden.

Waar het blijkt dat met inbegrip van de Burgeravondschool te Soerabaja, de ambachtscursus te Batavia en de subsidies aan andere ambachtsscholen en het particuliere meisjes-pensionaat te Batavia de uitgaven voor het Europeesch Middelbaar Onderwijs in 1906 tot *f*838,284 opliepen, waar tegenover *f*127,863 aan schoolgelden stond, dan verdient zulks in verband met de resultaten inderdaad overweging.

Het gering aantal eindexamens aan de H. B.-Scholen.

Uit het artikel van Dr. Tj. W. blijkt, dat van de 608 leerlingen w.o. 47 meisjes, die zich gedurende het tijdvak 1893-1902 te Batavia voor de eerste maal lieten inschrijven, zich gedurende de jaren 1898-1907 304 (w.o. 12 meisjes) voor het eindexamen hebben aangemeld. Hiervan zijn 206 (w.o. 9 meisjes) geslaagd, zoodat ongeveer 32 pCt. van de voor het eerst ingeschrevenen een einddiploma kreeg. De overigen zijn òf blijven zitten, òf van school gegaan. Van de 47 meisjes hebben slechts 9, dus ongeveer 17 pCt. het einddiploma behaald. Voor Semarang en Soerabaja slaagden in hetzelfden tijdvak 22.5 en 21 pCt. in het eindexamen en van de meisjes 9 en 15 pCt.

Gedurende de laatste 15 jaren waren 875 leerlingen (waaronder 51 meisjes, 21 Inlanders en 3 Chineezen) candidaat voor het eindexamen; hiervan slaagden er 584 of ruim 67 pCt. Gaat men de verhouding tusschen aspiranten en geslaagden voor de drie scholen afzonderlijk na, dan ziet men dat Semarang in verhouding de meeste geslaagden heeft, bijna 73 pCt., daarop volgt Batavia met ruim 67.5 pCt. en Soerabaja met bijna 60 pCt.

Om de verhouding van aspiranten tot geslaagden in het eindexamen na te gaan is nog het volgende overzicht uit de staten getrokken:

	Aantal aspiranten.			Aantal geslaagden.			Percentsgewijs aantal geslaagden.			Voor alle scholen te zamen.		
	B.	Sg.	Sa.	B.	Sg.	Sa.	B.	Sg.	Sa.	Aspiranten.	geslaagden.	pCt.
1893	19	7	7	13	5	6	70	70	86	33	24	73
1894	20	14	12	9	9	10	**45**	64	83	46	28	61
1885	23	17	11	14	12	3	61	70	**27**	51	29	57
1896	25	12	16	16	11	11	64	91	68	53	38	71
1867	31	8	20	24	8	13	77	**100**	65	59	45	76
1898	26	11	11	25	8	8	**96**	73	73	48	41	**85**
1899	34	4	13	22	3	13	64	75	**100**	51	38	74
1900	27	15	10	16	13	5	59	86	50	52	34	65
1901	28	15	17	17	10	10	61	66	58	60	37	62
1902	32	19	15	27	16	10	84	80	66	66	53	80
1903	20	15	20	12	11	12	60	74	60	55	35	63
1904	25	17	26	16	10	14	64	59	53	68	40	59
1905	40	22	21	27	13	10	68	**59**	48	83	50	60
1906	38	23	15	22	14	6	58	61	40	76	42	**55**
1907	30	26	18	22	21	7	73	86	39	74	50	68
	418	225	232	282	164	138	67½ %	73 %	60 %	875	584	67 %

Het aantal bij het eindexamen behaalde punten.

Hieromtrent vermeldt Dr. Tj. W. dat het hoogst aantal punten in de jaren 1898-1907 behaald is door een candidaat van Soerabaja, n.l. 144. Het aantal vakken, waarin geëxamineerd wordt, bedraagt 17, zoodat aan dezen candidaat gemiddeld 8½ voor de onderscheidne vakken is toegekend. Hierop volgt eene vrouwelijke candidaat te Batavia met 139 en een mannelijke te Semarang met 136, dus gemiddeld 8 per vak. Een totaal aantal punten van 119-136 werd behaald door 9 candidaten van Batavia, 5 van Semarang en 4 van Soerabaja (onder deze laatste een meisje met 122 punten).

Het minste aantal punten, waamede het een candidaat van Batavia gelukt is te slagen, bedraagt 80. Daarop volgt er weer een van Batavia met 82 en dan een van Semarang met 83 punten. Met 84 punten slaagden 3 van Batavia, 1 van Semarang en 2 van Soerabaja. Met 85 punten, dus gemiddeld 5, werd nog een einddiploma toegekend aan 4 candidaten van Batavia, 1 van Semarang, 2 van Soerabaja. Eveneens zijn met een gering aantal punten geslaagd de 49 candidaten te Batavia, die meer dan 85, maar minder dan 93 punten behaalden, dus nog geen 5½ gemiddeld. Te Semarang zijn er 23 zulke candidaten geweest en te Soerabaja 19.

Uit dit overzicht blijkt, dat de resultaten niet zoo bijzonder schitterend zijn. Van 1898-1907 zijn toch, als men dit optelt, 107 jongelieden toegelaten die het niet verder dan een middencijfer van 5½ of minder brachten. Het aantal, dat zich in dat tijdvak voor het eindexamen aanmeldde bedroeg 633, het aantal geslaagden 440, doch daarvan zijn er slechts 333 of 52 pCt. van de candidaten, die een goed examen deden.

De heer Tj. W. geeft nu nog het gemiddeld totaal aantal punten door alle candidaten in de jaren 1898-1907 behaald, alsook van de mannelijke Europeesche candidaten in dat tijdvak afzonderlijk en vergelijkt deze laatste gemiddelden met het gemiddeld aantal punten, behaald door hen, die naar de Afd. B, ter opleiding voor Ind. ambtenaar, overgingen.

Kortheidshalve worden hier alleen de volgende rubrieken overgenomen.

	Gemiddeld aantal punten behaald door de Europeesche mannelijke candidaten te			Gemidd. aantal punten van hen die naar Afd. B. van het Gymn. W. III overgingen.		
	Batavia.	Semarang.	Soerabaja.	Batavia.	Semarang.	Soerabaja.
1898	104.16	102.62	96.86	104.66 (6)	106 (1)	91 (1)
1899	96.76	98.—	106.33	90.75 (4)	—	94 (1)
1900	92.81	99.46	93.20	90 33 (3)	—	—
1901	96.06	104.85	98.—	93.17 (6)	106 (1)	88 (2)
1902	101.37	101.07	100.44	101.1 (10)	95 (5)	102.5 (5)
1903	100.44	102.22	100.90	93.5 (2)	104.5 (2)	97.17 (6)
1904	103.91	99 5	101.92	96 (6)	97 (3)	100.6 (1)
1905	97.66	100.4	95.83	94 57 (7)	101.33 (3)	85 (1)
1906	101.19	102.4	102.80	99.5 (8)	100.2 (5)	—
1907	96.42	101.—	103.57	94.5 (6)	96.75 (4)	106.25 (4)
	99.09	101 23	100.60	96.89	99.12	98.78

„Van de 26 cijfers, die in bovenstaande tabel zijn opgenomen als gemiddelden van het aantal punten behaald door hen, die naar de Afd. B. van het Gymnasium Willem III overgingen, zijn er slechts 6 gelijk of hooger dan het

gemiddeld aantal punten door alle Europeesche mannelijke geslaagden in het eindexamen behaald; 20 maal was het lager en dikwijls zeer aanzienlijk, bijv. in de jaren 1899, 1903 en 1904 voor Batavia, in 1902 voor Semarang en in 1901 voor Soerabaja. Slechts een enkele maal gaan naar Afd. B. candidaten, die een aantal punten hebben boven het gemiddelde van alle, bijv. in 1898 voor Semarang en in 1907 voor Soerabaja".

Nog sprekender is het wanneer men het aantal punten vergelijkt behaald door hen, die op Afd. B. zijn gekomen en door hen, die ergens anders heen zijn gegaan (naar Nederland, in handel en industrie, enz.).

Daartoe geeft Dr. Tj. W. nog de volgende cijfers:

	Gemidd. aantal punten behaald door	
	De Europ. mann. candidaten, die niet naar Afd. B zijn gegaan; van alle 3 scholen.	Hen, die naar Afd. B zijn gegaan; van alle 3 scholen.
1898	104.5	103.12 (8)
1899	101.45	91.4 (5)
1900	95.9	90.33 (3)
1901	100.52	93.44 (9)
1902	101.65	99,85 (20) [1]
1903	103.—	97 90 (10)
1904	105.22	97.86 (14)
1905	99.04	95.55 (11)
1906	102.78	99.77 (13)
1907	96.38	98.36 (14) [1]

Hieruit blijkt dat de laatsten alleen in 1907 een hooger gemiddelde hadden, doch niettemin ook toen nog geen 6 per vak behaalden.

Wanneer men in de vorige tabel elk gemiddelde vermenigvuldigt met het aantal candidaten, waarop het betrekking heeft en de som door het totaal aantal van elk der rubrieken deelt, dan krijgt men tienjarige middencijfers, in den laatsten regel bijeen gebracht, waaruit zou kunnen afgeleid worden, dat Semarang met 101.23 als algemeen gemiddelde der Eur. mann. candidaten het beste figuur maakt, dan volgt Soerabaja met 100.60 en eindelijk Batavia met 99.09, terwijl de gemiddelde cijfers van degenen, die naar Afd. B. gingen, ongeveer 2 pCt. lager waren.

De resultaten van het onderwijs maken in verband met de verschillende gegeven cijfers geen bevredigenden indruk en dat deze ook werkelijk niet aan billijke verwachtingen voldoen wordt in het licht gesteld door eene nagenoeg gelijktijdig ontvangen brochure van Dr. T. P. H. Prick van Wely, leeraar aan de H. B. S. m. 5-jarigen cursus te Batavia, getiteld „De waarheid omtrent de H. B. S. in de verdichting en elders of iets uit de lijdensgeschiedenis van een langdurig fiasco". (1908, Drukkerij Mercurius, Batavia).

Het is jammer dat deze brochure in een eenigszins opgewonden drukken toon is geschreven, blijkbaar uitgelokt door „een toon van optimistische zelf-

[1] Als de cijfers in de vorige tabel juist zijn moeten de getallen van 1902 en 1907 zijn 99.92 en 98.50 in plaats van 99.85 en 98.36.

genoegzaamheid'' die in organen van het M. O. zou heerschen en den schrijver allerminst gewettigd voorkomt. Ieder docent moest, in plaats van mee te stemmen in het koor der lofredenaars: ,,zijn best doen om zoo spoedig mogelijk een stelsel van de baan te helpen, dat nu al haast een halve eeuw geprobeerd, niets dan treurige resultaten en teleurstellingen oplevert''.....

De slotsom der resultaten, gegrond op persoonlijke indrukken van het publiek, kenbaar uit letterkundige geschriften, zoowel als uit opstellen van deskundigen schijnt te zijn: ,,steenen voor brood'' of in het algemeen gesproken is het zoo moeizaam verkregene niet meer dan dit: ,,algemeene indrukken, zonder blijvende zakelijke bekwaamheid'' (Dr. Ch. van Deventer).

En toch kan niet gezegd worden dat men te vroeg begint, want de gemiddelde leeftijd over 1906 was te Batavia 14.4 en te Semarang zelfs 14.7 jaar, terwijl er jongelieden van 18 jaar in de eerste klasse zitten. Voor deze den leeftijdsgrens overschreden hebbende elementen noemde de schrijver de H. B. S. een soort van hoogere bewaarschool; ,,voor een nog grooter aantal echter is ze een probeerinrichting en het idealistisch getint vlaggetje der algemeene ontwikkeling staat hier op een modderschuit, die van studiejaar tot studiejaar met kunst- en vliegwerk er doorgetrokken, sukkelend belandt in het vijfde om ten slotte nog door den grooten Boom van het eindexamen te glippen, waar de welwillendheid der douaniers geen grenzen kent''..... (bl. 10).

Terwijl de schrijver een kleine groep uitverkorenen onder de leeraren uitzondert, ziet hij daartegenover: ,,den grooten hoop van ons, ambachtslieden en oppermannetjes der wetenschap, wier groote macht bestaat in het uitdooven van allen lust tot weten, onder het aanbrengen van positieve kennis, die niet eens beklijven kan. Onder den dwang van notitieboekje en maandrapport op school en straf thuis wordt die kennis aldoor, aldoor maar opgedrongen''..... (bl. 15).

Hoe dit wordt toegelicht en wat de geschiedenis, het overzicht van letterkunde, enz. beteekenen als leervakken moet hier voorbijgegaan worden. De strekking blijkt genoegzaam uit deze zinsnede: ,,Behalve de meesterwerken en keurbundels, die door den leeraar voor het examen beknaagd, beknabbeld en beknauwd zijn tot er geen spoortje van frischheid meer aan te bekennen valt, krijgen onze jongens, die hunkeren naar wat pakkends, gewoonlijk ook nog een litteraire beursnoteering te bestudeeren van de vaderlandsche schrijvers, prijkende met den titel van ,,Overzicht der Ned. Letterkunde'', of iets dergelijks'' (bl. 29).

Men is bij het lezen dezer brochure benieuwd naar het hetgeen als geneesmiddel tegen de geschetste kwalen zal worden aanbevolen. In de eerste plaats geldt zulks de overlading. Deze is ontstaan omdat niet het bevattingsvermogen van de leerlingen het hoeveel aangeeft, maar het examen, dat toegang moet verleenen tot de Universiteit, tot Delft, enz. (bl. 42).

,,Daardoor is het gekomen dat in naam van de algemeene ontwikkeling, d.w.z. bijzondere onkunde van het allereenvoudigste en allernoodigste, aan allen te leeren wordt gegeven, wat de verschillende leerlingen voor zeer verschillende examens noodig kunnen hebben. Dat is één der groote fouten van de huidige H. B. S., de principieele fout''.

Er wordt alleen verbetering mogelijk geacht na afschaffing van het eindexamen en promotie tot de hoogere onderwijsinrichtingen door den raad van leeraren. Verder de invoering van eenige voor ieder verplichte vakken, doch voor het overige van vrije keuze. Zijn dan nog de overtollige vakken geschrapt en minderwaardige beperkt binnen redelijke grenzen, dan kan ook gebroken worden met het voor velen rampzalige vakleeraren-stelsel, dat méér onheil sticht dan men zoo dadelijk ziet. Gewezen wordt op het gevaar dat de

docent zich blind staart op het gewicht van zijn eigen vak, en op de zeer verschillende bevoegdheid. De kennis daardoor gewaarborgd is zeer uiteenloopend; „wat nu zoo erg niet zou zijn, als wij, leeraren, wisten wat de jongens weten moeten, als wij voldoen konden aan de eischen hun jaar op jaar gesteld — door ons! Dat is echter slechts met enkelen het geval en een der niet het minst verderfelijk werkende factoren op de H. B. S. is, dat onze leerlingen onze eenzijdigheid al gauw gaan voelen en merken dat haast ieder leeraar eene levende beginselverloochening is van het stelsel dat zij, de leerlingen, moeten ondergaan" (bl. 46).

De schrijver zoude daarom willen dat niemand in de toekomst aan de middelbare school les zou mogen geven, dan die haar zelve doorloopen had en hij zou bovendien bij de leeraren paedagogische kennis verlangen, waar zich thans bij velen de idee heeft vastgezet, dat zij boven „schoolmeesteren" verheven zijn. „De resultaten bij de eindexamens bewijzen echter ieder jaar, dat dit niet zoo is".

Voor allen, zonder onderscheid, worden eene vóóropleiding voor het L. O. en zoo mogelijk eenige leerjaren daarbij noodzakelijk en zelfs een eerste vereischte geacht, want ongeschiktheid om onderwijs te geven neutraliseert alle geleerdheid en erger nog. Wat eenmaal door ongeschikte leerkrachten bedorven of verknoeid is met betrekking tot het gemoed, het verstand en de idealen der leerlingen kan nooit meer goed gemaakt worden.

Het bovenstaande is voldoende om aan te toonen hoezeer ook uit de kringen van het M. O. zelf stemmen opgaan die met den bestaanden toestand geen vrede hebben en daarom schijnt het te meer wenschelijk om niet te spoedig over te gaan tot het openen van nieuwe gelijksoortige inrichtingen, doch eerst te onderzoeken of men voor hetzelfde geld niet op meer doelmatige wijze tot de ontwikkeling en opvoeding van het aankomend geslacht kan bijdragen.

In dit licht is het voorts de vraag of lage middencijfers bij het afleggen van een examen in 17 vakken behaald, wel een voldoende bewijs leveren voor de minderwaardigheid van den leerling, die wellicht in sommige opzichten meer aanleg heeft dan in andere. Het zoude kunnen zijn dat jongelui, die meer oog hebben voor het praktische leven en den omgang met menschen, dan voor het oplossen van vraagstukken of geheugenwerk, zich daardoor juist tot den ambtenaarsloopbaan voelen aangetrokken, in welk geval zelfs de lagere middencijfers der bezoekers van Afd. B. nog niet zoo bedenkelijk zouden zijn, als men aanvankelijk zou meenen. Vooral in die carrière komt het meer aan op karakter, lust om in het belang van den inlander werkzaam te zijn en maatschappelijk eene roeping te vervullen dan op eenzijdige wetenschappelijke kennis.

J. E. D. M.

VARIA.

DE ARYA SAMAJ IN BRITSCH-INDIË.

De heer Henry Nevinson, van wien in de Maart-afl., bl. 367, reeds melding werd gemaakt, schrijft aan de Engelsche bladen teekenachtige schetsen van hetgeen hij waarneemt. In het weekblad *India* van 28 Febr. j.l. is zulk een artikel overgenomen, dat hij over de secte der Arya Samaj [1]) schreef aan het Engelsche blad *Nation*, gedagteekend Hardwar 30 Januari 1908 en waaruit tevens afdoende blijkt, dat deze secte geen politiek-revolutionnaire bedoelingen heeft, zooals in sommige bladen beweerd werd. Hardwar of Hurdwar is een stad aan de Ganges, niet ver van de plaats, waar het beroemde Ganges-irrigatiekanaal zijn prise d'eau heeft, aan den voet der Siwalik-heuvels met den Himalaja op den achtergrond.

Het was de avonddienst, en op het uur wanneer zonsondergang en sterreglans ineenvloeien, waren ettelijke tientallen knapen en jongelieden vergaderd rondom een kleine vierkante put, waarin een houtvuur met gele vlam brandde. Zij waren gekleed in lange gele of witte gewaden en op rijen zittende zongen zij oude Vedische lofzangen ter eere van God, met eigenaardige cadans en de trillende neusklanken van het Oosten. In hun midden aan den rand van den put zat hun leeraar, die van tijd tot tijd gesmolten boter in het vuur schepte, terwijl de knapen van de andere zijde van het vierkant er handen vol rijst en geurig hout of kruiden inwierpen. Onderwijl ging het gezang onafgebroken voort en met een ingehouden vervoering lieten allen die oude Sanskrit-woorden opklinken, welke der menschheid bij de schepping der wereld geopenbaard waren, opdat het haar nooit zou ontbreken aan de heiligste wijsheid en zij ze mede zoude dragen over de met ijs bedekte bergen en de door de zon verbrande vlakten tot aan de verste einden der wereld. Ten slotte stonden allen op om het laatste avondgezang aan te heffen en toen verspreidden zij zich, het vuur achterlatende als een zinnebeeld van 's menschen ziel en goddelijke kracht en de wedergeboorte door reinheid.

W a t d e A r y a S a m a j i s. Het was een eeredienst, elken morgen en elken avond gevierd door alle geloovigen in de Veda's, hetzij te zamen vergaderd of alleen. Ik ontmoette ze het eerst in een van de studentenverblijven te Lahore waar een vertakking van de Arya Samaj of Arysche Vereeniging een school en een college heeft, welke te zamen bijna 2000 leden tellen. Lala Lajpat Rai [1]) zat naast mij, want het was aan deze vertakking, dat hij al zijn inspanning tot maatschappelijke en godsdienstige hervorming gewijd had, totdat gevallen van verdrukking en onrecht in Pendjab hem er toe drongen om

---

[1]) Zie *Ind.-Gids* 1903 II bl. 1509 noot.

[2]) Zie *Ind.-Gids* 1905 II bl. 1849.

zich af te wenden van de ware oogmerken der Samaj naar het gebied van de politiek. Ik spreek van eene vertakking, omdat evenals de meeste ingrijpende bewegingen, de Samaj verdeeld is in partijen, waarvan de eene hare godsdienstoefeningen houdt in de volkrijke stad, de andere even buiten de muren daarvan. Beide maken er aanspraak op, dat zij de leerstellingen volgen van hun stichter, Dayanand Saraswati, die eerst vijf-en-twintig jaar geleden stierf, na een veroordeelen van afgoden, casten, dierlijke offeranden, oneerbare ceremonies, veelgodendom en andere uitwassen, waarmede het zwakke menschdom de strenge zuiverheid der Vedische openbaring omgeven heeft. Beide partijen zijn het eens in het verwerpen van afgoden, van de afzondering der purdah" [1]) voor de vrouwen en alle caste-beperkingen, buiten zoodanige rechten en verplichtingen als voortvloeien uit karakter en begaafdheid. Beide zijn het eens om de eenheid van het Opperwezen te handhaven, zooals die bestaat in de eeuwige drie-eenheid van God: ziel en stof en de universeele wijsheid, zooals die geopenbaard is voor alle geslachten in de Veda's. De verschillen vloeien meer voort uit de eigenaardige geestesrichting dan uit de beleden leer. De partij in de stad acht zich meer democratisch in haar roepstem, strenger van levenswandel en tucht, maar tevens vrijer van de ,,purdah"-vooroordeelen, en inderdaad is het hun vrouwen geoorloofd de godsdienstoefening ongesluierd op eene gallerij bij te wonen, terwijl de vrouwen van de andere partij een dienst voor zich zelf hebben, waar een vrouwelijke predikster voorgaat. De stadspartij wordt de beschavingsafdeeling, de ,,Culture Section" genaamd, in welken naam naar het schijnt een soort van verborgen hoon schuilt. Doch zij heeft zulks vergolden door de partij buiten de stad de ,,Vulture Section", de gieren-afdeeling te noemen, waarin de hoon niet verborgen is, maar duidelijk slaat op ontrouw aan het vegetarianisme.

Doel en verschillen. De partij buiten de muren droomt echter niet van ontrouw. Zij beoogt slechts vooruitgang en toenemende vrijheid en is het in deze met andere bewegingen tot godsdienstige hervorming eens, dat het koninkrijk der hemelen niet bestaat uit eten en drinken. De verschillen zijn nooit heel ernstig geweest, doch eenige jaren geleden bestond er dezelfde soort van zachtaardige vijandschap als bijv. tusschen Newton Hall en Lamb's Conduit Street, toen de positivisten hunne beoordeeling der Christenen op elkander overbrachten. Doch onlangs heeft de vervolging, die groote verzoener, ze weder tezamen gebracht en thans is nauwelijks iemand der buitenwereld er van op de hoogte, dat er nog verdeeldheid bestaat. Het was de verbanning van Lajpat Rai, welke den laatsten stoot tot verzoening gaf. Dat een man van strengen en edelaardigen levenswandel, een man zonder eerzucht of nevenbedoelingen, die zijn groot succes in de wereld had opgegeven om zich te wijden aan den dienst van armen en onwetenden zonder eenige waarschuwing of proces verdween, omdat hij het gewaagd had ambtelijke onrechtvaardigheid te wraken — dit was de aanleiding om het vuur der verontwaardiging aan te blazen, dat menschen samensmeedt. Het Indische gouvernement, dat altijd vreesachtig en argwanend is, heeft in den laatsten tijd de Samaj bijzonder vijandig beschouwd en het is vrij bekend, dat een militair van de beste reputatie uit een regiment Sikh's ontslagen werd, omdat hij er toe behoorde. Eenige leden van het genootschap hebben zich in de politiek begeven, omdat op dit oogenblik politieke vraagstukken voor edelmoedig gestemde geesten eene bijzondere aantrekkelijkheid hebben. Maar het genootschap zelf heeft niets met politiek uit te staan. Het is een godsdienstig

[1]) Ibid. 1906 I bl. 59.

lichaam — een universeele kerk — dat zich alleen toelegt op godsdienstige reiniging en de opvoeding der jeugd in overeenstemming met de voorschriften der Veda's. Men kan zich hierbij den tegenstand van orthodoxe Hindoes, Mohammedanen en Christenen begrijpen, want in zijn religieuse propaganda treedt de Samaj bepaald aanvallend op.

Geen middelpunt van oproerigheid. Maar zelfs het Indische gouvernement kon nauwelijks een grooter vergissing begaan dan er een middelpunt van oproerigheid in te zien. De werkelijke leiders der beide afdeelingen — mannen als de heer Hans Raj, Hoofd van het Vedische college te Lahore en de heer Munshi Rama, Gouverneur van de Gurukula alhier — hebben zich voortdurend gekant tegen politieke werkzaamheid van welken aard ook en zij gaan het houden van politieke gesprekken onder hunne leerlingen tegen. Zij zijn van oordeel, dat het nutteloos is om uit te zien naar eene politieke wedergeboorte van Indië, terwijl het karakter en het verstand van het volk nog ongewijzigd zijn. In dit opzicht ben ik het niet met hen eens, want ik geloof dat politieke vrijheid noodzakelijk is voor elke herleving van den nationalen geest. Maar om de Samaj van politieke plannen te beschuldigen, om, zooals onze ambtenaren gedaan hebben, elk bedrog en elken leugen aan te grijpen, waardoor men dit genootschap in het oproer tracht te betrekken, is slechts een bewijs temeer van de Engelsch-Indische onwetendheid, het gevolg van een geheel op zich zelf staan te midden van een onderworpen ras. Zooals de heer Munshi Rama schreef in eene gedetailleerde verdediging van de Samaj — eene verdediging die zoo juist en redelijk was, dat zelfs het toongevende dagblad van Lahore en wellicht het meest Anti-Indische van de Engelsch-Indische bladen, de ,,Civil and Military Gazette'', er mede instemde: ,,Het is een ontzaglijke verantwoordelijkheid, welke diegenen op zich nemen, die het gouvernement tegen de Arya Samaj trachten op te zetten. Een genootschap dat zijn beste krachten inspant om de verkeerdheden van onmatigheid, onreinheid, kinderhuwelijk, veelwijverij, dobbelen en een menigte andere ondeugden uit te roeien — wel, het zijn de volgers van de Arya Samaj, die gij als de voorsten aantreft onder de arbeiders in dit veld''.

De ,,Gurukula bij Hardwar. Het is nu zes jaar geleden dat de schrijver van die verdediging een plek ontgon in deze behagelijke wildernis, waar ik nu nog veel wild en apen zag, evenals menig wild zwijn, het met beenderen bezaaide leger van een tijger en zijn jongen, het spoor van den machtigen oliphant, twee pauwen en andere heerlijkheden van het paradijs. Op een paar mijlen afstand treedt de heilige Ganges van den voet van de Himalaja in de groote Indische vlakte. Hier is een vierkant van met gegalvaniseerd ijzer gedekte gebouwen opgericht om een Vedische school en een toekomstig College te worden, ingericht volgens de voorschriften der aloude openbaring. De regels zijn Spartaansch of ten minste Platonisch. De jongens worden er op hun achtste jaar toegelaten en de ouders verbinden zich om hen er niet vandaan te nemen en hun geen huwelijk toe te staan voor dat zij vijf-en-twintig jaar zijn. Gedurende deze zestien jaren gaan zij nooit naar huis en krijgen zij geen vergunning brieven te schrijven of te ontvangen; doch hun ouders mogen hen eens per maand bezoeken en doen dit feitelijk tweemaal 's jaars — eens bij het groote jaarfeest, dat samenvalt met St. Patrick [1]), wanneer meer dan 60,000 volgelingen van de Samaj, waaronder vele duizendtallen vrouwen, overkomen en aan den zoom der wildernis kampeeren in voor hen gereed gemaakte hutten van stroo en vlechtwerk. De pelgrim-bezoekers brengen hun eigen leeftocht mede en blijven gewoonlijk drie

[1]) 17 Maart.

dagen over; dit is het eenige familieleven dat de knapen ooit kennen. En dat is ook alles wat zij weten van het gezelschap van vrouwen. Zulk eene afzondering binnen deze alledaagsche en gemengde wereld is misschien gevaarlijk. Zij gelijkt te veel op de onmenschelijke eentoonigheid van onze werkhuis-scholen. Zij zal eenerzijds de nieuwsgierigheid van de aankomende mannen prikkelen of weifeling doen ontstaan bij de verlegen en afgezonderde levens, die in de noodzakelijkheid tot handelen gebracht worden. De geheele onttrekking aan den invloed van het huisgezin zou ons hardvochtig kunnen toeschijnen, als wij ons niet de menigte personen te binnen brachten, die te gronde gingen door het lage standpunt hunner ouders of door de toegeeflijkheid van hun moeder. Maar zelfs als wij toegeven, dat de meeste ouders ongeschikt zijn om hun kinderen op te voeden, dan schijnt toch zestien jaar te lang voor een knaap om op dezelfde plaats te blijven met dezelfde onderwijzers en dezelfde makkers. Zelfs de uitstapjes op feestdagen naar de historische steden van Indië, die door den Gouverneur worden geregeld, zijn niet voldoende om de eenzijdigheid van zulk een leven te breken, en men denke zich dan nog den knaap, die volkomen ongeschikt voor de school is en die voor een vierde van een menschenleven ongelukkig moet zijn.

Een jongensklooster. De hoofden van de school beweren dat in Indië de invloed van het tehuis bijna altijd gevaarlijk of verslappend is. Zij zeggen dat hun eenige hoop om de jongens te bewaren voor kinderhuwelijk, moederlijke onkunde en het kwaad der steden gelegen is in deze kloosterachtige afzondering. In plaats van ouders hebben zij eenige leiders — ongeveer één op elke vijf-en-twintig van de 220 jongens — die dag en nacht met elke klasse medeleven, behalve tijdens de les-uren. De grootste moeilijkheid der school is om zulke leiders te vinden, die daartoe waardig en willig zijn en ik had gedacht, dat dit onmogelijk zou blijken. De drie oudste jongens van de hoogste klasse hebben eigen kamers en geen leider. Allen slapen op houten bedden, doch mogen warme dekens gebruiken. Zij zijn allen gekleed in gele „dhotis" (lange katoenen kleederen) voor schoolgewaad en witte „dhotis" om te spelen. Zij mogen houten sandalen dragen, die met een knop tusschen de teenen worden vastgehouden, maar de meesten gaan blootvoets, en met bloote voeten en beenen rijden zij, spelen zij cricket en voetbal en krijgertje. Deze tak van de Arya Samaj is zoo heftig vegetarisch, dat ik zelfs niet dicht bij de schoolvertrekken mocht komen, met laarzen van vermoord leder aan. De jongens staan des morgens om vier uur op en wonen dan de godsdienstoefening bij rondom het symbolische vuur. Men leert hun de waarheid spreken, de in zich zelf gekeerde overpeinzing beoefenen en dan hartstocht bedwingen door de „yoga" of het diep ademhalen en het inhouden van den adem. Zij baden voor zonsopgang in koud water, bestijgen de naburige hoogten in de wildernis en leeren allen zwemmen in de Ganges. Bijna de eenige vorm van straf is uitsluiting van het spel.

Het onderwijsplan. De schooluren bedragen ongeveer zeven, verdeeld in twee gedeelten en het voorname onderwerp is het Sanscrit. Er zijn andere gewone onderwerpen — rekenen, wiskunde, geschiedenis, wetenschap en Engelsch — en, in tegenstelling met de scholen van het gouvernement, wordt alle onderwijs in het inheemsche Hindi gegeven, waardoor de jongens de leerstof beter begrijpen en ze breeder op kunnen vatten dan in de gewone scholen, waar het leeren voortdurend bemoeilijkt wordt door een vreemde taal. Doch het hoofdmiddel van onderwijs is het Sanskrit, evenals dit op mijn oude school het Grieksch was. Minstens zeven jaar worden besteed om die verbazingwekkende grammaire van buiten te leeren, en om de Veda's te leeren lezen. Maar in al de hoogere klassen kunnen de jongens het Sanskrit dan ook

even vloeiend lezen en schrijven als hun moedertaal en dat is meer dan iemand van ons in het Grieksch bereikte. De Gurukula (het woord beteekent letterlijk het tehuis van den meester) bezit geen gouvernements erkenning en onderwerpt zich ook niet aan inspectie van bestuurswege; zij is ook niet als onderdeel van een gouvernements universiteit opgenomen, zooals het geval is met het Vedisch College te Lahore. De ouders betalen 10 roepieën per maand (£8.— per jaar) voor de geheele opvoeding, met inbegrip van kleeding, voeding en al het overige. De kosten zijn echter per knaap £15 's jaars en het ontbrekende wordt bijgepast door inschrijvingen onder de aanhangers der Samaj. Vijftien pond 's jaars is een heele som voor een armoedig land als Indië, doch ik zou wenschen dat onze groote openbare scholen niet tienmaal zooveel kosten; zoo besluit de heer Nevinson.

OVEREENKOMSTEN MET INLANDSCHE VORSTEN IN DEN O.-I. ARCHIPEL [1].

265.28 SINTANG.

AKTE VAN VERBAND EN VAN BEVESTIGING

Ik, Pangeran Ratoe Kesoema Negara, optredende als bestuurder van het landschap Sintang, beloof plechtelijk:

dat ik aan Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden en aan Zijne Excellectie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, als vertegenwoordiger der Koningin in deze gewesten, gehouw en getrouw zal zijn en het gebied van Sintang, dat mij in leen wordt afgestaan en als zoodanig door mij wordt aangenomen, met allen ijver, oplettendheid en toewijding voor en van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zal besturen overeenkomstig de wetten en instellingen des Lands en met stipte inachtneming van de bepalingen, vervat in de met mijne voorgangers gesloten overeenkomsten;

dat ik te allen tijde bereid en genegen zal zijn om mede te werken tot het sluiten van eene nieuwe overeenkomst met het Nederlandsch-Indisch Gouvernement overeenkomstig de wenschen van dat Gouvernement;

dat ik alles zal aanwenden, wat tot heil en voordeel van het landschap Sintang kan strekken;

dat ik niets met raad en daad zal doen, wat in het nadeel van het Nederlandsch-Indische Gouvernement of van zijne onderhoorigen zal zijn, noch zal gedoogen, dat zulks door anderen worde gedaan, maar dat ik, integendeel, ingeval mij zoodanige daden mochten ter oore komen, deze naar mijn beste vermogen afweren en daarvan kennis geven zal aan den meest nabijzijnden ambtenaar van het Gouvernement;

dat ik wijders alle verbintenissen, voortvloeiende uit de tusschen het Gouvernement en mijne voorgangers gesloten overeenkomsten, heilig en trouw zal nakomen en voorts alles zal doen wat een getrouw en eerlijk bestuurder en leenman betaamt.

Deze verklaring heb ik met eede bevestigd en onderteekend ten overstaan van A. J. Ch. de Neve, resident der Westerafdeeling van Borneo en in bijzijn van J. J. van Huffel, assistent-resident van Sintang, van Pangeran Toemenggoeng, Pangeran Tjikra, Pangeran Laksamana en Adipati Poetra Kesoema, landsgrooten van Sintang, alsmede van Imam Hadji Mohamad Nacir,

---

[1] Zie Jan.-afl. bl. 60.

were allen hunne handteekeningen mede hieronder gesteld hebben, terwijl de laatste mij den eed heeft afgenomen.

Geschreven te Sintang, den 26sten Januari 1906.

Hier stonden de handteekeningen van den optredenden Radja van Sintang en zijne landsgrooten.

In bijzijn van den
Assistent-Resident van Sintang,
(w. g. J. J. VAN HUFFEL.

Ten overstaan van mij,
Resident der Westerafdeeling van Borneo,
(w. g.) A DE NEVE.

AKTE VAN BEVESTIGING.

Nademaal de bestuurder van het landschap Sintang, Panembahan Moeda Koesoema Negara op den 22sten December 1905 is overleden en diens oudste wettige zoon Pangeran Ratoe Kesoema Negara ingevolge artikel 3 van het met het Inlandsch Zelfbestuur van Sintang gesloten vigeerend politiek contract is aangewezen als opvolger in het landsbestuur van Sintang.

En aangezien Pangeran Ratoe Kesoema Negara op heden den 26sten Januari 1906 in handen van mij A. J. Ch. de Neve, resident der Westerafdeeling van Borneo, plechtig heeft beëedigd en te mijnen overstaan heeft onderteekend de aan deze akte gehechte schriftelijke verbintenis, zoo wordt voornoemde Pangeran Ratoe Kesoema Negara bij deze door mij onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië in naam en van wege het Nederlandsch-Indisch Gouvernement plechtig bevestigd in zijne waardigheid van Bestuurder van Sintang en zulks onder den naam en titel van Panembahan Hadji Goesti Adi Abdoelmadjid Kesoema Negara, ten blijke waarvan hem van deze akte zoomede van de bovenbedoelde door hem aangegane schriftelijke verbintenis, nadat die stukken zullen zijn voorzien van het bewijs van goedkeuring en bekrachtiging van den Gouverneur-Generaal, een exemplaar zal worden uitgereikt.

Aldus gedaan te Sintang ten dag en jare voorschreven.

De Resident der Westerafdeeling van Borneo,
(w. g.) A. DE NEVE.

In tegenwoordigheid van mij,
(w. g.) J. J. VAN HUFFEL.
Assistent-Resident van Sintang.

Deze akten van verband en bevestiging zijn goedgekeurd en bekrachtigd op heden den 31sten Maart 1906.

De Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië,
(w. g.) J. B. VAN HEUTSZ.

Ter ordonnantie van den Gouverneur-Generaal,
De Wd Gouvernements-Secretaris,
(w. g.) DE GROOT.

Voor eensluidend afschrift,
De Gouvernements-Secretaris,
(w. g.) HULSHOFF POL.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal
bij het Departement van Koloniën,
(w. g.) A. E. ELIAS.

265.29 SINTANG.

NOTA VAN TOELICHTING.

Op den 22sten December 1905 overleed de Panembahan van Sintang (Westerafdeeling van Borneo) genaamd Panembahan Moeda Koesoema Negara [1]), waarna zijn oudste wettige zoon Pangeran Ratoe Kesoema Negara onder den naam en titel van Panembahan Hadji Goesti Adi Abdoelmadjid Kesoema Negara in het bestuur over dat landschap is erkend en bevestigd, nadat door hem de overgelegde akte van verband beëedigd en onderteekend was.

CONTRACTEN MET EENIGE ZELFBESTURENDE LANDSCHAPPEN IN DE RESIDENTIE TIMOR EN ONDERHOORIGHEDEN.

265.30

CONTRACT gesloten tusschen het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en .....

Nademaal het, ten aanzien der vele aanvragen van particulieren om vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporing en onderzoekingen in streken van de residentie Timor en Onderhoorigheden, welke zijn gelaten in het genot van zelfbestuur, wenschelijk is voorgekomen zoowel in het belang der zelfbesturen als in dat der aanvragers, om het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning voortaan te doen berusten bij het Gouvernement van Nederlandsch-Indië.

Zoo is op heden den ..... door mij Joannes Frederikus Antonius de Rooy, resident van Timor en Onderhoorigheden, als zoodanig handelende voor en namens den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië met ..... deswege onderhandeld en behoudens goedkeuring van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië het navolgende overeengekomen.

Artikel een.

Het recht tot het verleenen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning in het gebied van..... berust geheel bij het Gouvernement van Nederlandsch-Indië, dat echter steeds vooraf de bestuurders van gemeld landschap ter zake zal raadplegen en daarenboven vooraf een onderzoek zal doen instellen naar de rechten van derden op de gronden, benoodigd voor mijnbouwkundige opsporing of mijnontginning, terwijl het Gouvernement bij eventueele beschikking over zoodanige gronden voor billijke schadeloosstelling door den concessionaris zorg zal dragen.

Artikel twee.

Van de voor vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en concessiën tot mijnontginning door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië te heffen cijns en vast recht zal steeds de helft aan de(n) bestuurder van ..... worden afgestaan om onder rechthebbenden te worden verdeeld.

Artikel drie.

Het Gouvernement van Nederlandsch-Indië behoudt zich het recht voor om voor eigen rekening mijnbouwkundige opsporingen en mijnontginningen in het gebied van ..... te doen aanvangen en voortzetten, behoudens billijke schadeloosstelling, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

Artikel vier.

De door den wetgever van Nederlandsch-Indië vastgestelde of nader uit te

[1]) Akten van verband en van bevestiging dd. 30 September 1889. Gedrukte Stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1890—1891, 112. No. 12.

vaardigen verordeningen en bepalingen betreffende opsporing en ontginning van delfstoffen zijn verbindend voor ..... en zijne ingezetenen.

Artikel vijf.

Deze overeenkomst is eerst van kracht, nadat hare goedkeuring door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië zal zijn verkregen.

Aldus gedaan en overeengekomen te ..... op heden en door partijen met hunne handteekeningen bekrachtigd; zijnde van deze overeenkomst opgemaakt vier eensluidende exemplaren om te dienen, waar zulks behoort.

Bovenstaand contract is gesloten met elk der bestuurders wier namen hieronder worden vermeld, evenals der namen der door hen beheerde landschappen, de dagteekening der contracten en van de Gouvernementsbesluiten, waarbij zij zijn goedgekeurd en bekrachtigd.

Nummers	Bestuurders met wie het contract is gesloten.	Namen van de door hen bestuurde landschapp.	Dagteekening van de contracten.	Dagteekening der bekrachtigingsbesluiten.
	Eiland Adoenara.			
1	Arkiang kamba, radja, benevens de landsgrooten.	Adoenara.	15 Dec. 1905.	17 Mrt. 1906.
2	Pating Belo radja, benevens de landsgrooten.	Trong.	Idem.	Idem.
3	Adie, radja, benevens de landsgrooten.	Lamahala.	Idem.	Idem.
	Eiland Solor.			
4	Kalaké, radja, benevens de landsgr.	Lawajong.	15 Dec. 1905.	17 Mrt. 1906.
5	Liwoe, radja, benevens de landsgr.	Lamakera.	Idem.	Idem.
	Eiland Flores.			
6	Louis Balantran de Rosarie, radja, benevens de landsgrooten.	Larantoeka.	16 Dec. 1905.	17 Mrt. 1906.
	Eiland Lomblem.			
7	Baha, radja, benevens de landsgrooten.	Labala.	17 Dec. 1905.	17 Mrt. 1906.
	Eiland Timor.			
8	Solioe Nai Bake Manoch, Keizer, met zijne landsgrooten.	Amfoeang-Timaoe.	26 Aug. 1906.	29 Oct. 1906.

265.31 NOTA VAN TOELICHTING.

Met de zelfbesturen van eenige landschappen in de residentie Timor en Onderhoorigheden zijn in 1905 en 1906 contracten gesloten, waarbij het recht van het Gouvernement is erkend tot het verleenen van vergunningen voor het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën voor mijnontginning in die landschappen, en waarbij voorts de Nederlandsch-Indische mijnverordeningen op die landschappen en hunne ingezetenen toepasselijk zijn verklaard.

Voor de mededeeling van deze contracten is dezelfde vorm gekozen als voor die, voorkomende in de gedrukte stukken van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, zitting 1901-1902, **169** No. 14.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

DEN HAAG, 14 Mei 1908

INHOUD.

Een pensioenbank voor Indische pensioenen. — Waarom koloniseeren; naar aanleiding van het Congo-vraagstuk. — Gefingeerde borgtochten. — Buitenlandsche wisselportefeuille voor postspaarbanken. — De munteenheid van Nederland en Indië. — Drankgebruik door Inlanders. — Posso. — Exploratie Boeroe. — Grondverhuur voor suiker. — Het gebouw voor de Javaansche Bank te Medan. — Sintang. — Grondverhuur in Djokdja. — De Atjehers op Noesa Kembangan. — Het exploreeren van Nieuw-Guinea. — Het Museum van Land- en Volkenkunde te Rotterdam. — Het jaarverslag van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. — Bestuursfouten in Atjeh. — Gestrengheid en humaniteit. — De strijd tegen Kloenkoeng op Bali. — Een nieuwe Indische petroleum-ordonnantie. — Verwikkelingen van China met Japan. — De Raad van Justitie te Medan. — De belastinginvoering ter Sumatra's Westkust. — De tempelruïnes op het Diëng-plateau. — Olifanten-verdelging. — Mr. J. W. T. Cohen Stuart †. — Economische geographie. — Inlandsch personeel bij de Marine. — Jaarmarkt te Kota-Radja. — Knoopen doorhakken. — Bezwaren tegen de personeele belasting. — Tegen het opium in China. — De gezindheid en plannen der Chineezen op Java. — Engeland en Siam. — Ambtenaren-nood. — Chineesche scholen ter Oostkust van Sumatra. — Post-subsidies. — De nieuwe Gouverneur van Suriname. — Jubileum van de haven te Tandjong Priek. — Rijstbouw in Palembang. — Het afscheid van Admiraal Evans. — Gedrukte toestand op Cuba. — Een brochure over het Atjeh-beleid.

Een pensioenbank voor Indische pensioenen. In het *Algemeen Handelsblad* van 16 April j.l. bespreekt Mr. L. A. C. Kolff de onzekerheid der Indische pensioenen, die niet door een fonds gewaarborgd zijn. Als bewijs van de groote belangen hierbij betrokken wordt vermeld, dat op 1° Jan. 1907 het aantal gepensionneerden 3549 bedroeg, waarbij nog 13,000 gegageerde mindere militairen komen. In 1906 werden aan civiele en militaire pensioenen *f* 11,260,000 uitbetaald, de inlanders niet medegerekend [1]). Waar een groot deel daarvan in Nederland wordt uitgegeven zijn de economische belangen daarvan in niet geringe mate bij de zaak betrokken. Nagaande op welke wijze te geraken zou zijn tot een betere verzekering van de rechten van den ambtenaar, zou het in de eerste plaats voor de hand liggen de pensioens-contributie niet meer als een inkomst van den Lande te beschouwen, doch ze aan een ander lichaam in administratie te geven. Daarmede zouden echter de pensioenen nog maar ten halve verzekerd zijn; die contributies zijn toch niet geheel en al gelijk te stellen met de premies voor een uitgestelde lijfrente-verzekering. Daarvoor zijn ze in het algemeen te laag en ook staat hun grootte in geenerlei wiskundige verhouding tot het eenmaal te ontvangen pensioen, dat nagenoeg uitsluitend afhangt van de laatst genoten hoogste bezoldigingen. Bovendien ook voor de reeds verleende pensioenen moet gezorgd worden. De schrijver acht het nu aangewezen en overeenkomstig den tegenwoordigen stand der levensverzekerings-wetenschap, wanneer het gouvernement bij zulk een lichaam de contante waarde der reeds verleende pensioenen stortte en dit ook verder deed bij elke volgende nieuwe pensionneering — waarbij natuurlijk hetgeen reeds eventueel aan contributies gestort mocht zijn, in mindering gebracht

[1]) Volgens de Aant. op de Ind. begr. voor 1908 uitgegeven door „Moederland en Koloniën" bl. 13—14 waren in 1906 aan burgerlijke pensioenen *f* 3 664.904 en aan militaire pensioenen en gagementen *f* 7.537.341 uitgegeven, te zamen *f* 11.202.245.

zou moeten worden. Zulk een lichaam of pensioenbank zou geheel op commercieele leest geschoeid moeten zijn, desnoods een staatsbank, doch nog liever een particuliere instelling met een regeerings commissaris, waarbij de staat een aandeel in de winst kreeg. Om eenig denkbeeld te geven van de sommen, die met de zaak gemoeid zouden zijn, wordt volgens het tarief der N.I. Lev. Verz. en Lijfr. Mij. uitgerekend, dat als de ambtenaren allen 55 jaar oud zijn en gezamenlijk 12 millioen pensioen krijgen, de regeering bij aankoop dezer pensioenen bij een particuliere maatschappij *f* 148 millioen zou moeten betalen. Naar die pensioenbank zou de schrijver tevens de burgerlijke en militaire weduwen- en weezenfondsen willen overbrengen, waardoor tevens bezuiniging op de adminstratie verkregen zou worden. Daar de pensioenen b.j Kon. Besluit zijn geregeld en de medewerking der Kamers alleen vereischt wordt voor de wijziging in de omschrijving van de betrekkelijke begrootingsposten, wordt hierdoor de zaak zeer vereenvoudigd en ook de Indische comptabiliteitsbepalingen leveren volgens den schrijver geen onoverkomelijke bezwaren op.

* * *

Waarom koloniseeren; naar aanleiding van het Congovraagstuk. Zooals bekend, staat het Belgische volk thans voor een uiterst moeilijk vraagstuk, nu het te beslissen heeft of het den Congostaat zal overnemen en daarbij zich den last van een koloniaal bezit op de schouders laden, waarvan de voordeelen menigmaal hoogst twijfelachtig zijn. Nu men op dit punt de acute periode, is ingetreden blijft, zooals de Antwerpsche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in het 2e bl. B van 16 April j.l. opmerkte, de bespreking niet beperkt tot de ,,beroepspolitiekers'', doch wordt de vraag ,,zal België het avontuur vàn den Congo wagen'', ook in volksvergaderingen besproken. Een daarvan, belegd door de Antwerpsche liberale radicalen, die de Liberale Volkspartij uitmaken, had op 14 April in de ,,Wolzaal'' plaats en het is niet van belang ontbloot daarbij de aandacht te vestigen op hetgeen een der bezadigste en wellicht degelijkst onderlegde redenaars, de Senator Hanrez, zeide. Hij wordt een grijsaard genoemd, met rustig en vriendelijk uiterlijk, geenszins een geestdrijver of declamator, een man van zaken, precies en correct, die er aan hecht feiten als feiten voor te stellen. Hij kwam er open voor uit, dat hij tegen alle koloniale politiek is. ,,Koloniën'', zoo sprak hij, ,,zijn voor eene minderheid der natie voordeelig, maar het volk zelf wordt er eerder door verarmd. Dat groote naties koloniseeren komt wijl zij een nationalen invloed wenschen uit te breiden tegenover mededingers, niet zoozeer om stoffelijk voordeel. Het is eene langzame en kostbare actie, voor een landje als het onze ondoenlijk. Engeland heeft zijne kolonies goed gekozen: Indië is een sinds lang beschaafd land, de bevolking kent er behoeften die den handel doen leven; zoo ook Australië. Toch verklaren groote Engelsche economisten, dat hun handel weinig heeft aan de kolonies: Amerika is eigenlijk hun groote afzetmarkt. In Nederland sluit de koloniale begrooting jaarlijks met een tekort en het leven is er veel duurder dan ten onzent. Frankrijk ruïneert zich met zijn koloniale politiek, en zijn eigenlijke handel gaat vooral naar Engeland, Duitschland en België. Spanje komt er eerst boven op, sedert het zijn kolonies kwijt is. Zwitserland heeft een belangrijk handelscijfer, zonder kolonies te bezitten. Duitschland's macht dagteekent van den tijd dat het geen koloniale politiek dreef. En is België niet een gelukkig land geworden zonder den gevaarlijken ballast van een kolonie? Wat heeft Congo ons opgeleverd? Eenige Belgen, eenige handelscompagnies hebben hoopen geld getrokken uit de kaoetsjoek, de Koning millioenen opge-

streken met kaoetsjoek en ivoor. Maar het glanstijdperk is uit, de winsten nemen af, de productie daalt; tabak, koffie en cacao leveren haast niets op. Alleen door hatelijke dwangmiddelen heeft men van de van nature luie negers loonenden arbeid verkregen. Maar daar hebben Engeland en Amerika nu een speldje voor gestoken. Men spreekt van koper- en tinmijnen. Wel, alleen het internationale kapitaal zal zich daardoor verrijken. België's taak zal zijn de orde te handhaven, opdat de compagnies zich in vrede kunnen te goed doen''..... Het organiseeren van de Congo zal een of twee milliard frs. kosten en men krijgt nog internationale verwikkelingen op den koop toe.

De handelaars van Antwerpen daarentegen hebben een groote betooging gehouden vóór de Congo-naasting. De *Nieuwe Courant* van 23 April ontleent aan het *Hbl. v. Antw.* eenige beschouwingen daarover. Dit blad schrijft o.a.: ,,Als we voor de naasting zijn is het omdat we de innige overtuiging hebben gekregen, dat het bezit eener kolonie voor het nageslacht de grootste weldaad zal wezen, die wij het kunnen nalaten — aannemende dat wij niet onmiddellijk de vruchten zullen plukken, die de Congo eens zal afwerpen. 't Is met de volkeren, zooals met de individuen; wie in onzen tijd achter zijn stoof blijft zitten wachten, tot de fortuin hem komt bezoeken, die zal wel nooit veel hoenders in zijn oven te braden leggen. Onze tijd is een tijd van durven, een tijd van ondernemen, een tijd van wagen; wie niet vooruit wil, die gaat achteruit; en wie voor een grootsch plan terugdeinst, die is veroordeeld om immer klein te zien en klein te leven. Wij hebben het geluk door arbeid en initiatief een uitweg gemaakt te hebben voor den overvloed onzer bevolking, een groot gebied dat open staat voor onzen handel en onze nijverheid, een veld voor onze bedrijvigheid, een kweektuin voor wilskracht en initiatief. Om zulk een veld in Korea te veroveren voerden de Japanners eerst oorlog tegen China en daarna den grootsten oorlog der moderne tijden tegen Rusland en ze kochten het met het bloed van tienduizenden hunner zonen. Dank aan het vooruitzicht en het beleid, aan den bewonderenswaardigen ondernemingsgeest van onzen Koning, wordt ons het Congorijk vandaag aangeboden, in vollen bloei, met een reeds prachtige uitrusting, een kolonie gesticht onder voorwaarden, weergaloos in de geschiedenis der kolonisatie. Zooals M. Vandervelde het zelf: ,,den band, die ons verbind aan Congo, kunnen wij niet meer verbreken — zonder geschrapt te worden uit de ranglijst der volkeren'' ''.

De correspondent van de *N. Ct.* van 24 April wijst er op dat hetgeen aan voor- en tegenstanders kracht verleent, juist het onbekende is, waarvoor men zich bevindt. Erkend wordt dat men hier eene gewaagde onderneming, eene echte speculatie tegemoet gaat, doch waar het geluk de stoutmoedigen begunstigt, zoude men zich wel bij de meening van den Antwerpschen groothandel kunnen aansluiten, die wetende wat zaken zijn, zich stellig in geen avontuur zou begeven, indien hij niet vooruit groote kansen op slagen zag. De redactie teekent hierbij terecht aan, dat de Staat geen handelsonderneming is en bovendien, behalve met het handelsrisico, ook te rekenen heeft met staatkundige gevaarkansen.

* * *

Gefingeerde borgtochten. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 April j.l. wordt aan de *Java-Bode* een beschouwing ontleend over een misbruik, dat sedert eenige jaren in Indië groote afmetingen begint aan te nemen. Vóór de rechterlijke organisatie van 1901 moest iedere tokohouder — ook die in het binnenland woonde — eene vordering tegen een achterstallig debiteur aanhangig maken voor een der Raden van Justitie, hetgeen met het oog op de afstanden kleine schuldeischers in de binnenlanden vrijwel rechteloos

maakte. Om hieraan tegemoet te komen is de competentie der residentiegerechten aanmerkelijk uitgebreid. De schuldeischer kan nu den schuldenaar aanspreken voor het residentiegerecht, waar de gedaagde woont. Doch nu is de tokohouder op de hoofdplaatsen in het nadeel, die, als hij een debiteur in de binnenlanden voor den rechter wil brengen, zich zelf een verre reis moet getroosten, een advocaat er heen sturen, of een gemachtigde ter plaatse zoeken. Om aan de daaraan verbonden kosten en bezwaren te ontkomen, wordt tegenwoordig de truc ter hand genomen, dat de tokohouder buiten weten van den hoofdschuldenaar op de hoofdplaats een ,,stroo-borg'' aanneemt, in den regel een ,,procureur bamboe''. Nu worden de debiteur in de binnenlanden en deze strooborg van den hoofdplaats gezamenlijk voor den residentierechter op de hoofdplaats gedaagd, waarbij de debiteur wegens den grooten afstand en de vervoerkosten niet verschijnt en de ander de vordering als juist erkent. De schuldeischer verkrijgt zoodoende gemakkelijk een vonnis tegen beide gedaagden en kan dit, na verloop van tijd, executeeren tegen den hoofdschuldenaar. Deze kan wel verzet aanteekenen, maar voor denzelfden residentierechter ter hoofdplaats. Op die wijze wordt tegen de bedoeling der wet, het forum van den gedaagde door den eischer willekeurig verplaatst.

Als eene verbetering wordt aangeraden aan de Raden van Justitie de kleine rol-rechtspraak tot een bedrag van *f*500 wederom op te dragen en aan den eischer de keus te laten om òf voor het residentie-gerecht van de woonplaats des gedaagden, òf voor de kleine rol van den R. v. J. te procedeeren.

* * *

Buitenlandsche wisselportefeuille voor postspaarbanken. Daar het beleggen van de gelden van postspaarbanken in onze Jan.-afl. bl. 118 ter sprake kwam is het niet ondienstig te wijzen op een artikel van Mr. L. F. A. M. van Ogtrop in de April-afl. van de *Economist*, waarin deze de nadeelen bespreekt van het door sommigen aangeprezen middel om een deel der fondsen van de Rijkspostspaarbank in buitenlandsche wissels te beleggen, ten einde in oogenblik van crisis, geen ongewenscht beroep op de binnenlandsche geldmarkt te behoeven te doen. Hij haalt daarbij eene ervaring aan in 1870 opgedaan door de Belgische Caisse d'Epargne, toen men 64 millioen frs. aan buitenlandsche wissels had te realiseeren en daarbij ruim 700,000 frs. verloor. Hiertegen voert de heer J. D. S. in het *Hbl.* van 17 April aan, dat zulk een betrekkelijk gunstige uitkomst onder de zeer ongunstige omstandigheden van dat jaar, n.l. een verlies van circa $1^1/_8$ pCt., juist tot aanbeveling zou kunnen strekken, waar zonder die realisatie de binnenlandsche beurs anders in meerdere ongelegenheid zou zijn gebracht, door het opzeggen van credieten, prolongatieposten, enz. Een tweede bezwaar dat men de soliditeit der buitenlandsche wissels moeilijk kan beoordeelen, schijnt volgens J. D. S. in de praktijk niet van zooveel gewicht, getuige hetzelfde voorbeeld. Meer beteekenis heeft het derde bezwaar, dat de gekweekte rente zooveel lager is, doch deze winstderving is te beschouwen als een assurantiepremie, die ruimschoots vergoed wordt door het gevoel van veiligheid (van het standpunt van den Staat) dat in tijden van paniek of oorlog aan de aanvragen om terugtrekken van inlagen kan worden voldaan uit een deel van het actief, dat met slechts gering verlies kan gerealiseerd worden, zonder de binnenlandsche markt — waarin toch nog altijd het grootste deel (in België $\frac{3}{4}$) van het actief zal belegd worden — meer dan hoogst noodig te ontwrichten.

* * *

De munteenheid in Nederland en Indië wordt door Mr. N. P. van den Berg ter sprake gebracht, nu naar aanleiding van de wetsontwerpen over

Indië's financiëele zelfstandigheid stemmen opgaan, zooals van den referendaris A. de Bruyn in de *Java-Bode* van 22 Nov. en van den heer Van Kol in de Kamerzitting van 18 Dec. l.l. om ook op muntgebied tot eene scheiding te geraken.

Terwijl op zichzelf beschouwd eenheid van muntstelsel tusschen Nederland en Nederl.-Indië volstrekt geen levensquaestie is voor beider belangen en zelfs vroeger aan Indië veel leed bespaard zou zijn gebleven als door de O.-I. C. geen Nederlandsche landsmunten in omloop waren gebracht, krijgt de zaak een ander aanzien nu die eenheid eenmaal bestaat en door de muntwetten van 1 Mei 1854 en 28 Maart 1877 op deugdelijke grondslagen hernieuwd en vastgelegd is, welke staat van zaken in de laatste dertig jaren voor moederland en kolonie beide even weldadig heeft gewerkt. De schrijver toont overtuigend aan dat de geldelijke belangen van de aandeelhouders der Nederlandsche Bank alleen in zooverre bij de wegvloeiing van een deel van haar zilvervoorraad naar Indië betrokken waren, dat daardoor meer ruimte in haar kelders beschikbaar kwam. Evenmin zijn haar aanzienlijke voordeelen ten goede gekomen op de vroegere vrije aanmunting. Van 1864-1875 toen de Munt daarvoor gesloten werd, is op dit hoofd twee ton verdiend. Daar staat tegenover het verlies geleden op een partij zilver, waarmede de Bank in 1875 bleef zitten. Nog minder zijn de geldelijke belangen van de Nederlandsche schatkist bij de zaak betrokken. Slechts in bijzondere omstandigheden had aanmunting van standpenningen voor 's lands rekening plaats en het behalen van geldelijk voordeel was daarbij uitgesloten, terwijl de Staat de verplichting heeft de goudwaarde der zilveren teekenmunt te waarborgen, waartoe de Minister van Financiën bij de wet van 28 Mei 1901 gemachtigd is 25 millioen rijksdaalders zoo noodig te doen versmelten en verkoopen.

Zoolang de zekerheid dat tien zilveren guldens onder alle omstandigheden dezelfde betaalkracht behouden als het gouden tienguldenstuk van 6.048 gram fijn goud blijft bestaan en bij een ongunstigen keer van de betalingsbalans alle door Indië aan het buitenland verschuldigde saldo's via Nederland met zilveren munt op den grondslag der nominale waarde kunnen worden vereffend, heeft Indië niets te vreezen. Dit wordt echter geheel anders als Indië aan eigen krachten overgelaten de verplichting tot handhaving der goudpariteit van het ruilmiddel zal hebben te aanvaarden.

Thans doet het er niet toe of de Javasche Bank veel of weinig goud in haar kelders heeft, want van uitvoer van specie naar den vreemde (Britsch-Indië, Straits, China, enz.) is sedert 1870 nooit sprake geweest, wegens de gewijzigde muntverhouding tengevolge van de daling van den zilverprijs, terwijl, als een voor Indië ongunstige wisselkoers, dien uitvoer van specie naar Nederland noodzakelijk mocht maken, de zilvervoorraad der Javasche Bank hiervoor aangewezen blijft.

Bij de muntzuivering, die thans ter Oostkust van Sumatra plaats heeft, kwam het er op aan dat de Javasche Bank op de wijze van de Nederlandsche Bank de goudpariteit met den overwal zou waarborgen. Door het gewijzigd octrooi is die Bank nu bij machte om door het opleggen van een grooteren goudvoorraad, liefst in de best gangbare munt, Engelsche Sovereigns, daartoe mede te werken. Nimmer kan het echter in haar macht liggen om die goudpariteit tegenover het geheele wereldverkeer ongerept te doen blijven, wanneer de thans bestaande eenheid van muntwezen met het moederland mocht worden verbroken. Een dergelijk geval heeft in Britsch-Indië plaats gehad in het najaar van 1907 toen door het gedeeltelijk mislukken van den graanoogst en den gespannen toestand der Londensche geldmarkt, de voor Indië in den regel gunstige betalingsbalans zich in tegenovergestelden zin

wijzigde en de behoefte aan remise eensklaps onverwachte verhoudingen aannam. Van 1 sh. 4 voor zicht Londen, viel de koers op 23 Nov. tot 1 sh. 3¾ en dreigde nog lager te worden toen de Regeering ter elfder uur besloot binnen zekere grenzen goud beschikbaar te stellen, waardoor het gevaar bezworen werd. Kwam zoo iets in Nederlandsch-Indië voor bij een zilverprijs van 25 pence per ons standaard als thans, dan zoude men aldaar bij gescheiden muntregeling *f*244 te betalen hebben voor een wissel van *f*100 te Amsterdam betaalbaar. De pleitbezorgers van ,,los van Nederland op het gebied van het muntwezen'', zullen zelf wel inzien dat aan de verwezenlijking hunner droombeelden onoverkomelijke bezwaren in den weg staan.

De schrijver besluit dan ook met de verklaring: ,,Men kan ter goeder trouw met den tegenwoordigen staat van zaken weinig zijn ingenomen, maar veranderingen als thans worden aangeprezen kunnen naar mijne gemoedelijke overtuiging niet anders dan noodlottige gevolgen hebben, en wel voor Indië in de allereerste plaats''.

* * *

Drankgebruik door Inlanders. De *Nieuwe Courant* van 15 April j.l., melding makende van het voorkomende in onze April-afl. bl. 554, zegt o.a., dat het overigens genoegzaam bekend is, hoe de Inlander, ondanks het godsdienstig verbod doorgaans met zeer weinig moeite tot het gebruik — zij 't niet dagelijks maar dan toch bij voorkomende gelegenheden — van alcoholische dranken kan worden gebracht. Zeer weinigen putten uit hun godsdienstige overtuiging de kracht om zich tegen de neiging tot ,,meedoen'' te verzetten. Eigenaardig is het hieraan toegevoegde verhaal van twee zeer bereisde zonen van een aanzienlijk Inlandsch vorst der Buitenbezittingen, die zich steeds hielden aan het streng verbod van alcoholverbruik hun door hun eerwaardigen vader ingeprent, uit vrees voor diens bedreiging dat hij later in het Paradijs zou weigeren hen te begroeten. Doch diezelfde vorst, welke zoo krachtig stelling nam tegen drankgebruik, had een voornaam deel zijner inkomsten te danken aan den handel in sterken drank, waarmede de heidensche bewoners van de bovenlanden van zijn rijk vergiftigd werden. ,,En zijn zonen vonden het niet meer dan natuurlijk, voelden niets voor de ethische bezwaren tegen zulk een handel. Die lieden waren immers heidenen; hun was het gebruik van sterken drank niet verboden!''

* * *

Posso. De *Nieuwe Courant* van 16 April wijst op een brief van den zendeling Kruyt van 13 Jan. 1908 opgenomen in de op 17 Maart verschenen afl. van het *Tijdschr. v. h. Kon. Aardr. Gen.* (bl. 431), waarin deze ietwat teleurgesteld schrijft, dat sedert het ingrijpen van het gouvernement in het Posso'sche er een groote vrees over het volk is gekomen en het zich niet meer geeft zooals het is. Nu kan hij zich eerst levendig voorstellen hoe moeilijk het is een volk te leeren kennen, dat reeds heeft moeten bukken voor een andere macht. Zoo heeft de regeering terecht gemeend paal en perk te moeten stellen aan het groot aantal dieren dat op offerfeesten gewoonlijk wordt geslacht, maar de Toradja's zien daarin een blijk van onwil en dat de regeering de offers liever heelemaal niet heeft. Hierdoor houdt men vele dingen geheim en men zal het volk nooit meer zoo leeren kennen als de heeren Kruyt en Adriani dit gedaan hebben.

De *N. Ct.* acht het niet overbodig hierbij aan te teekenen, dat van een in beginsel afkeuren van het optreden van het gouvernement in Midden-Celebes hier geen sprake kan zijn, ook niet van de wijze waarop. De heeren

Adriani en Kruyt hebben zich herhaaldelijk en niet onduidelijk te dezen opzichte uitgelaten. Intusschen wordt hier nog geciteerd wat de heer Ph. C. Hofman, die den heer Kruyt tijdens zijn verlof te Posso verving, hieromtrent zegt in de *Meded. v. h. Ned. Zend.-Gen.* (bl. 443):

„Het optreden van commandant Voskuil met de zijnen komt ons werk zeer ten goede. De expeditie heeft de Toradja's uit hun slaap wakker geschud, er is een heilzame schrik onder hen gevaren. Bovenal de vrede is in de Possostreek verzekerd: vrij van Loewoe, dat allen vooruitgang tegenhield, en geen druk meer van de roofzuchtige To Napoe. Men kan zich nu vrij ontwikkelen. De expeditie is — hoe tegenstanders ook over haar mogen oordeelen — voor de Posso-streek een zegen geweest".

* * *

Exploratie Boeroe. In hetzelfde nummer van de *Nieuwe Courant* wordt de aandacht gevestigd op het officiëele bericht, dat de hulpprediker te Wai, J. H. W. van der Miesen, tijdelijk ter beschikking van den resident van Amboina is gesteld om belast te worden met een onderzoek naar den toestand der Inlandsche bevolking van het eiland Boeroe, ook in verband met eene mogelijke uitbreiding van de hoofdelijke belasting, mede ten aanzien van de inheemsche bevolking van dat eiland, en voorts met al die werkzaamheden, welke hem door dat hoofd van gew. bestuur zullen worden opgedragen in het belang van eene behoorlijke exploratie van meergenoemd eiland".

De *N. Ct.* vindt het merkwaardig dat de regeering voornemens is zich meer met Boeroe te gaan bemoeien, er een meer intensief bestuur in te voeren, en dat zij daarvoor een christelijk leeraar als pionier zendt. Zij acht dit laatste een gelukkig denkbeeld, omdat juist zulke leeraars eene bijzondere geschiktheid kunnen bezitten om het eigenlijke exploratiewerk voor te bereiden, zooals het voorbeeld van Posso bewijst. Men hoopt ongetwijfeld ten opzichte van Boeroe een uitkomst als daar te bereiken door gebruik te maken van de krachten van een hulpprediker, die — het blad moet natuurlijk veronderstellen, dat zulks met den heer Van der Miesen het geval is — bewijzen heeft geleverd de kunst te verstaan de harten der inboorlingen te winnen. Men heeft hier te doen met denzelfden hulpprediker omtrent wien het Eerste Kamerlid Hovy, op 22 Mei 1907 eenige vragen tot den Minister richtte (zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1087). Volgens een in de *N. Ct.* van 5 Mei overgenomen bericht uit de *Java-Bode* moet deze persoon buitengewone gaven voor bestuursambtenaar bezitten en is hij ter beschikking van den resident van Amboina gesteld met het voornemen hem definitief in het korps ambtenaren binnenlandsch bestuur op te nemen, wanneer zijn opdracht naar wensch is volbracht. De heer Van der Miesen is thans dus slechts in naam hulpprediker, doch feitelijk ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur.

* * *

Grondverhuur voor suiker. In de *Nieuwe Courant* van 16 April komt nog een andere quaestie ter sprake, besproken in het Bijblad van het *Archief voor de Javasuikerindustrie* van 2 Maart j.l. betreffende de al of niet bekrachtiging van grondhuurovereenkomsten ten behoeve van de suikercultuur, wanneer naar schatting meer dan één derde gedeelte der tot een dorp of gehucht behoorende sawah's gedurende den geheelen Westmoesson of een gedeelte daarvan aan den landbouw der inlandsche bevolking zou worden onttrokken en daarvan benadeeling wordt geducht van hare irrigatie- of andere belangen. De redacteur van dat tijdschrift meent dat als dit laatste niet het geval is, aan de overeenkomst niet op grond dier bepaling de bekrachtiging kan wor-

den onthouden. De *N. Ct.* toont aan dat het de bedoeling is dat, wanneer niet meer dan één derde wordt ingehuurd, de betrokken bestuursambtenaar de overeenkomst moet registreeren. Als evenwel meer wordt ingehuurd dan neemt men aan dat hierdoor nadeel kan ontstaan, doch daar het bewijs daarvan moeilijk is te leveren, heeft de ambtenaar alleen te verklaren, dat hij er beducht voor is. De *N. Ct.* vindt in verband met den driejaarlijkschen wisselbouw de beperking tot het inhuren van niet meer dan een derde der gronden niet noodig, doch nu zij er is heeft de vastgestelde regeling voor dat 1°. de besturende ambtenaar het in de hand heeft ongewenschte uitbreiding tegen te gaan; 2°. dat die macht niet zoover gaat dat daardoor de fabrieken ernstig kunnen worden benadeeld en 3°. dat deze, met een derde der gronden een vast areaal hebbende, toch in buitengewone gevallen dat areaal uit kunnen breiden. De vraag door den redacteur van het *Archief* gesteld, zou de *N. Ct.* aldus willen beantwoorden:

„Overeenkomsten, waarbij meer dan een derde van de rijstvelden van een dorp of gehucht worden ingehuurd, kunnen worden geregistreerd, doch de besturende ambtenaar behoeft dit niet te doen, mag dit zelfs niet doen, wanneer hij vreest dat door de onttrekking van zooveel grond aan den inlandschen landbouw de bevolking in haar belangen zal worden geschaad".

* * *

Het Gebouw voor de Javasche Bank te Medan, in aanbouw vindt men afgebeeld in het tijdschrift *Het Huis, Oud en Nieuw* van April 1908, waarbij tevens wordt vermeld, dat het komt aan de esplanade, op de plaats waar het vervallen militaire kampement zoovele jaren reeds een treurig aanzien gaf. Na onderhandeling met de Deli Mij., welke dit terrein in erfpacht had, slaagde de Javasche Bank er in het te verwerven, echter onder beding, dat het nieuwe Bankgebouw met het in plantsoen herschapen onbebouwde deel, een sieraad voor de stad zou worden. Het hoofdgebouw is in klassieken trant zonder afdaken, in bepleisterde baksteen opgetrokken en volgens de teekening rondom aan weerszijden der vensters met kolommen versierd, hoog uit den grond gebouwd, omdat er een sousterrein onder is, waarin het archief en de kluizen zich bevinden. De laatste zijn in beton met gewrongen pantserstaven van de firma Lips, die ook de kluisdeur en de nooddeur leverde. Door een van balusters voorziene attiek boven de muren der parterreverdieping is het dak niet zichtbaar. In het midden verheft zich een koepel. Achter dit gebouw van 17 bij 20 M. bevindt zich een binnenplaats en deze is begrensd door een conciergewoning, eveneens in baksteen doch met pannenbedekking en met buitengalerij, meer in den trant van het gewone Indische woningtype. Bovendien bestaan er plannen om het terrein, waarop deze gebouwen verrijzen, ten deele in te richten voor sportterrein met bad- en zweminrichting, tennisbanen, paviljoens, enz. Van die inrichting wordt in het bedoelde tijdschrift mede een schets gegeven, met colonnade en verdere betimmering alles in hout en een dak van atap.

* * *

Sintang. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 18 April j.l. publiceert een brief van den Europeeschen fourier L. Zwarenstein, die betrekking heeft op den aanval van Dajaks op 4 Februari 1908, waarbij de kapitein G. J. Timmer sneuvelde en genoemde fourier zwaar gewond werd. Volgens dien brief waren eenige Dajaks aan het onrust stoken in de omstreken van Sintang en was dit in den laatsten tijd aangewakkerd door het verkoopen van onkwetsbaar makende olie door een Maleier. Op 28 Jan. j.l. was er bericht ontvangen,

dat een der onruststokers zich in een huis dicht bij Sintang ophield, doch bij het omsingelen daarvan wist hij te ontkomen. Op 30 Jan. vertrok de kapitein met 28 man naar het Noorden, o.a. door den genoemden fourier vergezeld. Aanvankelijk ging alles goed, doch, na 3 Febr. in een Dajaksch huis gebivakkeerd te hebben, naderde men de plaats, waar de hoofden van den opstand waren. Men had twee dagen te voren 9 man achtergelaten om de vivres te bewaken en de kapitein was met de overigen blijkbaar voornemens het huis waarin die hoofden zich bevonden te omsingelen. Op weg daar heen viel men echter in zwaar begroeid terrein in een hinderlaag, waarbij de kapitein en 2 fuseliers sneuvelden en 3 personen gewond raakten, terwijl de vijand pl.m. 30 man liet liggen. De fourier Zwarenstein behoorde zelf onder de gewonden, doch bezat nog de noodige kracht om de dooden te doen begraven en de gewonden mede te voeren, waarna hij zonder gids — deze waren onmiddellijk bij den aanval weggeloopen — den tocht in zuidelijke richting aanvaardde. Na vier dagen marcheeren, waarin de troep zoo goed als niets kon te eten krijgen, werd de plaats bereikt, waar de vivers achtergelaten waren; daar bleken de bewakers weggeloopen, doch gelukkig was nog een bidar aanwezig, waarmede men den terugtocht naar Sintang kon aanvaarden. De schrijver zelf dankte bij den aanval zijn leven aan een schot van den inl. fuselier Kossanwidjojo, dat een hem aanvallend Dajakker neervelde, maar bekwam een lanssteek over zijn rechterhand en klewanghouwen over den rechterarm en over den ringvinger van de linkerhand, hetgeen de wijze waarop hij zijn troep bijeen hield en terug wist te voeren nog des te verdienstelijker maakt.

* * *

Grondverhuur in Djokdja. In verband met een bericht dat de *Nieuwe Courant* eenigen tijd geleden overnam uit de Indische bladen betreffende een meer gezonden grondslag, waarop thans de Europeesche ondernemingen in Djokdjakarta rusten, geeft dat blad in het nummer van 18 April j.l. eenige toelichtingen voor de lezers, die niet in bijzonderheden met Indische toestanden bekend zijn. Vooreerst wordt uitgelegd hoe in de Vorstenlanden de vorst de beschikking heeft over alle gronden en daarvan o.a. een vijfde als apanage aan zijn onderhoorigen uitgeeft, hetgeen na de heldere uiteenzetting van den heer Rouffaer in de *Enc. v. N.-I* (zie *Ind. Gids* 1905 bl. 1581) hier niet herhaald behoeft te worden. Genoeg zij het er op te wijzen dat de apanage-houders en de vorst zelf liever geld hebben dan de beslommeringen van grondbezit en daarom, gewoonlijk voor tien jaar achtereen, hun grond aan Europeesche ondernemers verhuren, tegen een jaarlijksch pacht en een geschenk bij het aangaan der huur, de zoogenaamde „bekti". Het bedrag daarvan wordt bij elke verlenging opnieuw vastgesteld.

Het is duidelijk dat zulk eene regeling telkens tot tallooze moeilijkheden aanleiding moet geven: een fabriek op zulke gehuurde gronden gebouwd kan na afloop van 10 jaar waardeloos worden als de apanagehouder weigert het huurcontract te verlengen en deze heeft hierbij een geweldig wapen in de hand, om de huursom en de bekti buitensporig te verhoogen, wetende dat de huurder, wilde hij zijn fabriek daar niet voor afbraak laten staan, toch gedwongen zal zijn toe te geven. Na lang over en weer praten is op 14 Dec. j.l. door den Sultan een besluit genomen, waarin hij er in toestemt de bestaande verhuur aan Europeanen te bestendigen. Daarbij wordt gevoegd: „In het geval dat mijn zonen, familieleden en ambtenaren het niet eens kunnen worden met de huurders omtrent de voorwaarden van een verlenging van den huurtijd, zal ik (de Sultan) mijn bemiddeling verleenen om het tot

een schikking te brengen. Bij mislukking van deze poging zal ik mijn zonen, familieleden en ambtenaren een ander stuk van gelijke gronden uit mijn eigen gronden als apanage aanwijzen.

„De bekti zal dan bedragen voor den huurtijd van 10 jaren anderhalf maal den jaarlijkschen huurschat, voor dien van 20 jaren driemaal dien huurschat".

Wie de verhoudingen kent zal begrijpen, dat het geval dat de verhuurders met de beslissing van den Sultan niet tevreden zullen zijn, wel nooit zal voorkomen en berust die beslissing bij den vorst, dan is zij thans in goede handen.

* * *

De Atjehers op Noesa Kembangan, waarvan in onze Febr-afl. bl. 248 sprake was, komen weder in de dagbladen ter sprake naar aanleiding van het feit, dat op 17 Maart niet minder dan 150 van hen waren weggeloopen, waarvan nog slechts 90 dadelijk weder door de afgezonden militaire patrouille waren opgepakt. De *Loc.* van 18 Maart wees op het gevaarlijke om deze personen op zulk een dicht bij de kust gelegen eiland te huisvesten. Het zijn geen gewone inlandsche misdadigers, doch hoofd voor hoofd mannen, die deelgenomen hebben aan het verzet tegen ons gezag, uitstekend met vuurwapenen kunnen omgaan en ons haten. Het blad vreesde een overval van Tjilatjap om zich daar van vuurwapenen te voorzien.

Volgens de *Java-Bode* is, naar aanleiding van een onderzoek door Mr. Gebel verricht, bij gouvs. besluit van 6 Maart j.l. toegestaan, dat ten behoeve van het toezicht op en de bewaking van bij de cultuur van caoutchouc leverende gewassen op het eiland Noesa Kembangan te werk gestelde dwangarbeiders zouden worden in dienst gesteld: een gevangenisdirecteur op *f*300.— 's maands en dat voor verder personeel *f*1700 's maands zou beschikbaar zijn, met dien verstande, dat de fondsen, tot dusver voor aanstelling van mandoors voor de bewaking, zouden komen te vervallen.

Of deze maatregelen reeds uitgevoerd zijn, blijkt niet, doch allen schijnen het er over eens te zijn dat aan het tot dusverre heerschende régime een einde moet komen. Intusschen ontleent het *Alg. Hbl.* van 12 April aan de *Java-Bode* eene lezing van het voorgevallene, waaruit blijkt dat het aanvankelijk bericht overdreven was. Er zoude namelijk oneenigheid zijn ontstaan tusschen den met het toezicht belasten cipier en een maandgelder bij het boschwezen, waarbij de eerste van zijn post liep en den laatsten voor de geheele zaak liet staan. „De Atjehsche veroordeelden zijn niet verder geweest dan de houtstapelplaats te Tjilatjap en waren daar feitelijk reeds in de macht der waterpolitie; terwijl zij zich gedwee naar Gladankan hebben laten terugvoeren. Intusschen is gebleken dat het meer dan hoog tijd is dat de Atjehsche heeren op Noesa Kembangan onder betrouwbaar, gedisciplineerd militair toezicht komen".

* * *

Het exploreeren van Nieuw-Guinea, waarover het laatst gehandeld is in onze vorige afl. bl. 669, zal blijkens den XIIIden brief van Pionier in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 April j.l. worden voortgezet met behulp van het bivakschip de „Zwaluw", dat als uitgangspunt zal dienen om tochten te maken langs de rivieren, voornamelijk tusschen de Oostbaai en de Digoel, omdat deze als het ware de toegangswegen tot het gebergte vormen. Bij het verkennen van haar stroomgebied zal voorloopig volstaan worden met het doen van peilingen om iets omtrent den vermoedelijken bouw van het berg-

stelsel te weten te komen. Eerst daarna kan worden nagegaan op welke wijze het centrale bergland stelselmatig geëxploreerd kan worden. Een groote moeilijkheid bij dit werk is het gemis aan tolken en gidsen en nu van deze laatste afscheid genomen wordt is een groot deel van het artikel gewijd aan de beschrijving van hen, die tot dusver als zoodanig dienst deden. Wat de taal betreft wordt in het gebied tusschen Prinses Marianne Straat en de Bensbachrivier slechts één taal gesproken en een vrij goede woordenlijst van dit Halifoersch, samengesteld door den Controleur J. Seyne Kok, met toelichtingen van den 1sten luitenant C. Schultz, is opgenomen in de *Verh. Bat. Gen.* deel LVI 4e stuk. In het tot dusver bezochte binnenland werd die taal meestal verstaan naast de eigen taal, die de bevolking er sprak, doch verder naar de zijde van de Digoel moest van tusschentolken gebruik gemaakt worden. Goede diensten bewees een Chinees van Makasser, die een 8-tal jaren geleden op deze kust gekomen was voor handelsdoeleinden en een der vrouwen uit het volk getrouwd had. Een Cerammer, die nog al wat van de inlanders gedaan wist te krijgen, was overigens een echte snoever. Merkwaardig is de opmerking dat hoe verder men kwam onder het volk, waarop de vreemdelingen (poe-anim) nog geen invloed hadden uitgeoefend, hoe meer de inlanders hun woord gestand deden. Die van de strandkampongs van Okaba tot Sanggasé bewezen uit eigen beweging diensten als gids, onder den indruk der opgeloopen bestraffing. Menigmaal gingen de lieden mede op hoop van buit en wat zij aan bedorven vleesch van kangoeroe's, krokodillen, slangen enz. verorberen, geeft geen groot idee van hun smaak.

Omtrent het vaartuig de „Zwaluw", wordt medegedeeld dat dit veranderd is in een woonhulk van 42 M. lang en 5.50 M. breed. De machinekamer is nu proviandmagazijn. De kolenruimen zijn behouden als bergplaats voor de kolen der stoomsloepen. Het geheele schip heeft een doorloopend dak van gegolfd, gegalvaniseerd plaatijzer, aan de binnenzijde met sassak bekleed. Van af den dakrand tot de verschansing kunnen enternetten gespannen worden, om onwelkome bezoekers buiten te sluiten. Boven het dek kan tusschen de beide masten een petroleum-gasgloeilantaarn, systeem Washington, geheschen worden, waardoor in het belang der veiligheid 's nachts een lichtcirkel om het schip geworpen wordt. Voor het logies van het detachement heeft men vooruit drie dekken boven elkaar. De onderofficieren en manschappen zullen huizen in het zoogenaamde aquarium, het tusschendek, voormalig passagiersverblijf, dat zoo genoemd werd omdat de patrijspoorten beneden de waterlijn liggende, uitzicht geven op het onderzeesche. Onder dit verblijf liggen de bergplaatsen voor munitie en springmiddelen, terwijl in de ledige tunnel der as spiritus en petroleum bewaard worden. Onder het campagnedek zijn drie hutten aangebracht, terwijl ook de kajuit in twee deelen verdeeld is en er midscheeps onder de brug een hut is, waardoor alle leden der expeditie een vrij logies hebben. Op de campagne wordt gewerkt, gegeten, enz. Terwijl overal gazen schermen tegen muskieten zijn aangebracht, heeft ieder persoon bovendien een hangklamboe. Voor de tochten op de rivieren kan beschikt worden over twee stoomsloepen en een paar oude kanoe's van de expeditie Lorents tot tijd en wijle plaatselijk nieuwe prauwen zijn gemaakt, terwijl aan het schip nog een stoomsloep, jol en vlet behooren. Als roeiers zullen de soldaten en de dwangarbeiders dienst doen, die daartoe flink getraind worden.

Waar men zonder gidsen voortgaat is het ook niet mogelijk de inlandsche namen van rivieren en bergen te weten te komen en zullen die voorloopig op zijn Europeesch gedoopt moeten worden. Dit geeft ons aanleiding uit de *N. R. Ct.* van 4 April nog eene opmerking over te nemen omtrent den

naam „Kasteel-rivier". Deze heet evenals de „Torpedoboot-rivier" naar eene voor haar monding gelegen eiland. Het „Kasteel-eiland" ontleent zijn naam aan den vorm, dien het van uit zee gezien vertoont, evenals het „Torpedo-eiland", welke eilanden respectievelijk op 14 Oct. 1904 en in 1902 of 1903 zoo genoemd werden.

Doch niet alleen op de Zuidkust is men werkzaam, in het *Bat. Nbl.* van 20 Maart j.l. komt een ongeteekend artikel voor omtrent eene gewapende expeditie van Fak-Fak naar het eilandje Sorong en vandaar via Salawatti naar Samatee en Sailolof. Volgens de kaart liggen de beide laatstgenoemde plaatsen respectievelijk in het N. O. en Z. W. van het eiland Salawatti, dat door de straat van Sélé van den zoogenaamden vogelkop van Noord-Nieuw-Guinea gescheiden is, en Sorong aan den oostelijken oever van die straat, nabij het vastland met de Moi-stammen in het achterland. Voor vier jaar werd daar ter plaatse een etablissement opgericht met een ontvanger der in- en uitvoerrechten, wien tevens de functies van posthouder werden opgedragen. Hierdoor kwamen de vexaties der hoofden aan het licht, waarvan er één gearresteerd en tot dwangarbeid veroordeeld werd. Na het verstrijken van zijn straftijd vluchtte hij echter en stelde zich niet meer onder het bereik van het bestuur. Van Sorong in prauwen naar den vasten wal overgestoken, leidt een boschpad in twee dagmarschen naar de Samson-rivier, doch overigens blijkt geheel Doré verstoken van verkeerswegen. Voor verkenning was die rivier door vele versnellingen onbruikbaar, zoodat men te voet verder moest en men hier niet diep schijnt te zijn doorgedrongen. Van Samatee wordt bericht, dat een 30-tal paalwoningen zich daar op het vlakke strand in twee rijen om de woning van den radja groepeeren. Naast onvervalschte Alfoeren zijn er meer beschaafde en gekleede Papoea's, die reeds meerendeels tot den Islam bekeerd zijn. Zelfs zijn er drie toko's van Chineezen. Het gezag van den radja, dat in naam het westelijk deel van Waigeoe, Batanta, Salawatti en tal van eilandjes in de straat Sélé omvat, schijnt gering. Samatee en Sailolof zijn de eenige groote kampongs op Salawatti. De zeer dun gezaaide bevolking, voor zooverre niet op de hoofdplaatsen geconcentreerd, koos zich een woonplaats in kleine nederzettingen op de schaarsche plekken, waar een hooge kustlijn eene weldadige onderbreking vormt van de moerasstrook, de overheerschende kustformatie. Men heeft er veel sagotuinen, waarvan de productie geheel in de behoefte voorziet en nog groote voorraden voor uitvoer oplevert. De tocht naar Sailolof dwars door het eiland bleek volgens de beschrijving zeer geaccidenteerd. Het binnenland, hier en daar door damar-inzamelaars bezocht, biedt overigens een beeld van doodsche verlatenheid en de bodem levert weinig op om hierin voorloopig verandering te brengen.

* * *

Het Museum voor Land- en Volkenkunde te Rotterdam beleefde blijkens het dezer dagen verschenen jaarverslag in 1907 een jaar van grooten voorspoed, waarvan de lijst der aanwinsten getuigt. Al de voorwerpen in het Museum zijn thans ingeschreven en de inventaris telde op den dag van het ter perse gaan 13,975 nummers. Van de bijzonder mooie nieuwe uitstalkasten, met hermetische sluiting staan er thans 16 naast 7 oude in de groote benedenzaal, waarmede het maximum aantal daarin bereikt is. Al die kasten zijn gevuld, doch sommige nog niet definitief, doch tijdelijk o.a. met voorwerpen van Bali, waarvan de collectie bijzonder is uitgebreid, vooreerst met hetgeen de Utrechtsche zendingvereeniging daarvan bezat (zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1272), doch verder door aankoop van een collectie, bijeengebracht door den

schilder W. O. J. Nieuwenkamp, tijdens diens tweede reis naar Bali, en eindelijk door een geschenk der Regeering, die een deel der voorwerpen door de laatste militaire expeditie medegebracht, aan het Museum afstond. Het verslag maakt melding van eenige tijdelijke tentoonstellingen, die gehouden werden, n.l. van versierde bamboe, van Roemeensche ethnographica en van een Javaansche wajang-golek, waarvan de godsdienstige achtergrond wordt aangeroerd. De vierde tentoonstelling betrof de voorwerpen van Zuid-Nieuw-Guinea, die het Museum, door welwillende tusschenkomst van den heer J. W. van Nouhuys, ten geschenke kreeg van den heer J. H. Hondius van Herwerden, gezaghebber van het gouvs. stoomschip „Valk". Merkwaardig zijn daarbij mooie dingen vervaardigd zonder behulp van ijzeren gereedschap, enz.

Aan het einde van het verslag zegt de commissie dat, waar aan het slot van het vorig met nadruk gewezen werd op het gebrek aan ruimte, zij het waardeert dat, nadat nauwelijks een jaar verstreken is, een voorstel tot uitbreiding den Gemeenteraad bereikte.

Omtrent dit voorstel geeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 April eene uitvoerige beschouwing, waaruit blijkt dat men *f*68,100 zou wenschen te besteden om eene nieuwe verdieping op het gebouw te zetten, waardoor drie nieuwe zalen aan de bestaande toegevoegd worden en de uitstallingsruimte van 900 M². op 1600 M². gebracht wordt. Hetzelfde blad van 19 April maakt nog melding van een aanwinst, namelijk eene collectie door den heer J. W. van Hille, controleur van de Afd. Aroe-, Kei-, Tenimber- en Zuidwester-eilanden, bijeengebracht.

* * *

Het jaarverslag van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden is ditmaal opgeluisterd met 10 fraaie plaatjes betreffende kleederdrachten, snijwerk en verschillende voorwerpen van Atjeh, Bali en Celebes, welke de zomertentoonstellingen in herinnering brengen, waarvan vroeger melding is gemaakt (zie *Ind. Gids* 1907 II bl. 1270 en 1748). Wat de gebouwen betreft, deze zijn, als oude woonhuizen, steeds gebrekkig ingericht voor hunne bestemming, doch het onderhoud er van schijnt weinig te wenschen over te laten en al kost het veel zorg, de directeur kan in tegenspraak met hetgeen wel vroeger, meest door buiten het Museum staande personen, werd beweerd, verklaren dat de verzamelingen in bevredigenden toestand verkeeren en dat de dienstdoende opzichters met lofwaardigen ijver waken tegen eventueele schadelijke gevolgen van vocht en ongedierte. Met betrekking tot het personeel verdient vermelding, dat in het verslagjaar twee officieren als conservator-volontair aan de inrichting verbonden waren, n.l. de oud-majoor der Genie H. W. Fischer en tot 1°. Juli 1908 de Kapitein der Inf. Ind. leger C. F. H. Dumont, waarvan de eerste voorwerpen betreffende Sumatra en Celebes en de laatste die van de Polynesische eilanden en de Samoa-eilanden beschreef. De andere conservators bewerkten o.a. catalogi; er schijnt thans hoop te bestaan, dat die van het voormalige koninkrijk Benin nu eindelijk ter perse zal worden gelegd. Onder de aanwinsten worden verscheidene geschenken vermeld, zooals de gereedschappen om gongs te maken (*Ind. Gids* 1907 II bl. 1607) en andere voorwerpen van den heer Edward Jacobson, en andere zaken. Onder de aankoopen vindt men o.a. vermeld een deel van de door den heer Nieuwenkamp te Bali bijeengebrachte voorwerpen en de door den Kapitein Veltman gedurende zijn langdurig verblijf in Atjeh bijeengebrachte verzameling. Het zou wel interessant zijn om te vernemen wat er al zoo voor zulke ethnographica betaald wordt.

* * *

Bestuursfouten in Atjeh. In den CLXsten Atjehbrief der *Nieuwe Courant* van 18 April wordt er op gewezen hoe de bevolking in de Pasei-streek, bijzonder in Kerti (Noordkust tusschen Telok-Semawé en Diamantpunt), sinds eenigen tijd voor niets meer staat, al is er een kleine minderheid, die wel beter wil. Het in dit opzicht vasthouden aan met de feiten strijdige stellingen is een der voornaamste oorzaken van den wanhopigen toestand in het Telok-Semawésche. ,,Toch werden in den jongsten tijd twee onbegrijpelijke bestuursfouten gepleegd, die noodzakelijk moesten leiden tot de jongste schrik aanjagende uitspattingen. De eerste der bedoelde fouten is — en dit is met onverholen spijt in het jongste politiek verslag erkend — het herstel in zijn ambt van den gehaten tji Bèntara c i-d e v a n t toekoe Sjamsaràh als bestuurder van Kerti. Na zijn eerste aanstelling in 1900 heeft hij in het door de energie van zijn vrouwelijke voorgangster, tjoet Nja Asiah, vrij goed bevredigde hoeloebalangschap in een jaar of zes tijds den boel van lieverlede volmaakt in het honderd laten loopen. Tot verleden jaar gouverneur Van Daalen ingreep en Bèntara ,,in het belang van orde en rust in zijn land, tijdelijk te Kota-Radja werd aangehouden''. M.a.w.: de politieke morspot werd van de Noordkust v e r b a n n e n. In zijn plaats werd de oude tjoet Nja Asiah, — die inmiddelds de h a d j j had gedaan, waarnaar de godvruchtige vrouw zooveel jaren had verlangd, — ,,als bestuurder van Kerti aangesteld. Zooals wij t. g. t. gelegenheid hadden op te merken'', zoo vervolgt de Atjeh-correspondent, ,,werd toen de toestand zienderoogen beter. Tot — dank zij zekere persoonlijke verhoudingen, die wij nog geen vrijheid hebben te bespreken, — tijdens de ,,enquête'' tji Bèntara weer met het gezag bekleed en tjoet Nja Asiah daarvan werd ontheven. Sinds is in de geheele Paseistreek en in het Edische de duivel los. Dit werd te Kota-Radja voorzien. Zoo dan ook bleek dat Bèntara ,,inderdaad voor het oelèëbalangschap ongeschikt is en hij met onzen steun in zijn gebied orde en rust niet kan scheppen, dan'' — aldus werd in het politiek verslag g e d r e i g d, waarmee wij tevens een merkwaardig staal bezitten van de ambtelijke verhoudingen in onze Oost! — ,,dan zal een voorstel worden gedaan hem van zijn ambt te ontheffen''. Aan dat alleszins verstandige voornemen is thans gevolg gegeven. Maar het was te laat om daardoor orde en rust te herstellen''.....

Een tweede bestuursfout was de interneering van een der echtgenooten van toekoe Sabön, ten huize radja Lho, wiens kampong vlak bij Telok-Semawé gelegen is, om haar man tot onderwerping te dwingen, die op 6 Mei 1907 met de leiding van een overval van het spoorwegbivak Ara-Koendo in het Edische den toestand inwijdde, zooals niemand die daar meer verwachtte. Het spreekt van zelf dat het ,,overgeven'' van zijn vrouw aan een ander hem niet zou temmen, doch dat dit geval en in het algemeen het thans gestaakte oplichten van vrouwen ,,om pressie uit te oefenen'' onnoemelijk veel onheil heeft veroorzaakt, schijnt zeker.

In den volgenden brief (*N. Ct.* 24 April) wordt medegedeeld dat bij circulaire, in Jan. j.l. in de bivaks rondgegaan, werd ingetrokken de instructie van 7 Mei 1902, dus onder het gouverneurschap van Van Heutsz uitgevaardigd. Het was artikel 12 dezer instructie, waarbij bepaald was, dat ,,in bijzondere gevallen'' — en daartoe behoort altijd het verblijf van echtgenooten en vaders bij benden — ,,de aanhouding van zich schuil houdende vrouwen en kinderen nuttig kon zijn om pressie uit te oefenen op (sic) den terugkeer der mannen''. Wat eerst aan het initiatief van autoriteiten in de onder-afdeedingen werd overgelaten, dus meestal achterwege bleef, wanneer er nadeel van verwacht werd, werd nu w e t. De correspondent spreekt van een bureaucratisch versteeningsproces met ,,quasi-geleerde ethnologische poespas''

gemotiveerd, en „stelsel-Van Heutsz" genoemd. Er mocht onder geen beding van worden afgeweken. Liep het glad verkeerd — en dat geschiedde in het Keumangan-gebied, in het Melaboesche en waar niet — men achtte zich gedekt door de instructie, die voorschreef Atjehsche hoofden en (of) hun vrouwen gevangen te zetten, om daardoor te dwingen tot inlevering van wapens en betaling van boeten bij wanlevering en tal van andere gevallen. De instructie van 7 Mei 1902, in een onzalig uur geteekend, werd het symbolum der Van Heutsz-politiek.

Te laat, met het oog op de vele aan weerszijden gevallen slachtoffers, wordt thans modereerend opgetreden, doch de correspondent hoopt n i e t te laat om nog geloof in onze goede bestuursinzichten te wekken. Nu echter de eerste ernstige poging daartoe is gedaan, door de erkenning van gepleegde fouten, is lichtzinnige critiek weer terstond gereed te fulmineeren, dat het stelsel-Van Heutsz door Van Heutsz zelf is verloochend!

* * *

Gestrengheid en humaniteit. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Mei j.l. wordt het een en ander ontleend aan eene Atjeh-correspondentie in de *Deli-Ct.*, waarin gesproken wordt over het weinige succes, dat ondanks de versterking der troepenmacht in de straks genoemde streek bij Lho Semawé verkregen is. Van eenige hulp van de zijde der bevolking is geen sprake, noch van eenig middel om haar tot aanwijzingen te dwingen. Met geld mag niet worden gewerkt en zou hier ook een slecht middel zijn, daar de bevolking vrij welvarend is. Zij moet geslagen worden; haar lust moet haar vergaan om met ons te spelen, enz. „Waar gansch de bevolking nog aan het verzet schuldig staat, is de eenige weg om er een eind aan te maken, althans een begin van het eind: rechtvaardige gestrengheid. Het is mij niet onbekend", zegt de correspondent, „doch wel onverschillig dat velen dit afkeuren, maar als bekend moet ondersteld worden, dat vroegere aanvoerders in den guerilla en bedwingers daarvan ieder op hun wijze de uiterste gestrengheid, ja zelfs wreedheid als het eenige en nog meest humane middel tot het beëindigen van den krijg hebben aanbevolen en met succes hebben gebruikt. Hoezeer ik op den voorgrond stel den plicht, dat wij als beschaafde natie den oorlog hebben te voeren, en ik toejuich, dat wreedheid, als altijd noodeloos, streng gestraft wordt, toch noem ik het onredelijk en onzedelijk voor hardheid tegenover den vijand terug te deinzen".

Het *Alg. Handelsblad* van denzelfden datum neemt die woorden in een artikel over Atjeh over en voegt er aan toe: „We kunnen niet nalaten op te merken, zonder dat iemand zich dit persoonlijk heeft aan te trekken, dat het te wenschen ware geweest, dat van den beginne krachtiger verzet ware aangeteekend tegen al die commérages, waaraan zoowel hier te lande als in Indië maar al te zeer gehoor werd verleend, ten nadeele van een der grootste belangen van Indië, zoowel als van Nederland"..... De toespeling op de beweging door de „Wekker"-artikelen in het leven geroepen is duidelijk en daarom is het niet te onpas hier op eenige verwarring van denkbeelden te wijzen. De *Deli-Ct.* correspondent geeft den indruk, te meenen, dat de bevolking op onverklaarbare wijze ons gezag in alle opzichten afbreuk wil doen en als zij redeloos handelt is er ook geen ander middel dan hard te slaan, tot haar daartoe de lust vergaat. Leest men de correspondentie van de *N. Ct.*, die boven werd aangehaald, dan was er althans in dit geval een logische oorzaak. Nu men de in Atjeh gepleegde daden zonder onderscheid tracht te verdedigen komen meer en meer verhalen omtrent de psychologie der Atjehers in omloop, wijzende op geestestoestanden, welke volgens de ge-

geven voorstelling onverklaarbaar zijn, doch waarbij gevraagd kan worden of de berichtgevers wel voldoende inzicht hadden in de feiten, laat staan in de drijfveeren (wij wijzen slechts op het verhaal van de hartelooze bruid en andere, o.a. besproken in „de vloek van het militairisme" in het *Kol. Wkbl.* van 30 April j.l.) Alzoo geen rekening houdende met oorzaken, kan hard slaan als het eenig denkbare middel worden beschouwd, maar dit behoeft dan toch volgens den correspondent van de *Deli-Ct.*, niet met wreedheid gepaard te gaan en uit hetgeen hij zegt moet worden opgemaakt, dat het straffen daarvan althans door hem wordt toegejuicht.

Wanneer men nu van alle zijden verzet ziet aanteekenen tegen wreede, onbillijke en met al onze begrippen van goed en kwaad strijdige handelingen, dan schijnt het voor onzen goeden naam als natie bedenkelijk, zulk eene beweging te karakteriseeren als gehoor verleenen aan commérages.

Intusschen zal het thans moeten blijken of werkelijk een andere politiek als onverbiddelijke en, wij mogen wel zeggen volgens den naar buiten verkregen indruk, verblinde gestrengheid de eenige weg is, die door militair beheer kan worden gevolgd. De dagbladen van 5 Mei brengen het bericht van het aftreden van den generaal-majoor G. C. E. van Daalen als gouverneur van Atjeh en zijne vervanging door den Luit.-Kolonel H. N. A. Swart, laatstelijk civiel- en militair gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden. Deze, die bij zijn optreden aldaar het geheele eiland, zooals de *Nieuwe Courant* van 5 Mei zegt, als het ware in vuur en vlam aanvaardde, heeft getoond behalve een goed oorlogsman een beleidvol bestuurder te wezen, want het gewest is nu reeds zoodanig tot rust gekomen, dat het bestuur aldaar in handen van een civiel bestuurder, den tegenwoordigen resident van Amboina, A. J. Baron Quarles de Quarles kan worden gesteld. Moge in Atjeh vooral die bestuursbekwaamheid van den heer Swart tot haar recht komen.

* * *

De strijd tegen Kloenkoeng op Bali. Terwijl uit een regeeringstelegram in de *Staatscourant* van 15 April bleek, dat bij ongeregeldheden in Kloenkoeng één officier en negen minderen, waaronder één Europeaan zwaar gewond werden en dus het verloop der gebeurtenissen aldaar niet zoo rustig plaats vond als men blijkens het vermelde in onze Maart-afl. bl. 400 verwachtte, is ten slotte ook hier de strijd met den ondergang van het vorstenhuis door middel van een poepoetan geëindigd, op de wijze waarop Badoeng in 1906 was voorgegaan (zie *Ind. Gids* 1906 II bl. 1748).

De *Nieuwe Courant* van 19 April had reeds vermeld, dat Kloenkoeng een staatje is in het Zuidoosten van het eiland, dat onder de overige een zekeren (overigens nominalen) voorrang bekleedde, terwijl de vorst den titel voerde van Dewa Agoeng van Bali en Selaparang (Lombok). In den tijd van spanning, welke aan de expeditie van 1906 tegen Badoeng en Tabanan vooraf ging, speelde hij een eenigszins dubbelzinnige rol, doch sedert kwam een nieuw contract met hem tot stand, waarvan een der voornaamste bepalingen betrekking had op de overneming der tot dusver door den vorst geheven rechten op opium. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 April weidt meer uitvoerig over dit contract uit, waarbij feitelijk alle macht van den vorst verloren ging, afstand van een paar enclaves werd geëischt, die vroeger deel uitmaakten van het landschap Mengwi (in 1891 door de buren verdeeld, zie *Ind. Gids* 1906 I bl. 837) en verder slechting van alle versterkingen en inlevering van alle geweren. De vorst maakte vele bezwaren en was vooral tegen het in persoon overkomen naar Gianjar, waar de regeeringscommissaris, de

heer Liefrinck, hem met den Ass.-Resident wachtte. Eerst op 17 October 1906, een halven dag voor het verstrijken van den verleenden bedenktijd, verscheen de Dewa-Agoeng en maakte toen geen verdere bedenkingen tegen de onderteekening. Dat er na dien tijd een wrok bij dit hoofd bestond kan wel als zeker worden aangenomen. De aanslag op zijn inkomsten door de invoering van de opiumregie heeft bij hem blijkbaar den emmer doen overloopen. Bedoelde officier, de 1ste luitenant N. R. Haremaker, sneuvelde toch bij den overval van een opium-verkoopplaats, bij welke gelegenheid een poerie te Gelgel op 16 April werd genomen, welke plaats tusschen de hoofdplaats en de zee is gelegen. Men voorspelde reeds dat het met Kloenkoeng opnieuw tot een conflict zou komen en dat de vorst het voorbeeld van de twee op grootsche wijze gesneuvelde broeder-vorsten van Badoeng en Tabanan zou willen volgen. Dit is thans gebeurd. Reeds op 29 April werd van regeeringswege geseind, dat Kloenkoeng na gering verzet genomen was en de vorst met de voornaamste landsgrooten sneuvelde, terwijl onzerzijds geene verliezen werden geleden.

In een ander aan Marine gericht telegram werd nog gemeld, dat het Nederlandsche eskader Kloenkoeng beschoot en een landingsdivisie debarkeerde. Dit vult, zegt de *N. Ct.* van 30 April het andere bericht aan ,,en doet zien, dat dezelfde taktiek is gevolgd als bij de onderwerping van Badoeng en Tabanan in September-October 1906. Het overweldigend en zeer juiste geschutvuur der schepen verlamde elk verzet, en de vorst — verlaten door zijn volk — slechts omringd door zijn onmiddellijke omgeving, een 200-tal volgelingen, w.o. vrouwen en kinderen, offerde zich en de zijnen in een hopeloozen poepoetan''. Het *Vaderland* van 30 April zegt nog: ,,Een eigenaardig verschijnsel die wanhopige aanval van zich ten dood gewijden, iets speciaals van de hoogere casten der Balische bevolking, een uiting van het Hindoeïsme, die niet nalaat bewondering te wekken''.

* * *

Een nieuwe Indische petroleum ordonnantie. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 15 April bespreekt de wijzigingen welke in de *Javasche Courant* van 17 Maart j.l. zijn opgenomen met betrekking tot de in Staatsblad 1906 No. 143 afgekondigde Petroleum-ordonnantie. De Ind. Regeering heeft deze laatste niet alleen gewijzigd maar ook aangevuld met voorschriften, die betrekking hebben op het vervoer en de verpakking van petroleum en ander licht-ontvlambare stoffen. Het vervoer van verpakte benzine zal daardoor op gewone vrachtbooten vrijwel zijn uitgesloten. Op de schepen, die deze in blikken of drums vervoeren, moeten de ruimen, waarin de benzine vervoerd wordt, aan voor- en achterzijde begrensd worden door waterdichte schotten en van boven gasdicht zijn afgesloten met afvoer dier gassen minstens 6 M. boven het opperdek. De ruimen moeten van machine- en ketelruim zijn afgescheiden door twee op niet minder dan 30 c.M. van elkaar evenwijdig geplaatste ijzeren of stalen schotten, de tusschenruimte met water gevuld (zoogenaamde cofferdams). Voor gewone verpakte petroleum worden deze laatste niet vereischt, doch wel gasdichte afsluiting der luiken. Uit de voorschriften omtrent de verpakking blijkt, dat de Indische wetgever die in drums blijkbaar veiliger acht dan die in blikken.

* * *

Verwikkelingen van China met Japan. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Maart j.l. wijdde een hoofdartikel aan het Tatsoe-Maroe-incident (zie onze April-afl. bl. 535) waarbij er op gewezen wordt dat Japan zoowel als

China aan de vredes-conferenties hebben deelgenomen, dat zij zich verbonden in geval van ernstige oneenigheid of geschil, alvorens hun toevlucht te nemen tot de wapenen, de goede diensten of bemiddeling van één of meer vriende mogendheden in te roepen. Het onderhavige geschil was zeker bijzonder vatbaar voor arbitrage. Vrees voor overmoed bij het Japansche volk, minder dan bij zijne regeering begint een vrij algemeen verschijnsel te worden en Markies Ito moet erkend hebben, dat zijn landgenooten het niet al te nauw nemen met de uitoefening hunner verplichtingen jegens vreemdelingen. Van te meer belang kon het daarom geacht worden, dat de regeering bij deze gelegenheid eens een mooi navolgenswaardig voorbeeld had gegeven. Nu dit niet is geschied, kan China's onderwerping aan de gestelde eischen niet anders den verbittering bij die mogendheid geven en haastige versterking van leger en vloot aan beide zijden.

Van die verbittering, nog aangevuurd door een demonstratieven tocht van zes Japansche oorlogsschepen langs de Chineesche kust, is het gevolg geweest eene algemeene boycotbeweging tegen Japansche goederen. De centrale regeering vermag niets tegen deze in alle opzichten ordelijke en wettige beweging. Ook te Hongkong wordt zij krachtig bevorderd. De Chineezen teekenen overal een stuk, waarbij zij zich verbinden tot medewerking op straffe van 200 dollars voor elke overtreding, het aanplakken van hun eigen naam en die van hun vader en grootvader aan de openbare straat als verraders en schrapping als lid van hun gilde.

Uit de *N. R. Ct.* van 26 April blijkt, dat de boycot zich ook buiten China doet gevoelen. Dezer dagen vertrok een Japansch vaartuig uit Sidney naar een Chineesche haven, diltmaal met geen enkelen Chineeschen passagier en niet één enkel Chineesch stuk vrachtgoed. Zelfs blijkt uit een aan het *Alg. Hbl.* gericht telegram, dat de Chineesche handelaren op Java zich bij van Canton uitgaande beweging hebben aangesloten. Te New-York zou in gezaghebbende kringen geloofd worden, dat indien de Chineesche regeering de anti-Japansche boycot-beweging niet spoedig onderdrukt, Japan aan China den oorlog zou moeten verklaren, wegens de schade daardoor ondervonden. Volgens een bericht uit Shanghai aan de *Morning Post*, opgenomen in het *Vad.* van 30 April, gaat China drie nieuwe eskaders vormen, elk bestaande uit een twaalftal schepen, waarvan de kosten te bestrijden uit belastingen, te heffen in de aan zee grenzende provincies. Tegelijk leed Japan een gevoelig verlies door het ongeluk aan het opleidingsvaartuig Matsoesjima overkomen, dat op de hoogte der Pescadores zonk door ontploffing van een projectiel en waarbij een aantal officieren, adelborsten en manschappen het leven lieten. Zooals in de *N. R. Ct.* van 2 Mei vermeld wordt, was dit schip met twee andere een jaarlijksche gast van Nederlandsch-Indië, waar het oefenings-eskader o.a. in 1906 te Tandjong Priok hartelijk werd ontvangen, toen vijf Nederlandsche oorlogsschepen daar aanwezig waren. Ook in 1907 en 1908 werd Priok aangedaan. Het was op de terugreis van dit laatste bezoek, dat het ongeluk gebeurde.

* * *

De Raad van Justitie te Medan is nu in werking, doch blijkens de in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 en 26 April overgenomen berichten had men nog gebrek aan advocaten. Eén, die was toegelaten, was ziek, een ander had nog geen beschikking op zijn request en er is toen volgens de *Sumatra-Post* in minimalen tijd beslist over de toelating van een t ij d e l ij k advocaat. Met betrekking tot het uitblijven van die beschikking, teekende dat blad aan dat men uit het oog verliest, dat daarmee niet alleen het belang van den

requestrant wordt geschaad, maar ook dat der justiciabelen in het ressort van den Raad, daar indien de beschikking ongunstig ware, zeker wel een advocaat van elders zich daar zou zijn komen vestigen. Volgens latere berichten is de benoeming van den bewusten advocaat toch gevolgd. Doch wat in deze de aandacht trekt is, dat men voor dien Raad dus blijkbaar niet zonder eene dergelijke rechtskundige hulp kan procedeeren. Bij de behandeling der Ind. begrooting voor 1907 (Hand. 1906-'07 bl. 310-311) heeft de heer de Savornin Lohman gewezen op het bezwaar, dat bij de instelling van dit lichaam het residentie-gerecht te Medan zou verdwijnen, eene rechtbank waarbij de procedure veel eenvoudiger is en geen advocaten of procureurs noodig zijn. Minister Fock antwoordde daarop, dat bedoeld residentie-gerecht was ingetrokken, omdat anders de Raad van Justitie te weinig te doen zou hebben. De noodzakelijkheid werd echter gevoeld voor kleinere zaken een eenvoudige procedure te houden. Deze zou voor zaken tot *f*500 voortaan op dezelfde eenvoudige wijze in stede van bij het residentie-gerecht, plaats hebben voor den raad van justitie, op gelijke wijze als dergelijke zaken door den raad van Makassar berecht worden. Naar men ons mededeelde schijnt van dit laatste bij de definitieve instelling niets te zijn gekomen.

* * *

De belasting-invoering ter Sumatra's Westkust, die zooals uit de telegrammen blijkt niet zonder verzet plaats heeft, wordt door de *Nieuwe Courant* van 30 April in een hoofdartikel besproken. Na gewezen te hebben op den aard der bevolking en de lange jaren dat de zaak in de pen is, wordt het eenvoudigweg onzin genoemd dat, gelijk de Indische bladen melden, de bevolking door de overhaaste invoering der belasting de eigenlijke bedoeling van het Gouvernement niet zou hebben kunnen begrijpen en daarin de reden van het verzet zou zijn te zoeken. Waarschijnlijk is wel dat zij verbaasd is over het feit, dat de regeering nu eindelijk ging doorzetten en mogelijk dat zij met dat verzet, waarvoor men zich zoolang bevreesd toonde, nog meende haar tot den terugtocht te kunnen nopen. Nog wordt gemeld dat de volkshoofden klaagden over het verwaarloozen van de adat, om over de zaak vooraf besprekingen te houden en dit schijnt werkelijk achterwege gebleven. Dit *kan* een groote fout zijn geweest en als zij begaan is uit misplaatste zuinigheid om het recht op den eersten termijn der belasting niet te verspelen, dan zou inderdaad om een klein gewin eene monsterachtige onhandigheid zijn bedreven. Deze drijfveer kan de *N. Ct.* nu al het voorafgegane moeilijk aannemen. De quaestie wil zij als volgt stellen. Eh moet een zeer impopulaire belasting worden ingevoerd; er kan van geen terugtreden sprake zijn. Verzet, zij het dan ook lijdelijk, is stellig te verwachten (reeds door Controleur Lulofs in dit tijdschrift voorspeld). Men kan nu de beraadslagings comedie doen plaats hebben, die tot geen resultaat en eindelooze betoogingen zou leiden, of men kan de bevolking stellen voor een *fait accompli*, juist genoeg tijd latende voor de eenvoudige en duidelijke uitlegging van de bijzonderheden van een maatregel, welke haar reeds in beginsel genoegzaam bekend was. Aldus beschouwd is er voor het snelle optreden der regeering eene meer rationeele verklaring.

Hoogst noodlottig zou het blad het vinden wanneer in het stadium, waarin de zaak thans verkeert, in Nederland, b.v. in de Volksvertegenwoordiging, dingen werden gezegd, welke bij de Maleische bevolking de meening zouden kunnen vestigen, dat men het hier met haar eens is. Geen flinker steun kunnen de aanstokers van het verzet verlangen dan dergelijke woorden van

afkeuring over het bestuur, naar Padang geseind en door de plaatselijke bladen onder de bevolking gebracht.

* * *

De tempel-ruïnes op het Diëng-plateau. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 April nam over wat de heer W. H. C. Doorman schreef in de *Java-Bode* over den voortdurenden achteruitgang van deze bouwvallen. Waar Junghuhn in 1842 nog een 9-tal staan gebleven ruïnes zag, zijn er nu nog slechts zeven. Waar de natuur door haar plantengroei en de menschen door het bezigen der tempelsteenen voor hun muurtjes en gebouwtjes zich beijveren om het sloopingswerk te bevorderen, mag men vragen wat er over veertig of nogmaals zestig jaren nog over zal zijn van deze Hindoe-kunst. De schrijver moedigt aan tot een bezoek aan het Diëngplateau en van zelf zal bij velen belangstelling ontstaan voor deze nu nog weinig gekende bouwvallen. Nu met vreugde geconstateerd wordt dat de regeering gelden toestaat voor de tempels in de Progo-vallei, o.a. zestig duizend gulden om van den Boroboedoer te behouden wat nog te redden valt, vraagt de schrijver ook eenige duizenden voor het behoud der bouwvallen van de Tjandi Ardjoeno (een groep van 4 tempels), van de Tjandi-Darawati, de Tjandi Gatoethadja en de Tjandi Werbodoro (of Bima) en ware hij niet bevreesd te veel te vragen, dan vroeg hij nog enkele duizenden meer om ook op de overgebleven fundamenten weder op te bouwen wat mogelijk is van de daar voor het grijpen liggende steenen, terwijl alle beeldhouwwerken, die verspreid liggen of ambtelijke woningen en pasangrakans versieren, verzameld en herplaatst moesten worden.

* * *

Olifantenverdelging. Zooals in het *Vaderland* van 3 Mei en andere Nederl. bladen uit de *Sumatra Post* wordt overgenomen, vestigt een Serdangsch lezer de aandacht op de groote hoeveelheden wijfjes-olifanten, welke in die afdeeling en elders in de residentie geschoten worden en vraagt of van overheidswege niets tegen deze noodelooze verdelging wordt gedaan. Hij begrijpt niet hoe men behagen kan scheppen in een jacht, waarbij men met z'n zessen of achten er op uittrekt en dan onder een snelvuur een paar van die arme dieren laat bezwijken. Soms zijn de helft dier geschoten dieren wijfjes.

Hij vreest dat de op Sumtatra toch al gedecimeerde olifanten spoedig zoo goed als geheel zullen worden uitgeroeid. Ook de *Sum.-B.* wijst er nogmaals de regeering op en tevens op het ter Oostkust meermalen bewezen nuttig gebruik, dat van olifanten bij materialentransporten op landelijke ondernemingen kan worden gemaakt.

* * *

Mr. J. W. T. Cohen Stuart †. Op den 4den Mei j.l. overleed te 's Gravenhage op 53-jarigen leeftijd de oud-Directeur van Justitie Mr. James William Theodoor Cohen Stuart, die een eervolle Indische loopbaan achter den rug had. In 1876 was hij als derde commies bij de Alg. Secretarie in dienst getreden, doch, hoewel reeds een jaar daarna tweede commies, vroeg en verkreeg hij eervol ontslag uit den dienst om zich te Semarang te vestigen, volgens het levensbericht in de dagbladen om op te treden als advocaat en procureur bij den Raad van Justitie aldaar, doch als men nagaat wat in de *Indische Gids* van 1880 (I bl. 656 en II bl. 433) is vermeld, dan is blijkbaar de hoofdreden geweest, dat deze energieke en begaafde persoonlijkheid zich een carrière in de journalistiek hoopte te maken en optrad als hoofdredacteur

van de *Locomotief*, van welk blad hij na drie jaar, op 14 Jan. 1880, afscheid nam. Hij ging toen over bij de *Samarangsche Courant*, die met 1 Febr. 1880 den titel van *Het Indisch Vaderland* aannam. Als redacteur schijnt hij de bestrijding der toen pas ingevoerde patentbelasting door den Samarangschen handel krachtig veroordeeld te hebben en zijn ontslag bij de *Locomotief* werd zelfs door sommigen daaraan toegeschreven. Het feit dat hij in 1887 weder bij de A. S. terugkeerde, bewijst dat hij op journalistiek terrein niet gevonden heeft wat hij dacht en dat men in regeerings kringen, bij gebrek aan geschikt personeel, ondanks zijn zoo vroegtijdig verlaten van 's lands dienst, daarin geen bezwaar heeft gezien om deze uitnemende kracht opnieuw daaraan te verbinden en wel dadelijk in den rang van referendaris. In 1893 trad hij op als gouvs. Secretaris en in 1903 als Directeur van Justitie. Van zijn hand verscheen blijkens het *Vaderland* van 4 Mei o.a. een geschiedkundige toelichting van de wording der Ned.-Indische wetboeken, in het bijzonder van het B. W., het W. v. K., de algemeene bepalingen van wetgeving en de overgangsbepalingen, zoomede van de in die wetboeken successievelijk aangebrachte wijzigingen.

„Het land verliest in den overledene een trouwen, talentvollen dienaar, familie en vrienden zien een waarlijk goed en edel mensch uit hun midden gaan".

* * *

Economische Geographie. In de vergadering van 17 Jan. 1908 van de Vereeniging „Moederland en Koloniën", hield Dr. H. Blink een voordracht over de „Beteekenis der economische geographie voor het bestuur en het optreden in Nederlandsch-Indië", waarvan een overzicht is opgenomen in het tijdschrift *Vragen van den Dag*. Daarin komt echter niet voor het ter vergadering gehouden debat, dat afgedrukt is achter den door die vereeniging aan de leden rondgezonden afdruk. Deze nieuwe wetenschap is volgens den schrijver onmisbaar voor ieder, die in de maatschappij met succes wil optreden en handelen en wordt op de volgende wijze ingeleid. „Het doel van alle actief optredende bewoners der aarde is om economische producten voort te brengen, d.i. producten die ruilwaarde bezitten. Om economisch te kunnen voortbrengen zijn overal noodig: *a. Een geographisch milieu*, dat de grondstoffen, enz. levert, en *b. Actieve bewoners*, ten einde de elementen in dit geographisch milieu aan te wenden tot productie"..... Vervolgens wordt een schema gegeven van alle factoren, die in deze beide rubrieken van invloed zijn en de kennis van een en ander vormt de „Economische Geographie". Leest men een en ander als niet-aardrijkskundige dan valt het eerste, zoo lang wij hier op aarde zijn, niet tegen te spreken, doch schijnt met betrekking tot het tweede ook de volkenkunde zich even onmisbaar te mogen rekenen als de aardrijkskunde (zie onze Maart-afl. bl. 384). Te zamen drukt deze beschouwing uit dat wij evenals bij alle verschijnselen bij de voortbrenging ons geheel te houden hebben aan het causaal verband. In dit licht is het dan echter ook wenschelijk het verleden te beschouwen en dan is er aanleiding op de geleverde critiek over hetgeen het voorgeslacht deed iets af te dingen. In de eerste helft der 19de eeuw gaf ons optreden in Indië volgens den schrijver het bewijs, dat de Nederlandsche regeering nog niet doordrongen was van de waarheid, die de ervaring geleerd had(?) en laakt hij de uitvoering van het cultuurstelsel, de kunstmatige protectie van den handel en de oprichting der Handelmaatschappij. Onvoldoende kennis der economische toestanden in de gewesten van onze bezitting zou oorzaak geweest zijn van zoovele sombere bladzijden in onze koloniale geschiedenis, enz.

Terecht kwam de heer C. Versluys in het debat tegen zulke voorstellingen op en wees op den toestand van ons vaderland in de 18de eeuw, den invloed van den Franschen tijd, enz., die ons destijds beletten om al ware er ook nog zooveel kennis van land en volk geweest, direct te handelen zooals de heer Blink meent dat noodig was. Inderdaad gelooven wij dat deze spreker hier het zwakke punt der lezing aanwees. Als men zich de kolossale moeilijkheden voorstelt waarvoor men bij het optreden van Koning Willem I geplaatst was, bij de taak om ons land weder op de been te helpen en Indië te organiseeren, dan schijnt het nutteloos zulke opmerkingen te maken, doch leerzamer om de logische, causale ontwikkeling der gebeurtenissen van destijds na te gaan.

* * *

Inlandsch personeel bij de Marine. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 April komt een hoofdartikel voor over het personeel der Marine, waarin gewezen wordt op de toenemende moeite die men heeft om dit met Europeanen voltallig te houden. In de laatste 10 jaren is men er op bedacht geweest meer werk te maken van de vorming van inlandsche schepelingen en door de positie en de vooruitzichten van deze menschen te verbeteren, tot eene gedeeltelijke vervanging van Europeanen door inlanders te kunnen overgaan. Zoo zijn de Europeesche stokers — geen werkman zijnde — op de schepen der Indische militaire marine allen vervangen door inlandsche stokers en heeft men ook op het Nederlandsch eskader in Oost-Indië dezen maatregel, voor zoover mogelijk doorgezet. Het resultaat er van is uitstekend. Met de vorming van inlandsche matrozen gaat het niet zoo vlot omdat jaren lang, toen de positie der inlandsche stokers in soldij en rang zoo aanmerkelijk verbeterd was, de reeds in dienst zijnde matrozen er de voorkeur aan gaven om te teekenen als stoker. Maar men is ook met de matrozen op den goeden weg, en in April 1907 is o.m. bepaald, dat op de pantserdekschepen 18 Europeesche door 18 inlandsche matrozen werden vervangen. Het verwondert den schrijver daarom dat men tot nu toe, met uitzondering van een zeker aantal inlandsche koks en hofmeesters, de Europeesche ambachtslieden en baantjesgasten (te zamen 650 à 700) niet zooveel doenlijk door inlandsche functionarissen heeft trachten te vervangen. Toch is het juist dit personeel, dat de hoofdoorzaak is van het voortdurend verminderen van het matrozenpersoneel, dat daardoor een voortdurende aftapping ondergaat, veel grooter dan de mogelijke aanvulling. Voor de verdere uitwerking van dit denkbeeld en de aanbeveling om van de 220 man die als zoodanig in Indië dienen er 140 door inlanders te vervangen, wordt overigens naar het opstel verwezen.

* * *

Jaarmarkt te Kota-Radja. Bij een telegram uit Batavia dat honderdduizend Atjehers deze jaarmarkt bezochten en dat er een vroolijke drukte, zonder dissonant, heerschte, teekent de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 April aan, dat het plan om dit jaar te Koetaradja een jaarmarkt te houden is uitgegaan van den gouverneur Van Daalen. Het hoofddoel was de cultures in dit gewest tot hooger peil te brengen; er zou tevens aan verbonden worden een veetentoonstelling en een van nijverheid en kunstnijverheid, waarvoor men ook bijdragen uit Tapanoelie en Sumatra's Westkust verwachtte. De commissie van voorbereiding stond onder voorzitterschap van den Assistent-Resident J. H. Morbeck; behalve eenige officieren en burgers, hadden er eenige Atjehsche grooten en de Luitenant-Chinees zitting in. Waar vroeger

het Atjehsche volk uitmuntte op het gebied van kunstnijverheid, weefindustrie, wapensmeedkunst, enz., daar is in de roerige jaren, die het medemaakte, geen vooruitgang geweest en een jaarmarkt en tentoonstelling zullen zeker medewerken in dit opzicht de gaven van het volk tot grooter ontwikkeling te brengen. Dat die markt door een groot aantal Atjehers bezocht is en dat er een vroolijke stemming heerschte geeft weer eens stof tot tevredenheid na alle ongunstige berichten in den laatsten tijd.

* * *

Knoopen doorhakken. In het *Alg. Handelsblad* van 6 Mei, wordt gesproken over de bezwaren gerezen tegen de wetsontwerpen tot wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet en van het Indische Regeeringsreglement. Het was het blad een teleurstelling kennis te nemen van het advies van Mr. N. G. Pierson in het *Ind. Genootschap* op 18 Febr. j.l. Dat deze zoo aan het budgetrecht der Kamers vasthoudt wordt „die alte Geschichte" genoemd. Als Indië als pupil geleerd wordt op eigen beenen te staan, is een voogdij niet noodig. In tegenstelling met Mr. Pierson acht het blad het denkbeeld meer dan rijp en zijn toepassing een dringende eisch van den tijd. Het dringt dan ook op een spoedige behandeling en afdoening aan.

* * *

Bezwaren tegen de personeele belasting worden besproken in het *Vaderland* van 25 April, op grond van de ontstemming, die in Indië heerscht, wegens oogenschijnlijk ernstige ongelijkmatigheden. Voor een eenvoudigen tentwagen met twee paardjes moet evenveel betaald worden als voor een automobiel, n.l. acht-en-veertig gulden 's jaars, terwijl laatstbedoeld voertuig zeker het tienvoudige waard is. Een te Bandoeng gevestigde vereeniging „Insulinde" richtte zich per request tot de regeering en zeide o.a., dat waar *f*20 voor een paard, *f*36 voor een rijtuig en *f*12 voor een rijwiel geëischt wordt, het voor ieder weldenkende onmogelijk is om niet te komen tot de onderstelling „dat de Regeering bij het ontwerpen dezer verordening slechts de belangen der schatkist in het oog heeft gehouden".

Als men let op de in Indië meestal gebruikte voertuigen en paarden, vergeleken met de Europeesche, daar schijnt het inderdaad onbillijk een zelfden maatstaf aan te leggen. De minder met aardsche goederen gezegenden worden daardoor relatief zwaarder belast dan de in betere omstandigheden verkeerenden en het is voor belangstellenden volgens het *Vad.* te hopen, dat behalve de vereeniging Insulinde nog vele anderen hun stem zullen doen hooren.

* * *

Tegen het opium in China. In het *Vaderland* van 24 April wordt een besluit van de Waiwoepoe te Peking vermeld, dat in de officieele courant is afgekondigd en in zake den opiumhandel na overleg met den Engelschen gezant genomen is. China neemt het gemiddelde uitvoerquantum van Britsch-Indische opium thans aan op 51,000 kisten. Vanaf 1908 wordt die hoeveelheid jaarlijks met 5100 kisten verminderd, zoodat na 10 jaar de uitvoer naar China geheel ophoudt. China zal te Calcutta een commissaris benoemen om toezicht te houden op den opiumverkoop; van of naar Hongkong is geen opium uit- of invoer geoorloofd, enz.

Volgens een ander bericht in het *Alg. Handelsblad* van 2 Mei zou op 22 Maart een edict zijn uitgevaardigd tegen het opiumverbruik. Nu Engeland

toestemt in de vermindering van invoer, is het oogenblik gekomen, dat het Chineesche volk toonen moet zich van dien vloek te kunnen bevrijden. Den ministers van binnenlandsche zaken en financiën wordt opgedragen een onderzoek in te stellen naar de nu reeds verkregen uitkomsten van de gegeven voorschriften, terwijl aan de gouverneurs wordt gelast streng toe te zien op de nakoming daarvan en om wijders na te gaan op welke wijze het best de papavercultuur en het opiumverbruik in hunne bestuursressorten kunnen worden verminderd.

Hoe moeilijk het is in deze het iedereen naar den zin te maken, blijkt uit hetgeen het *Kol. Weekblad* van 16 April over Engelands toegeven in deze zegt, nu de staking van den Britsch-Indischen opiumhandel op een verlies voor dat land van £200,000 wordt geschat: ,,Het valt makkelijk mooi weer spelen in Engeland op eens anders kosten. In Indië zouden van die £200,000 weer heel wat hongerlijders kunnen worden gevoed, die nu maar naar de andere wereld moeten verhuizen omdat Engeland het gekleed vindt het Chineesche experiment te steunen, dat misschien op niets uitloopt''. Afgescheiden van het feit, dat die winst door bepaalde landbouwers en handelaars genoten, den hongerigen toch niet ten goede komt en kan teruggewonnen worden door zich op andere cultures of handel in andere zaken toe te leggen, schijnt ons deze tirade van Europeesche zijde nog al cynisch en is het zeker onbillijk om als China het goede wil, daarover zoo geringschattend te spreken.

* * *

De gezindheid en plannen der Chineezen op Java zijn door de *Locomotief* van 21 Maart j.l. uitgevorscht door middel van een vraaggesprek met een der meest ontwikkelde en voornaamste voormannen der ,,Hak-boe-tjong-hwe'' (,,hak-boe'' = onderwijszaken en ,,tjong-hwe'' = algemeene vereeniging). Daaruit blijkt in hoofdzaak dat deze een federatie is van de over geheel Java verspreide onderwijsvereenigingen, die allen den naam ,,Tjong-hwa-hwe-kwan'' dragen. Behalve de bevordering van het Chineesche onderwijs, hebben zij ten doel om daardoor de leer van Confucius onder de Chineezen in N.-I. te verbreiden. Daar die leer tegenover die van Lao-tse ongeveer staat als socialisme tegenover individualisme, mag men er ook eenige staatkundige beteekenis aan hechten, doch volgens den zegsman alleen eene zuiver theoretische. Met politieke propaganda houden die schoolvereenigingen zich niet op. De eerste Tjong-hwa-hwe-kwan werd in 1899 opgericht en stond niet onder invloed uit China, doch later is op de denkbeelden er van ingewerkt door een zekeren Khong-Yoe-Wi, een ondergeschikt ambtenaar, die in China als propagandist der hervormingspartij op last der Keizerin-weduwe was ter dood veroordeeld [1]), doch die door bijzondere hulp, waaraan de keizer zelf niet vreemd was, ontvluchtte en een korten tijd op Java heeft vertoefd. Hoewel hij veel belang stelde in de Java'sche Tjong-hwa-hwe-kwan, acht de zegsmans toch zijn invloed daarop zeer gering. Wat nu de twee uit China gezonden onderwijs-inspecteurs betreft, de Chineezen op Java wenschten hun onderwijs zoo in te richten, dat hun kinderen wellicht later in de Chineesche ambtenaarswereld eene plaats zouden kunnen veroveren en daarvoor de voorlichting van Chineesche onderwijs-inspecteurs. Men zond er twee, één uit Canton, namelijk Khong-Yoe-Wi en één uit Hokkian (daar veel Hokkian-Chineezen op Java gevestigd zijn). Daar de kasmiddelen slechts veroorloofden er één te betalen, verklaarde de Chineesche regeering toen de beide inspecteurs voor haar rekening te willen nemen.

[1]) Vergelijk *Ind. Gids* 1906 I blz. 728—729, waar van Kang-Yoe-Wei gesproken wordt.

Dit schijnt zonderling omdat Khong-Yoe-Wi ter dood veroordeeld was, doch de zegsman meende, dat men zich daar ginds misschien zijn geschiedenis niet meer herinnerde of wel dat de partij van het behoud niet van de zaak heeft afgeweten. Dat men de Nederlandsche regeering niet om geld vroeg wordt verklaard uit de onderstelling, dat deze weinig sympathie voor het Chineesche onderwijs gevoelde.

Wat de geheime genootschappen der Chineezen betreft mag het bestaan daarvan niet in verband gebracht worden met de Chineezen-politiek der N.-I. regeering. Leden er van komen onder alle standen voor.

De Chineezen streven alleen naar opheffing hunner grieven, namelijk het passenstelsel, de rechtspraak, het opsluiten in bepaalde wijken en de vexaties der lagere politie-beambten. Als deze werden weggenomen, zouden maar weinigen om gelijkstelling met Europeanen vragen. Wel zijn er meer nationalistische gevoelens onder de Javaansche Chineezen verbreid, doch daaruit mag niet besloten worden tot een wensch naar invloed van China op den gang van zaken in N.-I. Er is misverstand ontstaan door een toevallige samenloop van omstandigheden. Terzelfdertijd dat de van China uitgaande taalbeweging zich ook in N.-I. baan brak, werden de Chineezen door intrekking van de opium- en van de pandhuisverpachting gedwongen om 1°. voor hunne kinderen naar een andere toekomst uit te zien en 2°. nieuwe wegen te zoeken voor de aanwending van het vrijgekomen bedrijfskapitaal. Duizenden en duizenden jonge Chineezen moesten op andere wijze hun brood trachten te verdienen; vandaar die pogingen om zich te bekwamen voor eenig ambt in China, terwijl de noodzakelijkheid tot verplaatsing van het bedrijfskapitaal er velen toe bracht hun geld in scheepvaartondernemingen en spoorwegen te steken, hetgeen verklaart waarom de Chineesche spoorwegagenten op Java een aanmerkelijk deel van het benoodigde kapitaal konden plaatsen.

Met betrekking tot de hoofdgrief, de beperking der bewegingsvrijheid op Java, zou het onbelemmerd verkeer van Chineezen niet een ramp maar een zegen zijn, want aan de uitbuiting van inlanders door hun eigen landgenooten en andere Oosterlingen zou een einde komen als de Javaan door algemeene concurrentie onder minder bezwarende lasten geld kon opnemen. Ook is de Chinees van huis uit landbouwer en zeer geschikt woeste gronden te ontginnen en zou door zijn voorbeeld wellicht den Javaanschen landbouwer tot intensiever arbeid aansporen.

Op het gebied der rechtspraak wenschen de Chineezen onder het strafrecht der Europeanen te worden geplaatst en haken zij naar opheffing der schromelijke onzekerheid van hun erfrecht. Dit eenmaal afzonderlijk voor hen geregeld ,zouden zij overigens gaarne het Europeesche civielrecht op hen toegepast zien. Met betrekking tot het opium, achten ontwikkelde Chineezen stelselmatige beperking van het gebruik zéér wenschelijk. Eindelijk kwam art. 111 R. R. ter sprake en de redacteur van de *Loc.* kreeg den indruk, dat ook aan Chineezen zonder eenig bezwaar het recht van vereeniging en vergadering kan worden toegekend.

* * *

Engeland en Siam. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Mei werd een bericht van Reuter's Agentschap overgenomen, dat Engeland onderhandelt met Siam over den afstand van Kelantan, Trengganoe en Kedah en naar men gelooft van stukken van Rahman en Patani. Toen eenige jaren geleden de grens tusschen den Siameeschen staat Kedah en den Engelsch-Maleischen staat Perak bepaald werd, werd een groote strook kostbaar tinland in Boven-

Perak voor Siameesch grondgebied verklaard. Dit zou nu als een deel van Kedah aan Engeland komen. Voorts zou door dien afstand het spoorwegnet noordwaarts uitgebreid worden en van Singapore door Johore, Pahang en Kelantan later aan het Birmasche net kunnen aansluiten. In Kelantan zijn nu een 60-tal Engelschen aan het ontginnen, voornamelijk tin; er zijn weinig of geen Siameezen, de bevolking bestaat er uit Maleiers en Chineezen. Het heeft de dichtste Maleische bevolking van het schiereiland. In Trengganoe is ook alles Maleisch, behalve een paar Europeanen en enkele Chineesche kooplui. Kedah is zeer dun bevolkt met een gemengde bevolking van Indiërs, Chineezen en Maleiers. Daar zijn ook een aantal Europeanen. In Rahman en Patan wonen Maleiers en Chineezen met enkele Europeanen. Terwijl thans reeds ¾ van de geheele tinopbrengst der wereld uit Perak en Selangor komt, moeten ook Kelantan en Trengganoe zeer rijk aan tin zijn. Bijzondeheden omtrent die staatjes en een schetskaart er van zijn opgenomen in de *Indische Gids* 1897 II, bl. 1370.

* * *

Ambtenaren-nood. In het *Alg. Handelsblad* van 24 April en andere bladen werd uit de *Java-Bode* overgenomen, dat op verzoek van en na overleg met den Directeur B. B., door den Leger-commandant aan alle militaire autoriteiten eene circulaire is verzonden, met verzoek aan den inhoud daarvan de noodige bekendheid te geven, betreffende de gelegenheid voor officieren om, in verband met het bestaande tekort aan bestuursambtenaren, aangesteld te worden tot waarnemend civiel gezaghebber (fungeerend controleur) bij het B. B. buiten Java en Madoera. Als zoodanig door den Directeur B. B. aangesteld genieten zij minstens *f*250 en hoogstens *f*400 's maands met *f*50 huishuurindemniteit, bij gemis eener vrije woning, en een gelijk bedrag voor reiskosten. De bedoeling is de te benoemen luitenants 4 à 5 jaar in die betrekking te laten, gedurende welken tijd zij bij het leger voor memorie worden gevoerd. De *Nieuwe Courant* van 8 Mei ontving een schrijven naar aanleiding van dit bericht, dat ter geruststelling van de bestuurs-ambtenaren, er geen quaestie van is hen op zij te schuiven, daar de officieren alleen bij gebrek aan controleurs met de *waarneming* worden belast; dit blijkt bovendien uit de bijzondere regeling der bezoldiging. Gevaarlijk wordt evenwel de voorspiegeling geacht, dat de officieren misschien 5 jaren en meer in civielen dienst zullen blijven. Bij eene studie van drie jaren voor ambtenaar is er toch wel gelegenheid om het tekort binnen de vijf jaar aan te vullen.

* * *

Chineesche scholen ter Oostkust van Sumatra. Onder het opschrift „Onderwijstekortkomingen" bespreekt het *Vaderland* van 2 Mei hetgeen de *Straits Times* naar aanleiding van een artikel in de *Sumatra Post* zegt over den plicht der Regeering in zake volksonderwijs, waarbij deze in dit opzicht in genoemd gewest zou te kort schieten, omdat er nog geen enkele school voor Chineezen aldaar van regeeringswege is geopend. Het blijkt nu echter dat wat deze niet kregen, zij op eigen kosten „genomen" hebben. Er bestaan namelijk reeds negen particuliere Engelsch-Chineesche en Engelsch-Klingaleesche scholen. Die uitdrukking „genomen" wordt in het artikel gebezigd omdat art. 126 R. R., alleen het onderwijs aan Europeanen vrij laat, waaruit wordt afgeleid, dat voor het onderwijs geven aan alle andere categorieën van Indië's ingezetenen voorafgaande toestemming vereischt wordt, een beginsel op „politiek" berustende. Het onderwijs op de bedoelde particuliere scholen moet zeer goed zijn en is behoorlijk geregeld, want volgens de *Sum.*

Post staat het onder contrôle van ingezetenen van de Straits. Het *Vad.* meent, dat in afwachting der oprichting van Gouv. Scholen er wel op gelet mag worden, wat op de „Engelsche" scholen ter Oostkust omgaat.

Wanneer men deze berichten in verband brengt met het boven (bl. 825) vermelde interview te Semarang, dan is het best mogelijk, dat ook op Deli Chineezen voor hun kinderen een toekomst in de Straits wenschen, waar zij natuurlijk meer aan Engelsch dan aan Nederlandsch hebben en dan schijnt er bij de beweging weinig gevaar.

* * *

Post-subsidiën. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Mei komt een hoofdartikel voor waarin de nieuwe postovereenkomst met de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en Rotterdamsche Lloyd" wordt besproken uit een oogpunt van stoomvaartsubsidies in het algemeen. Het aan de ondernemers van den maildienst uit de opbrengst van het postvervoer gewaarborgde gaat volgens het blad verre te boven, hetgeen voor het brievenvervoer anders verschuldigd zou zijn. Waar aan de Zuid-Amerika-lijn een subsidie werd toegekend om haar te steunen tegen concurrenten, doch dat geleidelijk zou verminderen, heeft men hier aan maatschappijen, die reeds lang goede dividenden geven, een lang genoten subsidie nogmaals verhoogd. Bij het voorstel der Z.-Am. lijn gold als één der argumenten ook dit, dat door behoud van de lijn ten nutte van het publiek in de vaart op Zuid-Amerika concurrentie zou blijven bestaan en nu wil de Staat een subsidie vermeerderen, genoten door twee maatschappijen, die onderling concurrentie aan kant gedaan hebben en, niet lang geleden, met een derde, de Kon. Paketv. Mij. in eene „Nederlandsche Scheepvaart-Unie" eene machtige, krachtige eenheid hebben gevonden, wier doel onder meer is, de drie maatschappijen, wier belangen nu nauw zijn verbonden, „zooveel mogelijk te steunen", zoo zich nieuwe mededingers op hare kusten mochten voordoen.

Het blad vindt dit niet logisch. Volgens de M. v. T. zal er winst zijn, door dat door het gebruik van snelvarende schepen de reizen worden ingekort, doch ook zonder verhoogd subsidie zouden de maatschappijen daar wel toe zijn overgegaan want, zooals er ook staat: de maatschappijen d i e n d e n met het oog op de concurrentie met andere stoombootdiensten voortdurend op verbetering van vaartsnelheid bedacht te blijven". In het verdere van het artikel wordt uitgerekend, dat als een subsidie aan de beide maatschappijen werd verleend overeenkomstig wat men aan vreemde mailschepen zou betalen, dit ongeveer 2 ton zou zijn, terwijl thans dat subsidie *f*385,000 zal bedragen.

Intusschen is de M. v. A. verschenen op het V. V. over het wetsontwerp, waarin wordt betoogd, dat men niet kan volhouden dat het tegenwoordige of toekomstige contract eene verkapte subsidiëering inhoudt, hetgeen duidelijk uitkomt door vergelijking met de subsidie aan de Java-China-Japan lijn en aan de Zuid-Amerika lijn. Ontkennende dat de Staat te veel zal betalen, acht de Regeering de waarschuwing misplaatst om tegenover de maatschappijen niet al te groote mildheid te betrachten. Zij meent zoowel mildheid als schrielheid vermeden te hebben. Elke gedachte aan monopolisëering van het vervoer tusschen Nederland en Indië is aan de Regeering vreemd. Noch monopolie, noch subsidie worden bij het voorgestelde contract aan de maatschappijen gewaarborgd of verleend. Uit de gevoerde discussies teekenen wij nog aan dat een mailreis aan de maatschappij Nederland met de oudere booten *f*218,000 en met de nieuwe *f*263,000 kost. Het wetsontwerp is met 34 tegen 30 stemmen door de Tweede Kamer aangenomen.

* * *

De nieuwe Gouverneur van Suriname. Het *Vaderland* van 10 Mei j.l. acht de benoeming van den oud-Minister Mr. D. Fock tot Gouverneur van Suriname een zeer gelukkige en wijst op de eigenaardige wisselwerking bij de benoeming tot die betrekking in den laatsten tijd, dat namelijk het Ministerie Kuyper de benoeming bewerkte van den liberalen oud-Minister Lely, het Ministerie De Meester den heer Idenburg uitzond en nu deze op zijn beurt Mr. Fock. Wanneer wordt gevraagd of het met laatstgenoemde na drie jaar ook weer zoo zal gaan, dan hoopt het blad, dat in dit opzicht de geschiedenis van het departement en de Koloniën zich herhalen zal.

* * *

Jubileum van de haven te Tandjong Priok. In de Mei-alf. van de *Vragen des Tijds* komt een artikel voor van dr. G. de Gelder, waarin de aandacht gevestigd wordt op het feit, dat het in die maand 25 jaar geleden zal zijn dat de haven van Batavia te Tandjong Priok werd voltooid. Schrijver brengt de geschiedenis van dat werk in herinnering en hoe de uitvoerder met groote technische en administratieve moeilijkhenen had te kampen. Veel tegenkanting had hij van den Bataviaschen handel, die voor de verlegging van de handelsactiviteit van de oude stad, waar haar vaste kantoren gevestigd stonden, naar Priok beducht was en schade verwachtte van het te niet gaan der prauwenveeren. Dit zoude ook de reden geweest zijn, dat de oorspronkelijke plannen van den heer J. A. de Gelder, welke gelegenheid zouden hebben gegeven tot een latere verruiming van de haven niet tot uitvoering werden gebracht. De mogelijkheid van een kaaimuur langs het oosterboord verviel namelijk door het maken van een steenkolen-etablissement aldaar. De handelsbeweging te Batavia is volgens dit artikel dermate toegenomen, dat een uitbreiding der haven dringend vereischt wordt en dat men nu staat voor het moeilijke vraagstuk omtrent de wijze, waarop de uitbreiding moest geschieden

De schrijver kan er terecht op wijzen, dat de haven van Batavia op technisch en economisch gebied een volledig succes is geweest, een blijvend monument voor het Corps van de waterstaatsingenieurs in N.-I. en een schitterend pleidooi voor het uitvoeren van groote bouwwerken in eigen beheer door den staat.

* * *

Rijstbouw in Palembang. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Mei ontleent aan het *Batav. Nbl.* van 13 April een bericht omtrent het bezoek van twee Palembangsche depati's te Batavia. Zij zijn met anderhalve maand verlof, buiten bezwaar van den lande en dus op eigen kosten, naar Java gekomen om in de Preanger den sawahbouw der Soendaneezen gade te slaan en zoo mogelijk betere wijzen van grond- en sawahbewerking in de doesoens van Palembang in te voeren. De uiterst vruchtbare streken aldaar leveren een zeer gering beschot, waarvoor verschillende oorzaken zijn. Zoo is een intensieve grondbewerking niet mogelijk wegens de gebrekkige ploegen, die men er heeft en ook overigens staan de Palembangers in de wijze van sawahaanleg bij de bewoners van Java achter. Tevens denken de bezoekers aan een overbrengen van de praktijk der vischvijvers, die in de Preanger een lucratief nevenbedrijf opleveren. Vooral de goudvisch en goerami zouden in aanmerking komen naar Palembang te worden overgebracht. Een dergelijk belangstellend bezoek van beschaafde hoofden, valt zeker hoogelijk te waardeeren.

* * *

Het afscheid van Admiraal Evans. De zoo populaire Admiraal Evans (fighting Bob), die de vloot der Vereenigde Staten om Kaap Hoorn veilig te San Francisco bracht, heeft volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 11 Mei aldaar afscheid van zijn ambt en van het groote publiek genomen met een toespraak, waarin ons de volgende woorden troffen, die van algemeene toepassing zijn:

„Gij hebt den laatsten tijd heel wat hooren praten over waterlijn en bepantsering. Na al wat daarover geschreven en gezegd is, zoudt gij allicht kunnen meenen, dat onze schepen langs de waterlijn overal eieren hebben zitten, die door elken kogel, die in hun buurt komt, moeten worden verbrijzeld. Maar de zeeslagen worden niet gewonnen door de pantserplaten of de waterlijn. Het zijn de manschappen, die het best mikken, die het meest gehard zijn, die het grootste weerstandsvermogen in ongunstige omstandigheden aan den dag leggen. Die doen het hem. Zoolang wij zulke manschappen hebben — en die hebben wij — doet het er niet toe of de bepantsering van onze schepen van leer is, of van hout, eierdoppen of wat ook".

* * *

Gedrukte toestand op Cuba. In een particuliere correspondentie uit New-York, opgenomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Mei j.l., wordt gesproken over de bedroevende suikercampagne, die niet de helft aan suiker zal opleveren van het jaar 1907, hoewel dit niet zulk een overgunstig jaar was. Dit is te wijten aan de groote droogte, waardoor de aanplant van einde 1906 en 1907, voor zoover zij niet reeds gestorven is, verkwijnt. Als men bedenkt, dat minstens 18 tot 24 maanden van voorspoedigen wasdom het riet moeten geschikt maken vóór het kan worden geoogst, terwijl sinds geruimen tijd de geldmarkt te Havana, Matanzas en elders al heeft geleden onder anderen onspoed in de Cubaansche suikerwereld, dan kan men zich den meer dan gedrukten geest, die daarin alom bestaat, des te beter verklaren. Men verwacht reusachtige bankroeten en naast zulke economische bekommeringen zijn er de alles beheerschende politieke moeilijkheden, zoodat de groothandelaren hunne bestellingen in het buitenland tot de strikte behoeften van het oogenblik beperken, waardoor weder de ontvangsten der tolkantoren in de zeer groote havensteden sinds de laatste maanden zeer zijn afgenomen. De belastingen zijn opgedreven tot bijna 34 pCt. der inkomsten van de gansche bevolking, welke op 125 millioen dollars 's jaars worden geschat. Waar het presidentschap van generaal Palma zich ten minste door eerlijkheid en zuinigheid onderscheidde, heeft gouverneur Magoon den financieelen druk onbarmhartig opgedreven. De generaals, die Palma verjoegen, durfden 60 millioen dollars toewijzen aan het „leger", dat opstand en zege had bewerkt. Buitensporigheden, spilzucht en zwendelarij waren aan de orde. Magoon's bewind heeft veel van de schatkist gevorderd. Echter wist hij terdege verkeersmiddelen en haveninrichtingen daaruit te verbeteren; zelfs acht menigeen, lettende op 's lands benarden staat, zijn streven in deze buitensporig. En nog is niet alles betaald of te Washington en te Havana is men het eens geworden, dat Cuba een staand leger behoeft naast zijn sterke landspolitie, waarvan het opperbevel aan een partijganger van beroep wordt toevertrouwd. Hierdoor wordt de arbeidersnood en de ontevredenheid bevorderd.

* * *

Eene brochure over het Atjeh-vraagstuk. Even voor het afsluiten van deze revue, kwam ons dit geschrift van den oud-officier J. J. B. Fanoy, ter hand,

waarin deze o.a. zegt, dat als er over het Atjeh-beleid van de laatste 12 jaren niets anders geschreven was dan wat in de „Wekker"-artikelen voorkomt, het tegenwoordig régime reeds veroordeeld zou zijn. Evenwel tast „Wekker" eenige malen mis bij de opsporing van de oorzaken van den toestand en het is de bedoeling van den schrijver zijn betoog aan te vullen en te verbeteren. Waar een systeem, in Indië vooral, zoo dikwijls staat en valt met de personen, die het uitvoeren, zal het wel moeten gebeuren, zegt de schrijver, dat hij, die systemen toetsende, een ander dan het gewone licht moet doen vallen op sommigen, die ter kwader uur naam hebben gemaakt en deswege op een voetstuk gesteld, dat hun in het geheel niet past".

Dat de brochure een diepen en pijnlijken indruk zal maken op menigen lezer is zeker, want men heeft hier te doen met een plaatselijk bekend en eerlijk schrijver (zie *Ind. Gids* 1906 II bl. 1757), die een logische voorstelling geeft van den geest die onder de Atjeh-mannen is gaan heerschen. Waar hij tot de conclusie komt dat de afgetreden gouverneur — hij moge zoo hardvochtig zijn als hij wil — althans wars is van liegen en hij hem achtenswaardiger oordeelt dan de man in wiens handen het opperste gezag in Indië thans berust, daar kan men niet anders dan er naar verlangen, dat thans spoedig het rapport over de Atjeh-zaak gepubliceerd moge worden, opdat deze althans in de gelegenheid zal zijn zulke aanvallen af te weren.

Wat de voorgestelde oplossing betreft, plaatselijk bekende personen zullen moeten beoordeelen of deze tot het doel zal voeren, doch één punt verdient bijzonder opmerking. De schrijver spreekt over den grooten haat tegen ons, die door het gepleegde geweld vooral bij de Atjehsche vrouw is aangekweekt en hij wenscht dat er naar gestreefd worde haar voor ons te winnen, door steeds en overal grootmoedigheid ten toon te spreiden; ridderlijkheid te betrachten, vooral tegenover haar, haar de eereplaats te laten, die zij in de Atjehsche maatschappij inneemt. En als teeken van volksbestaan, waarnaar zij vooral verlangt, zou de schrijver het wenschelijk vinden een Sultanaat onder Nederlandsche vlag te herstellen. Het kan echter ook zonder Sultan en na al het gebeurde zou men zeggen, dat men wel huiverig zal zijn met dit voorstel mede te gaan, want men krijgt den indruk dat indertijd Generaal Deykerhoff met Toekoe Oemar als candidaat sterker stond, dan men nu met den Pretendent of zijn zoon zou staan, doch de mogelijkheid verdient misschien overweging.

J. E. D. M.

KOLONIALE LITERATUUR.

Colonial Administration in the Far East. The Province of Burma, a report prepared on behalf of the university of Chicago by Alleyne Ireland, F. R. G. S. — Boston Houghton, Mifflin and Company. The Riverside Press, Cambridge 1907; twee deelen.

De bedoeling, waarmede dit boek, als eersteling van eene reeks, geschreven werd, blijkt uit het algemeene voorbericht, waarin vermeld staat, dat de schrijver in 1901 aangewezen werd als koloniaal commissaris van de Universiteit te Chicago om het Verre Oosten te bezoeken en een rapport uit te brengen over het bestuur van de voornaamste Europeesche onderhoorigheden in dat deel van de wereld en van de Philippijnsche eilanden. Alvorens daartoe over te gaan besteedde de schrijver een jaar aan voorstudie en wel een half jaar om te onderzoeken welke bouwstoffen de bibliotheken der betrokken departementen te Londen, het Britsche Aardrijkskundig Genootschap en het Koloniaal Instituut aldaar opleverden en de andere zes maanden werden gebruikt om de verzamelde gegevens en eigen boekerij in dit opzicht te ordenen. Van verschillende zijden werd hem door de betrokken regeeringen medewerking verleend en toen een en ander gereed was, vertrok de heer Ireland op 2 Maart 1902 van Boston langs den Canadeeschen spoorweg naar Van Couver en van daar naar Hongkong om in Juli 1904 te Boston terug te komen. In deze twee jaar en vier maanden bezocht hij Hongkong, Britsch Noord-Borneo, Serawak, Birma, de Straits Settlements, de Gefedereerde Maleische Staten, Java, Fransch Indo-China en de Philippijnen. Om verder den blik te verruimen met betrekking tot het vraagstuk der Aziatische bezittingen in het algemeen, beperkte hij zijne waarnemingen niet tot deze, doch bracht hij ook eenigen tijd door in Britsch-Indië, China en Japan, welke landen ten slotte de krachten vertegenwoordigen, door wier wederzijdsche werking de toekomst van het Verre Oosten zal worden bepaald.

De belangrijkste bronnen vormden de gedrukte bescheiden, welke elk gewestelijk bestuur het licht doet zien in den vorm van wetten, bepalingen, jaarrapporten, statistieken, officieele couranten, handboeken en ambtelijke monographieën over verschillende onderwerpen. Op die wijze had de schrijver over meer dan vijf duizend boekdeelen te beschikken en wat hij er aan ontleende heeft reeds daarom waarde voor een onderzoeker, omdat men in geen bibliotheek ter wereld al deze stukken bij elkander zal vinden. Voeg daarbij nog een duizendtal bijzondere officieele uitgaven of particuliere werken over geschiedenis, reizen, levensberichten en herinneringen, dan is hiermede het beschikbare materiaal voldoende aangeduid.

Bij de samenstelling van zijn werk heeft de schrijver het doel, de vergelijkende studie der koloniale administraties, op den voorgrond gesteld. Het wijkt daardoor af van wat bijv. drie bekende werken geven, waarvan evenwel

veel partij is getrokken. Zoo heeft Sir John Strachey's „India" groote waarde voor de kennis van Britsch-Indië, doch het treedt niet in vergelijking met de bestuursmethoden door andere regeeringen gevolgd. Het rapport van Professor Jenks over „Certain Economic Questions in the English and Dutch Colonies in the Orient" handelt slechts over eenige vraagstukken en is te kort om de feiten omstandig voor te stellen of de methoden te beoordeelen. Dr. John Nisbet's „Burma under British Rule — and Before", waaraan de schrijver veel ontleende, heeft dezelfde grondslagen als Strachey's „India" en treedt evenmin in vergelijking met andere koloniën.

Waar in dezen arbeid het oogmerk op den voorgrond staat om eene vergelijking te maken tusschen de methoden en uitkomsten van elken belangrijken tak van dienst, onder de verschillende vormen van bestuur, zijn alle andere overwegingen aan dit denkbeeld ondergeschikt gemaakt, en werd er geen poging gedaan om het Rapport voor den algemeenen lezer aantrekkelijk te maken of het werk een voorkomen van oorspronkelijkheid te verleenen, welke eigenschappen, waar zij eensdeels den letterkundigen naam van den schrijver zouden verhoogen, aan de andere zijde aan de bruikbaarheid afbreuk zouden doen.

Waar anderen bepaalde punten reeds in een voor dit werk geschikten vorm hadden gebracht, is hun arbeid na behoorlijke toetsing en met bekendstelling der bron er in overgenomen. Op die wijze zijn ook heele stukken aan officiëele rapporten ontleend.

De verschillende stelsels, die door het Vereenigd Koninkrijk, de Vereenigde Staten, Nederland en Frankrijk zijn aangenomen om bestuursvraagstukken van gelijksoortigen aard op te lossen worden blootgelegd. Die stelsels zijn dat van de Kroonkoloniën in de Straits en in Hongkong, het stelsel van residenten in de gefedereerde Maleische Staten, het Ind. gewestelijke stelsel in Birma, dat van de gecharterde maatschappijen in Br.-Noord-Borneo, het autocratische stelsel in Serawak, het Fransche stelsel in Indo-China, het Nederlandsche op Java en het Amerikaansche op de Philippijnen.

De omvang is nog niet geheel te bepalen, doch twaalf deelen zal het werk niet overschrijden. Hiervan zullen tien de afzonderlijke streken beschrijven en twee worden gevuld met eene critische ontleding en vergelijking van de stof van elk der onderdeelen.

Bij de verschillende deelen zal worden nagegaan: 1°. hoe de betrokken kolonie afhankelijk werd; 2°. de aard van den band, welke haar aan den souvereinen staat verbindt, 3°. de bestuursvorm, die in de kolonie van kracht is, 4°. de algemeene aard van land en volk, 5°. het algemeene raderwerk van het bestuur, 6°. het plaatselijk bestuur, 7°. het in dienst nemen van gouvernements-ambtenaren, 8°. het stelsel van wetgeving, 9°. het financieel beheer, 10°. het stelsel van grondbezit, 11°. de instellingen voor plaatselijk zelfbestuur, 12°. de algemeene toestand van den binnen- en buitenlandschen handel, en 13°. de uitkomsten in de verschillende takken van staatszorg door de administratieve werkzaamheid van het bestuur verkregen.

In verband daarmede worden de gegevens onder bepaalde hoofden gerangschikt, doch voor elke kolonie op zich zelf is het niet doenlijk de behandeling volkomen eenvormig te maken, daar de organisatie van het bestuur hiertoe te zeer uiteen loopt.

Reeds vijf jaar is de schrijver aan het werk bezig en er zullen nog wel vijf jaar noodig zijn voor de voltooiing. Bij het enorme veld van onderzoek zijn fouten onvermijdelijk. Alles is intusschen in het werk gesteld om het Rapprt een hoog peil van nauwkeurigheid te doen bereiken en de schrijver

koestert de redelijke verwachting, dat, waar vergissingen voorkomen, deze slechts van weinig belang zullen zijn en betrekking hebben op zaken van ondergeschikt belang, waardoor de algemeene waarde van het gebodene niet zal verminderd worden.

Onder de dankbetuigingen aan de staatslieden in verschillende rijken, die den schrijver behulpzaam waren, treft men ook den naam aan van onzen toenmaligen Minister van Koloniën, den heer J. T. Cremer.

De twee boekdeelen, elk versierd met een kaart, die met betrekking tot Birma aan dit programma uitvoering geven, beginnen met eene algemeene beschrijving van het land en geven daarna de geschiedenis van de wijze, waarop het in Britsch bezit kwam. Vervolgens worden de volken beschreven, die het bewonen, en dan het centrale bestuur, dat er over uitgeoefend wordt, gevolgd door een overzicht van de administratie in al haar onderdeelen. Wat de verovering en de pacificatie betreft, alsmede de hoofdtrekken van hetgeen door de Engelschen in Birma tot stand werd gebracht, deze onderwerpen zijn voor den Nederlandschen kolonialen lezer geen onbekenden, want de lezenswaardige artikelen in de *Revue des Deux Mondes* van 15 Dec. 1891 en 1 en 15 Jan. 1892 van de hand van den heer Joseph Chailley-Bert, getiteld ,,Les Anglais en Birmanie'' waren destijds in aller handen, vooral ook omdat de schrijver toen kortelings Nederland en speciaal Delft bezocht had, om kennis te nemen van de wijze van opleiding onzer Oost-Indische ambtenaren. Vooral dit onderwerp was toen aan de orde en in de *Indische Gids* van 1893 (II bl. 1709) verscheen een vertaling van het gedeelte van het artikel, dat hierop betrekking had, gevolgd door opmerkingen over de positie der bestuursambtenaren in Ned.-Indië (Ibid. II bl. 1905), waarvan vele thans nog als actueel mogen worden beschouwd.

Het schijnt dat dit opstel den schrijver onbekend is gebleven evenals een ander in de 1°. Oct.-afl. 1905 bl. 682 van dezelfde *Revue des Deux Mondes* van Paul Mimande: ,,Une grande Colonie anglaise, organisation de l'empire hindou'', waarin de bestuursbeginselen van het Britsch-Indische gouvernement duidelijk worden uiteengezet en critisch beschouwd [1]). Een derde hier niet genoemde bron van kennis voor de recruteering der ambtenaren van den ,,Civil Service'' is een der boekdeelen, die de ,,Bibliothèque Coloniale Internationale'' van het ,,Institut Colonial International'' te Brussel uitmaken en waarvan de 2e serie handelende over ,,Les Fonctionnaires coloniaux'' de officieele bescheiden over dit onderwerp eñ o.a. ook die voor de Engelsche ambtenaren zoowel in het Engelsch als in het Fransch geeft, doch met betrekking tot het jaar 1895.

Wanneer men deze stukken leest heeft men nog geen volkomen duidelijk beeld van het bestuursraderwerk en van de positie der ambtenaren, vermoedelijk omdat al die officieele stukken te veel in details gaan en het daardoor moeilijk is de hoofdpunten in het oog te houden en dan dient aan het boek van den heer Ireland al dadelijk dezen lof te worden toegekend, dat hij in dit opzicht zijn stof uitnemend heeft weten te ordenen. Elk hoofdstuk geeft kort en overzichtelijk wat de titel belooft. Zijn eenige meerdere bijzonderheden noodig of citaten uit de geschriften van anderen, dan worden die er met kleiner letter aan toegevoegd en is het wenschelijk, dat de gelegenheid besta om sommige regelingen in bijzonderheden na te gaan, dan vindt men onder de bijlagen de betreffende documenten in extenso. Achter in het boek is een algemeen literatuuroverzicht, doch ook bij elk

---

[1]) Zie *Ind. Gids* 1906 I blz. 684.

hoofdstuk zijn de voornaamste bronnen aangegeven, terwijl bovendien door marginale inhoudsopgaven het opzoeken wordt vergemakkelijkt.

Zoo vindt men in het vierde hoofdstuk „The Governement of Burma" een historisch overzicht, waarom de in de beide eerste Birmasche oorlogen veroverde en daarop afzonderlijk beheerde gewesten Arakan, Tenasserim en Pegu in 1862 onder één administratie gebracht werden, door een uitvoerig extract te geven uit het daarop betrekkelijke besluit van 31 Januari van dat jaar. Als vervolgens het bestuur in zijn tegenwoordigen vorm wordt beschreven, dan begint de schrijver met de hoogere bestuursmachten, n.l. 1°. den Staatssecretaris voor Indië met zijn Raad te Londen, 2°. den Gouverneur-Gen. met zijn Raad te Calcutta en komt dan 3°. op den Luitenant-Gouverneur in Birma zelf, die eveneens door een wetgevenden Raad wordt bijgestaan. Evenals de Britsch-Indische regeering alleen in het koele jaargetijde te Calcutta zetelt en anders te Simla, is de standplaats van het bestuur te Birma in het koele jaargetijde te Rangoon en anders te Maymyo (pl.m. 40 Eng. mijlen beoosten Mandalay). De bevoegdheden en functies van het „Home Government" te Londen worden overgenomen uit een werk van Sir Courtenay Ilbert: „The Government of India" en dan volgen de omschrijving van de wetgevende en uitvoerende macht van de Indische regeering en van het gewestelijk bestuur van Birma, alles in een achttal bladzijden bijeen.

De voor de studie van koloniën zoo belangrijke vraag in hoeverre Westersche bestuursmethoden aanbevelenswaardig zijn voor inlandsche staten, wordt met betrekking tot Birma toegelicht door een nota van den kolonel A. Fytche, oud-Hoofd-Commissaris van dat gewest, welke overgenomen is uit een in 1868 uitgegeven officieelen bundel „Correspondence regarding the comparative Merits of British and Native Administration in India". Deze schetst daarin den vooruitgang van de drie destijds onder hem ressorteerende provincies Arakan, Tenasserim en Pegu, sedert zij onder Britsche overheersching kwamen.

Zoo leest men op blz. 103: „In het Oosten is er wellicht geen betere algemeene maatstaf voor den vooruitgang van een land dan het toe- of afnemen, de eb of vloed van de bevolking. Eene geregelde vermeerdering wijst toch feitelijk op een welvarend volk, een krachtig en vast bestuur en het niet voorkomen van verdrukking. In het bijzonder, waar deze vermeerdering in verhouding het voortbrengingsvermogen van den grond niet overschrijdt, geeft zij uitbreiding van de bebouwing en toeneming van den handel. Wanneer men dan kan aantoonen, dat de bevolking der gewesten, die Britsch-Birma uitmaken, toegenomen is volgens eene verhouding, welke die der natuurlijke aangroeiing verre overschrijdt en die aan immigratie is toe te schrijven, dat in één geval toen de streek, van waar uit de emigratie plaats had, Britsch gebied werd, deze onmiddellijk ophield, terwijl het volksverloop van de Inlandsche Staten naar de meer toegankelijke Britsche districten voortduurde; wanneer uit gedetailleerde statistieken blijkt, dat de toeneming in de grensdistricten het grootste was, dan mag men tot het besluit komen, dat het Britsche bestuur in Birma zijn verkieselijkheid boven inlandsche overheersching heeft bewezen. In Britsch-Birma waren die statistieken vrij goed vertrouwbaar, omdat zij gemakkelijk gecontroleerd werden door het hoofdgeld, dat in de provincies geheven wordt van elk volwassen mannelijk persoon en ook dit heeft eene gestadige toeneming vertoond".

Waar de schrijver uitvoerig stil staat bij den Indischen burgerlijken dienst is het Professor A. Lawrence Lovell, die hem in staat stelt uit zijn in 1900 verschenen „Colonial civil Service" een overzicht te ontleenen, hetwelk

vervolgens is aangevuld met de sedert voorgekomen wijzigingen. Daarbij worden de voormalige scholen te Fort William in Indië en te Haileybury in Engeland vermeld en hoe in 1854 het beginsel der vergelijkende examens is ingevoerd, op grond van het rapport der groote commissie onder voorzitterschap van Lord Macaulay, waaraan ook de heer Chailley-Bert hulde bracht (zie *Ind. Gids* 1893 II bl. 1719). Terwijl de drie groote beginselen in dat rapport neergelegd in den tekst worden toegelicht, vindt met het geheele rapport nog eens als bijlage C. afgedrukt. Niet minder uitvoerig worden de examens behandeld, volgens de laatste voorschriften van 1905 en in de bijlagen vindt men niet alleen de regelen volgens welke zij worden afgenomen, maar ook een bloemlezing der in alle vakken gedane vragen bij het examen in 1904 gehouden.

Omtrent de bezoldigingen en pensioenen zijn uitvoerige mededeelingen gedaan. Bij de laatste is merkwaardig dat men bij het verlaten van den dienst binnen tien jaar geen pensioen, doch een gratificatie kan krijgen, meestal ten bedrage van een maand salaris voor elk dienstjaar met een bepaald maximum. Voor weduwen en weezen van civiele ambtenaren wordt een deel van het pensioen betaald uit vrij hooge contributies der echtgenooten en voor de gevallen, dat de echtgenoot, die overleed, nog geen voldoend aantal dienstjaren had, aangevuld ten laste der algemeene staatsbegrooting. Een afzonderlijk fonds bestaat echter feitelijk niet.

Met betrekking tot het rechtswezen wordt o.a. vermeld, dat het strafrecht gegrond is op het ,,Indian Penal Code'' en tevens wordt de korte geschiedenis daarvan gegeven. Ook hier weder een citaat van bevoegde juridische schrijvers: The Indian Penal Code may be described as the criminal law of England freed from all technicalities and superfluities, systematically arranged, and modified in some few particulars (they are surprisingly few) to suit the circumstances of British India''.....

Moeilijker was het als bij ons met de civiele wetgeving en in verband met de hangende quaesties is het volgende citaat van belang: ,,The codification of civil law in India has only been carried out in part. This has not been due to lack of appreciation on the part of Indian administrators of the great advantages which would follow a complete codification of the civil law. The task, however, appears well-nigh impossible. Hindus, Muhammadans and Buddhists, who taken together form about 95 per cent. of the total population of the Indian Empire, have separate bodies of civil law, of great antiquity, and in most cases well suited for the life and customs of the people. For political reasons, if for no other, it is impossible to interfere with the great mass of native laws dealing with civil matters; and to codify native civil law as it exists would be impossible. Muhammadan law is comparatively uniform throughout India, but Hindu law, which regulates the civil affairs of more than two hundred millions of people, varies greatly in different Provinces, and could not be codified.

,,But, although complete codification of the civil law has not been practicable in British India, codes have been prepared and have come into force regulating a large number of civil matters. Amongst these may be mentioned the Indian Contract Act, the Negotiable Instruments Act, the Easements Act, and the Specific Relief Act''.

Wanneer wij ook maar zouden wenschen aan te stippen wat dit deel nog bevat over de politie, het gevangeniswezen en het onderwijs, zoude deze aankondiging veel te lang worden. Genoeg zij het te vermelden, dat op bl. 341 een twaalftal uitvoerige bijlagen volgen, waaronder, behalve verschillende reglementen, enz. ook zeer belangrijke en beknopte statistieken

voorkomen. Vooral de in 28 bladzijden en 8 tabellen samengetrokken bevolkingsstatistiek schijnt een model, waarvan men bij het samenstellen der eindelooze staten onzer N.-I. statistiek wel doen zal kennis te nemen, al was het alleen maar wegens de systematische indeeling der beroepsstatistiek.

Het tweede deel behandelt het financieele beheer van Indië en de daarmede samenhangende muntquaestie, de wijze van begrooten en boekhouden, den werkkring der departementen, enz. In een volgend hoofdstuk wordt uiteengezet hoe die administratie vroeger was en later onder Lord Mayo gedecentraliseerd werd. Later is dit systeem nog uitgebreid en gewijzigd en thans draagt het den naam van „Provincial Contracts". Ter bestrijding der uitgaven voor bepaalde takken van staatszorg wordt nu niet langer aan de gewesten een bepaalde som ten laste der algemeene begrooting aangewezen, doch wel de geheele of gedeeltelijke opbrengst van sommige belastingen en andere ontvangsten, die door het gewestelijk bestuur worden geïnd, om daarmede geheel of gedeeltelijk de uitgaven te bestrijden, welke voor de verschillende takken van inwendig bestuur in die gewesten noodig zijn. De gewestelijke besturen mogen de belastingen of de voorschriften, volgens welke de inkomsten worden beheerd, niet wijzigen zonder toestemming van het centraal-bestuur en blijven aan het toezicht daarvan onderworpen, terwijl zij zich hebben te houden aan voorschriften betreffende de instandhouding der groote verkeerswegen, het instellen van nieuwe ambten, het veranderen van de vastgestelde bezoldigingen en andere zaken meer. In andere opzichten hebben zij evenwel de vrije hand in het beheer van hun aandeel in de inkomsten. Deze overeenkomsten tusschen het centrale en het gewestelijke gezag worden gewoonlijk voor vijf achtereenvolgende jaren vastgesteld. Zoo was in 1897 bepaald, dat de gewesten zouden beschikken over de geheele opbrengst van gewestelijke belastingen, ¾ van de zegelbelasting, de helft van de registratiebelasting, ¼ van de landrente, ¼ of de helft van de accijns, doch niet over de spoorweg- en irrigatieontvangsten, enz. Eventueele overschotten op de gewestelijke diensten kunnen echter in buitengewone gevallen door de centrale regeering worden opgevorderd ter bestrijding van buitengewone uitgaven, als voor de Afghaansche en Birmasche oorlogen, die tengevolge der koersdaling van het zilver, enz.

Op overeenkomstige wijze moeten de gewestelijke besturen weder het beheer van onderdeelen aan plaatselijke besturen of corporaties overlaten. Onder de bronnen, die voornamelijk bijdragen tot de inkomsten worden landrente, opium, zout, zegelbelasting, accijnsen, gewestelijke inkomsten (in den vorm van opcenten op de landrente), inkomende rechten, inkomstenbelasting, boschwezen en spoorwegen genoemd, die te zamen 95 pCt. der uitgaven dekken, terwijl de overige 5 pCt. bestreden worden uit 14 andere hoofden van ontvangst. Het landrentestelsel wordt eerst in het algemeen en vervolgens voor Birma afzonderlijk behandeld en neemt een hoofdstuk van ruim 40 bladzijden in beslag. Dan volgen het boschwezen en de openbare werken, waarna een geheel hoofdstuk is gewijd aan de gemeentelijke administratie, waarbij een uitvoerig extract uit de „Burma Municipal Act" van 1898 wordt gegeven. Het volgende hoofdstuk over de dorpsadministratie geeft een overzicht van de aanstelling der dorpshoofden, van hun bevoegdheid en plichten en van de voorschriften, die o.a. bestaan met het oog op den gezondheidstoestand, het slachten van vee, het voorkomen van brand, enz.

Nu volgen nog een aantal andere onderwerpen, zooals geneeskundige dienst en gezondheidspolitie, havenbeheer, het bestuur der zoogenaamde Shan-staten en van de Chin Hills en de handel en scheepvaart van Birma.

Terwijl hiermede op bl. 830 de hoofdtekst eindigt, volgen nog 7 bijlagen met statistieken, waarop als 8ste het genoemde bibliographisch overzicht volgt en als 9de een lijst van Indische en Birmasche woorden, die in het boek voorkomen, waarna een index van 23 bladzijden het werk besluit.

Waar in het bovenstaande uit den aard der zaak slechts een zeer onvolledig overzicht van den inhoud kon gegeven worden, zal dit toch voldoende wezen om te doen zien, dat men hier een hoogst belangrijke bron heeft om op de hoogte te komen hoe het raderwerk van het bestuur in al zijn onderdeelen in eene naburige kolonie werkt. Men komt daardoor van zelf tot vergelijkingen en, daar de vraagstukken waarvoor men gesteld is bij koloniaal beheer in vele opzichten gelijksoortig zijn, tot navolging of tot gewijzigde en betere denkbeelden.

Vooral in den tegenwoordigen tijd, nu de landen onderling veel meer in gemeenschap met elkander komen, is kennis van hetgeen bij anderen voorvalt onmisbaar en het is daarom dat een zoo veelzijdig en goed gedocumenteerd boek zeker algemeen met de grootste belangstelling zal worden ontvangen. Het is een „book of reference", dat menigeen niet aanzelen zal zich aan te schaffen.

J. E. D. M.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE HAVENQUAESTIE TE SOERABAJA.

In het onlangs verschenen *Verslag van de Kamer van Koophandel te Soerabaja* over het jaar 1907 wordt ⅔ van den inhoud ingenomen door de publicatie als bijlagen van diverse stukken in zake de Havenplannen. Toen wij in den vorigen jaargang (I bl. 197) den stand van het vraagstuk nagingen, geschiedde zulks in de onderstelling, dat nu toch wel spoedig eene beslissing in deze zaak zou worden genomen. Op 25 Juli 1907 richtte de Vereeniging ,,Moederland en Koloniën'' een request in dien zin tot den Minister van Koloniën, waarvan men eene afdruk kan vinden in het onlangs verschenen *Verslag* dier Vereeniging over 1907 en thans zijn wij een jaar verder en is de zaak nog steeds hangende, ja schijnen de steiger- en andere plannen, die in concurrentie van het aan alle zijden bekeken plan C_3 zijn opgekomen, in de bureaux weder een voorsprong te hebben. Het zou te langdradig zijn om na lezing van al de door de K. v. K. afgedrukte stukken, daarvan nog een résumé te geven, doch wel is het de moeite waard uit dezen bundel na te gaan wat er alzoo ten voordeele van het zoogenaamde plan B of pierplan-Van Goor en het ,,Midden-vaarwatersteigerplan'', later ,,Marine-plan'' genaamd, vooral voorgestaan door den vertegenwoordiger der Kon. Paketvaart-Mij., is gezegd.

Wij herinneren er aan dat het pierplan een uitbouw in zee beoogt van 1400 M. lengte en 125 M. breedte besloten tusschen diep gefundeerde kaaimuren, waaraan aan beide zijde schepen kunnen liggen en met den wal verbonden is door een steenen dam, welke volgens den ontwerper (bl. 206) ook vervangen zou kunnen worden door een open brug.

Het is merkwaardig dat de Directeur der B. O. W., de heer A. P. Melchior, in de bij zijn departement opgemaakte nota (bl. 196), dat plan B aanduidde als niet voor in uitvoering in aanmerking te komen. Dit schijnt zeer juist, want afgescheiden van de technische moeilijkheden, die misschien met geld wel te overwinnen zijn, heeft het 't groote bezwaar van eene belemmering te vormen voor de geregelde dubbeldaagsche vloedwerking in het Oostgat, waardoor elders onvoorziene veranderingen in diepte kunnen ontstaan, zooals eertijds het bouwen van het zoogenaamde ,,Verzonken Fort'' de oorzaak schijnt geweest te zijn, dat de vaargeul, die onder den Madoera-wal liep, zich destijds naar het Jansen's vaarwater verlegde.

Doch technische bezwaren daargelaten is uit hetgeen men van de voordeelen van het pierplan leest allerminst overtuigend gebleken, dat daarbij tegen veel hooger uitgaven het plan C_3 moet worden achter gesteld. De heer Van Goor stelt zich voor de geheele douane-inrichting op zijn pier over te brengen en aan weerszijden hangars te bouwen, elk lang 125 M. breed 24 M. met een spoorlijn voor en achter langs en een rijweg in het midden van de pier. De pier krijgt door spoor- en rijwegen eene gemakkelijke verbinding met den wal. Op de pier zou een klein personen-station komen en het station Kalimas zou als rangeerstation uitgebreid moeten worden. Om de pakhuizen aan de Oostzijde van de Kalimas in spoorwegverbinding met de pier te brengen, zou een overbrugging ter hoogte van het fort Prins Hendrik noodig zijn (bl. 205).

De importgoederen zouden direct in de hangars gelost worden, de export, behalve de suiker, op 50,000 ton 's jaars geschat, zou door diezelfde hangars heen behandeld worden en, afgescheiden van de suiker, zou op die wijze de directe communicatie tusschen schip en wal zijn bereikt, waardoor de

prauwvaart nagenoeg overbodig zou worden. Omtrent de 400,000 ton suiker, die jaarlijks afgescheept moeten worden, leest men op bl. 234 dat, wanneer daar voortdurend 4 schepen voor aan het laden gehouden worden, deze den geheelen oogst in den tijd van 2 à 3 maanden zouden kunnen afvoeren. Aanvankelijk wil de ontwerper die suiker maar op de oude manier met prauwen aan boord brengen, doch om te bewijzen, dat ook direct transport uit het binnenland naar pakhuizen op de pier volstrekt geen onbereikbare zaak is, zegt de heer Van Goor het volgende (bl. 234-235): „Wanneer men een 500 Meter kaailengte van de pier (250 Meter aan weerskanten) reserveerde voor den suikerdoorvoer, dan zou men steeds plaats voor vier schepen hebben. De pakhuizen op de pier zouden natuurlijk niet den geheelen oogst behoeven te bergen, want de afscheep zal ongeveer gelijken tred houden met den aanvoer. Indien men een loods bouwde even lang als de gereserveerde kaailengte, 250 M., en verder zich uitstrekkende over de volle breedte van de pier tusschen de voorkanten der hangars, dus met een oppervlak van $250 \times 100 =$ 25,000 M². dan zou die loods een vierde van de geheele suikerexport kunnen opnemen. Het is de vraag of men zoo groot een loods als schakel in het vervoer zal noodig hebben".

Als men nu leest wat bijv. op bl. 255 de Handelsvereeniging in het midden brengt over de capaciteit van de pier, waar honderden spoorwagens moeten verkeeren, waar het karrenterrein met het oog op de douane slechts op beperkte wijze toegankelijk kan zijn en waar toch al een groote herrie zal wezen door de zich kruisende im- en exportgoederen, dan mag men wel aannemen, dat voor de suikerexport daarop feitelijk geen plaats is en dat men voor zulke gebrekkige hulp wel niet genegen zal zijn kaaigelden te betalen, waarop toch het plan van het geven van meerder gemak bij het laden en lossen op gegrond moet zijn.

Het zoogenaamde Marine-plan, dat steunt op een helderder inzicht in het bezwaar om de vrije getijwerking in het Oostgat te belemmeren, stelt een pier op den voorgrond van 500 M. lengte en 25 M. breedte met een brug aan den wal verbonden, op welke in de nabijheid een havenkantoor, de kleine Boom en een spoorstation voor passagiers zullen komen. De Groote Boom zou in dit plan blijven waar die thans is. Er zouden 5 à 6 spoorlijnen op de pier komen en een pad voor voetgangers. Daar de breedte hiervoor te gering is, schijnt nader voorgesteld, die op 40 M. te brengen (bl. 264).

De heer Hissink, die dit plan voorstaat, geeft de volgende acht voordeelen daarvan op (bl. 274):

1°. De steiger geeft gelegenheid tot in- en ontscheping aan den wal van passagiers en vee.

2°. De steiger geeft gelegenheid aan de schepen, di op tijd moeten varen een waarborg meer, dat zij op tijd gereed kunnen zijn, omdat de schepen niet alleen over water, maar ook over land bereikt kunnen worden.

3°. De nabijheid van den steiger tot de Kalimas zal gelegenheid geven om gemakkelijker langszijde van het schip te komen, waardoor de voor het gebruik beschikbare prauwruimte wordt uitgebreid.

4°. De schepen zullen, zonder prauwen te gebruiken, kunne lading kunnen overschepen, zoo noodig van schip tot schip naast elkander liggende, en anders over den steiger.

5°. De schepen zullen voor de lossing gebruik kunnen maken van prauwen, dan wel van spoorwaggons, naarmate de belangen van den geconsigneerde en het schip vorderen.

6°. Afladers zullen de lading der schepen langszijde kunnen zenden per prauw of per spoor, naar hun het voordeeligst is.

7°. De gelegenheid bestaat om naar het binnenland bestemde goederen zooals machinerieën, mest, zwavel, steenkolen, enz. uit het schip rechtstreeks te laden in de waggons, die zulke goederen naar het binnenland moeten vervoeren en evenzoo naar het schip bestemde goederen, zooals tabak, koffie, kapok, tapioca, coprah, enz. rechtstreeks uit het binnenland naar langszijde van het schip te brengen.

8°. Soerabaja krijgt een middel meer om in den wedstrijd met de omliggende havens Singapore, Tandjong Priok en Makasser mede te dingen

Uit de refutaties van de K. v. K. en van de Handelsvereeniging (bl. 245 e. v. en bl. 265 e. v.) blijkt, dat de invoer van vee onbelangrijk is en dat het gemak der passagiers een dergelijke groote uitgaaf niet kan motiveeren, terwijl dit bovendien geen algemeen handelsbelang vertegenwoordigt.

Wat het oponthoud betreft, dat schepen welke op tijd varen thans soms ondervinden, dit wordt toegeschreven aan het gebrekkige der bestaande verbinding te water. De toestand aan den Grooten Boom is oorzaak, dat de prauwen daar onnoodig lang worden aangehouden, terwijl andere soms een halven dag in de monding aan den grond zitten. Voorts zal, bij het beschikbaar stellen van een terrein voor vrije goederen, het niet behoeven voor te komen, dat de prauwen als drijvende pakhuizen dienst doen en zullen deze eerder weder ter beschikking komen.

Het derde voordeel onderstelt *toch* gebruik van prauwen en is in strijd met het aangeprezen voordeel van een pier, die zulks onnoodig maakt. Om ten slotte toch prauwen te gebruiken behoeft een schip niet aan de pier te komen.

Het overschepen van schip op schip aan de pier wordt niet zonder gevaar geacht en zeer belemmerend voor het verkeer als het langs de pier met koelies moet geschieden. Van het deponeeren van de goederen op de pier kan wel geen sprake zijn en het gebruik van prauwen, die op het andere schip kunnen wachten zoo als thans gebeurt, schijnt veel gemakkelijker.

Met betrekking tot de keus van het zenden der goederen langszijde per spoor of per prauw, kan op directe aflading van export-artikelen uit de binnenlanden niet geregeld gerekend worden, en zijn de goederen in pakhuizen aan de Kalimas, dan zullen de afladers ze wel niet eerst per prauw naar den Grooten Boom brengen om ze daar nog eens per spoor door te zenden. Dat evenzoo de gelegenheid bestaat om sommige goederen uit het schip direct op de waggons te laden en per spoor naar het binnenland te zenden, wordt niet betwist, maar het is de vraag of er gebruik van gemaakt zal worden. (Wij herinneren hier aan al die spoorlijnen aanvankelijk langs de hangars van Tandjong Priok gelegd, waarvan men ook de illusie koesterde, dat er treinen met goederen uit de schepen op verkeeren zouden, tot het bleek, dat het douane-onderzoek hoogstens het verkeeren van enkele afzonderlijke waggons gedoogde).

Wat ten slotte het concurrentiemiddel betreft met Singapore, Priok en Makasser, de uitvoering van plan C3 sluit de meest verstrekkende toekomstplannen volstrekt niet uit. Wanneer die wedstrijd moet geschieden met een steiger van 500 M., zegt de Handelsvereeniging, dan zullen wij er niet spoedig komen. Soerabaja moet volgens dat lichaam door eene afdoende verbetering van het Westgat in de eerste plaats, waardoor ook schepen van groot charter de veilige reede kunnen bereiken, gepaard met een vlug en ongestoord laden en lossen op die reede den strijd aanbinden. Wat den strijd met Makasser betreft, wordt gevraagd of de daar aangelegde steiger wel voldoet.

Ten slotte zegt de H. V. dat de Port-trust te Singapore naar zij meent, heeft aanbevolen den steiger-aanleg aldaar uit te breiden, doch dat de han-

del zich daartegen gekant heeft. Als dit waar is, dan verdient het overweging te laten onderzoeken, welke motieven daar bij den handel hebben voorgezeten.

De laatste bijlage in den bundel is een nota van den heer A. E. Dinger, waarin deze er op wijst, dat het Marineplan niet aan de behoeften van den geheelen handel en scheepvaart zou kunnen voldoen en dit plan in hoofdzaak ondersteund werd door den vertegenwoordiger der Kon. Paketvaart Mij., die niet objectief is en niet het algemeen belang beoogt, doch slechts dat van die maatschappij, aan wie een steiger, als bij het Marineplan bedoeld, evenzeer te stade zal komen als de steiger te Kamal aan de Madoera Stoomtram Maatschappij.

Bij de schetsontwerpen, die nu weder ter sprake komen en die welke nog zullen worden opgeworpen, is het van belang het deugdelijk rapport der Commissie, bedoeld bij gouvs. besluit van 28 April 1903 No. 7, waaraan plan C_3 zijn oorsprong ontleende, niet uit het oog te verliezen en het was een goed werk, uit dit rapport op bl. 123 e. v. althans eenige extracten in den bundel af te drukken. Waren reeds toen opstoppingen van prauwen in de Kalimas aan de orde, het Verslag van de K. v. K. over 1907 geeft een tweetal photo's van de Kalimas voor den Grooten Boom te Soerabaja in den morgen van 23 Dec. 1907, die op zichtbare wijze de overtuiging schenken van het gebiedend noodige om nu eindelijk iets aan dien toestand te doen.

Wanneer men al die klachten hoort en vergelijkt met hetgeen in Britsche havens plaats vindt, dan schijnt het inderdaad veel beter als die zaken onder beheer van een Port-trust staan, zooals destijds de heer Cremer aanbeval (zie *Ind. Gids* 1907 II, bl. 1244), doch daarvoor moet die trust over ruime inkomsten kunnen beschikken. Hoe dit mogelijk is blijkt eenigszins uit een opgave over Rangoen, waarvan het reglement der Port Trust in extenso afgedrukt is in het boven (bl. 832) geciteerde werk over Birma en waarvan de hoofdzaken, reeds door den heer Cremer waren medegedeeld. Wat die inkomsten betreft geeft datzelfde werk op bl. 760 het volgende staatje (in Roepieën van *f* 0.80).

Gewone inkomsten van de Port-Trust van Rangoon gedurende de dienstjaren 1903-'04 tot 1905-'06 [1]).

Bron van inkomst.	1903—04.	1904—05.	1905—06
Wharfage fees	84.126	91.839	128.092
Landing fees	688.936	809.856	759.801
Shipping fees	69.916	258.467	116.584
Rents of warehouses, godowns, etc.	144.541	167.854	206 811
Post dues	241.363	267.846	273.039
Cargo-boat licenses	18.047	14.520	37.377
Passenger-boat licenses	22.605	15 003	31.?44
Harbour-master's fees	53 408	51.024	56.992
Mooring fees	52.688	53.503	61.992
Interest on investments	4.375	4.375	6.119
Interest on daily balance	30.812	56.269	60.147
From all other sources	288.773	407.225	255.908
Totaal gewone inkomsten	1.699.590	2.200.781	1.913.146

[1]) Om geen vergissingen te begaan laten wij de hoofden van ontvangst onvertaald.

De uitgaven, waarin de havencommissie te voorzien heeft, betreffen een aantal lasten, die het gevolg zijn van de exploitatie van de haven, het onderhoud en de herstelling der haven-eigendommen, de kosten van de waterpolitie, gemeentebelasting, bezoldigingen, voorraden, interest op leeningen, stortingen en reservefondsen enz., alsmede de kosten van nieuwe werken te betalen uit overschotten op de inkomsten. Uit dien hoofde heeft men in dezelfde jaren aan uitgaven (in Roepieën van *f*0.80).

Onderwerpen van uitgaaf.	1903—04.	1904—05.	1905—06.
General charges (chiefly salaries, law expenses, plague hospital)	287.029	343.388	685.997 [1]
Strand Bank Properties [2]) (chiefly salaries, taxes, cost of police, maintenance and repairs)	493.757	492.457	599.565
Port Department (chiefly salaries and the maintenance and repair of the Department's vessels)	329.794	324 802	358.530
Interest and Sinking Funds	62.202	124.595	252.783
New works to be met from surplus revenue	323.580	299.536	393.327
Totaal gewone uitgaven . . .	1.496 363	1.584.759	2.290.202

In de haven van Rangoon wordt jaarlijks voor een waarde van 89½ millioen roepieën ingevoerd en 128½ millioen waarde uitgevoerd. Een overzicht van den tonnenmaat of het aantal schepen, dat deze haven aandeed, troffen wij niet aan.

Op grond dat douane-inrichtingen een zaak van het gouvernement zijn, waarvoor de handel niets behoeft op te brengen, werd op de vraag der Regeering (bundel bl. 138) of er geen aanleiding zou zijn tot een heffing van de prauwen en kleinere schepen, die van de te verbreeden Kalimas en van de nieuwe haven (volgens plan C[3]) zouden gebruik maken, ontkennend geantwoord (bl. 140 e. v.). Bij dit plan dat tegemoet komt in belemmerde verkeerswegen is hier desnoods iets voor te zeggen, doch voor uitvoerige steiger- of havenwerken niet. Opmerkelijk is dat de heer Van Goor zich met betrekking tot het bezwaar van den zwaren stroom, die langs zijn pier zou kunnen gaan zich beroept op Calcutta (bl. 206), waar een veel sterker stroom staat dan hier het geval is, tot 7 mijl toe, en het aanleggen aan een pier volstrekt geen bezwaren ondervindt.

Hiernaast is het niet onaardig te verwijzen naar hetgeen voorkomt over Calcutta op bl. 127 en 128 van de „Publicatie der bescheiden in zake den aanleg eener haven te Soerabaja" (Batavia Landdrukkerij 1903), waaruit blijkt dat herhaaldelijk juist over dien stroom en over den toestand geklaagd werd. De regeering weigerde pertinent aan eenig plan tot het maken

[1]) Deze vermeerdering is ontstaan door het vormen van drie fondsen, respectievelijk voor assurantie, voor vernieuwing en voor reservekapitaal op de inkomsten. Een andere tijdelijke oorzaak betreft een overschrijven op kapitaalrekening van een uitgaaf van Rs. 215.000, vroeger ten onrechte op de rekening der ontvangsten geboekt.

[2]) Deze eigendommen zijn: losplaatsen, pakhuizen, hangars, pontons, landingsbruggen en steigers aan de oevers van de Irawaddy-rivier.

van natte dokken of andere inrichtingen een officieel karakter te geven, oordeelende dat zulk eene onderneming door eigen deugdelijkheid en als gewoon handelslichaam moest worden opgericht en behoorde in stand te blijven. Toen na de opening van het Suez-kanaal verbetering onvermijdelijk werd, is de Port-Trust opgericht en in 1885 werden de eerste natte dokken geopend. Aanvankelijk maakten zij de kosten niet goed en een speciale tol werd geheven om aan het deficit tegemoet te komen. Dat de handel zich te Singapore tegen bijbouwen van steigers verzette (bl. 268) kan dus ook best zijn, dat men die inrichting een extra-belasting niet waard vond.

J. E. D. M

DE LINSCHOTEN-VEREENIGING.

Blijkens het onlangs verspreide prospectus heeft deze, op 7 Maart 1908 opgerichte en bij Kon. Besl. van 4 April 1908 No. 11 goedgekeurde, Vereeniging, waarvan H. M. de Koningin Beschermvrouw en Z. K. H. de Prins der Nederlanden Eere-Voorzitter is, ten doel om bij genoegzame deelneming oude Nederlandsche reisverhalen uit te geven, op de wijze, waarop in Engeland sinds jaren de Hakluyt Society met uitnemend gevolg werkzaam is.

„De oude Nederlandsche reisverhalen hebben nationale waarde als gedenkteekenen van vaderlandsche durf en kloekheid; letterkundige waarde als volksliteratuur van dikwijls groote frischheid en oorspronkelijkheid; en hoewel zij alle hulsel van geleerdheid missen, hebben zij ook groote beteekenis voor de hedendaagsche wetenschap, juist om de nuchtere waarnemingszin der schrijvers en het ontbreken van alle effectbejag in de uitdrukking. Zij geven onbevangen weer wat zij gezien hebben, en zij hebben in de vreemde landen veel gezien en beschreven, dat thans niet meer aanwezig is, en waarvan de kennis evenwel het inzicht in hedendaagsche toestanden en verschijnselen ongemeen verheldert.

„Echter zijn die oude aantrekkelijke boeken en boekjes voor het meerendeel zeldzaam geworden, enkele *uiterst* zeldzaam, en over het geheel zeer hoog in prijs. Een vorig geslacht reeds heeft geleerd er jacht op te maken als op ware curiosa voor de boekenliefhebber, in Nederland, maar nog meer in Europa en zelfs in Amerika. De weinige exemplaren, die van sommige van de belangrijkste reizen bestaan, zijn in vaste handen gekomen; aanhoudend meer komen zij buiten circulatie. De verspreiding, en dientengevolge de kennis en het gebruik dier oude verhalen, is in Nederland zelf gering".

„Bij genoegzame deelneming stelt de *Linschoten-Vereeniging* zich voor, per jaar twee stevig gebonden boekdeelen, van formaat ongeveer gelijk aan die van de Hakluyt Society, te kunnen uitgeven. Aan stof voor jarenlange voortzetting van haren arbeid zal het zeker niet ontbreken; zelfs is, om te beginnen, zekere begrenzing van het onderwerp gewenscht. Het ligt dan in de bedoeling, vooralsnog zich te beperken tot Nederlandsche zee- en landreizen in het laatst der 16de, uit de 17de en voor sommige streken ook uit de 18de eeuw. Reizen van jongeren datum zullen weinig in aanmerking behoeven te komen ,daar zij, voor zoover van belang, in bekende en genoegzaam verspreide uitgaven voldoende toegankelijk zijn; — op reizen van Nederlanders gedurende de latere middeleeuwen en de eerste helft der 16de eeuw kan worden gelet, als het uitgeven van de reizen der Nederlanders gedurende het tijdvak van hun wereldbeteekenis als zeevarend en handeldrijvend volk, voldoende zal zijn gevorderd om op aanvulling met enkele buiten het aangegeven tijdvak vallende merkwaardige reizen bedacht te zijn.

„De uitgaven, zoowel herdrukken van uitgegeven, als eerste drukken van onuitgegeven reizen, zullen meer bevatten dan een enkelen afdruk van den tekst; zij zullen van inleidingen worden voorzien en wetenschappelijk verzorgd door de beste hiervoor te winnen krachten".

Het bestuur der vereeniging bestaat uit de heeren Jhr. J. A. Roëll, *Voorzitter*; Prof. Mr. J. E. Heeres, *Onder-Voorzitter*; Wouter Nijhoff, *Secretaris*; D. F. Scheurleer, *Penningmeester*; Dr. H. T. Colenbrander, A. P. H. Hotz, F. E. Baron Mulert en G. P. Rouffaer, later aangevuld met den heer K. F. van den Berg, terwijl nog een 12-tal mannen van naam de Vereeniging aanbevelen.

Reeds kan het bestuur mededeelen dat een der voorgangers van de Nederlandsche wetenschap, de oud-hoogleeraar Kern, zich bereid heeft verklaard de uitgave te bezorgen van het *Itinerario* van Jan Huygen Linschoten, naar wien de Vereeniging is genoemd. Onder de eerste teksten, die vervolgens in aanmerking zullen komen, worden vermeld de eerste reis van Cornelis de Houtman en de uiterst zeldzame „Verscheyden Voyagieus" van David Pietersz de Vries (Alckmaer 1655), terwijl verder volgen zullen reizen naar de Poolstreken, Amerika, het Kaapland, West-Azië het verre Oosten, enz.

Blijkens de Statuten bestaat de Vereeniging uit: eereleden, donateurs en gewone leden. De laatsten betalen een jaarlijksche bijdrage van *f*10.—; men wordt donateur door eene schenking in eens van *f*500 of door eene jaarlijksche contributie van minstens *f*25.—. Voor het lidmaatschap kan men zich aanmelden bij den Secretaris, Nobelstraat 18 te 's Gravenhage.

DE NEDERLANDSCHE KAMER VAN KOOPHANDEL VAN AUSTRALIË.

Dit lichaam, van welks oprichting in de *Indische Gids* van 1904 I bl. 472 melding is gemaakt, gaf zijn vierde jaarverslag in het licht, gesteld in de Engelsche taal, doch waaraan in het Nederlandsch een beknopt overzicht van de werkzaamheden is toegevoegd, geteekend door denzelfden president en secretaris als vier jaar geleden.

De Kamer ging voort met het verstrekken van inlichtingen en het geven van adressen van agenten, koopers en verkoopers, waardoor weder menige verbinding tot stand werd gebracht.

De President, onze Consul-Generaal W. L. Bosschart, heeft zijn jongste bezoek aan Nederland naar vermogen dienstbaar gemaakt aan de belangen van de uitbreiding der wederzijdsche handelsbetrekkingen en daarvan verslag gedaan in een brief, die in de voornaamste Australische dagbladen werd gepubliceerd. Daarin wordt de aandacht gevestigd op de met lichtbeelden opgeluisterde lezingen te Haarlem, Rotterdam, Amsterdam en den Haag gehouden, waarin over het land, het volk en de voortbrengselen van Australië werd gesproken, terwijl de fraaie lantaarn-plaatjes, welke de schrijver verschuldigd was aan de gouvernementen der Australische staten, de schoonheid, schilderachtigheid en vruchtbaarheid van het land aantoonden en hoe het algemeen voorkomen is van de steden en havens. Daarbij werden de overvloedige hulpbronnen dezer landen aangewezen en de landgenooten opgewekt om derwaarts te gaan. De aandacht werd gevestigd op de uitgestrekte vruchtbare gronden en de kleine bevolking en hoe deze als het ware wonderen heeft ver-

richt als men de kolossale uitvoercijfers nagaat. De afbeelding dier eindelooze korenvelden, van boom- en wijngaarden en de prachtige weiden bedekt met kudden vee en schapen, de boterfabrieken en bevriezingsinrichtingen, de katoen en andere voorraden, en het zoo ijverig werkzame volk ontlokten toejuichingen voor die nijvere bevolking, die hoewel klein in aantal, het in enkele tientallen van jaren zoover had gebracht. Met monsters rondom zich van houtsoorten, harsen, mineralen en andere voortbrengselen van Australië en Nieuw-Zeeland, wees de heer Bosschart aan hoe de handel zich tusschen de wederzijdsche streken nog kon ontwikkelen. Wat het nieuwe toltarief betreft, achtte hij het voorbarig om dit in onderdeelen te behandelen, daar er nog veel wijziging in kon komen. Hij wees echter op het hoofddoel, bescherming van eigen nijverheid en ontwikkeling van de hulpbronnen van het land. Met het oog op het feit in Nederland en de Nederlandsche koloniën de voortbrengselen van Australië en Nieuw-Zeeland op volkomen gelijken voet behandeld worden als de eigene en er een zeer laag tarief bestaat, had de schrijver verklaard, dat hij gerechtigd was tot de gevolgtrekking, dat Australië en Nieuw-Zeeland met betrekking tot onze voortbrengselen geen differentieel tarief zouden invoeren en ons op gelijke wijze behandelen, als zij door ons behandeld worden. Tegenwoordig kunnen Australische boter, kaas en andere producten in de Nederlandsche koloniën met succes concurreeren met de Nederlandsche.

Voorts werd gehoopt dat meer kooplieden over en weer op bezoek zouden komen en aan degenen, die zich in Australië wenschen te vestigen werd medegedeeld, dat goede emigranten altijd welkom zijn en er een prachtig klimaat, een goed land en waarschijnlijk welslagen zouden vinden.

Blijkens een in het verslag opgenomen bericht was de Consul-Generaal Bosschart voornemens om in het belang van den handel tusschen Australasië en de Nederlandsche koloniën in Juli a.s. een bezoek te brengen aan Japan en Makasser. Ieder die zich in het belang van zaken met de Nederlandsche koloniën tot hem zouden wenschen te wenden, moesten dit doen vóór 1 Juli a.s. De heer Bosschart dacht in October terug te keeren.

Aan het einde van het verslagjaar bestond de Kamer uit 112 leden, doch de hoop wordt uitgesproken, dat dit aantal moge toenemen, aangezien de betrokken landen direct voordeel hebben van de organisatie der Kamer, die door uitbreiding van hare connectiën, in staat is gaandeweg betere diensten te bewijzen.

Ten slotte worden de volgende cijfers betreffende de waarde van den in- en uitvoer van Australië en Nieuw-Zeeland aan het verslag ontleend, dat ze opnam om te doen zien hoe belangrijk het handelsverkeer reeds is, dat met toenemende bevolking nog zal vermeerderen.

Australië.	1906.	1907.
Waarde van den invoer:		
Koopmanschappen	£ 42.581.653	£ 50.413.415
Goud	„ 2.147.853	„ 1.464.756
Te zamen	£ 44.729.506	£ 51.878.171
Waarde van den uitvoer:		
Koopmanschappen	£ 52.866.478	£ 62.006.413
Goud	„ 16 871 285	„ 10.897.027
Te zamen	£ 69.737.763	£ 16.982.046
Nieuw-Zeeland.		
Waarde van den invoer . . .	£ 15.211.403	£ 16.982.046
„ „ „ uitvoer . . .	„ 18.095.137	„ 20.060.600

Het een en ander over de Padangsche Bovenlanden.

DOOR

J. E. JASPER.

(*Vervolg*).

V.

Na te Soengai-Poear de rijsttafel gebruikt te hebben, gaan we via Roenoeampoe, langs welvarende negeriën voorbij het kleine station Padangloear naar Kota Gedang, centrum van weef- en goud- en zilversmeedkunst.

Het is hier, dat het rijke goud- en zilverweefsel, en de filigraan huisjes zijn vervaardigd, welke aan H. M. de Koningin ten geschenke zijn gegeven.

Kota Gedang ligt niet ver van Fort de Kock en is hiervan slechts door het breede Karbouwengat gescheiden.

Het larashoofd, een vooruitstrevende Menangkabauer, die kortelings geleden met zijn collega's van Tilatang, Boenoeampoe en een mantri op Java is geweest, om er zijn kennis omtrent land en volk te vermeerderen, doet uit eigen initiatief nog al wat in het belang van landbouw, nijverheid en veestapel. Mogen de Kota Gedangers nog lang, van zijn energie profijt trekken.

Het valt den bezoeker op, hoe de huizen in deze negrie allen met zink gedekt zijn; de toeankoe laras, die ons vergezelt, verhaalt, dat vroeger de woningen op echt Menangkabausche wijze met idjoek waren gedekt en hoe drie malen reeds het nijvere Kota Gedang geheel door een geweldigen brand verwoest werd.

Meer dan de weefkunst wordt er de goud- en zilversmeedkunst beoefend, worden hiervan alle bekenden procédé's toegepast, de filigraan bewerking en het drijven vooral, en heeft deze industrie zich zóó uitgebreid, dat in het onderdeel Goegoea ongeveer 50 vrouwelijke goudsmeden, de filigraankunst voor de vervaardiging van eenvoudige sieraden weten toe te passen.

In groote tegenstelling met den Javaanschen artist, die het dorp waar hij geboren is, niet verlaten zal, ook al weet hij, elders veel te

kunnen verdienen, tijgt de toekang mas van Kota Gedang uit naar andere negeriën, andere landen, en met den handelsgeest, den Maleier eigen, brengt hij de door hem vervaardigde voorwerpen daarheen, waar hij ze gemakkelijk of tegen goede prijzen van de hand kan doen.

Reeds van oudsher stond de goud- en zilversmeedkunst van Kota Gedang in de Padangsche Bovenlanden bekend.

In de woning van den toeankoe laras wordt een oude, bronzen drievoet bewaard, met een oud-Maleische inscriptie, waaraan de navolgende legende verbonden is:

Er leefde lang geleden in Kota Gedang zekere Bandaharo toewo, wiens soekoe Sikoembang, wiens beroep toekang mas was, en die van marantai (dikwijls op reis gaan) hield. Eens, dat de bandaharo toewo voor heel langen tijd zou wegblijven, verliet hij bedroefd zijn huis, en denkend aan zijn kind, keek hij steeds achterom, liep ten slotte achteruit, zijn gezicht gekeerd naar het huis, waar hij zijn anak had achtergelaten. Opeens struikelde hij over een voorwerp, en hij viel; en opstaand vond hij op een bronzen drievoet met inscriptie een kist, die bij opening veel goud en edelgesteenten bleek te bevatten.

Nu rijk geworden door zoo'n schitterende vondst, had hij het reizen, om geld te verdienen, niet meer noodig; dus keerde hij terug naar zijn huis, en leefde verder tevreden en gelukkig te midden van zijn familie.

Nog altijd veroorzaakt deze legende een soort vereering van de nagedachtenis van den heiligsten, den oudsten der goudsmeden, en wie van de Kota Gedangsche toekangs op reis wil gaan, prevelt in stilte den wensch, dat hij hetzelfde lot moge ondergaan als Bandaharo toewo.

Na een wandeling gemaakt te hebben door Kota Gedang bezochten wij er een huis, waar zoo juist eenige huwelijken waren gesloten, en zoo konden wij de lamin, het bruidsbed bezichtigen, zooals het achter den met doeken omwonden radjo baselo of drempel, de radjo badiri of stijlen, de met poeti bagirai versierde pantjonsoa of eerebogen, opgesmukt is tot een pronkmeubel, vol rijk geborduurde kussens, en waarbij een kain tarewa of goud doorweven doek gereed hangt als een kleed, waarmee de bruidegom des morgens, komende van het bad, zich dekt.

Het was al laat op den middag, toen we den zwenkend-hellenden weg afgingen naar de diepten van het Karbouwengat. De immense grondscheur hiervan met zijn vlakken vakjesbodem, als dooraderd van een wit, smal rivierstreepje leek in de duister wordende schemering nog grooter en vervaarlijker, en de neergestorte blokken, de donkere bosschen en boomgroepen, stomme getuigen van steeds werkende, onzichtbare natuurkrachten, waren compacte, blokkige massa's in de vale donkerheid der diepten.

Lang en moeilijk is de stijging, om van uit dit brokkelende reuzenravijn weer op den vlakken bodem van Fort de Kock's buitenwijken te komen.

VI.

Het is hier de plaats, om in het kort aan te geven, waarop het maatschappelijk leven van den Menangkabauer berust.

In den oudsten, Menangkabauschen vorstentijd waren er 4 afzonderlijke hoofdafdeelingen of soekoe's (soekoe = $^1/_4$ deel): Kota, Piliang, Bodi en Tjiniago, welke respectievelijk onder beheer stonden van Kjai Toemenggoengan en Parapatih Sabatang.

De vorst van het Menangkabausche rijk, wonend te Pagaroejoeng bij Tanah Datar, had geen eigenlijk autokratisch gezag.

„Bij gebreke van personen", schrijft Verkerk Pistorius in zijn Studiën over de Inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden, „die de bevelen van den vorst aan het volk overbrachten en voor hunne getrouwe opvolging en naleving waakten, was er geen eigenlijke regeering, in den zin, dien wij daaraan hechten, bestaanbaar.

„Jang di Pertoean was slechts in naam het hoofd van het rijk en Menangkabau was slechts de collectieve benaming voor een menigte onafhankelijke staatjes, die aanvankelijk door geen anderen band waren vereenigd dan door gemeenschappelijke afkomst, taal en gebruiken. Elke negari was zelfstandig en had geen gemeenschap met het hoofd van het rijk".

Verklaarbaar wordt nu hetgeen een Maleisch hoofd mij duidelijk maakte omtrent het ontstaan der kampongs.

Al bestonden oorspronkelijk slechts vier soekoes, onderlinge veeten en oorlogen maakten noodig, dat de bevolking naar alle richtingen uiteenstoof.

Waar een gezin zich nederzette, werd land ontgonnen; en vormde zich een zeker gebied, dat bewoond werd; de familie breidde zich uit; er kwamen nieuwe menschen zich vestigen, en nu was het dus noodig in de kampong, die zich vormde, aan één persoon, den oudsten, dengeen, die er het eerst gekomen was, zekere macht te geven; hem werd den naam van penghoeloe gegeven.

Immers het Maleische spreekwoord zegt:

„Siraoet beri berhoeloe,
Peraoet batang toeanja,
Negeri berbilang soekoe
Dalam soekoe ada toeanja;"

waarvan de vertaling is: Gelijk het mes een steel bezit, waarmede men het moet kunnen slijpen, zoo telt het land soekoe's aan het hoofd waarvan de oudsten moeten staan.

Zoo zijn de latere soekoe's ontstaan, en iedere Menangkabauer kan opgeven, tot welke soekoe hij behoort. Bijna elke hedendaagsche kampong in de Bovenlanden wordt bewoond door afstammelingen, uit verschillende soekoe's.

In een voortreffelijk opstel van I. F. A. de Rooy, getiteld: De positie der volkhoofden in een gedeelte der Padangsche Bovenlanden, en voorkomend in den *Ind. Gids* van 1890 deel I, blz. 634, bestrijdt genoemde schrijver op de door hem aangevoerde gronden, de meening, dat er oorspronkelijk een verdeeling der bevolking in 4 soekoe's zou zijn ingesteld.

De eerste vestiging plaats gehad hebbend in Tanah Datar van waar de emigratie naar de omstreken zich uitbreidde, had tot natuurlijk gevolg, dat verschillende stammen, in voortdurenden strijd met elkaar leefden, en om nu juist de eensgezindheid in het leven te roepen, zou volgens de Rooy een vereeniging der stammen, tot 4 hoofdgroepen hebben plaats gehad.

Hoe het ook zij, de bevolking gelooft aan een verdeeling in — en niet aan een vereeniging tot — vier hoofdgroepen: Aan het hoofd dan van zulk een stam, familie, staat een panghoeloe, wiens betrekking andiko, d. w. z. erfelijk is, terwijl de panghoeloe soekoe het hoofd van de later gevormde soekoe is. Kan voor de betrekking van panghoeloe niemand gevonden worden, m. a. w. kan het panghoeloe-schap niet overgaan, dan wordt tijdelijk, althans voor zoolang er zich geen eigenlijke erfgenaam voordoet, een panghoeloe gekozen, die dan de galar of waardigheidstitel van datoe' mag dragen.

Om welke redenen het ambt van panghoeloe andiko en van panghoeloe soekoe kan overgaan, leze men in het hierboven aangehaalde opstel van I. F. A. de Rooy. Uit dat opstel citeer ik hier nog: „De panghoeloe soekoe neemt wel degelijk een hoogeren rang in, dan de panghoeloe andiko, al is hij dan ook zelf andiko, hij is de eigenlijke rechter in zijn soekoe en de panghoeloe's andiko zijn niet meer dan zijn raadslieden, met wie hij zoo mogelijk in onderling overleg handelt. Bij alle beraadslagingen of vergaderingen, bij alle adat-plechtigheden nemen de panghoeloe's soekoe de hoogste plaats, de eereplaats in; bij alle retributiën, hommages, enz. ontvangen zij het dubbele van het aandeel der panghoeloe's andiko; de vroeger betaald wordende thail amas bij de rechtspraak geschiedde aan de panghoeloe's soekoe, enz."

Alle panghoeloe's soekoe moeten per sé aànwezig zijn op vergaderingen, tijdens welke over de belangen der negeri gemoefakat, beraadslaagd wordt.

De panghoeloe wordt bijgestaand door een pagawai of doebalang, dien men den uitvoerder des panghoeloe's bevelen noemen en met een kebajan in een Javaansche dessa vergelijken kan, een malim, die met politie- en justitie-zaken belast is, de getuige bij huwelijken en sterfgevallen, de belasting-inner, en ten slotte een mantri, die door Verkerk Pistorius in zijn hierboven reeds aangehaald werk „de rechter van instructie, tevens vrederechter" wordt genoemd. Ziedaar de hoofden, wier betrekking door de oude adat in het leven is geroepen en naast wie de Regeering de bezoldigde ambten van toeankoe laras (larashoofd),

penghoeloe kapala en mantri heeft ingesteld; hun traktementen werden het eerst in 1863 geregeld [1]). Tusschenpersonen tusschen het Europeesche bestuur en de Inlandsche adat-hoofden, stonden zij aanvankelijk geheel buiten de oude instellingen van het volk.

In de erkenning van deze, van Regeeringswege benoemde, ambtenaren toonde het volk, dat enkel de adat panghoeloe's hoog hield, zekere terughoudendheid; men noemde ze allen slechts uitvoerders van Gouvernements-bevelen, „kapala rodi" maar men zag in hen geen hoofden in den eigenlijken zin van het woord. De groote gehechtheid aan de eenmaal bestaande instellingen, die overal bekend, en dus onwrikbaar vast waren, kan als een der voornaamste redenen daarvan worden genoemd.

Door vele schrijvers zijn de aanstelling van afzonderlijk staande hoofden, en ook hun bemoeienis met rechtspraak streng afgekeurd, in verband juist met het economisch voor een Oostersch volk zoo te loven matriarchaat en familiën-stelsel, dat in de Menangkabau landen het proletariaat ten eenenmale uitsloot. Maar door velen is ook vergeten, dat zulk een stelsel een rustig evenwicht houdt in het leven, niet overeenstemmend met de beginselen van de naar meerdere beschaving onder het volk strevende overheerschers.

De van nature in den Maleier bestaande weetgierigheid heeft zich juist in de aangestelde hoofden, die in hun opvattingen niet zoozeer gebonden zijn aan de adat, van zelf vergroot tot een streven naar meerdere, intellectueele ontwikkeling, en wat zij hebben opgedaan, wat zij aan energie aangekweekt hebben, tengevolge van verlichte ideëen, los van elken adat-band, is door hen benut in het belang van het volk, waaruit zij dan toch gekozen zijn.

VII.

De vereering van den vorst, die gelijk hierboven reeds gezegd is, in oude tijden geen eigenlijke macht had, is nog overgebleven in den eerbied, welken men koestert voor de te Pagaroejoeng levende, oude, reeds kindsche vrouw, die gezegd wordt van de Menangkabausche radjas af te stammen en toean gadis genoemd wordt.

In den langen tijd, welke verloopen is na de verdwijning van het Menangkabausche vorstendom, schijnt het beginsel van onderdanigheidsvertoon tegen over degeen, die als de hoogste staat aangeschreven, de op gehechtheid lijkende vereering van den vorst, onveranderd gebleven te zijn, want wanneer de toean gadis van Pagaroejoeng zich naar

[1]) De „panghoeloe soekoe rodi" zorgt voor en let op de uitvoering der bestuursbevelen (rodi), krijgt geen traktement, doch slechts een deel van de koffiecultuur-procenten. Zijn titel is al heel ongelukkig gekozen, daar hij geen panghoeloe soekoe is in de beteekenis, zooals de adat die aan deze waardigheid hecht!

elders begeeft, omstuwt haar een gansche menigte menschen uit het volk, die uit eigen beweging haar vergezellen of datgene doen, wat eenigszins bijdragen kan tot verhooging van den luister, die haar volgens hen toekomt.

Men moet dezen eerbied en die onderdanigheid niet van denzelfden aard achten als die, welke de nederige Javaan koestert voor zijn hoofd. De Menangkabauer blijft even zelfstandig, voelt zich even onafhankelijk, maar in zijn toestand van vrijheid geeft hij als elke Oosterling gaarne uiting aan zijn eerbiedsgevoel, waarvan om zoo te zeggen, de radja, de hooge, de glorieuze, de verpersoonlijking van de oude adat maar volstrekt niet de meester. het object is.

„Wilden zij (de radja's)", zegt Verkerk Pistorius — ik haal dit juist aan om mijn bovenstaande meening nog te verduidelijken — „hunne bemoeienis verder uitstrekken, of waagden zij het, zich in het dorpsbestuur te mengen en in strijd met de adat te handelen, dan verzette de negari zich als één man daartegen:

Radja adil radja di samba,
radja lalim radja di sangga,

d. w. z. De rechtvaardige vorst wordt geëerd, de slechte, hij, die zich, tegen de adat verzet, wordt geweerd."

De toeankoe laras van Rau Rau is er trotsch op, de toean gadis van Pagaroejoeng haar vorstelijken roem te hebben hergeven, want onder de veranderde tijdsomstandigheden raakte deze vorstelijke nakomelinge geheel vergeten, totdat genoemd laras hoofd met voorstellen, een betere eerbiediging betreffende, bij de Regeering kwam, die, de soort van des Maleiers onderdanigheid tegenover vorstelijke personen kennend, terecht in het een en ander niets gevaarlijks zag en de makke vereering van de oude vrouw toeliet.

Veelerlei zijn de insignieën of kabasaran der vorsten; zij worden nog alle te Pagaroejoeng bewaard.

Zoo kunnen genoemd worden: de pajoeng oeboer oeboer of het groote zonnescherm met franjes, de tombak baramboet, (de behaarde piek), de padang tjinangkè, (een soort zwaard), de tjarmin taroes (de spiegel, die aan beide kanten te gebruiken is), de satjoreng koening (de gele vlag), de djanggoei djanggi (een soort vederbos, welke op een stok gedragen wordt), de bendèra tjindé (de vlag van tjindé weefsel) enz.

De kleedingstukken, welke de vroegere vorsten gebruikten, en nu nog als bijna heilige attributen bewaard worden, zijn met een legendarische glorie omstraald. De kroon, die den vorm heeft van buffelhoorns, is geheel van schitterend goud.

Het kleed kain sangsèta, [1]) heeft al heel bijzondere eigenschappen,

[1]) Dit is een zeer oud, soepel, zijden weefsel, dat ik gezien heb te Fort de Kock.

en moet door djihins vervaardigd zijn. Men kan niet zien, of het van zijde, dan wel van katoen is. Het garen ervan is gesponnen door iemand met een snavel; het kleed is geweven door iemand met kieuwen; met weven is men in het water der zee begonnen, en in het vuur geëindigd. Wordt de kain sangsèta daarom in het water gehouden, dan zal ze niet nat worden, terwijl het felste vuur ze niet vermag te schroeien. Uitgespreid is ze zoo groot als de wereld (salèbar alam), en opgevouwen kan ze de grootte hebben van een menschelijken nagel. Het kleed moet een geschenk zijn uit Patani, bij gelegenheid, dat Boenda Kandoeng van Pagaroejoeng in het huwelijk treden zou met de Radja Room. [1]) Zoo worden ook mooie dingen verteld van de badjoe biloedoe gandoen (biloedoe = bloedroe = fluweel, gandoen = changeant), de serawal pidandang barat, (een broek, van pidandang stof, gekomen van de overzijde, barat), een ikat pinggang of buikband en een tjanggai pandjang sembilan of een gouden nagel van 9 vadem lang.

Als de toeankoe laras van Rau Rau spreekt over de fantastische eigenschappen van de heilige kris Madang Giri, welke doegang gèrèng, d. i. aan de linkerzijde werd gedragen, dan raakt hij niet uitgepraat; er moeten in dat prachtstuk der pronkwapens 99 rata's (rata = het Javaansche rentak = barsten, scheurtjes) zitten, en lekoek tengah sembilan, d. i. $8^1/_2$ lekoek's (= het Javaansche loek) of kronkelbochten. Zij was de pemboenoeh sekati moenoeh, de dooder van duizend duivels, de bliksemende, als zij getrokken werd uit haar scheede. Raakte je met den voet het wapen aan, dan gaf je dat een groot ongeluk. Moest iemand een eed doen, dan dronk hij eerst het water, waarin het lemmer van die Madang Giri was gestoken, en wee dan degenen, die, zoo gezworen hebbend, meineedig was!

Andere wonderbaarlijke dingen worden verteld in J. L. van der Toorn's Tjindoer Mato, waarin o. m. voorkomt, dat Madang Giri „hinnikte, als zij in de scheede gestoken en bromde, als zij er uitgetrokken werd; zij was overdekt met vlammen en vlekken, waartusschen kleine spatjes; haar lemmer en gandjo [2]) bestonden uit één stuk, terwijl de punt ervan zich zelve gedraaid had en vol vergif zat; als dit lemmer een weinig van de gandjo afweek, dan was er een jaar onafgebroken droogte, zoodat alle planten stierven; in geen enkele maand viel er een drupje regen, zoodat de kikvorschen en schildpadden omkwamen en de garnalen dood bleven tusschen de steenen; dan droogden de beekjes; de poejoeah's en de pikan's kwamen om en de bilalangs (sprinkhanen) sprongen zich dood.

„Het vergif, dat er aan zat, was van den hemel afkomstig en als

---

[1]) Room = Turkije.

[2]) Sluitstuk van het lemmer (het Javaansche gondjâ).

slechts iemand's schaduw daarmee in aanraking kwam, moest hij dit reeds met zijn leven boeten".

Over den oorsprong of over de beteekenis van het woord Menangkabau, dat sommigen Minangkabau spellen, is nog niet het laatste woord gezegd. Maar opmerkenswaardig is het deel „kabau" van deze samenstelling, in de beteekenis van kerbau of karbouw, buffel, want het volk wil over het algemeen de imitatie van buffelhoorns zien in de oude, vorstelijke kroon, de dakspitsen van Bovenlandsche huizen en padaties, de eigenaardige hoofdbedekking van Pajakoemboehsche en Padang Pandjangsche vrouwen enz.

Liever dan mij te verdiepen in deze historische kwestie van spitsvondigheden, haal ik hier een door den tegenwoordigen toeankoe laras van Rau Rau in sierlijk Maleisch geschreven gedicht aan, dat ik om de naieve verheerlijking van gansch een volk en natuurlijk ook om de algemeen bekende, korte geschiedenis van het rijk voor mijn lezers hieronder zal vertalen.

Het begin van dit geschrift heeft tot doel,
Om als volgt de grootheid van den Almachtige te verkondigen:
De klapperboom kan mangga's dragen,
Een steen op den bodem van het water kan opwaarts gaan.
Zoo is de kajoe gaboes [1]) in staat te zinken,
De tijger sterft door den stoot van een hert,
En alle zwarte apen zouden kunnen lachen.
Nu beschrijf ik het lot van Java's koning.
De radja Madjapait, die toen op den troon zat,
Zijn doel was, om zijn rijk te vergrooten,
Maar Allah Aaäla bracht hem onheil.
Pagaroejoeng dan van het Maleische rijk,
Van af vroegere dagen tot nu,
Heeft altijd behoort tot de streken,
Beroemd bij vorsten en bij grooten.
Welnu, het leger van Madjapait zou komen,
Om dat Pagaroejoeng te veroveren.
Maar des vorsten wensch werd niet vervuld,
Want de stad was omgeven door hooge bergen.
Door den Patih werd toen bedacht,
Om een grooten, sterken karbouw te kiezen,
Het dier te laten brengen naar Pagaroejoeng,
Om het leger en de bevelhebbers te vervangen.
De datoeks hadden er geen bezwaar tegen,
Dat de karbouw en niet het leger kwam,
Wat men daarmee bedoelde?
Werd door de dappersten gevraagd.
Toen antwoordde een panglima dadelijk:
Zeg datoek in dit land!
Ik kom hier, om slechts te vragen,
Wapengeweld te vervangen door buffelgevecht.
Wanneer onze karbouw den strijd wint,

[1]) Een soort licht hout, dat gewoonlijk op water drijft.

Wordt onze vlag hier omhoog geheschen;
Legt hij het af, dan gaan wij naar huis,
En laten ons haar lang worden[1].)
De datoek hoorde den panglima aan,
En inwendig had hij zeer veel schik.
Bij de beraadslaging met alle anderen,
Kwam men met elkaar overeen,
Dat een jonge karbouw de tegenstander zou zijn.
Een ijzeren tjawang[2]) moest aan zijn kop vastgemaakt worden,
Opdat hij er mede stooten kon
Tot diep in den buik van zijn tegenstander.
Wat de datoek had voorspeld kwam uit.
De groote buffel werd doodgestoken.
Het Javaansche volk trok naar eigen land
En berichtte de nederlaag aan zijn vorst.
Om nu dit feit te kunnen aantoonen,
Werd de hoorn van dien karbouw bewaard,
Gelijk een blijvende poesaka.
Zoo is de gevatheid van bekwame menschen.
Hier toon ik u de tandoek.
Praatjes z' n 't van hen, die beweren,
Dat de hoorn 3 vadem lang is.
Meet zelf maar, opdat dit u duidelijk worde.
Ziedaar de ware reden, de eigenlijke oorzaak,
Waarom de naam Pagaroejoeng
Werd veranderd in Menang Kerbau.
De overwonnen buffel is er beteekenis van.

Volledigheidshalve dient hier ook nog in het kort het een en ander verteld te worden van het merkwaardige kanon in den vorm van een draak met opengesperden muil en van den met „batoe pandapetan" aangeduiden, zwaren klomp koper, welke beide voorwerpen als reliquiën te Pagaroejoeng bewaard worden.

Het kanon dan wordt Si Nago Ombang genoemd en is vermoedelijk van Chineesch maaksel; de legende vertelt er van, dat het gevonden is in de wateren van Salimpaoeng, [3]) in de negari Lawang en toebehoord heeft aan zekeren Bagala Datoek Pangeran wiens grootvader het uit de diepte van Salimpaoeng had opgevischt. Si Nago Ombang huisde dertig jaren geleden nog een zeer makke slang, die geen kwaad deed en over den rug te streelen was. [4]) Het kanon bezat een groote tooverkracht. Raakte men het met de voeten aan, dan werd men ziek; begon de ketting, waaraan het vastlag, te rammelen, dan was dit het teeken

---

[1]) Waarmee de beteekenis wordt aangegeven: En zullen wij als vrouwen zijn, verwijfd.

[2]) Een tjawang is een bamboezen korf, die men gewoonlijk bij het kalf aanb engt, hetwelk men van de moedermelk spenen wil.

[3]) Een moeras.

[4]) Waarschijnlijk wordt hiermee bedoeld, dat de slang de ziel van een gestorven mensch in zich had (zie hiervoren wat over de tijgers is vermeld).

van een naderend gevaar. Men moest niet wagen er mede te schieten, want de knal zou verschrikkelijk zijn; de dooven zouden het schot hooren, de blinden hun oogen openen, de zwangere vrouwen bevallen van schrik, de lijken uit den grond treden om te spreken, en ten slotte zou de wereld vergaan. Velen kwamen er de zaaipadi brengen, om onder het branden van menjan (wierook), het uitvoeren van enkele ceremonieën, het offeren van geld, van de heilige naga en prachtigen rijstoogst te vragen.

En wat de „batoe pandapetan" betreft, die ontleent zijn naam aan het feit, dat hij in den grond gevonden is. Lang geleden leefde in kampoeng Pagalan, laras Tandjoeng, loehak Tanah Datar, zekere Datoe Radja Oedin, bekend staand om zijn gevatheid.

Datoe Radjo Oedin zou een nieuwe woning bouwen ter vervanging van de oude, welke reeds bouwvallig was en door het dak waarvan hij des avonds de sterren kon tellen. Welnu, hij ging aan het bouwen, en toen het huis gereed was, noodigde hij alle familieleden uit om te komen feestvieren. Op den dag, dat dit feest zou plaats hebben, wilde hij zijn erf wat schoon maken, om zijn gasten behoorlijk te kunnen ontvangen.

De spade, waarmee hij werkte, stootte opeens met helderen slag op iets hards, en vlug gravende, vond hij twee steenen tegen elkaar. Tweelingsbroeders, waarvan de een, zoo snel hij kon, diep de aarde in vluchtte. Datoe Radjo Oedin had nog juist gelegenheid den bovensten steen te grijpen, die nu nog de spleet toont, welke de spade er in geslagen had.

Wanneer men nu in staat is, om den steen in gebukte houding, de knieën op den grond, op te tillen, om daarna zich in zijn volle lengte op te richten en het brok boven zijn hoofd te heffen, zal men zijn wensch vervuld zien.

Maar slechts heel enkelen kunnen dezen toer verrichten, want de „batoe pandapetan", eigenlijk een moeilijk aan te vatten brok koper, heeft een gewicht van 100 K.G.

VIII.

Tot de bezienswaardigheden van Fort de Kock's omstreken behoort ook de ngalan Batoe Biaran of de grot van Kamang. Ik ben blij, ook die te hebben bezocht, niet zoozeer om de grot, die weinig interessant en volstrekt niet mooi is, maar om den aangenamen, zij het korten tijd, welken ik heb doorgebracht in gezelschap van den toeankoe laras van Tilatang, dien ik reeds op Java had ontmoet. Want om Kamang te bereiken, moet men door het district Tilatang en hier was 't, waar ik de bereiding van tabak in haar volle omvang zag. Veel van wat onder den naam van Pajakoemboeh tabak naar Java wordt uitgevoerd, is eigenlijk het product, dat in Tilatang, Matoer, Palembajan en elders

verbouwd is. Door tuschenhandelaren wordt het overal opgekocht en als het gewilde Pajakoemboeh van de hand gedaan.

Dat dit geheimpje nog niet bij alle afnemers bekend is, pleit voor de deugdelijkheid van het product, dat niet van Pajakoemboeh komt.

En inderdaad kan men te Tilatang, en waarschijnlijk ook in alle andere tabak produceerende streken in de Padangsche Bovenlanden, aan de bestelde waar precies de kwaliteit geven, welke verlangd wordt.

Wanneer de plantjes op het veld drie maanden oud zijn, kan met den oogst worden begonnen; de geplukte bladeren sorteert men in drie groepen: benedenste, middelste en bovenste; de laatste groep of soort d. w. z. van de bladeren, die boven aan den plantstengel hebben gezeten, dus van de jongste bladeren, levert de beste kwaliteit op. Nadat de hoofdnerven middels een bamboe mesje verwijderd zijn, worden, de soorten steeds uit elkaar houdend, de bladschijven tot bundeltjes in elkaar gerold (diparam), welke gedurende 5 dagen stil blijven fermenteeren.

Op een houten blok, (djangkoan), waarin zich een opening bevindt, wordt dan een rol geplaatst en met een groot mes fijn gekorven. Dat deze arbeid zekere handigheid vereischt, spreekt van zelf; al naar gelang van de bestelling weet men dan ook fijnen of groven snit te verkrijgen.

De gekorven tabak wordt nu op bamboezen horden (samir) uitgespreid (di ampai) tot dunne lagen. Ook dit vereischt routine, althans, wanneer men overal even dunne lagen wil verkrijgen. Er komen drie lagen over elkaar, nl. het kerfsel van de oudste bladeren beneden, dan van de middelste bladeren in het midden, en eindelijk van de jongste bladeren boven; men beweert, dat de goede sappen (gëtah) van de beste kwaliteit nog gelegenheid hebben, om tot de onderste laag door te dringen en dus die soort eenigszins te verbeteren.

De horden met deze drie lagen worden des nachts gedurende eenige uren in open lucht gehouden, weer met een dunne, vierde laag, — kerfsel van jongblad — belegd, en dadelijk daarop binnenshuis gebracht.

De lagen worden den volgenden morgen tot pakken gevouwen, (lèmpèngs) natuurlijk met de beste lagen aan den buiten- en de minste laag aan den binnenkant.

Zoo verkrijgt men de gemengde soort (tjampoeran), welke voor *f* 0.50 per lèmpèng van de hand wordt gedaan. Natuurlijk kan men bij het uitspreiden der lagen de soorten uit elkander houden en verkrijgt men dan van jong-, middel-, en oud blad respectievelijk, 1e, 2e en 3e soort, welke *f* 1.—, *f* 0.50 en *f* 0.30 per lèmpèng kosten.

Voor den groothandel blijkt de 1e soort te duur te zijn; Chineesche tusschenhandelaren leveren de 1e soort aan bestellers voor *f* 1.25 per lèmpèng [1]).

---

[1]) Het gewicht van een lèmpèng is ongeveer 1 kattie.

De op die wijze verkregen Bovenlandsche tabak, nog al fijn van snit, heeft een heldergele kleur, een fijn aroma, en bij het rooken ervan een lichten, aangenamen smaak, waarom zij ook hoe langer zoo meer gewild wordt. De kleur kan donkerder gemaakt worden door de op de horden uitgespreiden lagen langer aan de nachtlucht bloot te stellen.

Na dan bij het larashoofd van Tilatang gerijsttafeld te hebben, togen wij naar de grot van Kamang, die, naar het verhaal luidt, de versteening moet zijn van een aldaar gestrand vaartuig. Wel maakt het fameuze brok marmersteen, als verloren staand op de wijde vlakte van velden, en met zijn zwarte holen en zijn begroeiing, er een eigenaardigen indruk.

Eertijds benutte men den Kamangschen steen, die, volgens een schrijver in *De Indische Gids* van 1884 (I bl. 552), „in onverslijtbaarheid met den Escozijnschen steen kan wedijveren", om er eenige Fort de Kocksche woningen mee te beleggen; dadelijk verzon de Maleier een bijgeloofsverhaaltje, volgens hetwelk een groot ongeluk, b.v. de dood, zou komen over dengeen, die het wagen durfde van Batoe Biarau een steentje weg te halen.

Grootscher is de natuur, waarop men het uitzicht heeft langs den weg naar Matoer. Geven de daling in het Karbouwengat, het overgaan van het daarin bruisende stroompje, de moeilijke klim langs de steile hellingen tot aan het hoogste punt, waar het rijtuig wacht, den reiziger al een veel pittigeren indruk dan een tocht over gebaande wegen langs beplante velden, ook de verdere reis over de zig-zag-gaande rij-paden heeft haar bekoring.

Overal omringen ons de bergen. Waar we op de hoogste punten zijn gekomen, zien we lagere kegels naast elkaar gerijd en in hun groen kleed van bosch in de diepten liggen, waar soms een wolk hangen blijft, als verward in de takken van het geboomte. Om de rijzige bergblokken slingert zich het pad, dat soms zichtbaar wordt en zich voordoet als een uitgekrabde, schoone gleuf, streepend langs de hellingen.

Zóó, steeds met bergen in de omgeving, waar het heel stil is en alleen de uit de naaste kampoengs losgelaten karbouwen zijn, rustig grazende op de zonnige hoogten, blijft de heele, lieve natuur, totdat men, rijdend door een laantje van kaneelboomen, het kleine Matoer heeft bereikt.

Vlechtsters van de à jour gewerkte reticules of kamboeis, waarvan de grovere soorten gebruikt worden door de vrouwen, als zij naar de markt gaan, hebben in het koffiepakhuis van Matoer haar arbeid voor mij vertoond.

Een open galanggang of veld, waaraan behalve dit koffiepakhuisje ook een nette pasanggrahan en een Inlandsche school met bloeiend tuintje er voor gelegen zijn, doet wel eenigszins denken aan een Javaansche aloon aloon in een klein bergstadje, maar hier wordt het open stukje grond omsierd door de roode blaadjes van cassia's en aan

den overkant prijkt een oude balai, die door haar aanwezigheid hier het Menangkabausche landschapje typeert.

Langs kampoengs en velden, weer over bergachtig terrein, zijn wij 's morgens naar den Poentja Boekit gegaan, om het meer van Manindjoe te zien; in een uur tijds hebben de dogcarpaardjes ons er gebracht.

De Poentja Boekit is een vrij lang en smal pad tusschen alang alang- en serehgras-begroeiing. Voordat de reiziger klimmen gaat, lijkt het hem onbegrijpelijk, waar tusschen al die gesloten samenklomping van ruwe bergen ergens het meer gelegen kan zijn, maar opeens, nabij het hoogste punt gekomen, openen zich de verre verschieten. Het uitzicht dan verblijdt je om zijn openheid met zekere verrassing.

Een kring van bergwanden, blauwig groen, bedekt met zwaar woud, vormt er de wijde kom, waartusschen het water van het kratermeer droomachtig-stil besloten ligt.

Voorbij de bladerrijke kruinen van de scheef op de neergaande hellingen uitschietende boomen ziet men het meer in een zachte rust, een blanke spiegel met blauwe reflexen en smokig drijvende dampjes, een wijde rustige vlakte, waarin nu en dan de bergwind even een rimpelspeling doet ontstaan. Schiereilandjes steken als grillige landtongen in de wijde plas.

Uit de diepe diepten stijgt geen geluid op, het ontbreken van leven geeft bij het grootsche, tevens sprookjesachtige aanzicht op de met stil, blauwend water gevulde kraterkolking, den indruk van een niet te begrijpen natuur-mysterie.

Ver vooruit wijken de bergen vaneen tot een opening, waar het meer smaller wordt.

Het erfpachtsperceel Berasap is heelemaal verscholen tusschen de dichte begroeiing van den bergwand; aan de overzijde en rechts vlakt een vrij breede kust, die geleidelijk tot het gebergte overgaat.

Daar, tusschen de petieterige boompjes, blikkeren de zinken huizendaakjes van Bajoer en de weg, naar Loeboek Sikaping, een smal, wit lijntje, treedt uit het begroeide te voorschijn en slingert onder conische schaduwboompjes in wijde bochten naar den verren gezichteinder.

Bickmore, die ook den tocht verder naar Manindjoe [1]), standplaats van den Controleur, gemaakt heeft, schrijft in zijn *Reizen in den Indischen Archipel:*

„De hoogte van den rand des kraters bedraagt daar, waar wij waren begonnen af te dalen (d. i. bij Poentja Boekit) 3600 en die der oppervlakte van het meer 1540 voet boven den zeespiegel. De afstand, dien wij afgelegd hadden (van Poentja Boekit tot Manindjoe) was dus in loodrechte richting ruim 2000 voet, maar om zoover te komen was

[1]) De weg van Matoer naar Manindjoe staat bekend om de 74 kronkelingen welke er in zijn.

de weg voortdurend zoo in zigzag rechts en links gegaan, dat wij vijf mijlen hadden gemaakt".

's Middags hadden wij gelegenheid heel Matoer te zien en samen met het larashoofd en den mantri maakten wij er een lange wandeling. De naam Matoer blijkt volgens een verhaal afkomstig te zijn van tempat mangatoer, d. w. z. plaats van verdeeling; heel lang geleden werd bij een jacht een hert gevangen, waarvan het vleesch op de plaats waar nu de Batang Matoer stroomt, aan stokken geregen en onder de jagers verdeeld werd. Padang Oedjoeng heet de open vlakte, welke hierboven bij een aloon aloon vergeleken werd en eigenlijk de passerplaats is, zij vormt, zooals de naam aanduidt, de vlakte, die de hoek is (oedjoeng) van de twee oorspronkelijke kampoengs.

Matoer is een berglandje van wording. Gelijk Kota Gedang in de Menangkabau-landen bekend staat als een stad van rijke nijveren, een bloeiend centrum van industrie, zoo heeft Matoer zijn roem, om zijn leergierige ingezetenen, zijn energiek volk.

Uit Matoer komen vele onderwijzers, die aan de Gouvernements Inlandsche scholen geplaatst zijn, en ongeveer $^1/_3$ deel van de bevolking bestaat uit reizende handelaren.

Voortwandelend langs groote, dicht beschaduwde erven, kwamen wij opeens op open vlakten, vanwaar we het vrije uitzicht hadden over de bergreeksen, waar langs we 's morgens waren gegaan. Nu lag alles stemmig-stil in de schemering van den naderenden avond; alleen diep beneden ons, bij het liefelijke Pantjoeran Gadang, waar dicht bij een misdjit-vijvertje door de bevolking het drinkwater gehaald wordt van een klein valletje, draaide met knersend gepiep gemoedelijk een groot waterwiel of kintjir.

Zoo'n kintjir is door zijn eenvoud toch maar een ingenieurstoestel, een felle stroom van een klein, neergudsend beekje, drijft de schoepen voort, en het houten ding, piepend in zijn as, tilt achtereenvolgens een achttal stampers op, die de zemelen in de lesoeng tot fijne dedeg vermorselen. Maar er zijn nog andere soorten van kintjirs, zoo b.v. die, waarmee men de sawah weet te irrigeeren. Waar geen leiding gegraven kan worden, omdat het waterniveau van de naastbijzijnde rivier te laag is, plaatst men in de kali een groot waterrad, waarvan het hoogste punt hooger is dan het aangrenzende land. Door den stroom wordt de kintjir rondgedraaid, en de bamboekokers dicht bij de schoepen scheppen dan tevens water op. Nu hebben deze schoepen zoodanigen stand, dat zij met de opening naar beneden in het water gaan, bij het te voorschijn treden water opscheppen, en het bij het naar boven gaan van zelf uitstorten in een bamboezen goot, waarlangs het op het veld vloeit. Kintjirs met rijststampers eraan, zooals we gezien hebben bij Pantjoeran Gadang, worden gewoonlijk door de eigenaren ervan aan landbouwers verhuurd, die voor het stampen van 1 kamboei padi (gelijkstaande

met ± 36 pond) 1 tjoepak hiervan (gelijkstaande met ± 1 pond) moeten afstaan.

Niet alleen met de inrichting van kintjirs, maar ook met den huizenbouw maakten we te Matoer kennis, en telkens, waar we een door haar vorm opmerkelijke woning voorbijgingen, lichtte het larahoofd ons in omtrent de soort en den naam ervan.

Het matriarchaat in de Menangkabausche landen vormt groote gezinnen, waarvan de gestadige vermeerdering, in verband met het samenwonen van familieleden, ook den bouw van groote huizen vereischt. De langste zijde vormt meestal het front, dat dikwijls met houtsnijwerk versierd is; de diepte-zijde wordt door het aantal palen aangegeven. Het zijn juist de palen, die de voornaamheid van het huis of liever van de bewoners daarvan bepalen.

De lipè pandan, letterlijk: gevouwen als een pandanblad, heeft in die diepte- of breedte-zijde drie palen. Van Hasselt rekent in zijn Volksbeschrijving van Midden Sumatra de „tiang sembilan" (de negenstijlige, d. i. met 3 palen in de breedte en 3 in de frontzijde) en de tiang doewo balè (de twaalfstijlige, d. i. met 3 palen in de breedte en 4 palen in de frontzijde) tot deze lipè-pandan-huissoort.

Eigenlijk is het aantal palen-rijen in de lengtezijde van minder belang, omdat de lengte van een huis in verband staat met de samenstelling van het gezin, dat er in woont.

„De stijlen (van de lipè pandan)", zegt Van Hasselt, „staan gewoonlijk losweg op daaronder geplaatste riviersteenen. Wanneer dit niet het geval is, maar zij een eind in den grond zijn gelaten, dan heet de woning tiang tanam".

Te Matoer werden mij nog geringere huizen getoond dan de lipè pandan; zoo b.v. een roemah djantan, een vierkante woning voor een gezin, dat nog niet groot is, en een roemah toengkoe senasi, d. i. zoo klein als een bundeltje rijst.

De palen dan verdeelen het huis in lengte- en breedte-vakken; de eerste noemt men laboeah gadang, de laatste roewang. Elke roewang duidt zich in het front der woning aan door een raampje, dat gesloten kan worden; gewoonlijk is de toegang tot het palen huis een deur in het midden, waartegen een trap staat, die bij voorname woningen wel eens overdekt is.

Het eerste lengtevak, waarin men komt bij het binnentreden, is de salasa, daarop volgt bij voorname huizen met meer palenrijen de tweede laboeah gadang of de tengah roemah, die met de salasa het open ontvangvertrek vormt, en eindelijk komen de achterste vakken of bandoe-a gadang, welke door een gordijn of tabie afgescheiden zijn en waarin zich ook de kamertjes (bilie°s) der roewangs bevinden. In deze roewangs nu wonen de verschillende deelen van het groote gezin. Huizen met 10 tot 15 roewangs komen nog veel voor; gezinnen zijn soms zoo groot, dat 60 à 80 personen samen een huis kunnen bewonen.

Al naar gelang van het aantal palenrijen in de breedte-zijde noemt men de woning balah boeboeang (met 4 rijen), gadjah maharam (met 5 rijen) en soerambi (met 6 rijen).

Zoo bracht het larashoofd van Matoer mij voor een gadjah maharam (gadjah = olifant, maharam = werpen) waarvan hij de palenrijen van voren naar achteren aldus noemde: tonggak randah (de laagste stijl) tonggak pandjawat (de ontvanger) tonggak tinggi (de hoogste, middelste stijl, doorgaand tot aan den nok) en dan in gelijkvormigen voortgang weer de tonggak pandjawat en de tonggak randah.

Uitbouwsels onder afzonderlijke dakpunten treft men alleen aan bij de gadjah maharam en de soerambi, soms aan een kant maar vaak aan beide kanten en nooit meer dan in het geheel 6, zoo als de adat zulks voorschrijft.

Deze uitbouwsels heeten andjoeang, de vloer ervan is altijd iets hooger dan die van het huis; trapsgewijs (balènggè) gaat men de verschillende andjoeang's op. Wel vormt hun front één lijn met dat van het eigenlijke woonhuis, maar aan de achterzijde springt de wand der andjoeangs telkens in; de uiterste andjoeang heeft dus den hoogsten vloer, doch het kleinst oppervlak.

De Controleur C. Lulofs schrijft hierover[1]):

„Het aanbrengen dezer andjoeangs beduidt voor de Menangkabausche woningen het ontvangen van den ridderslag. Niet alleen is het behooren tot den panghoeloestand een vereischte, om zulk een huis te mogen bouwen en bewonen, ook de negeri zelf, waar men het wenscht op te richten, moet sjah zijn, d. i. voorzien van de attributen eener volkomen negeri, waartoe o. a. een raadhuis (balai) en moskee (masdjid) behooren; zelfs zouden volgens penghoeloes van den ouden stempel, alleen de oude adat negerieën het recht, hebben roemah baändjoeang (huizen met andjoeang's) te bezitten.

„Steeds moet, vòòr tot de oprichting van zulk een huis over te gaan, de vergunning verkregen zijn der penghoeloe's nadat in een plechtige vergadering de geloofsbrieven van den bouwmeester zijn onderzocht".

Zoo, in zijn langen vorm, staande op de vele palen en met zijn opspitsende dakpunten of gondjongs, die veeal met tot figuren uitgeslagen blikken of tinnen platen zijn omlegd, heeft het Menangkabausche huis wel iets van een vaartuig, en zouden de uiterste andjoeang's de kajuit kunnen voorstellen.

Zeggen de Maleiers, dat de gondjongs gelijk in vorm zijn aan karbauwenhoorns, volgens de algemeen bekende legende hadden de eerste bewoners van het rijke Poelau Amèh of goud-eiland, (Sumatra) de afstammelingen van Maharadjo di Radjo, zoon van Soeltan Dzoelkarnain,

[1]) Vide mijn verslag van de tweede jaarmarkt tentoonstelling te Soerabaja.

vaartuigen als woonplaatsen, en de vorm hiervan moet in de tegenwoordige huizen bewaard zijn gebleven[1]).

De Controleur C. Lulofs noemt in zijn beschrijving nog een bijzondere huissoort n.l. de roemah gadang soerambi Atjeh, die een verdieping (balènggè) heeft over een klein gedeelte der huislengte. Ook komt het voor, zoo b.v. aan het huis van den toeankoe laras van Batipoeh Atas, — welk huis ik gezien heb, — dat een uitbouwsel bestaat boven de stoep. Indien er reeds aan weerskanten der woning 6 andjoeangs zijn, noemt men dit uitbouwsel, om het door de adat aangegeven aantal niet te overschrijden, soerambi.

Afwijkend is de nomenclatuur in Matoer; hier toch is een andjoeang een uitbouwsel met een verhoogden vloer, en een soerambi, (ook op zijde van het huis) een eenvoudige verlenging der woning, met een inspringing aan de achterzijde. Aan het front kan men dus niet zien met een soerambi te doen te hebben. Zoo toonde men mij te Matoer een roemah radja Babanding, welke één soerambi had, terwijl er ook nog bekend is: een roemah bakatir d. i. met 2 andjoeangs, waarvan slechts één den typischen verhoogden vloer (balènggè) bezit.

Van Hasselt onderscheidt nog een roemah bakadjangan, een huis. dat het type van de gadjah maharam heeft, maar immer van 6 gondjongs is voorzien, een roemah sangka poejoe[2]), (letterlijk: een kwartelkooi), welke zoo genoemd wordt, omdat het voorste lengtevak of de eerste laboeah gadang, — de salasa dus, — aan beide zijden korter is dan de overige lengte-vakken, een soerambi pape, huis met 4 rijen palen, en waarvan de vloer der achterste laboeah gadang ongeveer 20 c.M. hooger is, dan die van het overige gedeelte. Van de balai's of raadhuizen, waar in vergadering de belangen van de negeri worden besproken, de plaatsen voor het door de Maleiers zoo geliefde moefakat, kent men de twee hoofdsoorten: de balai Bodi Tjiniago, een open vierkante loods, met verhoogde zitplaatsen aan beide einden en een opgangs-trap voor in het midden, en de balai Kota Pilijang, welke getypeerd wordt door het olifantenpad of de laboeah gadjah in het midden, waardoor het raadhuis eigenlijk in twee gelijke helften verdeeld wordt. Volgens een uit den volksmond opgeteekende legende moet eertijds de laboeah gadjah, inderdaad als olifantenpad hebben gediend; immers bij vergaderingen werd een olifant naar het midden der balai geleid, en de vorst kwam op den rug van het dier te zitten.

Het larashoofd en de mantri, die mij 's middags hadden vergezeld op een wandeling om het kleine, mooie Matoer, bleven in den vooravond in de pasanggrahan nog wat praten en natuurlijk liep het gesprek over de adat en het erfrecht.

Het was tusschen ons, meer een op moefakat gelijkende en daardoor mijn gasten aangename gedachtenwisseling, waaraan mijn reisgezel Soetan Toemenggoeng als echte Menangkabauer deelnam.

De eerste opgeworpen kwestie, of de harta poesaka verkocht kan worden, raakte al heel nauw de erfrechts-adat, volgens welke zoo'n verkoop in gewone omstandigheden verboden is. Maar er waren volgens het larashoofd eenige spreekwoorden, welke hierop betrekking hadden nl.

Inda bakajoe djandjang di kapjiang, d. w. z. Waar geen hout is, om te koken, wordt de huisladder stukgeslagen, en Inda baämèh, boengka di asah, hetgeen beteekent: heeft men geen goud, dan slijpt men de weegschaal.

Indien dus de erfgenamen inderdaad niets meer te eten hebben, mag op de adat een uitzondering gemaakt en de harta poesaka verkocht worden, echter alleen met toestemming van allen, die daarop recht hebben.

Het larashoofd van Matoer bleek voor een algeheele wijziging in zijn land van het matriarchaat met het bijzondere erfrechtstelsel te zijn en betoogde met zekere klem, dat de vader volgens rationeele begrippen van den beschaafden mensch altijd meer liefde over heeft voor zijn kind dan voor zijn kamanakan.

Hij zelf had een zoon, die te Fort de Kock op de Europeesche lagere school zijn opleiding genoot, en voor wie hij graag alles over zou hebben, opdat de jongen in de wereld vooruit kwam. Het erfrecht, zeide hij, kweekt groote luiheid bij de kamanakan's, want zij leven als prinsen, wachtend op de harta poesaka, deze verkoopend, wanneer die hun eenmaal te beurt is gevallen en zij niet meer in hun levensonderhoud kunnen voorzien, hetgeen nog al vaak voorkomt, en eerst dan, als alles verteerd is, werkend, om zich de harta pentjarian bijeen te garen. Steeds wordt door hen de oom of mamak aangesproken, en zoolang deze leeft, blijven de neven niets uitvoeren. Nu kwam Soetan Toemenggoeng aan het woord en hij beweerde, dat dit laatste soms tot in het uiterste werd doorgevoerd. Het wordt den oom als een plicht aangerekend, zeide hij, om nu en dan wat voor zijn neven te koopen. Hij zelf, kamanakan van den toeankoe laras Soengai-Poear kreeg met de andere kamanakans van dit larashoofd bij gelegenheid van het lebaran feest altijd een geschenk. Bij de beschaafden is dit wisseltje trekken op den oom niet zoo erg als bij de bevolking, door wie de niet- opvolging van dat gebruik als een soort schending van de adat gerekend zou worden. Zelfs zou een als gefortuneerd bekend staande oom, die bij dergelijke gelegenheden niets voor zijn zusterskinderen afschoof, niet alleen zijn reputatie bij de geheele bevolking verliezen, maar kans hebben, om als adatschender door zijn eigen kamanakan vergeven te worden. Toen eerst werd mij duidelijk, waarom vele hoofden van hetzelfde gevoelen waren als hun collega van Matoer en waarom door dit tot het invoeren van zulke misbruiken leidende stelsel van erfrecht niet alleen luiheid, maar ook inhaligheid, — waar-

voor de Maleier over het algemeen bekend staat, — kan worden aangekweekt.

Maar is het mogelijk, om in dat alles verandering te brengen, vooral ten opzichte van een bevolking, die zoo angstvallig vasthoudend aan de adat is? vroeg ik.

De toeankoe laras en de mantri meenden van wel, mits daarvoor systematisch, èn door de bestuurs-ambtenaren, èn door ontwikkelde Maleiers een beweging op touw werd gezet; het larashoofd had alle gegevens betreffende de voor een beschaafde maatschappij onlogische gewoonten en de gaandeweg ingevoerde misbruiken, in verband staand met het erfrecht, aan een ambtenaar verstrekt, in de hoop, dat deze alles onder de aandacht zou brengen van het ontwikkelde publiek.

Misschien, als steeds op dat aambeeld gehamerd werd, de vele geschriften daarover onder de oogen kwamen van ontwikkelde Maleiers, zou het streven tot het aanbrengen van een wijziging, onder hen aangewakkerd kunnen worden. Met eensgezindheid tegenover het domme volk moest men de zaak aanvatten, en dan zou de verdwijning van het matriarchaat mogelijk zijn.

Maar Soetan Toemenggoeng, die op de verklaringen van het larashoofd een gunstige uitzondering maakte, zijn oom niet lastig viel, en in werken zijn bestaan vond, was ten opzichte hiervan zeer pessimistisch gestemd, en hoewel hij de wenschelijkheid van een verandering inzag, geloofde hij toch niet, dat die zou kunnen plaats hebben, zonder een zekere gisting onder het volk te veroorzaken.

Ik geef het debat weer, zooals het op dien avond in de pasanggrahan te Matoer gehouden werd en voeg nog de lijnrecht tegenover elkaar staande meeningen van twee schrijvers hier aan toe.

„Van een opheffing van het gemeenschappelijk bezit op Sumatra kan overigens vooreerst nog wel geen sprake zijn, wel van 't andere beginsel van het erfrecht, volgens 't welk de vader niet behoort tot het gezin, en zijne nalatenschap dus aan broeders en zusters, maar niet aan zijne kinderen vervalt. Het beschaafdste deel der bevolking en de gansche priesterstand, beamen de noodzakelijkheid, dat deze bepaling voor een meer natuurlijke plaats maakt. In sommige streken, bepaaldelijk in de Benedenlanden, schijnt het oorspronkelijke erfrecht zich dan ook in zooverre te hebben gewijzigd, dat de nalatenschap van den vader voor de helft aan zijne kinderen vervalt" (Verkerk Pistorius).

Laten we nu even hooren, wat I. F. A. de Rooy in zijn „De Positie der volkshoofden in een gedeelte der Padangsche Bovenlanden." (*Ind.: Gids* 1890 I, blz. 634) erover zegt.: Genoemde schrijver stelt voorop, dat het matriarchaat juist de armoede voorkomt, welke elders tot het proletariaat en het pauperisme leidt. We moeten hat stelsel

niet van uit een Westersch standpunt beschouwen; het is door een Oostersch volk met Oostersche behoeften gemaakt. Maar ook om politieke redenen acht schrijver eenige hervorming niet wenschelijk, immers de Maleische instellingen van tegenwoordig vormen het beste tegenwicht tegen Mohamedaansche dweepzucht.

Moeten wij Nederlanders door die sociaal onschadelijke en voor het volk passende instellingen af te breken nu samenwerken met geestdoodende Mohamedaansche orthodoxie, dien vijand van allen vooruitgang en beschaving?"

Ik kan hieraan nog toevoegen, dat het matriarchaat juist tè onschadelijk is, een onvergankelijk evenwicht brengt in het maatschappelijke leven, wat goed zou zijn voor een oer-volk, voor wie beschaving nog in verre verschieten ligt, maar minder voor de Maleiers, wier aard over het algemeen op energie en neiging naar vooruitgaan wijst Dat evenwicht heeft bijna iets ideaals doen ontstaan; honger en gebrek zijn er in de Menangkabausche landen schier onbekende dingen, maar de lust tot arbeiden verslapt, het volk degenereert, wordt verwijfd, en haast kunnen wij ons de fiere Maleiers niet meer voorstellen, zooals ze de Compenie tijdens de Padri-oorlogen zooveel last hebben berokkend. Er is in hun moreelen moed een sterke achteruitgang waar te nemen. Zóó hecht men er aan de adat, dat deze in verschillende soorten is verdeeld, welke—, indien ik me aldus mag uitdrukken — verschillende graden van kracht bezit.

Wordt b. v. het verkoopen van de harta poesaka, het gemeenschappelijk grondbezit, verboden door de adat oesalie, d. i. de oorspronkelijke adat, waarbij ook de sarat, de godsdienst, in acht wordt genomen, en welke men kernachtig verduidelijkt door de spreuk: Batana^ di parioek, manoemboeq, di lasoeng, d. i. rijst koken in den kookpot en rijst stampen in het stampblok, m. a. w. precies doen zooals het behoort; diezelfde daad wordt toegestaan door de adat djahilia, waarvan de sarat ten eenenmale wordt buitengesloten.

De adat sepandjang djalan regelt de meer gebruikelijke dingen, zoo b. v. het elkaar condoleeren, djangoe^ mendjangoe^, bij sterfgevallen, het elkaar uitnoodigen, panggil memanggil bij feesten, toeloeng menoeloeng bij de sawahbewerking of huizenbouw, het elkaar beleefdheid betuigen, babaso basi, enz.

's Morgens maakten we nog eens een wandeling en bezochten de werkplaatsen der suikerkokers. Deze nijveren, die het door koking in te dikken sap van de bloemkolf der anau- (arèn) palmen aftappen, hadden om deze bezigheid den bijnaam van panètè^ of „ana^"sapanètè^, d. i. de zuigeling, zoetekauw, vandaar, dat het bedrijf van suikerkoker niet zoo gewild was. Nu zijn er ongeveer 9 anau-suikerkokerijen en elke tapper kan naar globale berekening met eenige uren werken per dag een winst van *f* 15 per maand hebben.

Het ingedikte sap wordt in platte schaaltjes van klapperdop geschept en gedroogd; de suiker wordt in vormen van dubbele bolsegmenten in den handel gebracht.

Tegen 8 uur vertrokken we weer van Matoer met de overtuiging er onzen tijd aangenaam doorgebracht en tevens nuttig besteed te hebben en na nog een nacht van de Fort de Kocksche koude genoten te hebben, reisden we den volgenden dag naar Pajakoemboeh.

(Slot volgt).

MAANDELIJKSCHE BIBLIOGRAPHIE VOOR OOST- EN WEST-INDIË.

A. AFZONDERLIJKE WERKEN.

J. J. B. Fanoy: Het Atjeh-vraagstuk en hoe dat thans nog kan worden opgelost. Een woord ter waarschuwing en tot leering van het Nederlandsche volk. Semarang. MARSMAN en STROINK. 1908. gr. 8°.

E. F. E. Douwes Dekker: Het boek van Siman den Javaan. Een roman van rijst, dividend en menschelijkheid. Amersfoort, P. M. Wink. 1908. 8°.

Th. J. A. Hilgers: Indië in woord en beeld. Aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië voor de lagere scholen. Groningen, J. B. WOLTERS. 1908. 8°.

Dr. H. Claassen: Die Zucker-Fabrikation mit besonderer Berücksichtigung des Betriebes Dritte Auflage. Magdeburg, SCHALLEIN & WOLLBRÜCK 1908. 8°.

Dr. R. D. M. Verbeek: Rapport sur les Moluques. Reconnaissances géologiques dans la partie orientale de l'Archipel des Indes Orientales Néerlandaises. (Édition française du Jaarboek van het Mijnwezen in Ned.O.-I. Tome XXXVII, 1908, partie scientifique) Batavia, Imprimerie de l'État. 1908. gr. 8°. Avec atlas fol.

Verslag over de **Staatsspoorwegen** in Nederlandsch-Indië. 1906. 's Gravenhage, Zuid-Hollandsche Boek- en Handelsdrukkerij. 1908. 4°. Met tabellen.

Museum voor land- en volkenkunde en Maritiem Museum „Prins Hendrik", te Rotterdam. Verslag over het jaar 1907 [door den directeur **Joh. F. Snelleman**]. Vier-en-twintigste jaarverslag. [Rotterdam], '08. 8°. Met platen.

Nova Guinea. Uitkomsten der Nederlandsche Nieuw-Guinea-expeditie in 1903 onder leiding van **Dr. A. Wichmann.** *Vol. V. Zoologie. Livraison II.* Leiden, E. J. BRILL. 1908. 4°. Avec planches.

Verslag van de Kamer van Koophandel en Nijverheid te Soerabaja over het jaar 1907. Soerabaia, E. FUHRI & Co. 1908. 8°. Met platen.

Vijf-en-twintigste jaarverslag der **Deli Spoorweg Maatschappij** gevestigd te Amsterdam. 1907. (Amsterdam, J. H. DE BUSSY). 1908. 8°. Met kaarten.

Fr. P. en **A. Ph. Penard:** De vogels van Guyana (Suriname, Cayenne en Demerara). Paramaribo, Wed. F. P. PENARD. (1908). 8°. Met afbeeldingen.

Jhr. Dr. H. M. van Weede: Indische reisherinneringen. Met 207 afbeeldingen meest naar photo's van den schrijver. Haarlem, H. D. TJEENK WILLINK & ZOON. 1908. 8°.

Creusesol [= Jhr. I. P. C. GRAAFLAND]: Naar de(n) Oost! Opmerkingen van een Indischman. Utrecht, VAN DER HEIDE & LEYDENROTH. 1908. 8°.

Afr. Saal (Batavia): Die Photographie in den Tropen, mit den Trockenplatten. Ein Ratgeber für Tropenreisende und Liebhaber der Lichtbildkunst. Halle a. S., WILH. KNAPP. 1908. 8°. Mit Abbildungen.

De **expeditie naar Zuid-Celebes** in 1905/6. Uittreksels uit de verslagen der verschillende wapens en diensten, met schetskaart van Zuid-Celebes, schaal 1 : 500.000. (Officiëele bijdragen van het Dep. van Oorlog in Ned.-Indië. Batavia, G. KOLFF & Co. 1908. 8°. [*Indisch Militair Tijdschrift.* Extra bijlage No. 21.]

A. Hueting. Tobèloreesch-Hollandsch woordenboek met Hollandsch-Tobèloreesche inhoudsopgave. Uitgegeven door het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. 's Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF. 1908. 8°.

B. TIJDSCHRIFTEN, ENZ.

Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap. *Dl. 50 (1908). Afl. 4.*
De koealpalm en wat er van hem verkregen wordt, door C. A. VAN AFFELEN VAN SAEMSFOORT (met platen). — De munten van Nederlandsch-Indië (vervolg), door J. P. MOQUETTE (met platen).

Indisch Genootschap. *Vergadering van 7 April 1908.*
Onze politiek ten aanzien van de Inlandsche zelfbesturen; voordracht met discussie, door E. MORESCO.

Vereeniging „Moederland en Koloniën". *8e jaar 1907-'08. No. 3.*
Adres aan den Minister van Koloniën, in verband met de haventoestanden te Soerabaja. — Voordracht van den heer H. DOEFF over „Exploratie-politiek". **Id. No. 4.** Beteekenis der economische geographie voor het bestuur en het optreden in Nederlandsch-Indië, door Dr. H. BLINK.

De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland. *17 Mei 1907.*
Indische figuren I (Eerste van een reeks). Jhr. C. H. A. VAN DER WYCK, Oud-Gouv.-Gen. van Ned.-Indië (met portret). — Acclimatisatie en kolonisatie in tropische gewesten, door Dr. V. VAN DER PLAATS (vervolg).

De Prins. *7e jaarg. 16 Mei 1908.*
Een tocht door de Bataklanden. (Meer speciaal door de Toba-Bataklanden en Simeloengoen), met eenige interessante bijzonderheden van land en volk, door H. P. PIEPER (met afbeeldingen).

Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur. *Dl. 34 (1908). Afl. 2 en 3.*
Het uitschrijven van prijsvragen door de Regeering, door F. J. COUWENBERG. — Het eiland Soembawa en zijne bevolking, door J. E. JASPER. — Naamlijst (Maleisch, Soembawasch, Bimaneesch, Javaansch, Madoereesch), d. J. E. JASPER. — Een verzoekschrift van de Vereeniging der Ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur.

De Economist. *57e jaarg. Mei 1908.*
Voor- of achteruitgang [der welvaart van Java]? door Dr. E. B. KIELSTRA.

De Vrouw en haar Huis. *Mei 1908.*
Indische maaltijden, door MARTINE TONNET (met afb.)

Vragen van den Dag. *23e jaarg. (1908). Afl. 5.*
De Nederlandsche taal op de Benedenwindsche Eilanden, door F. Agterberg.

Marineblad. *23e jaarg. (1908-'09). Afl. 1.*
Nog eens de verdediging van Indië, door J. C. VAN DEN BELT. (Overgenomen uit de *Indische Gids*).

Ons Volksbestaan. *4e jaarg. 1908. Maart 1908.*
Indië als litterair wingewest (III), door Dr. F. P. H. PRICK VAN WELY. — Naturalisatie van Chineezen. (Vervolg).

De Aarde en haar Volken. *Bijblad. 2 Mei 1908.*
Domandee [een nieuw ontdekte kampong op de zuidkust van Ned. Nieuw-Guinea], door JOH. F. SNELLEMAN (met afbeeldingen).

Eigen Haard. *2 Mei 1908. No. 18.*
De uitbarsting op Ternate, door H. M. MEIHUIZEN—HAZEU (met afbeeldingen). **Id.** *16 Mei 1908* **No. 20.** De aardstorting bij Mrawan op de spoorlijn Kalisat-Banjoewangi, door REITSMA (met afb.)

Het Nederlandsche Zeewezen. *1 Mei 1908.*
Met Hr. Ms. Hertog Hendrik naar Celebes en de Molukken. V. Amboina (met afbeeldingen). (Zie ook het nummer van 15 Mei).

De Militaire Gids. *27e jaarg. (1908). Afl. 5.*
Zielkunde als grondslag van koloniaal beleid, door Dr. J. H. F. KOHLBRUGGE.

Weekblad voor Indië. *4e jaarg. (1907—'08). No. 48.*
Bij het portret van den Gouverneur-Generaal, door M. VAN GEUNS. — Het gouden jubileum van het 17e Bataljon infanterie te Padang (met afb.) — De aardstorting bij Mrawan in Bezoeki (met plaat). — Historische plekjes in Atjeh, door GABRIËL (zie ook Nos. 49—51.) —

Id. No. 49. Over de proeven met slibraderen op den drempel van het Westgat van Soerabaja, door J. Oudshoorn. — Eenige opmerkingen betreffende het verdiepen van vaarwaters door middel van slibraderen (met afb.), door Th. Ferguson. — Brieven van een Inlander. — Het vrijwilligerskorps in Deli (met afb.). Een stafreis [in de omstreken van Soerabaja]. (Met afb.).

Id. No. 50. Een zestigjarige. (Het muziekgezelschap St. Caecilia te Soerabaja), met afb. — Het leprozengesticht te Pelantoengan (met afb.) — Bacteriën in het water, door H. L. R. (zie ook No. 51).

Id. No. 51. Het houtvesterscongres te Djokja (met afb.).

De Ingenieur. *28e Jaarg. (1908). No. 20.* Spoor- en tramwegaanleg in Suriname, door J. A. de Gelder.

Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in N. I. *Dl. 76 (1908). Jan.–Febr. Afl.*

De fabriek der Opium-regie te Weltevreden, door Dr. Ch. Winckel — De oliepalm in Angola. — De strijd tegen de parasieten van den katoenboom. — Gebruik van vangplanten. — Hoe te irrigeeren. — De rationeele koffie-kultuur zonder schaduw. — Koffieboomen uit Afrika. — De Java-copra op de Duitsche markt. — Aanplantingen van caoutchouc-leverende gewassen. — Proef van kultuur der caoutchouc-houdende lianen op Martinique. — De handelsvorm van gewasschen caoutchouc. — Het pellen van rijst op de plantage. — Inheemsche planten als moesgroenten in Indo-China. — Het oogsten, dorschen, ontschorsen en schoonmaken van aardnoten in de Ver. Staten. — Keuze en behandeling der zaad-cocosnoten op Madagascar. — Djatimarkt, door Noach. — Productenmarkt over Februari 1908.

Teysmannia. *19e jaarg. (1908). Afl 3.*

Handelspreparaten van knolletjesbacteriën, door E. de Kruyff. — De toekomst der cacao-cultuur op Java, door Dr. A. W. K. de Jong. — Fraaie en merkwaardige boomen. IV. *Diospyros discolor* Wlld. (met pla'en), door H. J. Wigman. — Het vervoer van ooft. I. De tegenwoordige toestand op Java, door Westendorp. — Hybriden van Javaansche Rhododendron's. — Alang-Alang als grondstof voor de papierbereiding. — De cocabepaling door Dr. A. W. K. de Jong. — Voorloopig verslag over de verdeeling van het korrelgewicht in de rijstpluim, door J. E. v. d. Stok — Nieuwe en minder bekende schadelijke insecten, gedurende 1907 ontvangen of waargenomen, door Dr. J. C. Koningsberger. — Beschikbaarstelling van zaden der nieuwe koffiesoorten, door Dr. P. J. S. Cramer.

De Cultuurgids. *9e jaarg. (1907—'08). Afl. 9—10.*

Uitgewerkte notulen der Alg. Verg. van de leden van de te Malang gevestigde Vereeniging „Algemeen Syndicaat voor koffiecultuur en andere bergcultures in Ned.-Indië. — De chemie der caoutchouc, door H. C. Prinsen Geerligs. — Coca in de extractie der alkaloïden, door Dr. A. W. K. de Jong. — De intensieve cultuur bij de koffie in vergelijking met het zgn. Djoetoel-systeem, door J. E. ten Honee. — Mededeelingen om rent de Coffea Robusta, door H. H. T. van Lennep. — Heeft Coffea Robusta een grooter weerstandsvermogen tegen ziekten en plagen dan Coffea Arabica en Coffea Liberica, door Dr. Th. Wurth. — De achteruitgang van de Liberiakoffie op Java; we ke houding moeten wij tegenover haar aannemen? door Dr. P. J. S. Cramer.

De Indische Mercuur. *31e jaarg. (1908). No. 16.*

De bepaling van het totaal-alkaloïd der Java-coca, door Dr. M. Greshoff. — Rubberscraps, door A. H. Berkhout. — De nieuwe flora van Krakatau, door Dr. Pulle. — Pandan-hoeden in Tangerang. — Handelsmonopoliën voor Nieuw-Guinea. — Banka-tin-veilingen. — De cacao-cultuur in Suriname. — Exploitatie van petroleumterreinen.

Id. No. 17. De flora van Ned. West-Indië, door Prof. Went. — Surinaamsche brieven (vervolg). — Het rietbrandenvraagstuk op Java. — Erfpachtsaanvragen.

Id. No. 18. Iets over de grondbewerking in kina-plantsoenen, door P. E. Botje (zie ook No. 19). — Java-coca, door A. W. K. de Jong. — De zijdeteelt in Turkestan, door W. Jaeger. — De flora van Java en Batavia. — Soekaboemische Landbouwvereeniging. — Plantersvereeniging Semarang-Kedoe. — Het gebruik van caramel. — Timmerhout van Borneo. — Uitvoer van- en invoer op Java in 1908.

Id. No. 19. Culture pratique du caféier [besproken], door P. H. SOETERS. — Surinaamsche brieven (vervolg). — Beteugeling van rietbranden — Proefstation voor de Java-suikerindustrie.

Archief voor de Java-Suikerindustrie. *16e jaarg. (1908). Afl. 3.*
De koolzuurproductie in onzen bouwgrond, door TH. MARR. — Saccharose bepaling in ampas, door H. C. PRINSEN GEERLIGS. — Selectie van plantmateriaal en haar verband tot de sapsamenstelling der rietstokken, door G. L. HOVENKAMP.
Id. Bijblad. Afl. 8. Het rietbrandenvraagstuk, door L. G. C.
Id. Afl. 10. De noodzakelijkheid van een systematische en uniforme bestrijding van het rietbrandenkwaad, door L. G. C. — De suikerindustrie in andere landen. Formosa, door L. G. C.

Indisch Militair Tijdschrift. *39e jaarg. (1908), No. 3.*
Kunnen Barisanofficieren worden gevormd bij den cursus tot opleiding van Inlandsche officieren? door W. J. DE VOOGT. — De gecombineerde oefening nabij Soemedang op 28 en 29 Juni 1907, door C. M. A. QUACK (slot). — Moderne schietopleiding, door E. J. VAN SON en M. UHL (slot). — Algemeene dienstplicht in Ned.-Indië, door A. TISSOT VAN PATOT. — Justitiëele voorschriften voor de landmacht, door J. F. DEN OUDEN. — Het inschieten door bokschutters, door F. H. J. M. BUFFART. — De loopreiniging van onze geweren en karabijnen, door R. N. HAREMAKER. — Het onderhoud van den inwendigen loop, door H. LAMBERTS.

Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap. *Deel 52. (1908). 1e stuk.*
De voorstellingen der Toradja's omtrent het hier namaals, door N. ADRIANI. — Javaansche legenden. door S. LUINENBURG. — Posso-zending: I. Verslag van de zending in het ressort Koekoe over het jaar 1907, door ALB. C. KRUIJT. II. Banano, door PH. H. C. HOFMAN. — De zending op de Karo-Hoogvlakte in 1907, door E. J. VAN DEN BERG.

De Macedoniër. Zendingstijdschrift *Mei 1908.*
Java: Ons ideaal, door D. BAKKER. — Soemba: Op reis, door D. K. WIELINGA. — Het koppensnellen, door H. DIJKSTRA.

De Haagsche Zendingsbode. *Mei 1908.*
Eenige dagen op reis in het binnenland van Boeroe.

Berichten van de Utrechtsche Zendingsvereeniging. *Mei 1908.*
Verslag omtrent 't zendingswerk op 't eiland Morotai, door Zendeling VAN ESSEN. — Jaarverslag van Boeroe, door Zendeling SCHUT.

Ee Katholieke Missiën. *Mei 1908.*
Ziekenbehandeling onder de Dajaks (Midden-Borneo), door een Missionaris Capucijn. — De missie in Suriname sedert de laatste helft der vorige eeuw (slot).

Lichtstralen op den Akker der Wereld. *1908. No. 3.*
Iets over Java's overgang tot het Mohammedanisme, door H. ZEYDNER.

Anthropos. *Tome III, Fasc. 3 (1908).*
C. VAN COLL: Contes et légendes des Indiens de Surinam.

Den Haag, 25 Mei 1908.

W. C. MULLER.

Statuten van Maatschappijen, werkende in de Nederlandsche Koloniën.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TJIN HIN.

(*Javasche Courant van 20 Maart 1908, No. 23*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Tjiandjoer, heeft ten doel de overname en voortzetting van de tot dusverre onder het merk Tjin Hin en Bouw Kie te Tjiandjoer gedreven wordende handelszaken, voorts het drijven van import- en exporthandel, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement en anderen, en alles wat hiermede eenig verband houdt.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 24.000, verdeeld in 24 aandeelen à *f* 1000,
Bestuur. Tot directeur benoemd Tjia Sin Tjia en Tjia Boe Long.

BOUW MAATSCHAPPIJ KEBON DJOEKOET.

(*Javasche Courant van 20 Maart 1908, No. 23*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of andere wijze, het exploiteeren van die gronden, zoomede de daarop staande gebouwen en getimmerten, zoomede het verkoopen en op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 500 aandeelen à *f* 100.
Bestuur. Directeur Mohamad Djenal Abidin.

HANDEL EN BOUW MAATSCHAPPIJ S. D. JANSZ.

(*Javasche Courant van 24 Maart 1908, No. 24*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Magelang, heeft ten doel het drijven van handel in ijzer-, koper-, zink- en verfwaren en aanverwante artikelen, bouwmaterialen, gereedschappen en andere werktuigen voor industrieele en andere doeleinden, huishoudartikelen in den meest uitgebreiden zin des woords, het drijven van een of meer ateliers voor metaal- en houtbewerking, het opmaken en uitvoeren van bouwplannen voor derden, het aannemen van agentschappen van personen, maat- en vennootschappen en syndicaten zoomede de exploitatie van de te Magelang gedreven wordende handel in ijzerwaren en werktuigen in een perceel ter hoofdplaats Salatiga gelegen, enz. enz.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 60.000, verdeeld in 600 aandeelen à *f* 100.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer S. D. Jansz.

BOUWMAATSCHAPPIJ SOEKABOEMI.

(*Javasche Courant van 24 Maart 1908, No. 24*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soekaboemi, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië, het exploiteeren van die gronden met de daarop staande getimmerten, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Een directeur de heer L. Zecha; een commissaris Siau Sioe San.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP LANDBOUWHOEVE ESANINTEN.

(*Javasche Courant van 24 Maart 1908, No. 24*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soekaboemi, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië, het exploiteeren, zoomede het verkoopen dier gronden, het drijven van handel, landbouw en industrie, daaronder begrepen het bouwen van villa's, het huren en verhuren van gebouwen, de teelt van pluim-, hoorn- en ander vee en den handel in landbouwproducten.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 20.000, verdeeld in 40 aandeelen à *f* 500.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer N. van Gogh.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ „DE TOEKOMST."

(*Javasche Courant van 24 Maart 1908, No. 24*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Magelang, heeft ten doel het drijven van commissiehandel in allerlei zaken, de uitoefening van het kappersbedrijf in den uitgebreidsten zin, de exploitatie van een te Magelang gelegen perceel, alsmede van zoodanige ondershands nog te verkrijgen perceelen.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 10,000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 100.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer F. W. H. van der Veen.

HANDEL MAATSCHAPPIJ LOE AN SIEM.

(*Javasche Courant van 27 Maart 1908, No. 25*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en voortzetting der handelszaken tot dusverre onder het merk Bian Djiong gedreven, het drijven van handel in het algemeen, zoomede de overname en exploitatie van onroerende goederen, het beleggen van gelden, het doen van kultuurzaken, en al hetgeen met een en ander in verband staat.
Duur. 80 Chineesche jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000 verdeeld in 50 aandeelen à *f* 2000.
Bestuur. Directeur Loe An Siem.

HANDELSVEREENIGING VOORHEEN BIAN GWAN TJAN.

(*Javasche Courant van 27 Maart 1908, No. 25*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bondowoso, heeft ten doel het drijven van handel in alle daarvoor vatbare zaken, zoo voor eigen rekening als voor rekening van derden, een en ander in den meest uitgebreiden zin des woords.
Duur. 30 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 10.000, verdeeld in 10 aandeelen à 1000.
Bestuur. Tot directrice benoemd Tan Eng Lian Nie, 2 commissarissen Kwee Siauw Gak Kwee Tjhing Hong.

BOUW MAATSCHAPPIJ VILLA GRISEDDA.

(*Javasche Courant van 27 Maart 1908, No. 25*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Garoet, heeft ten doel het verkrijgen van gronden in Nederlandsch-Indië in huur, eigendom, erfpacht of recht van opstal, door aanvraag, aankoop of op andere wijze, het exploiteeren van die gronden en van de daarop staande gebouwen en getimmerten, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.
Duur. 50 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 20.000, verdeeld in 40 aandeelen à *f* 500.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer F. F. W. van der Zande.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TIANG LIE.

(*Javasche Courant van 27 Maart 1908, No. 25*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia heeft ten doel het drijven van handel in den ruimsten zin, zoo voor eigen rekening als in commissie.
Duur. 50 jaar.

Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 40.000, verdeeld in 40 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd Sim Tjin Nie, tot plaatsvervangend directeur Tan Sioe Tjian.

BATAVIASCHE PETROLEUM MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Courant van 31 Maart 1908, No. 26*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel de overname van de rechten en verplichtingen, voor den heer A. L. Peter voortvloeiende uit de door hem met de te Amsterdam gevestigde naamlooze vennootschap Dordtsche Petroleum Maatschappij gesloten overeenkomst.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 32.000, verdeeld in 320 aandeelen à *f* 100.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer A. L. Peter.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TIO TEK HONG.

(*Javasche Courant van 31 Maart 1908, No. 26*).

Doel. Deze vennootschap, gevestigd te Batavia, heeft ten doel de overname en voortzetting van de onder bovengenoemde firmanaam op Passar Baroe gedreven wordende handelszaak, voorts het drijven van import- en exporthandel, zoo voor eigen rekening als voor derden, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen, het aangaan van en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch Indië of van anderen, het aanvragen, bebouwen en in kultuur brengen van Gouvernements gronden, enz.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 50 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Tot directeur benoemd Tio Tek Tjoe, tot commissarissen Tio Tek Hong en Tio Tek Seng.

THE BORNEO MINING AND TRADING COMPANY.

(*Javasche Courant van 10 April 1908, No, 29*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandjermassin, heeft ten doel het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, het aanvragen, aankoopen en exploiteeren van mijnconcessies in Nederlandsch-Indië, het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin en het deelnemen in commercieele en financieele ondernemingen.
Duur. Tot ultimo December 1983.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 3.000.000, verdeeld in 250 aandeelen à *f* 12.000.
Bestuur. Tot directeur benoemd de heer P. H. Schaefer.

NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP LA MATOLINE.

(*Javasche Courant van 10 April 1908, No. 29*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Buitenzorg, heeft ten doel het drijven van handel in matolin en aanverwante artikelen.
Duur. 50 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 25.000, verdeeld in 250 aandeelen à *f* 100.
Bestuur. Directeur de heer J. B. A. Maron, commissaris de heer G. J. de Kruyff.

HANDEL MAATSCHAPPIJ TOKO VAN ESSEN.

(*Javasche Courant van 10 April 1908, No. 29*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Menado, heeft ten doel het drijven van import- en exporthandel zoo voor eigen rekening als in commisise, het aanvragen van Gouvernementsgronden, het bebouwen en in cultuur brengen dier gronden, het verkoopen der verkregen producten, het deelnemen in maatschappijen of vennootschappen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel enz.
Duur. 75 jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 100.000, verdeeld in 100 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Voor de eerste maal tot directeur benoemd de heer R. C. van Essen, tot plaatsvervangend directeur de heer C. H. van Essen.

KERTASARIE TEA COMPANY LIMITED.

(*Javasche Courant van 14 April 1908, No. 30*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng heeft ten doel het drijven van landbouw in het algemeen, en alzoo het exploiteeren en in kultuur brengen van woeste gronden, benevens het oogsten voor de Europeesche markt, bereiden en verkoopen van producten en den handel daarin.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 165.000, verdeeld in 1375 aandeelen à *f* 120.
Bestuur. Benoemd tot hoofddirecteur de heer H. Tomlinson, tot directeur de heer H. Lambe.

HANDEL MAATSCHAPPIJ GO TJING TJAY.

(*Javasche Courant van 14 April 1908, No. 30*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en voortzetting der handelszaken, tot nu toe onder het merk Ie Sing Hoo te Semarang gedreven en voorts het drijven van handel in 't algemeen.
Duur. 50 Chineesche jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 30.000, verdeeld in 30 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Tot directeur benoemd Go Tjing Tjay.

HANDEL MAATSCHAPPIJ KANG KWA SING.

(*Javasche Courant van 14 April 1908 No. 80*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap gevestigd te Semarang heeft ten doel de overname en voortzetting der zaken tot dusverre te Semarang gedreven onder het merk Ik Sing Tong, een handel in geneesmiddelen en het drijven van handel in het algemeen.
Duur. 50 Chineesche jaren.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 15.000, verdeeld in 30 aandeelen à *f* 500.
Bestuur. Directeur Kang Kwa Sing.

HANDEL MAATSCHAPPIJ SENG HOAT HO.

(*Javasche Courant van 18 April 1908, No. 31*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soekaboemi, heeft ten doel het drijven van handel in den ruimsten zin en zoo algemeen mogelijk zoo voor eigen rekening als in commissie.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 30.000, verdeeld in 15 aandeelen à *f* 2000.
Bestuur. Directeur Oey Tjin Koen, commissaris Oey Tjin Hoan.

BOUW MAATSCHAPPIJ BODJONG BASAHAN.

(*Javasche Courant van 18 April 1908, No. 31*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Semarang, heeft ten doel de overname en verdere exploitatie van verschillende in de residentie Semarang, gelegen perceelen, het verkrijgen van andere perceelen of gronden, het verkoopen of op andere wijze vervreemden van eigendommen der vennootschap.
Duur. Tot ultimo December 1958.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 60.000, verdeeld in 60 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Directrice Mevrouw M. P. J. Rambaldo.

HANDEL CULTUUR EN BOUW MAATSCHAPPIJ VILLA ANNA.

(*Javasche Courant van 23 April 1908 No. 32*).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng heeft ten doel het drijven van import- als wel exporthandel in den meest uitgebreiden zin, het verkrijgen van gronden in Nederlandsch Indië in huur, eigendom, erfpacht, het exploiteeren en in kultuur brengen dier gronden, zoomede het verkoopen of op andere wijze vervreemden van een of meer bezittingen der vennootschap.

Duur. 75 jaar.
Kapitaal Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 75.000, verdeeld in 75 aandeelen à *f* 1000.
Bestuur. Directeur de heer J. B. H. M. Logeman.

CULTUUR EN HANDEL MAATSCHAPPIJ TEK BIE.

(*Javasche Courant van 22 April 1908 No.* 32).

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Bandoeng heeft ten doel het drijven van handel in den meest uitgebreiden zin des woords, het verkrijgen, bebouwen en in cultuur brengen van gronden, het winnen, bereiden, koopen, en verkoopen van producten en voorts het verrichten van alles wat hiermede in verband staat.
Duur. 75 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 50.000, verdeeld in 20 aandeelen à *f* 2500.
Bestuur. Directeur Ong Hay Tik, commissarissen Ong Tjin Hoat en Ong Tjay.

MALANGSCHE RUBBER-MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Gourant van 24 April 1908 No. 33*)

Doel. Deze naamlooze vennootschap, gevestigd te Soerabaja, heeft ten doel het koopen van gronden en van het recht van erfpacht op Gouvernementsgrond, het aanvragen daarvan en het exploiteeren van gronden geschikt voor den aanplant van ficus en andere gewassen.
Duur. 48 jaar.
Kapitaal. Het kapitaal der vennootschap bedraagt *f* 42,000, verdeeld in 42 aandeelen à *f* 1000.